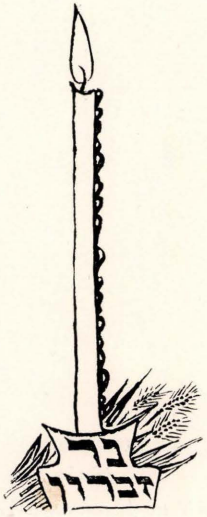
ברנוביץ

ברנוביץ

ספר זכרון

הוצאת ארגון יוצאי ברנוביץ בישראל

תל־אביב, תשי״ה, 1953

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

כל הזכויות שמורות
Copyright by
Irgun Yotzey Baranowitz, Tel-Aviv

הגלופות הותקנו ב„צינקוגרפיה הארצישראלית" תל־אביב
דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ, תל־אביב, רח' לבונטין 5

תוכן העניינים - אינהאלט

עם הספר — צום דערשיינען פון יזכור־בוך

פרקים צו דער געשיכטע פון באראנאוויטש— פרקים לתולדות ברנוביז

אַריינפיר — ד״ר נ. ק. . . . . 9— 16

אונטער דער רוסיש־צאַרישער הערשאַפט — ד״ר נ. קראַשינסקי 17— 94

ווי אַלט איז באַראַנאָוויטש ? (17) — די נאַענטע אומגעבונג : סטאַלאָוויטש (19), מוש (20) — די ימי בראשית פון באַראַנאָוויטש (23) — באַראַנאָוויטש וועלט אַ ישוב (26) — די ערשטע שוהטים און דער ערשטער רב (28) — אַנהויב פון בית־עלמין און די גרינדונג פון חברא־קדישא (29) — אַנטוויקלונג פון דער שטאָט (31) — געזעלשאַפטלעכע פיזיאָנאָמיע (33) : נאַטשאַלסטוואָ (33), כלל־לעבן (34), קאָאָפּעראַטיוו (34), סאָציאַלער מצב (35) — די ערשטע אינסטיטוציעס : מאכל כשר (37), ביקור חולים (38), תלמוד תורה (39), דער גרויסער בית־המדרש (43), דער בעל־מלאכה־שער בית־המדרש (44), גמילות חסד (45), לינת הצדק (46) — אַנהויב פון ציוניזם אין באַראַנאָוויטש (47) — אין די יאָרן 1900—1915 (58) — וווייטערדיקע בויאָוועגונג (58) — ווופק פון דער באַפעלקערונג (60) — שריפות (60) — פייערלעשער געזעלשאַפט (61) — שולוועזן (65) — אַנהויב פון יידישן טעאַטער אין באַראַנאָוויטש (68) — יידישע ליטעראַריש־אַרטיסטישע געזעלשאַפט (70) — ווירטשאַפטלעכער כאַראַקטער (72) — געזעלשאַפטלעכע דיפערענציאַציע און אַנהויב פון דער אַרבעטער־באָוועגונג (76) — נישט־געלונגענע פאָגראָם־פרווון (80) — שלום־עליכם׳ס באַזוך אין באַראַנאָוויטש (83)— אַנהויב פון דער רעוואָלוציע (86).

ברנוביז במלחמת העולם הראשונה — ש. זקיף 95—110

צווישן ביידע וועלט־מלחמות . . . . . 111—208

געזעלשאַפטלעכע און ווירטשאַפטלעכע טעטיקייט — מ. מוקאַסיי 111—132

פאַרוואַרט (111). די רויטע קומען (111). לעגיאָן־קאָשמאַר (112). אונטער דער פוילישער הערשאַפט (112). קהילה־טעטיקייט (113). געראַנגל פאַרן קיום (114). שלום און רעקאָנסטרוקציע (117). הילף פאַר פליטים (118). בריחה אָדער עליה ב׳ (120). פאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע אַרבעט (123). ווירטשאַפטלעכע פאַריינען (123).

פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס — מ. מוקאַסיי 131—142

בית־יתומים (131). לינת הצדק (134). בית לחם (137). מושב זקנים (139). מעות חטים (139). פרויען פאַריין (140)..

גמילות חסד און קליינקרעדיט — ש. פוקסמאַן 141—150

געזונטהייטס־וועזן — ד״ר ש. פראָס . . . 149—160

פייערלעשער געזעלשאַפט — ב. אווינאָוויצקי . 159—166

יידישער דראַמאַטישער פאַריין — ש. אפשטיין 165—178

מוסדות החינוך בברנוביז — ז. לבנה (לערמאַן) 179—196

עתונות בברנוביז — א. שמושקוביץ . . . 195—202

ה״מכבי״ בברנוביז — נ. ק. . . . . 201—208

ברנוביז תחת השלטון הסוביטי — ר. קובנסקי 209—212

ברנוביז התורנית והחסידית

מרכז של תורה וחסידות — מ. ברזובסקי 217—244

תל חרבות ותלי תלים של זכרונות (217) — שרשים (217) — הצדיק ר׳ יחיאל ממוש (218) — הרב ר׳ יעקב משה הפץ ממוש וצאצאיו ממשיכיו (222) — ר׳ נתן נטע ש״ץ ושו״ב דמוש (223) — משרידי ותיקי מוש האחרונים (224) — בית סבא (225) — בית אבא (226) — חסידים ומתנגדים (227) — לאפייה של יהדות ברנוביז (228) — בעלי מלאכה בני עליה (229) — בתי מדרשות בברנוביז (230) — ברנוביז — מקום תורה וחסידות (232) — הישיבה „אוהל תורה״ (233) — חסידים וחסידות (235) — מסורת הגחלת הלוחשת (236) — דמויות (236) — חסידים ואנשי מעשה (236) — מלמדים (239) — מושגים וערכים (241) — הרב ר׳ זאב מאיר שיינברג (242) — יסוד ישיבת חסידי סלונים (242) — כאניה בלב ים (242) — משוט בעיר הצללים (242) — ברחובות ובין הברירות (243) — העולים לגרדום דורשים בשלום ציון וירושלים (244).

מרשימותיה של מורה בברנוביז—אסתר ברמן — קופלוביץ 243—246

„בתים״ בברנוביז . . . . . 247—252

בית הרב (247) — ה. ווייצל. בית הרב ר׳ נחמיה פרלוב (248) — מ. ב.

מגדולי התורה והרוח בברנוביץ . . . . . 251—262

הרב ר׳ חיים לייב ליובצ׳נסקי (251) — ד״ר א. ג. הרב ר׳ ישראל יעקב ליובצ׳נסקי (252) — ד״ר א. ג. הרב ר׳ זאב מאיר שיינברג ובניו ממשיכיו (254) — מ. ב. הרב הגאון רבי אלחנן וסרמן (256) — ד״ר א. ג. לדמותו של רבי אלחנן וסרמן (259) — מ. ב. הרב ר׳ יהושע מדבצקי, הדיין משטוּיבץ (260) — י. יודלביץ. הרב ר׳ יחיאל מיכל ראבינוביץ (261) — מ. ב.

גדולי החסידות הסלונימאית ומנהיגיה בברנוביץ — מ. ב. 261—270

הרב ר׳ משה מידנר (261). הרב ר׳ אברהם וינברג, האדמו״ר של חסידי סלונים בברנוביץ (265). הרב ר׳ שלמה, אחרון אדמו״רי סלונים (267).

ישיבת „בית אברהם״ בירושלים — ברנוביצאי 269—272

מפלגות — פארטייען

התנועה הציונית (277) — ד״ר ש. פרס. „פועלי ציון״ לינקע (281) — א. לידאווסקי. „צעירי ציון״ (281) — 〃 „צעירי ציון־יוגנט (285) — 〃 „פועלי ציון״ צ. ס. (289) — 〃 „המזרחי (299) — מ. ב. „אגודת ישראל״ (303) — אגודאי. „השומר הצעיר״ (305) — א. זכאי. ברית הצה״ר וביתי״ר (309) — א. וילנסקי ומ. ביטנסקי. דער „בונד״ (317) — ה. דאבקאווסקי.

זכרונות ופרקי חויי — זכרונות און פאלקלאר

זכרונות . . . . . 341—382

איינדרוקן פון באראנאוויטש (341) — מ. גראסמאן. באראנאוויטש אין 1890 (343) — א. ווילקאמירסקי. הכנסת אורחים (351) — מ. יודעלעוויטש. חדרים און די ערשטע ביבליאטעק (355) — מ. לימאן. א בליק אין דער וויטער פארגאנגענהייט (359) — ד״ר נ. קראשינסקי. פון מיין אלטער הימ (367) — ק. איזראעליט. דער וואלד און די שטאט (371) — מ. ברעווד. ערב יום־כפור (373) — א. וואלאך. מיין שטעטעלע מוש (375) — פ. שטיין. עיר ארצישראלית (379) — ח. בוסל.

פון דער פרעסע . . . . . 381—396

פון היימישן פאלקלאר — מ. בערעזאווסקי . . 397—408

דמויות נעשטאלטן

א. ברנשטיין (413) — מ. גרוסמן. מ. מ. גינצבורג (414) — ז. שזר. מ. גולדברג (420) — ד״ר א. גרינשפן. קוים לדמותו של מ. גולדברג (421)—ז. בן הלל. ש. דרצ׳ין (421) — מ. ב. ח. וולטמן (422) — ז. ל. אינג׳. א. וויניקוב (423) — ד״ר ש. פרס. א. ש. זאקהיים (424) — מ. ב. ז. וויינגר (425) — ד״ר א. ג. אינג׳ ח. טננבוים (426) — ד״ר ש. פ. י. טורצקי (426) — מ. ב. יעקב יודקובסקי (427) — מ. ב. יצחק יסינובסקי (428) — ד״ר א. ג. ד״ר מ. יסינובסקי (430) — ד״ר ש. פ. ד״ר י. כהן (430)—ד״ר א.ג. ז. מינץ (432) — א. מליץ. מרדכי מנסקי (434) — ש. מנסקי. ד״ר א. נחומובסקי (438) — ד״ר א. ג. ח. צוקרמן (439) — מ. ב. פנחס קפלן (440) — ד״ר א. ג. ר׳ פנחס בר׳ אברהם יעקב קאפלאן הכהן (441) — ב. גאלאי וד״ר יאסינובסקי. י. קופלוביץ (443) — מ. ב. דוד קצנלסון (444) — ז. ל. אברהם הנחתום (445) — ד״ר א. ג. דוד שיינברג (446) — מ. ב. שלמה פוקסמאן (446) — מ. ב. די כליזמרים משפחה (447) — ש. עפשטיין.

השואה — אומקום

דער לעצטער וועג — ד״ר ב. קראשינסקי . 453—466

ווידערשטאנד־ארגאניזאציע — א. לידאווסקי . 465—500

אויף די חורבות — ש. יאנקעלעוויטש . . 499—506

שרות הבריאות בגיטו — ד״ר ש. שטרנפלד 505—510

אומקום פון באראנאוויטשער יידנטום — ד״ר ז. לעווינבוק 511—636

יזכור . . . . . 637—638

יוצאי ברנוביץ בעולם — באראנאוויטשער אין דער וועלט

בישראל — נ. קרושינסקי (641—647). מושער און באראנאוויטשער פאריין אין ניו־יארק — ע. גאלאי (647—657). מושער־באראנאוויטשער פרויען־פאריין — קלארא איזראליט (658—657). באראנאוויטשער אין ארגענטינע — פריידל שטיין — (663—658). בארגענטינע אין דרום אפריקע—ב. אדלער (6—663). בארא־נאוויטשער אין טשילע—מ. יודעלעוויטש (8־665).

רשימת התמונות – רשימה פון בילדער

	זייט
פאָלעסיע	5—6
סכעמע פון באָראָנאָוויטש . .	7—8
שאָסיי־גאָס	9—11
שעפטיצקע־גאָס	〃
נאָרוטאָוויטש־גאָס	12—13
מיצקעוויטש־גאָס	〃
אָ ווינקל אויפן מאָרק . . .	14—15
אָ לוויה	〃
שייקע באָראָנאָוויטשער . .	25
חאוקינא—טשערניכאָוו . . .	38
אָ דאָנק בריוו פון אגודת הציונים	49—50
שער־בלאָט פון דעם דאָנק בריוו .	51—2
אינזש. יעקב בערמאָן . . .	58
„פאָזשאָרנער סאָראָ״ . . .	59—61
אָ גרופע פייערלעשער אין 1912 .	62—63
שוליצקי׳ס פראָ־גימנאָזיע . .	64—67
דער בנין פון ערשטן טעאָטער .	68—69
לייבע זאבלאצקי	80
מאָרינסקע־גאָס אין 1915 . .	89—90
פאָלעסיער וואקזאָל	91—2
דער אָלטער וואקזאָל	〃
אָ ווינקל אויפן בית־עלמין . .	92—93
טעלעגראָם — דאָקומענט . .	96
דאָנק־בריוו	97
צוואנגס־אָרבעט	100—101
פרויען ביי צוואָנגס־אָרבעט . .	〃
סטרונע־ארקעסטער	104—105
בריוו מיט אונטערשריפטן . .	106—107
איינלאָדונג צו דער 1־טער קהילה־זיצונג	114
צוואמענפאר פון קהילות אין מינסק	114—115
באָראָנאָוויטשער הילף־קאָמיטעט .	116—117
אָ גרופע חלוצים און ציוניסטישע טוער	118—119
קאָנפערענץ פון שכנותדיקע קהילות	120—121
פאָלקס־שול פון „צעירי ציון״ . .	〃
אָ גרופע טוער פון האָנטווערקער־פאָריין	124—125
ראָט און פאָרוואָלטונג פון פאָלקס־באָנק	〃
ראָט און פאָרוואָלטונג פון סוחרים־באָנק	126—127
פאָרוואָלטונג פון דער יידישער קהילה	128—129
ראָטמענער פון מאָגיסטראָט . .	〃
יהומימלעך פון בית־יתומים אין 1919	132—133
ברידער גדליה און יעקב סטאָלאָוויצקי	133
פאָרוואָלטונג פון לינת־הצדק . .	134—135
רויטער מגן־דוד	〃
העניע בוסעל	142
פנקס פון גמילות־חסד	〃
פאָרוואָלטונג פון גמילות־חסד .	146—147
אָלפוילישע קאָנפערענץ פון „טאָז״ אין וואַרשע	150—151
פאָרוואָלטונג פון „טאָז״ אין באָראָנאָוויטש	152—153
זומער־קאָלאָניע פון „טאָז״ . .	154—155
האָלב־קאָלאָניע פון „טאָז״ . .	〃
אָ גרופע פייערלעשער אין 1930 .	160—161
אָ גרופע פייערלעשער אין 1933	〃
פראָגראָמקעס פון פאָרשטעלונגען .	166—167
דראָמאָטישע סטודיע	170—171
יידישער דראָמאָטישער פאָריין .	172—173
לערער און שילער פון „בית־יעקב״ שול	178—179
לערער און שילער פון „יבנה״ . .	180—181
לערער און שילער פון ציש״א .	182—183
זשיטלאָווסקי אין באָראָנאָוויטש	〃
לערער פערסאָנאָל פון „תרבות״ .	184—185
אָרקעסטער פון „תרבות״ גימנאָזיע	186—187
שטרייק אין „תרבות״	188—189
קאָמיטעט און לערער־פערסאָנאָל פון „תרבות״ שול	190—191
ח. נ. ביאליק אין באָראָנאָוויטש .	192—193
פרעסע אין באָראָנאָוויטש . .	196—197
רעדאָקציע „באָראָנאָוויטשער לעבן״	198—199
רעדאָקציע „בלוי־וויס״	200—201
לייטונג פון „מכבי״	202—203
ערשטע פוטבאָל־גרופע פון „מכבי״	〃
ל״ג בעומר פאָראָד פון „מכבי״ .	204—205
אָפעל פון „מכבי״	206—207
די בימה אין דער גרויסער שול	216
אין מוש	217
מצבה אויפן קבר פון הצדיק ר׳ יחיאל	220
מ. א. בערעזאָווסקי	227
כותל המזרח פון גרויסן בית־המדרש	228—229
„שטיבל״ פון סלאָנימער חסידים .	230—231
ישיבה „אהל תורה״	235
פייטל־איסר	241
הרב ר׳ דוד ווייצל	247
אדמו״ר ר׳ נחמיה פערלאָוו . .	249
〃 〃 שלום אלתר פערלאָוו .	250
הרב ר׳ ישראל לאנדמאן . . .	〃
〃 〃 ישראל יעקב ליובצ׳אָנסקי	253
〃 〃 זאב מאיר שיינבערג .	255
〃 〃 אלחנן ואַסערמן . . .	257
〃 〃 יהושע מעדווועצקי . .	260
〃 〃 משה מידנער	261
האדמו״ר ר׳ אברהם ווינבערג .	265
〃 〃 שלמה	267
ישיבה „בית אברהם״ אין ירושלים	271
פלאָן פון דער ישיבה־גבעיידע . .	271—2
פאָרייניקטער קק״ל־קאָמיטעט . .	277—8
אויספיר קאָמיטעט פון קק״ל . .	279—80
מיטגלידער פון פאָלעסטינא־אָמט .	〃
קאָמיטעט פון „צעירי ציון״ . .	283—4
ראיאן־קאָנפערענץ פון „צעירי־ציון״	〃
קאָמיטעט פון צ״צ־יוגנט . . .	285—6
„פרייהייט״־קאָמיטעט	287—8
„פועלי ציון״ פאָרטיי	289—90
די קאָמיטעטן פאָרן ארב. א״י .	291—2
חלוצים ביי דער אָרבעט . . .	293—4
קאָמיטעט פון „העובד״	〃
פאָריין פון האָנדלס־אָנגעשטעלטע	295—6
סאָניטאָר־קורס ביים מרכז החלוץ .	297—8
1־טער מאי צוג פון די „פועלי ציון״	299—300
קן השומר הדתי	301—2
החלוץ המזרחי	〃
קאָמיטעט פון „צעירי אגודת ישראל״	303—4
לייטונג פון „השומר הצעיר״ .	306
לאָגער פון „השומר הצעיר״ . .	307—8
בית״ר קאָמאָנדע	309—10
ז׳בוטינסקי אין באָראָנאָוויטש .	311—2
הכשרה פלוגה „קדימה״ . . .	313—4
קאָמיטעט ברית הצה״ר . . .	315—6
קאָמיטעט פון רעוויז. אָרגאָניזאַציעס	〃

	זייט
פאַרוואַלטונג פון געזעלשאַפט	
„אונזערע קינדער"	323—4
דער אָקטיוו פון „בונד"	325—6
1־טער מאי צוג פון „בונד"	327—8
מעבל־קאָאָפעראַטיוו	331—2
פאַרוואַלטונג פון באָקליידונגס־פאַריין	333—4
אַ ווינקל אויפן בית עולם	335—6
א. ווילקאָמירסקי	343
ר׳ אליעזר בערנשטיין	413
ר׳ מ. גינצבורג	414
ר׳ מ. גולדברג	420
ר׳ חיים וועלטמאַן	422
אינג׳. א. וויניקוב	423
ר׳ א. ש. זקהיים	424
ר׳ זונדל ווייגגער	425
אינג׳. ח. טננבוים	426
ר׳ יצחק טורצקי	〃
ר׳ יעקב יודקובסקי	427

	זייט
ר׳ י. יסינובסקי	429
ד״ר מ. יסינובסקי	429—30
ד״ר יעקב כהן	430
ר׳ זימל מינץ	432
ד״ר אריה נחומובסקי	438
ר׳ ח. צוקרמן	439
ר׳ פנחס קפלן	439—40
ר׳ ישראל קופלוביץ	443
ר׳ דוד קצנלסון	443—4
די כליזמרים משפחה	447
א. י. בראוווסקי	448
סכעמע פון געשאַ	531—2
„לעבנס־שיין"	543—4
גריגער בריק	549—50
דאָקומענט פון באַראַנאָוויטשער־אומקום	573—4
מצבה נאָך דער ערשטער שחיטה	631
אַנדענק־טאָוול ביי גראַבאָווץ	〃

	זייט
געשענדעטע מצבה	633
מצבה נאָך די קדושים	635—6
„קבוצת ברנוביץ" אין א״י	643—4
ד״ר ז. לעווינבוק	643
באַראַנאָוויטשער לאַנדסמאַנשאַפט אין א״י	645—6
שכנא שעניצקי ז״ל	645
עזריאל גאלאי ז״ל	647
יזכור־בוך קאָמיטעט אין ניו־יאָרק	649—50
פרויען־קאָמיטעט אין ניו יאָרק	651—2
מושער־באַראַנאָוויטשער קאָמיטעט אין ניו יאָרק (1952)	653—4
מושער־באַראַנאָוויטשער קאָמיטעט אין ניו יאָרק (1953)	〃
קאָמיטעט פון באַראַנ. אין אַרגענטינע	659—60
באַראַנאָוויטשר אין אַרגענטינע	661—2
באַראַנאָוויטשער אין דרום־אַפריקע	663—4
באַראַנאָוויטשער אין טשילע	667—8

עם הספר

בחרדת קודש ניגשנו להוצאת ספר הזכרון ליהודי ברנוביץ שהושמדו בשנות תש"א—תש"ג (1941—1943) בשואה חלפו עברו שנים מאז, אך קול הדמים הבוקע ועולה מקברות האחים בארץ־גזירה תבע מאתנו להקים מצבת־זכרון לקדושינו.

בקשיים רבים נלבטנו. ברנוביץ כעיר צעירה לא נתברכה בספרות היסטורית־מונוגרפית, והמעט שהיה — אבד. לפיכך עשינו מאמץ ללקט שרידי תעודות ולדובב אנשים מפעילי הציבוריות היהודית בעירנו בעבר ולעודדם שיספרו מזכרונותיהם. הספר הזה הוא, לכן, יצירה קולקטיבית של עשרות משתתפים ובפרקיו צרורה נשמתה של יהדות עממית־שרשית יקרת־סגולות זו, על תום־מסירות־נפשה ויושר־דרכה, על אהבת־האדם ואהבת־העם שפיכו בה, על להט־הצדק־והאמת שהיה נשמת אפה, ועל חדוותיה ויגונותיה ואסון שברה — ללא טשטוש השלילה והחולשות. מן התצלומים הרבים ניבטים אלינו דיוקנאותיהם המאירים של אבות ובנים, זקנים ונכדים, בעבודות הכפיה בימי הכיבוש הגרמני הראשון ובבתי־מלאכה בתקופת פולין המשוחררת; בבתי הספר וזרמי הציבור לגווניהם ובמכבי־אש ומוסדות העזרה — ועד להשמדה; דורות שלמים מעורים בחיי העם ומורשתו ונושאים — כל אחד בדרכו הוא — חלום תקומתו וקודם־לכל — חלום ציון.

דאגנו שהספר יקיף וישקף את כל יהדות ברנוביץ על כל שכבותיה, תנועותיה וזרמיה; מתחילת התהוות הקהלה ועד לחורבנה, מברנוביץ התורנית והחסידית ועד ל„בונד". כן דאגנו שכל רשימה או סקירה יהיו מוסמכים ומהימנים ככל האפשר.

אפס, על אף המאמצים הגדולים לא עלתה בידנו להשיג חומר חשוב על כמה וכמה אישים ומוסדות, ארגונים וחברות, שתפסו מקום חשוב בחיי יהדות ברנוביץ. יכפר היש על האין. בקושי רציני נתקלנו בזיהוי אנשים בתמונות, וביחוד בתצלומים הקיבוציים, שרובם לא ניתנו לזיהוי; אפשר שעל אף שקידתנו חלו גם שיבושים בציון השמות — ועם קוראינו הסליחה.

כן טרם נמצאה, לצערנו, היד הגואלת שתלקט את פזורי מעללי־הגבורה וההקרבה העצמית, הסבל והעמידה על הנפש, נוקמי דמנו בצר הצורר, ורבים מהם ניצלו וזכו לעלות לישראל. גורלם — גורל לוחמי המחתרת היהודים, שפזורים היו במחנות רבים — ולא עלתה בידנו לדובבם ולרכז החומר על נפתולי גורלותיהם ומערכותיהם.

בעיה מיוחדת עוררה שאלת לשון הספר. לעומת משאלתם של אחינו בתפוצות, שספר הזכרון יופיע ביידיש, סברו בני עירנו בישראל, שראוי כי הספר יצא לאור בעברית, כדי שישאר זכרון ומשמרת לדורות הבאים. נאלצנו, איפוא, להוציא את הספר בשתי הלשונות, כלשון כותביו ומספריו. לא היה בידינו — מטעמי תקציב — להוציא שני ספרים נפרדים בשתי הלשונות.

יבואו על הברכה בני עירנו, בארץ ובחוץ־לארץ, שבזכות מסירותם ראה ספר זה אור, וביחוד ד"ר נ. קרושינסקי, ערך: א. ש. שטיין.

ארגון יוצאי ברנוביץ בישראל

צום דערשיינעז פון בוך

מיט אַ הייליקן ציטער זענען מיר צוגעטרעטן אַרויסצוגעבן דאָס יזכור־בוך צום אָנדענק פון באַראַנאָוויטשער יידנטום, וואָס איז גרויזאָם פאַרטיליקט געוואָרן אין די יאָרן תש״א—תש״ג (1941—1943).

עס זענען שוין זינט דאָן פאַרלאָפן יאָרן, אָבער די שטים פון דעם פאַרגאַסטענעם בלוט האָט נעריפן פון די ברידער־קברים און געמאָנט פון אונז אויפצושטעלן אַ מצבה צום זכר פון אונזערע קדושים.

מיר האָבן זיך נעראַנגלט מיט פאַרשידענע שוועריקייטן. באַראַנאָוויטש אַלס יונגע שטאָט איז נישט געבענטשט געווען מיט היסטאָרישׂ־מאַנאַגראַפישע דאָקומענטן, און דאָס ביסל וואָס איז געווען איז פאַרלאָרן געגאַנגען. מיר האָבן געמאַכט אַלע אַנשטרענגונגען צו זאַמלען דעם לעצט־פאַרבליבענעם מאַטעריאַל. אויך האָבן מיר זיך באַמיט אַנרעגן פערזאָנען, וועלכע זענען, אין דער פאַרגאַנגנהייט געווען אַקטיוו אינם יידיש־געזעלשאַפטלכן לעבן אין באַראַנאָוויטש, צו דערציילן זייערע זכרונות. אַזוי איז געשאַפן געוואָרן דאָס בוך, וואָס איז אַ קאַלעקטיוו וואָרק פון צענדליקער אַנטיילנעמער און אין זיינע קאַפּיטלען איז פאַרוועבט די נשמה פון אַט דעם פאַלקסטימלעך־וואָרצלדיקן מיט טייערע אייגנשאַפטן באַזאָלטן יידנטום; אויף זיין תמימותדיקער מסירות־נפש־גרייטקייט און גראָדלינקייט, אויף דער מענטש־ליבע וואָס פאַלקס־ליבע וואָס אין אים געירט, אויף דעם ברען פון יושר און אמת וואָס איז געווען זיין אַטעמצוג, און אויך אויף זיינע פריידן און ליידן און אומגליק און אומקום — און דאָס אַלץ, נישט פאַרטושנדיק דאָס נעגאַטיווע און שוואַכקייטן.

פון די פילע פאַטאַגראַפיעס קוקן אַראָפּ צו אונז די ליכטיקע געזיכטער פון טאָטעס און זין, זיידעס און אייניקלעך, אין צוואַנגס־אַרבעט בעת דער ערשטער דייטשער אָקופּאַציע און אין די וואָרשטאָטן אינם באַפרייטן פוילן; אין דעם פיל־פאַרביקן שול־וועזן און געזעלשאַפטלכן לעבן, פייערלעשער און הילף־אינסטיטוציעס — און ביז צו דער פאַרניכטונג; דורות גאַנצע, טיף־פאַרוואָרצלט אינם פאַלקס־לעבן און אין זיין טראַדיציע, וועלכע האָבן געטראָגן אין האַרצן — יעדער איינער אויף זיין שטיגער — דעם חלום פון זיין באַפרייונג און קודם כל — דעם טרוים פון ציון.

באַזונדערס האָבן מיר געזאָרגט, אַז דאָס בוך זאָל אַרומנעמען און אָפּשפיגלען דאָס גאַנצע באַראַנאָוויטשער יידנטום אויף אַלע זיינע שיכטן, באַוועגונגען און שאַטירונגען; פון דער אַנטשטייונג פון דער קהילה ביז צו איר אונטער־גאַנג, פון תורה און חסידות ביז צום „בונד״. מיר האָבן אויך געזאָרגט, אַז יעדע אַרבעט און דאָקומענט זאָלן זיין וויי וועיט מעגלעך קאָמפּעטענט און אויטענטיש.

טראָץ אונזערע גרויסע אַנשטרענגונגען איז אונז ליידער נישט געלונגען צו באַקומען מאַטעריאַלן וועגן פאַר־שידענע פערזאָנען און אינסטיטוציעס, אַרגאַניזאַציעס און געזעלשאַפטן, וועלכע האָבן פאַרנומען אַ באַדייטנדיקן אָרט אינם לעבן פון באַראַנאָוויטשער יידנטום. זאָל דאָס דערגרייכטע זיין אַ קאָמפּענסאַציע פאַר דאָס נישט־דערגרייכטע.

נישט לייכט איז געווען אויך דאָס אידענטיפיצירן פערזאָנען אויף בילדער, באַזונדערס אויף גרופּן־בילדער. ס׳איז דערביבער מעגלעך, אַז נישט קוקנדיק אויף אונזערע באַמיונגען זענען געמאַכט געוואָרן פעלערן ביים באַצייכנען נעמען. ס׳האָט זיך ביז איצט, ליידער, נישט געפונען די האַנט, וואָס זאָל צענויפזאַמלען און פאַרצייכנען די גבורה־און זעלבסטאָפּפערונג־אַקטן, די ליידן און העראָיזם פון די באַראַנאָוויטשער פאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן נקמה גענומען אינם שונא און אַ סך פון זיי האָבן זיך געראַטעוועט און זוכה געווען עולה צו זיין קיין ישראל. זיי האָבן געטיילט דעם גורל פון אַלע יידישע אונטערגרונט־קעמפער, צעזייט און צעשפּרייט איבער כלערליי לאַגערן — און ס׳איז אונז נישט געלונגען באַווען זיי צום פאַרציכנען זייערע זכרונות און איבערלעבונגען און צענויפזאַמלען דעם מאַטעריאַל וועגן זייערע ראַנגלענישן און קאַמפן.

אַ פראַבלעם פאַר זיך איז געווען די שפראַך־פראָגע. אונזערע לאַנדסלייט אויף גאָר דער וועלט האָבן פאַרלאַנגט, דאָס בוך זאָל דערשיינען אין יידיש, דאָקעגן האָבן די באַראַנאָוויטשער אין ישראל געהאַלטן, אַז דאָס בוך דאַרף זיין אין עברית, אַלס זכר און אַנדענק פאַר די קומענדיקע דורות. מיר זענען געצווונגען געווען אַרויסצוגעבן דאָס בוך אין ביידע שפראַכן, אויף דער שפראַך פון די שרייבער און דערציילער. צוליב פינאַנסיעלע שוועריקייטן האָבן מיר נישט געקאָנט אַרויסגעבן צוויי באַזונדערע ביכער.

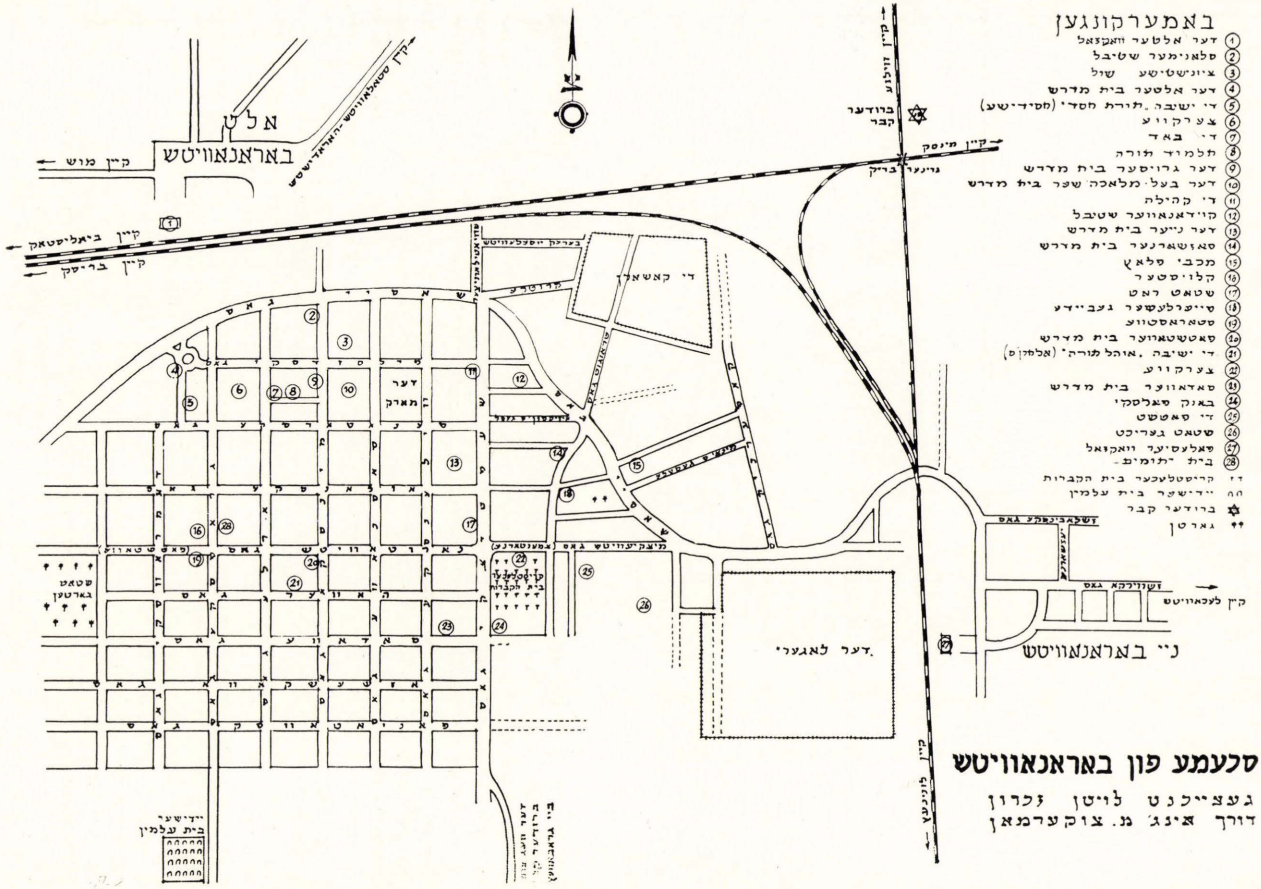
אַנערקענונג דריקן מיר אויס אונזערע בני עיר אין ישראל און חוץ לארץ, וואָס אַ דאַנק זייער הילף און מי איז דאָס בוך דערשינען, באַזונדערס ד״ר נ. קראָשינסקי. רעדאַגירט: א. ש. שטיין.

ארגון יוצאי ברנוביץ בישראל

פרקים צו דער געשיכטע פון בראנאוויטש

פרקים לתולדות ברנוביץ

פאל עס'ע

סכעמע פון בראנאוויטש

געצייכנט לויטן זכרון
דורך אינג. מ. צוקערמאן

ד״ר נחמיה קראשינסקי

אריינפיר

...דאך זאל אים א ברכה באגלייטן מיין עבר,
דעם לאנדשאפט פון לאנד, וווּ מיין פאלק האט געהיימט,
דאס פעלד און דער גאלדענער וואלד דער סאנאווע,
וואס האט די ישובים די פרומע געזיימט.
דער שטאם איז נישטא שוין, דער אש ווען צעשטויבן,
דער דיכטער אליין איז פארבליבן פון שטאם,
וואס טוט מען מיט דורות פון תפילה און גלויבן?
פארגעסן, פארמעקן? און גארנישט און סתם.
— — — — — — — — — —
וועז איך וואלט פארגעסן דעם וועג פון מיין נעכטן
וואלט איך דאך מיין לעבן פארגעסן געמוזט.
ווייל אן אונדזער נעכטן, אפילו א שלעכטן,
איז הארץ אויסגעריסן און דא־זיין איז פוסט.

ז. סענאלאוויטש

וועז מען שילדערט די געשיכטע פון דעם אדער יענעם ישוב, רוקט מען ארויס אין פאדערגרונט, קודם כל, דעם גאנצן אנטיקוואר וואס די שטאט פארמאגט.

באראנאוויטש האט נישט געהאט קיין ירושה־באלאסט, ווי א ריי אלטע יידישע קהילות אין פוילן: נישט פארמאגט קיין אלטן בית־עלמין; נישט געווען דא קיין סימנים פון אלטע שוּלן; געפעלט האבן דא שפורן פון אלטערטימלעכע פריצישע טורעמס און פאלאצן...

פארקערט, באראנאוויטש איז געווען יונג און נייַ, געשפרודלט און געבליט מיט שעפערישקייט און יונג לעבן. דאס ווארט „אלט" האט דא בכלל געקלונגען פרעמד—עלהיי א זאך, וואס איז פארשלעפט געווארן פון די ארומיקע דערפער און ישובים מיט א פארגאנגענהייט פון הונדערטער יארן...

באראנאוויטש איז געווען א נייַע, אויפגעלאפענע שטאט, וואס אויף איר ארט איז ערשט נישט־לאנג געשטאנען א געדיכטער וואלד. א שטאט, וואס האט נאר־וואס אנגעהויבן שאפן איר טראדיציע, איר יחוס, איר געשיכטע — און אן אנטשיידנדיקע ראל אין איר ווּוקס און אנטוויקלונג האבן דערפילט יידן.

אין פארלויף פון עטלעכע צענדליק יאר איז באראנאוויטש געווארן א מאדערנע שטאט. א דאנק איר געאגראפישער לאגע און בריסקער קנופ־נעץ פון אירע באנען, איז זי געווארן אן ערשט־קאנגיקער מיליטעריש־סטראטעגישער פונקט, ווי אויך א העכסט־וויכטיקער קאמוניקאציע־און האנדלס־צענטער: די נישט־אפיציעלע הויפטשטאט פון דער גאנצער געגנט.

אמת, מ׳קען נישט זאגן, אז באראנאוויטש איז געווען א גרויסע שטאט. איר באפעלקערונג — די העכסטע צאל וואס זי האט דערגרייכט, האט באטראפן עטוואס מער ווי 28.000 נפשות, דערונטער עפעס ווייניקער ווי די העלפט יידן.

ארטיקע אייגנארטיקייט, אויסגעמישט מיט גרויסשטאטטישער גדלות, האבן זי שארף און בולט אויסגעטיילט פון א ריי אנדערע שטעט און שטעטלעך. באראנאוויטש איז געווען מער רוישנדיק, מער לעבעדיק און דורכזיכטיק: אלע זעען איר און זי זעט אלע. זי איז אזוי ווי „אין דרויסן געשטאנען" — פריי און אפן פאר יעדן אורח און פאר יעדן, וואס האט געזוכט אין איר א מקום מקלט. געווענקסן אין א שטורמישן טעמפ, און צוליב דעם האט זי אפילו באקומען א נאמען פון דער „פויליישער טשיקאגא" אויף די קרעסן. אנדערע האבן זי גערופן „פויליישער מינסק", פארגלייכנדיק איר מיט דעם אמאליקן מינסק, מחמת דער באדייטונג וואס זי, באראנאוויטש, האט געהאט אלס צענטער פארן האנדל און קאמוניקאציע. מען האט זי אויך צו א „קליין וואַרשע" פארגליכן, צוליב איר באפעלקערונג וואס איז זיך אהער צוגעפפעפארן פון אלע עקן.

איז דא געווען גאנץ היימיש. יעדער איינער האט זיך גוט גענפילט אין איר. באקאנט איז דער אנעקדאט: מען האט אמאל

געפרעגט אַ קבצן, וואָס פלעגט וואַנדערן פון שטאָט צו שטאָט, פון וואַנען איז אַ יידּ? „וואָס הייסט פון וואַנען... אַ היגער!" — האָט ער געענטפערט — „פֿאַרשטייט זיך, מיטן אַריינקומען אין באַראַנאָוויטש ווערט מען גלייך אַ היגער!"

אין 1914־15 איז באַראַנאָוויטש אַ געוויסע צייט געווען דער זיץ־אָרט פון דעם רוסישן געניראַל־שטאַב, ווי אויך די צייטווייליקע רעזידענץ פון ניקאלאיי דעם צווייטן — דער אימפּעראַטאָר פון רוסלאַנד און קנעזיג פון פּוילן. בעת דער ערשטער דייטשישער אָקופּאַציע, 1915—1918, איז זי באַרימט

אַ טייל פון שאָסיי־גאַס, וואָס פֿאַרדרייט זיך פון שעפּטיצקע אין דער ריכטונג צו נייַ־באַראַנאָוויטש

די שטאָט גופא איז געווען צעצויגן, פונאַנדערגעשפּרייט, „שווער געווען צו דערגיין ווו עס ליגט דער אינמיטן, — די גאַנצע שטאָט איז געלעגן אַ ביסל הינטערן שטאָט".

זי איז באַשטאַנען פון דריי חלקים: אַלט־באַראַנאָוויטש, געווארן ווי אַ וויכטיקע מיליטעריש באַזע מיטן זיץ־פּלאַץ פון אַ דיוויזיע־שטאַב. אייניקע יאָר איז דאָ דערשינען די „באַראַנאָוויטשער קריגס־צייטונג" אין דייטש.

גיך האָט זיך באַראַנאָוויטש אַנטוויקלט אונטער דער

די הויפּטגאַס שעפּטיצקע (מאַרינסקע).
לינקס, אינם 2־שטאָקיקן מויער, איז געווען דער מאַגיסטראַט

נייַ־באַראַנאָוויטש און פון דער שטאָט גופא. די לאַנגע געשלענגלטע שאָסיי־גאַס, אַדער ווי „שלום־עליכם" האָט זי אַ נאָמען געגעבן „שאָשע גאַס", האָט זייַ מיט אַנאַנדער פֿאַרבונדן.

ווונדערלעך זענען געווען דער בוי־פּלאַן און די טאַפּאַ־גראַפישע פּראָבלעמען: פּרעכטיקע לאַנגע, ברייטע, פֿאַראַ־לעלע גאַסן, רעגלמעסיק און סימעטריש געקרייצט איינע מיט דער צווייטער. קיין איינציקער שפּור פון אַ באַרג־אַרויף, קיין שום סימן פון אַ באַרג־אַראָפּ. די גאַנצע שטאָט ווי אַ נעץ פון קוואַדראַט־קעסטלעך — ענלעך צו אַ שאַכמאַט־לוח. און אַרום און אַרום — וועלדער...

פּוילישער הערשאַפט. אינטענסיוו און לעבהאַפט האָט דאָ פולסירט דאָס יידישע לעבן. די יידישע באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון אַ גרויסער צאָל קרעמער און האַנטווערקער, סוחרים, וואָזשאָרן און מעקלערס. עס האָבן פונקציאָנירט אַ סוחרים־קליינהענדלער־און האַנטווערקער־פֿאַריין, ווי אויך פֿאַרשידענע פּראָפעסיאָנעלע פאריינען. דער גאַנצער האַנדל און האַנטווערק איז געלעגן אין יידישע הענט. די אינדוסט־ריאליזאַציע איז נישט געווען קיין באַדייטנדיקע. אויסער אַ פאָר גרויסע טאַרטאַקן און עטלעכע קלענערע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען, זענען דאָ כמעט ווי נישט געווען קיין גרויסע פאַבריקן. דער רוב פון דער אַרטיקער יידישער אַרבעטער־

נאָרמאָוויטש־גאַס (פּאָסטקאָוט)

רעכטס איז דער 1־שטאָקיקער מויער פון קינא־טעאַטער „אפאללא". די גאַס האָט געפירט צום „סטאַראָסטווא", שטאָט־פּאַרק, ראַד־א־סטאַציע און געענדיקט ביים גלאָטן שאָסי.

שאָפט האָט זיך רעקרוטירט מערסטנס פון פאַרשידענע בעלי־מלאכה־שע וואַרשטאַטלעך און האַנדלס־אָנגעשטעלטע. פון די פריַיע פראָפעסיעס האָט זיך שטאַרק געוואָרפן אין די אויגן די פאַרהעלטניסמעסיק גרויסע צאָל דאָקטוירים. דעם גרעסטן טייל פון די קריסטן האָבן אויסגעמאַכט מלוכה־באַאַמטע און מיליטער־לייט.

די באַציונגען צווישן יידן און קריסטן האָבן אָנדערש אויסגעזען אונטער דער רוסישער הערשאַפט, און אָנדערש לעבן. עס פלעגן אָפט פאַרקומען פאַרלעזונגען, ליטעראַרישע שמועסן און דיסקוסיעס, בעיקר מיט דער באַטיילונג פון אַרטיקע לעקטאָרן. 6 יידישע וואָכנבלעטער זענען דערשינען אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט־מלחמות.

פאַרבנדייך איז געווען דאָס פאַרטייאישע לעבן, אונטערן צייכן פון פאַרביסענעם קאַמף צווישן ציוניזם און „בונד". שאַרף איז דאָ געקומען צום אויסדרוק דער ליידנשאַפטלעכער גערעגל צווישן די אַרבעטער־פאַרטייען און די רעוויזיאָניסטן.

מיצקעוויטש־גאַס (קלאַדישטשענסקע)

די גאַס האָט געפירט צום לאָגער און צו נייַ־באַראַנאָוויטש

בעת דער פּוילישער ממשלה. אין אַלגעמיין זענען זיי געווען נישט קיין שלעכטע. די באַאַמטע פלעגן גערן באַזוכן יידישע געשעפטן און יידישע בעלי־מלאכות. אין די לעצטע יאָרן פאָר דער צווייטער וועלט־מלחמה, זינט ס'האָט זיך אָנגעהויבן די פאַרשטאַרקטע ווירטשאַפטלעכע באַיקאָט־אַגיטאַציע, האָבן זיך די באציונגען באַדייטנד פארערגערט. די האַלטונג פון די אַרטיקע קריסטן און זייער באַציונג צו יידן בעת דער נאַצישער הערשאַפט — איז אַ קאַפּיטל פאַר זיך.

באַראַנאָוויטש האָט געהאַט אַ גרויסע יידישע קהילה, צו איר האָבן געהערט די גמינעס: מוש, מייטשעט, פאָלאָנקע, סטאָלאָוויטש און האָראָדישטש.

באַזונדערס רייך האָט זיך דאָ אָנטוויקלט דאָס קולטורעלע

באַראַנאָוויטש איז געווען אַ צענטער פון תורה און אַ פעסטונג פון חסידות. עס האָבן דאָ עקזיסטירט צוויי גרויסע ישיבות. די ישיבה „אוהל תורה", וואָס אין איר שפּיץ איז געשטאַנען דער גאון ר' אלחנן וואַסערמאַן זצ"ל, האָט קאָנצענטרירט ארום זיך ראשי ישיבות אויטאָריטעטן אין תורה און מוסר, און תלמידים האָבן צו איר געשטראָמט פון דער גאָרער וועלט. די גרויסע חסידישע ישיבה „תורת חסד", די איינציקע אין דער פּוילישער צייט, האָט פאַרקערפּערט אין זיך לומדות מיט חסידות צוזאַמען. דער גייסטיקער פירער פון דער ישיבה איז געווען דער גאון, צדיק און מקובל ר' משה מידנער זצ"ל. ביידע ישיבות האָבן אויסגעאיבט אַ שטאַרקן איינפלוס אויפן גייסטיק־רעליגיעזן כאַראַקטער פון יידישן יישוב אין שטאָט.

באַראַנאָוויטש איז אויך געווען דער זיץ־אָרט פון קוידאנאָווער הויף. אין איר האָבן געלעבט און געווירקט די לעצטע קוידאָנאָווער רביים רבי נחמיה און רבי אלתר זצ״ל. דאָ איז אויך געווען דאָס גרעסטע „שטיבל״, אָרום וועלכער

א ווינקל אויפן מאַרק

עס האָבן זיך קאָנצענטרירט די סלאָנימער רביים ר׳ אברהם און ר׳ שלמה זצ״ל אין זייערע לעצטע יאָרן.

אויב די געאָגראָפישע באַראַנאָוויטש עקזיסטירט נאָך אַלס

ראָג שאָסאָווע־מינסקע

די לויה פון ר׳ מרדכי חיים ליפשיץ נ״ע (ב׳אייר תרצ״ה)

טייל פון סאָוויעט־רוסלאַנד און זעצט פאָר איר געשיכטע, — איז דאָס יידישע אזוי דינאָמישע, שעפעריש און פארבנריייכע באַראַנאָוויטש — טויט. איר געשיכטע איז געבליבן שטיין ביי די ריזיקע קברים פון אונזערע קדושים, מיט דער פאַרניכטונג פון איבער 12.000 יידן. אונזער קהילה באַראַנאָוויטש עקזיס־טירט נישט מער און וועט שוין קיינמאָל מער נישט אויפשטיין.

זאָל דאָס בוך זיין אַן אַנדענק אויך פאָר די קינדער פון דעם דור און פאָר די קינדס־קינדער פון די קומענדיקע דורות. זאָלן זיי וויסן, וווּ און ווי־אזוי זייערע טאָטעס און זיידעס

און אויב מיר קענען נישט אויפלעבן די טויטע — זאָל וויייניקסטנס זייער זכרון אויפגעלעבט ווערן אין דעם יזכור־בוך, וואָס וועט אונז תמיד דערמאָנען אין אונזער אַלטער היים און אַלץ וואָס איז געווען מיט איר פאַרבונדן.

האָבן געלעבט, און — ווי־אַזוי און דורך וועמען זיי זענען אומגעקומען...

מיר האָבן פון זיי אַ סך געלערנט און מיר האָבן נאָך אַ סך פון זיי צו לערנען. זייער גייסט לעבט אין אונז און מיט אונז אין ישראל און אויף דער גאָרער וועלט.

אונטער דער רוסיש־צאַרישער הערשאפט

„בארַאנאָוויטש שטייט אין דרויסן"
ש ל ו ם - ע ל י כ ם

ווי אלט איז בארַאנאָוויטש?

אויף דער פראַגע, ווי אַלט איז בארַאנאָוויטש? — איז שווער צו געבן אַ קלאָרע און געווּיע תשובה.

די גרונטשטיינער פאַר דעם בנין בארַאנאָוויטש האָבן געלייגט אויסשליסלעך יידן, פשוטע יידן, וועלכע האָבן פאַרשטאַנען אפצושאַצן דעם ווערט פון אַן אייזנבאַן־קנופ פאַר דער אַנט־וויקלונג פון אַ שטאָט.

פאַרשטייט זיך, אַז אין די פאַרשטויבטע אַרכיוון פון רוסלאַנד און פוילן האָבן זיך זיכער פאַרוואָלגערט געוויסע פרטים וועגן דעם ענין; אָבער, ליידער, זענען די דאָזיקע אַרכיוון איצט נישט צוגענגלעך. פנקסים און פאַראייכענונגען — קהלשע און פריוואַטע — אויב זיי האָבן אפילו יאָ עקזיסטירט, זענען זיי אין דער צייט פון דער לעצטער מלחמה פאַרניכטעט געוואָרן. די איינציקע קוועלן פאַר אונז זענען זכרונות פון אַלטע תושבים, און גאָנץ באַזונדערס די העברעאישע און יידישע פרעסע: „המליץ", „הצפירה" א. א.

אליקים קושניר, אַן אַלטער תושב פון בארַאנאָוויטש (געשטאָרבן ז' תשרי תשי"א אין עלטער פון אַכציק יאָר) האָט געהאַלטן, אַז בארַאנאָוויטש איז אַנטשטאַנען אין יאָר 1878. דאָקעגן האָט ישראל קאָפעלאָוויטש (נפטר געווארן אין ארץ־ישראל ר"ח טבת תש"ט אין עלטער פון 72 יאָר) געווּוסט צו דערציילן, אַז אין די יאָרן 1868 — 1869 איז שוין יצחק בערעזוווסקי געזעסן אין בארַאנאָוויטש:ער וואַלד און צוגעשטעלט שפאָלן פאַר דער באַן־ליניע מאָסקווע—בריסק, וואָס האָט זיך דעמאָלט געהאַלטן אין בויען. זיין זון משה־אברהם איז שוין געבוירן געווארן אין בארַאנאָוויטש אין יאָר 1872.

אין „המליץ" פון יאָר 1897 (נומער 171) שרייבט יוסף גבריאלוב, פון די ערשטע תושבים פון בארַאנאָוויטש, צוו. אנד.:

„...העיר הזאת עומדת על תלה רק כשתים עשרה שנה ונבנתה בעת שנבנתה מסלת הברזל העולה לראוונא...

הייסט עס, אַז בארַאנאָוויטש איז אַנטשטאַנען אין יאָר 1885.

אין „המליץ" פון 1899 (נומער 139) שרייבט ישעיה בערקמאן:

„...העיר הזאת מצער היא בכמותה וגדולה מאד באיכותה. לפני חמש עשרה שנה עמדו על תלה רק שני בתי מלון אורחים, אך לקול שריקת החליל, אשר השמיעה פה מכונת מסלת הברזל, התאספו אל המקום הזה משפחות רבות מאחינו בני ישראל לגור פה בין שתי התחנות אשר משני עבריו, והמקום השמם נהפך לעיר מושב...

לויט זיין חשבון איז די אַנטשטייונג פון בארַאנאָוויטש צוריק־צופירן אויף דעם יאָר 1884.

אין „המליץ" פון 1900 (נומער 222) שרייבט „יהודי" צווישן אַנדערן:

„...העיר בארַאנובישי היתה לפני עשרים שנה כפר קטן בעל בתים לא רבים, רובו ככולו יהודים, והכפר הזה נוסד יחד את תחנת המסלה ההולכת ממ. עד ב. ..."

דאָס הייסט, אַז אין יאָר 1880 איז בארַאנאָוויטש געווען אַ קליין דאָרף.

אין „הצפירה" פון 1901 (נומער 253) שרייבט ב. ראבינאָוויץ:

„...זה אך כחמש עשרה שנה עברו מאז נוסדה עירנו..."

לויט זיין רעכענונג איז בארַאנאָוויטש געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1886. מעגלעך, אַז די אַלע אויסגערעכנטע דעות און אפשאַצונגען שטימען דורכויס מיט דער וויקלעכקייט; ס'איז נאָר אַ פראַגע פון סובייעקטיוויזם אפשאַצונג, צי די דורכפירונג פון אַ באַן־ליניע, דאָס אַנטשטיין פון אַ וואָקזאַל, דער אויפבוי פון אַן אייזנבאַן־הויז אַדער עטלעכע הייזער אין מיטן וואַלד, איז שוין באַרעכטיקט באַטראַכט צו ווערן ווי אַן אָנהויב פון אַ שטאָט.

אין „בארַאנאָוויטשער וואָך" פון 17 מערץ 1933 לייענען מיר אַ נאָטיץ אונטער אַ קעפל: „פופציק יאָר בארַאנאָוויטש":

„היי יאָר 1933 וועלן פופציק יאָר זינט דער עקזיסטענץ פון בארַאנאָוויטש אַלס ישוב. ווי מיר ווערן אינפארמירט, גרייט זיך דער מאָגיסטראַט צו פייערן דעם דאָזיקן יובל פון אונזער שטאָט. די אונטערגענומענע איניציאַטיוו פון מאָגיסט־ראַט איז געווויס וועלט באַגריסט צו ווערן. נישט פון קליינער באַדייטונג וואָלט געווען דאָס אַרויסגעבן אַ ספעציעלן זאַמל־בוך, אין וועלכן ס'וואָלן אָפּגעשפיגלט ווערן די גאַנצע געשיכטע פון אַנטוויקלונג פון בארַאנאָוויטש פאַר די פופציק יאָר".

די „בארַאנאָוויטשער וואָך", איינע פון די 6 יידישע צייטונגען, וואָס זענען דערשיינען אין בארַאנאָוויטש — איז אַן ספק בארעכטיקט צו דינען אַלס די באַגלויבטעסטע קוועלע; און דאָס מיינט, אַז בארַאנאָוויטש איז אַנטשטאַנען אַלס ישוב אין יאָר 1883.

די נאַענטע אומגעבונג

א. סטאַלאָוויטש

די אָנטשטייונג און אָנטוויקלונג פון באַראָנאָוויטש איז ענג פאַרבונדן מיט די זעמען פון אַ גאַנצער ריי יידישע שטעטלעך און ישובים. אייניקע פון זיי ווי סטאַלאָוויטש, און באַזונדערס מוש, זענען געלעגן אין איר נאַענטער שכנות און האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין איר אויפקום.

7 מייל פון באַראָנאָוויטש איז געלעגן דאָס אָלטע שטעטעלע סטאַלאָוויטש. איר באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון שטעטלדיקע קריסטן (משטשאָניעס) און עטלעכע הונדערט יידישע משפחות.

אויפן ערשטן בליק האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן דער גרויסער מַארק מיטן היכן וויייסן קלויסטער, און נעבן אים — דער מאַגאַפּאַל פון בראָנפן, און אָרום — צאָלריייכע קרעמלעך, בעל־מלאכה׳שע ווערשטאַטלעך און עטלעכע קרעטשמעס. דאָס שטעטל האָט געשמט אָלס איינער פון די וויכטיקסטע דורכריייזע־פונקטן. פיר גאַנץ האָבן זיך דאָ געקרייצט אין פיר פאַרשידענע ריכטונגען: די סלאָנימער גאַס האָט געפירט צום לאַנגן טראָקט נאָך פאַלאָנקע, סלאָנים און ווייטער; די פאַרלענגערונג פון זאוויזער גאַס האָט געדינט אָלס אָנהויב פון דעם גרויסן טראָקט נאָך סנאָוו, ניעסוויזש און סלוצק; באַרג־אַראָפּ האָט זיך געצויגן די האַרדישטשער גאַס אין דער ריכטונג צו האַרדישטש און נאָוואָגרודעק; די קולפיניצער גאַס איז געלעגן אויפן וועג קיין באַראָנאָוויטש און מוש.

דעמאָלט, וועז דאָס איינציקע פאַרבינדונגס־מיטל איז געווען דער יידישער בעל־עגלה מיט זיין פערד און וואָגן, האָבן די דאָזיקע טראָקטן געהאָט אַ גרויסע באַדייטונג. נישט אומזיסט איז סטאַלאָוויטש מיט אירע גרויסע יאָרידים געווען באָקאַנט אין די וויייטסטע מקומות פון פוילן און רוסלאַנד. וועד פון די אָלטע סטאַלאָוויטשער געדענקט נישט די צייטן וועז עס פלעגן פארקומען די יאָרידים? דאָס גאַנצע שטעטעלע איז דאָן געגאַנגען ווי אויף רעדלעך. מען האָט זיך צו זיי געגרייט ווי מען גרייט זיך צו אַ יום־טוב. ס׳איז געווען אַן ערב־יאָריד און עס איז געווען אַן אסרו־יאָריד. זיי פלעגן זיך צינען עטלעכע טעג און אפילו אַ גאַנצע וואָך. די באַרעכטענונגען פון צייט האָבן זיך נישט געפירט לויט די זעמען פון די חדשים, נאָר לויט די יאָריד־ים און ימים־טובים.

זומער פלעגט מען ליגן אין די גערטנער און אין די סעדער, ווינטער האָט מען געקאָרמעט רעגז און זיי געפירט אין שטאָט אַריין.

אויף דער סלאָנימער גאַס איז געשטאַנען דער גרויסער בית־המדרש און אויפן שול־הויף — די „קאָלטע" שול. נישט ווייט פון אים האָט זיך געפונען דער אָלטער בית־הקברות מיט זייער היכע בוימער און האָלב־אויסגעפאַלענעם שטיינערנעם פארקאָן. פון דער־ווייטנס, אויפן גאַסטשינעץ, האָבן אַרויסגעקוקט די פליגלען פון צוויי הילצערנע ווינט־מילן. באָלד הינטער די הייזער — אין דו שטייסט ביים ברעג פון אַ קליין רוהיק טייכל מיט אַ קלאָר דורכזיכטיק וואַסער און לאַנגע שאַטנס פון הויכע פאַנעס.

די יידן האָבן דאָ געפירט זייער אייגנאַרטיק לעבן, און געוועבט אַ יידישע טראַדיציע פון דורות. דאָס גאַנצע שטעטעלע איז געווען ווי אירן גרויסע משפחה.

ב. מוש

ווער פון די באַראָנאָוויטשער האָט נישט געקענט דאָס מיוחס־דיקע שטעטל מוש? עס איז ווי געשטאַנען ביים וויגעלע פון באַראָנאָוויטש. פון מוש האָט דער יונגער ישוב געצויגן זיין ערשטע יניקה.

אָלט איז דאָס קליינע שטעטעלע מוש, טראָץ דעם נאָמען נייַ־מוש (אַ הויף אַ מייל פון שטעטל רופט זיך אָלט־מוש). אינם פנקס פון „וער ארבע ארצות" ווערט אָפט דערמאָנט „מוש חדש", אַ קימא־לן פון 500 יאָר, מוש איז אָבער א סך עלטער פון דעם פנקס.

דאָס שטעטעלע, ווי קליין עס איז געווען, האָט אַרויסגעגעבן גרויסע מענטשן. דעם קעלמער מגיד־ס ערשטע מגידות איז געווען אין מוש. באַקאַנט איז געווען דער לעגענדאַרער גאון און צדיק רבי יחיאל פון מוש; און ווער האָט עס נישט געהערט פון דעם „מושער רב", רבי יעקב משה חפץ, וועלכער איז געווען אַ באַרימטער מקובל? ווער פון די מושער געדענקט נישט דעם מושער רב׳ס זון רבי ישראל יהונתן יערושאלימסקי? יונגערהייט אַן עלוי, און שפעטער אַ גאון און גרויסער גלעךנער; געווען רב אין גרויסע קהילות, געשטאַרבן יונג, אָבער געלאָזט אַן אומשטערבלעכן נאָמען אָלס גרויסער בקי אין העברעיש (זע מאסף „הכרם" לאטלס). און אָט דער חזן ר׳ נתן נטע, אַ למדן און שפראַכן־קענער, אַ גרויסער מענטשן־פריינד, אַ חבר פון ר׳ דוד גאַרדאַן פון „המגיד". און אַ ריי אַנדערע שיינע יידישע געשטאַלטן.

אין מוש איז געווען אַן אָלטער פנקס פון הונדערטער יאָרן. אין דער לעצטער צייט האָט אים דערגענצט דער יונגער פאָלקלאָריסט שלמה פוקסמאן. צום אומגליק אָבער איז דער מחבר צוגאַמען מיט זיין וועלק אומגעקומען אין דעם חורבן.

מוש איז געלעגן בערך פיר מייל צו מערב פון אָלט־באַראָנאָוויטש. אַ שטעטעלע פון אַ פאָר גאַסן און עטלעכע געסלעך מיט בערגלעך און טאָלן, אַ לאַנגע גרעבליע מיט צוויי בריקן, אַ שטיל־טייכל; עטלעכע שולן, אַן אָלטער בית־מדרש און אַן אָלטער בית־עלמין. לויט דער ציילונג פון 1897 האָט מוש פאַרמאָגט 2995 איינוווינער, דערונטער 1764 יידן.

אַ צייטלאַנג פאַרדעם ווי באַראָנאָוויטש איז פון וואָלד אַרויס, איז מוש געווען איינס פון די געבענטשטע שטעטלעך, ווו דער יידישער קרעמער און יידישער בעל־מלאכה האָבן געהאַט פרנסה בשפע; תבואה־און וואָלד־העגדלער האָבן געפירט גרויסע מסחרים. אויך די פרויען זענען דאָ געווען איינגעשפאַנט אין עול פון פרנסה; זיי פלעגן שטיין אין די קרעמלעך און העלפן זייערע מענער אָדער פלעגן אַליין פירן די קראָמען. זינט אָבער ס׳איז אויפ־געקומען בשכנות די נייע שטאָט, האָט צו דעם ענגומען אַ סוף. עס האָבן זיך אָנגעזידלט שלעכטע צייטן. אַ גרויסער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג איז אַריבער קיין באַראָנאָוויטש און האָט זיך דאָ ביסלעכווייז מיט דער צייט איינגעוואָרצלט. מען דאַרף אָבער נישט פאַרגעסן, אַז דאָס שטעטעלע באַראָנאָוויטש איז נאָך דעמאָלט, אין דעם ערשטן צענדליק יאָר פון זיין עקזיסטענץ, געווען אַ סך קלענער פון מוש. אמת, די וואַקזאַלן האָבן געגעבן גרויסע האַפנונגען אויף אַ גוטער צוקונפט, און מענטשן האָבן געשטראָמט אַהער נישט נאָר פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, נאָר

אויך פון ווייטערע מקומות, — אָבער די לעבנסבאַדינגונגען זענען דאָ געווען נישט קיין לייכטע. אָ סך זענען דערביבער געווען געצוווּנגען אויסצוואַנדערן מעבר לים. האָט זיך טאַקע אין די נייַנציקער יאָרן געלאָזט מערקן אָ גרויסע אויסוואַנדערונג פון מוש קיין אַמעריקע און אַמעריקע. אין „המליץ" פון 1895 (נומער 83) שרייבט מ. אלכא צוויש אָנדערן:

„...תנועת היציאה לאמריקא התעוררה עוד הפעם בעירנו. משפחות רבות נסעו בחרף העבר לאמריקא, ומשפחות רבות מתעתדות לשים לדרך הנ"ל פעמיהם לבקש טרף לביתם. וגם אלה אשר שבו מארץ החדשה לעירנו, שבים עתה אל המקומות אשר באו משם".

אין „המליץ" פון 1895 (נומער 135) לייענען מיר ווידער אָ קאָרעספּאָנדענץ פון מוש פונם זעלבן מחבר:

„בשבוע העבר נוסדה בעירנו אגודת „גמילות חסד" לתמוך בהלוואה בלי רבית את האנשים אשר מסחרם ירד מטה ומצוקת הזמן היתה בעוכרם. ההלואה היא מחמשה עד עשרה רו"ב בכל זמן ועדן. ראש המשתדלים הוא הג' ה' הענדל פיין (לזכרון נשמת בתו היחידה מ' ביילא ע"ה שנקטפה בדמי עלומיה ביום ח' סיון ש. ז.). כי בראותו את מצב אחינו העניים כי ברע הוא וכי אם לא יחישו לתמכם בעזר מעט אזי יפלו למשואות נצח, אזר חיל לדאוג להם, וכל עני יוכל ללוות על משכון מחמשה עד עשרה רו"ב ולמצא מזה פרנסתו..."

אין „הצפירה" פון 1896 (נומער 86) לייענען מיר די פאָלגנדע נאָטיץ:

„ממוש חדש כותב ה' י. מאלאשיצקי, כי מצב בני עדתו החמרי הולך ורע מיום ליום. והעוני יגבר, ועל כן תגבר גם תנועת היציאה משם בימים האחרונים ומספר נודדי העיר הזאת הולך ורב מיום ליום".

וואָס ווייטער איז די לאָגע פון דער יידישער באָפעלקערונג אין מוש געווארן אלץ ערגער. בּאַראַנאָוויטש האָט געשטיגן פון טאָג צו טאָג, און מוש איז פון יאָר צו יאָר געוונקען סיי ווירטשאָפט־לעך, סיי גייסטיק. אין „הצפירה" פון 1900 (נומער 99) לייענען מיר א לאנגן רעפּאָרטאָזש פון מ. אלכא אונטערן קעפל „מוש ובאַראַנוביץ — זו לעומת זו", און אָט וואָס דאָרט איז געשריבן וועגן מוש:

„העיר מוש־חדש הקטנה, כשמונה מאות בתי־אבות מספר תושביה, ומאחינו בני־ישראל — חמש מאות בתי־אבות, ביניהם: סוחרי תבואות, רוכלים ואומנים. החנויות כולן בידי אחינו, גם הנשים אינן יושבות על האח, בלתי אם בחנויות עזורות ליד בעליהן וגם מנהיגות בעצמן. לפני כעשר שנים היתה העיר הזאת אחת מהערים הברוכות. כל נכבדי סוחרי־תבואה ועצי־יער עשו סחורה על ידה ויושבי העיר ראו ברכה בעמלם.

עתה, מיום שנבנתה העיר בראנאוויצי, הסמוכה לה כחמשה ווירסט, נשארה עירם כמלונה במקשה. בעלי המלאכה שוב־תים מעבודתם והחיים מן הרוח — מאפס עבודה יטילו כל היום בחוצות העיר ועוד יגדישו את סאת רעתם בשיחות בטלות. לפנים היו רבים יוצאים מבוהלים ודחופים לארצות הזהב, אמריקה ואפריקה. אולם גם שנוי המקום לא הביא ברכה לבעליו, כי הנודדים מתפרנסים שם בלחץ ובדוחק ולעתים רחוקות מאד הם שולחים מעט כסף לנשותיהם ולטפם אשר עזבו שם לאנחות, ואחדים מהם נאנסו לשוב לביתם במפח נפש.

ממעשי הצדקה והחסד בה לא אוכל למגינת לבי להשמיע כבר. חברות מתוקנות כתבנית חברות כאלה בכל ערי ישראל אין בה, וגם המעטות שישנן, כמו, „חברת תלמוד־תורה" ו„לינת־הצדק", אין סדר ומשטר להן, והן הולכות ומתמוטטות מאי אחדות ורדיפת הכבוד. מוסד „גמילות חסדים" להלוות כסף בעבוט בלי נשך לבעלי עסקים קטנים ולאומנים להחזיק את מעמדם בעת־מטה ידם — אין, וכמה אומנים נפלו ולא הוסיפו קום מחסרון חסד וחנינה.

הנוך הבנים מתנהל בעצלתים וברע הוא, השכלה אין בה כל עיקר ואין דורש אחריה. לא אפריז על המידה עם אמר, כי כמעט בכל העיר הזאת לא ימצא איש שיהיה לו מושג קל מספרותנו ורעיון לאומיותנו שפרשו כנפיהם לאשרנו בעת האחרונה על כל עמנו. בודדה היא העיר הזאת ואין לה דבר עם שאר ערי ישראל. קוראים במכתבי עתים אין פה, כי מה להם ולמכתבי עתים — ורק גליון אחד „הצפירה" בא הלום."...

ווי געזאָגט פאָרנעמט דאָס שטעטל מוש אין דער געשיכטע פון בּאַראַנאָוויטש אָ ווייכטיקן אָרט. די ערשטע פּיאָנערן פון אייגנווינער זענען כמעט אַלע געווען פון מוש. דער נאָמען מוש האָט אָ לאַנגע צייט געדינט אַלס וועג־ווייזער פאַר די, וואָס האָבן נישט געווסט וווּ בּאַראַנאָוויטש ליגט. בריוו האָבן געשריבן אויף זיך די באַמערקונג: „בּאַראַנאָוויטש הסמוכה למוש". די דאָזיקע באַצייכענונג איז אויך געווען אויף ספרים פון יענע יאָרן. אין דער שפעטערער דיקער צייט האָבן זיך די ראָלן געביטן, און אויף די בריוו איז דערשינען די אויפשריפט: „מוש הסמוכה לבאראנאוויטש"... ס'איז אָבער נאָך עד היום נישט אינגאַנצן קלאָר פאַרוואָס די ביידע שטעטלעך האָבן זיך נישט צוזאַמענגעגאָסן. מעגלעך, אָז דאָס וואָלט טאָקע אָזוי געשען, וועו די מאָסקווער באָן־ליניע וואָלט זיך געצויגן פאַרבי מוש. אגב, אָ סך האָט נישט געפעלט דערצו:

מען האָט געווּסט צו דערציילן, אָז די אינזשינערן, וועלכע האָבן אויסגעארבעט די פלענער פאַר דער באָן־שטרעקע בּאַראַנאָוויטש—בריסק, זענען אייגנטלעך אין מוש. זיי האָבן גאָנץ אפן געגעבן צו פאַרשטיין, אָז פאַר אָ געוויסע צייט געלט־באַפרידיקונג, זענען זיי גרייט צו בויען די געפלאָנטע ליניע און דעם וואָקזאַל האָרט ביי מוש. די מושער, אָבער, האָבן זיך נישט געלאָזן אייגנרעדן, זיי האָבן אפילו נישט געוואָלט הערן דערפון. און דאָס זאָל האָבן אזוי געשען פשוט אויס מורא פאר דעם באָן, ער זאָל קיין צרות נישט ברענגען אויף דעם רוהיקן ישוב... די גויים ווידער האָבן געטענהט, אָז דער באָן וועט געטריבן דורך אָן „אומריינער קראָפט".

ווי ווייט מען קאָן זיין זיכער מיט דער דאָזיקער דערציילונג איז, פאַרשטייט זיך, שווער צו זאָגן.

אָזוי צי אַנדערש, מוש האָט נישט געהאָט קיין באָן און איז פאַר־

בליבן אָפּגעזונדערט, אָבער דאָס יידישע מוּשׂ איז ביסלעכווייז אַריבער קיין בראַנאָוויטש און געהאָלפן בויען דעם נייעם ישוב. דער יסוד פון דער נייער שטאָט, וויניקסטנס דער גייסטיקער יסוד, האָט אַ סך פון זיין זאָפט געצויגן פון דעם טיפן יידישן קוואַל, וואָס האָט עהייסן מוּשׂ.

די ימי-בראשית פון בראנאוויטש

דער העראַשי-יידישער שריפטשטעלער הלל מאלאָכאָווסקי, וועלכער האָט געשטאָמט פון אַ דאָרף נישט ווייט פון מוּשׂ, האָט געדענקט, אַז דאָרט וווּ עס געפינט זיך די שטאָט בראַנאָוויטש, איז געווען אַ גרויסער וואַלד פון סאָסנע-בוימער.

אמת, ס׳איז יאָ געווען אַ בראַנאָוויטש, אָבער דאָס איז געווען אַ דאָרף ערגעץ אין אַ זייט און אויך אַ פּריצישער הויף. אויך איז געווען אַ קרעטשמע אויפן מיטן פּעלד, וואָס האָט זיך גערופן בראַנאָוויטש. די קרעטשמע איז געשטאַנען אויפן גאָסטשינעץ צווישן צוויי וועגן, איין וועג פון לעכעוויטש און דער אַנדערער פון סטאָלאָוויטש. ביי דער קרעטשמע האָבן זיך די צוויי וועגן פאַראייניקט אין דעם וועג, וואָס האָט געפירט קיין מוּשׂ.

דער גרויסער שטח, אויף וועלכן די שטאָט בראַנאָוויטש האָט זיך אויסגעבויט, איז געווען אין באַזיץ פון דרײַ פאַרשידענע אייגנטימער. דער וויייט טייל, דער גאַנצער וואַלד ביז דער שפּעטערדיקער הויפּטגאַס מאַרינסקע (שפּעטיצקי), האָט געהערט צום גראָף ראָזומאָדאָווסקי.[1] דער צווייטער טייל איז געווען אין באַזיץ פון די פּויערס פון דעם נאָענטן דאָרף סוויאַטילאָוויטש. דאָס איז געווען דאַרפישער באָדן, אויף וועלכן יידן האָבן נישט געשאָרט וווינען. ער האָט פאַרנומען די אַלע פעלדער, וואָס זענען געלעגן אויף מזרח פון מאַרינסקע, און האָט זיך בעציגן אין דער ריכטונג צום צוקונפטיקן „סוכאַרני-זאַוואָד" און נייַ-באַראַנאָוויטש, ווי אויך צו דער זייט פון דער באַן-ליניע מאָסקווע—בריסק. דער דריטער טייל, דער אַזוי גערופענער „קאַזיאַנער וואַלד", האָט געהערט צו דער מלוכה גופא און איז פאַרבליבן נישט פאַרבויט און נישט באַרירט ביזן ערשטן וועלט-קריג. דער דאָזיקער וואַלד איז געלעגן אין דעם גלייכן וווינקל, וואָס האָט געגרענעצט מיט די שפּעטערדיקע גאָסן מאַרינסקע און קלאָבישטשענסקע (צמענטאַרנע).

[1] צו וועמען האָט פריער אָנגעהערט דאָס פאַרמעגן פונם גראָף ראָזומאָדאָווסקי? ווי אַזוי איז עס געקומען אין זייַנע הענט? — אויף די דאָזיקע פראָגן קענען מיר נישט געבן קיין קלאָרע תשובה. אַלטע תושבים פון אונזער נעגעט האָבן געוווסט צו דערציילן, אַז דער וואַלד האָט געהערט אַמאָל צו אַ פּריץ מיטן נאָמען „באַראַנאָוו", וועלכער האָט זיך באַטייליקט אין לעצטן פויליש-אויפשטאַנד (1863) אויף דער זייט פון די אויפשטענדלער. אַלס שטראָף האָט די רוסישע רעגירונג קאָנפיסקירט זיין פאַרמעגן און אויס דאָנקבאַרקייט פֿאַר אָנועקגעבן אַ רוסישן „הויכן" מיליטער-מאַן, ווי אַ באַלוינונג פֿאַר זיינע מיליטעריש אויסצייכענונגען ביים אונטערדריקן דעם אויפ־ שטאַנד אין דער נעגעט פון בראַנאָוויטש. אין אַ צייט ארום האָט דער אָפּיצער פאַרקויפט די מתנה דעם גראָף ראָזומאָדאָווסקי. דער גראָף איז אָבער געווען אַ רויִמישער קאַטאָליק און ער האָט עס נישט געטאָרט קויפן אויף זיין אייגענעם נאָמען; דעריבער איז דער וואַלד געווען פאַרשריבן אויפן נאָמען פון זיין פּרוי מאַריַא, וועלכע איז געווען אַ פּראָוואָסלאַווע.

עס איז כדאי צו וויסן די אַלע פּרטים, מחמת זיי האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין דעם אויפבוי און אָנטוויקלונג פון בראַנאָוויטש.

די באַן-ליניע מאָסקווע—בריסק האָט דערגרייכט די געגנט פון בראַנאָוויטש צום סוף פון די זעכציקער, און אין די ערשטע יאָרן פון די זיבעציקער איז זי שוין געווען אין פּולן באַטריב. זי האָט זיך געצויגן דורך די סוויאַטילאָוויטשער פעלדער לענגס דעם ראַנד פון וואַלד. ביים וועג, וואָס האָט געפירט קיין מוּשׂ, אָנטקגען גראָפ׳ס הויף, איז געשטאַנען אַ הילצערנער בנין, וואָס האָט אויף זיך געטראָגן די אויפשריפט: „סטאַנציאַ בראַנאָוויטשי".

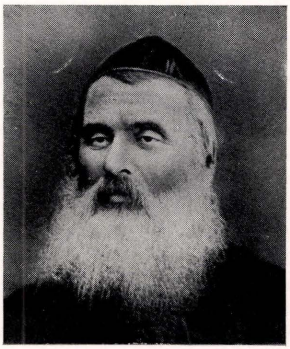
אונזער בן-עיר לייבע זאַבלאָצקי (געשטאָרבן נישט־לאַנג אין אַמעריקע אין עלטער פון 81 יאָר) האָט נאָך געדענקט, ווי אַזוי עס האָט אויסגעזען דער שטח פון בראַנאָוויטש אין יאָר 1873, ווען זיינע עלטערן האָבן אים מיטגענומען אויף זייער ריזיק קיין מוּשׂ. און אָט וואָס ער האָט געוווסט צו דערציילן צווישן אָנדערן:

„...מיינע עלטערן האָבן געווינען אין פּעטוכאָוושטשינע, פּינף קילאָמעטער פון לעכעוויטש. מאָכט זיך אין אַ קאַלטן ווינטער און מיין זיידע פון מוּשׂ מאָכט חתונה אַ טאָכטער. מיר פֿאָרן אַלע אויף דער חתונה. ביז מוּשׂ איז געווען אַ מהלך פון 25 קילאָמעטער. עס איז געווארן אַ גרויסע קודעסע און דער וועג איז פֿאַרשאָטן געווארן. אַ גאַנצע נאַכט האָבן מיר געבלאָנדזשעט און געווכט דעם וועג. פֿרשט פֿאַרטאָג, קוים לעבעדיקע, אַרײַנגעפֿאַלן צו פּינע הירעווער. דערווּאָרמט זיך מיט אַ קאָכעדיקן סאָמאָווֹאַר, אַ ביסל אויסגערוט די צעברא־ כענע בייניער און געפֿאָרן וויייטער. עגדלעך אַנגעקומען קיין בראַנאָוויטש. אין יענער צייט האָט מען שוין געהאט אויסגע־ עגדיקט די באַן-לינע מאָסקווע—בריסק, און גראָד אין דעם זעלבן פרימאָרגן איז דורכגעפֿאָרן דער ערשטער באַן. דאָס איז געווען, ווי געזאָגט, אין יאָר 1873. מיר האָבן געלאָפֿן זען דעם וווּנדער, וואָס באוועגט זיך אליין אָן פערד און אָן אָפּקן. אין וואַלד, אויף דער אנדערער זייט פון די באַן־ רעלסן, אָנטקגען וואָקזאַל, זענען געשטאַנען בלויז שטלעכע הייזער, וואָס מען האָט אויסגעבויט אין דער צייט ווען עס האָט זיך פֿאַרמירט די באַן-לינע. אין די דאָזיקע הייזער האָבן געווויגם: שלמה טורעצקי, אַרקע מיסקין (אַרקע זנאיער), יצחק בערעזוסקי, שלמה קראָסנאָפּיורקע און אַנדערע.[1] נישט געווען קיין סימן פון אַ נייַ־בראַנאָוויטש, נישט געווען קיין שפּור פון אַ שטעטעלע ראָזומאָדאָווא. אָנטקגען האָט זיך געבויט די באַן־סטאַנציע און אויף יענער זייט פון איר, ביים וועג קיין מוּשׂ, איז געשטאַנען שייקעס קרעטשמע אין נאָך שטלעכע בנינים, צווישן זיי דאָס הויז וואָס האָט געהערט צו ישראל דעם גרויסן (ישראל דער גזלן). הינטער שייקעס קרעטשמע איז געווען גראָף ראָזומאָדאָווסקיס הויף, און נישט וויייט פון אים — דאָס דאָרף בראַנאָוויטש. אין „המליץ" פון יאָר 1897 (נומער 102) לייענען מיר אַ לאַנגע

[1] אין יאָר 1907, בערך, האָט די גובערניאַלע מאָכט באַפּוילן אַראָפּצוטראָגן די דאָזיקע הייזער, מחמת זיי זענען געווען שלעכט חורבות און כלומרשט נישט האַרמאָנירט מיט דער שיינער פּאַנאָראַמע פון דער באַן־סטאַנציע.

קאָרעספּאָנדענץ וועגן אַ משפּט, וואָס איז פּאַרגעקומען אין נאָוואַ־רעדקער קרייז־געריכט. עס ווערט באַשריבן אַ שוידערלעכער רויב־מאָרד, וואָס איז אויסגעפֿירט געוואָרן אין יאָר 1875 אין איינעם פון די וועלדער אויפֿן וועג קיין פּאָלאָנקע — מייטשעט—סלאָנים. דער קרבן איז געווען אַ יידישער סוחר פון עסטרייך, וועלכער איז געקומען אַהער אײַנקויפֿן פערד פֿאַר דער עסטרייכישער מלוכה. אין צוואַמענ־האָנג מיט דעם משפּט דערוויסן מיר זיך, אַז אין יאָר 1875, אפֿילו עטלעכע יאָר פֿריער, האָט מען שוין אויף דער אָלטער סטאַנציע אין בּאַראַנאָוויטש געלאָדן טראַנספּאָרטן פערד קיין אויסלאַנד.

די ימי־בראשית פון בּאַראַנאָוויטש זענען ענג פֿאַרבונדן מיט די נעמען פון אירע עלטסטע פּיאָנערן: שייקע באַראַנאָוויצקי, יצחק בערעזאָווסקי און אַנדערע.

שייקע באַראַנאָוויטשער, —
דער עלטסטער תושב פון באַראַנאָוויטש.

שייקע באַראַנאָוויטשער, אַדער פּשוט „שייקע" — אַזוי האָט מען אים אין שטאָט גערופֿן, — איז געווען דער עלטסטער ייִד וואָס אי; געזעסן אויפֿן שטח פון באַראַנאָוויטש, ווען זי איז נאָך אויף דער וועלט נישט געווען. ער האָט עס אויסגעבויט די עלטסטע הייזער און די קרעטשמע, וואָס זענען געשטאַנען אויף אָלט־באַראַנאָוויטש.

ווי אַ ווייַ פלעגט מען אַמאָל זאָגן: „באַראַנאָוויטש האָט זיך גערופֿן באַראַנאָוויטש, ווייל שייקע באַראַנאָוויטשער איז געזעסן אין באַראַנאָוויטש". דאָס האָט עמעיניגט, אַז די שטאָט באַראַנאָוויטש האָט כלומרשט עהייסן אויף זיין נאָמען.

ביי שייקעס קרעטשמע פלעגן בלייבן שטיין די בעלי־עגלות מיט זייערע פערד און וועגענער. דאָ פלעגן זיך אויך אויפהאלטן תבואה־און וואָלד־סוחרים, ווי אויך פֿאַרשידענע אורחים־פורחים, כדי זיך אַ ביסל אויסצורוען און דערהאָלטן די נשמה. און ביי שייקען האָט מען געקענט כּאָפן עפּעס אין מויל אַריין, אויך אַ בריייטן שמועל פֿאַרוויקלען, און טאָקע עטלעכע שיינע מעשה'לעך הערן, — אויף דעם איז ער עוועון אַ גרויסער מומחה.

יצחק בערעזאָווסקי — באַקאַנט אונטערן נאָמען „איטשע דער גבאי", — פון די ערשטע פּיאָנערן פון יונגן ישוב באַראַנאָוויטש. איז געווען אַ ייִד אַ למדן, אַ גרויסער חסיד און ירא שמים. גלייַ־צייטיק אַ מענטש מיט ענערגיע און אונטערנעמונגס־גייסט. אין יענע צייטן האָט זיך געפֿאַדערט אַ גרויסע מאָס פון דרייסטקייט פאר אַ ייִדן ווי ער, — דער גבאי און רוח החיים פון חסידים־שטיבל אין מוש, — צו פֿאַרלאָזן זיין אַלטע הייַם און אַלץ וואָס איז געווען מיט איר פֿאַרבונדן, און קומען בויען זיין איינזאָם הויז אין טיפן אור־וואַלד, ווייט פון יידן און פון אַ יידיש לעבן. נישט אַנדערש, ווי זיין געוונטער חוש האָט אים געוואָרנט פֿאַר דער שוואַכקייט פון די יידישע וויניט־פֿרנסות און לופט געשעפטן אין זיין שטעטעלע מוש און אויסגעמאָלט די פערספּעקטיוון פֿונם נייעם ישוב, אַלס באַן־קנופּ און קרייצוועג.

דערווייל איז נאָך געווען אַרום און אַרום וואַלד. יידן האָבן אַבער פֿאַרשטאַנען, אַז דאָרט וווּ עס שטייט די באַן־סטאַנציע, וועט מיט דער צייט אויסוואַקסן אַ גרויסער ישוב, וואָס וועט זיך וואַרשיינלעך ציען אין דער ריכטונג צום שטעטעלע מוש.

ערשט אין די יאָרן 1880—1883, האָט די דורכפֿירונג פון דער פֿאַלעסיער באַן־ליניע געמאַכט אַ דורכברוך אין די אַלע אָפּשאַצונגען. אַצינד איז געוואָרן קלאָר, אַז דער נייער ישוב וועט זיך אויסשפרייטן אויפן שטח וואָס ליגט צווישן די ביידע באַן־סטאַנציעס.

מיטן אויפקום פֿן דעם אייזנבאַן־נעץ איז די גאַנצע סביבה געוואָרן אויפגערודערט. יידן פון די אַרומיקע ישובים האָבן געפּנט זייערע אויגן אויף די באַנען, וועלכע האָבן געשייגט צו געבן אַ זיכערע פרנסה. אויך דער גראָף האָט פֿאַרשטאַנען אויסצונוצן די אַנטשטאַנענע קאָניונקטור. די פֿאַרצעלאָציע פון די פעלדער און די גאָסן איז, זעט אויס, לכתחילה דורכגעפֿירט געוואָרן לויט אַ ענגויעס פלאָן, אָפּהענגיק פון די טאָפּאָגראַפישע פֿאַרהעלטענישן. מיט דעם דערקלערט זיך דאָס אייגנאַרטיקע אויסזען פון דער שטאָט אין דער צוקונפֿט.

דער גראָף האָט די פעלדער נישט געוואָלט פֿאַרקויפן; ער האָט בלויז געגעבן אין אַרענדע פֿאַר אַן אָפּצאָל פון 20 ביז 25 רובל יערלעך. דערמיט איז ער, וויזיט אויס, אויסן געווען צו בלייבן דער אייניציקער אייגנטימער אויף זיי, ביז די שטאָט וועט זיך אַנטוויקלען אין די פלעצער וועלן שטייגן אין ווערט. אויך האָט ער זיך באַמיט, אַז די שטאָט זאָל זיך אַנרופן אויף זיין נאָמען. באַראַנאָוויטש האָט טאַקע אַ לענגערע ציַיט געהייסן „מעסטעטשקאָ ראַזוואַדאָווא".

דער חשק צו אַרענדירן אַ פלאַץ איז געווען זייער גרויס, און קיין סך געלט האָט מען נישט באַדאַרפט האָבן. יידן האָבן זיך געווואָרפן אויף דער מציאה; באַראַנאָוויטש האָט זיך אַנגעהויבן צו בויען. עס איז אַנטשטאַנען אַ קליינער ישוב.

באראנאוויטש ווערט א ישוב

די געשיכטע פון באַראַנאָוויטש אַלס ישוב הויבט זיך אָן פון יאָר 1883.

אין פֿאַרלויף פון די אַכציקער יאָרן האָט זיך דאָס שטעטעלע געבויט נישט אין אַ גיכן טעמפּ. דער אַלטער צענטער אַרום שייקע באַראַנאָוויטשער איז געבליבן כמעט אומפֿאַרענדערט, הגם עס זענען צוגעקומען עטלעכע הייזער. ערשט אין אַ צייט אַרום האָבן זיך דאָ געפּנט עטלעכע גרויסע הורט־געשעפטן אין אכסניות; עס איז אַנטשטאַנען „אָלט־באַראַנאָוויטש".

דער נייער צענטער, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אויפן שטח פון גראָס וואַלד, איז שוין געוואָקסן אַ סך גיכער. אָבער אויך דאָ איז דאָס פאַנאַ־טערביוינ זיך אין אַנהויב געגאַנגען פאַמעלעך. צוערשט האָט זיך פאַרבויט די געגנט פון וואַנען עס האָט זיך אַנגעהויבן פאַרמירן די שטאָט, אין קודם כל דער אַנהויב פון איר ערשטער גאַס יעליזאַוועטסקאַיאַ (פילסודסקי).

יידן האָבן געגומען פאָדערן אַ בית־תפילה און אַ מקוה. איז טאַקע אַראָפּ יעליזאַוועטסקע באלד דערשינען אַ בית־מדרש, — באַקאַנט אונטערן נאָמען „דער אַלטער בית־מדרש", — און נישט ווייט פון אים, להבדיל, אַ באַד מיט אַ מקוה.

ביז אינצ דער איינציקער צונויפקום־ארט געווען ביי שייקנ, ביי אים אויפן הויף איז אַ לענגערע ציים געשטאַנען אַ קליינער בית־מדרשל, וואָס האָט געהייסן „שייקעס בית־מדרש". כל זמן ס׳איז געווען נאָמנט, פלעגן אַהער קומען דאָונען אויך די יידן וואָס האָבן געווינט אין וואַלד.

שייקע איז געווען זייער שטאַלץ אויף זיין בית־המדרש, אין וועלכן ער איז געווען סיי דער בעל־הבית, סיי דער גבאי און אפטמאל אויך דער בעל־תפילה. אַ ייד אַ למדן, אַ גרויסער מכניס אורח און אַ הייסער קודאַנאַווער חסיד. דער אַלטער קודאַנאַווער רבי ר׳ אהרן זצ״ל, ווען ער פלעגט אַדורכפאָרן בארַאַנאַוויטש, איז ער אַלעמאָל געווען דער גאַסט פון שייקע בארַאַנאַוויטשער, וועלכער פלעגט פייערלעך אויפנעמען דעם רבי׳ן. שייקע איז געווען אַ קלוגער ייד און זיין קרעטשמע איז מיט דער צייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַכסניה, וווהין עס פלעגן פאַרפאָרן חשובע גאסט. אויך האָט ער געפֿירט גרויסע געשעפטן מיט וועלדער און תבואה. זיין ברודער, שלמה לוקער, איז געווען דער געשעפטס־פירער. אָלע האָבן שייקען ליב געהאַט און זיך באַצויגן צו אים מיט גרויס דרך־ארץ. ער איז געווען אַ גרויסער וויצלינג; זיינע ווערטלעך פלעגט מען אין שטעטל ממש ארומטראָגן. „אָך און ווייַ איז צו אונז — פלעגט ער זאָגן —, אַז בארַאַנאַוויטש איז אַ קהילה, בולבעס איז אַן אכילה, און שייקע איז אַ בעל־תפילה".

נישט לייכט איז דאָ געווען דאָס לעבן אין דער ערשטער צייט. דאָס שטעטל האָט זיך נישט געבויט גדליכט, נאָר צעשפרייט איבער גרעסערע שטחים, איין הויז אָפּגעזונדערט פון דעם אַנדערן; און אָרום יעדן הויז איז געווען וואַלד — און נאָך וואָס פאַראַ וואַלד! אַנהויב אָוונט האָט מען מורא געהאַט איבערצוטרעטן די שוועל, מחמת די צאָלרייכע וועלף, וואָס פלעגן זיך פון צייט צו צייט דערנענטערן ביז צו די הייזער.

דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן איז געווען האַלב־טויט. אַ חוץ דעם בית־מדרש האָט דער יונגער ישוב גאָרנישט פאַרמאָגט. צו די נאָענטע שכנים האָט מען באַדאַרפט אָנקומען, כדי צו באַפרידיקן די נויטיקסטע באדערפענישן. דער רב און דער שוחט זענען געזעסן אין מוש, און דער בית־עולם איז אויך געווען דאָרט.

אויף די אייגענע פיס האָט דאָס שטעטעלע אָנגעהויבן זיך שטעלן ערשט אין די לעצטע יאָרן פון די אכציקער. דער ישוב האָט באַשלאָסן זיך באַפרייַען פון דער אפטרופסות פון מוש. דערצו האָט מען נאָך באַדאַרפט אַ רב, אַ שוחט און אַן איינענעם בית־עלמין.

דאָס אַלץ איז געשען אין די יאָרן 1886—1888.

די ערשטע שוחטים און דער ערשטער רב

אין יאָר תרמ״ו (1886) האָט באַראַנאַוויטש אויפגענומען דעם ערשטן שוחט (צענוג זיך שוין געלאָזט „קוילענען" פון די מושער), ר׳ משה ברב אפרים הלוי קאָפּעליאָוויטש, געשטאָמט פון בוטען, אַ סלאָנימער חסיד, אַ גרויסער למדן און ירא שמים. ער איז אַריינגעפאָרן פון מוש (געווען אַ מושער איידעם), לויט דער עצה און וווּנטש פון סלאָנימער רבי ר׳ שמואל זצ״ל, וועלכער האָט, וייזט אויס, אויסן געווען אַריינצוזעצן אין דעם נייעם ישוב אַ חסידישן שוחט. דער רבי האָט משפיע געווען אויף שייקען, ער זאָל אין דעם ענין מיטהעלפן.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן די מתנגדים אַראָפגעבראַכט אַן אייגענעם שוחט מיטן נאָמען ר׳ אברהם; פון אים פלעגט מען דערציילן, אַז ווען עס האָט „גענומען" בארַאַנאַוויטש האָט ער געזאָגט אַ פשטל: „ויקח אברהם את האיל" — אברהם האָט גענומען דעם בארַאַן...

באַלד נאָך זיין אָנקומען איז צווישן בייַדע שוחטים אויסגעבראַכן אַ סכסוך. ביידע צדדים האָבן לסוף מסכים געווען אויף אַ דין־תורה. די מתנגדים האָבן אַראָפּגעבראַכט דעם מירער רב ר׳ ליפּעלע, און פון חסידישן צד איז געזעסן דער מושער רב ר׳ לייזער יהודה עפשטיין. דער בית־דין האָט געפסקנט, אַז ר׳ משה דאַרף באַקומען 60 פראָצענט און ר׳ אברהם 40.

אין אָנהויב פון די נייַניצקער איז פון שטעטעלע סוועזשנע אַרייַנגעפאָרן ר׳ משה יוסף מרדכי ראַבינאַוויטש, ער איז באַלד אויפגענומען געוואָרן אַלס חזן און שוחט אויפן אָרט פון ר׳ אברהם דעם שוחט, וועלכער האָט בראַנאַוויטש פאַרלאָזט.

כ״ג חשון תרנ״ג (1893) איז נפטר געוואָרן דער חסידישער שוחט ר׳ משה הלוי קאָפּעליאָוויטש אין עלטער פון 32 יאָר, איבערלאָזנדיק אַן אלמנה מיט 2 קינדער. זיין אָרט האָט איבערגענומען ר׳ משה פיינגאָלד פון סלאָנים. און ווידער איז אויסגעבראָכן אַ שאָרפע מחלוקת צוליב אַ סכסוך, וואָס איז אָנטשטאַנען צווישן קהל און דער אלמנה, ווי אויך צווישן ביידע שוחטים.

מיט דער הילף פון אָרטיקן רב, און דורך דער פאַרמיטלונג פון סלאָנימער רבי ר׳ שמואל, האָט זיך די מחלוקת געענדיקט מיט אַ הסכם, לויט וועלכן דאָס שטעטל האָט זיך מתחייב געווען אויסצוהאַלטן די אלמנה במשך פון אַ יאָר, און יעדער איינער פון די שוחטים האָט מספּים געווען אויף 50 פראָצענט פון דער שחיטה.

אַ שעכט־הויז איז נאָך דאָן נישט געווען, און די קצבים פלעגן שעכטן ביי זיך אין די שטאַלן. שפּעטער איז שוין יאָ געווען באַשטימט אַן אָרט פאַר דעם צוועק, אָבער דאָס איז אויך געווען אַ שטאַל ערגעץ אויף דער אָרלע גאַס, נעבן יאָשע דעם בעדער.

דער ערשטער רב אין באַראַנאַוויטש, הרב ר׳ חיים לייב ליובטשאַנסקי זצ״ל, איז אויפגענומען געוואָרן פאַר רב אין יאָר 1887. די דאָזיקע ידיעה צעפּינען מיר אין „המליץ" פון יאָר 1887 (נומער 179), אין צוזאַמענהאַנג מיט אַ מאמר, וואָס פאַרנעמט זיך מיט דער טעטיקייט פון דער חברה „תומכי־תורה" אין מינסק:

„...בשנת תרמ״ז היה כבר רב־אב״ד לישוב היהודי בעיר ברנוביץ. שמו היה: הרב הג׳ הצדיק ר׳ חיים לייב מעיר מוש. הוא למד לפני בואו לברנוביץ כאברך־פרוש

במינסק בחסותה ותמיכתה של החברה המינסקאית „תומכי־תורה".

ער האָט התונה געהאט מיט חיה בלומה'ן, די טאָכטער פון יעקב זאַבלאָצקי פון מוש. באַלד נאָך דער חתונה איז דאָס יונגע פּאָר־פּאָלק אַוועק קיין מינסק, ווו ער האָט געלערנט אין כולל „תומכי־תורה" און געזאָגט אַ בלאָט גמרא פאַר אַן עולם אין דעם בית־מדרש, וואָס האָט געהייסן „געזעלן־שול". אין מינסק האָט ער געקראָגן סמיכה אויף רבנות. צוזאַמען מיט דער משפחה — שוין אַ טאָטע פון צוויי קינדער — געזעסן אַ געוויסע צייט אין מינסק און געוואַרט אויף אַן אָרט, וואָס זאָל אים אויפנעמען פאַר אַ רב.

די אויסזיכטן זענען אָבער נישט געווען דערמוטיקנדיקע. אין אַלע אַרומיקע ישובים זענען שוין געזעסן רבנים — און נאָך וואָס פאַראַ רבנים, — און קיין נייע ערטער האָבן זיך נישט געבויט. און אָט איז אויפגעקומען באַראַנאָוויטש.

די רביצין חיה בלומה איז געשטאָרבן אין יאָר תשי״א (1941), אין עלטער פון צוויי און אַכציק יאָר. זי איז געווען אַ קלוגע פרוי מיט זעלטענע מידות טובות — אַ צדקת. און אַזאַ איז אויך געווען איר טאָכטער יהודית דבורה הי״ד — די שפּעטערדיקע רביצין, די פרוי פון יבדל לחיים הרב ר׳ דוד ווייצל שליט״א.[1]

דעם כסא הרבנות האָט הרב ר׳ חיים לייב פּאָרנומען אַ דאַנק דער שתדלנות פון שייקע באַראַנאָוויטשער, וועלכער איז געווען אַ פעטער פון דער רביצין חיה בלומה. אגב, איז רבנות אין אַ קליינעם ישוב אין יענע צייטן ווייט נישט געווען אַזוי „עסק", וואָס זאָל זיין אימשטאַנד מפרנס זיין אַ רב מיט זיין משפּחה. קיין שכירות האָט מען דערווייל נישט געצאָלט, און דער אינציקער מקור פון הכנסה זענען געווען די דין־תורות און דאָס געבן חופּה וקידושין. האָט טאָקע חייה בלומה געמוזט אַ ביסל אַרויסהעלפן, ווייל פון איר מאַנס רבנות איז בלויז געווען וואָסער אויף קאָשע. זי האָט פּאָרקויפט הייוון אויף באָקן הלות אויף שבתים און ימים־טובים. מען האָט געלעבט בצמצום. אין דאָך זענען זיי געווען צופֿרידן מיט זייער גורל. אַלץ בעסער ווי זיצן אין מינסק און וואַרטן אויף אַן „אָרט"...

אנהויב פון בית־עלמין און די גרינדונג פון א חברא־קדישא

לסוף האָט מען זיך געגנומען אויף צו די מתים; פאַר דעם צווישן האָט גראָף באָשטימט אַ שטיקל וואַלד, נישט ווייט פון דעם דאָרף „זנא״עס". בעצם האָט מען שוין לאַנג געטראַכט וועגן אַן אייגענעם בית־הקברות, אָבער, וויזט אויס, עס זענען געווען געוויסע מניעות.[2]

[1] הרב ר׳ דוד ווייצל שליט״א, וועלכער איז געווארן רב אין באַראַנאָוויטש נאָך דער פטירה פון זיין שוועד (תרס״ו) געפינט זיך אַצינד אין תל־אביב, ער איז געווען רב אין באַראַנאָוויטש קרוב צו 35 יאָר (ביז 1941), וועו די רוסן האָבן אים פאַרשיקט קיין סיביר און אַ דאַנק דעם איז ער ניצל געווארן. זיין פרוי, די רביצין יהודית דבורה הי״ד, איז אומגעקומען אין באַראַנאָוויטשער געטאָ צוזאַמען מיט אירע צוויי טעכטער און די עלטערע שנור מיט אירע קינדערלעך.

[2] לויט אַ מנהג פלעגט מען נישט עפענען קיין בית־עלמין מיט איין בר־מינן.

מאַכט זיך, און דאָס שטעטעלע ווערט אויפגעציטערט פון אַ שרעקלעכן אומגליק: די באַד פלעגט מען הייצן איין מאָל אין וואָך, יעדן פרייטיק. אַלטע תושבים האָבן דערציילט, אַז די מקוה איז געווען אַ ביסל צו טיף; מען פלעגט דאַרפן אַראָפגיין אַ סך טרעפלעך. אין מיטן מקוה איז געשטאַנען אַ גרויסער קעסל, אין וועלכן עס האָבן געבראַנט קוילן. צוויי עלטערע ייִנגלעך, איינער פון זיי — דעם רב׳ס אַ זון, האָבן זיך געבאַדן אין דער מקוה (ווייזט אויס, נישט אין דער באַשטימטער צייט) און האָבן זיך דערטרונקען. גאָנץ מעגלעך, אַז זיי האָבן זיך פריער פאַרשאַדעט. לויט אַן אַנדער גירסא, זענען זיי דערטרונקען געוואָרן ביים באַדן זיך אין דער אַזערע נעבן דעם דאָרף סוויאטיליאָוויטש.

די לויה איז פאָרגעקומען וונטיק. דאָס גאַנצע שטעטעלע האָט מיט ביטערע יללות באַגלייט די צוויי קרבנות, פאַר וועלכע מען האָט געגראָבן די ערשטע קברים אויפן באַראַנאָוויטשער בית־עולם. עס האָבן זיי מספּיד געווען עטלעכע רבנים, וועלכע האָבן באָוויזן צו קומען פון די אַרומיקע ישובים, צווישן זיי דער לעכעוויטשער רב, הרב הגאון ר׳ שמחה הלוי הורביץ.

דער אָנהויב פון באַראַנאָוויטשער בית־עולם איז אַזוי אָרום פּאָרגעקומען, ביי ווייט נישט קיין געווייַנלעכע אומשטענדן, אין יאָר תרמ״ח[1] (1888).

מיט דער דערעפענונג פון בית־הקברות איז אַנגערופן געוואָרן אַ הברא־קדישא, אין שפּיץ פון וועלכער ס׳האָט זיך געשטעלט דער באַראַנאָוויטשער בעל־הבית ר׳ יעקב יודקאָווסקי. אין משך פון זיין גאַנצן לעבן איז ער געווען דער הויפּט־גבאי און בעל דעה. כל ימיו געווען אינערגעגעבן בלב ונפש דער אָרבעט פון חברא־קדישא. אין די לעצטע יאָרן האָבן זיך אָנגענהויבן מישן אין דער חברה נאָך אייניקע בעלי־בתים, ווי ר׳ דב קורחין, ר׳ יצחק צבי יאסעלעוויטש. ר׳ לוִיק רוטקאָוויטש און אַנדערע.

בכלל איז די חברא־קדישא אין באַראַנאָוויטש פון אַנהויב אַן באַשטאַנען פון כמעט לויטער בעלי־מלאכות. צום טעכנישן פערזאָנאַל האָבן צווישן אַנדערע געהערט: משה וויניקאָווסקי (משה דער הויכער, אַדער משה דער שוואַרצער), אַ ייִד מיט אַ זעלטן גוט האַרץ, שטענדיק גרייט צו טאָן יענעם אַ טובה; יצחק אלילנסקי (איטשע דער טויבער סטאָליער), אַ פשוטער ייִד, אָן איבערגעגעבענער טעכנישער טוער אין דער חברה; חיים־עטשע, פלעגט זיך מתעסק זיין מיט די תכריכים; אברהם זעלווין (אברהמ׳ל דער שוסטער); נחמיה פילניק (חמעס דער קברות־מאַן, אַדער חמעס דער שמיד); קאָפּוסטע, און נאָך זיין טויט — זיין זון אַלטער קאפוסטע א. אנד.

די טעטיקייט פון דער חברא־קדישא אין באַראַנאָוויטש האָט זיך געפּירט פּינקט ווי אין אַנדערע שטעט. איז נפטר געוואָרן א גביר, אַ רייכער בעל־הבית, — האָט עס אויף זייער לשון געהייסן: „געכאַפט אַ פעטן העכט". עס האָט נישט געהאַלפן קיין אויסטענהן זיך, די משפּחה האָט געמוזט באַצאָלן, וואָרום אַנדערש האָט זיך דער בר־מינן פון „אָרט נישט געפירט".

באַראַנאָוויטש באַפרייט זיך ענדלעך פון אַפּטרופּסות פון מוש, — זי ווערט זעלבסטשטענדיק.

[1] אויפן טויער פון בית־עולם איז געווען אַן אויפשריפט: נוסד בשנת תרמ״ח (1888).

אנטוויקלונג פון דער שטאט

דער סוף פון די אכציקער און די נאָנצע תקופה פון די נייניצייקער, איז פאַרלאָפן אונטערן צייכן פון אינטענסיווער בוי־טעטיקייט און וווקס פון דער באַפעלקערונג. אין צפון און מזרח איז זי שוין פון די פריסטע יאָרן פאַרבליבן אייגנטלעכע צענטער פון דעם פאַרלויף פון די ביידע באַן־ליניעס; די איינציקע מעגלעכקייט פאַר עקספּאַנסיע איז פאַרבליבן אָפן צו דער זייט פון די וועלדער, אין דער ריכטונג צו מערב און דרום.

און אָזוי איז עס טאַקע געשען.

די רוסישע מאַכט האָט באַשלאָסן צו פאַרוואַנדלען דעם נייען פונקט אין א וויכטיקן מיליטעריש־סטראַטעגישן צענטער, צוליב דער גינסטיקער געאָגראָפישער לאָגע זיינער און דעם גרויסן קנופּ־נעץ פון די באַנען. מיט דער צייט האָט זיך טאַקע באַשטעטיקט די גרויסע חשיבות פון דער ליניע מאָסקוע—באַראַנאָוויטש—וואַרשע, אויף דער שטרעקע פאַריז—מאָסקוע, פאַרבינדנדיק פאַריז, בערלין, וואַרשע, מאָסקוע. זייער וויכטיק איז אויך געווען די פאַלעסיער באַן־ליניע, וואָס האָט פאַרבונדן די גרויסע רוסישע שטעט פּעטערבורג, דווינסק, ווילנע מיט דער פאַלעסער געגנט און דרום רוסלאנד (קיעוו—אָדעס). דער קאָנסטאַק מיט וואַרשע איז געווען דורך די באַן־ליניעס: באַראַנאָוויטש—בריסק אין באַראַנאָוויטש—ביאליסטאָק. דער ווערט פון דעם דאָזיקן מיליטעריש־סטראַטעגישן פונקט איז באַשטעטיקט געוואָרן אויך אין ביידע וועלט־מלחמות. אין יאָר 1914—1915 איז דאָ געווען דער זיץ־אָרט פון הויפּט־קאָמאַנדיר ניקאָלאיי ניקאָלאיע־וויטש און דעם שוף פון רוסישן גענעראַל־שטאַב גענעראַל יאַנוש־קעוויטש מיט זיין שטאַב.

אין די לעצטע יאָרן פון די אכציקער אָדער אין אָנהויב פון די נייניצייקער זענען שוין אויפן שטח פון קאָזיאָנעם וואָלד, נישט ווייט פון דער פאַלעסיער סטאַנציע, געשטאַנען די ערשטע קאָזאַרמעס פון דעם מיליטעריישן לאָגער און באָלד האָט זיך אין זיי אַרייַנגעציגן דאָס מיליטער, וואָס האָט ביז דאָן סטאַציאָנירט אין נאָוואָגרודעק און אין דער נעגנט פון פולוואַרק יאָטרע.

שוין מיטן אָנקום פון מיליטער האָט דאָס שטעטל אָנגעהויבן ביסלעכווייז אויפצולעבן. גלייכצייטיק מיט די ערשטע איינזאַץ־ווייַזן באַשאַליאָנען זענען א הער אַרייַנגעפאָרן אייניקע פאַרמעגלעכע יידן, די באַקאָנטע משפחות: לימאן, פייוול דער יאָטרער, מיטראָפאַלי־טאַנסקי און אָנדערע. זיי זענען נעקומען פון נאָוואָרעדאָק און יאָטרע, ווו זיי האָבן צוגעשטעלט פראָוויאַנט און פארשידענע פראָדוקטן פאַר דעם דאָזיקן מיליטער.

דער בריסטער פאַרנעם, מיט וועלכן די רוסישע מאַכט האָט שוין דעמאָלט, אין די נייניצייקער יאָרן, צוגעטרעטן צו פאַרווירקלעכן אירע גרויסע מלוכהשע אונטערנעמונגען אין באַראַנאָוויטש, האָט נעגעבן גוטע אויסזיכטן אויף א גיכן וווקס פון דער שטאָט. דער מיליטעריישער לאָגער ווי אויך ביידע באַן־סטאַנציעס האָבן זיך כסדר פאַרבריייטערט, און דער ריזיקער „סוכאַרני־זאַוואָד" איז געווען אין פולן בוי־גאַנג; געבויט האָט אים א רוסישער גענעראַל־אינזשינער מיטן נאָמען „באַראָן־פאָן־דירשאָו".

די האַלץ־בוי־אַרבעט איז אויסגעפירט געוואָרן דורך דעם אַרטיק פאַדריאַטשיק יונה שליינער צוזאַמען מיט דעם אַראָנער סטאַליער (יונה אשמיאַנסקי). ציגל פאַר די אַלע בנינים האָט צוגעשטעלט דער באַקאַנטער ליפעראַנט פון מינסק פרומקין, וועלכער האָט פאַר דעם צוועק אויפגעשטעלט א גרויסע ציגל־ברענערייַ אויפן וועג קיין מוש, וואו עס איז געווען א ברייטער שטח פון ליימיקן באָדן. דער פאַר־וואַלטער איבער דער ציגלעניי איז געווען הענין פּיין, אויך א מינסקער; אין א צייט אַרום איז זי אַריבער אין זיין באַזיץ, און איז א לענגערע צייט געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען „פּיינס־ציגלעניע". דער אַלטער פּייגמאן איז געווען אונטערנעמער פון דער פאַרבעריי־אַרבעט. שלאָסערג פון מינסק האָט אַראָפּגעבראַכט יידישע שלאָסערס און אָנגעשטעלטע אויף אויסצופירן די שלאָסערייַ־אַרבעט.

דער גרעסטער טייל פון די ניי־אָנגעקומענע האָט שוין באַראַנ־ווייטש נישט פאַרלאָזט, און מיט דער צייט זיך איינגעלידערט אין דער אָרטיקער באָפעלקערונג.

צוזאַמען מיט די גרויסע מלוכהשע אונטערנעמונגען איז געגאָנגען דער פריוואַטער בוי. עס זענען צוגעקומען א סך הייזער. די צאָל איינווינער האָט געהאַלטן כסדר אין וואָקסן. באַראַנאָוויטש איז אַריין אין א נייער פאָזע פון אָנטוויקלונג.

עס איז שוין אויך געווען א גרויסע נישט־יידישע באָפעלקערונג, וואָס איז באַשאַנען מערסטנס פון איינוואַנדערס־באַאַמטע, אַרבעטער פון די דעפאָס, ווי אויך א היפשער צאָל מיליטערלייט. עס פאַרשטייט זיך, אז דאָס אַלץ איז געשען בהדרגה במשך פון לעצטן צענדליק פון פאַריקן יאָרהונדערט.

אין יאָר 1894 איז באַראַנאָוויטש געווען א קליין שטעטל מיט א יידישער באָפעלקערונג פון קרוב דריי הונדערט משפחות. מער אָדער ווייניקער פאַרבויט איז געווען דער שטח אַרום דעם אַלטן בית־מדרש. פון דאָנען האָט זיך צעצויגן די יעלזיאָוועסקע גאָס (פילסודסקי). געציילט הייזער זענען געשטאַנען אויף די גאָסן: אָלעקסאַנדראָווסקע (סענאַטארסקע), פּעטראָווסקע (אולאנסקע) און אויף די שכנותדיקע קווער־גאָסן: גראָסקע, ארלע, מינסקע (שקאַלאָע), סאָסנאָוע און ווילנסקע. אין די אויגן האָבן זיך געווארפן א סך נישט־פאַרבויטע פלעצער און ליידיקע שטחים, באָוואָקסן מיט דערנער און ווילדע גראָזן. אומעטום האָט מען געזען קוסטעס אין סאָסנע־בוימער. ערטערווייז איז שווער געווען צו אונטערשיידן צווישן שטעטל און וואָלד. דאָ און דאָרט זענען געשטאַנען „סקעלעטן" פון נישט קיין אויסגעגנדיקטע הייזער. אויף מאַרינסקע האָבן זיך געפונען בלויז עצייליטע הייזער אויף דער זייט, וואָס האָט געהערט צום גראָף. אין הויז פון יהושע הינצעוויטשער (סוכאַרעבסקי) איז געווען דער אָפּטייק פון פראָוויזאָר טעץ. אין הויז פון אברהם שמואל זאַבלאָצקי — צווישן שימשעלאָוויטשן און יענקל בערל נייפעלד — איז געווען א שטענדיקער בית־תפילה, ווו עס האָבן געדאָוונט חסידים און מתנגדים צוזאַמען. אויף דער צווייטער זייט מאַרינסקע זענען געשטאַנען עטלעכע גויישע הייזלעך. אויף מינסקער גאָס איז שוין געשטאַנען דער סקעלעט פון דעם גרויסן בית־מדרש. דער הורטאָווער האָנדל און אכסניות זענען געווען אויף אָלט־באַראַנאָוויטש, דער דעטאַליר־טער — אויף יעליזאָוועסקע גאָס.

באַזונדערס שנעל איז באַראַנאָוויטש געוואָקסן אין דער צווייטער העלפט פון די נייניצייקער. די באָפעלקערונג האָט זיך מיט יעדן טאָג פאַרמערט. די ליידיקע פלעצער האָבן זיך אָנגעהויבן ביסלעכווייז

אויספֿלין. דער וואָלד האָט זיך געגומען פֿאַמעלעך דערווייטערן. עס האָבן זיך אויסגעפֿאַרמירט גאַסן און געסלער. אין אַלגעמיין איז די בוי־באַוועגונג געגאַנגען פון צפֿון־מערב צו צפֿון־מזרח, אויסשפֿרייטנדיק זיך בהדרגה אין דער ריכטונג צו דרום־מזרח.

ווי געזאָגט, האָט זיך אויף מאַרימרט פֿאַרמירט בלויז די זייט, ווָאָס אירע פֿלעצער זענען געווען אַרענדירט פון גראָף. אויף דער אַנדערער זייט מאַרינסקע און ווייטער אַרויף אין דער ריכטונג צו פֿאַלעסיער סטאַנציע און „סוכאַרני־זאַוואָד", ווו אויך צו די פעלדער פון דעם דאָרף סוויאַטילאָוויטש, האָבן יידן נישט געטאָרט ווויינען. אויף דעם שטח זענען געווען חל די באַרימסט „צייטווייליקע באַ־שטימונגען" פון יאָר 1882, לויט וועלכע יידן איז געווען פֿאַרבאָטן צו באַזעצן זיך אויף דאַרפישן באָדן.

אַזוי אָרום איז מאַרינסקע געווען דער גרענעץ צווישן שטאָט און דאָרף.

אויף דעם „הייליקן" באָדן האָבן זיך דעמאָלט באַזעצט בלויז קריסטן. האָבן זיך דאָ טאָקע אין פֿאַרלויף פון דער צייט געשאָפֿן צוויי קריסטלעכע צענטערס: איינער אָרום דער פֿאַלעסיער סטאַנציע, וואָס האָט געהייסן „נייַ־באַראַנאָוויטש", דער צווייטער — אַנטקעגן דעם מיליטערישן לאַגער, אָרום דער אַזוי גערופענער קאָוואָזאַער גאַסל (קאָפּערניקאָ).

געזעלשאפטלעכע פיזיאנאמיע

דאָס אינערלעכע לעבן פון באַראַנאָוויטש אין לעצטן צענדליק פון פֿאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט האָט זיך ביסלעכווייז אָנגענומען צופֿאַסן צו די באַדערפענישן און פֿאָדערונגען פון דעם פֿאַרגרעסערטן ישוב. די באַפֿעלקערונג איז געווען אַן אָנגעלאָפענע פון אַלע עקן. די ישובניקעס, וואָס זענען אַהער אַריבערגעגאַנגען פון די אָרומיקע דערפֿער, האָבן מיטגעשלעפט די זיטן און אָטמאָספֿער פון דאָרפישן לעבן, אַזוי ווי די אָנגעקומענע פון פֿאַרשידענע שטעטלעך, נאָענטע און ווייטע. עס האָט זיך געשאַפֿן אַ געמיש פון פֿאַרשידענע פֿאָרמען און באַגריפן פון עפּנטלעכן און געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

אין „המליץ" פון 1897 (נר.171) לייענען מיר:

„...כל אחד מהיהודים היושבים פה, עולם בפני עצמו הנהו, ואיננו מתערב בשכנו הקרוב אליו, יען יפחד פן ואולי יחוסו של שכנו לא יעלה יפה ובד בבד עם יחוסו הוא, כי בארא־נאוויץ נקראת „אמריקא השניה" בשביל הערב רב, שבא הנה להשתקע בעיר. אף שבאמת לא כאמריקא בארנאוויץ; שם המרחק יסתיר ויעלים את גזע מחצבתו של כל אחד ואחד ויד־ביק בין הנפרדים. אבל אחרת נראה פה, רובם ככולם הנם מעירות הקרובות, הידועים במעשיהם וביחוסם, ויש ביניהם, שקופה של שרצים תלויה מאחוריהם, והדבר הזה יפריד בין הדבקים והקרעים אינם מתאחים לעולם..."

א. „נאטשאלפטוויא"

בערך אין אָנהויב פון די נייַנציקער האָט די רעגירונגס־מאַכט אַריינגעשיקט אַן אוריאַדניק מיט עטלעכע סטראַשניקעס. ביז איצט האָבן די פֿאַליציי־אישע פֿאַרשטייער סטאַציאָנירט אין די נאָענטע שטעטלעך סטאָלאָוויטש און מוש.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דער נייער מושל האָט שטענדיק געזוכט באַשעפטיקונג און פרנסה; ליידיק, מיט פֿאַרלייגטע הענט, איז ער חלילה קיינמאָל נישט געזעסן. ער איז פֿאַקטיש געוואָרן דער איינציקער בעל־הבית און דער־זאָגער איבערן לעבן און פֿאַרמעגן פון דער יידישער באַפֿעלקערונג. און דעריבער האָבן די יידן געזוכט אָנצוקניפן מיט אים אַ „ממשותדיקע" פרייַנטשאַפֿט...

ב. כלל־לעבן

דאָס שטעטעלע וואָקסט גיך און צוזאַמען מיט דעם אויך די קהלשע באַדערפענישן און זאָרגן. די מאַכט פֿאַדערט מען זאָל באַשטימען אַ יידישן סטאָראָסטע. צום ערשטן מאָל איז אויך אויפגעשטויפֿט די פראַגע פון „קאָראבקע". אָפּט לויפֿט אַדורך אַ גזרה'לע, וואָס מען דאַרף תיכף אויפֿן אָרט דערליידיקן; פון צייט צו צייט באַווייזט זיך אַ גרעסערע צרה, וואָס פֿאַדערט אַ באַלדיקע אינטערוועניע אין אויעזד, אַדער אין דער גובערניע גופא. מען דאַרף אויך נישט פֿאַר־געסן, אַז אַ גרויסער טייל פון באַראַנאָוויטש איז, ווי ווי עוזאָגט, געווען אָפּיציעל פֿאַררעכנט ווי אַ דאָרף, וואָס אויף אים זענען חל באַזונדערע באַגרענעצונגען. די צאָל מתפּללים האָלט כסדר אין וואָקסן — דאָרף מען בויען נייַע בתי־מדרשים. די באַפֿעלקערונג וועט פֿאַרגרעסערט און צוגלייך מיט איר שטייגט אויך די נויט און אָרעמקייט. אומפֿאַר־מעגלעכע קראַנקע און אָרעמע קימפּעטאָרינס פֿאַדערן מעדיצינישע הילף א. א. וו.

דאָס לעבן פון אַ יידישן ישוב אונטער אַ פרעמדן רעזשים אין ייַנע צייטן האָט געפֿאַדערט כל מיני עסקנים און כלל־פֿאַרזאָרגער. דאָס שטעטל האָט נישט געהאַט קיין אייגענע טראַדיציע אין קהל'שע ענינים.

קיין אַרגאַניזירטע יידישע קהילה האָט דער יונגער ישוב בכלל נישט פֿאַרמאָגט. אַלע קהל'שע ענינים פלעגן וועלן באַהאַנדלט און באַשלאָסן אויף אסיפות פון בעלי־בתים, אויף וועלכע די הויפּט־דעה האָבן געהאַט די גבאים פון בתי־מדרשים, נגידים און סתם אָנגעזעענע יידן; אויך דער רב האָט דאָ געמוסן אַן אָקטיוון אָנטייל. פֿאַרשטייט זיך, אַז דאָ און דאָרט פלעגן אויסברכן געוויסע מחלוקות, הגם אין אַלגעמיין איז באַראַנאָוויטש אין דער הינזיכט געווען אַ רוהיק שטעטל.

אַלס ערשטער סטאָראָסטע פון דער יידישער „מעשטשאַנסקאַיַא אופּראָוואַ" איז אויסגעוויילט געוואָרן אברהם משה פּיקעלני.

ג. „קאראבקע"

צום ערשטן מאָל איז אויך איינגעפֿירט געוואָרן די „קאראבקע". דאָס איז געווען אַ פלייש־אָפּצאָל, וואָס די מאַכט האָט אָרויפּגעלייגט אויף דער יידישער באַפֿעלקערונג — אַ מין אומדירעקטער שטייער אויף כשר פלייש. די פראַצעדור איז געשען אויף פֿאַלגנדיקן אופן: די מאַכט אַליין האָט זיך נישט געוואָלט פֿאַרנעמען מיט דעם גאַנצן ענין. די „קאראבקע" פלעגט וועלן אויסגעשטעלט אויף עפּנטלעכע טאָרגעס (אין דעם אויעזד נאַוואָרעדאָק) און פלעגט וועלן אָפּגענעבן אין אַרענדע אויף פּיר יאָר דעם, וואָס האָט אַנגעבאָטן דעם העכסטן פּריַיז, און ער פלעגט עס וועלן דער אַרענדאַטאָר. דאָס געלט האָט באַדאַרפֿט פֿאַרוועלטן וועלן אויף שטיצע פֿאַר די אָרטיקע

אַנשטאַלטן, וואָס זענען געווען אָפיציעל אַנערקענט דורך דער רעגירונג. פאַקטיש אָבער האָבן די יידן וויניק וואָס גענאָסן פון די דאָזיקע געלטער. די הצטרכותן זענען געווען זייער גרויסע; יידן האָבן געהאַט צו זאָרגן פאַר אַ סך זאָכן, וואָס די מאַכט האָט נישט געוואָלט אָדער נישט געטאָרט פון זיי וויסן. אַ יידישער ישוב האָט תמיד געהאַט צו טאָן מיט פאַרשידענע עהיימע אויסגאָבן, וואָס האָבן איינגעשלונגען באַדייטנדיקע סכומים. עס איז קלאָר, אַז דער קהל האָט זיך באַמיט אויסצונוצן די „קאָראָבקע" צו זיין גונסטן. דער חוכר פלעגט זיך מתחייב זיין אויף אַ געוויסן אָפצאָל, וואָס דאָס שטעטל האָט אויפ אים אַרויפגעלייגט. דער כוח פון קהל און רב איז געווען גענוג גרויס; דער רב האָט צו יעדער צייט געקענט פסקענען, אַז דאָס פלייש איז נישט כשר. דער גאַנצער סחר־מכר מיט דער קאָראָבקע פלעגט זיך אָפשפילן אין בתי־מדרשים און אויף אסיפות, און פלעגט אַרויסרופן שטענדיקע רייבונגען און שאַרפע וויכוחים. דער חוכר פלעגט אָפטמאָל נעמען צו זיך אַ שותף און אַ באַאמטן, וואָס האָט אָנגעפירט מיטן גאַנצן עסק; און דער עסק איז געווען נישט קיין שלעכטער. דער באַאמטער האָט עהיימל „נאמן". איינער פון די ערשטע חוכרים אין באַראַנאָוויטש איז געווען פייוט יאטערער צוזאמען מיט אַ שותף. דער פאַרוואַלטער איז פאַרבליבן וועלווול דער נאמן. שפעטער האָט געהאַלטן די „קאָראָבקע" הירש פייגמאן מיט ניסן גאָלדבערג, און לסוף איז זי פאַרבליבן אין די הענט פון משה נח ביטענסקי (משה נח דער קצב) און וועלווול דעם נאמן.

ד. סאַציאַלער מצב

ווי געזאָגט, זענען מיטן שנעלן וווּקס פון דער באַפעלקערונג אויפגעשוווימען אַ היפש ביסל פראָבלעמען און אויפגאָבן, וואָס האָבן געפאַדערט די באַלדיקע אויפריכטונג פון אַ גאַנצער רייַ סאַציאַלע אינסטיטוציעס און צדקה־חברה'ס.

אַן אומאויפהערלעכער שראַם פון איינצלנע מענטשן און גאַנצע משפחות האָט כסדר געשטראָמט אין יונגן שטעטל, מיט דער האָפענונג צו געפינען באַשעפטיקונג און פרנסה. דער גרעסטער טייל איז באַשטאַנען פון עגדריקטע בעלי־מלאכות און נישט־פאַרמעגלעכע קרעמער. עס האָבן אויך נישט געפעלט קיין לויטקגייערס און סתם לופט־מענטשן.

די סאַניטאַר־היגיענישע און מעדיצינישע פאַרהעלטענישן זענען געווען נישט קיין גוטע. דער לעבנס־נייוואָ פון דער באַפעלקערונג נישט איבעריקס הויך. די הייזער זענען געווען פון האָלץ און אַן קיין שום באַקוועמלעכקייטן. די עגנאַשפּאָס און שלעכטע ווינינונגס־באַדינגונגען האָבן מיטגעהאָלפן צו דער פאַרשפרייטונג פון פאַרשי־דענע קראַנקהייטן. עס איז אויך נישט געווען קיין שפיטאָל אויף איזאָלירן קראַנקע אין פאַלן פון עפידעמיעס. די מעדיצינישע הילף איז געווען פאַרבונדן מיט גאָר גרויסע שוועריקייטן. דאָס שטעטל האָט פאַרמאָגט בלויז אַ פעלדשער מיטן נאָמען ווינער. דער נאָענטסטער און אייניקער דאָקטאָר, וואָס האָט באַדינט נישט בלויז באַראַנאָוויטש, נאָר אויך די גאַנצע ארומיקע געגנט, איז געזעסן אין האָראָדישטש, אויבער 20 קילאָמעטער פון באַראַנאָוויטש, — אַ גרויסער מרחק ביי די דעמאָלטיקע טראַנספּאָרט־מיטלען. דאָס איז געווען דער באַרימטער דאָקטאָר שצעפּורזינסקי, אַ קריסט. און האָט מען אים באַאַראָפט אַראָפּבראָנגען צו אַ שווערער עבודה, בעת אַן אומגליק, אָדער ביי פאַרשידענע אַנדערע דרינגנדיקע פאַלן, איז מען געווען געצוווּנגען אַרויסצורופן אים נישט אַנדערש ווי דורך דער פאַרמיטלונג פון אָפטייק און דערבייַ פאַרויס איינצאָלן 25 רובל, כמעט אַ פאַרמעגן אין יענע צייטן. און די רפואות זענען אויך געווען אומרחמנותדיק טייער. צומייסט האָט דערפון געליטן די אָרעמ־מע באַפעלקערונג.

די דערציונג פון יידישע קינדער איז געווען זייער אַן אָפגע־שטאַנענע און איז געלעגן אין די הענט פון אַלטמאָדישע מלמדים, וועלכע האָבן געלערנט עברי, דאָוונען, חומש און מעביר סדרה זיין. אָפט מיט דער הילף פון קאָנקשיק. די קינדער זענען געווען צוגע־בונדן צום חדר אַ גאַנצן טאָג. גרעסערע קינדער פלעגט מען אויסנוצן אויף אַ שפּרונג אין קרעמל, ברענגען וואָסער און אַרויסטראָגן די ברודיקע עמערס. אַרעמע קינדער האָבן זיך בכלל אַרומגעדרייט ליי־דיק אין די גאַסן.

דער בעל־מלאכה און קליינהענדלער האָבן זיך געוויטיקט אין קלענערע הלוואות אויף לייכטע באַדינגונגען, און וווּ צו לייען איז נישט געווען.

און דאָך האָט באַראַנאָוויטש נישט אָפּגעשטאַנען פון אַנדערע יידישע שטעטלעך. אין לויף פון די נייַניקיקער יאָרן האָט זי באַווּיזן צו שאָפן און אָנטוויקלען אַ נעץ פון פאַרשידענע צדקה־חברה'ס און סאַציאַלע אינסטיטוציעס, אַן וועלכע אַ יידישער ישוב האָט נישט געקענט אויסקומען אין יענע צייטן.

אמת, אין אָנהויב האָט זיך געפילט אַ גרויסער מאַנגל אין דערפאַרענע כוחות; אָבער מיט דער צייט איז אויך אין דער הינזיכט געקומען אַן ענדערונג צום גוטן. אין די יאָרן 1893—1894 האָבן זיך אָנגעהויבן קאָנצענטרירן מער פאַרמעגלעכע און כלל־טעריש עלעמענטן. עס האָבן זיך געפּנט גרויסע געשעפטן פון מאָנופאַקטור, גאָלאָנטעריי, אייזן אין שפּייז. עס האָט זיך ביסלעכווייַז אָנגעהויבן אויסטיילן אַ קרייז פון באַגאָבטע טוער און טוערינס מיט אַ געפיל פאַר געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

אין דער צווייטער העלפט פון די נייַניקיקער איז שוין דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן אין באַראַנאָוויטש געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה, אין פאַרגלייך מיט די אַרומיקע ישובים. באַראַנאָוויטש איז געוואָרן אַ פריילעך און דינאַמיש שטעטל. זומער איז דאָ געווען אַ באָליבטער דאַטשע־אָרט. הונדערטער מענטשן פלעגן זיך אָהער צונויפפאָרן פון נאָענט אין פון וויַיט נישט בלויז כדי צו גענייסן פון דער פרישער און טרוקענער וואַלד־לופט, נאָר אויך אַ ביסל צו פאַרברענגען די צייט. אין „המליץ" פון 1897 (נומער 171) שילדערט יוסף גבריאלוב דאָס לעבן אין באַראַנאָוויטש אין יענע יאָרן. ער שרייבט צווישן אַנדערן:

„...רובם ככולם מתפרנסים מן הרוח; יש ביניהם סוחרי תבואה, סוחרי עצים, חנוונים ובעלי מלאכות שונים, והיים חיים של טובה. ואף כי העיר היא במרכז מדינת ליטא, בכל זאת תושב העיר איננו נכר בסימניו המובהקים כליטאי, היינו: בפניו החשכים הרזים והדלים, ובבגדיו המטולאים טלאי על גבי טלאי, כי רוב יושבי העיר בעלי מעשה הם ופניהם צוהלים תמיד.

בקיץ באים הנה רבים לשאוף רוח צח בנאות דשא, כי גם יער צימח עצים סמוך לעיר. בין הבאים יש כאלה, אשר ההכרח יאלצמו לבוא בראנאוויצה לשאוף רח ולהחליף כח, למען הוסיף חיים ובריאות. וגם יש ביניהם כאלה שבאו הנה רק לצאת ידי חובת המאדע האחרונה, וביחוד מהמין היפה, כי בזמן הזה חרפה היא לבת ישראל לשבת כבת מלך סנימה, והזמן דורש ממנה לראות ולהראות...

בשבוע העבר ירדו גשמים מרובים תמידים כסדרם, ולרגלי זאת לא יכלו לצאת היערה לשאוף רוח ולהשיג בריאות ונאלצו להתאסף בבית כל אחת, בית אשה יומה, לעשותו יום משתה ושמחה.

כל אחת מהשואפות רוח רוצה להתאכסן בבית הסמוך ליער, על כן מתאספות עשר נשים בבית אחד והלחץ הזה הדחק גדול מאד, לכן תעשינה למו נשפי חשק לבלות לכל הפחות את הלילות בעונג ובנעימים. וכונתן לחקות בזה את מעשי אומות העולם, שנוהגים לכבד ימים כאלה באורים, בנשפי חשק ובמחולות.

וההבדל ביניהם הוא רק שהגויים אוכלים בשר וקמחא דסמידא ושותים יין; ובני ישראל יוצאים ידי חובתם בדגים מלוחים ואבטיחים חמוצים ובנשפי חשק כאלה חותכים דג מלוח ואוכלים ביחד עם פת קיבר, והמהדרים שותים אחר כך חלב חמוץ. דעת לנבון נקל, כי על כל פרוטה יתרה אנחה גדולה יוצאת מקרב לבן ושוברת חצי גופו, ויצא שכרן בהפסדן...״

די ערשטע אינסטיטוציעס

א. „מאכל כשר״

באַראַנאָוויטש, ווי געזאָגט, איז געוואָרן אַ וויכטיקער מיליטעריש־סטראַטעגישער פונקט. שוין אין די נייַנציקער יאָרן איז דאָ געשטאַנען אַ גרויסער מיליטערישער לאַגער, אין וועלכן ס׳האָבן זיך געפונען א סך יידישע זעלנער, וואָס זייער צאָל איז געוואָקסן פון יאָר צו יאָר. פאַר די דאָזיקע זעלנער האָט דאָס שטעטעלע געגרינדעט אַ „מאכל כשר״, וואָס האָט זיך מיט דער צייט אַנטוויקלט אין אַ גרויסע אייגנאַרטיקע צדקה־חברה.

אין שפיץ פון דער חברה איז געשטאַנען ר׳ פיקער, וועלכער האָט זיך מיט אַלע כוחות משתדל געווען, אַז דער „מאכל כשר״ זאָל שטיין אויף אַ געהעריקער הויך. די הכנסות זענען געקומען פון סאַרשידענע זאַמלונגען צווישן דער יידישער באַפעלקערונג.

אַ קורצע אַפשאַצונג וועגן דער טעטיקייט פון „מאכל כשר״ אין באַראַנאָוויטש געפינען מיר אין „המליץ״ פון 1895, נומער 283:

„...גם חייל צבא רב בא לחנות פה, כשלשת אלפים במספר, ויבנו פה תחנה ומעונות. חברות שונות לצדקה ישנן פה, וביחוד ראויים להתהילה בני העיר הזאת, כי הכינו דוד כשר להאכיל את אנשי הצבא מבני ישראל העובדים פה, כשבעים נפש, מאכלים טובים וערבים; ואף כי ההוצאה הזאת מרובה היא, בכל זאת לא תבקש עזר מהערים האחרות אשר סביבה״.

אַ צווייטן מאָל ווערט דערמאָנט דער „מאכל כשר״ אין „הצפירה״ פון יאָר 1901, (נומער 253). צווישן אַנדערע לייענען מיר:

„...בראש המפעל „מאכל כשר״ פה עומד ר׳ פיקער המשתדל בכל יכלתו להרבות הכנסות המפעל ולכלכל במזון כשר מאה יעשרים איש צבא מבני ישראל החונים בעירנו, — בשר ותבשיל חם ינתן להם פעמיים בכל יום״.

די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך זייער וואַרעם אַנטויגן צו די יידישע זעלנער, וועלכע האָבן דאָ סטאַציאָנירט. אייניקע פון זיי האָבן גענומען אַן אָקטיוון אַנטייל אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון יידישן ישוב אין באַראַנאָוויטש.

(שפעטער אונטער דער פוילישער הערשאַפט איז ווידער באַנייט געוואָרן דער „מאכל כשר״ אין באַראַנאָוויטש, אין געווען טעטיק אַ סך יאָרן).

ב. „בקור חולים״

בערך אין די יאָרן 1893—1894 זענען פון חאַרקאָוו אַרייַנגעפאָרן קיין באַראַנאָוויטש צוויי שוועסטער פון דער אַנגעזעענער משפחה חאָווקין. איינע פון זיי איז געווען די פרוי פון פאָדריאַטשיק רומקין, די צווייטע האָט שפעטער חתונה געהאַט מיט דעם דענטיסט טשערניכאָוו. אינטעליגענטע פרויען מיט זעלטענע מידות, שטאַרק באַליבט אין שטעטל פאָר זייער הילף־גרייטקייט און גוטער באַגעמונג צו דער אָרעמער באַפעלקערונג. זייער לעבאַפטיקע פילאַנטראָפישע און געזעלשאַפטלעכע אַרבעט איז געווען ממש צו באַוונדערן. מיט לייב און לעבן האָבן זיך ביידע שוועסטער געוואָרפן אין דער אַרבעט און באַווייזן אין אַ קורצער צייט צו קאָנצענטרירן אַרום זיך אַן ענגן קרייז פון באַגייסטערטע מיטאַרבעטערינס.

אַקושערין חאַווקינאַ־טשערניכאָוו

די הויפט־טוערין איז געווען פרוי חאווקין. זיינדזיק פון באַרוף אַ דיפלאָמירטע אַקושערין און אַ געניטע קראַנקן־שוועסטער, האָט זי גוט געקאָנט די נויט און באַדערפענישן פון די אָרעמע קראַנקע. מיט דער הילף פון איר שוועסטער, וועלכע איז געווען אַן אויסגעצייכנטע אַרגאַניזאַטאָרין, איז איר גלונגען צו שאַפן די וויכטיקע אגודת נשים „בקור חולים״.

די ערשטע ידיעה וועגן דער טעטיקייט פון פרוי חאַווקין געפינען מיר אין „המליץ״ פון יאָר 1895, נומער 283:

„...העלמה המילדת מרת האווקין יסדה אגודת נשים להמציא עזר להיולדות העניות, לכלכל אותן בכל דבר מחסורן. יהי שמה מבורך!"

די אויפגאַבע פון „בקור חולים" איז געווען צו זאָרגן פאַר אַרעמע קראַנקע און העלפן זיי מיט אַלעם נויטיקן: אַ רופא, רפואות, מעדיצינישע מכשירים, אייז, און אַפטמאַל אויך מיט מזונות און פאַרשידענע שפייז־מיטלען. אַ באזונדערע אויפמערקזאַמקייט איז געווידמעט געווארן דער אַרעמער קימפעטאַרין.

„מאין בית־חולים תקדשנה נשים צעירות ועדינות את עתותיהן לגבות בסירוגין את הנדבות לבקור־חולים והן עוסקות בצרכי החולה, להביא את הרופא, לתת לו סמי מרפא ובשר ויין להבריאו ולהשיבו לאיתנו".[1]

די אַרבעט פון דער אגודה איז געווען זייער באַשווערט מחמת דאָס פעלן פון אַ דאָקטאָר מיט האַרץ פאַר אַ יידישן קראַנקן. אַבער נאָך לאַנגע באַמיונגען און שתדלנות איז מיט דער צייט געלונגען אַראָפצובערעדנען אַ יידישן דאָקטאָר מיטן נאָמען מארגאליין, וועלכער האָט אפילו געוואָס ענגוס קאָפּריין, אַבער מען איז מיט אים ווי עס איז דורכגעקומען. אַ באַזונדערע שוועריקייט איז געווען דאָס פעלן פון רפואות און מכשירים, וואָס זענען אַרויסגענומען געוואָרן פון אַפטייק־אַרטיקלען. די אינערליכע רפואות האָט מען געמוזט באַשטעלן אין אפטייק פון פראָווינציאַל שטאָט.

די נויטיקע מיטלען אויף אויסצוהאַלטן דעם „ביקור חולים" זענען געקומען פון אַ שטענדיקן וואָכנטאָג, וואָס איז געוואָלט געווארן צוויישן דער יידישער באַפעלקערונג, און פון פאַרשידענע זאַמלונגען אויף שמחות. אין די שפעטערדיקע יאָרן, זענען דער וואָכנטאָג און די אַנדערע הכנסות באַדייטנדיק געשטיגן.

ביידע שוועסטער זענען נאָך אַ לאַנגע צייט געשטאַנען אין שפיץ פון דער אגודת נשים און פליסיק דיריגירט מיט איר טעטיקייט. אין יאָר 1897 געפינען מיר צווישן די אַקטיווע טוערינס פון „בקור חולים" אויך די פרוי בראַנאַוויצקי.

„...גם יש בה חברה „בקור־חולים" שנתיסדה על ידי נשים ועלמות כבודות. המיסדת היתה הגברת האווקין ועתה המנצחת על החברה היא האשה בראַנאַוויצקי".[2]

די משפחה רוסקין האָט פאַרלאָזט באַראַנאָוויטש נאָך דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה. די פרוי האווקין־טשערניכאוו האָט פאַרנומען אַ בכבודיקן אָרט אויך אין דעם געזעלשאַפטלעך־קולטורעלן לעבן פון דער שטאָט, און האָט זיך געשיידט מיט באַראַנאָוויטש פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

ג. „תלמוד תורה"

ווי געזאָגט, איז די דערציונג אין באראנאָוויטש געלעגן אין די הענט פון פריוואָטע מלמדים. אַ סך אַרעמע עלטערן האָבן נישט געהאַט קיין מיטלען אויף צו שיקן זייערע קינדער אין פריוואָטע חדרים. אין די הערצער פון יידישע עסקנים האָט ביסלעכווייז אָנגעהויבן אַריינצודרינגען אַ טיפע זאָרג פאַר אַרעמע קינדער, וואָס האָבן זיך אַרומגעדרייט פוסט און פאַסט אין די גאַסן. עס איז באַשלאָסן געווארן צו גרינדן אַ „תלמוד תורה" (אין יאָר 1894).

דער הויפט־איניציאַטאָר און גרינדער איז געווען אַ ייד מיטן נאָמען צבי יערוזאַלימסקי — באַקאַנט אין שטאָט אַלס הירש צירינער, — אַ חשובער בעל־הבית און אָנגעזעענער עסקן, אַ גרויסער למדן און ירא שמים; אַיינער פֿון די ערשטע תושבים פון יונגן ישוב. אַריינגעפאָרן קיין באַראָנאָוויטש פון שטעטלע צירין, געהאַלפן בויען דעם „אַלטן בית־המדרש", אין וועלכן ער איז געווען דער גבאי און בעל־תפילה. באַליבט אין שטאָט, יעדן פאָר פסח ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה פלעגט מען זען צוזאַמען מיטן רב „ביין אַיבערן שטאָט" זאַמלען געלט אויף מעות חטים, און ער אַליין פלעגט דאָס צעטיילן צווישן די אַרעמע און באַדערפטיקע. וועג דער אַלטער רב ר' חיים לייב זצ"ל האָט נישט געהאַט דעם צוגעזאָגטן נדן אויף חתונה צו מאַכן זיין טאָכטער היה בלומה פאַרן צוקונפטיקן באַראָנאָוויטשער רב ר' דוד ווייצל, איז עס ווידער געווען ר' הירש צירינער, וועלכער האָט צונויפגעזאַמלט נישט נאָר דעם נדן, נאָר אויך געדעקט די הוצאות פון דער חתונה.

מיט לייב און לעבן איז דער מענטש געווען איבערגעבן דער „תלמוד תורה", אין שפיץ פון וועלכער ער איז געשטאַנען כל ימי חייו. אַ זעלטענע מסירות און איבערמענטשלעכע כוחות האָט ער אַריינגעלייגט אין דעם אַשטאָלט, וואָס האָט אַזוי שווער זיך געראָנגלט פאַר זיין קיום. אין אָנהויב פלעגט ער אַליין דינגען די חדרים און קלייבן געלט אויף שכר־למוד פאַר די מלמדים, אָפט דעקן די דעפיציטן פון זיין אייגן געלט.

געהייסן האָט עס כלומרשט „תלמוד תורה", אָבער אין דער ווירקלעכקייט זענען עס געווען עזדאנזענע חדרים ביי עטלעכע מלמדים, וועלכע פלעגן יעדן פרייטיק נאָכמיטאָג אויף אַליין דאָרפן אָפשלאָגן די שוועלן פון די בעלי־בתישע הייזער, כדי אויפצוואַמלען זייער מאָגערן שכר־למוד, וואָס האָט באַטראָפן פון 3 ביז 5 רובל אַ וואָך.

די ערשטע אָפיציעלע ידיעה וועגן דער עקזיסטענץ פון אַ „תלמוד תורה" אין באַראָנאָוויטש געפינען מיר אין „המליץ" פון 1897 (נומער 171). אין אַ קאָרעספאָנדענץ פון באַראָנאָוויטש שרייבט י. גבריאל ב צווישן אַנדערן:

„...יש בהם גם בית תלמוד תורה, אשר ארבעים ילדים לומדים בו ומתנהג ככל בתי הת"ת בערינו הקטנות".

טראָץ דעם וואָס די אַרטיקע באַפעלקערונג האָט זיך תמיד וואַרעם אָפגערופן אויף יעדן רוף פאַר צדקה און אונטערשטיצונג, זענען די עלטערן, וואָס מען האָט געזאָלט פאַר דער „תלמוד תורה", שטענדיק געווען בצמצום. און דאָך האָט זי קיינמאָל נישט אָפגעשטעלט איר טעטיקייט.

די געדונגענע חדרים האָבן נישט אָנגעשפראָכן די מינימאָלסטע היגיענישע פאָדערונגען. אַ סך קינדער צוזאַמענגעפערעסט אין אַן אומבאקוועם און ענג צימערל, אָן לופט אין אָן שיין. און געלערנט האָט מען לויט דעם אַלטן צוריקגעשטאַנענעם נוסח.

אַ קורצע אָפשאַצונג וועגן דער טעטיקייט פון הירש צירינער אין דער „תלמוד תורה" לייענען מיר אין „המליץ" פון 1899 (נומער 139). עס שרייבט ישעיה בערקמאַן:

[1] ישעיה בערקמאן: „המליץ", 1899 (נומער 139).
[2] יוסף גבריאלוב: „המליץ", 1897 (נומער 171).

....וכמו בעיר גדולה ישנם גם פה מפלגות שונות, ורובם ככולם ישכילו אל דל להמציא לו טרף לרעבון ביתו על ידי חברת „חנני דלים" וחנוך טוב לבניו, אשר על זה ראוי לתודה ולתהלה הנכבד ה' צבי יערוזאלימסקי, המקדיש את רוב עתותיו לטובת החנוך אשר מחסרון בית „תלמוד תורה" ישכור מלמדים טובים להועיל, ועד אשר תקבצנה הנדבות השנתיות יוציא מכספו לשכור מורים וחדרים מאין".

אין „המליץ" פון 1900 (נומער 222) שרייבט דער באָווסטער ציוניסטישער מטיף הרב י. י. ניסנבוים אונטערן פסעוודאָנים „יהודי" צוויישן אַנדערן:

....המצב החמרי של בני העיר, שרובם חנוונים ואומנים, לא ברע. שתי התחנות של מסלת הברזל ואנשי חיל הרבים הנמצאים בעיר ממציאים פרנסה הגונה ולעדה הישראלית יש כל צרכיה הצבוריים: „תלמוד תורה", „בקור־חולים", „מאכל כשר" ושאר חברות הצדקה.

מה שקוראים „תלמוד תורה" — הוא שלושה חדרים בשלשה בתים מיוחדים ובכל חדר מלמד אחד המקבל שכרו משלשה עד חמשה רובל לשבוע, ושכרו זה הוא מקבל רק אחרי סבבו בכל יום הששי על פתחי בני העיר ומקבץ את „פרוטות השבוע". הפרוטות האלה אינן מספיקות לכל צרכי ה„תלמוד תורה", ובני העיר עומדים מרחוק ומחכים לביאת המשיח, כי אחד משני הסימנים ישנו תמיד למראה עיניהם: הפרוטה כלתה מן הכיס של המלמדים בכל ימות השבוע ועד שישיגוה ערב שבת עם חשיכה כבר „כלו הנשמות שבגוף". אך גבאי אחד יש להת"ת המקדיש להמוסד הזה מיטב כחותיו והוא ממלא את החסרון, וכחמשים תינוקות שומעים לקח מהקריאה העברית עד הגמרא. מובן מאליו, כי לפים אגרא מלמדו ונוכל גם להבין עד היכן מגעת ידיעת התלמידים.

אמנם ישנם בב—ק החושבים כי על הבל פיהם הם העולם עומד, והאמת ניתנה להאמר כי הבלם באמת גדול עד יוכל להיות יסוד אם לא לעולם כולו לפחות לחצר אחת, ולכן פטורים הם מלהחזיק בידי „הבל פיהם של תינוקות בבית רבם".

בכל זאת עוד ישנם בה גם אנשים היודעים ערך „תלמוד־תורה" בישראל וחרפה היא להם להעלים עינם מהדבר הגדול הזה. מבני העשירים תצא בודאי התורה וידה על ראשה. ו„בעלי הבתים" הלא אוהבים תמיד לחקות את מעשי ה„עשירים" ובפרט בדברים הפוטרים מלתת כסף. ואם לא נשים לב אל „בני העניים" כי תצא מהם תורה, אז אנה אנחנו באים!"

אויף דער שוועל פון נייעס יאָרהונדערט איז שוין אין באַראַנאָוויטש געווען טעטיק די אגודת־הציונים, וואָס האָט אין אַ גרויסער מאָס אָנגעהויבן באַאייַנפלוסן דאָס קולטערעלע לעבן אויף דער יידישער גאַס. איר השפּעה איז טאַקע באַלד געקומען צום אויסדרוק אין די פאַרשידענע אויסבעסערונגען, וואָס זענען אַריינגעבראַכט געוואָרן אין דער „תלמוד תורה" סיי אין דעם נוסח פון לערנען סיי אין די היגיענישע באַדינגונגען.

אין „הצפירה" פון יאָר 1900 (נומער 99) שרייבט מ. אלכא:

„....בהשתדלות הג' הנכבד ה' זימל מינץ, מורשה הועד הפלשתנאי באודיסה, והעורך־דין ה' אדלר, נוסדו בה שתי אגודות: „בני ציון" ו„בנות ציון". האגודות האלו הפיחו רוח חיים בכל ענפי הצדקה והחסד אשר בעיר. בית „התלמוד תורה" לחנוך בני העניים שהיה פרוע מאד לשמצה עד כה, שונה לטוב בעזרת הציונים שכוננהו בדמות „חדר מתוקן". מלבד התלמוד שילמדו בו מלמדים קבועים, מומחים לאותו דבר, יטיפו שם לקחם מורים מובהקים (שלא על מנת לקבל פרס) שלש שעות ביום וילמדו את החניכים בני העניים כתוב שפת־עבר ושפת המדינה, ומנהלים חרוצים ישגיחו על האחרונים חליפות. ויש אשר ילבישום וינעילום".

אין „הצפירה" פון יאָר 1901 (נומער 253) שרייבט ב. ראבינאוויץ:

„....מצב עדתנו המוסרי בכלל — במדרגה גבוהה מוסדים רבים למעשה הצדקה והחסד מתקיימים בזה כמו: ת"ת, גמ"ח, מאכל כשר, אגודת ציונים, לינה"צ של נשים ועוד.

אכן, בית האלפנא „תלמוד תורה" ראוי להזכר לשבח כראש וראשון למפעלי החסד אשר בזה. אל הבית הזה יספחו ילדי עוני, יתומים עזובים לחנכם בדרך תורה והשכל. מספר החניכים עולה למאה וחמשים נפש הנחלקים למפלגותיהם, איש איש לפי כשרונו ומדרגת ידיעתו. חדרי הלימוד גדולים ומרווחים וערוכים לפי חוקי ההיגיינה. מורים מומחים גדולי התורה הופקדו להטיף שיעוריהם והרה"ג אב"ד דמתא ועוד אחרים מטובי העדה ונכבדיה מנהלים את עניני בית האלפנא. מלבד גפ"ת ילמדו לחניכים שפ"ק, תנ"ך ודברי ימי ישראל מזמן ספרי הקדש".

און דאָך איז נאָך לאָנג נישט געווען קיין אייגענער בנין פאַר דער „תלמוד תורה". ערשט אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ר' הירש צירינער געקויפט אַ שטיבל, וואָס איז געשטאַנען אויפן פלאַץ הינטער דעם גרויסן בית־המדרש, און די „תלמוד תורה" האָט באַקומען אַן אייגן ווינקעלע. די שטאָט איז אַבער מיט דער צייט געוואָרן גרעסער, די צאָל תלמידים האָט זיך גיך פאַרמערט, און דער קליינער בנין איז וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ קלענער און ענגער.

אין באַראַנאָוויטש האָט דעמאָלט געווינט אַ פרוי מיטן נאָמען וואליע יאסעלעוויטש ע"ה, די מוטער פון די ברידער: יונה, לייב, משה און יבדל לחיים אהרן יאסעלעוויטש, וועלכער געפינט זיך אין ישראל. זיי האָבן געשטאָמט פון דאָרף בעראזאוואָקע, נישט ווייט פון באַראַנאָוויטש, און דערפאַר האָט מען זיי אין שטאָט געוווּפן „די בעראזאוואָקער". די פרוי האָט מנדב געווען 400 רובל.

אַ צווייטער באַראַנאָוויטשער תושב מיטן נאָמען אליהו שווי־ראנסקי (מען האָט אים געוווּפן עליע קראסנאיער, ווייל ער האָט געשטאָמט פון דאָרף „קראָסנאיע"), האָט מנדב געווען עטלעכע הונדערט רובל אויף בויען אַ „הכנסת אורחים".

האָט מען די געלטער פון ביידע מנדבים צוזאַמענגעלייגט און אויסגעבויט אויפן זעלבן פלאַץ אַ גרויסע שטוב, אין וועלכער ס'איז געווען אַ „תלמוד תורה" און אויך אַ „הכנסת אורחים".

ר׳ הירש צירינער איז געשטאָנען בראש פון דער ת״ת ביז ס׳איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט-מלחמה, און ער איז אַוועק קיין רוסלאַנד. נאָך דער מלחמה איז ער געקומען צוריק קיין באַראַנאָוויטש, אָבער שוין געווען שוואַך און קראַנק און ער איז אין אַ קורצער צייט אַרום נפטר געוואָרן. זיין נאָכפאָלגער איז געווען ר׳ חנן לייב פיגמאַן, וועלכער האָט ווייטער געוואַרגט פאַר דער „תלמוד תורה" מיט דער הילף פון ר׳ זימל קושניר און חייקל דער סופר.

ד. דער „גרויסער בית-המדרש" („ביהמ״ד הגדול")

אין יאָר 1894 איז שוין אויף מינסקער גאַס (שקאָלנע) געשטאַנען דער סקעלעט פון „גרויסן בית-מדרש". דער אָלטער ביהמ״ד — כמעט דער אייניציקער וואָס דאָס שטעטל האָט דעמאָלט פאָרמאַגט — איז שוין געווען צו ענג אויפצונעמען די פאַרגרעסערטע צאָל מתפללים. דער בנין איז אָבער אַ לעגערע צייט געבליבן שטיין נישט פאַרענדיקט.

די נויטיקע מיטלען האָבן נישט געפעלט, ווייל באַראַנאָוויטשער יידן פלעגן אויף צדקה און קדושה־זאַכן געבן מיט אַ ברייטער האַנט. נאָר פשוט, דער פלאָן איז נישט געווען קיין ריכטיקער, ער האָט נישט נושא חן געווען בייַ עטלעכע בעלי־בתים; ווייל לויטן פלאָן האָט דער בנין באַדערפט האָבן פיר וועגט, און דער בעלי־בתים האָבן געהאַלטן, אַז ער דאַרף האָבן בלויז איין וואָגט — אַ מזרח וואָגט. צוליב דעם איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע מחלוקת, און דער גאַנצער ענין איז געבליבן הענגען אין דער לופט.

אַ בייזער צופאַל האָט גורם געווען, אַז די צדדים זאָלן צווישן זיך מאָכן שלום.

געשען איז עס אין יאָר 1895, דעם צווייטן טאָג פסח. אַ באַנדע שיכורע כוליגאַנעס האָט זיך פאַרגלוסט מאַכן אַ ביסל פרייַלעך. זיי האָבן אינעראַפאַן יידישע דורכגייער, געבראָכן שויבן אין געאַרבעט מעשים. אויפן אָרט איז באַלד אַנגעלאָפן אַ גרויסער עולם פון קרעפטיקע יידישע בחורים, און די שכורים האָבן באַקומען די ריכטיקע מכות־רצח. די שלעגעריי איז פאַרגעקומען גראַד נעבן אָלטן בית־המדרש, בעת עס איז געווען פול מיט מתפללים.

אויפן אָרט איז באַלד אַראָפגעקומען דער פאַרשטייער פון דער אָרטיקער מאַכט, דער אוריאַדניק מיט זיינע אָלע באַגלייטער, און דאָס איינציקע וואָס עס האָט באַווייזן אויפצוטאָן איז געווען — פאַרהתמענען די סינאַגאָגע; כלומרשט, מען האָט אין איר נעדאָוונט אָן אַ דערלויבעניש פון דער מאַכט... (אָן ענלעכע שלעגעריי לעבן בית־המדרש איז פאַרגעקומען מיט עטלעכע יאָר צוריק, דעם ערשטן טאָג ראש השנה).

און אָט וואָס מיר לייענען אין „המליץ" פון 1895 (נומער 89) וועגן דער געשיכטע פון ביהמ״ד הגדול:

„...בעירנו יושבות יותר מארבע מאות משפחות מאחינו בני ישראל, ובכל זאת — רק בית־תפילה אחד להם, אשר לא יכיל בקרבו גם החלק השלישי מיושבי העיר, ועתה גם „בית מקדש מעט" זה אבד מהם, כי ביום שני של פסח בא שר העיר ויניח חותם צר על דלתיו, יען כי עוד טרם קבלו עליי הרשיון מאת שר הפלך.

זה כשנה ומחצה שהחלו אמנם לבנות פה בית־תפילה גדול ורחב ידיים, אך עד היום לא נבנה גם עד החצי, ובני עירנו נותנים וחוזרים ונותנים לכל דבר שבקדושה, אך בטלו את בנינו מפני תכניית הבית שיש לו — ארבעה כתלים, ובני עירנו חפצים כי יהיה בו רק כותל אחד — כותל מזרחי... כל אחד ואחד חפץ ש„מקומו" יהי אך ורק בכותל מזרחי, ומבלי יכלת להתפשר גמרו שלא לבנותו עוד.

והנה עתה עורר המקרה הזה את אנשי עירנו לטפס עצה על דבר בית־התפילה החדש, ובו ביום אספו אספה, אך לא החליטו דבר מלבד — להתאסף עוד פעם לאספה!.."

ס׳איז געווארן אַ גרויסער ויצעקו: „סטייטש, וואָס הייסט פאַרשליסן אַ בית־מדרש, און נאָך אין דער צייט פון פסח!" — די קהל׳שע טורער זענען אַרומגעלאָפן ווי „פאַרסמטע מייז". דער טומל איז געווארן אַזוי גרויס, אַז דער אוריאַדניק אַליין האָט זיך דערשראָקן. ער איז זיכער געווען צופרידן, וואָס מען איז מיט אים גיך „דורכגעקומען" און די יידן האָבן געקענט פראָווען זייער „פראָזדניק" (יום־טוב).

אָבער דער ענין האָט זיך נישט געריכט פון אָרט, די מחלוקת האָט זיך געצויגן וויייטער. וועגן אין ביי וואָסערע אומשטענדן זי האָט זיך געגענדיקט, איז שווער פעסטצושטעלן. מיר ווייסן נאָר, אַז אין צוואַמענהאָנג מיט די זאַמלונגען ביי די ציוניסטישע קערות דערשיינט דער נאָמען „ביהמ״ד הגדול" צום ערשטן מאָל ערב יום־כפור תרנ״ח (1897).[1]

צווישן די הויפט־איניציאַטאָרן פון גרויסן בית־המדרש זענען געווען: זימל מינץ, יעקב שימשעלעוויטש, יחיאל ראבינאָוויטש, רוד שערעשעווסקי, יונה אראנער (אשמיאנסקי), ניסן גאָלדבערג, לויק רוטקאָוויטש, שלום רומקין, מאיר שעניצקי, אברהם קלוגסבערג, יעקב משה פיקעלני, דוב קורקין, ר׳ הירש צירינער א. א. בא־זונדערס דאָרף דערמאָנט ווערן ר׳ אברהם מיטראָפאַליאַנסקי, וועלכער האָט אַ סך כוחות אַריינגעלייגט אין דעם דאָזיקן בנין. פאַר זיין טויט האָט ער נאָך באַווילן צו שענקען אַ ש״ס פאַרן ביהמ״ד.

דער שמש האָט געהייסן יצחק ראדעס (איטשע דער שמש), דער בעל־קריאה איז געווען אהרן איטשע דער מלמד, דער חזן — משה יוסף מרדכי ראבינאָוויטש.

ה. דער „בעל-מלאכה-שער בית-המדרש" („פועלי צדק")

אין דער צייט ווען עס זענען פאָרגעקומען די צאַלרייכע אסיפות מכוח אויסענדיקן דעם בנין פון ביהמ״ד הגדול, האָבן די בעלי־מלאכות צוגעטרעטן צו בויען זייער אייגענעם בית־תפילה. אין משך פין אַ קורצער צייט איז אויף מינסקער גאַס, פונקט אַנטקעגן דעם סקעלעט פון גרויסן ביהמ״ד, שוין געשטאַנען דער בנין, וואָס איז געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען „בעל־מלאכה־שער בית־מדרש". ער איז געווען וויייט פאָרויס אין הינטערגרונט פון גרויסן פלאָץ, וואָס דער גראַף האָט געגעבן אַלס מתנה פאַר דעם צווקע.

צווישן די הויפט־איניציאַטאָרן פון דעם ביהמ״ד איז געווען ר׳ יעקב יודקאָווסקי. דערפאַר איז ער בין זיין טויט געווען דער

[1] „המליץ" א׳ שבט תרנ״ח (1898, נומער 9).

הויפּט־גבאי, און קיין זאַך איז דאָרט נישט געטאָן געוואָרן אָן זיין וויסן און דעה.

נאָך דער פטירה פון אַלטן רב ר' חיים לייב זצ"ל, ווען זיין איידעם און נאָכפאָלגער יבדל לחיים האָט זיך ענגויטיקט אין אַ דירה פאַר זיין משפחה און פאַר דער אַלטער רביצין מיט אירע קינדער, האָט ה' יודקאָווסקי געפּועלט ביי זיינע גבאים און מתפּללים, מען זאָל פאַרן רב אַפּשריבן אַ חלק פון דעם פּריין פּלאַץ אין פּראַנט צו שקאָלנע גאָס און וואָס האָט געהערט צו זייער בית־מדרש. מיט דער הילף פון גבאי פּן דער גרויסער שול ר' אברהם יצחק אברא־מאָוויטש און די בעלי־הבתים ר' לייב יאָשע קאָפּלאָן, ר' יצחק אהרן סטראָלאָווסקי און ר' משה סנאָוואָסקי, האָט ער צוואַמענגעבראַכט די נויטיקע געלטער אויף אויסצושנידיקן דעם בנין פון רב"ס שטוב (אין יאָר תרנ"ט). אַ דאַנק דעם, האָט דער רב געהאַט אַן אייגן הויז אין צענטער פון שטאָט, אַנטקעגן דעם גרויסן בית־המדרש, ווו ער האָט תמיד געדאַוונט. דאָס איז געווען באַקוועם סיי פאַר אים און סיי פאַרן קהל.

צום ערשטן מאָל ווערט דערמאָנט דער נאָמען ביהמ"ד „פּועלי צדק" ביי די קערות עיוה"כ תרנ"ז (1896).[1]

אין די ערשטע יאָרן פלעגן דאָ דאָווענען נישט נאָר בעלי־מלאכות און קצבים, נאָר אויך אַ היפּש ביסל אַנגעזעענע בעלי־בתים, וואָס האָבן צוליב פאַרשידענע טעמים נישט געפּונען „זייער אָרט" אין אַנדערע בתי־מדרשים. דער „בעל־מלאכה־שער בית־מדרש" איז נישט געווען אָזוי גרויס און רויסיק ווי דער וואָס איז געשטאַנען אנטקעגן אים, אָבער דערפאַר איז ער געווען היימישער און אינטימער. אין אים האָבן תמיד געפּונען אַ וואַרעם ווינקל אַ חברה ש"ס און אַ חברה משניות, און אָרום זיי האָט זיך גרופּירט אַ גרויסער קרייז פון לומדישע בעלי־בתים, — די רעליגיעזע אינטעליגענץ פון שטאָט. פאַרשטייט זיך, אַז עס האָט זיך דאָרט אויך געשאָפן אַ געזעלשאַפטלעכע אַטמאָספער, ווו מען פלעגט באַטראַכטן פאַרשידענע פראָגן פון קהלשן לעבן. דאָ האָט אויך געהאַט איר שטענדיקן זיץ־אָרט די ערשטע ישיבה, וואָס איז געווען באַקאַנט אַלס „פּייטל־איסרס ישיבה".

די בעלי־מלאכות, ווידער, האָבן אַזוי אָרום געהאַט אַ ווייטיקן צענטער, פון וועלכן זיי האָבן געציגן זייער השפּעה אויפן גאַנג פון קהל'שן לעבן.

ו. „גמילות חסד"

אין יאָר 1897, נאָך דער פטירה פון חשובן עסקן ר' אברהם מיטראָפאַליטאַנסקי, האָבן זיינע זין אליעזר און יצחק, צוזאַמען מיט די איידעמס אַדוואָקאַט גורוויטש און יבדל לחיים צבי איזיק־זאָן, באַשלאָסן צו גרינדן אין באַראַנאָוויטש אַ ליי־קאַסע מיטן צוויק צו העלפן דעם נויטבאַדערפטיקן בעל־מלאכה און געדריקטן קרעמער מיט אַן־פּראָצענטיקן קרעדיט, און וואָס זאָל אויף אַזאַ אויפן פאַראייביקן דעם נאָמען פון נפטר.

די איניציאַטיוו צו גרינדן אַזאַ אינסטיטוציע איז אַנטשטאַנען אין דעם שטענדיקן מנין, וואָס איז איינגעאַרדנט געוואָרן אין

[1] „המליץ", כ"ה אלול תרנ"ז (1897, נומער 206).

הויז פון די אבלים. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ פאַנד פון די גלעטער, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן די יורשים און די מתפּללים פון מנין בסך 200 רובל על מנת להחזיר לכשירחיב. אַ לאָטעריע לטובת דער קאַסע האָט אַריינגעבראַכט אַרום 70 רובל.

די קאַסע האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אונטערן נאָמען „משכיל אל דל". די הכנסות זענען צעקומען פון פאַרשידענע זאַמ־לונגען און פון אַ שטענדיקן וואָכנטלעכן, וואָס האָט אויסגעמאַכט 7—8 רובל אַ וואָך.

וועגן דער וויכטיקייט פון אַזאַ הילפס־אינסטיטוציע ביי דער עקאָנאָמישער לאָגע פון יענע יאָרן איז אויבעריק צו רעדן. זי איז געווען אַ רעטונג פאַר צענדליקער פאַמיליעס. די קאַסע האָט אין אַ גרויסער מאָס אַרויסגעהאָלפן דעם אַרעמען בעל־מלאכה און קרע־מער, און איז אַ לעגנערע צייט געווען זייער פּאָפּולער. הלוואות פלעגן געגעבן ווערן ביז 10 רובל אויף אויסצוצאָלן איין רובל אַ וואָך, אָן פּראָצענטן.

וועגן דער עקזיסטענץ פון „גמילות חסד"־קאַסע געפינען מיר עטלעכע שורות אין „הצפירה" פון 1901 (נומער 253):

„... המפעל גמ"ח משפיע ברכה רבה במתן מלוות בכסף לעניים בעבוט בלי כל רבית, לשלם לשיעורין במניות קטנות".

אין די נישט־רוהיקע יאָרן האָט מען זיך משתדל געווען, לויט דער עצה פון ארטיקן פריסטאָו, צו לעגאַליזירן אַלע פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס. אין יאָר 1903 האָט מען ענדלעך באַקומען די רעג־רונגס באַשטעטיקונג פאַר דער „גמילות חסד"־קאַסע און אויך פאַרן „לינת הצדק".

נאָך דער רוסיש־יאַפאַנישער מלחמה זענען די באדערפענישן פון בעל־מלאכה און קרעמער געוואָרן קלענער, דאָקעגן איז די צאָל געדריקטע און קראַנקע געוואָרן גרעסער. עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ מתן בסתר. טראָץ די באַפּרידיקנדיקע רעזולטאַטן פון דער ארבעט, האָבן זיך אין שטאָט געלאָזן הערן סתירות'דיקע מיינונגען וועגן דער טעטיקייט פון דער קאַסע, און דאָס האָט גורם געווען גרויסע רייבונגען און מחלוקות.

אין 1907 איז די טעטיקייט פון דער חברה אויסגעלאָשן געוואָרן. די ביכער מיט די צעטלעך און אינוועסטאָר, זענען דורך דער פאַרוואַלטונג איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון רב.

ז. „לינת הצדק"

נישט קוקנדיק אויף דער פאַרבעסערונג פון דער עקאָנאָמישער לאָגע און טראָץ וואָס דער וואָכער און די אַנדערע הכנסות זענען כסדר געשטיגן, — איז די ארבעט פון „בקור חולים" וואָס ווייטער געוואָרן שוואָכער. באַראַנאָוויטש איז געוואָרן אַ סך גרעסער און עס האָט זיך פאַרמערט די צאָל חולים. עס האָט זיך געפילט אַ מאַנגל אין כוחות, וואָס זאָלן פאַרבריייטערן און אויסבעסערן די ראַמען פון פילאַנטראָפּישער הילף פאַר אַרעמע קראַנקע, — און דאָס האָט זיך אַפּגערופן אויף דער טעטיקייט פון „בקור חולים" און געשטעלט זיין ווייטערדיקן קיום אין אַן ערנסטער סכנה.

אין יאָר 1899 איז דורך דער איניציאַטיוו פון די פרויען האַווקין, מינץ, שימשעלעוויטש און פאַלאַנסקי, און מיט דער הילף פון די „בנות ציון", פאַרגעקומען אַ גרינטלעכע רעאָרגאַניזאַציע אויפן

געביט פון ערטיילן הילף אַרעמע קראַנקע. עס איז געגרינדעט געווארן אַן אגודה „לינת הצדק", וועלכע האָט איבערגענומען אַלע אויפגאַבן פון דער פריערדיקער חברה „בקור חולים".

אין „הצפירה" פון 1901 (נומער 154) שרייבט ב. ראבינאוויץ וועגן דער טעטיקייט פון „לינת הצדק":

„...אגודת לינת הצדק שנוסדה בזה לפני שנים אחדות בעמל הנציבות הכבודות: מינץ, פאלאנסקי, חאווקין, שימ־שעלעוויץ והצעירות בנות ציון העוזרות על ידיהן, הולכת הלוך והתפתח. מטרת האגודה היא לתת עזרה ותמיכה לחולים מדלת העם, לשלוח להם רופא ולהספיק למו כל צרכיהם עד שובם לאיתנם, הכל על חשבון האגודה. מלבד זה מושיטה האגודה עזרה למשפחות עניות בכסף מזומן, שכר למניקות ילדי עניים ועוד.

אכן על אחת הנני להעיר בזה את המנהלות הכבודות על חסרון בית מיוחד לחולים במחלות מתדבקות או חולים סתם אשר מפאת מעונם הצר והאויר המחניק השורר בו אין הם יכולים להרפא רפואה שלמה, ולא עוד, כי מצבם הרע מועיל הרבה להתפתחות המחלה לבל תרפה מהם.

הן כסף לא יחסר להן, גם כשרון ואומץ רוח יש להן למדי לפעול ולעשות טוב וחסד אלא דרוש לזה אך חפץ ורצון. והיה במנותן את החסרון הזה ושכרו מעון מיוחד בעד החולים המתגלגלים תחת שואה בבתי אפל ועשו בזה חסד גדול עם החולים גם עם הבריאים".

ווי מיר זען, האָט דאָס פעלן פון אַ שפיטאָל פאַרשאַפט אַ סך ליידן און פיין דער ארעמער באַפעלקערונג. די נויטוועגדיקייט פון אַזאַ אַנשטאַלט איז געווען פון דרינגענדער וויכטיקייט.

אַזוי, למשל, געפינען מיר אין „הצפירה" פון יאָר 1896 (נומער 118) אַ קורצע נאָטיץ פון מ. א. שערעשעווסקי וועגן אַ נשף וואָס איז פאַרגעקומען אין באַראַנאָוויטש לכבוד דעם טאָג פון קרוינען דעם קיסר ניקאלאי דעם צווייטן. פון דער נאָטיץ איז צו זען, ווי וויכטיק עס איז געווען דאָס שאַפן פון אַ שפיטאָל אין באַראַנאָוויטש. אָט וואָס דאָרט איז געשריבן:

„בשוק החדש ערכו בני עירנו משתה גדול לכבוד היום, והגראף ראזוואדאוו אשר כבדנו לבוא גם הוא אל המשתה והשמחה, נדב בית גדול להיות לבית חולים, אשר חסרונו מורגש בעירנו".

עס איז שווער צו פאַרשטיין, פאַרוואָס דער שפיטאָל איז נישט געגרינדעט געווארן אין משך פון אַזאַ לאַנגער צייט.

אנהויב פון ציוניזם אין באראנאוויטש

ווען עס איז אין רוסלאַנד אַנטשטאַנען די באָועגונג פון חובבי־ציון, האָט נאָך באַראַנאָוויטש אַלס ישוב נישט עקזיסטירט. אויך האָט די שטאָט נישט דורכגעמאַכט די שטורמישע עפאָכע פון השכלה.

אין דער ערשטער העלפט פון די נייַנציקער יאָרן האָבן זיך געפונען יחידים, וואָס זענען באַאיינפלוסט געווארן פון דער נייַער נאַציאָנאַלער באָועגונג.

די ערשטע אָפיציעלע ידיעה וועגן אַ ציוניסטישער טעטיקייט אין אונזער שטאָט, דערווייל אין די ראַמען פון געלט־זאַמלונגען און שפעדונגען, געפינען מיר אין „המליץ" פון יאָר 1897 (נומער 206), ווו עס איז פאַרפנטלעכט אַ קורצע רשימה פון געלטער, וואָס זענען געזאַמלט געווארן אין די בתי־מדרשים „ביהת"פ" און „פוּעלי צדק" ערב יום כפור תרנ"ז (1896). די רשימה קוויטירט אויך אַ זאַמלונג וואָס איז דורכגעפירט געווארן אויף דער חתונה פון ה' יצחק יאסינאווסקי מיט רבקה טרעשצינסקי ט' טבת תרנ"ז.

אין „המליץ" פון די קומענדיקע יאָרן, אַנהויבנדיק פון יאָר 1898, געפינען מיר שוין געגנויערע פאַרצייכענונגען פון שפענדונגען, וואָס זענען געזאַמלט געווארן יעדן עיר"כ ביי די קערות, ווי אויך אויף פאַרשידענע שמחות און אַנדערע בעלעגנהייטן[1]. אין די דאָזיקע רשימות איז אויסגערעכנט יעדער בית־מדרש און „יעדער מנין, ווי אויך די נעמען פון אַלע מנדבים און די גענויע סכומים וואָס יעדער פון זיי האָט מנדב געווען. זיי אַנטהאַלטן אויך די נעמען פון אַ גאַנצער ריי אַקטיוויע ציוניסטישע טויער, וועלכע האָבן די אַלע זאַמלונגען אַרגאַניזירט און דורכגעפירט. עס איז כדאי צו פאַרצייכענען די נעמען פון די דאָזיקע טויער, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט דעם קערן פון דער ציוניסטישער טעטיקייט אין יענע יאָרן.

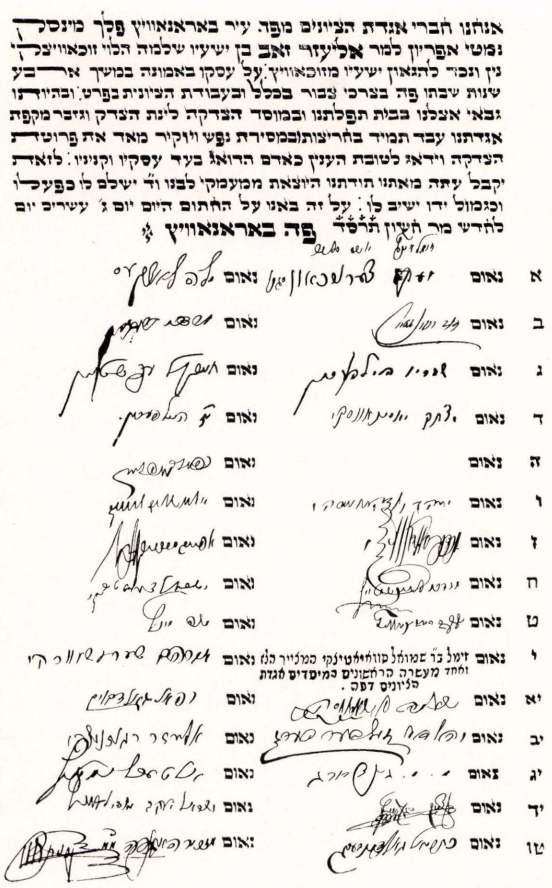
אַזוי, למשל, דערוויסן מיר זיך, אַז דער ערשטער מורשה פון די חובבי־ציון אין באַראַנאָוויטש איז געווען ה' זימל מינץ. ביי די קערות עיוהכ"פ תרנ"ח, תרנ"ט, תר"ס זענען געזען: יצחק יאַסינאָווסקי, משה ראזווילאָווסקי, יחיאל מאוושאוויטש, מ. מ. טשערניכאָוו, אליעזר משה סימאַנאָוויטש (דער יערעמיטשער מל־מד), שלמה מילקאנאָוויצקי, יצחק מעדניצקי, יהודה יערעמיצ־קי, יצחק סאקיר, שלמה גאָלדבערג, אהרון ברוך רעזניק, שלמה שימשעלעוויטש, שאול שווארץ, דער אפטייקער יהודה לייב טעץ, חנן קאַנטאַראָוויטש און אַנדערע.

דאָס זענען געווען די ערשטע פיאָנערן, וואָס האָבן געשטאַנען ביים וויג פון ציוניזם אין באַראַנאָוויטש.

ערשט אין יאָר 1898 האָט דאָ באַזוכט איינער פון די בעסטע מטיפים פון חובבי־ציון, וועלכער האָט אינגרינדעט די „אגודת הציונים" אין באַראַנאָוויטש, מיט זימל מינץ אַלס מורשה.

דער פאָטער פון זימל מינץ איז געווען אַ רייכער גוטבאַזיצער אין אַדוואָוושטשינע, לעבן באַראַנאָוויטש. נאָך דעם ווי די רוסישע מאַכט האָט ביי אים אַוועקגענומען דאָס גאַנצע אומבאַוועגלעכע פאַרמעגן, האָט דער זון בשום אופן נישט געוואָלט פאַרבלייבן צווישן גויים. ער איז אַריבער קיין באַראַנאָוויטש און געהאָלפן בויען דעם נייַעם ישוב. געהאָט אַ פּאָפיר־געשעפט אויף מאַרינסקע, ביי שלמה קולפיניצער אין הויז, וואָס האָט שפעטער אָפגעברענט. זיין געשעפט איז תמיד געווען אַ מין צונויפקום־אָרט פאַר די ציונים און פאַרשידענע עסקנים, וואָס פלעגן קומען צו אים אין קהל'ש אַנגעלעגנהייטן. פאַרטרעטן שטענדיק די אָרטיקע „אגודת הציונים" אויף ציוניסטישע צוזאַמענפאָרן און קאַנפערענצן. מיר געפינען אים צווישן די דעלעגאַטן פון דער ערשטער אַלרוסישער ציוניסטי־שער קאַנפערענץ אין מינסק אין יאָר 1898, און אויפן צווייטן ציוניסטישן ראיאָן־צוזאַמענפאָר אין מינסק אין יאָר 1901. געשטאַנען

[1] „המליץ", א' שבט תרנ"ח — 1898, נומער 9; ז' חשון תרנ"ט — 1898, נומער 222; ט"ז אייר תרנ"ט — 1898, נומער 84; ז' מרחשון תר"ס — 1899, נומער 211; כ"ג אלול תר"ס — 1900, נומער 200.

א	נאום		נאום	טז
ב	נאום		נאום	יז
ג	נאום		נאום	יח
ד	נאום		נאום	יט
ה	נאום		נאום	כ
ו	נאום		נאום	כא
ז	נאום		נאום	כב
ח	נאום		נאום	כג
ט	נאום		נאום	כד
י	נאום	זימל בר שמואל קוואטינקי ממלייך הנ	נאום	כה
		וחתם מעצרה הרחבונים פמיסדים פגדת פניונים דפה .		
יא	נאום		נאום	כו
יב	נאום		נאום	כז
יג	נאום		נאום	כח
יד	נאום		נאום	כט
טו	נאום		נאום	ל

אַ דאַנק־בריוו פון דער אגודת הציונים אין באַראַנאָוויטש, אַרוים־
געגעבן אין תרס"ד (1904)

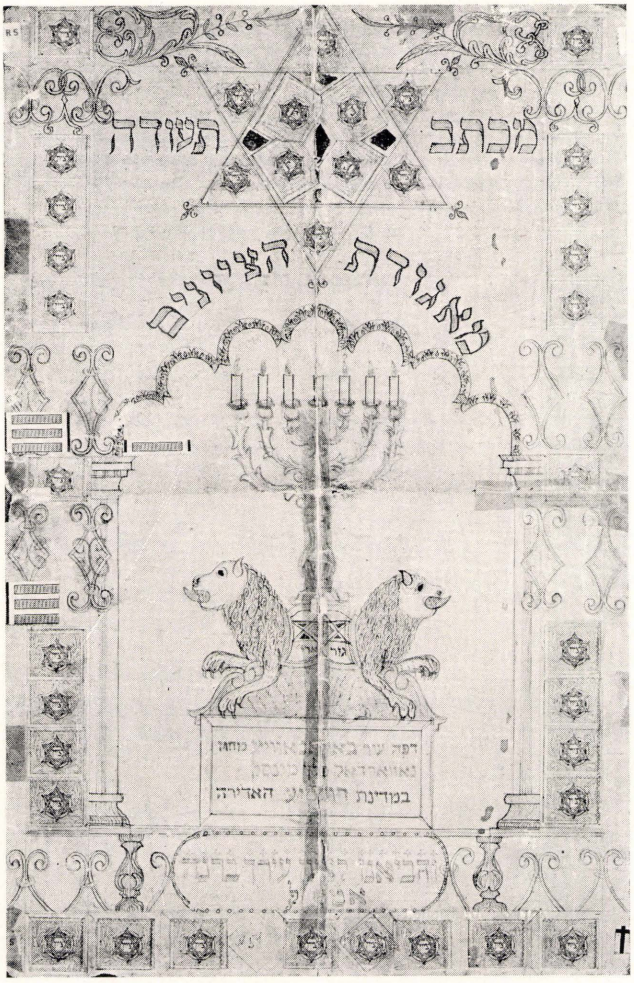
אין שפּיץ פון דער אַרטיקער „אגודת הציונים" ביז 1906, וועו ער איז מיט זיין גאַנצער משפחה אָפּגעפֿאָרן קיין אַמעריקע. געווען כל ימיו מיט לייב אוו לעבן איבערגעגעבן דעם ציוניזם. אין יאָר 1931 איז ער געקומען קיין ארץ־ישראל, ווו ער איז נפטר געווארן ט"ז מנחם אב תרצ"ו (1936) אין עלטער פון 76 יאָר. זיין מקום מנוחה געפינט זיך אויפֿן הר הזיתים אין ירושלים.

צווישן די גרינדער פון דער „אגודת הציונים" זענען אויך געווען: מ. מ. טשערניכאָוו, יעקב טשערניכאָוו, יצחק יאסינאָווסקי, זימל סוראיאטיצקי, יחיאל מאוושאוויטש, אַלטער לימאַן, נתן אדלער, משה ראזווילאָווסקי, יעקב יודקאָווסקי, ישראל זלמן הייליפערין א. א.

צוויישן די אָקטיוויע ציונים ווערט באַזונדערס באַטאָנט דער

נאָמען פון אַדוואָקאַט אַדלער. אין „המליץ" פון 1899 (נומער 139) לייענען מיר וועגן אים צווישן אַנדערן:

„...גם הרעיון הציוני הפה שורש בקרב כל המפלגות השונות בהשתדלות העורך־דין ה' אדלר, אשר ישא מדברותיו לפני ההמון בכל יומא דפגרא, ומתבל את דבריו היוצאים מן הלב בפסוקים ובמאמרי חז"ל להטות את לב השומעים אל הרעיון הנכבד, ודבריו יעשו פרי. על פי עצתו יסדו פה „בית־מקרא" עברי, במחיר עשרה קפּ. לחודש. תקוה נשקפה, כי כאשר תתרחב העיר הזאת בכמותה — כי בתים חדשים לעשרות יבני ומשפחות אחינו בני ישראל תרבינה בה —

שער־בלאַט פון דעם דאָנק־בריוו

כן תוסיף להתרחב באיכותה, במנהגיה הטובים ובמפעלותיה הנכבדים״.

אין „המליץ״ פון 1899, נומער 253 (כ״ז כסלו תר״ס), ווערט דערמאָנט צום ערשטן מאָל דער נאָמען פון מנחם מענדל גינצבורג ז״ל צווישן אַ גאַנצער רייַ באַגריסונגען אין שפּענדונגען לטוה״פ, לכבוד דער חתונה פון ד״ר אברהם דוד מארגאליין מיט אלגע היילפערן.

די תקופה וואָס מיר באַהאַנדלען דאָ — די ניינציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט — ווערט פאַרענדיקט מיטן יאָר, אין וועלכן דער דאָזיקער ציוניסטישער טוער איז אַריינגעפאָרן קיין באַראַנאָוויטש. אָבער שוין אין אָנהויב פון זיין טעטיקייט האָט ער באַוויזן אַריינצובלאָזן אַ נייע נשמה אין די אַרטיקע ציוניסטן. מיר וועלן נישט איבערטרייבן אויב מיר וועלן זאָגן, אַז דער אָנקום פון מ. מ. גינצבורג קאָן באַטראַכט ווערן וויַ אַן אָנהויב פון אַ נייער תקופה אין דער געשיכטע פון ציוניזם אין באַראַנאָוויטש, — אַ תקופה, אין וועלכער דער ציוניזם האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין פון זיינע ענגע

שטעגן אויף אַ בריין שליאַך פון פרוכטבאַרער אַרבעט און אנטוויקלונג. דער נייער תושב פֿאַרנעמט באַלד אַן אַנפירנדיקן אָרט צווישן די אָקטיווע טויער פון דער „אגודת הציונים". אין יאָר 1902 געפינען מיר אים שוין אַלס שליח פון בּאַראַנאָוויטש אויף דער 2־טער אַלרוסישער ציוניסטישער קאָנפערענץ אין מינסק. נאָכן אָפּפאַל פון ה' זימל מינץ קיין אַמעריקע, איבערנעמט ער זיין אָרט אַלס יושב ראש און מנהיג פון דער אָרטיקער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, אין שפיץ פון וועלכער ער איז געשטאַנען קרוב צו דריי צענדליק יאָר, טייל־דיק אָלע אירע ליידן און פרייד־ן.

די „אגודת הציונים" פֿירט דורך אַן אומפאַנגרייכע רעאָרגאַניזאַציע אין איר טעטיקייט. עס ווערן געגרינדעט צווייַ ציוניסטישע יוגנט־קריזן: „בני ציון" און „בנות ציון", וועלכע אַנטוויקלען אַ פאָרצוויגטע אָרבעט. באַזונדערס שטאַרק לאָזט זיך מערקן זייער השפּעה אויף די שטחים פון קולטורעלער און סאָציאַלער הילף.

אין אַלגעמיין האָט זיך דער עולם באַציגן סימפּאַטיש צו דער נייער נאַציאָנאַלער פּאָלקס־באָוועגונג. דאָס זעט מען בולט פון די צאָלרייכע שפּענדונגען, וואָס זענען געקומען פון אַלע שיכטן פון דער באַפֿעלקערונג. אָבער מ'קען נישט זאָגן, אַז מען האָט זיך לחלוטין נישט אָנגעשטויסן אויף קיין שום ווידערשטאַנד. דאָ און דאָרט פֿלעגט מען יאָ אָנטרעפן אַ געוויסע קעגנערשאַפֿט, בעיקר מצד די חסידים און פֿאַנאַטישע אָרטאָדאָקסן. אָבער קיינמאָל זענען דאָ די רייבונגען נישט געווען גאָר שאַרף. בּאַראַנאָוויטש איז בכלל נישט געווען קיין פֿאַסיקער באָדן פֿאַר שטורמישע סכסוכים און מחלוקות. מען דאַרף אויך באַמערקן, אַז דאָס שטעטל האָט נישט אָפֿאַרמאָגט קיין אָנטוויקלטע אינדוסטרי, און די יידישע אָרבעטער־אָרגאַניזאַציעס ווי „בונד", „ס. ר." און אנדערע, האָבן זיך דאָ אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן אַ סך שפּעטער. אזוי ארום איז די טעטיקייט פון די ציוניסטן אַ לענגערע צייט געגאַנגען כמעט אומגעשטערט, אין אַ רוהיקערער אָטמאָספער ווי אין אנדערע ערטער.

אין יאָר 1899 איז געגרינדעט געווארן אַ ציוניסטישער לעזע־זאַל און אַ ביבליאָטעק. דער לעזע־זאַל — באַקאַנט אונטערן נאָמען „טשיטאַלניע" — האָט זיך אין אַנהויב געפונען ביי ה' לימאן אויף אַלעקסאַנדראָווסקע גאַס, אינם הויז וואָס איז געשטאַנען אויפן הויף.[1]

די „טשיטאַלניע" האָט דעמאָלט געשפילט אַ וויכטיקע ראָל אין לעבן פון דער יידישער באַפֿעלקערונג. זי איז באַלד געווארן דער לעבנס־נערוו פון דער ציוניסטישער באָוועגונג; אָפֿן יעדן אָוונט, שטאַרק באַזוכט באַזונדערס אין די פרייטיק־צו־נאַכטן, שבתים און ימים־טובים. דאָ האָט מען געקענט לייענען דעם „המליץ", די „הצפירה", פֿאַרשידענע צייטשריפטן און בראָשורן אין העברעאיש, יידיש און רוסיש. אין דער ביבליאָטעק האָט מען געקענט באַקומען העברעאישע און אויך אַנדערע ביכלער. דאָ פֿלעגן אויך פֿאַרקומען רעפֿעראַטן און פֿאַרלעזונגען. איז אַלגעמיין איז די „טשיטאַלניע" געווען אַן אָרט, ווו די באַפֿעלקערונג פֿלעגט זיך צונויפקומען אויף שמועסן וועגן פֿאַרשידענע פראַבלעמען פון יידישן לעבן.

[1] אין די שפּעטערדיקע יאָרן זענען לימאנס זייַער געווען איינער פון די צענטערס פֿאַר יידישער זעלבסטשוץ און רעוואָליוציאָנערער טעטיקייט.

הגם אָפּיציעל איז די טעטיקייט פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע געפירט געווארן נישט אויף אַ לעגאַלן אויפן, און קיין שום עפּנטלעכע פֿאַרזאַמלונגען זענען נישט געווען דערלויבט — האָבן שוין די ציוניסטן זיך געגעבן אַן עצה. גרעסטערע פֿאַרזאַמלונגען פלעגן פֿאַרקומען אין גרויסן בית־המדרש, קלענערע — אין דער „טשיטאַלניע".

אין „המליץ" פון 1899 (נומער 212) לייענען מיר וועגן אַ פֿאַרזאַמלונג, וואָס איז פֿאַרגעקומען אַ' חול־המועד סוכות אין ביהמ"ד הגדול לכבוד דעם דעלעגאַט צום דריטן ציוניסטישן קאָנגרעס, אַדוואָקאַט שמשון ראָזענבוים פון מינסק, וועלכער איז געקומען אַפּגעבן אַ באריכט פון קאָנגרעס פֿאַר זיינע וויילער אין באַראַנאַוויטש. זיין באריכט האָט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם און צוגעצויגן אַ סך צום ציוניזם.

ש. ראָזענבוים איז געווען איינער פֿון די אָקטיוויסטע ציוניסטן פֿון דער אין רוסלאַנד. אין אויגוסט 1902 האָט ער געהאַלפן אַרגאַניזירן דעם צווייטן אָלרוסישן ציוניסטישן צוזאַמענפֿאָר אין מינסק. ער ווערט אויסגעקליבן אין דער צענטראַל־פֿאַרוואַלטונג פון דער רוסלענדישער אָרגאַניזאַציע. דערהויפּט זיך געווידמעט דער אָרבעט פֿאַרן יידישן נאַציאָנאַל־פֿאָנד און קאָלאָניאַל־באַנק. פון צווייטן ביזן עלפטן ציוניסטישן קאָנגרעס דערשיינט ער אַלס דעלעגאַט פון די רוסישע ציוניסטן. אויפן 7־טן ציוניסטישן קאָנגרעס, אין באַזעל 1905, איז ער אויסגעוויילט געווארן אין „גרויסן אָקציאָנס־קאָמיטעט". אין 1906 איז ער געשיקט געווארן אַלס דעפוטאַט פון מינסקער גובערניע צום ערשטן רוסישן פֿאַרלאָמענט, די „גאָס־דאַרסטוענע דומע".

בּאַראַנאָוויטש האָט געבליט און געוואָקסן און איז געווארן אַ וויכטיקער ציוניסטישער צענטער. עס פלעגן אָפט אָפּקומען פֿאַר־שידענע שליחים און די בעסטע מטיפים פון חובבי־ציון. אין דער העברעאישער פּרעסע האָבן אָנגעהויבן צו דערשיינען באריכטן און קאָרעספּאָנדענצן וועגן דער טעטיקייט פון די ציוניסטן אין באַראַנאָוויטש.

אין יאָר 1899 האָט באַזוכט באַראַנאָוויטש דער באַקאַנטער ציוניסטישער מטיף הרב י. י. ניסנבוים. אין דער העברעאישער פּרעסע פון יענע יאָרן איז פֿאַרפּנטלעכט געווארן, אונטערן פסעודאָנים „יהודי", אַ ציקל רעפֿעראַטן, וועגן זיינע רייזעס איבערן יידישן תחום פון רוסלאַנד, אַלס אָפּיציעלער שליח פון „אָדעסער קאָמיטעט" פון די חובבי־ציון. און אָט וואָס מיר לייענען אין „המליץ" פון 1899 (נומער 84) וועגן זיין באַזוך אין באַראַנאָוויטש.

„התחנה הזאת ב. — היא „עיר מצער". לפני עשרות שנים ישבו בה משפחות אחדות עבריות, ועתה כבר ישנם כארבע מאות בתי אבות. אנשי חיל רבים שוכנים שמה ומהם פרנסת משפחות רבות. מצב העיר טוב מאד ומספר יושביה הולך הלוך ורב שנה שנה. ביחוד מתרבים בעלי מלאכה והמה מתפרנסים בריוח.

לפני שנה סר אליה מדי עברו אחד מטובי חובבי ציון וייסד שמה חברה ציונית, גם מנה מורשה להועד לחברת התמיכה. גם סבב בעצמו על פתחי נדיבים ואסף תרומות

החברים. עברה שנה, מטיפים אחדים הטיפו בבתי מדרשיה, אך החברה הלכה הלוך ורפה; החברים לא שלמו את תרומותיהם. מפריעים מבית ומחוץ קמו עליה, וכמעט שעברה ובטלה לגמרי. אך הלא כבר אמרו, כי „ביום שמת משה נולד משה", וגם ציוני באראנוביץ קמו לתחיה בזמן שחשבו עצמם לגוססים. עתה החלו ללמד לבני העם נביאים ודברי ימינו ויעסקו בכל צרכי הישוב בארץ וצרכי האומה בגולה. עד חצות לילה ישבתי במסיבת החובבים והציונים שמה. כאשר הרגשתי שוררת איזה רוח רעה בין אחדים מהם, הגורמת או הגורם גם לפרוד המעשים, אבל אקוה כי כציונים יבינו את ערך אחדות הכתות והשתתפות המעשים והשלום לא יושבת, ולא ירדפו אחרי כבוד מדומה ומרומה".

אין יאַר 1900 האָט הרב י. י. ניסנבוים ווידער באָזוכט באַראָנאָוויטש. דאָסמאָל איז אין „המליץ" דערשינען אַ לאַנגער אַרטיקל אין וועלכן דער שרייבער שילדערט זיינע אינדרוקן פון געזעלשאַפטלעכן לעבן אין באַראָנאָוויטש. מיר ברענגען דאָ איינצלנע פראַגמענטן וואָס האָבן אַ שייכות מיט דער ציוניסטישער טעטיקייט:

„...העיר מונה היום מספר לבתיה כשש מאות ויותר ובה עדה חשובה מישראל. לפנים היה בה בית מדרש אחד קטן בקצה העיר ובו התפללו מתנגדים וחסידים יחד, והיום כבר נמצאים ארבעה בתי מדרש למתנגדים ושני „שטיבלעך" לחסידים.

גם ציונים ישנם בעיר, גם בנות ציון, גם ילדי ציון. הציונים עוסקים בעבודתם הידועה: מכרו כמאה וששים מניות הבאנק, אספו מאה רו"כ כסף השקלים, גם מנדבים לטובת הישוב בארץ ישראל. הנני מותח קו תחת המלה „מנדבים", כי חברים לחברת התמיכה לבד המורשה אינם ועד עתה גם לא השתדלו כי יהיו. על התחתונות, שהן רבות בתחנה זו העומדת על פרשת דרכים, אין כל זכר לציון, אם המחותנים בעצמם לא יזכרוה; וכן שאר השמחות עוברות כמו שהן בלי העלות את ירושלים על ראשן.

גם בית עקד ספרים ובית מקרא פתחו ובו עתונים ציוניים שונים. גם היו ימים שאחד הציונים והוא איש בעל מעשה, אך עומד על דעתו בחזקה רבה עד שרבים אינם יכולים לא להתנגד לה ולא לקבלה, והדבר גרם כי הוא נפרד מחבריו, דרש לפני „בעלי מלאכה" — הכל כמנהג טובי הציונים בערים הגדולות.

„בנות ציון" יסדו חדרים מתוקנים לנערים לבד ולנערות לבד ובהם מלמדים תורה, נביאים וכתובים, שפת עבר ושפת המדינה, והנערים רואים ברכה בלמודם (את הנערות לא בחנתי). אבל לא תהא פונדקית יתרה בזכויות על הכהנות, אם ת"ת טובל מחסור בכסף מדוע לא יסבלו מחסור זה גם „החדרים המתוקנים"? והחסרון הזה מורגש באמת לעתים קרובות והמנהלות מוכרחות לבקש אמצעים שונים למלאות את החסרון, אמצעים שישנם מתאוננים עליהם.

ו„ילדי ציון" יסדו להם בית עקד להם לבדם של „ספרות ילדים" והמה קוראים הרבה יותר מהציונים הגדולים; גם שרים שירי ציון.

בכלל מצב הציונות בעיר איננו רע. הציונים עובדים עבודתם, אם לא בחריצות ובזריזות יתירה, אבל במדה מספקת, ובני העיר אינם עומדים מרחוק.

ישנם אמנם גם מתנגדים רבים, מהם „החכמים" בעיניהם משבעה משיבי טעם, ואחד ה„חכמים" האלה חפץ להוראות חכמתו הרבה לעיני כל בני העיר. ויהי ב„שבת נחמו" ויאספו המון אדם רב לבית המדרש הגדול ויעלו לתורה וינדבו נדבות לטובת הישוב, איש־איש כפי נדבת לבו, ויעלה גם האיש הזה וינדב בקול רם „חצי זהוב" מפורש שבע קאפ. וחצי למען ידעו הכל את גדל חכמתו.

ורוב המתנגדים הם „החסידים" שהרבי יחי' הוא מתנגד גדול להציונות. על הרבי הזה אומרים כי הוא „חובב־ציון" גדול ובעד חסידיו הישבים בירושלים הוא מקבץ עשרות אלפים רו"כ לשנה, הוא בעצמו מסתפק במועט מן המועט ורק בששה רו"כ לשבוע, ולחסידיו בירושלים, שמספרם יגיע לאיזה עשרות משפחות, הוא מאסף בערך אלף רו"כ למשפחה — והוא עשרים רו"כ לשבוע. כה יקר בעיניו „חסיד" הישוב בציון עד כי מאספים בעדו פי שלש מאשר הרבי בעצמו מקבל, אבל על הציונות הוא כועס כעס גדול ומסתמא לבו יודע סבת הדבר כמו שצדיק יודע נפש בהמתו. ואנכי אינני חפץ להרהר כלל וכלל אחריו, כי אם „הרהור כדבור דמי" אז מוטב לדבר ולפחות ישמעו גם אחרים. ויותר ממה שדברתי אין לי גם מה להרהר".

אין „הצפירה" פון 1901 (נומער 253) שרייב ב. רבינאוויץ צווישן אַנדערן:

„...אגודת הציונים פה פעלה רבות להרמת מצבם המוסרי של בני עדתנו בכוננה בזה בית עקד למקרא ספרים, וכמעט כל בני עדתנו נתנו ידם למפעל זה.

נמכרו פה כמאה ושבע מניות מלבד סכום הגון שנאסף למשען קופת הועד המאושר מטעה"מ באדעסא. בראש האגודה עומד הר"ז מינץ. לעתים קרובות יערכו הציונים פה נשפי שמחה, אשר פרי תבואתם קדש לצרכי עדתנו".

אין „הצפירה" פון יאַר 1900 (נומער 99) געפינען מיר אַן אַרטיקל פון מ. אלכא אויף דער טעמע: „מוש ובאראאנוויץ זו לעומת זו". מיר ברענגען דאָ דעם טייל, וואָס האָט אַ שייכות מיט אונזער שטאָט:

„...לעומת העיר מוש — אחותה הצעירה בארנאוויטשי הסמוכה לה — שש מאות בתי אבות מאחינו בני ישראל יושבים בה והם יתחלקו לשתי המפלגות המסתעפים לסעיפים ועגפים הרבה. המפלגה הראשונה הם הסוחרים, ביניהם נמצאים אנשים שמסחרם פרץ בארץ, רכושם רב ולהם רב ענין ובנין; ומלבד הסוחרים המופלגים בעשרם והונם הכביר, יש גם עשירים בינוניים ועסקיהם ממוצעים. ועוד אנשי רוח שלא נודע משלוח ידם ולרגל הסוחרים יחשבו גם הם אל המפלגה השניה והיא הקטנה יחשבו המתפרנסים ממלאכת ידיהם. ביניהם עשירים מעט מזעיר, ורובם ימצאו מחית

ידם בנחת. בכלל עומדים בני העיר הזאת במצב החמרי במדרגה גבוהה לעומת שאר הערים סביבותיה.

המצב המוסרי של יושבי העיר הזאת טוב מאד. יש להם בתי־מדרש גדולים ובית־תפלה לחסידי סלאנים וחברה ש"ס וחברה משניות. ה'ב בני הנעורים שוקדים על דלתות התורה והחכמה, ואחדים מהם בקיאים בספרות העברית ובספרות המדינה. ובה גם עלמות מלומדות, קוראות עברית וכותבות בה.

חנוך הבנים והבנות טוב יחד. האבות נותנים את בניהם לבתי־הספר, שמלבד השעורים הקבועים: שפת המדינה, חשבון, וביונת גלילות הארץ וכתיבה־תמה, הם שומעים לקח בשפת עבר ודברי הימים לבני ישראל, או יתנום על פי מורים פידאגוגים פרטיים היודעים לחנכם שיהיו בנים נאמנים לעמם, ויחד עם זה ירכשו למו כל הידיעות האזרחיות. וחזון נפרץ הוא לשמוע איך הבנות עם הבנים מספספים ביניהם בשפת עבר".

אויך דער שוועל פון צוואנציקסטן יאהרהונדערט איז שוין אין באראנאוויטש געווען אַ שטאַרקע ציוניסטישע ארגאניזאציע מיט זימל מיגן אלס יושב ראש, יעקב טשערניכאוו — וויצע־פאָרזיצער, אליעזר זאב זשוכאוויצקי — גזבר, מ. מ. טשערניכאוו — מזכיר.

אין די קומענדיקע יאָרן געפינען מיר די „אגודת הציונים" אין איר פולער אַנטוויקלונג. עס ווערן פאַרקויפט אַקציעס פון קאַלאָניאַל־באַנק, עס ווערן פאַרשפרייט מאַרקעס פון „קרן קימת". מען ברענגט אַראָפּ רעדנערס; עס באַזוכן דאָ באַקאַנטע פערזונ־לעכקייטן פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. באַראַנאָוויטש דעלעגירט אירע פאַרשטייער צו די אַסטע צוזאַמענפאָרן און קאַנפערענצן אין מינסק. די אַרטיקע ציוניסטן נעמען אַן אַקטיוון אַנטייל אין די וואַלן צום ערשטן רוסישן פאַרלאַמענט און העלפן דורכפירן דעם ציוניסטישן קאַנדידאַט, אַדוואָקאַט שמשון ראזענבוים, אַלס דע־פוטאַט פון מינסקער גובערניע. די „טשיטאַלניע" ווערט שוין צו ענג אויף אויפצונעמען די פאַרגרעסערטע צאָל באַזוכער אויף פאַרלעזונגען, און זי גייט אַריבער אין הויז פון ה' קאפעליאוויטש, ראָג אַלעקסאַנדראָווסקע—סאַסנאָוע. אַבער אויך דאָ איז דער לאַקאַי נישט קיין גרויסער. אין די יאָרן 6—1905 איז אויסגעבויט געוואָרן די ציוניסטישע שול. נאָכן צוזאַמענברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע רוקן זיך אַן די שוועכע צייטן פון דער פינסטערער רעאַקציע אין רוסלאַנד, און די טעטיקייט פון דער ציוניסטישער ארגאַניזאציע ווערט אפגעשוואכט, אבער נישט אפגעשטעלט. די ציוניסטישע שול און די הייזער פון מ. מ. גינצבורג און יצחק יאסינאווסקי ווערן די הויפט־צענטערס פון ציוניזם אין באַראַנאָוויטש. די אַרבעט ווערט פאַרגעזעצט ביז עס ברעכט אויס די ערשטע וועלט־מלחמה און די דייטשן אָקופירן אונזער שטאָט.

פון די באַראַנאָוויטשער ציוניסטן איז יענער תקופה איז באַזונדערס ווערט צו דערמאָנען דעם אינזשינער יעקב בערמאַן, וועלכער איז געווען אין דער פוילישער דעלעגאַציע אויפן 8־טן ציוניסטישן קאָנגרעס און אַנטייל גענומען אין דער 4־טער קאָנפערענץ פון די רוסישע ציוניסטן אין האָג אין יאָר 1907, און אין דער 5־טער קאָנפערענץ אין האַמבורג אין יאָר 1909.

אינזש. יעקב בערמאַן

ווי מיר זענען, איז דער ציוניזם אין באַראַנאָוויטש באַלד פון זיין אָנהויב געווען גאַנץ רירעוודיק, און געלייגט די פעסטע פונדאַמענט־שטיינער, וואָס האָבן במשך פון קריב צו פיר צענדליק יאָר געטראָגן אויף זיך דעם גרויסן און פאַרדינסטפולן בנין פון ציוניזם אין באַראַנאָוויטש.

אין די יאָרן 1900—1915

די יאָרן 1900—1915 שטעלן מיט זיך פאָר אַ תקופה פון כסדרדיקן וווּקס און אַנטוויקלונג פון דער שטאָט גופא און פון איר יידישן קיבוץ אויף אַלע געביטן.

די ערשטע יאָרן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט זענען פאַרלאָפן אונטערן צייכן פון קאַמף פאָר אָפשאַפן די באַגרענ־צונגען פון תחום־המושב, וואָס האָט צעטיילט דעם יונגן ישוב אין שטאָט און דאָרף, און פאַראייניקן דאָס שטעטעלע ראזוואָ־דאווא מיט דעם גויישן באַדן, אויף וועלכן יידן האָבן נישט געטאָרט ווויינען. דער דערפאָלגרייכער אויסגאַנג פון דאָזיקן קאַמף האָט געהאָט אַ גרויסע באַדייטונג פאָר דער צוקונפט פון באַראַנאָוויטש. אויך אַנדערע געשעענישן ווי דער אָנהויב פון דער אַרבעטער־באַוועגונג, די נישט־געלונגענע פאַגראָם־פרווון אין 6—1905 א. אז. וו., זענען ווייכטיקע דאָטעס אין לעבן פון שטאָט.

וויטעריקע בוי־באַוועגונג

ווי שוין דערמאָנט, איז אַ גרויסער טייל פון באַראַנאָוויטש אַ לעגערע צייט געווען פארערעכנט אלס דאָרף, און די פלעצער אייגן דאַרפישן באַדן, וואָס האָט געהערט צו די סוויטילאָוויטשער פויערים, זענען אַ געווען צייט געשטאַנען ליידיק. יידן האָבן געוואָלט אויף אַ פאַסיקן מאָמענט אויף זיי אַ פוס צו שטעלן.

שוין אין די לעצטע יאָרן פון די נייניצקער איז ענדלעך געקומען א וועגונג צום גוטן. עס איז ווי נישט איז דערלויבט געוואָרן צו ווויינען אויפן גויישן באַדן, אַבער בלויז ווויינען, — קיין אָדער אַרענדירן פלעצער און בויען הייזער איז נאָך דערווייל געווען פאַרבאָטן.

און דאָך האָבן זיך שוין יידן געגעבן אַן עצה. מען האָט

אַנגעהויבן זיך בויען אויף גוויישע נעמען. די באריערע פון תחום-המושב איז איינגעפאַלן. מאַרינסקע גאַס האָט אויפגעהערט צו זיין דער גרענעץ צווישן שטאָט און דאָרף. דאָך איז נאָך געווען אויס-צושטיין נישט וויניק צרות און ליידן; נישט איין מאָל האָט געדראָט מען זאָל צוריק פאַרטרייבן אויף די פריערדיקע ערטער.

די דאָזיקע נישט-זיכערע לאָגע האָט געדויערט ביז דער דאַרפישער באָדן איז געוואָרן פאַראייניקט מיט דעם שטאָטישן. דאָס איז געווען 9-טן דעצעמבער 1903, ווען נייַ-באַראַנאָוויטש איז, לויט אַ באשלוס פון מיניסטאַרן-קאַמיטעט, באַפרייט געוואָרן פון די „צייטווייליקע באשטימונגען" פון יאָר 1882, לויט וועלכע יידן איז געווען פאַרבאָטן צו באזעצן זיך אויף דאַרפישן באָדן.[1]

עס האָט ווידער דערוואָכט אַ גרויסע בוי-באַווענונג, וועלכע האָט זיך געצויגן אין דער ריכטונג פון די פרנסה-קוואָלן, — צו דער פאַלעסיער סטאַנציע, צום מיליטערישן לאָגער, צום „סוכרני-זאַוואָד" (בריט-פאַבריק) אָן דער עיקר, צום הויפּט-שאַסיי.

דער דאָזיקער עקספאַנסיע האָט מיטגעהאָלפן די קנאה פון די פויערים כלפי דעם גראָף, וועלכער האָט געשאַרט גאָלד פון אָרעמ-דירן זיין באָדן, אין דער צייט ווען זיי‌ערע פלעצער זענען קינסטלעך געווען געצוווּנגען צו שטיין לידיק אָן זיין ווערטלאָז.

דער יונגער ישוב האָט אָנגעהויבן אויסצושפרייטן זיך אין דער ריכטונג צו מזרח. ס'זענען דאָן אָנשטאָנען די נייַע גאַסן: פּאָשאָר-נע, קלאָדבישטשענסקע (צמענטארנע), המשך שאָסיינע אָן אַ ריי קלענערע זייטיקע געפלעך. עס איז אויך אויפגעקומען אַ נייער האַנדלס-צענטער אויף נייַ-באַראַנאָוויטש אָן אנטקעגן דעם לאָגער. וועלכער איז ענצלעך געווען אין יידישע הענט, הגם די מערהייט פון דער באַפעלקערונג אין יענער געגנט איז שטענדיק פאַרבליבן אַ קריסטלעכע.

אַ וווייטערדיקן עטאַפּ אין דער בוי-באַווענונג פון דער שטאָט איז צו פאַרצייכנען אין די יאָרן 14—1910, ווען דער ישוב האָט זיך אָנגעהויבן אויסצושפרייטן אין דער ריכטונג צו דרום-מערב. אין יענער צייט איז אויסגעוואָקסן די פאַשטאָוואָ גאַס אָן עס זענען פאַרלענגערט געוואָרן די גאַסן אָלעקסאַנדראָווסקע (סענאַטאָרסקע), פּעטראָווסקע (אולאַנסקע) און די קוואַר-גאַסן צווישן זיי.

טראָץ דעם שנעלן אורבאַניזאַציע-פּראָצעס, איז אַ גרויסער טייל פון גראַפּס-וואַלד אין דרום-מערב און דער רעגירונגס-וואַלד (קאַזיאַנער) פאַרבליבן אין סאַמע צענטער פון שטאָט. מענטש, שטאָט און וואַלד האָבן צוזאַמענגעלעבט. די באַפעלקערונג האָט נאָך געאַטעמט פריש וואַלד-לופט, און צוגלייך מיטן שטאָטישן אויסזען האָט זיך אויך דערהאָלטן דער אָלטער ראַמאַנטישער כאַראַקטער פון אַמאָליקן קוראָרט.

די דאָזיקע אידיליע האָט לאַנג נישט געדויערט. דער וואַלד איז געווען דער ערשטער קרבן פון דער דייטשישער אָקופּאַציע אין ערשטן וועלט-קריג — זיי האָבן אים כמעט אינגאַנצן אויסגעהאַקט, — און די זעלבע דייטשן האָבן אין דער צווייטער וועלט-מלחמה פאַרניכ-טעט אויך די שטאָט און אומגעבראַכט איר גאַנצע יידישע באַפעל-קערונג.

1. Руководство к русск. закон. о евр. (3 изд.), дополн. стр 5

ווּוקס פון דער באפעלקערונג

אויף דער שוועל פון צוואַנציקסטן י. ה. איז שוין באַראַנאָוויטש אַ היפּש שטעטל, וואָס באַוווינדערט יעדן מיט זיין ראַשיקן ווּוקס און אַנטוויקלונג. די יידישע באַפעלקערונג ווערט פון יאָר צו יאָר פאַרגרעסערט. די לעצטע ישובניקעס אין איר אומגעבונג פאַרלאָזן זייערע דערפער און גייען אַריבער אין שטאָט אַריין. גרויס איז דער צופלוס פון די אַרומיקע שטעטלעך און גאַנץ באַזונדערס פון מוש. עס מערקט זיך אויך אַ שטאַרקע איינוואַנדערונג פון גרעסערע שטעט, נאָענטע און ווייטע.

די מקורות פון פרנסה זענען דאָ אין אַלגעמיין אַ סך גינסטיקער אין פאַרגלייך צו אַנדערע ערטער. באַראַנאָוויטש האָט אויך געציונג צוליב אירע בעסערע דערציונגס-מעגלעכקייטן פאַר קינדער.

ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה ציילט שוין אונזער שטאָט אַ יידישע עדה פון בערך 9—10 טויזנט נפשות (אויבער 60 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג). און ווען נישט די מאַס-אויסוואַנדערונג אין די לענדער מעבר לים, וואָלט דער יידישער קבוץ געווען אַ סך גרעסער.

אגב, אויפן ערשטן בליק האָט די שטאָט אין דער הינזיכט געמאַכט אַ פיל גרעסערן רושם; האָט זי דאָך פאַרמאָגט אַ ריזיקן לאָגער און איינע פון די ווייטיקסטע בריוי-פאַבריקן אין רוסלאַנד, און שטענדיק האָבן זיך אַרומגעדרייט אין אירע גאַסן פאַרשידענע דורכרייזנדע.

ביים אויסברוך פון ערשטן וועלט-קריג, ווען אונזער שטאָט איז געוואָרן דער זיץ-ארט פון רוסישן ענעראַל-שטאַב און אַ מין צייטווייליקע רעזידענץ פון צאַר ניקאָלאי דעם צווייטן, איז אַהער אַראָפּגעקומען דער גרעסטער טייל פון פּעטערבורגער זשאַנדאַרמעריע און אַ סך באַאַמטע, ווי אויך די גאַנצע אַריסטאָקראַטיע פון צאַריישן הויף.

שריפות

שריפות זענען אין באַראַנאָוויטש געווען אַ זעלטענע דערשיי-נונג; און ווען עס איז יאָ אויסגעברענט אַ „פאַזשאַר", איז אויך מער ווי אַ שטוב אַדער אַ שטאַל נישט פאַרברענט געווארן.

אין קעגנזאַץ צו די אַרומיקע שטעטלעך, זענען אין באַראַנאָוויטש די הייזער געווען רחבותדיק צעשפרייט און אַרומגערינגלט מיט גרויסע הויפן און גערטנער. אויסער דעם איז אין באַראַנאָוויטש געווען אַ גוט-אַרגאַניזירט פייערלעשער-געזעלשאַפט, וועלכע פלעגט קומען צו הילף אויך די שכנותדיקע ישובים.

דאָס שפּריכוואָרט זאָגט: „נאָך אַ שריפה וועט מען רייַך". אָזוי איז עס טאַקע געשען אין באַראַנאָוויטש. נאָכן אָפּברענען פון אַ כאַטע — פלעגט אויפשטיין אַ הויז, און נאָך אַ הויז — אַ מויער, באַזונדערס אין האַנדלס-צענטער און אַרום דער הויפּטגאַס מאַרינסקע.

עס איז שווער אויסצורעכענען אַלע שריפות פון יענער צייט, אָבער אויף איין שריפה, וועלכע איז צופעליק פאַראייביקט געוואָרן אין „הצפירה" פון יאָר 1913 (נומער 201),[1] איז כדאי זיך אָפּצושטעלן.

[1] כותב המאמר — הוא י. מ. זאקין.

זי איז אויך כּאַראַקטעריסטיש פֿאַר בּאַראַנאָוויטש אַלס צענטער פון חתונות, אַדער „חתונות־אינדוסטריע", ווי די ליצנים האָבן עס אָנגערופֿן.

„לפּני זמן מה נשרף פּה ביתו של הרב מטעם המקומי, הד"ר שפירא, בין יתר מטלטליו עלו על המוקד גם ספרי תעודות הלידה והנישואין. אבדן הספרים האלה גרם נזק רב לא רק לאנשי קהלתנו, אלא גם לכמה מאות איש מן החוץ — כי בהיות שתי התחנות דפה, האלכסנדרונית והפו־ליסית מעין פרשת דרכים לבני ערים רבות, משמשות הן לרוב ל„מרכז" והרבה זוגות באים לכאן לחוג את חג חתונתם, ותעודות נשואים נרשמות בספרי הרב המקומי.

עכשיו באים אלה האנשים, שמספרם מרובה, לדרוש את תעודותיהם מאת הרב, והלז מוכרח להתיחס בשלילה אל בקשתיהם, כי אין לאל ידו להושיעם ברב או במעט.

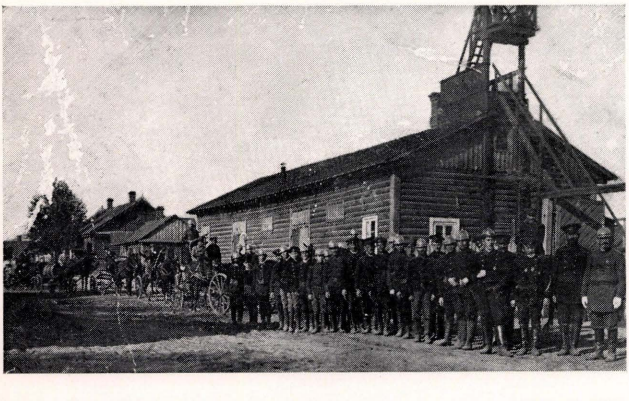
הרב השתדל להשיג רשיון מאת שר הפלך, שהמועצה המחוזית תמציא לו העתקה של תעודותיו המשתמרות לזכרון גם אצלם בספרים מיוחדים. ולזה דרוש שכר מצער, שכר הלבלר וכדומה. אחר כך פנה הרב בבקשה אל המועצה המקומית לתת לו את הס"ך האמור, ואולם זו סירבה בהחלט להשלים חפצו זה מטעם ונימוק פשוט, כי אין המועצה זקוקה לקניות שכאלה... הרב הוכרח איפה למשוך את ידו מהשתדלותו, — ודורשי התעודות יוצאים יום־יום בפחי נפש ושבים כלעומת שבאו".

פּייערלעשער־געזעלשאפֿט

די פּריוויליקע פּייערלעשער־געזעלשאפֿט אין בּאַראַנאָוויטש האָט פֿאַרמאָגט אַ לאַנגערע־ריקע טראַדיציע פון איבערגעבענער אַרבעט פֿאַר דער זיכערקייט פון דער באַפעלקערונג.

אין איר מהות איז זי געווען אַן אויסדרוק פון יידישן דראַנג צו זעלבסט־אָפּהאַלטונג. אין יאָרן פֿון פּויערישע אומרוען, ווען די באַפעלקערונג האָט זיך אָפּגעשפּאַרט אין איר אייגענער קהלה, האָבן די פּייערלעשער אָנגעהויבן צו פֿאָרשטעלן דעם ערשטן ווידערשטאַנד קעגן די פּויערישע פּאָגראָמען. אין יענע יאָרן איז דער פּייערלעשער־קאָמאַנדע אויך אָפּט צוגעקומען צו הילף אַנדערע ייִדישע קהלות, וואָס זענען פֿון פּויערישע פּאָגראָמען באַדראָט געווען.

אין 1904 בעת דער רעוואָלוציע האָבן די פּייערלעשער־מאַנשאַפֿטן אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען, וואָס זענען אין יענע יאָרן אָפֿט אויסגעבראָכן אין אַנדערע ייִדישע ישובים אין דער אומגעגנט.

„פֿאַשאַרנער סאַראַי" אויף מאַשטשיצקע (פֿאַשאַרנע) 14

אין 1905 איז דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אויך אָפּגעהיט געוואָרן פֿון פּאָגראָמען, וואָס זענען אויסגעבראָכן אין אַנדערע ייִדישע ישובים אין דער נאָענטער אומגעגנט. אין יענע יאָרן איז אויך דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אָפּגעהיט געוואָרן פֿון גזלנים, וואָס האָבן אָפּגעפּרוווט אָנצופֿאַלן אויף ייִדישע דערפֿער אין דער אומגעגנט.

אין 1914 איז דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אַרויסגעשיקט געוואָרן אויף דער פֿראָנט קעגן דער אויסטרי־אונגאַרישער אַרמיי. אין דער צייט פֿון דער מלחמה האָט דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אָפּגעהיט ייִדישע דערפֿער פֿון גזלנים, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּאַרט אין די וואַלדן, אָדער זיך אָפּגעהאַלטן אין די ווייטע פּלעצער, וואָס זענען אָפּגעלעגן פֿון דער אייזנבאַן.

אין 1917 איז דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אויפֿגעלייזט געוואָרן.

פֿאַלקסטימלעך

אין יאָר 1904, בעת דער רעוואָלוציע, האָבן די ייִדישע אַרבעטער אין בּאַראַנאָוויטש אָפּגעהיט זייערע הייזער, ווי אויך דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1905 האָבן די ייִדישע אַרבעטער אין בּאַראַנאָוויטש אויפֿגעשטעלט אַ פֿאַלקסטימלעך, וואָס האָט אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1906 האָט דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אויפֿגעהערט צו עקזיסטירן.

פֿאַלקסבאַנק

אין 1906 איז אין בּאַראַנאָוויטש אויפֿגעשטאַנען אַ פֿאַלקסבאַנק, וואָס האָט אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1907 איז דער פֿאַלקסבאַנק אויפֿגעלייזט געוואָרן.

פֿאַלקסקאָמיטעט

אין 1914 איז אין בּאַראַנאָוויטש אויפֿגעשטאַנען אַ פֿאַלקסקאָמיטעט, וואָס האָט אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1915 איז דער פֿאַלקסקאָמיטעט אויפֿגעלייזט געוואָרן.

פֿאַלקסטימלעך

אין יאָר 1904, בעת דער רעוואָלוציע, האָבן די ייִדישע אַרבעטער אין בּאַראַנאָוויטש אָפּגעהיט זייערע הייזער, ווי אויך דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1905 האָבן די ייִדישע אַרבעטער אין בּאַראַנאָוויטש אויפֿגעשטעלט אַ פֿאַלקסטימלעך, וואָס האָט אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1906 האָט דער פּייערלעשער־מאַנשאַפֿט אויפֿגעהערט צו עקזיסטירן.

פֿאַלקסבאַנק

אין 1906 איז אין בּאַראַנאָוויטש אויפֿגעשטאַנען אַ פֿאַלקסבאַנק, וואָס האָט אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1907 איז דער פֿאַלקסבאַנק אויפֿגעלייזט געוואָרן.

פֿאַלקסקאָמיטעט

אין 1914 איז אין בּאַראַנאָוויטש אויפֿגעשטאַנען אַ פֿאַלקסקאָמיטעט, וואָס האָט אָפּגעהיט דעם ייִדישן דאָרף פֿון פּאָגראָמען.

אין 1915 איז דער פֿאַלקסקאָמיטעט אויפֿגעלייזט

אַ גרופּע פייערלעשער פון דער „פּאָזשאַרנע־קאָמאַנדע" אין יאָר 1912

עס זיצן פון רעכטס : 2. יענקל יודקאָווסקי, 4. אַדוואָק. באַגאַטין, 5. דענטיסט טשערניכאָוו, 6. אַדוואָק. גורוויטש, 9. לעוויקאָוו, 10. חיים דוד טורעצקי, 11 ניקטשעמני.

רעכטס, לעבן ראָד פון מאַשין : יום־טוב יאָסעלעוויטש (מיט זיין קינד).

עס שטייען אין מיטן : 3. ניעסוויזשסקי (הינטער באַגאַטין), 5. באַראָווסקי (הינטער גורוויטש), 6. מיכאל קראַשינסקי (לעבן דער פאָן), 7. גאַרינאָווסקי, 8. ירשל יודקאָווסקי, 10. ליאַכאָוויצקי.

אויף דער מאַשין, רעכטס : שייע קושטשינסקי (סאַלוטירט), גאַם (האַלט די קישקע), אהרל'ע טורעצקי (מיט אַ ווייס באַנד), וואָלף מוקאַסיי (לעבן טורעצקי).

אויף דער מאַשין, לינקס : אהרל'ע יודקאָווסקי (רעכטס), יענקל דוד כאַיימאָוויטש (לינקס).

אויפן לייטער : שמואלאָוויטש (אויבן רעכטס), עליאָוויטש (אויבן לינקס), משה וויניקאָווסקי (אין מיטן לינקס).

לעבן לאַמטערנע : מוקאַסיי פנחס.

געשטעלט בראש פון דער „פֿאָזשאַרנע־קאָמאַנדע". עטלעכע יאָר שפּעטער האָט ער פֿאַרלאָזן די שטאָט און אָריבער קיין מינסק. זיין נאָכפֿאָלגער איז געווען דער נאָטאַריוס בארקאווסקי. נאָך אַ קורצער צייט איז דער אָמט פון נאָטשאַלניק אָריבער אין די הענט פון פּריץ ליסאָווסקי, וועלכער איז פֿאַרבליבן אויף זיין אָמט ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אונטער זיין אָנפֿירונג האָט די פּייערלעשער־געזעלשאַפֿט אָנטוויקלט א לעבהאַפֿטיקע טעטיקייט. זי האָט געציילט איבער הונדערט פּייערלעשער (כּמעט אַלע יידן), און דערוואַרבן אַן אייגענעם פּלאַץ מיט אַן אייגענעם בנין, וועלכער האָט געטראָגן דעם בכבודיקן נאָמען „פֿאָזשאַרני־סאַראַיי" (פֿאָזשאַרנער שטאָל). עס זענען אויך געבויט גענוג וואָסער־רעזערוואָירן אין פֿאַרשידענע פונקטן פון דער שטאָט. מען האָט שוין אייגנטשאַפֿט עטלעכע פֿאָמפּעס און אַ סך אָנדערע מכשירים, און דער עיקר, — עטלעכע שיינע פערד און אַן אייגענעם אָרקעסטער.

אין דער פֿאַרוואָלטונג זענען געווען פֿאַרטרעטן אויך עטלעכע קריסטן פון די פּני פּין שטאָט ווי דער פּריסטאָוו, גראָף ראָזווא־דאָווסקי אָלס ערן־מיטגליד, און אנד.

ליסאָווסקיס הויפּט־אידיאָטאָט איז געווען אָסקע טעף, דער ווירטשאַפֿטלעכער לייטער פון דער אָרגאָניזאַציע. אָלס נאָטשאַלניקעס און מיטגלידער פון שטאָב זענען באַשטימט געווארן די ה"ה מאָנסקי, אָדוואָקאַט גורוויטש, זילבערבערג, גערל גאָלדבערג א. א.

די הוצאות זענען גדעקט געווארן פון חדשדיקע אָפּצאָלן פּין די פֿאַרמעגלעכע בעלי־בתים. איין מאָל אין וואָך פֿלעגן פֿאַרקומען געווײַנלעכע איבונגען, און פון צייט צו צייט פֿלעגט מען אָראַנזשירן פֿולצילמדיקע אָלאַרם־מאַנעווערס. צום דעם צוועק פֿלעגט מען שטענדיק אויסקלייבן אָלס קרבן אַ בעל־הבית, וואָס האָט זיך אָנגעזאָגט צו צאָלן. עס איז אים שוין נישט געווען וואָס מקנא צו זיין: אַ מבול פון וואַסער פֿלעגט מען אַריינגיסן דורכן קוימען ביז די גאַנצע שטוב איז „פֿאַרטרונקען געווארן".

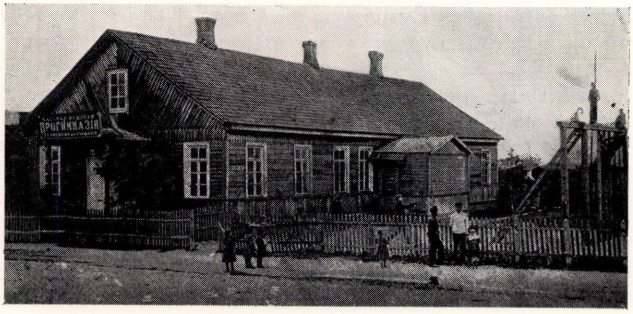
די באַראַנאָוויטשער פּייערלעשער־געזעלשאַפֿט האָט געהאַט אַ גוטן נאָמען אין דער גאַנצער געגנט. אויף אירע טראַדיציאָנעלע יערלעכע פּייערונגען פֿלעגן זיך צוזניפּפֿאָרן דעלעגאַציעס פון אָלע אָרומיקע ישובים. די פּייערונגען זענען געווען די גרעסטע אטראַקציע אין שטאָט. (וועגן דער וויטערדיקער אָנטוויקלונג פון דער פּייער־לעשער־געזעלשאַפֿט, זע „די פּייערלעשער געז. אין דער תקופה פון דער פּוילישער הערשאַפֿט" פון ב. אווינאוויצקי).

שולויזין

שוין אין די נייַנציקער יאָרן האָבן זיך אין באַראַנאָוויטש באָוויזן די ערשטע לערער און די ערשטע מאָדערנע „חדרים", אָדער ווי מען האָט זיי דאָן גערופן „קלאַסן".

צווישן די ערשטע פּיאָנערן פון די דאָזיקע שולן זענען געווען די לערער: ראָזווילאָווסקי, יחיאל מאושאוויטש, טשערניכאוו, שליאַמאָוויטש, ראָזוזניצקי, גאָרדאָן א. אנד. זיי זענען אָלע געווען אָקטיוויע טויַע פון דער ציוניסטישער באָוועגונג, און מיטגעהאָלפן דער איינוואַרצונג פון יידיש־נאַציאָנאַלן גייסט אין העברעאישער שפּראַך צווישן דער יוגנט.

יידן. די אונטערריכט־שפּראַך איז געווען רוסיש (דאָס זעלבע אויך אין דער יידישער פּרויינ־שול) און די לימודים — אין פּאַרנעם פון אַ מלוכה־גימנאַזיע. בייס ענדיקן די שול פלעגן פּאַרקומען שטרענגע „דעפּוטאַטסקע" אַרויסלאָז־עקזאַמענעס (אויפן נאָמען פון די עקזאַמינאַטאָרן — „דעפּוטאַטן" —, וועלכע די מלוכה פלעגט דעלעגירן פון ווילנער שול־קוראַטאָריום), און די שילער, וועלכע האָבן אויסגעשטאַנען דעם נסיון, האָבן באַקומען אַ צייגניש, וואָס האָט זיי געגעבן דאָס רעכט פּאַרצוזעצן זייערע לימודים אין די ווייטערדיקע קלאַסן פון רעגירונגס־שולן, אויף וויפל זיי זענען בכלל געווען פאָר יידן צוטריטלעך. פון דער דאָזיקער פּריוואָטער מיטל־שול האָבן געגאָסן בלויז קינדער פון פּאַרמעגלעכע עלטערן, מחמת דעם הויכן שכר־לימוד.

שולי־צקי׳ס פּראָ־גימנאַזיע

אין יאָר 1900 האָט די מלוכה געעפּנט אַ שטאָט־שול פאָר מענער („גאָראָדסקאָע אישטשילישטשע"), וועלכע איז אויך באַשטאַנען פון 4 קלאַסן, באַשטימט פאָר דעם נישט־פּאַרמעגלעכן עלטערן פון דער אָרטיקער אין אָרומיקער קריסטלעכער באַפעלקערונג. דער צוטריט פאָר יידן איז דאָ געווען לויט אַ פּאַרויס באַשטימטער פּראָצענט־נאָרמע (5 פּראָצענט) און די באַציונג צו זיי — אַ ענוג פיינטלעכע. דאָך איז זי געווען לכל הפּחות צוטרעטלעך אויף פאָר יידישע קינדער פון דעם ווייניקער־פּאַרמעגלעכע שיכטן, וועלכע האָבן אָבער געמיוט אָרויסווייזן באַזונדערע פּעאַיקייטן בייַ די שטרענגע אייניריט־עקזאַמענס.

ס׳איז אויך געווען אַן אייניאָריקע מלוכה־פאָלקס־שול („נאָראָדנאָע אוטשילישטשע"), פון וועלכער מען פלעגט אויטאָמאַטיש אריבערגיין אין ערשטן קלאַס פון דער שטאָט־שול. דער צוטריט פאָר יידן איז דאָ געווען אַ סך לייכטער.

אין דער צייט, וען אויפן געביט פון יידיש־רעליגיעזן און יידיש־מאָדערנעם דערציונגס־וועזן, איז באַראַנאָוויטש אין יענע יאָרן געשטאַנען אויף לגמרי נישט קיין נידעריקער מדרגה, איז דאָס אָלגעמיין־וועלטלעכע שול־וועזן געווען אָפּגעשטאַנען. די יוגנט האָט געמוזט פאָרן פּאָרזעצן איר בילדונג אין דער פּרעמד; די פּרויען — מייסטנס אין וואָלקאוויסק, און די מענער — אין ווילנע, אין דער באַרימטער פּריוואָטער גימנאַזיע פון קאָגאַן.

נישט געקוקט דערויף, האָט באַראַנאָוויטש פאָרמאָגט אַ בליענדיקע שול־יוגנט און אַ דינאַמישע אינטעליגענץ.

זייער טעטיק איז געווען אין יענע יאָרן די „יידישע אַרטיסטיש־ליטעראַרישע געזעלשאַפט" מיט איר באַרימטן טעאַטער־קרייז, וואָס האָט אַ סך בייגעטראָגן צו דער גייסטיקער און קולטורעלער אַנטוויקלונג פון דער יידישער באַפעלקערונג.

אנהויב פון יידישן טעאַטער אין באראנאוויטש

דער שפּעטערדיקער „יידישער דראַמאַטישער פאַריין" אין באַראַנאָוויטש איז געווען אַ המשך פון דעם אַמאָליקן אַמאַטאָרן־קרייז, וועלכער איז אין די יאָרן פון פאָר דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען אַ באַשטאַנדטייל פון דער אַזוי גערופענער „יידישער ליטעראַריש־אַרטיסטישער געזעלשאַפט".

אין יאָר 1893 האָט באַזוכט באַראַנאָוויטש די יידישע טרופּע „אנציפאוויטש" מיט דעם באַרימטן כאַרמייסטער „ליאוי", און אין אַ יאָר אַרום איז אַראָפּגעקומען די יידישע טרופּע „אַדאָלף קאַמפּא־נעיץ". זיי האָבן אויפגעפירט אייניקע אָפּערעטקעס און טעלעכע שאָפּונגען פון גאָלדפאַדן אין גאַרדין. די פּאַרשטעלונגען זענען געשפּילט געווארן אין דעם נישט־אויסגעגענדיקטן הויז בייַ גרינשפּאַנען אויף מאַרינסקע גאַס, און אין אַ שפּייכלער, וואָס איז געשטאַנען בייַ לימאַנען אויפן הויף.

דאָס דערשיינען פון אַ יידיש טעאַטער, ווי אויך די ווייטערדיקע באַזוכן פון יידישע טעאַטער־שפּילער, האָבן פאַרכשופט אַ סך יונגע מענטשן און שטאַרק געווירקט אויף אַ גרופּע יונגעלייט, וועלכע האָבן אָנגעהויבן חלומען וועגן אַן אייגענעם טעאַטער קרייז. עס האָט נישט געדויערט לאַנג און אַזאָ קרייז איז טאַקע אַרגאַניזירט געווארן.

אויף דער איניציאַטיוו פון די פּרויען חאווקינא־טשערניכאוו, וואלקינא, בעלאדובראוואסקי א. א., מיט דער הילף פון עטלעכע באַאַמטע בעלאדוברוואסקי א. א., מיט דער הילף פון עטלעכע באַאַמטע יידישע זעלנער פון דעם מיליטערישן גאַרניזאָן אין באַראַנאָוויטש שוין אין די ניינציקער יאָרן פון פּריערדיקן יאָרהונדערט האָט דער קלייניער יידישער ישוב געהאָט דאָס פאַרגענגן וואַרעם אויפצוזעמען די ערשטע יידישע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן זיך באַוויזן אין שטעטל.

גאָלד, שפּיץ און אַנדערע, — איז זיך צונויפגעקומען אַ גרופּע, וואָס האָט זיך געגומען צו פֿאָרווירקלעכן דעם געדאַנק פון אַ יידישן שוישפּילער־קרייז אין אונזער שטאָט.

מיט גרויס מי פֿלעגן די דאָזיקע באַגייסטערטע אַמאַטאָרן פון צייט צו צייט דערשיינען פֿאָר יידישן עולם אויף פֿאַרשידענע אימפּראָוויזירטע בינעס, אין נישט־אויסגעענדיקטע הייזער, שטאַלן א. דגל.

די עלטערע מיטגלידער פונם שפּעטערדיקן „דראַמאַטישן פֿאַריין" פֿלעגן אויף אַ הומאָריסטישן אופן דערציילן וועגן איינער פון אַזעלכע פֿאַרשטעלונגען, וואָס איז אַרגאַניזירט געווארן אין תבואה־שפּייכלער וואָס איז מיט גרויס מי געווארן אויסגעריניקט; די וועגט און דעקאָראַציעס אויף דער פּרימיטיוו־צונויפגעשטעלטער בינע זענען אויסגעקלעפּט געווארן מיט קאָלירטן פּאַפּיר. און וועג מען איז חוה״מ פסח געקומען אויף דער גענעראַל־פּראָבע, האָט מען געפונען דאָס גאַנצע פֿאַפּיר אויסגעפּרעסן און צעריסן דורך... שטשורעס.

דער ערשטער טעאַטער־בנין אין אונזער שטאָט איז אויסגעבויט געווארן אין די יאָרן פון פֿאַר דעם רוסיש־יאַפּאַנישן קריג דורך דעם אַרטיקן גראַף ראַזומאָווסקי. דאָס זאָל האָבן געשען נישט אָזוי אויס ליבע צו טעאַטער־קונסט, ווי פשוט צוליב אַ צופֿאַל, וואָס האָט געהאָט הינטער זיך אַ געוויסן ראַמאַנטישן עפּיזאָד. דער דאָזיקער טעאַטער האָט זיך געפונען אויף ראָגּ פֿאַשטאָוט־גראַפֿסקע, אייגן וועג צום יידישן בית־עלמין. עס רעדט זיך אָזוי — פֿאַשטאָוט, גראַפֿסקע! אין דער אמתן זענען עס געווען בלויז נעמען פון אָנגעמערקטע גאַסן, ווייל אָרום און אָרום זענען זענען נאָך נישט געווען קיין שום הייזער, נאָר בלויז ווילדע גראָזן און בוימער.

דער בנין פון ערשטן טעאַטער אין באַראַנאָ־ווישט (ראָגּ פֿאַשטאָוט־גראַפֿסקע)

צוליב פֿאַרשידענע סיבות פלעגן דאָ די יידישע אַמאַטאָרן שפילן זייער זעלטן.

אויף דעם אָרט פון דער טעאַטער־געבויד איז אין די יאָרן 10—1909 דערשינען דער בנין פון דעם אַמאָליקן פֿאַסט־אַמט.

אַ סך פריער, בערך אין די יאָרן 6—1905, איז אויף נייַ־באַראַ־נאָוויטש, אין דער געבויד פון דער אַזוי־גערופענער „אַפֿשטשעסט־וועגער סאַבראַניע" (געזעלשאַפֿטלעכע פֿאַראַמלונג), אויפגעקומען אַ גרויסער טעאַטער מיט אַ ריזיקן זאָל און אַ שיינער מאָדערנער בינע, אויף וועלכער עס פלעגן אָפֿט אויפטרעטן די באַרימטסטע אָרטיסטן, זינגער און מוזיקער, וועלכע פלעגן כמעט שטענדיק אָפֿשטייגן אין באַראַנאָוויטש אויף זייערע רייזעס קיין מאָסקווע, ווארשע, פעטערבורג און קיעוו. אויך יידישע באַרימטע אָרטיסטן, און אָפילו חזנים, פלעגן דאָ פון צייט צו צייט דערשיינען פֿאָרן יידישן און אויך נישט־יידישן עולם.

אַ סך פון די באַראַנאָוויטשער וועלן זיכער געדענקען די פֿאַרשטעלונגען פון אסתר רחל קאמינסקי מיט איר טרופּע, וועלכע האָט אויפֿגעפֿירט אַ שטאָרקן רושם אויף דער יידישער באָפעל־קערונג, ווי אויך די קאָנצערטן פון באַרימטן חזן סירָאָטע אויף דער בינע פון דאָזיקן טעאַטער.

דעם אמת זאָגנדיק האָבן די יידישע אַמאַטאָרן־שפילער און די יידישע באָפעלקערונג פון אים זייער וויניק געגנסן. דאָס טעאַטער איז געווען אונטער אַ קריסטלעכער פֿאַרוואָלטונג, און ער איז בכלל גוועון ווייט פון שטאָט, אין אַ פּינטלעכער, ריין־גוויישער סביבה.

יידישע ליטעראַריש־ארטיסטישע געזעלשאפט

די פֿראָגע פון אַ יידישן טעאַטער און אַ צונויפקום־אָרט פֿאַר דער יידישער באָפעלקערונג, אַ מין ליטעראַריש־קולטורעלער צענ־טער, איז וואָס וויייטער געווארן אלץ מער אַקטועל.

ענדלעך איז אין די יאָרן 8—1907 געגרינדעט געווארן די שוין דערמאָנטע „יידישע ליטעראַריש־אַרטיסטישע געזעלשאַפֿט". די איניציאַטאָרן זענען געווען: חייקל עפשטיין, בעלאדוברזוי־סקי, יצחק יאסנאָוסקי, דענטיסט טשערניכאָוו, מ״טראָפּאַלטאָנ־סקי, מאנסקי, שימאָנסקי, אשעראָווסקי, יערעמיצקי, משה לימאן, ראטנער, יודל בוסעל, מקס שילייַנער, פּידלער, די פרויען וואלקינא, חאווקינא א. א.

די געזעלשאַפֿט האָט זיך געפונען אין הויז פון ליבער ראבינא־ווישט, ראָגּ פעטראָווסקע־מארינסקע. זי האָט פֿאַרנומען דעם גאַנצן צווייטן שטאָק. דאָ איז געווען אַ לעזע־זאָל און אַ ביבליאָטעק, ווי אויך אַ לאָגער טעאַטער־זאָל און פֿאַרשטעלונגס־בינע, וואָס איז געווען קליין און אומבאָקוועם. אין אַלגעמיין איז דער לאָקאַל געווען נישט קיין גרויסער, אָבער אַ גאַנץ שיינער, און דער

עיקר, ער האָט זיך געפונען אין סאָמע צענטער פון שטאָט, און יעדער האָט זיך אין אים געפילט געמיטלעך און היימיש.

דער ליבהאָבער־קריַיז איז באַשטאַנען פון אַ גאַנצער ריי באַגאַבטע פרויען און מענער, וועלכע האָבן זיך קונה שם געווען נישט נאָר ביי דער אַרטיקער יידישער באַפעלקערונג, נאָר אויך אין די טעאַטער־קריַיזן וויַיט איבער די גרענעצן פון אונזער געגנט. ביי אַ סך באַראַנאָוויטשער זענען זיכער איינגעקריצט אין זכרון און אין די הערצער די נעמען פון יוסף גאָלדשמיד, יודל בוסעל, ראָטנער, בעלאָדובראָווסקי און פרוי בעלאָדובראָווסקאַ, ה' וואָלקין און פרוי וואָלקינא, מקס ליאָבאָוויצקי, מאַנסקי, מישאָלאָוו, פראָדל עפשטיין, ראָזע אַדלער, זלאָטקע פופקא, מלכה מיסקינא, פיגל אייזענשטאָט און אָפּגעשיידט צו לאָנגע יאָר מינע רובינשטיין (איצט אין אַמעריקע).

די ליטעראַריש־אַרטיסטישע געזעלשאַפט, אַדער ווי מען האָט זי אין שטאָט געוווּנדערט „ליטעראַטורנאָע אָפשטשעסטוואָ", איז אין די יאָרן פון אַפּ דער ערשטער וועלט־מלחמה, געווען דער לעבעדיקער נערוו פון גזעלשאַפטלעכן לעבן אין באַראַנאָוויטש און דער איינציקער אָרט וווּ ס'איז געווען קאָנצענטרירט די קולטור־טעטיקייט. די „ליובּיטעלעס" האָבן דאָ געפונען אַן אמתע היים און אַ בריק פעלד פאַר זייער אַרבעט. דאָ פלעגן פאַרקומען טעאַטער־פאַרשטעלונגען און קאָנצערטן, יוביליי־פייערונגען, חנוכה־פאַרווייַלונגען און טראַדיציאָנעלע פורים־בעלער, ווי אויך ליטעראַרישע אָוונטן און אָדערע פראַנשאַלטונגען. יידישע וואָדער־טרופּעס און די באַרימטסטע קרעפטן פון וואַרשעווער יידישן טעאַטער, וועלכע פלעגן פון צייט צו צייט באַזוכן באַראַנאָוויטש, — האָבן דאָ שטענדיק געפונען אַ וואַרעם ווינקל און אַ פּריַיזלעכע באַצויגונג.

ביי וועמען פּין די באַראַנאָוויטשער פון עלטערן דור איז נישט פֿאַרבליבן אין זכרון דער באַזוך פון שלום־עליכם, די פּאַרשטעלונגען פּין יוליוס אָדלער אין דער הויפּטראָל פון „ווילדן פאָטער", און דער באַזוך פון מ. גנעסין אין יאָר 1913. עס איז דאָן אויפגעפירט געוואָרן אין באַראַנאָוויטש „אוריאל אקאסטא" אין העברעאיש אונטער דער אָנפירונג פּין מנחם גנעסין (הויפּטראָל: רודאָלף זאָסלאָווסקי).

אַן אַזוי האָט זיך די טעטיקייט פון אַמאַטאָרן־קריַיז געצויגן ביז דעם ערשטן וועלט־קריג.

דאָך האָט זיך די אָרבעט אינגאַנצן נישט אָפּגעשטעלט. אין פרילינג 1915, אין סאָמע ברען פון קריג, האָבן די יידישע „ליובּיטע־לייעס" אויפגעפירט „קרייצער סאנאטע" (אין רוסיש). די פּיעסע איז געשפּילט געוואָרן מיט גרויס דערפאָלג; עס איז אָנווועזנד געווען אויף דער פאַרשטעלונג די רוסישע אַריסטאָקראַטיע פון קייסרלעכן הויף, ווי אויך דער גאַנצער ענגערַאַל־שטאַב, וועלכער האָט דעמאָלט רעזידירט אין באַראַנאָוויטש. די אינקונפט איז געווען לטובת די קריגס־פאַרוווּנדעטע.

מיט דער ווייטערדיקער אָנטוויקלונג פון קריג און דערנענטערן זיך פון דער דייטשער אַרמיי צו אונזער שטאָט, האָבן אייניקע פון די אַקטיוויסטע מיטגלידער פון ליבהאָבער־קריַיז זיך עוואַקואירט קיין טיף רוסלאַנד, אָנדערע האָבן זייער נייע היים געפונען אין די לענדער מעבר לים.

ווירטשאפטלעכער כאראקטער

ליגנדיק אויף אַ קרייצוועג פון דריי אייזנבאן־לינייעס — האָט באַראַנאָוויטש געשמט אַלס אָנגעזעענער ווירטשאַפטלעכער צענטער אירפן שטח פון מערב־ווייסרוסלאַנד. אַ וויכטיקן אָרט האָט פאַרנומען דער האַנדל. פון אים האָט געצויגן זיין חינוה אַ היפּשער טייל פון די אָרטיקע יידן: סוחרים, קרעמערס, אָגענטן, וואָאיאזשאָרן, מעקלערס, וואַאָגאָנעס, טרעגערס, און א'מדירעקט — די גאַנצע יידישע באפעל־קערונג. אויך האָט מען געווּסט צו דערציילן וועגן פלוטרשטע גליקן, וואָס די באַראַנאָוויטשער יידן מאָכן פון די גרויסע מיליע־רישע גאַרניזאָנען, וואָס האָבן סטאַציאָנירט אין שטאָט.

וואָס אַן אמת, איז דער עקאָנאָמישער מצב פון די באַראַנא־וויטשער יידן שטענדיק געווען אַ סך בעסער ווי אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך אין איר גלייכן.

דער ריזיקער „סוכאַרני־זאָוואָד", איינער פון די גרעסטע אינטענדאנטסקע זאָוואָדן אין רוסלאַנד, האָט זיך פאַרנומען מיטן באַקן און טריקענען מיליטערישע ברויטלעך, וואָס האָבן געדיכט אַלס „אייזערנער רעזערוו" פאַרן מיליטער אין צייטן פון מאַנעווערס אין אין פאַל פון אַ מלחמה. די דאָזיקע ברויט־פאַבריק האָט פאַר־ברויכט קוואַנטומס מעל, ברען־האָלץ און אַנדערע טעכנישע מאַטעריאַלן.

דאָסגליַיכן אויך דער גרויסער מיליטעריישער לאַגער אין שטאָט גופא און דער באַרימטער „סקאַבעלאָוו"־לאַגער, בערך 20 קילאָמעטער פון באַראַנאָוויטש, ווווהין עס פלעגן זיך צוזויפזאַמלען אויף זומערדיקע מאַנעווערס די חילות פון די אַרומיקע געגנטן. ער איז געלעגן נעבן דאַרף טאַרטאַקי (5 קילאָמעטער פון דער סטאַנציע לעשנא), אין זיך געצויגן לענגויס דעם ביאַליסטאָקער שאָסיי אין דער ריכטונג צו באַראַנאָוויטש. די הויפּט־ליפערַאַנטן פאַרן מיליטער און די באַנען זענען געווען אָרטיקע יידן, די אזוי־גערופענע „פאַדריאַטשיקעס", וועלכע פלעגן אָהין צושטעלן אַלערליי בוי־מאַטעריאַלן, ברען־האָלץ, תבואה, מעל, פלייש און אַנדערע פראָדוקטן.

אזוי, צום ביישפּיל, האָט יעקב טורעצקי געליפערט שפּאַלן פאַר די באַנען, בוי־און ברען־האָלץ פאַר דער אַרמיי; לימאן פלעגט צושטעלן אייזן און אַנדערע טעכנישע מאַטעריאַלן; גורעוויטש אין זאבלאצקי — היי און האָבער פאַר די פערד; די קצבים נאַרקונסקי אין שענציקי האָבן באַזאָרגט די לאַגערן מיט פלייש; אילוטאָוויטש — מיט קאַרטאָפל און קרויט. מרדכי סאדאָווסקי איז געשטאַנען אין שפּיץ פון א גרופע יידישע סוחרים, וואָס האָט געליפערט הונדערטער טויזנטער פודן תבואה און מעל פאַר דער ברויט־פאַבריק, און געמאַכט אַ יערלעכן א־מזאָן פון אַ מיליאָן רובל, בערך.

די צאַרישע אינטיסמיטישע רעגירונג האָט נישט געפונען קיין בעסערע ליפעראַנטן ווי די יידן; אין יענע צייטן, וועו עס זענען נישט געווען קיין אויטאָמאָבילן און טעלעפאָנען, וווּ דאָס נעץ פון שאָסיין איז נישט געווען אַנטוויקלט, און אַלץ האָט מען באַדאַרפט פירן אויף בלאָטיקע וועגן אין אומועגן, — האָבן זיך געפאָדערט אויסערגעווייַנלעכע אָרגאַניזאַטאָרישע כוחות און אַדמי־ניסטראַטיוו פעאיקייטן, כדי צו ליפערן אַלץ אין דער באַשטימטער צייט, אין דער געהעריקער מאָס, לויט די פאַרפליכטונגען.

אויסער די אַלע צושטעלונגען פֿאַרן מיליטער, האָבן אין די גאָרניזאָנען גלעבטע אָפּיצערן מיט זייערע משפחות, פון וועלכע די שטאָט האָט עצויגן אַ סך פּדיון און פרנסה. דער רוסישער אָפּיצער האָט ליב געהאַט צו טראָגן פּריוואָטע שטיוול און מונדיר, באַשטעלטע ביי די אַרטיקע יידישע שוסטער און שניידער. זייערע פרויען און קינדער זענען שטענדיק געגאַנגען שיין געקליידעט, און זייערע גאַרדיראָבעס פלעגן זיי נייען ביי די בעסטע יידישע פאַכלייט. דאָס זעלבע גילט אויך לגבי די פּוילישע פריצים פון דער אַרומיקער געגנט.

אַרום די וואָקזאַלן און אייזנבאַן־וואַרשטאַטן, באַזונדערס אויף נייי־בּאַראַנאָוויטש, האָבן געווינט מיט זייערע פאַמיליעס אַ סך באַאַמטע, קאָנדוקטאָרן און מאַשיניסטן, וואָס אויך זיי זענען געווען אָפּטע גאָסט בייַם יידישן בעל־מלאכה און קרעמער.

אַ חוץ דעם האָט בּאַראַנאָוויטש פֿאַרמאָגט, אויסער דעם אַרטיקן יידישן קאָנסומענט, אַ בריטע פּראָווינץ, פון וואַנען מען פלעגט פֿאַרן אַהער אייגקויפן פֿאַרשידענע סחורות אין די הורטאָוע געשעפטן. האָבן זיך טאָקע געפּנט גרויסע געשעפטן און צאָלרייכע קראָמען.

באַקאַנט און בּאַרימט זענען געווען די גרויסע הורט־לאָגערן און געשעפטן פון מאַנופֿאַקטור (משה דוד שערעשעווסקי, איצקאָוויטש־קאָפּלאָן, ברוך גאלאי, ספּעקטאָר א. א.), אייזן און בוי־מאַטעריאַלן (לימאַן, האַלפּערין), גאַלאַנטעריי (גרשון ברעגמאַן, גאָלדין), שוכוואַרג (סלוצקי), א. אנד.

אין קעגנזאַץ אָבער צו דער ווירטשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט אַלס צענטער פון האַנדל און מלאכה, האָט זי נישט געהאַט צו פֿאַרצייכענען קיין באַזונדערע אַרשריט אויפֿן געביט פון אינדוסטרי. עס זענען אָפּילו יאָ געווען אייניקע פאַרהעלטניס־מעסיק גרעסערע און קלענערע אינדוסטריי־אונטערנעמונגען וויי צ. ב., דער טאַרטאַק פון קושניר, די פאַבריק פון מילשטיינער און מיל־מאַשינען „מוקאַמאל" פון ראָזנויצקי־ברוק, די בוימל־פאַבריק פון שימשעלעוויטש, די דזשעכץ־פּראָדוקציע פון גובאר, דער זייף־פאַבריקל פון לייזער בערענשטיין א. א. וו.; די דאָזיקע געציילטע אונטערנעמונגען זענען געבוי׳ט געוואָרן אין די ערשטע יאָרן פון צוואַנציגסטן יאָרהונדערט. אין יאָר 1909 איז ציגעקומען די אייזן־און מעטאַל־גוס־פאַבריק פון שמואל זשוכאָוויצקי.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה זענען אויפגעקומען די מילשטיינער פאַבריקן: „קרעמען" פון סטאָלאָוויצקי און „מעלניק" פון די בריידער באריאנסקי, די בוימל־פאַבריק פון גאָלד אין אַ פאַבריקל צום טריקענען עפל, אַ פאַבריק פון פלייש־קאָנסערוון „קרעסקספאָרט" (אין די דרייסיקער יאָרן, מערסטנס אויף עקספאָרט), אַ גרויסער מעבל־וואַרשטאַט (אויך קאָאָפּעראַטיווע יסודות), און אַנדערע, מערסטנס קלענערע אונטערנעמונגען. אָבער גרויסע פאַבריקן, וואָס באַשעפטיקן הונדערטער און טויזנטער אַרבעטער, זענען אין בּאַראַנאָוויטש נישט געווען.

דער זעלבער קאָמוניסטישער־צענטער, וועלכער האָט פון איין זייט בייגעטראָגן צו דער אַנטוויקלונג פון האַנדל, האָט פון דער אַנדערער זייט געשטערט איר אינדוסטריעלן וווקס. עס איז געווען אַ סך לייכטער און בּיליקער צו ברענגען פאַרטיקע מאַטעריאַלן און סחורה מיט די באַנען, ווי צו פֿראָדוצירן זיי אויפן פלאַץ און קאָנקורירן מיט די אַלטע, גוט־אָנטוויקלטע פאַבריקן.

ווי באַקאַנט איז בּאַראַנאָוויטש געלעגן אין אַ געגנט, וואָס איז געווען רייך אויף וועלדער; צוליב דעם איז די שטאָט געווען באַקאַנט אַלס האַנדלס־פונקט פון וואַלד און, אַ דאַנק אירע גרויסע טאַרטאָקן, אַן עקספּארט־צענטער פון האָלץ־מאַטעריאַלן קיין אינוואַנד אין אויסלאַנד. דאָס אַסגליכן אויך שפּייז־פּראָדוקטן ווי תבואה קנז, אייער, פלייש א. א.

וואָס שייך געווען רוי־מאַטעריאַלן, איז צוליבן פעלן פון אַ טייך געווען באַשווערט און נישט ביליק דער טראַנספּארט פון רויען, נישט־באַאַרבעטן האָלץ אין לאַנד גופא און אין אויסלאַנד. אַזוי איז אין דער שכנותדיקער שטאָט סלאָנים, וואָס איז געלעגן ביי דער טייך שטשאַרא, דער האָלץ־טראַנספּארט געגאַנגען אויפן וואַסער (פליטן, ראַפסאָדעס א. ד. גל.).

ענלעך איז געווען דער מצב מיט פעל. די אויסאַרבעטונג פון דאָזיקן אַרטיקל האָט געפֿאַדערט אַ סך וואַסער.

בכלל האָבן אין בּאַראַנאָוויטש געפעלט די אַלע פרנסות, וואָס האָבן געהאַט אַ וועלכע ס׳איז שייכות צום וואַסער ווי פישעריי, גאַרבעריי, וואַסער־מילן א. ד. גל.

וואָס אַמבעלאָגנט אַנדערע רוי־מאַטעריאַלן ווי מילך, תבואה, זוימען, האָלץ, קאָרע, סמאָלע, ליים א. א., זענען זיי, ווי געזאָגט, מער אָדער ווייניקער אויסגענוצט געוואָרן אויפן פלאַץ אין די אויבנדערמאָנטע אונטערנעמונגען.

בּאַראַנאָוויטש איז געלעגן אויף אַ זאַמדיקן באָדן, אָבער דער קליינער שטח פון ליים, וואָס האָט זיך געפונען אויפן וועג קיין מוש, איז פולקום פאַרבּרויכט געוואָרן דורך די אַמאָליקע דריי ציגעלנייעס (פּיין, פּיקעלני און רפּעל קאָפּלאן).

צוגלייך מיטן האַנדל איז אונזער שטאָט אויך געווען אַ גרויסער פאַרמיטלונגס־צענטער מיט אַ סך אָגענטורן און עקספּעדיציע־קאָנטאָרן, פאַרמיטלער, קאָמיסיאָנערן, וואיאזשאָרן א. א. וו. לסוף איז נאָך וועדט צו דערמאָנען די ביידע בּאַראַנאָוויטשער וועלדער, וואָס אייניגר פּן זיי, דער „קאָזיאָנער", איז געשטאָנען אין סאָמע מיטן שטאָט, און דער צוויישטער, דעם גראָפֿס וואַלד, איז נאָך געווען אַ זכר פּן דעם אַמאָליקן גדעיכטן וואַלד, וואָס האָט בשעתו באַדעקט דעם גאַנצן שטח פון בּאַראַנאָוויטש. די שטאָט האָט געשמט אַלס קורארט פאַר לונגען־קראַנקע און אַלס אָפּרו־אָרט.

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט נאָך בּאַראַנאָוויטש געפֿאַטעמט מיט דער גרויסער טרוקענער לופט פון אירע וועלדער, פלעגן זיך טאָקע צוזאַמיפֿאָרן אַהער הונדערטער דאָקטוירים, און די שטאָט האָט פון זיי געגאָסן אויך אין מאַטעריעלן זין. אַ סך פון די בּאַראַנאָוויטשער איינוווינער האָבן פון דעם זומער־סעזאָן טייל־וויייז געצויגן זייער פרנסה.

דער רוב מנין און בנין פון דער יידישער באָפעלקערונג האָט זיך דאָ פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל און מלאכה. אַ חוץ די רייכע פאַדריקאַנטן, פֿאַרמעגלעכע וואָלד־און תבואה־סוחרים, אייגנטימער פון גרויסע אונטערנעמונגען און געשעפטן וואָס האָבן אויסגעמאַכט אַ דינע שיכט פון דער באָפעלקערונג, האָט בּאַראַנאָוויטש

פֿאַרמאַכט אויך אַ היפּש ביסל אַרעמקייט. אמת, אויך דער קליינער קרעמער און בעל־מלאכה האָט געגאָסן פון מילימער און באַגען, דאָך זענען צווישן זיי געווען גענוג אַרעמע און נעדריקטע.

דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן האָט זיך אַלץ מער און מער אָנט־וויקלט, און עס האָט זיך אַנגעהויבן ביסלעכווייז פילן אַ שטאַרקער מאַנגל אין געלט. דער גרויסער סוחר האָט זיך נאָך ווי עס איז געגעבן אַן עצה, באַקומענדיק קרעדיטן אין די אייגקויפס־פלעצער פון וואַרשע, לאָדזש א. אנד. אַ סך ערגער איז אַבער אין דעם פּרט געווען די לאַגע פון קליינעם קרעמער און בעל־מלאכה. דער ערשטער האָט זיך געוויטיקט אין קלענערע קורץ־טערמיניקע הלוואות אויף איינצוקויפן אַ ביסל סחורה און אויספילן זיין קרעמל און קלייטל פאַר אַ מאַרק־טאָג, וועלכער פלעגט פאַרקומען איין מאָל אין וואָך און איז געווען אַ וויכטיקער מקור פרנסה פאַר דעם קליינעם קרעמערל און אָלע וואָס האָבן געלעבט פון מאַרק. צוווישנלעך פלעגט דער גוי איבערלאָזן אין שאַבן, אין די פאַרשידענע קליימלעך און אין די שיינקען, דעם גרעסטן טייל פון אָפּגעליזטן געלט. דער אָנטווערקער און בעל־מלאכה האָבן אויסגעקוקט נאָך אַ פאַר רובל אויף איינצושאָפן זיך די נויטיקסטע מכשירים, רוי־שטאָפן און צוזאַטן צו דער אַרבעט.

אַ סך נוצן האָט דאָ געבראַכט די „גמילות חסד״־קאַסע, וואָס האָט שוין עקזיסטירט אין באַראַנאָוויטש זינט די ניינציקער יאָרן. זי האָט טריי געדינט די באַדערפענישן און נויטן פון די נישט־פאַרמעגלעכע שיכטן. איז אַבער צוליב אינטריגעס אונטערגעגאַנגען.

די איינציקע מקורות ווו מען האָט נאָך געקענט באַקומען אַ קלענערע הלוואָה זענען געווען די געווייגלעכע לווים, וועלכע האָבן געפֿאַרעדט הויכע זינזן. עס זענען אויך געווען צוויי פֿריוואַטע געלט־קאָנטאָרן, פון מ. מ. גינצבורג און שלום צעכאַנאָוויטש, אַבער זיי האָבן פאַרלאָזנט געווייטע גאַראַנטיעס אַדער ישיראָנטן.

די לאַגע האָט זיך געענדערט צום גוטן ערשט שפּעטער, ווען ס׳איז געגרינדעט געוואָרן, אייף דער איניציאַטיוו פון בערל קורכין, א „סטודא־זבערגאַטעלנע״ קאַסע (אַ מין שפּאָר־קאַסע), וואָס האָט געפירט צו אַן אויפלעבונג אין מסחר און האָט געהאָלפן דעם אַרעמען בעל־מלאכה און קרעמער. מען פלעגט באַקומען הלוואות אויף קליינע זינזן אויסצושאַלן אין קלענערע ראָטעס. די דאָזיקע קאַסע איז אַבער נישט געווען ביכולת צו באַפרידיקן די גרויסע נאָכפֿראָגן נאָך קרעדיט.

נאָך שפּעטער איז שוין אויפגעקומען די באַנק „וואָאימנאהאַ קרעדיטא״ (קעגנזייטיקער קרעדיט). דער הויפּט־איניציאַטאָר און דירעקטאָר איז דאָרט געווען אלתר לימאַן. די דאָזיקע באַנק האָט געהאָלפן די סוחרים און קרעמער אין פיל הינזיכטן. קליינע וואָלד־סוחרים פלעגן באַקומען געלט אויף גיין צו טאָרגעס פון קאָזיאַנע וועלדער, אין קרעמער האָבן פרייער געקענט אַנטווילקלען זייערע געשעפטן. לסוף איז כמעט דער גאַנצער קאַפּיטאַל פאַרבליבן ביי די וואָלד־העגדלער, ווייל ווען עס האָט אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה האָבן די קרעמער זייערע חובות אומגעקערט, אַבער דער וואָלד־סוחר האָט נישט געהאָט פון וואָס צו צאָלן און נישט געקענט נאָכגיין זייערע פאַרפליכטונגען.

אין יאָר 1913 האָט זיך געעפנט אין באַראַנאָוויטש אַן אָפּטייל פון „רוסקאָ־פראַנצוסקי״ באַנק, ער האָט פונקציאָנירט נאָר אַ קורצע צייט און זיין טעטיקייט האָט זיך געפילט אין שטאָט זייער ווייניק, אַ חוץ וואָס מען האָט דאָ געמוזט צאָלן ס׳רוב וועקסלען, וועלכע מען האָט אַהער איבערגעגעבן אויף אינקאַסאַ.

אַנדערש האָט באַראַנאָוויטש אויסגעזען אין די יאָרן פון דער דייטשישער אָקופּאַציע (1915—1918). די שטאָט האָט דאָן דורכגע־מאַכט אַ שרעקלעכן עקאָנאָמישן קריזיס.

באַראַנאָוויטש איז געלעגן הארט ביים פראָנט. מען האָט נישט געקענט אַריינפֿאָרן און אַרויספֿאָרן. דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן איז געווארן אָפּגעשטעלט. די גאַנצע באַפעלקערונג איז געצאָגענען אויף צוואַנגס־אַרבעט, די געשעפטן, קראָמען און וואַרשטאַטן זענען געווען געשלאָסן; שפּייז־פֿראָדוקטן פון ערשטן בעדויף האָט מען באַקומען פאַרטיילט פון בירגער־קאָמיטעט. אַנדערע זאַכן האָט מען נישט געקענט קויפן, און ס׳איז נישט געווען פאַר וואָס צו קויפן. די שטאָט איז געווען פאַרפלייצט פון מיליטער מיט זיערע „אַבאַזן״ און פעלד־קיכן. יידן, די וואָס זענען געווען באפרייט פון צוואַנגס־אַרבעט, האָבן זיך אויסגעזוכט אַ נייע פרנסה, — מען האָט געפּנט טיי־הייזער; נישט אַזוי צוליב דעם פאַרקויפן פון אַ גלעזל טיי פאַר די זעלנער און אָפיצערן, ווי צו שליסן מיט זיי באַקאַנטשאַפט, ענייַן פון די מיליטעריש קאָנטינעס און דער עיקר, מאָכן מיט זיי פאַרשידענע האַנדל־טראַנזאַקציעס.

ערשט אין יאָר 1918, נאָכן ברייסקער שלום־טראַקטאַט צווישן ראַטן־פאַרבאַנד און דייטשלאַנד, האָט די שטאָט אָנגעהויבן ביסלעכ־ווייז אויפצולעבן. די דייטשן האָבן זיך דערלאַנגט אַרוף טיפער קיין רוסלאַנד און אוקראינע, פונוואַנען זיי האָבן טראַנספאַרטירט דאָס אָנגעראָבטע רוסישע האָב און גוטס אַהיים קיין דייטשלאַנד. אונטערוועגס, אומעטום ווו די עשאַלאָנען פלעגן זיך אַ נעוויסע צייט אויפהאַלטן, ווי ס׳איז געווען דער פאַל אין באַראַנאָוויטש, פלעגן גאַנצע וואָגאָנען מיט סחורות וועלן אויסגעפֿאַרקויפט דורך די באַגלייטער אַליין. א סך יידן זענען פון דעם רייך געווארן.

געזעלשאפטלעכע דיפערענציאציע און אנהויב פון דער ארבעטער־באוועגונג

דעם אָנהויב פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אונזער שטאָט איז צוריקצופירן אויף די יאָרן 4—1903.

באַראַנאָוויטש האָט נישט פאַרמאָגט קיין פאַבריק אָן ממילא קיין אינדוסטריעלע אַרבעטערשאַפט. דאָקעגן איז דאָ געווען אַ גרויסע צאָל בעלי־מלאכות פון פאַרשידענע פאַכן וואָס האָבן באַשעפטיקט אַרבעטער און לערנינגלעך אין קלענערע וואַרשטאַ־לעך, אין וועלכע ס׳האָבן געאַרבעט פון 2 ביז 10 געזעלן.

דער יידישער שניידער און שוסטער, ער און זיינע קינדער, האָט אליין גענומזט ארבעטן ביז שפּעט אין דער נאַכט, כדי ער זאָל זיין אימשטאַנד אויסצוהאַלטן זיין משפּחה מיט אַ שטיקל ברויט און קאַרטאָפל. באַזאָרגן זיינע צאָלרייכע קינדערלעך מיט אַ שוך און בגד אין שכר לימוד, געבן עטלעכע קאַפּיקעס דער פרוי אויף אַריינצוברענגען אין שטוב שבת אין יום־טוב, אפשפּאָרן אַ פאָר קערבלעך אויף א נייי־מאָשין און נויטיקע צוזאַטן צו דער ארבעט.

געווען אַ סך בעלי־מלאכות, וואָס האָבן געלעבט אָפילו ערגער פון די אַרבעטער וואָס האָבן בײַ זיי געאַרבעט. אָפט האָט מען געאַרבעט, געגעסן און אפילו געווינט צוזאמען.

אָט פון די בעל־מלאכה׳שע וואַרשטאַטלער האָבן זיך רעקרוטירט די ערשטע אַרגאַניזירטע יידישע אַרבעטער. וואָס שייך אַרבעטער, איז זייער מצב געווען שוואַר. צומיינסט קינדער פון אַרעמע הייזער, וואָס האָבן געמוזט פֿאַרלאָזן די באַנק פון „חדר״ און אָנטקגיין זיך לערנען אַ מלאכה, עטלעכע יאָר אַרבעטן אומזיסט אָלס לערנינגל און ערשט דאַן אָנזען די ערשטע פֿאַרדינטע גראָשנס. יידישע מיידלעך פון נישט־פֿאַרמעגלעכע עלטערן, פֿלעגן שוין אין די קינדערשע יאָרן אָנטקגיין זיך לערנען אַן אַרבעט און די שוואַר פֿאַרדינטע קאָפּיקעס אָפּגענומען דעם טאַטן, אָדער קלייבן אַ גראָשן צו א גראָשן אויף נדן א. א. וו.

אַ סך יידישע בחורים און מיידלעך פֿלעגן פֿאַרלאָזן די היימען פון זייערע גענדריקטע עלטערן אין די אַרומיקע ישובים און קומען קיין באַראַנאָוויטש. זיי כלעגן זיך אויפֿהאַלטן ביי אַ קרוב אָדער אַ נאָענטן באַקאַנטן. מייסטנס אַרבעטן אין אַ וואַרשטאַט פֿאַרן עסן און שלאָפֿן און אַמאָל נאָך עטלעכע מטבעות דערצו אויף טאָשן־אויסגאָבן.

אין אָלגעמיין האָט סיי דער בעל־מלאכה און סיי דער אַרבעטער גלעלבט זייער אָרעם. דער שפּייז איז באַשטאַנען בעיקר פון קאַרטאָפֿל, קרויט, אַ העריגע אָן ד. גל. אַ שטיקל פֿלייש האָט מען זיך פֿאַרגונען נאָר אויף שבת אָדער יום־טוב. מען האָט געמוזט שווער אַרבעטן, און נישט שטענדיק איז געווען אַרבעט. געאַרבעט האָט מען פון זון־אויפֿגאַנג ביז זון־אונטערגאַנג, און ווינטער ביז שפּעט אין אָונט. דער לוין איז געווען אַ נישטיקער, די סאַציאַלע באַדינגונגען שוועריג. סאַציאַלע פֿאַרזיכערונג ווי קראַנקן־קאַסעס, קעגנזייטיקע הילף, באַצאָלטער אורלויב איז נאָך דאַן נישט געווען. אין דער צייט פון קראַקהייטן האָט מען דעם אַרבעטער נישט געצאָלט. באַזונדערס שוואַר האָט געליטן דער לערנינגל; ער איז בכלל געווען אַ קנעכט, וואָס האָט געמוזט טאָן אַלץ און וואָס זיין בעל־הבית און בעל־הבית׳טע האָבן אים באַפֿוילן, און נישט זעלטן אויסשטיין קלעפ און זידלעריין.

אין די ריין פון מיליטעריש גאַרניזאָן, וועלכער האָט סטאַציאָנירט אין באַראַנאָוויטש, האָט זיך געפונען אַ גאַנץ היפּשער קערן, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיטן רעוואָלוציאָנערן גייסט און אָפֿילו באָווין אָנצושטעקן מיט אים אַ געווין טייל פון דער אַרטיקער יידישער אינטעליגענץ, וועלכע איז צוגעשטאַנען צו דער אַזוי גערופענער ס. ר. (סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערע פֿאַרטיי).

מען האָט ביי אונז געווינט צו דערציילן וועגן דעם דאָזיקן מיליטער אַ געווין עפּיזאָד, וואָס הגם איך גיב אים אינבער מיט אַ געווינסער באַוואַרענישן — איז ער אָבער ענגוג כאַראַקטעריסטיש. וועג דער צאָר ניקאָלאיי דער צווייטער איז איינמאָל דורכגעפֿאָרן באַראַנאָוויטש, האָט די ערנוואָך פון אַרטיקן מיליטערישן גאַרניזאָן, וואָס איז געווען אויסגעשטעלט אויפֿן וואקזאָל, זיך דערלויבט נישט צו עטפֿערן מיט דעם טראַדיציאָנעלן אויסרוף אויף דער באַגריסונג פון זייער אַלמעכטיקן הערשער. ס׳איז געווען אַ שטרענגע אויספֿאָרשונג — און די שולדיקע זענען באַשטראָפט געווארן.

די דאָזיקע אייזנבאַן־באַאַמטענען, וועלכע האָבן באַאַנגט צו די שופֿרא דשופרא פון רוסישן מיליטער, און האָבן געשמט אין די בריוטסטע מיליטערישע קרייזן פון רוסלאַנד מיט זייער אינטעליגענץ, האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָל ביים דערשטיקן דעם איין־און־אייניצייקן פֿאַגראָם, וואָס האָט געזאָלט פֿאַרקומען אין אונזער שטאָט אין יאָר 1906 (זע — „נישט־געלונגענע פֿאַגראָמ־פּרווון אין באַראַנאָוויטש״).

אויף דער יידישער גאַס זענען נאָך דאַן נישט געווען קיין שום פֿאַרטיינ, אַ חוץ דער פֿאַרהעלטניסמעסיק גוט־ארגאַניזירטער „אגודת הצעירים״, וואָס איז שוין געווען טעטיק זינט עטלעכע יאָר, אָבער נישט באַווין, אָדער זיך נישט באַמיט, אריינצודרינגען אין די ריייַן פון דער אַרטיקער אַרבעטערשאַפֿט. איך גלויב, אַז דאָס איז געווען צוליב דער שוואַרפער סאַציאַל־עקאָנאָמישער און געזעלשאַפֿט־לעכער אָפּגרענצונג מצד דעם בעל־הבית׳יש־בירגערלעכן טייל פון דער באַפֿעלקערונג לגבי דעם יידישן בעל־מלאכה און אַרבעטער.

דעם אויבן־אַן אין יידישן לעבן האָבן פֿאַרנומען יחוס־לייט, ליידיק־גייערס, מנחם־מנדל׳ס און לופּס מענטשן. דעם יידישן בעל־מלאכה האָט מען באַטראַכט פֿאַר אַ ייד פון אַ נידעריקערער מדרגה, אַ „פּאָליש״־מענטש, אַן אָפּגעשטאָנענער, מינדערווערטיקער עלעמענט און עם הארץ. אַ שידוך מיט אַ בעל־מלאכה — ערגער ווי שמד רחמנא לצלן. אין באַראַנאָוויטש איז די דאָזיקע יחוס־דיסטאַנץ געווען באַזונדערס בולט. די שטאָט איז געווען אַ יונגע, די מענטשן צונויפֿגעלאָפענע. און ביז מען האָט דערקאַנט איינער דעם צוויטן — פון וואַנען ער שטאַמט און דער עיקר פון וועמען ער שטאַמט און וואָס איז זיין יחוס, — פלעגט מען זיך באַציען צו אים מיט רעזערוו. און דאָס אַלץ נישט געקוקט אויף דעם, וואָס דער בעל־מלאכה איז לגמרי נישט געווען קיין אָפּגעשטאָנענער עלעמענט, הן אין די שוואַרצע פינטלעך און הן אין פֿאַרשטאַנד, און אודאי נישט אין מאַראַלישן זין. אָזוינע בעל־מלאכות ווי זונדל דער שוסטער און באַגאַט׳ן דער שנייידער, אַרקע דער טשעסליער (בעלערנס מיט אַן עולם משניות), דוד דער בעל־עגלה (געווען בעל־קריאה אין אַ בית־מדרש), משה אהרן דער שמיד אין אז. וו., האָבן זיך זיכער נישט באַדאַרפט שעמען קעגנאַביער די „שענסטע״ בעלי־בתים פון שטאָט.

די בעלי־מלאכות האָבן גוט געפֿילט די דאָזיקע אומווירדיקע איינשטעלונג און האָבן זיך געזען געצוווּנגען איר אָנטקעגנצושטעלן.

ווי שוין דערמאָנט, האָט באַראַנאָוויטש דאַן נישט פֿאַרמאָגט קיין קהילה, און די אָפּיציעלע יידישע פֿאַרשטייערשאַפֿט קעגנאַביער דער מאַכט איז געווען רעפּרעזענטירט דורך דעם „קאָזיאַני־ראָווין״. (ראַבינער באַשטימט דורך דער מאַכט) ד״ר שפּירא און „מעש־טשאַנסקי סטאַראָסטע״ (געמיינדע־פֿאַרשטייער) יעקב משה פּיקעלני (שפּעטער מיכל גאַלאי). פֿאַקטיש אָבער זענען אָלע קהל׳שע אָנגע־לעגנהייטן געלעגן אין די הענט פון גבאים און חשובע בעלי־הבתים, די אַזוי גערופענע כלל־טוער.

די בעלי־מלאכות האָבן אָבער אויך געוואָלט האָבן אַ השפּעה און דעה אויף די שטאָטישע ענינים. זיי האָבן זיך קאַנסאָלידירט אין אַן אָרום זייער בעל־מלאכה׳שן בית־מדרש „פּועלי צדק״ אונטער דער אָנפֿירונג פון זייער גבאי, דעם עסקן יעקב יודקאָווסקי, און געשאַפֿן א גוט־ארגאַניזירטן כוח צו פֿאַרטיידיקן זייערע אינטערעסן

עס זענען אָנטשטאַנען צוויי קעמפנדיקע צדדים. פון אײַן זײַט די לומדים און זײערע בעל־הבית׳ישע אָנהענגער, פון דער צווייטער זײַט — דער בעל־מלאכה׳שער פראָנט און סתם עמך. דער פּיזישער כוח איז, פֿאַרשטייט זיך, געווען ביי די לעצטע. אין זײערע הענט האָט זיך געפונען די גאַנצע צייט די חברא־קדישא, זײערע מענטשן האָבן אויסגעמאַכט דעם רוב מנין ובנין פון דער אַרטיקער פּייערלעשער־גזעזלשאַפֿט. אין אָנהויב פון צוואַנציקסטן י. ה. האָט די אויבנ־דערמאָנטע דיפערענציאַציע דערגרייכט איר הויך־פונקט. קהל׳שע רייבונגען און עקשנות׳דיקע מחלוקתן זענען געווען נישט קיין זעלטענע דערשיינונג. איינע פון די שׂראָפּסטע מחלוקתן איז פֿאַרגעקומען אין יאָר 1906, נאָך דער פּטירה פון ערשטן רב, הרב ר׳ ח. ל. ליובטשאַנסקי זצ״ל. די לומדים האָבן געטענהט, אַז באָראַנ־ווייש איז שוין געווארן אן עיר ואם בישראל; זי איז שוין ראוי צו האָבן אַן עלטערן רב, אַ „גרויסן״ מרא דאתרא. דער בעל־מלאכה׳שער צד, אונטערשטיצט פון די קצבים, האָט קאָטעגאָריש געפאָדערט, אַז דער ממלא־מקום זאָל זיין דער יונגער אײדעם פון נפטר, וועלכער וועט אבּ אויסהאַלטן די אלמנה מיט איר משפחה. ביידע צדדים האָבן געקעמפט פאַרבײַסן און עקשנותדיק, איין אסיפה האָט געייאָגט די אַנדערע — און עס האָט נישט געהאָלפן אַפֿילו די אַרײַנמישונג און פאַרמיטלונג פון פרעמדע רבנים. לסוף האָט גובר געווען דער פּיזישער כוח... פון די בעלי־מלאכות און קצבים.

די אַלגעמיינע יוירונג אין די יאָרן 5—1903 איז, פאַרשטייט זיך, נישט געבליבן שטיין ביי די טויערן פון אונזער שטאָט; זי איז אין איר אַרײַנגעדרונגען און געפונען די אַרטיקע אַרבעטערשאַפֿט אין אַ צושטאַנד, וואָס איז גינסטיק פאַר איר אויסווירקונג. דער יידישער אַרבעטער האָט געוואָכט אַ וועג, וואָס זאָל קודם כל פירן צו דער אויסבעסערונג פֿון זײַן טאָג־טעגלעכן לעבן. ער האָט אים געפונען אין דעם נייעם שטראָם.

דער „בונד״ האָט ביי אונז געפונען אַ בריט און פריי פעלד פאַר זיין טעטיקייט. ער איז אָנטשטאַנען אין יאָר 1904 בערך, און גלייך באַהערשט די אַרטיקע יידישע אַרבעטער־גאָס. ער האָט אַרויסגעוויזן אַ שטאַרקע טעטיקייט אויפן אַרגאַניזאַטאָרישן און פּראָפּאַגאַנדיסטישן געביט, אַרגאַניזירט די אַרבעטער לויט זייערע פאַכן, און דורכגעפֿירט אַ סך קלענערע און גרעסערע שטרייקן, באַזונדערס אין דעם שניידער־פאַך, וואָס האָבן געצילט צו קירצן דעם אַרבעטס־טאָג און העכערן דעם לוין. על פי רוב פלעגן זיך די שטרייקן ענדיקן מיט אַ פּשרה. פּשוט, ס׳איז נישט געווען לייכט צו קעמפן קעגן אַן אַרבעט־געבער, וואָס האָט אַליין געאַרבעט שווער און ביטער אויף זיין שטיקל ברויט. דאָך איז די לאָגע פון דעם אַרבעטער ביסלעכווייז געווארן בעסער, און דאָס האָט ער געהאָט צו פאַרדאַנקען זיין אַרגאַניזאַציע — דעם „בונד״.

דער „בונד״ האָט אויך געפֿירט אַן אינטענסיווע אויפקלערונגס־אַרבעט. עס פלעגן אַראָפקומען רעדנערס און עס פלעגן פאַרקומען פאַראַמלונגען אין די שבתים און ימים־טובים, מייסטנס בייטאָג אין גראָס וואָלד, ביי האַלינקע און אַרום דעם יידישן בית הקברות; אין די וואַכנדיקע אָוונטן — אויף דער „בערזע״. דער „בונד״ האָט אויך גענומען דעם שטאָרקסטן אַקטיוו אין דער „סאַמאָאַבאָראָנע״ (זעלבסטשוץ). און אַזוי האָט זיך זיין טעטיקייט געצויגן מיט גרע־סערע הפסקות, ביז די רוסן האָבן פאַרלאָזן באַראָנאָוויטש אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. אַ סך פון זיינע קעמפער האָבן אין די יאָרן 6—1905 געמוזט אָנטלויפן אין די לענדער מעבר לים; אייניקע פון זיי לעבן נאָך דאָרט עד היום (זע קאַפּיטל „דער בונד״ פון דאָבקאָווסקי).

נישט־גלונגענע פּאָגראָם־פּרווון

אין אָנהויב פון צוואַנציקסטן י. ה. איז קיין באַראָנאָוויטש אַראָפּגעקומען אַ נייער פריסטאָו מיטן נאָמען ניקאָלאַיי שקליאָרע־וויטש, וועמען ס׳איז אָנפאָראויט געווארן די אויפגאָבע צו וואָרפן אַ שׂראָך אויג אויף דער אַרטיקער באַפעלקערונג און אויף אַלץ וואָס געשעט אין און אַרום דער שטאָט. די יידן האָבן, פאַרשטייט זיך, געזוכט וועגן זיך צו באַפרײַנדן מיטן נייען מושל און צוו. אנד. אים באַשטימט פאַרן הויפּט פון דער „פּאָזשאַרנע קאָמאָנדע״ (פייערלעשער אַרגאַניזאַציע), וואָס איז באַשטאָנען פון לויטער יידן.

לייבע זאָבלאָצקי

למראית עין האָט ער זיך באַמיט צו זיין פרייַנדלעך מיט דער יידישער באַפעלקערונג, אָבער פאַקטיש איז ער געווען טריי זיין אָנפאָראויטער אויפגאָבע. ער איז געווען אַ גרויסער קאָריעריסט און געזוכט נושא חן צו זיין אין די אויגן פון די „הויכע פענסטער״ פון דער גובערנסקער מאַכט (באַראָנאָוויטש האָט געהערט צו מינסקער גובערניע). אים האָט געשיינט, אַז דער בעסטער וועג צו דערגרייכן דעם דאָזיקן ציל איז — אַרגאַניזירן אין באַראָנאָוויטש אַ פּאָגראָם, וואָס וועט זיכער צופרידנשטעלן די העכערע מאַכט. אָט וואָס עס האָט געווּסט צו דערציילן וועגן דעם ענין דער באַראָנאָוויטשער תושב לייבע זאבלאצקי ז״ל:

„...קורץ נאָך מיין באַזעצן זיך אויף נייַ־באַראָנאָוויטש, נאָכן צוריקקער פון די פאַרייניקטע שטאָטן, בין איך אַרויס אין אַ שבתדיקן טאָג אויף אַ שפּאַציר צום פאָלעסיער וואקזאל, צוזאַמען מיט דיר קינדער און מיין שוועסטער רבקה, וועלכע האָט דאָן געאַרבעט ביי מיר אין געשעפט. אויפן וועג האָב איך באַגעגנט דעם געהילף־נאָטשאָלניק פון דעפּא לעפקא, וועלכער איז געווען מיט מיר גוט באַפריינדעט. ער האָט מיך אָפּגערופן אין אַ זייט און אָנפאָרטרויט, אַז דער פריסטאָו שקליאַרעוויטש אַרגאַניזירט די דעפּא־אַרבעטער

(עטלעכע טויזנט אין צאָל) אויף אַ פּאָגראָם אין באַראַנאָ־וויטש ; גיי תיכף, זאָגט ער, און זיי מודיע וועגן דעם דיינע יידן, זיי זאָלן אָננעמען די עהערייקע שריט און דער עיקר, גוט זיך צוגרייטן צו דעם אומגליק.

איך האָב שוין, פֿארשטייט זיך, גלייך איבערגעלאָזט מיין שווּעסטער מיט די קינדער, און געלאָפֿן אין שטאָט אַריין צו דערפֿילן מיין הייליקע שליחות. אויפֿן וועג האָב איך געטראָפֿן חיים דוד דעם שוסטער און אים געבעטן תיכף ומיד צונויפֿ־רופֿן אַ סך בעלי־בתים ווי זיכל מינץ, ליבער ראבינאָוויטש, שימאנסקי, חיים דוד שערעשעווסקי א. אנד. די אסיפה איז פֿאָרגעקומען בייַ זיכל מינצן אין שטוב אין דער אָנוועזנהייט פון 10—15 חשובע כלל־טוער, וועלכע האָבן באַשלאָסן ניין צום בעל־דבר אַליין און זאָגן אים, אַז מיר ווייסן וועגן זיין טעטיקייט אין אייזנבאַן־דעפּא.

פֿאַרשטייט זיך, אַז ער האָט אַלץ עקשנותדיק אָפּגעלייקנט.

אייניקע טעג שפּעטער איז לעפקא, צוזאַמען מיט אַ רוסישן סטודענט דרוקאָוו, געשמידט בעווארן אין קייטן און אָפּגעפֿירט געווארן קיין מינסק. דער פּאָגראָם איז שוין אָבער נישט פֿאָרגעקומען. עס האָט וואַרשיינלעך עפּעס געקאָסט...

באַלד נאָכדעם (דאָס איז געווען אין 1905) איז דער צורר אָוועק קיין מינסק, ווו ער איז געווארן געהילף־פּאָליציי־מייסטער. שוין אין די ערשטע טעג פון זיין טעטיקייט אויסן נייעם אָמט האָט ער אנטדעקט אַן אומלעגאַלע דרוקערייַ, און עס זענען אָרעסטירט געווארן אַ סך מענטשן. עס איז שוין געווארן פינסטער, וועג ער איז אַרויס פון סוטינס האָטעל (ווו ער האָט זיך דאָן אויפֿגעהאַלטן) און זיך געקליבן פֿאַרן צום גובערנאַטאָר אָפּגעבן אים אַ באַריכט וועגן זיין אָנט־דעקונג. ביים אַרויסגיין פון האָטעל האָט מען אַריינגעשאָסן אין אים עטלעכע קוילן ; אַ שוועך־פֿאַרוווּנדעטן האָט מען אים געברענגט אין שפּיטאָל, ווו ער האָט שוין די נאָכט נישט אויבערגעלעבט".

באַראַנאָוויטש האָט פּריייער אָפּגעאָטעמט, ווייל ער האָט געוווסט אַ סך סודות פון אונזער שטאָט...

די מפלות אויפֿן ווייטן מזרח און די רעוואָלוציע אין 1905 האָבן געברענט אַ נייע כוואָליע פון פּאָגראָמען, וואָס האָט דאָסמאָל אָרום־געכאָפּט אויך דעם שטח פון ווייס־רוסלאַנד און אייניקע שטעט אין אונזער געגנט ווי ביאַליסטאָק א. אנד. אויך די יידישע באַעלקע־רונג אין באַראַנאָוויטש האָט זיך אָנגעהויבן צוגרייטן אויף יעדער צרה וואָס זאָל נישט קומען. עס איז געשאָפֿן געווארן אַ זעלבסטשוץ, אין וועלכן עס האָבן געזומען אָנטייל אַלע שיכטן פון דער באָפעלקערונג, און גאַנץ באָזונדערס דער שוין גוט־אָרגאַניזירטער „בונד". מען איז אויך געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיט דעם רעוואָלו־ציאָנערן קערן פון די אייזנבאַן־באַטאַליאָנען, מיט דער הילף פון די יידישע זעלנער און זייער פּאַרטיטלונג.

עס איז כדאי צו באַטאָנען אַ מערקווירדיקע און זעלטענע דערשיינונג אין יענער צייט, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק ביי אונז אין באַראַנאָוויטש.

אין אַלע ערטער ווו עס זענען פֿאָרגעקומען פּאָגראָמען, זענען די אָרטיקע מיליטעריש גאָרניזאָנען אָפֿן געשטאַנען אויף דער זייט פון די פֿאָגראָמשטשיקעס און זיי מיטגעהאָלפן אין זייער בלוטיקער אַרבעט. אָזוי, למשל, האָט דאָס מיליטער אין די ביאַליסטאָקער פּאָגראָמען פון 1905 און 1906 נישט נאָר גענומען אַן אָקטיוון אַנטייל, נאָר אויך געשאָפֿן אויף דעם יידישן זעלבסטשוץ. אין די זעלבסט־פֿאַרטיידיקונג אין ביאַליסטאָק איז געווען גאַנץ גוט אָרגא־ניזירט און וואָלט זיך געווויס געקאָנט געבן אַן עצה מיט דעם ווילדן המון, וועג נישט די „אינטערוועניץ" פון אָרטיקן גאָרניזאָן קעגן די יידן. אין דער הינזיכט איז באַראַנאָוויטש אין יענע יאָרן אפֿשר געווען די איין־אָון־איינציקע שטאָט אין רוסלאַנד, ווו דאָס אָרטיקע מיליטער איז נישט נאָר געווען קעגן פּאָגראָמען בכלל, נאָר אויך פּולשטענדיק, מיט זין גאַנצן כוח, געשטאַנען אויף דער זייט פון די יידן.

און נאָר אים האָבן מיר אפשר צו פֿאַרדאַנקען, וואָס אין די קריטישע שעהן פון יענעם גורל־דיקן טאָג איז נישט באַייט געווארן דער נישט־געלונגענער פּרווו אָרויסצורופן אַ שחיטה אין באַראַנאָוויטש.

געשען איז עס אין איינעם פון די זומערדיקע טעג פון יאָר 1906. עס איז געווען אין אַ זונטיק, אַ געוויינלעכן מאָרק־טאָג, און פּויע־רים פון די אַרומיקע דערפֿער האָבן געדיכט אויסגעפּילט דעם רוימיקן שטח פון מאָרק, וואָס האָט זיך געפּונען אין סאָמע צענטער פון דער שטאָט. פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ שאָס, און באַלד נאָך אים איז אַ שוואַרץ־מאה'ניק אַרויפֿגעקראָכן אויף אַ הויכן וואָגן און אויסגעשריען : „זשידי באַמבי בראַסאָיוט !" (יידן וואָרפן באָמבעס).

עס איז אָנצונעמען, אַז דער פֿאָגראָם איז געווען געהעריק אַרגאַניזירט און צוגעגרייט. זינט עטלעכע מאָנאַטן האָבן זיך אין שטאָט און אין דער אומגעבונג אַרומגעדרייט פֿאַרדעכטיקע פֿאַרשוי־נען, אין מונדירן פון שטראָקסן, און אָנדערע פּינסטערע טיפּן (לויט זייער אויסזען האָט מען גלייך געקאָנט דערקענען, אַז דאָס זענען מענטשן פון דער פרעמד), וואָס האָבן געפירט אַ ווילדע העצע קעגן יידן צווישן דער שטאָטשטער קריסטלעכער באָפעלקערונג און אין די אַרומיקע דערפער, מיט דער הילף פון אָרטיקע שוואַרץ־מאה'ניקעס.

דער פּראָוואָקאַטאָריישער שאָס און אויסרוף האָבן וואַרשיינלעך, לויט זייער פּלאַן, געזאָלט דינען אַלס סיגנאַל צום אָנהויב פון אַ ווילדן אָנפֿאַל פון אויפגעהעצטן המון און צעריייצטע עמיטער אויף די יידישע הייזער און געשעפטן. זייער חשבון האָט אָבער נישט פֿאַרויסגעזען די פּסיכאָלאָגיע און די עווענטועלע רעאַגירונג פון ווייסרוסישן פּויער. באַלד נאָכן שאָס און נאָכן רוף, אַז די יידן וואַרפן באָמבעס, איז אויף די גויים אָנגעפֿאַלן אַן אימה און אַ פחד ; עס איז אָנטשטאַנען אַן אומבאַשרייבלעכע פּאָניק און מהומה אויפן מאַרק. זיי האָבן אין גרויס אייליניש איבערגעלאָזן זייער האָב און גוטס און געמאַכט ויברה. אַ סך פּויערים האָבן גלאָזן שטיין זיירער וועגענער און אָנטלאָפן רייַסנדיק אויף די פערד ; אייניקע האָבן אין טומל אונטערוועגס פֿאַרלאָרן זייערע וויבער און קינדער. דאָס יידישע געשפּענסט אין די יידישע באָמבעס האָבן זיי פֿאַרפֿאַלגט

דעם גאַנצן וועג ביז זיי האָבן טויט־דערשראָקענע זיך אומגעקערט אין זייערע דערפער.

דער מאָרק האָט איינגעזען וווי נאָך אַן אמתן פאָגראָם: איבער־געקערטע און צעבראָכענע וועגענער, הורבעס זעק מיט קאָרטאָפל און האָבער; הינער, חזירים און קעלבלעך האָבן אומגעשטערט געריעט אין די צעטראָטענע גרינסן און פרוכטן. איך געדענק, ווי מיין עלטערער ברודער פייוול הי״ד איז געקומען צעלויפן מיך אָפּנעמען פון „חדר״, וואָס איז געווען נישט ווייט פון מאָרק. ווי אַ בליץ איז ער אַדורכגעלאָפן פאַרבי דעם מאָרק טראָגנדיק מיך אויף זיין רוקן.

פאַרשטייט זיך, אַז אין שטאָט איז אויך געווען אַ גרויסע מהומה. מען האָט אויף גיך פאַרהאָקט די הייזער און געשעפטן; איך געדענק נאָך דאָס קלאַפעריי פון די טירן און פענסטער און די בלייכע דערשראָקענע פנימער פון די מענטשן. די זיידעס און באָבעס פון די אָרומיקע ישובים האָבן באַלד געשיקט בעלי־עגלות אויף אַריבערצונעמען זייערע טעכטער און איניקלעך. מען האָט אונז אַריינגעוואָרפן אין אַ גרויסן וואָגן מיט אַ בויד, און צוזאַמען מיט דער מאַמען ז״ל אַוועקגעפירט צום זיידן קיין סטאַלאָוויטש.

די שטאָט איז געווארן אויסגעלייידיקט פון פרויען און קינדער. פאַרבליבן זענען נאָר די מענער. וועג עס האָט אַנגעהויבן צו ווערן פינסטער, זענען די גאַסן געווארן ליידיק און עס האָט געהאַט דאָס אויסזען פון אַ טויטער שטאָט. מען האָט מורא געהאַט, אַז דער פאַגראָם־פרווו וועט זיך אַ ליאדע שעה ווידער באַנייען. אַנהויב אוונט איז מען שוין געזעסן פאַרשפאַרט און פאַרהאָקט אין די הייזער.

אינצווישן האָט די זעלבסטשוץ געמאַכט אלע נויטיקע צוגרייטונגען, און די ארגאַניזירטע אַרבעטערטאַפּט האָט זיך גלייך פאַרבונדן מיט די חברים אין די אייזנבאַן־באַטאַליאָנען. אויך אונ־זערע כלל־טויער זענען נישט געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט. זיי האָבן באַלד אינטערווענירט ביים ענגעראַל און באַקאַנטע הויכע אָפיצערן פון מיליטערישן גאַרניזאָן און באַקומען באַרוהיקנדיקע פאַרזיכערונגען.

אין יענער נאַכט האָט קיינער מיט קיין אויג נישט צוגעמאַכט, און ווען ס׳האָט אַנגענהויבן צו טאָגן האָט מען דורך די שפאַרעס פון די לאַדנס דערזען שטאַרקע מיליטעריש פאַטרולן אַרומשפאַצירנדיק איבער די גאַסן אין זייער פולער מיליטערישער גרייטקייט. זיי זענען געשטאַנען פון אַנהויב אונט און געהיט. זיי האָבן באַפוילן עפענען די הייזער און געשעפטן און האָבן פאַרזיכערט, אַז כל זמן זיי זענען דא וועט אין בארַאַנאָוויטש קיינמאָל קיין פאָגראָם נישט פאַרקומען. די שטאָט האָט זיך באַלד אומגעקערט צו איר נארמאַלן לעבן.

שלום־עליכם׳ס באזוך אין בארַאַנאָוויטש

שלום עליכם׳ס באַזוך אין בארַאַנאָוויטש, אין יאָר 1908, וואָלט געווען גאָר אַ וויכטיקער קולטורעלער עפיזאָד. ליידער איז ער צוליב זיין טרויעריקן פאַרלויף — מיטן טראָגישן צוזאַמענברוך פון שריפטשטעלער אינמיטן דער פאַרלעזונג און געצווונגענער בלייבן ביי אונז במשך פון זיין קראַנקהייט — פאַרוואַנדלט געווארן אין אַ געשעענים, וואָס האָט יאָרנלאַנג געהאַט זיין איינפלוס אויפן קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן פון בארַאַנאָוויטשער יידנטום.

אין יענעם יאָר האָט שלום־עליכם אונטערנומען אַ רייזע איבערן יידישן תחום פון רוסלאַנד, פוילן און ליטע. נאָך אַ ריי באַזוכן אין פאַרשידענע שטעט און שטעטלער איז ער אויך איינגעלאַדן געווארן אויף אַ פאַרלעזונג קיין בארַאַנאָוויטש.

דער באַזוך פון באַליבטן יידישן פאָלקס־שרייבער איז געווען אַ סענסאַציאָנעלע דערשיינונג אינ׳ם לעבן פון פראָווינציאַנעלן שטעטל און סביבה. וואָכנלאַנג פאַר זיין קומען האָט זיך גלאַזט שפירן אַ געוויסע שפאַנונג. אומעטום, אין די געשעפטן, וואַרשטאַטן און אויף דער גאַס, האָט מען געשמועסט און גערעדט וועגן שלום־עליכם׳ן און זיינע ווערק.

מען האָט גשאַפן אַ קבלת־פנים־קאָמיטעט, און די בילעטן זענען געווארן גלייך אויסגעפאַרקויפט. מיט יעדן טאָג איז די שפאַנונג געווארן שטאַרקער. יידן פון די אָרומיקע ישובים האָבן ממש געשטראָמט קיין בארַאַנאָוויטש; אַ סך זענען געגאַנגען צופוס צענדליקער קילאָמעטערס. די הייזער זענען געווען אויבערפלוט פון קרובים, פריינט און באַקאַנטע, אַנגעפאַרענע אַהער פון דער גאַנצער געגנט, כדי צו זען דעם באַרימטן שרייבער און הערן אים לייענען פון זיינע אייגענע שאַפונגען. כאָטש איין מאָל לאַכן, לאַכן און זיך אויסלאַכן.

אין אַ הערבסט־טאָג, אָנהויב אויגוסט 1908, איז דער חשובער גאָסט דורכגעפאָרן די גאַסן פון אונזער שטאָט אין דער אַגלייטונג פון די פני פון שטאָט. שלום־עליכם האָט אויסגעזען מיד און אויסגעמאַטערט פון די צאָלרייכע רייזעס, באַנקעטן און פאַרלע־זונגען אין משך פון די הייסע זומערדיקע מאָנאַטן, — „וווּ ער האָט געטאָגט, האָט ער נישט גענעכטיקט״. ער איז פאַרפאָרן צו שמעון דאָבעס (שמעון מיסקי) — אַן אכסניה אויף אַלעקסאַנדראָווסקע לעבן לימאָנען. דאָס איז געווען אַ לאַנגער איין־שטאָקיקער בנין מיט נידעריקע פענסטער. דאָס הויז איז אַ גאַנצן טאָג געווען באַלאַגערט פון די אָרומיקע קינדער, וואָס האָבן זיך איינגעפעקשנט און פאָר יעדן פרייז געוואלט כאָפן אַ קוק אויף שלום־עליכם׳ן.

נאָך אַ פייערלעכן און הארציקן קבלת־פנים האָט שלום־עליכם אין אוונט עהאַלטן זיין פאַרלעזונג אין דער געביידע פון זומער־טעאַטער, וואָס איז געשטאַנען אין דעם אַזוי גערופענעם „גראָפ׳ס־פּאַרק״. דער זאַל איז געווען איבערפולט פון ריזיקן עולם.

פלוצלינג, אינמיטן דער פאַרלעזונג, איז דעם שרייבער געווארן נישט גוט — ער איז אַנידערגעפאַלן פון אַ בלוט־שטורץ, וואָס ער האָט באַקומען פון די לונגען. דאָס לעצטע שמייכל אויף זיין טויט־בלאַסן געזיכט איז פאַרשוווּנדן און פאַרוואַנדלט געווארן אין אַ „רויטן־גלעלכטער״.

ס׳איז אַנטשטאַנען אַ גרויסע שפאַנונג. עס זענען באַלד אַלאַרמירט געווארן די ארטיקע דאָקטוירים, און אונטער זייער שטרענגער אויפזיכט האָט מען דעם געפערלעך־קראַנקן חולה אַריבערגעטראָגן אין דעם שכנותדיקן צוויי־שטאָקיקן מויער, וואָס איז געווען איינער פון די שענסטע האָטעלן אין שטאָט — דער „סלאָוויישער האָטעל״.

בליץ־שנעל האָט זיך צעטראָגן די טרויעריקע געשעעניש איבערן

שטאָט. עס זענען אַראָפּגעקומען די בעסטע דאָקטוירים פון מינסק און ווילנע, וועלכע האָבן אויסגעפונען, אַז דער בלוט־שטורץ איז אַ פּועל־יוצא פון אַ בייזאַרטיקער שווינדזוכט אין די לונגען; דער צושטאַנד פון חולה איז זייער ערנסט און מען טאָר אים בשום אופן פון אָרט נישט רירן.

אַזוי אָרום איז דער יידישער שריפטשטעלער פֿאַרבליבן ליגן אין אונזער שטאָט קרוב צו צוויי מאָנאַטן, ביז סוף סעפּטעמבער. די אָרטיקע יידישע אינטעליגענץ האָט געטאָן אַלץ וואָס איז געווען אין אירע כוחות, כדי צו פֿאַרלייכטערן דעם גורל פון באַליבטן אורח. ס׳איז געשאָפֿן געוואָרן אַ מין ספּעציעלער לינת־הצדק פון די אַנגעזעענסטע דאָמען און הערן, וועלכע האָבן טאָג און נאַכט געהאַלטן וואַך ביים בעט פון קראַנקן.

די שטימונג בײַ דער יידישער באַפֿעלקערונג איז אין אָנהויב געווען זייער אַ גדריקטע; גרויס איז געווען די עגמת נפש און נאָך גרעסרע די אחריות. עפּעס האָט זיך יעדער געפֿילט פונקט ווי ער וואָלט פערזונלעך געווען שולדיק אין דעם אומגליק. שפּעטער, ווען דער חולה איז געקומען צו זיך און שוין געשטאַנען אויף די פֿיס, איז די שטימונג געוואָרן אַ ענדעריבעניע. עס פֿלעגן יעדן טאָג אַראָפֿקומען שליחים פון די אָרומיקע שטעט און קאָרעספּאָנדענטן, כדי צו באַקומען אינפֿארמאַציעס וועגן מצב פון קראַנקן.

דאָס יונגע פֿראָוויניציעלע שטעטל באַראַנאָוויטש „וואָס האָט דערפֿילט אַ וויכטיקע אויפֿגאַבע אין לעבן פון יידישן פֿאָלק, — זי האָט געראַטעוועט שולם־עליכם׳ן פון טויט״ — איז איבערנאַכט געוואָרן מפורסם...

נאָך שולם־עליכם׳ס אָפּפֿאָר, לויטן ראָט פון די דאָקטוירים, קיין נאַרוווי (איטאַליע), אין באַגלייטונג פון זיין פֿרוי אָלגא און יונגסטן זון נומטשיק, איז נאָך אין פֿאַרלויף פון אַ גאַווייסער צייט די היים פון שולם־עליכם׳ס פֿאַמיליע געווען באַראַנאָוויטש. די טאָכטער ליאלע האָט זיך דאָ איינגעאָרדנט בײַ פֿריוואַטע לעקציעס, און איז פֿאַרבליבן בײַ אונז איבער אַ יאָר. זומער 1909 איז אויך געקומען קיין באַראַנאָוויטש („אהיים״ אירע פֿערינג־צייט) דער עלטסטער זון מישא ראַבינאָוויטש, דאָן שילער אין אַ קיעווער גימנאַזיע. בכלל האָט זיך אין יענעם זומער צונויפֿגעפֿאָרן קיין באַראַנאָוויטש כמעט די גאַנצע שולם־עליכם׳ס משפּחה, — זיין פֿרוי, די טעכטער מאָרוסי און ערנעסטינע מיט אירע קינדער, ווי אויך אירע מאַן, דער יידישער שרייבער י. ד. בערקאָוויטש.

שולם־עליכם אַליין האָט פון איטאַליע אַ לענגערע צייט געפֿירט מיט באַראַנאָוויטש אַ רעגולערע קאָרעספּאָנדענץ און צוגעשיקט זיינע בילדער; ער האָט דאָ איבערגעלאָזט אַ סך באַקאַנטע, מיט וועלכע ער האָט זיך זייער באַפֿרײַנדעט פֿאַר דער צייט פון זיין ליגן אין באַראַנאָוויטש, באַזונדערס מיט ד״ר בערמאַן, ד״ר טשערני־כאָוו, סינגאַלאָווסקי, מאַנסקי א. אַנד.

אַ שאָד וואָס אַ סך בילדער און שולם־עליכם׳ס בריוו זענען פֿאַרלאָרן געגאַנגען אין גרויסן חורבן, ווי אויך די ווערטפֿולע זכרונות, וואָס זענען דורך מ. מאַנסקי פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין „באַראַנאָוויטשער וואָך״, אין יאָר 1933, אונטער אַ קעפּל: „מיט 25 יאָר צוריק״.

שולם־עליכם האָט נישט פֿאַרגעסן באַראַנאָוויטש, וועלכע איז אים פֿאַרבליבן אייניגעמאָל אין האַרצן, און ער האָט איר פֿאַראייביקט אין איינע פון זיינע ווערק „ברענען זאָל די סטאָניצע באַראַנאָוויטש״. דער אינהאַלט פון דער דערציילונג האָט לחלוטין נישט צו טון מיט אונזער שטאָט. און דאָס באַווייזט, אַז ער האָט נאָר אויסגעמאָלט איר נאָמען, כדי זי צו פֿאַראייביקן, — ווייל זי איז אים געווען טייער.

צום סוף אַ פֿאָר ווערטער וועגן שולם־עליכם׳ס אָרט אָפּשאָנונג און כאַראַקטעריסטיק פון אונזער באַראַנאָוויטש, אין דער צייט פון זיין וויילן אין איר. אויף דער פֿראָגע, וואָס וועט איר ליבער שרייבער זאָגן וועגן אונזער באראנאָוויטש, — האָט שולם־עליכם לאקאניש און באַדײַטונגספֿול געענטפֿערט: „אַ שטעטל אָן אַ פּאַראַן!..״

מיר האָבן עס בשעת מעשה גוט פֿאַרשטאַנען: — אַ שטעטל אָן „אויפגעלאָפענע״...

און ווירקלעך איז באַראַנאָוויטש נישט געווען אָרומגעצויפּט, פֿריי און אָפֿן פֿאַר יעדן אורח. דער גרעסטער טייל פון איר שטח איז נאָך געווען באַדעקט מיט וואַלד, און צוליב דעם האָט זי אויסן שרייבער צעמאַכט דעם רושם פון „אַ שטעטעלע, וואָס שטייט אין דרויסן״...

אַ צווייטן מאָל האָט זיך שולם־עליכם אויסגעדריקט וועגן אונזער שטאָט: „פון ביידע זייטן צוויי גרויסע וואָקזאַלן און אין מיטן — אַ גרויסע בלאָטע״...

אין זיינע בריוו צו פריינט און באַקאַנטע האָט זיך שולם־עליכם אָפֿט אויסגעדריקט וועגן באַראַנאָוויטש און אירע יידן מיט ליבע און בענקשאָפֿט. באַראַנאָוויטש האָט קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן שולם־עליכם׳ן און פֿלעגט אים שטענדיק דערמאָנען צו זיין יאָרצייט. אין יאָר 1939 איז אין נייעם בנין פון „טאָז״ איינגעמויערט געוואָרן אַן אָנדענק־טאָוול מיט אַ מאַרמאָר־ביוסט פון שרייבער, קינסטלעריש אויסגעפֿערטיקט דורך אמציה סינגאַלאָווסקי.

אַ שיינע שילדערונג פון יענער תקופה גפֿעפֿינען מיר אין ווערק פון באַקאַנטן שריפטשטעלער י. ד. ברקוביץ (שולם־עליכם׳ס איידעם): „הראשונים כבני אדם״.

אנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און סוף פון דער רוסיש־צאַרישער הערשאפט

ווי אַ דונער אין אַ העלן טאָג האָט אים איבערראַשט דער אויסברוך פון ערשטן וועלט־קריג אין יולי 1914.

באַלד האָבן זיך אין שטאָט אָנגעהויבן אָרומדרייען אומבאַקאַנטע מיסטעריעזע פערזאָנען, וועלכע, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, זענען געווען אָגענטן פון דער צאַרישער „אָכראַנע״. די שטאָט איז צעטיילט געוואָרן אויף צוויי פֿאַליצייאישע באַצירקן: באַראַנאָוויטש און נייַ־באַראַנאָוויטש. עס זענען אייניגעפירט געוואָרן הויז־ביכער מיט ענגויע פֿאַרצייכענונגען פון די באָווינגען. עס איז געפירט געוואָרן אַ שטרענגע קאָנטראָל איבער די באָווינגען פון די אָרטיקע בירגער. יעדער נייַ־אָנגעקומענער האָט געמוזט געמאָלדן ווערן אין פֿאַרלויף פון 24 שעה. אויסער דעם זענען צעטיילט געוואָרן פֿאַספֿאָרטן צו אַלע איינוווינער אין עלטער פון 16 יאָר און

וויייטער. עס זענען אַרויסגעשיקט געווארן פון שטאָט אַ ריי פאָליטיש־פאַרדעכטיקע עלעמענטן, יידן און קריסטן.

אַ באַזונדערע אויפרודערונג האָט דערוועקט דער פאַקט, וואָס אין באַראַנאָוויטש האָט זיך אַ לענגערע צייט אויפגעהאַלטן אַ גרויסער צירק, אונטער דער לייטונג פון הענריך ריכטער (אַן עסטרייכישער בירגער), מיט אַ גרויסן פערסאָנאַל, דערונטער 12 פרויען. שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס אַלץ איז געווען אַ פאַרשטעלט שפּיאָנאַזש־נעץ קעגן רוסלאַנד.

באַראַנאָוויטש איז באַשטימט געווארן אַלץ זיך־ארט פון רוסישן געזעלשאַפט־שטאַב און פון די מיליטערישע פאַרשטייער פון די פאַרבינדעטע מלוכות, ווי אויך אַ מין צייטווייליקע רעזידענץ פון צאָר ניקאָלאַי דעם צווייטן. דער צאָר ניקאָלאַי און דער הויפּט־קאָמאַנדיר פון דער רוסישער אַרמיי, ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש, האָבן לאזשירט אין סאָלאָוואָגאַנען פון צאַרישן צוג; דאָקעגן האָבן די גרויספירשטן, שטאַב־אָפיצערן און דאָס איבעריקע פערסאָנאַל זיך אויפגעהאַלטן אינם אַרטיקן מיליטעריש לאָגער.

עס זענען אויך אָנגעקומען אין שטאָט אייניקע עסקאָדראָנען פון צאַרישן לייב־וואַך־רעגימענטן, די אַזוי גערופענע „דאָנער קאָזאַקן". באַראַנאָוויטש און איר אומגעגנט איז שטרענג באוואַכט געווארן פון קאָזאַקישע רייטער־פאָטרולן. דער צאָר האָט פאַר־בראַכט ביי אונז מאָנאַטנלאַנג; און יעדעס מאָל, וווען ער פלעגט פאַרלאָזן פעטערבורג און אָפּפאַרן קיין באַראַנאָוויטש, פלעגט אין די רוסישע צייטונגען דערשיינען אַ קורצע אָפּיציעלע מעלדונג, אַז דער צאָר האָט באַווילליקט אָפּצופאָרן צו דער קעמפּנדיקער ארמיי, דאָס הייסט, אויפן פראָנט...

מיר, די באַראַנאָוויטשער, האָבן, פאַרשטייט זיך, געלאָבט אין די פויסטן לייענענדיק די דאָזיקע ידיעה אין די צייטונגען און זענענדיק ווי דער אַלמעכטיקער „העלפּ" שפּאַצירט זיך אַרום רוהיק איבער די גאַסן פון אונזער שטאָט...

אין אָנהויב האָט זיך דער מלחמה־קאָשמאַר נישט געלאָזט אַזוי שטאַרק שפּירן. אין ווירטשאַפטלעכן זין האָט די שטאָט געגאָסן פון אַ גרויסער האַנדלס־אויפלעבונג, און יידן האָבן געמאַכט גוטע געשעפטן. דער קאָנטאָקט צווישן די יידן און די שטאַב־לייט איז געווען אַ נאָענטער; פאַר אַ סך פון זיי איז די ערשטע באַגעגענ־ניש מיט יידן געווען אַן איבערראַשונג, און זיי האָבן ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן עפענטלעך אויסגעדריקט זייער פאַרווונדערונג, וואָס מען האָט פאַר זיי געשילדערט די יידן אין שוואַרצע פאַרבן. ארטיקע יידן זענען געווארן ליפעראַנטן פון שטאַב און צאַרישן הויף, און געגאָסן פון אַרײַנטריט אין די געהיימסטע פלעצער, לויט פער־זעלעכע שיינען.

ווי שטרענג פאַרטרוילעך עס איז אַלץ געווען, פלעגן זיך דאָך פון צייט צו צייט דורכזיפּן „מיליטעריטע סודות". אַזוי, צ.ב., האָט אַ מאָל אַ גווויסע יידענע, וועלכע פלעגט צושטעלן הינער צום צאַרישן הויף, געווויסט צו דערציילן אין נאָמען פון הויף־קיכער, אַז אַ דרינגענדיקער טעלעפאָן האָט אויפגעוועקט דעם הויפט־קאָמאַנ־דיר ניקאָלאַיעוויטש אין מיטן דער נאַכט. ער האָט אויפגענו־מען דעם געשפּרעך אין זיינע אונטערוועש, און אין אַ אויפגערעגטן צושטאַנד גלייך אָפּגעפאָרן צום פראָנט.

געווען איז עס בעת דער גרויסער מפלה פון דער רוסישער ארמיי אין די מאָזורישע אָזערעס אין מזרח פרייסן, וועו געגנעראַל רענענקאַמפּ'ס ארמיי האָט צוזאַמענגעבראַכן. די רוסישע רעאַקציע האָט באַשולדיקט די יידן אין די דורכפאַלן פון דער ארמיי, און אין רע־זולטאַט פון דער העצע זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן די טרויעריקע גירוש־באַפעלן אויף דער יידישער באַפעלקערונג פון די פראָנט־זאָנעז.

אין פרילינג 1915 איז קיין באַראַנאָוויטש אָנגעקומען די ערשטע כוואַליע יידישע פליטים. די קראַנקע און שוואַכע האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין באַראַנאָוויטש, די איבעריקע האָבן פאַרגעזעצט זייער וועג קיין טיף רוסלאַנד און אוקראינע.

די ערשטע נצחונות פֿו דער רוסישער ארמיי האָבן אויפגע־הייטערט די שטימונג פון דער באַפעלקערונג. עס זענען אַבער געווען יידן, וועלכע האָבן זיך באַצויגן זייער סקעפּטיש צום גאַנצן עסק, און נאָכן גרויסן רושיש נצחון ביי לוואָוו האָבן זיי געטענה"ט: וואָר וויסט? עס איז נאָך נישט זיכער, והראיה — עס איז דאָ אַ בפירוש'ער פסוק „וְאַמַּי עֵשׂ תִּעֵי לְבָב הֵם" וכו'...

כמעט יעדן טאָג פלעגן דורכפאָרן דורך באַראַנאָוויטש עשאַלאָנען מיט פאַרוווּנדעטע. די יידישע באַפעלקערונג האָט געשאָפן אַ ספּעציעלן קאָמיטעט, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט ערטיילן הילף די פאַרוווּנדעטע זעלנער. אויך די יונגט איז אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין דער דאָזיקער אַקציע. יעדעס מאָל, נאָך שוועָרע שלאַכטן אויף וי פראָנטן, פלעגט מען שוין זיין גרייט צו דערפילן די אויפגאַבע: טראָגן גרויסע קאָרבן מיט פּראָווקזן צו די צאָלרייכע סאַניטאַרע טראַנספאָרטן, וואָס פלעגן זיך שטענדיק אויפהאַלטן אויף די וואָקזאַלן פון אונזער שטאָט.

ניקאָלאַיעוויטש, מיט זיין ריזיקער גליט־פיגור, פלעגט אפט דער ערשטער באַזוכן די פאַרוווּנדעטע, כאָפּן מיט זיי קורצע שמועסן און דעקאַרירן זיי מיט מעדאַלן. נאָך אים פלעגט דערשיינען דעם קיסר'ס טאָכטער טאַטיאַנאַ מיט אירע פאַרשידענע מתנות (אויף איר נאָמען איז געווען דער אַלרוסישער פאַרבאַנד פון רויטן קרייץ). ערשט דערנאָך פלעגט קומען די ריי פון „כל הנערים" מיט זייערע כיבודים.

אַ געוויסע צאָל לייכט־פאַרוווּנדעטע פלעגט מען איבערפירן אויף נייַ־באַראַנאָוויטש אין דער געבויידע פון דער ספּירט־ראָפּינערײַ, וועלכע איז טיילווייַז פאַרוווּנדלט געוואָרן אין אַ שפּיטאָל. גרויס אינטערעס און אויפמערקזאָמקייט האָט די אַרטיקע יידישע באַפעל־קערונג געוויזעמט די יידישע פאַרוווּנדעטע. איך דערמאָן זיך אין פסח 1915, וועו יידן האָבן גאַטאָגן כשר עסן אין שפּיטאָל.

ווי שוין דערמאָנט, איז פאַראַלעל מיט די דורכפאָלן אויפן פראָנט געטריבן געוואָרן אַ ווילדע העצע קעגן יידן. מען האָט זיי באַשולדיקט אין די מפלות אין אין די אַלע צרות. אַ כוואַלע פון גזירות, משפּטים, אַרעסטן, גירושים און פאַרפאַלגונגען האָט פאַרפליצט די יידן אין די פראָנט־זאָנען. אין אָנבליק פון דער לאָגע, איז דורך די אינפירנדיקע אויטאָריטעטן פון דער יידישער געזעלשאַפט אין רוסלאַנד גשעיקט געוואָרן דער מסקנה רב, הרב מזא"ה זצ"ל, צום הויפט־קאָמאַנדיר ניקאָלאיי ניקאָלאיעוויטש אין באַראַנאָוויטש, מיט דער אויפגאַבע צו אינטערוועניר לטובת די אומשולדיקע יידן.

מאַרינסקע־גאַס אין 1915

אין דער צווישנצייט האָט נאָך ביי אונז אין שטאָט געהערשט אָן אמת׳ע אידיליע. א סך באַראַנאָוויטשער יידן פלעגן טאָג־טעגלעך קומען אין באַרירונג מיט די אָפּיצערן און אַנדערע חשובע פערזאָנען פון „סטאָווקע" (הויפּט־שטאָב); אייניקע — אפילו מיט די פירשטן פון צאַר׳ס סוויטע. בכלל האָבן די באַראַנאָוויטשער יידן זיך דאָן געפילט ווי „מקורבים למלכות". פון צייט צו צייט פלעגט מען זען דעם קיסר שפּאַצירנדיק מיטן קריגס־מיניסטער סוכאָמלינאָוו, באַגלייט פון זיין פערזענלעכן שומר ראש, א דאָנער קאָזאַק, א ריז.

איינמאָל ווען דער צאַר איז אַדורכגעפאָרן די שאָסיינע גאַס, איז ציפעליק אַרײַנגעפאַלן אין זיין אויטא א פילקע, מיט וועלכער יידישע קינדער האָבן זיך געשפּילט. תיכף ומיד איז די גאַנצע זיכערהייטס־מאַכט געווען אויף די פיס; עס איז, פאַרשטייט זיך, אַנטשטאַנען א בהלה, אָבער צום גליק איז דער „אינצידענט" אַדורך בשלום.

באַראַנאָוויטש האָט דאָן באַקומען א פייערלעכן אויסזען. לכבוד דעם קיסרלעכן הויף און געזעראַל־שטאָב האָט מען פאַר־עניקט דאָס ברוקירן פון איינעם צענטראַלע גאַסן און דאָס אָוועקלייגן פון הילצערנע טראָטוּאָרן. עס האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז ניקאָלאיי ניקאָלאיעוויטש האָט בדעה צו פאַרברענטען אין פאַרשענערן די שטאָט, ענדערן איר נאָמען אויף „נאָוואַניקאָלא־יעווסק" און געבן איר א סטאָטוס פון א ראיאָן־שטאָט. די שנעלע אַנטוויקלונג פון קריג, און באַזונדערס די מפלות אויפן פראָנט, ווי דאָס פאַלן פון דער מאַדלינער פעסטונג, וואַרשע, קאָוונע א.א., האָבן צונישט געמאַכט די דאָזיקע פלענער.

באַראַנאָוויטש, אָלס גרויסער קאָמוניקאַציע־צענטער, איז גע־שטאַנען אונטערן צייכן פון די צוריקציענדיקע אַרמיען אין דער ריכטונג צו מזרח. די שטאָט און איר אומגעגנט איז באַלאַגערט געוואָרן מיט הייסלאָזע פליטים, צווישן וועלכע עס האָבן זיך פאַר־שפּרייט געפערלעכע עפידעמיעס פון דיזענטעריע אין כאָלערע, און מענטשן פלעגן פאָלן ווי פליגן. בריטע סאָניטאַר־וועגענער פלעגן פאַרן אומאונטערבראָכן פול מיט טויטע קערפּערס.

טאָג און נאכט, אָן אויפהער, האָבן זיך בעזאָוגן דורך די גאַסן, אין די טויזנטער, פויערישע וועגענער און פורלעך, אָנגעלאָדן מיט קינד און קייט. די קאַרטאָפל אויף די פעלדער, ווי אויך דאָס אויבסט און גרינס אין די סעדער און גערטנער, זענען געוואָרן צעשלעפט דורך דער פליטים־כוואָליע. וווּ נאָר א הילצערנער פלייט, יעדעס שטיקל האָלץ און ברעטל איז איבער נאַכט פאַרשוווּנדן געוואָרן. די הייזער זענען געשטאַנען הייל און נאָקעט. די גאַנצע שטאָט האָט אויסגעזען ווי נאָך א גרויסן שטורעם.

שוין דאָן האָבן די קאָזאָקן בעפירט א טאָקטיק פון „פאַרברענטער ערד", און זייער וועג צוריק איז געווען פאַרזייט מיט בלוט און פייער, מיט פאַניק און פאַרצווייפלונג פון דער הילפלאָזער באַפעל־קערונג. זיי האָבן פאַרברענט גאַנצע ישובים און פאַרטריבן זייערע איינוווינער.

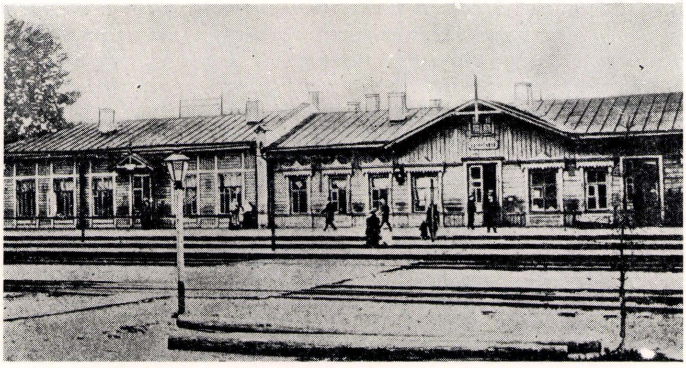
וואָכן און חדשים האָבן זיך בעציגן די קאַראַוואַנען פון דער אַרמיי און היימלאָזע. אָפילו די איינפאַכע זעלנער האָבן געווויסט צו דערציילן, אַז מען גייט צ׳ריק ביז מאַהילעוו. אין גרויסן כאָאַס איז פלוצלינג פאַרשוווּנדן דער צאַר, זיין הויף און דער גענעראַל־שטאָב. פונקט ווי מען האָט נישט געווויסט וועמען און ווי־אַזוי זיי זענען געקומען.אַזוי האָט מען נישט געווויסט וועמען און ווי־אַזוי זיי זענען נעלם געוואָרן. די טעג פון דער רוסישער הערשאַפט ביי אונז זענען געווען געציילטע, נאָך דעם ווי ס׳איז געפאַלן בריסק. עס האָבן זיך שוין געהערט די שאָסן פון דער פראָנט־אַרטילעריע, און ביינאַכט זענען די הימלען געווען באַלויכטן מיט פראָזשעקטאָרן קעגן אַראָפּפלאָגן. א שוועכע הערבסט־שטימונג האָט באַהערשט אַלע־מען. די רוסישע באַאַמטע און אייזנבאַן־אַרבעטער האָבן באַקומען באַפעלן צו פאַרלאָזן די שטאָט. אויך יידן פון די פּא־מעגלעכערע קלאַסן האָבן זיך אָנגעהויבן פרייוויליק עוואַקואירן קיין טיף רוסלאַנד.

עטלעכע טעג פאַרן פאַרלאָזן די שטאָט איז אונטערגעציגן געוואָרן די גרויסע ספּירט־פאַבריקעריע אויף נייע־באַראַנאָוויטש, נאָך דעם ווי מען האָט געפּפּנט אַלע קראָנען און דער ספּירט האָט זיך צעגאָסן איבער די אַרומיקע פעלדער. די קאָזאָקן אין די אַרטילעריע גויים האָבן זיך געוואָרפן ווי דורשטיקע חיות אויף די קאָנאַלן און לוזשעס, און כאָטש איין מאָל אין זייער לעבן זיך אָנגעוויפט ווי עס באַדאַרף צו זיין מיט דעם ברודיקן, ביטערן געטראָנק.

עס איז געווען א גרויסע געפאָר פאַר דער ידישער באַפעל־קערונג..., און נאָך גרעסער איז געווען דער נס, וואָס די שטאָט האָט פון דעם כמעט נישט געליטן. (א פאָר יאָר שפּעטער האָט א

פאָלעסיער וואָקזאַל פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה (פאַר דער צעשטערונג)

אַלעקסאַנדער (אַלטער) וואָקזאַל (פאַר־ברענט דורך די רוסן פאַרן פאַרלאָזן די שטאָט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה)

גרופּע באַאַנאַוויטשער יידן באָקומען פון דער דייטשישער אָקופּאַ־ציע־מאַכט די קאָנצעסיע אויף אַרויסצובאָקומען דעם ספּ־רט פון דער ערד, און דער עסק איז געווען נישט קיין שלעכטער). די רויך־וואָלקנס פון דער ברענענדיקער פאַבריק האָבן זיך פאַרשפּרייט איבערן שטאָט און געווירקט אויף די געמיטער, יעי אַ שוועריער שוואַרצער אָנזאָג פון עפּעס פינסטערעס, אומבאָקאַנטעס.

דעם לעצטן טאָג, ערב סוכות, האָט די אָפּטרעטנדיקע רוסישע אַרמיי אָנגעהויבן סיסטעמאַטיש אויפּרייסן די אייזנבאַן־ליניעס, די וואָקזאַלן און פאַרשידענע מיליטעריש־נוציקע וואַרשטאָטן. די ערשטע נאַכט סוכות האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אז דער מיליטעריישער קאָמאַנדאַנט האָט פאַרלאָזן די שטאָט און עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ באַפעל, אַז אַלע יוגנטלעכע, אין עלטער פון 16 יאָר און ווייטער, דאַרפן זיך עוואָקואירן קיין רוסלאַנד.

דער באַפעל איז שוין געווען צוגעגרייט מיט אייניקע וואָכן צוריק, נאָר אַ דאַנק דער ענערגישער שתדלנות פון אַרטיקע כלל־טויער, איז געלונגען אָפּצולייגן דאָס פאַרעפנטלעכן פון דער גזירה ביז דער לעצטער מינוט. פאַרשטייט זיך, אַז עס האָט געקאָסט ענוג געלט.

אַ גאַנצע נאַכט האָבן געשטראָמט די לעצטע רוסישע חיילות. דער הימל איז געווען רויט פון די ברענענדיקע געביידעס, די לופט האָט געציטערט פון די אויפרייסן. יידן האָבן מיט קיין אויג נישט צוגעמאַכט. אויף צומאָרגנס האָט אַ מאַדנע שטילקייט באַהערשט די שטאָט. די זון האָט באַלויכטן דעם שטומען און פון שרעק פאַר־שטאָרבן ישוב. די לאַדנס זענען געווען פאַרמאַכט און די טירן פאַר־ריגלט.אָבער אַלע זענען געווען אויסגעשטעלט אויפן גורלס באַראַט. פון צייט צו צייט פלעגן זיך באַווייזן איינצלנע רייטער־קאָזאַקן. פון מאָל צו מאָל פלעגן זיך הערן געשרייען אַז הילף־רופן פון באַפאַלענע און באַרויבטע יידן.

מיטאָמאָל האָט זיך דער לעבנסאָטעם פון ישוב אָפּגעשטעלט. אָבער איז געווארן ווי פאַרשטיינערט, דאָס בלוט אין די אָדערן ווי פאַרגליווערט. אין יענע מינוטן האָט מען געלעבט אין שפּאַנענדיקער דערוואַרטונג, ווי אַ פאַראורטיילטער צו זיין פסק דין.

דעם צווייטן טאָג סוכות, 24־טן סעפטעמבער 1915, דריי אָדער פיר אַזיגער נאָכמיטאָג, האָבן זיך אין שטאָט באָווין די ערשטע פאָטרולן פון דער עסטרייכישער אַרמיי, און באַלד נאָך זיי האָבן געשטראָמט דורך אַלע גאַסן גאַנצע פאָלקן אויף זייער ווייטערדיקן וועג צום פראָנט.

א געפיל פון אָנטשפאַנונג האָט באַהערשט די יידן; מען איז באַפרייט געוואָרן פון פאָגראָם־קאָשמאַר און פון טויט־געשפענסט. אָבער אויב יונג איז אַרויס פון די לעכער, אַלץ איז געווען אין דרויסן. א רירנדיקע איבערלעבעניש איז געווען, ווען עס האָבן זיך באָווין צווישן די עסטרייכישע זעלנער היימישע יידן פון גאַליציע, וועלכע האָבן מקבל פנים געווען די אַרטיקע יידן מיט א „גוט יום־טוב!" און זיך נאָכגעפרעגט, אויב ס׳איז דאָ ערגעץ־ווי אַן אתרוג צום בענטשן. מען האָט פלוצלינג דערשפירט, אַז עס איז ווירקלעך יום־ טוב און זיך געלאָזט באַהערשן פון אַן אמת׳ער יום־טוב׳דיקער שטימונג...

א יידישער אָפיצער האָט פאַרבייריטנדיק זיך אָפגערופן: „יידן! פרייט זיך נישט, עס איז נאָך נישט משיח"!

ווי עס האָט זיך שפעטער אַרויסגעוויזן, איז ער געווען געראָטן...

א ווינקל אויפן בית־עלמין

יענקל יודקאָווסקי (אין מיטן), הויפט־גבאי פון חברא־קדישא, און זיין פרוי מלכה מיט איר ברודער משה דאָמאַנאָווסקי

שמואל זקיף (ז׳וכוביצקי)

ברנוביץ במלחמת העולם הראשונה

בשנת 1909 עברתי לברנוביץ, במגמה לייסד בה בית חרושת ליציקת ברזל ולמכונות חקלאיות.

והעיר — בעצם תנופת בנייתה. בכל פינה צצים ועולים בנינים, רחובות, חצרות, בנויים עץ, מפוזרים, בלא תיכנון, איש לפי טעמו. המתישבים הראשונים — יהודים מן הסביבה, סוחרי עצים, „ישובניקים" ורבים גם, כמובן, סוכני יערות עם עוזריהם, חוכרי אחוזות ובעלי מחלבות. ביער הסמוך חנה מחנה הצבא עם בתי־המלאכה שלו אשר יהודי ברנוביץ היו ספקיו. המסחר התפתח ועלה ועמו קמו מפעלים למיניהם: המנסרה של קושניר, בית החרושת לשמן של שימשלביץ, טחנת הקמח ועוד. ושעל כן אתה מוצא בין ראשוני בוני העיר גם עובדים ובעלי מלאכה כיעקב דב נייפלד הנגר, יעקב יודקובסקי, קרושינסקי החייט, זקלד החייט, וולוול (זאב) מוקסיי, בנאי, וולטמן בעל מכבסה ועוד, אשר נטלו חלק פעיל גם בחיי הציבור והחברה.

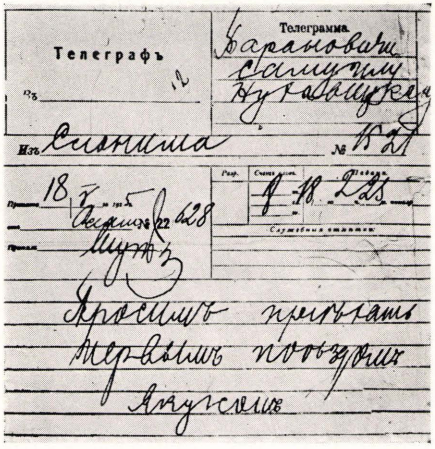
כן, למען האמת יצויין, כי בברנוביץ מצאו מקום גם יסורדות מפוקפקים, ועל שנים מהם אעמוד בזה.

מעשה בגרמני אשר הממשלה הרוסית מסרה לו זכיון להתקנת טלפונים בעיר ומחוצה לה. הוא הקים תחנה מרכזית בעיר, ליד הדואר, ובידו היתה כל מערכת הטלפונים — הצבאיים והפרטיים. הוא ערך מפות מהסביבה, בהסוותו עבודתו בהתקנת קווי־טלפון בינעירוניים, ובדרך זה ריכז בידו פרטים חשובים על העיר וסביבתה. בפרוץ המלחמה נודע, שהוא וכל עוזריו היו מרגלים.

והרי אחר, אשר נמסר לו זכיון לבניית בית חרושת לנקניקים ובשר חזיר מעושן. את תוצרתו היה מספק לכל הערים הגדולות — וגם לברלין. את מפעלו הקים בברנוביץ החדשה, הסמוכה למחנה הצבא ולידו הקים מועדון, שמבקריו היו קציני הצבא ועוד. גם הוא ועוזריו נתגלו כמרגלים, ועלה בידם, בפרוץ המלחה, להמלט לגרמניה.

***

עם מלחמת העולם הראשונה (תשעה באב תרע״ד), כאשר החזית היתה בשטחים שהיו מיושבים בעיקר פולנים, החמיר מאוד מצב היהודים. הפולנים הפיצו עליהם עלילות דבות ועמדו לימין הרוסים — ונגדם. המפקדה הרוסית ביצעה מעשי־איבה נגד היהודים. המפקד הראשי ועוזרו התירו למפקדי החילות הבודדים לגרש יהודים מן המקומות אשר, לפי ראות עיניהם, סיכנו, כביכול, את החזית — וקהלות שלמות נעקרו ממקומותיהם. במקומות אחדים נלקחו בני־ערובה רבנים ונכבדי המקום. כמאתים אלף נפש גורשו. אך גם אלה שלא הוגלו נתונים היו בסכנה, שכל יהודי נחשב בעיני הצבא מרגל. ריחפה אימת פרעות והשמדה. הועד שבראשו עמדו עו״ד גרוזנברג והרב מזא״ה חיפש דרכים למניעת האסון. עו״ד גרוזנברג מינה ועדת־חקירה מורכבת מעורכי־דין, שמתפקידה היה לבקר במקומות בהם הופצו עלילות על יהודים, לאסוף חומר להכחשתן ולהזמתן. והנה נתברר, למשל, שיהודי — ראש העיר מאריאמפול — מרגל גרמני הוא שהעליל עליו (עלילת ריגול). ולא אחת פירסם הצבא בפקודות־היום האשמות נגד יהודים שלא היו ולא נבראו ושמותיהם נבדו על־ידי מקטרגים. הועד התקין תזכיר למפקד הראשי וחיפש את הדרך אליו. ולא קל היה הדבר, שכל הדרכים אליו חסומות היו ליהודים. והואיל והמפקדה העליונה חנתה בברנוביץ — נשלח הרב מזא״ה לסלונים, לחבר הועד עו״ד יעקבסון, והוא הזמיננו טלגרפית ביום 18.5.1915 לבקרו

Телеграфъ

Телеграмма

Караимовичи

Санкт-Петербургъ

Изъ Ковенска

№ 1527

18

Ковенскъ 628

Муня

Просимъ приехать

Неотложно

Аркуши

המברק שנשלח מסלונים לשמואל ז׳וכוביצקי ע״י הע״ד יעקובסון וזה תוכנו: „נא לבוא עם הרכבת הראשונה"

בבואי כבר מצאתי את הרב מז״ה ממוסקבה. דעתו היתה כי רק בידי המפקד ניקולאי ניקולאביץ, הנמצא בברנוביץ, נתון גורל היהודים, ולפיכך יש הכרח להגיע אליו גם אם הדבר כרוך בסכנות.

בהתיעצות זו העירותי את תשומת הלב לכך, כי בברנוביץ מצוי רופא שניים יהודי — ד״ר פידלר, שקנה לו שם טוב בחוגי הצבא ועל פי המלצתם התחיל גם לרפא את שיניו של המפקד.

כן היה בידי אני מכתב תודה מהמפקדה הראשית (מתאריך 9.10.1914) והיתר כניסה קבוע למחנה הצבא, בזכות שירות חשוב שעשיתי למפקדה שלא על מנת לקבל פרס. מכתב־התודה נקרא בפקודת־היום של הצבא, ולכן היו קציני הצבא מבקרים גם במשרדי ובביתי ועם אחדים מהם התידדתי.

УДОСТОВѢРЕНІЕ.

Дано сіе владѣльцу машино-строительнаго и чугуно-лѣтейнаго завода гг. Барановичи, Минской губ., **купцу Самуилу Гиршевичу Жуховицкому** въ томъ, что получивъ экстренный, по военнымъ соображеніямъ, заказъ на исправленіе каменной типографской машины, отъ **С. Жуховицкій**, пріостановилъ на заводѣ начатую ранѣе частную работу, поручилъ исполненіе починки машины наиболѣе опытнымъ мастерамъ и механику завода Серебровичу, при чемъ работа эта производилась подъ личнымъ наблюденіемъ **г-на Жуховицкаго** и, не смотря на свою сложность, была исполнена быстро, прочно и аккуратно, что дало возможность **ТИПОГРАФІИ ШТАБА ВЕРХОВНАГО ГЛАВНОКОМАНДУЩАГО** выполнить безъ всякой задержки типографскія работы.

По предложенію **г. Жуховицкаго**, на его заводѣ, безукоризненно отлита, съ усовершенствованными деталями, новая часть (нижняя рама) къ каменной типографской машинѣ, дѣйствительно давшая большую продуктивность въ работѣ, что проверено въ продолженіи 2-хъ мѣсячнаго опыта.

Всѣ произведенныя работы оцѣнены **г. Жуховицкимъ** по дѣйствительной стоимости рабочихъ рукъ и матеріала, отъ лично-же своей выгоды, въ виду военнаго времени, **г. Жуховицкій** отказался, въ чемъ и выдано настоящее удостовѣреніе.

Завѣдывающій ТИПОГРАФІЕЙ ШТАБА ВЕРХОВНАГО ГЛАВНОКОМАНДУЮЩАГО,
Подполковникъ

Октября 1-го дня 1914 г.

מכתב־תודה מהמפקדה הראשית

אגב, בין הדברים שראיתי לנכון לספר להרב מז״ה — גם על בני גדליהו בן התשע, שהיה אוהב מתוך סקרנות לעקוב אחרי הצאר שהיה נוהג לא אחת לטייל בסביבה; הנער אף היה מחווה קידה לפני הצאר וזה היה עונה לו בהצדעת יד, כנהוג בצבא.

אחרי התיעצויות ממושכות הוחלט לנסות את ההתערבות אצל המפקד בדרך של ניצול רופא השיניים ד״ר פידלר, הנהנה מאימון השלטונות, של כותב הטורים האלה ושל בני גדליהו (לשם מסירת תזכיר באמצעותו לצאר). ואכן, הוכן תזכיר, אשר הילד צריך היה, בהזדמנות נאותה, להגישו לצאר. לתזכיר צורף מכתב־לואי וזה תוכנו (לפי הזכרון):

„כבוד הוד מעלתו,

לקחתי על עצמי את התפקיד למסור להוד מעלתו את התזכיר, לאחר שנסגרו כל הדרכים להגיע אל כבודו. יודע אני כי ראוי אני לכל עונש על ניצול אדיבות כבודו, אבל מפי בחיר־עמנו הרב מז״ה שמעתי על הסכנה המרחפת על מאות אלפי יהודים, שעה שגם מאות אלפי חיילים יהודים עומדים בחזית להגנת מולדתם.

ולכן בקשתי שטוחה לפני הוד מעלתו שיקרא את התזכיר כדי להווכח בעוול שנגרם ליהודים על ידי הפצת עלילות שקר. הרב מז״ה חקר את כל העובדות והוא עומד לשרותך כל זמן שתדרוש.

אני מוכן לקבל עלי כל עונש שתטיל עלי, עבדך הנאמן.״

אפס, אחר כך הוחלט להשמיד את המכתבים, לפי שיתברר להלן.

למחרת היום, ב־19.5.1915, נסע עמי הרב מז״ה לברנוביץ והתחלנו לגשש ולחפש את הדרכים להגשמת התכנית — ובסודיות גמורה. תושבי העיר לא ידעו על נוכחותו של הרב מז״ה בעיר ועל כל הנעשה. וכפי שאמרתי לעיל — הרב מז״ה ניהל מו״מ עם ד״ר פידלר.

אחר בדיקת כל האפשרויות סוכם, כי התזכיר יוגש תחילה לאפטריאַרך הכנסיה הפראַבוסלאַבית, שהשפעה גדולה היתה לו על המפקד, בצירוף בקשה, שישתדל אצל המפקד לקבלת משלחת של יהודים ולפחות את הרב מז״ה. המפקד סירב, אך הסכים שהאַפטריאַרך יקבל את הרב מז״ה.

הרב מז״ה שמח גם לאפשרות הזאת, אך היה במבוכה, שכן לא היו לו בגדי הרבנות — והפגישה נועדה כעבור יומיים. יעצתיו, איפוא, להזמין את החייט מר יעקב יודקובסקי שיתקין לו הבגדים. האחרון נרעש ונפעם בשמעו השליחות המוטלת עליו, ואחרי שהתאושש אמר: „רבונו של עולם, האם באמת נתגלגלה לידי זכות כה גדולה, ואני במחט שלי אוכל לסייע לענין כה נכבד? רבי היקר, אני לא אפסיק את עבודתי ביום ובלילה ואתקין את הבגדים לפני הזמן״. ובקול רועד הוסיף — „אני אקנה את הבד, הכל שלי, ואל תציע לי שום שכר. רצוני לקיים את המצווה בשלמותה״. וכך היה. ביום הקבוע הופיע הרב מז״ה לפני האַפטריאַרך, וכעבור שעתיים חזר בכלי רכב צבאי לביתי, תקוף כאבי בטן. הזמנתי את הרופא נחומובסקי שקבע, כי הכאבים נגרמו מרוב התרגשות.

משהוקל לו ישבתי לידו והוא קרא את פסוקי התפילה: אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. אתה חופש כל חדרי בטן (נרמז לכאבי בטנו) — וסיפר על רשימו מהראיון, שהוא מעריך אותו כחיובי בהחלט. ולמעשה רמז המפקד העליון להמנע מהפצת עלילות בלתי־מבוססות נגד

היהודים. יש אומרים, שבפקודותיו אף נרמז, כי „פוגרומים והתעללות אינם רצויים".

הרב מוא"ה יצא מברנוביץ למוסקבה שבע רצון מאד, אבל הגירושים נמשכו ופליטים רבים עברו את ברנוביץ.

אנשי המקום אירגנו ועד, שחבריו עמדו בתחנת הרכבת והיו מספקים למגורשים מזונות, רפואות וכו'.

האמת ניתנה להאמר, שדוקא הפליטים שהיו מגורשים לפי צו הצבא, מצבם היה טוב יותר ממצב הגויים שיצאו מרצונם הטוב. הללו היו נוסעים בעגלותיהם בדרכים, והצבא הנסוג היה שומטם לצדדים וחומס הפרות והסוסים ורבים מהאנשים מתו בטלטולי הדרכים.

כשלונות הצבא רבו — והמצב בברנוביץ התחיל להיות מתוח מאוד, אף שכל ימי המלחמה עד לנסיגה — המצב במובן הכלכלי היה טוב מאוד. הישוב בברנוביץ גדל ומספר התושבים נאמד ב־15 אלף נפש בערך. ביניהם פקידי ממשלה ואנשי־מסחר גויים, ועתה החליטו כולם לעזוב את העיר. כן נמסר, שהרוסים בנסיגתם מעלים באש ומשמידים את כל בתי החרושת, בתי המלאכה וכל שיכול להועיל לאויב. אולם בעלי בתי החרושת היהודים החליטו להשאר במקום ויהי מה, ולחפש דרכים למניעת השמדתם. בעלי בתי החרושת קושניר (בעל המנסרה), שימשילביץ (ביח"ר לשמן) ואני, בעל ביח"ר למכונות ויציקה, רוגוזניצקי — בעל טחנת הקמח, וסטולוביצקי — בעל ביהח"ר לאבני טחנות הקמח. לאחר התיעצות עם מכירי מחוגי הצבא ובהמלצתם בכתב יצאתי לסלונים, אל הגנרל איבנוב, הממונה על השמדת הרכוש במקרה נסיגה. הבאתי לפניו הצעה דלקמן: הואיל ואנו בטוחים שבסופו של דבר ינצח הצבא הרוסי וחבל להשמיד בתי־חרושת כה חשובים, מוכנים אנחנו לפרק את המכונות ולהחביאן באדמה, כדי שהגרמנים לא יוכלו להשתמש בהן. וכדי שהצעתנו „תשכנע" יותר הוספנו גם סכום כסף באמצעות מתווך. הגנרל הסכים לכך בתנאי, שקודם כל ישלח הוא צלם שיצלם את המכונות בשלמותן, ובעיקר — את בית החרושת שלי ושהבנינים יפוצצו; וכן שהקבוצה האחרונה של הקוזקים תפוצץ מכונות אחדות, ולו מהגרועות ביותר. מילאנו את התכנית במלואה. פירקנו את החלקים החשובים מכל מכונה, ונותרו רק החלקים המחוברים ליסודות. החלונות והדלתות שוברו. הקבוצה האחרונה של הצבא שעברה את ברנוביץ ומתפקידה היה לבער ולהשמיד, הגיעה ביום כפור תרע"ה (1915) — ואנו עזבנו את התפלות, ויחד עם קציני הצבא עברנו על פני בתי החרושת לשם עריכת פרטי־כל ההריסות ולעשות את הצילומים (צולם רק בית החרושת שלי).

אפס, עצם הנסיגה הטילה עלינו פחד, כי הקוזקים מהפלוגות האחרונות היו שודדים וגם לוקחים עמם מצעירי העיר. אך הצלחנו לקבל מגנרל איבנוב מכתב־מגן וכן הותר לארגון מכבי האש לשמור על הסדר. הוא גם העמיד לרשותנו מספר חיילים שיעמדו לעזרתנו. והואיל והמכתב היה על שמי — אנוס הייתי לכבוש כובע של מכבי אש. מפקד הכבאים מושינסקי מסר לי את כובעו ובאופן רשמי היה סגני. הלילה האחרון. מרחוק עולות הלהבות ממחנה הצבא והמחסנים שהועלו באש על ידי הצבא עצמו. הנסיגה בוצעה בסדר צבאי ולתמהוננו לא פגעה בנו כלל. הסכנה היתה צפויה לא מן הצבא הנסוג, אלא מן הפלוגות שנשארו לשם הריסת הבנינים ולאיסוף הרכוש שהיה במחנה, ואשר תפקידם היה גם להוציא את הצעירים וכל דבר שהיה עלול להביא תועלת לאויב. והנה באמצע הלילה הופיעו שני קציני ודרשו ממני וממושינסקי לגייס את כל מכבי האש, כדי לכבות את השריפות בסביבה. הבינונו כוונתם לתפוש אותנו כבמלכודת — והתחמקנו ממילוי הפקודה. עם אור היום לא היה זכר להם. הנסיגה הגדולה פסקה, אבל פה ושם עוד התרוצצו קבוצות קטנות של קוזקים, בלא השגחה, שהתחילו פורצים לחנויות הסגורות. מצויידים במכתב־המגן של גנרל איבנוב יצאנו אל הקוזקים שבקשו לשדוד, — אך אותה שעה כבר נראו חלוצי הצבא האוסטרי, פרשים על סוסיהם — והקוזקים נמלטו על נפשם. וכך נסתיימה פרשת הרוסים בברנוביץ.

*

ביום שני בסוכות תרע"ה, 24.9.1915, נכנסו האוסטרים לעיר. התושבים חשו תחילה מעין הקלה, כאילו חלפו הסכנות שריחפו עלינו כל הזמן. אולם לא יצאו אלא שעות מועטות והתאכזבנו מרה: החיילים האוסטרים פשטו בחשכת הלילה בבתים, שדדו מצרכים, והרימו דירות והתנהגותם הצטיינה ברוב המקרים באכזריות.

לפנות ערב נתכנסו נכבדי העיר בפקודת המפקד, כדי לנסח את דרישותינו ממנו, ובראשם הזקן שבחבורה — פנחס קפלן — עסקן ושתדלן נודע, ופיקח. בא הקומנדאנט. בדעתנו היה לבקש יחס אדיב ואנושי יותר. אך מה הופתענו, כשהקצין פתח בשאלה מצידו: אם יש בעירנו בית בושת? מר קפלן ניסה להעמיד פנים כמי שאינו מבין את השאלה, אך לבסוף הסמיק מרוגז וכעס וענה: אני וחברי אין אנו זקוקים לכך ולא ידענו כי הצבא הכובש האדיר ישלח לנו קצין כה צעיר ואלה יהיו דרישותיו. אך הקצין עמד על שלו. פתחתי בדברי כיבושין וביקשתי מהקצין להבין לרוחנו, שלא תיארנו לעצמנו, כי בא־כוחו של עם תרבותי — בפנייתו הראשונה אל נכבדי המקום — ידרוש מאתנו להוציא לצבא את בנותינו או שנדאג לבית בושת בשבילו — ואנו כסבורים היינו שנדון בענייני אספקה, השלטת סדר, שיכון לחיילים ולקצינים ודברים חשובים אחרים. ואם בכל זאת יעמוד על דרישתו — הרי בקשתנו להניח בידנו להתיצב לפני הגנרל ולהביע דעתנו בשאלה זו. משמשע הקצין את תשובתנו — קם ועזבנו בלי להוסיף מלה אחת, ושוב לא ראינוהו. נראה שעזב את העיר ובמקומו בא אחר. הענינים התחילו להסתדר. חיילי הצבא האוסטרי התחילו אף להתידד עם יהודי העיר, בה נשארו 26 יום. בינתיים ערכו הרוסים התקפה רבתי על ברנוביץ וגם הפ־

ציצוה. בדרך נס לא היו קרבנות. תושבי ברנוביץ היו שרויים בפחד בפני הרוסים, שעמדו לכבוש העיר, ורבים ברחו לסלונים. בינתים הגיעה תגבורת של גרמנים וההת־קפה נהדפה. הגרמנים הוציאו את האוסטרים מן העיר, וב־20/10 נכנסו כוחות גרמניים לעיר והחלו לקבוע בה את סדריהם. שעה שהאוסטרים הניחו לחנויות לסחור ולא הח־רימו סחורות, הרי עם בוא הגרמנים הורגש משטר אחר.

1915 נבחר הועד בשלמותו ובאישורו של הקומנדנט; אני נבחרתי כראשו ומר קפלן — כסגני.

מנהגם של הגרמנים היה „לחטוף" אנשים לעבודה. מדי בוקר היו יוצאים חיילים למלאכת החטיפה, ומעסיקים את האנשים בעבודות שונות. הועד פנה, איפוא, לקומנ־דנט הראשון בדרישה להפסיק את החטיפה, וקיבל על עצמו להמציא את הפועלים הדרושים לעבודות חשובות; לאחר

קבוצת בחורים ובחורות בעבודת־כפיה

קבוצת נשים יהודיות נוסעת לעבודת־כפיה

מיד הופיעו צווי־החרמה. החרימו רק הסחורות שהיו בח־נויות: חמרי בנין, מצרכי אוכל וכו', אך רבים מהתושבים הספיקו לאגור ולהחביא סחורות שונות. נדרשנו להגיש מועמדים למנוי ועד. החלטנו לערוך את הבחירות על ידי התושבים לפי שיטה שהיתה מקובלת בימים ההם: כל עשרה בחרו באחד, ו„ראשי העשרה" נתכנסו ובחרו מתוכם ועד בן 17 איש. המפקד קיבל את דעתנו בהסתייגות אחת, כי זכותו לפסול את מי שימצא לנחוץ. בתחילת נובמבר

בירור העבודות הדחופות שיש לבצע, בעיקר — פריקת סחורות מהקרונות — באנו לידי הסכם להעמיד לרשותו לעת עתה 40 פועל. הועד הזמין פועלים שמלאכתם בכך וקצב להם את שכרם, והם הוציאו לפועל את העבודה לשבי־עת רצון הצבא. הטלנו חובת העבודה על כל תושב ותושב, יום או יומיים בשבוע, ומי שלא רצה או לא יכול לצאת לעבודה — שילם דמי־כופר ובמקומו עבד פועל שכיר. כן קיבל הועד על עצמו להבטיח את שיכונם של החיילים

ומנע בכך החרמת דירות. הואיל ומילאנו את הכל בדי־קנות — הביע הצבא את שביעת רצונו מהסידורים שעשינו, אף רחש לנו אימון, עד שבשל הרעיון בדבר מסירת העיר (הנהלתה ושמירתה) לידי המועצה שלנו. (אירעו שני מקרי אונס וגניבות. מסרתי על המקרים לקומנדנט, אגב בקשה להשתיק לעת־עתה את הענין; דעתו היתה כדעתנו, כי לא רצה להכתים את שם צבאו, אולם פירסם אזהרה חמורה לחייליו). גם המקרים האלה עוררו את הקומנדנט לרעיון מסירת השמירה והנהלת העיר לידינו, עם סמכויות אוטונו־מיות רחבות וקביעת שוטרים משלנו, ראש משטרה, בית משפט, בית סוהר, חלוקת הלחם שקיבלנו מידי הצבא וכו'.

במועצה התעוררו דיונים מרובים בשאלות אלה, והיו שהתנגדו לקבלת האחריות מחשש לכשלון ועונש הצפוי בעקבותיו, אך הרוב הכריע לחיוב, שראו בכך טובת הציבור, כי גדול היה הפחד מ„טפולם" של החיילים הואיל ובכל בית היו מוסתרים דברים אסורים. כן איפשר לנו הדבר קביעת סדרי החינוך לילדים, שהיה בכל רע באין לנו זכות להטיל מסים. עם זאת התנתה המועצה, שאין המשטרה היהודית משרתת את הצבא ואין לה שום תפקיד בצבא, ואם, למשל, יראה הצבא צורך לערוך חיפוש מתוך נימוקים שלו — אין המשטרה שלנו מלווה אותם ואינה עומדת לפקודתו ולא לעזרתו. ענין זה עורר ויכוח ממושך עם שלטונות הצבא, שדרשו מצדנו עזרה מלאה גם במקרים כאלה; הגנרל שה־הסדר האמור היה טעון אישור מצידו, הזמין אותי כראש העיר כדי לעמוד על טיב התנגדותנו ונימוקיה. הסברתי לו, כי המועצה היא נבחרת הישוב המקומי, ומחובתה ותפ־קידה הראשוני לשמור על האינטרס של תושבי המקום ולהגן עליהם כלפי הצבא. הדגשתי את תפקיד הסניגור להקל על עונשו אף של מי שחטא משהו, וכי אין המשטרה שלנו יכולה לשמש בשני התפקידים כאחד, שהיה בזה כדי להחליש את אימון הציבור בה. הגנרל הסכים לדעתי, ועל הקומנדנט נאסר להזמין אליו את חברי המשטרה ולפקד עליהם. אמנם הוא שמר לעצמו את הזכות לפסול שוטר יהודי אם ייחשד מבחינה פוליטית, וגם לא ביטל את האיסור על קיום אסיפות רבות־עם.

כך הנחנו יסוד להנהגה עצמאית של העיר. בחרנו במשטרה יהודית, ובראשה העמדנו את אליעזר לימון. עוזרו היה גדליהו סטולוביצקי. בחרנו בשופטים, אירגנו חלוקת הקמח והלחם שקיבלנו מהצבא. המצב הכלכלי בעיר היה רע מאוד; הצבא נתן לחלוקה לחם במנות של 100 גרם לנפש ביום, ומלבד המנה — לא היו בנמצא בעיר שמנים ובשר. עיקר פרנסת התושבים היה על העבודה בשכר זעום מאוד, ואף על פי כן היו הולכים לעבודה ברצון בגלל האוכל שקיבלו נוסף לשכר העבודה. כך נוצרו יחסים הדדיים בין החיילים לבין העובדים, שהיו משיגים מידיהם כפעם בפעם קופסת ריבה, שוקולד, סוכר חום שהאכילו בו את הסוסים. בתים רבים היו מכבסים את לבניהם של החיילים הבאים מהחזית לחופשה. שררה דלות איומה, והיו גם שסבלו מרעב. המועצה עשתה כמיטב יכלתה להגדלת מנת הקמח, קנינו מהכפריים־השכנים מן המזונות שהטמינו בתוך הבו־רות.

היציאה מן העיר היתה להלכה אסורה, אך תמורת 5 רובל זהב היה ניתן הרשיון לצאת, והחוזרים היו מביאים עמם מעט אוכל. תודות למאמצינו עלה בידינו להגדיל את מנת החלוקה מ־100 גרם ל־250 גרם; למחוסרי אמצעים חילקנו לחם חינם והדבר נתאפשר על ידי תוספת־מה למחיר הכללי. קרה ומספר ימים הורגש מחסור בקמח ובלחם — לכן הקדמנו ובתור הראשון חילקנו לעניים. הנהגנו חינוך־חינם וכן הפעלנו את בתי המשפט (והיו לא מעט משפטים על גניבות, הכאות, עלבונות וכו'). אנוסים היינו לנהוג ביד חזקה כדי להשליט סדר ולא להכשל בעיני הצבא. אנוסים היינו לבור לנו את הדרך הציבורית הנכונה שלא לעורר אי־שביעת רצון בציבור מצד אחד ומהצד השני — להנהיג משמעת ודרך ארץ כלפי השוטר היהודי בן־העיר.

עם החמרת המצב הכלכלי החלטנו, שהאנשים יתחילו לעבד את האדמה בחצרותיהם וגם שטחים פנויים ליד העיר. פתחנו בהסברה רחבה וחילקנו זרעים, בעיקר — תפוחי אדמה, כרוב, סלק וכו', כך שבחדשי הקיץ לרוב התושבים היו גינות בחצרות או מחוץ לעיר. היה בכל אלה כדי למנוע רעב.

עם זאת פנינו בכתב לקומנדנט בבקשה שיתיר לנו קיום הרצאות בנושאי מוסר ודת; לשם כך השתמשתי בתעודת הסמיכות לרבנות שהיתה לי — והרשות ניתנה. ואכן, נערכו אסיפות והרצאות, בהן מסרתי דו"ח על פעולותינו וגם דו"ח כספי וקשרנו קשרים אמיצים עם הציבור. תחילת מארס 1916 פתחתי בסידרת הרצאות, בה עמדתי על החשיבות הנודעת לקיום חיי רוח ופעולת תרבות דוקא במצב קשה זה.

ראוי להעיר, כי דוקא האנשים שסבלו רעב ומחסור — הם הם שהיו נלהבים להרצאותי, וכך התחלנו לנהל את אסיפותינו ופעולתנו התרבותית — ובזאת הכנסנו רוח חיים בעיר כולה.

בינתיים נגזרו עלינו גזירות שקשה היה לשאתן. אחדות מהן הצלחנו לבטל. הגרמנים דרשו מאתנו להכניס את הזהב שנמצא אצל התושבים, לפי רשימת בעליו שהגישו לנו. הם הטילו עלינו סכום מסויים ודרשו להמציאו תוך 14 יום. לאחר הסברה והשתדלות העברנו את רוע הגזירה בטענה, כי אין המועצה יכולה לערוך חיפושים אצל תושבי העיר הואיל וקיים בינינו הסכם אתם, שאין המועצה ממלאה שום תפקידים צבאיים. הסברנו, שגם אם הצבא יערוך חיפושים — לא ימצא דבר, כי קל מאוד להחביא זהב, ולא יתכן להאשים את הציבור כולו בגלל אחדים. אבל כוונתם האמיתית היתה לגרש את היהודים מברנוביץ, שכן אחרי שביטלו גזירה זו מיד גזרו על גרוש התושבים, שאין אפשרות להמנע מפעולות ריגול במקום קרוב כל כך לחזית. גם מעיירות רחוקות יותר כהורודישץ וסטולוביץ גורשו כל התושבים.

המועצה הטילה על עצמה את כל כובד המאמץ לבטל את הגזירה הזאת, ואמנם לא הצליחה לבטלה, אלא לצמצמה.

מצב המועצה היה חמור מאד, כי איך תגרש חלק מה־תושבים ותפלה בין האחד לשני. קיימנו אסיפה מיוחדת של מועצת העיר בהשתתפות הרבנים ואחדים מנכבדי העיר וביניהם אליעזר ברנשטין (ראש „המזרחי"), לוי גינזבורג, יחיאל רבינוביץ יראוזניצקי. היתה זו ישיבה טראגית מאוד; רבים בכו וניבאו שחורות, כי בסופו של דבר יגרשו את כולנו, כי אמנם — פקודת המפקדה העליונה אמרה: „לפנות את העיר מכל תושביה" כשם ששמו בערים אחרות, המרו־חקות מהחזית יותר מברנוביץ, כגון פינסק, משם גורשו באכזריות גדולה לעבודת־כפיה גם מאות צעירות שלא ידעו אף את מקום גרושם.

מנדט; 3) עזרה לאלה שהסכימו לעזוב ולא התחרטו — או שיחזרו בהם מחרטתם.

הדיונים נמשכו עד עלות השחר. היו שלא כילו דבריהם שהדמעות חנקו גרונם. פנחס קפלן התנגד להתפטרות המו־עצה, כי זה היה בלי שום ספק גורם לגרוש כל תושבי העיר. לבסוף הוחלט, שהמועצה רואה חובה להמשיך עבודתה, ועל כן אין היא מתפטרת. על המועצה לעשות כל המאמצים לביטול הגזירה, או — לפחות — לצמצמה, ובעיקר למנוע גירוש בעלי משפחות; ניתן תוקף לדעת המועצה, כי אין היא צריכה להוציא לפועל גרוש בכוח; עליה לטפל באלה שלא התחרטו, וגם באלה שיחזרו בהם מחרטתם, ולהושיט להם עזרה מכסימלית. נקבעו גם הנימוקים שעלינו להביא לפני הקומנדנט להצדקת אי־הציות לדרישתו.

תזמורת של כלי־מיתר, שאורגנה ע"י קבוצת צעי־רים בכדי להשתחרר מעבודה

מ י מ י ן: שולומוב׳ץ מיכל, בורקובסקי, ברוודה קלמן, ליפשיץ מרדכי, רודניצקי נ., ליפשיץ פרדל, גארינובסקי מ. ב., מושצ׳ינסקי, ליפשיץ שרה, בליזניאנסקי (מאחורי שרה), יודקובסקי שמחה, (מאחורי בליזניאנסקי), באגאטין גרישה, שולומו־ביץ, רודניצקי ישראל׳יק (מאחורי שולומוביץ), רובינשטיין יוסף, שמואלוביץ, יסינובסקי אהרן, קובנסקי אברהם׳ל, מינקוביץ׳ חיים.

החלטנו לערוך אסיפה רבת־עם, למסור לתושבים את המצב כחומרתו ולבקש את אלה, שאין להם קשר חיוני עם העיר — שיסכימו מרצון לעבור לערים מרוחקות יותר מן החזית.

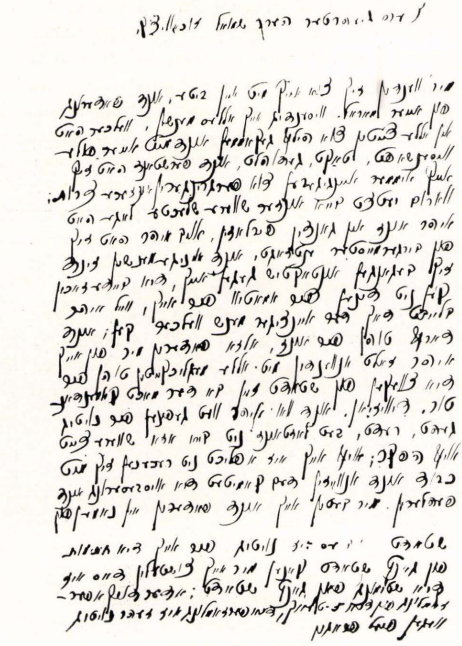
רבים ביקשו עוד לפני כן רשיונות יציאה מן העיר והת־כוונו לעבור הרחק מן החזית. מצדנו התחייבנו לעזור להם וגם ביקשנו את עזרת הגרמנים — להעמיד לרשותינו, לצורך העברתם, כלי־רכב וכל הדרוש. קבענו מועד להרשמת המסכימים לעבור — ולשמחתנו נענו רבים. הגרמנים אמנם דרשו מספר רב יותר, אך סו״ס הסכימו לכך. הם קבעו את יום העזיבה, הכינו קרונות־רכבת וגם צרכי אוכל, הכל כמדובר; אבל בימים האחרונים — התחרטו רבים מאלה שתחילה הסכימו לעבור ולא רצו לעזוב את העיר. המועצה לא רצתה לפעול בכפיה, והגרמנים עמדו על שלהם ודרשו בכל תוקף שנוציא לפועל את הגירוש בעזרת משטרתנו, בהתאם לרשימת המתנדבים, שהמועצה מסרה לידי הקו־מנדנט. החלטנו לקיים אסיפה שניה באותו הרכב, כלומר בהשתתפות הרבנים ונכבדי העיר, ועל סדר היום העלינו את השאלות הבאות: 1) התפטרות המועצה; 2) תשובתינו לקו־

את ההחלטות מילאנו בדיקנות, והקומנדנט פקד על חייליו להוציא את האנשים בכוח, לפי הרשימה שהיתה בידיהם. הגירוש הזה השאיר רושם מדכא על הציבור ועל המועצה. למעשה נשאר מספר ניכר מאלה שנרשמו, כי ברגעים האחרונים מצאנו דרך להוציאם מתוך הקרונות, להעבירם למקומות־סתר ולהחביאם מעיני המשמר. לאחר זה נודע הדבר לגרמנים, והם ערכו גירוש שני... מצבנו היה קשה מאוד; התושבים התקיימו בעיקר על עבודה; המלאי אזל, הבגדים נתישנו ופני העיר היו — עוני ודלות. מספר התושבים שהגיע לעת הכיבוש ל־5000 נפש, פחת ב־50%. וחמור היה, כמובן, מצבי כראש העיר.

ראשי המשטרה התחלפו; המפקד הראשון — לזר לימון — התפטר עקב האשמות בלתי מבוססות. בחרנו במ־קומו בסינגלובסקי (אחיו של מנהל „אורט"); אחרי זמן מה התפטר גם הוא, ואז בחרנו בזבלוצקי. גם אני עמדתי להת־פטר מתפקידי ודרשתי בחירות חדשות.

התנהגותם הכללית של הגרמנים היתה, בדרך כלל, אכזרית מאוד, אם כי לכאורה לשונם אדיבה היתה. שעה ששימשתי ראש העיר ערכו חיפוש בבית החרושת שלי,

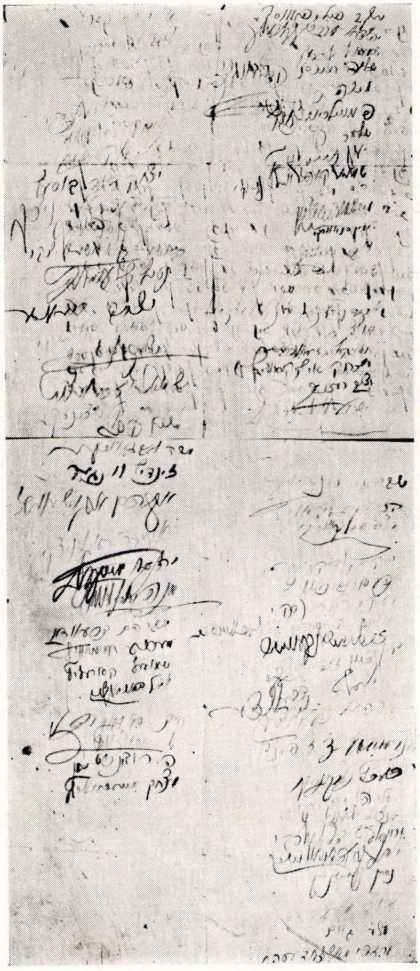
חפרו כל החצר בעומק של שני מטרים (והיא השתרעה על שטח של 10 דונם בערך); חיפשו נשק, וראש הבולשת שב־עתות שלום היה בעל בית־חרושת בלודז ועמד בקשרים הדוקים עם יהודים בלודז, — הטעים באזני, ברוב אדיבות, כי „מוטב להרוג 10 איש חפים מפשע מאשר להשאיר בחיים מרגל אחד, כלומר כל ספק אנו פוסקים כודאי".

מכתב עם חתימות תושבי העיר שנשלח לראש הועד האזרחי (בירגער־קאמיטעט) בקשר עם התפטרותו מתפקידו

ב־1917 הגיעונו שמועות על הצהרת בלפור, אבל הגר־מנים הסתירו את הידיעות הללו מאתנו ונמנע מאתנו לערוך חגיגות פומביות. הודיעו לנו רק על המהפכה ברוסיה, בזמן שנפגשו עם הרוסים לשיחות בריסק 1918. התוצאה היתה: הרוסים פסקו מלחמתם בגרמנים, ואז התחילו הגר־מנים להתקדם לרוסיה פנימה. קיבלתי היתר־נסיעה למקו־מות שהיו קודם מעבר לגבול ולתמהוני מצאתי שם עולם אחר. ראיתי חנויות מלאות כל טוב, והרי אנו סבלנו במשך שנתים מחסור רב.

ביזמתי הצלחתי למנוע שיטת ההחרמה שהיתה נהוגה בצבא הגרמני, והגרמנים הסכימו לקנות במזומנים סחורות שונות באמצעות חברה שמשתתפיה היו אליעזר ברנשטין, ישראל משה סטולוביצקי, לייבה יוסלביץ ואחרים. כך התפתח מסחר בממדים גדולים מאוד, כי החברה הפעילה את כל הסוחרים שבאזור ועד בוברויסק הגיע. המפקדה הראשית היתה אחר כך בבוברויסק שסביבתה הצטיינה בגני־פרי גדולים, ובזמני שלום היו מספקים תפוחי עץ למרכזי רוסיה ואילו בשנות

המלחמה הפרי נרקב. רוב הגנים היו בידי יהודים, כלומר הם היו קונים את פריים, מעמידים שומרים משלהם, מבצעים הקטיף, האריזה והמשלוח לערים הגדולות; כשנודע להם על האפשרות למכור לגרמנים — פנו לחברה שלנו, שקיבלה על עצמה גם אספקת תפוחי עץ וריבה — וגם עסק זה התפתח והגיע למעמדים גדולים.

כדאי להזכיר גם את מפעל הספירט השיתופי שיסדנו בתחילת 1916 (אני ושותפי: יוסלביץ, סטולוביצקי, ברנשטין, סביצקי וקופילוביץ). הרוסים שפכו בזמן נסיגתם את כל הספירט מבתי חרושת לספירט, ובעיקר מהמיכלים הגדולים, שהיו קיימים בעירנו. הוברר, כי האדמה אמנם ספגה בתוכה אחוז מסויים של הכוהל, אך 10%—8 נותרו.

לאחר מו"מ עם השלטון הצבאי הורשנו להקים ביח"ר לתפוקת הספירט בתנאי, שהוא יקבל 50% מן הכמות המופקה — והשאר יעמוד לרשותנו למכירה החפשית. הקימונו את המפעל בביהח"ר ל„שמן" של שימשילביץ. פתחנו בארות במקום ששפכו את הספירט. הרכבנו משאבות, שאבנו את המים העליונים ובחביות הבאנו את המים בעגלות לבית החרושת, התפוקה היתה די גדולה. כשנפתחו הגבולות לרוסיה — הקימונו בתי חרושת ב־3 מקומות נוספים. 50% מהספירט מברנו לתושבים באמצעות סוכנים, שאחד מהחשובים שבהם היה מר טרובוביץ (בעל בית חרושת „יצהר" בארץ).

לאחר שהגרמנים נכנסו למינסק — הציעו לי לייסד עוד בתי חרושת במקומות שונים — ובמינסק ירוכז כל הספירט לזיקוק. התיעצנו והחלטנו, שאין אנו רשאים לנגוע ברכוש הרוסים בלי הסכמתם. הצענו לגרמנים לבוא בדברים עם השלטונות הרוסיים ולקבל את הסכמתם. הסכמתם הערקונית של הרוסים ניתנה בתנאים מסויימים.

ב־11.11.18 נסוגו הגרמנים מכל החזית. כשנודע הדבר, החליטו רבים מתושבי ברנוביץ לעזוב את המקום, וגם אני ביניהם עברתי לביאליסטוק — ומשם לוארשה.

בינתים כבשו הפולנים את ברנוביץ, אבל בין הרוסים והפולנים נמשך המאבק על אזור זה והמקומות עברו מיד ליד. היה זמן שברנוביץ עברה לרוסים, וכל הפולנים — ובתוכם גם הגראף רוזבדובסקי — עזבוה. בהגיעו לוארשה היה מצבו דחוק. אצל הפולנים לא היה שום סידור של עזרה לפליטים, והוא פנה אלי בהצעה למכור את העיר ברנוביץ (כי כל שטחי העיר שעליהם היו בנויים הבתים בעיר היו שייכים לו). עניתי לו, שאין אני מוכן לקנות ממנו מתוך לחץ, בזמן חירום, אלא מוכן לתת לו הלוואה לצרכיו ונתתי לו הסכום שהיה דרוש לו. בינתים כבש צבא פילסודסקי את ברנוביץ והתקדם עד לקיוב. הרוסים הדפו את הפולנים והגיעו עד לשערי וארשה — ושם הובסו. אז נכבשה ברנוביץ חזרה בידי הפולנים והגבול היציב נקבע 68 ק"מ מהעיר, כלומר במקום הגבול שהיה בין אזורי הכיבוש הרוסי והגרמני.

הגראף חזר למקומו והודיע לי על רצונו לשלם לי בעין יפה ולא בכסף, אלא בשווה־כסף. עניתי שאינני רוצה בהנאה פרטית, אבל רצוני לקנות ממנו בתים אחדים לטובת העיר ברנוביץ. באנו לידי הסכם, קיבלתי את הבתים לרשותי ומסרתים לקהילת ברנוביץ — בית אחד גדול ושני בתים ל„ישיבת וסרמן".

בזאת נסתיימה בשבילי פרשת ברנוביץ.

משה מוקאסיי

געזעלשאפטלעכע און ווירטשאפטלעכע טעטיקייט

פאריואַרט

די יידישע געשיכטע פון באַראַנאָוויטש אין דער תקופה 1919—1939, איז אַרגאַניש פאַרבונדן מיט דער טעטיקייט פון דער יידישער קהילה, וועלכע האָט אין משך פון אַ פאָר צענדליק יאָר פאַרנומען דעם צענטראַלן פלאַץ אינם לעבן פון דער אַרטיקער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט.

אין אונזער זכרון לעבט דאָס בילד פון דער גאָר נאָענטער פאַרגאַנגענהייט — נאָענט און דאָך אַזוי ווייט —, ווי אַן אומבאַגרייפלעכער חלום וועגן אַ גרויסער יידישער קהילה, וועלכע איז חרוב געוואָרן. עס איז אַפילו נישט פאַרבליבן קיין בית־קברות.

קורץ איז געווען די געשיכטע פון באַראַנאָוויטש, בלויז אַ 70 יאָר בערך, און ספעציפיש איז געווען איר כאַראַקטער. זי האָט נישט געהאַט קיין טראַדיציע פון דורות; מען האָט אַלץ געדאַרפט אָנהויבן פונדאָסנייַ. נישט אומזיסט האָט מען אונזער שטאָט געראופן „דאָס נייַע אַמעריקע". באַראַנאָוויטש איז געווען די נאָטירלעכע יורש־טע פון אַ סך אַרומיקע ישובים. מיטן ברען פון פיאָנערן האָבן די איינוווינער געבויט זייער נייעם לעבן, און די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט איז געטאָן געוואָרן מיט ליבע אין אינערגעגענקייט, הגם עס איז אויך געווען נישט ווייניק שאָטן.

אַ ברויזנדיקע קהילה, טעטיק אויף אַלע געביטן פון זעלבסטפאַרוואַלטונג: אויפן נאַציאָנאַלן, רעליגיעזן, קולטורעלן, סאָציאַלן און עקאָנאָמישן געביט.

ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ד יידישע ישובים באַהערשט אַ געפיל פון דערוואַכונג און אויפמונטערונג. אין יעדער שטאָט און שטעטל זענען אָנגעשטאַנען כלערליי אינסטיטוציעס, פאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס; מען האָט אָנגעהויבן אויפבויען די דורכן קריג חרוב־געוואָרענע ישובים און קהילות. און דאָס גילט אויך — און באַזונדערס — לגבי באַראַנאָוויטש.

די ריוטע קומען

שבת, דעם 4־טן יאַנואַר 1919, האָבן די דייטשן עוואַקואירט באַראַנאָוויטש, און אויף צומאָרגנס, זונטיק, איז זי פאַרנומען געוואָרן דורך די באָלשעוויקעס.

די שטאָט, ווי דאָס גאַנצע לאַנד, האָט געלעבט אין דער דערשיטערטער אַטמאָספער פון בירגער־קריג און אין פיבער פון דער רעוואָלוציע.

ווי כוואַליעס האָבן געשטראָמט די רייען פון רויטן מיליטער, וואָס האָט דאָן געטראָגן דעם כאַראַקטער פון אַ פאַרטיזאַנער־באַוועגונג פון פוירעס און ארבעטער, באַהערשט דורך אַ מין הפקר־דיקן פרייהייטס־גייסט פון אַראָפגעריסענע פון קייטן.

דער ערשטער צייכן פון דער נייער מאַכט איז געווען די טריבונע אין מיטן מאַרק, און די צאָלרייכע מאַסן־מיטינגען און רעדעס טאָג־טעגלעך.

עס זענען געגרינדעט געוואָרן כלערליי „רויטע אינסטיטוציעס" און פאַריינען. די מערהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג איז אָבער נישט מיטגעריסן געוואָרן מיטן פסיכאָז, און אַנטפלעקט אַ באַציונג פון פאַרזיכטיקייט און רעזערוואַציע.

די גאַנצע יידישע געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט האָט זיך אָפגעשטעלט; מען האָט געלעבט ווי אין אַ כאַאָס.

לעגיאן־קאשמאר

אין מערץ 1919 האָבן זיך אַריינגעריסן אין שטאָט די פוילישע לעגיאָנערן. זייער וועג איז געווען פאַרזיידט מיט יידישע קרבנות. שוין די ערשטע נאַכט האָבן זיי אויסגעשחט'ן אַ יידישע פאַמיליע. עטלעכע טעג שפעטער איז געפונען געוואָרן אַ געהרגעטער ייד אויפן פעלד (אַ מת־מצוה).

אַ וואַך צייט האָבן זיי געבושעוועט אין באַראַנאָוויטש, און אין יענע טעג האָבן יידן געלעבט ממש אין אַ פאָגראָם־קאָשמאַר, פאַרשלאָסן און פאַרשטעקט.

עס קומען ווידער די באָלשעוויקעס; אָבער אויך זייער הערשאַפט האָט לאַנג נישט געדויערט. עטלעכע וואָכן שפעטער, אין די טעג פון פסח, פאַרלאָזן זיי אונז, און די שטאָט ווערט אָקופירט דורך דער רעגולערער פוילישער אַרמיי.

אונטער דער פוילישער הערשאַפט

די פוילישע אַרמיי האָט דאָן געהערשט אין באַראַנאָוויטש אַ יאָר צייט בערך. די לאַגע האָט זיך אָנגעהויבן ביסלעכווייז

צו סטאַביליזירן. עס איז געשאַפֿן געוואָרן אַ ציווילע מאַכט. דאָס יידישע געזעלשאַפֿטלעכע לעבן האָט ווידער אויפגעוואַכט און די אינסטיטוציעס האָבן אָנגעהויבן פונקציאָנירן.

דורך אַ פֿאַרשטענדיקונג פון אַלע טיילן פון דער יידישער באַפֿעלקערונג (אויסערן „בונד", וועלכער האָט דאָן נישט אנערקענט די קהילה־אינסטיטוציע) איז געגרינדעט געוואָרן אַ קהילה. עס האָבן זיך ווידער געעפנט געשעפטן און ווּאַרשטאַטן; ס׳האָט זיך אָנגטוויקלט אַ קליין־האַנדל פון אַ מלחמה־כאַראַקטער מיט אַלע זיינע באַגלייט־דערשיינונגען וויי שוואַרצן גרענעצן, שמוגלען סחורות א. ד. גל. זי יידישע באַפֿעלקערונג איז פולשטענדיק רואיניירט געוואָרן אין דער מלחמה און כמעט נישט געווען אימשטאַנד זיך אַליין צו העלפֿן. דאָן האָט דערשינען דער „דזשאָינט", און מיט זיין הילף איז ווידער אויפגעבויט געוואָרן דאָס יידישע לעבן. עס זענען געשאַפֿן געוואָרן אינסטיטוציעס, שולן, געזעלשאַפֿטלעכע קיכן, יתומים־הייזער. עס איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ האַקליי־דונג־און פראַדוקטן־פֿאַרטיילונג; עס זענען געגרינדעט געוואָרן סאַציאַלע און מעדיצינישע הילפֿס־אַנשטאַלטן א. א. וו.

שפּעטער, נאָך דער מלחמה, ווען די לאָגע איז אַ ביסל סטאַביליזירט געוואָרן, האָט דער „דזשאָינט" פֿאַראַלעל מיט זיין פּילאַנטראָפּישער טעטיקייט, זיך אָנגעהויבן ווידמען אויך דער קאָנסטרוקטיווער אַרבעט.

זאָל דאָ אויך אָנגעמערקט ווערן די הילף פון די באַזונ־דערע יידישע לאַנדסמאַנשאַפֿטן אין אַמעריקע.

קהילה־טעטיקייט

די יידישע קהילה איז געווען דער צענטראַלער אַרגאַן, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער גאַנצער הילפֿס־אַרבעט, — פֿאַרטיילט די פּראָדוקטן, דיספּאָנירט מיט די געלט־סובסידיעס און קאָנטראָלירט די טעטיקייט פון אַלע אינסטיטוציעס אין אַנשטאַלטן. זי האָט אויך אָנגעפירט מיט דער פּאָליטישער טעטיקייט אַלס פּאַקטישע פֿאַרשטייערין פון דער יידישער באַפֿעלקערונג.

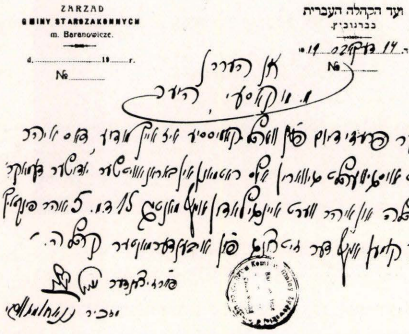
הגם דאָס קהילה־געזעץ פון קאָנגרעס־פּוילן איז נאָך דאָן נישט געווען אין קראַפֿט אויף די קרעסן, איז די קהילה דאָך אנערקענט געוואָרן פון ביידע זייטן, סיי מצד די יידן און סיי מצד דער מאַכט, אַלס אפיציעלע רעפּרעזענטאַנץ פון דער גאַנצער ארטיקער יידישער באַפֿעלקערונג. די קהילה האָט זיך אָבער נישט געוואָלט באַגנוגענען דערמיט, און גע־שטרעבט צו ווערן אויסגעווייטלט דורך דעמאָקראַטישע יואַלן. און ווי נאָר די לאָגע האָט זיך עטוואָס באַרוהיקט, איז זי צוגעטרעטן צו אַרגאַניזירן די וואַלן און זיי דורכצופירן לויט אַן אויסגעאַרבעטן וואַל־רעגולאַמין.

אין דעצעמבער 1919 זענען פֿאַרגעקומען די ערשטע דעמאָקראַטישע וואַלן צו דער קהילה. אין איר זענען געווען פֿאַרטרעטן אַלע פּאַרטייען און ריכטונגען (אויסערן „בונד", ווועלכער האָט דאָן באַיקאָטירט די קהילות).

אין יענער צייט האָבן אָנגעהויבן צוריקקערן אין זייער היים אָ סך יידישע איינוווינער פון באַראַנאָוויטש, ווועלכע זענען פֿאַרטריבן געוואָרן דורך דער דייטשישער אָקופּאַציע־מאַכט טיף אין פּוילן.

געראַנגל פאַרן קיום

מיט דער אָפּענסיווע פון דער פּוילישער אַרמיי, אין פֿרילינג 1920, און איר פֿאַרשריט ביז קיעוו, איז דער צענטער פון דער אַלגעמיינער יידישער געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט אַריבער קיין מינסק.

איינלאַדונג צו דער ערשטער קהילה־זיצונג

איבעראַל האָט געהערשט אַ נאַציאָנאַלע דערוואַכונג און אויפלעבונג. אומעטום האָבן זיך אָנגעהויבן גרינדן קהילות און געזעלשאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס. אָנהויב 1920 איז פֿאַרגעקומען אין מינסק אַ צוזאַמענפֿאָר פון די יידישע קהילות אין ווייס־רוסלאַנד און עס איז געשאַפֿן געוואָרן אַ נאַציאָנאַל־ראַט.

ליידער האָט די אויפלעבונגס־תקופה לאַנג נישט געדויערט. אין יולי 1920 האָט זיך אָנגעהויבן די קעגן־אָפֿענסיווע פון דער רויטער אַרמיי. דער פּוילישער פראָנט האָט זיך צוזאַמע־געבראָכן, און דאָס מיליטער האָט זיך אין גרויס פֿאַניק צוריקגעצויגן ביז וואַרשע. אויפן וועג פון זייער ריקצוג האָבן די פֿאַליאָקן גענזייט חורבן; אַ סך שטעט און שטעטלעך זענען פֿאַרברענט געוואָרן, און דאָס יידישע פֿאַרמעגן פֿאַר־ניכטעט.

אויך באַראַנאָוויטש האָט געדראָט דער זעלבער גורל. די יידישע קהילה האָט אינטערווענירט, געשיקט דעלעגאַציעס צו די אָנפֿירנדיקע מיליטער־קרייזן. אירע וועגדונגען האָבן זיך אָבער אָנגעשטויסן אין אַ שטיינערנער וואַנט פון אומ־פּרייַנטלעכער גלייכגילטיקייט. אייַנער פון די הויפּט־פֿאַר־וואַרפֿן קעגן אונז איז געווען, אַז די יידישע באַפֿעלקערונג סאַבאָטירט די פּוילישע אַרמיי. אָנטזאָגט זיך פון יעדער מיטאַרבעט און וויל אָפּילו נישט צושטעלן קיין ברויט די הונגעריקע זעלנער אויף זייער וועג צוריק.

צוזאַמענפאָר פון די יידישע קהילות פון ווייס־רוסלאַנד אין מינסק, אָנהויב 1920
מ. מוקאַסיי (אונטן, פון רעכטס דער ערשטער); נ. פערלאָוו (אויבן פון לינקס דער דריטער)

כדי אָפצושוואַכן די דאָזיקע קונג האָט די קהילה געעפנט אַ ספעציעלע בעקעריי, און געמאָלדן דער מיליטערי־שער מאַכט וועגן דער גרינדונג פון אייניקע הילפס־פונקטן צום פאַרטיילן ברויט די הונגעריקע זעלנער. אויסער דעם זענען אויך אָנגעמומען געוואָרן אָנדערע מיטלען, וועלכע זענען געווען פאַרבונדן מיט גרויסע געלט־הוצאות. די אַלע שריט האָבן געפירט דערצו, אַז ביים פאַרלאָזן די שטאָט איז מען אָפגעקומען בלויז מיט אייניקע פאַרברענטע הייזער אויפן מאַרק.

לויט געגויע אינפאַרמאַציעס, וואָס מיר האָבן אין יענע טעג באַקומען, האָבן די פאַליאָקן דאָן אויסגעאַרבעט אַ פלאַן אונטערצוצינדן די גאַנצע שטאָט; עס זענען אָפילו צוגעגרייט געוואָרן ברענ־מאַטעריאַלן. די אַלאַרמירטע קהילה האָט פאָנאָנדערגעוויקלט אַן אינטענסיווע קעגן־אַקציע. אונטערן אייגפלוס פון דער דאָזיקער טעטיקייט האָט דאָס אַרטיקע פויילישע פעלד־געריכט פאַרשפנטלעכט אַ וואָרנונג צו די סאַלדאָטן, אַז פאַר יעדער גוואַלט־טאַט וויי רויב, מאָרד א.ד. גל.„ דראָט אַ שטרענגע שטראָף, ביז אַ טויט־אורטייל. אין דער דאָזיקער רעטונגס־אַרבעט האָבן זיך באָזונדערס אויסגעצייכנט די עסקנים: ר׳ פיניע קאָפלאָן, הרב ר׳ יוסף פוימער פון סלוצק (דאָן אין באַראַנאָוויטש), ר׳ ישראל קאָפעליאָוויטש, משה גובאר א. א.

אויך אין די צייטן ווען מען האָט געשוועבט צווישן לעבן און טויט, האָט מען נישט פאַרנאָכלעסיקט די זאָרג פאַר דער צוקונפט. איך דערמאָן זיך, צווישן אַנדערן, אין אַ מערקווירדיקער איבערלעבעניש:

אָנהויב זומער 1920. דער פראָנט האָט דאָן געקראָכט, און מען איז געשטאַנען ערב אַ תוהו ובוהו. אַלע אונזערע געלט־פאַנדן זענען אויסגעשעפט געוואָרן, און ס׳האָט געדאַרפט אַ געפאָר, אַז די גאַנצע גרויסע טעטיקייט זאָל אָפגע־שטעלט ווערן. איך בין דאָן צוזאַמען מיט דעם אַלטן חסידישן עסקן ר׳ חנן לייב פיגמאַן ז״ל געשיקט גרויסע סומעס צו דער „דזשאָינט״־צענטראַלע אין מינסק צו באַזאָרגן אונזער קהילה מיט אַ גרעסערן געלט־פאָנד.

די אייזנבאַן־קאָמוניקאַציע איז דאָן געווען רעזערווירט אויסשליסלעך פאַרן מיליטער, און פאָרן אויך די וועגן איז געווען אַ לעבנס־געפאָר, באַזונדערס בייגאַט. מיר האָבן זיך געשלעפט אַ וואָך צייט אין אַ וואָגן, ביי שווערע אומשטענדן און טויט־שרעק. ענדלעך האָבן מיר דערגרייכט אונזער ציל און באַקומען אַ היפש סומע געלט. צוריקוועגס איז אונזער זאָרג געווען אַ דאָפּעלע: פאַרן לעבן און פאַרן פאַרמעגן.

די געשעענישן האָבן זיך אַנטוויקלט אין אַ שנעלן טעמפּ. די שטאָט איז אָקופּירט געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי. די סאָוויעטן־מאַכט האָט דאָן געמאָלדן, אַז יעדע פרעמדע וואַלוטע מוז איבערגעגעבן ווערן דער מאַכט, אין קעגנפאַל דראָט טויט־שטראָף. מיר זענען אויסגעשטאַנען אַ שווערן געווייסנס־קאַמף: אַ געראַנגל צווישן דער פערזענ־לעכער סכנה און געזעלשאַפטלעכן פליכט. צום סוף האָט גובר געווען דאָס פליכט־באַווייסזיין, און מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרשטעקן דאָס געלט און וואָרטן אויף בעסערע צייטן.

דאָס פאַרטרויטע געלט איז איבערגעגעבן געוואָרן אויף דער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון דריי פערזאָן: ר׳ ישראל קאָפעליאָוויטש, משה גובאר און דער שרייבער פון די שורות. אין דער געשפאַנטער אַטמאָספער פון קריגס־טעראָר האָבן

מיר שוין דאָן נישט געקענט רוהיק שלאָפֿן. (שפּעטער, נאָך דעם ווי די פֿאַליאָקן האָבן וויידער איינגענומען די שטאָט, איז בּאַראַנאָוויטש געווען פון די ערשטע קהילות, וואָס האָבן באַנייט זייער געזעלשאַפֿטלעכע טעטיקייט, מיט דער הילף פון די פּאַרטיזאַנקע געלטער).

אין דער צווייטער אָקופּאַציע האָבן שוין די סאָוויעטן דערוואָרבן דערפֿאָרנג. עס האָט זיך געלאָזט שפּירן די שוועריקייט פון דער מאַכט. די סחורות פון גרעסערע געשעפטן און לאַגערן זענען רעקווירירט און אַרויסגעפֿירט געוואָרן פון שטאָט. די קראָמען האָבן זיך געשלאָסן. די יידישע יוגנט איז טיילווייז געווען באַשעפֿטיקט אין רעגירונגס־אַמטן, — דער כּמעט אייניציקער עקזיסטענץ־מקור דאָן. די ציוניסטישע טעטיקייט איז אַראָפּ אין אונטערגרונט, וווּ זי איז אינטענסיוו פֿארטגעזעצט געוואָרן. אָזוי, צום ביישפּיל, האָבן די „צעירי־ציון" געוואָגט, אונטער דער נאָז פון דער מאַכט, אָפּצוהאַלטן אַ קרייז קאָנפֿערענץ אין דער ציוניסטישער שול.

זייט דאָן הויבט זיך אָן א נייע עפּאָכע אין לעבן פון פּוילישן יידנטום אויף אַלע געביטן. אויך די „דזשאָינט"־אַרבעט האָט זיך בּרייט פֿאַרצווייגט. ס'איז געגרינדעט געוואָרן די „האַיאַס"־געזעלשאַפֿט, וועמענס אויפגאַבע עס איז געווען אַנטקעגנצוקומען די עמיגראַציע־באַדערפענישן פון פּליטים, קרובים א.ד.גל. אַרגאַניזירן מאַטעריעלע שטיצע פֿאַר די רואינירטע פֿאַמיליעס אין דער „אַלטער היים". אויך אין באַראַנאָוויטש איז געגרינדעט געוואָרן אַ „האַיאַס"־אָפּטיילונג, וועלכע האָט געפּירט אַ טיכטיקע אַרבעט, און אירע פֿארדינסטן זענען געווען גרויס.

הילף פֿאר פּליטים

באַראַנאָוויטש, אַלס צענטראַלער אייזנבאַן־קנופּ נישט ווייט פון רוסיש־פּוילישן גרענעץ, איז געווען דער ערשטער אויפֿנאַמס־פּלאַץ פֿאַר דעם גרויסן מאַסן־שטראָם פון פּליטים פון יענער זייט גרענעץ.

באַראַנאָוויטשער הילף־קאָמיטעט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

עס זיצן פון רעכטס: י. יאַסינאָווסקי, י. קאָפּעליאָוויטש, ש. וועריהיים, מ. לימאַן, י. טורעצקי
עס שטייען פון רעכטס: א. דאַראַסינסקי, א. גאַרפינקעל, ח. יועלטמאַן, מ. מוקאַסיי.

אַלץ האָט אויסגעפּעלט — אויסער מיטינגען, מאַסן־פֿאַר־זאַמלונגען, פֿראָפאַגאַנדע־ליטעראַטור, רעווויזיעס, משפּטים און עקזעקוציעס.

דאָס יידישע געזעלשאַפֿטלעכע לעבן האָט זיך וויידער פּולשטענדיק אָפּגעשטעלט.

שלום און רעקאָנסטרוקציע

אין מערץ 1921 איז געשלאָסן געוואָרן דער ריגער שלום־טראַקטאַט צווישן פּוילן און רוסלאַנד.

דער גרעסטער טייל פון זיי האָט זיך געוויטיקט אין מאַטעריעלער און יורידישער הילף. די מערהייט פּליטים האָבן נישט געהאַט קיין אַרטיקע דאָקומענטן; זייער פּרייהייט און זיכערקייט זענען דעריבער געווען אין געפֿאָר, און אָפּילו זייער עצם עקזיסטענץ — באַדראָט. זיי האָבן כּמעט אַלע געשטרעבט צו עמיגרירן ווייטער. אויף די באַראַנאָוויטשער יידן איז אויסגעפֿאַלן דער גורל צו העלפן די אַלע יידישע פּליטים, און זיי האָבן זיך אַריינגעוואָרפן אין דער הייליקער אַרבעט מיט זייער גאַנצן ברען און מסירות־נפֿש;

יא, מסירות־נפש!.. און דאָס אלץ האָבן זיי געמוזט טאָן אַליין, אויף אייגענער האָנט, אָן קיין שום הילף פון דרויסן. מען דאַרף וויסן, אז אזעלכע זאַמל־לאָגערן (קאָראָנטינען) פאר פליטים זענען געווען נאָר צוויי אויפן גאַנצן רוסיש־פוילישן גרענעץ. ערשט דאָן ווען מען פארשטייט ווי אזוי אָפצושאַצן די דאָזיקע פאָראַנטוואָרטלעכע און שווערע אַרבעט, ווּאָס דאָס באָראַנאָוויטשער יידנטום האָט געלייסטעט אין יענער תקופה.

עטוואָס שפעטער האָט זיך שוין געגרינדעט דער צייט־ווייליקער יידישער נאַציאָנאַל־ראָט אין פוילן, וועלכער האָט דאָן געעפנט אַ יוריידישע אָפטיילונג ביי אונזער קהילה און דעלעגירט אַ ספעציעלן פארשטייער, ווּאָס האָט אָנגעפירט מיט דער אַרבעט אַלס יוריידישער ראָטגעבער און פארמיט־לער ביי דער מאַכט. די פוילישע מאַכט האָט אין יענער צייט געפאָדערט פון די פליטים דאָקומענטן, ווּאָס זאָלן באַשטעטיקן, אַז זיי זענען געבוירענע אָדער שטענדיקע איינ־ווינער פון דער פוילישער טעריטאָריע.

אָז מאַכט דערלויבט זייער אויפהאַלט אין לאַנד און זייער עמיגראַציע קיין אויסלאַנד.

דאָס איז געווען אַ מאָדערנע אויפלאָגע פון „פדיון שבויים", און די דאָזיקע אַרבעט איז געווען זייער קאָמפּלי־צירט און אויך פאַרבונדן מיט געפאָר פאַר אירע איניציא־טאָרן, אויספירער און אלע פאַרמישטע אין עסק...

„בריחה" אדער „עליה ב'"

כדאי צו דערמאָנען, אַז אין יענע צייטן, ווען די טער־מינען „בריחה" אָדער „עליה ב'" זענען נאָך נישט געשאָפן געווארן, איז שוין באַראַנאָוויטש געווען אַ וויכטיקער רינג אין דער „אונטערגרונט־באָן" קיין ארץ־ישראל.

אין פינסטערע נעכט פלעגן איבערן גרענעץ דורכגע־שוואָרצט ווערן חלוצים פון רוסלאַנד קיין פוילן. באַראַנא־וויטש איז געווען די באָזע פאַר אָט די אַלע „שוואַרצע" אָפעראַציעס. פון דאָנען פלעגן אַרויסגיין די גרענעץ־שמוגלער, און צָהער פלעגן עס אָנקומען גרופּנווייז די

אַ גרופּע חלוצים מיט אָקטיוווע טויער פון דער ציוניסטישער באַוועגונג לעבן בית־החלוצים (ציוניסטישע שול) אין 1921.
2־טע שורה, עס זיצן פון לינקס: אליעזר בערענשטיין, י. קצב, מילקאָנאָביצקי, מ. מ. גינצבורג, נ. נאָכומאָלסקי, אומבאָקאַנט, זשעניא טברסקי־גינצבורג (איצט צירת הכנסת אין ישראל).
3־טע שורה, פון לינקס: טיקטינסקי (צווישן בערנשטיין און קצב), ד"ר נאָכומאָווסקי (צווישן קצב און מילקאָנאָוויצקי), ד"ר בערמאן, אומבאָקאַנט, מ. מוקאָסיי, מ. ליאָכאָוויצקי, 2 אומבאָקאַנטע, רבקה יאָסעלעוויטש.
אויבן: יהושע וויינגער (דער דריטער פון לינקס).

צום גליק זענען אין דאָס רוב שטעט און שטעטלעך פאָרניכטעט געוואָרן אין דער מלחמה די בירגער־ביכער. די יידישע קהילה אין באַראַנאָוויטש האָט דאָן אָנטוויקלט אַ פאַרצווייגטע הילפס־טעטיקייט אויף דעם געביט, און באַ־זאָרגט די יידישע פליטים מיט באשטעטיקונגען אלס אייג־ווינער פון שטאָט און אומגעגנט. אויפן גרונט פון דעם, אלע איבערגעשוואַרצטע חלוצים. זיי פלעגן זיך אָפהאלטן ביי אונז און באזאָרגט ווערן מיט דאָקומענטן און מאָטעריעלע מיטלען אויף זייער ווייטערדיקן וועג קיין ארץ־ישראל. די ציוניסטישע שול איז דאָן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ חלוצים־הויס.

הונדערטער וויכטיקע ציוניסטישע און חלוצישע כוחות,

קאָנפערענץ פון די שכנותדיקע קהילות אין באַראַנאָוויטש (אין יאָר 1923), מיט דער באטייליקונג פון ר׳ יפה, יקיר וואַרשאַווסקי און אנדערע געסט.

פּאלקס־שול פון „צעירי־ציון" (1922)

עס זיצן פון רעכטס: ד״ר יעקב קאַגאַן, ב. גלעזער, ס. קאַפּלאַן, רבקה גאָלדבערג, גיטל ווערטהיים
עס שטייען פון רעכטס: מ. מוקאַסיי, דוד קצנלסון, קושניראָווסקי, ראַיעווסקי, ווייגער

זענען אויף אזא אופן און דורך דער דאזיקער „היים" געראַטעוועט געוואָרן און דערגרייכט זייער ציל.

פאליטישע און געזעלשאפטלעכע ארבעט

אין הערבסט 1922 זענען פאַרגעקומען די וואַלן צום ערשטן פוילישן סיים. עס איז דאַן געשאפן געווארן דער בלאָק פון די מינדערהייטן. די יידישע באַפעלקערונג האָט אַרויסגעווײזן גרויס אינטערעס אין דער לאַנדס־פאַליטיק, געזונמען אָן אַקטיוון אנטייל אין די וואַלן און דעמאָנסטרירט איר זעלבסטשטענדיקן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער און סאָלידאַרי־טעט מיט די אַנדערע מינדערהייטן.

צוגלייך מיט דעם האָט זיך אויך אַנטוויקלט אַ בריייטע מוניציפאַלע טעטיקייט. אין 1922 איז אין באַראַנאָוויטש געשאפן געוואָרן דער ערשטער שטאָט־ראָט, לויט אַ פאַריטעט־אָפּמאַך (ז׳פּטי־פּיפּטי) צווישן יידן און קריסטן.

אין יענער האָניק־צייט פון פעלקער־באַפרייונג און שטאָט־אָנטשטייונג, האָבן נאָך די פאַלאָקן, וועלכע זענען ביי אונז געווען אַ מינדערהייט, זיך באָמיט צו געווינען דעם צוטרוי, מיטאַרבעט און סימפּאָטיעס פון דער יידישער באַפעלקערונג.

מיט דער איניציאָטיוו פון די אַרטיקע כוחות און מיט דער פינאַנציעלער הילף פון „דזשאָינט"־פאָנדן זענען געשפנט געוואָרן שולן פון פראָשידענע טיפּן: רעליגיעזע און וועלט־לעכע, — יידישע, העברעאישע און עמישטע. אויסער דעם „דזשאינט" האָט אויך דער שטאָט־ראָט סובסידירט די דאָזיקע שולן; זיי זענען געוואָקסן און האָבן זיך אַנטוויקלט, און זייער עקזיסטענץ איז מער אָדער ווייניקער סטאַביליזירט געוואָרן.

ווירטשאפטלעכע פאריינען אין באנק־וועזן

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז באראַנאָוויטש פארבליבן אין נויט און אַרעמקייט; און דער ווירטשאפט־לעכער חורבן איז נאָך געוואָרן דערגרענצט אין איבערגאנגס־יאָר (1919), וועו די מאַכט פלעגט זיך אפט בייטן. ערשט אין דער צווייטער העלפט פון 1919 האָט באַראַנאָוויטש אַנגעהויבן קומען צו זיך.

אונטער דער פוילישער הערשאפט האָט זיך די ווירט־שאפטלעכע סטרוקטור פון אונזער שטאָט אין אלגעמיין נישט געענדערט. ס׳האָבן זיך אין אַ גרויסן זין געענדערט בלויז די באַדינגונגען און מעגלעכקייטן. עס האָבן זיך געפנט נייע געשאפטן און אונטערנעמונגען; דער גאנצער מסחר האָט זיך דערלאַנגט אַ קער אויף פוילן. עס האָבן זיך אַנגעהויבן שאפן ווירטשאַפטלעכע ארגאַניזאַציעס, אלס אפטיילונגען פון די צענטראַלעס אין וואַרשע און ווילנע. עס זענען גערופן געוואָרן צום לעבן פראָפעסיאָנעלע ארבע־טער־פאַריינען און פאַך־צענטן; ס׳איז אַנטשטאַנען אַ האַנטוועו־קער פאַריין און אן אלגעמיינער סוחרים־פאַריין.

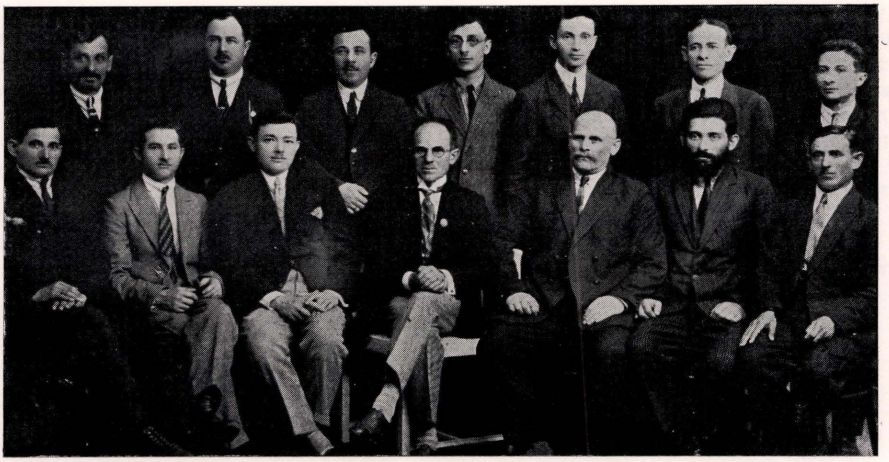
מ׳קען נישט זאָגן, אַז די אַלע פאַריינען האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט גרויס אחדות. די שטענדיקע קללה פון דער יידישער גזעזלשאפטלעכער צעשפליטערונג האָט זיך אנטפלעקט אויך דאָ.

גרויס איז צו באַדויערן, וואָס דער האַנטוועו־קער־פאַריין, וועלכער האָט געהאַלטן אונטער זיינע פליגלען די ברייטסטע שיכט פון דער יידישער באפעלקערונג, — גראַד דער פאריין האָט אממייסטן גלויבן פון די שטענדיקע סכסוכים, כסדר זיך געהאלטן אין איין שפּאַלטן.

א גרויסע ציים האָבן אין באַראַנאָוויטש עקזיסטירט 2 האַנטוועו־קער־פאַריינען, וועלכע האָבן איינער דעם צווייטן באַקעמפט אַזוי שארף, אַז עס האָט זיך שוין ביי זיי איינגע־בירגערט אַ צושטאַנד פון אייביקן קאַמף לשם קאַמף. איינער האָט כלומרשט רעפּרעזענטירט דעם רייכן האַנטוועו־רקער, דער צווייטער — דעם אַרעמען. די „יידנשטאָט־פאַרטיי" האָט געגרינדעט אן אייגענע האַנטוועו־רקער־אַרגאַניזאַציע „גוש העבודה". אַ קורצע צייט האָט פיגורירט אין אונזער שטאָט א פאריין „בעלי־מלאכה".

דער יידישער האַנטוועו־רקער האָט אין יענע שוועו־צייטן זיך גמאַכט מיט די לעצטע קרעפטן פאַר זיין עקזיסטענץ; ער האָט זיך גענויטיקט אין אַ שטאַרקע קער־פערשאפט, וואָס זאָל אים האַלטן אונטער זיין שוץ און שטיין אויף דער וואַך פון זיינע טאַג־טעגלעכע אינטערעסן, כדי ער זאָל נישט צעריבן וועו־ן צווישן די שוועו־רע מיל־שטיינער פון עקאָנאָמיש־ווירטשאפטלעכן קריזיס. דאָך וואָלט געוואָן נישט ריכטיק צו באַהויפטן, אַז דער יידישער האַנט־ווערקער איז געזעסן מיט פאַרליגנט הענט און נישט געהאָט קיין געהעריקע פאַרשטייערשאפט. דער באַראַנ־וויטשער האַנטוועו־רקער־פאַריין איז געווען דער גרעסטער און דער שטאַרקסטער אין גאַנצן קריז. ער האָט געהאָט זיינע פאַרשטייער אין נאָוואָגרודקער האַנטוועו־רקער־קאָמער און אין דער אַפּעלאַציע־קאָמיסיע (קאָמיסיע אַדוואָקאָוו־טש), געווען פאַרטרעטן אין דער קהילה און שטאָט־ראָט און אין אַלע קאָמיסיעס, וואָס האָבן געהאָט צו טאָן מיט פאר־שידענע אָמטן פון דער שטייער־מאַכט; געפירט אַ פאַר־צוויגטע טעטיקייט אויף אלע געביטן לטובת די האַנט־ווערקער. עס איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ יוידישע און מעדיצינישע הילף, און ס׳איז געווען אַ זאַרג פאַר הויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון זיינע מיטגלידער דורך אפטע פאַרלעזונגען און שמועסן איבער אַקטועלע און אַלגעמיינע פראָגן; געגרינדעט אן אייגענעם דראַמאַטישן קרייז און געפנט אַ ליינען־זאַל ביים פאַריין. עס זענען געמאַכט געוואָרן באַמיונגען פאַר אַ גאַנצער ריי אַקציעס: באַ־קומפן די קאַנקורענץ צווישן די האַנטוועו־רקער, פאַרבילקערן די פריייז פון צוזאַצן און אַרבעטס־מכשירים, אויסגעפינען ארבעט פאר די האַנטוועו־רקער פון רעגירונגס־באַשטעלונגען, שאפן קרעדיט־מעגלעכקייטן א. א. וו.

דער האַנטוועו־רקער־פאַריין האָט געהאַט נישט קיין קליינע השפּעה אויפן גאַנג פון גזעזלשאַפטלעכן לעבן אין אונזער שטאָט. דער יידישער בעל־מלאכה האָט מיט דער

אַ גרופּע טוער פון האַנטווערקער־פֿאַריין

עס זיצן פון רעכטס: ח. פּאַרטנאָוי, ח. רעזניק, שוויראַנסקי, ח. וועלטמאַן, פּ. קרעשינסקי, מ. קאַראַליצקי, מ. י. יאַנקעלעוויטש.
עס שטייען פון רעכטס: אומבאַקאַנט, אורינאָווסקי, ח. מינקאָוויטש, ז. קראָוטשוק, נ. מעדרעש, מאיר קאַראַליצקי, י. לייזעראָוויטש

ראַט, פֿאַרוואַלטונג און פערסאָנאַל פון פֿאַלקס־באַנק

עס זיצן פון רעכטס: וולף מוקאַסיי, א. קצב, ח. וועלטמאַן, מ. מוקאַסיי, איצקאָוויטש, פּאַלאָנסקי, ליטוואַק.
עס שטייען פון רעכטס: פּערעפּליאַטשיק, קליינמאַן, צירינסקי, יעזשערסקי, גאָרפינקעל, שוויראַנסקי, נ. מעדרעש, פּאַליאַטשאַק, לידאָווסקי, זעלצאָווסקי.

צייט באַוויזן צו שטייגן אין צאָל און אָנזען.

דאָסגלייכן איז אויך געווען מיט דעם אלגעמיינעם סוחרים־פאַריין. אויך ער האָט געהאַט צו דערפילן וויכטיקע אויפגאַבן אין ווירטשאפטלעכן לעבן פון שטאָט. ער איז געגרינדעט געווארן באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין אָנהויב פון זיין טעטיקייט האָט ער זיך פאַרנומען מיטן אַרויסגעבן „צענטקעס" (פריין־ליסטעס) פאַר קרעמער; פוילן האָט נאָך דאָן נישט געהאַט קיין סטאַביל וואַליוטע און מען האָט געמוזט אָפט ענדערן די פרייזן. דער פאַריין האָט אין אָנפאַנג קאָנצענטרירט אין זיך סוחרים און קרעמער פון אלע קרייזן — גרויסע גבירים און אַרעמעלייט.

נאָמען „קליינהענדלער־פאַריין". געווען צייטן, וועו די באַציונגען צווישן די ביידע פאַריינען זענען געווען געגוג אָנגעשטרענגט. דאָך האָבן ביידע אַרויסגעווען אַ לעבהאַפטיקע טעטיקייט אויף אַלע געביטן פון ווירטשאַפטלעכן לעבן; געהאַט זייערע פאַרשטייער אין דער קהילה און שטאָט־ראַט, אין אַלע ווירטשאַפטלעכע קערפערשאַפטן און קאָמיסיעס. נאָך די לעצטע קהילה־וואַלן, אין יאָר 1939, איז דער פאַרזיצער פון קליינהענדלער־פאַריין, ה׳ קרוטא׳ צאווסקי (איצט אין ישראל) געווייילט געווארן אין דער קהילה־פאַראוואַלטונג אַלס וויצע־פאַרזיצער.

ס׳איז פאַרשטענדלעך, אַז דאָס עקאָנאָמיש־ווירטשאַפט־

ראָט און פאַרוואַלטונג פון סוחרים־באַנק

אונטן: י. פוקסמאן

עס זיצן פון רעכטס: ש. ווערטהיים, י. מישקין, י. קצב, י״ז היילפערין, ב. צ. סענגאַלאָוויטש, באַגין, מ. גאָלדין.

עס שטייען פון רעכטס: ח. ווינשטיין, פוקסמאַן, שימשעלעוויטש, פאַלאָנסקי, איצקאָוויטש (הינטער פאַלאָנסקי), שעניצקי, מינקאָוויטש, וואַלאָפיאַנסקי, מאושאָוויטש (הינטער וואַלאָפיאַנסקי), י. זשוכאָוויצקי, מ. היילפערין, א. איזיקזאָן, גאָרעליק, צירינסקי.

אַ געוויסע צייט זענען אין שפיץ פון פאַריין געשטאַנען די ה״ה ישראל זלמן היילפערין, בן־ציון סענגאַלאָוויטש, יעקב לעווינבוך א. א.; אָנגעפירט האָט מיט אים אַ לענגערע צייט דער הויפט־סעקרעטאַר וואַלאָוויאַנסקי, וועלכער איז שפעטער אַריבער אלס פראַקטיקאַנט אין „באַנק קופיעצקי" און זיין ארט האָט פאַרנומען סעקרעטאַר צייטלין. אין די שפעטערדיקע יאָרן זענען בראש פון פאַריין געשטאַנען צוו. אנד. די ה״ה יהושע איזיקזאָן און ח. טראַכטענבערג.

דער אַלגעמיינער סוחרים־פאריין האָט נישט געקענט צופרידנשטעלן די וויניק־פאַרמעגלעכע קרעמער און קליינהענדלער, וועלכע האָבן געהאַט זייערע באזונדערע אינטערעסן, און ס׳איז געקומען צו אַ שפאַלטונג. פאַראַלעל צום סוחרים־פאַריין האָט זיך געשאַפן אַ צווייטער מיטן

אַ גרויסע צייט זענען אין שפיץ פון פאַריין געשטאַנען די ה״ה ישראל זלמן היילפערין, בן־ציון סענגאַלאָוויטש, יעקב לעווינבוך א. א.; אָנגעפירט האָט מיט אים אַ לענגערע צייט דער הויפט־סעקרעטאַר וואַלאָוויאַנסקי, וועלכער איז שפעטער אַריבער אלס פראַקטיקאַנט אין „באַנק קופיעצקי" און זיין ארט האָט פאַרנומען סעקרעטאַר צייטלין. אין די שפעטערדיקע יאָרן זענען בראש פון פאַריין געשטאַנען צוו. אנד. די ה״ה יהושע איזיקזאָן און ח. טראַכטענבערג.

דער אַלגעמיינער סוחרים־פאריין האָט נישט געקענט צופרידנשטעלן די וויניק־פאַרמעגלעכע קרעמער און קליינהענדלער, וועלכע האָבן געהאַט זייערע באזונדערע אינטערעסן, און ס׳איז געקומען צו אַ שפאַלטונג. פאַראַלעל צום סוחרים־פאַריין האָט זיך געשאַפן אַ צווייטער מיטן

לעכע לעבן פון באַראַוויטש וואָלט זיך נישט געקענט אנטוויקלן אָן די געהערעקע פאַריינען און קרעדיט־אנשטאַלטן. עס זענען פאַרלאָפן עטלעכע יאָר ביז עס איז געגרינדעט געווארן, אין יאָר 1922/23, די „פאַלקס־באַנק" (באַנק לודאַווי), וועלכע האָט לויט איר כאַראַקטער באַדינט אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג און איז יאָרלאַנג געווען די אייניקע יידישע קרעדיט־אינסטיטוציע.

דאָך זענען די סוחרים נישט געווען פון איר באַפרידיקט און האָבן אין אַ צייט ארום געשאַפן זייער „סוחרים־באַנק" (באַנק קופיעצקי). ביידע בענק האָבן עקזיסטירט אויף קאַאָפעראַטיווע יסודות און געווען אָנגעשלאָסן אין „פאַר־באַנד פון יידישע קאָאָפעראַטיוון געזעלשאפטן אין פוילן". שפעטער זענען אנטשטאַנען נאָך עטלעכע בענק: די

פּאַרוואַלטונג פון דער יידישער קהילה אין יאָר 1932

עס זיצן פון רעכטס: נ. פּערלאָו, אינז׳ א. וויניקאָוו, ד״ר מ. יאַסינאָווסקי (פּרעזעס), ח. וואָלטמאַן (וויצע־פּרעזעס), ש. וועריהיים
עס שטייען פּ־ן רעכטס: צ. קעסלין, ג. גלעמבאָצקי, מ. ביטענסקי.

אונזערע שטאָט־טאָטעס — ראָטמענער פון מאָגיסטראָט אין יאָר 1933

עס זיצן פון רעכטס: 1. אַדוואָק. איזיקזאָן, 2. ליטוואָק, 3. וועלטמאַן, 4. מוקאַסיי, 6. אינז׳ וויניקאָוו.
2־טע שורה פון רעכטס: 2. צוקערמאַן, 3. ברעגמאַן, 9. בלאָשינסקי.
3־טע שורה פון רעכטס: 1. מינקאָוויטש, 2. טונקעל, 3. זשוכאָוויצקי, 4. וואַראַביאָווסקי, 5. וואָלאָכוויאַנסקי, 6. ראַבינאָוויטש.

האַנטווערקער־באַנק (באַנק זשעמיעשניטשי), די „באַנק פאַר האַנדל און אינדוסטריי" (באַנק האַנדלאָווא־פשעמיס־לאָווי) און די „אלגעמיינע באַנק" פון דער „אגודה" (באַנק פאָווישעכני).

אויסער דעם האָט שוין זינט 1926 עקזיסטירט ביי אונז אַ „גמילות חסד"־קאַסע.

קיין גרויס נחת האָט דער עולם נישט געהאַט פון די אלע בענק. זיי האָבן זיך אפילו אַנגעהויבן צו אַנטווikkלען נישט שלעכט און אַ געוויסע צייט געבראַכט אַ סך נוצן דער יידישער באַפעלקערונג, אָבער קיין אַריכות ימים האָבן זיי נישט געהאַט און זענען נאָך גרויס מי און אַנשטרענגונג ליקווידירט געוואָרן אייגנער נאָכן אַנדערן אין פאַרלויף פון דער ערשטער העלפט פון די דרייסיקער, צוליב ווירטשאַפט־לעכע און אַדמיניסטראַטיווע סיבות. אַן אויסנאַם איז געווען די „אלגעמיינע באַנק" און דער „גמילות חסד", וועלכע האָבן אומאונטערבראָכן פונקציאָנירט ביז די לעצטע טעג פון דער פוילישער הערשאַפט.

צוגלייך מיט זייער אַרגאַניזאַטאָרישער טעטיקייט און טאָג־טעגלעכער ארבעט, האָבן די ווירטשאַפטלעכע פאריינען געשטאַנען אין אַ שווערן פאַרביטערטן קאַמף קעגן דעם עקאָנאָמישן אַנטיסעמיטיזם און די ווירטשאַפטלעכע גזירות פון דער פוילישער מאַכט. דער קאַמף פאַר עקזיסטענץ איז געוואָרן אלץ שווערער. נאָר אַ דאַנק די פאַראייניקטע כוחות, דער קעגנזייטיקער הילף און דער פעסטער אנטשלאָסנקייט, האָט מען געקענט אויסהאַלטן דעם פאַרצוויייפלטן געראַנגל.

פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס

אין די יאָרן 1919—1939 זענען אין באַראַנאָוויטש געגרינדעט געוואָרן פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס און געזעלשאַפטן; יעדע פון זיי האָט געהאַט אַ גרופע איבערגעגעבענע עסקנים, וועלכע האָבן פרייוויליק געווידמעט דער גזעלשאַפטלעכער ארבעט זייערע בעסטע יאָרן און כוחות. עס איז שווער אויסצורעכענען אַלע ליבע חברים און חבר׳טעס, וועלכע האָבן אַזוי פיל געלייסטעט פון זייער פרייער צייט פאַר די נויטבאדערפטיקע און אומגליקלעכע פון אונזער אלטער היים. זיי האָבן אַלע דערפילט די הייליקע אויפגאַבע מיט זייער פולן ברען און איבערגעגעבנקייט. זאָל דאָס אלץ פאַרשריבן ווערן אויפן זכות פון יענע, וואָס זענען שוין נישטאָ מיט אונז, און זאָל דאָ פאַרצייכנט ווערן אונזער פולע אנערקענונג און דאַנקבאַרקייט פאר די אַלע, וואָס זענען צעזייט און צעשפרייט איבער דער גאָרער וועלט.

אַ קאַפיטל פאַר זיך איז געווען די געזעלשאַפט „טאָז", אין וועלכער עס זענען געווען פאַרטרעטן אַלע שיכטן און קרייזן פון דער יידישער באַפעלקערונג.

אין אַלגעמיין זענען די פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס ביי אונז געווען אויסערלעך ענלעך צו די זעלבע איסטיטוציעס אין אַנדערע יידישע ישובים. דאָך זענען זיי אינערלעך שטאַרק באַאיינפלוסט געוואָרן פון ספעציפישן כאַראַקטער, מענטאַליטעט און גייסטיקער פיזיאָנאָמיע פון באַראַנאָוויטשער יידנטום.

„בית יתומים"

בערך אין יאָר 1919 זענען דורכן „דזשאינט" געשאַפן געוואָרן צוויי צענטראַלע קערפערשאַפטן, פאַר מעדיצינישער הילף און פאַר יתומים־פאַרזאָרגונג, אין וועלכע עס זענען געווען פאַרטרעטן אויסער די אפיציעלע לייטער פון „דזשאינט" אויך פאַרשטייער פון דער אָרטיקער יידישער געזעלשאַפט. דאָן איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ „בית יתומים". די גרינדערין איז געווען פרוי פידלער, דער ערשטער פאַרוואַלטער — ה׳ איזראַעליט. היות ווי די אינסטיטוציע האָט נישט געקענט אַרומנעמען די הונדערטער יתומים אין שטאָט, איז דאָס פראַבלעם געלייזט געוואָרן דורך דער „יתומים־פאַרזאָרגונג", וועלכע האָט געזאָרגט פאַר דער מאַטעריעלער אונטערשטיצונג פון די יתומים אינערהאַלב זייערע פאַמיליעס, פאַר זייער שול־דערציונג, און דער עיקר—פאַר זייער פאַך־אויסבילדונג. עס זענען געשלאָסן געוואָרן אָפמאַכן מיט פאַרשידענע בעלי־מלאכות, און אַזוי זענען אַ סך יתומים דערציגן געוואָרן אלס זעלבסטשטענדיקע פראָדוקטיווע מענטשן.

דער „בית יתומים" זעלבסט, מיט דער הילפס־טעטיקייט פון „דזשאינט" און דער אונטערשטיצונג פון „יעקאפא" און דער אָרטיקער באַפעלקערונג, האָט זיך אַנטוויקלט אין זייער אַ וויכטיקער און נוצלעכער געזעלשאַפטלעכער אינסטיטוציע, וואָס האָט אומאונטערבראָכן עקזיסטירט איבער צוויי צענדליק יאָר, ביז די דייטשן י״ש האָבן פאַרטריבן אלע יידן אין געטא. אין פאַרלויף פון איר קיום האָט זי דורכגעמאַכט פאַרשידענע צייטן און גלגולים, ביז זי האָט זיך דערשלאָגן צו אן אייגענעם פרעכטיקן געמויערטן בנין, וועלכן די חשובע בריידער גדליהו און יעקב סטאָלאָוויצקי האָבן אויפגעבויט אויף זייער קאָסטן, אויף זייער אייגענעם פלאַץ אויף גראַפסקע גאַס, און עס געשענקט דער געזעלשאַפט פון „בית יתומים" צום זכר פון זייער מוטער חיה (געשטאַרבן ר״ח אלול תרע״ד) און פאָטער ישראל משה ז״ל (געשטאַרבן כ״ד תשרי תר״פ).

אַנגעפירט האָט מיטן „בית יתומים" אַ פאַרוואַלטונג, וואָס פלעגט יעדעס יאָר געווייילט ווערן אויף אַ יערלעכער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג.

די יתומים׳לעך מיט דער גרינדערין און אָנפירערין פון בית־יתומים, פרוי פידלער (אין מיטן), און פּאַרוואַלטער ה׳ איזראַעליט (1919).

די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג און די אָרטיקע אינס־טיטוציעס ווי „טאָז", דער דראַמאַטישער פּאַריין און די פּעדאַגאָגישע ראַטן פון די יידישע שולן, האָבן וואָרעם אונטערשטיצט דעם דאָזיקן אַנשטאָלט און תמיד געשטאַנען צו זיין דינסט הן מיט ממשותדיקער הילף און הן אויף די געביטן פון דערציונג און געזונטהייט.

די ברידער גדליה און יעקב סטאָלאָוויצקי

מיט דער צייט איז בײַם „בית יתומים" געשאַפן געוואָרן אַ מין „קינדער־אָג־ה־יים", וואָס פלעגט פּאַר אַ געוויסער באַלוינונג אויפנעמען קינדער פון אַזעלכע הייזער, ווו די עלטערן זענען געזונט שטענדיק באַשעפטיקט און נישט געקענט אַכטונג געבן אויף זייערע קינדער. די קינדער פלעגן דאָ פּאַרבראַכטן אַ גאַנצן טאָג אויף אַלעם גרייטן — עסן, אָפּרו און דערציונג. אין שפּיץ פון „קינדער־היים" איז געשטאַנען אַ ספּעציעלער קאָמיטעט, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער גאנצער אַרבעט. לעצטנס האָט ער אויך איינגע־אָרדנט אַ האַלב־קאָלאָניע פּאַר קינדער אין עלטער פון 3 ביז 7 יאָר.

די געזעלשאַפט „בית יתומים" האָט וואָס וויייטער אַלץ מער אויסגעבריייטערט און פּאַרצווייגט איר טעטיקייט, און אירע ראַמען זענען שוין געוואָרן צו ענג אויף אויסצופירן אירע קאָמפּליצירטע אויפגאַבן.

די דאָזיקע אָנטוויקלונג האָט געפונען איר אויסדרוק אויף דער יערלעכער אָלגעמיינער פּאַרזאַמלונג, דעם 27 מאי 1937, מיט דער באַטיילונג פון ה׳ שאָליט אָלס דעלע־גירטער פון געגט־קאָמיטעט פון „יעקאפא" אין ווילנע, אויף וועלכער ס׳איז געענדערט געוואָרן דער ביזאיצטיקער נאָמען „בית יתומים" אויף אַ „יידישע קינדער־שול־געזעלשאַפט אין באַראַנאָוויטש", מחמת דער וועזנטלעכער פארבריייטערונג פון אַרבעטס־פּראָגראַם.

„לינת הצדק"

די „לינת הצדק" אין באַראַנאָוויטש האָט הינטער זיך צו פּאַרצייכענען אַ לאַנגיעריקע טראַדיציע פון געזעלשאַפטלעכער וווילטעטיקייט.

שוין אין דער ערשטער העלפט פון די נייניציקער פון פּאַריקן יאַרהונדערט איז אַ דאָנק דער איניציאטיוו פון עטלעכע פרויען געשאַפן געוואָרן אַ „בקור חולים", וואָס איז מיט דער צייט פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ „לינת הצדק" (זע — „באַראַנאָוויטש אונטער דער רוסיש־צאַרישער הער־שאַפט").

איר טעטיקייט האָט זיך כמעט ווי קיינמאָל נישט אַפּ־

געשטעלט. אפילו אין די שוועריע יאָרן פון דער דייטשישער אָקופּאַציע אין ערשטן וועלט־קריג, איז באַראַנאָוויטש קיינמאָל נישט פאַרבליבן הילפלאָז אויף דעם געביט. עס האָבן זיך תמיד געפונען יונגע מענטשן, מייסטנס פרויען, וועלכע האָבן זיך באַמיט ביי זייער שוועריע באַדינגונגען צו פאַרלייכטערן די ליידן פון די שטוביקע דורך דעם, וואָס זיי פלעגן האַלטן וואָך ביים בעט פון קראַנקן.

די מלחמה האָט אונז איבערגעלאָזט אַ שווערע ירושה פון נויט און אַרעמקייט, וואָס האָבן געפירט צו דער פאַרשפּרייטונג פון געפערלעכע עפידעמיעס צווישן דער אויס־

פאָרוואַלטונג פון „לינת הצדק" (1930)

עס זיצן פון רעכטס: ש. מאַנדעל, מאַטשאַנאָוו, י"ה יאָסעלעוויטש, ש. פעלדענקרייז (פאַרזיצער), י. קאַפלאָן, א. מיראַנסקי.
עס שטייען פון רעכטס: י. לעוו, א. בעקערמאַן, פ. זעלצאָווסקי, א. שמושקאָוויטש, י. פאַלאָנסקי, פרידמאַן.

סאַניטאַר־מעדיצינישער קרייז „רויטער מגן דוד" ביים „לינת הצדק"

עס זיצן פון רעכטס: לאה קאַגאַן, יוסף פוקסמאַן, רחל גערציקאָוויטש, פסח זעלצאָווסקי, רייזראַדסקי, שפירא, אברהם מיראַנסקי. 2־טע שורה פון רעכטס: ע. באַלאַצקי, זעלדאָוויטש, אומבאַקאַנט, קאַפעליאָוויטש, ברזוודא, אומבאַקאַנט, סאַניע מיראַנסקי, קושניר, ראָזשאַנסקי, פאַרטנאָוו, ח. שערעשעווסקי.
אויבן פון רעכטס: ראַבינאָוויטש, אומבאַקאַנט, מ. לאַנצעוויצקי, ביטענסקי, נ. לאַנצעוויצקי, רחל גרעבלע, 4 אומבאַקאַנטע.

געהונגערטער און פֿאַרפֿיניקטער באַפֿעלקערונג. קיין שפּיטאָל איז דאָן נאָך נישט געווען אין באראנאָוויטש. די גרינדונג פון אַ „לינת הצדק" איז געווארן ממש אַ לעבנספראגע.

אין די קאָלטע טעג פון שבט 1920, האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַ גרופּע עסקנים און געלייגט דעם גרונטשטיין פאר דער באַנייטער אינסטיטוציע „לינת הצדק", וואָס האָט אין משך פון צוויי צענדליק יאָר געשטאַנען אויף דער וואַך פון די ארעמע קראַנקע און זיי טריי געדינט מיט אַלעם נויטיקן, אַפֿילו מיט אַ גוט־איינגעריכטעטן דענטיסטישן קאַבינעט.

דער „לינת הצדק" איז בייַ אונז געווען מער ווי אן אינסטיטוציע; עס איז געווען אן ארגאַניזאַציע פון הונדערטער פרייוויליקע דערוואַקסענע און יוגנטלעכע פון אלע קריין און שיכטן, וועלכע האָבן אָפּטויו אַנטייל גענומען אין דער פאַרצווייגטער טאָג־טעגלעכער ארבעט פון „לינת הצדק" דורך זאַמלען געלט און פראַדוקטן, ווי אויך דורך באַזאָרגן די קראַנקע מיט מעדיקאַמענטן און אַנדערע נויטיקע מעדיצינישע הילפֿס־מיטלען. און דער עיקר, דורך פערזונלעכער הילף צו די קראַנקע.

די ארבעט איז געפירט געווארן מיט גרויס מסירות־נפש. על פי רוב איז אויסגעקומען די מיטגלידער צו אַמטירן אויף וואַך־נעכט אין דער סאַמע גענויכטער ארעמקייט, צו נעכטיקן אין פאַרשטיקטע און ענגע הייזער ביי אַנשטעקנדיקע קראַנקע. און דאָך זענען שטענדיק געווען פרייוויליקע מענטשן צו דער ארבעט, און עס זענען פּמעט ווי נישט געווען קיין פאַלן פון אַנטזאָגן זיך. אויך האָט די אינסטיטוציע געזאָרגט פאַר פראַדוקטן־פאַרטיילונג צווישן קראַנקע און שוואַכע, לויט די פאַראַרדנונגען פון דאָקטוירים.

די „לינת הצדק" איז געווען טראַדיציאָנעל אין איר פאַרם, מאַדערן און קאַנסטרוקטיוו אין איר אינהאַלט. זי האָט אין זיך פאַראייניקט עלעמענטן פון דער אלטער טראַדיציאָנעלער צדקה מיט דער מאָדערנער קעגנזייטיקער הילף. און דערפאַר טאָקע איז איר הילף געווען עכט יידיש, מענטשלעך און אפילו חבריש, אָן דער שאַרפער דיפערענץ צווישן העלפער און געהאָלפענעם.

די צענטראַלע פיגור אין דער גאַנצער ארבעט פון „לינת הצדק" איז געווען די פרוי פעלדענקרייז, ביז זי איז אפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל (איצט אין ישראל). אין איר פערזאָן איז זי געווען די פאַרקערפערונג פון דער עכטער אידעאַלער וווילטעטיקייט, און מיט איר ענערגיע — אַ דינאַמישע טרייבקראַפֿט; געדינט ווי אַ ביישפיל פאַר אַנדערע צענדליקער און הונדערטער אַקטיוויסט טויער פון דער דאָזיקער וויכטיקער הילפס־אינסטיטוציע.

„בית לחם"

אַ וויכטיקן אָרט האָט פאַרנומען אין יידישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן פון אונזער שטאָט דער „בית לחם".

דאָס איז געווען אן אינסטיטוציע, וואָס האָט אין בוכשטעלעכן זין פון וואָרט געקעמפט קעגן הונגער פון די ארעמע מאַסן. אַ סך מאָל ווערט אין דעם דאָזיקן בוך באַשאַנט, אַז בראַנאָוויטש האָט פאַרמאָגט נישט בלויז גרויסע סוחרים און רייכע בעלי־בתים, נאָר אויך אַ היפּש ביסל ארעמע משפחות, וועלכע האָבן ממש געליטן הונגער. אויך זענען געווען צענדליקער יידן פון מיטל־קלאַס, וועלכע האָבן אויסערלעך געפירט אַ בעל־הבית'ישן לעבנס־שטייגער, און אין שוועריע קריזיס־צייטן פלעגט זיי אויסקומען שטילערהייט צו הונגערן. זיי האָבן עס פאַרבאָרגן פון פרעמדע אויגן, נישט געוואָלט און נישט געקענט אויסשטרעקן די האַנט.

אמת, עס האָבן נישט געפעלט ביי אונז קיין צדקניות, וואָס פלעגן אויסגעפינען די דאָזיקע נויטבאַדערפֿטיקע און באַזאָרגן זיי בסתר מיט שפּייז און אָפּט אויך מיט מזמן געלט. אָבער אַ סך האָבן זיי נישט געקענט אויסטאָן מיט די באַגרענעצטע מיטלען, וואָס זיי פלעגן צונויפזאַמלען אין געוויסע הייזער, וווּ מען האָט זיי גוט געקאָנט און תמיד אויפגענומען מיט גרויס כבוד. שטענדיק פלעגט מען זיי זען ארומגיין איבער די גאַסן מיט די טיפּישע פאַרקנופּטע פאַטששיילקעלעך — און מיט פאַרזאָרגטע פנימער.

אָט די פליכטן האָט אויף זיך ענגומען דער „בית לחם", — אָט די באשיידענע אינסטיטוציע, וואָס האָט אַן רעש און אַן טומל, אין די ערגסטע צייטן און ביי די שווערסטע באַדינגונגען, דערפילט אירע אויפגאַבן מיט דער גרעסטער אָפּפערווילליקייט און צערטלעכקייט. זי האָט שוין געווווסט דעם וועג, ווי אַזוי צו שטיצן מענטשן אין זייער נויט אויף אַ בכבודיקן אופן און אין שטרענגער דיסקרעציע. דאָס קרוין־וועַרק פון „בית־לחם" איז טאָקע געווען דער אַלטער „מתן בסתר".

אַן ערך 700 נויטבאדערפטיקע יידישע נפשות האָבן באקומען פון איר שטיצע. און די אַלע האָט זי עגדאַרפט אויסהעלפן מיט ברויט, פראַדוקטן און האַלץ אַ גאַנצן ווינטער, מיט חלה, פלייש און אנדערע שפּייזן אויף שבת און ימים־טובים. און ווען נישט, חלילה, די אינסטיטוציע פון „בית להם", וואָלטן זיי ממש געפאַלן פון קעלט און הונגער.

די נויטיקע מיטלען האָט מען געדארפט זאַמלען פון אַ „וואָכער" און ביי אַנדערע געלעגנהייטן צווישן דער יידישער באַפֿעלקערונג. נישט שטענדיק איז דאָס געווען לייכט און אינפאַך. געווען צייטן, וועַן די אינסטיטוציע האָט זיך געראַנגלט פאַר איר קיום.

פון צייט צו צייט פלעגן אַרייַנפאַלן געוויסע געלטער פון די לאנדסלייט מעבר לימים. באזונדערס האָבן זיך אויסגעציכנט אין דער הינזיכט אונזערע בני־עיר אין דרום־אַפֿריקע, וועלכע האָבן אַפילו געפונען פאַר נויטיק צו גרינדן אַ ספעציעלן קאָמיטעט לטובת דעם „בית לחם" אין בראַנאַ־וויטש.

אין „בראַנאָוויטשער קוריער" פון 20־טן מאי און אין „בראַנאָוויטשער וואָך" פון 16־טן סעפטעמבער 1938, געפינען מיר צוויי עפענטלעכע דאַנק־זאָגונגען פאַר די בראַנאָוויטשער

לאַנדסלייט אין יאָהאַנעסבורג (אָפריקע). די פאַרוואַלטונג פון „בית לחם" קוויטירט דאָרט צוויי געלט־שפענדונגען, וואָס זענען דערהאַלטן געוואָרן אויפן אָדרעס פון פאַרוואַלטונגס־מיטגליד יעקב דב נייפעלד, און זי דריקט אויס איר גרויס אנערקענונג און דאַנקבאַרקייט פאַר די ברידער און שוועסטער אין אָפריקע, פאַר זייער גוט האַרץ און איבערגעגעבנקייט צו דער האַלטער חיים. בעחתמעט: אברהם שמואל גאלאי, וועלכער איז געווען דער פרעזעס און לעבעדיקער גייסט פון „בית לחם" און יאָרנלאַנג געאָרבעט פאַר אים טאָג און נאַכט מיט לייב און לעבן.

„מושב זקנים"

דער „מושב זקנים" אין באַראַנאָוויטש איז אויסגעבויט געוואָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, דורך ה' ישראל זלמן היילפערין און זיין פרוי שרה ליבע ז"ל.

ער איז געווען אייניגעאָרדנט אין אַ פיינעם, גרויסן געמויערטן בנין. לייט האָבן געווזט צו דערציילן, אַז דער חשובער נדבן האָט אין איר אריינגעלייגט אַן ערך 10—12 טויזנט דאָלאָר.

אין „מושב זקנים" פלעגן אויפגענומען ווערן עלטערע מענטשן, מענער און פרויען, וועלכע זענען פאַרבליבן אויף די עלטערע יאָרן אליין, — אָן קינדער, אָן געלט און אָן פאַר־מעגן. די זקנים האָבן זיך דאָרט געפילט זייער באַקוועם און אנגענעם, געווען מיט וועמען אַ וואָרט אויסצורעדן און זיי האָט דאָרט קיין זאָך נישט געפעלט. זיי האָבן געהאָט אפילו אַן אייגענעם בית־מדרש'ל, וווּ מען פלעגט יעדן טאָג דאָוונען און לערנען.

ה' ישראל זלמן היילפערין האָט דעם „מושב זקנים" אפגעשריבן, פאַרמעל און געזעצלעך, פאַר דער יידישער קהילה. אַנגעפירט האָט מיט אים אַ פאַרוואַלטונג, וואָס האָט געהאָט צו זאָרגן פאַר זיין עקזיסטענץ און אָרדנונג. די הוצאות פלעגט מען דעקן פון אַ „וואָכער", שפענדונגען, סובסידיעס פון קהילה און שטאָט־ראַט.

לויט די שילדערונגען פון אָרטיקע יידן, איז ישראל זלמן היילפערין באַווּסט געוואָרן צו זיין טאָט דורך אַ טיף מענטשלעכן מאַמענט.

ער האָט אין די צייטן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה געוואָלגלט און געוואַנדערט איבער רוסלאַנד אַלס פליט, און נאָך דעם ווי ער האָט זיך אָנגעזעצן מיט אַ סך נויט און עלנט, און אַליין פאַרזוכט דעם טעם פון זיין אַ נע־ונד, האָט ער ביי זיך אין האַרצן באַשלאָסן, אַז אויב ער וועט דערלעבן קומען צוריק אַהיים קיין באַראַנאָוויטש, וועט ער אויפבויען אויף זיין אייגענער רעכענונג אַ „מושב זקנים".

ער האָט זיין באַשלוס דערפילט, און געשאַפן אַ היים פאַר צענדליקער אַלטע, עלנטע און פאַרלאָזענע יידן.

„מעות חטים"

אויב אויף אַלע געביטן פון גזעזלשאַפטלעכן לעבן איז דאָס באַראַנאָוויטשער יידנטום געווען דינאַמיש און שעפעריש, איז עס אויפן געביט פון מעות־חטים געווען כמעט אַן אוניקום און מוסטער פאַר גאַנץ פוילן.

דאָס „מעות חטים"־ווערק קען ווירקלעך באַצייכנט ווערן אַלס סימבאָל פון יידישן געזעלשאַפטלעכן געווייסן אין אונזער שטאָט,—אַלס ביישפיל פוןספעציפישן „צדקה־סיסטעם", וואָס איז געווען אייניגעפירט ביי אונז.

אין אַלע יידישע קהילות איז געווען אַ שטענדיקער מנהג, אַז יעדן יאָר, צווישן פורים און פסח, פלעגט דער רב, צוזאַמען מיט עטלעכע בעלי־בתים, אַרויסגיין מיט דער „רויטער פאַטשיילע" איבער די הייזער צו זאַמלען מעות־חטים.

אין באַראַנאָוויטש איז נישט געווען אַזאַ מנהג.

אַ געזעלשאַפטלעכע אָפשאַצונגס־קאָמיסיע פלעגט זיצן און באַשטימען דעם הויך פון „מעות חטים"־שטייער פאַר יעדן קהילה־מיטגליד באַזונדער, און עס זענען גענוג געווען עטלעכע שפנטלעכע מעלדונגען אין דער אָרטיקער יידישער פרעסע אָדער פערזענלעכע שריפטלעכע דערמאָנונגען, אַז יעדער איינער זאָל פרייוויליק אַריינטראָגן זיין שטייער.

עס זענען געווען רעקלאַמאַציעס און בירורים איבערן הויך פונם פרייוויליקן שטייער, אָבער עס זענען אין פאַרלויף פון אַלע יאָרן נישט געווען קיין פאַלן פון אָנטזאָגן זיך.

„פרויען פאַריין"

אין דער ריי פון פאַרשידענע אָנדערע פילאָנטראָפישע אינסטיטוציעס אין באַראַנאָוויטש, האָט אַ בכבוד'יקן אָרט פאַרנומען דער „פרויען פאַריין". דאָס איז געווען אַ בריט־פאַרצווייגטע אָרגאַניזאַציע פון הונדערטער פרויען פין אַלע שיכטן, וועלכע האָבן זיך פרייוויליק געשטעלט אין דינסט פון זייער פאַריין און געווידמעט צייט און ענערגיע דער הייליקער אַרבעט צו גונסטן דעם נויטבאַדערפטיקן.

די טעטיקייט פון פאַריין איז געווען זייער אַ פאַרצווייגטע, ווי פאַרשידנאַרטיק ס'איז געווען די נויט, אָזוי פאַרשידן זענען אויך געווען זיינע אויפגאָבן. אָפילו אָזאַ אייגנפלוסריייכע און וויכטיקע אינסטיטוציע ווי „לינת הצדק", האָט אָפט געמוזט אָנקומען צום „פרויען פאַריין", ווען ס'האָט זיך געהאָנדלט וועגן אַ שווער־קראַנקן, וועלכן מען האָט געדאַרפט אויף גיך פירן קיין ווילנע אָדער וואַרשע, מחמת ס'איז נישט געווען קיין גרויסער שפיטאָל אין אונזער שטאָט.

האָט אָן אָרעם מיידל נישט פאַרמאָגט די געהעריקע מיטלען אויף חתונה־הוצאות, האָט דער „פרויען פאַריין" שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז די באַשערטע זאָלן קומען אונטער דער חופה. די קרוין פון זיין אָרבעט האָט דער „פאַריין" געזען אין דער ערטיילונג פון הילף דער אָרעמער קימפעטאָרין.

„זייער פאַרצווייגט איז געווען די טעטיקייט פון „פרויען פאַריין" און זייער וויכטיק די הילף פאַר דער אָרעמער באַפעלקערונג. די הכנסות זענען געקומען פון אַ מאַנאָטלעכן מיטגלידס־אָפצאָל, פאַרשידענע אונטערנעמונגען, און דער עיקר — פון זאַמלונגען צווישן די רייכע פרויען.

דער פאריין איז געשאפן געוואָרן אין יאָר 1932 דורך דער איניציאָטיוו פון די פרויען: העניע בוסעל, רחל זשוכאָ־וויצקי, חסיה סאדאווסקי א. א. זיין טעטיקייט האָט זיך עצויגן ביז צום חורבן. די דאָזיקע פרויען זענען געווען איבערגעגעבן זייער פאריין בלב ונפש. אין שפיץ פון אים איז געשטאַנען פרוי העניע בוסעל. נישט געקוקט אויף איר עלטער, מיטן גאַנצן ברען און מיט אַן אויסערגעווייניעכער מסירות־נפש געטראָגן אויף זיך די זאָרג פאַר זיין קיום ווי אויך אַ היפשן טייל פון דער טאָג־טעגלעכער אַרבעט. דער שטאַרק־סטער פראָסט און די גרעסטע שנייען זענען נישט געווען פאַר איר קיין מניעות ביים דערפילן אַ וועלכע ס׳איז אויפגאָבע. גרויס איז געווען דער צער פון איר משפחה, ווען מען האָט זי איינמאָל געפונען ויצנדיק אויפן הויף און קרעכצנדיק, באַדעקט מיט שניי. זי האָט זיך פאַרזעסן אויף אַ זיצונג, און איילנדיק אַהיים אין אַזאַ געווייטער האָט איר פאַרכאַפט דער אָטעם. געווּאָלט אַ ביסל קומען צו זיך — און נישט אַריינפאַלן אין שטוב אין אַ נישט־געווייניעכן צושטאַנד. נישט געווּאָלט מצער זיין די משפחה.

העניע בוסעל, גרינדערין און פאָרזיצערין פון „פרויען פאַריין"

זאָל זיין געבענטשט איר נאָמען און דער אָנדענק פון אַלע אירע מיטאַרבעטערינס!

שלמה פוקסמאן הי״ד

„גמילות חסד"

פאָרוואָרט

דער פנקס פון דער גזעלשאַפט „גמילות חסד" אין באַראָנאָוויטש, יובילייי־אויסגאָבע 1926—1936, צוזאַמענגע־שטעלט און רעדאַקטירט פון שלמה פוקסמאָן, — איז פין די אייניציקע דאָקומענטן, וואָס זענען געבליבן פון אונזער שטאָט.

די „גמילות חסד"־קאַסע איז געגרינדעט געוואָרן אין 1926 דורך עטלעכע גוטזשלשאַפטלעכע טוער, געטריבן דורך אַן אינערלעכן אידעאַליזם, בייַ דער דירעקטער מיטהילף פון די גרויסע הילפס־גזעלשאַפטן: „דושאָינט" — „יעקאפא" — „צעקאבע".

שוין אין פאָרוואָרט באַקלאָגט זיך דער רעדאַקטאָר שלמה פוקסמאָן, אז בעתן צוטרעטן צו דער אַרבעט פון „פנקס" האָט ער זיך אָנגעשטויסן אויפן גרויסן מאַנגל פון מאַטעריי־אַלן און פון אַ יידיש שטאַטישן אַרכיוו. ער באַמערקט דערבייַ די נויטיקייט פון אַ גרויסן היסטאָריש־מאָנאָגראָפישן פנקס פון באַראָנאָוויטש.

אין די אַרטיקלען געווידמעט „גמילות חסד", געשריבן פון רבנים און אַרטיקע טוער, שטעלט זיך אָפ הרב ר׳ ניסן שיינבערג (הי״ד) אויף דער אָטמאָספער, אין וועלכער דער מוסד איז געגרינדעט געוואָרן: אין חברה ש״ס, ביים שמועסן איבער יידיש צרות, — און ער באַמערקט, אַז „דער קאָמף פאַר טאָג־טעגלעכער עקזיסטענץ נעמט אַן פאַרצווייפלטע פאַרמען".

ראָבינאָ־מיטגליד הרב י. לאָנדמאָן (הי״ד) שילדערט די טרויעריקע ווירקלעכקייט: „דער האַנדלס־עקאָנאָמישער ווירקונגס־קרייז פאַר דער יידישער באַפעלקערונג אין פוילן, ווערט אַלץ שמעלער; די פרנסה־קוועלן ווערן פאַרשלאָסן

העניע בוסעל, גרינדערין און פאָרזיצערין פון „פרויען פאַריין"

פאַרן יידישן צוטריט, מיר פילן זיך מאַטלאָז אָנטקעגן דער באַיקאָט־כוואַליע, וואָס נעמט אַן אַלץ מער דראָענדערע פאָרמען. אין אָנבליק פון דער גרויסער געפאָר, דורכן דער־

נעענטערן זיך מיט שנעלע טריט די שוועדע טעג לויטן נוסח פשיטיק און מינסק (מאזאוויעצקי — רעד.), דאדפן מיר ענגער צוזאמענבינדן די אייגענע רייהען אויף אין ווירטשאפטלעכן זין אזוי, אז יעדער אייגיקער פאל פון ארויסשטויסן א יידישע פאמיליע פון איר עקאנאמישער פאזיציע, זאל באגעגנט ווערן מיט א שטארקן ווידערשטאנד פון א קאלעקטיוון פח".

ד"ר נאכומאווסקי שטעלט זיך אפ אויפן באגריף „גמילות חסד", וואס איז איינע פון די שענסטע מדות בייי יידן. „אין די פאר־מלחמה־דיקע יאהרן האבן זיך כמעט אין יעדער שטאט און שטעטל געפונען רייכע יידן, וועלכע פלעגן — צוליב רעליגיעזע אדער פילאנטראפישע טעמים — ערטיילן אנפראצענטיקע הלוואות, אדער ריכטיקער: „גמילות־חסדים"; היינט־צו־טאג געהערט דאס שוין צו די זעלטענע דערשיינונגען".

פנחס אייזנבערג (פרעזעס פון רעוויזיאנס־קאמיסיע באמערקט „די גרויסע אפגעטוענע הילפס־ארבעט פון דער אינסטיטוציע, וואס באזיצט אן אייגענעם גרונט־קאפיטאל פון 20.000 זלאטעס, דיספאנירט מיט אן אומזאץ פון 170 טויזנט גילדן א יאר". ער באמערקט אויך, „אז דער „גמילות חסד" האט במשך זיין פיליעריקער עזיסטענץ נישט געליטן פון קיין שום אינפערלעכער אויפטרייסלונג. מענטשן פון פארשידענע ריכטונגען, מיט קעגנזעצלעכע אנשויאונגען, האבן פרידלעך און הארמאניש צוזאמענגעארבעט".

(רעדאקציע)

אנטשטייונג פון „גמילות חסד" און זיין אנטוויקלונג

דער גרעדאנק צו גרינדן א געזעלשאפטלעכע „גמילות חסדים"־קאסע איז אנטשטאנען אין יאר 1926 אינם קרייז, וואס האט זיך גרופירט ארום דער „חברה ש"ס". די דאזיקע חברה איז געגרינדעט און אנגעפירט געווארן דורך הרב ר' יחיאל מיכל ראבינאוויטש; איר זיל־ארט איז געווען אין „בית המדרש דפועלי צדק" („בעל־מלאכה־שער"), אויף מינסקער גאס, און ארום איר האט זיך גרופירט א גרעסערע צאל לומדישע בעלי־בתים. מיט דער צייט איז די „חברה ש"ס" געווארן א צענטער פאר געזעלשאפטלעכער אקטיוויטעט.

אויף וויפל די גרינדונג פון דער גמ"ח־קאסע און איר ארבעט איז געווען ענג פארבונדן מיט דער חברה ש"ס פון ביהמ"ד „פועלי צדק" קען דינען דער פאקט, וואס די חשבונות און תקנות פון גמ"ח זענען א געווייסע צייט נאך איר אנט־שטייונג פארצייכנט געווארן אין די חשבונות־ביכער פון דערמאנטן בית־המדרש, ווו עס זענען אויך פארגעקומען אירע אסיפות און פארזאמלונגען.

דער איניציאטאר פון „גמילות חסד" איז, ווי געזאגט, געווען הרב ר' יחיאל מיכל ראבינאוויטש און די גרינדער און בויער פון דער אינסטיטוציע — די מיטגלידער פון חברה ש"ס, וועלכע האבן קודם כל זיך אליין באשטייערט, און אין סעפטעמבער 1926 געעפנט א זאמל־אקציע איבערן שטאט, כדי צו שאפן א גרעסערן גרעלט־פאנד, וואס זאל דינען אלס גרונט־קאפיטאל פאר אן אנפראצענטיקער ליי־קאסע.

די ערשטע געווייהלטע פארוואלטונג איז באשטאנען פון די ה"ה: מענדל גאלדבערג (פארזיצער), יעקב יודי־קאווסקי (וויצע־פארזיצער), יצחק רובינאוו (סעק־רעטאר), ראובן איצקאוויטש, אברהם אריה ארלאנסקי, מאיר מנחם טשערניכאוו און חיים וועלטמאן.

דער „גמילות חסד" האט זיך באלד נאך זיין אנטשטייונג געשטעלט מיטן פנים צו דער סאמע ארעמסטער שיכט פון מארק־הענדלער און זיי ערטיילט קליינע הלוואות, כמעט יעדן ערב־מארק־טאג. אבער אויך די אנדערע שיכטן זענען נישט געווארן פארנאכלעסיקט. אין די ערשטע לווים־רשימות זענען פארטראטן אלע ארבעט־און האנדלס־צווייגן, באזונדערס די פון דער בויי־בראנזשע, צוליבן אפשטעלן אין שטאט די בויי־באווענונג, וואס האט פריער אנגעהאלטן אין א זייער ראשיקן טעמפ. אין א שווערער לאגע האבן זיך געפונען אויך אנדערע פאכן, ווי סוסטעריי און שניידערי. אין באריכט פון רעווידענט פון געגנט־קאמיטעט „יעקאפא" אין ווילנע, שלום כהן, וועלכער האט באזוכט באראנאוויטש סוף 1928, איז פארצייכנט: „זייער געדריקט זענען דא די סוסטער, ווי אויך א טייל שניידער, צוליב דעם, וואס מען קויפט אין די קראמען פארטיק שיך און זאכן, וועלכע ווערן געבראכט פון דער פרעמד". („פנקס פון יעקאפא", 1930, ז' 458).

דער קרעדיט פון „גמילות חסד" האט דערמעגלעכט פיל הענדלער און בעלי־מלאכות ווייטער צו עקזיסטירן.

אין 1927 איז דער גמ"ח לעגאליזירט געווארן דורך דער מאכט. זיין טעטיקייט ווי חשבונות, פראטאקאלן, באריכטן א. ד. גל. איז געפירט געווארן מיט א רעגולערער פינקטלעכ־קייט און אונטער א שטרענגער קאנטראל.

די ערשטע הכנסות פון גמ"ח זענען געווען פון די איינמא־ליקע גרעסערע באשטייערונגען און פון זאמלונגען מיט א ספעציעלער „פושקע" פון גמ"ח, אין וועלכער עס זענען א געווייסע צייט געזאמלט געווארן די מיטגלידס־אפצאלן און סתם נדבות דורך דער פריוויליקער ארבעט פון הרב ר' יעקב זלמן לעווויט (א ייד מיט א פענאמענאלן זכרון; ער האט געקענט דעם גאנצן ש"ס אויף אויסנוויניק). נאכדעם איז איינגעפירט געווארן דער „וואכער", דאס הייסט, א וואכנ־שטייער פון כמעט אלע יידישע תושבים.

אין זעלבן יאר האט זיך דער גמ"ח אנגעשלאסן אין דער „יעקאפא", וועלכע האט צענטראליזירט די גמילות־חסד־באווע־גונג אין ווילנער און נאוואגרודקער אומגעגנט, און פון איר באקומען אייניקע הלוואות אויף דער אלגעמיינער סומע פון 8000 גילדן.

די טעטיקייט פון גמ"ח האט געהאלטן אין איין פארבריי־טערן זיך אין דערוואכדן די סימפאטיע פון דער ארטיקער יידישער באפעלקערונג און צוטרוי מצד די צענטראלע קרעדיט־אינסטיטוציעס.

די ערשטע אלגעמיינע פארזאמלונג איז פארגעקומען

סוף 1927 ביי אַ צאלרייכער באטיליקונג פון די קאסע־מיט־גלידער. עס איז געוויילט געווארן אַ נייע פארוואלטונג, פון ר׳ אלטע מיטגלידער מיטן צוגאב פון אייניקע נייע: שלום דערעטשין, משה ראיאק, יחיאל ראבינאוויטש און אברהם גאלאי. אלס סעקרעטאר איז באשטימט געווארן מ. מ. טשערניכאוו און אלס קאסיר — יצחק רובינאוו. סוף 1927 האט שוין דער גמ״ח געציילט 1186 מיטגלידער.

פון צייט צו צייט זענען גערופן געווארן אויפקלערונגס־פארזאמלונגען און פראקלאמירט געווארן זאמל־אקציעס. מיט גרויס ענערגיע האט דער גמ״ח איינגעמאנט די חובות און דערביי אויסגעצאלט 800 זלאטעס, אלס טייל פון די חובות, וואס זי אליין איז געווען שולדיק דעם „יעקאפא״ פאר דעם באקומענעם קרעדיט.

סוף 1928 ציילט דער גמ״ח 1312 מיטגלידער.

אויף אן אלגעמיינער פארזאמלונג דעם 24־טן מערץ 1929 ווערט ווידער געוויילט די אלטע פארוואלטונג מיט קלייניע ענדערונגען. אויפן סעקרעטאר־אמט איז אויסגעוויילט געווארן דער נייער מיטגליד פון פארוואלטונג, לויק רוטקא־וויטש, ווי אויך זימל קושניר און ישראל קאפעליאוויטש.

די גאנצע ארבעט פון „גמילות חסד״ איז דאן געפירט געווארן פרייוויליק. עס איז אפגעשטעלט געווארן דאס נעמען פון מיטגלידס־אפצאל פון די לווים, כדי צו זיין ריין פון „שטויב״ פון פראצענט. עס זענען גענוי אויסגערעכנט געווארן די הוצאות, און בלויז זייער דעקונג איז געבליבן געווארן פון די לווים.

אין יענער צייט איז דורכגעפירט געווארן צווישן דער יידישער באפעלקערונג אין שטאט אן אקציע צו באקומען אנפראצענטיקע פקדונות. עס איז אויך פראקלאמירט געווארן אַ „מי שברך״־אקציע אין אלע בתי־מדרשים און מניינים. גלייכצייטיק זענען אונטערגענומען געווארן שריט, אז די קאסע זאל סובסידירט און קרעדיטירט ווערן דורך דער שטאט־פארוואלטונג. אין דעם זין זענען געמאכט געווארן וועגנדונגען צום סטאראסטווע און מאגיסטראט.

אין דער טעטיקייט פון דער קאסע איז אויך איינגעפירט געווארן דאס סיסטעם פון גרעסערע קורץ־טערמיניקע הל־וואות.

אין יאר 1929 דערגרייכט די צאל מיטגלידער 1398. פון יאר צו יאר זענען געמאכט געווארן אַ סך אויסבעסע־רונגען, איניציאטירט נייע גלט־אקציעס און אויסגעברייטערט די ראמען פון דער קאסע־טעטיקייט גופא.

אין 1930 איז איינגעשטעלט געווארן אַ סטאבילער פריי־וויליקער אפצאל פארן גמ״ח; די שטאט איז איינגעטיילט געווארן אין 36 קוואַרטאלן. די באשטייערונג איז אין גרעסטן טייל געווען ביי אַ זעלכע, וואס גענישן נישט אליין פון דער קאסע. די אקציע האט געבראכט גוטע רעזולטאטן.

אין מערץ 1930 איז דורכגעפירט געווארן אַ רעוויזיע מצד דעם דעלעגירטן פון געגנט־קאמיטעט „יעקאפא״ ווילנע, וועל־כער האט מיט צופרידנהייט פעסטגעשטעלט די אקטיוויטעט

פון דער פארוואלטונג אויפן געביט פון איינשאפן אייגענע מיטלען, אומפראצענטיקע פקדונות א. א. אין דעם רעוויזיע־בארייכט ווערן אונטערגעשטראכן די פארדינסטן פון די איבער־געגעבענע אקטיוויטעט: וויצע־פארזיצער יעקב יודקאווסקי, קאסיר יצחק רובינאוו, סעקרעטאר לויק רוטקאוויטש, ווי אויך די אפפערוויליקע ארבעט פון פ. ד. מיכאלעווסקי א. א. אין דעם זעלבן חודש מערץ איז פארגעקומען די יערלעכע אלגעמיינע פארזאמלונג. אין דער פארוואלטונג זענען געוויילט געווארן אייניקע נייע מיטגלידער ווי פנחס אייזנ־בערג (סעקרעטאר), חיים קאזלאוויצקי (יצחק גאנציצער), שלמה יוזשעלעווסקי, פ. ד. מיכאלעווסקי און א. מ. טשענסטא־כאווסקי; לויק רוטקאוויטש איז נאמינירט געווארן אלס צווייטער וויצע־פארזיצער.

דער ערשטער שריט פון דער נייער פארוואלטונג איז געווען אַ גוט־ארגאניזירטע „בלימל־אקציע״. זי האט אויך באנייט די געלט־זאמלונגען אויף שמחות ווי אויך די אקציע פון „חנוכה געלט״.

אַ דאנק איר רייכער טעטיקייט און פינקטלעכקייט האט די אינסטיטוציע אויך געווונען דעם צוטרוי פון די צענטראלע לייטנדע אינסטאנצן פון דער גמ״ח־באוועגונג. כמעט נאך יעדער רעוויזיע פלעגן זיי ערטיילן דער קאסע א הלוואה פון עטלעכע טויזנט זלאטעס.

אין 1930 איז געשטעלט געווארן די הויך פון אַ געוויגלע־כער הלואה אויף 100 זלאטעס (אין אנהויב 40 און נאכדעם 60 גילדן). דאס האט געפאדערט מער געלט־רעזערוון. די צאל מיטגלידער אין דעם יאר איז דערגאנגען ביז 1473.

מיטן פארשטארקן זיך פון קריזיס ווערט אלץ שוועכער דאס איינמאנען פון פארלעגענע חובות. אין די בארייכטן „יעקאפא״, וואס האט געפירט די קאנטראל איבער די גמ״ח־קאסעס אויף די מזרח־קרעסן, ווערט געזאגט וועגן דער בארואוויטשער קאסע: „מיר אנערקענען, דאס די פארוואל־טונג שטייט אויף דער וואך ביים נישט דערלאזן קיין פארלעגענע חובות״.

אויף דער אלגעמיינער פארזאמלונג דעם 12 אפריל 1931 איז איינשטימיק באשלאסן געווארן אנצופארטרויען די וויטערדיקע אנפירונג פון דער קאסע דער אלטער פאר־וואלטונג. דאקגען איז געוויילט געווארן פונדאסניי אַ רעווי־זיאנס־קאמיסיע, אין וועלכער עס זענען אריין די מיטגלידער: א. גאלאי, א. שוויראנסקי און פ. זעלצאווסקי.

אויף אַ צווייטער אלגעמיינער פארזאמלונג, דעם 3־טן אפריל 1932, איז צום ערשטן מאל אנגענומען געווארן דאס סיסטעם פון איבערווייזלן בלויז ⅓ פון דער פארוואלטונג, וואס פאלט ארויס לויט אַ גורל. די ארויסגעפאלענע מיטגלי־דער זענען אבער אויפגעניי געוויילט געווארן, די פארוואלטונג האט זיך בלויז געענדערט מיט דעם, וואס סעקרעטאר פ. איינזנבערג האט רעזיגנירט. אויף זיין ארט איז אריין דער ערשטער קאנדידאט י. צ. יאסעלעוויטש און אויפן סעקרע־טאר־אמט איז געוויילט געווארן פ. ד. מיכאלעווסקי.

אין 1933 איז פראָקלאָמירט געוואָרן אַ פראָפאָגאַנדע־חודש פאַרן „גמילות חסד" מיט דער באַטייליקונג פון פאַרשטייער פון דער גאַנצער יידישער געזעלשאַפט. אויף דער יערלעכער פאַרזאַמלונג, דעם 11־טן יוני, איז אָלס פרעזעס געוויילט געוואָרן ר' יעקב יודקאָווסקי, וועלכער איז געווען דער טעטיקסטער עסקן אין גמ"ח זינט זיין אָנטשטייונג, און אָלס וויצעס: י. צ. יאָסעלעוויטש און מ. גאָלדבערג, קאָסיר — ר' יצחק רובינאָוו, סעקרעטאַר פ. ד. מיכאָלעווסקי. אין יענעם יאָר איז באַזונדערס אַקטיוו געוואָרן די רעוויזיאָנס־קאָמיסיע, וועמענס פרעזעס ס'איז געווען פנחס אייזנבערג. ה' משה שאָליט (ווילנע), וועלכער האָט דעם 6־טן דעצעמבער, אין שליחות פון „יעקאָפאָ", רעווידירט דעם גמ"ח, האָט די גאַנצע טעטיקייט, בוכפירונג און קאַסע געמאַכט אין בעסטן אָרדנונג און געלויבט די רעוויזיאָנס־קאָמיסיע.

מיטגלידער פון פאָרוואָלטונג און רעוו.־קאָמיסיע פון „גמילות־חסד" (1931)

עס זיצן פון רעכטס: י. צ. יאָסעלעוויטש, ל. י. רוטקאָוויטש (וויצע־פרעזעס), מ. גאָלדבערג (פרעזעס), י. יודקאָווסקי (וויצע־פרעזעס), י. רובינאָוו (קאָסיר), א. גאָלאָ.

עס שטייען פון רעכטס: א. מ. טשענסטאָכאָווסקי, י. קאָזלאָוויצקי, פ. אייזענבערג (סעקרעטאַר), פ. ד. מיכאָלעווסקי, ש. יוזשעלעווסקי, א. שוויראָנסקי, פ. זעלצאָווסקי

די טעטיקייט פון גמ"ח אין יאָר 1935 איז געשטאַנען אונטערן צייכן פון דעם דורך „צעקאָבע" פראָקלאָמירטן יאָר איז באַזונדערס אַקטיוו געוואָרן די רעוויזיאָנס־קאָמיסיע, וועמענס פרעזעס ס'איז געווען פנחס אייזנבערג. ה' משה שאָליט (ווילנע), וועלכער האָט דעם 6־טן דעצעמבער, אין שליחות פון „יעקאָפאָ", רעווידירט דעם גמ"ח, האָט די גאַנצע טעטיקייט, בוכפירונג און קאַסע געמאַכט אין בעסטן אָרדנונג און געלויבט די רעוויזיאָנס־קאָמיסיע.

די הכנסה פון אומפראָצענטיקע פקדונות איז אין 1934 געווען דריי מאָל העכער ווי אין פאַריקן יאָר. עס האָבן זיך אָפגעפונען יחידים, וועלכע האָבן דעם גמ"ח קרעדיטירט גאַנץ באַדייטנדע סומעס. אַ געוויסער נדבן, וואָס האָט געוואָלט בלייבן אומבאַקאַנט אונטערן נאָמען „פלוני אלמוני", האָט אַריינגע־לייגט אַ פקדון פון 4 טויזנט זלאָטעס, און אַ צווייטער האָט אָפגילו געשיקט אָלס נדבה אַ סומע פון 800 גילדן. גוט אָרגאַני־זירט איז אויך געווען די איינקאַסירונג פון פאָרלעגענע חובות.

אויף דער יערלעכער פאַרזאַמלונג דעם 24־טן יוני מיט דער באַטייליקונג פון אַ צאָלרייכער מיטגלידערשאַפט איז פאָרגעלייענט געוואָרן צווישן אַנדערן דער באַריכט פון רע־וויזיאָנס־קאָמיסיע, וועלכער שטעלט פעסט, אַז דער גמ"ח האָט דערווואָרבן די גרעסטע סימפאָטיע און צוטרוי אַ דאַנק זיין סאָליד־קייט און ראַיעלקייט, און לייגט פאָר אויסצודריקן אנערקענונג און דאַנק דער פאָרוואָלטונג, באַזונדערס דעם פרעזעס יעקב יודקאָווסקי, סעקרעטאַר פ. ד. מיכאָלעווסקי און בוכהאַלטערין ר. ליפסקא.

1935 איז באַשטעטיקט געוואָרן די זעלבע פאָרוואָלטונג, בלויז אויפן אָרט פון ארויסגעפאָלענעם לויט אַ גורל פאָרוואָלטונגס־מיטגליד י. צ. יאָסעלעוויטש איז אויסגעוויילט געוואָרן י. לאנדאן.

„קליינקרעדיט"

„קליינקרעדיט" איז געווען אַ טאָכטער־אינסטיטוציע פון „גמילות חסד". ער איז געגרינדעט געוואָרן אָנהויב 1934 דורך דעם באַקאַנטן גמ"ח־טורער שלום דערעטשין.

דער „קליינקרעדיט" האָט געשטרעבט צו אָנטקעגנקומען און בייהילפיק זיין אין שוועריקייטן לעבנס־געראָנגל די סאַמע אָרעמסטע שיכטן, פאַר וועלכע אָפילו דער קרעדיט פון גמ"ח איז געווען פאָרשלאָסן. ער האָט געזאָרגט פאַר דעם עלעמענט, וועלכער האָט זיך נישט געקענט באַזאָרגן מיט קיין וועקסל־זשירע, איז נישט אימשטאַנד געווען צו צאָלן דעם מיטגלידס־אָפצאָל פאַרן גמ"ח און איז בכלל נישט געווען זיכער, אַז ער זאָל האָבן די מעגלעכקייט דעם קרעדיט אומצוקערן. דערבייַ איז דער „קליינקרעדיט" געשטאַנען אויפן שטאַנדפונקט פון קאָנסטרוקטיווער הילף און געשטרעבט דערצו, אַז דער יענינקער וואָס באַקומט דעם קרעדיט זאָל אים פאַרווענדן אויף פראָדוקטיווע צוועקן.

אויב דער גרויסער קרעדיט פון „גמילות חסד" האָט געשטאַרקט פינאַנציעל די געדריקטע סוחרים און האַנטווער־קער, האָט דער „קליינקרעדיט" דערפילט אַ דאָפּלטע אויפגאַבע: ער האָט דערהאַלטן מענטשן, וואָס זענען שוין פאַלקס־קאַמפיין צו שאַפן אַ מיליאָן זלאָטעס פאַר זעלבסט־הילף־און אויפבוי־צוועקן פאַרן פוילישן יידנטום. דער אָרטי־קער גמ"ח האָט דעם דאָזיקן קאַמפיין אָרגאַניזירט אין דורכגעפירט די אָקציע מיט גרויס דערפאָלג. די געלטער האָבן געוואָלט פאַרווענדעט ווערן דורך דעם קאָמיטעט פאַרן נוצן פון דער שטאָט זעלבסט, און נישט געשיקט ווערן אין צענ־טער. די אָרטיקע באַפעלקערונג האָט זיך וואָרעם אָפגערופן.

אויף דער אַלגעמיינער יערלעכער פאַרזאַמלונג פאַרן יאָר

געשטאַנען בייַם ראַנד פון אונטערגאַנג, ממש אויפן סאַמע אָפּגרונט, — און זיי דערמעגלעכט אַ וועלכע ס׳איז באַשעפּטיקונג ער האָט זיי געראַטוועט פון שרעקלעכסטן נויט.

די געלט־קוועלן פון „קליינקרעדיט״?

— ר׳ שלום דערצושיין, וועלכער האָט די דאָזיקע וויכטיקע אינסטיטוציע געגרינדעט, האָט יאָרנלאַנג געאַרבעט ענערגיש פאַר איר וווקס און אַנטוויקלונג און געפונען די נויטיקע מיטלען דערצו. עס זענען פאַרשפּרייט געווארן צוישן די אַרטיקע גרעסערע פירמעס קוויטאַריושן מיט דער לאָזונג: „סעפּציעלע הילף פאַר געפאַלענע סוחרים״. יעדע פירמע האָט ביים אָפּרעכענען זיך מיט אירע סוחרים געווירקט, אַז די לעצטע זאָלן שפּענדן פאַרן דאָזיקן צוועק אַ געוויסע סומע.

אַמווּאַרעמסטן האָט זיך אָפּגערופן אויף דער אָקציע ה׳ געצל געאַוויטש, וועלכער האָט נישט דורכגעלאָזט קיין גרויסער שטח פון מזרח פּוילן, די אַזוי געראָפּענע „קרעסן״, האָט געאַגראָפּיש געהערט צו פאָלעסיע. דער דרום טייל פון דעם דאָזיקן שטח איז געלעגן אין תחום פון די באַקאַנטע פאָלעסיער זומפן. אָבער וואָס וויייטער צו צפון האָט זיך אויסגעשפרייט אַ געגנט באַדעקט מיט גרויסע געדיכטע וועלדער, דער באַדן זאַמדיק און טרוקן, דער קלימאַט נישט אַזוי פייכט און אומגעזונט.

די מערהייט באפעלקערונג פון בּאַראַנאָוויטש איז באשטאַנען פון קליינהענדלער, אַרבעטער, בעלי־מלאכות, וואָס האָבן געלעבט אין נויט און אַרעמקייט, צוזאַמענגעפּרעסט מיט זייערע צאָלרייכע קינדער אין ענגע, שלעכטע ווויינונגען, אַן סאַניטאַרער אויפזיכט, אַן די עלעמענטאַרסטע באַדינגונגען פון געזונטהייטס־היגיענע.

דאָס שטעטל גופא האָט אַ געוויסע צייט אויסגעזען ווי אַ גרויס דאָרף, מיט אַלטע הילצערנע הייזלעך און נישט ברוקירטע גאַסן, פאַרפלייצט מיט וואַסער און פול מיט בלאָטע אין הארבסט און פרילינג. דערפאַר אָבער האָט באַראַנאָוויטש אין יענע צייטן פאַרמאָגט אַ גרויסן וואָלד פון סאָסנע־בוימער. מיט דער צייט וואָקסן אויס נייע גאַסן און קוואַרטאַלן; מען וואָרפט אַראָפּ די אַלטע הילצערנע כאַטעס און מען בויט מאָדערנע הייזער; מען ברוקירט די גאַסן און מען לייגט טראָטוּאַרן; די קאָלוזשעס און די בלאָטעס ווערן פאַר־שוווּנדן. באַראַנאָוויטש ווּאַרפט אַראָפּ פון זיך די שטעטלדיקע דאַרפישקייט.

די פּוילישע מאַכט פירט דורך אַ ריי צוואַנגס־פאַראָרד־נונגען מיט דעם צוועק צו הויבן דעם געזונטהייטס־צושטאַנד פון דער באַפעלקערונג. זי זעצט פאַר דאָס ברוקירן פון די גאַסן און פאַרפלאַנצט בוימער, די הייזער מוזן געקאַלכט ווערן, די גאַסן און הויפן דאַרפן זיין זויבער; עס ווערט איינגעפירט אַ שטרענגע סאַניטאַרע אויפזיכט אויף שפּייזגעוועלבן, בעקערייען א. א. וו. די דאָזיקע מאסנאמען זענען אָבער נישט געווען גענוגנד. באַראַנאָוויטש האָט נישט געהאַט קיין טייך, נישט געווען קיין קאַנאַליזאַציע, וואַסער־לייטונג איז געווען כמעט אַ זעלטנהייט, שוין אָפּגערעדט פון מאָדערנע איינריכטונגען ווי וואַנעס און קלאָזעטן אין די הייזער. ס׳איז געווען נויטיק צו פירן אַ בריטע היגיענישע אויפקלערונגס־אַרבעט צווישן די פאַלקס־מאַסן און אַריינברענגען היגיענישע קולטור אין יעדן ווינקל, אין יעטוועדן הויז; און די אַרבעט איז געווען נישט קיין לייכטע.

די דאָזיקע אויפגאַבן האָבן אויף זיך געמוסן אַ ריי סאָציאַל־פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס. אין דער הינזיכט איז אויפן ערשטן אָרט, אַן צווייפל, געשטאַנען די פאָפולערע און באַליבטע געזעלשאַפט „טאָז״.

דער „טאָז״, (Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce) איז געגרינדעט געווארן אין פוילן אין אַנהויב פון די צוואַנציקער יאָרן. אין שפּיץ פון איר איז געשטאַנען דער וואָרשעווער דאָקטאָר גרשון לעווין.

עס איז דאָן געווען אַ בריט פעלד פאַר דער טעטיקייט פון „טאָז״ אויפן געביט פון יידישן געזונטשוץ. די יאָרן פון נאָך דער מלחמה האָבן שטאַרק אַראָפּגעזעצט דעם געזונטהייט־צושטאַנד ביי די יידן. די געזעלשאַפט אַנטוויקלט דאָן אין גאַנץ פוילן אַ בריט־פאַרצווייגטע אַרבעט, דורך אַ ריכטיקע דערציונג פון זויג־קינדער, שול־קינדער, אויפזיכט, באַקעמפונג פון אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן וווי שווינדזוכט, טראַכאָמע, קאָלטן א. א., גרינדונג פון סאַנאַטאָריומס, זומער־קאָלאָניעס פאַר קינדער, וויי אויך דורך אַ גרויסער אויפקלע־

ד״ר שלום פרס

געזונטהייט־וועזן

דער גרויסער שטח פון מזרח פּוילן, די אַזוי געראָפּענע „קרעסן״, האָט געאַגראָפּיש געהערט צו פאָלעסיע. דער דרום טייל פון דעם דאָזיקן שטח איז געלעגן אין תחום פון די באַקאַנטע פאָלעסיער זומפן. אָבער וואָס וויייטער צו צפון האָט זיך אויסגעשפרייט אַ געגנט באַדעקט מיט גרויסע געדיכטע וועלדער, דער באַדן זאַמדיק און טרוקן, דער קלימאַט נישט אַזוי פייכט און אומגעזונט.

די מערהייט באפעלקערונג פון בּאַראַנאָוויטש איז באשטאַנען פון קליינהענדלער, אַרבעטער, בעלי־מלאכות, וואָס האָבן געלעבט אין נויט און אַרעמקייט, צוזאַמענגעפּרעסט מיט זייערע צאָלרייכע קינדער אין ענגע, שלעכטע ווויינונגען, אַן סאַניטאַרער אויפזיכט, אַן די עלעמענטאַרסטע באַדינגונגען פון געזונטהייטס־היגיענע.

דאָס שטעטל גופא האָט אַ געוויסע צייט אויסגעזען ווי אַ גרויס דאָרף, מיט אַלטע הילצערנע הייזלעך און נישט ברוקירטע גאַסן, פאַרפלייצט מיט וואַסער און פול מיט בלאָטע אין הארבסט און פרילינג. דערפאַר אָבער האָט באַראַנאָוויטש אין יענע צייטן פאַרמאָגט אַ גרויסן וואָלד פון סאָסנע־בוימער. מיט דער צייט וואָקסן אויס נייע גאַסן און קוואַרטאַלן; מען וואָרפט אַראָפּ די אַלטע הילצערנע כאַטעס און מען בויט מאָדערנע הייזער; מען ברוקירט די גאַסן און מען לייגט טראָטוּאַרן; די קאָלוזשעס און די בלאָטעס ווערן פאַרשוווּנדן. באַראַנאָוויטש ווּאַרפט אַראָפּ פון זיך די שטעטלדיקע דאַרפישקייט.

די פּוילישע מאַכט פירט דורך אַ ריי צוואַנגס־פאַראָרד־נונגען מיט דעם צוועק צו הויבן דעם געזונטהייטס־צושטאַנד פון דער באַפעלקערונג. זי זעצט פאַר דאָס ברוקירן פון די גאַסן און פאַרפלאַנצט בוימער, די הייזער מוזן געקאַלכט

אַלפּוילישע קאָנפערענץ פון „טאָז״ אין וואַרשע

1־טע שורה פון רעכטס: 1. ד״ר שיפער, 4. ד״ר גרשון לעווין (גרינדער און פּאַרזיצער פון „טאָז״ אין פוילן), 8. פּראָפ. שור.
2־טע שורה פון רעכטס: 5. משה מוקאַסיי (פון באַראַנאָוויטש).

רונגס־אַרבעט צווישן די פּאָלקס־מאָסן. די אַלע אויפגאָבן האָט אויף זיך געמומען אויך די באַראַנאָוויטשער אָפּטיילונג פון „טאָז״, מיט וועלכער עס האָבן אָנגעפּירט די בעסטע כוחות פון דער אַרטיקער יידישער געזעלשאַפט.

מען קען נישט שרייבן וועגן „טאָז״ און נישט דערמאָנען די הערלעכע געשטאַלט פון ד״ר לייב נאָכומאָווסקי הי״ד, וועלכער איז געווען איר איניציאַטאָר און פּאַרזיצער; דער אמת׳ער פּראָפּאָטיפּ פון אַ יידישן פּאָלקס־דאָקטאָר. אין מיינע צאָלרייכע באַגעגענישן און געשפּרעכן מיט אים, פּלעגט ער שטענדיק באַטאָנען די לאָזונג פון „גיין אין פּאָלק״, ווידער און ווידער וועקן און דערמאָנען די אַלע, וואָס זענען מיט אים געשטאַנען אין ענגער באַציִרונג, וועגן דעם הייליקן חוב צו זאָרגן פאַר די אינטערעסן פון די בריטע פּאָלקס־מאָסן.

אַליין געשטאָמט פון אַ בעל־הבית׳יש הויז; דורכגעמאַכט אַלע עטאַפּן פון יידישער דערציונג און וועלט־לעכער בילדונג, אנהויבנדיק פון חדר און ישיבה און ענדיקנדיק מיטן טיטל דאָקטאָר פאַר אַלגעמיינער מעדיצין. באַלד נאָכן ענדיקן די הויכשול, אַרבעט ער אַ געוויסע צייט אַלס רעגירונגס־רופא (זעמסקי וואַשט) אין טיף רוסלאַנד, און פון דאָרט גייט ער איבער קיין באַראַנאָוויטש, אין יאָר 1919, וווּ ער געווינט די סימפּאַטיע פון דער יידישער באַפעלקערונג און וועלט איינער פון די באַליבטסטע און פּאָפּולערסטע דאָקטוירים אין שטאָט און אומגעבונג. ער באַהערשט פּראָקטיש אַלע צוויגן פון מעדיצין, אַפילו כי־רוגיע. ער איז דער לייטער פון שטאָטישן שפּיטאָל און דערשלאָגט זיך אויך צו אַן אייגענער קליניק.

אבער נישט נאָר אַלס פאָכמאַן, אויך אַלס אמת׳ער פּאָלקס־מענטש האָט ד״ר נאָכומאָווסקי טריי און איבערגע־געבן געשטאַנען אין דינסט פון דער יידישער באפעלקערונג אויף אַלע געביטן פון געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. אליין נישט קיין פּאַרטיי־מענטש, אין ענגן זין פון וואָרט, שטייט ער בראש פון „קרן היסוד״, נעמט אַן אַקטיוון אנטייל אין דער אַרבעט פאַרן „קרן קימת״, אין דער קהילה, שול־און דערציונגס־וועזן. ד״ר נאָכומאָווסקי האָט נישט נאָר דערפילט זיין חוב, נאָר אויך געווען, געמונטערט, און קודם כל געדינט אַלס ביישפיל פאַר אַנדערע.

די קרוין פון זיין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט איז אבער די געזעלשאַפט „טאָז״. אַרום איר האָט ער קאָנצענטרירט אַ סך פון זיינע בעסטע פריינט און אַ גרויסן שטאָב פון באַגאַב־טע געטרייע מיטאַרבעטער. זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן: ד״ר פידלער (לאַנגיעריקער גזבר פון דער געזעלשאַפט),

פאראוואלטונג פון „טאז" אין באראנאוויטש

עס זיצן פון רעכטס: ד״ר בוסעל, ד״ר יאסינאווסקי, ד״ר סקווירסקי, ברכה מוקאסיי, ד״ר נאכומאווסקי, מ. מוקאסיי, פרוי וויניקאוו, ד״ר פידלער, ד״ר בעטי איזיקזאן.

עס שטייען פון רעכטס: פרוי גארעליק, אומבאקאנט, פרוי אבראמאווסקי, פרוי יאסינאווסקי, מג״ר. אבראמאווסקי, פרוי פארבער, פרוי יעלין, זעלצאווסקי, פרוי נאכומאווסקי, ד״ר פראס, פרוי פעלדענקרייז, ווינגראד, פרוי קאפלאן, איזיקזאן (הינטער פרוי קאפלאן), פרוי מאטשאנאוו.

ד״ר סקווירסקי (וויצע־פארזיצער), די פרויען ד״ר איזיק־זאן און ד״ר סקווירסקי (אין דער באראטונגס־שטעלע פאר זויג־קינדער), ד״ר יעקב קאגאן און ד״ר בוסל (פאראוואל־טונגס־מיטגלידער) ה׳ ווינאגראד (סעקרעטאר), די שוועסטער פון „טראפן מילך" א. א. וו.

די געזעלשאפט „טאז" אין באראנאוויטש איז אנטשטאנ־נען אין מיטן פון די צוואנציגער יארן. צוערשט ווערט גע־גרינדעט דער אזוי־גערופענער „טראפן מילך",—א באראטונגס־שטעלע פאר מוטערס ווי אזוי צו דערציען דאס קינד אין די ערשטע צוויי יאר פון זיין לעבן. מיט דעם דאזיקן וויכ־טיקן געביט פון פאלקס־געזונטהייט האבן אנגעפירט די ארטיקע יידישע קינדער־דאקטוירים. יעדע מוטער האט דא באקומען דעם געהעריקן ראט און אלע נויטיקע אנווייזונ־גען, ווי אויך פארשידענע נארונגען, צונויפגעשטעלט אין א ספעציעלער קיך.

נישט געווען קיין קינד, וואס זאל נישט געניסן פון דער בריטער הילף פון „טראפן מילך". די רעזולטאטן האבן לאנג נישט געלאזט אויף זיך ווארטן. די ספעציפישע קינדער־קראנקהייטן, ספעציעל די מאגן־דארם־שטערונגען זענען פארמינערט געווארן, די שטערבלעכקייט ביי זויג־קינדער שטארק אראפגעזעצט.

אויך די עלטערע פאוואלאזטע קינדער פון די ארעמע פאלקס־שיכטן, באזונדערס די מיט א פארנאכלעסיקטן גע־זונט־צושטאנד, פאדערן א ספעציעלע אויפזיכט. די געזעל־שאפט „טאז" שאפט די ערשטע זומער־קאלאניע פאר גרע־סערע קינדער אין דעם טרוקענעם סאסנע־וואלד פון נאוואיעלניע. אין עטלעכע שיינע און באקוועמע הייזער געפינען פלאץ אין פארלויף פון זומער א־150 קינדער בערך. זיי באקומען דארט, אונטער דער אנפירונג פון א צוגעקלי־בענעם פערסאנאל לערער, שוועסטער און פלעגערינס, א וואַרעמע היים, גוטע דערנערונג און די בעסטע דערציונג.

דער דראנג צו דער זומער־קאלאניע איז זייער גרויס; מען קען נישט באפרידיקן די צאלרייכע קינדער, וועלכע האבן נישט געפונען זייער ארט אין דער קאלאניע. פאר זיי ארדנט איין דער „טאז" א האלב־קאלאניע אויף גראפסקע 34, אין דעם שטאטישן פארק. די יידישע קינדערלעך פאר־ברענגען דא א האלבן טאג אין פרישער לופט, אונטער דער אויפזיכט פון געשולטע גננות, און באקומען די געהעריקע באהאנדלונג, כמעט לויטן מוסטער פון דער קאלאניע אין נאוואיעלניע.

ביידע אנשטאלטן זענען געווען פון דער גרעסטער באדייטונג פאר די שוואכע, אונטערדערנערטע קינדער. מיט דעם אלץ איז נאך ווייט נישט אויסגעשעפט די פרוכטבארע טעטיקייט פון „טאז" אין באראנאוויטש. עס ווערן געפונט צוויי א מ ב ו ל א ט א ר י ו מ ס: איינס פאר אויגן־קראנקע, מיט ספעציעלער ריקזיכט אויף טראכאמע, אונטער דער

זומער־קאָלאָניע פון „טאָז" אין נאָוואָיעלניע

אין פּראָגט פון רעכטס: 5 אומבאַקאַנטע, ד״ר פידלער, פרוי אָווינאָוויצקי, ד״ר נאָכומאָווסקי, רבקה לימאַן, ד״ר יאָסינאָווסקי, אומבאַקאַנט, מ. מוקאַסיי, ד״ר בעטי איזיקזאָן, פרוי אָבראַמאָווסקי (הינטער ד״ר איזיקזאָן), לערמאַן, ד״ר סקווירסקי.

האָלב־קאָלאָניע פון „טאָז" אין באָראָנאָוויטש

אין מיטן פון רעכטס: וואָראָביאָווסקי, ד״ר פידלער, גאָרפינקעל, ד״ר נאָכומאָווסקי, זעלצאָווסקי, ד״ר בעטי איזיקזאָן, מ. מוקאַסיי, אומבאַקאַנט, ווינאָגראַד, פרוי פעלדנקרייז, אומבאַקאַנט, ד״ר סקווירסקי.
די אויבערשטע 3 פון רעכטס: וואָלאָכוויאָנסקי, מג״ר וויגדאָרטשיק, אומבאַקאַנט.

אנפירונג פון ד״ר בוסעל: דאס צווייטע — פאר אנשטעקנדיקע הויט־קראנקהייטן און באקעמפונג פון פאווס, אונטער דער לייטונג פון ד״ר שעניצקי.

עס ווערט געלייגט גרויס אכט אויפן סאניטארי־היגיענישן צושטאנד פון די ישיבות, תלמוד־תורה, בית־יתומים, שולן און אנדערע דערציונגס־אנשטאלטן. א ספעציעלער פרויען־קאמיטעט פירט דורך א גאנצע ריי אקציעס לטובת די קינדער פון נישט פארמעגלעכע עלטערן. ארגאניזירט קליידער־זאמלונגען, פארטיילונג פון פיש־ טראן איןווינטער, מילך און אנדערע נאהרונגס־מיטלען אין משך פון א גאנץ יאר צווישן די שול־קינדער. באקאנט זענען אויך געווען די אקציעס פאר רעמאנטירן און קאלכן די יידישע ארעמע הייזער פאר פסח.

נישט פון קליינער באדייטונג איז געווען די טעטיקייט פון „טאז״ אויפן געביט פון אויפקלערונגס־ארבעט. פארשידענע פראגן פון נעזונטהייטס־וועזן ווערן פון צייט צו צייט באהאנדלט אויף ספעציעלע מיטינגען, פארלעזונגען און אין דער ארטיקער יידישער פרעסע; עס ווערן פאשפרייט בראשורן און פאפולערע ביכלעך, וואס באהאנדלען פראגן פון פאלקס־געזונט.

די נויטיקע געלט־מיטלען ווערן צוזאמענגעבראכט פון א מאנאטלעכן מיטגליד־אפצאל, סובסידיעס פון צענטראלן „טאז״־קאמיטעט, פין דער יידישער קהילה און שטאטראט, ווי אויך פון פארשידענע אנדערע אקציעס און זאמלונגען.

ווי מיר זענען, איז די גזעלשאפט „טאז״ אין באראנא־ווישט געשטאנען אויף א געהעריקער הויך.

גרויס זענען אויך געווען די פארדינסטן פון דער יידישער טראדיציאנעלער אינסטיטוציע „לינת הצדק״ אויפן געביט פון העלפן דעם ארעמען קראנקן (זע — „סאציאל־פילאנטראפישע אינסטיטוציעס אין באראנאוויטש״).

א לענגערע צייט זענען אין באראנאוויטש נישט געווען קיין שום מעדיצינישע אנשטאלטן. באזונדערס האט די שטאט געליטן צוליב דאס פעלן פון א שפיטאל. שוועדע קראנקע האבן געמוזט געהאלטן ווערן אין זיידערע הייזער אדער מיט גרויסע שוועריקייטן און לעבנסגעפאר אפגעפירט ווערן אין די שפיטעלער פון מינסק, ווילנע און וואלשע. ערשט נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה אנטשטייט אין באראנאוויטש א שטאטישער שפיטאל פון 10—12 בעטן. די לייטונג נעמט איבער ד״ר נאכומאווסקי, וועלכער פירט אן מיט אים די גאנצע צייט, אויך ווען ער ווערט פארגרע־סערט אויף 50—60 בעטן און פארוואנדלט אין א מאדערנעם שפיטאל מיט אלע מעדיצינישע אפטייל־ונגען. ער באדינט די גאנצע באראנאוויטשער באפעלקערונג.

מיטן ווסק פון דער שטאט ווערט געגרינדעט א צווייטער שפיטאל, דער אזוי־גערופענער „פאוויאטאווי״, אונטער דער אנפירונג פון קריסטלעכן רופא ד״ר אברא־מאוויטש; ער באדינט מייסטנס די קריסטלעכע באפעלקערונג פון די ארומיקע דערפער און שטעטלעך.

אין ביידע שפיטעלער ארבעטן אלס אסיסטענטן און קאנסולטאנטן אויך א סך פון די ארטיקע פריוואטע דאקטו־רים. אין שטאטישן שפיטאל ארבעט די פרוי ד״ר איזיקזאן און פון בייט צו צייט ווערן צוגעצויגן די ספעציאליסטן: ד״ר בוסעל (אויגן), ד״ר שפאס (נאז און אויערן), ד״ר שע־ניצקי (הויט). אין „פאוויאטאווי״ שפיטאל ווערן אפט איינ־גלאדן: ד״ר פעלער (פרויען), ד״ר פראס (קינדער), ד״ר מאלקעוויטש (אינערלעכע) א. א.

די צאל פריוואטע דאקטוירים אין שטאט האלט כסדר אין איין וואקסן. אנהויבנדיק פון יאר 1930 פארמאגט שוין באראנאוויטש בערך א 30 דאקטוירים, צווישן זיי א סך גוטע פאכמענער. דער קרייז פון זייער ווירקונג נעמט ארום אויך די בריטע פראווינץ.

אין יאר 1926 ווערט געגרינדעט אן ארטיקער דאקטוירים־פארריין פון אלע רופאים, קריסטלעכע און יידישע. אין פארריין האבן תמיד געהערשט העכסט־קארעקטע קאלעגיאלע באציונ־גען. בראש פון אים זענען געשטאנען: אלס פארזיצער — דער קריסטלעכער ד״ר אברא־מאוויטש, א ליבעראלער מענטש, שטארק באליבט ביי דער גאנצער באפעלקערונג; ווייצ־פארזיצער — ד״ר נאכומאווסקי, סעקרעטאר — דער שרייבער פון די שורות. אויסער דער גרווינלעכער ארגאניזאציאנעלער ארבעט, האט דער פארריין אנטוויקלט א בריטע ווייסנשאפט־לעכע טעטיקייט אין פארם פון רעפעראטן, בארישן, דע־מאנסטראציעס פון קראנקע אין די שפיטעלער, ווי אויך ראיאן־קאנפערענצן פון דאקטוירים פון דער גאנצער אום־געבונג, מיט דער באטיילי־קונג פון פראפעסארן און אסיס־טענטן פון ווארשע און ווילנע.

אין יאר 1927—1926 ווערט געשאפן אין באראנאוויטש די מלוכה־שע קראנקן־קאסע, וועלכע האט זיך מיט דער צייט זיייר גוט אנטוויקלט. דער פאלקס־מענטש, דער ארבע־טער און באמטער, האבן דא באקומען די געהעריקע הילף. די יידישע דאקטוירים האבן דא אויסגעמאכט די מערהייט.

פאר דעם פארמעגלעכן טייל פון דער באפעלקערונג זענען אנטשטאנען צווייי מאדערנע פריוואטע קליניקס, פון ד״ר פעלער און ד״ר נאכומאווסקי; ביידע זענען געשטאנען אויף א געהעריקן מעדיצינישן ניוואו.

עס קומען אויף צוויי רענטגען־אנשטאלטן, — איינער פון ד״ר שעניצקי, דער צווייטער „סאניטאס״ — א מין קא־אפעראטיוו אונטער דער אנפירונג פון ד״ר קאגאן. אויסער דעם האבן שוין לעצטנס א סך פריוואטע דאקטוירים געהאט זייערע אייגענע רענטגען מכשירים.

פון די 5 גרויסע אפטייקן, וועלכע באארבאנאוויטש האט לעצטנס פארמאגט, זאלן דא דערמאנט ווערן די אפטייקן פון פראוויזאר טעץ, די עלטסטע אין שטאט, און פון פרא־ווי־זאר אברא־מאווסקי.

די גאלעריע פון די יידישע דאקטוירים אין אונזער שטאט הויבט זיך אן מיטן אנקומען פון ערשטן יידישן רופא ד״ר מארגאלין, אין די נייגציקער יארן פון פאריקן יארהונ־

דערט. באַלד נאָך אים באַזעצט זיך אין בארַאנאָוויטש ד״ר שפּירא, וועלכער איז טעטיק איבער 30 יאָר הן אַלס דאָקטאר, הן אַלס „קאָזיאַני ראַווין״ באַשטימט פון דער רוסישער מאַכט. עטוואָס שפּעטער פּאָרט אריין אַ געוויסער ד״ר קאפּלאן.

זאָל דאָ פּאַרצייכנט ווערן אויך דער נאָמען פון דעם באַגאַבטן קריסטלעכן ד״ר סציפּורזשינסקי; אַ פּענאָמענאַלער מעדיצינישער כוח. ער איז אויך געווען איינער פון די דאָקטוירים, וואָס האָבן באַהאַנדלט דעם שריפּטשטעלער שלום־עליכם אין זיין שווערער קרענק בשעת זיין באזוך אין באַראַנאָוויטש. ער איז אריינגעפּאָרן פון האראדישטש אין יאָר 5—1904.

צו די דאָקטוירים פון דער עלטערער געגנראָציע האָבן אויך געהערט: ד״ר פעלער, ד״ר סקווירסקי און זיין פּרוי, דר״ וואָלפסאָן, פּרוי ד״ר איזיקזאָן, ד״ר שעניצקי, ד״ר קאַגאַן, ד״ר בוסעל, ד״ר שעפּס, ד״ר ווייל, די צאָן־דאָקטוירים — פידלער, יאסינאוסקי און בערמאַן.

וואָס ווייטער וועט זיך אין קומט צו אַ נייער דור פון יונגע מעדיצינישע כוחות, צו אים געהערן די דאָקטוירים: אהרן גאָלדין, דער יונגער שפּירא, יענקל אַשעראָווסקי, יוסף מירסקי, ראובן סלוצקי, בצלאל ראבינאוויטש א. א.

מיט אַ סך פון די אויסגערעכנטע נעמען טרעפן מיר זיך אויף פארשידענע ערטער אין דעם דאָזיקן בוך. אַ סך פון זיי זענען געשטאָנען אין שפּיץ פון פאָליטישע פארטייען, געזעלשאפטן און אינסטיטוציעס. אָלע זענען געווען גוט־אויסגעבילדעטע ספּעציאָליסטן, און מיט גרויס ליבע געטראָגן זייער הילף דעם נויטבאַדערפטיקן קראנקן; אָלע האָבן זיי, אַלס עכטע יידישע אינטעליגענטן, הויך און שטאָלץ געטראָגן די פּאַן פון יידישן רענעסאַנס אויף דער יידישער גאַס. קיינער פון זיי האָט נישט געזאָלעוועט קרעפטן און צייט לטובת די באדערפענישן פון די בריייטע יידישע פּאָלקסמאַסן.

ב. אַווינאַוויצקי

די פּייערלעשער־געזעלשאפט

(אונטער דער פּוילישער הערשאַפט)

די בארַאנאָוויטשער פּרייוויליקע פּייערלעשער־געזעלשאפט איז געגרינדעט געווארן דורך די אַרטיקע יידישע בירגער: די ה״ה שיליינער, איזיקזאָן, שימאַנסקי, זילבער־בערג, אדוואָקאַט גורוויטש, טורעצקי, יודקאָווסקי, וויניקאָווסקי, דאָבקאָווסקי, חייקל עפשטיין א. א. מיט דער אונטער־שטיצונג פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך די געזעלשאַפט אַנטוויקלט זייער שנעל.

די קאַמאַנדירן, ווי אויך די פאַרזיצערס פון דער פאַר־וואַלטונג, זענען על־פי רוב געווען קריסטן, נישט געקוקט דערויף, וואָס כמעט אלע פּייערלעשער, איינשליסלעך די אַדיוטאַנטן און אָפּיצערן, זענען געווען לויטער יידן. אין דער לעצטער תקופה זענען אין שפּיץ פון דער געזעלשאַפט געשטאַנען ב. אווינאוויצקי אַלס קאַמאַנדיר און ד״ר פידלער אַלס פאַרזיצער. (פרטים — זע „בארַאנאָוויטש אין די יאָרן 1900—1915).

די פּייערלעשער האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער שטאָט. זיי האָבן געהאָט אַ שטאַרקן אינפלוס אויפן גאַנג פון די וואָלן צום שטאָט־ראָט און צו דער קהילה. מיט איר רייכן פארמעגן און אינוונטאַר (טאַבאַק, אַרקעסטער, קינא, טעאַטער־זאָל א. א.) איז די געזעלשאַפט געקומען צו הילף אויך אנדערע אינסטיטוציעס בייַם איינארדנען פאַרשידענע פאַרשטעלונגען פאַר געזעלשאַפטלעכע און ווייַלטעטיקע צוועקן.

אויפן געביט פון לאָקאַליזירן שריפות האָבן די בארַאנא־ווייטשער פּייערלעשער געהאָט צו פארצייכענען אַ גרויסן דערפאָלג. בארַאנאָוויטש האָט קיינמאָל נישט איבערגעלעבט דעם אומגליק פון אַ מאַסן־שריפה, הגם אירע הייזער זענען מערסטנס געווען הילצערנע.

ביזן יאָר 1933 איז די אויסשטאַטונג פון די פּייערלעשער געווען אַ גענוג פרימיטיווע (פערד־געשפּאַן, קליינע הילצערנע פעטלעף א. ד. גל.). זייט דאָן הויבט זיך אָן די סיסטעמאַטישע מאַטאריזאַציע, וועלכע איז פולשטענדיק פארענדיקט געווארן אין יאָר 1937. אין 1933 איז אויסגעבויט געווארן אַ גרויסער גרעמויערטער גאַראַזש (רעמיזע) און אייניקע אַנדערע געביידעס. אין דעם זעלבן יאָר איז אויך דורכגעפירט געווארן די פאַכמענישע אויסשולונג פון פּייערלעשער, אונטעראָפּיצערן און אָפּיצערן.

דער מאַנגל אין וואַסער האָט זיך אין בארַאנאָוויטש געלאָזט שטאַרק שפּירן אין א נויטפאַל. מיט דער איניציאטיוו פון די פּייערלעשער זענען אויסגעבויט געווארן אַ ריי אונטערערדישע וואַסער־רעזערוואָארן פון גרויסן פארנעם, וועלכע זענען אויך געווען געשיצט קעגן פּראָסט.

דער בודזשעט פון דער פּייערלעשער־געזעלשאַפט האָט דערגרייכט 30.000 זלאָטעס, מיט אַ יערלעכער סובסידיע פון שטאָטראָט אין דער הויך פון 6000 זלאָטעס.

דער פערזונלעכער צוזאַמענשטעל פון דער געזעלשאַפט איז באַשטאַנען פון 200 אקטיווע מיטגלידער (איינגערעכנט די פּרויען פון דער סאמאריטאַנער אָפּטיילונג) און בערך

אַ גרופּע פייערלעשער (1930)

עס זיצן פֿון רעכטס: פּאָליאַק, אומבאַקאַנט, טונקעל, ניקטשעמני, קאַפּלאַן, ש. יודקאָווסקי, א. טורעצקי,
עס שטייען פון רעכטס: י. סאָוויצקי, ל. קאַפּלאַן, סטאַליאַר, אומבאַקאַנט, וויניקאָווסקי, נאָטקאָוויטש,
י. ביטענסקי, מ. שקליאַר, באַראָווסקי
די קינדער: ברידער יענקל און משה טונקעל

אַ גרופּע פייערלעשער (1933)

אונטן פון רעכטס: 2. גאָלדבוים, 3. ביטענסקי, 12. סטאַליאַר. 2־טע שורה פון רעכטס: 4. רימער, 6. ש. יודקאָווסקי, 8. קושטשינסקי
3־טע שורה פון רעכטס: 2. א. טורעצקי, 3. איזערסקי, 4. ב. איזיקזאָן, 5. קאַפּלאַן, 6. נ. ביטענסקי (געהילף־קאַמאַנדיר),
7. ב. אָווינאָוויצקי (קאַמאַנדיר), 8. ד״ר פעלער (פרעזעס), 9. פרל׳ שווירזאָנסקי, 10. קאַלטין, 11. סוכאַרעבסקי, 12. בארסוק
(הינטער טונקעל), 13. א. טונקעל, 14 שוסטער
4־טע שורה פון רעכטס: 2. סאָקאָלאָווסקי, 3. ניקטשעמני, 4. גאָרינאָווסקי, 5. יאַסינאָווסקי (אַדיוטאַנט), 7. שמועלאָוויטש,
9. סטאַליאַר, 10 מוקאַסיי, 11. ל. קאַגאַן (הינטער מוקאַסיי), 14. ב. וויניקאָווסקי, 15. פּאַליאַק, 16. לידאָוסקי, 17 סטאַליאַר.
5־טע שורה פון רעכטס: 3. פוקס, 7. סטאַליאַר צבי, 12. גאָם. אויבן פון רעכטס: 2. ח. ראַבינאָוויטש, 9. סוכאַרעבסקי,
12. יאַסעלעוויטש.

א־1000 אונטערשטיצער. אין דינסט זענען די פּייערלעשער געווען געקלייַדעט אין איינהייטלעכע אוניפאָרמען און העל־מען. דאָס פּאַרמעגן אין באַווגלעכן און אומבאַוווגלעכן אינוועסטאָר האָט באַטראָפן אין די יאָרן 1935—1939 א מיליאָן זלאָטעס.

דער באַוועגלעכער אינוועסטאָר איז באַשטאַנען פון: 2 אויטאָס מיט פולער אויסשטאַטונג; 3 אויטאָס מיט מאָטאָר־פאָמפּעס און קעסלען, מיט אַן אויפנאם־מעגלעכקייט פון 8000 ליטער וואַסער; 1 סאַניטאַר־אויטאָ מיט אַ גאַנצער ערשטער־הילף־אויסשטאַטונג; 2 אויטאָבוסן צום אויבערפירן דעם פּערסאָנאַל; אַ רעזערוו־האַנט־געשפּאַן, 4 מאָטאָר־פאָמפּעס און א־100 מעטער „קישקעס"; פולע אויסשטאַטונג פאַר 6 שוץ־אַפּטייליונגען קעגן גאַז־און לופט־אַנפאַלן; אַ גרויסע צאָל מאַסקעס, גומי שטיוול א. ד. גל..

אַ דאַנק איר רייכן אינוועסטאָר און הויכער פאַכמענישער אויסבילדונג פון אירע אינסטרוקטאָרן און אָפּיצערן, איז די באַראַנאַוויטשער באַזע (דעפּאָ) געווען אַ צענטער פון פּייערלעשער־אויסשולונג פאַר דער גאַנצער נאָוואָגרודקער וואָיעוואָדשאַפט. זי האָט אויך פארמאָגט אייגענע ווערשטאַטן און אַ פראָפעסיאָנעלן שטאָב פון 12 מאַן (די באַראַנאַוויטשער פּייערלעשער האָבן אויך באַדינט די אומגעבונג).

די יידישע געזעלשאַפט האָט שטאָלצירט מיט אירע פּייערלעשער און זיי אונטערשטיצט אין זייער טעטיקייט. אין די יאָרן פון שטאַרקן אַנטיסעמיטיזם אין פוילן, האָבן פאַרשידענע פאַקטאָרן זיך באַמיט אַרויסצורייסן די אינס־טיטוציע פון יידישע הענט, אָבער עס איז זיי נישט געלונגען. געווען אַ צייט, ווען מען האָט דערוואָרט אַ גיפטאַנטן איבערפאַל פון אַנטיסעמיטישע כוליגאַנעס קעגן דער יידישער באַפעלקערונג פון באַראַנאָוויטש. אויף דער וועגדונג פון וויצע־בירגערמייסטער אינז', וויניקאָוו, האָבן די פּייערלעשער געהאַלטן וואַך אייניקע טעג און נעכט, און צו קיין שום אומרוען איז נישט געקומען. די דאָזיקע וואַך האָט אָרומ־גענומען אַ שטח פון 25 קילאָמעטער.

אין יאָר 1939, אַנהויבנדיק פון 23 מערץ צווישן ביינאַכט, האָט די באַראַנאָוויטשער פּייערלעשער־גיזעלשאַפט זיך געפונען אין אַ שטענדיקן שטרענגן גרייטקייט־צושטאַנד. אָלע אַנדערע פּייערלעשער־גיזעלשאַפטן ווי, צום ביישפּיל, פון אָרשיקן מיליטעריש גארניזאָן, אייזנבאַן, נייַ־באַראַנאָ־וויטש און פון די אָרומיקע שטעטלעך, זענען געשטעלט געווארן אונטער דער אויפזיכט פון באַראַנאָוויטשער הויפט־קאָמאַנדיר. די פּייערלעשער־וואַך איז מיליטאריזירט און רעאָרגאַניזירט געווארן אין 5 זעלבסטשטענדיקע אפּטיילונגען (פלוטאָנעס), צעשפּרייט איבער פאַרשידענע טיילן פון שטאָט און פאַרבונדן מיטן שטאָב דורך אַ ספּעציעלן טעלעפאָן־נעץ. צו יעדן פלוטאָן זענען צוגעטיילט געווארן 2 סאַניטאָרע פאַטראָלן פון דער פרויען־אָפּטיילונג און 2 ראָווערסטן.

1־ער פלוטאָן: זיץ־אָרט אין פּייערלעשער־דעפּאָ, אַנפירער א. טורעצקי;

2־ער פלוטאָן: זיץ־אָרט — הויז ראָזענהויז אויף שאָסיינע, אַנפירער א. איזיקזאָן;

3־ער פלוטאָן: זיץ־אָרט—הויז ניידוס אויף נאָרוטאָוויטש, אַנפירער מ. יעזערסקי;

4־ער פלוטאָן: זיץ־אָרט — הויז בוקאָווסקי אויף שאָסיינע, אַנפירער גארינאָווסקי

5־ער פלוטאָן — אלס רעזערוו אין פּייערלעשער דעפּאָ אונטער דער לייטונג פון ג. מוראָווין און ניקטשעמני. אלס מיטגלידער פון שטאָב זענען באַשטימט געוואָרן: ב. אָווי־נאָוויצקי — שעף פון פּייער־שוץ, א. יאָסינאָווסקי און נ. ביטענסקי — פארטרעטער פון שעף, ז. שווירענסקא — קאָמענדאַנטין פון דער פרויען־אָפּטיילונג, טעלעפאָניסטינס, מאָטאָציקליסטן און ראָווערסטן.

די ערשטע דייטשישע באָמבע איז געפאָלן אויף טראָ־גוטא גאַס; עס האָט געברענט דאָס הויז פון פאָגזשעלסקי. די פּייערלעשער האָבן געאַרבעט אונטער אַ האָגל פון באָמבעס. 2 פּייערלעשער זענען פאַרוווּנדעט געוואָרן, 1 זעלנער און 1 יוגנטלעכער געהרגעט געוואָרן. מיט שווערער מי איז גלוקנגען דעם פּייער צו לאָקאַליזירן. נאָך דער צווייטער באָמבאַרדירונג האָט די ציווילע באַפעלקערונג אַנגעהויבן מאסנווייז אַנטלויפן. אַ סך בעלי־בתים האָבן איבערגעלאָזן אין דער פאַזשאַרנע די שליסלעך פון זייערע הייזער, בעטנדיק איר אויפזיכט און שוץ.

אין פאַרלויף פון דער באָמבאַרדירונג זענען פאַרברענט געוואָרן 23 געבידעס און אנדערע 70 געשעדיקט. די מאַכט האָט אויסגעדריקט דורכן ראַדיא איר דאַנק און אנערקענונג פאַר דער העלדישער אַרבעט פון די פּייערלעשער און זייער דריסטקייט; אויך די באַפעלקערונג האָט מיט שטורונג באַוווּנדערט זייער טעטיקייט און מסירות נפש. אָמשטאַרקסטן איז באָמבאַרדירט געוואָרן די געגנט ארום דער ראַדיא־סטאַציע. דאָרט איז די רעטונגס־אַרבעט פאַרגעוועט ge־וואָרן אונטער אַ שווערן פייער פון מאַשין־געווער

אין אָנטשטאָנענעם כאַאָס זענען אויסגעבראָכן אין שטאָט גנבות און רויבעריין. עס איז אריין אין אָקציע די זעלבסט־שוץ. די פּייערלעשער זענען געוואָרן אָפּיציעל באַוואָפנט, און אין פאַרלויף פון עטלעכע טעג געהאלטן די אַרדנונג אין שטאָט. במשך פון 19 טעג אין סעפּטעמבער 1939 האָט קיינער פון די פּייערלעשער נישט פאַרלאָזן זיין פאָסטן. דאָס כסדר־דיקע לעשן שריפות אין פאַרשידענע טיילן פון שטאָט האָט זיי דערשעפּט פיזיש און גייסטיק. אלע אנדערע אַרגאַניזאַציעס ווי, צום ביישפּיל, דער „פוילישער רויטער קרייץ", „לאָפּ", „סטשעלעץ" א. א., האָבן צוזאמענגעבראָכן און זיך אויפגעלעזט נאָך דער ערשטער באָמבאַרדירונג. די איינציקע, וואָס זענען געבליבן אויפן פלאַץ, זענען געווען די פּייערלעשער, וועלכע האָבן אויסער לעשן שריפות אויך געטראָגן און געפלעגט פאַרוווּנדעטע, אפילו דערפילט די פליכטן פון חברה־קדישא.

אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער אָקופאַציע איז

די פֿרייוויליקע געזעלשאַפֿט פֿארוואנדלט געוואָרן אין אַ פֿאַך־אַרגאַניזאַציע, אונטער דער אָנפֿירונג פֿון אַ פֿאַליטרוק. די מערהייט פֿרייוויליקע האָבן זיך צוגעפֿאַסט צו די נייע אומשטענדן און פֿאַרגעזעצט זייער דינסט אַלס פֿראָפעסיאָנעלע פֿייערלעשער. דער שרייבער פֿון די שורות איז נאָך פֿארבליבן אין זיין אמט אלס קאָמאַנדיר ביזן 1־טן מערץ 1940, ווען ער איז אַרעסטירט געוואָרן.

ווי עס האָבן איבערגעגעבן אייניקע אָנטלאָפענע, האָט מען צום לעצטן מאָל געזען אַ טייל פון די באַראַנאָוויטשער פֿייערלעשער אין דער אומגעגנט פון מינסק בעת דער דייטשישער אָפענסיוו אין יאָר 1941.

אָזוי האָט זיך געענדיקט די לאַנגע רומפּולע געשיכטע פון דער באַראַנאָוויטשער פֿרייוויליקער פֿייערלעשער־געזעלשאַפֿט.

ערע דעם אָנדענק פון טייערע אומפֿאַרגעסלעכע חברים, גוטמוטיקע יידן און האַרציקע פֿאַלקס־מענטשן, — העלדן פון אומבאַגרענעצטער אָפּפֿערווילליקייט.

שמואל עפשטיין

„יידישער דראמאטישער פאריין"

די אנטשטייונג פון יידישן דראמאטישן פאריין

מיט דער אקופּאַציע פון אונזער שטאָט דורך די דייטשן, סוכות דעם 24 סעפּטעמבער 1915, איז דאָס געזעלשאפֿטלעכע לעבן מיטאמאל געוואָרן אינגאנצן אָפּגעשטעלט. בארא־נאָוויטש איז געלעגן האָרט ביים פראָנט און זיך געפונען אין אַ שטענדיקן באַלאַגערונגס־צושטאַנד. די פאָקטישע בעלי־בתים איבער איר זענען געווען די מילימערישע קאָמענדאַנטן און די מילימערישע זשאַנדאַרמעריע. אַ היפּשער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג איז פארשיקט געוואָרן קיין טיף פּוילן, און דער רעשט (אויך פּרויען) — געטריבן אויף צוואנגס־ארבעט. אַנהויב אוּנט האָט די שטאָט אויסגעזונט ווי טויט.

אַן ענדערונג איז געקומען ערשט אין 1917, דאָס מיליטער האָט אַנגענהויבן זוכן אַ קאָנטאַקט מיט דער ציווילער באפעל־קערונג.

דערוויסנדיק זיך, אַז אין שטאָט זענען פֿאַראַן מענטשן וואָס האָבן אַ געוויסע באַציונג צו טעאַטער־קונסט, האָבן אייניקע הויכע אָפיצערן זיך געוווענדעט צו פּרוי וואלקינא מיט אַ פֿאַרשלאָג אויפסנייַ צו אַרגאַניזירן די טעטיקייט פון אַמאַליקן טעאַטער־קרייַז. פּרוי וואלקינא האָט צוזויפגערופן אַ באַראַטונג פון אירע בינע־חברים, אויף וועלכער ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן צו אָקצעפּטירן דעם פֿאַרשלאָג מיט דער כוונה א ביסל אויפצומונטערן און אויפצולעבן די געדריקטע שטימונג בייַ דער יידישער באפעלקערונג. אָזוי ארום איז געלייגט געוואָרן דער גרונטשטיין פֿאַר דעם „יידישן דראַ־מאטישן פֿאריין אין באַראַנאָוויטש".

די פֿארשטעלונגען זענען געשפּילט געוואָרן אין גרויסן בנין פון מיליטערישן קלויסטער, וואָס איז געשטאַנען אין ברויט־פּאַבריק און וואָס איז פֿאַר דעם צוועק דורכן מיליטער אַדאַפּטירט און פארואנדלט געוואָרן אין אַ נאַרמאַלן טעאַטער.

עס זענען צוגעצויגן געוואָרן נייַע קרעפֿטן, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן אַ נייַגונג צו טעאַטער: אהרן יאסינאָווסקי, זעלי־קאָוויטש, ראָזיוווסקי, רודניצקי, קראָשינסקי, רבקה וואָליאַנסקי, מאַניע צאַפּאַך, סימע קאָפּלאָן, סאַניע ראָטקעוויטש, דבו־רה פרידמאָן, דער שרייבער פון די שורות א. א.

די טעטיקייט פון פאריין האָט זיך אַנגעהויבן מיט די „כישופמאַכערין" און „אַ מענטש זאָל מען זיין". באַלד נאָכדעם איז מען אַריבער צו „חסיה די יתומה", „קרייצער סאַנאַטע", „גאָט מענטש און טייוול" א. ד. גל. געשפּילט האָט מען אין אַ פֿאַרדייטשטן יידיש. עס איז אָפט געווען פּיינלעך און לעכערלעך צו הערן אונזערע אַמאַטאָרן ווי זיי שפּילן אויף אַ שפּראַך, וואָס איז געווען מער ענלעך צו אַ צעבראָכענעם יידיש ווי צו אַ שלעכטן דייטש.

די מיליטעריש געסט האָבן געהאָט גרויס הנאה, ווייל פֿאַר זיי איז עס געווען אַן אַנגענעמע צייט־פֿאַרטרייבונג. די יידישע באַפּעלקערונג איז געווען צופרידן, וואָס צום ערשטן מאָל אין פֿאַרלויף פון צוויי יאָר האָט מען באַקומען א מעג־לעכקייט אַרויסצוגיין פון די נאַרעס און אַנטייל נעמען אין אַ פֿאַרווייַלונג.

ערשט אין יאָר 1918, ווען דער פֿראָנט האָט זיך דער־לאַנגט אַ רוק טיפער קיין רוסלאַנד, האָט די שטאָט אַנגעהויבן ביסלעכווייז אָפּטרייסלען פון זיך דעם קאָשמאַר פון די מלחמה־איבערלעבענישן און באַלאַגערונגס־רעזשים, — און די השפּעה פון דער באַנייטער טעטיקייט פון יידישן טעאַטער (דורך דעם געשאַפענעם דראמאַטישן פאריין) האָט באַקומען איר עכטן זין און אָפּשאַצונג.

די פֿארשטעלונגען האָבן זיך פון ברויט־פּאַבריק אַרי־בערגעטראָגן אין דעם לאָקאַל פון קינא „אָפּאַללאָ" אויף פּאַשטשטאָווע 8.

פארן דראמאטיסן פאריין האָט זיך אַנטפּלעקט אַ ברייט פעלד פאר זיין הילף־טעטיקייט, וואָס האָט אומאונטערברע־כן זיך געצויגן גאַנצע צוויי צענדליק יאָר. און וואָס האָט אַרויסגערופן בייַ אַלע שיכטן פון דער באַפּעלקערונג גרויס אנערקענונג און דאנקבארקייט. דער דראַמאַטישער פֿאריין איז געוואָרן דער ליבלינג פון די ברייטסטע מאַסן אין באַרא־נאָוויטש.

פראַגראַמקעס פון פאַרשטעלונגען אין די יאָרן 1917—1921

אין זומער 1918 איז דער דראַמאַטישער פאַריין אייניגע־לאַדן געוואָרן קיין סלאָנים אויף צוויי פאַרשטעלונגען, וואָס זייער אייניקופט איז געווען געווידמעט דער ארטיקער יידישער אַרבעטער־קינד. דער מאַראַלישער דערפאָלג איז געווען אַ גרויסער. די סלאָנימער יידישע באַפעלקערונג האָט לאנג געדענקט דעם אויפטריט פון דער באַראַנאָוויטשער אַמאַטאָרן־טרופּע, און אין אַ צייט אַרום זי ווידער איינגע־לאדן אויף עטלעכע פאַרשטעלונגען.

אין הערבסט 1918 איז געמאַכט געוואָרן אַן ערנסטער פרווו אויפצופירן דעם „דאַרפס־יונג" פון לעאָן קאַברין אונטער דער רעזשי פון די דאָן אין באַראַנאָוויטש וויילעג־דיקע באַרימטע אַרטיסטן קוסטין און יעדוואַב. דער פרווו איז פולקום געלונגען.

פאַר די מיטגלידער פון פאַריין איז די דורכפירונג פון אָזאַ פיעסע געווען אַ וויכטיקע שול. דער פאַריין איז אריף אויף אַ בריטן שליאַך פון ערנסטער קינסטלעריישער טעטיקייט.

סוף 1918 איז שוין געווען קלאָר, אַז די טעג פון דער דייטשישער אָקופאַציע זענען געצייטלט. דער דראַמאַטישער פאריין האָט אינגאַנצן איבערגעריסן יעדע באַציונג מיט די אָקופאַנטן און מיט זייער שפּראַך. די פּראַגראַמקעס און אפישן האַבן זיך אַנגעהויבן דרוקן אין יידיש. אויף די פאַרשטעלונגען האָט מען שוין נישט געזען קיין דייטשן, נאָר בלויז יידישע פנימער.

אין שמאָט האָט זיך געפילט אַ מאַדנע שפאנונג און אַ געדריקטע שטימונג פון אומזיכערקייט און נערוועזיטעט. די דייטשן האָבן געהאַלטן ביים פאַרלאָזן די שטאָט. מיט דער פאַרשטעלונג פון „קרייצער סאָנאַטע", דעם 13־טן דע־צעמבער 1918, האָט זיך געענדיקט די טעטיקייט פון דראַ־מאַטישן פאַריין אין דער תקופה פון דער דייטשישער אָקופאַציע אין ערשטן וועלט־קריג. דאָס אָנקומען פון סאָוויעטישן מיליטער איז געווען אַ פראַגע פון וואָכן אַדער טעג.

אין דער צייט פון סאָוויעט־פוילישן קריג (1920 — 1919)

אין די קורצע אָפשניטן פון דער רוסישער אָקופאַציע זענען מצד דער סאָוויעטן־מאַכט געמאכט געוואָרן אייניקע פרווון צו רעאָרגאַניזירן דעם פאַריין, און צוואַמענשמעלצן אים מיט אַ יידישער וואַנדער־טרופּע פון מינסק.

עס זענען אויפגעפירט געוואָרן פאַרשידענע איינאַקטערס

אין רוסיש מיט אַ קאָמוניסטישער טענדענץ. אָבער דאָס שפּילן האָט נישט שטאַרק אויסגענומען, עס האָט נישט אנטשפּראָכן די באַדערפענישן פון יידישן פובליקום, — ווייל צום קינסטלעריש אויסדרוק האָבן די חברים געקאָנט קומען נאָר אין יידיש פּיעסן. מען האָט אין קינסטלעריש זין געלעבט פון האָנט צום מויל, און זיך געמוזט באַגנוגענען בלויז מיט אינהאַלטלאָזע אָפּערעטקעס א. ד. גל.

אין דער צווישנצייט איז אריבער אַ יאָר אונטער דער פּוילישער הערשאַפט. דער פּאַריין האָט אויסגענוצט די צייטווייליקע סטאַביליטעט און זיך וויידער דערהויבן צו עטלעכע גרעסערע קינסטלערישע אויפּפירונגען.

די גלאַנץ־עפּאָכע פון פּאַריין
אונטער דער אנפירונג פון חיים אסטראָווסקי
(1925—1920)

קורץ פּאַרן שליסן פון ריגער שלום־טראַקטאַט צווישן פּוילן און ראַטן־פּאַרבאַנד (סוף 1920), איז מיטן גרויסן עמיגראַציע־שטראָם אָנגעקומען קיין באַראַנאָוויטש אַ באַדייטנדיקער דראַמאַטישער כוח — חיים אָסטראָווסקי (אַצינד אין אַמעריקע), וועלכער איז אויפגענומען געוואָרן אַלס רעזשיסער און מיטשפילער.

אין יאָר 1922 איז דער פּאַריין אָפּיציעל לעגאַליזירט געוואָרן דורך דער פּוילישער מאַכט, און איז געוואָרן אויטאָנאָם אין זיין טעטיקייט.

אין די פּרידנסבאדינגונגען האָט זיך דער פּאַריין אנטוויקלט אין א וויכטיקן קולטורעל־קינסטלערישן צענטער. די דאָזיקע צייט (25—1920) קאָן פּאַררעכנט ווערן ווי אַ תקופה פון וווּקס, אָנטוויקלונג און אויפשטייג, און דער פּאַריין האָט צו פּאַרצייכענען וויכטיקע ליטעראריש־קינסטלערישע רישע דערגרייכונגען בײַם אויספּירן אַ ריין קלאַסישן רעפּערטואַר ווי, צום בייַשפּיל, די פּיעסן פון שלום־עליכם, פּרץ הירשבײַן, שלום אַש, לעאָן קאָברין, מאָרק ארנשטיין, ווי אויך איבערזעצונגען פון טאָלסטאָי, טשעכאָוו א. א.

דער פּאַריין איז געווען אומפּאַרטייאיש און אָפּאָליטיש. מאָראַליש האָט ער געדינט דעם אידעאַל פון ריינער קונסט, אין מאָטעריעלן זין איז ער געשטאַנען אין דינסט פון דער יידישער געזעלשאַפט און אָנטקעגנגעקומען די נויטן און באַדערפענישן פון אירע הילף־אינסטיטוציעס.

אויך די קריסטלעכע פילאַנטראָפּישע אָנשטאָלטן אין שטאָט האָבן זיך פון ציַיט צו ציַיט געוונדעט צום יידישן דראַמאַטישן פּאַריין, און אויך זיי זענען באַפּריידיקט געוואָרן אין דער מאָס פון זייַנע מעגלעכקייטן.

אין אַ קורצער צייט איז דער נאָמען פון פּאַריין און זיַינע דערפאָלגן וויַיט אַריבער די גרענעצן פון אונזער שטאָט. אין די יאָרן 1921—1925 איז ער איינגעלאָדן געוואָרן אויף אַ ריי פּאַרשטעלונגען אין די שכנותדיקע שטעט—סלאָנים, פּרוזשאַנע און לידע. אומעטום איז געווען אַ דאָפּלטער דערפאָלג: אַ מאַראַלישער און אַ מאַטעריעלער — פּאַר די אָרטיקע הילף־אינסטיטוציעס.

די השפּעה פון דראַמאַטישן פּאריין אויף דער יוגנט איז געווען זייער גרויס. עס זענען אויפגעוועקט געוואָרן נייע כוחות און עס זענען געקומען צום לעבן אייניקע יוגנט־לעכע דראַמאַטישע קרייזן, — איינער בײַם „בונד" אונטער דער אָנפּירונג פון ראַיעווסקי, אַ צווייטער איז געווען אומאָפּהענגיק און אַמביציעז; ער האָט אָראָפּגעבראכט דעם באַקאַנטן אָרטיסט זשאַק לעווי פון וואַרשע און „געמאַכט אַ לעבן פּאַר זיך". אין זיין קורצער לעבנסצייט איז ער דערשינען אייניקע מאָל אין איינאַקטערס און עטלעכע מאָל אין מער ערנסטערע פּיעסן, דערונטער „גרינע פעלדער" פון פּרץ הירשבײַן און „שוועד צו זיין אַ ייד" פון שלום עליכם.

נאָכן אָפּפאָר פון חיים אָסטראָווסקי איז אָנטשטאָנען אַ געוויסע אָנטשפּאַנונג אין פּאריינ'ס טעטיקייט. זיינע אויפּטריט זענען געוואָרן זעלטענער, די אָרטיסטישע אַמביציע—שוואַכער, און אזוי אויך זיין באַגייסטערונג. מען האָט זיך באַגנוגט מיטן אָפּהיטן די מיט שוועדע מי דערגרייכטע טראַדיציע און מיטן דערהאַלטן דעם קינסטלעריש ניוואָ.

די דראַמאַטישע סטודיע
און איר איינשליסן זיך אין פּאריין
(1932—1930)

אין די יאָרן 1925—1827 האָב איך געווויילט אין ארץ־ישראל, כדי צו שטודירן און פּאַרפולקאָמען זיך אין דער סטודיע פון מנחם גנעסין, און אָנטיילגענומען אין דעם דאָן עקזיסטירנדיקן „תיאטרון אמנותי" אונטער דער אָנפּירונג פון י. מ. דניאל.

קומענדיק צוריק קיין באַראַנאָוויטש האָב איך אין יאָר 1930 געגרינדעט די דראַמאַטישע סטודיע ביי דער קולטור־און בילדונגס־געזעלשאַפט, אין זאָל פון „מכבי" ביי אשע־ראָווסקין אין הויז אויף שפּיטצקע גאַס.

די גרונט אידעע פון דער סטודיע איז געווען אויסצושולן יונגע כוחות און אנטוויקלען זייערע דראַמאַטישע פּאָטענציעס; אַלס פּאַרוצעצער און נאָכפאָלגער פון דראַמאַטישן פּאריין.

עס איז רייַך געווען דער געדאַנק, אַז אויסער פּאַראַקייטן פּאַדערט דאָס טעאַטער אַ סך לערנען און וויסן, אַרבעט און דערפּאַרונג. די גרעסטע אויפּמערקזאמקייט איז געווידמעט מעט געווען אויף בילדונג און אינטעגרירונג אַרבעט.

גרויס אויפלעבונג האָט אַרײַנגעבראַכט דער באַזוך פון ח. צבי פּין ארץ־ישראל־דיקן אָרטעטער־טעאַטער „אהל". כמעט די גאַנצע צייט פון זיין באַזוך אין באַראַנאָוויטש האָט ער געווידמעט דער סטודיע, און זי דורכגעדרונגען מיט דער אט־מאָספער פון חלוצישער באַגייסטערונג.

באַלערנדיק איז אויך געווען דער באזוך פון באריטן אָרטיסט ד"ר פּאָול באַראַטאָו און זיינע אויפטריטן.

דראַמאַטישע סטודיע צוזאַמען מיט דעם דראַמאַטישן פאַריין

אונטן פון רעכטס: א. לעוויט, פרל׳ ז. אַראַנטשיק, ח. סטאַליאַר
עס זיצן פון רעכטס: קווינטמאַן, פרל׳ מ. קונצעוויצקי, פרל׳ גאַווזע, א. טורעצקי, ב. בערענשטיין, ש. עפשטיין, מ. מאַנסקי, י. בוסעל, י. מוקאַסיי, פרוי וואַלקין, ש. זעליקאָוויטש, א. ראַיאַק, מלכה מיסקין, א. ניקטשעמני, פרוי לאַנצעוויצקי, בראַוווסקי.
עס שטייען פון רעכטס: ש. קראַשינסקי, ח. נייפעלד, א. ביטענסקי, פרל׳ ח. פינגערוט (הינטער בערענשטיין), פרל׳ ר. אַלבלינג (הינטער בוסעל), יוסף טורעצקי (הינטער מוקאַסיי), פרל׳ צ.פרידמאַן (הינטער פרוי וואַלקין).
אויבן פון רעכטס: פרל׳ שניידלעדער, נ. צירולניק, זעלעוויאַנסק(הינטער פרל׳ ליאַס), פרל׳ ב. ליאַס, א. פאַרפעל, ש. גרינוואַלד, פרל׳ ח. קאַראַליצקי, ח. קאַגאַן, יעקב וואַלקין, שרה קונצעוויצקי, מאַלאַכאָווסקי.

די סטודיע האָט געגאַסן פון דער מאַראַלישער אונטער־שטיצונג פון די אַרטיקע געזעלשאַפטלעכע און אינטעלעקטו־עלע כוחות ווי ד״ר אביגדור גרינשפאַן, וועלכער האָט געגעבן ליטעראַריש־וויסנשאַפטלעכע פאַרלעזונגען און אַפּהאַנדלונגען איבער דעם מאַטעריאַל, מיט וועלכן די סטודיע איז דעמאָלט געווען באַשעפטיקט, ווי אויך ה׳ לערמאַן, (לייטער פון דער „תרבות" שול), ד״ר שעניצקי, יצחק יאסינאָווסקי, אַדוואָקאַט קערצנער, יעקב אבראַמאָווסקי, ברוך בערנשטיין א. א.

אין דער ערשטער פאַזע פון איר אנטוויקלונג האָט די סטודיע אויפגעטרעטן אין ליטעראריש־קינסטלעריש אונטן, וועלכע זענען אויפגענומען געוואָרן מיט באַגייסטערונג.

סוכות 1930 האָט די סטודיע דערשינען אין דער פּרע־מיערע „דעם צדיקס נסיעה" פון ה. סעקלער, און פסח 1931 איז אויפגעפירט געוואָרן „דער קאַרגער" פון מאַליער. אין ווינטער 1932 האָט זיך די סטודיע אָנגעשלאָסן אין דעם דראַמאַטישן פאריין, און מיט געמיינזאַמע כוחות אויפגע־טרעטן אין „אוצר" פון שלום עליכם.

דער דראַמאַטישער פאריין אין 1932—1939

מיטן צופלוס פון יונגע קרעפטן האָט זיך דער דראַמאַטי־שער פאריין פארשטאַרקט, און ענערגיש פאַרגעזעצט זיין קינסטלעריש טעטיקייט ביזן אויסברוך פון קריג.

אין דער דאָזיקער ברויזנדיקער תקופה האָט דער דראַמאַטישער פאַריין געדינט אַלס הילפס־קוועלע פאַר דער כסדר וואַקסנדיקער נויט פון דער יידישער באַפעלקערונג און אַלס צענטער פון גייסטיקער אָפּפּרישונג.

דעם ערשטן סעפטעמבער 1939 איז אויסגעבראָכן די דייטש—פוילישע מלחמה און דעם 17־טן סעפטעמבער איז די רויטע ארמיי אריין אין באַראַנאָוויטש.

איין מאָל איז נאָך געלונגען דעם דראמאטישן פאריין אויפצופירן „דאָס גרויסע געווינס" פון שלום־עליכם, אין ווינטער 1940. דאָס איז געווען דער שוואַנען־געזאַנג פון דעם פאַריין — און מיט דעם איז פאַרענדיקט געוואָרן די רומפּולע געשיכטע פון 40 יאָר יידישער ליטעראַריש־קינסטלעריש טעטיקייט אין באַראַנאָוויטש.

געשטאַלטן פון דער „דראמאטישער משפחה"

יוסף גאָלדשמיד איז געווען דער לאנגיעריקער פרעזעס פון דראַמאַטישן פאַריין.

אַ קלוגער ייד, אַ תלמיד חכם, מיט טיפער קולטור און בילדונג. די הויכע שלאַנקע געשטאַלט זיינע האָט אַרויסגע־רופן רעספּעקט און כבוד. די טיפע ברוינע אויגן האָבן אויס־גדריקט ליכט און מענטשלעכע ווארעמקייט. ארום זיין

יידישער דראמאטישער פאריין (1922)

אונטן פון רעכטס: סימע קאפלאן, מלכה מיסקין, נחמיה קראשינסקי, פרוי לעווענטאל, סאניע ראדקעוויטש, אהרן יאסינאווסקי, שלום קראשינסקי.

עס זיצן פון רעכטס: שמואל עפשטיין, משה מוקאסיי, יודל בוסעל, יוסף גאלדשמיד, הינדע וואלקין, חיים אסטראווסקי, שייע זעליקאוויטש.

אויבן פון רעכטס: שרה בערענשטיין, אברהם'ל קראשינסקי, בולאנסקי, חיה פיינשטיין, יהושע ווייגגער, חיה איזראעל, יוסף ראיעווסקי, דבורה פרידמאן, הירש וואלקין, פרל' ראבעץ.

פערזאן האט זיך געשאפן אן אינטימע אטמאספער. זיין מאראלישער איינפלוס איז געווען גרויס.

ער פלעגט דורכשטודירן יעדע פיעסע, און אלס קענער פון מענטשן־כאראקטער איז זיין מיינונג געווען מאסגעבנד ביי דער פארטיילונג פון די ראלן. ער האט מיטגעמאכט אלע געבורט־וויייען פון א נייער פיעסע, און געלעבט אין פולער שפאנונג פון איר אויספירונג.

גרויס איז געווען די אומדערמידלעכע טרייב־קראפט, וואס דער דאזיקער, שוין נישט אזא יונגער, שטענדיק גע־לאסענער, פיזיש שוואכער מענטש, האט ארויסגעוויזן אויף די פראבן און אויף דער בינע. מיט זיין ברען און ענטוזיאזם פלעגט ער וועקן, מונטערן און באגייסטערן די יונגע חברים.

עס איז נישט געווען קיין גרענעץ צו זיין פרייד וועז עס האט געלונגען אויסצופירן א פיעסע, אין וועלכער די חברים האבן באויזן ארויינצוגעבן לעבן און ריכטיקן אויס־דרוק. דאס איז געווען זיין פערזענלעכער דערפאלג.

ער אליין איז געווען ווי געבוירן פאר כאראקטער־טיפן, וועלכע ער האט געשאפן און דורכגעלעבט. באזונדערס האט ער זיך אויסגעצייכנט אין די ראלן פון: „יידישן קענig ליר" (פון ל. קאברין), שמע'לע סאראקער אין „דאס גרויסע געווינס" (פון שלום־עליכם), „רב אבא" (פון אנוכי) א. ד. גל..

ער האט לגמרי פארבאלגן זיין שוואכן געזונט־צושטאנד פון דער איבערגעבענער פרוי, וועלכע האט אים אפגעהיט ווי איר אויג, און געשפילט מיט לייב און לעבן, אין פולער זעלבסטפארגעסנהייט. און קיינער האט נישט געוווסט מיט וועלכע יסורים און אנשטרענגונג עס איז אים אנגעקומען אויסצופירן דערפאלגרייך זיין ראל.

די קונסט איז ביי אים געווען אן עבודת הקודש זיין גאנצע לעבן. שטענדיק גוטמוטיק און הארציק, דורכגעדרונגען מיט מענטשן־ליבע און אהבת ישראל. א שטילער, פרידלעכער מענטש, א גרויסער בעל־טובה מיט א זעלטענער נשמה־ריינקייט און נאטירלעכער העפלעכקייט.

יודל בוסעל

יודל בוסעל איז געווען פון די עלטסטע חברים פון פאריין און איינער פון די ערשטע וואס האבן געלייגט די גרונט־שטיינער פון דעם אמאליקן אמאטארן־קריין.

שלאַנק און בריי־טביניק, שטענדיק געשפרודלט מיט לעבן, קאָנפערוואַטיוו מיט אַ רעליגיעזן געפיל, האָט ער מיט אַ פולער האַנט געשעפט פון די אוצרות פון לעבעדיקן יידישן פאָלקלאָר, — און דערפון נעמט זיך זיין געזונטער, גייסט־רייכער און שארפזיניקער הומאָר.

ער איז געווען דער הומאָר אַליין, און פאַר אונז — אַ נאַטירלעכער אויספירער פון שלום־עליכם׳ס „מנחם מנדל" א. א. ער איז אויך געווען אַ כאַראַקטער־קאָמיקער. שוין זיין דערשיינען אויף דער בינע האָט אַרויסגערופן הייטערקייט און אויפלעבונג.

זייער גוט און פאַסיק איז ער געווען ביים אויספירן פאָלקס־טיפּן, באַזונדערס פון מגושמדיקע בעלי גופים ווי, צום ביישפּיל, נחום׳טשע אין „דראַפס־יונג", דער בעל עגלה אין „ווילנער בעל הבית׳ל" א. א.

איך דערמאָן זיך אין אַ פאַל, וואָס האָט פאַסירט אין דער צייט פון דער דייטשער אקופּאַציע. מען האָט דעמאָלט ריכטיק צוגעהונגערט. אַ שטיקל ברויט פון קלייען און אַ האָבערנע לאַטקע זענען געווען זאכן פון לוקסוס. איינמאָל גיי איך אַזוי אין גאַס און זע אַ גרופּע יידן שטייען אין צענטער שטאָט און קייכן פון געלעכטער. אין מיטן איז געשטאַנען יודל בוסעל און געטופּעט מיט די פיס און געהירזשעט מעשה פערד.

— וואָס איז געשען, יודל? — פרעג איך איבערראַשט און דערשראָקן.

— פשוט, — עטפּערט ער נאַאיוו און תמעוואַטע, — אַז מען עסט האָבער און מען גייט געשמידט מיט פאַדקאָוועס, ווערט מען פאַרפערדעוועס...

אַזעלכע „אויפטריטן" זענען געווען כמעט טאָג־טעגלעך. אַ רעדל יידן שטייען אין גאַס און האַלטן זיך ביי די בייכער פון געלעכטער, — אַ זיכערער סימן, אַז יודל בוסעל איז דאָ...

פרוי הינדע וואלקינא

פרוי וואָלקינא איז געווען דער „שטערן" פון דער דראַמאַטישער טרופּע און איר שטאָלץ.

אַ נאַטירלעכער און פילפאַרביקער דראַמאַטישער טאַלאַנט. הערלעך און באַהנט זענען געווען אירע אויפטריטן אויף דער בינע, און לירייש און האַרציק האָט געקלונגען איר שטימע. באַצויבערנדיק זענען געווען אירע דראַמאַטישע געשטאַלטן, פיל מיט לעבן און טעמפּעראַמענט. אירע פאָלקס־טיפּן און מוטער־ראָלן זענען געווען רירנד־האַרציק.

שיין, רוהיק און סאָליד איז זי געווען אין איר טאָג־טעגלעכן לעבן; אָבער שטורמיש און ברויזנד — אין אירע ראָלן אויף דער בינע. זי האָט באגייסטערט און מיטגעריסן אירע מיטשפּילער און פאַרפישופט דאָס פובליקום.

איר מוזיקאַליישער געהער איז געווען שארף אַנטוויקלט. געזונג געווען זי זאָל איין מאָל הערן אַ ניגון, און שוין זינגט זי אים איבער מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט.

זי איז געווען די מאַמע פון דער יידישער „דראַמאַטישער משפּחה" אין באַראַנאָוויטש.

אַ מענטש מיט אַ זעלטן גוטן כאַראַקטער. אַריסטאָקראַטיש אין איר האַלטונג, אין אַזוי פשוט און פאָלקסטימלעך אין געזעלשאַפטלעכן קאָנטאַקט מיט אירע בינע־חברים. איר שיין געשטאַלט, הערלעכקייט און חבֿרישקייט האָבן געווען כּעס־פּעקט.

איר פערזאָן אוֹן איבערגעבנהייט האָבן אַ סך בייגעטראָגן צו דער קינסטלעריש־קולטורעלער געשטאַלטונג פון דראַמאַטישן פאַרײַן. זי האָט געווידמעט איר גאַנצע צייט צו לערנען נייע כוחות און דערווען דאָס געפיל פון אינטערעס און ליבע צו דער בינע.

יאָרנלאַנג האָט די באַראַנאָוויטשער טעאַטער־געזעלשאַפט געדענקט אירע אויפטריטן אין די דראַמאַטישע דאָלן פון „חסיה די יתומה", אסתר׳קע אין דער „שחיטה", עטי אין „קרייצער סאנאטע", נאַטאַשע אין „דראַפס־יונג", ווי אויך אירע אויספירונגען אין די פאָלקסטימלעכע געשטאַלטן פון שרה שפּירא אין „בלוטיקן שפּאָס", עטימעני אין „דאָס גרויסע גרויזעניס" פון שלום עליכם, אין אַזוי ווייטער. א. א. וו...

„הויז־וואלקין" — חיים פון דער „דראַמאַטישער משפּחה"

מיטן צויבער פון איר פערזאָן און מיט איר גייסטיקער קראַפט האָט פרוי וואָלקינא געשאַפן אין איר שטוב אַ חיים פאַר דער „דראַמאַטישער משפּחה" אין אונזער שטאָט, — אַ חיים, וועלכע האָט מיט איר ספּעציפיש־קינסטלעריישער אַטמאָספער צעמענטירט דעם פאַרײַן און צוזאַמענגעהאַלטן זיינע מיטגלידער אין די שווערסטע צייטן.

די רחבות און שפּע פון „הויז־וואָלקין" האָבן אזוי ווי האַרמאָנירט מיט דער גוטמוטיקייט און בריי־טהאַרציקייט פון זיינע באַווינער.

דער דראַמאַטישער פאַרײַן, וואָס איז געיוון — שוין אפֿגעזען פון זיין גייסטיקער שליחות — דער שטענדיקער שפּייזער פון אַלע אינסטיטוציעס און אנשטאַלטן, דער „רייכער פעטער", וועלכער האָט זיין גאַנצע הכנסה געווידמעט די באַדערפענישן פון דער שטאָט, — האָט נישט פאַרמאָגט אַפילו קיין אייגענעם לאָקאָל. אויסער דעם יואָלט אַפילו פאַר גלעלט קיינער נישט מסכים געווען צו פאַרוואַנדלען זיין שטוב אין אַ מין רוישיקן וואקזאל, ווו צענדליקער מענטשן ארבעטן אין טומל, בייטאָג און ביינאַכט.

„הויז־וואָלקין" איז שטענדיק געשאַנען צו אונזער דינסט, פון פאַרטאָג ביז נאַך האַלבע נאַכט. יעדער באַזוכער איז דאָ באַלד געווארן אויס גאַסט נאָר אַ בן בית, אוֹן מיר אַלע צוזאַמען האָבן זיך צונויפגעלעבט מיט דעם דאזיקן הויז, וואָס איז געווען נישט נאָר אַן ארט אויף פראָבן און צוזאַמענ־קונפֿט, נאָר ממש אַ היים. עס איז אויך געיוון אַ קולטורע־לער שמעלץ־טאָפּ פון קינסטלערישע אידעען, געדאנקען,

געפֿילן און איבערלעבענישן. האָט ווער פון אונז געלייענט אַ בוך, אויפגעכאפט אַ ניגון, געפונגען מאָטעריאַל פאַר רעציטאַציע אָדער דעקלאַמאַציע, — איז גלייך געלאָפן „אהיים" און געטיילט זיך מיט זיינע איינדרוקן מיט דער גאַנצער „משפחה".

דאָס „הויז" אויף שעפטיצקע 43 איז אויך געווען אָפן פאַר קינסטלער פון דער גאַרער וועלט, וועלכע זענען אונז געווען גייסטיק נאָענט.

„הויז־וואָלקן" האָט אין פאַרלויף פון צענדליקער יאָרן אַ סך בייגעטראָגן צו דער דערהאַלטונג פון דער „דראַמאַטישער משפחה".

שלוש־סעודות'ן, פורים־און חנוכה־אוונטן פון דער „דראַמאַטישער משפחה"

די שלוש־סעודות'ן אין „הויז־וואָלקן" זענען געווען פון אַ ספּעציעלן לימעראַריש־קינסטלעריש אינהאַלט. דער וויכּ־טיקסטער פאַקטאָר איז דאָ געווען דער אימפּראָוויזאַציע מאָמענט. יעדער חבר האָט דאָ געקאָנט פרייַ אין היימיש אויסדריקן זיינע געפֿילן לויט זיין טעם און גייַסטיקן דראַנג. די לידער און ניגונים האָבן געשאַפֿן אַ האַרציקע נשמה־יתירה'דיקע שטימונג. מען האָט פאַרגעסן די היץ און מידקייט פון זומערדיקע פארנאַכטן, און מען האָט געזונגען און גע־שמועסט ביז אין דער טיפער נאַכט אַריין.

די פורים־אָוונטן האָבן אין זיך פאַראייניקט דעם הומאָר פון אַ גאַנץ יאָר מיטן טראַדיציאָנעלן פאַלקלאָר פון דורות. זיי זענען געווען אַ מין קרומער שפּיגל פון אַלץ און אַלעמען, און זיך אויסגעצייכנט מיט זייער שאַרפזינניקייט.

דער קולמינאַציע־פונקט אין לעבן פון דער „דראַמאַטישער משפחה" זענען געווען די חנוכה־אָוונטן. לאַנג האָבן די חברים געוואַרט אויף דעם דאָזיקן אָוונט, און לאַנג נאָכדעם האָט מען וועגן אים געשמועסט. אונזער „היים" פלעגט באַקו־מען אַ שבת־יום־טובדיקן אויסזען, דעקאָרירט אין אויסגעפוצט. אַלע „משפחה"־מיטגלידער פלעגן קומען אָנגעטאָן אין די שענסטע מלבושים. עס האָט געהערשט אַ געהויבענע שטימונג. יודל בוסעל פלעגט אָנצינדן די חנוכה־ליכט און סאָניע ראָטקעוויטש פלעגט זינגען „אַ איר קליינע ליכטעלעך!" נאָך דעם פייערלעכן אַריינפיר האָט מען זיך באַזעצט ווי צו אַ „סדר" ביי געגרייטע טישן. עס איז געווען אַ מין יערלעכע קינסטלעריש איבערזיכט. די חברים פלעגן אין אַ קייט־פֿאַרם רעציטירן טיילן פון פּיעסן, דעקלאָמירן מאָנאָלאָגן, סקעטשן, פֿאראדיעס, און זינגען פאלקסלידער. אַלץ לויטן פרייען אויסוואָל פון יעדן איינעם.

נאכווארט

די דראַמאַטישע טעטיקייט האָט זיך אָנגעהויבן ביי אונז פאַראַלעל מיטן בוי און אָנטוויקלונג פון באַראַנאָוויטש.

מאָטעריעלע שווערקייטן האָבן נישט דערמעגלעכט דאָס אַראָפּברענגען פון באַגאַבטע אינסטרוקטאָרן און גייסט־רייכע רעזשיסאָרן פון דער בינע־וועלט, אָדער דאָס שיקן חברים צו שטודירן די בינע־קונסט אין גרעסערע יידישע טעאָטער־צענטערס. דעם מאַנגל האָבן דערגענצט די באַ־גייסטערונג און אידעאַליזם פון די חברים. מיט אָפּשאַרונגען פון פאַרשידענע פרייוויליקע פאָנדן איז ביים דראַמאַטישן פאַריין געשאַפן געוואָרן אַ רייכע אָפּגעקליבענע ביבליאָטעק פון עטלעכע הונדערט ביכער אין יידיש, העברעאיש, רוסיש און פויליש, אויף פאַרשידענע צווייגן פון דער דראַמאַטישער קונסט.

אין פאַרלויף פון זיין טעטיקייט האָט דער דראַמאַטישער פאַריין אַרייַנגעבראַכט לעבן און פרייד אין דער יידישער געזעלשאַפט און פאַרבריייטערט איר גייסטיקן האָריזאָנט.

אין זיין רעפּערטואָר האָט דער פאַריין געשעפט פון די אוצרות פון דער פאָלקס־קולטור. דער אידעען־קאָמף אויף דער יידישער גאַס האָט באַקומען זיין געהעריקע אָפּשפּיגלונג אין די אויפטריטן פון דעם פאַריין.

דערגענצונג פון דער רעדאקציע

דאָס בילד וועט נישט זיין גאַנץ, אויב מיר וועלן זיך נישט אָפּשטעלן ביי דער געלעגנהייט אויף דער געשטאַלט פון ה' שמואל עפשטיין (איצט אין ישראל) און אויף זיין לאַנג־יערייקער טעטיקייט אָלס מיטשפילער און רעזשיסאָר פון דראַמאַטישן פאַריין.

ער איז געווען די צענטראַלע פיגור פון פאַריין און איינער פון זיינע גייסטיקע זיילן.

אָלס מענטש פון קולטורעלער און קינסטלעריש אמבי־ציע האָט ער כסדר געהאָלטן אין איין לערנען און פאָרפולקָ־מען זיך, און דאָסגלייכן אויך געפאָדערט פון זיינע מיטאַרבע־טער און שילער. ער האָט געקעמפט קעגן דילעטאַנטיזם, און אים אָנטקעגנגעשטעלט דעם אידעאָלן ליבהאבער־טיפ מיט זיין אייביקן גייסטיקן דורשט צו בילדונג און שלמות.

מיט זיין נאַטירלעכן הומאָר, ברייטהאַרציקייט און טיף־מענטשלעכער פאַרשטענדעניש האָט ער באַגייסטערט די חברים אין זייער אַרבעט, און אין אַ גוט־ברודערישן אופן אַרויסבאַקומען פון זיינע תלמידים דאָס בעסטע וואָס זיי האָבן נאָר געקענט געבן.

אָלס שוישפילער האָט ער אין זיין לאַנגיעריקער אַרטיס־טישער טעטיקייט אויפגעטרעטן אין אַ רייכער גאַלעריע פון דראַמאַטיש־קאָמפּליצירטע געשטאַלטן און הויפטראָלן, אָנהויבנדיק פון דעם עכטן פאָלקס־טיפ, איבערגייענדיק צום יידישן תלמיד חכם און ענדיקנדיק מיטן רעוואָליוציאָנער־אַסימילירטן אינטעליגענט. פיין און גייסטרייך האָט ער אויך אויסגעפירט אָלגעמיין־מענטשלעכע טיפן און ראַמאַנטישע געשטאַלטן.

זאב לבנה (לרמן)

מוסדות החינוך בברנוביץ

זה היה בתחילת שנות העשרים של המאה. ברנוביץ נתפרסמה אז כעיר צעירה, עיר־גבול המושיטה עזרה ביד נדיבה לזרם היהודים החוזרים ממרחקי רוסיה אחרי מלחמת העולם הראשונה.

סיפרו בשבחה שאינה חוסכת אמצעים לפיתוח מוסדות חינוך ועומדת להקים גם גמנסיה עברית דוגמת הערים: ביאליסטוק, בריסק, פינסק, גרודנו ועוד.

בפולין פעלו אז החברות „תרבות" ו„ציש"א" (צענטראַל יידישע שול־אַרגאַניזאַציע) שפיתחו רשת ענפה של מוסדות חינוך. על אף רצון ההטמעה ראו הפולנים במוסדות החינוך בעברית וביידיש תריס בפני השפעת התרבות הרוסית בערי הספר שהיהודים שם נראו בעיניהם כמפיציה ותומכיה.

בעית החינוך של הדור הצעיר תפסה מקום נכבד בעיר. קשת רבגונית של בתי ספר מכל הזרמים והדרגות קמה והתפתחה בברנוביץ.

ברנוביץ התפרסמה ב„ישיבות" הבנויות לתפארת שריכזו סביבן מאות בחורים לומדי תורה, ולעומתן מוסדות חינוך תיכוניים הן של השלטונות בשפת המדינה והן של „תרבות" בעברית. הגמנסיה לבנות של שוליצקי רובה היתה מאוכלסת תלמידות יהודיות ומיעוטה משאינן בני ברית. והוא הדין בביה"ס הפולני למסחר. אחוז מסויים של יהודים למד בגמנסיה הממשלתית לבנים, חלק מהם למד את מקצועות היהדות באופן פרטי מפי מורים.

ג נ י ם

גני ילדים רבים היו בעיר, ורובם — עבריים.

גם ליד מוסדות „תרבות" וכן ליד ביה"ס ע"ש מסלבסקי התקיימו גני ילדים עבריים, ואפילו ביה"ס „בית יעקב" של אגודת ישראל קיים גן ילדות עברי.

שנים אחדות התקיים גן ילדים ביידיש בהנהלת מלכה ליסר־שקלרסקי ובילה ויניקוב (שתיהן בישראל). מרת פ. סטרנין ניהלה שנים מעטות גן ילדים בפולנית.

בתי ספר יסודיים

מלבד ביה"ס „תרבות" היו בעיר בתי ספר יסודיים שונים ו„חדרים" מסורתיים.

חינוך דתי קיבלו הילדים בביה"ס העברי החרדי הציוני „חינוך" ע"ש ל. מסלבסקי, שהיה מייסדו ומורהו הראשון. במרוצת הזמן עבר ביה"ס לידי בניו האחים דב ואפרים ואחותם. כולם פדגוגים מסורים. מחוץ ללימודי הדת הוקצה בביה"ס הזה מקום נכבד ללימודי החול; ביה"ס הזה היה מקובל מאד בחוגי ההורים שנטו ל„מזרחי". גם הורים לא־דתיים רבים שלחו לשם את הבנים.

„אגודת ישראל" לא הסתפקה ב„חדרים" הפרטיים והקימה את המוסדות: „יסודי התורה" — לבנים ו„בית יעקב" — לבנות. בביה"ס לבנים למדו בעיקר לימודי קודש, ולאחר שמונה שנות לימוד קיבלו תעודה של שש כיתות בבי"ס יסודי

המורים ותלמידי ביה"ס „בית יעקב"

המורים ותלמידי ביה"ס „יבנה" שהצטיינו בלימודיהם (1921)

למטה מימין: מ. ניידוס, מ. מוקאַסיי, סינגלובסקי, ל. טורצקי, ש. צירינסקי.
יושבים באמצע מימין: אלתר גיטלין, ס. קפלן, בנימין קפלן, לא ידוע, משה יודלביץ.
למעלה מימין: יוסלביץ, וואנכאדלא, צירינסקי, פודלישבסקי, יוסלביץ, לא ידוע, לא ידוע, רוזנהויז, א. יודלביץ.

כללי, ב„בית יעקב" למדו הבנות שבע שנים כבכל בתה"ס היסודיים. המורים גיטלין, סימה ובנימין קפלן ומשה יודלביץ קיימו בי"ס חרדי „יבנה".

ה„חדרים" של המורים דרבסקי, מובשוביץ ושמייבסקי התמזגו לבי"ס אחד בשם „תחכמוני" ובו 2 כיתות־יסוד מעורבות ושלש כיתות לבנים.

כיסוד לבית הספר „תרבות" שהוקם בתרפ"ג (1923) יש לראות את ה„פרוגימנסיה" שייסד אהרן ברגמן (בנו צבי ברגמן ממנהיגי „ביתר" בברנוביץ התפרסם בת"א כאמן במלאכת הדפוס וכחלוץ בתעשית אותיות הדפוס של עץ. מת בגיל צעיר בת"א). בבי"ס זה לימדו המורים קושנירובסקי וזכין (בניו חברי קיבוץ ובתו מורה בארץ).

הממשלה פתחה בי"ס עממי לילדי ישראל — „שבתובקה" — בשבת היה מוסד זה סגור ומכאן שמו. כל המקצועות נלמדו בפולנית, ובתכנית הוקצה מקום מעט ללימודי היהדות. התלמידים היו פטורים משכר לימוד וגם קיבלו ספרים ומכשירי־כתיבה בתשלום מועט, ובכל זאת לא דחה מוסד־טמיעה זה את בתי הספר הלאומיים. ההורים ברובם התאמצו ונשאו בעול שכר הלימוד ושאר הוצאות החינוך ובלבד שילדיהם (בעיקר הבנים) יקבלו חינוך לאומי.

חוגים אחרים קיימו מוסדות חינוך באידיש: בי"ס של ציש"א ובי"ס של שול־קולט. לפני זה היה ביה"ס של ציש"א— בית החינוך החילוני היחידי באידיש בברנוביץ. לפי דברי מר ציטמן (מנהלו של ביה"ס בשנים 1923—1929, היגר מברנוביץ לבראזיל ועלה משם לארץ) נוסד ביה"ס ע"י „צעירי ציון". בשנת 1922 עמדו בראשו יעקב כהן (אז סטודנט לרפואה) מטעם ארץ־ישראל העובדת ונחום ביטנסקי מטעם ה„בונד". ביה"ס נקרא ע"ש מנדלי מוכר ספרים.

בהשפעת מורי המוסד הוקם ועד ציבורי למען בית הספר, שהורכב מנציגי המפלגות ואישים בעיר שדגלו ברעיון של הוראה בשפה המדוברת. הקורטוריון למען ביה"ס היה פעיל מאד ורבים מחבריו גילו התמסרות רבה. חבריו היו: (לפי א"ב) הבקטריולוגית ד"ר בוגין חיה, ביטנסקי נחום, גובר פייבל, גורפינקל אהרן, ולטמן חיים, האחיות גאליה ומיליה זילברברג, טונקל, יודלביץ, אליהו ינקלבסקי (ינאי), רופא השנים יסינובסקי משה, לידובסקי אליהו, לימון משה, מוקסיי משה, העורך מנסקי, ד"ר ל. נחומובסקי, שבירנסקי, מיכל שבץ ועוד.

היו ויכוחים בין נציגי המפלגות בענין הלימודים העבריים: מה מקום צריכה תכנית הלימודים להקדיש להם, עד שבא ד"ר חיים זשיטלובסקי והכריע את הכף לצד הדורשים מקום נכבד לעברית ואפילו עד כדי הוראת העברית בכיתה א'.

חבר המורים בבתי הספר האידישאים הורכב רובו אנשים שההוראה לא היתה בשבילם קרדם לחפר בו, כי אם תעודת־חיים. רבים מהם הקדישו כל חייהם להוראה ולא היה להם תוכן אחר זולתה, כמו המורות אצילות־הנפש רוזה זבלודובסקי

תלמידי ביה"ס העממי „ציש"א" עם חבר המורים
יושבים מימין: לאפצ'ינסקי, לאה רחל אסטרינסקי, רוזה זבלודובסקי, צייטמן חיים (המנהל).
עומדים מימין: דזנצלסקי, טייבל יתום, איטה שלימוביץ.
למעלה: יתום (הראשון מימין), אברמוביץ (הראשון משמאל).

זשיטלובסקי בברנוביץ בשנת 1925
יושבים מימין: ל. ר. אסטרינסקי, א. שלימוביץ, מג"ר בוגין, ח. וולטמאן, מ. לימון, זשיטלובסקי, מ. מוקאסיי, ד"ר נחומובסקי, גורפינקל.
עומדים מימין: ר. זבלודובסקי, שווירנסקי, טונקל, צייטמן, נ. ביטנסקי, קמרמאן, פ. גובר, ח. אסטרובסקי, קאלטין, נחומובסקי, דזנצלסקי.

מביאליסטוק ור. ליס מקרמינץ. המורה זבלודובסקי עבדה במוסד כמעט במשך כל שנות קיומו והשרתה עליו מרוחה האידיאליסטית ומסירותה ללא גבול. על המורים נמנו: י. דזנצלסקי—מורה ללימודים עבריים, אדם בעל כשרונות מעולים, הצטיין גם כסופר בעתונות המקומית וכמרצה בעניני ספרות, ל. וורוביובסקי — עסקן ציבורי חשוב מטעם ה„בונד". עבד כמפקח של ציש"א, ובשנות השלושים השתקע בברנוביץ כמנהל ביה"ס והיה פעיל גם כחבר העיריה. יתום — מורה לציור, אדם בעל נפש עדינה ואמן במקצועו, אשתו יונה יתום-פוליק — מורה לפולנית. חיה מנדלסון — מורה לפולנית, פעילה בתנועות השמאל, קמרמן, לפטשינסקי, י. רבינוביץ, זייצ'יק, ס. קפלן, קרופני ואחרים.

מקום נכבד בחבר המורים תפסה איטה יגאית, שהצטיינה בכשרונה הפדגוגי ובפעילותה בחוגי „פרייהייט" ופועלי ציון (עתה בישראל). בילה מושקוביץ שהיתה זמן קצר מנהלת רשמית של המוסד ומורה לפולנית, עבדה גם בביה"ס „תרבות" (עתה בגבעת ברנר), חנה וורטהיים עבדה זמן קצר כמורה לפני עליתה לארץ (עתה ביגור), אוסטרובסקי חיים עבד כמדריך בחוגים הדרמטיים בבתי הספר: „תרבות" וצישא. אח"כ עלה לישראל ומשם — לארה"ב. הח' קליקן (עתה אלופי בישראל) שימש מורה ללימודים עבריים בביה"ס „שול-קולט".

מוסדות „תרבות"

בתחילת שנת הלימודים תרפ"ד 5—1924 הוזמנו המהנדס א. ויניקוב וכותב הטורים לעבוד בבית הספר „תרבות" בברנוביץ. ויניקוב — כמנהל המוסד ואני — כמורה בו. באופן רשמי היה זה בית ספר עממי „תרבות", אך בעיר נקרא בשם „הגמנסיה תרבות". המנהל החדש הוא שצריך היה לדאוג לקבלת רשיון לגמנסיה. ביה"ס נקרא בשם „מדרשה תרבות" ונמצא אז בביתו החדש של מר קושניר ברחוב הכביש.

מורי המוסד המקומיים היו אנשים מקובלים ומכובדים על הציבור, וביניהם ר' דוד קצנלסון, תורם ומתרים לקרנות הלאומיות ושנים רבות עמד בראש הפעולות למען הקרן הקימת לישראל. לא היה ספר עברי בעל ערך שלא רכשו.

המורים הצעירים המקומיים היו האחים יעקב ואהרן כהן. שניהם סטודנטים בגרמניה והם היו מתחלפים ביניהם בעבודה־תם בבית הספר: שנה אחת היה עובד האחד ומשתכר להוצאות לימודיו בחו"ל, ובשנה שלאחריה עושה זאת האח השני. שני האחים היו עסקני ארץ־ישראל העובדת וביתם — בית ועד לכל פעילי התנועה. מזכיר המוסד שימש הצעיר משה גבזה, שעמד בראש הקן המקומי „השומר הצעיר" והשפעתו על הנוער היתה מרובה. דבורה פיאַנס (עתה קוסטרינסקי, ברחובות) מביאליסטוק באה במקום אחותה שרה פיאנס, שיצאה להשתלם בחו"ל (עתה המפקחת על גני הילדים ד"ר שרה פיאנס—גליק). כעבור שנה בא המורה גדליה שקלירסקי מבריסק, אחד המורים המפורסמים כפדגוג מעולה. הוא שהה בברנוביץ שנים מועטות ועלה אח"כ לארץ־ישראל. (אשתו הגננת הנודעת לתהלה — מלכה ליסר — הקימה גן ילדים באידיש שהתקיים כ־10 שנים). המורה יוטה לרמן — לוינסקי (עתה בת"א) עבדה כשנה אחת במוסד. כמורה לפולנית הוזמנה מרת נעמי ריבק ממלבה שעבדה לפני כן בגמנסיה העברית בפינסק.

המנהל המהנדס א. ויניקוב — עסקן ציוני מבריסק —

חבר המורים של הגימנסיה „תרבות" בשנת 1926

יושבים מימין: ברסניביץ, ז. לרמן, שרלוטה לייבל, המהנדס א. ויניקוב (המנהל), ד. קצנלסון, ד"ר פראס.
עומדים מימין: פלחובסקי, י. לוין, מ. גבזה, מרים זלצברג, א. כהן, ד"ר אנצר, יוכבד קשתן, אברמוביץ.

היה אדם בעל תרבות כללית ועברית. הוא עשה רבות להשגת רשיון מן השלטונות להפוך את בית הספר גימנסיה. הקשיים היו מרובים. גם בנין העץ הקטן בן הקומה האחת (קומת קרקע), שבו שוכן המוסד, וכן חוסר האפשרות לקיים מעבדות לטבע ולפיסיקה, שימשו אמתלא לסירוב השלטונות. אך סופם של מאמציו שהוכתרו בהצלחה.

בראש הוועד של סניף „תרבות" בברנוביץ עמד אז ר' מנדל גינצבורג, שריכז את כל העבודה הציונית בעיר וב־סביבה. השפעתו על המוסד היתה גדולה וחותמו על כל פעולות בית הספר. אחרי התבססות הגמנסיה עלה לארץ ומקומו כראש הסניף תפס ד"ר חיים שניצקי.

מבין המורים במוסד זכורים לי ד"ר ישראל אנצר, מורה לאנגלית, שהשתקע בברנוביץ ונשא שם אשה, ד"ר לזר — מורה ללימודי הביולוגיה, מרת גרינברג — להיסטוריה.

ד"ר חיים שניצקי הצטיין ברצונו העז לעשות למען החינוך העברי הלאומי. הוא ביקר בארץ והשתתף בטקס פתיחת האוניברסיטה, ובשובו היה נתון כולו לחזון גאולת העם. בית הספר העברי היה מיטב משאת נפשו, וסייעה לידו אשתו רבת־המרץ בתיה.

תזמורת הגמנסיה „תרבות" (1926)

למטה מימין: קסלין, שמואל ברמן, ברקוביץ, אליעזר מישקין, ליפשיץ.
למעלה מימין: וולוכוינסקי (עומדת), רחל פורטנוב, קפלן, לא ידועה, וולוכוינסקי, רוזה רבינוביץ, המהנדס א. ויניקוב (מנהל הגימ־נסיה), פלחובסקי (המנצח), שפרה וולנסקי, דינה גבזה, בת־שבע פולונסקי, מאשה זיחוביצקי, דובה איסקין, קפלן.

מלבד הועד של סניף „תרבות" פעל גם ועד ההורים. ההורים חרדו לשלום בניהם, ודאגו שחינוכם יהיה גם לאומי וגם בעל תכלית, שיזכה בתעודה המקנה לבעליה אפשרות של השתלמות וקיום בעתיד. הם ששו לקראת כל פעולה לטובת המוסד ודאגו לקבל את פני המורים הבאים מחוץ לעיר ועזרו להם בסידוריהם.

בראש ועד ההורים עמד הרוקח משה רוזנהויז. בחנותו אפשר היה למצוא כמה מחברי הועד, ובעל החנות היה מתפנה מכל עסקיו ומשפל ברצון בעניני בית הספר. עם חברי הועד נמנו ר' חיים פורטנוב, מרת שושנה פרבר, מר פולונסקי, מר ליפשיץ, מר וולוכווינסקי, מר ברקוביץ, מיר פייבל קרושינסקי, גב' סבציצקי ומוכר הספרים מר גולדשמיד (חתנו של ר' אליהו זקהיים), שהיה חבר ה„חוג הדרמתי" בעיר והיה מפתיע את הקהל בבצוע האמנותי של התפקידים הראשיים; אדם צנוע, עדין נפש ובעל תרבות.

התלמידים השתייכו רובם לתנועות הנוער הציוניות, ובית הספר שימש להם כפרוזדור למשאת נפשם—ארץ־ישראל.

בגמנסיה הפולנית הממשלתית לבנים ובעיקר בגמנסיה לבנות של מרת שוליצקי ביקרו יהודים רבים, ביניהם גם נוער לאומי, שלמדו עברית ולימודי יהדות באופן פרטי. רבים מהם היו חברים לתנועות הנוער הלאומיות, אבל תלמידי הגמנסיה „תרבות" היו כמעט כולם נאמנים לתנועות. מעידים על כך מאות יוצאי ברנוביץ, חניכי „תרבות", הנמנים בארץ עם בוניהם ומקימיהם של „מסלות", „דן", „אילון" ורבים מהם בערים ובמושבות.

ערך חינוכי רב בטיפוח הקשרים בין הגולה והארץ נודע לנשפים ולהצגות התלמידים שזכו להצלחה מרובה. הוצגו מחזות עבריים ותמונות מחיי העבודה בארץ. הנשפים סייעו גם להפצת השירים הארצישראליים. תערוכות העבודות של התלמידים משכו קהל רב.

אהרון וויניקוב מנהל הגימנסיה נבחר כעבור שנים אחדות סגן ראש העיריה, ובמקומו בא המהנדס אהרון סטרנין מוילנה. אדם צנוע וישר, פדגוג מחונן. הוא התמסר לעבודה במוסד ולשעוריו במתימטיקה והתרחק מעסקנות ציבור (אולם נאלץ להשתתף באי אלה ועדות עירוניות כבא כוח המוסד כלפי השלטונות).

הגמנסיה „תרבות" פתחה את המחלקה השביעית, ושא־לת ה„תכלית" העמדה בכל חריפותה. כל ההשתדלויות לקבל „זכויות" עלו בתוהו. השלטונות הרבו בדרישותיהם לשכלול המוסד. אך כוונתם היתה ברורה. ההורים נתפסו למחשבה, שאין הם נחותים מציוני לודז', וארשה ורבים אחרים, שקיימו גמנסיות פולניות לילדי ישראל עם תוספת של לימודי יהדות ועברית. הם התקשרו עם בעלים של הגמנסיות הפולניות־

השובתים בימי מלחמת תלמידי גימנסיה „תרבות" על קיומה, בשנת 1929, נוכח המזימה להפוך את המוסד לגימנסיה בלשון ההוראה הפולנית.

בשורה העליונה מימין: קודביצקי דוד, אפשטין משה, קסלין אברשקה, שינברג איטקה, וינוגרד פריידל, היילפרין שרה, קוקיס אלטה, ינקלביץ רבקה, קוקיס רבקה.

בשורה השניה מימין: אברמוביץ אליה, לוינבוק יצחק, ווייגר אהרן, קפלן שרה, פלדנקריינ מלכה, נייפלד פיגל, קצב אהרן, מנסקי שמעון (מאחורי קצב), וינוגרד יענקל, לא ידוע, גורדון משה (נציג מרכז „תרבות"), ברסלב זלמן, גולדשמיד אהרן (מאחורי ברסלב ואיינשטיין), איינשטיין (מפקח „תרבות"), גלמן אליה (נציג הסתדרות המורים), רביצקי אברהם, שקליאר משה, דומושביצקי יחיאל, גבזה דינה, קפלן, וולוכוינסקי ציפקה (מאחורי קפלן), איסקין דוזה, קצנלסון גדעון, הוברמן זיסל, ברמן שמואל, מוקאסיי דוד.

בשורה השלישית מימין: וולפוביץ שרה, גוטליב טייבל, וינוגרד פואה, גרינברג מאיר דוד, מוקאסיי מאטיק, גרינשפן יעקב, לא ידוע, פרבר ראובן, וולוכוינסקי שלום, פקר לייבל, אנגילוביץ יוסף, ניידוס יחיאל, פוצ'ינסקי יוסף, אפשטין אברהם (מאחורי פוצ'ינסקי), יוסלביץ שיינדל, בוסל אהרן (מאחורי יוסלביץ), אילביצקי, מיסקין פרומה, מיסקין חיה.

בשורה הרביעית מימין עומדים: קצב אליעזר, ברמן — בולוצקי איטה, גבזה סוניה; יושבים: אפשטין מירה, לא ידועה, גרבובצקי רחל, שלובסקי רוזה, רבינוביץ רוזה, פולונסקי בת שבע, וולנסקי שפרה, בולוצקי יהודית, לוינבוק צילה, אפשטין לאה, וולקוביסקי גניה, פין בילה, ז'וכוביצקי מאשה, קרליצקי אסתר, רוזובסקי זלדה, איסקין איסר.

למטה מימין: דובקובסקי, לא ידוע, רצקביץ אברהם, גבזה למה, לוינבוק, רודמן, מלוביצקי דוד, זובלביצקי, פרבר לזסיק.

יהודיות בווילנה ד"ר אפשטין, ובלי ידיעת ועד הסניף חוללו את ה„מהפכה" והפכו את הגימנסיה „תרבות" לגימנסיה „יהודיה", ששפת ההוראה בה היא פולנית והלימודים העבריים — טפל.

ההורים עשו מעשה, אך הבנים לא נתנו את ידם לכך, ופרצה שביתת התלמידים. בעיר קמה סערה. באי כוח מרכז „תרבות" והסתדרות המורים בוארשה (ה"ה אינשטין וגלמן) נזעקו ובאו לברנוביץ. וויכוח חריף התלקח בין חוגי ההורים הנאמנים לעברית לבין ועד ההורים שדאג ל„תכלית". העתונות הלאומית בוארשה פירסמה מאמרי עדוד לשובתים. דבר השביתה הכה גלים בפולין ובארץ־ישראל. תנועות הנוער הציוניות חיזקו את ידי השובתים. גם מעל במת הקונגרס הציוני נשמעו דברי עדוד ושבח לשובתים — אך כל המאמצים נכשלו. בסיוע השלטונות נצחו מצדדי הגמנסיה „יהודיה", שקבלה מיד זכויות ממשלתיות.

בסופו של דבר עברו הפעילים מבין השובתים לגימנסיה „תרבות" בביאליסטוק — ורוב התלמידים נכנע.

במעון המרווח של הגימנסיה „תרבות" השתלט עתה ד"ר אפשטין מוילנה. הוסר השלט הכחול־לבן ובמקומו התנוסס השלט החדש: גימנסיה „יהודיה", היא „גימנסית אפשטין". לידה היו הכיתות העממיות של ביה"ס „יהודיה". שפת הלימודים פולנית, ור' דוד קצנלסון לימד את לימודי היהדות. עתה שהלימודים העברים המעטים שימשו רק תוספת ללימודים הכלליים, נשתנה יחס התלמידים למקצוע ולמורה.

אותו מורה ד. קצנלסון שתפש מקום מכובד מאוד בגימנסיה „תרבות" והיה נערץ ע"י תלמידיו סבל קשה בגימנסיה הפולנית־יהודית. התלמידים התיחסו בזלזול למקצוע והמורה המסור לעברית וללימודי היהדות סבל רבות בכיתה שרובה מתמרדת...

ביה"ס העממי „תרבות"

הסערה שקמה בגלל „ההפיכה" והשביתה שככה לאט לאט. אך ועד הסניף של „תרבות" לא השלים עם העובדה והחליט להחזיר עטרה ליושנה ולהקים בי"ס חדש של „תר־

הועד וחבר המורים של ביה"ס העממי „תרבות" (1931)

יושבים מימין: זאב לרמן (מנהל ביה"ס), בתיה שניצקי, ד"ר חיים שניצקי (יו"ר הועד), רבקה לימון, מ. גולדין (חברי הועד).
שורה שניה מימין: חיים פורטנוב, משה ויגדורצ'יק, פולונסקי, ברוך גאלאי (כולם חברי הועד); יעקב אגיט, אהובה מורדקובסקי, הינדה סטולרסקי (כולם מורים); איצקוביץ (הבר הועד).
למעלה מימין: רחל סבירנובסקי (גננת), בדוך זבלוצקי, בילה פין, חיים שברץ, יוסף לוין (כולם מורים).

בות". אל היו"ר ד"ר חיים שניצקי נצטרפו עתה עסקנים רבים, ובהתלהבותם הצליחו לבצע המשימה. בין חברי הועד הפעילים ביותר נמנו: סגן היו"ר ר' ברוך גלאי, משכיל ומשתתף בקביעות בעתונות המקומית, איש מעשה ובעל השפעה בעיר; הרוקח משה ויגדורציק, חתנו של זקן הציונים בעיר ר' יצחק יסינובסקי, היה גזבר ומטפל בעניני ביה"ס בחיבה ובמסירות. מרת קרשנר (אשתו של העורך דין), בתיה שניצקי ורבקה לימון, שחזרה זה עתה מארץ ישראל ועשתה את ההכנות הדרושות לעלית המשפחה בקרוב. שאר חברי הועד היו: ה"ה איצקוביץ, בורישנסקי, גולדין, המהנדס חיים טננבוים, טרכטנברג, פולונסקי, פורטנוב, י. קצב.

מזכיר הועד משה גבזה ריכז את העבודה. תנועות הנוער תמכו בפעולות הסניף, וכאן התאחדו ושיתפו פעולה אנשי „השומר הצעיר" ובית"ר. ב־1931 הוקם ביה"ס העממי „תר־בות".

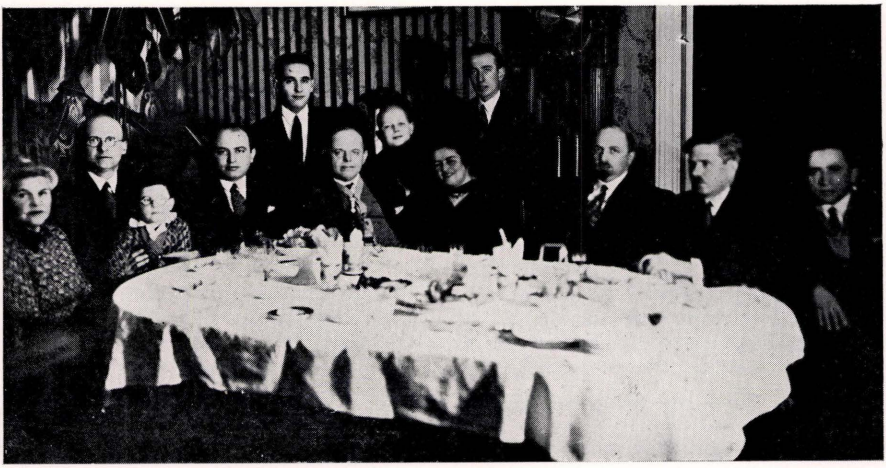
אפס, אפילו ציונים לא הזדרזו להוציא ילדיהם מהכיתות העממיות של „יהודיה" ולהעבירם ל„תרבות". רבים מהם שהתלהבו לרעיון „תרבות" לא עמדו בפני הנסיון והניחו את בניהם ב„יהודיה".

הגברות לימון, קרשנר ושניצקי לא חסכו עמל והלכו מבית לבית לרשום את הילדים לביה"ס החדש. רוב חברי ועד הסניף של „תרבות" היו עכשיו לא רק עסקנים הדואגים לחינוך ילדי אחרים, כי אם הורים, שהיו מוכנים לכל קרבן, כדי לתת לבניהם הם חינוך עברי ציוני.

מנהל המוסד הוזמן כותב הטורים האלה, שעמד בקשר מתמיד עם ועד הסניף אשר גילה ענין בכל פרט ופרט מחיי ביה"ס. זה היה בי"ס עממי ממש ובו למדו בני כל השכבות בעיר. האמידים שילמו שכר לימוד גבוה, כדי לאפשר לילדי עניים ללמד חינם או בהנחות גדולות. כ־25% היו פטורים משכר לימוד, 50% בלי הנחות ורק 25% שילמו שכר הלימוד הג־

בוה — וביניהם חברי ועד הסניף ששימשו דוגמה לאחרים. לפי הצעתה של מרת רבקה לימון התחילו ללמד בביה"ס „תרבות" בהברה הספרדית. בגימנסיה „תרבות" לימדו בהברה האשכנזית.

עם מורי בית הספר העממי „תרבות" נמנו: יוכבד קש־תן שכעבור שנה לעבודתה עלתה לארץ, אהובה מורדקובסקי (עכשיו באוסטרליה), הינדה סטולרסקי, חיים שברץ, יעקב אגיט (לפניו עבדה רעיתו זוסיה שאוער), יוסף לוין, בילה פין (עבדה גם כמזכירה), ברוך זבלוצקי, אברמוביץ, יונה יתום, ציזל ביטנסקי. בגן הילדים של „תרבות" עבדו רבקה גולדברג—גבזה, רחל וולוכוויאנסקי (חברת אילון), רחל סבירנובסקי (כולן בישראל) ולאה זיו. מזכירים שימשו בילה ווייגר (עתה בחולון), גרוניה גוליביצקי ותודרוס חומסקי (היה חבר „מסילות"). בית הספר המשיך את המסורת של הגמנסיה „תרבות" והקרין את השפעתו על חוגים רחבים. קשר הדוק קיים ביה"ס עם ארץ ישראל. חילופי הגברא במוסד היו בעיקר בגלל עלית העובדים. העולים, וביניהם תלמידים, עמדו בקשרי מכתבים עם ביה"ס. המכתבים מארץ ישראל היו נקראים בכיתות ומעוררים הד גדול. השלי־חים שבאו מן הארץ לקיבוץ „שחריה" ולפעולות בעיר ביקרו בביה"ס וסיפרו על חיי הארץ. (מרים שלימוביץ, נ. בנארי, דוד כנעני ואחרים).

ח. נ. ביאליק בברנוביץ בשנת 1932

מסיבה אצל ד"ר שניצקי (יו"ר הועד של ביה"ס „תרבות").
יושבים מימין: לא ידוע, ד"ר גרינשפן, מהנדס ויניקוב, גב. שניצקי, ח. נ. ביאליק, מהנדס טננבוים, ד"ר שניצקי, לא ידוע.
עומדים מיימן: זלצובסקי, ברגמן.

ביאליק בברנוביץ

ביקורו של ח. נ. ביאַליק בשנת 1933 השאיר על התלמידים רושם בלתי־נמחה. באותו יום חורף צבאו המונים על בית הנתיבות ברצותם לחזות במו עיניהם בגדול משוררי ישראל. (ראש השוטרים דרש שלמון בעד מאמציו הרבים על שאיפשר לביאַליק לפלס מעבר בין הקהל הרב שקידם את פניו בהתלהבות). מבית הנתיבות בא המשורר לבית הספר וסיפר לילדים על תל־אביב וילדי הארץ. לכבוד ולגדולה זכתה אז חברתם הדסה, בת יעקב גבזה (גיסו של יוסף בוסל). לשאלת המשורר מי מן הילדים עומד לעלות בקרוב לארץ, קמה הדסה וסיפרה על דודתה חיותה ועל הכנות בני משפחתה לעליה. המשורר ליטף את הקטנה, הבטיח לילדה למסור ד"ש לדודתה ובירך את הילדים שיזכו לעלות ולהתאזרח בארץ. בנו של רופא השנים ברמן, אברהם הקטן, בירך את האורח בעברית יפה ודיקלם אחד משיריו. המשורר חיבק את הילד הנחמד והביע את שמחתו לנצני החינוך העברי בגולה. הוא ביקר גם בגן הילדים והזין עיניו בפני התינוקות השרים עברית. לפני צאתו רשם למזכרת כמה מלים על ערך החינוך העברי בגולה. דמותו של המשורר נחרתה בלבות התלמידים. בחבוריהם באה לידי בטוי החוויה הגדולה של הפגישה ביקר עם משורר הגאולה. גם ראש ציוני פולין יצחק גרינבוים ביקר בביה"ס והתרשם מהשגי התלמידים. גם זאב ז'בוטינסקי ביקר בו ורשם בצאתו את השורות הבאות: עלינו לחנך את ילדינו להכות, להכות, להכות... (איני זוכר את הנוסח המדויק.)

חברי קיבוץ ההכשרה „שחריה" בברנוביץ היו, כמובן, אורחים קבועים בבית הספר. המורים למדו אותם עברית. התלמידים ביקרו גם את מעונם וראו עין בעין את חבלי הנוער העברי המכשיר עצמו לחיי עבודה. כשהוקם ה„חוג הדרמתי" של בני הקיבוץ „שחריה", הרי ההופעות הראשונות שלו היו מעל במת בית הספר. הופעותיה הראשונות של שחקנית ה„מטאטא" ברונקה זלצמן אף הן היו בביה"ס.

בית הספר היה ספוג אוירת ארץ ישראל. עבודות הילדים בסדנא לנגרות בהדרכת המורה י. לוין ובשעורים למלאכה היו קודש לקרן הקיימת. את בולי הק. הק. ל. היו מדביקים באלבומים ומצרפים לגליון של מפת ישראל, או לאוספים של צמחים או בעלי החיים שבארץ. בכל ערב שבת נערכו מסיבות של קבלת שבת. הכנר ריזניק היה מהנה את הקהל במנגינות עבריות, המורים והילדים קראו פרקי ספרות ושרו בציבור. המקהלה בניצוחו של י. לוין שרה „שבת שלום", ובמצב רוח מרומם היו הילדים מסימים את שבוע הלימודים.

גדולה היתה השמחה בימי חג ומועד. חברי ועד הסניף וההורים היו מקדישים ערבים שלמים בהכנות לקראת החגי־גות. בנשפי חנוכה ופורים היו משתתפים כמעט כל ההורים. בט"ו בשבט, את שלט הקור והשלג היה נערם ברחובות, היו באים הילדים ליהנות מפרות הארץ שאכלו בצותא, והיו נוטעים באופן סמלי עצים ביערות ק.ק.ל. בתרומות מיוחדות. בשבועות היו מתכנסים בגן הפורח וקראו פרקי ספרות מת־אימים, ובל"ג בעומר היו נערכים תהלוכות וטיולים בעיר ומחוצה לה.

המוסד גדל והתרחב, והיה הכרח לשכור דירה גדולה נוספת. לבית אשר בקרן רח' מיצקביץ' ורחוב הכביש הועברו הכיתות הגבוהות, והכיתות הנמוכות עם גן הילדים נשארו בביתו של מר יודלביץ. בועד הסניף בשלה ההחלטה להקים בנין גדול למוסד. בדירתו של הד"ר ח. שניצקי התחילו עתה מתכנסים להתיעצויות תכופות. דרוש היה סכום כסף גדול לרכישת מגרש מתאים. חברי ועד הסניף תרמו סכומים הגונים והתחילו באוסף כספים בעיר ובחיפוש מגרש מתאים. גם חבר המורים התגבר, וכל אחד תרם ממשכרתו. כמנהל ביה"ס הצלחתי לחסוך סכום של אלף זהובים מתקציב המוסד לרכישת מגרש. סכום זה, שמסרתי לועדת הבנין לפני עליתי, לא הספיק כמובן. דרושים היו סכומים רבים וגדולים. ומאין יוקחו? ללא תמיכה מן הממשלה ולא מן העיריה, הוטלה המשימה על כתפי הועד. ואמנם חברי הועד של „תרבות" לא שקטו ולא נחו. הם היו התורמים הראשונים ושימשו דוגמה לאחרים. ואמנם הוכתר עמל הנאמנים בהצלחה. הבנין הוקם לתפארת. אך רק שנתים שימש הבנין את ביה"ס „תרבות"; ב־1939 נסגר ע"י השלטונות הרוסים, וב־1941 עלה באש יחד עם שאר בניני העיר...

בשבט תרצ"ו נפרדתי מן התלמידים והוריהם לפני עלייתי (במקומי בא המורה הותיק רבינוביץ מוילנא). שמורים אתי האלבומים עם תמונות התלמידים שניתנו לי ביום זה. כל תלמיד הדביק את תמונתו וצרף את ברכתו. לכל הברכות תוכן אחד: התקוה להתראות בארץ ישראל, לעלות ולהשתתף בבניה...

הלב מתכווץ מצער ומכאב בהביטי על הדמויות החביבות והיקרות של הנוער שנכסף ולא זכה...

עוד מהדהדים באזני צלילי־הקול הזכים של מוטלה הלפנד, שדיקלם „אחרי מותי" לביאליק ברגש ובטוב טעם. וחנה'לה הקטנה, שדיקלמה את ה„אוירון" בחן וביופי כפי ששמעה מפי ברונקה זלצמן... וגרשון טרובוביץ שיצא מאפלה לאורה (כדבריו במכתב הפרידה הארוך שמסר לי) בעזבו את ה„שבתובקה" ועבר לביה"ס העברי וחדר לנבכי השפה ועיניו החולמות נשואות לארץ חלומותיו... והאחים רזניק שניסו כוחם בכתיבת שירים מלאי רגש... היכן הם?

נסתם המעיין. נחרב הכל...

הערה: מפאת חוסר מקורות מתאימים, לא יכולתי לצערי להזכיר את כל המוסדות ואת כל האישים הקשורים בהם. אם לא הזכרתי איזה שם יקר וקדוש, עשיתי זאת רק מפאת אי ידיעה.

אריה שמושקוביץ

עתונות בברנוביץ

האם היתה העתונות היהודית בערי־השדה בפולין גילוי של קפריזה פרובינציאלית בלבד? הוא שהוליד עתונות זו. לא שבוע אחד קם ביזמת גרפומן, שהתיאש מכך, כי העתונות בערים הגדולות תפרסם את כתיבתו, או ביזמתו של עסקן מקומי שראה עצמו מרשימה בעתון מסויים. עסקן כזה רצה להיות שורר במערכת עתון ולגמול לאחרים מידה כנגד מידה: מה עורכים אלה בבירה שליטתם מליאה על כל יצירות־עט, ברצותם מזכים וברצותם מדכאים, אף הוא כך.

וזאת אף זאת. חוסר העבודה בבתי הדפוס היהודיים, אף הוא סייע להופעת עתונים לא מעטים. בעלי בתי הדפוס עודדו לא במעט את הופעת העתונים, אם כשותפים להוצאה ואם כמדפיסים בשכר מועט, כדי לקיים את בית הדפוס.

אפילו כך, תהיה זו ראיה שטחית ביותר לראות את העתונות השבועית כולה בפולין היהודית פרי־באושים של סופרים־חובבים. שכן צרכים אוביקטיביים שימשו קרקע נוח לתקומתה ולקיומה.

צרכים אוביקטיביים אלה מהם ומה טבעם? די לציין, כי המדובר בתקופה הסוערת ביותר בחיי יהדות פולין. „מה לעשות?" — זו היתה שאלת השאלות. איך להציל וכיצד להינצל — בעיה זו העסיקה את הכלל ואת הפרט. הדיפרנציציה הרעיונית והחברתית גדלה והלכה ובעקבותיה — המאבק בין הגושים והקבוצות שהחריף: להסתגל למצב, להשלים עם המשטר העוין, שעל אף שנאתו העזה ליהודי — מבקש את קולו בקלפי (ב. ב.), או להתנגד לו; להשתלב בכוחות המהפכה, או לחתור לפתרון לאומי; ואם ציוני — איזהו הטוב? כיצד תיבנה ציון: בדם ואש, או בדם ויגע?

אמנם, שאלות אלו וכיוצא בהן — שאלות כלליות הן, והעתונות המרכזית דנה בהן. אלא כשם שפרצופיהם של בני־אדם שונים, כך שונים ומשונים תגובותיהם של ישובים ושל יושביהם. יש להתאים את דרכי הפעולה וההסברה לתנאי המקום ולאפיים. יש להוקיע ויש להוקיר. מי טוב מעתון? ומה תגובה עזה מזו של רשימה בעתון?

ויותר מהעתונות הגדולה היתה העתונות הפריודית במקומות אספקלירה נאמנה לתסיסה הגדולה של יהודי פולין — והעתונות הפריודית בברנוביץ בכללה.

***

כותב הטורים לא ישב בברנוביץ ב־1938, ואין הוא יודע, אם ואיך צויין יובל העשור של עתונות יידיש בעיר שחל

העתונות בברנוביץ

אותה שנה. אפשר ובסערת הימים ההם נשכח תאריך זה. אכן, ב־1938 מלאו 10 שנים מאז החל להופיע „באַראַנאָוויטשער לעבן". בתקופת 10 השנים הופיעו 6 שבועונים, מהם שהתמידו שנים אחדות, ומהם שלא העריכו ימים. רובם ככולם העידו על עצמם כעל־מפלגתיים, וכמעט כולם הבליטו — מי בצורה גלוייה ומי בחינת מגלה טפח — השקפות ופעולות של קבוצה מסויימת. תבניתם — דומה, צורתם החיצונית — כמעט אחידה: עמוד ראשון — מודעות־ברכה או מודעות־אבל; עמוד אחרון — כרוניקה; שני העמודים הפנימיים — מאמרים, פליטונים, רשימות קלות ולפרקים אף סיפור קצר. העמוד הראשון היה מקור־ההכנסה העיקרי של העתון, ומנהלת העתון שמחה משגדל חלק זה ודחק את החומר האחר. אף הקוראים נהגו ביותר מחלק זה של העתון. פלוני נישא לפלמונית, ראובן מברך את שמעון לרגל מאורע. לימים הפך זה לאמביציה לבוא על הברכה בעתון, וכל שמברכיו מרוב־בים — כבודו עולה בעיני עצמו ובעיני אחרים...

זכות־ראשונים בלתי־מעורערת בשדה העתונות תישמר לנצח למרק מנסקי, מייסדו ומנהלו של השבועון הראשון „באַראַנאָוויטשער לעבן", שהחל להופיע ב־1928.

מנסקי הוא שהגה את רעיון העתון, הוא שייזם, פעל והפעיל אחרים. עוזריו הראשיים — ביחוד בתקופה הראשונה — היו: שבתי גולדין — שאחדים משיריו ראו אור ב„וועלט שפיגל", העתון העממי הנפוץ. ואברהם קפלינסקי, שחילק את זמנו בין החנות לתמרוקים שלו בכיכר השוק לבין עיון בספרות וכתיבה על הויות העולם.

„באַראַנאָוויטשער לעבן" קבע לו כקו־מנחה את הכלליות והעל־מפלגתיות, ומערכת העתון שקדה על קו זה ולא סטתה מדרך זו אלא בערוב ימיו של העתון, כשבמערכת חלו חלופי־גברא. תגובתו של העתון — מתון־מתון, והאינפורמציה אף היא כללית, ללא הבלטה ופגיעה. במסיבה החגיגית לרגל הופעת גליון ה־25 של העתון, שנתקיימה בביתו של מר א. ברגמן בחורף תרפ"ט, כבר נחלקו הדעות על דרכו זו של העתון. היו שהצדיקוהו וחייבו המשכו, והיו שבקרוהו וחייבו קו ברור יותר. על הראשונים — נמנו נציגי החוגים הכלכליים, ואילו נציגי החוגים הפוליטיים החזיקו בדעה האחרת. אלה ואלה העריכו את העתון, אולם העתון לא הצליח לכבוש חסידים־תומכים. כך בכל שנות קיומו שמניינן ארבע. רק תקופה קצרה אחת, היא תקופת קיומו האחרונה, כבש לו העתון חוג־תומכים. היה זה בעת מערכת הבחירות לסיים, ב־1932, משהעמיד העתון את עצמו לרשות רשימת ב. ב. אולם בצעדו זה יותר משקירב הרחיק ממנו רבים שעברו לצדו של „באַראַנאָוויטשער וואָך", שעמד במערכת הבחירות לצדה של הרשימה הלאומית, על אף הנגישות מצד „השל־טונות". עמדת „באַראַנאָוויטשער לעבן" במערכת־בחירות זו היא שקבעה את גורלו. פחת מספר הקוראים, נתמעטו המו־דעות והוא נעלץ להפסיק הופעתו.

השבועון השני במניין — והיחידי שהתמיד בהופעתו קרוב לעשר שנים, אם כי בשנויי קו, — היה „באַראַנאָוויטשער וואָך", שהחל להופיע ביולי 1930.

היה זה נסיון נועז להתחיל בהוצאת שבועון נוסף,

כשהראשון קיומו עדיין אינו מובטח די־צרכו. אילו מייסדיו היו מחשבים את הצד המעשי — אפשר ולא היו מתחילים במעשה. אלא שצעירים היו, תוססים, ורוח קרב בקרבם. נתכנסו בצהרי יום קיץ אחד בצלם של עצי היער ונמנו וגמרו להוציא עתון — ויהי מה. את הכסף לתשלום הוצאות־הדפוס לקחו מהוריהם, כמובן בהבטחה חגיגית שיוחזר להם בקרוב. עיקר המעמסה הכספית נפלה על שכמו של אהרן סלוצקי. זה הבחור העממי נמוך־הקומה ורחב הגרם, שברבות הזמן היה המוציא לאור היחיד שלו.

עריכת העתון עד לדצמבר 1933 היתה בידי כותב הטורים, שאיכסן את המערכת בביתו. עזר לידו במסירות איסר מלכובסקי, זה האיש הנפלא ברב־גוניותו ובידיעותיו, שמילא כרסו בספרות ברוב שפות אירופה ו...אספרנטו. משעקר כותב הטורים מברנוביץ לוארשה, עברה עריכת העתון לאיסר מלכובסקי והוא המשיך בה עד אפריל 1937, עת פרש מהעתון, בגלל חילוקי דעות עם המו"ל על קו העתון והחל בעריכת עתון חדש — הוא „באַראַנאָוויטשער וואָכנבלאַט".

„בארַאנאָוויטשער וואָך" היה עתון בלתי־תלוי ולא התקשר עם שום חוג או קבוצה, אף על פי כן ביטא בגלוי עמדה ציונית, וניכר היה שהוא מצדד בחלק הפרוגרסיבי והחלוצי. העתון תקף את השלטון האנטישמי, הרביץ בבעלי־השררה ובגבאים המתקרבים למלכות, מי מתוך מוראה של מלכות ומי מתוך חשבון, והצליף בחוגים הלא־ציוניים שבתקופה מסויימת הרימו ראש ואף שלטו בועד הקהילה ובארגונים הכלכליים. תגובת העתון היתה נמרצת, האינפורמציה — בהירה. לא אחת היו חלוקי־דעות בין המערכת לבין המו"ל, אולם תמיד הצליחה המערכת להוכיח כי דוקא קו זה אהוד על הקורא.

כבדה יד השלטונות על העתון. העורך הוזמן לא אחת למשרדי השלטון המחוז כדי לשמוע דברי־כבושין, וכשזה לא עזר — השתמש השלטון בסעיפי חוק שונים ובפרושיו הוא לחוק והחרים, בעזרת הצנזורה, את העתון. היו גם נגישות נגד חברי המערכת, ופעמיים אף הובאו למשפט. תביעה אחת בוטלה על יסוד החנינה הכללית במדינה, וב־משפט השני יצאו העורכים זכאים לפני השופט היהודי (אולי היחידי במדינה כולה בעת ההיא), שלא מצא בתיאור פרטי ההתנפלות של תלמידי בית הספר העממי על חבריהם היהו־דיים משום הסתה נגד חלק מהאוכלוסיה...

כאמור, חלו חלופי־גברא במערכת העתון, ובתקופת קיומו האחרונה קיבל העתון גון אחר.

השבועון השלישי במניין היה „בלוי־ווייס", שהזדהה עם מחנה הריביזיוניסטים, שעירנו היתה אחד ממבצריו. הרוח החיה בעתון היה מגיסטר יוסף קורינץ, מן הטיפוסים רבי־הענין בעיר.

ב־20 במאי 1934 נערכה באולם האסיפות של ה„סטרוס־

מערכת „באַראַנאָוויטשער לעבן" (1928)

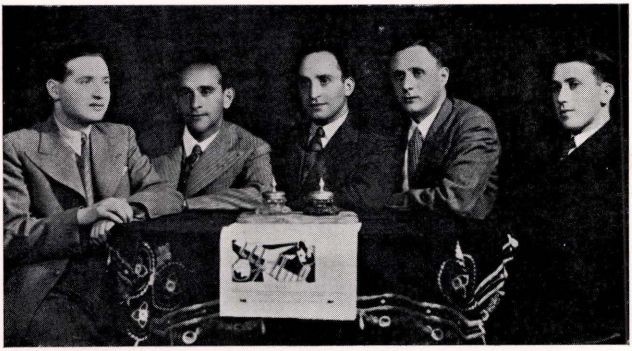
יושבים מימין: ברגמן, ד"ר פרס, קפלינסקי, מנסקי, גולדין.
עומדים מימין: בוגין, קורינעץ.

טבה" (מושל המחוז) הועידה הראשונה של הסופרים והע־תונאים בפלך נובוגרודוק. הועידה עוררה ענין רב בחוגים הקרובים לספרות ולעתונאות בעירנו.

בקיץ אותה שנה החל להופיע „דאָס פרייע וואָרט" (וואָכנשריפט פאַר באַראַנאָוויטש און אומגעגנט), שעמד תחת השפעת „פועלי־ציון־צ. ס." העורך האחראי: אבא זקין. מדעת צמצם העתון את חוג השפעתו.

בשלהי 1936 מופיע „באַראַנאָוויטשער קוריער" (אומ־פאַרטייאישע וואָכנבלאַט פאַר באַראַנאָוויטש און אומגעגנט), בעריכת שמואל איזרעל, שבא במגע הראשון עם העתונות בשמשו מתורגמן לצנזור המקומי. עורך העתון נמנה עם המפלגה הריביזיוניסטית. ניתן להניח, שקו העתון נתקבל על חברי מפלגה זו.

כפי שכבר הזכרנו פרש איסר מלכובסקי מעריכת „באַ־ראַנאָוויטשער וואָך" ב־אַפּריל 1937, ועבר לעתון החדש „באַראַנאָוויטשער וואָכנבלאַט" (אומפאַרטייאישע וואָכנבלאַט

מערכת „בלוי־ווייס"

מימין לשמאל: יצחק רוזנהויז, יוסף פוקסמן, קורינעץ, צבי ברגמן, ישראל גולדין

פאר באַראַנאָוויטש און אומגעגנט) — האחרון במנין השׂבועונים בעירנו.

לא נבוא לפקוד את כל משתתפי העתונות, מחשש שמא יישכח זכרו של אחד מהם וימצא תלמיד חכם שלא נספד כהלכה. נזכיר אחדים מהם: את יהודה הלמן — הלמנצ׳יק החרזן, שהצליח בחרוזים קלים ונעימים; את ברוך גלאי הפיקח והמיושב, שכמעט שעמד בהתחרות עם איטשעלע־יאושזאן; את פסח זלצובסקי, — הטפוס הנפלא של עסקן־שתדלן, החש ואץ למצוה קלה כחמורה; את צבי ברגמן המלא להט ציוני, אהוד ומקובל על הכל. ויעלה זכרונו של אברהם שבירנסקי המדפיס הג׳ינג׳י, בנו של אליהו קרס־נויאר הג׳ינג׳י. בית הדפוס של שבירנסקי שירת בנאמנות את העתונות מראשיתה ועד יומה האחרון. לא אחת התנסה ביסורין ובנגישות מטעם, ואף כי לא באהדה קיבלם כי אם ברוגזה ובריטון, לא רפו ידיו וידי עובדיו שראש וראשון להם ליב קגן הג׳ינג׳י, אף הוא בנו של מוטה הנפח.

ד״ר נ. ק.

ה„מכבי" בברנוביץ

ה„מכבי" היה אחד האירגונים הפעילים ביותר ברחוב היהודי בעירנו.

עוד בשנת 1914 התעורר בחוגי הצעירים הרעיון לייסד אירגון ספורט לאומי. הרעיון לא נתגשם מחמת סירובם של השלטונות הרוסיים לתת רשיון לאירגון מסוג זה. אולם על אף הקשיים הצליחו היוזמים הצעירים לייסד קבוצת כדורגל, שהתעסקה בעיקר באימונים. מגרש משחקים שימש השטח הריק שהשתרע ממול בית הקברות הנוצרי.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה והכיבוש הגרמני נפסקה גם פעילות ספורטיבית זו. ברנוביץ היתה בקו־החזית — וכל הנוער נרתם בעול עבודת הפפייה.

אחרי הסכם־ברייסק בין גרמניה לרוסיה ב־1918, התעוררו שוב חיי הציבור. החזית התרחקה למרחבי רוסיה, ובנוער נתעוררו געגועים מחודשים לפעילות.

קבוצת הנוער יהודי הלאומי נתכנסה אז ויסדה אירגון נוער ציוני בשם „החבר", שמטרתו היתה לשקוד על חינוכו הגופני והלאומי של הנוער. נוסדו שעורי ערב בתולדות ישראל בהנהלתם של ב. מילקונביצקי ונ. נחומובסקי, וכן הונהגו תרגילי־ספורט והתעמלות בהדרכתו של ב. קפלן.

ב־1919, עם הופעת המפלגות הפוליטיות, חל משבר באירגון „החבר" שגרם לפילוגו. הותיקים שלא רצו להסתפק במסגרתו המצומצמת של האירגון, עזבוהו והצטרפו לאירגוני הנוער של המפלגות הציוניות או שיסדו אגודות וקבוצות־ספורט משלהם; יתר החברים, נאמני האירגון, החליטו להקים אירגון ספורט עצמאי בשם „אגודה לאומית להת־עמלות וספורט מפבי בברנוביץ".

ב־שנת 1920 נבחר הועד הזמני הראשון של האירגון החדש והרכבו: אהרון גולדין — יו״ר, דוד אפשטין — מזכיר, בנימין קפלן, יעקב אשרובסקי, שלום קרושינסקי, מ. לו־טרייצ׳יק, צבי מדרש, אלתר ביטנסקי, מיכאל קושניר, יוסף טורצקי ופסח גבזה — חברי הועד.

השנים הראשונות בפעולת ה„מכבי" היו זרועות לבטים וגישושים. בגלל אופיו הבלתי־ליגאַלי של האירגון לא ראה שום עסקן ציוני ותיק לתמוך בו בגלוי. אולם אם הופעותיו הראשונות על מגרש־המשחקים כבש ה„מכבי" את אהדת הציבור היהודי ע״י נצחונותיו המזהירים על יריבו החזק, — נבחרת הכדורגל של הגדוד ה־78 שחנה בברנוביץ. היה זה מחזה מרהיב עין לראות את הבחורים היהודים מתמוד־

דים עם הגברתנים של הצבא הפולני. ברגש של שמחה וגאוה היו הצופים היהודים עוקבים אחר השחקן רב־הכשרון יעקב וואלקין שהיה משכיל להערים על ההגנה של הקבוצה היריבה מורכבת מ־3—4 גליתים ומבקיע את השער שלהם, לקול תרועת ההמונים ולנגינת הווֹאַלס ע"י התזמורת הצבאית...

ב־1922 קיבל ה„מכבי" את אישורו הרשמי מהשלטונות הפולנים, ומאז יצאה פעולתו למרחב.

הנהגת האגודה להתעמלות וספורט „מכבי" ברנוביץ (1922)

יושבים מימין: דוד אפשטיין, ב. קפלן, אהרן גולדין, מיכאל קושניר, יענקל אשרובסקי. עומדים מימין: אלתר ביטנסקי, צבי מדרש, שלום קרושינסקי, מ. לאטרייץ'יק, יוסף טורצקי, פסח גבזה.

נבחר ועד חדש ובראש האירגון הועמדו מותיקי התנועה הציונית ועסקניה: תחילה — ד"ר פרס, אח"כ המהנדס וויניקוב, ד"ר קרזנר וד"ר סקבירסקי. שנה שנה נערכו אסיפות שנתיות כלליות לבחירת ועד חדש.

הקבוצה הראשונה של „מכבי" בכדורגל בשנת 1928

למטה מימין: יוסף טורצקי, איצ'ה טורצקי, שווירנסקי.
עומדים מימין: מ. יקימוביצקי, ש. קרושינסקי, מ. סדובסקי, ב. שווירנסקי, יעקב וואלקין, י. באַראַן, ח. קגן, מינץ, שיף, א. קושצ'יץ.

ה„מכבי" פתח פעולתו ב־100 חברים במועדון צר בבית מר מולצ'אדסקי ברחוב הכביש (שאָסיינאַ).

עם גידול האירגון וריבוי מספר חבריו עד ל־500 נעשה המצב לא נשוא, ובסיועו של ה„קלוב האזרחי" עבר למועדונו החדש בבית אשרובסקי ברחוב שפטיצקי 51. בתנאים הנוחים של המועדון החדש התפתחה פעולה אינטנסיבית שהקיפה כמעט את כל ענפי הספורט המודרני. להתפתחותו המליאה הגיע ה„מכבי" לאחר שהצליח במאמצים גדולים לרכוש מגרש־ספורט ברחוב הכביש 76, מאחורי בתיהם של ה"ה אלתר יודלביץ וזימל מינץ.

חנוכת מגרש הכדורגל היתה חג לנוער היהודי בעירנו ולכל ידידי הספורט היהודי ואוהדיו. חתני השמחה בעצמם, חברי ה„מכבי", היו מאושרים ממש.

קבוצת הכדורגל הראשונה של ה„מכבי" היתה מהחזקות ביותר בעיר ותפסה מקום חשוב בין הקבוצות הנבחרות (יהודיות ונוצריות) בסביבה. היא הוכנסה לליגה א' במ־ערכה על האליפות של אזור וילנה. במסגרת משחקים אלה היה ה„מכבי" מתמודד עם קבוצות הכדורגל הנבחרות באזור.

יש לציין, שלא רק הכדורגל אלא אף יתר הספציות

תהלוכת ל"ג בעומר של ה„מכבי"

ש. קרושינסקי (לפני הדגל), יצחק מיסקין (נושא הדגל), קלמן סדובסקי (לצדו של מיסקין), שמושקוביץ (מאחורי הדגל), אריה וואלקין (מאחורי סדובסקי), נחום מישקין (על האופניים), יוסף סנובסקי (האחרון על האופניים)

להתעמלות ולאתליטיקה קלה עמדו על רמה גבוהה וגילו פעילות מרובה. כן לא הוזנחו ענפי ספורט אחרים כגון: אופניים, מגלשיים, איגרוף, קליעה למטרה ועוד. ל„מכבי" היו גם מחלקות להכשרה ולתרבות לאומית, חוג דרמטי, תזמורת כלי נשיפה שהשתתפה בכל החגיגות הלאומיות והאזרחיות.

מלבד פעולותיו העצמאיות עמד ה„מכבי" לשרות המוסדות ומפעלי הציבור.

ב־1931 נערך בברנוביץ כינוס כל אגודות ה„מכבי" במחוז נובוגרודק, ונוסד ועד מחוזי שמקום ישיבתו היה בברנוביץ. בין היתר טיפל הועד בייסוד אגודות ספורט בישובי הסביבה, באירגון מחנות קיץ משותפים, מסיבות, סיורים, טיולים ועוד.

הועד המחוזי הצטרף מיד למרכז ה„מכבי" בפולין. בועידה הארצית של ה„מכבי" ב־1931 בורשה נתקבל בברכה ייסוד הועד של מחוז נובוגרודק. לאות הכרה על פעולתו החרוצה והמסורה נבחר ציר ה„מכבי" מברנוביץ, ד"ר פרס, יו"ר הועידה.

בקונגרס העולמי של ה„מכבי", שנערך בימי הקונגרס ה־17 הציוני בפראג, היה ד"ר פרס מיוצג במשלחת מפולין ונבחר לנשיאות.

הפעולה המסועפת דרשה, כמובן, מאמצים מרובים, אירגוניים וכספיים. מחוץ לתמיכתם המוסרית של ההסתדרות הציונית וידידי הספורט, לא זכה ה„מכבי" ליהנות משום תמיכות כספיות אחרות. את המקורות הכספיים לפעולותיו גייס בכוחות עצמו בעריכת נשפים, מפעלי ספורט ועוד. לנשפים השנתיים המסורתיים של ה„מכבי" יצאו מוניטין בעיר ובסביבה.

שדה פעולותיו של ה„מכבי" היה נרחב ביותר. תמיד עמד לרשות ההסתדרות הציונית והשתתף במרץ בפעולות למען הקרנות ועוד. תרומתו לחגיגות הלאומיות היתה חשובה. וכך, למשל, הצליח לשוות לחגיגה לכבוד אישור הצהרת באלפור, ב־1922, אופי של חג לאומי גדול לצבור היהודי בברנוביץ (החגיגה תוארה ע"י ד"ר מ. יאסינובסקי ב„נייער היינט" מספר 187 מ־1922).

כן השתתף ה„מכבי" בחגיגות ובתהלוכות ל"ג בעומר, בהשתתפות התזמורת, ובטיולים שנערכו בסביבה.

ה„מכבי" בברנוביץ היה מסונף לאיגוד העולמי של ה„מכבי" והיה מיוצג ב„מכביה" הראשונה (1932) על ידי היו"ר שלו ד"ר קרזנר, ול„מכביה" השניה (1935) כבר נסעו חברים ואוהדים רבים שנשארו בארץ.

ב־1936/37 עבר על ה„מכבי" משבר שגרם להחלשתו ולצמצום פעולתו. בענין זה כותב „באראנאוויטשער קוריער" מ־30 באפריל 1937:

„זה כשנה שמשהו איננו כשורה בעולם הספורט המסוכסך שלנו; ליתר דיוק — מאז שנוסד מועדון הספורט „ירדן".

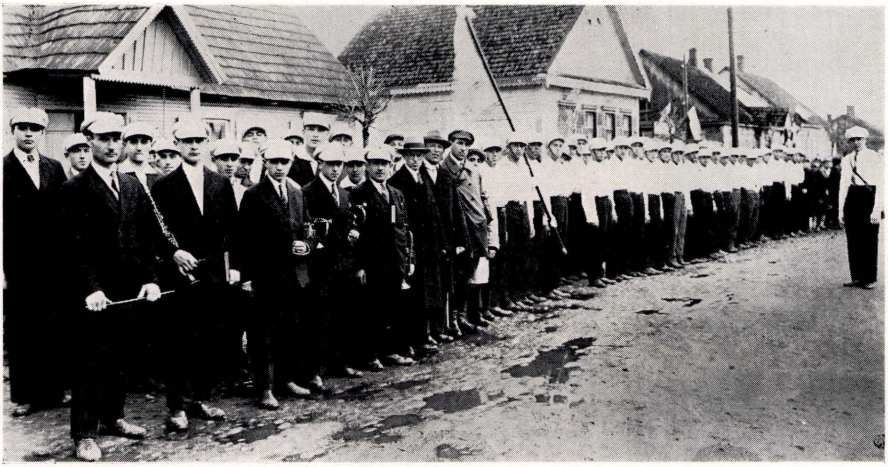
ה„מכבי" הוא כידוע אירגון הספורט הותיק ביותר בעירנו (השנה נחוג את יובל ה־15 שלו). בזמנו כשהספורט בעירנו התפתח והגיע לרמה גבוהה, היו גם לה„מכבי" „שבע השנים הטובות" שלו. התלהבות הספורטאים וערנותם היתה גדולה. הספורט היהודי היה לגאון ולתפארת לצבוריות היהודית במקום. כיום חל שינוי קיצוני במצב. הפעילות הצטמצמה, ואין הצבור מגלה ענין רב בספורט. למצב ביש זה נתווספו עוד החיכוכים בין ה„מכבי" לבין מועדון הספורט השני בעירנו „ירדן".

כמו בכל סכסוך לוקה גם כאן המטרה העיקרית, — פעילות הספורט. מבימה זו הננו פונים בקריאה לכל הספורטאים היהודים שבמקום: התאחדו כולכם באירגון יהודי לאומי חזק לספורט, שיהיה פעיל בכל ענפי הספורט.

קצת מאמץ, מרץ ורצון טוב והספורט היהודי בעירנו יחדש את ימיו כקדם".

על אף המצב הוחג יובל ה־15 של ה„מכבי" ברוב פאר והדר ושימש מיפגן לשנות עבודה ספורטיבית פוריה ומבורכת של הנוער היהודי בעירנו. בחגיגה הגדולה השתתפו כל הציבור היהודי במקום, אירגוני הספורט הקרובים ממחוז נובוגרודק ומשלחות מערים אחרות.

איש לא תיאר אז, שזאת תהיה שירת הברבור של ה„מכבי" בברנוביץ — וחגיגתו הגדולה האחרונה.

מיסדר של ה„מכבי"

רבקה קובנסקי

ברנוביץ תחת השלטון הסוביטי

1 בספטמבר 1939. ב־7 בבוקר נחרדו הכל לשמע הודעה ברדיו, כי הגרמנים עברו את גבולות פולין ומפציצים את ערי־הספר. עד ברנוביץ הדבר עדיין לא הגיע, אף כי הוכרז מצב הכן. יום־יום שמענו על הפצצת הערים הגדולות ועל התקדמות הצבא הגרמני מזרחה. בעיר פורצת מהומה; רבים רצים לעבר הגבול הסוביטי. לא יצאו שבוע וחצי, לערך, וכבר נשמעות גם אצלנו האזעקות כמה פעמים ביום: אווירונים זרים הופיעו בשמי העיר אבל לא הפציצו, ואיש לא ידע את סיבת הדבר.

ב־16 בספטמבר בבוקר הופצצה העיר לראשונה — והמהומה גברה ביותר. הללו שנשארו בעיר חיכו תוך יאוש לבוא הגרמנים.

אולם למחרת בבוקר שונה הכל מהקצה אל הקצה. עם בוקר הופיעו אוירונים וכולם רצו, כרגיל, למקלטים, אך מה תמהו כאשר במקום פצצות הוטלו מהאוירונים כרוזים בנוסח זה: „השלטונות הפולניים הזניחוכם והפקירוכם — חכו לנו, אנו באים לגאול אתכם". כולם יצאו מן המקלטים ועקבו בענין אחר להטי האוירונים. והנה, סמוך לשעת הצהרים נשמע מרחוק זמזום הטנקים ושעטת פרסות סוסים. לפנינו נתגלה הצבא הסוביטי. בראש נסעו הטנקים ואחריהם חיל־הפרשים וחיל־הרגלים על יחידותיהם.

לאשרנו לא היה קץ, ולא ידענו כיצד להגיב. אנשים נשקו את המגפים המאובקות של החיילים. הילדים רצו לגינות וקטפו את פרחי הסתיו והטילום עליהם. החיילים עצמם התרגשו מאד מקבלת פנים לבבית זו, והיו ביניהם שבכו יחד עם האנשים. בין רגע נמצאו דגלים אדומים וכל העיר קושטה באדום; השערים קושטו ירק וסיסמאות תהילה למשחררים. הכל היו מאושרים שנגאלו ממות בטוח ונשאו בלבם את התודה הכנה לצבא האדום.

אך שונה בתכלית היתה המציאות, שכן כעבור ימים מספר התחלנו להרגיש בלחץ חזק על נשמתנו ומהותנו כיהודים, וביחוד כציונים.

הסוחרים הגדולים מדוכאים ושרויים בפחד תמיד מפני גירוש לסיביר. הם רצים בבהלה לכל המוסדות במאמצים לזכות באזרחות החדשה. מנסים למלא תפקידים שונים, נוקטים תחבולות שונות. ישראל קצב העשיר, בראותו כי הגירוש לסיביר מאיים עליו, בא אל המפקד הזמני של העיר ואמר, כי הוא מוכן למסור את רכושו ומבקש אך דירה לו ולאשתו ומשרות לילדיו. בקשתו נתמלאה, אחרי שכל רכושו הוחרם. הוא קיבל דירה בעירה ליד ברנוביץ וילדיו קיבלו משרות בעיר עצמה. מה עלול היה להיות גורלו בעתיד אין לדעת, אבל עובדה היא שלא נשלח לסיביר עד 1941.

החוגים הדתיים היו מיואשים לגמרי. בפגישה עם הרב שינברג שאלתיו בשמחה: „מה דעתך על אשרנו ששוחררנו מן המות"? והוא ענני לעומת זאת: „נכון הדבר, אבל שמונו למאסר עולם". רב אלחנן וסרמן — ראש הישיבה התבטא, שאין זה שחרור כלל, הואיל והיטלר משמיד את הגוף, שעה שסטאַלין ממית את הנשמה.

האינטליגנציה היהודית אף היא לא מצאה את תיקונה, אף שרובה נקלטה בעמדות שונות. הרופאים, למשל, תפסו עמדות־מפתח בבתי החולים והתחשבו בהם מאד, אבל אנוסים היו לעבוד לפי מתכונת השלטונות העליונים. הרופא הידוע ד"ר נחומובסקי היה מדוכא לגמרי הואיל ולו, כציוני, לא הותרה שום עבודה אחראית אף שהיה רופא ותיק ונודע. רכושו הוחרם, בית החולים הפרטי שלו עבר לממשלה והוא נשלח לעבוד במקום אחר, ואף שם היה מצבו בלתי יציב כמועמד לשילוח לסיביר.

שונה היה מצבם של המורים. מורים דתיים ומורים מבתי ספר עבריים לשעבר, ראו בכאב בהרס רשת החינוך העברית, אך הם התנחמו בכך, כי בבתי הספר העבריים ילמדו עתה, לפחות, יידיש.

המורים הועברו לבתי ספר שונים, איש כמעט לא נשאר במקומו הקודם. בתה"ס העבריים עברו להוראה בלשון הרוסית (בית"ס „תרבות" הפך בי"ס עממי רוסי, בית"ס של מיסי־לבסקי הפך בי"ס למתחילים — 4 כיתות ראשונות). בית הספר היהודי לבנים „יסודי התורה" ובית"ס הדתי לבנות „בית יעקב", התאחדו בבית ספר יהודי תיכוני ע"ש שלום עליכם בבנין החדש של „יסודי התורה". הילדים העקשנים של בתי הספר הדתיים ניהלו בחשאי מלחמה על קיומם כבית ספר דתי. בבואם לביה"ס, היו בשקט מצטופפים ליד כותל

המזרחי של הבנין, ובעינים מלאות דמעות היו לוחשים את התפילה „מודה אני לפניך...“ בצאתם היו מסתכלים סביבם בחשש ולוחשים פסוקי תפילה. אולם בסופו של דבר היו הילדים פטריוטים נלהבים של מולדתם החדשה, וכשרונותיהם ומרצם נוצלו על־ידי תנועות־הנוער הסובייטיות.

רובם המכריע של המורים נאלצו להסוות עצמם. אחר החשודים שבהם עקבו השלטונות בעינים פקוחות. עבדתי בבית ספר אחד עם מנהל ביה״ס „תרבות“ לשעבר — רבינוביץ. מכל המורים היה הוא היחידי, שלא הצליח להסתגל לסדרים החדשים. מיום ליום היה שבור ומדוכא יותר. ולעומתו המנהל לשעבר של ה„גימנסיה אפשטין“ — סטרנין, הסתגל כלפי חוץ יפה לסדרים החדשים ואף נשא נאומי־תהילה לכבודם, אולם בכל זאת לא היה עוד מנהל, אלא מורה לפיסיקה ועינם הפקוחה של השלטונות עליו.

מרוסיה הלבנה המזרחית באו אלינו מורים שעמדו על רמה די גבוהה באופן יחסי. בועידת המורים הראשונה במינסק, הודתה בצער שרת החינוך של רוסיה הלבנה — אורלובה, כי למורי האזור המערבי הכשרה פדגוגית מצויינת ורצוי למורים הסובייטיים לקחת דוגמה מהם. היא פנתה אל מורי המערב בבקשה ללמוד את הפדגוגיקה הסובייטית, את דברי ימי המפלגה הקומוניסטית והקונסטיטוציה של סטאלין. למטרות אלה נפתחו קורסים מיוחדים והתחילה הכשרה מאומצת של כל מורי עירנו לעבודה מחודשת בביה״ס הסובייטי. ידענו שכל זה אינו אלא ארעי, הואיל והמלחמה לא פסקה לאיים על אף השלום הזמני בין רוסיה לגרמניה.

חיי המעמד הבינוני היהודי היו רבגוניים. חלק עבד בנאמנות למען ס.ס.ס.ר. וחלק חיפש דרכים שונות לעלות לארץ, ויש שברחו לוילנה שהשתייכה אז לליטא. מאידך באו לעירנו יהודים רבים מרוסיה הסובייטית, —רובם מתבוללים. אולם בבואם במגע עם יהודי ברנוביץ, נתעורר בהם הרגש היהודי. רבים מהם ציינו בצער, שאין ילדיהם יודעים דבר על עמם.

גם מפולין המערבית לא פסקו לבוא פליטים יהודים, ורוסיה פתחה לפניהם את שעריה הרחבים. אלה מן הפליטים שבאו קודם לכן חיפשו דרכים שונות לחזור לבתיהם, אף שידעו שהנאצים שולטים שם. עובדה זו עוררה את זעם השלטונות הסובייטיים, וכל אלה שנרשמו לחזור לפולין נשלחו לסיביר. אף שהציבור היהודי לא הצדיק את מעשיהם של הפליטים, עשה על כולנו רושם איום דבר שילוחם לארץ גזירה. לימים הוברר, שאלה הם היהודים היחידים שנשארו בחיים; כ־75% מהם נמצאים עתה בארץ.

ב־22 ביוני 1941, ב־6 בבוקר, הוזעקה עירנו לרגל התקפה אווירית. העיר הופצצה. ב־11 צבאו המונים סביב הרמקולים בכל פינות העיר ושמעו את הודעת מולוטוב, כי האויב פלש לגבולות המדינה ומפציץ את הערים והעירות. „אין אנחנו רוצים במלחמה“ — אמר מולוטוב — „אבל אם פגעו בנו, נקום כולנו כאיש אחד ונלחם על צדקנו“.

המהומה היתה גדולה. אנשים התרוצצו לכל הכיוונים.

הרוב הגדול נשאר בעיר מחוסר אפשרות לברוח. רק מעטים נמלטו — ובין הבורחים הייתי אף אני ובתי, בת ה־7½, מיום זה נותקו קשרי עם יהודי ברנוביץ.

ברנוביץ התורנית והחסידית

מתתיהו ברזובסקי

מרכז של תורה וחסידות

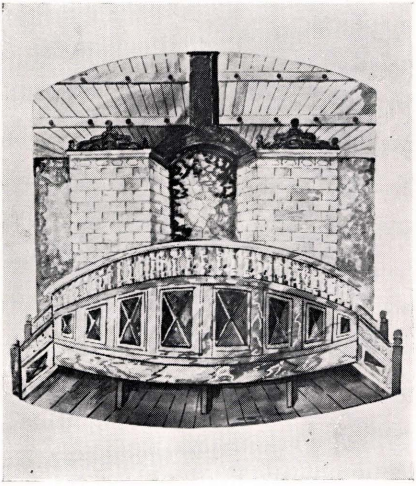
(קטעי רשימות וזכרונות)

תל חרבות ותלי תלים של זכרונות

יש ובלילות נדודים נפשך מרחפת מעל לימים וארצות וחוזרת למקום הולדתך ששמם כמדבר, ישוב יהודי שוקק חיים ויצירה שנמחה בשואת ההשמדה ורק תל חרבות ותלי תלים של זכרונות שרדו ממנו. אבני החורבן זועקות אלינו וקול דמי אחים בוקע ועולה מאדמת הדמים.

שרשים

לא מאבק אדם קמה הקהלה החדשה ולא כעלי השלכת הטרופים ברוח באו אליה בניה. היא היתה חוטר מגזע עתיק יומין. הורתה וצור מחצבתה של ברנוביץ היא מוש העיירה הסמוכה, בעלת מסורת מפוארת של רבנים גדולי תורה וצדיקי עולם ועדת יהודים מושרשת. כצוקי סלעים וכאלונים עתיקים נראו השרידים, ותיקי החסידים וקנאי המתנגדים. הם היו אנשי

הבימה בבית־הכנסת הגדול במוש

אמת ואמונה, בעלי אופי ומצפון, מעורים במסורת דורות של תורה וחכמה, מצוות ומעשים טובים.

ספורים רבים רווחו ואגדות נרקמו סביב לאישיותו של הגאון הצדיק רבי יחיאל ממוש, שהיה מקובל ובעל מופת. דורות אחרי דורות עלו להשתטח ולהעתיר תפילה על קברו ויום השנה לפטירתו, שחל בעשרה בטבת, היה יום עצרת וזכרון לחסידים.

ברטט של קדושה היו הזקנים מעלים את זכר הרב הגאון הצדיק ר׳ יעקב משה חפץ זצ״ל והפליגו לספר בשבחיו, בגדולתו ובקדושתו. ממנו עברו לאישיותו המזהירה של חתנו הרה״ג ר׳ יצחק יעקב זוֹרונובסקי זצ״ל, שהמשיך אחריו ברבנות דמוש וקיים את המסורת של תורה וגדולה, צדקות ומעשים טובים.

אף דמותו של הרה״ג רבי אליעזר יהודה אפשטיין זצ״ל נחרתה בלב אנשי העדה ורבות סופר על גדולתו בתורה, חכמתו, פקחותו וחריפותו. הופעתו התקיפה וקנאותו לאמת ולאמונה קבעו לו מקום כמנהיג בעל קסם והשפעה ושמו נזכר ביראת הכבוד ובהערצה.

כפעם בפעם, משנזדמנת לבית העלמין הישן של מוש, אל יער המצבות עם אהלי הצדיקים שהוזדקרו מעל היער וסוככו על עדתם שהצטופפה סביבם, ואפפה אותך הווייתם המסתורית: הכתבות על המצבות העידו על רציפות דורות ושילוב עולמות, עולם החיים והמתים, העבר וההוה. עולם ששרשיו היו נעוצים באדמת מוש ושלוחותיו הגיעו לאדמת ברנוביץ והצמיחו את הישוב החדש.

הצדיק רבי יחיאל ממוש

דמות פלאים של אדם עליון. קדוש, גדול בתורה, בחסידות ובחכמת הנסתר היה הצדיק רבי יחיאל ממוש, שהופיע כמלאך גואל ומושיע לבני עדתו. ביראת הכבוד ובחרדת הקודש היו הזקנים מספרים על גאוניותו ונפלאותיו. אך גם באהבה ובהערצה, שאב מסור ורועה נאמן לעדתו היה ותוכו רצוף אהבת ישראל. באש דת יוקדת נשא את דבר החסידות, תורתה ושליחותה בסביבתנו.

יש ובלילות חורף, עת סופות שלג השתוללו בחוץ ונדמה היה כי כל איתני הטבע חברו יחדיו להחריב את העולם ולהחזירו לתוהו

ובוהו, היינו אנו, הילדים ב„חדר", מצטופפים ככבשים מסביב לרועה הרבי ר' אברהם פנחס ז"ל, שהיה מספר לנו לאור העששית הכהה והדועכת על סבלות ישראל, על חשכת הגלות המרה ועל צער השכינה. דממה עמוקה שררה ב„חדר". מרותקים ספגנו את הדברים.

הרבי היה נאנח, מתאושש ואומר: נס גדול הוא, שמן השמים מרחמים על הבריות ושולחים נשמה עליונה שתאיר האפילה ותורה את הדרך לבני אדם עלי אדמות. מכאן היה מפליג בשבחיו של הצדיק רבי יחיאל, שהיה קדוש מרחם אמו ומילדותו נתגלה בתכונותיו העליונות. ואם כי היה שקוע בעולמות העליונים והיה מעמיק חקר ומגלה פנים רבות בתורה, עד שרבני הסביבה חרדו מפניו בבואם במגע עמו, במשא ומתן בהלכה ובשאלות ותשובות, לא התעלם מסבל הבריות והיה חש אפילו בצערם של בעלי חיים.

בעודי ילד לא עצר כוח לראות בסבלן של התרנגולות הצמאות, המנקרות בחרטומיהן על פני הקרח שכיסה את שלוליות המים בחורף, והיה רץ ובוקע לפניהן את שכבת הקרח.

בשכנותו גרה משפחה של יהודי עני, עגלון מטופל בילדים. פעם והסוס המפרנס חלה, וכל המאמצים להציל את חייו לא הצליחו והתחיל גוסס. המשפחה העניה התאספה מסביבו ובכתה על אבדן מקור קיומה, אך ללא הועיל. מכיון שראה הנער את ענות המשפחה, עמד על רגליו והעתיר תפילה כל הלילה בדמעות שליש, ולא נע ולא זע מן המקום עד שתפילתו נתקבלה ומן השמים ריחמו. עם שחר התחיל הסוס להתאושש מהמשבר שעבר עליו — וקם על רגליו.

נאמן לכלל, ששום מקרה איננו מקרי היה רבי יחיאל משתדל תמיד לפענח את כתב הרמזים של ההויה וסימניו. פעם יצא לשוקה של מוש ואמר לסוחרים ולחנונים: „הזהרו בסחורות אלו ואלו!" אחר כך באו קלגסי הרשות וחיפשו סחורות מסויימות הנחוצות לשלטונות כדי להחרימן. מכיון שלא מצאו, חזרו כלעומת שבאו. לפנות ערב נפגשו יחד אנשי העיירה בבית המדרש ומשהבחין רבי יחיאל בהתרגשותם, נד להם ואמר: אתם סוברים בודאי שזהו ענין של רוח הקודש. חס וחלילה! לא מיניה ולא מקצתיה! פשוט, בלילה חלמתי על סחורות, בבוקר טרדו אותי מחשבות אלו בלימודי, אחר כך בלבלו אותי בתפילותי. אמרתי בלבי: אינני סוחר ואינני קונה ומוכר — אם כן, מה לי ולכל אלו? ודאי יש דברים בגו... ותפסתי את הרמז שעלי לפעול משהו בשטח זה לטובת בני עדתי וכן עשיתי.

הרדת אב היתה בו שעה שעקב אחר הליכות אנשי עדתו, בדאגה היה מלווה את היהודים היוצאים לעסקיהם בדרכים המשובשות ומפציר בהם שיבואו להפרד ממנו. פעם וקבוצה של יהודים דחקה לה השעה ולא סרו לרבי יחיאל. בדרך נסתבכו בקשיים ובסכנות, ובצר להם התפללו שזכותו של הצדיק רבי יחיאל תגן עליהם ותעמוד להם שינצלו מכל רע. לאחר שחזרו נזף בהם הצדיק ואמר: שוטים שכמותכם, מה איכפת לכם אם אתם ניגשים אלי לרגע קט, ואני מברך אתכם ומתפלל בעדכם כל הזמן.

לא פרש מהבריות ולא הסיח דעתו אפילו מקטנות שבקטנות. פעם בימים נוראים, שעה שהעדה היתה אחוזת חיל ורעדה מאימת הדין ורבי יחיאל היה מכוון כוונות, מייחד ייחודים ומבקש על בני עדתו, נזדעזע בפתע — משהגיע לתקיעות — בראותו מבעד לאשנב בית הכנסת חזיר נובר בגינת ירק. לעיניו נצטייר הסמל מהמלחמה הנצחית בין הטוב והרע, בין החזיר — סמל הטומאה והגסות — לבין הירק הצומח בטל השמים ובעמל האדם — סמל הטהרה. מיד פסק ואמר: אינני יכול לגשת לסידור התקיעות כל עוד לא יסלקו את החזיר מגינת הירק. הפשטנים שבין החסידים סברו, שאין הרבי יכול לסבול שייגרם נזק של פרוטה למישהו, לרגל ריתוקו של הקהל לתפילותיו, ועל כן הפסיק באמצע משום בל תשחית.

בבית החסידים של קוידאנוב בברנוביץ ישב אי־פעם מאחורי התנור זקן מופלג, כבן מאה, בשם ר' לייבושקה הספר. סיפרו, כי לזקנה מופלגת הגיע בזכות ברכתו של הצדיק רבי יחיאל, וכשהיו הצעירים מפצירים בזקן שיגלה להם מה אמר לו הצדיק, היה קם, נוטל את ידיו ומספר להם איך — והוא נער שהגיע לבר מצוה, גידל לו בלורית פרע, וכשראה רבי יחיאל את הרעמה השחצנית, ביקש שיגזרנה. הנער קיים משאלתו ואחרי שהסתפר התייצב לפניו ואמר: „רבי עשיתי כדבריך...!" נחה דעתו של הצדיק ואמר: „בזכות זה שקיצרת את שערותיך יאריך ה' את שנותיך". מדי ספרו נאנח הזקן ואמר: „נער הייתי ולא ידעתי מה קשים החיים, ולא עמד לי שכלי לבקשו שיברכני גם בשנים טובות". עברו שנים, מלחמות, מגיפות ובצורת — והזקן החזיק מעמד, ובנו יחיאל משה העגלון היה אומר: „לאבא שלי אין מה לדאוג, לא יאונה לו כל רע, גם כדור לא יפגע בו. ברכת הצדיק עומדת לו".

יכך רבו הסיפורים והאגדות על אישיותו של רבי יחיאל, ששרידי החסידים הותיקים היו אורגים בזכרונותיהם. לשיא ההתלהבות היו מגיעים בסיפור על הפגישה בחג השבועות, במוש, בין שני הגדולים: הרבי הצדיק רבי משה מקוברין, אבי החסידות הסלר־

המצבה על קברו של הצדיק רבי יחיאל בבית־העלמין הישן במוש

נימאית, והצדיק רבי יחיאל. „מה יש לומר — היו קוראים בעצמת התלהבות — היתה בנו ההרגשה, כאילו זכינו שוב למעמד מתן תורה בקולות וברקים. כאילו האדמה רועדת ובוערת מתחת לרגלינו

ואש מתגלגלת בחוצות" — היו מפליטים ונאנחים, עיניהם עצומות, כשומרים על גחלת הקודש בנפשם.

רבי יחיאל נפטר ביום צום עשרה בטבת תרי"ב, ויום הסתלקותו היה לחסידים יום מועד וזכרון ועליה לקברו שנה שנה — עד לחורבן.

מילואים

הישיש רבי יצחק (איזי) סקלאר ממוש — כעת בארצות הברית — מספר: „רבי יחיאל היה איש אלוקים ומרובים ספורי הנפלאות עליו. בין היתר רוח בסביבתנו סיפור על דיבוק שנכנס באשה מסטולוביץ והוא גירשו. ר' שלמה ישראל־ס שהיה אז בן 14 נכח בשעת מעשה. את הסיפור הזה שמעתי מפי בנו, יהודי כבן שבעים, ששמעו מפי אביו והוא מספרו בדביקות ובאמונה שלמה כאמת שאין לערער או להרהר אחריה".

הישיש ר' פסח זאבלודובסקי מסטולוביץ (כבן גבורות, כעת בארצות הברית) מוסיף פרטים לסיפור מפי סבתא שלו. הבן של הטוחן בסטולוביץ חזר אחרי בת הגביר בעיירה. אבי הנערה לא ראה הדבר בעין יפה, אולם לא העיז להתנגד, שכן נפל עליו פחד הטוחן שהבריות ריננו אחריו שהוא „מכשף" ויש לו עסקים עם שדים ורוחות.

לימים נהרג הטוחן בתאונת־עבודה; הוא נתרסק בין אבני הרחיים, וגם מקרה זה נתפרש על ידי הבריות כנקמת הרוחות. האיש נקבר קבורת חמור, מאחורי הגדר בבית העלמין במקום. לאחר המקרה אסר אבי הנערה על בתו כל פגישה עם הצעיר. כתגובה על כך דבקה בנערה רוחו של הטוחן המת, הציק לה והדריך מנוחתה.

האב המיואש הזעיק את הרב דמוש, רבי יחיאל, שבא למקום, ושלח מנין יהודים לבית הקברות להזמין את הבר־מינן לדין תורה. בבית הדין קבעו, לפי הוראת הרב, מחיצה של בד. הזקנים סיפרו, כי ביום ההוא, בעת הדין־תורה פרצה סופה שכמוה לא היתה, ואף על פי כן הרגישו בצלו של המת ושמעו את הלחשים מאחורי הווילון, וכיצד הרבי יחיאל משביע את הדיבוק שיעזוב את הנערה וישוב למנוחתו. ואכן, מאז הרפה ממנה ורפא לה. מספרים, כי לפני פרסמו את מחזהו המפורסם, חקר אנסקי את חזיון הדיבוק מכל המקורות ואף התעניין בקטע מ„מעשה נורא" זה, שהיה רשום בפנקס הק"ק סטולוביץ.

הישיש ר' יצחק סקלאר ממשיך ומספר: פעם היה צורך בבדק בית הכנסת במוש ושכרו כמה עגלונים גויים ויהודי אחד, להובלת חול למילוי הרצפה. היה זה בערב שבת. ר' יחיאל עמד ללכת לבית המרחץ כאשר הבחין בעגלון היהודי, ששמו היה חיים, וקרא לו שיכנס לביתו ויחכה לו עד שישוב. כעבור שעה חזר ר' יחיאל מהמקוה ואמר: כעת אתה יכול ללכת, חיים! הדבר עורר את רוגזו של היהודי העני, חרה לו על שני הזהובים שהפסיד, אולם כבש כעסו — ושתק. משהגיע להר החול שברחוב סלונים, ליד טחנת הרוח, ראה במפולת של גוש אדמה שניתק מן ההר וקבר תחתיו את חברו לעבודה, העגלון הגוי — ואז תפס חיים את משמעות הצו המוזר של הצדיק.

מן המקורות

על רבי יחיאל אב"ד מוש כתוב בספר „אור ישרים" (מחברו: משה חיים קליינמן מבריסק דליטא, מחסידי סלונים המובהקים) בזה הלשון: „הגאון המובהק, אור בוהק, אוצר של תורה ויראת שמים ברוחו פי שנים, נודע ביהודה לתורה ולתעודה. אין ערוך לקדושתו ואין חקר לגדלותו. לבעל רוח הקודש שמו ולאיש מופת היה מפורסם לעמו. עוד בחיים חיותו הרבו ממנו נפלאות לספר; רבו כמו רבו עד אין מספר. כל ימיו היה מתנהג בקדושה ופרישה על דרך הפלגה יתרה, והכל היה בהצנע ובהסתר".

„הרב הקדוש אוהב ישראל מרן מהר"מ (מורנו הרבי ר' משה) מקוברין נ"ע חלק לו כבוד גדול, כי שנה בשנה עלה מעירו הוא למקום משכן כבודו לחוג שם חג השבועות, זמן מתן תורתנו, להיות עמו בצוותא חדא ואמר: אילו היו בעולם עוד תשעה כמותו — ובא משיח; לולא היה מחסידי לעכעוויץ (תלמידו המובהק של הסבא קדישא רבי מרדכי) היה מרעיש העולם בלמדנותו וגאוניותו, אך כל עניניו היו בסתר, היה מתפלל ועושה קידוש ואמר: „אשר יצר" — הכל מהסידור מלה במלה ובלחש, כאיש כפר ולא גילה התפעלות והיה איש בעל רוח הקודש.

ניהל את עדתו בעיר מוש בחכמה ובתבונה על מבועי התורה והיראה, וכל דבר קטן וגדול לא נעשה בלי ידיעתו, רק הכל בשאלת פיו כמו בהאורים וכל שיצא מפיו הקדוש — כן היה... הכל חרדו מדבריו שהיו כגחלי אש. שימש בכתר הרבנות בעיר מוש כארבעים שנה וכל הזמן לא אירע חולי־רע, ולא נפלה שריפה בעיר. גוע ונאסף אל עמיו זקן ושבע ימים, בן פ"ב שנה, בעשרה בטבת תרי"ב לפ"ק „בסוד קדושים ועד". עד כאן לשון הספר „אור ישרים" הנ"ל.

ר' משה צינוביץ אומר: על גדלותו של ר' יחיאל אב"ד מוש־הדש מוצאים אנו בספר „כנפי שחר" (פיעטרקוב תרצ"ה) לקרובו רבי דוד בער אייזנשטאדט אב"ד ליסקובה, קנישין, מאסט, גוניונדז ובסוף ימיו בלעכעוויץ, פיסקא זו: „לזכרונו של דודי הקדוש והטהור הרב המאור"ג הג' המפורסם, חריף ובקי, סיני ועוקר הרים, צדיק וחסיד, מכשירתו ענוה, איש אלקי, כל העם עונים אחריו מקודש מקודש, שפל ברך וענותן כהלל, גדול בתורה ועבודה מוהר"ר יחיאל זצוק"ל. והוא בגנזי מרומים יושכון האבד"ק מוש־חדש יותר מארבעים שנה ושם חלקת מחוקק ספון. ולא הניח זרע של קיימא והניח אחריו הרבה חידושי תורה".

מחבר ספר זה, שבעצמו היה רב למדן מפורסם, ומעיד על זה חיבורו „כנפי שחר" הנ"ל, המכיל שו"ת וחד"ת משלו, מביא גם משהו מחידושי תורתו של רבי יחיאל דנן (סימן י"ב) על מסכת שבת — כ"ה בסוגיה „סדין בציצית".

ואולי התיחס רבי יחיאל אב"ד מוש־חדש למשפחת אייזנשטאדט המפוארה כקרובו ר' דוד בער הנ"ל, התולה עצמו באילן גדול, הגאון רבי מאיר ברב יצחק אב"ד אייזנשטאדט, בעל ה„פנים מאירות".

הרב ר' יעקב משה חפץ ממוש וצאצאיו — ממשיכיו

הרב הצדיק רבי יעקב משה חפץ זצ"ל נולד בתקע"ט והיה מקודם אב"ד סטאלאוויטש ואחר כך במוש־חדש. גדול בתורה, מקובל ונחשב בעל מופת. שו"ת שלו אנו מוצאים ב„באר יצחק" להגאון רבי יצחק אלחנן אב"ד קובנה. כן מובאים חידושי תורה שלו בשני הספרים: „בית דוד" ו„נחלת דוד" להגאון רבי דוד טעבלי מד"א מינסק, שהיה מחשיב מאד את דעתו התורנית.

נפטר בשנת תרל"ט וב„הצפירה" (1879, מספ. 16) נאמר עליו: „הרב הגאון, איש המופת". הכותב מציין שהספידוהו שני הרבנים מפולונקי (ודאי כוונתו להרב ר' פנחס רוזובסקי, אחר כך אב"ד שווינציאני, והרב דלעכעוויץ — הלא הוא הרב ר' דובער אייזנשטאדט, בעל „כנפי שחר" — פיעטרקוב, תרצ"ה), הסמוכה למוש־חדש.

בתר"ך נולד לו בנו רבי ישראל יהונתן ששמע תורה מפיו בילדותו במוש־חודש. בימי בחרותו למד בישיבות ארץ־ישראל ואף בישיבת וולוז'ין הנודעת. נשא לאשה את בתו של הגאון רבי יעקב דוד אב"ד סלוצק (הרידב"ז). בתרנ"ב נתקבל לאב"ד אורלה ובתרס"ה — לאיהומן. היה לא רק תלמיד חכם גדול, כי אם גם סופר נכבד ויד ושם לו בחכמת ישראל.

ב„העם" (מוסקבה) מ־1917 (גליון 24, ג' מנחם אב תרע"ז) אנו קוראים: „י"ט אלול תרע"ז נפטר ר' ישראל יהונתן, אב"ד איהומן. בן נ"ז היה. מלבד גדלותו בתורה ובקיאותו בתלמוד ובראשונים ואחרונים — היה איש טוב המזג ונדבן מצויין, ידען בספרות העתיקה והחדשה, ידע היטב רוסית ופולנית וגרמנית. מפורסמים מאמריו „תורה מציון" ב„הכרם", בקשר עם הבבלי (ראה את „הירושלמי", ומאמר „חקר הלכה" בחתימתו „איש ירושלים" במאסף הנ"ל). תלמידו החשוב של הנציב בוולוז'ין היה. עשר שנים האחרונות היה חולה. ט"ו שנה היה רב איהומן. כתב רבנות נשלח לחתנו ר' חיים גרבר הנמצא אמנם בווילנה, מחכים לבואו".

חתנו של ר' ישראל יהונתן הוא הרב יחזקאל אברמסקי אב"ד סמולאֶביטש וסלוצק וראב"ד בקהלת לונדון, בעל „חזון יחזקאל" על התוספתא (בנו הוא הסופר העברי הידוע יעקב דוד אברמסקי, הושב ירושלים ומאסירי ציון לשעבר) כעת בירושלים. (ר' משה צינוביץ).

הרב ר' יצחק יעקב וורונובסקי אב"ד דמוש־חדש

„בליל כ"ג טבת תרס"ד נפטר הרב אב"ד צעיר מוש־חדש הרה"ג ר' יצחק יעקב ווראנאוואסקי זצ"ל בשנת הס"א לימי חייו. כחמשת אלפים איש נהרו אחרי מטתו. הספידוהו רבני העיירות הסביבות שבאו לחלוק לו כבוד אחרון.

המנוח היה אחד משרידי הדור הישן והצטיין במידותיו הנעלות. מלבד גדלו בתורה היה צדיק תמים. לבו היה ער לכל דבר צדקה וחסד. לבו היה — לב חם ומרגיש, אוהב וכואב. חבל על האי שופרא דבלי בארעא!"

(„הצופה", פברואר 1904, גליון 328).

ר' נתן נטע ש"ץ ושו"ב דמוש

ר' נתן נטע נודע במוש כתלמיד חכם גדול, משכיל, פיקח ובעל מידות תרומיות.

הישיש ר' יצחק סקלאר מספר: אשתו של נתן נטע טיפלה במסירות בבעלה כדי שיוכל לשבת על התורה ועל העבודה במנוחה. ביחוד שקדה להכין לו בערבי שבתות, בשובו מבית הכנסת בבוקר, כטעמי השבת, והוא היה מסתירם ומוסרם לשוֹאב־המים.

פעם תפסה אותו אשתו ב„קלקלתו" ואיימה שלא תטרח יותר להתקין לו ארוחות שבת. שמע ר' נטע קובלנותיה ואמר שברצונו לערוך דין תורה ושהיא, אשתו, תשפוט למי מגיע פרוסת החלה וחתיכת הבשר, אם לו, לבעלה, ששעה שהוא בא לביתו מזומנה לו ארוחת־ערב, חדר מואר ומוסק, מטה מוצעת וכו' — מה שאין כן לייבע שואב־המים, שכל היום הוא קופא בקור, סוחב את דליי המים כשהוא בוסס בנעליו הקרועות בבוץ ובשלוליות, דירתו טחובה ואפלה ומזונו פת חרבה.

למשמע נימוקיו נסתתמו טענותיה של האשה וקיבלה הדין באהבה.

ב„הצפירה" מיום ט' ניסן התרנ"ו (1896, גליון 60) אנו קוראים: „מעיר מוש־חדש כותב הר' יצחק יעקב לעוו: מוצש"ק בשני לחודש אדר גוות ויאסף אל עמיו הש"ץ והשו"ב הרב יוסף נתן נטע, בן להגאון דנאוואגרודאק בעהה"ח ספר „שמע יעקב", בשנות ע"ג לימי חייו

המנוח שימש בכהונתו זאת כארבעים שנה. נכבד ואהוב לכל היה: ביראתו את אלוהיו במידותיו המשובחות, במעלותיו הנשגבות, בחכמתו בתורה, בהשכלתו, והעולה על כולם — באהבתו הטהורה לכל אדם. כל עמלו ומגמתו היה להיטיב לזולתו, ביתו פתוח לרווחה לכל עני וקשה יום, השביע רעבים, הלביש ערומים.

למחרת התאסף כל העם, טף ונשים ויעלוהו לבית המדרש הגדול אל מקומו, והרב הגי' דסטאלעוויץ נשא עליו מספד מר ויבכו כל העם רב בכי. גם העיר המקונן את לבות בני עירנו לחמלה על בתו ובנו יחידו אשר השאיר אחריו הצדיק, ואחרי אשר הלוהו לבית עולמו גמרו כל הבע"ב הנכבדים אומר בפני המת, גם חתמו את ידם כי יתנו את משרת ש"ץ ושו"ב רק על שכם עלם פנוי מאשה למען יוכל לפרוש כנפיו על בת המנוח זצ"ל, זכותו יגן עליהם ויגמלם ה' כצדקתם וכבר ידם אתם לעשות חסד עם המת גם את החיים יחדיו".

משרידי ותיקי מוש האחרונים

כצללים עולים בזכרוני דמויות דיוקנאותיהם של שרידי ותיקי מוש האחרונים שהכרתי.

הרי דמותו הטרגית של הרב ר, אברהם מ י ס ק י ן ז"ל שנפטר בדמי ימיו. הרב האחרון של העיירה ומנהל הישיבה „תורת חסד" בברנוביץ. תלמיד חכם צעיר ששפע טוב לב, חום נפש, חן והומור. חורייה נעימה היתה לתלמידי הישיבה בערבי שבתות שעה שהיה בוחנם בשעורם השבועי בתלמוד. בזכות קסמו האישי היה גם המבחן הקשה למוד תורה מתוך חדוה והשראה. העליות וחדות החיים שלו היו מסתלקות ממנו שעה שהיה מסדר גט. כידוע לא היה בברנוביץ נהר וכל הגטין היו נערכים במוש. חש בחומרת מאמר חז"ל: „כל המגרש אשתו אפילו מזבח מוריד עליו דמעות", והיה משתדל בכל מאמציו להשלים בין הזוג הנפרד ומכיון שלא הצליח, היה לובש קדרות — ויום גט היה לו יום פקודה.

עמוד התווך היה ר' אברהם פ ו ק ס מ א ן הזקן, למדן מופלג, בעל אופי חזק, פיקח ומופלג בתורה ובחסידות, מקובל ונערץ על אנשי בית החסידים ודעתו היתה מכרעת.

בחן של שבת מופיעה לעיני רוחי דמותו של רבי יחיאל משה הדוד (קאטלער). קשה לתאר יהודי אציל ועדין זה שדמות צדיק לו, כובש את חומר המתכת. הוא היה משנן תמיד, תוך כדי עבודתו, פרקי תהילים ומשניות. כשהגיע החסיד ר' אברהם פנחס כחתן לביתו

של רבי יחיאל משה, אמר לו הרבי מסלונים ז"ל: „אתה אמנם הלמדן, אבל הוא התלמיד חכם ויש לך הרבה הרבה ללמוד ממנו".

נעים תפילות היה ר' יעקב משה ה„בעל תפילה", שהיה מדובב את הציבור בלחן תפילותיו. בצמאון היו סופגים כל מלה שלו וברגש רב היו חוזרים אחריו. בהשפעתו נפתחו מעינות הנפש ומקורות הדמעה. לעת זקנה כהו עיניו והיה מתפלל את כל התפילות והפיוטים בעל פה, ואלה שעמדו בקרבתו היו שומעים כפעם בפעם תפילת־בינים חריישית שלו ביידיש:

„רבונו של עולם! לא לכבוד הציבור הגדול, לא לכבוד הרבי ולא לכבוד הארוחים הנכבדים המרובים, אלא לכבודך אני מתפלל. עזרני לעבדך באמת ובאמונה".

בחיוך של ספקן, פיקח ורב נסיון חיים היה מהלך בבית החסידים רבי אברהם יעקב קושניר הזקן ופולט הערות שנונות ואמרות חריפות. כיון שהגיע לעבודת הבורא היה מתפשט מכל לבושי הבקורת וכולו אומר דביקות והתלהבות, והיה לפלא מניין הלהט בזקן תשוש ומפוכח זה.

כהנה וכהנה היו טיפוסים מטיפוסים שונים והצד השווה שבהם: חתירה לאמת ובקורת עצמית קפדנית, אמונה חזקה ויושר־לבב, ענוותנות והצנעת לכת בעבודת הבורא ובמעשים טובים. כצדיקים נסתרים.

בית סבא

מתוך ערפלי זכרונות הילדות עולה דמותו התמירה והשחוחה קמעה של הסבא ר' יצחק הגבאי ממוש. ביתו הישן, שנבנה הראשון בלב יער לפני היות ישוב במקום, וסיפוריו על ימי בראשית, עת יללת זאבים פרעה את דממת הליל — הוסיפו גוון לנוף הבדידות. נפש הילד סמרה מאימת הסכנה. לימים למדתי להבחין בין אֶשרו של סבא, שהיה מחלוצי ישוב יהודי חדש, בנה את ביתו בבטחון והרגיש עצמו חפשי בין חיות יער, לבין אסונם של ההורים שהיו טרף לחיות־אדם...

איש חסיד וירא שמים, בעל מרץ ויזמה רבה — כזה היה סבא. בזמנו נדרשו אומץ גופני ותעוזה נפשית מיהודי שהיה הגבאי והרוח החיה בבית החסידים במוש, לצאת לבדו ולבנות את ביתו היחידי בעבי היער, מרוחק מיהודים ומבודד בין הגויים. החוש החזק למציאות, ראיית הנולד והחרדה למבנה הכלכלי הרופף של מוש דאז והסיכויים הטובים הצפונים במקום החדש — הם שעמדו לו.

סבא נפטר ואני נער רך. על אף זאת הספקתי ללמוד ממנו קצת ולשמוע עליו הרבה. אחזור על סיפור אחד. פעם, בימי הבראשית לישוב החדש, בהתכנס מנין היהודים המפוזרים על פני השטח הרחב לקבלת שבת, השגיח סבא ביהודי הגר בשכנות שהוא שרוי בדכאון נפשי. מיד התחיל להתענין במיוחד במצבו ונודע לו, שהפסיד כל כספו בעסקיו ונשאר עם בני ביתו בעירום ובחוסר כל.

כל הלילה נדדה שנתו של סבא. גורל האיש ומצוקתו והרצון לעזור לו הדריכו מנוחתו. עם שחר נצנץ רעיון במוחו: בפונדק הסמוך נעצר לשבת, בדרכו, יהודי, סוחר יערות נודע; אולי ראוי לבקרו ולשוחח עמו? וממחשבה למעשה. הזדרז, לבש בגדי שבת ושם פעמיו לפונדק, ידע סבא נפש הסוחר ההוא כי קשה הוא, ואם יפנה אליו ישר לענין אפשר יחשוד בו שענין לו ב„טובה" ממנו והתשובה תהיה שלילית. על כן ניגש לענין בעקיפין. הסוחר שמח שנזדמן לו אדם יודע עסק כסבא, בקי בתנאי המקום והזמינו לטיול ברגל ביער. אגב הטיול הציע לו סבא כל מיני עסקים. הסוחר הסכים להצעות סבא אלא מה? עסוק הוא מדי ואינו יודע אדם במקום שיוכל לסמוך עליו. „אין זה עיכוב רציני — העיר סבא — בידי להציע לך מועמד מתאים שאפשר לך לסמוך עליו". „טוב מאד! קרא הסוחר — אני מסכים, תשלחו אלי במוצאי שבת, נתחיל מיד בעסק".

ההצלחה היתה אמנם „בהתאם לתכנית" והענין נגמר בכי טוב, אף על פי כן גרמה השיחה „המסחרית" עינויי נפש לסבא. הוא, שכל שבתותיו היו קודש לעבודת הבורא חשש לאבק של חילול שבת. עם שובו נחה עליו הרוח, התפלל תוך השראה והרגיש בטעמה של שבת כאשר לא הרגיש מעודו.

אחר כך כשבא לרבי הזקן מסלונים וסיפר לו את המעשה, אמר לו הרבי: נגעת בכבשונו של קרבן. על פי רוב כשמדברים על מסירות נפש חושבים על מסירות הגוף גרידא. למעשה, הכוונה היא לשניהם כאחד, לגוף ולנפש, וביחוד לדברים הנוגעים לנפש ואפילו לציפור נפשו של האדם שפעמים יש צורך להקריבם למטרה עליונה יותר. כל שכן שהענין נוגע לקיום נפש או משפחה שלימה מישראל. בזה מקובל לנו מרבותינו ז"ל, שכדי לעשות „טובה" ליהודי, צריך להיות מוכן ללכת עד הצואר בבוץ...

איש הקו הישר היה סבא. פעם הלך בחשכת הלילה, דרך שדות, ביקש לעשן סיגריה ובהדליקו את הגפרור פנה לעבר הרוח והמשיך בלא יודעים ללכת בדרך אחרת; ובמקום להגיע לביתו בא לכפר זר ומרוחק.

פרט זה — לקח חיינו, שכל פנייה מקרית במהלך חייו של אדם עלולה לגרום סטייה ותעייה עד לשינוי כיוון ומטרה.

בית אבא

בית אבא היה ספוג תורה וחסידות, חכמת חיים ואהבת ישראל. אבי מורי, ר' משה אברהם ברזובסקי ז"ל, דמות מקורית היה. מנעוריו התבלט בכשרונותיו הרבגוניים ובהגיונו, בפקחותו וביושרו הקיצוני. היה פעיל בחיי החברה ועסק בצרכי ציבור באמונה. במשך כל השנים נבחר ציר למועצת הקהלה היהודית ובתקופה מסוימת כיהן גם יושב ראש שלה. כמומחה ליערות ניהל עסקים שונים על פני מרחבי רוסיה ופולין ורכש נסיון חיים וידיעת העולם. הצטיין כבורר ומתווך מומחה — מסכסוכים בין חברות בינלאומיות לסחר יערות עד להשכנת שלום בין אדם לחברו ואיש לאשתו.

אפס, כל זה היה מסביב לנקודה, והנקודה העיקרית היתה: השאיפה להתייחדות והתרכזות בתורה ובחסידות, והחתירה לעבודת הבורא בכל הדרכים והמעשים. במסעיו ובנדודיו המרובים רכש מאות ספרים יקרי־מציאות והיה הוגה בהם תמיד. בפעולותיו ובהליכותיו עם בני אדם השתדל תמיד לחדור לתוך תוכם של הענינים ולרוח המעשים והעושים. הוא הקים דורות ברוחו, אולם מחמת פיצול הענינים וחוסר תנאים בוזבז כשרונו. במידה מרובה פרס מלחמו לרעבים, מלבו לסובלים ומתבונתו לנבוכים וחשש תמיד לכל פרוטה של ריווח אם אין ריח של תרמית ואונאה נודף הימנה.

בבית אבא למדתי, בין השאר, להכיר גם את הטיפוס האריס־

ר' משה אברהם ברזובסקי

טוקרטי של סוחרי היערות בימים ההם. היו אלה יהודים תלמידי חכמים ומשכילים, עסקני ציבור וחובבי ציון. הם הביאו עמם מריח יערות, מרחבי שדות ואפקים, רחבות דעת ולב ונדיבות רוח.

לזכרו

שיחות חולין של אבא שפעו הומור, פקחות ורעיונות מקוריים. אוצר בלום של חכמת חיים וידיעת האדם היה בדבריו.

שאלתיו פעם על אדם מסוים, מדוע הוא יהיר ורברבן?

„מפני שאיננו איש־ספר — אילו היה מעיין בספרים ולומד לדעת דעות נעלות ונשגבות מבינתו היה חש באפסות ערכו, מה שאין כך כשהוא מהלך בשוק ונפגש באנשים כמוהו או פחותים ממנו, הוא חושב עצמו אדם עליון".

„האדם הזה עושה רושם שהוא חרוץ מאוד" — אמרתי פעם על אדם אחד.

„בעצם הוא עצלן מטבעו — העיר אבא — אין הוא סובל עול של עבודה ונטל של אחריות ומשתדל בכל מרצו להתפרק מהם. על כן אין שלימות בו ובפעולתו".

חסידים ומתנגדים

בזמני כבר שככה סערת המחלוקת בין המתנגדים לחסידים, אבל המאבק על שלטון והשפעה נמשך והבדלי הסגנון והאופי בעינם עומדים. המתנגדים השלימו עם מציאותם של החסידים והתיחסו אל החסידות כאל עובדה שאין לעקרה. יחסים אלה שימשו רקע לניגודים, נושא לויכוחים וחומר לפולקלור. ויש שתוך כדי ויכוח היה קורא החסיד, עז־הדמיון, בהתרגשות: „אני אין אני יכול להסביר לך ואתה אינך מסוגל להבין!" ואילו יריבו המתנגד, קר־המזג, היה משיב לעומתו: „חסרון הסברה — חוסר הבנה"...

החסיד היה טיפוס רומנטי יותר בטבעו וחי תמיד במתח של תכונה וציפיה. קסמו לו בעיקר השאיפה והחתירה אל המטרה כשלעצמן יאילו המתנגד הריאליסט היה נוטה לקבל דברים כהויתם מתוך גישה של הלכה למעשה.

הבדלי מזג וגישה אלה עוררו ניגודים וחיכוכים הדדיים. שמעתי פעם מפי חסיד זקן שיחה המתארת איך חסיד ומתנגד באים לעולם האמת.

— מה עשית בחייך? — שואלים לחסיד.

— אני, מגמגם הוא, כל ימי חיי התכוננתי והתקדשתי לעבודת הבורא, התקנתי עצמי בפרוזדור כדי להכנס לטרקלין עד שמרוב הכנות לא הספקתי לעשות דבר.

— לתורה, לתפילה ולמעשים טובים — חורצים את דינו של החסיד — שישלים את שהחסיר בחייו.

— ומה עשית אתה בחייך? — שואלים למתנגד.

— אני, — עונה הוא, — ידעתי שהתורה ארוכה מארץ מידתה ורחבה מני ים ומצוותיה כחול שעל שפת הים, והחיים קצרים כחלום ועל כן נחפזתי וקיימתי „חטוף ואכול", אצתי לתורה, לתפילה ולמעשים טובים עד שלא הספקתי לעשות את צרכי האנושיים, הפשוטים ביותר.

— גם עליך להשלים את שהחסרת בחיים ולעשות את צרכיך האנושיים... — פוסקים בפמליה של מעלה.

לאפייה של יהדות ברנוביץ

אחד הקווים האפיניים לציבוריות היהודית בברנוביץ היה שיתוף־הפעולה ההדוק בין הדתיים והחפשיים בקהלה ובמוסדות בציבור. פעולה זו היתה חדורה רוח של מסירות לכלל, דאגה לצרכיו וחרדה לגורלו. ביחסי הציבור שררה, בדרך כלל, רוח של סובלנות, הבנה ועזרה הדדית (ראוי לציין לדוגמא: ה„תלמוד־תורה" של ברנוביץ לא אושרה בתקופה מסויימת על־ידי השלטונות הפולניים על שלא יכלה להסתגל לדרישותיהם, כמו: קיום תכנית של בית ספר עממי כללי, הדרי־לימוד מרווחים ועוד, — וכל בתי־הספר, כדתיים כחילוניים, הפרישו מהקצבתם הממשלתית לטובתה).

מסורת זו מקורה בתפיסה רחבה של המושגים אהבת ישראל ואחדות ישראל, — פרי השפעתם של רבותיה ומנהיגיה של היהדות הדתית בברנוביץ. הכלל התלמודי: „ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא" שימש להם קו מנחה, והחסידות לימדה אותם להעריך כל ניצוץ קדושה בנפש האדם.

ראוי להזכיר בהזדמנות זו דברים אלה:

מעשה בהרה"צ ר' אהרן פרלוב זצ"ל, האדמו"ר מקוידאנוב, שבא פעם לברנוביץ בימי־בראשית שלה וסייר עם קבוצה מחסידיו בעיר. בדרך הילוכו התעכב ליד בית הכנסת של הציונים (ששישאלניץ) שנבנה אז; התבונן בסגנון הבנייה המודרנית, בתקרה המקומרת ותהה על טיב הבית ומתפלליו.

— יהדות (דתיות) של שלושה ימים בשנה (ראש השנה ויום כפור) — העיר חסיד אחד.

— נמצא שכל תפילה ותפילה עולה להם ביוקר רב — העיר באירוניה חסיד אחר.

הרבי שקע בהרהורים ואחר כך נתעורר והגיב:

— אין לומר כך. נאמר „לעונה לקוראיו ביום דין". אין הקדוש ברוך הוא מזלזל בתפילתם של ישראל ונענה אפילו לפנייתו של יחיד הקורא אליו פעם בשנה, ביום דין

תגובה דומה היתה מצדו של ר' משה מידנר בענין הקהלות הנפרדות" (ראה „ר' משה מידנר").

ברוח זו פעלו עסקני החסידים ונציגיהם בעירנו. הם חתרו למאחד ולחיובי, יגעו ומצאו.

בעלי מלאכה — בני עליה

בחיי החברה של ברנוביץ, כעיר של בנין ויצירה, תפסו בעלי־המלאכה הותיקים מקום חשוב. הם היו גורם עד ופעיל בציבור. מהם יצאו יוזמים ומיסדים של מוסדות ומפעלים, מהם חברים בחברות ש"ס, משניות ועין יעקב, בעלי קריאה ובעלי תפילה ועוד. לא במקרה היה בית המדרש שלהם „פועלי צדק" עמדה מרכזית לתורה ולעבודת הציבור בעירנו.

מקום מיוחד תפסו בעלי המלאכה בין החסידים.

האדמו"ר הזקן ר' שמואל מסלונים זצ"ל ראה בעבודה יסוד ליציבותו הכלכלית, הנפשית והמוסרית של האדם. הוא דגל בפרודוק־טיביות ואף חלם על ייסוד בתי ספר וישיבות לתורה ולמלאכה. הרעיון הזה היה יותר מדי מהפכני בתקופה ההיא, והוא לא העיז לנסות בהגשמתו. אולם, על רבים מחסידיו השפיע שילמדו מלאכה וירכשו מקצועות. כתוצאה מכך היו כמעט כל הדוודים (קאטלאַרעס), רוב המסגרים וחלק גדול ממנהלי החשבונות, הפנקסים ובעלי המקצועות החפשיים — חסידים.

והיו ביניהם גם בני עליה. הרי, למשל, ר' אברהם הנחתום, למדן חריף, מגיד שיעור בתלמוד בעיון בבית חסידי סלונים, עמקן בחסידות ועילוי — אוטודידקט במטימאטיקה גבוהה (ר' אה: „ר' אברהם הנחתום" בספר זה).

או, למשל, ר' משה אהרן הנפח (משה אהרן דער שמיד), שדאג שבניו ילמדו תורה ומלאכה; בנו ר' יצחק הי"ד התבלט במשמרת הצעירה של החסידים, חביב ומקובל על רבי משה מידנר זצ"ל ועל האדמו"ר רבו אברהם זצ"ל. ויבדל לחיים הבן ר' אברהם יהושע (דוד במקצועו — כעת בישראל), תלמיד חכם מובהק. הבן ר' יעקב (אף הוא בישראל), מסגר במקצועו, שימש בתקופה מסויימת רב וראש ישיבה.

ורבות הדוגמאות למזיגה של תורה ומלאכה.

בתי מדרשות בברנוביץ

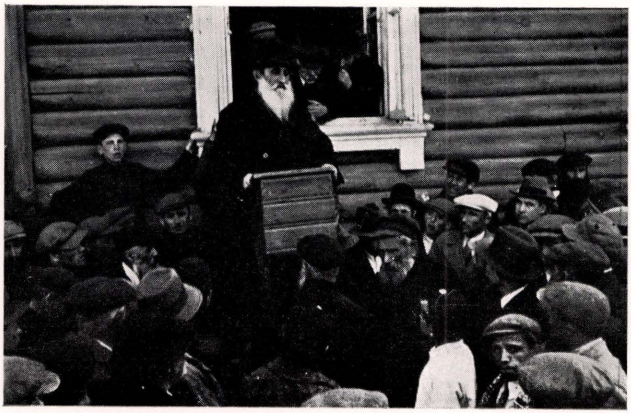
בתי המדרשות בברנוביץ נבנו בהתאם לכיווני התפתחותה של העיר, מצפון־מערב לצפון־מזרח באורך, ובכיוון התפשטותה דרומה־מזרחה ברוחב.

בית המדרש הראשון, שנבנה על ידי הפונדקאי שייקע באראַ־נוביצער, נשא עליו את שמו „שייקעס בית מדרש", והיה המרכז לישוב החדש ליהודים שגרו בסביבת תחנת הרכבת והפונדק ליהודי היער שהתיישבו מעבר לפסי הרכבת ולעובדי־אורח שנזדמנו.

עם גידול הציבור היהודי ביער, מעבר לפסי הרכבת, נבנה „בית המדרש הישן". גבאים ראשונים שימשו בו בתחילה ר' יצחק ברזובסקי ואחר כך ר' הירש צירינר. מתפללי בית המדרש, חסידים ומתנגדים, התלקטו אבל לא התלכדו, וכעבור זמן פרץ סכסוך חמור על נוסח התפילה: אשכנז או ספרד? ועדת רבנים שנקראה לבוררות פסקה — „אחרי רבים להטות", לטובת נוסח אשכנז, וקבעה קנס כספי על התפילה לפני התיבה בנוסח ספרד. לאחר שנים, כשהקשרים בין המתפללים וויקתם לבית המדרש רפפו, דאגו זקני המתנגדים לתוכן חברתי שילכד את האנשים, והנהיגו בבית המדרש גינוני חסידות, כמסיבות הסעודה השלישית בשבת, שירה בציבור ושוב נתגלע ויכוח בין חסידים למתנגדים, אולם הפעם ניצחו החסידים שבמתנגדים.

עם התקדמות הישוב החדש נוסד (בהתחלת שנות התשעים) מנין בביתו של ר' אברהם שמואל זבלוצקי, מותיקי חסידי סלונים, שהתגורר ברחוב מארינסקה. המנין הזה שנשא אופי של בית תפילה, וחסידים ומתנגדים השתתפו בו, התקיים עד שנבנה בית המדרש של חסידי סלונים.

תחילת תרנ"ד (1894) הונח היסוד ל„בית המדרש הגדול" שבנייתו נמשכה זמן רב, הופרעה בגלל מחלוקת ונסתיימה בתרנ"ו—תרנ"ח (1896—1897).

כותל המזרח של בית־המדרש הגדול בברנוביץ, הרב ר' דוד ווייצל מטפיד

בינתיים התעוררו בעלי המלאכה ובראשם ר׳ יעקב יודקובסקי, הגבאי של „חברה קדישא", ובנו את בית המדרש שלהם בשם „פועלי צדק". בעתון עברי מתרנ״ז נקוב הסכום שהכניסה קערת ערב־יום־כפור בבית מדרש זה.

וכך עמדו שני בתי המדרש זה־מול־זה. הגדול היה מרכז לאסיפות עם, דרשות, נאומים ועצרות, והקטן — אינטימי יותר, ללימוד התורה לקבוצות וליחידים.

בתר״ס (1900) נבנה בית המדרש של חסידי סלונים (נשרף במלחמת העולם הראשונה על־ידי הגרמנים ונבנה מחדש מיד אחרי המלחמה).

של הגב׳ ז׳וכוביצקי ברחוב אלקסאנדרובסה שבו השתכן המנין שלהם.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם התפתחות העיר והתפשטותה מזרחה־דרומה, הקימו תושבי הרחובות החדשים הוברה, סאדובה ועוד — בית מדרש גדול ונאה בפינת רחוב וילנסקה סאדובה וקראו אותו בשם „בית המדרש דוילנה" („סדובה" או „חומה").

מלבד בתי המדרשות נתקיימו גם מניינים שונים לשבתות ולחגים כמו המנין בברנוביץ החדשה (ניי־בראנוביץ), מנין של בעלי המלאכה (האנטווערקער פאַריין), מנין בבית העם ע״ש ז׳בוטינסקי ועוד.

המוסד „בית המדרש" היה משך שנים רבות מקדש לתפילה

ה„שטיבל" של חסידי סלונים בברנוביץ

שלושה בתי המדרש: „הגדול", „פועלי צדק" ו„חסידי סלונים" היו בקרבת מקום ברחוב אחד שנקרא „רחוב בתי המדרש" („שקולנה").

בתרנ״ט (1899) נוסד בחצרו של מר לימון „המועדון הציוני" (טשיטאלניע) ששימש גם בית תפילה בחגים ובשבתות. עם ריבוי חברי אגודת הציונים עבר המועדון לביתו של מר קופילוביץ, בעל בית החרושת לבירה. בפינת הרחובות אלקסאנדרובסקה—סוסנובה. הגבאי היה אז עסקן הציבור ר׳ אליעזר זאב ז׳וכוביצקי, גזבר „אגודת הציונים" וגבאי במוסד הצדקה „לינת הצדק".

בתרס״ב—ג (1903—1902) נבנה „בית המדרש החדש" ברחוב פטרובסקה (אולנסקה). היזמה לבנייתו באה ממשפחת נארקונסקי לאחר שיסדו מנין בביתו של המנוח ר׳ חנן נארקונסקי, בין מתפללי בית המדרש הזה היה גם הדיין משטויבץ זצ״ל.

בתרס״ה—ו (1906—1905) בערך נבנה בית המדרש של הציונים ברחוב יליאווטסקה (פילסודסקי).

מאוחר יותר, בתרס״ח—ט (1909—1908) בערך, נבנה בית המדרש שברחוב הכבאים (פאַזשארנע) ובשנות תר״ע—תרע״י (1911—1910) נבנה בית המדרש שברחוב הדואר (פאָסטשטאַווע). בתרע״ג (1913) נבנה בית המדרש דחסידי קוידאנוב אחרי שבשנת תר״ע נשרף הבית

ולתורה, מרכז לחיי חברה ותרבות ובית יוצר לעיצוב רוח יהודי מקורי.

בתי המדרשות של ברנוביץ, שהיו רובם כלליים ומיעוטם מיוחד לחוגים מסויימים (כמו חסידים, ציונים, בעלי מלאכה וכדומה), שימשו כמעט כולם אכסניה לתורה (תלמוד תורה, בתי ספר וישיבות עד שהקימו את בתיהם) מקלט לפליטים ומחסה לעניים ובסיס לכל יזמה ופעולה חברתית.

יהודי ברנוביץ הותיקים היו רובם יהודי בית המדרש.

ברנוביץ — מקום תורה וחסידות

התפתחותה של ברנוביץ כמקום תורה וחסידות החלה עוד בראשית המאה והגיעה לשיאה בשנים שבין שתי מלחמות העולם. היה בכך משום תופעה נדירה, מיוחדת במינה, שכן מקובל הוא, שכל נדידת אוכלוסין, שידוד מערכות ומעמדות וחבלי קליטה בישוב חדש — גורמים לערעור מסורת ולהתפרקות מערכים, תרבות ומוסר. והנה דווקא ברנוביץ — עיר חדשה ללא מסורת וללא יחוס — שהיתה חילונית וחפשית באורח חייה, זכתה לתחיה רוחנית ונעשתה מרכז לתורה ומעוז לחסידות — וזאת בתקופה של ירידת הדת ושקיעת החסידות.

פעל בזה צירוף של גורמים שונים שהניחו את היסוד לברנוביץ התורנית והחסידית.

כאמור, היו יוצאי מוש הגרעין הראשון של ברנוביץ, ולימים התמזגו עם יוצאי ישובים אחרים, ויחד עמם יסדו מוסדות ובתי מדרשות ואת הקהלה החדשה על חיי הציבור המסועפים שלה.

החסידים (וביחוד חסידי סלונים) היו כציבור מאורגן, מלוכד ומגובש, והדור החסידי הצעיר, שלא מצא פורקן למרצו במסגרת העיירה הישנה מוש, כאן נפתחו לפניו אפקים רחבים לפעילותו. בכוח חיוניותו נמשכו לציבור הזה חסידים מישובי הסביבה, מקרוב ומרחוק, ונצטרפו אליו אף מתנגדים שרעננות דתית עמדה בהם. הציבור הזה — הוא שבנה את הבית הגדול של חסידי סלונים, יסד את ישיבת „תורת חסד", הקים בתי־חינוך לתפארת, כמו „יסודי התורה" ו„בית יעקב", והיה פעיל מאד בחיי הציבור של העיר.

אין פלא שאישים מגדולי החסידות הסלונימאית, כהרב הגאון רבי זאב מא"ר שיינברג זצ"ל, הגאון הצדיק רבי משה מידנר זצ"ל והאדמו"ר רבי אברהם זצ"ל מסלונים, אויו להם את ברנוביץ מקום מושב ומרכז לפעולותיהם. אשר לאחרון היתה עוד סיבה נוספת להשתקעותו בברנוביץ: אחרי פטירת האדמו"ר רבי שמואל זצ"ל מסלונים חל פילוג פנימי בכולל; הרוב נמשך אחרי הבן הצעיר האדמו"ר רבי אברהם, והמיעוט — אחרי הבן הבכור האדמו"ר רבי ישכר לייב זצ"ל, שנשאר לגור ב„חצר" בסלונים.

האדמו"ר רבי אברהם התגורר בתחילת כהונתו בביאליסטוק, שהיתה יותר במרכז המדינה, אולם אחר כך עבר לברנוביץ הבסיס העיקרי של הכולל. הוא היה אישיות סוערת ודינאמית, פעל והפעיל את אנשיו ברוחו. בשנות מגוריו בברנוביץ היה ער למתרחש בה והשתתף באופן פעיל בחייה הציבוריים. רבה היתה פעולתו וגדולה היתה השפעתו בעיר.

אחרי מלחמת העולם הראשונה גלו מרוסיה לברנוביץ רבנים גאוני התורה כרבי אלחנן וַאסרמן, רבי שלמה פאריצ'ר, ר' דוד ראפופורט — מחבר הספרים „צמח דוד" ו„מקדש דוד", רבי הירש גוטמאן ועוד תלמידי חכמים. אישים אלה, שעברו עליהם פרעות, מהפכות ומלחמות אזרחים; שחזו במו עיניהם בחורבן היהדות והתורה ברוסיה, ראו בהצלתם האישית מעין יעוד מטעם ההשגחה העליונה לשמור על גחלת התורה לבל תכבה. בלהט של שליחים ובקנאות של לוחמים התמסרו להפצת התורה והיהדות — ובברנוביץ מצאו כר נרחב לפעולותיהם.

הישיבה „אוהל תורה"

הישיבה „אוהל תורה" בברנוביץ נוסדה (בשנת תרס"ז—ח, בערך) על ידי הרב הגאון הצדיק ר' יוסף יוחל הורביץ זצ"ל מנוברדוק, מאבות תנועת המוסר ויוצר טיפוס „ישיבות נוברדוק". משאת נפשו דיתה הפצת תורה ומוסר, אולם מלבד הזיקה הנפשית פעלה גם זיקה משפחתית. הוא השיא את בתו להרב ר' ישראל יעקב לובצ'נסקי, בנו של הרב הזקן מברנוביץ, ורצה לעשות את מקום מגורי בניו למקום תורה.

בצעדיו הראשונים נעזר הרב ר' יוסף יוזל בכוחות מהחוץ, בהביאו ראש ישיבה וגם משגיח מליטא. כן הורו בישיבה: הרב ר' יוסף שלמה הורביץ שליט"א (כעת בירושלים), הרב ר' נחמן

גורביץ ז"ל מברנוביץ והרב ר' חיים צבי לידר ז"ל מקרינקי. המוסד התפתח בהדרגה ושימש מקום תורה לבני ברנוביץ והסביבה. הרוח החיה בקיום הישיבה והחזקתה היה ר' חייקל הסופר, שדאג לאיכסון התלמידים מהחוץ, הארחתם וכלכלתם, הן על ידי איסוף נדבות והן על ידי סידור התלמידים העניים לאכילת „ימים" ו„שבתות" אצל בעלי הבתים.

מלחמת העולם הראשונה זיעזעה את קיום הישיבה, רופפה אֲשיותיה ובקושי החזיקה מעמד.

רווח והצלה קם לה לישיבה עם הופעתו של הרב הגאון רבי אלחנן ואסרמן זצ"ל, שבדרך נדודיו מרוסיה נתעכב בברנוביץ ונאות לקבל את הנהלת הישיבה לידיו. מלבד גדלותו בתורה היה רבי אלחנן מנהיג בעל יזמה ומעוף, איש מרץ ותנופה. בנשתו לכינון הישיבה מחדש ריכז וליכד סביבו חבר של אנשי רוח, גדולי תורה וחכמה, שכל אחד מהם היה אישיות רוחנית חשובה, כמו הרה"ג ר' שלמה היימאן מפאריטש — איש החריפות המעמיקה, הבקיאות והתבונה הצרופה אף בהויות העולם, הרה"ג ר' דוד ראפופורט ממינסק, שהפליג בכשרונו הפורה והיוצר, ובספריו־מחקריו „צמח דוד" ו„מקדש דוד" — כבש מקום חשוב בעולם התורה. כן הורו בישיבה תלמידי חכמים גדולים כהרב לייב גאביה מבריסק, הרב ר' ישראל גורסקי מסלונים, הרב ר' יוסף דב זלדס מסלוצק ועוד.

המשגיח הרוחני של הישיבה היה הרב הצדיק ר' ישראל יעקב לובצ'אנסקי זצ"ל; שפע אהבת ישראל ואצילות נפש, טוב לב ומידות טובו. אהוב על תלמידיו וחביב ומקובל על הבריות.

המנהל הכלכלי־משקי של הישיבה היה הרה"ג רבי צבי הירש גוטמן, רב וגדול בתורה ונבון ופיקח בהויות העולם, איש מרץ ובעל מעשים, נעים הליכות עם הבריות וישר דרך ואופי. בחכמה ניהל את המוסד ובתבונה כלכל ענייניו. מעמודי התווך של הישיבה ויחד אתה כרע ונפל.

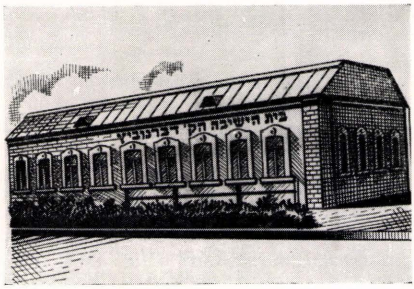
הישיבה גדלה והתפתחה במהירות והיתה מרכז לתורה. תלמידים למאות נהרו אליה מכל תפוצות ישראל ואפילו מארצות שמעבר לים. דור של תלמידי חכמים נתחנך בה.

„אוהל תורה" היתה ישיבה ליטאית טיפוסית, מרוכזת כולה בלימוד התלמוד, אם כי ראשי הישיבה לא התעלמו מהמציאות וקיימו שיחות עם התלמידים בבעיות האדם היהודי, בתורת המידות ובדרכים בעבודת הבורא — שיחות שהיו בהן מיסודות הפילוסופיה והפסיכולוגיה ומהעמקות והחריפות של הפלפול התלמודי.

בין מפעלי הישיבות ראוי לציון מיוחד הבטאון „אוהל תורה", בעריכתו של הרה"ג ר' מיכל רבינוביץ ז"ל — יחזון בעל רמה תורנית גבוהה, שהופיע במשך שנים בדפוס וכלל בעיקר את דברי תורותיהם של הגאון רבי אלחנן ויתר ראשי הישיבות ושיטותיהם במוסר היהדות.

שנים רבות נדדה הישיבה על פני בתי מדרשות, עד שביזמתם של הרה"ג ר' אלחנן ואסרמן, הרה"ג ר' מיכל ראבינוביץ (סוחר שהיה גדול בתורה ושימש אחר כך רב בסטוצ'ין), ר' יחיאל ראבינוביץ ועוד בעלי בתים — ניגשו לבנות בית לישיבה. במאמצים רבים הוקם בנינה לתפארת (ברחוב הוברה).

המשכן החדש היה גורם חשוב בהתפתחות הישיבה ופתח לה אפשרויות־קליטה נרחבות; רבו המוני התלמידים שנהרו אליה

בית הישיבה הק' „אהל תורה" בברנוביץ

והבית היה צר מהכיל את המתדפקים על שערי תורתו, עד שהתעורר ר' מרדכי סדובסקי ז"ל (אביו של בן־עירנו, פרופיסור ד"ר סדובסקי — מרצה לרפואה באוניברסיטה בירושלים) ובנה מכספו בית־חומה גדול לישיבה ובו בית־תמחוי לתלמידים ואולם מרווח להרצאות. יהי שמו מבורך!

מאז נכנסה הישיבה לשלב של קבע ויציבות..., עד שעלה עליה הכורת בשואה.

חסידים וחסידות

תנועת החסידות לא התפשטה בליטא ברוחב ולא הקיפה המונים, לעומת זה הכתה שרשים בעומק והעפילה למרומים. מלבד חריפות שכלו, ספקנותו ושמרנותו של היהודי הליטאי שלא היו קרקע נוח לקליטת החסידות, עמדה לה בעיקר מנגד — השפעתם של גדולי התורה והדת שנלחמו בה. ואם בראשיתה דרושה היתה תעוזה מהפכנית להתמרדות נגד שלטון הלמדנים ובעלי הבתים, הרי עם ירידת השפעתה של התורה והדת והתפשטות התנועות החילוניות והזרמים המודרניים והשתלטותם על הרחוב היהודי — דרושים היו לה כוחות רוח עצומים להחזיק מעמד במלחמה על קיומה העצמי ועל השפעתה על נפש העם.

ברנוביץ היתה מבצר החסידות הסלונימאית שלא גרסה הסתגרות או התבדלות כיתתית, אלא נלחמה על קיומה ועל השפעתה על החיים. חסידים רבים התרכזו מסביב לבית החסידים; לאישיותו של רבי משה מידנר זצ"ל ולחצר הרבי מסלונים שגר בברנוביץ. מאות צעירים למדו בישיבה הגדולה החסידית „תורת חסד" (חסידי סלונים דברנוביץ) ומאות ילדים ונוער נתחנכו ב„חדרים" ובבתי הספר „יסודי התורה" ו„בית יעקב".

כאמור היו החסידים ברובם אנשי עמל ועבודה, בעלי מלאכה ומקצועות חפשיים, ומיעוטם — חנוונים וסוחרים. תורה, עבודת ה' ומעשים טובים התאחדו בהם, ובערבים ובשבתות היו האנשים מתפשטים מהתעסקויותיהם החילוניות, ורוח של פשטות וחברות שררה ביניהם. היתה זו מעין חברה על־מעמדית אשר בה נערך האדם לפי תורתו, מדותיו ומעשיו הטובים והעיקר הדוגמה האישית העצמית בחסידות, ונקבעה השפעתו על סביבתו.

הישיבה „תורת חסד" מיזגה בתוכה יסודות לימוד התורה (תלמוד, פוסקים וכו'.) בנוסח ישיבות ליטא ועבודת ה' לפי מיטב המסורת החסידית.

בית ספר „יסודי התורה" הושתת על חינוך תורני — חסידי בצירוף תכנית למודי חול של בית ספר עממי כללי.

ולסיכום: משקלו של המרכז החסידי בברנוביץ עלה על כמותו, והשפעתו כפי שהתבטא הרה"ג ר' חיים עזר זצ"ל מווילנה: „אילו היתה לידי משענת ציבורית כמו בית החסידים דברנוביץ — הייתי יכול לפעול הרבה למען התורה והדת בווילנה"!

בברנוביץ היה ריכוז גדול של חסידים אנשי הלכה ומעשה שחוברו בהם דתיות עמוקה, מוסריות איתנה וחסידות שרשית. היו ביניהם טיפוסים מיוחדים, שכל אחד מהם בבחינת עולם קטן או ספר בפני עצמו; ענוי עולם ומצניעי לכת, מגזע הל"ץ.

נושאי דברה של החסידות בעירנו היו טיפוסי מקור. הרי החסיד שכולו שקוע בעבודת ה' ועניני העולם כצל חולף בעיניו, והרי החסיד, שהיה גם למדן ותלמיד חכם, בעל חוש לבקורת וניתוח הגיוני. לידי החסיד הסוחר ובעל הבית, מעורב בין הבריות ומעורה בחברה ובחיים החילוניים ועם זה חי בעולם המחשבה והמעשה החסידי. וכן הפקיד ואיש המקצוע החפשי, התופס את רוח הזמן וער לכל בעיותיו, ועם זה משתדל למצוא מזיגה ופתרון ברוח החסידות. ולבסוף: איש העמל והעבודה, המקבל את החסידות בפשטות ובתמימות ומגשימה בחסידות ובאמונה.

מסורת הגחלת הלוחשת...

מסורת היא בידי חסידי סלונים מרבותיהם, שגחלת החסידות שלהם תלחש עד ביאת הגואל. ואכן, השרידים היחידים, האודים המוצלים, משתדלים לשמור גחלת זו. כמו הישיבה „בית אברהם" ובתי החסידים בטבריה ובירושלים וכן ה„מנין" בתל־אביב ובבני־ברק.

דמויות

מדי חשבי עליהם צפות ועולות בזכרוני דמויות. הנה דמותו של הרבי אברהם זצ"ל מסלונים, שלהט כולו באש דת וקדח בקדחת פעולה. היה כמעיין המתגבר בתורת החסידות, והלהיב והסעיר את הלבבות וביחוד את הנוער, עד שנאכל ממש בשלהבת נפשו ונפטר בדמי ימיו. תקופתו היתה תקופת זוהר ופריחה לחסידות הסלונימאית, ומי פילל אז, שהתחדשות זו תהיה בבחינת שירת הברבור. והנה דמות בנו הצעיר רבי שלמה הי"ד, שקהל חסידיו־מעריציו ציפה לגדולות ונצורות ממנו, ויחד אתם עלה על מוקד השואה.

חסידים ואנשי מעשה

ציבור החסידים מוכן היה לכל קרבן לשם קיום תורת חייו ומצוותיו למעשה בחיי יום יום. מהם שהיו שלמים בנפשם, ומהם — שנלחמו עם עצמם כל ימי חייהם.

נזכר אני מעשה בחסיד אחד, ר' יהודא ליפא ממוש, שחי מיגיע כפיו וחסך משכר עמלו לעת זקנה. לימים הגיע פרקו של אחד מגכדיו לשאת אשה ולבסס לעצמו מקור קיום. אשתו השניה של החסיד, שהיתה סבתא חורגת, לא הניחה לו להוציא החסכונות למטרה זו. משנודע הדבר לרבי קראו אליו ואמר לו: הנה הימים הנוראים ממשמשים ובאים ועלי להיות שליח ציבור ולהתפלל לפני רבונו של

עולם שירחמנו „כרחם אב על בנים" — איך אוכל לפצות פה, כשאתה מתכחש לצו זה ומתאכזר לצאצאיך? לשמע הדברים האלה רץ החסיד לביתו, תפס את צרור הכסף להביאו לרבי וכשאשתו התנגדה קראה בדמעות: „מה יהא עלינו לעת זקנה?" — ענה ואמר לה: „הרי אני בן שבעים וכל שיני בפי, ואם היהודי הזה יצוה עלי לעקרן עד האחרונה שבהן — אקיים את מצותו בלא היסוסים".

*

פעם נתקלתי בפנים חדשות בבית החסידים. היה זה יהודי בשם ר' אברהם לוין שהעתיק מקום מגוריו לברנוביץ. היה בעל פונדק בעיירה והתפרנס בהרווחה. לימים התאונן לפני הרבי על חוסר מוסד מתאים, במקום, לחינוך ילדיו.

— ומה אתה עושה בענין זה? — שאלו הרבי.

— אני מדבר על לב האנשים — השיב החסיד — אבל אין זה משפיע.

— כתוב תורה „הוכיח תוכיח", וחז"ל אמרו „עד כדי הכאה"; האם הוכיחה על דבריך ועל דעותיך? — חזר ושאלו הרבי.

נכנסו הדברים ללבו של החסיד, שהיה אדם צנוע ונחבא אל הכלים. מאז לא נתן מנוחה לבני עירתו והיה מעכב קריאת התורה מדי שבת בשבתו, עד שקפצה עליו רוגזתם של תקיפי הקהלה וחיבלו בו על טרדנותו. מאורע זה עורר מצפונם של רבים מבני העדה לטפל בענין, אבל החסיד עצמו עזב פרנסתו ומקום מגוריו ועקר עם בני ביתו למקום תורה — לברנוביץ.

*

בברנוביץ היתה משפחה עניפה של קצבים כיצחק ויוסף ביטנסקי ועוד. אבי המשפחה ראובן (ראובקה) הקצב, חסיד נלהב של הרבי הזקן זצ"ל מסלונים. פעם שמע (דעהערט) מהרבי בזמירות ליל שבת „טהורים ירשוה", ומאז הפך משפט זה סיסמת חייו והיה חוזר ומשנן תמיד: „הרבי ז"ל אמר — „טהורים ירשוה", והיה מקדש ומטהר את עצמו כל ימי חייו. היה נושא ונותן „בנאמנות" בכספי אחרים, היינו שהיה מוסר לבעל הכסף את שער הקניה והמכירה ומקבל דמי עמילות באחוזים. פעם נזדמנה לו עם שחר „מציאה": עורות בזול, לא עמד בנסיון ולא מסר את המחיר הנכון. אחר כך, כשבא להתפלל — נסתמה תפילתו בפיו; לשוא ניסה להתנער ולהתאושש, עד שהתחיל לייסר עצמו בקול רם: „ראובקה, איך אתה מעיז לגשת להתפלל לפני רבון העולמים כששקר בפיך ומרמה בשפתיך?!"

...„ואולי אלך ואטהר עצמי בטבילה במקוה", הרהר בלבו...

— „ראובקה, אתה טובל... ושרץ בידך!", קרא בקול רם.

...„ואולי אמסור את הריווח לצדקה?", הרהר שוב...

— „ראובקה, אתה כורך את הטומאה ביראה!", נזף בעצמו בקול; ולא נתקררה דעתו עד שקרא לעצמו: „ראובקה גנב!", וזרק מעליו את הטלית ותפילין ורץ למסור דין וחשבון נכון לאיש המרומה.

*

עם אלה שלא נתבלטו בתורה ובחסידות בברנוביץ נמנה אברהם גולדברג, שניחן בחוש מיוחד: להרגיש במצוקתו של אדם ולחוש לעזרתו בשעה שהוא זקוק לה ביותר. מצניע לכת, היה מסתיר מעשיו הטובים ומזלזל בערכם. „רק זכות אחת — אמר — תעמוד לי": בימי מלחמת העולם הראשונה שירת בצבא הרוסי, והיה הקלעי הטוב ביותר בגדודו. פעם שמע שהגויים ערכים פוגרום ביהודים בעיירה הסמוכה למקום חניית גדודו; מיד תפס רובהו, רץ למקום ופיזר את אספסוף הפורעים המשתוללים.

פעם נודע לו שעומדים לאסור יהודי, מטופל במשפחה, שנסתבך בחובות; מיד רץ למקום והסעיק להגיע בשעה שהמפקח הפולני בא לאסור את האיש, נעל הדלת וקרא למפקח: „אני לא אתן לך להכרית חיי אדם ולהרוס קיומה של משפחה שלמה!" לשמע דברים אלה נתרתח המפקח, שלף אקדוחו וצרח: „אתה משתמש נגדי בכוח ומותר לי לפי החוק להרוג אותך להגנתי העצמית".

— „ואני מוכן להקריב חיי, כדי להציל משפחה שלמה מכליון" — ענה לו אברהם גולדברג בהחלטיות.

המפקח הגוי נדהם, שתק כמה רגעים ואחר כך הפליט: „לעזאזל! אני לגיונר ותיק, השתתפתי במלחמות ובקרבות וראיתי גילוי גבורה, אבל עוד לא ראית בחיי גילוי של הקרבה עצמית כזאת, ניצחת, יהודי! — אני עוזב אותך"... והלך.

*

ר' זיידל שאַצקעס היה דמות עממית ידועה בעיר. יהודי חסיד, בעל לב טוב ורוח סוערת שלא יכל ולא רצה להשלים עם סבל הזולת או עוול שנגרם. היה נותן תמיד במצב של דריכות פנימית. הנה ילד חולה, והנה — משפחה מחוסרת פרנסה. כאן בני־ישיבה רעבים ללחם, יחפים וערומים בחורף, ושם מחללים את השבת בתחנת הרכבת והכל בחוג דאגתו של ר' זיידל וראש דאגותיו — הישיבה, כמובן.

בעל חנות זעירה ומטופל במשפחה וילדים קטנים, היה תמיד עסוק וטרוד למעלה ראש. כאב אהב את תלמידי ישיבת „תורת חסד" וכאם דאג להם. כרוח היה עובר על בתי יהודים בעיר, מדביק בהתלהבותו ומעוררם לתרומות ולמעשים טובים. בתום לבו, בחום נפשו ובחוש ההומור שלו ידע להשפיע גם על אטומי־נפש.

חוש טבעי עמד לו במעשיו. ידע לכוון את המקום, האדם והשעה הנכונה. כאן חסף תרומה כ„שהיא" איננה משגיחה בדבר, ושם כ„שהוא" טרוד בעסקיו או נעדר. ומיד היה חש ונחלץ לנתונים במצוקה, מחזקם ומעודדם. ואף שהיה בעצמו „מוסד" נזקק לעזרים והיה הופך ל„לשכת גיוס ניידת". פעולות ה„גיוס" היו קשות ומור־כבות יותר מפעולות ההתרמה.

ביום חול רגיל, בעיצומו של שוק, היה זיידל „תופס" אנשים שונים ו„סוחבם" לפעולות ציבור דחופות, וצרות ועניינים לא חסרו. לא הועילו כל כל הפנייות לשכל השר (נשתגעת! להפסיק את המלאכה או לעזוב את החנות, כחום היום, בעבודה?"), ולרגש הרחמים („גזלן! עלי לפרנס אשה וילדים, אין לי כבר כוח אליך!"). הדוגמה האישית של זיידל היתה המנצחת.

זיידל לא נח ולא נתן לאחרים מנוחה, בכל זאת חיבבוהו הבריות והעריכו את עבודתו לשם שמים.

וכך עמד ר' זיידל על המשמר ובכל מקרה היה מציע „פדיון נפש" במטבע שלו: כמות של ככרות לחם למען הישיבה. לא אחת כשרבי משה מידנר זצ"ל היה יושב בחדרו שקוע בלימודיו־עיוניו, היה זיידל מתפרץ לפנים ומודיע, שפלוני אלמוני נתון בצרה והוא

זקוק לרחמי שמים ושיתפלל בעדו. כן היה מזעיק לעתים את בני הישיבה לאמירת תהילים.

על פעליו של זיידל נפוצו בזמנו מעשיות מוזרות. מספרים שפעם חלתה אמו של המפקח המחוזי של המשטרה הפולנית (טדיאוש הולובקה) החולה שכבה בברנוביץ מצבה היה חמור והובהלו רופאים שונים. על אף פחדם של יהודים מפני מפקח משטרה גוי, התייצב זיידל לפניו והציע לו את עזרתו תמורת תרומת לחם גדולה למען הישיבה. התרומה ניתנה וזיידל הזעיק את רבי משה מידנר ואת בני הישיבה לתפילה, ובסופו של דבר ניצח: החולה הבריאה. והיה זה נצחון משולש: על המחלה והמוות, על הגויים ועל היהודים שרגזו על זיידל שהעיז להיכנס ללוע הארי והסתבך בהרפתקה מסוכנת.

במלחמת העולם השניה בימי שלטון הסובייטים החזיק בלומדי תורה במחתרת עד שתפסוהו ובנס ניצל ממאסר ומגירוש לסיביר.

נהרג בהפצצת אוירוני הנאצים בעת כיבוש ברנוביץ. הי"ד ויהא זכרו ברוך.

מלמדים

המלמדות היתה משלוח־יד מקופח ומנוצל ביותר, שאף לא זיכה את בעליו בהערכה נכונה של הציבור. (כמאמר הפתגם ביידיש: „שטארבן או קנעלן פארשפעטיקט מען נישט"); ולא יפלא שהיו מצויים מלמדים ששפכו מרי נפשם על ראשי תלמידיהם, אולם הם הם שגידלו וטיפחו את היסוד האנושי של ברנוביץ התורנית והחסידית.

רוב המלמדים שהכרתי יהודים טובים ונבונים היו, חסידים ואנשי מעשה, ובניהם גם תלמידי חכמים גדולים. מהם שפנו למלמדות מתוך זיקה שבנפש להוראה ולחינוך, מהם — שרצו להיות קרובים יותר לתורה ולעבודת הבורא, ומהם שהאדמו"רים מסלונים, רבותיהם של החסידים, הטילו עליהם תפקיד זה כשליחות.

הרי הדמות, כולה אומרת הדרת שיבה של ר' משה בצלאל לב ז"ל. מוצאו מ„לכביץ של מעלה" של הצדיקים והחסידים הקדומים. בר אורין ובעל מחשבות. איש ספר ומשכיל בחכמות ומדעים. בעל מידות תרומיות ומעשים טובים. ידע את נפש תלמידיו והשפעתו עליהם בכוח דוגמתו האישית.

את מסורת המלמדות במשפחתו המשיך חתנו ר' יעקב דוד ברסקין ז"ל. חסיד ובן תורה, ענותן ועדין נפש. זכורני מקרה אחד: פעם היה מחוסר פרנסה ואחד שראה בצרתו עמד לו בשעת דחקו והילווה לו סכום כסף לזמן בלתי־מוגבל. לימים התאושש ר. יעקב דוד במקצת ממצבו הקשה, השיג תלמידים נוספים ואף רכש עז, שאת חלבה היה מחלק לשניים — החצי לילדיו והחצי לסילוק החוב. אותו חורף היה ר' יעקב דוד מהלך כל יום בבוקר, נושא את קנקן החלב לביתו של ה„מלוה". הלה הפציר בו שירפה מזה ואף אמר שהוא מוותר על החוב, אולם ללא הועיל. ר' יעקב דוד טען שהוא רוצה לחיות מיגיע כפיו ולא ממתנת בשר ודם, ואין אלא לשלם את החוב.

טיפוס אחר היה ר' נח פריפשטיין (נח דער מלמד) מותיקי חסידי סלונים. יהודי רחב־גרם וחסון, בעל אופי חזק ותקיף, יד חזקה ומשמעת ברזל. שנא את העצלנות והרשלנות, והיה משתדל לעקרן מתלמידיו ולחשל את אפיים לסדר ולמשמעת, לחריצות ולדיקנות, ליושר ולהגינות. הכיר את נפש הילד וידע לעמוד על משובת הנעורים עד שקשה היה להערים עליו. לא פעם כשהיה רואה מטבע אצל תלמיד היה שואלו: מנין לך זה? וכשהלה היה משיב: מצאתי! — היה ר' נח משנן לו: „לא תגנוב!" אסור „למצוא". לא נח ולא שקט עד שחדלו ה„סחיבות" וה„מציאות" בין תלמידיו.

כזה היה ר' נח בחומרת ימי החולין. בימות שבת וחג אורו פניו וחן רב היה נסוך עליו. היה מאסף את תלמידיו סביבו, מתפלל ושר ורוקד עמם יחד. ביחוד גדלה שמחתו בחגים ולשיאה הגיעו בימי פורים, שמחת בית השואבה ושמחת תורה. התלמידים נסחפו עמו במעגל והוא היה אז רבם האהוב ועל שם הריקודים האלה הוסיפו לו המתנגדים את הכינוי „נח האֶפּ". (תלמיד אחד סח לי, פעם, שלעולם לא ישכח את המתיקות והנעימות של למוד „שיר השירים" אצל ר' נח).

ר' אברהם פנחס שרשבסקי ז"ל היה חסיד שלא התבטל אף רגע, שקוע כולו בתורה ובעבודת הבורא, בדביקות גדולה ובאמונה חזקה. בחושם הבחינו התלמידים שאין רבם אדם רגיל. אולם את קרבת נפשו הרגישו במיוחד ברגעי מנוחה בין לימוד ללימוד ואחרי הלימודים בישיבת „תורת חסד", שעה שהיה מספר להם מסיפורי החסידים ואגדותיהם.

כשליח ציבור נחקקה דמותו של ר' יצחק מיסקין (ר' איששה) ז"ל בזכר תלמידיו בישיבת „תורת חסד". יהודי בעל קומה גבוהה וזקופה, זקנו מגודל ופרקו נאה. משנתו היתה ברורה, סגנונו נקי ומסודר והסברתו — טובה. קולו כקול ארי בעת שהיה עובר לפני התיבה בימים נוראים בבית המדרש של חסידי סלונים. התלמידים רחשו אליו כבוד ודרך ארץ, וכמעט שלא נזקק להענישם על עבירות שונות.

„יהודי שבת" (או שבתדיקער ייד) היה ר' יעקב הלל וינברג ז"ל. מגיד שיעור בישיבת „תורת חסד". כל ימות השבוע נשא בעול התורה ודאגות החיים, אולם בשבת היתה רוח אחרת עמו, כאילו נדלקה בו הנשמה היתירה באורה של שבת. פני הגויל שלו נתלהטו, עיניו הבריקו, והיה מתפלל ושר בדביקות ובהתלהבות וכל הויתו מפרפרת מעצמת ההתרגשות. נעלם היהודי החלש, עיף החיים והמדוכא של ימות החול.

הרה"ג ר' יוסף מורדקובסקי זצ"ל (ר' יאשע מייטשעטער), ראש המתיבתא הראשון לישיבת „תורת חסד", היה הארי שבחבורת המלמדים. למדן מופלג ותלמיד חכם גדול, צדיק וקדוש, ענותן ומצניע לכת ובעל מדות צרופות. חי בריכוז נפשי חזק, תוך חתירה למעמקי התורה וחדירה לנפש האדם. לתלמידים שבמחיצתו היה בבחינת מעיין לחכמת התורה, לבינת האדם, לדעת החסידות המקורית הצרופה ולבחינת המדרש בחיי המעשה יום יום. נפטר בדמי ימיו, שבע סבל ויסורים. (האדמו"ר ר' שמואל זצ"ל מסלונים אמר עליו שהיא גאון בחסידות כשם שהוא גאון בתורה).

לא תמה שורת הכבוד של המלמדים. היה ר' שלמה הולע (שלמה דער הינקעדיקער), ר' יהודה לייב ליטאווסקי (מזקני המלמדים שהגיעו לשיבה), היה ר' רפאל זר' משה ישעיה איסרס (אברך פיקח ושנון, פרשן ומסביר יפה בתלמוד), היה ר' אברהם מיראנסקי ז"ל (עסקן ציבורי חרוץ, בעל מרץ ויזמה), היו ר' יחיאל מיסקין ז"ל ור' נח קנטורוביץ ז"ל — אברכים

מוצלחים, למדנים, ששימשו מחנכים ומדריכים בישיבה „תורת חסד".

היו ר' אברהם אורליאנסקי, ר' שואל (שואל דער מלמד), ר' יהודה בלאכר ו„דער מינסקער" מ„התלמוד תורה", אליעזר משה סימונוויטש (דער יערעמיטשער מלמד), ועוד שלצערי לא הכרתים או שאינני זוכרם.

פרשה מיוחדת לעצמה היה ר' פייטל איסר ז"ל המוהל הותיק והמכובד, הראשון שהניח יסוד לישיבה קטנה בעירנו, ונערים

ר' פייטל־איסר

מתבגרים למדו אצלו תורה וקיבלו ממנו הדרכה והכשרה ללמוד עצמי בתלמוד.

יהא זכרם ברוך.

מושגים וערכים

קו אופיני נוסף לחסידות זו — ההסתיגות מסיפורי הנסים והנפלאות שהיו נפוצים בין המוני החסידים בפולין וואהלין. היחס לסיפורים מסוג זה היה כאל אמונה תפלה, כאל להטים וקסמים. וכשהיו שואלים לחסידי סלונים: „האם הרבי שלכם בעל מופת הנהו?", היו עונים: — „אותות ומופתים באמת בני חם", כלומר: זו תפיסה מגושמת, כי יש ויש. יש שתפסו את הסיפורים על פלאי תחית המתים אצל צדיקים בצורה מוחשית — פשוטם כמשמעם, כלומר: החיאת גוויה מתה; ויש שראו בהם סמל המכוון לנפש האדם החוטא שהיא קפואה ומאובנת בבחינת „רשעים בחייהם קרואים מתים", והצדיק מחיה אותה ומחזיר לה את הנשמה (כמו שהתבטא פעם חסיד אחד בוויכוח עם חברו: אצלך, כשאתה אומר „הרבי מסוגל להחיות מתים", הכוונה היא — להקים פגר אדם או בעל חי על רגליו, ואילו אצלי המכוון הוא — להחיות נשמה מתה).

מושג ההתקשרות לצדיק — מקורו היה בהכרה, שאדם שנפשו צורפה בכור־ההיתוך של תורה ועבודת ה' בשלמות ובאמונה ואפיו חושל וזוקק מסיגי החמרנות והאנוכיות, דעתו קרובה יותר לדעת התורה, שהיא דעת עליון, ורצונו — לרצונה, שהיא רצון עליון.

האמונה שכוחו של הצדיק הוא מכוח הציבור בו ונשען עליו, כמאמר החסידי: „ואתה תחזה מהעם", שהחזון — כוחו ומקורו מהעם, השפיעה על פילחן אהבת הברים וטיפוח ה„חברותה", והשאיפה לנשמה יתירה — יצרה את אוירת ההתקדשות לקראת השבת וההת־ייחדות כמקור השראה שכל האורות שבעולם נכללו בו: מהאור הגנוז של ששת ימי בראשית, אור התורה, עד אורו של המשיח, המאציל את אורו החוזר על ששת ימי המעשה. ואכן, היו חסידים ואנשי מעשה שקומתם נזדקפה ופניהם קרנו מעצמת התרגשות וכל ישותם שפעה התלהבות בשבת שאז פשטו צורה ולבשו צורה.

הרה"ג ר' זאב מאיר שיינברג זצ"ל

הרב הראשון של חסידי סלונים בברנוביץ היה הרה"ג ר' זאב מאיר שיינברג זצ"ל. אדם גדול בתורה ובחסידות שבקסמו האישי, חריפות שכלו, פקחותו ותבונתו העמוקה בנפש האדם והופעתו התקיפה והאצילה, היה מנהיג טבעי רב־השפעה. סביבו התלכד „קיבוץ" בחורים שהיוה את הגרעין לישיבה הגדולה של חסידי סלונים, שעמדה להיווסד בימתו של הרבי הזקן, רבי שמואל מסלונים. אולם בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה נפטרו שניהם והניחו את ציבור החסידים ללא תנחומים.

יסוד ישיבת חסידי סלונים

אחרי מלחמת העולם הראשונה התאוששו חסידי סלונים וניגשו להגשים את רעיון הישיבה הגדולה שהתפתחה למרכז רוחני לתורה ולחסידות ומאות תלמידים נהרו אליה מכל קצווי הארץ. תלמידים אלה היו שליחי החסידות הסלונימאית ונושאי דברה ברחבי המדינה.

כאניה בלב ים

כשחזר הרב רבי משה בלוי ז"ל, מנהיגה של „אגודת ישראל" והישוב הישן בארץ ישראל, ממסעו על פני אירופה לפני מלחמת העולם השניה, אמר: ממקום אחד נתרשמתי מאד מאד. ברנוביץ עשתה עלי רושם מיוחד „כאניה בלב ים", בתור מגדלור ומבצר עוז של תורה, חסידות ומוסר. אני זוקף את זה להשפעתם של הרבי מסלונים זצ"ל והגאון רבי אלחנן ואסרמן זצ"ל (הערה: את רבי משה מידנר זצ"ל לא הכיר).

משוט בעיר הצללים

לעיני רוחך מראה הקהל כולו שהיה נזעק בעת צרה. הרי מאו־רעות אב תרפ"ט בארץ־ישראל. כל הישוב היהודי מסוער ומרוכז בחצר בית המדרש הגדול, ואלפי ידים מורמות בשבועה: „אם אשכחך ירושלים"... ותפילת התהילים הנרגשת של ציבור האלפים.

הריני מתעכב לרגע בחלל בית המדרש הגדול. כמה דרשות ונאומים חוצבי להבות של גדולי התורה ומנהיגי היהדות קלטו קירות בית מדרש זה, וכמה וויכוחים נסערים ונלהבים של דברי התנועות, הזרמים והמפלגות נבלעו בהם.

ומשם — לבית המדרש של בעלי המלאכה „פועלי צדק". בין מנחה למעריב מצויים כאן מנינים רבים של יהודים סוחרים, חנונים ובעלי המלאכה השומעים שעור בתלמוד מפי הרב ר' מיכאל רבינוביץ, מחבר ספר „אפיקי ים" — סוחר עצים שהיה תלמיד חכם גדול ואמן הפרשנות וההסברה.

משם אתה חוזר ונכנס לבית המדרש דחסידי סלונים, וממקום כזה אין בורחים, אלא יושבים ומבלים בו בדברי תורה וחסידות וגם שיחות חולין, עד אחרי חצות. האולם היה גדול, ואם כי בשבתות ובחגים הצטופפו, לא אמר איש צר לי המקום.

בפינה אחת אומר ר׳ אברהם סלונימסקי (אברהמ׳ע דער הויכער) שיעור גמרא בעיון. אתה מתבונן בהדרת פניו ובמצחו הגבוה. אופה במקצועו שבכוח כשרונו למד הכל, מחקרי תלמוד וחסידות עד לבעיות מתמטיות מסובכות.

בפינה מאזינים יהודים בעלי־מלאכה לשיעור ב„עין יעקב" ומתענגים על אגדות חז״ל והחסידות. בקרן זוית אחרת חבורת חסידים (כמו ר׳ יוסף מייצ׳טר, אברהם פנחס, פישל ועוד). שקועה בשיחה בענינים העומדים ברומו של עולם. והרי הדיין הצעיר, רבי ניסן שיינברג, עומד ומתווכח עם קבוצת צעירים בבעיות היהדות. טיפוס של „כוח עולה". כשרונותיו תססו בו, רגשותיו טילטלוהו וכולו שפע מרץ וכמיהה לפעולה. במצור בגיטו נתגלה בכל גדולתו הנפשית.

ליד הבימה משוחחים כמה בעלי בתים (כמו ר׳ ישראל קופילוביץ, ר׳ חנן לייב פיגמן, ר׳ ברוך יהושע טורצקי ועוד) על ענייני העולם, עסקי הכלל ודאגות פרנסה.

מאחורי הבמה יושב ר׳ יצחק גוניצר, מעיין בספר ומפזם ניגון. בר אורין ובעל מדות טובות, שהיה מרכז העניינים באגודת העגלונים וכל רגע שנתפנה — למד, וערב שבת היה אצלו תמיד ליל שימורים ללימוד התורה. בשבתות ובמועדים היה מנעים זמירות. שירתו שפעה חדווה ורוענות והיה כובש לבבות בקסם ניגוניו.

ברחובות ובין הבריות

אתה יוצא לרחובה של עיר ונתקל בדמות העוברת לידך ביעף; הלא הוא מיודענו ראש הקהל ר׳ פנחס הכהן קפלן ז״ל טיפוס של שתדלן ועסקן ציבור מעולה, חייו קודש לטובת הכלל. על כל צרה שלא תבוא היו „רצים" ל„פיניה קפלן", והוא היה „רץ" מיד לבטל את רוע הגזירה. עשרות שנים עמד בראש הקהלה. וכיצד הצליח למצוא דרך ללבות רודנים ועריצים, ולהשפיע לביטול הגזירות והצרות — לאלוהים פתרונים.

אתה ממשיך לשוטט ברחובות העיר ועובר ליד בתי כנסיות ומדרשות, בתי ספר וחינוך, מוסדות ומפעלים, ארגונים ואגודות; בית ישיבת „תורת חסד" — תרומת ר׳ יהושע גאלאי, בית היתומים ע״ש סטולביצקי, בית הישיבה „אוהל תורה" ע״ש סדובסקי, מושב הזקנים ע״ש ישראל זלמן גלפרין (שהיה „חפשי" והזקנים אמרו שבעולם הבא יעמדו במשמרת ולא יתנו להכניסו לגיהנום), המנסרות הגדולות של קושניר ויוסובלביץ, ששמשו כורי־הכשרה לקבוצי חלוצים, עולי ציון ובוניה ועוד ועוד. מוסדות „בית לחם", „לינת הצדק". בתי ספר כ„תלמוד תורה", „בית יעקב", „תרבות" ועוד. קיבוץ „שחריה", בית ברנר", „בית עם" ע״ש ז׳בוטינסקי ועוד.

בדרכך אתה נתקל בדמויות וטיפוסים שונים, מי יפגם ומי ספרם; הלא כל אחד מהם היה פרשה בפני עצמה וכולם יחד עולם מיוחד שחרב.

העולים לגרדום דורשים בשלום ציון וירושלים

הם נפלו כיהודים טובים וכאנשים גאים, ושם ציון וירושלים על שפותיהם. היתה בהם האמונה, כי את עם ישראל כולו לא ישמידו. ומי שזכה ואחד מצאצאיו עלה לישראל, היה מוסיף ואומר בסיפוק: „אותי הם לא ישמידו"!

סח לי פרטיזאן: לא אשכח את עמדתו התקיפה של העסקן הציוני ישראל קצב שקרא לעבר הנאצים הגרמנים: „אנחנו נבלה אתכם!" (מיר וועלן אייך איבערלעבן) וצרור כדורים פילח גופו; או את רקודו האחרון של הדיין ר׳ נ י ס ן הי״ד, שעלה לגרדום וכל גילויי ההקרבה העצמית שנעלמו יחד עם בעליהם — נושאיהם. ת. נ. צ. ב. ה.

אסתר ברמן-קופלוביץ

מרשימותיה של מורה בברנוביץ

ביום סתיו נאה אחד באתי ברכבת לברנוביץ. לפני רחובות ישרים ומרווחים, בתי־עץ עומדים על תלם. כעבור שעה קלה הגעתי לאכסניה — ומשם שמתי פעמי ל„בית־יעקב" ברחוב סנטורסקה. בית צנוע בחצר. פתחתי את הדלת — ואני מוקפת ילדות, לבושן דל וצנוע, פניהן חיוורים, אבל העינים... ברק של פיקחות ובינה בהן, אך גם עצב חרישי.

הצפיפות בחדרים גדולה. הרי חדר־המורות — דל״ת על דל״ת. בזכרוני עולים הבנינים הנאים של בתיה״ס הממשלתיים, הגימנסיה והסמינריון בהם למדתי, וכה צר לי על הילדות האלה.

למחרת היום התחלתי בעבודה ולימים למדתי להוקיר את המוסד שנראה דל בצורתו החיצונית, אבל לאיכותו לא היה שעור. שנה אחת ביליתי בביה״ס זה, ויותר מאשר לימדתי — למדתי. את חסדך זה אזכור לך, ברנוביץ!

*

בתרפ״ז, החליטו קומץ יהודים ליסד בי״ס לבנות בשם „בית־יעקב". שפת ההוראה היתה פולנית, התכנית של בי״ס יסודי, כולל שעה עברית ומנה גדושה בלמודי קודש.

ההורים שלמו אמנם כמיטב יכלתם — אבל יכולת זו היתה מוגבלת מאוד. ועל כן עמלו וטרחו אנשי־הועד תמיד באיזון התקציב הרעוע. כשכלו לפעמים כל הקצין ולא יכלו לגרעון, השתדלו בדברים לפייס את חבר המורות והשפיעו עליהן להמשיך בעבודתן.

זכורתני פעם ועירית ברנוביץ פשטה את הרגל ואפילו את התמיכה הזעומה שנתנה בשטרות — לא שילמה. באו מים עד נפש. יו״ר הועד, הדיין ר׳ ניסן שנברג, לא אבד עשתונותיו. הזמין אליו כמה מנכבדי העיר ומשבאו סגר אחריהם את הדלת ופנה אליהם: „רבותי, מצב ב״י בכל רע, לא אתן לכם לצאת מפה, עד שלא תחתמו על שטרות אלה. מחר אי״ה אפדה אותם בבנק ויהיה לנו כסף. נשלם למורות, שכר־דירה וב״י יעמוד על תלו, ולכם הקב״ה ישלם שכרכם!" שקט השתרר. הסכומים היו גדולים מדי. ניסו לעמוד על המקח, אבל ללא הועיל. אחד אחד חתמו — וב״י נצל.

אם מבחינה כספית גרם „בית יעקב" עמל וטרחה, צער וסבל רב, הרי מבחינה רוחנית, באו הכל על ספוקם.

הנה ר׳ מנדל גולדברג ור׳ אברהם גולדברג, אנשים טרודים בפרנסתם. אולם בבואם לב״י, רחב להם ובעיניהם ברק אושר. ור״מ דישיבת־סלונים, העילוי, עת הלך מביהכנ״ס מתפילת שחרית ותיק הטלית תחת בית שחיו, נכנס ל„בית־יעקב״ וישר לכיתה ומתחיל לבחון את הילדות בתורה. השאלות החריפות — והתשובות קולעות. חיוך של טוב לב והנאה עולה על פניו.

והנה הדיין ר׳ נישה. כלל ולא יעבור. פעם, או פעמים בשבוע, הוא מתייחד עם הכתה הגבוהה בשעור של מוסר, אם כי כבד־פה במקצת הוא עומד ודורש: מאמרי חז״ל, מדרש ואגדה, כאלו לפני תלמידי־חכמים ממש. והקשב בכתה רב.

הן מתחילות לשאול, מבול של קושיות, סותרות ובונות. הוא יוצא מהכתה — ופניו מפיקים נצחון!

*

שפר מזלי להיות מחנכת הכתה הגבוהה, באוירה של למודים וצמאון לדעת. הקסם המיוחד שבבנות — הרצון להיות בנות־עליה.

זכורתני שעורי התורה. רמת השעור גבוהה. הבנות מתוכחות ומתפלפלות וקונות הכרה יהודית־תורנית עמוקה.

*

בליל ששי, אחר הדלקת הנרות התאספנו לקבלת שבת. רחוצה, סדורי בידי, הלכתי לאט ברחוב מינסקה, שבו נמשכו אחד אחרי השני בתי־העץ הדלים, נמוכי החלונות ואני הצצתי בהם.

כאן נשקפה ברנוביץ היהודית. כאן היו משפחות יהודיות מטופלות בילדים. משך כל השבוע בהולים ודחוקים. בליל ששי פשט הבית צורה ולבש צורת חג.

עד שהגעתי לחצר ביה״ס נערתי מעצמי את החולין ומשהו מאוירא דקדושה השתלט גם עלי. השולחן עם המפה הלבנה והילדות סביב רחוצות ומסורקות לכבוד שבת. אמרנו שיר־השירים ברגש והתלהבות. אחר־כך קבלת־שבת מלווה שירים וניגוני חסידים. ריקוד אחד, או שנים — ובמצב־רוח מרומם התפזרנו.

אחר הארוחה שוב לביה״ס. עכשיו באות „בנות אגודת ישראל״ וארגון נשים דתיות „יהודית״. אנו לומדות פרשת־השבוע.

לארגון של בנות אגו״י השתייכו בנות מבוגרות, שעבדו בתור פקידות, זבניות, או במשק־בית. אחרי יום עבודה מפרכת היו באות ללמוד. קיימו עבודה תרבותית, סוציאלית וארגונית.

הנשים — עבדו קשה במשק ביתן ואחרות גם עזרו לבעליהן בפרנסה. אף הן היו באות שבוע בשבוע.

ישבתי ליד השולחן, עליו עמדה מנורת־הנפט. צללים גדולים התנועעו על הקירות. משני צדי החדר ישבו הבנות הגדולות והנשים. פתחנו בפרשת השבוע.

לפני ישבו נשים בעינים עצומות. מהן שנמנמו מרוב עייפות. חרש דיברתי לערות, כדי שלא להעיר הישנות. לאט, לאט נפקחו העינים. כבר הספיקו להחליף כוח. קולי גובר והולך. הן מקשיבות. העינים מתבהרות. ניצוץ נדלק בהן.

גמרתי. אנו מתחילות לשיר. אט אט זורמת השירה. ניגון אחר ניגון. הצעירות והנשים שרות יחד, שוכחות סבלן ועמל השבוע. ההתלהבות גוברת. יד ביד משתלבת בריקוד, ובחלל החדר מהדהדות המלים: וטהר לבנו לעבדך באמת...

שעה ארוכה נמשך הריקוד. פגה העייפות. הקומה מזדקפת, והפנים מפיקים שמחה ואושר. הנשמה היתירה שורה כאן.

הנשים מתעייפות ויושבות אחת לאחת. הצעירות ממשיכות, ולפתע פורצות בשירה אדירה: אוי זאל שוין זיין די גאולה... משיח זאל שוין קומען"... העיגול מצטמצם והולך, אך הריקוד נמרץ ונלהב. אני יוצאת מהעיגול, מתיישבת בפינה ומהרהרת: רבש״ע, ובזכות מי תביא את הגאולה, אם לא בזכות אלה??? לא ידעתי אז, שאולי באמת בזכותן, אבל שהן לא תזכינה...

**
*

בשבת אחר־הצהרים מתאספות קבוצות „בתיה״ (השכבה הצעירה של בנות אגו״י). החברות מבנות אגו״י מדריכות את הקבוצות. כל מדריכה בחדרה עם קבוצתה. בחדר אחד מספרת המדריכה את פרשת השבוע, בחדר שני מעשה בצדיק... שם בוקע קול שיר וריקוד. והנה נטה היום — ושוב מחכה לי שבוע גדוש־עבודה...

אני משוטטת ברחובות ורגלי עומדות ליד בית הדיין ר׳ נישה. אני נכנסת פנימה. הדירה קטנה ודלה. הענינות בכל פינה. הבית לא מוסק. הבן היחיד יושב במטה, לבל יפגע מהצינה. האם שנראית כסבתא של הילד מודאגת לידו.

הדיין נוטל ידיו לסעודה שלישית. ברוצע החלה וטועם מזנב דג־מלוח. רומז גם לי ליטול ידים, קשה להשיב פניו ריקם.

אני מוציאה מתחת כנף־בגדי שקית עם ענבים ודברי מתיקה, תוחבת לידה של הרבנית וממלמלת: „קחי את זה לבנך, תני לקטן״. היא מהססת רגע, לוקחת ומגישה לפי הילד החיור והחלש.

כל פעם שצר נעשה לי בעולמי אני הולכת לר׳ נישה לשמוע את דבריו. יהודי יקר. בעצמו חי בדוחק ובחוסר כל. אך תמיד מוכן לעזור ולהקל לזולת. עוסק בעסקי ציבור באמונה ובמסירות. אני מסתכלת בו ומאזינה לדבריו — מרגליות.

בחדר רבו הצללים. והדמעות נוזלות ועל שפתי מרחפת שאלה: עד אנה? עד מתי, רבש״ע???

**
*

כזאת היתה ברנוביץ — היית ואינך...

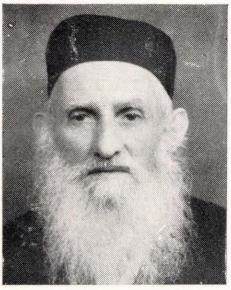
„בתים" בברנוביץ

„בית הרב" בברנוביץ

עם זכרון הקהלה הקדושה ברנוביץ — יעלה־נא גם זכר „בית הרב". היה זה „בית" במלוא מובנו של המושג. בית שפעמי בו חיים יהודיים ערים. יהודים עובדי־אורח, מטופלים ב„צרורות" של חפצים ודאגות, מצאו בו פינת מרגוע, מזון ולינה, ונצרכים גם תמורת כסף.

שונים היו האורחים בבית הרב, מהם: בעלי בתים שנתערער מעמדם, תלמידי חכמים שנזדקקו ל„הכנסת כלה" וכדומה.

הרי בית העץ הגדול ברחוב מינסקה (שקולנה) 27, בו גר הרה"ג ר' דוד וייצל, הרב דברנוביץ ובני משפחתו. הרב עצמו זכה לעלות לארץ. הגירוש לסיביר הוא שהציל חייו וחיי חלק קטן ממשפחתו (שני נכדים קטנים — ילדי בתו ובנו) מהטבח הנאצי. בן אחר, חתנו של הרב ר' שלום יצחק סגל, מתגורר בתל־אביב מ־1935 ומשמש רב בשכונת ברנר. יתר בני הבית נספו בשואה.

הרב ר' דוד וייצל

הרב ר' דוד וייצל היה חתנו של הרה"ג הצדיק ר' חיים יהודה לייב ליובצ'אנסקי, זצ"ל, שבא לברנוביץ עם יסוד העיר.

הרב חיים לייב נשא אשה ממוש ולמד תורה בכולל „תומכי תורה" במינסק. אשה אצילת־רוח, פקחית ובעלת מידות טובות.

לזוג נולדו בנים ובנות, ושנים מהם המשיכו במסורת הרבנות, ועליהם נייחד הדיבור.

האחד היה הרב הצדיק ר' ישראל יעקב ליובצ'נסקי הי"ד, ממנהלי הישיבה „אוהל תורה" בברנוביץ, יחד עם הגאון רבי אלחנן ואסרמן זצ"ל והרב ר' צבי גוטמן הי"ד. הרב ר' ישראל יעקב היה חתנו של הרה"צ ר' יוסף (יוזל), אבי תנועת המוסר שנושאיה הן „ישיבות נובהרדוק", היה מפורסם בצדקתו ובמידותיו הנעלות.

הממשיכה השניה במסורת הרבנות היתה הבת הבכורה יהודית דבורה, אשתו של הרב ר' דוד וייצל שליט"א, שלאחר פטירת חותנו בשנת תרס"ו (1906) כיהן ברבנות ברנוביץ במשך 35 שנה עד שהוגלה לסיביר ב־1941. אשתו הרבנית נפלה בגיטו ברנוביץ יחד עם בנותיה שרה, יענטע ואסתר מרים, כלתה חיה וילדיה.

הבת הבכירה שרה יענטע היתה אשתו של בן ישיבת מיר הרב ר' אשר בויארסקי הי"ד, שהיה רב בגיטו ברנוביץ עד שנרצח בידי הנאצים.

הבת הצעירה אסתר מרים היתה מורה בבית ספר „בית יעקב".

בן אחר של הרב ר' דוד וייצל, ירוחם, תלמיד ישיבת מיר, נספה יחד עם עוד 30 מבחורי הישיבה שיצאו ליפאן עם פרוץ מלחמת יפאן—אמריקה; הם אבדו ועקבותיהם נעלמו.

בית הרב המה תמיד מאנשים. חדר אחד גדול — מבין שבעת חדרי הבית — שימש אולם בית הדין ומקום לישיבות, פגישות ובירורים, ועניני ציבור היו נחתכים בו.

חדר שני שימש משרד רישום לידות, נשואין, מקרי מות וכדומה; משנת 1932 שימש הרב וייצל גם הרב הרשמי מטעם הממשלה.

בחדר השלישי היתה ספריה גדולה — אוצר ספרים.

כאמור, היו בבית אורחים שונים. בעיל הכנסת האורחים נשאה בעיקר הרבנית יהודית דבורה, כל הוויתה — הקרבה עצמית למען הזולת. ששה אלי מצוות כאל שלל רב.

זכורתני כיצד אספה כסף לשמלה חדשה לבתה — לחתונתה — ובסופו של דבר הסתפקה בשמלה ישנה ואת הכסף הקדישה לישיבת „בית יוסף" בביאליסטוק. הצדקה שלה היתה תמיד „מתן בסתר".

בחורי ישיבה היו תמיד סמוכים על שולחנה, ביחוד בימי שוק, כשבעלות הבית היו טרודות. לעתים לא הספיקו המיטות, וכל שולחן ודלת הפכו מיטה. על רקע של הכנסת אורחים נלבבת זו נוצרה האגדה על ביקורו של אליהו הנביא בבית. ומעשה שהיה כך היה: פעם סר אורח אלמוני לבית הרב ללון ולמחרת בבוקר, כשקמו בני הבית, נעלם. הדלתות היו סגורות והתריסים מוגפים מבפנים, ושום איש מאנשי הבית לא הרגיש בעזוב האורח. והיה הדבר לחידה, לתעלומה שאין פותר לה — עד שמישהו הניח בודאות, שהאלמוני היה אליהו הנביא, והנחה זו נתקבלה על הלבבות ועשתה לה כנפיים...

בבית הזה למדתי, שגדלותו של אדם מתגלית דוקא בקטנות, ושהקטנות — הן הן הגדולה האמיתית.

הינדא ווייצל

בית הרה"צ רבי נחמיה פרלוב, האדמו"ר של חסידי קוידאנוב בברנוביץ

פתח דבר: ראשוני החסידים בברנוביץ

חלוציה הראשונים של ברנוביץ היו, כנודע, שני החסידים הותיקים, ר' ישעיהו ברנוביצקי (שייקע באראנוויטשער) מחסידי קוידאנוב ור' יצחק ברזובסקי, הגבאי של חסידי סלונים במוש. ממניחי היסודות לישוב החדש היו וממפלסי הדרך לזרם המתישבים שהגיע אחר כך גלים, גלים מכל ישובי הסביבה ובעיקר ממוש. אפס, שעה שמישובים אחרים באו יחידים או משפחות ויציאתם לברנוביץ לא השפיעה בהרבה על מבנה האוכלוסיה והרכבה בנקודות־המוצא, הרי יציאת מוש היה בה משום התרוקנות ישוב ותיק, בעל יחוס ומסורת, וקלימתו בישוב חדש. אפייני הדבר, שאנשי ברנוביץ הותיקים לא נקראו, ברובם, על שמות משפחותיהם, אלא על שמות מקומות מוצאם. יוצאים מן הכלל היו באי מוש שלא נקראו על שם עיירתם, הן משום שמספרם היה רב והן משום שאנשי שני הישובים התמזגו כמעט כללי, וכך קם המרכז החסידי בברנוביץ.

הראשונים באו חסידי סלונים ממוש. כציבור מאורגן, פחות או יותר, באו אחריהם חסידי קוידאנוב מהעיירות הסמוכות. אליהם הצטרפו מחסידי לכביץ, סטולין וקארלין, הקרובים קירבת נוסח וסגנון. תחילה יסדו „מנין" ובמשך הזמן בנו בית חסידים משלהם, שהיה מעין „נקודת ספר" במפה של חסידי קוידאנוב, אולם לימים נשתנה מעמדו.

בתרפ"א (1921) בא עם הפליטה מרוסיה הרה"צ ר' נחמיה פרלוב זצ"ל, האדמו"ר מקוידאנוב ומשפחתו לברנוביץ. שבע סבל ואכזבות בא, לאחר שרוב בתי החסידים של כולל קוידאנוב ברוסיה הלבנה ובאוקראינה נותקו מעבר למסך הברזל. הופעתו של אחד מזקני האדמו"רים של הדור ההוא על הדרת פניו ותפארת השיבה שלו,

האדמו"ר ר' נחמי' פרלוב

עשתה רושם רב בעירנו. הוא היה איש צדיק ותלמיד חכם גדול, גדוש תורה וחסידות. כל ימי חייו שקד על התורה ועל עבודת הבורא — זקנו היה הצדיק ר' שלמה חיים זצ"ל ואביו — ר' אהרן זצ"ל מקוידאנוב, היה מפורסם כצדיק וגאון בנגלה ובנסתר.

הרה"צ ר' נחמיה זצ"ל לא כרע תחת נטל המהלומות שנחתו עליו ועל אנשי שלומו, וניגש במרץ לקומם את הכולל. על אף גילו שפע חיוניות ורעננות. הוא נע ונד על פני ישובים מפוזרים, ובכל מקום בואו הביא עמו את דבר החסידות והחיה את המסורת וההווי שלה. פשוט בהתנהגותו, טבעי בהליכותיו, עממי ביחסיו עם הבריות רכש את לבות האנשים שבאו במגע עמו. בתקופת כהונתו נעשה בית החסידים שלו בעירנו מעין „בנגה" של חסידי קוידאנוב, שהיו באים לרבם לשבתות ולחגים, והיו גם מותיקי החסידים שעברו לגור בברנוביץ (כר' משה רובינשטיין ממינסק, ר' בער מלכביץ ועוד).

הרה"צ ר' נחמיה נפטר בשיבה טובה לאחר מחלה קצרה בכ"א בתמוז תרפ"ז (1927).

את שלשת האדמו"רות המשיך אחריו הבן הרה"צ ר' אלתר פרלוב הי"ד. תלמיד חכם צעיר, איש רוח, בעל נפש יפה ומידות נעלות. נשתמרו בו החן והאצילות של דורות צדיקים, ונתאחדו בו שני עולמות, עולם התורה (תלמיד מובהק להגאון רבי אלחנן וואסרמאן זצ"ל) ועולם החסידות, מהוריו ומוריו. בתקופת כהונתו הקצרה זכה למעמד של כבוד בין החסידים שהתייחסו אליו בחיבה ובהערצה.

נרצח בוילנה בשואה. הי"ד.

האדמו"ר ר' שלום אלתר פרלוב הי"ד

הרה"ג ר' ישראל לאנדמאן הי"ד, חתנו של הרה"צ ר' נחמיה פרלוב זצ"ל, תפס, כחבר הרבנות המקומית, מקום חשוב בציבוריות של עירנו בזכות כשרונותיו המזהירים ובברק העילוי שבו. למדן שנון ובקי בתורה ובהוויות העולם, התבלט באישיותו ובפעולותיו.

הרב ר' ישראל לאנדמאן הי"ד

בשיעוריו בתורה נתגלה כמסביר ופרשן טוב ובהופעותיו בציבור — כעסקן מוכשר, כמרצה מחונן וכנואם מוצלח. עסק בעבודת ציבור באמונה, ביחוד בשדה הפצת התורה, חיזוק הדת, טיפוח המסורת וחינוך הדור הצעיר. עם מותו בשואה אבד כוח רוחני מקורי, פורה ויוצר. הי"ד.

יתר בני המשפחה של האדמו"ר הרה"צ ר' נחמיה פרלוב זצ"ל, גם הם פעילים מאד בכל להט נפשם ומאודם בציבוריות היהודית בעירנו. הבן ר' נפתלי פרלוב (כעת בישראל) היה עמוד התווך והרוח החיה של „המזרחי" בעירנו — הן כנציגו במועצת הקהלה, כצירו לקונגרסים הציוניים וכבא כוחו במוסדות שונים. עד בואו לעירנו היו יהודים, ציונים דתיים, בודדים ומפוזרים בכל בתי המדרש. הוא ליכד את היחידים האלה, הפעילם ועשאם גוף ציבורי מאורגן בעל כוח והשפעה. נאמן לרוח הציונות הדתית הצרופה שמקורה באהבה המשולשת: אהבת ישראל, אהבת הארץ ואהבת התורה ומתוך נאמנות זו התר ליסודות החיוביים ונמנע ממחלוקת והתנצחות. איש בינים, בין הדתיים להפשים בדעות, בין החסידים למתנגדים. היה מפשר בין

הקצוות ותרם הרבה לרוח הטובה ששררה בפעולת הציבוריות בעירנו. עמדתו בעניני הדת ובעניני ארץ ישראל — נמרצה ועקרונית היתה. שירת את הכלל ואת הרעיון במסירות ובנאמנות.

הבת חנה פרלוב (כעת בארצות הברית) היתה במשך שנים מזכירת הקהלה וכן מזכירת המשרד הארץ־ישראלי והקרן הקימת בעירנו. מוכשרה וחרוצה. הצטינה בטוב לבה, ביחסה האדיב והנלבב לבריות ובנכונותה לעזרת הזולת. פעילה במיוחד בשדה העזרה הסוציאלית. שמרה על כבוד בית אבא ועל מסורת המשפחה ואף ייצגה אותה, על פי דרכה, בצורה נאה.

מ. ב.

מגדולי התורה והרוח בברנוביץ

הרב רבי חיים ליב ליובצ׳נסקי

הכרתי את האיש הדגול הזה. זכיתי לסעוד על שולחנו, בצוותא עם עוד אורחים מוזמנים — ביניהם מגידים, מטיפים, שד״רים ומו״צים — כל יום שלישי בשבוע. הסתכלתי בארחות חייו, בהליכותיו עם אורחיו, בהתנהגותו עם סתם־יהודים, ואשתדל לתאר, ככל האפשר, את אישיותו הנעלה.

כרב העיר הצטיין רבי חיים ליב במידות ובתכונות נפש הראויות, לדעתי, לשמש דוגמא לרבני דורנו, שבהשכלתם, ואולי גם בלמדנותם עולים עליו. כל האוכלוסיה היהודית העריצה את רבה שלא הלך בגדולות ולא רדף אחר הכבוד, אך היה חביב על ההמונים והתקרבותו להמוני העם: בעלי המלאכה, פועלים, חנונים זעירים, מלמדים, קצבים — היתה נקיה משמץ חנופה, או מהרצון לקנות את הלבבות כדי לחזק את מעמדו כרב העיר. התקרבות זו נבעה ממניעי נפש עמוקים והומניים: רגש של אהבה, חמלה ורחמים היה ער בו תמיד — השתתפות בצער הסובלים, המקופחים ומחוסרי־פרנסה, ותשוקה עזה להחיש להם עזרה, להקל על סבלם.

עממיות חסידית קננה בו, אהבת ישראל, המזכירה לנו את האוהב ישראל המפורסם — רבי לוי יצחק מברדיצ׳ב. כרב העיר היה מהמקילים בפסקי דינים והלכות בעניני „ברירות״ וסכסוכים בין יהודי ליהודי. חס על ממונם וסבלם של ישראל, ומהאי טעמא היה מקל תדיר בעניני טריפות, סירכות ועוד. רק לעתים רחוקות מאד הטריף בהמה דקה או עוף, כשלא מצא בפוסקים הראשונים והאח־רונים שום ראיה לקולא... „המחמירים״ — היה מרגלא בפומיה — הם קצת רשלנים... לא די ולא מספיק להסתמך רק על הט״ז, הב״ח וה„מגן־אברהם״ — „חובה על המחמירים לפשפש ולעיין היטב בכמה וכמה „פסקי הלכות״ של האחרונים — אולי ימצאו שם הוכחה לקולא״...

כאדם הצטיין הרב רבי חיים ליב במידת הטוב והחסד — במובן הנעלה של המושגים האלה. חכמי המוסר והוגי הדעות בתקופות שונות ניסו פעמים רבות למצוא הגדרה אחת לתואר זה, אולם ביחס למידת הטוב של רבי חיים ליב ליובצ׳נסקי מן הראוי להשתמש בקוים, שהגאון רבי ישראל סלנטר זצ״ל הגדיר בהם את הסגולה הנפשית דמתקריא „טוב״. „טוב — אומר רבי ישראל — הוא אותו האדם, שהוא מסוגל לסלוח למעליב ורגש של נקמה אינו בשבילו מקור לסיפוק, לשביעת רצון. ב) טוב הוא האדם שיותר נוח לו, יותר טוב לו לנשום באוירה של אהבה, אחוה, רעות, שלום ואמת מאשר להמצא בספירה של משטמה, קנאה, שנאה ותחרות...״ ג) טוב הוא אותו האדם, הנושא את סבלו ומצוקתו ללא כל התאוננות על גורלו״... שלוש המידות האלה נמצאו בהרב הברנוביצאי הראשון. עני ואביון היה כל ימיו — ולא זו בלבד שלא התאונן על מזלו, כי אם גם היה נותן מכספו ומפתו לנצרכים רבים...

אהב את „עמך״, את „עמי הארצות״, משום שבהם מצא את הפשטות, שאינה מתגנדרת, את הצניעות, שאיננה מתמהרת והיה רגיל להסביר את פסוקו של רבי עקיבא: „מי יתנני כי הארץ ואנשכנו כנחש״, שהתנא הגדול, אשר הצטיין באהבה לזולת, התכון לומר, שישוך את עם הארץ בדבר כבושין, יאלפהו וידריכהו במעלי צדק ויסגל לעצמו נימוסין יפים... רבי חיים ליב היה מחבב את מלמדי דרדקי ושאר סוגי מלמדים — יחס מיוחד היה לו למלמד יצחק מולוכובסקי. מלמד זה היה אדם שקט, נוח לבריות ולתלמידיו. הוא היה אדם בלי מרה... בבית הכנסת הגדול הצטיין במילוי תפקידים שונים. היה בעל קורא מצוין, מגיד תהלים לפני המון מאזינים וחובבי תהלים. גם כש״ץ הצטיין. היה מבאי ביתו של הרב. האחרון היה רגיל לומר כי בזכותו של יצחק מולוכובסקי מתקיימים בברנוביץ שומרי מצוה.

ד״ר א ב י ג ד ו ר ג ר י נ ש פ ן

הרב רבי ישראל יעקב ליובצ׳נסקי

אישיות מיוחדת במינה, מופלאה, שרק ההוי הישן של היהדות הבילורוסית־ליטאית, — היה מסוגל לגדל. הרבה מידות בתלמיד חכם. אלה מנויות בפרקי אבות וספק אם כולן, לפי המנין של חז״ל, מקננות באמת באדם מישראל — ולו יהיה מגדולי הגדולים, ברם ביחס לרבי ישראל יעקב יש להשתמש בקנה־מידה אחר, שכן דור דור וגדוליו. ההערכה של התנא בפרקי אבות היא בצורת ההגזמה וההפלגה — זה המכסימום של סגולות הנפש המקננות בלבו של היהודי הגדול, החד בדרא, אך יש גם אמצעית ומינימום — יש דרגה של בינוני מיסודו של בעל התניא, שאף היא, על אף בינוניותה, גובלת בגדלות ואפילו בגאונות. בעל התניא עצמו חושב את המהות הנפשית שלו לבינונית — בהתאם להגדרה החסידית־למדנית שלו. ואשר להרב ליובצ׳נסקי, מן הראוי לנקוט הגדרה קצת שונה מכל ההערכות, שבהן רגילים המבקרים והמסאים לסוגיהם להעריך את גדולי הדור. שהרי רבי ישראל יעקב, לפי ערך למדנותו וגדלותו בכל ענפי התורה, לא היה מגדולי דורו. אולם הולם ביותר התואר יהודי טוב על כל האטריבוטים שלו. „יהודי טוב״ לא במובן החסידי, האדמו״רי, כי אם במובן השגב הנפשי שלו, שסגולות ומעלות מציינות אותו. „יהודי טוב״, משמע ער לכל דבר

צדקה, משתתף בצער הזולת, שופע רחמים מרובים, אץ לעשות חסד לכל מר־נפש וקשה־יום ומסירות ללא גבול ללומדי תורה לשמה — ועל כל אלה ענותנות הגובלת בתמימות, כמעט ילדותית...

הרב ר׳ ישראל יעקב ליובצ׳נסקי הי״ד

הוא נחשב כאחד מראשי הישיבה הגדולה בברנוביץ, אך לאמתו של דבר הוא רק עמד „בראש הישיבה" במובן שלו — „המוסרני" והרוחני. שיעורים הוא לא הגיד. אמירת השיעור היתה מתפקידו של הרב הגאון רבי אלחנן וסרמן. הרב ליובצ׳נסקי כלל בתוכו כל המעלות החשובות של מפקח רוחני על צעירים מבני ישראל, שהחליטו להקדיש ימיהם ללימוד תורה לשמה: מסירות לאין קצה לחניכים שלו, דאגה לכלכלתם ולמילוי כל מחסוריהם. חרדה לגורלם בעתיד, כאשר יצאו מהישיבה כתום חוק לימודם. מי מיהודי ברנוביץ, נאמני המסורת, לא ידע, כי בביתו של רבי ישראל יעקב מוצאים מחסה וכלכלה יומיומית עשרות בחורים? וכלכלה בלתי פוסקת זו היתה, כידוע, רק על חשבונו הוא ולא על חשבון קופת הישיבה!... אבל לא רק בני ישיבה סעדו על שולחנו, באופן שוה התייחס לבן ישיבה ולסתם בחור עני. ישר דרך והוגה בתורה. הכרתי בחור אחד חניך הקלויז הסלונימאי, טיפוס של בטלן עזוב ומסכן, לבוש קרעים ונתון תדיר במצוקת רעב. ראיתי פעם אותו עלוב מתהלך כצל ליד ביתו של הרב ליובצ׳נסקי ועיניו הדמועות תוהות בחלל הרחוב: „איפה מעונו של רבי ישראל יעקב?" — שאלני בקול רפה. הראיתי לו. נכנס פנימה ואני אחריו — ולעיני נגלה מחזה מרומם את הנפש. כחמשה־עשר בחורים הסבו לשולחן. „המסכן" עמד בפינה כמבויש. לא העז להניד עפעף. פתאום ניגש אליו הרב ליובצ׳נסקי והגיש לו קנקן מלא מים: „גייט וואשט זיך" (לך וטול ידיך") — אומר לו קצרות. הבחור עשה כמצות הרבי, שהרשיב אותו, את הרעב, בראש השולחן ליד העלוי משה׳לי המיראי... המסכן השביע את רעבונו בסעודה דשנה... אלה היו מעשים בכל יום.

רבי ישראל יעקב היה טיפוס של חסיד ומתנגד כאחד. הוא מיזג באפיו את האכסטזה החסידית, את האמונה הטהורה, הצרופה, שאינה מרבה לחקור במופלא ובמכוסה, את העליצות התמימה והפזיזה כאחד. היה רוקד בחגיגות הסיום שעות שלמות כאחד מחסידי סלונים או קוצק הותיקים. היה שומע לעתים תכופות את תורת הרבי מסלונים — רבי אברהם וינברג ז״ל. יופי חסידי זה היה מתגלה בו, אמנם, לא לעתים קרובות. טרדותיו המרובות בישיבה מנעוהו מבוא בקהל חסידים המסתופפים בחצר הרבי, ברם הוא לא העלים, הן בהתנהגותו הן באמריו, כי הוא הוגה לחסידות ולארחותיה חיבה עזה.

אבל רבי ישראל יעקב לא הצטמצם בחסידות גרידא: הוא היה גם מתנגד — על כל „הניואַנסים" שבמושג זה: למדן, קובע עתים לתורה, מעדיף את הנגלה על הנסתר, מתרחק מדברים בטלים, מעליצות ללא חשבון ומסיפורים מוגזמים על צדיקים ואדמו״רים. מתלמידי רבי ישראל סלנטר היה וממעריצי תורתו — לפי ההסבר של חותנו המוסרני הידוע רבי יוזל מנובוגרודזק. ברם, גם בשטח זה היה הרב ליובצ׳נסקי מקורי. יותר משהיה „מוסרני" — היה בעל מוסר; רצוני לומר, כי התורה המוסרנית של הגאון רבי ישראל סלנטר, נקלטה בו על כל שלמותה עד שנעשתה עצם חייו... ה„מוסרנות" השיטתית, שתלמידי רבי ישראל סלנטר הכניסו בה הרבה משלהם והתאימוה במידה רבה לצרכי הזמן, לא הכתה בלבו של הרב ליובצ׳נסקי שרשים עמוקים. הוא קיבל מתורת הרב סלנטר את המוסר הצרוף, הטהור, המתבטא במעשים טובים, בהתנהגות אידיאלית, ביראת שמים הרחוקה מהתחסדות ומשמץ של צביעות והעמדת פנים „מוסרנית". התורה והמעשה באו בהרגלי חייו ובמנהגיו — בחוברת אחת. גם בדרושיו שהיה משמיע לבחורי הישיבה בשבתות — בשעות שבין מנחה למעריב, — היה מדגיש, כי עיקר המוסר הסלנטאי הוא התנהגות מוסרית המושתתת על יסודות הצדק המעשי היומיומי. הדמעות והחרטה מועילות אמנם להזדכות הנפש, אבל הבכי והרהורי החרטה הן רק אמצעי למטרה — והמטרה היא — מעשים טובים. אהבה מעשית לזולת, אהבת התורה המתבטאה בלימוד קבוע, לימוד לשמו ובהקניית התורה לאחרים — שלא על מנת לקבל פרס... — — — רבי ישראל, כידוע, נספה במחנה הריכוז שבטרוקי פלך וילנא — מקום שם העביר את ישיבתו המהוללה מברנוביץ: זכר צדיק וקדוש לברכה.

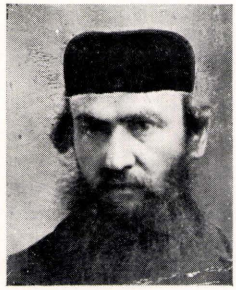
ד״ר א. ג.

הרב רבי זאב מאיר שיינברג ובניו ממשיכיו

הרב הגאון הצדיק רבי זאב מאיר שיינברג זצ״ל היה רבם הראשון של חסידי ברנוביץ. לראשונות זו גם ערך סמלי, כי אכן היה האיש ראש וראשון לכל. בזכרונות ממחוז הילדות מופיעה דמותו, רבת ההוד והקסם, בזוהר של הערצה ואגדה. הוא דרך ככוכב, הבריק, והפתיע בעצמת אישיותו.

איתרע המזל והמוות הטראגי הפסיק את חיי היצירה שלו בדמי ימיו, בשעה שנדמה היה כי כוחות הנפש שלו הגיעו לשיא (נפטר בכ״ה באב תרע״ו).

אולם לא אסון המוות הטראגי הוא שפרש צל של אגדה על חייו. מכלול פלאים היתה אישיותו ובגילויה חרגה ממסגרת המקובל. נתמזגו בה גאונות, צדקות, חסידות וחכמת חיים. המופלא שבו — הריכוז הרב של כוחות רוח, כשרונות, מידות תרומיות וידיעות מרובות בחכמות ובמדעים, ועל הכל: — האיזון המושלם של כוחות

הרב ר׳ זאב מאיר שיינברג

הנפש. וסגולות־הרוח. על רקע נופה האפור של מוש צמח ויהי אילן גדול עמוק שרשים, חסון גזע ורב פארות.

הוא היה ילד פלא, עילוי, אשר בחריפותו הביא במבוכה את מוריו ומלמדיו. בגיל צעיר עבר לווילנה, למד שם שנים רבות תורה ודעת והסתופף בצל גדולי התורה והרוח של הדור ההוא. שם עוצבה דמותו, חושל אפיו, — ויהי לאדם המעלה.

עם היווסד הישוב היהודי החדש בברנוביץ נתמנה רבם של החסידים, — וכאן נתגלה במלוא כוחותיו וכשרונותיו. מפניהי היסוד לישוב החדש ומבוניו, טבע עליו חותמו. בקסם אישיותו שימש דוגמה מחנכת, ובהופעתו עורר כבוד לתורה ואמונה בחכמים. אף בעינינו, הילדים של אז, דמה לנצר מגזע הנביאים, לוחמי האמת וצדק, או לשריד ממלכות קדומים בהופעתו התקיפה והאצילה, בהדרת פניו ובתפארת האדם שבו. „הדיין״ (זה כינויו) היה סמל של רב, הדן דין אמת וצדק.

בהליכותיו עם הבריות ובמשפטיו העמיק בנפש האדם, בנסיבות ובגורמים המניעים אותו לפעולותיו, תגובותיו ומעשיו. עיני רוחו היו כקרניים שחדרו למחשכים ולמעמקים, חשפו את מסתוריה של נפש האדם, תסביכיה ויצריה, ובכוח חכמתו ומוסריותו השפיע על כל שבא במגע עמו.

גם בקיאותו בהויות העולם היתה למופת. לא אחת הופתע יהודי סוחר, שבא אליו לדין תורה בעניינים מסובכים, למהירות התפיסה, להגיון החריף ולכושר הניתוח שלו, ובעיקר מכשרונו למצוא מוצא ופתרון במצבים קשים ונואשים.

במרכז חיי החברה והרוח של החסידים היו שיעוריו העיוניים בתלמוד. ענין מיוחד עוררו שיחות החולין שלו, שהצטיינו בהברקות שנונות, בפקחות ובחריפות.

שפתו היתה עשירה, עסיסית, מתובלת הומור רענן, ודבריו נצטרפו לחכמת חיים צרופה ומזוקקת.

רבו גם רבו הסיפורים עליו ועל גדולתו. הגציים שיצאו מתחת לפטישו האירו עינים והדליקו לבבות תלמידיו בדרכם בחיים. דלה היתה לשונם של תלמידיו ומקורביו להביע רגשי הערצה שרחשו לו, ופעמים היתה שיחתם עליו נפסקת בדומית הערצה.

אחד מהם אמר לי פעם: „יש ויש... יש תלמידי חכמים, מלומדים ומשכילים, אנשים שלמדו, קנו דעת והשכילו, — ובכל זאת תורתם מעוררת רושם של אור חוזר, מעין הרקה מכלי אל כלי. תורתו של רבנו היתה כמעיין, כאילו ממקור האור וההכמה חוצבה נפשו״.

עזבון כתביו אבד בשואה. ת. נ. צ. ב. ה.

*

אחרי פטירתו הפתאומית של הרה״ג ר׳ זאב מאיר זצ״ל, נשארה אלמנתו הרבנית ז״ל מטופלת במשפחה גדולה עם ילדים קטנים. שנים רבות עמד כסא הרבנות ריק עד שגדל הבן ר׳ ניסן ז״ל, עלה על כסא אביו והמשיך מסורת הרבנות.

ר. ניסן היה רב כשרונות וגדול רוח. מנעוריו חתר לשרשי האמת ויסודות האמונה. איש הדביקות הדתית החזקה וההתלהבות החסידית. נפשו פתוחה לבעיות הזמן ולבו ער ללבטי בני אדם ולסבלותיהם. נשא בעול הציבור, כאב מכאוביו ונתיסר ביסורי גלות השכינה. בעל מרץ ויזמה, חי בקדחת פעולה ויצירה, תוך כמיהה למסירות נפש ולהקרבה עצמית.

נקי כפיים ובר נפש, שנא בכל נפשו שקר וצביעות, כבוד ובצע. כולו לב רצוף אהבה: — אהבת ה׳, אהבת אדם, אהבת ישראל ואהבת חברים. ענותן ומצניע לכת. ככל שהיה מרעיש עולמות על סבלו של יחיד או דחקו של מוסד ציבורי, היה מעלים צרותיו הפרטיות ומצוקות ביתו ומשפחתו אף ממקורבים אליו ביותר.

לא היה קץ לנכונותו לחוש לעזרת הזולת. אשכול חייו — הפעולה החינוכית, לה הקדיש כוחות נפשו וזמנו, ובה ראה ברכה בגידול דור צעיר ממשיך מורשת התורה והדת ומחדש מסורת קידוש השם, קידוש האדם היהודי וקידוש החיים.

בימיו האחרונים בגיטו ברנוביץ נתגלה בכל גדולת נפשו, עד שמת מות קדושים, בעלותו לגרדום בדביקות ובהתלהבות כדרכו בחיים. ת. נ. צ. ב. ה. הי״ד.

*

אחיו הצעיר הרה״ג ר׳ יהודה שיינברג הי״ד היה גדול בתורה ובחכמה, נבון ופיקח, מיושב בדעתו, הדור בהופעתו, מסודר בענייניו ונעים בהליכות עם הבריות. איש השקידה, ההתמדה והלימוד השיטתי והמרוכז.

שנים רבות למד תורה בישיבת הגאון הצדיק בעל ה„חפץ חיים״ זצ״ל בראדין, הצטיין בלימודיו ועשה חיל בתורה. במרץ וביסחדיות התכונן ליעודיו בעתיד וספג את הטוב והיפה אשר לישיבות ליטא הגדולות.

ראשית דרכו בחיים כרב בפרבר העיר נייי־ברנוביץ.

מעולם לא שקט ולא קפא על שמרייו. תמיד בתהליך של התפתחות מתמדת. ניבאו לו עתיד מזהיר בעולם הרבנות ובשדה הפעולה בציבור.

חייו הצעירים והרעננים קופדו בשואה. הי״ד.

מ. ב.

הרב הגאון רבי אלחנן וסרמן

בקי וחריף כאחד היה הגאון ר׳ אלחנן וסרמן. פשטן שאינו מעקם על דרך הפלפול את הפשט האמתי של הסוגיא, וחריף היודע לשלב בסברא ישרה ובדרך ההגיון ניגודים וסתירות מדומים בסוגיא

התלמודית. הגאון רבי ישראל סלנטר — כותב תלמידו רבי יצחק בלאזער בספרו „נר ישראל" — היה רגיל לומר, שהפלפלנים, ברובם הגדול, „יודעים את האמת ומתכונים למרוד בה"... שכן על דרך הפלפול אפשר „להטה שרץ בק"ן טעמים". — סגולה שהיתה מיוחדת להתנא רבי מאיר — ולא השתמש בה משום אהבת האמת... הפשטנים, בעלי הסברא הישרה, — מחפשים את האמת, שנעלמה מהם ארעית ומשמוצאים אותה — לא זו בלבד שאינם מורדים בה, אלא להיפך, מתמסרים לה בכל נימי נפשם... דרך לימוד כזה היה לרבי אלחנן.

הרב ר' אלחנן ואסרמן הי"ד

בשעת אמירת השיעור לפני תלמידיו היה כורך את ה„קצות" וה„פני יהושע", „שיטה מקובצת" וה„אורים ותומים" ביחד; ספרים שהם שונים במהותם, אך הפשטן והמעמיק רבי אלחנן ידע למצוא בהם את „קו המשוה", שעושה אותם חטיבה אחת — בחקר הלכה. מתלמידי ה„חפץ חיים" היה שלא חדל להעריצו כל ימיו — אף על פי שהתלמיד עלה על רבו בעמקות ובכוח הפלפול... הוא גרס שנטיעת מידות טובות ויראה אמיתית בלבות תופשי התורה ובחורי הישיבות — הוא תנאי הכרחי לשלמות מוסרית. ומהאי טעמא — קבע רבי אלחנן בישיבה שלו בברנוביץ שעות ללימוד ה„משנה ברורה" של ה„חפץ חיים" — וכאן הגענו לנקודת עיקר בחייו: רבי אלחנן כראש ישיבה ומנהיג רוחני.

להיות ראש ומנהיג בישיבה, שבה לומדים כארבע מאות בחורים אין זה תפקיד קל. והבחורים — רבים מהם מעדיפים את השקידה, את ההתמדה, שתכליתה היא להרבות דעת ותורה. מהם הגורסים את השיטה של „ירידה לעומקו של דבר" ושוללים את הבקיאות הנובעת מתכונת „ההתמדה". רבים המחשיבים את ההסברה הברורה „המאירה עינים" כהסברת הנצי"ב מוולוזין, ביאוריו הקולעים של רבי חיים ליב טיקטין — ראש הישיבה במיר לפני ששים שנה, שהיה גאון ב„לימוד על אתר" ועוד. מובן, שיחסו של בחור הישיבה לראשה תלוי בנטיתו הפנימית... אם הוא פשטן — הוא מעריץ את ראש הישיבה הפשטן ולא את החריף. אם הבחור מחונן בשכל שנון, הוא מעדיף את ה„ראש" המפולפל, הטוחן סברא בסברה. תופעה כזאת היתה בישיבת וולוזין, ששימשו בה שנים רבות שני ראשי ישיבה: הנצי"ב הפשטן ורבי יוסף דב — החריף. רבים מהוולוז'ינים — הפשטנים, נטו לצדו של הנצי"ב ולא שמעו כלל את שיעוריו של רבי יוסף דב. רבים מהם, להיפך, בהיותם מטבעם עמקנים, נטו אחרי רבי יוסף דב ומהנצי"ב היו מרוחקים... אך לא כן היה היחס אל רבי אלחנן — במינסק בסמילביץ ובברנוביץ כל הבחורים בלי יוצא מן הכלל אהבוהו. כולם — העמקנים והפשטנים — שמעו שיעוריו ברצון ובעונג: דרך הלימוד שלו, כאמור לעיל, היה דרך הקישור ההשלמתי בין חריפות ובקיאות. גם כמנהיג הצטיין במידת האמת שבו. הוא אהב את כל בני הישיבה במידה שוה: התיחס כאב גם אל הנחשלים. עתים היה נוסע לחוץ לארץ לשם מגביות לטובת הישיבה. היה שוהה חדשים רבים בלונדון ובניו־יורק, וחי שם בצמצום רב. בשנות תר"ץ—תרצ"א — שנות המשבר הכלכלי בפולין — היה מצב הישיבה ירוד מאד. ה„בחורים" רעבו ממש ללחם. רבי אלחנן הנהיג אז בביתו חיי פשטות וצמצום. פת קיבר וחמיצת כרוב מאכלו. על שאלת המפקח רבי הירש: „למה הרבי מענה את גופו במאכלים דלים?" — ענה: „לתלמידי אין לחם — ואני אתדשן במטעמי בשר ומרק?"

שאלתי פעם את אברהם הנחתום: „מהו ההבדל בין ה„רבי" שלכם — רבי אברהם הסלונימאי לבין הרבי של בחורי הישיבה רבי אלחנן?" — ושמעתי מפיו מענה קולע: ה„רבי" שלכם, רבי אלחנן, הוא צדיק תמים, אבל רק לעצמו, ו„הרבי" שלנו הוא צדיק לעצמו וגם לאחרים, ורצונו שגם בני ברנוביץ יהיו צדיקים ותמימי־דרך". רבי אלחנן היה, אמנם, קנאי לאמונה, לתורה ולמצוות וגם לדעות והשקפות בכלל. ברם, „צדקות" קפדנית השואפת לזכות את הרבים בחלק לעולם הבא, לא היתה בו. כמה פעמים הזמינוהו הגבאים לדרוש בבית המדרש הגדול בעניני „מוסר ודרך ארץ" והוא השתמט בתשובה: לשם כך מצויים מגידים ודרשנים ואין אני נמנה עמם. בתחום הישיבה היה, כאמור, קנאי במידה רבה: אסר על הבחורים קריאת עתונים חוץ מ„דאס וואהרט" האגודאי, הטיל עליהם איסור חמור להשתתף ב„עונג שבת" ועוד, אך כל הגזרות האלה היו רק ביחס לתלמידיו הוא, לגבי עצמו לא היה מקפיד כל כך... מעטים בברנוביץ ידעו, שרבי אלחנן היה הוגה דעות, מעמיק ברעיון ומחשבה ומעיין תכופות בספרי פילוסופיה... גרמנית ידע על בוריה, מוצאו מריגה וספריה פילוסופית חשובה היתה לו. לציונות התיחס בשלילה מוחלטת. את ה„מזרחים" חשב להולכים בדרכים עקלקלות, כיון שהם כורכים „לאומיות בדתיות"... אך כאיש צדיק היה זהיר מאוד בכבוד אדם. לא גינה את בעלי ההשקפות החילוניות. ודי לקרוא מאמרי הפולמוס שפירסם לעתים בבטאון האגודה, כדי להיווכח עד מה זהיר היה בלשונו. רק במצוה אחת הקפיד ביותר: כל יום ששי, לפני הדלקת הנרות, היה רגיל לעבור מחנות לחנות ולהכריז בניחותא: לסגור את החנות: „שבת קדש!". החנוונים, כמובן, היו מצייתים „לפקודתו".

רבי אלחנן היה רגיל לומר לאותם ממעריציו, שהיו מבקשים אותו לערוך פעם ויכוח פומבי עם האפיקורסים: את המינים והאפיקורסים למיניהם אי אפשר להחזיר למוטב, לעשותם בעלי תשובה. אל מי ישובו? לאלהים — והם אינם מאמינים בו — ולהוכיח להם מציאותו

של הקב״ה אין אפשרות. צריך, שיהודי יחזה אלוה מבשרו״, וזאת אין הם מסוגלים, הואיל והם לקויים בעורון רוחני ולזה לא המציאה המדיצינה אמצעי מרפא״...

ד ״ ר א. ג.

לדמותו של רבי אלחנן ואסרמן

תפארתה של ברנוביץ היתה עליו. אחד השרידים המובהקים לשלשלת גדולי התורה בליטא.

עם בואו לברנוביץ, לאחר מלחמת העולם הראשונה, עלתה ישיבת „אוהל תורה״ מישיבה מקומית קטנה לישיבה גדולה, בעלת שם ופירסום עולם, ותלמידים רבים נהרו אליה מארצות שונות.

סביבו נתרכז חבר רבנים גדול בתורה, במוסר ובמידות כרבי שלמה פאריצר, רבי דוד בעל „צמח דוד״, רבי ישראל יעקב, רבי צבי הירש גוטמן, ר׳ לייב בריסקר ועוד; וכן בעלי בתים למדנים כר׳ זאב ויגודסקי, ר׳ שלום דרצ׳ין, ר׳ מנדל גולדברג, ר׳ יחיאל רבינוביץ ועוד.

מלבד גדלותו בתורה היה הרה״ג רבי אלחנן זצ״ל משכיל בעניני העולם, יודע לשונות, הוגה דעות מקורי ומעמיק חקר, פעיל בציבור ותופס עמדת מרכז בין גדולי התורה במדינה ובעולם. אחרי פטירתו של הגאון הצדיק רבי ישראל מאיר הכהן זצ״ל מראדין, בעל ה„חפץ חיים״ ועוד — נחשב (על ידי רבים) ממלא מקומו כמנהיגה הרוחני של היהדות הדתית בליטא ופולין.

בעל אופי חזק, ישר ומוסרי. חי במיתה נפשי רוחני. שלט בעצמו במשמעת ברזל ולא בזבז רגע מזמנו. ישר הגיון ואופי.

לא בקפיצת דרך הגיע לגדולה ולפעילות פורה, אלא ברוב חריצותו ובכוח שכלו. תלמודו חקר וניתוח באיזמל ההגיון הצרוף, לא סטה מהענין ולא הסתבך בפלפולים צדדיים; וכשהיה צורך לפעול, לא נתן למבוכה ולהיסוסים להשתלט עליו.

לא אחת, משבאה הישיבה עד משבר — והיהודים שכיתתו רגליהם למען הישיבה כר׳ חייקל הסופר, ר׳ זימל קושניר ועוד, לא הצליחו לסתום הפרצות, היו באים לרבי אלחנן ומודיעים שאזלו מזונות לתלמידים; מיד היה מפסיק תלמותו וניגש לאחד מבעלי הבתים כר׳ זאב ויגודסקי, ר׳ יחיאל רבינוביץ, ואומר לו: שמע נא, המצב הוא כך וכך; אני סגרתי לשעה את העסק שלי, אולי תסגור גם אתה את שלך ונצא יחד לאסוף קצת כסף?! — מובן שאיש לא העז לסרב לו, וכעבור שעה היה חוזר לתלמודו במשנה שקידה והתמדה, כאילו לא קרה דבר.

כגדולתו כן פשטותו וצניעותו. לא רדף אחרי הכבוד ולא ברח ממנו, אלא, פשוט, לא שם לב לו ולא החשיבו. נזכר אני בפרט אחד. באפלולית הסעודה השלישית או בשעת הדלקת נרות חנוכה בבית החסידים, היו מבחינים לעתים בדמותו הגבוהה כשהוא עומד מן הצד ומאזין לדברי התורה של הרבי מסלונים. החסידים העריכוהו מאד אולם בידעם שאין ברצונו להיות מופרע באורח חייו, לא הטרידוהו בשעת מעשה בכיבודים. מן הצד עמד — והאזין...

מלבד חידושיו שנתפרסמו בירחון „אוהל תורה״ הספיק עוד לפני החורבן לפרסם מחקרים בתלמוד „קובץ הערות״ על מסכת יבמות. שם צנוע, לכאורה, אולם אפיני למחברו שהיה אמן ההערה הקולעת והממצה; כמו שאמר לי פעם ראש ישיבה אחד: ההערה של רבי אלחנן זצ״ל היתה חורשת חריש עמוק ופותחת אפקים רחבים, היא היתה מפתחת את ההגיון של התלמיד, מטפחת מחשבתו העצמית ומכשירתו למחקר מקורי.

לזכרו

מספרים, בתחילת השואה כשהציעו לרבי אלחנן לברוח — דחה ההצעה ואמר: „ואלה הצאן, מה יהיה עליהם? אם הורים שלחו בניהם לישיבת ברנוביץ, היה זה מתוך הסתמכות עלי ואמונה בי... ואיך אוכל לעזוב את התלמידים — הלא אני מתחייב בנפשי, כמו שכתוב: אנוכי אערבנו מידי תבקשנר״.

מסיפוריו

שמעתי ממנו שני סיפורים על רבי ישראל סלנטר זצ״ל. פעם שאלו לרבי ישראל סלנטר: בן אדם עסוק, שאין לו פנאי אלא מחצית השעה ביממה, מה עליו ללמוד — תנ״ך, תלמוד, הלכה או אגדה?

— עליו ללמוד מוסר, עד שיווכח שהכל „הבל הבלים״, ואז יפנה לו כמה שעות נוספות ביממה ללמוד שאר ענפי התורה...

***

תלמיד אחד ביקש פעם מרבו ר׳ ישראל סלנטר לצאת לפעולה ציבורית, לטובת הכלל. התנה בו רבו ג׳ תנאים: שלא יתעייף, שלא יתרגז, ושלא ידחוק את השעה לגמור ענין בטרם זמנו, לפני שמועד סיומו הבשיל.

מ. ב.

הרב ר׳ יהושע מדבצקי — „הדיין משטוביץ״

דמות דיוקנו האצילה של רבנו הרב ר׳ יהושע מדבצקי זצ״ל — כולה זיו וטוהר והדרת קודש.

הרב ר׳ יהושע מדבצקי

מי ממתפללי „בית המדרש החדש״ שברחוב אולנסקה אינו זוכר את „הדיין מסטולבצי״? (זה כינויו).

ליל כל נדרי. הכל עטופים טלית וקיטל, הדיין ליד העמוד.

ארון הקודש פתוח ונכבדי העדה מחזיקים ספרי התורה בידיהם. וקול דממה דקה... בקול ערב פותח הדיין אמירת „כל נדרי" ואחרי כן הוא עולה על הבמה ובקול חנוק דמעות מתחיל לדרוש מעניני דיומא...

מי לא יזכור תפילתו הערבה בימים הנוראים בלווית הקהל: איש שקט וצנוע; מעודו לא נכנס בריב או בסכסוך. חי חיי עוני — ושמח בחלקו.

בתקופת היותו בברנוביץ, משנת תרס"ב (1902) עד תרצ"ב (1932), שלושים שנה בערך, — כיהן בתור דיין בברנוביץ.

בתרצ"ב עלה לירושלים, ובשנת תרצ"ה א' דסליחות מת. יבדלו לחיים נכדיו שנצלו מהתופת הנאצי ונמצאים כיום בארצות הברית; שני נכדותיו בירושלים.

יצחק יודלביץ

הרב ר' יחיאל מיכל ראבינוביץ

הרה"ג ר' יחיאל מיכל רבוניבץ ז"ל היה במשך שנים רבות דמות מרכזית בחיי היהדות הדתית בברנוביץ.

סוחר יערות, שהיה למדן מופלג וגדול בתורה. בזמנו פירסם ספר „אפיקי ים" וענינו — מחקרים בתלמוד ובהלכה, שזכה להערכה מרובה וקנה לו שם בעולם הלומדים.

איש המזיגה הברוכה של התורה והחיים ואיש היזמה היוצרת בחיי הציבור.

מבוני הישיבה „אוהל תורה", ממיסדי „גמילות חסד" וראש „אגודת ישראל" ומנהיגה בשנות היותו בעירנו.

גולת הכותרת של יצירתו — חברה ש"ס שריכזה סביבה את טובי הלומדים ואת בעלי הבתים החשובים שבעיר, ושימשה מרכז לפעולה תרבותית וחברתית קונסטרוקטיבית (מקומה היה בבית המדרש של בעלי המלאכה „פועלי צדק"). כאן נתגלה כאמן הפרשנות וההסברה. שיעוריו משכו רבים. שיטת ההרצאה שלו היתה כובשת ואף מרתקת: תחך בסוגיה, מבאר רקעו ויסודותיו של הנושא עד שנעשה בהיר ונהיר.

„גם לחינוך „עמך" דאג ושיעוריו בלילות שבת בפרשת השבוע (בבית המדרש הגדול) משכו מאות אנשים. הלימודים האלה חרגו ממסגרת של „שיעורים" והיו לשיחות־הסבר. הוא היה פורש פרשיות שונות ומעלה שפע של רעיונות מעולם ההלכה והאגדה.

עם גדולתו בתורה לא התעלם מחיי החולין. דאג את דאגת הכלל והתענין בסבל הפרט. בתרפ"ו (1926), כשנוסדו בפולין קופות „גמילות חסד", היה הוא הראשון שעורר את היזמה לייסד קופת „גמילות חסד" בעירנו, קרא לישיבות ולאסיפות, ערך מגביות, הסביר את רעיון גמ"ח בחוגים רחבים, התקשר עם המוסדות המרכזיים במדינה והשיג את תרומותיהם והלוואותיהם עד שהגשים המפעל.

בנו הרב יצחק רבינוביץ היה מוכשר ומוצלח, ממשיך נאמן לו בנחלו את תכונותיו וכשרונותיו של אביו בתוספת נסיון והשכלה מודרנית. משך שנים היה מנהיגם הרוחני של „צעירי אגודת ישראל" בעירנו.

בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה נתמנה הרה"ג ר' יחיאל רבינוביץ ז"ל רב בסטוטשין, אולם מבחינה חברתית לא פרש מברנוביץ. טבע חותמו על חיי הציבור בעיר ורישומו היה ניכר במיוחד על היהדות הדתית שעמד עמה בקשר ובמגע חי עד השואה.

מ. ב.

גדולי החסידות הסלונימאית ומנהיגיה בברנוביץ

הרה"צ רבי משה מידנר

הדמות המרכזית והרוח החיה בחברת החסידים ובישיבה היה רבי משה מידנר זצ"ל.

הרב ר' משה מידנר

עילוי שמשחר נעוריו ניבאו לו גדולות ונצורות. גאון שהפתיע גדולי תורה. מקובל וצדיק אפוף מסתורין ומוקף אוירה של יראת הכבוד וחרדת הקודש על ידי מקורביו המעטים ומעריציו הרבים.

ענותן קיצוני ומצניע לכת, סירב להקרא „רבי" או להתפלל ליד הכותל המזרח בבית הכנסת והיה נוזף במי שקם לפניו.

כל ימי חייו מתבודד ושקוע בתורה, חסידות וקבלה. נתמזגו בו יסודות ההתמדה והרציפות בלימוד עם עירנות רוחנית והיה כמעיין המתגבר.

חיבר עשרות ספרים ומחקרים בתלמוד, חסידות וקבלה, מפליאים במקוריותם.

ענוותנותו צימצמה פירסומו והשפעתו. בימי חייו לא פירסם שום יצירה משלו, ולאחר פטירתו נעלם עזבונו עם חורבן היהדות בפולין; היה מופקד בבית האדמו"ר זצ"ל מסלונים בברנוביץ ונחרב עם ביתו. רק טיפין נשארו, קטעי דברים שנרשמו על ידי תלמידיו.

חיבור שלו בשם „סור מרע ועשה טוב", ספר גדול בתורה ובחסידות, היה ערוך לדפוס, ובהקדמה ציין כי חיברו, כדי שלא ימחה שמו וזכרו מישראל.

בשנותיו האחרונות עמד בראש הנהלת ישיבת החסידים, ובתוקף תפקידו נאלץ לבוא לפעמים במגע עם „העולם". וכך נפגש עם גדולי

התורה בליטא, ראשי ישיבות ועסקני ציבור. גם דלתי ביתו נפתחו לפני „סתם יהודים" שפנו אליו בצר להם.

כן בא במגע כללי עם ציבור החסידים בימי שבת ומועד. בלילות שבת היה יושב עמם בצותא ומתייחד בעולם הניגון. גם בשדה זה חתר לביטוי המקורי והצרוף של הנפש החסידית על לבטיה כיסופיה. רגיל היה לנתח כל ניגון, בוחן דרכי יצירתו, השראתו וביטויו, ומבקר קשה כל נעימה מזוייפת וגילוי של השפעה זרה על הניגון העממי. שירתו ותפילתו היו כאש עצורה.

במוצאי שבתות היו מתכנסים אצלו מקורביו, יחידי סגולה, וסגור נפשו היה נפתח בסיפורי חסידים שהיו מעין תורה שבעל פה והיו מרתקים את המקשיבים. המספר והמסופר היו הופכים כעין הוויה מסתורית אחת.

דמותו של רבי משה מידנר זצ"ל נחרתה בזכרוני במעמד שראיתיו בערב חורף אחד, כשהוא עמד כפוף על ספריו בין שני נרות חלב גדולים דולקים, שקוע בעיון. כך היה לומד כל חייו לילות שלמים, נרדם לכמה שעות ביממה, בשעות הבוקר ולפנות ערב. בתוך אפלולית החדר המלא ספרים, היה נראה — במצחו הגבוה והמקומר, בעיניו השתוחות והלוהטות — דמות קדומים של איש רוח, החותר לגילוי תעלומות החיים.

בעל מוח ובעל לב גדול. נתמזגו בו חריפותה של קוצק עם התלהבותה של סלונים. ואכן, היה דמיון רב בין הליכותיו לבין התיאורים והסיפורים על ר' מנדיל, הרבי הראשון מקוצק. לא במקרה שימש מקור השראה לשחקן אחד מהלהקה הוילנאית בביצוע תפקיד הצדיק ב„הדיבוק".

תקופה מסוימת בחייו עשה בבריסק והיה נפגש עם הגאון רבי חיים מבריסק שהכירו והעריכו. עדי ראיה מסרו, שפעם אמר לו ר חיים — חידוש בתורה, ומשהבחין שאין ר' משה מקבלו, פנה לתלמידו—מזכירו שיוציא, את הקטע הזה מכתביו. ר' משה נרתע וניסה להתנצל, אולם ר' חיים השיב ההערה: אם היהודי הזה אינו מקבל את החידוש — סימן שמשהו לא בסדר.

משנתו של ר' משה היתה לפי שיטת הקונקורדנציה; היה פותח ענין בתנ"ך, עובר עליו בתלמוד, פוסקים ותשובות, ראשונים ואחרונים, בוחן ושוקל, מפרק ומנתח, פורש וסוקר, מאזן ומסכם — ומסיק את מסקנותיו.

בתלמודו חתר לאמת, ואך ורק לאמת, ללא סטיה צדדית. פעם שחח בתורה עם ראש ישיבה אחד, והלה אמר לו סברה בהלכות אישות.

— האם היה מתיר עגונה על יסוד סברה זו? — העיר לו ר' משה.

— לא! — ענה בן שיחו.

— אם כן למה אמרת אותה? — שאלו שוב ר' משה.

— סתם כך! — השיב לו האיש.

— ואצלי אין „סתם כך" — קרא ר' משה.

היה מתבודד, אבל לא מתבדל. ניחן בחוש מיוחד לתפיסת המציאות, והיה מגיב על המתרחש על פי דרכו.

זכורני, כשהועלתה פעם בעתונות החרדים בפולין שאלת הקהלות הנפרדות (דוגמת גרמניה) נזדעזע וקרא: „מי זה יעיז לקבוע, מי יהודי ומי לא! ואיזו נפש ממקור ישראל מחצבתה, ואיזו לא!... או כשהגיעו אליו בשורות אויב על מאורעות תרפ"ט (1929) בארץ ישראל, נדהם תחילה ומשנתאושש קרא: „אינני יודע אם העולם חשך, אי עיניי, — הן חשכו; אינני רואה שום דבר!".

ר' משה הפך בחייו אגדה. מקורביו לא העזו לדבר בשבחו אפילו בהעדרו, כי ידעו את ענותנותו הקיצונית וחששו להכוות בגחלת הקפדתו. אך התלחשו על גילויים מופלאים ומוזרים.

זכורני, עוד בחייו סופר על יהודי עני, נודד שנכנס פעם בימי אלול לביתו של ר' משה וביקש נדבה; נתן לו ר' משה ושאלו: „מאין יהודי? הנוסע אתה לימים נוראים הביתה?" ענה: „אני מרוחק מביתי ומצבי דחוק". קרא לו ר' משה: „עליך לנסוע לימים נוראים לביתך!" וכשיצא חזר וקרא אחריו: „עליך לנסוע לביתך לימים נוראים!". נכנס היהודים לביתו של ר' נח, חתנו של הדיין משטוביץ, שגר אז בשכנות, סיפר לו את המקרה ושאלו לחוות דעתו. אמר לו ר' נח: „אם האיש הזה אומר לך דבר — אל תהסס, סע!" לימים הוברר, שלעני אירע אסון והיה גם ענין של ירושה שחייב מציאותו.

החסיד ר' זיידל שאצקס, ממקורביו של ר' משה, שאלו פעם בשיחה לפי תומו, הזכור לו המקרה ביהודי עני שאמר לו לנסוע לביתו לימים נוראים? — ענה ר' משה: „זה לא כלום! (גאָרנישט), היה לי חשש כאילו גזר דין תלוי על האדם הזה („דינים" בלשונו) ואמרתי, מוטב שיהיה בימים נוראים בביתו עם משפחתו.

כן מספרים מקורביו שכאילו מזלו חזה את הסתלקותו הממשמשת ובאה. בשנתו האחרונה לא דלקו נרות החנוכה אצלו כהלכה, נאנח ואמר לכמה בהורים שעמדו לידו: „אצל ר' יחיאל ממוש לא דלקו הנרות בחנוכה האחרונה בחייו".

הוא היה רגיל להחליף ספרים בהשאלה עם רבי אלחנן. פעם שלח ר' אלחנן אחד מתלמידיו לקבל ספר בחזרה. כשבא התלמיד וסיפר את מבוקשו של רבו אמר ר' משה: „כעת אני זקוק לספר הזה, בעוד זמן מה לא אזדקק לו עוד". כעבור כמה שבועות נפטר ר' משה, ורבי אלחנן אמר אז, כי תשובתו לשליחו היתה מורה מאד בעיניו.

ר' משה נפטר בשנת השבעים לחייו, עוד לפני השואה. בלוויתו לא נישאו שום הספדים כרצונו. ארונו הוכנס לבית החסידים ליד ארון הקודש, והרבי ר' אברהם זצ"ל מסלונים קרא עליו את הסליחה „אנשי אמונה אבדו", שהיתה לקינה בפיו — והקהל העצום געה בבכי.

ביזמת החסיד ר' זיידל שאצקס, ממקורביו, שהיה מסור לו בלב ונפש, נבנה על קברו „ציון". בחודש אלול, בימים נוראים או בכל עת צרה, היו הולכים לקברו, — ומאז נעשה בית העלמין של ברנוביץ הצעירה ל„מיוחס". [הזקנים חדלו לחזור על המשפט „סוף אדם למות (למוש)"].

„בין שני הרים"

הפגישות בין שני הגדולים: רבי אלחנן ורבי משה מידנר, הזכירו את האוירה של „בין שני הרים". היו אלה נציגי שני עולמות, שידעו לכבד ולהעריך איש את רעהו, ועם זה לעמוד בתוקף כל אחד על דעתו. בענינים רציניים דחופים שדרשו הכרעה היו תמיד מתיעצים יחד.

— היש לך רוח הקודש (נבואה)? — שאל פעם באירוניה רבי אלחנן לרבי משה מידנר בשעת ויכוח קשה ביניהם.

— בכל אופן, רוח הקדושה ישנה! — השיב רבי משה מידנר — ובכל רעיון ומעשה יש לבדוק ולבחון מה הגורם המניע בדבר, אם רוח הקדושה שבאדם או להיפך.

*

פעם שוחחו על אישיות מסוימת ורבי אלחנן עיקם את אַפּוֹ, אמר לו ר' משה מידנר: אוֹן מיטן נאָז מעג מען ריידן לשון הרע", כלומר, האם בפה אסור לדבר לשון הרע ובעיקום־אף מותר, שהרי כתוב „כי באפם (באף) הרגו איש".

*

פעם אמר ר' אלחנן לר' משה מידנר: בעצם מה עשתה החסידות? — היא החליפה את הקירות, היינו מקודם היו קיר המזרח ומתפלליו — המיוחסים, ועכשיו נעשו קיר המערב ומתפלליו למיוחסים.

נענה ר' משה ואמר: לא רק שידוד קירות היה כאן — אלא שידוד מערכות ולבבות.

מ. ב.

הרה"צ רבי אברהם וינברג
האדמו"ר של חסידי סלונים בברנוביץ

ארבעים ותשע היו שנות חייו וארבע עשרה — שנות כהונתו, בהן נתגלה בכל שיעור קומתו כמנהיג. מעמודי התווך של החסידות ומהאישים המרכזיים במועצת גדולי התורה בפולין.

האדמו"ר ר' אברהם וינברג

לא היה ממשיך מסורת במובן הרגיל והמקובל. עצם הוויתו היה בה משום התקוממות נגד המציאות של שקיעת הדת, ירידת הרוח, התרופפות המוסר וניוון החסידות; הוכחה לכוחה הפורה והיוצר של החסידות.

בעל נפש סוערת ומתלבטת, מרקיעה שחקים וחותרת למעמקים. איש חקר והגות, שירה ואגדה. להט מתוך רעב לדעת. צמאון למעשים וערגון לעליה רוחנית. חיפש דרכים חדשות בחסידות ושאף לתיקון האדם והעולם. בעל מזג סוער מטבעו ונזיר וסגפן מהכרתו, התבודד שנים והתייחד בלמוד. מתבודד, אבל לא פורש מהציבור.

לאחר פטירת אביו הרבי ר' שמואל זצ"ל מסלונים נמשכו אחריו רוב גדולי הכולל, ותיקיו והנוער. הם ראו בו מורה דרך וסמל לעילוי הנאבק עם עצמו ועם הסביבה.

החסידות היתה לו תורת חיים, הלכה למעשה, ל„בכל דרכיך דעהו".

בתקופת כהונתו, בין שתי מלחמות העולם, רבו הצרות והחריפו הבעיות. הוא חי את תקופתו במיתח נפשי גבוה. כלוחם אמיץ לא גרס נסיגה וגילה ענין בכל דבר. נאמן לתורתו, היה בוחן כל דעה ובודק כל מעשה, עד כמה יש בהם מן האמת הצרופה ועד כמה הם נקיים מסיגי אנוכיות וחמרנות. נקט כלפי עצמו, תלמידיו ומקורביו קו של בקורת עצמית חמורה. ומעודו לא דחה איש ותמיד מצאו הפונים אליו הבנה, עידוד ועזרה. נקט בשיטת הטיפול האינדיוידואלי ברוח המאמר החסידי: „בשבילי נברא העולם", שכל אדם ואדם יש לו שביל משלו בעולם.

ומן הפרט אל הכלל.

החסידות היתה לו תורת חיים, הלכה למעשה. ל„בכל דרכיך הקבוצה, החוג והכולל שלה. את עניני הכלל הניחה לרבנות ולעסקנות הציבורית. עם ירידת הדת חל מפנה גם בשטח זה, — והחסידות חשה בנטל האחריות לכלל ונרתמה בעול עבודת הציבור.

ערנותו והתענינותו בעניני הציבור והזמן קרעו לו אפקים רחבים לפעילות. הבין את ההכרח בתיקונים ובשינויים, וצידד בשידוד מערכות, ביחוד בשדה הכלכלה.

כשאני הוגה בו עולים לעיני רוחי זכרונות שנות חיים, ימי חג ושבתות וביחוד הימים „הנוראים". מכל הארץ נהרו ובאו אליו חסידים. גלים של דביקות והתלהבות דתית מסביב. החסידים היו עומדים מרותקים בדחילו ורחימו ימים ולילות ומאזינים לתפילותיו, תורותיו וניגוניו.

תפילתו היתה סוערת ונרגשת, ויש שהיתה עוברת לקול דממה דקה. קולו היה ערב ומלבב. איש שיחה מובהק. איש מחשבה ומעורר מחשבה.

תורותיו נרשמו בחלקן על ידי תלמידו הרב ר' שלום ברזובסקי ומקצתן נתפרסמו בחוברות בהוצאת ישיבת „בית אברהם" בירושלים.

קסם מיוחד היה לניגוניו. שירתו היתה רווית כיסופים וערגון עד כלות הנפש. מעין תפילה ללא מילים.

השפעתו על כלל החסידים ועל כל פרט היתה חזקה.

אם בימי חול כך, בימי שבתות וחגים על אחת כמה וכמה. בימים ההם היו החסידים מגיעים בהשפעתו להתפשטות מגשמיות ומוצאים פורקן להמיית נפשם בתפילה לוהטת, בשירה נרגשת וברקודים סוערים.

באהבה עזה ובדביקות יוקדת היה מדבר בשבחה של ארץ ישראל ובקדושתה. בתרפ"ט (1929) ביקר בארץ וכשחזר הפליג בשבחה. נזהר מאבק דיבת הארץ ונמנע מכל בקורת על הישוב החדש. דבריו עודדו את עלית החסידים החדשה שהיוותה יסוד לבית הכנסת ולישיבת „בית אברהם" בירושלים ול„מנין" חסידי סלונים בתל־אביב ובבני־ברק.

כל ימי חייו הקצרים נלחם האיש עד שנשרף באש עצמו. פטירתו היתה לחסידי סלונים זעזוע שלפני החורבן.

נפטר ביום ב' דר"ח אייר תרצ"ג. כמה שבועות לפני פטירתו ביקר את ביקורו האחרון בארץ, ובהיותו בירושלים אסף אחדים

מחסידיו ואמר להם ליסד „מנין" ולקיימו בכל מחיר. במו ידיו ירה אבן פינה לבנין ואמר שברצונו שיהיה כאן מקום תורה ותפילה. משאלתו האחרונה בארץ שהיה בה משום צוואה נתקיימה.

באותו מקום קמו בית כנסת וישיבת „בית אברהם" הנושאים את שמו.

לזכרו

פעם שאל הרבי מסלונים לאחד מחסידיו, האם הוא קובע עתים לתורה או משתתף במסיבות חסידים? נאנח החסיד ואמר: מה פעם בדבר, אם אני עייף ואני נרדם תמיד? בכל אופן — עדדו הרבי — אין זאת „שינת חינם" (ע"פ משקל „שנאת חינם").

מ. ב.

הרב רבי שלמה, אחרון אדמו"רי סלונים

האדמו"ר מסלונים ר' שלמה זצ"ל נרצח ביום ו' חשון תש"ד ע"י הנאצים ימ"ש ומצא מנוחתו בקבר־אחים במחנה־עבודה ליד ברנוביץ. —

האדמו"ר ר' שלמה הי"ד

האדמו"ר הקדוש היה הרביעי משושלת אדמור"י סלונים. אבי השושלת היה הרבי ר' אברהם זצ"ל מסלונימא הנודע בשם „יסוד־העבודה" בעל המחבר של הספרים „חסד־לאברהם", „יסוד־העבודה", „באר־אברהם" ועוד. אחריו המשיך בכהונת הקודש נכדו הרבי ר' שמואל זצ"ל, ואחרי פטירתו — בנו הרבי ר' אברהם זצ"ל. כשנסתלק צדיק זה, מילא את מקומו בנו יחידו האדמו"ר הקדוש ר' שלמה הי"ד.

המעיין, אשר ממנו שאבה חסידות סלונים את תורתה ודרכה היה באר חפרוה אבות החסידות ומורי דרכה הראשונים, הרבי ר' שלמה מקרלין הנקרא בשם „הקדוש מקרלין", ותלמידו המובהק הרבי ר' מרדכי מלכאוויץ הנקרא בשם ה„זקן מלכאוויץ" ואחריו בנו הרבי ר' נח מלכאוויץ ותלמידו המפורסם הרבי ר' משה מקוברין.

נאמנה היתה סלונים לנקודת היסוד של אבותיה ורבותיה הראשונים מקוברין, לכאוויץ וקרלין, אשר האמת והאמונה וענוות הרוח היו נר לרגליהם. מקובל היה ביניהם בשם „הקדוש מקרלין", כי „כדי לעשות טובה ליהודי צריכים להיות מוכנים ללכת בבוץ עד הצואר". ומהצדיק מקוברין, כי „יום שלא עשה בו טובה כלשהי ליהודי איננו נחשב יום בחייו". תורה זו טבעה חותמה על אדמור"י סלונים, ומכאן הפשטות האנושית והקרבה הלבבית לכל דורשיהם.

ביתם ונפשם היו פתוחים תמיד לכל מר־נפש וקשה־רוח. הרבי היה אב לחסידיו ותמיד צבאו על דלתות חדרו יהודים שבאו להשיח דאגות לב וצרות נפש; בחורים ואברכים המחפשים דרך בעבודת ה'; יהודים המטופלים במשפחות ודאגת פרנסה רובצת עליהם; אב שבנו עומד לפני גיוס לצבא או צרת בנות בוגרות עליו; אנשים מוכי־גורל ויסורים ועוד ועוד. כל אחד היה יוצא וזהרה של הרווחה על פניו, כאילו השתחרר במקצת מנטל הסבל ועקת הנפש.

מספרים על אחד מאדמור"י סלונים, שניגש פעם לאיש ממקורביו, בזמן שישב ולמד, ואמר לו: אני מקנא בך שהנך יושב ולומד. וכשהלה תמה על זה, כאילו: מי מפריע גם בעדו לשבת וללמוד, נאנח הרבי ואמר: איך אפשרי לי להיסגר בחדרי ולשבת על תורה ועל העבודה, שעה שאני יודע, כי יהודים עומדים ורוצים לשפוך לפני את תוגת לבם ומרי נפשם, וחושבים כי בזאת אקל עליהם ממשא היסורים הכבד. אפס, הוא שמר על קביעת עתים לתורה ודייק מאד בשעוריו, בזמן שגזל מהשעות הספורות אשר נותרו לו לשינה. —

מנהג היה בידי אדמור"י סלונים לנסוע על פני ערים ועיירות בישראל, לעשות נפשות לחסידות ולאסוף כסף להחזקת היישוב הישן שבארץ ישראל בשם „כולל רייסין" מיסודו של הרבי ר' מנחם מנדיל מוויטבסק בעל „פרי הארץ" זצ"ל. בשבתות ובימים טובים היו עוברים בעצמם לפני התיבה. בדביקות ובהתלהבות, עורכים שולחנות לפני ה' ואומרים דברי תורה. חלק מדברי תורתם נמצא בכתובים, אשר לא זכו לראות אור בדפוס.

*

תרצ"ג נפטר פתאום הרבי ר' אברהם זצ"ל, אחרי שחזר מביקור מאה"ק, ובנו יחידו הרב ר' שלמה נתמנה ממלא מקומו. בגלל גילו הצעיר (כבן 20) סירב לקבל את המינוי ודחה אותו לזמן מאוחר יותר. הוא נשא את בתו של האדמו"ר הקדוש מאלכסנדר הי"ד, וישב שם כשנתיים על התורה ועל העבודה. גם אז, בשנות־הביניים, נהרו אליו חסידים לשבתות וחגים, ואהבת־נפש נקשרה בינו לבין חותנו.

אחרי כן חזר לברנוביץ וקיבל על עצמו את הנהגת הכולל והישיבה הגדולה „תורת חסד", בין מאות תלמידיה רבנים גדולים בתורה וביראה, חסידים ואנשי מעשה.

עד לפרוץ המלחמה. משהוקם הגיטו דאגו לו לפנה לעבודת הבורא, שיהא נושא לבושו ונוהג כמנהגיו, ומכל עברים פנו אליו לעצה ותושיה.

עם חיסול הגיטו, טבת תש"ג, הועבר למחנה עבודה ליד ברנוביץ. הצוררים הציקו לו ביותר והתעללו בו בכל הזדמנות. גם בגיהנום זה שמר על צלם האלוהים שבו, וכפעם בפעם כשהיו הצוררים פוקדים עליו להכות או להצליף ביהודי, היה מסרב וסופג בעצמו מכות כפליים. כלואי הגיטו השתדלו לעזור לו בשמירת שבת, וגם הרופא היהודי היה מספק לו תעודות־מחלה בשבתות וחגים.

יום ו׳ בחשון תש״ד הוא היום המר והנמהר בו רצחוהו הנאצים יחד עם עוד שמונים יהודים וקברום בקבר־אחים. היו אלה הקרבנות האחרונים. שרידי היהודים נמלטו ליערות והצטרפו לתנועת הפרטיזנים.

מ. ב.

לזכרו

מספרים על הרבי הצעיר רבי שלמה זצ״ל מסלונים שכבר נעשו כל ההכנות והסידורים לבריחתו, אולם בליל השבת האחרונה כשהתפלל לפי העמוד פרץ בבכי וכל הקהל בכה אתו. הוא נשאר, כי לא יכול היה לעזוב את חסידיו בעת צרה וקיים „הנאהבים והנעימים ובחייהם ובמותם לא נפרדו״.

מספרים, פעם עבר ר׳ משה מקובלין את טריסק ונכנס אצל המגיד מטריסק זצ״ל. במשך שיחתם שאלו המגיד: האם נשארו ספרים מאבותיכם? כן — ענה ר׳ משה. האם הספרים כבר נדפסו או עודם בכתובים — המשיך המגיד לשאול. — הם נשארו בלבות יהודים — ענה רבי משה.

גם תורות רבנו זצוק״ל נשארו בלבבות יהודים. ה׳ ינקום דמו.

ישראל שורצמן („הדרך״)

א. ברנוביצאי

ישיבת „בית אברהם״ בירושלים

(זכר יחיד ל„תורת־ברנוביץ״ והמשך לישיבת „תורת חסד״ בברנוביץ)

ברנוביץ — מקום תורה

ברנוביץ הצעירה זכתה להיות מרכז לתורה ומבצר לחסידות, מרכז בעל נוסח, צביון ואופי מקוריים משלה. למעמד זה הגיעה בזכות שתי הישיבות הגדולות והמפורסמות: ישיבת „תורת חסד״ בראשות האדמו״ר מסלונים זצ״ל ו„אהל תורה״ בראשות הגאון רבי אלחנן וואסרמן זצ״ל. ואכן, היתה עירנו אכסניה נאה לתורה.

מרן הגאון בעל „חפץ חיים״ הסביר פעם רעיון זה במובא בפרקי אבות על ר׳ יוסי בן קסמא, שפגע בו אדם אחד ורצה לתת לו אלף אלפי אלפים דינרי זהב כדי שיגור במקומו. ואמר לו ר׳ יוסי, אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני גר אלא במקום תורה. בשיקול ראשון נראה הענין תמוה: הלא בכסף תרעפות אפשר לייסד מקום תורה, להקים ישיבות ולהביא תלמידיחכמים וכו׳? אלא שהתורה זקוקה למקום מתאים לה, לקרקע ולאקלים מיוחדים.

שכן אין ישיבה מקום ללמוד תורה בלבד, היא בית רוחני. בדומה לבית הורים, מעצבת הישיבה את דמותו הרוחנית של חניכה, מגבשת את דעותיו והשקפותיו עד שדברי תורה נבלעים בדמו ובנפשו. זוהי ההוויה של בן תורה. טיפוס של בן תורה מתגבש בשקידה בלימוד התורה בהשפעת מדריכים ומחנכים, ובעיקר בכוח האוירה של הישיבה. המקום, הסביבה והאנשים תורמים יחד חלקם ליצירת האוירה. זה סוד עלית הישיבות בברנוביץ שגדלו והצליחו ועשו פרי לגאון ולתפארת בבית ישראל, כי אכן היה היתה ברנוביץ מקום תורה.

השיטה המיוחדת לישיבת „תורת חסד״ בברנוביץ

ישיבה זו היתה יצירה חדשה בעולם הישיבות, ובמידה מסוימת גם מיוחדת במינה. רבים התייחסו, בתחילת צעדיה, בספקנות לנסיון החדש ופקפקו בהצלחתה.

מגמתה היתה — מזיגה של דרך הלימוד על פי השיטה החדשה שהונהגה אז בישיבות הגדולות בליטא ושוכללה על ידי גאוני הדור — היא שיטת ההעמקה והחדירה לעמקה של תורה, עם שיטת החסידות, תוך מיצוי האור והלהט הנפשי שבה. למטרה זו בחרו מייסדיה ראש ישיבה בהרב הגאון ר׳ אברהם שמואל הירשוביץ זצ״ל (שהיה מפורסם בצעירותו בשם „העילוי מטולצ׳ין״), נכד להגאון ר׳ אליעזר מטלז זצ״ל. המיזוג הזה הצליח יותר מהמשוער. נוצרה ישיבה ליטאית טפוסית שרוח של חסידות צרופה שררה בה. שתי השיטות הללו השלימו האחת את רעותה והיו מקור ברכה. הישיבה גדלה, התפתחה ושגשגה, ותלמידים רבים נהרו אליה מכל מדינת פולין, שמה הלך לפניה בכל המדינה כמקום חנוך למופת לתורה ולחסידות ובית־יוצר אמיתי ל„בן־תורה״.

בתקופת קיומה של הישיבה בין שתי מלחמות העולם, כשלושים שנה בערך, זכתה להקים דור צעיר של רבנים, ראשי ישיבות ו„סתם יהודים״ תלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה. כל מקום שם נקלע תלמיד הישיבה היה הוא המשפיע הרוחני בחוגו. עם השואה גלתה הישיבה זמנית מברנוביץ לטבריק שבליטא, וגם שם למדו תלמידיה, תחת יד האויב, בשקידה ובמסירות נפש, אך לא האריכו שם ימים. יהא זכרם ברוך לעולם.

ישיבת „בית אברהם״, ירושלים — המשך לישיבת „תורת־חסד״

עד שלא שקעה שמשה של ישיבת „תורת חסד״ מברנוביץ, זרחה שמשה של ישיבת ברנוביץ בירושלים. היה זה בימים אשר העולם חשך בעדנו. אותה שעה, בשלהי תש״א, התאספנו חוג ידידים ובני תורה מברנוביץ, שכל אחד ואחד מהם אבד לו כל הקדוש והיקר לו, וסוכם: „אם אין לאל ידנו להציל את הגופים והנפשות היקרים לנו מכל יקר נלחם נגד שיטתו של אותו רשע ימ״ש, שיותר משרוצה הוא להשמיד את גוף עם ישראל, רוצה הוא להשמיד את רוח עם ישראל״. אותה השעה נתגבש הרעיון ללחום מלחמת הצלה לרוחה הכביר של קהילת הקודש ברנוביץ ומרכזה הרוחני — הישיבה.

באותו מעמד הוחלט ליסד את ישיבת „בית אברהם״ ע״ש ישיבת ברנוביץ שתשמור על מורשת הרוח ששררה בין כתליה ותמשיך בשיטותיה המיוחדות בלימוד התורה והחסידות.

הוגה הרעיון, היוזם, המייסד, המנהל וראש הישיבה הוא אחד מראשי בניה־בוניה של ישיבת ברנוביץ הרב הגאון ר׳ שלום נח ברזובסקי שליט״א, בן לעסקן ציבורי החשוב מראשי ויקירי קהילת ברנוביץ הרה״ח משה אברהם ברזובסקי, שעמד שנים רבות בראש הקהילה בברנוביץ. הוא עזב משרה דומה רמה וחשובה באחת

הישיבות בארץ־ישראל ונגש במרץ רב לבנינה מחדש של ישיבת ברנוביץ.

הגרעין הראשון של תלמידי הישיבה היה משרידי פליטת ישיבת ברנוביץ ומבני חסידי סלונים מברנוביץ בארץ.

בראש הועד למען הישיבה עמדו שני פרנסי קהילת ברנוביץ הרה"ח ר' ישראל זלמן שלובסקי ז"ל (נציג עיירת מייצ'ט במועצה האזורית של הקהילה) והרה"ח ר' ישראל קופילוביץ ז"ל, עסקן ותיק.

בחוסר כל ניגשו ליסוד הישיבה אבל בהחלטה נחושה וברצון כביר. צעד אחר צעד גדלה הישיבה והתפתחה (ורבים מבני ברנוביץ בארץ ובגולה נמנו על דגלה) עד שהיתה אחת הישיבות הגדולות והחשובות — בכמות ובאיכות — בירושלים.

ישיבת „בית אברהם" בירושלים

כיום לומדים בה תלמידים מצויינים מכל ערי הארץ ומושבותיה, יוצאי פולין הליטאית החוזרים לאכסניה שלהם, ומבני חוגים אחרים המוצאים בה את המקום המתאים ביותר להשתלמות תורנית רוחנית.

בנשאה את שם ישיבת ברנוביץ, היא משמשת אות כבוד לעירנו ומנציחה זכרה בדרך ההולם ביותר.

ישיבת „בית אברהם" בהתפתחותה

מלאו אחת עשרה שנה לקיום הישיבה בארץ־ישראל — תקופה של בנין, יצירה ועליה מתמדת. השיטה, שעמדה בכור המבחן וההצלחה בברנוביץ, הוכיחה את חיוניותה בירושלים כגורם לעליה רוחנית ולשלמות. עדים לכך רוחה של הישיבה ותלמידיה־חניכיה המפיצים אור תורה ויהדות.

מקומץ קטן של תלמידים, שנתלקטו בעת יריית אבן הפינה בתש"ב, מונה כיום הישיבה: תלמוד תורה ומכינה לישיבה, ישיבה גדולה של בחורים, כולל אברכים המשתלמים בתורה אחרי נשואיהם והישיבה מכלכלתם בתקופת ההשתלמות, פנימיה משוכללת לתלמידי הישיבה מחוץ לעיר ירושלים. ליד הישיבה קיימת קופת „גמילות חסד" בשם „חסדי שלמה" (ע"ש קברניטה האחרון של הישיבה בברנוביץ, האדמו"ר הרה"צ ר' שלמה דוד יהושע זצ"ל הי"ד מסלונים־ברנוביץ), העוזרת לבני הישיבה בדחקם וביחוד לסידורם הקונסטרוק־טיבי בחיים.

גידולה של הישיבה והתפתחותה משתקפים גם בתקציבה. מהת־חלה צנועה של תקציב בשיעור 300 ל"י בשנת היסוד תש"ב, הגענו בע"ה לתקציב של כ־40 אלף ל"י בתשי"ב.

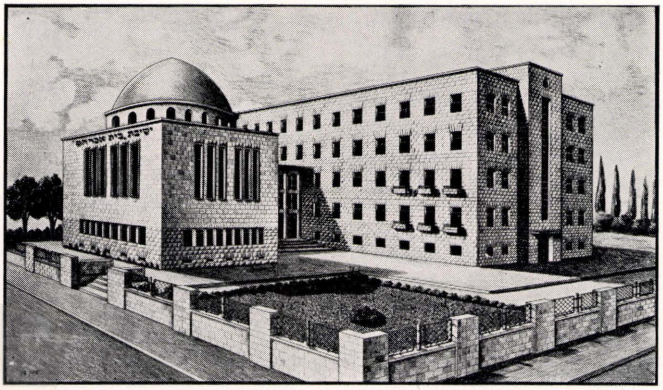
בסיכום: אכן, יש ה' במקום הזה ורוח ישיבת ברנוביץ חיה

לקראת הקמת בנין חדש לישיבת „בית אברהם"

בעזרת ידידי הישיבה בארצות הברית נרכש בשביל הישיבה, לכבוד יובל העשור שלה, מגרש במרכז ירושלים. בתכנית הבנין — בנין גדול שיכיל בתוכו את הישיבה, המכינה, התלמוד תורה והפנימיה.

רק אז תהיה באפשרותה של הישיבה לפתוח את שעריה לכל דורש; ולא יאמר אדם צר לי המקום בירושלים ובישיבה.

עוד אין לנו הסכומים הדרושים לביצוע המפעל הגדול. אולם אנו ניגשים בחרדת הקודש למימוש התכנית ברצון טוב ובאמונה בנין זה יהיה יד־נצח לקהילתנו, קהילת ברנוביץ, לזכרון עולם לנו ולתפארת עיר קדשנו. כי החליטו ראשי הישיבה ועסקניה — ואושר בתכנית הבנין — להקדיש אולם־לימודים מיוחד, כזכר לקהילת ברנוביץ, אשר בו יוחקו על לוחות־שיש שמות קדושי ברנוביץ.

תכנית הבנין החדש של ישיבת „בית אברהם" בירושלים

מפלגות – פארטייען

ד״ר שלום פרס

התנועה הציונית

ברנוביץ היהודית הצטיינה בפעולה ציבורית מסועפת — והציונות מרכזה. התנועה הציונית חדרה עמוקות לכל שכבות האוכלוסיה היהודית: האינטליגנציה והסוחרים, בעלי המלאכה ופועלים, מבוגרים ונוער. היא היתה תנועה עממית מובהקת.

עם התפתחותה של התנועה הסתעפו פעולותיה בתעמולה והסברה, בהנחלת הלשון והתרבות העברית, ביצור הקרנות הלאומיות; דאגה להבראה גופנית של הנוער באמצעות אירגוני־ספורט כמו ה„מכבי״, „הפועל״ ועוד; חינוך חלוצי לנוער בנקודות־הכשרה; חינוך האשה לחיי חברה ולפעולה ציבורית כמו „ויצו״ ועוד ועוד. ושעל כן היתה גם הציונות בעירנו אבן־בוחן לעירנות ולפעילות ציבורית גם בתחומים של חיי המקום שהם מחוץ למעגל עיסוקה הישיר, אולם הוש־פעו והופעלו בעקיפין ברוחה היוצר וביזמתם הברוכה של עסקניה.

שכינת הציונות ליותה את ברנוביץ היהודית מראשית תקומתה. עוד לפני שהפך המקום מנקודת ישוב לישוב של ממש הנצו בו כבר ניצניה הראשונים. בעתונות העברית משנת 1897 כבר נזכרים מגביות ואוספי־כספים למען ארץ־ישראל בבתי מדרשות ובחתונות. אוסף הכספים הראשון נערך בחתונתו של העסקן הציוני הותיק והנאמן יצחק יאסינובסקי ז״ל ב־1897. הקומץ הקטן של פעילי הציונות הנאמנים גדל והלך משנה לשנה. נוצרו חוגים וועדות. אורגנה פעולה שהקיפה ברבות הימים את כל שכבות הישוב.

כבר ב־1904 היתה בברנוביץ „אגודת ציונים״, מאורגנת

הועדה המאוחדת לעניני הקרן הקיימת לישראל בברנוביץ עם בא־כוח המשלחת הארצישראלית הח׳ נאמן (1926)

למטה מימין: גרינוולד, וורטהיים, איטה שלימוביץ, סטולר, לא ידוע.
יושבים מימין: גבזה, קושנירובסקי, גולדין, נאמן, מוקסיי, מ. מ. גינצבורג, חנה פרלוב.
עומדים מימין: זיכוביצקי, אגולניק, לא ידוע, ביטנסקי, גלמבוצקי, קושניר, לידובסקי, גבזה.

ועד הפועל של הקרן הקיימת לישראל בברנוביץ (1933—1934)

יושבים מימין: ד. קצנלסון, ד"ר פרס, מ. מוקסיי, גב' סבצ'יצקי.
עומדים מימין: ש. ברמן, איטה בולוצקי (ברמן), ח. רוזין, ב. צ. פולונסקי.

חברי המשרד הארצישראלי בברנוביץ (1934)

יושבים מימין: קצנלסון, מוקסיי, אינז' טננ־בוים, פרלוב, ארלנסקי, ד"ר קגן
עומדים מימין: פולונסקי, מ. ברימברג, ד"ר בוסל, ח. רוזין, גולדשמיד, פוטרמן.

כהלכה, ובראשה עמד ר' זימל מינץ ז"ל, סגן יו"ר — ד"ר צ'רניכאָוו, מזכיר — מנחם מנדל צ'רניכאָוו. עם החברים הפעילים בועד נמנו ה"ה: מ. מ. גינצבורג, יצחק יסינובסקי ועוד (ראה — „אַנהויב פון ציוניזם אין באַראַנאָוויטש").

לאחר המלחמה הרוסית־יפאנית (1905), אחרי שזימל מינץ עזב את ברנוביץ התייצב ר' מנחם מנדל גינצבורג בראש ההסתדרות הציונית והפעילות הציבורית בעירנו. התקופה שבין מלחמת רוסיה־יפאן (1905) עד למלחמת העולם הראשונה (1914) היתה לתנועה תקופת פריחה ושיגשוג, גידול וביצור.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה שותקו חיי הציבור ועם זה נפסקה גם הפעילות הציונית.

בראשית שנות העשרים, עם תום המלחמה, כבר תופסת התנועה את המקום המרכזי בציבוריות היהודית בעירנו והשפעתה גדלה והלכה עד שהיתה מרכז הפעילות הציונית לכל ישובי היהודים באיזור, הקרובים והרחוקים. כאן התנהלה פעולה אינטנסיבית למען הקרנות, ובשטח זה תפסה ברנוביץ, באופן יחסי, מקום חשוב ביותר.

כן פותחה פעולה עניפה בשדה הנחלת הלשון והתרבות העברית. נוסדו גני ילדים, בתי ספר, ושעורי ערב לנוער ולמבוגרים. העתונות והספרות העברית זכו לענין רב בחוגים רחבים.

בשדה הספורט וההתעמלות פעלו „המכבי" ו„הפועל", שהקיפו המוני נוער ומבוגרים — תנועה עממית לתרבות הגוף — מושתתת על יסודות לאומיים של תרבות עברית וארץ־ישראל.

עם תקומת „החלוץ" והתעוררות רעיון העליה לארץ־ישראל — הופכת ברנוביץ מרכז להכשרה ולעליה. נוסדו קיבוצי־הכשרה ומאות צעירים הוכשרו בהם לחיים חדשים בארץ ישראל. הנוער היהודי חדר לעבודות ולמקצועות שיד יהודית לא נגעה בהם במשך דורות.

לא היתה אף פינה בחיי הציבור שהציונות הזניחה אותה.

ולא היה גוף ציוני במקום שלא גילה ערנות חברתית.

תפקיד חשוב בשדה התעמולה, ההסברה והפעולה הציונית מילאה הסתדרות הנשים „ויצו", שמנתה מאות חברות, ביניהן עשרות מהאקטיבה הציבורית בשדה הפעולה הסוציאלית והחינוכית. במיוחד הצטיינה „ויצו" באירגון השוקים למען הקרן הקימת לישראל.

בראש הסתדרות נשים זו עמדו: לאה ויניקוב, מרת סאווטשיצקי, רבקה יוסלביץ ועוד. פעילות ציבורית מתמידה, חרוצה ושקדנית ניהלו מפלגות הפועלים הציוניות עם „פועלי ציון" בראש. המוני יהודים ונוער רב התרכזו מסביב ל„ברית הצה"ר" ו„ביתר".

העסקנים הציונים היו מיוצגים ופעילים בכל מוסדות הציבור, בקהילה, בעיריה, באגודות, באירגונים ובחברות.

האינטליגנציה היהודית במקום היתה ציונית ברובה, ופעילה מאד בחיי החברה. יזכרו לטובה העסקנים שהקדישו את כל כוחותיהם וחייהם להגשמת הרעיון הציוני, שיקעו בה נפשם ושירתו את הרעיון הלאומי במסירות ובנאמנות, בדיקות ובקנאות: יצחק יאסינובסקי, מנחם מנדל גינצבורג, מ. מ. צ'רניכוב, זימל מינץ, עו"ד אדלר, יעקב ברמן, המורה דוד פצנלסון, המהנדס וויניקוב, המהנדס טננבוים, ד"ר נחומובסקי, ד"ר שניצקי, ד"ר משה יאסינובסקי, ד"ר בוסל, עו"ד קרזנר, אליעזר ברנשטיין, צבי חופי (ברגמן) ועוד.

שכם אחד עמם פעלה שורה של עסקנים צעירים — שלא זכו בעצמם לראות את ארץ תקותם. תנצ"בה.

אליעזר לידאווסקי

„פועלי ציון" (לינקע)

אין זומער 1918 איז פאַרגעקומען א פארטרויליעצע באַראַטונגען פון אַן ענגער איניציאַטיוו־גרופע, אויף וועלכער ס'איז געגרינדעט געוואָרן אַ קאָמיטעט פון „פועלי־ציון". צו אים האָבן באַלאָנגט די ח"ח מיכאל קאפלאן, באַשקע אייזנשטאַט, די ברידער לוואָוויטש א. אנד.

די ערשטע דאגה איז געווען, ווי אזוי באקומט מען די מעגלעכקייט צו קומען אין ענגער באריהרונג מיט דער יידישער יוגנט און פירן צווישן איר אַן אויפקלערונגס־ארבעט, אין אַ צייט וועו יעדע פאַליטישע און געזעלשאפט־לעכע טעטיקייט איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. מיט גרויס מי איז געלונגען אריסצובאַקומען א דערלויבעניש פון דער אַרטיקער דייטשער מאַכט צו עפענען אַ לעזע־זאַל. אייגנטלעך איז עס געווען אַ פאַרשטעלטער לאָקאַל פון די „פועלי־ציון", ווו עס פלעגן זיך צונויפקומען בחורים און מיידלעך פון אלע שיכטן אין דער פרייער צייט, באזונ־דערס אין די שבתים, צו לייענען אַ צייטונג און אַ יידיש ביכל, שפילן אין שאַך און סתם פירן פאַרשידענע שמועסן.

נאָך דער דייטשער רעוואָלוציע, האַרבסט 1918, איז די פאַרטיי ארויס אויף דער עפנטלעכקייט אין איר פרעכ־טיקן לאָקאַל בייַ מ. ד. שערעשעווסקין אין געמויערטן הויז, ווו ס'איז אַמאָל געווען דער קינא „עדען".

די דייטשן האָבן געהאַלטן ביים פאַרלאָזן די שטאָט, און יעדן טאָג האָט מען דערוואָרט דאָס אַנקומען פון די סאָוויעטן. די „פועלי־ציון" האָט אַנגענומען אן עקסטרעם־לינקע פלאַטפאָרם. די ערשטע העלפט פון 1919 איז פאַר־לאָפן אונטערן צייכן פון רוסיש־פוילישן קריג. אַ גרויסער טייל פון די „פועלי־ציון" חברים, צוזאמען מיט זייערע פירער, איז אויסגעקיין רוסלאַנד און די פאַרטיי זעלבסט איז ביסלעכווייז צעפאַלן געוואָרן. עס זענען פון צייט צו צייט געמאַכט געוואָרן פרויון אויפצולעבן איר, אָבער אַן דערפאַלג.

„צעירי ציון"

סוף 1918 האָט זיך אַרגאַניזירט אַ ציוניסטישע אַרבעטער־גרופּע, אין שפיץ פון וועלכער עס זענען געשטאַנען: וועלוול קאווענסקי, יהושע וויינגער, שלמה ראוויצקי א. אנד. אַרום זיי האָט זיך קאַנצענטרירט אַ טייל פון דער יידישער אַרבעטער־איטעליגענץ, וועלכער האָט נישט גע־פונען זיין אָרט אין די ראַמען פון לינקע „פועלי־ציון".

דער ניי־געשאַפענער קרייז איז אין אַנפאנג דערשינען פאַר דער עפנטלעכקייט אַן א באַשטימטן פראַגראַם און אפילו אַן א נאָמען. אונטער דער ווירקונג און לייטונג פון די ח"ח ניאמע נאכומאָווסקי און משה מוקאַסיי, וועלכע האָבן זיך דאַן צוריקגעקערט פון רוסלאַנד אלס אקטיווע

טוער פון צ"צ, איז פון דאָזיקן קרייז מיט דער צייט אַנט־שטאַנען די „צעירי־ציון" אַרגאַניזאַציע אין באַראַנאָוויטש.

דערווייל איז דאָס געווען די איינציקע ציוניסטישע ארבעטער־פאַרטיי אויף דער יידישער גאַס, וועלכע האָט געמוטען אַ גרויסן אַנטייל אין אויפבוי פון יידישן געזעל־שאַפטלעכן לעבן אין שטאָט אין די יאָרן פון נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. זי האָט זיך באַטייליקט אין די וואַלן צו דער ערשטער קהילה און דורכגעפירט אירע פאַרשטייער אין פרעזידיום און פאַרוואַלטונג. דורך איר איניציאַטיוו איז געגרינדעט געוואָרן אַ יידישע פאַלקס־שול און אַ ביבליא־טעק. עס זענען צוגעציגן געוואָרן נייע כוחות און סימפא־

טיקער. עס איז געשאַפן געוואָרן אַן ענגער קאָנטאַקט מיט די צ"צ אַרגאַניזאַציעס אויף דער פראָווינץ און מיט דער פאַלקס־פראַקציע צ"צ אין ווארשע. די אַרבעט איז געפירט געוואָרן אינטענסיוו און דרייסט. זי איז נישט אָפגעשטעלט געוואָרן אפילו דאָן, וועז די שטאָט האָט זיך אַ געוויסע צייט געפונען אונטער דער הערשאַפט פון די סאָוויעטן בעת זייער דראַנג נאָך ווארשע, אין זומער 1920. ממש אונטער זייער רוקן איז דאָן פאָרגעקומען אַ צוזאַמענקונפט אין דער ציר־

קאָמיטעט פון „צעירי ציון" אין 1921

עס זיצן פון רעכטס: נחמיה קראָשינסקי, מ. מוקאַסיי, נ. נאָכומאָווסקי, ש. זעליקאָוויטש, קושניראָווסקי.
עס שטייען פון רעכטס: ברכה גלעזער (מוקאַיי), ש. עפשטיין, ברוק, י. ווייגער, רבקה יאָסעלעוויטש, ש. ראָוויצקי, זעליקאָוויטש, מאָקס ליאַכאָוויצקי.

ראַיאָן־קאָנפערענץ פון דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער פאַרטיי „צעירי ציון" אין באַראַנאָוויטש (1921)

אונטן פון רעכטס: ב. גלעזער, מ. ליאַכאָוויצקי, סימע קאָפלאָן, אומבאַקאַנט, זעליקאָוויטש.
עס זיצן פון רעכטס: קאָוועגסקי, ראָוויצקי, אומבאַקאַנט, טיקטינסקי, נאָכומאָווסקי, מוקאַסיי, קראָשינסקי.
עס שטייען פון רעכטס: ווייגער, מאַלאַכאָווסקי, אומבאַקאַנט, יאָסעלעוויטש, אומבאַקאַנט, שרה בערענשטיין, אומבאַקאַנט, זעליקאָוויטש.
אויבן פון רעכטס: ראַבינאָוויטש, קושניראָווסקי, קאָפלאָן.

ניסטישער שול, אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט חברים פון די אַרומיקע שטעטלעך, — אַ מין קרייז־צוזאַמענפאָר.

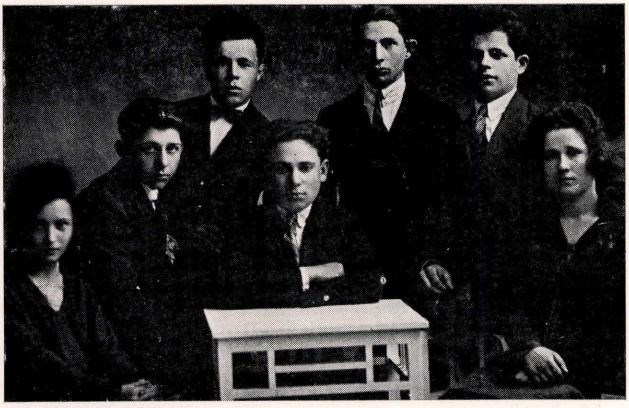
די ערשטע עפּנטלעכע קרייז־קאָנפערענץ פון דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער פּאַרטיי „צעירי־ציון" איז באַראַנוויטשער געגנט איז פאָרגעקומען דעם 18־טן נאָוועמבער 1921. עס זענען דאָן באַהאַנדלט געוואָרן פראָגן פון עליה, אַרבעט פאַרן קרן־היסוד, בנק־הפועלים א. א. וו.. עס זענען אויך אָפּגעגעבן געוואָרן באַריכטן פון קאָנגרעס און וועלט־קאָנפערענץ. ס'איז געווײַלט געוואָרן אַ ראַיאָן־קאָמיטעט.

אַ קאָרעספאָנדענץ וועגן דער טעטיקייט פון צ"צ אין באַראַנאָוויטש געפינען מיר אין „באָפרייאונג" פון 22־טן יוני 1920 (צענטראַל־אַרגאַן פון דער פאַלקס־פּראָקציע „צעירי ציון" אין פּוילן):

„מיט אַ צייט צוריק האָט די אַרטיקע אגודה פון „צעירי ציון" אָנגעהויבן צו פירן אַ בריייטע אַרבעט. אָבער אַנ־שטאָלטן, עקאָנאָמישע און קולטורעלע, ווערן כמעט אינ־גאַנצן אָנגעפירט דורך אונזערע חברים. צו די וואָלן אין קהילה האָבן מיר דורך אונזער ליסטע דורכגעפירט 6 פּאַרשטייער פון דער אָלגעמייער צאָל 24. אונזער אַרגא־ניזאַציע האָט אַ פּאַרשטייערשאַפט אין פּרעזידיום (וויצע־פּאַרזיצנדער), אין ועד הקהילה (2 ערטער) וווּ אויך אין אָבער קאָמיסיעס. זי איז אַן אַרבעטער אַרגאַניזאַציע אין שטייט אויפן ציונ.־סאָציאַליסטישן באָדן. די טעטיקייט אונזערע ציט צו אלץ נייע כוחות און סימפּאַטיקער. חוץ די אָלגעמיינע זאַמלונגען לטובת דעם נאַציאָנאַל־פונד האָט אונזער אַרגאַניזאַציע באַשטייערט יעדן מיטגליד מיט אַ חודש־אָפּצאָל פאַרן „קרן העבודה". נישט לאַנג האָבן מיר געגרינדעט אַ „חלוצי צעירי־ציון", וועלכער ציילט שוין עטלעכע צענדליק חברים. די רעגיסטראַציע פירט זיך מיט דערפאָלג. די נעכסטע וואָכן פאָרט אָפּ אַ גרופּע חברים־אַרבעטער".

„צ ע י ר י צ י ו ן" ־ י ו ג נ ט

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה און פּויליש־רוסישן קריג איז די יוגנט אין באַראַנאָוויטש געווען אין אַ מצב פון דעמאָראַליזאַציע, אָן לערע און דערציונג. די יוגנט האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום די פּאַרווויילונגס־ערטער: קאָפּע, קינא, פייערלעשער — און שבת אין די בתי־מדרשים.

קאָמיטעט פון „צעירי ציון"־יוגנט (1923)

עס זיצן פון רעכטס: פייגל שעפּץ, יעקב פּי־בושעוויטש, אומבאָקאָנט, רייזל צירולניק. עס שטייען פון רעכטס: ישראל דאָבקאָווסקי, מאָרדקאָווסקי, לייזער לידאָווסקי.

אין יענער צייט איז געעפּנט געוואָרן אַ יידישע פאָלקס־שול אין הויז פון עלטשיק באלאבוס, און גלייכצייטיק מיט דעם איז צוגעטרעטן אַ גרופּע אָקטיוויסט חברים פון „צעירי־ציון" — יהושע וויינגער, בנימין נאכומאָווסקי, יעקב כהן, משה מוקאָסיי, שלמה ראוויצקי, אהרן כהן א. א. — צו אַרגאַניזירן אָוונט־קורסן פאַר דער דערוואַקסענער יוגנט. די „צעירי־ציון"־יוגנט־אַרגאַניזאַציע, וואָס זאָל זיך ווידמען דער ציוניסטישער און סאָציאַליסטישער טעטיקייט. די יוגנט האָט זיך אָפּגעענטפערט אויפן רוף. אין ערשטן קאָמיטעט פון די „צעירי ציון"־יוגנט אין באַראַנאָוויטש זענען געווען די חברים איטע שלימאָוויטש, פייוול ביטענסקי, יעקב פּיי־בושעוויטש, רייזל צירולניק, דאָבקאָווסקי, פּייגל שעווץ, דער אונטערנעמונג איז געלונגען, און פון די אַנטיילנעמער אין די קורסן האָט זיך קריסטאַליזירט דער מענטשן־מאַטעריאַל פון דער יוגנט־אַרגאַניזאַציע „צעירי־ציון". אויף דער גרינ־דונגס־פאַרזאַמלונג האָט דער חבר יהושע וויינגער אויפגע־קלערט די יונגע אנטיילנעמער די נויטוועדיקייט פון אַ

שרייבער פון די שורות א. אַ. אונזער ערשטע אויפגאבע איז געווען צו שטעלן זיך מיטן פנים צו דער פאַרוואָרלאָזטער יוגנט און זי אַרגאַניזירן. די אַרבעט איז געקרוינט געוואָרן מיט דערפאָלג, און אין אַ קורצער צייט איז אונז געלונגען אריינצוציען אין אונזערע רייען הונדערטער פון דער אַרבעטער־יוגנט, קינדער פון דער יידישער אַרעמקייט, און אַקטיוויזירן זיי. שפעטער האָבן זיך אין אונזערע רייען אָנגעשלאָסן אויך גימנאזיסטן, צווישן זיי יצחק באראנטשוק, אבא זאקין, חנה וואָלאנסקי, שרה מאַרדקאָווסקי א. אַ..

די פריער־דערמאָנטע חברים פון „צעירי־ציון" (גרינ־דער פון די קורסן) האָבן זיך געווידמעט מיטן גאַנצן ברען פון זייער נשמה דער יוגנט־דערציונג, — באַזונדערס דער קולטור אַרבעט. די יוגנט איז פאַרטיילט געוואָרן אין לערן־קרייזן, וווּ עס זענען סיסטעמאַטיש אין משך פון וואָכן טאָג־טעגלעך, אָוונטציים, באַהאַנדלט געוואָרן פאַרשידענע פראַבלעמען. אויסער דעם איז געגרינדעט געוואָרן אַ סטא־בילער סעמינאַר פאַר געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, וווּ עס זענען אויסגעשולט געוואָרן קאָדרען פון אַקטיוויסטן.

אין פאַרלויף פון אַ קורצער צייט איז די „צעירי ציון"־יוגנט געווען אַ וויכטיקער געזעלשאַפטלעכער כוח אין שטאָט. די לאָקאַלן און די אינסטיטוציעס פון „צעירי ציון" זענען שטענדיק געווען איבערפולט מיט יוגנטלעכע. עס

„פרייהייט"־קאָמיטעט

פון רעכטס: באַגאַטין, אומבאַקאַנט, נח דווּרעצקי, ראַזשאַנסקי, ל. לידאָווסקי, חיענקע ליטאָווסקי.

איז אונז געלונגען צוציען צו דער אַרבעט אין אונזערע רייען דעם גרעסטן טייל אינטעליגענץ פון דער אַרבעטער־יוגנט. אָנהויב 1922 האָט זיך די יוגנט אַקטיוו באַטייליקט אין דער פראָפאַגאַנדע־אַרבעט פאַר דער ליסטע פון „צעירי־ציון" צום ערשטן שטאָט־ראָט.

דער צענטראַלער פונקט אין אונזער אַרבעט איז געווען די הכשרה. שוין אין 1923 איז אָפגעפאָרן די ערשטע גרופּע יוגנטלעכע חלוצים קיין ארץ ישראל.

ביים גרינדן פון „החלוץ" אין באַראַנאָוויטש האָט די יוגנט געשפילט אַן אָנפירנדיקע ראָל. די גרונט־יסודות אין דער דערציונג פון דער „צעירי ציון"־יוגנט זענען געווען: הכשרה, עליה און זעלבסטפאַרווירקלעכונג. דער אָנטייל פון אונזער יוגנט אין די זאַמל־אקציעס פאַר די נאַציאָנאַלע פאָנדן איז געווען אַ שטאַרקער. אויך איז די צ"צ־יוגנט געווען פאַרטראָטן אין אַלע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, וועלכע זענען געווען פאַרבונדן מיט יוגנט־טעטיקייט, און אין די יוגנט־סעקציעס פון די פראָפעסיאָנעלע פאַרייניגן האָט די „צעירי ציון"־יוגנט געהאָט אַן איבערווייגנדיקע מערהייט.

אין 1923 האָבן מיר געגרינדעט די ערשטע ספאָרט־גרופּן צווישן דער אַרבעטער־יוגנט (שפעטער „הפועל").

אין 1924 איז פאַרגעקומען אין בריסק די ערשטע לאָנד־קאָנפערענץ פון „החלוץ" אין פוילן. אַלע 3 דעלע־גאַטן פון באַראַנאָוויטש צו דער קאָנפערענץ זענען געווען פאַרשטייער פון די „צעירי ציון"־יוגנט.

אין 1923 האָבן מיר שוין געגרינדעט עטלעכע לאָנד־ווירטשאַפטלעכע הכשרה־קיבוצים ארום באַראַנאָוויטש. דער גרעסטער טייל פון יענע חלוצים איז היינט אין ישראל.

אויפן קולטור־פראָנט איז די יוגנט שטענדיק געווען באַשעפטיקט מיט זאַמלען געלט פאר יידישע שולן.

באַזונדערס האָט זיך אויסגעצייכנט די יוגנט אין איר אַרבעט פאַר דער גרויסער שטאָטישער „ברענער ביבליא־טעק", וועלכע איז געשטאַנען אונטער דער השפעה פון „צעירי ציון". אירע טויזנטער ביכער זענען געווען אַ קוואַל פון לערע און וויסן פאַר דער יוגנט.

אין 1926, נאָך דער פאַראייניקונג פון די „צעירי ציון" און „פועלי ציון" (צ.ס.) און דער שאַפונג פון דער פאר־אייניקטער פרייהייט־יוגנט, האָט זיך די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט פון דער יוגנט פאַרשטאַרקט און פאַרצווייגט. עס פלעגן כסדר פאַרקומען קרייז־קאָנפערענצן פון באַרא־נאָוויטש—סלאָנימער ראַיאָן און צוזאמענפליען פון דער „פרייהייט"־יוגנט. די אַלע פאַראַנשטאַלטונגען פלעגן פאַר־וואָנדלט ווערן אין גרויסע דעמאָנסטראַציעס פאַרן אַרבעטנ־דיקן ארץ ישראל, און זייער אָנזען און אינפלוס אין שטאָט איז געווען גרויס.

אין פּאַרלויף פון די יאָרן האָט די פּאַרטיי געביטן אירע לאָקאַלן, פּאַראַלעל איר וווּקס און אַנטוויקלונג. פון באַשיידענעם לאָקאַל אין הויז פון ה׳ קראָשינסקי אויף שאָסיינע גאַס, ביז דעם גרויסן לאָקאַל אין הויז פון ליבער ראַבינאָוויטש, ראָג אולאַנסקע—שעפּטיצקי.

דער לאָקאַל האָט פּאַרנומען דעם גאַנצן צווייטן שטאָק און האָט געהאַט 6 צימערן און אַ גרויסן פּאַרזאַמלונגס־זאַל מיט עטלעכע הונדערט זיץ־פּלעצער.

פון 1922 ביז 1939 זענען דורכגעגאַנגען אונזער יוגנט־אַרגאַניזאַציע אומגעפער 800 חברים. די מערהייט פון זיי האָבן עולה געווען קיין ארץ ישראל.

דער קאָנטאַקט צווישן פּאַרטיי און דער יוגנט איז געווען אַן ענגער. עס זענען געווען קקגנזייטיקע פּארטרעטער אין די פּאַרוואַלטונגען און אַ קעגנזייטיקע פּאַראַנטוואַרטלעכקייט אין דער מאַראַלישער ניוואָ פון דער יוגנט איז געווען אַ הויכער. עס איז שטרענג פּאַרווערט געווען רויכערן, טרינקען אַלקאָהאָל־געטראַנקען, קאָרטן שפּילן, קאָסמעטיק א. ד. גל. אלס פּאַרבעררייטונג צו דער „פּרייהייט״ איז געווען די א. ג. סקויטן־ארגאַניזאַציע „צופים״, דער נאַטירלעכער יוגנט־רעזערוואָר פּאַר דער ארגאַניזאַציע.

אין איר טעטיקייט האָט די „פּרייהייט״־יוגנט געטראָגן אַ גרויסן לאַסט פון פּאַראַנטוואַרטלעכקייט, אַבער זי האָט אויך גענאָסן פון פולער אויטאָנאָמיע. פון צייט צו צייט פלעגט זי אויף אייגענער האַנד אײַנאָרדנען צווישן־פּאַרטייאישע דיסקוסיע־אָוונטן מיט יוגנטלעכע פון אַנדערע ריכטונגען. דער צוזאַמענשטעל פון דער „פּרייהייט״־יוגנט איז געווען אַ פּליסיקער. מען האָט כסדר געהאַלטן אין עולה זיין קיין ארץ ישראל. עס פלעגן שטענדיק אַבער צוקומען פּרישע כוחות, אויסער אייניקע אַקטיוויסטן, וועלכע זענען געבליבן לויט דער פּאַדערונג פון דער פּאַרטיי־צענטראַלע, „צוגע־שמידט״ צום פּלאַץ.

„פּועלי ציון״ (צ. ס.)

(1922—1939)

צווישן אַלע ציוניסטישע פּאַרטייען אין שטאָט האָבן זיך די „פּועלי ציון״ אויסגעצייכנט מיט זייער שטאַרקער ארגאַניזאַציע, צאָלרייכער מיטגלידערשאַפט און גוטן אויסווואָל פון מענטשן־עלעמענט. אין די רייען פון דער פּאַרטיי האָבן געפונען זייער ארט מאַסן אַרבעטער, אַרבעטנדיקע אינטעליגענץ און האַנטווערקער.

די פּאַרטיי־טעטיקייט האָט זיך בעיקר קאָנצענטרירט אויף ארץ ישראל ארבעט ווי צ. ב. „קרן קיימת״, „קרן היסוד״, „ארץ ישראל אַמט״, „ליגע פאַר אַרבעטנדיקן ארץ ישראל״, „החלוץ״, הכשרה, עליה, א. א. די קולטור אַרבעט וועלכע האָט ארומגענומען שול־וועזן, ביבליאָטעק, אָוונט־קורסן, קרייזן, עפנטלעכע אויפקלערונגס־אַרבעט דורך רע־פעראטן און פּאַרלעזונגען; פּראָפעסיאָנעלע טעטיקייט, פּאָליטישע טעטיקייט, שטאָט־ראט, קהילה, אַלגעמייטע וואַלן

די „פּועלי ציון״ פּאַרטיי אין בּאַראַנאָוויטש (1934)

אין לאַנד־מאַסשטאַב; געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט אין יידישע אינסטיטוציעס ווי „ארט", „טאַז", באַנק־וועזן, האַנטווערקער א.א.וו.

אין שפּיץ פון דער פארטיי איז געשטאַנען א קאַמיטעט פון 7 חברים, געווײלט אויף אַן אַלגעמיינער יערלעכער חברים פארזאַמלונג. אין קאַמיטעט זענען געווען פארטרעטן די אַקטיווסטע חברים. די מערהייט פון זיי איז אייַנשטימיק געווײלט געווארן יאַר־יערלעך (געווען זענען עס: די ח"ח משה מוקאסיי, ביז זיין עליה קיין ארץ ישראל, ד"ר יעקב כהן, אבא זאקון, שלמה ראוויצקי, הי"ד און דער שרייבער פון די שורות). עס זענען אויך געווען אַקטיוו אין די קאַמיטעטן די ח"ח ישראל דאַבקאָווסקי, אהרן זשוכאָוויצקי, אליהו יאנקעלעוויטש (ינאי), יעקב פיש א. א. יעדער מיטגליד פון קאַמיטעט האַט אַנגעפירט מיט אַ באַזונדערער אַפּטיילונג אַדער אַרבעטס געביט פאַר וועלכן ער איז געווען פאַראַנטוואַרטלעך.

הוצאות און חובות האַט געדריקט אויף די קאַמיטעט מיטגליידער, וועלכע זענען שטענדיק געווען באַזאָרגט ווי אַזוי צו צאַלן וועקסלען און דערפילן פאַרפליכטונגען, הן לגבי די ארטיקע פארטיי־אינסטיטוציעס און הן לגבי דער צענטראַלע.

אויפן געביט פון ארץ ישראל טעטיקייט האָבן די „פועלי ציון" חברים אַנגעפירט מיט דער ארבעט פאַרן „קרן קיימת", „קרן היסוד", פאַנד פאַרן ארבעטנדיקן ארץ ישראל א. א. פאַרביטערטע קאַמפן פלעגן פארקומען אין ארטיקן „ארץ ישראל אַמט" אויף יעדן סערטיפיקאַט.

קיבוץ „שחריה"

א וויכטיקער קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון „פועלי ציון" ביי אונז איז געווען די גרינדונג פון הכשרה־קיבוץ „שחריה" אין באראַנאָוויטש. א סך כוחות און געלט האָבן די ארטיקע חברים פון פועלי ציון אריינגעלייגט אין גרינדונג פון קיבוץ. הונדערטער חלוצים האָבן אין אים דורכגעמאַכט זייער הכשרה.

די קאַמיטעטן פון די ארג. פאַרן ארב. א"י (1934)

עס זיצן פון רעכטס: ל. לידאָווסקי, פייגל שעפּץ, יאַסעלעוויטש, א. שלימאָוויטש, א. יאַנקעלעוויטש, ד"ר בוסעל, מ. מוקאַסיי, ד"ר קאגאַן, ברכה מוקאַסיי, א. קאַגאַן, סאָוויקאָווסקי, מערע פיש.

עס שטייען פון רעכטס: צוויי אומבאַקאַנטע, נייפעלד, צוויי אומבאַקאַנטע, ח. געדאַנקען, מרים שלימאָוויטש, אומבאַקאַנט (הינטער שלימאָוויטש), אברהם לידאָווסקי, אומבאַקאַנט, מ. טשעמעלינסקי, מאַלטשאַדסקי, ח. סטאַליאַר, ישראל דאַבקאָווסקי, יעקב פיש, אומבאַקאַנט.

אויבן פון רעכטס: פינגערוט, אומבאַקאַנט, פאַלאַנסקי, גרינבערג, זאַקינס פרוי, א. זאַקין, מ. גאָוזוע, נח מאַנדעל, דריי אומבאַקאַנטע.

אין די יאָרן 1922—1939 זענען דורך דער פאַרטיי דורכגעגאַנגען א 500 מיטגלידער. די „ליגע פאַרן ארבעטנדיקן ארץ ישראל" האָט געהאַט א 700 שטענדיקע מיטגלידער. די פינאַנציעלע הוצאות פון דער פארטיי זענען געווען גרויסע, כמעט די גרעסטע אין פאַרגלייך מיט אַלע אַנדערע פאַרטייען. די געלט־קוועלן זענען געווען די פרייוויליקע שפּענדונגען און זאַמלונגען פון חברים. א שווערער יאָך פון שרה. די מערהייט פון זיי זענען נאָך עד היום פון די אקטיווסטע חברים אין די קיבוצים אין ישראל און פארנעמען וויכטיקע ערטער אין ישוב.

קולטור ארבעט

אויפן געביט פון קולטור ארבעט האָבן די „פועלי ציון" געהאַט צו פאַרצייכענען וויכטיקע דערגרייכונגען ווי צ.ב.

אַ גרופּע חלוצים פון קיבוץ „שחריה" בייַ דער אַרבעט אין יאָסעלעוויטשעס טאַרטאַק
(רעכטס — ה' יאָסעלעוויטש)

דער קאָמיטעט פון „העובד" מיט דער ערשטער קבוצה עולים
עס זיצן פון רעכטס: סאַוויקאָווסקי, אומבאַקאַנט, לידאָווסקי, ר. ראָבינאָוויטש, יאָסעלעוויטש, ח. געדאַנקען.
עס שטייען פון רעכטס: אומבאַקאַנט, פּינגערוט, אבא זאַקין, מ. גאָוזע.

דאָס גרינדן פון דער יידישער פאָלקס־שול פון „ציש"א" טיפּ, און שפּעטער — פון דער יידישער פאָלקס־שול פון „שול־קולט" טיפּ, וואָס די פּאַרטיי האָט אויסגעהאַלטן די גאַנצע צייט און הונדערטער יידיש קינדער האָבן אין איר באקומען אַ ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע דערציונג אין יידיש און עברית; די גרויסע „ברענער ביבליאָטעק" א. אנד. אויך האָט די פּאַרטיי ארויסגעגעבן אַ וואָכנבלאַט „דאָס וואָרט", וואָס איז דערשינען אייניקע יאָר אונטער דער רעדאַקציע פון ד"ר יעקב כהן.

הונדערטער פּאַראַשוטאַלטונגען איבער ליטעראַרישע, פּאָליטישע און קולטורעלע טעמעס זענען אויפגעאָרדנט געוואָרן און זענען געווען אַ וויכטיקער דערציערישער פאַקטאָר אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון אונזער שטאָט. אַ באַזונדערע אינטערעס פלעגן ציען צו זיך מאָסן אנטיילנעמער.

פראָפעסיאָנעלע טעטיקייט

די פראָפעסיאָנעלע טעטיקייט האָט ביי אונז, ווי אין גאַנצן לאַנד, געליטן פון דער פּאַרטייאישער צעריסנקייט צווישן די אַרבעטער און פון דער טראַדיציאָנעלער אנטי־ציוניסטישער איינשטעלונג פון די אָנפירער פון די פראָפּ. פאַריינען.

דאָך איז די פועלי ציון געלונגען אריינצודרינגען אין כמעט אַלע פראָפּ. פאַריינען, אפילו אין דער פעסטונג פון „בונד" — דעם נאָדל־אַרבעטער פאריין, וועלכער האָט געציילט הונדערטער מיטגלידער און געווען אַמשטאַרקסטן אַרגאַניזירט, האָבן מיר געהאַט אַ גרויסע השפּעה. דאָקעגן זענען די אַנדערע גרעסערע פּאַריינען פון די האַנדלס־אָנגעשטעלטע און טראַנספּאָרט־אַרבעטער אינגאַנצן געשאַנען אונטערן איינפלוס פון די פועלי ציון. דער פאַריין פון די האַנדלס־אנגעשטעלטע איז געווען דער גרעסטער אין

צאָל (500—600 מיטגלידער), און אונזערע חברים אונטער דער אָנפּירערשאפט פון ח' אבא זאָקין האָבן דאָרט געפירט שווערע קאָמפּן מיט די בעלי בתים פאר בעסערע ארבעטס־באדינגונגען און פאר סאָציאָלער פאָרזיכערונג.

אַ קאָפּיטל פאָר זיך איז געווען דער טראָנספּאָרט פאָריין, פון בעלי עגלות, טרעגערס, א. ד. גל. דער מענטשן מאָטעריאָל דאָרט איז געווען אַ ביסל געזעלשאפטלעך אָפּגעשטאָנען. די טויער פון פּועלי ציון איז געלונגען צו באפרייען זיי פון דער השפּעה פון דער אונטערוועלט, אויפּ־הויבן זייער געזעלשאפטלעכן ניוואָ און אריינדרינגען אין זיי דעם סאָציאָלן פּליכטסבאָווסטזיין. צווישן די טראָנספּאָרט טויער איז כדאי צו דערמאָנען די חברים משה מאָס, נאָט־קאָוויטש הי"ד און יודל ביטענסקי (איצט אין ישראל).

טעטיקייט צווישן די האַנטווערקער

אויפן געביט פון געזעלשאפטלעכער טעטיקייט האָט די „פּועלי ציון" אַקטיוו אָנטייל גענומען אין אַלע פאַריינען און אינסטיטוציעס. אזוי צ. ב. האָבן מיר געזען אין האַנטווערקער־פאָריין אַ קאָנסטרוקטיוו־געזעלשאפטלעכן כוח, און אין דעם האַנטווערקער — אַ פראָדוקטיוון עלעמענט פאָר ארץ ישראל, און מיר האָבן אריינגעלייגט אַ סך כוחות אין דעם גרויסן אַרטיקן האַנטווערקער פאָריין, וועלכער האָט אַרומגענומען אַ 660 וואָרשטאָטן. נאָך די טרויעריקע שפּאָלטונגען אין דעם פאָריין האָבן מיר אנגעשטרענגט אַלע אונזערע כוחות צו ברענגען צו דער ווידער־פאריניקונג פון די בעלי מלאכות. אין דער שליחות פון „פּועלי ציון" האָט דער שרייבער פון די שורות געדינט אָלס סעקרעטאָר אין האַנטווערקער פאריין ביזן אויסברוך פון צווייטן וועלט קריג.

אַ דאַנק אונזערע באמיונגען איז אונז געלונגען אריינ־ציען אַ סך האַנטווערקער אין „העובד", און צענדליקער פון זיי זענען שפּעטער עולה געווען קיין ארץ ישראל.

טעטיקייט אין סאציאלע און עקאָנאָמישע אינסטיטוציעס

אין דער „ארט" געזעלשאפט האָבן מיר געזען אַ גרויסן פראָדוקטיוויזירנדיקן כוח אין גלות און באזונדערס אין ארץ ישראל. די „פּועלי ציון" האָבן געווידמעט אָט דער געזעלשאפט זייערע בעסטע כוחות.

פאָריין פון האַנדלס־אָנגעשטעלטע
(פאָרווּאַלטונג)

עס זיצן פון רעכטס: זשוכאָוויצקי, מוקאסיי, שאָיעוויטש, ניעבעסקי.
עס שטייען פון רעכטס: זעלצאָווסקי, 3 אומבאַקאַנטע.

אין „טאָז" האָבן מיר געזען א וויכטיקן פאַקטאָר פאר דער געזונטהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג, באזונדערס פאָר שול־קינדער און יוגנטלעכע, און מיר האָבן דעם „טאָז" געגעבן אונזער גאַנצע הילף. ביי דער געלעגנהייט זאָלן דער־מאָנט ווערן אונזערע חברים אין „טאָז", ד"ר נאכומאָווסקי (פאָרזיצער) און אָנד.

אַ באָונדערס קאָנסטרוקטיוון הילפס־פאַקטאָר פאר די יידישע פאָלקס־מאָסן אין דעם געראַנגל פאר זייער עקזיס־טענץ האָבן מיר געזען אין קאָאָפּעראַטיוון באַנק־ווען, און מיר האָבן געהאָלפן צו דער אנטשטייונג פון דער קאָ־אָפּעראַטיווער באָווענגונג און איר אנטוויקלונג. דער חבר משה מוקאסיי איז געווען איינער פון די גרינדער פון דער יידישער פאָלקס־באַנק און פון אירע אקטיוויסטע טורער.

פאָליטישע טעטיקייט

אַ שווערן קאָמף האָבן די „פּועלי ציון" געהאָט צו פירן אויפן פאָליטישן געביט. דאָ זענען מיר באקעמפט ג־ע־וואָרן אויף צוויי פראָנטן — פון רעכטס און פון לינקס. פון „אגודת ישראל", „מזרחי", אלגעמיינע ציוניסטן און דער עיקר רעוויזיאָניסטן פון איין זייט — ביזן „בונד" און קאָמוניסטן פון דער אַנדערער זייט. נישט איינמאָל איז אריינגעצויגן געווארן אין קאָמף קעגן אונז אויך די קריסט־לעכע געזעלשאַפטלעכקייט פון רעכטס ביז לינקס. צום שׂאַרפסטן אויסדרוק פלעגט אָט דער קאָמף קומען ביי וואָלן צו דער קהילה, שטאָט־ראָט און סיים. כמעט שטענדיק זענען

סאַניטאַר־היגיענישער קורס פון דער געזונטהייטס־אָפּטיילונג ביים מרכז החלוץ אין באַראַנאָוויטש

2־טע שורה, עס זיצן פון רעכטס: ברכה מוקאַסיי, ד״ר פראָס, ד״ר נאָכמאָווסקי, ד״ר טשערניאָווסקי (דעלעגירטער פון מרכז החלוץ), אומבאַקאַנט, ד״ר קאַגאַן, ד״ר בוסעל.

מיר געגאנגען אליין. אויף אונזער זייט זענען נאָר געשטאַנען די „התאַחדות" און „השומר הצעיר". אן אויסנאַם זענען געווען די לעצטע וואָלן צום שטאָט־ראָט אין 1938, ווען עס איז דערשינען אַ פּאַראיניקטע „אַרבעטער פּראָגט"־ליסטע פון „פּ. פּ. ס.", „בונד", „פועלי ציון" און קאָמוניסטן.

אין אַלע שטאָט־ראָטן אין באַראַנאָוויטש האָבן די „פועלי ציון" געהאַט זייערע פאָרשטייער און יאַרנלאַנג, ביז זיין עליה קיין ארץ ישראל, האָט דער חבר משה מוקאסיי דער־פילט דעם אָמט פון לאָווניק אין מאָגיסטראָט — און גע־שטאַנען אין דינסט פון דער גאנצער אַרטיקער יידישער געזעלשאַפט.

אויף די עפּנטלעכע זיצונגען פון שטאָט־ראָט איז דורך אונזערע פאָרשטייער געפירט געוואָרן דער קאַמף פאר יידישע רעכט און פאַר אונזערע נאַציאָנאַלע פאָדערונגען. דער עיקר קאַמף איז אָבער געפירט געוואָרן אין דער טאָג טעגלעכער ארבעט.

אויך אין דער יידישער קהילה האָבן מיר געהאַט אַ באַדייטנדע פאָרשטייערשאַפט און אַ גרויסן איינפלוס.

אַ וויכטיקן אָנטייל האָבן די „פועלי ציון" געזומען אין אַלגעמיינע אַקציעס אין לאנד־מאשטאָב ווי צ. ב. דער קאַמף קעגן פאַרווערן פון דער יידישער שחיטה, דער צעכן־געזעץ, אַנטיסעמיטישע אַרויסטרעטונגען און אויסברוכן א. ד. גל..

ערשטער מאי פייערונגען

אַ באַזונדערס שווערע קאַמף פלעגן די „פועלי ציון" האָבן אויסצושטיין ביי די ערשטע מאי פייערונגען און דעמאָנסטראציעס. דער „בונד" און די קאָמוניסטן האָבן פאר קיינפאַל נישט געוואָלט דערלאָזן, אַז אין דער ערשטער מאי דעמאָנסטראציע זאָלן געטראָגן ווערן לאָזונגען און געפירט ווערן פראָפאָגאַנדע פארן אַרבעטנדיקן ארץ ישראל. מיר האָבן אָבער אויף דעם נישט געוואָלט מוותר זיין. אין רעזולטאַט פלעגט על פי רוב פאַרקומען א זעלבסטשטענדיקע דעמאָנסטראציע פון ארבעטנדיקן ארץ ישראל.

דער „בונד" האָט זיך געהאַלטן פארן „איינציקן פאַר־שטייער" פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט אין פוילן, און שוין דאָס עצם דערשיינען פון די „פועלי ציון" אלס אַרבעטער־פּאַרטיי האָט אפּגעלייקנט די מאַנאָפּאָל־אַקסיאָמע. אַלס פועל יוצא פון דעם האָט ער זיך באַמיט אונז צו אי־זאָלירן. די לינק־געשטימטע פ.פ.ס. ביי אונז אונטער דער אָנפירערשאַפט פון ח. מאַכאי איז געווען פסיכאָלאָגיש נענ־טער צום „בונד", און איז געגאנגען מיטן „בונד" אָדער אליין.

פון דער אנדערער זייט האָבן מיר געהאט אויסצושטיין צרות פון די מאַכט־אָרגאַנען. יעדעס מאָל ערב דעם ערשטן מאי, פלעגן די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער דעמאָנסטראַציע איינגעלאָדן ווערן צום סטאָראָסטע און זיכערהייטס־רעפע־רענט, און מיר פלעגן געווארנט ווערן פאר די עווענטועלע קאָנסעקווענצן און זיי פלעגן זיך באַמיען אז די דעמאָנסטראציע זאָל פאַרקומען אונטער פאָליציייישער אפטרופסות. מיר פלעגן אָבער קאָטעגאָריש זיך אָפּזאָגן דערפון, און נעמען אויף זיך די גאנצע פאראַנטוואָרטלעכקייט.

די יידישע בירגערלעכע באפעלקערונג פלעגט זיך

באַציען סקעפטיש און ציניש צו דער עצם דערשיינונג פון פועלי ציון אלס ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע ארבעטער פארטיי. מיר פלעגן אַרגאַניזירן שטרייק־פאַטראָלן כדי אַראָפצונעמען אַרבעטער וועלכע זענען גענוען טעראָריזירט פון די בעלי בתים, אונטער דער שוץ פון דער פּאָליציי.

ביזן אויסברוך פון צווייטן וועלט קריג איז פועלי ציון אין בראנאָווויטש געווען איינער פון די איינפלוסרייכסטע כוחות אין יידישן און אלגעמיינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטאָט.

פועלי ציון האט געשאַפן אן ארץ ישראל אַטמאָספערע

1־טער מאי פון די „פועלי ציון"

מיט דער צייט זענען די ערשטע מאי דעמאָנסטראַציעס פון „פועלי ציון" געווארן אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, און עס פלעגן אין זיי אָנטייל נעמען אַלע חברים מיט זייערע פאמיליעס, פרויען און קינדער. אין דעם טאָג פון ערשטן מאי פלעגט עפנטלעך דעמאָנסטרירט ווערן אין ווארט און לאָזונגען דער כוח פון ארבעטנדיקן ארץ ישראל אין אונזער שטאָט. אין אַלע אונזערע דעמאָנסטראַציעס פלעגן זיך אויך באַטייליקן די יוגנטלעכע און דערווואקסענע חברים פון השומר הצעיר. אין די יאָרן 1936—38 איז אונזער דעמאָנסטראציע־צוג געווען דער גרעסטער אין שטאָט און האָט געציילט קרוב צו טויזנט מאָן.

אין אונזער שטאָט, און מיטן פערזענלעכן ביישפיל פון שיקן הונדערטער חלוצים קיין ארץ ישראל האָט זי אויך געווטקט און מיטגעצויגן אַ סך אַנדערע עולה צו זיין.

צום סוף זאָלן דערמאָנט ווערן די אַקטיוויסטע חברים פון פועלי ציון וועלכע זענען געשטאָנען ביזן לעצטן טאָג אין קאַמף פאר די אידאָלן פון אַרבעטנדיקן ארץ ישראל, און שפעטער געפאלן דורך די נאַציס אין דינסט פון דער יידישער באפעלקערונג, די חברים: ד"ר יעקב כהן, אבא זאקין, שלמה ראוויצקי, ישראל דאבקאווסקי א. א..

כבוד זייער אַנדענק.

מ. ב.

„ה מ ז ר ח י "

בברנוביץ, כבמקומות אחרים, תפסו היסודות הדתיים מקום חשוב בפעולה הציונית, אולם כגוף מאורגן הופיעו בציבור עם ייסוד סניף „המזרחי" בשנת תרע"ט (1919), בערך.

עם מייסדיו נמנו ר' אליעזר ברנשטיין, ר' שלמה יזי'לבסקי, מר אלתר גיטלין, מר משה יודלביץ ועוד. ראשית עבודתו של סניף „המזרחי" בשדה החינוך הדתי־לאומי, בשנת תר"פ—תרפ"א (1920—21) נוסד בית הספר „יבנה" בהנהלתם של ה"ה אלתר גיטלין ומשה יודלביץ. בתר"פ (1920) נערכה בוארשה ועידה ארצית של „אנשי אמונים" של „המזרחי", בה הונח היסוד להסתדרות „צעירי מזרחי".

בדרך נדודיו מרוסיה בא לברנוביץ בשנת תרפ"א (1921) מר נפתלי פרלוב, חבר מרכז „המזרחי" של רוסיה הלבנה במינסק, עם בואו נעשה הרוח החיה בחוגים הדתיים־לאומיים במקום. הוא שייצג את „המזרחי" שנים רבות בקהילה, במוסדות העיר ובקונגרסים הציונים. בהשפעתו פיתח סניף „המזרחי" פעולה ציונית־ציבורית ענפה. במשמרת הצעירה

התבלטו, בין היתר, משה פורטנוי, פנחס פוטרמאַן, יצחק לובצ׳אַנסקי ועוד.

מלבד בית הספר „יבנה״ שהתפתח יפה, תפס מקום חשוב בחיי החינוך היהודי בעירנו בית הספר של מר מסלבסקי ובניו. החינוך והשעורים בו היו לפי תכנית הלימודים של „המזרחי״, ובשנות קיומו זכה לעליה גדולה ולאהדה מרובה בציבור עקב רמתו הגבוהה והקים דור של נוער דתי־לאומי.

עם עליתם של מספר חברים פעילים לארץ ישראל בשנות העשרים נתרופפה פעילותו של הסניף. אולם בשנת תרפ״ז (1927) התעוררה משמרת חדשה של כוחות צעירים, להחיות את סניף „החלוץ המזרחי״ ולחדש את פעולתו. בין פעיליה של משמרת זו היו הח״ח: צבי מירוני, שמואל יודלביץ, שמואל סלוצקי, צפורה קופלוביץ (סלוצקי), יחיאל רויטמן, גיטל מטליס ועוד. כן נחנך המועדון של „החלוץ המזרחי״

קן „השומר הדתי״ בברנוביץ (1934)

החלוץ המזרחי בברנוביץ (1932)

למטה מימין: לא ידוע, בתיה סולובייצ׳יק, קופלוביץ, פעדער, סוניה גוטנסקי, לא ידועים.
יושבים מימין: לא ידועה, קופילוביץ, פוטרמן, יודלביץ, פנחס פוטרמן, מירנסקי, מושקובסקי, לא ידועה.
שורה ג׳ מימין: לא ידועה, לא ידועה, יפה אולייניק, יודלביץ, וולוכוויאַנסקי, לא ידועה, שרה רבינוביץ, לאה ארקין, משקה ארקין, אסתר זבלוצקי, בשקה שייע־איסערס.
למעלה מימין: סלוצ׳אק, לא ידוע, יודלביץ, דאַניעוויץ, ריבאק, לא ידועה, צבי פוטרמן, לא ידועים.

במעונו החדש ברחוב הכביש, בבית הספר של מר מובשוביץ ז"ל. אף הוותיקים הופעלו שוב. „צעירי המזרחי" התמזגו עם „החלוץ המזרחי" — ובראש הסניף המאוחד עמד פנחס פוטרמן.

בשנת תרצ"א (1931) יסדו הח"ח צבי מירוני, האחים שמואל ויצחק יודלביץ, אריה ביטנסקי, רחל קופלוביץ, מיכאל מנקר ויחיאל גוטנסקי את „השומר הדתי". בני נוער רבים בגיל 10—17 התרכזו במועדונו והם היו חיל המילואים לתנועת „החלוץ המזרחי" הבוגר. נוער זה לקח חבל פעיל

בעבודות הלאום כגון: קק"ל, קרן היסוד ועוד. כן נשא במסירות בעול עבודות האירגון והתרבות של תנועת „תורה ועבודה".

מהקן הברנוביצ'אי יצאו חברים ליסד סניפים בישובים שכנים כמו לכביץ, הורודישץ, סלונים ועוד.

רבים מחניכי תנועת „תורה ועבודה" נמצאים כיום בישראל, בהתישבות הדתית העובדת ובמוסדות התנועה והמדינה.

מ. ש. אגודאי

„אגודת ישראל"

סניף „אגודת ישראל" בברנוביץ נוסד לאחר מלחמת העולם הראשונה. ברחוב היהודי התנהלה אז מלחמת דעות חריפה על דמות החיים היהודיים. המפלגות והארגונים שהיו ברובם חפשים בדעותיהם הקימו בתי ספר ומוסדות חילוניים. וגם היהדות הדתית במלחמתה על קיומה נאלצה אף היא להתארגן ולהסתגל לתנאים החדשים.

בין מיסדי „האגודה" בעירנו ופעיליה היו הרה"ג ר' מיכל ראבינוביץ, ר' זימל קושניר, ר' ישראל קופלוביץ, הרב מנדל גולדברג ועוד. יהודים בעלי שאר רוח שחתרו לפתור את כל בעיות החיים ברוח התורה.

הכח הפעיל והזרוע המבצעת של ה„אגודה" היו „צעירי אגודת ישראל". נוער דתי ער למתרחש, נלבט בבעיות הזמן והחיים — והוא שהשפיע על מיפנה ביחסה של „אגודת ישראל" לארץ ישראל. משורות הנוער הזה יצאו חלוציה הראשונים של האגודה לארץ ישראל.

גורם רב־ערך בחוגי העובדים הדתיים בעירנו היתה הסתדרות „פועלי אגודת ישראל" שעם מיסדיה ופעיליה נמנו אברהם ופנחס איזנברג, יעקב ברזובסקי, אברהם לב, שלמה פוקסמן ועוד.

אם יסוד אהבת הארץ שבחינוך הדתי היה הבסיס לעליה

ועד „צעירי אגודת ישראל" בברנוביץ בשנת תרצ"ג (1933)

ישבים מימין: אברהם שער, יחיאל קופלוביץ, זושא דובלמאן, שלמה פוקסמן.
עומדים מימין: אברהם ווייסשטיין, צבי יוסלביץ, יהודה נירנברג, מנחם אלטוואַרג, יוסף רוזאַנסקי.

ל„אגודה" בעירנו היה יותר אופי של תנועה מאשר אירגון או מפלגה במובן הצר של המלה, והיא שימשה גורם מלכד לחסידים ומתנגדים. ואם את תורת האירגון למדה ה„אגודה" מחרדי גרמניה ואת ההשראה הקנאית שאבה מדביקותה הדתית, ובשטח הפוליטי — מאדוקי הונגריה שעמדו בראש ה„אגודה", הרי שהתנגדה במהותה וברוחה למגמות הפילוג והפירוד שלהם, (כמו קהילות נפרדות וכד').

ולחלוציות של הנוער האגודאי, הרי יסודות הצדק של התורה ומוסר הנביאים היו הרקע הטבעי לסוציאליזם דתי, מושתת על האמונה באדם וחופש הבחירה.

על פאג"י נמנו עובדים מכל המקצועות, ביחוד מחוגי הפקידות, עובדי בתי המסחר והמקצועות החפשיים. השפעתה היתה ניכרת גם באיגוד המקצועי.

כאמור, היה ל„אגודה" בעירנו אופי של תנועה עממית.

היא הקיפה חוגים רחבים, והשפעתה על היהודים הדתיים היתה גדולה. היא זקפה את קומתו של היהודי הדתי. ה„אגודה" פעלה בעירנו בכל השטחים ויסדה אפילו בנק (הכללי — „פּאַבשכּני"), שהתפתח ותפס מקום במרכז החיים הכלכליים של היהודים במקום.

בין מפעלי ה„אגודה" בעירנו ראוי לציון מיוחד בית הספר „יסודי תורה" שאיחד בתוכו את יסודות החינוך הדתי המסורתי עם השכלה עממית, וגידל תלמידים בעלי כוח עמידה נפשית וכושר הסתגלות למלחמת הקיום הקשה.

פרק מזהיר היה בית הספר לבנות „בית יעקב", שהיה מהפכה בחינוכה הדתי של האשה. היהדות הדתית נוכחה לדעת, כי לא די לחנך בנים להיות אבות־ממשיכים אלא מן ההכרח לחנך גם בנות.

בנות „בית יעקב" בעירנו בכל אורח חייהן היה בהן משום גילוי של קידוש השם ותחיה דתית־לאומית. „בית יעקב" — זו היצירה המקורית של „אגודת ישראל".

אברהם זכאי (זוכוביצקי)

קן „השומר הצעיר" בברנוביץ

לברנוביץ הגעתי בשנת 1924. השלטונות הפולניים הריאַקציוניים התייחסו בחשדנות למעוטים הלאומיים בכלל וליהודים בפרט. כל אירגון של הנוער היה חשוד. הנימוק היה אחד: סכנת הבולשביות... מסיבה זו פעלה הקבוצה היחומת של „השומר הצעיר" בינתים במחתרת. רק אחרי חיפושים של קרוב לשנה עלה בידי להיפגש עם חברי הקבוצה. המבוגר שביניהם היה משה גבזה ז"ל. בסקרי את ההיסטוריה של „השומר הצעיר" בברנוביץ לא אוכל לפסוח על אישיותו של חברנו משה, שפתיל חייו נקפל ללא עת. משפחת גבזה היגרה לברנוביץ מרוסיה, אחרי נדודים ותלאות בזמן מלחמת האזרחים. משפחת חסידים אצילה, שומרת מסורת ועם זה חדורה רוח ציונית. בין כל ילדי המשפחה התבלט משה. צעיר שלא השלים עם המציאות היהודית בגולה. נפשו הסוערת נמשכה לחופש. שאר רוחו לא העלה אותו על דרך הקריירה פרטית. הוא חיפש את הדרך לשחרור העם והאנושות. ולא מקרה הוא שדבק בכל לבו ונפשו בתנועת „השומר הצעיר". הוא היה הראשון שהבין על שום מה אין „השומר הצעיר" יכול להיות רק תנועת נוער לאומית־צופית — כפי שפללו לכך רבים מהציונים בעירנו. בהכרה מלאה, כיאות לו, קיבל את תורת ההגשמה החלוצית וגיבש לעצמו השקפת עולם סוציאליסטית — ארץ־ישראלית. הגורל התאכזר בו קשה והוא לקה בחולשה גופנית, אך על אף זאת פעל ויצר בקן „השומר הצעיר" ושימש בלי הגזמה מדריכו הרוחני בימיו הראשונים. הוא היה הראשון שהצטרף לדעתי, שאין צורך לעת־עתה בהופעות פומביות, אלא לעבוד בצנעה ולהכשיר מספר צעירים לתפקידים של מדריכים שיארגנו את הקן בעתיד. מאז עבדנו בקן יחד כשני חברים מבוגרים.

אחרי מחצית שנה של עבודה צנועה, במסגרת של קבוצה קטנה, עלה בידינו להכשיר מספר צעירים לראשי קבוצות. בכוחות אלה יצאנו ל„הסתער" על הנוער הלומד בבתי הספר. נוסדו שתי קבוצות במסגרת של גדוד צופים בוגרים.

ראשית פעולתנו היתה לימוד השפה העברית. המעון השומרי היה היחידי בברנוביץ שצלילי השפה העברית נשמעו בו ברמה יחד עם שירה ומשחקי נעורים. מהמעון השומרי פרצה השפה העברית גם לרחוב היהודי ולרחבי הנוער.

הנהגה המקומית של „השומר הצעיר" עם יעקב חזן בעת ביקורו בברנוביץ (בשנת 1927)

למטה מימין: אברהם ז'וכוביצקי (זכאי), מרים ברסלב, ראובן גבזה.
שורה ב' מימין: רוזה וולקוביסקי, יעקב חזן, רבקה גולדברג, למעלה מימין: רחל וולוכוויאַנסקי, מנוחה שרשבסקי, משה גבזה, יחיאל דומושביצקי, משה ז'וכוביצקי.

עם אירגון הקבוצות הראשונות קשתה עלינו העבודה במחתרת וחיפשנו אפשרות לפעולה ליגאַלית.

אותו זמן נוסדה בברנוביץ הגימנסיה העברית „תרבות". בעזרת מנהלה ד"ר וויניקוב, נפתח רשמית קלוב לספורט ליד הגימנסיה שלא היה אלא קן שומרי. ראוי לציין את העזרה הגדולה שהושיטו לנו אישים חשובים מבין הציונים בעירנו, ואף שלא הזדהו עם דרך חינוכנו עמדו לימיננו וסייעו בידינו להקים את הקן בעירנו.

מכאן ואילך התחילה העבודה של קן שומרי נורמלי. ערב ערב התכנסו הקבוצות, למדו, קראו או שמעו הרצאות על נושאים שונים, בררו בשיחת חברים שאלות אַקטואַליות. לרוב נגמר הערב בשירי ציון ובשירים חלוציים. פרצנו גם את חומות העיר והפלגנו למרחבי השדות ומסתורי היערות העבותים שבסביבתנו. רב היה ערכם החינוכי של חיי שדה והפגישה עם קסמי הטבע. הצופיות היא היא שמשכה אותנו לאחו הירוק, למשחקי ספורט, לרחיצה במי הנחל וכו'. היא למדתנו להקים מחנה צופי בפאתי היער, ולשבת בערב „שבת אחים" סביב מדורה ולחלום לאורה על עתידנו בארץ ישראל. חוויה בלתי־נשכחת היה לנו המחנה השומרי הראשון במשותף עם חברי הקן בסלונים הסמוכה, ששם קיים היה מזמן קן שומרי שהצטיין במיוחד בחינוך הצופי היסודי של חבריו. כקן צעיר לא ניתן לנו לארגן מחנה קיץ עצמאי. הצטרפנו על כן למחנה הסלונימאיים, שקיבלו אותנו כאחים.

נוסד גליל ברנוביץ שריכז את הקנים: ברנוביץ, סלונים, נסביז, הנצביץ, נובוגרודק, מולצדז, סטולפצי ומיר. הגליל מנה כ־1000 שומרים.

ראוי לציין את זכרונותיו של שמעון מנסקי, כעת חבר קיבוץ אילון על התפתחותו של הקן בשנים שלאחרי־כן:

„אחד הפרקים המזהירים בתולדות הקן — הוא מלחמתו בהתבוללות ובמגמת ה„תכלית" של ההורים. המלחמה הזאת באה על ביטויה בשביתה המפורסמת של הגימנסיה „תרבות" שאורגנה כולה ע"י תלמידים חברי „השומר הצעיר". ועד ההורים של הגימנסיה ברצותו לדאוג ל„תכלית" לבניו ובנותיו החליט להמיר את בית הספר העברי בבית־ספר עם שפת הוראה פולנית, כדי לרכוש ע"י כך זכויות ממשלתיות. כנגד מזימה זו אירגן קן „השומר הצעיר" שביתה של כל 200 התלמידים. משמרות הועמדו בפנות הרחובות המובילים לבית־הספר, ואף תלמיד לא העז לשבור את השביתה. השובתים

במחנה

למטה מימין: א. ז'וחוביצקי, א. רביצקי, גדליה דומושביצקי.
שורה ב' מימין: בשקה לוס, רוזה וולקוביסקי, מנוחה שרשבסקי, לא ידועה, לא ידועה, חיה ביטנסקי, דינה סלוצקי, לא ידוע.
שורה ג' מימין: לא ידוע, אסטרחן סוניה, לא ידועה, לא ידועה, מרים ברסלב, לא ידועה, לא ידועה, לא ידועה, משה גבזה, לייבקה מדרש, לא ידוע, יוסף זקהיים, לא ידוע, איטה שקליאר, שייקה גרייב.
שורה ד' מימין: לא ידוע, לא ידוע, לא ידוע, לא ידוע, משה'ל ז'וכוביצקי, אהרן פרפל (אברהמי), לא ידועה, נח ניידוס, לא ידוע, משה שקליאר, שיינדל שמושקוביץ, שלמה רזניק, חוניה נרקונסקי, שפרה קושצין, לא ידועה, דב בלכר.

תכנית עבודתנו כללה גם את פעילותנו למען העבודה הציונית בעיר. כולנו עמדנו לרשות הקרנות בעיר. פעולת הרקת הקופסאות של הק. ק. ל. נעשתה במיוחד ע"י חברי הקן.

הקן התרחב והלך, מספר חבריו גדל והפעולה לכל סוגיה נתרחבה ונתבססה. נתהדקו הקשרים עם קני הסביבה, ואף אורגן מחנה קיץ משותף בדומוחושצינה בהדרכתו של חבר ההנהגה הראשית א. רביצקי, כעת חבר עין־החורש. ב־1927 הוצאו ע" הקן להפלגות וטיולים. במשך חדשים רבים קוימה הסולידאריות בין התלמידים השובתים. העתונים פירסמו מאמרי אהדה והוקרה. מאות מברקים הגיעונו מכל קצוות פולין.

חזון הארץ הנבנית קסם מרחוק. העליה לארץ היתה לפי סרטיפיקטים ובמכסות זעומות מאד. אחד מאתנו שלא עמדה לו סבלנותו לחכות שנים למטרה הנכספת, החליט לדחוק את

הקץ. היה זה יעקב גרינשפן ז"ל שעל דעת עצמו, בסודיות — החליט להגיע, ויהי מה, לארץ הנכספת. עד היום לא ברור כיצד הצליח נער זה לצאת מפולין ולעבור ארצות וימים ולהגיע לחופי הים התיכון. חדשים רבים לא הגיעו עליו כל ידיעות. בהגיעו לחופי הארץ לא ניתן לו לרדת ממנה, ובמרחק רב מהחוף החליט לקפוץ מהאניה ולהגיע בשחיה לחוף. כוחותיו לא עמדו לו — ועל סף מטרתו הנכספת טבע בהאבקו בגלי הים.

במרוצת השנים גדל הקן והסתעף. עשרות מבוגריו יצאו להכשרות בסלונים, גרודנו ומקומות אחרים — ורובם נמצאים כיום בקיבוצים שונים בארץ. במסילות, תל־עמל, אילון, דן ואחרים — תמצא כיום את אלה שבשחר נעוריהם חלמו את חלום הקומונה בארץ, לאורה התחנכו ולהגשמת מאוייהם הקדישו את כל להט נפשם ומאדם. הם מעלים כיום בגאוה את זכר הזמנים שבילו בין כתלי הקן בעיר הולדתם. חזון זה שנראה להם אגדה רחוקה — היה למציאות".

אלתר וילנסקי, מרדכי ביטנסקי

ברית הצה"ר ובית"ר

ברנוביץ היתה אחד המבצרים של תנועת הצה"ר באזורי הספר של פולין המזרחית. כל שלוחות התנועה: בית"ר, קרן תל־חי, ברית החייל, ברית ישורון, גדוד הכשרה „קדימה", חוג נשים רביזיוניות „וורף", חוג רביזיוני „מנורה", חוג להתעמלות וספורט „גורדיה", חוג אקדמאים רביזיוניים ועוד, פיתחו וניהלו פעולה ציבורית ערה ומקיפה בעיר ובסביבה.

חלוצי הצה"ר בעירנו היו אנשי הבית"ר. בקיץ תרפ"ט (1929), לפני הקונגרס הציוני הט"ז, נקראה ביזמת הח"ח א. וילנסקי, ביטנסקי, י. סטאלאר, מ. מאשקאווסקי, מ. גרבלה וש. גיטין, התיעצות בהשתתפות 15 חברים, ביניהם חיים בירגר ועוד. בהתיעצות זו הונח היסוד לאירגון בית"ר בברנוביץ והסביבה, והוחלט על פעולה לרכישת חברים ואוהדים.

כעבור זמן קצר נערכה אסיפת־היסוד הרשמית בהשתתפות 35—40 חברים ואוהדים, ביניהם הסטודנטים צבי ורניקובסקי וטעלעכאַנסקי (אז חברי הקורפורציה הרביזיוניסטית „יר־דיניה" בוילנה) ונבחרה המפקדה הראשונה בהרכב: מ. ביטנסקי, וילנסקי, מ. מושקובסקי, מ. גרבלה וי. סטולר.

המפקדה ניגשה מיד לפעולה ורכשה אולם ברחוב הכביש ששימש מועדון לפגישות, שיחות, הרצאות, התעמלות ועוד. כן ניהלה פעולת הסברה בין הנוער הלומד ובעיקר בין הנוער המאורגן בהסתדרויות אחרות. אנשי הבית"ר השתתפו במרץ בפעולה למען הקרנות ויתר המגביות הציוניות. לימים נבחרה מפקדה חדשה בהרכב: י. גולדין — מפקד, מ. קלמנוביץ — סגן מפקד, מ. ביטנסקי — מזכיר, ש. טונקל — גזבר, א. וילנסקי ומרים פוצ'אפובסקי — חברי המפקדה, ב. שווארץ — אחראי למעון. קצת יותר מאוחר נוסד ביזמתם של הח"ח צבי ברגמן, ישראל גולדין, מרדכי קלמנוביץ ובעזרתה של מפקדת בית"ר סניף ברית הצה"ר בברנוביץ. יו"ר נבחר צבי ברגמן.

האסיפה הפומבית הראשונה של ברית הצה"ר היתה בקשר למאורעות תרפ"ט בארץ בהשתתפות ב"כ המרכז.

תנועת הצה"ר והבית"ר גדלו מיום ליום. הצטרפו אליה

מפקדת בית"ר בשנת 1930

יושבים מימין: ברגמן, אשכנזי (מוילנה), קלמנוביץ.

עומדים מימין: קפולסקי, שווארץ, קרבצ'וק, פולאצ'אק, ביטנסקי.

ציונים ותיקים ופעילים כמו: ד"ר ברמן, מג"ר אברמובסקי, שרגא קרושינסקי ועוד. באוקטובר 1929 כבר מנה הסניף כמאה אחים־ות. החברים חולקו לשלש דרגות וכיתות. ראש דרגה א' (מגיל 18 ומעלה) נתמנה גיטין שלמה, ראש דרגה ב'

(מגיל 15 עד 18) — מרדכי בוסל, וראש דרגה ג׳ (עד 15) — מרים פוצ׳אפובסקי. ראשי כיתות נתמנו ברוך זאקין, קפולסקי, ינוביץ, מאיר גאלאי, מרים פוצ׳אפובסקי ועוד. עם גידולו של ביח״ר עבר הסניף לאולם מרווח יותר ברחוב וילנסקה. בסוף 1929 נשלחו החברים הראשונים של ביח״ר להכשרה בנאדבורנה.

המפקדה ערכה לעתים תכופות מסדרים, שיחות, ערבי שאלות ותשובות, משחקים. מדי יום ביומו נערכו שיחות בקבוצות ומזמן לזמן — אסיפות כלליות של הדרגות. בקבוצות למדו היסטוריה יהודית, תולדות הציונות, ידיעת הארץ, התעמלות ועוד.

בורישנסקי — חברי הועד. כן נבחר ד״ר מ. ברמן ציר לועידה העולמית של הצה״ר בפראג.

בהשתדלותם של ועד הצה״ר ומפקדת ביח״ר ביקר בעירנו סגן הנשיא של התנועה, מאיר גרוסמן. ביקורו גרם להתעוררות רבה אצלנו. הפעולה הוגברה ; נוסדו קנים חדשים בסביבה, ומספר חברי ביח״ר הגיע ל־200 בעירנו. עשרות חברי ביח״ר כבר גמרו את חוק הכשרתם, ובקיץ 1930 אושרה קבוצת הביתרים הראשונה לעליה. לעליה זו ולעליות הבאות היה הד רב בחוגי הנוער בעירנו. אחרי כל עליה ועליה היו עשרות מועמדים חדשים להכשרה מצטרפים לביח״ר.

ז׳בוטינסקי בברנוביץ בשנת 1931

למטה מימין: פריינד, יקימוביצקי.
יושבים מימין: ד״ר פרס, אינז׳ א. וויניקוב, ד״ר משה ברמן, זאב ז׳בוטינסקי, מגר׳ אברמובסקי, ד״ר שפירא, מרדכי קלמנוביץ.
עומדים מימין: אפרים מסלבסקי, פוטרמן, ברוך שוורץ, ד״ר קרוק, צבי ברגמן, חיים משה רוזין, ירוחם קפלן.

כדי לאפשר לחברים את רכישת מדי ביח״ר בזול, נוסד ע״י המפקדה קואופרטיב בהנהלת החבר ש. שידלוביצקי.

תחילת 1930 הוחלט במפקדה הראשית של ביח״ר לייסד קיבוץ הכשרה באיבניץ, במקום שכבר היה קיבוץ הכשרה של „החלוץ״. הביצוע הוטל על מפקדת ביח״ר בברנוביץ. למטרה זו נשלחה למקום קבוצת חברים בהנהלתם של טוביה צירינסקי וש. שידלוביצקי. על אף ההפרעות הוקמה נקודת־ההכשרה הראשונה של ביח״ר בסביבת ברנוביץ.

גם סניף הצה״ר ניהל פעולה ערה. תגבורת חשובה לסניף היתה הצטרפותם של עסקנים ציונים ותיקים, ביניהם המהנדס אהרון וויניקוב (סגן ראש העיר). באסיפה כללית של סניף הצה״ר נבחר ועד חדש בהרכב: ד״ר מ. ברמן — יו״ר, מהנדס וויניקוב — סגן יו״ר, צבי ברגמן — מזכיר, מג״ר אברמובסקי, ש. קרושינסקי, גולדין, קלמנוביץ, רוזין,

מלבד הפעולה החברתית והתרבותית הרגילה, אירגן סניף ביח״ר קורסים שונים, והנהיג אימונים והכשרה צבאית. בפעולה למען הקק״ל עמד הסניף במקום השני בעירנו.

בסוף קיץ 1930 אורגנה מפקדת ביח״ר מחדש. מפקד נתמנה צבי ברגמן, סגן מפקד — קלמנוביץ, מזכיר — מ. ביטנסקי, מנהל הכשרה צבאית — יוסף טורצקי, אחראי למעון — ב. שוואַרץ, חיים מינץ — חבר.

בקיץ נערך בוארשה כינוס ארצי של ביח״ר בפולין ; מברנוביץ השתתפו בכינוס זה 50 ביתרים.

עם הבחירות לקונגרס הציוני הי״ז (ב־1931) הוגברה פעולת הצה״ר בעירנו. הסניף המקומי הפיץ 1300 שקלים וערך כמה אסיפות־עם גדולות בהשתתפות ב״כ המרכז.

כשבוע לפני הבחירות ביקר את עירנו נשיא התנועה זאב ז׳בוטינסקי ונשא נאום באסיפת־עם. בבחירות קיבלה

רשימת הצה"ר 1000 קולות, ותפסה את המקום השני אחרי ה„ליגה למען א"י העובדת" (בבחירות לקנוגרס ה־16 קיבלה ברית הצה"ר אצלנו רק 4 קולות).

המיתח של פעילות הצה"ר גרם גם להגברת ההתעוררות בפעולה הציבורית של שאר המפלגות הציוניות. לקונגרס ה־17 הופצו פי 3 שקלים מאשר לקונגרס ה־16. רבו האסיפות, גדלה הכנסת הקרנות, התפוצה של העתונות הציונית עלתה. כמעט כל ראשי המפלגות ומנהיגיהן ביקרו את עירנו.

ביזמת מפקדת בית"ר וועד הצה"ר נוסד בברנוביץ גדוד הכשרה ביתרי בשם „קדימה" בהנהלת מאיר גאלאי. החלוצים עבדו במנסרות ה"ה קושניר ויוסלביץ ובמקומות עבודה שונים בעיר.

פלוגת הכשרה „קדימה" של בית"ר ברנוביץ

וכתוצאה מכך הפסידה רשימת הצה"ר אצלנו קולות רבים בבחירות לקונגרס הי"ח, לעומת הקולות שניתנו לה בבחירות הקודמות לקונגרס הט"ז.

בימים ההם נתגלע משבר בתנועת הצה"ר. הקיצונים בראשותם של אורי צבי גרינברג, אבא אחימאיר ועוד דגלו בפרישה מההסתדרות הציונית ובהקמת הסתדרות ציונית חדשה, ואילו המתונים, כמאיר גרוסמן, רובערט שטריקר ועוד היו בעד נאמנות להסתדרות הציונית. ב־1933, בועידת הצה"ר שהיתה בצ'רנוביץ, נבחר ועד פועל חדש, אך הוא פוזר ע"י ז'בוטינסקי.

הצה"ר נתון היה במצב של פילוג. רוב חברי הצה"ר ובית"ר נשארו נאמנים לז'בוטינסקי, מעוטם הצהירו את נאמנותם לועד הפועל ה„מפוטר". הפילוג חל בכל הארצות והסניפים המקומיים.

על רקע המתיחות הפוליטית וההתנגדות של קיבוץ „שחריה" („החלוץ") הותיק במקום, פרצו התנגשויות בין חלוצי השמאל לחלוצי בית"ר. באחת ההתנגשויות נפצע קשה הביתרי קוצ'אר. מאורע זה זיעזע את דעת הקהל בפולין.

על אף ההפרעות התפתחה תנועת הצה"ר בעירנו וקמו לה שלוחות חדשות: „ברית החייל" — בהנהלתו של הקצין משה סולומיאנסקי, הסתדרות נשים רביזיוניות "וורף" — בהנהגתה של מרת סאַוויטשיצקי, ו„ברית ישורון" בראשותם של ה"ה סדובסקי ואפרים מסלבסקי.

בועידה העולמית של הצה"ר, ב־1932 בוינה, השתתפו כצירי סניף ברנוביץ ד"ר מ. ברמן וצבי ברגמן.

ב־16 ביולי 1933, לפני הבחירות לקונגרס הציוני ה־18, ביקר שוב ז'בוטינסקי בברנוביץ. משמר־כבוד של בית"ר קיבל פניו בתחנת הרכבת.

האורח התאכסן במלון „אירופה" ומעל גזוזטרת המלון קיבל תהלוכה רבת־רושם של אנשי בית"ר וברית החייל במדים.

רצח אורלזורוב פרש את צלו על מערכת הבחירות לקונגרס. מפלגות השמאל ניהלו תעמולה חזקה נגד הצה"ר, על רקע המתיחות הפוליטית וההתנגדות של קיבוץ „שחריה" („החלוץ") הותיק במקום, פרצו התנגשויות בין חלוצי השמאל לחלוצי בית"ר. באחת ההתנגשויות נפצע קשה הביתרי קוצ'אר. מאורע זה זיעזע את דעת הקהל בפולין.

על אף ההפרעות התפתחה תנועת הצה"ר בעירנו וקמו לה שלוחות חדשות: „ברית החייל" — בהנהלתו של הקצין משה סולומיאנסקי, הסתדרות נשים רביזיוניות "וורף" — בהנהגתה של מרת סאַוויטשיצקי, ו„ברית ישורון" בראשותם של ה"ה סדובסקי ואפרים מסלבסקי.

בועידה העולמית של הצה"ר, ב־1932 בוינה, השתתפו כצירי סניף ברנוביץ ד"ר מ. ברמן וצבי ברגמן.

ב־16 ביולי 1933, לפני הבחירות לקונגרס הציוני ה־18, ביקר שוב ז'בוטינסקי בברנוביץ. משמר־כבוד של בית"ר קיבל פניו בתחנת הרכבת.

האורח התאכסן במלון „אירופה" ומעל גזוזטרת המלון קיבל תהלוכה רבת־רושם של אנשי בית"ר וברית החייל במדים.

רצח אורלזורוב פרש את צלו על מערכת הבחירות לקונגרס. מפלגות השמאל ניהלו תעמולה חזקה נגד הצה"ר,

אחרי הפילוג בחרו נאמני ז'בוטינסקי בועד חדש לסניף המקומי בהרכב: מג"ר אבראמובסקי — יו"ר, יעקב סינגלובסקי — סגן, יוסף פוקסמן — מזכיר, סדובסקי — גזבר, שרגאי קרושינסקי, צבי ברגמן, יצחק רוזנהויז, ישראל גולדין ואפרים מסלבסקי—חברי הועד. הוחלט להוציא שבועון „בלוי־ווייס". חברי המערכת היו: צ. ברגמן, י. גולדין, י. פוקסמן, י. רוזנהויז ומג"ר קורינץ. השבועון הופיע כמה שנים.

בחול המועד סוכות תרצ"ד (7 באוקטובר 1934), נפתח „בית־העם" ע"ש ז'בוטינסקי, ברחוב הראשי שפטיצקי 24 (בית ברגמן מרדכי). ב„בית־עם" זה התרכזה כל הפעולה של תנועת הצה"ר על שלוחותיה במקום. נערכו בו מסיבות „עונג שבת", שקנו להן שם בציבור, ובמשך שנים היו כמעט הבימה הציבורית האזרחית היחידה בעיר, שטיפלה גם בשאלות חברה ותרבות. „ברית ישורון" יסדה ב„בית־העם" בית תפילה בשבתות ובחגים, ולימים נוראים היו מזמינים חזנים נודעים. עתים היה מבקר בו הרה"ג ר' אלחנן וואסרמן זצ"ל והיה מעורר את המתפללים לחיזוק התורה והדת.

בועידה הארצית הששית, וארשה תחילת 1934, היה סניף הצה"ר של ברנוביץ מיוצג ע"י 8 חברים. הנציגים שלנו השתתפו באופן פעיל בכל הועדות. ש. קרושינסקי נבחר לנשיאות הועידה.

ב־11 במארס 1934 הוכרז בברנוביץ על מפעל ה„פטיציה", — עצומה לחבר הלאומים ובה הדרישה להתרת עליה

ועד ברית הצה"ר בברנוביץ (1934)
יושבים מימין: ד. סדובסקי, מגר' אברמובסקי, ש. קרושינסקי, סינגלובסקי.
עומדים מימין: י. רוזנהויז, מ. מוקסיי, מס־לבסקי, פוקסמן, גולדין, ברגמן.

בשבת ב־10 נובמבר 1934 נקראה ב„בית־העם" אסיפת היסוד לאירגון מועדון צעירי הצה"ר „מנורה" ליד הצה"ר. מג"ר קורינעץ נשא הרצאה אידיאולוגית על מטרות „מנורה" ותפקידיה, וציין תכנית פעולה רחבה, ביחוד בשדה התרבות. נבחרה ועדה זמנית בהרכב: ש. טונקל, ל. זשוכאוויצקי, דונצלסקה ועוד.

ועדי כל ההסתדרויות הצה"ריות בברנוביץ בשנת 1934
יושבים מימין: קרפובסקי, משה סולו־מיאנסקי, א. מסלבסקי, ישראל גולדין, דוד סדובסקי, צ. ברגמן, שרגא קרושינ־סקי, עו"ד זלטה שווירנסקי, וורניקובסקי, יעקב רבינוביץ.
שורה ב' מימין: מנדל, חזנוביץ, שמחה טונקל, אסתר יוסלביץ, מאטיק גורביץ, הדסה ברגמן, שמואל ישרעאל, ברסלב, עו"ד צבי וורניקובסקי.
למעלה מימין: לא ידוע, יוסף פוקסמן, יצחק רוזנהויז, עו"ד קורינץ, עו"ד לויכ־טר, עו"ד שלמה אפשטיין.

חפשית. במשך השבוע נקראו אסיפות־עם. בגמר המפעל נערכה הפגנת עם גדולה בהשתתפות רבים.

בפיקודו של הקצין מ. סולומיאנסקי זזה התהלוכה מ„בית־העם" אל שלטונות המחוז. סגן מושל המחוז קיבל משלחת, שמסרה לו תזכיר על עצומת היהודים. התהלוכה חזרה לבית המדרש הגדול ושם נערכה אסיפת־עם גדולה.

ב־11 בנובמבר 1934 היתה בוארשה ועידה של המפקדות הגליליות של בית"ר בפולין. מטעם מפקדת גליל ברנוביץ השתתפו ברוך זאקין, יוסף קאפלינסקי ויוסף ווינוגרד.

ב־23—25 נובמבר 1934 נערכה בברנוביץ הועידה השניה של הצה"ר במחוז ברנוביץ בהשתתפות 75 צירים מ־30 נקודות ובא כוח המרכז.

בקשר עם המשבר בתנועה והמשאל על הקמת הסתדרות ציונית חדשה, נערכה בברנוביץ ביום 23 במאי 1935 ועידה יוצאת מן הכלל של נציגי התנועה בפלך נובוגרודק, בהשתת־פות נצגי המרכז ד"ר שכטמן וד. וודווינסקי.

כמה חדשים אחר כך, ביולי 1935, בשנת הבחירות לקונגרס ה־19, ביקר שוב זאב ז'בוטינסקי את עירנו.

בועידה הארצית השביעית של הצה"ר, סוף דצמבר 1935 בוארשה, השתתפה נציגות גדולה של הסניף בברנוביץ.

ב־25 באפריל 1936 נקראה ב„בית־העם" אסיפת־מחאה גדולה עם פרוץ מאורעות תרצ"ו בארץ־ישראל. נאמו ד"ר א. גולדין, א. מסלבסקי וב. זאקין.

חוג הצעירים הרביזיוניסטים „מנורה" התפתח והצליח להפעיל רבים. החוג עמד במרכז פעולת הצה"ר במקום.

ב־9 במאי 1936 היתה אסיפה כללית של „ברית החייל", בה התנהל ויכוח על דרכי הפעולה בעתיד והובעה הדרישה להכללת ברית החייל באימונים הצבאים (להגנה עצמית) ולארגן את נוער הצה"ר במסגרת ברית החייל. במפקדה החדשה נבחרו: י. זבלוצקי — מפקד, רזניק צבי — סגן, באסעוויץ יוסף — מזכיר, כארלופספקי — מדריך הפעולה התרבותית, חיים פוקסמן — הכשרה צבאית, בוסל מרדכי — גזבר.

ברית הציונים המדיניים בברנוביץ

(יידנשטאַטס־פאַרטיי)

לאחר הפילוג בתנועת הצה"ר ב־1933 היתה אצלנו אסיפה של נאמני מפלגת המדינה היהודית, — „ברית הציונים המדיניים" (יידנשטאַטס־פאַרטיי) שנוסדה אז. נבחר ועד בהרכב: ד"ר ברמן — יו"ר, מהנדס וויניקוב — סגן, מ. ביטנסקי — מזכיר, י. קיבילביץ — גזבר, קלמנוביץ, וילנסקי, רוזין, ברישנסקי — חברי הועד.

קבוצת חברים בראשותו של המדריך דוכאנוביץ פרשה מקן בית"ר בברנוביץ והצטרפה לצמ"ד. ביזמת ועד הצמ"ד (ברית הציונים המדיניים) נוסד אצלנו סניף של אירגון הנוער של המפלגה, — „ברק" (ברית הקנאים). נבחרה מפקדה: קלמנוביץ, וילנסקי, מ. ביטנסקי, ברוך נייפלד, דוכאנוביץ וליפשיץ. מיבנה ה„ברק" היה כדוגמת הבית"ר. הקן היה מחולק לדרגות ולקבוצות. נתקיימו שיחות ואסיפות והתנהלה פעולת ספורט והתעמלות. מזמן לזמן היו גם הרצאות. (מועדון הצמ"ד וה„ברק" היה ברחוב פילסודסקי). ליד המפלגה נוצר „החלוץ המדיני", שמנה כמה עשרות חברים. בועד „החלוץ המדיני" היו: קווינטמן, פ. קיבילביץ, גרינהויז, זלדוביץ, מדרש, וילנסקי וביטנסקי.

גם מגדוד ההכשרה „קדימה" פרש מספר חברים. ליד ברנוביץ נוסד קיבוץ של „ברק" ע"ש מאיר גרוסמן. מנהלי הקיבוץ היו הח"ח קורט ואבעלעבסקי. במשך הזמן קמו בסביבת ברנוביץ עוד כמה קיבוצי הכשרה של ה„מדיניים", ובהם חברים מכל הארץ.

המפלגה השתתפה בבחירות לקונגרסים הציוניים ה־19 (1935) וה־20 (1937) ורכשה כמה מאות קולות בעירנו.

אחר הקונגרס ה־20 נחלש מיתח הפעילות של כל המפלגות הציוניות אצלנו. הדכאון השתלט על הרוחות. החלה העליה הבילתי־ליגלית (עליה ב'), וועד הצמ"ד הצליח להביריח חברים ואוהדים בדרך זו. 6 חברי הצמ"ד יצאו ברגל לא"י, ואחרי הרפתקאות שונות וטלטולים הגיעו לארץ.

במצב זה נערכו הבחירות לקונגרס הציוני ה־21.

האסיפה היחידה היתה של הצמ"ד בהשתתפות מאיר גרוסמן. ישב ראש ד"ר אהרן גולדין, איש נציבות בית"ר לשעבר שהצטרף לצמ"ד. היתה זו האסיפה הציונית האחרונה בברנוביץ.

כמה שבועות אחרי כן, ב־1 בספטמבר 1939, פרצה המלחמה.

הירש דאבקאבסקי

ד ע ר „ב ו נ ד"

(פאַרוואַרט)

אַנהויב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט איז אין באַראַנאָוויטש נישט געווען קיין אַרגאַניזירטע אַרבעטערשאַפט. דאָקגען האָבן דער שנעלער ווּוקס און אַנטוויקלונג פון דער שטאָט געציונגן צו זיך פיל בעלי־מלאכות און אַ סך אַרבעטער און לערן־יינגלעך. די אַרבעטסבאַדינגונגען זיינען דאַן געווען זייער שווערע — און דער לוין אַ נישטיקער. זומער האָט מען געאַרבעט פון פאַרטאָג ביז נאַכט און ווינטער ביז שפעט אין דער נאַכט. וועגן סאָציאַלע באַדינגונגען אָדער פאַרזיכערונגען האָט מען אפילו נישט געחלומט. די אַלגעמיינע רעוואָלוציאָנערע כוואַליע, וועלכע האָט אַרומגענומען דאָס גאַנצע לאַנד, האָט אויך נישט אויסגעמיטן באַראַנאָוויטש.

גרינדונג פון „בונד"

אין די יאָרן 4—1903 איז אַנטשטאַנען אַן אָפּטיילונג פון „בונד" אין באַראַנאָוויטש. די גרינדער זיינען געווען די ח"ח משה דער „אייזערנער" (פון דער אייזן־בראַנזשע, געאַרבעט ביי שרה ליבען, ישראל זלמן גאלפערינס פרוי, אין געשעפט), אַלטער דער טאָקער, בערל מאָטע דעם סופר"ס, מלכה לעווינסאָן (אָקושערין), טראָפּ דער לערער, אברהם'ל ארקאוויטש, רחל וויישטיין (שפעטער ארקאוויטש), אברהם'ל און לייזער זאטוראנסקי, שלמקע און רבקה טורעצקי, איטשע יודקאָווסקי, אהרונטשע דעם שניידערס זון, די שוועסטער נייטאָרינס א. א. די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען אין גראָפ'ס וואַלד.

די איניציאַטאָרן פון דער אַרגאַניזאַציע זיינען געווען עטלעכע יידישע זעלנער פון די אַרטיקע אייזנבאַן־באַטאַליאָנען. באַזונדערס אַקטיוו איז געווען אייזער פון אָדעס.

אויף דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג איז אָנגעצייכנט ג־

וואַרן די ריכט־ליניע פון דער אַרבעט אין דער צוקונפט. צוליב איר קאָנספיראַטיוון כאַראַקטער איז די אַרגאַניזאַציע צעטיילט געוואָרן אויף פאַכן און אויף קלענערע גרופן פון צענטלעך און פינפטלעך. די ערשטע צייט האָט מען זיך קאָנצענטרירט אין שטילער אַרבעט אינטענסיווער אַרגאַניזאַ־ציע־ און פראַפאַגאַנדע־אַרבעט. אַביסל שפּעטער זיינען געוואָרן געוואָרן גרעסערע פאַרזאַמלונגען וווּ עס פלעגן אַרויסטרעטן שליחים — רעדנער פון גרעסערע צענטערס ווי מינסק, ווילנע, ביאַליסטאָק א. א. גרויס מי האָט געלייסטעט די אַרגאַניזאַציע ביים פאַרשפרייטן אויפקלערונגס־ליטעראַטור.

ווינטער 1904 איז אַקטועל געוואָרן די פראַגע פון אַ געהיימען לאָקאַל אין שטאָט. עס איז נישט געווען קיין לייכטע זאַך. אייגנטימער פון דירות האָבן מורא געהאָט צו ריזיקירן. אונטערן איינפלוס פון זיין ברודער יוסף משה, אַן אַקטיוויור בונדיסט, האָט מיין פאָטער זעליג דאָבקאָווסקי (דער סטאָלער) מסכים געווען, אַז דער לאָקאַל זאָל זיין אין אונזער דירה. קיין אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען האָבן ביי יענע באַדינונגען נישט געקענט פאָרקומען. עס פלעגן נאָר אָפּגעהאַלטן ווערן גרופן־צוזאַמענטרעפן. עס האָבן אַנגעהויבן דערשיינען אַר־טיקע אויפרופן, געדרוקט אויף אַ פרימיטיוון שאַפּיראָגראַף. עס זיינען געמאַכט געוואָרן פאַרבעררייטונגען צום ערשטן עפּנטלעכן אויסטריט.

די געהיימע עקזיסטענץ פון „בונד" האָט אַרויסגערופן פאַרווונדערונג און באַאומרוהיקונג ביי דער ייִדישער באַ־פעלקערונג. ס'האָבן זיך אַנגעהויבן פאַרשפרייטן קלאַנגען, אַז עס אַרגאַניזירן זיך „בריידער און שוועסטער", אָפּיקורסים און „בונטאַוושטשיקעס".

דער ערשטער עפּנטלעכער אויסדרוק פון די בונטאַרע שטימונגען איז געווען ביים שטערן די תפילה „הנותן תשועה", דורך אויפהויבן אַ טומל אין „נייעם" בית־מדרש. מען האָט זיך געסודעט, אַז דאָס זיינען „זיי"...

נאָכדעם זיינען אויסגעבראָכן אַ ריי קאַמפן אין די מצה־„פאַדראָטן", וווּ עס האָט געהערשט אַ שוועכער אויס־נוצערישער רעזשים. גלייכצייטיק האָט זיך פאַרשפרייט אַ כוואָליע פון קאַמפן אין אַלע וואַרשטאָטן. מען האָט געקעמפט פאַר אַ „נאָרמאַלן" אַרבעטס־טאָג, פאַר העכערונג פון אַרבעטס־לוין און דער עיקר פאַר מענטשלעכע באַדינונגען און אַ־ציונגען צום אַרבעטער.

דער „בונד" אין באַראַנאָוויטש האָט זיך געגרייט צום ערשטן עפּנטלעכן אַרויסטריט. די ערשטע אויפגאַבע — צו פאַרבן די פאָן — איז ערטיילט געוואָרן דעם ח. מאָטקע מישקין (דער מאלער).

צוזאַמענשטויס מיט דער אונטערוועלט

באַלד ביים אָנשטעין פון „בונד" האָבן זיך די חברים אָנגעשטויסן אין זייער טעטיקייט אין אַ טרויעריקן פאָקטאָר, וועלכער האָט דאָן געוואָרפן זיין פינסטערן שאָטן אויפן יידישן לעבן. די אונטערוועלט האָט אין באַראַנאָוויטש אַלס נייעם האַנדל־און קאָמוניקאַציע־צענטער געפונען אַ ברייט פעלד פאַר איר „טעטיקייט". זי האָט זיך נישט באַגנוגט מיט איר קרימינעלער „טעטיקייט", און זיך אָנגעהויבן אַריינמישן אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. אַזוי האָבן נישט איינמאָל גע־וויסע אַרבעטס־גרופּעס געדונגען אונטערוועלט־העלדן צו טעראָריזירן שטרייקנדיקע אַרבעטער און אָקטיוור „בונד"־טויער.

מען האָט געווויסט, אַז אַ צוזאַמענשטויס מיט דער אונטערוועלט איז אומפאַרמיידלעך — דאָך האָט מען דאָס אָפּגעלייגט אויף אַ גינסטיקער געלעגנהייט. די אַרגאַניזאַציע איז געווען יונג און די אונטערוועלט — שטאַרק, און געהאָט פאַרבינדונגען מיט דער מאַכט.

אַ נויט־פאַל האָט געבראַכט די געלעגנהייט.

דער אַרגאַניזאַציע־סעקרעטאַר ח. בערל סופּר האָט זיך געקליבן חתונה האָבן. די חברים האָבן געהאַלפן צו באַזאָרגן דאָס יונגע פאָרפאָלק מיט אַ חתונה־גאַדיראָבע. און דאָ איז געשען אַן אומגליק. פסח, ביים ערשטן סדר, זיינען זיי מידע אײנגעשלאָפן מען האָט זיי באַגנבעט. אַ גרויסע פאַרביטערונג און אויפרעגונג האָבן באַהערשט די חברים. אָבער געהאָט אַ טעות. גלייך דעם ערשטן טאָג פסח האָבן זיך אַלע חברים אַרגאַניזירט אין גרופּן, צונויפגעשלעפט אין בעל־מלאכה'שן בית־מדרש אַ צענדליק חברה פון דער אונטער־וועלט, אויפן אָרט מקיים פסק געווען אויף זיי און דערביי געוואָרנט, אַז אויב די גניבה וועט נישט צוריקגעקערט ווערן וועלן זיין קרבנות. צומאָרגנס האָט מען די געגנבעטע זאַכן געפונען אין אַ פאַרבונדענעם פעקל אין „נייעם" בית מדרש.

דער דאָזיקער פאַל האָט געדינט אַלס וואָרנונג פאַר אַלע וועלכע האָבן זיך באַגוצט מיטן דאָזיקן פינסטערן כוח קעגן אַרבעטער.

זעלבסטשוץ

אין יענער צייט האָט אַ שווערער גורל געהאַנגען איבערן יונגן יידישן ישוב. די אַטמאָספער איז געווען אָנגעזאָפט מיט אַ ווילדער יידן־העצע. די חברים פון „בונד" זיינען אַרגא־ניזירט געוואָרן צום ווידערשטאַנד. עס איז געפונען געוואָרן אַ ראַיאָן־קאָנפערענץ פון דער גאַנצער אומגעגנט אין עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו דערוועלבן געוויר, קאָלטע און הייסע, אין צו אַרגאַניזירן אַ זעלבסטשוץ. מען איז באַלד צוגעטראָטן צו שאַפן געוויר, אין עס איז אייגנאַרדנט געוואָרן אַ באַהעלטעניש פאַרן געוויר אין קעלער פון דער אַרגאַניזאַציע.

אין יענער צייט איז דער „בונד" געווען דער אייניציקער כוח אויף דער יידישער גאַס, גרייט צו זעלבסטשוץ און

ווידערשטאַנד. צו אים זיינען צוגעשטאַנען אַלע עלעמענטן וועלכע זיינען געווען פיזיש געזונט און גייסטיק פייאיק צום ווידערשטאַנד ווי צ. ב. די פייערלעשער (דער גרעסטער טייל „עמך" און אַרבעטער), בעלי־עגלות, קצבים, בעלי־מלאכות א. א. אַזוי זיינען אַריבער טעג און נעכט, וואָכן און מאָנאַטן, אין שפּאַנונג און גרייטקייט־צושטאַנד. צום גליק זיינען אָבער אַלע פּאָגראָם פּרווון אין באָראַנאָוויטש דורכגעפאַלן. דאָס האָט אָבער נישט אָפּגעשוואַכט די וואַכזאַמקייט.

רעאָרגאַניזאַציע — 1911

נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע אין 1905 האָט זיך די טעטיקייט פון אָרטיקן „בונד" כמעט ווי אָפּגעשטעלט. אַ כוואַליע פון רדיפות און פארפאָלגונגען האָט זיך פאַר־שפּרייט איבערן לאַנד. די אָרטיקע „בונד"־אָפּטיילונג איז פּשוט צעקלאַפּט געוואָרן. אַ טייל חברים, באַזונדערס די אַקטיווסטע, זיינען אַרעסטירט, אָדער פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר (אַזוי, צ. ב., איז משה „דער אייזערנער" פאַרשיקט געוואָרן אויף אייביקע תפיסה און אַפּאָר יאָר שפּעטער — געשטאָרבן אין טורמע). אַנדערע זיינען אַנטלאָפן קיין אויסלאַנד. דער רעשט איז געבליבן אין שאָטן.

אין 1911 האָט אַ נייער קאַדר פון חברים צוגעטראָטן צו דער רעאָרגאַניזאַציע פון „בונד". אין דער גרופּע זיינען געווען די ח"ח יאַשקע באַראַנאָווסקי, לאָווע מאַנגעל, אַלטער דאַבקאָווסקי, משה דוואָרעצקי, איטשע גאָם, (דער סטאָלער), שלמה קדיש אולקאָוויטש, מאיר קראַשינסקי, יאַנקל ליטוואַק, מלכה לעווינסאָן א. א. קיין לאָקאַל איז דאַן נישט געווען. אין שבתים פלעגט מען זיך טרעפן ביים גרינעם בריק אָדער אין וואַלד. עס פלעגן אויך אָפטער פאָרקומען די באַגעגענישן פון די צענטלעך־גרופּן. אַלס פאַרבינדונגס־פּונקט צווישן דעם אָרגאַניזאַציע־קאָמיטעט און די פארוואַלטונגען פון די אומלעגאַל־געשאַפענע פּראָפעסיאָנעלע פאַריינען האָט געדינט ד. א. ג. „בירזשע" לעבן „ליזאָן" (קינאָ), דאָרט פלעגן אַרויס־געגעבן ווערן אינסטרוקציעס און אָפּגענומען ווערן טעטי־קייטס־באַריכטן. אַ פאָרשטייער פון קאָמיטעט האָט שטענדיק „אַמטירט" אויפן פּלאַץ.

די טעטיקייט האָט זיך באַלד געלאָזט פילן. עס האָט זיך פאַרשפּרייט איבערן שטאָט אַ כוואַליע פון שטרייקן, באַזונ־דערס אין נאָדל־פאַך (דאָס איז געווען דער גרעסטער פאַריין און דער אַמשטאַרקסטן אָרגאַניזירטער).

די מייסטערס האָבן רעאַגירט מיט רעפּרעסיעס מיט דער הילף פון „ווילע יונגען" פון דער אונטערוועלט און דער עיקר, מיט דער הילף פון דער מאַכט. די שטרייק־קאַמפן זיינען געווען פאַרביטערטע און האָבן זיך געצויגן וואָכן־לאַנג. אין אייניקע ערטער זיינען פאָרגעקומען דראַסטישע צוזאַמענשטויסן. אַ געוויסער אַרבעטסגעבער האָט אַפילו אַ מאָל אַריינגעטראָגן צו דער מאַכט אַן אָנקלאַגע קעגן צוויי שטרייק־פיקעטן. עס האָט געזאָלט פאָרפירט ווערן קעגן זיי אַ משפט, און עס האָט זיי געדראָט אַ האַרבע שטראָף. אונטערן דרוק פון שאַרפע וואָרנונגען האָט זיך דער מייסטער צוריק־געצויגן, אָנגענומען די באַדינגונגען פון שטרייק־קאָמיטעט, זיך אַנטשולדיקט אין דער אומלעגאַלער פּרעסע און אויך געשפּענדעט פאַר איר אַ געוויסע סומע.

אַזעלכע און ענלעכע פאַלן זיינען דאַן געווען נישט קיין זעלטענע דערשיינונג. ענלעכע שטרייקן זיינען אויך פאָרגע־קומען אין די בלעכער־און סטאָלער־בראַנזשעס.

ערב מאי 1913 זיינען געמאַכט געוואָרן צוגרייטונגען צו די פייערונגען פון ערשטן מאי. עס זיינען פאָרגעקומען אַ ריי געהיימע פאַרזאַמלונגען. אויך די מאַכט איז נישט געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט. דער פאָרטרעטער פון פּריסטאַוו און אַנדערע פּאָליציסטן האָבן זיך איבערגעטאָן אין ציוויל־קליידונג און זיך אַרויסגעלאָזן זוכן קרבנות. די יאָגד האָט זיך אָנגעהויבן.

אויף ווילענסקע לעבן שאָסיינע האָבן זיי פאַרהאַלטן אין הויז פון סטאָלער פּרץ 2 חברים: אַלטער דאַבקאָווסקי און אברהם זעליג יודעלעוויטש. אין אַן אַנדער אָרט זיינען פאַרהאַלטן געוואָרן די ח"ח לאָווע מאַנגעל און יאשקע באַר־ראָווסקי. אין אַרעסט־הויז איז פאָרגעקומען אַ שאַרפער אינצידענט. ווען דער פּריסטאַוו האָט פּראָוואָצירט די פאַר־האַלטענע האָט אים יאַשקע באַראָווסקי אַ שפּיי געטאָן אין פּנים. אַלס קנס האָט מען זיי אויסגעהונגערט יענעם טאָג. נאָך 3 וואָכן אַרעסט איז ספּעציעל אַראָפּגעקומען צום משפט דער זשאַנדאַרמעריע־פּולקאָווניק פון באַברויסק. ביי די אויספאָרשונגען אין געריכט זיינען אַרויסגעטראָטן אַלס באַשולדיקונגס־עדות קעגן „בונד" מצד די אַרבעטסגעבער צוויי שניידער, איין בלעכער און איין סטאָלער.

די חברים יאַשקע, לאָווע און אַלטער זיינען פאַרמשפּט געוואָרן אויף צוויי יאָר פאַרשיקונג קיין סיביר, ווו זיי זיינען אָפּגעקומען זייער שטראָף.

דערוואַכונג — 1918

אין 1918 האָט זיך ווידער דערוועקט אַ גרופּע חברים מיטן ח' נחום ביטענסקי אין דער שפּיץ, און צוגעטראָטן צו באַנייען דעם „בונד". אין דער גרופּע זיינען געווען די ח"ח מלכה לעווינסאָן, בעלסקי דער בוכהאַלטער, וואָלף פון לאָדזש, יחיאל טילעוויטש, וואָלאַך פון האָראַדישט א. א. מען איז באַלד צוגעטראָטן צו דער אַרבעט. עס איז געעפנט געוואָרן אַ לאָקאַל, אַ ביבליאָטעק, עס זיינען אויפסניי אָרגאַניזירט געוואָרן די פּראָפ. פאַריינען א. א. אין האַלב לעגאַלע באַדינ־גונגען האָט זיך אַנטוויקלט אַ פאַרצווייגטע טעטיקייט. עס איז דאַן גערופן געוואָרן אַ מאַסן־מיטינג אין אָרטיקן קינאָ, אויף וועלכן עס זיינען אַרויסגעטראָטן פאָרשטייער פון סאָלדאַטן־ראַט און „בונד".

די דייטשע אָקופּאַציע־מאַכט האָט זיך געגרייט צו פאַרלאָזן די שטאָט. אין שטאָט איז דערשינען אַ געהיימער שליח פון ראַטן־לאַנד אַ געוויסער גאַמזן, אַ ייד פון מינסק. אין אַ באַראַטונג מיט אים האָט ער אָנגעוויזן, אַז די זעלבסט־

שוץ זאָל נישט טראָגן קיין פאָליטישן כאַראַקטער און אַז די איניציאַטיוו צו זיין שאַפונג זאָל קומען מצד דעם בירגער־קאָמיטעט, מיט אַן אָקטיוואַר באַטייליקונג פון דער אַרבעטער־שאַפט. די יעלבסטשוץ איז געשאַפן געוואָרן און אין איר שפּיץ זיינען געשטאַנען די ה"ה יעקב סטאָלאָוויצקי, טשעמע גאָלפּערין און נחמיה אַרקין. אין פאַרלויף פון איר קורצער עקזיסטענץ־צייט האָט די זעלבסטשוץ אַנטוויקלט אַ בריייטע טעטיקייט. אָלע פאַסטנס זיינען שטרענג באַוואַכט געוואָרן מיט וואפן.

די פאַרטיי האָט זיך געגריייט צו מקבל־פנים זיין די רויטע אַרמיי און געלעבט אין דערוואַרטונג פון נייעם רעזשים. וועג ס'איז דערשינען דער אַוואַנגאַרד פון דער רויטער אַרמיי, האָט ער איבערגענומען די פאַסטנס פון דער יידישער זעלבסטשוץ, באַזונדערס פון די געווער־ארסענאַלן. אויף צומאָרגנס, דעם 5־טן יאַנואַר 1919, האָט זיך פאַרמירט אַ צוג פון „בונד" וועלכער האָט מיט פענער און טראַנספאַרענטן אָפּגעמאַרשירט צום זאַמלפונקט אויפן מאַרק. דאָרט האָבן זיך אויך קאָנצענטרירט די „פועלי ציון", קאָמוניסטן און די פייערלעשער. עס האָט זיך פאַרמירט אַן אַלגעמיינער צוג וואָס האָט אָפּגעמאַרשירט אין דער ריכטונג פון נייבאַראַנאָוויטש צו באַגעגענען די רויטע אַרמיי.

פאָרווּאַלטונג פון דער געזעלשאַפט „אונזערע קינדער" אין 1923

עס זיצן פון רעכטס: ה. דאָבקאָווסקי, ס. פּריפּשטיין, נחום ביטענסקי, ריווע ראָבעץ, ר. קופערמאַן, אלתר סאָקאָלאָווסקי
עס שטייט: דוד קאָלבאָווסקי

אונטער דער הערשאַפט פון דער סאָוויעטן־מאַכט און אין לעגאַלע באַדינגונגען, האָט זיך דאָן געעפנט פאָרן „בונד" אַ בריייט אַרבעטס־פעלד. די ציווילע אָדמיניסטראַציע האָט זיך אין אַ גרויסער מאָס געשטיצט אויף דער סאָציאַליסטישער אַרבעטערשאַפט און אויסגענוצט אירע אָקטיווע כוחות. די צאָל קאָמוניסטן איז דאָן געווען זייער קליין. עס זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן אָלע פאַכן און וויידער געשאַפן געוואָרן פראָפעסיאָנעלע פאַריינען. די פאַריינען האָבן דעלעגירט זייערע פאָרשטייער אין די מאַכט אינסטיטוציעס ווי צ. ב. פרידנס־געריכט, „רעוואָאַם" א. א. אַמטן.

דער אויפּרוף האָט לאַנג נישט געדויערט. אין פאַרלויף פון אייניקע מאָנאַטן איז די שטאָט אַריבער עטלעכע מאָל פון האַנט צו האַנט — ביז זי איז ענדלעך אין די טעג פון פסח 1919, אָקופירט געוואָרן דורכן פּוילישן מיליטער און געבליבן אונטער דער פּוילישער הערשאַפט איבער אַ יאָר. דער אָקטיוואר טייל פון „בונד" האָט זיך דאָן עוואַקואירט צוואַמען מיט דער רויטער אַרמיי קיין מינסק.

אונטער דער פּוילישער הערשאַפט (1921—1939)

אין 1921, נאָכן רוסיש־פּוילישן קריג, איז מיט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופּע חברים, אַרטיקע און צוריקגעקומענע פון רוסלאַנד, (צ. א. נחום ביטענסקי, ראובן קופערמאַן, אַלטער סאָקאָלאָווסקי, סאַנע פּריפּשטיין, מאָטע הייזנבלאַזן, ריווע ראָבעץ, דוד קאָלבאָווסקי, דער שרייבער פון די שורות) רעאָרגאַניזירט געוואָרן דער „בונד" אין באַראַנאָוויטש. ס'איז געגרינדעט געוואָרן אַ נייע ביבליאָטעק, אַן אָפּטיילונג פון דער געזעלשאַפט „אונזערע קינדער", אַ קולטור־אינסטיטוציע פאַר יוגנט און דערוואַקסענע, ס'איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ דראַמאַטישער קרייז אונטער דער אָנפירונג פון ח. ראיעווסקי, א. א.

גלייכצייטיק זיינען אָנגענומען געוואָרן די ערשטע שריט צו גרינדן אַ יוגנט־אָרגאַניזאַציע און פראָפּסיאָנעלע פאַריינען. דער ערשטער פראָפּ. פאַריין איז געווען פון די בוי־אַרבעטער. ס'זיינען געשאַפן געוואָרן קאָאָפּעראַטיוון גרופן. עס איז לעגאַליזירט געוואָרן דער נאָדל־פאַריין (ביז דאָן אומלעגאַל), און דער פאַריין פון דערנערונגס־אַרבעטער. מיטן פאַרבריייטערן זיך פון דער טעטיקייט, איז אָקטואַל געוואָרן די פראָגע פון אַן אָלגעמיינעם אַרבעטס־צענטער, און עס איז געדונגען געוואָרן אַ לאָקאָל. ס'איז פאַרגרעסערט

דער אָקטיוו פון „בונד" אין 1928

עס זיצן אונטן פון רעכטס: רפּעל צערקאָוו, מאָטל ליאַכאָוויצקי, רחל פּינטשוק, סאָפּאזשניק, דוד קודעוויצקי, פּאָלאָנסקי.
עס זיצן פון רעכטס: סאָנע פּריפּשטיין, עזרא ליאַכאָוויצקי, גרשון גאָלאָי, אברהם זעליק יודעלעוויטש, ליאָווע וואַראָביאָווסקי, יוסף ליפּשיץ, ראובן קופּערמאַן, שמעון וויניקאָווסקי, מאָטע גייזבלאַזן, הירש דאָבקאָווסקי..
עס שטייען פון רעכטס: משה קראָווטשוק, דוד וויניקאָווסקי, בערל וויניקאָווסקי, מ. סאָפּאזשניק, איטשע גאָם, חיים גייזבלאַזן, חיים צוקער, ליאָטע ראָבינאָוויטש.

געוואָרן די ביבליאָטעק, און זי איז לעגאַליזירט געוואָרן אויפן נאָמען פון בוי־אַרבעטער־פאַריין. מיטן שליסן פון דער צענט־ראָלע פון די בוי־ארבעטער אין וואַרשע (דורך דער מאַכט) זענען גלייכצייטיק געשלאָסן געוואָרן אָלע פּראָווינץ־אָפּטיי־לונגן, צווישן זיי אויך דער פאַריין און די ביבליאָטעק אויף זיין נאָמען. ס׳איז באַלד געשאָפן און לעגאַליזירט געוואָרן דער האַלץ־פאַריין און איבערגענומען די גאַנצע טעטיקייט פון בוי־אַרבעטער־פאַריין. ווען מען האָט זיך געווענדעט צו דער מאַכט מיט דער מעלדונג, אַז דער אַלטער פאַריין גיט איבער דעם נייעם פאַריין די ביבליאָטעק — האָט דער סטאַראָסטע רעאַגירט מיט אַ רוסישן וויץ, ענלעך צום יידישן שפּריכ־וואָרט: „די זעלבע יענטע נאָר אַנדערש געשלייערט". דאָך איז די ביבליאָטעק לעגאַליזירט געוואָרן. עס איז אויך געגרינדעט געוואָרן דער פאַריין פון די האַנדלס־אַנגע־שטעלטע, און נאָכן לעגאַליזירן אָלע פאַריינען איז געשאָפן געוואָרן א ראָט פון די פראָפעסיאָנעלע פאַריינען און אַ קולטור־אַמט.

די פאַרטיי האָט אַנטוויקלט אַ גרויסע פראָפעסיאָנעלע, פּאָליטישע און קולטורעלע טעטיקייט. ס׳זענען פאַראַנשטאַלט געוואָרן אָפּטע מיטינגען און פאַרזאַמלונגען.

מסירות, ארעסטן און פראוואקאציעס

ווען די נאַרמאַלע און אָפּיציעל־לעגאַליזירטע טעטיקייט איז פאַרגעזעצט געוואָרן אין פולן טעמפּ, האָבן מיר זיך אַנגעשטויסן אין געשפּענסט פון אַרעסטן. אַזוי איז אַמאָל אַרעסטירט געוואָרן דער ח. גאָלינא פון סלאָנים נאָך אַ רעפּעראַט אויף אַ חברים פאַרזאַמלונג ביי אונז. אַן אַנדערש מאָל זענען אויך אַרעסטירט געוואָרן 2 יוגנטלעכע נאָך אַ לאַנדעס־צוזאמענפאָר פון „צוקונפט" אין וואַרשע, (די ח״ח קיוועע שעווץ און שמעון וויניקאָווסקי, אַ דריטער, מיכאל שעווץ, האָט זיך אויסבאַהאַלטן). ס׳איז קלאָר געוואָרן, אַז עס געפינט זיך אין אונזערע ריייען אַ פראָוואָקאַטאָר. נאָך לאַנגע אויספאָרשונגען איז געלונגען אויפצודעקן דעם פּראָ־וואָקאַטאָר, אַ געוויסער יאַנקל עגערגאָרן, (אַ סטאָלאָר פון פּאַך), אַ צוגעוואַנדערטער פון פּוילן. ער האָט חתונה געהאַט אין בראַנאָוויטש און געווען באַקאַנט אַלס קבצן, פלוצלינג האָט ער אַנגעהויבן פירן אַ רחבותדיק לעבן און זיך עגעריייט צו בויען אַ הויז. נאָכפאָלגענדיק אים איז מען דערגאַנגען, אַז ער שטייט אין קאָנטאַקט מיט דער פּאָליטישער־געהיים־פּאָליצי.

דער מסור דערשפּירענדיק אַז זיינע קאָרטן זענען אויפ־

געדעקט, האָט זיך באָמיט מיט פאַרשידענע מיטלען צו פראָוואָצירן די חברים כדי צו ברענגען צום שליסן די פראָפעסיאָנעלע פאַרייניגן אין באַראָנאָוויטש.

די לאָגע איז געווען אָ געשפאַנטע. די חברים זענען געוואָרנט קעגן פראָוואָקאַציעס.

צו אָ צוזאַמענשטויס איז געקומען ראש השנה אין גרויסן בית המדרש. אייניקע חברים זענען צוגעגאַנגען צום מסור און אים געפרעגט, צי ער איז געקומען מתפלל זיין צו גאָט אויף פרישע קרבנות. דער מסור האָט רעאַגירט פיזיש. ס׳איז אויסגעבראָכן אָ געשלעג, און ער האָט געבראָכט אין בית מדרש אָ פוילישן פאָליציאַנט (נומער 569). ס׳זענען אויפן אָרט אָרעסטירט געוואָרן די ח״ח יוסף ליפשיץ און ישראל דאבקאווסקי (רעכטע „פועלי־ציון"). אין גאַס איז פארהאלטן געוואָרן הירש דאבקאווסקי און אין זיין היים איז אויך צָרעסטירט געוואָרן ראובן קופערמאַן. צוויי טעג זענען די צָרעסטירטע פאַרהאַלטן געוואָרן אין באַראַנאָוויטש, און דאָן איבערגעשיקט געוואָרן קיין נאָוואָגרודעק. לויט דער באַשולדיקונג האָט זיי געדראָט ביז 15 יאָר תפיסה (פאַרן אָנגרייפן אָ רעגירונגס געהיים־אָגענט, פאַר שטערן אָ תפילה, פאַר אָנטקעגנשטעלן זיך דער מאַכט א. א.). צום גליק האָט זיך דער מסור קאָמפראָמיטירט אין אָ ריי פאַרברעכנס און אין עפנטלעך שוחד נעמען ביים שוועָר פון ח׳ יוסף ליפשיץ, און נאָכדעם ווי דער ענין איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער צענטראַלער לאנד־פרעסע (ווי דער „ראָבאָטניק" פון פ. פ. ס. און „פאַלקסצייטונג") און אָנגענומען אָ סקאַנדאַל־יעזן כאַראַקטער — האָט זיך די רעגירונג אָפגעטרייסלט פון אים, ליקווידירט דעם ענין און באַפרייט די פארהאַלטענע נאָך 4 וואָכן אָרעסט. מיט דעם זענען אויך ליקווידירט גע־וואָרן כמעט אַלע פריערדיקע פראָצעסן, אויסער דעם פאַל גאַלינא.

ערשטער־מאי פייערונגען

פאַרשידענע עטאַפּן האָט דורכגעמאַכט דער ערשטער־מאי יום טוב ביי אונז, פון די געהיימע אונטערגרונט באגע־

1־טער מאי פון „בונד"

גענישן אין די וועלדער ביז די גרויסע פייערלעכע דעמאָנס־טראַציע־צוגן.

ערב דעם ערשטן מאי 1925 איז גערופן געוואָרן אָ געמיינזאַמע באַראָטונג פון פאַרשטייער פון „בונד", „פ.פ.ס." און די פראָפעסיאָנעלע פאַריינען. ס׳איז באַהאַנדלט געוואָרן די פראָגע פון אָן עפנטלעכער דעמאָנסטראַציע דעם ערשטן מאי. אייניקע פ.פ.ס.־פאַרשטייער האָבן איבערגעגעבן, אַז זיי זענען געוואָרנט געוואָרן פון די אָרטיקע אָנטיסעמיטן, אַז זיי וועלן ניט דערלאָזן צו קיין דעמאָנסטראַציע. צוליב דעם וואָס די וואָרנונגען זענען געווען ערנסטע, האָבן זיי געהאַלטן אַז מען דאַרף מוותר זיין אויף אָ דעמאָנסטראַציע און זיך באַגנוגענען מיט געשלאָסענע אינערלעכע פייערונגען ווי ביז איצט. אונזער מיינונג איז געווען, אַז מען זאָל זיך נישט לאָזן אָפשרעקן. אויך דער פירער פון „פ.פ.ס." אין באַראַנאָ־וויטש דער ח׳ מאַכאי האָט געהאַלטן, אַז מען טאָר זיך נישט לאָזן טעראָריזירן. אין רעזולטאַט פון דעם איז באַשלאָסן געוואָרן אַדורכצופירן די דעמאָנסטראַציע. מצד דעם סטאָ־ראָסטווע זענען געמאַכט געוואָרן פרווון משפיע צו זיין, אַז מיר זאָלן זיך צוריקציען פון דעם דעמאָנסטראַציע־פלאַן, היות ער באַדראָט די עפנטלעכע רו און די זיכערקייט פון דער באַפעלקערונג. נאָכדעם ווי ער האָט זיך איבערצייגט אַז מיר שטייען אויף אונזער רעכט, האָט ער פאַרגעלייגט אַז די דעמאָנסטראַציע זאָל פאַרקומען אונטער פאַרשטאַרקטע פאַליציאישע שוץ. מיר האָבן זיך אויך פון דעם אנטזאגט און באַטאָנט, אז מיר האָבן אָ ענגוג שטאַרקע אַרבעטער־שוץ־מיליץ און זי וועט זיך קענען אַליין אָן עצה געבן מיט די כוליגאַנעס.

די דעמאָנסטראַציע איז פאַרגעקומען יענעם יאָר און אין די קומענדיקע יאָרן, און די אַלע אָנטיסעמיטישע כוליגאַנעס וועלכע זענען געווען ענוג דרייסט אויף צו באפאלן איינצלנע יידן — האָבן נישט געוואָגט אָנצוגרייפן דעם אַרגאַניזירטן כוח פון דער אַרבעטערשאפט.

אין די דעמאָנסטראַציע פלעגן זיך צאָלרייך באַטייליקן אַרבעטער און פויערן פון דער אומגעגנט. דער זאָמל פונקט

פלעגט זיך שטענדיק ענדערן לויט דער פּאָדערונג פון דער מאַסע.

די חברים האָבן אָבער נישט געוואָלט זיך באנוגענען מיטן פּאָליטישן כאַראַקטער פון דער דעמאָנסטראַציע, און געוואָלט איר צוגעבן אויך פייערלעכקייט. צו דעם צוועק האָבן זיי זיך געוועדעט צו דער לייטונג פון דער פייערלעשער געזעלשאַפט מיט אַ ביטע, אַז זי זאָל זיי אויסבאַרגן די אינסטרומענטן פון איר אָרקעסטער (די שפּילער זענען געווען מיטגלידער פון די פּראָפ. פאריינען). דער ענטפער איז געווען אַן אויסמיידנדיקער, דער אָרקעסטער שטייט נאָר אין דינסט פון דער פייערלעשער־געזעלשאַפט און נישט פון אַנדערע קערפערשאַפטן.

דער אָפּזאָג האָט אַרויסגערופן פּאַרביטערונג ביי די חברים, און זייערע געפילן זענען געקומען צום אויסדרוק ביי דער ערשטער געלעגנהייט.

דעם נעכסטן ל"ג בעומר האָט דער געהילפס־נאַטשאַלניק פון די פייערלעשער נחמיה ביטענסקי אַראָנזשירט אַ געמיינזאַמע פייערונג פון „מכבי" און די „פּאָזשאָרנע" אין מוש. נאָך די פאַרוויילונגען האָט זיך אויסגעשטעלט דער צוג צום מאַרשירן קיין בּאַראָנאָוויטש. וועג דער קאָפּעל־מייסטער באָקשט האָט בעגעבן דעם צייכן צום שפּילן, האָבן זיך די מוזיקאַנטן אָפּגעהאַלטן מיטן אויסרייד, אַז דער אָרקעסטער שטייט אויסשליסלעך צו דער דיספּאָזיציע פון די פייערלעשער — און פאַר קיינפאַל נישט אין דינסט פון יעדער אַנדערער קערפערשאַפט און כל זמן דער „מכבי" איז אין די רייַען — שפּילן זיי נישט. עס האָט זיך געשאָפן אַ שאַרפער קאָנפליקט, וועלכער האָט צום סוף געבראכט צו דער אויפלעזונג פון פייערלעשער־אָרקעסטער. אין רעזולטאַט פון דעם איז געשאפן געוואָרן אַ זעלבסטשטענדיקער ארבעטער־אָרקעסטער פון „בונד" (נאָכדעם איז אויך געשאפן געוואָרן אַן אָרקעסטער פון „מכבי").

פון דאן איז דער „בונד"־אָרקעסטער געווען די קרוין פון אַלע אַרבעטער־פייערונגען, און אַ באַזונדערס אימפּאָזאַנטן אייגנדרוק האָט ער געמאכט וועו ער האָט געשפּאַנט אין שפּיץ פון ערשטן מאי צוג.

קראַנקן־קאַסע

אָנהויב די צוואַנציגער יאָרן האָט נאָך די באַראַנאָוויטשער אָרגאַניזירטע אַרבעטערשאַפט נישט געהאַט קיין סאָציאַלע פאַרזיכערונג. אין פאַל וועו אַן ארבעטער איז קראַנק געווען, האָט ער זיך געקענט וועגדן נאָך מעדיצינישע הילף צום „טאַז", אָדער צו דער שטאָטישער „סאָציאַלער פּראָזאָרגונג". צוליב די באַשרענקטע מעגלעכקייטן פון ביידע פּאָלאָנטראַפישע אינסטיטוציעס, איז זייער הילף נישט געווען גענוגגד און געבראכט צו דער מאָראַלישער דערניד־ריקונג פון אָרגאַניזירטן אַרבעטער. דער פאריין פון די בויאַרבעטער האָט אפילו געפרווט אמאל שאפן אַן אייגענע קראַנקן־קאַסע מיט דער הילף פון די אַרטיקע יידישע דאָקטוירים. דער פרווו האָט אבער נישט אויסגעהאלטן צוליב פינאַנציעלע שוועריקייטן, און נאָך אַ יאָר טעטיקייט האָט זיך די קראַנקן־קאַסע ליקווידירט.

ערשט אין זומער 1926 איז געפונען געוואָרן אַן אלגעמיינע פּאַרזאַמלונג פון די פּאַרשטייער פון „בונד", „פּ.פּ.ס" און די פּראָפּאַסיאָנעלע פאַריינען מיטן ציל צו שאפן אַן אַפּטיילונג פון דער אַלגעמיינער קראַנקן־קאַסע אין בּאַראַנאָוויטש. ס'איז געווייזלט געוואָרן אַ קאָמיסיע פון דריי פערזאָן צו גרינדן די אינסטיטוציע.

צום אָנהויב איז געדונגען געוואָרן אַ לאָקאַל אויף שאַסיינע גאַס אין הויז פון יחדלעוויטש, און עס זענען אַנגאַגשירט צוויי געוואָרן אַרטיקע דאָקטוירים. די אינסטיטוציע האָט ארומגענומען כמעט די גאַנצע אַרבעטערשאַפט אין שטאָט און אומגעגנט. זי האָט עקזיסטירט יאָרן און געווען אַ הילפס־קווילע פאַר די בריטע פאַלקסמאַסן.

אַפּעלאַציע־גערייכט

לויטן געזעץ פון דער פוילישער רעגירונג האָט עקזיסטירט אַן אַפּעלאַציע־גערייכט, וועמענס אויפגאַבע ס'איז געווען צו אנטשיידן די רעכט פון די אַרבעטסלאָזע צו גענישן פון רעגירונגס־פאַנד פאַר אַרבעטסלאָזע.

ביז 1928 האָט אַ באַראַנאָוויטשער ארבעטער געמוזט אַפּעלירן קיין ווילנע און האָט געהאט אויסצושטיין שווערי־קייטן און שיקאַנעס אַלס ייד און מענטש.

אין 1928 האָבן די פּראָפּ. פאריינען זיך געווענדעט צו דער רעגירונג מיט אַ ביטע, צו שאפן אַן אפּטיילונג פון דעם אַפּעלאַציע־גערייכט אין באַראַנאָוויטש.

כדי אַנטקעגנצוקומען דער ביטע, איז דורך דער רעגירונג געשיקט געוואָרן אַ פאַרשטייער פון ווילנער אַפּעלאַציע־גערייכט קיין באַראַנאָוויטש צו גרינדן אַן אפּטיילונג פון גערייכט ביי אונז.

בעת די פאַרהאַנדלונגען האָט זיך דער רעגירונגס־פאַרשטייער אויסגעדריקט, אַז עס איז ווינטשנסווערט אַז אין צוואַמענשטעל פון אָט דעם גערייכט זאָלן זיין וואָס ווייניקער פאַרטרעטן יידן.

נאָך אַ ריי פאַרבעראַיטונגען איז דער אַפּעלאַציע־גערייכט געשאפן געוואָרן מיטן צוזאַמענשטעל פון די ח"ח מאַכאי (פּ.פּ.ס), ה. דאַבקאָווסקי („בונד"), די ה"ה יהושע איזיקזאָן און טראַכטענבערג (אַרבעטס־גבעבר) און אדוו. מיכניק אַלס נייטראַלער בורר, בסך הכל 4 יידן און 1 גוי. דער „פרומער ווונטש" פון רעגירונגס־פאַרשטייער איז אַזוי אַרום נישט דערפילט געוואָרן. פאַרן יידישן אַרבעטער איז עס געווען אַ גרויסע פאַרלייכטערונג. ער האָט זיך אפילו געקענט פריי באַנוצן מיט זיין שפּראַך. אויך דער אינציקער קריסס אין גערייכט דער ח. מאַכאי (פון פּ.פּ.ס.) האָט פאַרשטאַנען יידיש און פלעגט נישט איינמאָל דערמוטיקן אַ יידישן אַרבעטער, אַז ער זאָל זיך אויסרייַדן אין „מאַמע לשון".

„ארבעטער-חיים"

די אַרגאַניזאַציאָנעלע ארבעט פון „בונד" און פון די פראָפ. פאַריינען איז כסדר געשטערט געוואָרן צוליבן מאַנגל פון אַ פאַסיקן לאָקאַל און פינאַנציעלע שוועריקייטן. עס האָט ביי די חברים דערוואַכט דער געדאַנק צו בויען אַן אייגענע „היים". ס'איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַן איניציאַטיוו־גרופּע צו שאַפן די געלט־פאָנדן און צו אָנפירן מיט דער בוי־אַרבעט פון דעם הויז אויף ארלע 96.

אין זייער שווערע באַדינגונגען איז די אַרבעט אויסגע־פירט געוואָרן, און אין גרעסטן טייל אַ דאַנק דער פערזענ־לעכער אָפּפערווילליקייט פון די חברים, וועלכע האָבן געווידמעט דער בוי־אַרבעט זייער פרייַע צייט. אין פאַרלויף פון אַ יאָר איז די „היים" געווען פאַרטיק. דאָ האָבן זיך קאָנצענטרירט די פאַרטיי און אַלע אירע אינסטיטוציעס און די פראָפ. פאַריינען.

קולטור טעטיקייט

ביי יעדן פראָפעסיאָנעלן פאריין האָט עקזיסטירט אַ קולטור־קאָמיסיע, וועמענס אויפגאַבע ס'איז געווען צו זאָרגן פאַר דער קולטור ארבעט צווישן די מיטגלידער. עס זענען אַרגאַניזירט געוואָרן פאַרלעזונגען, רעפעראַטן, קעסטל־אָוונטן א. ד. גל.

אַ באַזונדערע אויפמערקזאמקייט איז געווידמעט געוואָרן דער פראַגע פון פאָלקסגעזונט. מיט דער איניציאַטיוו פון קולטור־קאָמיטעט און מיטהילף פון „טאָז" און די אַרטיקע דאָקטוירים זענען אויף דעם געביט אָפּגעהאַלטן געוואָרן סיסטעמאַטישע ציקלען פון פאַרלעזונגען מיטן אָנטייל פון ד"ר פראָס, ד"ר נאכומאָווסקי, ד"ר שעניצקי, ד"ר קאפלאן א. א. ס'זענען אַרגאַניזירט געוואָרן דראַמאַטישע אונטערנעמונ־גען, פארווייַלונגען א.א.

אויך איז דער „בונד" געווען טעטיק אין דער אַרטיקע סאַציאַלע אינסטיטוציעס ווי „אַרט", „טאָז" א. א. און גענהאַט פאַרשטייער אין שטאָט־ראַט און קהילה.

אַ סך בייגעטראָגן צו דער מוזיקאַלישער דערציונג פון דער יוגנט האָט דער „מאַרגנשטערן" אַרקעסטער.

מיט דער אנטשטייונג פון דער אַרבעטער ספּאָרט־געזעלשאַפט „מאַרגנשטערן" אין לאָנד־מאַשטאָב, איז אויך אין באַראַנאָוויטש געשאפן געוואָרן אַן אָפּטיילונג. דער „מאַרגנשטערן" האָט ביי אונז אַנטוויקלט אַן אינטענסיווע טעטיקייט. אין פאַרלויף פון אַ קורצער צייט האָט ער געציילט אַ 200—250 מיטגלידער, פאָנאַנדערגעטיילט אין פארשידענע סעקציעס ווי לייכט־אַטלעטיק, פוטבאָל א. א. דער „מאַרגנ־שטערן" האָט אָפּגעהאַלטן אָפּטע עפּנטלעכע אַרויסטריטן. מיט דער ספּאָרט־טעטיקייט האָבן אָנגעפירט די ח"ח" בערל וויני־קאָווסקי, אליהו סטאלאָוויצקי און משה קאגאן, אונטער דער לייטונג פון א פראָפעסיאָנעלען אינסטרוקטאָר.

די יידישע פאלקס־שול

מיט דער געמיינזאמער איניציאַטיוו פון „בונד" און „פועלי ציון" (רעכטע) איז געגרינדעט געוואָרן אַ יידישע פאָלקס־שול פון ציש"א טיפ אין באַראַנאָוויטש. די שיל האָט עקזיסטירט יאָרן, און הונדערטער אַרבעטער־קינדער האָבן אין איר געפונען זייער היים און באקומען דערציונג אין זייער מוטערשפּראַך.

דער מעבל סטאלער קאאפעראטיוו

אין 1933 איז דורך אַ גרופּע אַרבעטער געשאַפן געוואָרן דער קאָאָפּעראַטיוו פון מעבל־סטאָלער־אַרבעטער.

אַלס שטויסקראַפט צו זיין גרינדונג האָט געדינט די לאַגע, אין וועלכער די מעבל־סטאָלער־אַרבעטער האָבן זיך

מעבל־קאָאָפּעראַטיוו

אין מיטן: בערל דוואַרעצקי, (מיט אַ ווייסער העמדל), נחום צוקאַרני (לעבן דוואַרעצקי), אברהם זעליק יודעלעוויטש (זיצט רייטנדיק). ביי דער וואַנט, פון רעכטס: אויגדור פיין (האָלט אַ זעג), שלמקע מאַרדוכאָוויטש, יש־ראל'יק קאָפלאַן, הירשל לידסוסקי, מאיר מאַקאַשעווסקי, עליע סטאָלאָוויצקי, יודל אַד־לער, שמחה פייגענבוים, שמעון לובטשיק

פֿאַרוואַלטונג פון באַקלייַדונגס־פֿאַריין

עס זיצן פון רעכטס: א. גאַם, שפּעץ, דוד בורשטיין, מערץ סטאַלאָוויצקי, מאיר פּאַרעצקי. עס שטייען פון רעכטס: ליפּע דוואַרעצקי, וווּלפֿוביטש, ח' מאַנדזשע.

געפונגן. פון אירן זייט זענען נישט געווען קיין גרעסערע אונטערנעמונגען וועלכע האָבן זיי געקענט שטענדיק באַשפּעטיקן, אָן פון דער אַנדערער זייט האָבן זיי אלס אינדיווידועלע זעלבסטשטענדיקע פּראָדוצירער זיך געמוזט אונטערוואַרפן דעם דיקטאַט פון די מעבל־הענדלער.

צווישן די מיטגלידער פון קאָאָפּעראַטיוו זענען געווען די ח"ח יודל אַדלער, אברהם זעליג יודעלעוויטש, הירש לידאָווסקי, אליהו סטאַלאָוויצקי, אביגדור פיין, שמעון לובטשיק, שלמקע מארדוכאוויטש, בערל דוואַרעצקי שמחה פייגענבוים א.א.

דער קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך זייער פיין אנטוויקלט, מכאניזירט זיך שפּעטער און דערַאַרבעט אן אייגענעם לאָקאל נישט קוקענדיק דערויף וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטיין שווערקייטן און שיקאַנעס מצד דער מאַכט, האָט ער עקזיסטירט ביזן קריג (סעפּטעמבער 1939).

פּראָפּעסיאָנעלע טעטיקייט

אין די דרייסיקער יאָרן האָבן די אַרבעטער פּאַרטייען געלעבט אין קאָשמאַר פון צעשטערעמטע פּאָליטישע קאַמפּן. אין 1935 איז געוואָרפן געוואָרן די לאָזונג: „פּאָלקס־פראָנט". צו דעם צוועק איז אויך ביי אונז געפונען געוואָרן אַ באַראַטונג פון פֿאַרשטייער פון אַלע אַרבעטער־פּאַרטייען, און ס'איז אויסגעווייליקט געוואָרן אַ געמיינזאַמער קאַמיטעט פון 5 חברים, וואָס איז צוגעטראָטן צו רעאָרגאַניזירן די פּראָפּעסיאָנעלע פאריינען און אָקטיוויזירן זיי. די פאַריינען האָבן אַנטוויקלט אַ ברייטע פּאָרצוויגטע טעטיקייט אויף אַלע געביטן: אָרגאַניזאַציאָנעלן, ווירטשאַפּטלעכן און קולטורעלן. ס'איז געדונגען געוואָרן אַ הויז פּאַר די פּראָפּ. פאריינען. מיט דער טעטיקייט האָט אָנגעפּירט דער ראָט, אין וועלכן עס זענען געווען פֿאַרטראָטן פֿאַרשטייער פון אלע אַרבעטער־פּאַרטייען.

די אַרבעט איז געשטאַנען אונטערן צייכן פון אַ פּאָר־שאַרפּטן קלאַסן־קאַמפּף. אַ באַזונדערער קאַמף איז געפירט געוואָרן מיט דער שטאַט־פּאַרוואַלטונג. ס'איז אויף איר אויסגעאיבט געוואָרן אַ דרוק, אַז זי זאָל שאָפן עפּנטלעכע אַרבעטן. שוווערע שטרייטן זענען אויך פּאָרגעקומען מיט דער מוניציפּאַלער מאַכט פּאָר אַ בעסערן אַרבעטס־לוין און פּאָר דער אָפּיציעלער אָנערקענונג פון דער פּאַרשטייערשאַפט פון די פּראָפּעסיאָנעלע פאַריינען.

אין יענער צייט (1935/36) איז דאָס לאנד אויפגעטרייסלט געוואָרן פון אַ רעאַקציאָנערער טעראָר־כוואַלע, די פאַגראָמען פון פּשיטיק, מינסק מאָזאָוויעצקי, בריסק א. א. ס'איז דאָן פּראָקלאָמירט געוואָרן דער געזעץ קעגן דער יידישער שחיטה און ס'זענען איינגעפירט געוואָרן „געטאָס" פּאָר יידן אין די אוניווערסיטעטן.

מצד דעם לאנד־ראט פון די פּראָפּעסיאָנעלע פאריינען זענען מיר געראָפן געוואָרן צו קעמפן קעגן די גזירות. ס'זענען איינגעאָרדנט געוואָרן עפּנטלעכע פּראָטעסט־דעמאָנסטראציעס, אָן דער דערלויבעניש פון דער מאַכט. אויף איינער פון די דעמאָנסטראציעס זענען ארעסטירט געוואָרן עטלעכע חברים, צווישן זיי ישראל דאבקאווסקי פון „פּועלי ציון" און די חלוצים פונם אַרטיקן הכשרה־קיבוץ.

די אַרגאַניזירטע אַרבעטערשאַפט איז געוואָרן ווי אַ דאָרן אין די אויגן פון דער מאַכט, און זי האָט אָנגעוועגט דעט קעגן איר אַ ריי רעפּרעסיעס.

אין אַ געוויסן טאָג אין מערץ 1936 איז דורך דער פּאָליציי אַרומגערינגלט געוואָרן דאָס הויז פון די פּראָפּ. פאריינען, און ס'זענען ארעסטירט געוואָרן די ח"ח אליהו סטאַלאָוויצקי (יעצט אין ארגענטינע), ראובן קופּערמאַן

(דערטרונקען אין ווייסל ביים אָנגריף פון דער רויטער ארמיי אויף ווארשע אין 1944) אין עטלעכע קריסטלעכע אָרבעטער.

די רעגירונג האָט אָבער געהאָט אַ טעות. די רעפּרעסיעס האָבן נישט דערשטיקט די טעטיקייט, נאָר אומגעקערט — זי פאָרשטאָרקט. ס׳זענען אויסגעבראָכן אַ ריי שטרייקן אין די עפּנטלעכע אָרבעטן. אין איינעם אזא שטרייק אויף פּאָטשטאָוו גאָס, האָבן די ארבעטער אויסגעשפּרייט שטרוי און געשלאָפּן ביינאַכט אויפן ברוק, כדי נישט צו דערלאָזן שטרייק־ברעכער. פאָרן עסן פון די שטרייקער האָבן געזאָרגט די פּראָפּ פאָריינען.

דער זיכערהייט־דינסט אין נאָוואָגרודעק האָט אָראָפּגעשיקט צו אונז אַ פאָרשטייער, וועלכער האָט געווארנט אז אין פאַל וועט די שטרייקן וועלן נישט אָפּגעשטעלט ווערן וועלן די פאָרשטייער פון די פּראָפּ. פאריינען פארשיקט ווערן אין דעם (בארימטן) קאָנצענטראַציע־לאָגער קאָרטוז בערעזע.

אויך די ווארנונגען האָבן נישט אָפּגעשטעלט די טעטיקייט. דעם 27־טן יוני 1936 זענען אָרעסטירט געווארן די ח״ח מאַכאי, פאָרזיצער פון ראַט פון די פּראָפּ. פאריינען (דערטרונקען אין ווייסל ביים אָנגריף פון דער רויטער ארמיי אויף ווארשע אין 1944) אין עטלעכע קריסטלעכע אַרבעטער.

די רעגירונג האָט אָבער געהאָט אַ טעות. די רעפּרעסיעס האָבן נישט דערשטיקט די טעטיקייט, נאָר אומגעקערט — זי פאָרשטאָרקט. ס׳זענען אויסגעבראָכן אַ ריי שטרייקן אין די עפּנטלעכע אַרבעטן. אין איינעם אזא שטרייק אויף פּאָטשטאָוו גאָס, האָבן די ארבעטער אויסגעשפּרייט שטרוי און געשלאָפּן ביינאַכט אויפן ברוק, כדי נישט צו דערלאָזן שטרייק־ברעכער. פאָרן עסן פון די שטרייקער האָבן געזאָרגט די פּראָפּ פאָריינען.

דער זיכערהייט־דינסט אין נאָוואָגרודעק האָט אָראָפּגעשיקט צו אונז אַ פאָרשטייער, וועלכער האָט געווארנט אז אין פאַל וועט די שטרייקן וועלן נישט אָפּגעשטעלט ווערן וועלן די פאָרשטייער פון די פּראָפּ. פאריינען פארשיקט ווערן אין דעם (בארימטן) קאָנצענטראַציע־לאָגער קאָרטוז בערעזע.

אויך די ווארנונגען האָבן נישט אָפּגעשטעלט די טעטיקייט. דעם 27־טן יוני 1936 זענען אָרעסטירט געווארן די ח״ח מאַכאי, פאָרזיצער פון ראַט פון די פּראָפּ. פאריינען און זיין פאָרטרעטער ה. דאבקאווסקי, פאָרזיצער פון בוי־פאריין. ביידע זענען פאָרשיקט געווארן קיין קאָרטוז בערעזע. אָבער אויך דאָס האָט נישט געווירקט, און אין די שווערע אונטערדריקונגס באַדינגונגען איז די אָרבעט פאָרגעזעצט געווארן ביזן אויסברוך פונם קריג דעם 1־טן סעפּטעמבער 1939.

יזכור!

צום שלוס זאָלן דערמאָנט ווערן, צוויישן די אַלע אומ־געקומענע קרבנות פון נאַצי־רעזשים, אויך די אַקטיוויסט טויער פון „בונד" וועלכע זענען געשטאָנען מיט לייב און לעבן אין דינסט פון דער אָרטיקער יידישער אָרבעטערשאָפּט: איטשע גאָם (ביידע: דער סטאָלער און דער שניידער), ל. וואָראָביאווסקי, סאָנע פריפשטיין, די ברידער מרדכי און חיים הייזענבלאָזן, אלתר סאָקאָלאָווסקי, די ברידער בערל, שמעון און דוד וויניקאָווסקי, יאנקל און פייבל אָבולאָנסקי, די חברטעס באָדאָנע לעווינסאָן, מנוחקע סאָפּאָזשניק, ריווע ראָבעץ, רפאל צערקאָוו און מאָטל לאכאָוויצקי.

כבוד זייער אָנדענק!

אָ ווינקל אויפן בית־עלמין

זכרונות ופרקי חיי

זכרונות און פאלקלאר

זכרונות

מאיר גראסמאן

איינדרוקן פון בראנאוויטש

ווען איך פלעג באַזוכן וואַרשע אין פאַרטיי־פאַליטישע ענינים, האָב איך שטענדיק געהערט פון די חברים: „הייַנטיקס מאָל מוזט איר באַזוכן בראַנאַוויטש". און אויף מיין פאַר־וווּנדערונג: „פאַרוואָס דוקא בראַנאַוויטש?" איז די תשובה געווען: „געהערט דאָך בראַנאַוויטש צו די טרייסטע סניפים און איר וועט האָבן אַ סך הנאה פון דער באַגעגעניש מיט די אַרטיקע יידן".

נאָכן ערשטן באַזוך אין בראַנאַוויטש, האָב איך זיך איבערצייגט, אַז מיינע וואַרשעווער חברים זענען געווען גערעכט.

איך האָב זיך דאָ געפילט היימיש פון ערשטן מאָמענט אָן. די אויפריכטיקייט, די פשוט׳קייט און די הויכע מאָס פון אינטעליגענץ — האָבן דערוואַרעמט און דערנענטערט. מען האָט געפילט, אַז די מענטשן מיינען ערנסט ווען זיי רעדן וועגן יידישע פראָבלעמען. דאָס פאַרטיי־לעבן איז געווען הויך אַנטוויקלט, און מענטשן האָבן זיך באַצויגן ערנסט צו זייערע פאָליטישע פליכטן. און נאָך אַ מעלה האָט געהאָט דער בראַנאַוויטשער יידישער ישוב: ער האָט זיך צוגעהערט צו אַ וואָרט פון אַ גאַסט; געוואָלט וויסן דעם אמת, געזוכט צו פאַרשטיין די אַרגומענטן און חילוקי־דעות.

איך האָב דאָס באַזונדערס שטאַרק געפילט, ווייל איך האָב באַזוכט בראַנאַוויטש נאָך דער שפאַלטונג אין דער רעוויזיאָניסטישער פאַרטיי, און געהאָט קעגן מיר סיי די חברים פון נעכטן און סיי די אַלטע געגנער פון רעוויזיאָניזם. און הגם מען האָט מיר געשטערט בעת מיין רעפעראַט, איז מיר געלונגען צו שאַפן אַ קאָנטאַקט מיט די צוהערערי, אָפט גאָנץ פרעמדע מענטשן.

אויסערלעך איז דאָס לעבן אין בראַנאַוויטש געווען רוהיק און דרעמלדיק. לאַנגע, שטילע גאַסן. הויפן, אין וועלכע ס׳האָבן געלעבט אַ פאָר משפחות. די הויפטגאַס האָט דער־מאָנט ענלעכע גאַסן פון קלענערע רוסישע שטעט. מען האָט געהערט מער רוסיש און יידיש ווי פויליש. אָבער די פראָווינ־ציעלע דרעמלדיקייט איז געווען בלויז דער אויסערלעכער לבוש. אין די הייזער האָבן מענטשן אַ סך געלייענט, געפירט ויכוחים און געטרוימט וועגן דער גרויסער וועלט און ארץ־ישראל. איך האָב געפילט צו בראַנאַוויטש און אירע מענטשן אַ באַזונדערע קרוב׳שאַפט וועמענס מקור איז זייער גאַסטפריינטלעכקייט, האַרציקייט און אויפריכטיקע טריישאַפט צו יידישע נאַציאָנאַלע אידעאַלן. איר האָט געוווסט, אַז איר קענט זיך פאַרלאָזן אויף בראַנאַוויטשער חברים. זייער וואָרט איז אַ וואָרט.

אין מיין לעבן האָב איך באַזוכט הונדערטער שטעט און געראַדט פון הונדערטער פלאַטפאָרמען. איך האָב שטענדיק גלייך געפילט, צי דער עולם הערט דיך אויפמערקזאַם, אָדער איז גלייכגילטיק. דער בראַנאַוויטשער עולם האָט געהערט צו דער ערשטער קאַטעגאָריע. מען האָט נישט געדאַרפט פאַר־טייטשן. מען האָט פאַרשטאַנען דעם דינסטן רמז. מען איז געווען באַהאַוונט אין פאָליטישע ענינים. מען איז געווען ערלעך מיט זיך און מיטן רעדנער.

מיין האַרץ גייט אויס צו די, וואָס זענען אומגעקומען און פאַרשוווונדן אין דעם בלוטיקן מבול. דאָ און דאָרט טרעף איך מענטשן, וואָס גרעפענקען די שיינע תקופה — שיין אין איר פשוט׳קייט און אויפריכטיקייט. פאַר זיי איז בראַנאַוויטש אַ שיין קאַפיטל פון זייער לעבן. זיי ווילן, אַז דאָס בילד פון בראַנאַוויטש זאָל פאַרבלייבן אין דער יידישער געשיכטע.

און ס׳ווילט זיך לייגן כאָטש אַ קליינעם באַשיידענעם קראַנץ אויף דער מצבה פון דער יידישער שטאָט, וואָס האָט געלעבט יידיש, געבראַכט קרבנות פאַרן יידישן אויפבוי־ווערק און געחלומ׳ט וועגן גרויסע מעשים. ס׳איז גוט, וואָס מען לאָזט נישט אַ יידישן קבר פאַרוואָקסן מיטן ווילדן גראָז פון פאַרגעסנקייט.

אייזל ווילקאמירסקי
ניו־יאָרק

באַראַנאָוויטש אין 1890

אין אָקטאָבער 1890, אין דעם דאָרף דערעוונאָיע, נישט ווייט פון מוש, האָבן זיך אַרומגעשטעלט גויים — מענער, פרייען און קינדער, — און מיט אויסגעסטערטשעטע אויגן געקוקט, ווי דער פויער האָלוב מיט זיינע בנים האָבן אַרויסגע־

א. ווילקאָמירסקי (זשארזש דאלניי)

טראָגן דאָס האָב און גוטס, וואָס מיר האָבן פאַרמאָגט: בעטן, טישן, טאבורעטקעס, שטולן, א שקאַף און א קאמאד, פעריי־נעס און קישנס, יאשיקעס, טעפ, פאַנוועס, א ליאק, סאַמאָוואַר און געפעס (פסחדיקע און חמצדיקע), לייכטער, לאָמפן מיט א קליאָש און אן א קליאָש, 2 אפּגעבליאָקירטע בילדער (משה מונטיפיורי און ר׳ יצחק אלחנן), א דייזשע, א מולטער, די זאשילקע, קאטשערעס און לאָפּעטעס, א בעזים און א פאָמעלע, א האָק, א האָמער און א זעג, א פּראסאָן, ביכער און ביכלעך און אזוי ווייטער און ד״גל. אונזער טעכטערל טייבע האָט געהאַלטן אין אירע הענטלעך 2 וואָזאָנעס, אן אויסגענייטע וואַראָנע און אירע שבת׳דיקע קליידער מיט א שליאָפּקע. די מאַמע האָט געגעבן „פּריקאָזן״ און איר אַדיוטאַנט פריידקע האָט געאַרבעט מעשים; און וען צוויי גויים האָבן אַרויסגעטראָגן א קאָסטן מיט לייוונט, האָט זי צוגעלייגט א האַנט... דעם וואַנטזייגער מיטן פאָמפּערדיקל האָט די מאַמע אָנגעטרויט מיין עלטערן ברודער, פּינע. קליידער מיט רייפן און קרינאלינעס, איינגעוויקלט אין וויסע ליילעכער, זענען געהאָנגען אויף דעם מאַמעס לינקן אַרעם. מיר, דריי ייִנגלעך, האָבן געטראָגן אונזער גאַרדעראָב אויף אונזערע קערפערלעך. צום סוף האָט מען אַרויסגעטראָגן 2 גרויסע קופערטס. דער זיידע האָט גענאַלטן אברהם׳קען אויף די הענט. די גויים האָבן אָנגעפאָקט דעם ערשטן וואָגן מיט מעבל, קאָסטנס, בעטגעוואָנט און אָלע הויז־גערעיצ; דער צווייטער וואָגן איז געווען באַשטימט פאַר אונז, דעם לעבעדיקן אינוועניטאַר.

ראָטשעווסקי, אָן עלטערער גוי, איז צוגעגאַנגען צו אונזער מאַמען און האָט פאַרפירט מיט איר א שמועס:

— פאַני לייזעראָוואַ! וואָס פעלט אייך דאָ צווישן אונז? מיר האָבן אייך ליב... פאַר אייער גוט הארץ, פאַר אייערע גוטע עצות; 10 יאָר האָט איר צווישן אונז פאַר־ברענט. איר האָט אונז מיט אונזערע קינדער קורירט, וועמען פון א פאַרקילונג און וועמען פון בויך־וווייטיק. מיר האָבן שטענדיק פאַר אייך גאָט געבעטן. פאַני לייזעראָוואַ! פאַרט נישט קיין באַראַנאָוויטש, א בלאָטיק קליין דערפל, נאָך קלענער ווי אונזער דאָרף; וואָס־זשע בייט איר דאָ אויס — „שילאָ נא ווילא!״

דער גוטער גוי האָט מיך א גלעזל געטאָן איבערן קעפל מיט זיין גרויסער האַנט, און איך האָב זיך אָנגעכאַפּט אין מיין מאַמעס פאַרטוך.

— בוּדטיע זדאָראָווי! — האָט דער גוי געזאָגט, אַרונ־טערגעמנדיק זיין שפּאסענע קוטשמע, און איז אַוועק מיט אַן אייגנגעוויגענעם קאַפּ...

אונזער פאָטער לייזער (דער שאַפער) וואָלקאָמירסקי האָט דאַן געאַרבעט אין א וואַלד נעבן פינסק, און אונזער שוואָכע מאַמע האָט געמוזט טאָן אָלץ אַליין; די אייניציק וואָס האָט איר געהאָלפן איז געווען פרייידקע.

האָלוב האָט שוין אַרויסגעטראָגן דעם טאָפּטשאָן, אויף וועלכן די מאַמע פלעגט זאָלצן און כשרן פלייש. אין דעם מאַמענט איז צוגעגאַנגען מיקאָלאַיי לוצקי, א פאַרמעגלעכער גוי פון א יאָר פינף און פערציק. א הויכער, שטאַרק געבויטער מוזשיק, מיט לאַנגע שוואַרצע האָר און גרויסע אויגן. ער איז געווען א פּראָוואָסלאָוונער און האָט שטענדיק געהאַסט קאַטאָליקן (ראָטשעווסקי איז געווען א פּאָליאַק). — טאָק ווי נאָס אַסטאָוויליאַיעטיע, פאַני לייזעראָוואַ, — האָט ער געזאָגט פאַרטראַכטערהייט.

— מיר מוזן — האָט געענטפערט די מאַמע, — קינדער וואָקסן אונטער און זיי מוזן לערנען; בילדונג איז דאָס אייניציקע, וואָס ביי אונז יידן איז פאַרבליבן. מיר האָבן נישט קיין פעלדער, וואָס זאָלן אונז שפּייזן... און אַז מיר קענען לייענען און שרייבן, וועלן מיר פון הונגער נישט שטאַרבן.

— און אַז מיר האָבן שוין א שטיקל פעלד, איז עס דען גענוג? — האָט געזאָגט מיקאָלאיי שטילערהייט מיט א זיפּץ, — מיר האָבן קאַרן און בולבעס ביז ראָזשדיעסטוואָ (נייי־יאָר), און די בהמה׳לע און דאָס פערד דאַרפן אויך עסן; נאָך נייי־יאָר דאַרפן מיר שוין פאַרזעצן אונזער נשמה ביים פּריץ פאַר א זעקל קאַרטאָפל. עך! — האָט ער אַרויסגעלאָזן א שטיליַן טיפן זיפּץ — „גי צערקווי, ני שקאַלי!״ אייך איז בעסער, איר קענט פאַרן וווּ איר ווילט; מיר זענען צוגעשמידט

צו דער שטיקל זאמדיקער ערד וואס דער „גוטער צאר־באטיושקא" האט אונז צוגעווארפן, ווי מען ווארפט צו א הונט ביים־דלעך... זשאל, זשאל, וואס איר פארט אזוינע — האט ער באדויערט; נאר אויב איר מוזט שוין יא אוועקפארן, טוט־זשע מיר א טובה און נעמט מיט זיך די קאטאליקן. זיי זענען א שאנדע פאר אונזער דארף; זיי הרגענען, גנבענען, מאכן פאגראמען, מסר׳ן שמואל׳ן דערפאר, וואס ער פאר־קויפט שנאפס אן א בילעט; אזא ארעמאן מיט אזוי פיל קינדערלעך, א רחמנות! „פראשטשאייטיע, ניע פאמינאייטיע ליכאם!.."

— פאני לייזראוו! — האט זיך אפגערופן האלוב —, דאס הויז איז ליידיק, אלץ איז אויפן וואגן.

דעם ערשטן האט מען ארויפגעזעצט דעם זיידן אויף די בעביכעס. מיר, צוויי ייגלעך, זענען אליין ארויפגעקראכן אויפן וואגן, און נאך אונז — טייבע מיט די וואזאנעס. פריידקע האט געהאלטן אברהם׳קען אויף די העגט און דער קליינער מיזיניקל האט געראוועט, נישט געוואלט פארן. די מאמע האט זיך געזעגנט מיט די שכנים און איז אויך ארויף אויפן וואגן. האלוב האט ארונטערגעגנומען די טארבעס מיטן אבער פון די פערד, גענומען די לייטשעס צווישן זיינע פינגער און א שמיץ געטון דעם פערד.

— אוי, וויי איז מיר! שיר נישט פארגעסן... פאטשעקאיי, פאן האלוב!..

טפררר!!! — האט האלוב א געשריי געטאן און אנגע־צויגן די לייטשעס.

מיט אן אימפעט האט די מאמע ארונטערגעשפרונגען פון וואגן און ארייגעלאפן אין שטוב. עפעס האט זי דארט געקלאפט און געמייסטרעוועט. אין א ויילע ארום איז זי ארויס, זיך אפגעשטעלט און אפגעצויגן דעם אטעם. זי איז גערוען שוואך, דאס געזיכט בלאס, די שוואנצע אויגן האבן געבראכט, אירע שיינע שוואנצע האר צעפודלט, איר שלאנקע פיגור מיטן קורצאן נעוול פארריסן. א שמייכל האט זיך באוויזן אויף אירע שיינע ליפן.

— כ׳האב עס! — האט זי עטלעכע מאל אביבראגעחזרט מיט א טריאומפירנדיקער שטימע, פונקט ווי זי וואלט שיר נישט פארגעסן אירע ברילאנטן. זי האט געהאלטן אין איר וויסער האנט... די מזוזה — — —

לאנגזאם, מיט דעם סקריפען פון די רעדער, האבן מיר זיך געשלעפט דורך דעם וועלדל פון דערעוונאיע ביז מוש.

א מורא האט אונז באפאלן וועז פיניע האט דערציילט וועגן די וועלף, וועלכע ער האט געזען פארנדיק זומער מיטן טאטן דורכן וועלדל, — און ווי אזוי די מאמע מיט פריידקען זענען פארריקן וויינטער דורכגעפארן צווישן צווייז וועלף; זיי האבן געמאכט אזוינע קולות, אז דאס פערד האט זיך צעטראגן און זיי געראטעוועט פון די הונגעריקע וועלף.

אונזער בהמה קראסוליע האט א פאר מאל א מוהההה געטאן און דעם אביבריקן וועג האט זי געקייט, מעלה גרה, נאכגייענדיק אונזער וואגן צוגעבונדן מיט א שטריקל.

מיר זענען ארייגעגאנגען אין מושער בלאטע איבער די אסקן פון אונזערע וועגענער. מענטשן זענען ארויסגעלאפן פון די הייזער אנקוקן דעם באגאזש און די פארשוינען, וואס שלעפן זיך אין אזא פאסקודנעם וועטער קיין באראנאוויטש. מענער און וויבער האבן געטאפטשעט אין בלאטע, זייערע קאפאטעס און קליידער פארריסן.

מיר האבן דורכגעפארן דעם מארק און זיך אפגעשטעלט ביים הילצערנעם בריק, וואס איז געלעגן איבערן טייכל. האלוב מיט זיינע זין האבן אראפגעשפרונגען פון די וועגענער און געבעטן אונזער מאמען, טייבען און פריידקען זיי זאלן אויך אראפגיין (אונז, די קלענערע קינדער און דעם זיידן, האבן זיי געלאזט זיצן). נאך עטלעכע מיץ און גוואלדיקע קולות האבן די פערד קוים אריבערגעצויגן די וועגענער איבערן בריקל. אברהמ׳קע האט זיך דערשראקן און זיך צעשרירען. דאן האט זיך דער עולם ווידער איינגעזעצט אויף די פריערדיקע ערטער, און געפארן ווייטער.

א ווינטערסט פאר באראנאוויטש זענען מיר פארבייגעפארן זייטשניקס הויז. א פייף און א עדזיכטער רויך האבן איבערג־שראקן אונזער קלאטשע און זי האט אנגעהויבן צו לויפן. „טשוהונקא", — האט זיך אפגערופן האלוב און אנגעווויזן מיט דער בייטש אויף רעכטס, ווו ס׳איז דורכגעלאפן מיט א גרויסן טאראראם א פאיעזד.

און אט זענען מיר שוין ענדלעך אין אלט־באראנאוויטש פארבייגעפארן די ערשטע שטוב.

— דאס איז ישראל דעם גזלנ׳ס הויז — האט די מאמע געזאגט שטילערהייט.

דאס צווייטע הויז, א גרויסער און שיינער בנין, האט באלאנגט צום גראף ראזוואדאווסקי; אין אים האט געווינט דער פריסטאו (אדער אוריאדניק). אין דעם דריטן, א קלע־נערן בנין, איז געווען די פאשטא. דאס פערטע הויז האט געהערט צו איטשע טורעצקי; ער האט געהאט דארט א גאסטיניצע (אכסניה) און אויך געהאלטן די פאשטשטוע פערד. אין דעם פינפטן הויז איז געווען שייקעס קרעטשמע, און אויפן הויף זיין חסידיש שטיבל. אין דער זעקסטער שטוב איז געווען בערמאנס גאסטיניצע. נאך איר איז געשטאנען קאמינסקיס גאסטיניצע, און אין געסל האט זיך געפער־נען שקאלניק באקאליינע קראם. אין דער נייטער שטוב איז געווען זאבלאצקיס גאסטיניצע. דאס צענטע און לעצטע הויז האט באלאנגט צו בענדעטן; אין דער צווייטער העלפט, מיט אייזערנע גראטן אויף די 4 פענסטער, איז געווען דער ארעס־טאנסטקער קאנצענטרירן־פונקט. צווישן הייזער זענען געשטאנען ביים פערעיזעד; אין איינעם האט געווינט די פאמיליע ליס. מיט דעם האט זיך פארענדיקט אלט־באראנאוויטש.

אביבראל איז געווען א סך בלאטע, באזונדערס אנטקעגן דעם וואקזאל. צופארנדיק צום פערעיזעד האבן זיך צוגע־מאכט די באריערן און מיר זענען געבליבן שטיין. ווי א בליץ איז פאריביגעלאפן א פאיעזד מיט א פייף און טומל. אונזערע הערצעלער האבן געקלאפט פאר שרעק און אברהמ׳קע, וועל־

כער האָט דעם גאַנצן וועג געהאַלטן אין איין שרייען, איז פֿאַר מורא אַנטשוויגן געוואָרן.

מיר זענען אַריבערגעפֿאָרן די רעלסן און פֿאַרבייגע־פֿאָרן בערמאַנ׳ס הויז, נח עפֿשטיינ׳ס גאסטיניצע, גאַלפֿערינ׳ס אייזן־קראָם, איטשע גאָלדעס, משה דעם שוחט, זשעמע דעם בעקערס שטיבעלע און חיים יעלניקערס הויז. רעכטס, בייַ די ליניעס, צווישן בוימער, אַנטקעגן נח עפֿשטיינען, זענען גע־טאַנען דעם פֿאַליאָק צעלינסקיס הייזער; אין איינעם פון זיי האָט געווינט דער אַדוואָקאַט אַדלער. נאָענט צו חיים יעלניקער, אין אַ קליין הייזל, האָט געהאַט איר שנייַדער־וואַרשטאַט די שנייַדערקע מינקע טורעצקי און איר שוועס־טער שרה.

ווייטער אַראָפּ זענען מיר געפֿאָרן פֿאַרביי משה דעם בעקער און אַריין אין אַ גרויסע לוזשע ביז איבער די אָקסן. מיט שווערקיַיטן האָבן די מידע פערד אַרויסגעשלעפּט בייַדע וועגענער. נאָך שאול ברוך דעם שוסטער זענען מיר ענדלעך אריינגעפֿאָרן אין חייקעליכעס הויף. אַ פּרישע בלאָטע!

„סטאָי!״ האָט האַלוב דערלאָנגט אַ געשריי, און זיין קלאַטשע איז געבליבן שטיין.

„נו, אי באַלאָטאַ כוישע נאַשעוואָ!״ — האָט האַלוב גע־שאָלטן און געדרייט מיטן קאָפּ, און דער סוס האָט אַ נאָס געטון — „וואָס אי פּראָוודז סקאַזאַל!״...

אַ האַלב־בילנדע פּרוי האָט אונז מקבל פּנים געווען. אַ הונט איז אַרויסגעקראָכן פון דער לוזשע, ער האָט זיך אָפּ־געטרייסלט און באַשפּריצט חייקעליכען און אונזער מאַמען.

„פֿאָני לייזעראָוואַ, פֿאיעדעס אַבראַטנאַ אווו דערעווניו!

איך וועל בייַ אייך דערפֿאַר קיין געלט נישט נעמען; טאָם אי נאָס טשישטשע״ — האָט זיך געבעטן האַלוב. אָבער די מאַמע האָט באַצאָלט פֿאַר אַ גאַנץ יאָר פֿאַרויס און געדונ־גען דעם סטאַלאָוויטשער רבי פֿאַר אונז יינגלעך. אונזער בהמה האָט, ווייזט אויס אַלס פּראָטעסט, דערלאַנגט אַ מהההה, דער כלב האָט אַ ביל געטאָן, און טייבע האָט אַרויסגעלאָזט אַ טרער.

„שלמה! מרדכי! אברהמ׳ל! אַ קלאָג צו אייך״ — האָט געשריען חייקעליכע מיט איר גרילצנדיקן קוויטש — „העלפֿט ארונטערנעמען די זאכן פון וואָגן״. די דריי יונגע בנים מיט דעם הויז־אַרבעטער פּראָקאָפּ האָבן זיך דערלאַנגט אַ לאָז צו די וועגענער, זיי תיכף ומיד אויסגעלאָדן און צור־טעלט אַלץ אויף אַן אָרט.

אונטער פּרייַדקעס אדמיניסטראַציע האָט באלד אין אויוון געפֿלאָקערט אַ פּייער. טעפּ זענען געשטאַנען גרייט און אַלע קליפּער־געציַיג האָבן פארנומען זייערע פּאָזיציעס. אַ ווייסע טישטוך האָט צוגעדעקט דעם גרויסן טיש, און שוין איז אויף אים געשטאַנען אַ קאַכעדיקער סאַמאָוואַר. אונזער שיינער זיידע איז געזעסן ווי אַ פּאַטריאַרך אויבן־אָן, האַלטנדיק אויף זיין שויס אברהמ׳קען. די מאַמע האָט אלעמען איינגעלאדן צום טיש אויף אַ גלעזל טיי מיט קיכל, נישט פֿאַרגעסנדיק האלובן מיט זיינע צוויי בנים.

„האָט רחמנות, פֿאַרדינט אַ מצוה! גיט מיר פֿאַר אַ קראָנק קינד אַ טעפּעלע טיי מיט אַ שטיקעלע צוקער״ — האָט זיך דערהערט אַ שטימע פון אַ מיטל־יערייקער אַרעמער פרוי, וועלכע איז געבליבן שטיין בייַ דער טיר, האַלטנדיק אין האַנט אַ ליימענעם עפֿדראַטעווטן טעפּעלע.

די מאַמע האָט איר פֿאַרבעטן צום טיש: „זיצט, טרינקט אַ גלאָז טיי אין פֿאַרזוכט אונזער קיכל״.

דאָס איז געווען כישע די טוקערקע, די פרוי פון ערשטז באַראַנאָוויטשער שמש, אַ קראַנקער און שוואַכער מענטש.

„סאַראַ שיינע פֿאַרהאַנגלעך״ — האָט כישע פֿאַרבראַכן מיט די הענט — „און ווער האָט עס אויסגענייט דעם בושעל אַפֿ׳ן פּאַטערעט?״

„טייבע, מיין עלטערע מיידל״ — האָט די מאַמע געענט־פערט.

„זי האָט דאָך גאָלדענע הענט, געזונט זאָל זי זיין; זי קען דאָך דאָ מאַכן געוויס 10 גילדן אַ וואָך, די פּריצטעס וועלן עס צעצוקערן״.

די מאַמע האָט אַנגעפּילט דעם טעפּל מיט טיי און געגעבן כישען אַ שטיקל צוקער מיט אַ קיכל.

„וועז איר וואָלט גענאָט נאָך אַ קיכל, וואָלט איר גע־ראָטעוועט מיין קראַנקן מאַן״ — האָט געזאָגט כישע מיט אַ זיפֿץ.

די מאַמע האָט איר געגעבן נאָך צוויי קיכלעך.

„גאָט זאָל אייך בענטשן, אַזאַ טייערע נשמה״ — האָט כישע באַדאַנקט, גייענדיק צום טיר און בייטנדיק דעם הייסן טעפּל פון איין האַנט אין דער צווייטער. זי האָט זיך אומ־געקערט און געפֿרעגט: „שבת צו נאָכט, נאָך הבדלה, וועט איר דאָך מסתמא ווידער טרינקען טיי?״

„מיר טרינקען טיי יעדן טאָג״ — האָט די מאַמע געענט־פערט מיט אַ שמייכל.

„ס׳איז גוט צו וויסן״ — האָט כישע געערעדט אַזוי ווי צו זיך, און איז אַרויס פון שטוב. — — — — — — — —

דער ערשטער בעל־הבית אין באַראַנאָוויטש איז געווען שייקע באַראַנאָוויצקי, אַ קוידאַנאָוער חסיד. אַ הויכער, שיי־נער, פעסט־געבויטער מאַן, מיט שוואַרצע ברענענדיקע אויגן, אַ לאַנגער באַרד און אַ גרויסן בויך; ער האָט געהאַלטן אַ קרעטשמע און אכסניה, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַלט־באַראַנאָוויטש, אַנטקעגן דעם וואָקזאַל.

די צווייטע אכסניה האָט באַלאַנגט צו ישראל׳ן, שייקעס אַ קאָנקורענט. ער איז געווען אַ מיידעם אויף שלעפּן צו זיך פֿאַסאַזשירן, פלעגט פערזעלעך באַגעגענען יעדן באָן, בייַ־טאָג און בייַנאַכט. אָחוץ זיין אכסניה פלעגט ישראל האַנדלען מיט טרוקענע שוואָמען און אייַער. איז אויך געווען אַ שטיקל מעקלער, און בייַ די פּריזיוון איז מיש — אַ גאַנצער „פֿאַן בראָט״ מיט נאַטשאַלסטוווּ און פּריצים, מיט וועלכע עד האָט זיך געקענט גוט פֿאַרשטענדיקן אויף זייער שפּראַך. אין באַ־באַראַנאָוויטש און אין דער אומגעגנט האָט מען וועגן אים גע־וווסט צו דערציילן אַ שוידערלעכע מעשה, וואָס צוליב

איר איז ער געקרוינט געוואָרן מיט דעם נאָמען „ישראל דער גזלן“...[1] —

אין די זיבעציקער יאָרן פון פאריקן יאָרהונדערט, וועו פאליאקאוו האָט געבויט די באַן־ליניע מאָסקווע—בריסק, האָבן די בריידער פידליאנסקי פון פעטערבורג געאַרבעט פאר דעם גרויסן פאדריאטשיק. וועו מען האָט צומאָסטן די ערד און גענומען לייגן דעם אָנשיט, האָבן די פידליאַנסקיס באַשטימט באַראַנאָוויטש פאר זייער זיך־ארט און אויסגעבויט אַ סך הייזלעך פאר זיך און זייערע אָנגעשטעלטע. שפעטער האָבן זיי דורכגעפירט די פאלעסיער ליניע און צולעצט — די אָפצווייגונג באַראַנאָוויטש — ביאַליסטאָק. וועו די דריי ליניעס זענען פארטיק געווארן, האָבן זיי די הייזלעך אפ־געגעבן זייערע פריקאָזטשיקעס, אַ טייל אומזיסט אַלס מתנה און אַ טייל פאר אַ קליינער באפרידיקונג.

די ערשטע בעלי־בתים פון באַראַנאָוויטש האָבן געשטאַמט פון די צרומיקע געגענטן, מייסטנס פון מוש; אַן אויסנאַם איז געווען יעקב טילעוויטש, וועלכער איז אַרייַנ־געפאַרן מיט זיין משפחה פון מאַהילאָוו.

אויף דער גאַס, וועלכע האָט זיך שפעטער אָנגערופן „שאַסיינע“ און וווּ עס זענען געשטאַנען נח עפשטיינס און בערמאַנ׳ס הייזער, האָבן איבערן וועג געווינט חיים לייב שערעשעוסקי און מאטיע ראבינאָוויטש. אָנטקעגן, אויף דער קאָזיאָנער ערד, — אַ פויער מיטן נאָמען בוהאי. נאָך ראַבי־נאָוויטשן איז געשטאַנען שמואל דעם שמיד׳ס חורבה מיט אַ קוזניע.

צַריבערגייענדיק פון וואָקזאַל די רעלסן, די ערשטע שטוב ביים וואַלד, האָט באַלאָנגט צום הינקעדיקן קראַסנאָפּיורקע. ביי אים איז געווען דער קאַרטן־קלוב פון שטעטל; קריסטן און יידן האָבן דאָ געשפילט אין קאַרטן, און ער האָט פון דעם געמאַכט א לעבן... געהאַט חזקה אויף דער ערשטער „שטאַט“ לעבן רב, וויייל ער האָט מנדב געווען די ערשטע קלאָץ צום בויען דעם אַלטן בית־המדרש.

אין שכנות צו אים האָט געלעבט אַרקע מיסקין (אַרקע זנאיער), וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסן פלאָץ מיט האַלץ צום בויען הייזער. נאָך אים איז געווען שלמה טורעצקי; אין דער צווייטער העלפט פון זיין הויז האָט געווינט פייב־בערג (פון האַראדישטש), — אַ שיינער, הויכער ברונעט מיט אַ שוואַרצער געשאָרענער בערדל, פאַרמאָגט אַ בריישקע און אַ שיין פערדל מיט גלעקלעך. ער האָט נאָך דאָן געלעבט אויף זיין נדן. ביי שלמה טורעצקי אין הויף האָט געלעבט יעקב לייב זייטשיק מיט זיין פאַמיליע. נאָך שלמה׳ן האָבן זיך געצויגן: דאָס הויז פון ה׳ טילעוויטש (צוגעשטעלט האַלץ צו די באַנען אויפן אפשניט פון באַראַנאָוויטש ביז ווילנע), די כאטקע פון ביניע דעם שוסטער און די שטוב פון איטשע דעם גבאי (יצחק בערעזאָווסקי). משה דער בעקער האָט פאר־ענדיקט די געסל. הינטער איר, אין וואַלד, איז געשטאַנען דער ערשטער בית־מדרש און להבדיל לעבן אים — די אַלטע באַד. זוישע סאָוויצקי — אַ קליין יידל מיט אַ געדיכטער באַרד — און זיין ווייב ליבע, זענען געווען די ערשטע פאַר־וואַלטער פון דער באַד.

צווישן משה דעם בעקער און שאול ברוך דעם שוסטער איז געשטאַנען אַן אייבּיקע לוזשע, וואָס פלעגט ווערן פאַר־פרוירן בלויז אין ווינטער.

פון דאַנען האָט זיך אַנגעהויבן די ערשטע לאַנגע און בריייטע גאַס, וואָס דער גראַף ראזוואַדאָווסקי — אויף וועמענס באַדן עס האָט זיך אויסגעבויט הי, שטאָט — האָט איר אָנגע־רופן יעליזאַוווטינסקאַיאַ, אויפן נאָמען פון זיין טאָכטער (שפעטער פילסודסקי).

דאָס צווייטע הויז אויף דער גאַס האָט געהערט צו חייקל ברעווידען; דאָ איז געווען אונזער ערשטע ווינונג. אָנטקעגן איז געשטאַנען אַן אַלטע כאַטע, אין וועלכער עס האָט געהאָט זיין רעזידענץ משה דער שוסטער מיט זיין אַלטיטשקע און אַ ציג; דאָ איז געווען אונזער חדר. די צווייטע העלפט האָט פאַרנומען אַ טעלעגראַפיסט יערמעליאַנאָוו מיט זיין מוטער, א רוסין פון סמאָלענסקער גובערניע. זייער גוטע מענטשן. אונזער מאָמע האָט מאָדאָם יערמעליאַנאָף געלערנט די לאָקאַ־לע גוייִשע שפּראַך, וועלכע איז געווען כמעט ווי אומפאַר־שטענדלעך פאַר דער רוסישער פרוי.

אָך־און־ווי־ווי די שפּראַך האָט אויסגעזען אין די מיילער פון די יידישע ווייבער אין יענע צייטן...

„אידזי איז פייאַנים באַגעם“ — האָט זיך איינמאָל אָפּגע־רופן אין אַ קלייטל אַ יידענע צו עטלעכע שקצים.

— אַ טשי באַד פייאַני? — האָבן די שקצים געהויבן מיט די פלייצעס און געדרייט מיט די קפּע.

אַ וואַרט פאַר אַ וואַרט און איינער פון זיי האָט די יידענע דערלאַנגט אַ שטופּ, און זי איז געפאַלן ביי איר אין קרעמל. ס׳איז געוואָרן אַ טומל. עס האָבן זיך צונויפגעלאָפן אירע דריי זין און נאָך אַ 7—8 יידן; מען האָט די שקצים צעקאַ־לעטשעט, און פאַרוואָס?..

די שקצים, אין שפּאַסענע פעלצלעך, זענען אריין אין אַ הייסן זומערדיקן טאָג און געבעטן סעלצן־וואַסער פאַר אַ גראַשן. די קרעמערקע האָט געפאָדערט אַ קאָפּיקע פאַר אַ גלאָז וואַסער אוז נישט געוואָלט פארקויפן אַ האַלב גלאָז. די שקצים האָבן אַבער צוגעשטאַנען, אז זיי האָבן נאָר אַ גראַשן און דאַרפן גיין צופוס אין אַזאַ היץ אזש ביז קאָלפּיני־צע. די יידענע, אַ האַלב־בלינדע, האָט אין דער פינסטער געקוועטשט דעם סיפאָן שוואַך און פאַמעלעך.

„דאַי יעשטשאַ קאָפּליו!“ — בעטן זיך ביי איר די שקצים.

— דאַי יעשטשאַ גראַש! — האָט געענטפערט די יידענע.

די שקצים האָבן אַ כאַפּ געטאָן, דאָס גלאָז פון אירע הענט, און זי האָט אַ צוריק ארויסגעריסן און געהאַלטן אין איין שרייַנ: „אידזי איז פייאַנים באַגעם!“

דאָס גלאָז מיטן וואַסער איז אַראָפּגעפאַלן אויף דער פּאַד־לאָגע און זיך צערבראָכן. די שקצים האָבן דערביי אַ שטופּ

[1] „המליץ“ פון 1897, נומער 102.

געטאָן די יידענע; זי איז געפאַלן און געמאַכט אַ גוואַלד. און אזוי איז געוואָרן אַ געשלעג.

איך בין דערביי געשטאַנען. דאָס בילד איז פאַרבליבן איינגעקריצט אין מיין זכרון; זי שטייט נאָך איצט פאַר מיינע אויגן. אזוי גרויס איז געווען די אָרעמקייט אין דאָרף און קליינע שטעטלעך אין די רוסישע צאַרישע צייטן סיי ביי גויים און סיי ביי יידן. פאַר אַ גראָשן איז רעכט געווען נישט־ווילנדיק הרגענען אַ מענטשן...

זונטיק פלעגן די גויים פון די ארומיקע דערפער קומען קיין באַראַנאָוויטש מיט אַ וואָגן האָלץ, קאַרטאָפל, ציבעלעס, בעבלעך, אַרבעס, בוריקעס, קאָרן, ווייץ און האָבער; זיי פלעגן דאָס פאַרקויפן אָדער אויסבייטן אויף זייף, הערינג א.ד.גל. און, פאַרשטייט זיך, מאַכן אַ „לחיים". קיין קלויסטער איז נאָך דאַן אין באַראַנאָוויטש נישט געווען. — — — —

לעם משה דעם אלטן שוסטער איז געשטאַנען כישעס „פּאַלאַץ" (איר מאַן איז עס געווען דער „אָפּגעדאַוונטער" שמש), און אויפן ראָג האָט געוווינט אברהמ'ל דער שמיד מיט זיין קוזניע אויפן גאָרטן.

אַ היפשער מרחק פון דאַנען, ביים וואַלד, איז געשטאַנען דעם גאָראָדייער מלמד'ס הויז. איבערן וועג איז געווען אַ חורבה, אין וועלכער עס האָט געלעבט חיים־עטשע (פון חברה־קדישא). באַראַנאָוויטש האָט זיך שוין אַרויפגעאַרבעט אויף אַ בית־עולם.

מיט עטלעכע יאָר צוריק זענען צוויי ישיבה בחורים גע־גאַנגען אין אַ הייסן זומערדיקן טאָג זיך באָדן אין דער סוויאַטילאָוויטשער שטייענדיקער אָזערע, און זיי זענען דער־טרונקען געוואָרן. אָט די צוויי בחורים'לעך האָבן עס געמאַכט דעם אַנהויב...

מיר קערן זיך אום צוריק צום אַנהויב פון יעליזאַוועטינ־סקע גאַס.

נאָך חייקל ברעוודען האָט געוווינט אַ שניידער (שטאַט־סקי), די הינטערשטע העלפט איז געווען פאַרנומען פון דעם אַקציזניק. ביי חיים יעלניקער האָט געהאַט זיין וואַרשטאַט יעקב יודקאָווסקי. נאָך יעלניקערן האָבן געוווינט: טאַרטשיצקי דער שוסטער און משה אלעייניק דער דאַמען־שניידער. אַנט־קעגן, ביי לייבל יאַכעס, (יעלניקערס אַ זון) האָט געוווינט דער ערשטער רב ר' חיים לייב לובטשאַנסקי. יאַכע מיט איר מאַן האָבן געדונגען אַ קרעמל ביי שמואל דעם קצב; זיי האָבן פאַרקויפט באַקאַליי.

פּיקעלני, דער ערשטער סטאַראָסטע, האָט געהאַט אַ מעל־קראָם צווישן יאַכען און אהרן דוד דעם בעל־העגלה. שמואל דער קצב האָט פאַרענדיקט דעם קוואַרטאַל.

אין געסל, צווישן וועלוול וואָלאָכוויאַנסקי און חיים לייב שערעשעווסקי איז געשטאַנען עליע אַנטאָנאָוויטש'ס הייזל. ביי וועלוול וואָלאָכוויער (געהאַט אַ קראָם פון מעל) האָט געוווינט שוליינער דער סטאָליער מיט זיין פרוי און דריי זין: שמואלקע, גדליה און מייקע (שפּעטער דאָקטאָר מאַקס שור־לייינער).

משיח דער קצב (ביי אים אין הויף האָט געוווינט דער „מלאך"), ניסן דער סטאָליער און זיין שכן אברהם מיטראָ־פּאָליטאַנסקי, פסח דער בעדער, הרצל ראָזליוושטשיק און העלפאַנד האָבן באַוווינט דעם דריטן קוואַרטל. אַברהם ברווידע'ס קרעטשמע האָט פאַרנומען דעם גאַנצן מיטן פון 4־טן קוואַרטל. אויף דעם פינפטן קוואַרטל איז געשטאַנען לייבע יאַסינאָווסקיס הויז (לייבע לעכעוויטשער) און שמעון משה וואָליאַנסקי'ס אכסניה; ביי אים האָט געוווינט און גע־האַט זיין מאַסטערסקאַיע דער יוועלירער בערל שימאַנסקי.

גאַנטפּיג, דער נאַטשאַלניק סטאַנציע, האָט געוווינט אין זיין אייגענער שטוב ביים וואָקזאַל. עטלעכע וויאָרסט ווייטער, אויפן וועג צו פאַלאַנקע, זענען געשטאַנען דריי גרויסע הייזער, וועלכע האָבן אויך באַלאַנגט צו אים; דאָרט האָבן געוווינט באַן־באַאַמטע.

דאָס איז געווען באַראַנאָוויטש אין יאָר 1890. —

משה יודעלעוויטש

סאַנטיאַגאָ — טשילע

הכנסת אורחים

(אַ באַגעגעניש צווישן ר' ישעיה בער בריסקער און ר' אהר'לע קויראַנאָווער ביי שייקע באַראַנאָוויטשער אין קרעטשמע).

40 יאָר זענען שוין פאַרביי, זינט איך האָב געהערט דאָס, וואָס איך גיי דאָ איבערגעבן. דאָך איז עס אזוי פריש אין זכרון, ווי ס'וואָלט ערשט נעכטן פאָרגעקומען.

ר' יהודה גרייעווער, אַ שיינער, ציכטיקער ייד, — ער שטייט מיר פאַר די אויגן אין זיין מהודר'דיקן בערשאדער טלית, ביי זיין שטענדער, אין דעם קוידאַנאָווער שטיבל אין האָראָדישטש. אַ ווינטערדיקער פרימאָרגן, אָבער אַ שיינער טאָג. מילדע שטראַלן פון אַ כסלו'דיקער זון שניידן אַדורך די האַלב־געפרוירענע שויבן און פאַלן אַריין פריילעכע אין דעם וואָרעם־אָנגעהייצטן חסידישן שטיבל. ס'איז שוין נאָכן דאַוונען.

און ווען ר' יהודה פלעגט פאַרענדיקן זיין לאַנגע עבודה און שוין האַלטן ביים צונויפלייגן די תפילין דרבנו תם, האָט ער בשעת מעשה ליב געהאַט צו דערציילן; דערציילן פון אַמאָליקע יאָרן, פון פאַרצייטיקע גוטע יידן. און טאָן פלעגט ער עס מיט הרחבת הדעת, — אַזוי ...פאַמעלינקע, נישט

געכאפט. און מיר, תינוקות של בית רבן, פלעגן שטיין צווישן די עלטערע און הערן, הערן מיט אפענע מיילער, ממש שלינ־
גען זיינע ווערטער. — — — — — — — — — — — — —

— אנטקעגן דעם וואס איר זאגט: באראנאוויטש איז געווארן א כרך... ווי ס׳לויפן זיך די יארן! ווי לאנג איז דאס, וועו באראנאוויטש האט פארמאגט נאר איין איד, איין איינ־
ציקן איד... ווער געדענקט עס נישט שייקע באראנאוויטשער און די אלטע קרעטשמע זיינע? מסתמא געהאלטן ביים גראף אין ארענדע; אן אלטער פארצייטיקער בנין מיט א הויכן שטרויענעם דאך... און שייקע אליין? א הייסער חסיד, פלעגט גיין אויף ימים נוראים קיין קוידאנאוו. און דער עיקר, — געווען א גרויסער מכניס אורח. יע! א שיינער איד געווען דער ערשטער אידישער תושב פון באראנאוויטש. אבער, — און דא האט ר׳ יהודה מפסיק געווען און מיט א ישוב־
הדעת׳דיקן שמייכל א זאג געטאן: הכנסת אורחים האט א סך בחינות און מדרגות. איז דען דא א שיעור אין דעם? שייקע באראנאוויטשער איז געווען א מכניס אורח, טאקע מיט דער ברייטער האנט; ארעמע חסידים פלעגן ביי אים אפזיצן גאנצענע וואכן, אן א גראשן געלט. אבער די דאזיקע מידה האט שייקע געהאט צו פארדאנקען נישט קיין אנדערן, ווי דעם בריסקער רב ר׳ יאשע בערן ז״ל. דער בריסקער גאון האט עס אונזער שייקען געמאכט אזוי ברייטהארציק, ומעשה שהיה כך היה. כדאי איר זאלט עס הערן.

דאס איז געווען — דערציילט ר׳ יהודה — אין א ווינטער־
דיקן אוונט. דער יונגער רבי ר׳ אהר׳לע זצ״ל האט געדארפט אנקומען פון קוידאנאוו. חסידים פון דער סביבה — פון מזש, האראדישטש, לעכעוויטש, מייטשעט און אנדערע שטעטלעך, — האבן אפגעווארט דעם רבין אין שייקעס קרעטשמע.

מאכט זיך א מעשה און גראד דעם זעלבן אוונט איז אנ־
געקומען ר׳ יאשע בער בריסקער; ער האט געמוזט א־־
בערנעכטיקן אין בארנאוויטש. און דער שטייגער פון בריי־
סקער גאון איז געווען צו גיין אליין, אן משרתים און אן שמשים...

קומט זיך אזוי דער בריסקער רב אריין אין קרעטשמע, גייט צו צו שייקן, און פרעגט אויף א צימער צום איבער־
נעכטיקן. שייקע, פארנומען מיט די חסידישע אורחים און רבינ׳ס אנקומען, האט זיך קיין חשבון נישט געגעבן מיט וועמען ער האט צו טאן. ער האט נישט געקאנט פערזענלעך דעם בריסקער גאון; נעמיינט, סתם א איד, — גיי ווייס, אז דא שטייט פאר דיר ר׳ יאשע בער בריסקער. גיט ער זיך, שייקע הייסט עס, א זאג: „הנה ארצי לפניך — זייט מוחל ר׳ איד און שפארט זיך צו ערגעץ אין שענק; קיין חדרים האב איך נישט. דער רבי דארף באלד אנקומען, ס׳איז אומעטום פאר־
נומען. אפגעזאגט און אוועק.

איז וואס מיינט איר האט ער ר׳ יאשע בער געטאן? גע־
גאנגען זוכן אן אנדער קרעטשמע? קיין אנדערע איז נאך דאן אין בארנאוויטש נישט געווען. האט ער זיך טאקע, באין ברירה, צוגעזעצט אויף א באנק, אין שענק צווישן די ערלים,

ארויסגעצויגן פון קלומיקל א ליכט, ארויסגענומען א ספר׳ל און אריינגעקוקט אין אים שטעלרהייט.

מיטאמאל ווערט אין קרעטשמע א גרויסער געדודער: „דער רבי! דער רבי קומט!״ חסידים לויפן הין און הער, מען שטייט ביי די טירן, מען רעש׳ט, מען שטופט זיך, ווי דער שטייגער ביי חסידים. און דער בריסקער רב — ווי אים ויאלט גארנישט אנגעגאנגען, קוקט אריין אין ספר, פארטיפט אין זיין ענין; טאקע א גאון אבער דאך א מתנגד...

ווען דער רבי ר׳ אהר׳לע איז אריינגעקומען אין קרעטשמע און גענומען שלום ביים עולם, האט זיך ביי יאשע בער׳ן פלוצים עפעס געענדערט... עפעס איז פארגעקומען אין זיין געמיט; זאל זיין סתם נייגיר, אדער אפשר טאקע כדי מקבל פנים צו זיין א תלמיד חכם? ער האט זיך געגעבן אהויב אויף, זיך אדורכגעשטופט דורך די חסידים, און אויך דערלאנגט שלום דעם רבין.

איז וואס מיינט איר איז געווען? איך ווייס נישט, צי דאס טביעת עין פון א תלמיד חכם, צו א... יש אומרים, אז ר׳ אהר׳לע האט בימי נעוריו גאר געלערנט תורה ביי ר׳ יאשע בער׳ן... און ער האט אים פשוט געקאנט. ווי די זאך זאל נישט זיין, נאר דער רבי האט באלד געווסט מיט וועמען ער האט צו טאן, און ווי עטלעכע חסידים וואס זענען דערביי געשטאנען דערציילן, איז ר׳ אהר׳לע געווען זייער איבער־
ראשט, דערזעענדיק דעם חשובן אורח, און אויסגערופן: „שלום־עליכם בריסקער גאון! וואס מאכט איר?״ ער האט אים שטארק מקרב געווען, גענומען אונטערן ארעם און נישט אפגעלאזט; געהייסן שייקען צושטעלן נאך א בעט פאר אורח.

ביים אריינגאנג אין ספעציעל צוגעגרייטן עסצימער, האבן זיך ביידע רבנים גענומען דינגען ווער זאל אריין פריער; איינער האט געלאזט דעם וועג פארן צווייטן.

— איר זענט פריער, אויף אייך האט מען געווארט... — האט זיך אפגערופן יאשע בער. ביים טיש האט מען אויבן־
אן צוגעשטעלט א צווייטן שטול פארן בריסקער רב.

ווייל איר דאך אודאי וויסן, וויי ס׳האט זיך געפילט נאך אזא מין באאגענעניש אונזער שייקע? אים איז טאקע נישט געווען וואס מקנא צו זיין. באלד ווי ער האט זיך דערווויסט, אז דער איד, וועמען ער האט אזוי באהאנדלט, איז דער בריי־
סקער גאון און זענדיק וואס פארא גרויסן כבוד דער קוי־
דאנאווער גיט אים אפ, איז אויף אים אנגעפאלן א שרעק. און ווען ביידע רבנים האבן זיך גזעוצט צום טיש, איז ער צוגעגאנגען צו יאשע בערן א פארווייזער, א צעברא־
כענער און גענומען בעטן ביי אים מחילה: „הייליקער רבי! האט שייקע געכליפעט — איך האב מבזה געווען די תורה, איך האב נישט ווי געהעריק מקיים געווען די מצוה פון הכנסת אורחים; זענט אויף מיר גוזר וואס איר ווילט, נאר זייט מיר מוחל״.

חסידים, עדי ראיה, דערציילן, אז ר׳ יאשע בער האט שייקען געענטפערט בזה הלשון:

— די מידה פון הכנסת אורחים איז זייער א שיינע מידה.

די גמרא זאָגט: גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה. איצט איז מיר פאַרענטפערט געוואָרן אַ קשיא, — די דאָזיקע מידה דאַרפן מיר לערנען פון אברהם אבינו און נישט פון לוט. דער ערשטער, וואָס האָט מקיים געווען די מצוה, איז געווען אברהם אבינו. די תורה דערציילט, אַז נישט גע־קוקט דערויף וואָס ס׳איז ביי אים געווען „שלישי למילה״, וואָס ער איז געווען אַ חולה, איז ער, דערזעענדיק פון דער־וייטנס פשוטע מענטשן „וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם״, — געלאָפן אנטקעגן די אורחים, זיך פאַר זיי פאַרנויגט, געבעטן אין שטוב אַריין, זיי געגעבן עסן און טרינקען.

פרעגט די וועלט א קשיא: לוט האָט דאָך אויך מקיים געווען די מצוה פון הכנסת אורחים. וועלן די מלאכים זענען געקומען איבערקערן סדום, איז זיי לוט געלאָפן אַנטקעגן, גע־בעטן אין שטוב און אפילו „ויפצר בם״; אויף אַזוי ווייט איז געגאַנגען זיין הכנסת אורחים געפיל, אַז וועלן די „אנשי סדום נסבו על הבית... ויקראו אל־לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר־באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אותם״ — איז לוט ארויס צו זיי, פאַרשלאָסן הינטער זיך די טיר און געזאָגט: „אַל־נא אחי תרעו הנה־נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה־נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי־על־כן באו בצל־קרתי״.

האָט דאָך לוט איינגעשטעלט זיין לעבן און מקריב געווען דעם כבוד פון זיינע טעכטער, — טאָ פאַרוואָס ווערט די מצוה פאַררעכנט אויפן חשבון פון אברהם אבינו? איז דער תירוץ: אברהם אבינו האָט נישט געמאַכט קיין אונ־טערשייד; זיינע שטוב־טויערן זענען תמיד געווען אָפן אויף אַלע פיר זייטן פאר יעדן אורח; לוט, דאקעגן, האָט געזוכט נאָר מלאכים. אַ מכניס אורח איז נישט דער וואָס נעמט אויף מלאכים... נאָר דער, וואָס וואָרט אויף פשוטע מענטשן.

און טאָקע זינט דאָן — האָט ר׳ יהודה פאַרענדיקט — איז שייקע באַראַנאָוויטשער געוואָרן דער אמת׳ער מכניס אורח.

משה לימאן

חדרים און די ערשטע ביבליאָטעק

אמאליקע חדרים

יינגלעך האָבן פון 6—5 יאָר אַנגעהויבן צו גיין אין חדר. די חדרים האָבן באַלאַנגט צו מלמדים, וועלכע האָבן פאַר דעם צוועק געהאַט אַ צימער ביי זיך אין ווינונג אָדער גע־דונגען ערגעץ ביי אַ צווייטן. אַ דורכשניטלעכער חדר איז באַשטאַנען פון 20—15 קינדער.

אין צימער איז געשטאַנען אַ גרויסער טיש און 2 לאַנ־ע בענק פון בייַדע זייטן. דער רבי האָט פאַרנומען דעם אויבן־אַן און געהאַט זיין דרך פון לערנען.

אלף־בית האָבן כמעט אַלע געלערנט אויף איין שטייגער. איך געדענק דעם ערשטן טאָג וועז איך האָט אַנגעהויבן גיין אין חדר און אַ „מלאך״ האָט מיר געווארפן קליין־געלט, מיר דוכט זיך 3 קאָפּיקעס.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און אלע קינדער האָבן געקענט דעם אלף־בית „ווי אַ וואַסער״, און מען האָט אין דעם ערשטן זמן שוין געלערנט עברי און אַנגעהויבן לייענען פון סידור. וועז מען האָט געלייענט עברי פון סידור, האָט מען די העברעאישע ווערטער נאָך נישט פאַרשטאַנען און נאָך נישט פאַרטיישט. ערשט וועז מען איז אין צווייטן זמן צוגעטרעטן צו לערנען חומש האָט מען אַנגעהויבן פאַרטייטשן די ווערטער אויף יידיש.

די ערשטע פאָר זמנים פלעגט פאַרנעמען אַ סך צייט דאָס דאַוונען אין חדר, כדי דער רבי זאָל הערן יעדערנס עברי און נאָכקאָנטראָלירן צו דער תלמיד מאָכט נישט קיין גריַיזן ביים זאָגן פון סידור. אויפן דריטן אָדער פערטן זמן האָט מען שוין געלערנט מער חומש, בעיקר די סדרה פון דער וואָך. די מער פראָגרעסיווערע מלמדים האָבן שוין דאָן אַנגעהויבן צו לערנען מיט די קינדער אַ ביסל דקדוק. דאָס איז על פי רוב געווען דער מורה הלשון און תלמוד לשון עברי. מען פלעגט אויך לערנען אויסנווייניק אַ העברעאיש לייד א. ד. גל..

נאָכן חומש האָבן זיך שוין אַנגעהויבן צוויי פאַרשידענע וועגן. אייניקע האָבן זיך געמוען מער פאַרטיפן אין חומש, רש״י און דקדוק, נביאים ראשונים און אחרונים. מען האָט גענוג צייט געווידמעט ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל און תרי עשר. מיט כתובים האָט מען זיך פארנומען וויניק, אויסער שיר השירים, רות, איכה, קהלת און מגילת אסתר, וועלכע עס איז אויסגעקומען צו לערנען, מחמת זיי זענען פארבונדן מיט ימים טובים. און תהילים זאָגט זיך דאָך אליין... די מאָדערנע לערער האָבן אריינגעבראַכט געשיכטע, שירים, מאמרי חז״ל און העברעאישן דיקטאַנט.

שרייבן יידיש האָט מען זיך נישט געלערנט; וויייַז אויס, ביאַליק איז געווען גערעכט: יידיש שרייבט זיך אליין...

די מער טראדיציאָנעלע מלמדים האָבן גלייך נאָך אַ קורצן פערייאָד פון חומש, אַן קיין שום באַקאַנטשאפט מיט תנ״ך, אַנגעפאַנגען גמרא. על פי רוב זענען פאר גמרא געווען אַנדערע מלמדים. אַזוי האָט אַ יינגל פון 9 יאָר שוין געלערנט בבא קמא און אפט כתובות, גיטין, קדושין א. א..

וועלטלעכע לימודים האָט מען אין די טראדיציאָנעלע חדרים נישט געלערנט. אין די חדרים מתוקנים האָט מען גע־לערנט מאַטעמאַטיק, רוסיש, געשיכטע, געאָגראַפיע א. א. וו..

עס האָבן שוין אַנגעהויבן וועלן אין דער מאָדע פריווא־טע לערער און פריוואָטע שולן, ווו מען האָט געלערנט וועלט־

לעכע לימודים אין א גרעסערער מאס. דער ערשטער פיא־נער איז געווען דער לערער שליאמאוויטש. פון די ערשטע העברעאישע לערער זאלן דערמאנט ווערן: יחיאל מאוושא־וויטש, ראזווילאווסקי, מרדכי ביטענסקי, מ. מ. טשערניכאוו, ח. א. קאפלאן, גארדאן. ראגוזניצקי א. א. שפעטער זענען שוין אנגעקומען נאך לערער. די חדרים פון די פראגרעסיוון לע־רער האבן אויסגעזוען א סך ריינער און באקוועמער, די לימו־דים — סיסטעמאטישער און דער לערן־טאג קירצער.

ביי די טראדיציאנעלע מלמדים האבן מיר געלערנט פון 8 פרי ביז 8 אוונט. ווינטער פלעגן מיר קומען אין חדר מיט א לאמטערנע און א פלאש נאפט; געוומען מיט זיך א שטיקל ברויט מיט עפעס צום עסן.

עס איז אויך געווען א תלמוד תורה, ווו עס האבן גע־לערנט די ארעמערע קינדער. דער סדר הלימוד איז דארט געווען א מער טראדיציאנעל־ארטאדאקסישער.

א סך תלמוד תורה יינגלעך, און שפעטער אויך ישיבה בחורים, האבן „געפעסן טעג" אין בעלי־בתישע הייזער, ווו מען האט זיך באצוגן צו זיי זייער פריינטלעך. דאס עסן איז געווען דאס זעלבע וואס די בעלי בתים פלעגן אליין עסן. ממילא, אין א ריינערן הויז איז דער „טאג" געווען א בעסע־רער, פון א מער באשיידן הויז איז מען אויך נישט ארויס הונגעריק.

איך האב געריידט מיט ישיבה בחורים און זיי פלעגן מיר אפט דערציילן וועגן זייערע „טעג".

שבת פלעגט מען מערסטנס עסן ביי רייכערע בעלי־בתים. נישט שלעכט איז געווען ביי קצבים; מען פלעגט דארט געבן א סך פלייש, פעטן קוגל, און מען פלעגט בכלל זען, אז דער ישיבה בחור זאל שבת זיין פון עסן צופרידן, ווייל א גאנצע וואך איז דאך, מ'שטיינט געזאגט, ווי גאט גיט.

איינער א ישיבה בחור האט מיר א מאל דערציילט וועגן א פריישטיק־צו־נאכט ביי א קרעפשטיקן בעל־עגלה, ממש א ריז. דער בחור'ל איז געווען א צארטער, א שוואכער, און האט נישט געקענט א סך עסן. מען דערלאנגט אים א גרויסע טעלער מיט לאקשן, ער עסט א ביסל און לאזט איבער מער ווי די העלפט. דער בעל עגלה איז גוטהארציק, קוקט אויפן ישיבה בחור'ל און שאקלט מיטן קאפ: א רחמנות! מען גיט פלייש, — ער עסט א שטיקל און לאזט איבער א היפשן חלק. דער בעל עגלה ווארפט אן אויג און שווייגט. מען שטעלט אים אוועק א טעלער צימעס, — די זעלבע זאך. דא ווענדעט זיך שוין דער בעל־עגלה צום בחור'ל מיט די ווערטער:

— וואס לערנסטו דארטן אין דער ישיבה?

— מסכת שבת, — ענטפערט דערשראקן דער בחור'ל.

— „קאנסט נישט לערנען!" שרייט אויס דער בעל־עגלה...

— איר קענט מיך פארהערן, אויב איר ווילט, — זאגט ציטערנדיק דער יינגל.

— איך דארף דיך נישט פארהערן! איך ווייס נאר, אז אויב מיין קאשטאן עסט נישט, ווערט ער שוין דעם וואגן נישט שלעפן, אם אין קמח אין תורה!..

דער בחור'ל האט שוין מער ביי אים נישט געזעגן און געמוזט זוכן אן אנדער ארט.

די ערשטע ביבליאטעק

אין מיטן די נייניציקער יארן איז אין באראנאוויטש נישט געווען קיין שטאטישע אדער פריוואטע ביבליאטעק, א רוסיש בוך האט מען געקאנט קריגן ביי ד"ר טשערניכאוו, וועלכער איז מיט יארן צוריק צוזאמען מיט זיין פרוי (חאווקינא, אן אקושערין) ארעסטירט געווארן און געהאלטן געווארן ערגעץ ווו א לענגערע צייט. מען האט אויך געקענט קריגן א רו־סיש בוך ביי טעץ דעם אפטייקער, אדער ביי א באקאנטן פון דער רוסישער אינטעליגענץ ווי דעם ריכטערס זון, דעם גלח'ס זון א. א. פון פראפעסיאנעלן קרייז, צו וועלכן ווייניק יידן האבן געהאט א צוטריט.

עס האבן זיך באווייזן ביסלעכווייז דא און דארט א בוך פון מאפו, סמאלענסקין, מענדעלע און שלום־עליכם. אין יענער צייט האבן שוין אחיאסף און תושיה אנגענאגנען מיט זייערע פאפולערע אויסגאבן. מיין גרופע האט נאך באלאגנט צו חדר־יינגלעך און מיר האבן געזען אין „הצפירה", וועלכע איז אגגעקומען אין שטאט אין איין אדער צווויי עקזעמפלארן, אז די דערמאנטע פארלאגן האבן ארויסגעגעבן ביכלעך פאר דער יוגנט, ווי „מגבורי האומה", „בן המלך והעני" א. א. וו. ביכלעך מיט נעמען, צו וועלכע קינדער האבן א געוויסע תשוקה. דער קרייז, צו וועלכן כ'האב דאן באלאגנט, איז געווען צו יונג און כ'האב פון אים אויסגעקליבן אייניקע ווי בן־ציון שימשעלעוויטש (הייזט א דאקטאר אין רוסלאנד), בערל עפשטיין און זיין שוועסטער, ארטשיק יאסעלעוויטש (הייזט אין בן־שמן) און איינער מיטן נאמען יעדידאוויטש. אלע האבן געווואלט עפעס טאן כדי צו באקומען א געוויסע צאל פון די נייע־ארויסגעגעבענע ביכלעך, ווי האט האבן געקאסט אזוי ביליק, — 2, 3 און 5 קאפיקעס א ביכל.

איך און שימשעלעוויטש זענען געווען פון די רייכערע יינגלעך. בן־ציון האט זיך מיטאמאל ארייניגעלאזט אין אפהיטן שטרענג דאס דאונען און לאנג שאקלען זיך ביי שמונה עשרה. איך האב שוין גוט געקענט חומש און א ביסל תנ"ך און בין געווען ניגעריק כאטש אנקוקן אזא ביכל.

איינמאל אין א ווינטער טאג זענען מיין זיידע און פעטער מאוושאוויטש געקומען פון א וויטער נסיעה — פון מאס־קווע — ווו זיי האבן מיט נאך שותפים געקויפט א וואלד (טשערניכאוע) פאר א גרויסער סומע געלד, — העכער הונדערט טויזנט רובל — דאן א קאלאסאלע אונטערנעמונג. עס האט זיך געמאכט, אז עס איז אויסגעקומען חנוכה און די גאסט, כטוב לב המלך, נאך אזא גרויסער געשעניש, האבן אגגעהויבן טיילן די קינדער חנוכה־געלט. איך האב שוין דאן געהאט אויפגעקליבן אפשר 2 רובל און געהלומט וועגן קויפן די ערשטע „תושיה" ביכלעך, אפילו געמאכט זאוויעסקעס מיט

שלעסער צו אַ טיי־קעסטל, וואָס איך האָב באַקומען פון אַ קרעמער און עס געהאַלטן פאַר מיין צוקונפטיקער ביבליאָטעק.

וועז ס׳איז געקומען מיין רייי צו קריגן חנוכה־געלט, האָב איך געזאָגט צו מיין פעטער יצחק, וועלכער איז געווען אַ גוטער הברעער (צום זיידן האָב איך בכלל מורא געהאַט צו רעדן), אַז איך האָב שוין אַ ביסל געלט פאַר העברעאישע ביכער, אָבער נישט גענוג. וויפל מיינסטו וואָלט גענוג געווען אויף אייגצוקויפן, צום ערשטן מאָל, האָט ער מיך געפרעגט. איך האָב אַ זאָג געטון: „מיט 5 רובל וואָלט איך געקאָנט האָבן אַ שיינע זאַמלונג פון „אחיאסף" און „תושיה". דער פעטער האָט אַ שמייכל געטון און אין אַ פאָר מינוט איז מיין קאָפיטאָל געווען אַ גאנצער פינפערל און אַביסל זילבער־געלט און קופער. נאָך אין אַוונט האָב איך אַנגעשריבן 2 קאָרטלעך קיין וואַרשע מען זאָל מיר צושיקן די קאַטאָ־לאָגן פון אחיאסף און תושיה, און וועז כ׳האָב זיי באַ־קומען האָב איך אָפגעשיקט די 5 רובל מיט א רשימה פון ביכער. אין עטלעכע טעג אַרום האָט דער בריוו־טרעגער געברַאַכט עטלעכע פעקלעך און אַ פאָוועסטקע, אַז אין פאָסט־ביוראָ גענפינט זיך פאַר מיר אַ פעקל. כ׳האָב געהאַט גענוג דרייענייש ביז דער סטאַראָסטע יעקב משה פיקעלני האָט באַשטעטיקט אַז איך בין דאָס דער אָפגענומער פונם פעקל.

עס האָט לאַנג נישט גענומען און בערל, בעניע און נאָך עמעץ פון אונזער גרופע זענען געקומען עפענען די פעק־לעך און זען מיט די אייגענע אויגן די פרישינקע, שיינינקע ביכעלעך, וועלכע האָבן זיך אַזוי לייכט גענלאָזן לייענען.

די דאָזיקע קינדערשע ביכעלעך האָבן געגעבן דעם ער־

ד״ר נחמיה קראָשינסקי

אַ בליק אין דער ווייטער פארגאנגענהייט

מיר ווייסן נישט, וואָס פאר א פרצוף עס האָט באַראָנ־ווישט איצט, נאָכן חורבן. ווער ווייסט, צי ס׳איז נאָך פאַרבלי־בן אַ שטיקל זכר פון אונזערע היימען. אַ סך פון אונז הויבן שוין אָן ביסלעכווייז פאַרגעסן, ווי זי האָט אויסגעזען אין די לעצטע יאָרן פאַרן חורבן. אַלץ איז עפעס איצט אזוי פאַרנעבלט...

מעגלעך, אַז דאָס איז דערפאַר, ווייל די שטאָט גופא האָט שוין ביי אונז איר זין און וועדט פאַרלאָרן; וויבאַל זי איז אויסגעליידיקט געווארן פון איר אַמאָליקן אינהאַלט, — פון די מענטשן, וואָס זענען אונז געווען אַזוי נאָענט, אַזוי טייער, די מענטשן זענען שוין נישטאָ, און ממילא איז שוין אויך טויט דאָס אַלץ, וואָס איז געווען מיט זיי ענג פאַרבונדן.

אינטערעסאַנט, ווי דער זכרון פון פאַרשטע־לונגס־קראָפט אַנטלויפן פון די לעצטע יאָרן, ווי זיי וואָלטן נישט ווען אַנרירן די פרישע ווונדן, נישט אויפוועקן דעם טיפן וויטיק.

און זיי ציען דיך אַוועק אין דער ווייטער פאַרגאַנגענ־

שנען שטויס פאַר אַ ביבליאָטעק, וועלכע איז שפעטער פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין דער איינציקער ידישער ביבליאָטעק אין אונזער שטאָט.

איך געדענק ניט די איינצלהייטן, אָבער אַן „אַוונט" איז איינגעאָרדנט געווארן און מיר האָבן אריינגעקראָגן עט־לעכע צענדליק רובל. מיט דער הילף פון ד״ר טשערניכאָוו, חייקל עפשטיין, מאַנסקי, יאָסל אַרקין, גדליה אַרקעס, יצחק יאסינאָווסקי, אהרן שאַצקעס א. א. איז געשאָפן געווארן אַ ביבליאָטעק־קאָמיטעט, און עס איז באַשטעלט געווארן אַ גרעסערע צאָל ביכער, דורכויס העברעאישע.

מיר האָבן געקראָגן אַ צימער אין דער „טשיטאַלניע", וועלכע האָט זיך צעפונען ביי אונז אין הויף, אַן אַלמער מיט פאַליצעס, געמאַכט אַ קאָטאַלאָג, אָנגעקלעפט אויף די רוקנס נימערן און איינגעשטעלט אַ „דיזשורסטוואָ" יעדן טאָג, וווּ יעדער האָט געקאָנט קריגן אַ בוך. כדי מען זאָל שאָפן געלט אויף איינבינדן און פאַרריכטן ביכער האָבן מיר שפעטער איינגעשטעלט אַ פרייז פון 5 קאָפיקעס אַ חודש פאַרן באַנוצן זיך מיט דער ביבליאָטעק.

מיט דער צייט האָבן מיר געהאַט עטלעכע הונדערט בי־כער, אָלע קלאָסיקער, און אויך צריינעבראָכט יידישע און רוסישע ביכער. בי דער ביבליאָטעק האָבן זיך געשאָפן קריזיז וווּ מען האָט געמיינזאָם געליינט שוועדע ביכער, ווי „על פרשת דרכים" אין העברעאיש און רוסישע קריטיקער. דער „דור דור ודורשיו" האָט געמאַכט אַ רושם; וועז ער האָט זיך באַוויזן אין בן־אביגדור׳ס „ספרי האגורה", האָט מען געכאַפט ווי מצה־וואסער...

הייט, ווו זיי פילן זיך אַ סך בעסער און באַקוועמער. וואָס ווייטער פון דעם חורבן... און דו הויבסט אָן צו חלומען וועגן די אַמאָליקע צייטן, און אָלץ איז אַזוי קלאָר און בולט, ווי עס וואָלט געווען נישט־לאָנג, ערשט היינט־נעכטן.

***

ווי אויף אַ לויפנדיקער לענטע גייען פאַרביי פאַר דיינע אויגן די קינדהייט, די יוגנט און אָלץ וואָס איז מיט דעם פאַרבונדן.

אָט איז דאָס אַמאָליקע שטעטעלע באַראַנאָוויטש... און זי זעט אויס אינגאַנצן אַנדערש, און די מענטשן זענען עפעס אַנדערע, און דאָס לעבן איז אויך גאָר אַנדערש, — מער הייי־מיש, מער פאָלקסטימלעך, מער נאָענט צו דער נאַטור; אַרום־גערינגלט פון גערטנער, געדיכטע וועלדער און בריייטע פעל־דער. און אָלץ בליט און שפרודלט מיט יונג לעבן און שעפע־רישקייט.

אָט איז דעם גראַפס וואָלד מיט זיינע הויכע דיקע

בוימער, וואס האבן אונז באשיצט פון די גרויסע היצן און הונגער פון וואכעדיקן לעבן. אט שטייט ער ווי א זכר נאך די ימי־בראשית פון בארגאנאוויטש, ווי א שטומער עדות, וואס האט אונז תמיד באגלייט אין די שטורמישע יארן פון אונזער יוגנט...

דער צווייטער וואלד, דער „קאזיאנער", ווי מען האט אים דאן גערופן, איז עפעס נישט אזוי געווען באליבט ביי אונז, כאטש ער איז געשטאנען אין סאמע מיטן פון שטאט. אפשר דערפאר, וואס גלייך ביים ארייגאנג איז געלעגן אויסגעשפרייט דער גוייסער בית־הקברות, וואס האט נישט איבער־ריקס הארמאנירט מיט דער געווייניגלעכער פאנארמע פון דער אומגעבונג.

מיר, קינדער, האבן אפילו ווייניק־וואס מורא געהאט פאר די גויישע קברים און צלמים; און אויך נישט פאר דעם קלויסטער מיט זיינע פארריסענע טורעמס און די גלאקן, וואס ווען זיי פלעגן זיך פאנאדערקלינגען, האט קינד און קייט געווופט, אז אט באלד קומט אן א גוויישע לוויה מיט געזאנג און מיט מוזיק...

שוין מער דרך־ארץ און מער פחד האבן מיר געהאט פאר דעם הויכן ערד־אנשיט, וואס איז געווען א ביסל אפגע־רוקט אין א זייט. דאס איז געווען א מין בערגל, וואס אונטער אים איז געווען באהאלטן א גרויסער אוצר מיט פולוועך, — א סך פולוועך; און א רוסישער יוון פלעגט תמיד ארומשפא־צירן ארום אים מיט א לאנגער ביקס, סיי בייטאג און סיי ביינאכט. מיר האבן, חלילה, קיינמאל נישט געהאט דעם חשק זיך צו דערנענטערן צו אים; מיר האבן אים אנגעקוקט פון דערווייטנסט און... אונזער קינדערשע פאנטאזיע פלעגט זיך דאן צעשפילן. מיר האבן בשום אופן נישט געקענט באגרייפן, פארוואס מען האט דערלויבט אזא זאך, אזוי נאענט פון די הייזער? עס קען דאך אויפרייסן א ליאדע טאג און חרוב מאכן די גאנצע שטאט, און אומבערענגען אלע מענטשן?!

אבער גיי און פרעג א קשיא, אז מיר האבן א סך זאכן נישט פארשטאנען דאן.

פארוואס, למשל, איז דער יידישער בית־הקברות אזוי ווייט פון שטאט, זעט אויס אזוי אומעטיק, און ווארפט אן אזא מורה שחורה? פארוואס איז אויף די גאסן אזוי בלא־טיק און אזוי פיל קאלוזשעס, — און די שטאט גייט אויס פאר א ביסל וואסער, נישטא מיט וואס צו לעשן שריפות? און ס׳איז נישטא קיין טייכל? פארוואס האלט מען אונז אין איין דערציילן, אז באראנאוויטש איז א יונגע שטאט, — און אזוי פיל הייזער זענען אויס אזוי צעפוילט און אלט, ווי זיי וואלטן ווער ווייסט ווויפל דורות געשטאנען? און נאך אזוינע פראגן פלעגן שטענדיק עקבערן אין אונזערע יינגלשע מוחות. א סך זאכן זענען אונז פארבליבן נאך עד היום נישט לח־לוטין באגרייפלעך.

אזוי, למשל, פלעגן אפט פארקומען גרויסע שריפות אין די ארומיקע שטעטלעך, און גאנצע גאסן פלעגן אוועקגיין מיטן פייער. אמת, ביי אונז איז דער ענין נישט געווען אזוי שרעקלעך; עס פלעגט אפברענען נאר איין הויז, אדער איין שטאל. מען האט געהיט עס זאל נישט פארקומען קיין שריפות און קיין גניבות. א 10—15 בעלי־בתים פלעגן דינגען אן אלטן גוי, און ער פלעגט ארומגיין א גאנצע נאכט איבער די הויפן און קלאפן אין א מין הילצערנע כלי, פלומרשט דער גנב זאל הערן און זיך דערשרעקן.

מיר האבן נישט געקענט פארשטיין, פארוואס קלאפט ער אזוי שטארק מיט דער פלי („קאלאקאטקע")? ראשית, קען מען דאך מיט אן אויג נישט צומאכן פון דער קלאפעריי; צווייטנס, האט דאך דער גנב דעם בעסטן סימן ווו עס ג־פינט זיך מאמענטאן דער שומר, און ער קען זיך גאנץ רוהיק אפטאן זיין שטיקל ארבעט אויף אן אנדערן הויף?

אינזערע טאטעס און זיידעס פלעגן אונז דערקלערן, אז פאר דעם פוילוועך דארף מען נישט מורא האבן; אז מען צינדט אים נישט אן, וועט ער נישט אויפרייסן. מען טאר נישט אנצינדן מיט א שוועבעלע וועז מען גייט פארביי דעם בארג, וויייל דער זעלנער קען נאך, חלילה, אין אונז שיסן...

די לעצטע וועגרשער פלעגן אונז טרעפן ווי א דונער, און א ציטער פלעגט דורכגיין דורך אונזערע קערפערלעך. צוליב דעם האט דער „קאזיאנער" וואלד א סך פון זיין חן ביי אונז פארלארן, און מיר פלעגן דעם בארג פולוועך אויך שפעטער שטענדיק אויסמיידן ווי מען מיידט אויס א שיכורן גוי.

וואס שייך א טייך, האבן זיי, אונזערע עלטערן, תמיד אנגעוויזן מיטן פינגער אויף מוש. אונזער שטאט — פלעגן זיי זאגן — ציט אירע ווארצלען פון מוש. בכלל, איז בארא־נאוויטש געווען אמאל א פארשטאט פון מוש (ברנוביץ הס־מוכה למוש). און דארט איז יא פארן א טייכל, און מיר האבן אויך אין איר א חלק. און די בלאטעס, און די קאלוזשעס וואסער אויף די גאסן, שטאמען דען נישט פון מוש?

דאסגלייכן אויך מיט דעם יידישן בית־הקברות, וואס איז געווען ווייט פון שטאט. ווער האט געדארפט אמאל האבן אין בארא־נאוויטש א בית־עולם? האט דען בארא־נאוויטש אמאל געהאט אייגענע מתים? און אז עמעצער פלעגט מאכן א שטארב, איז ער דען געווען א בארא־נאוויטשער? ער איז געווען פון וואנען איר ווילט, אבער נישט פון בארא־נאוויטש. מיססנס האבן זיי געשטאמט פון מוש, און די מושער פלעגן זייערע מתים אויפנעמען מיט גרויס כבוד, און דער בר־מינן פלעגט זיך דארט פילן ווי אין דער היים.

און וועגן די אלטע הייזער איז דאך גאר פשוט: אונזערע זיידעס, די ערשטע פיאנערן פון דעם נייעם ישוב, האבן זיי מיטגעבראכט פון די ארומיקע דערפער און ישובים. בארא־נאוויטש האט אפנים שוין דעמאלט, מיט 60—70 יאר צוריק, פארשטאנען די מלאכה פון איבערפירן פארטיקע הייזער פון איין ארט אויף א צוויטן.

און דאס וואס דער אלטער תרח האט א גאנצע נאכט געקלאפט מיט זיין קליפער־געצייג און נישט געלאזט קיינעם

איינשלאָפן, — וווייזט זיך גאָר אַרויס, אַז אין דעם האָט גראָד געשטעקט אַ גרויסער שכל; אפילו די כעלם־ער חכמים וואָלטן נישט געקענט פאַלן אויף אַזאַ קלוגן איינפאַל ... דאָס וווּנ־דערבאָרע פאַטענט, דאָס גאַנצע קלאַפערייַ מיט דער „קאָלאָ־קאָטקע", האָבן די באַראַנאָוויטשער בעלי־בתים אויסגעפונען נישט אַזוי קיצן דעם גוב, ווי קיצן דעם שומר זעלבסט. דאָס שטענדיקע קלאָפן איז געווען דער בעסטער באָווייַז, דער זיכערסטער סימן, אַז דער שומר כאַפט נישט קיין דרימל...

און די „קאָלאָקאָטקע" האָט געקלאַפט, און די הייזער האָבן געבראַנט!.. און אונזערע טאַטעס פלעגן זאָגן, אַז אַ שטוב ברענט נישט סתם אַזוי, פון זיך אַליין, — סיידן מען מאַכט די ברכה „בורא מאורי האש"...

באַזונדערס פלעגט מען אונז אַרויסברענגען פון די כלים, און מיר פלעגן ווערן זייער בייז, ווען עמעצער האָט זיך אויס־גערעדט, אַז די אַדער יענע שטאָט איז שענער און גרעסער פון באַראַנאָוויטש. ווי קאָן דאָס געמאַלט זיין?! איז דען פאַראַן אַ זאַך אויף דער וועלט, אַז באַראַנאָוויטש זאָל עס נישט פארמאָגן? — באַגעז, וואָקזאַל, זעלבער און אַ „קאָנקע" (אַ טראַמווי אויף פערד); טעאַטערס, אייגענע פורים־שפילער און אַ „פאַשאַרנע קאָמאַנדע" מיט אַן אייגענעם אַרקעסטער; אַ ייד, וואָס רופט: „אין שול אַר־ר־ריין!" און אַ „קא־ראבקע", און...

מיט איין וואָרט, — אַ גאַנצע מלוכה מיט אַלע קליפּער־גענגייַ. אפילו מיט אייגענע מאַרקעס (פון „קרן קימת"), און מיט אייגענע קאַלאָניאל־אַקציעס). און וואָס נישט?

***

און די שטאָט גופא?! באַראַנאָוויטש איז דאָך גענוגן אַ געמישעכץ פון אַלע גענמישן. אַלץ האָט איר געקענט אין איר געפינען.

איר וויילט זיין אין דאַרף, אַדער גענים פון שטעטלדיקער דאַרפישקיט? — אָט האָט איר עס. אַרום יעדן וויז שטייט אַ הילצערנער פאַרקאָן פון ברעטער אַדער פלעקענער. די הויפן גענדיכט פאַרבויט מיט שייערס, שטאַלן און שטעלכ־לעך; פאַרזייט מיט אוגערקעס, ציבעלעס, רעטעכלעך און שאַר ירקות. אַרום די פלויטן וואָקסן פאַרלאָזענע בוימעלער, ווייַלדע שטעכיקע קוסטעס, און עפּעס אַ מין בריעכטס, וואָס אירע בלעטער בריען און ברענען וועז מען ריירט זיי אַן. הינטער די שטאַלן צעפּינט איר צעווארפענע הורבעס מיט מיסט און שטוביקן אָפּפאַל, פון וועלכן עס זעצט אַ שלעכ־טער ריח. ערגעץ אין אַ זייט קוקט אַרויס אַ קלייַנע „סו־כה'לע" פאר מענטשלעכע באַדערפענישן. ווייטער אַרויף ציען זיך לאַנגע געראָטנער, פאַרזעצט מיט קאַרטאָפל; בוימער און סעדער פון כל מיני פירות. הינער, קעץ און הינט שפּאַ־צירן אַרום פראַנק און פריי איבער די גאַסן. עטלעכע קלייַנע שקצימלער טרייבן פון פעלד אַ געוואָלדיק גרויסע סטאַדע קי דורך די גאַסן. אויף די ליידיקע פלעצער, פאַרוואָקסן מיט גראָז, פאַשען זיך ציגן, פערד און אַ יינג לאַשאַקל מיט גע־פענטעט פיס. קאַטשקעס און גענז טובלען זיך אין די שטיי־ענדיקע שמוציקע וואסרן, און קוואַקען און גונערן פון גרויס הנאה.

איר וויילט זען, ווי בארא־נאָוויטש זעט אויס שטאָטיש־שטעטלדיק? איר דאַרפט עס ווייט נישט זוכן, — אָט איז עס: דאָס זעלבע אָרט, און איר דאַרפט אַפילו די דעקאָראַציעס נישט בייטן. אין מיטן שטאָט ליגט אויסגעשפרייט אַ רוימיקער פיר־קאַנטיקער מאַרק, טיילווייז פאַרוואָקסן מיט ווילדן גראָז. לאנגע, בריייטע גאַסן מיט אַ סך גשעפטן, קראָמען, קרעמ־לער און בעלי־מלאכה'ש ווארשטאַטלעך. אַ חוץ געציילטע מויערן זענען אַלע הייזער הילצערנע, איין־שטאָקיקע; די דעכער באַדעקט מיט שינדלען און פאַרשפּיצט אין דער הויך. אויף פאַזשאַרנע גאַס שטייט אַ גאוה־דיק פאַררייסענער טורעם פון דער פרייוויליקער „פאַזשארנע קאָמאַנדע", און גלייך לעבן אים — אַ לאַנגער הילצערנער בנין, וואָס טראָגט דעם מיי־חס־דיקן נאָמען „פאַזשאַרני סאַראי". פורמאַנעס, אין פאראד־נע פאַרמעס, זיצן זיך בריי־באַלעבאַטיש אויף די הויכע בריטשקעס פון זייערע פרעכטיקע דראָשקעס, און פירן פאַסא־זשירן פון איין וואָקזאַל צום צוויי־טן. נישט ווייט פון מאַרינסקע מאַנעווירירן לאַנגע לאַסט־באַגען, מידע, קוים וואָס זיי רירן זיך, און די לאָקאָמאָטיוון סאָפּן שווער און ריטמיש. פון צייַם צו צייַט רייסט איבער די שטילקייט אַ מאַנאָטאָנער פייף־סיגנאַל פון אַ פאַסאַזשיר־צוג, וואָס לויפט אַדורך מיט אַ טיוולאַנישער שנעלקייט. זעלנער, אין זייערע פארביקע מונדירן, דרייען זיך ארום פוסט אין פאַסט אויף די יידישע גאַסן. קרעמער מיט פאַרטראַכטע, פאַרזאָרגטע פנימער, שטייען מיט פאַרלייגטע הענט פאר די טירן פון זייערע קרעמלעך. דאָ און דאָרט, נישט זעלטן אויף דער סאַמע גאַס, וואָרפט זיך אין די אויגן אַן אַלטמאָדישער, האַלב־איינגעפאַלענער ברוינעס. און אָט איז ער, אונזער באַקאַנטער וואַסערטרעגער; ער טאָפּטשעט אין דער בלאָטע מיט זיין שווערער משא אויף די הויפן פון באַלע־באַטישע הייזער. אַ צונויפגעדרייטער, איינגעהויקערטער, מיט אויסגעקרימטע אַק־סלען — איינער העכער, איינער נידעריקער, — ווי זיי וואָלטן לכתחילה באַשאַפן געווארן צו טראָגן די עמערס...

***

באַראַנאָוויטש איז געווען אַ המשך פון די אָרומיקע וועל־דער. כמעט אַלע גאַסן האָבן געפירט גלייך אין וואָלד אַריין.

זומער איז דאָ געווען אַ באַליבטער דאַטשע־אָרט. וווּ נאָך האָט מען געקענט אַזוי גוט די צייט פאַרטרייבן ווי אין דער לוסטיקער שטאָט באַראַנאָוויטש מיט איר דינאַמישער יוגנט און מיט איר בריייטער הכנסת־אורחים? און ראַמאַנטיק האָט דאָ אויך נישט געפעלט — סיי אין דער נאַטור סיי אין די הערצער און נשמות פון די מענטשן.

ביי וועמען פון די אַמאָליקע באַראַנאָוויטשער איז נישט פאַרוואָלגערט ערגעץ אין אַ ווינקעלע זכרונות פון זיין שטור־

מישער יוגנט? דערמאָנט זיך אין די מיט פרייד שפרודלדיקע זומער־אָוונטן אין גראַס פּאַרק, ווו אונטער די קלאַנגען פון הארציקע רוסישע ראָמאַנסן און מעלאַנכאָלישע יידישע פאָלקס־לידער, איז נישט איין הארץ צעבראָכן געווארן, נישט איין הארץ איז געווארן געשטארקט...

און ווער פון אונז געדענקט נישט דעם פרייליכן פרייטיק־צו־נאַכט און די זאַרגלאָזע יום־טוב׳דיקע אָוונטן, דעם הילכיקן געלעכטער פון יונגע העלזער, די גוטמוטיקע פנימער פון טייערע חברים, די גליענדיקע אויגן פון ליבע חבר׳טעס, — יענעם לעבעדיקן מענטשן־שטראָם, וואָס האָט זיך ווי אַ שלאַנג געצויגן און געדרייט אויף דער מערב־זייט פון דער אַמאָלי־קער מאָרינסקע?

פאָרוואָס דוקא אויף דער מערב־זייט און נישט אויף דער זייט פון שלמה קולפיניצער? — דאָס ווייסן מיר עד היום נישט. דאָס זעלבע יעדן שבת און יעדן יום־טוב נאָכמיטאָג, די גאַנצע שטאָט פלעגט דאָן מאָרשירן אין וואָלד אַריין, יע־דער איז געווען מיט עפעס באַלאַסטעט: בחורים און מיידלעך — מיט אַ רוסיש ביכל אין דער האַנט, מיט אַ דאַטשקע פאָרווארפן איבער אַן אָקסל; פרויען און קינדער — מיט פעקלעך שפייז און אַנדערע חפצים. אויף פאַטשטאָוט גאָס זענען געשטאַנען בלויז געציילטע הייזער. ביי ציקליק דעם בלעכער פלעגט מען כאָפן אַ קאָלטן טרונק וואַסער. אַ גאַנצן טאָג האָט מען פאָרבראכט אין וואַלד, אויף דער פריישער לופט.

צי האָט מען זיך אַ ביסל אויסגערוט אין דעם געטומל, אין דעם הו־האַ? פאַרקערט, שבת פלעגט מען זיך נאָך מער פייניקן, דער שבת איז געווען ממש אַן אָפּקומעניש.

נישט אויף אויסצורוען זיך איז מען אין וואַלד געגאַנגען. פשוט, די שטאָט האָט אויסגעזען וויסט און טויט, אויסגעליידיקט פון קליין און גרויס. אַ מאַדנעם אומעט האָט זי אָנגעגאָגט. דאָס אַלטווארג פלעגט זיך צעלייגן אויף די בעטן אין כאָפן אַ געשמאַקן דרימל נאָכן פעטן טשאָלנט און קוגל. און די יוגנט האָט געוזוכט גזוזלשאָפט און פאַרווייילונגען; זי האָט ליב די גאָס, דעם וואָלד, די נאַטור; זי וויל זיך שפילן, זינגען, לאָכן, — זי וויל לעבן... די גאַנצן זענען פוסט, און דער וואָלד איז אזוי נאָענט. און אין וואָלד האָט געשווייבלט און געגעריבלט. קיינער איז אויף אַן ארט נישט איינגעזעסן. די הוידעס און די ביכלעך האָט מען מיטגענומען נאָר אויף למראית עין. און האָט שוין איינער אַ ארייננעקוקט אין אַ ביכל, האָט מען אים באָטראָכט פאָר אַ מתמיד, נישט אַנדערש ווי דאָס וואָקסט אַ פילזאָף, אַ פאָעט... מען האָט געהאַלטן אין איין גיין: קיין האַלינקע און צום בית־עולם; מען פלעגט אַזש ביז דער צענטראלער סטאַנציע פאָרקריכן. אייניקע האָבן געפראָצוועט זייער שווער, ביז זיי איז געלונגען אַ הייפעלע יאָגדעס אויפצוזוכן, עטלעכע שוואָלעמל צו געפינען; אייניקע האָבן זיך אַפשפּעטיקט מיט סתם אויפזוכן באַקאַנטע; אנדערע האָבן זיך גלאָט ארומגעדיירט אַן אַ ציל און אַן אַ תכלית. דער וואָלד איז גרויס, און יעדער וואָלד האָט אַ טבע צו ציען דעם מענטש אַלץ טיפער און טיפער. דער דורשט האָט שרעקלעך געפיניקט. די זון איז שוין געווען פאַרגאַנגען, וועג מידע, פארהלשטע פלעגט מען זיך קוים דערשלעפן אַ היים.

ווינטער פלעגט די שטאָט אויסזען אנדערש, גאַנץ אנדערש. און די שבתים און ימים־טובים פלעגן גאָר אַן אַנדער פנים האָבן. אין די גרויסע פרעסט און שטאַרקע שניי־שטורעמס פלעגט מען זיך צוגוויפזאַמלען אין די הייזער; עפעס פון אַ ביכל פאַרלעזן, מיט פאַרשידענע שפילעריייען זיך פאַרנעמען, טאַנצן, זינגען און סתם אזוי פאַרברענגען; יעדע חברה לויט איר שטייגער. איז דער טאָג געווען אַ שיינער, פלעגט מען אין די גאַסן שפּאַצירן, גיין אין אָוונט צו די וואַקזאַלן — עמעצן באַגלייטן, באַגעגענען אַ קרוב, און גלאָט אזוי אַנקוקן די באַנען, וואָס קומען אָן פון מינסק, ווילנע און ווארשע.

נישט אַזוי פריילעך האָט די שטאָט אויסגעזען אין הארבסט און אַנהויב פרילינג. די גאַסן זענען געווען נישט געפלאַסטערט; אין די גרויסע רעגנס און ביים צעגיין פון שניי — ממש אין וואַסער פאַרטרונקען. און טראָטוארן זענען אויך נישט געווען, נאָר אַ פאָר צעפוילטע צוזאמענגעקלאַפּטע ברע־טער, וואָס האָבן זיך געהאַלטן אין איין הוידען. מאָדערנע באַלייכטונג — אודאי און אודאי נישט געווען, נאָר אַ נאַפּט־לאָמפּ מיט אַ פאַררויכערט גלעזל, וואָס האָט אין די הייזער די ענגשאַפּט באַלויכטן. אויף דער הויפּטגאַס מאַרינסקע, אַדער „גאָט׳ס גאַס״ ווי מען האָט זי דאָן גערופן, זענען גע־שטאַנען עטלעכע נאַפּט־לאָמטערנעס, וואָס דער קלענסטער ווינט האָט איבער זיי געווען טיקט...

אין געווייסע הינזיכטן איז דאָס לעבן אין באַראַנאָוויטש געווען אויך קליינשטעטלדיק. די זעלבע חברה־קדישא ווי אין אַנדערע שטעטלעך, די זעלבע בתי־מדרשים, די שטענדי־קע אסיפות, מחלוקת און עיבור הקריאה אין די שבתים און ימים־טובים...

אַ סך יידן האָט מען דאָ נישט אַנגערופן מיט זייערע משפחה־נעמען, נאָר מיט ספעציעלע נעמען און צונעמענישן, מייסטנס לויט זייער אָפּשטאַם, באַשעפטיקונג און אויסזען. איך דערמאָן דאָ אייניקע, צופעליק געכאָפט פון זכרון: לייבע לעכטוויטשער, דער מייטשעטער מלמד, מיכל דער קלעזמער, איטשע דער טויבער, דער שטומער שוסטער, דער הינקעדיקער מלמד. א. א. וו.

באַראַנאָוויטש איז קיינמאָל נישט געווען קיין פאַנאַטיש שטעטל. לייט פלעגן אפילו זאָגן, אַז זי איז געווען גאַנץ „פרייי״, ווייניגסטנס, — ליבעראַל. דאָך, דער שבת האָט דאָ אויסגעזען שבת׳דיק. מען מוז מודה זיין, אַז די „פרייע״ האָבן זיך דאָ אויפגעפירט זייער לייטיש. קיינעם איז נישט איינ־געפאַלן אום שבת רייכערן אַ פאָפּיראָס בפרהסיה; אפילו מיט אַ שטעקל האָט קיינער נישט געוואָגט צו גיין אום שבת. און דאָס אלץ, אויס דרך־ארץ פאָר טאָטע־מאָמע, נישט געוואָלט אַנרירן די געפילן פון פרומע יידן.

אָט אויף דעם באָדן האָבן עס אויסגעוואָקסן די צוויי גרויסע בארימטע ישיבות, וואָס זענען, אין משך פון די לעצטע פאָר צענדליק יאָר פאַרן חורבן, געווען די שטאָלץ און קרוין פון באָראָנאָוויטש.

דער דייטש, דער מיאוסטער רוצח, האָט אונזער באָראָנאָוויטש דערמאָרדעט. דאָס יידישע באָראָנאָוויטש איז צעשטערט און חרוב געוואָרן..., האָט אויפגעהערט צו עקזיסטירן; עס וועט שוין קיינמאָל מער נישט אויפשטיין, — עס וועלן בלויז בלייבן די צוויי גרויסע ברודער־קברים... און דער בית־עלמין.

קלארא איזראעליט (יודקאווסקי)
ניו־יארק

פון מיין אלטער היים

א „שול־קלאָס פאַר אַרעמע

יאָר 1906. איך בין נאָך דאָן געווען א יונג מיידל, — געזונט, פריש און באַשעפטיקונגסלאָז... אמאָליקע יאָרן האָבן מיידלעך פון בעלי־בתי־שע עלטערן נישט געאַרבעט; עס איז דאָך אפילו געווען א בושה און חרפה צו ארבעטן. דאָך האָב איך און מיינע חברטעס נישט געקענט זיצן מיט פאַר־לייגטע הענט, און טרוימען און וואַרטן אויף אונזערע באַ־שערטע.

די אַרעמקייט ארום איז געווען גרויס. האָבן מיר זיך צונויפגערעדט און געגרינדעט א „קלאָס" פאַר אַרעמע קינ־דער און אַרבעטנדיקע מיידלעך. דער נאָמען „קלאָס" קלינגט אפילו נישט שוין — היינטיקע צייטן וואָלטן מיר מסתמא אויסגעפונען א בעסערן, א מער מאָדערנערן נאָמען, — אָבער אַזוי האָט מען עס דאָן גערופן.

אין דער איניציאַטיוו־גרופע זענען געווען יונה יאָסעלע־וויטשעס (יונה בעראַזווקערס) 2 טעכטער, לעווינסאָנס 2 מיידלעך, לייוויק רוטקאָוויטשעס עלטערע טאָכטער און נאָך אַנדערע, וועלכע איך געדענק שוין נישט.

מיר האָבן אליין צונויפגעזאַמלט א ביסל געלט, געדונגען א צימער בייַ ניסן זעבראַק דעם סטאָלער, געקויפט די נוי־טיקסטע לער־און שרייב־מאַטעריאַלן און אַליין ערטיילט די לעקציעס, בייטאָג פאַר קינדער און אין די אָוונטן פאַר דער־וואַקסענע מיידלעך. אייניקע פון אונז האָבן זיי געלערנט רעכענען, אנדערע — לייענען און שרייבן יידיש.

רעאָרגאַניזאַציע פון „לינת הצדק"

קיין שפיטעלער זענען דאָן בייַ אונז נישט געווען; און אויב ס׳איז געווען שווער די לאָגע פון דער אַרעמקייט אין טאָג־טעגלעכן לעבן, איז באַזונדערס טראָגיש געווען איר גורל, ווען עמעצער אין דער משפחה איז געוואָרן קראַנק.

אמת, בייַ אונז האָט שוין פון די פריערדיקע יאָרן עק־זיסטירט א „לינת הצדק", וועלכער פלעגט זיך פארנעמען מיט די דאָזיקע קראַנקע, אָבער נישט שטענדיק איז ער גע־וען טעטיק. אונזער גרופע איז צוגעטרעטן צו רעאָרגאַניזירן דעם „לינת הצדק", אריינגעגאַסן אין אים א ביסל פריש בלוט און געמומען אויף זיך די זאָרג פאַר די אַרעמע קראַנקע, וועלכע פלעגן באַקומען אומזיסט מעדיקאַמענטן, פענכערס, טערמאָמעטערס, באַנקעס א. ד. גל. און דער עיקר, דאָס פערזונלעכע באַדינען די קראַנקע בייטאָג און באַזונדערס ביינאַכט.

דאָס נעכטיקן בייַ די קראַנקע איז געווען איינגעאַרדנט לויט א באַשטימטער ריי, מיט דער הילף פון פרייוויליקע יוגנטלעכע. דאָך איז מיר אויסגעקומען גאַנץ אָפט צו נעכ־טיקן אויסער דער ריי. אויב ס׳איז עפעס נישט געווען אין אַרדנונג, אָדער א פרייוויליקער האָט זיך נישט געקענט צור־שטעלן צו דער צייט, — האָבן מיר, די אַקטיוויסטע, די פאַר־אַנטוואָרטלעכע (הייַנט הייסט עס „פאַרוואַלטונג"), אַליין געמוזט אויספילן די דאָזיקע אויפגאָבע.

נישט איין מאָל איז אונז אויסגעקומען צו באַזוכן, אין די קאָלטעווינטער־נעכט, הייַזער פון אַרעמע קראַנקע, און דערווייסנדיק זיך אַז עס איז נישטאָ מיט וואָס צו הייַצן און וואָס צו עסן, פלעגן מיר זיך גלייך אַרויסלאָזן איבער די שכנות׳דיקע הייַזער אָן צונויפקלייבן א ביסל האָלץ און עפעס צום עסן.

די דאָזיקע טעטיקייט האָט געהאָט איר איינפלוס אויף מיין לעבנס־גורל. די רביצין, ר׳ שלמה׳ס פרוי, איז געווען א שוואָכע פרוי; איינמאָל, ווען זי איז געוואָרן קראַנק, איז אויף מיר אויסגעפאַלן זי צו פלעגן. איך בין איר זייער געפעלן געוואָרן און זי האָט מיר געראַטן א שידוך מיט מיין מאַן עליו השלום, וועלכער איז געווען אירער א ווייטער קרוב. שפע־טער האָט זי געטאַנצט אויף מיין חתונה (די רביצין איז איצט אין ישראל). די מאַמעס פון די אַרעמע קינדער האָבן מיך באַגלייט מיט זייערע האַרציקע ברכות און בעסטע גליק־וווּנטשן.

די קהל׳שע פאַדריאָטן

א קאַפּיטל פאַר זיך זענען געווען די קהל׳שע פאַדריאָטן צו באַקן מצות צווישן פורים און פסח.

אויך אויף דעם געביט איז געפירט געוואָרן א ברייטע און פאַרצווייגטע הילפס־טעטיקייט פאַר אַרעמע משפחות. ראשית, האָט מען געדארפט זאַמלען געלט (מעות חטים) און דערנאָך פלעגט מען צונויפקלייבן בחורים און מיידלעך, וואָס פלעגן אָפּגעבן שעה׳ן און אָפט גאַנצע טעג און אָוונטן פון זייער פרייַע צייט, כדי צו העלפן אין דידאָזיקע פאַד־ריטן צו באַזאָרגן די אַרעמע משפחות מיט מצות אויף פסח.

מיר דוכט זיך, אז אין אלגעמיין בין איך קיינמאָל נישט געזעסן לייזיק; שטענדיק געווען באַשעפטיקט מיט אַזעלכע ענינים און געהאַט גרויס באַפרידיקונג, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס נישט איינמאָל, וועג איך פלעג קומען אַ היים נאָכן איבערנעכטיקן נאָכט ביי אַ שווערן קראנקן, איז מיר אָפט אויסגעקומען צו הערן פון מיין פאַטער ע"ה געוויסע באמער־קונגען, וועלכע האָבן מיר געמאַכט אַ שווערן קאָפ.

„זאָלסטו געזונט זיין! — פלעגט זיך אָפרופן מיין פאַ־טער — האָב רחמנות! דו ווערסט דאָך מיר אָנשלעפן אין הויז אַלע צרות!"

איך האָב מיין „אָפטייך־מאַגאַזין" מיט אַלע זיינע קליפער־געצייג ווי פענכערס, באַנקעס, טערמאָמעטערס א.ד.ג.ל., געמוזט האַלטן אין שטאַל אויף אַ ספעציעלן פלאַץ, און פאַר יעדן באַזוך ביי אַ קראַנקן זיי וואָשן און רייניקן א.אַ.וו.

הייַמיש...

אין ערשטן וועלט־קריג, בעת דער דייטשישער אָקופאַציע, איז די לאַגע אין דער היים געוואָרן שווער. עס איז פשוט נישט געווען מיט וואָס צו מפרנס זיין די משפחה פון 13 נפשות. האָבן מיר געפּענט אַ טיי־הויז; אָבער וואָס צו עסן איז נאָך אלץ נישט געווען.

מיין מוטער ע"ה פלעגט אָפקאָכן אַ גרויסן טאָפּ מיט גרויפּן, כמעט אָן זאָלץ (זאָלץ איז געווען א יקר המציאות)— און די משפחה האָט זיך מיט דעם געשטאָפּט אַ גאַנצן טאָג. אויף פלעגט מיין מוטער שוין לכתחילה אויסרעכענען אויף אַ צופעליקן אורח; און יעדן הונגעריקן, וואָס פלעגט אריינ־קומען צו אונז, האָט זי מכבד געווען מיט אַ טעלערל זופ אויפצוהאַלטן די נשמה.

די אָפּטע אַרייַנגייער צו אונז, וואָס האָבן געקאָכט דער מאַמען און גענאַסן אָפּט פון איר גוטהאַרציקייט, האָבן נישט געווווסט ווי אַזוי זי אָפּצודאַנקן, — און אָפּט, וועלנדיק איר אָפּ־געבן אַ באַזונדער כבוד, פלעגן זיי זי רופן „רב מלכה".

באַזונדערס ענערגיש אין איר צדקה־אַרבעט פלעגט זי זיין דאָנערשטיק און פרייטיק. וועג זי פלעגט אייַנקויפן אין קרעמל פיש, פלייש און אַנדערע פראָדוקטן אויף שבת און יום־טוב, אָדער נאָכן ארויסנעמען די חלות פון אויוון, האָט זי קיינמאָל נישט פאַרגעסן אין אירע שטענדיקע קונדן, — די נויט־באַדערפטיקע; און מיר, אירע קינדער, זענען עס געווען די שטענדיקע „שלח מנות" טרעגער.

מיין מאַמע האָט אויך געזאָרגט פאַר „תכלית", דאָס הייסט, חתונה צו מאַכן אָרעמע מיידלעך. און וועג ס'האָט שוין געהאַלטן ביי „הכנסת כלה", פלעגט זי אויך דעם טאָטן משתף זיין אין דער הייליקער מצוה; ער פלעגט נעביך מוזן אונטערשרייבן עטלעכע וועקסלעך און דערנאָך זיי אויך באַצאָלן...

אנטשטייונג פון „בית יתומים"

אין 1919, וועג די מלחמה האָט זיך שוין דערנענטערט צום סוף, האָט אַנגעהויבן אַנקומען הילף פון אַמעריקע. עס זענען דורכן „דזשאָינט" געעפּנט געוואָרן אומזיסטע קיכן פאַר אָרעמע, און פרוי פידלער איז נאָמיניט געוואָרן אַנצופירן מיט דער דאָזיקער אָרבעט. וועג די טעטיקייט האָט זיך פאַר־צווייגט, האָט פרוי פידלער אייַנגעלאָדן מיין מאַן איזראָעליט אַלס פאַרוואַלטער פון דער קיך.

דער אויסוואָל איז געפאַלן אויף אים, ווייל אלס געוועזע־נער ליפעראַנט פון דער ארמיי איז ער געווען אַ פאַכמאַן אויף אייַנצוקויפן פראָדוקטן; און דער עיקר, ווייל ער איז געווען באַקאַנט אַלס גרויסער אידעאַליסט און געווייסנהאַפטער מענטש.

אין פארלויף פון 18 חדשים האָט ער דערווייזן גוט צו דערנערן די קינדער, ערטיילן הילף און פראָדוקטן אַ סך אָרעמע משפחות, און דערצו נאָך אפשפּאַרן גאַנצע 3000 מאַרק.

עס איז ביי מיין מאַן רייַך געוואָרן דער געדאַנק צו שאַפן מיט דער הילף פון די אָפּגעשפּאַרטע געלטער אַ „בית־יתומים".

ער האָט עס דערציילט דער פרוי פידלער, און זי האָט זיך אַנגענאַפּט אין דעם געדאַנק. זיי האָבן ביידע גלייך צור־געטרעטן צו רעאליזירן דעם פלאַן. מען האָט געדונגען אַ הויז און צונויפגעזאַמלט אין אים אַלע פארוואָרלאָזטע יתומים ביי אונז אין שטאָט, אַ 40 קינדער, בערך.

אונטער דער לייטונג פון פרוי פידלער און מיין מאַן האָט זיך דער „בית־יתומים" אַנטוויקלט אין אַ מוסטערהאַפטע אינסטיטוציע — אַ היים און א דערציונגס־אַנשטאַלט.

איך דערמאָן זיך, וועג די קינדער פלעגן רופן מיין מאַן: „פאַטער!", האָט ער געשעפט נחת און געפונען אין דעם זיין גליק און באפרידיקונג.

אין 1920 זענען מיר (איך, מיין מאַן און אונזערע 3 קינ־דער) אָפּגעפאָרן קיין אמעריקע.

ער מישט זיך נישט אין מחלוקת...

בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די דייטשן ביי אונז געשיקט אַלע דערוואַקסענע מענער אויף צוואַנגס־ארבעט. איינמאָל (אין יאָר 1916, עטלעכע וואָכן פאר ימים־נוראים) איז מיין מאַן אַוועקגעשיקט געוואָרן מיט אַ גרופּע יידן (500 מענער) אויף אַרבעט אין דאָרף „קריפאטשי" לעבן באַראַנא־וויטש. זיי האָבן געארבעט ביים בויען אַ קליינבאַן צום פראָנט.

לעבן מיין מאַן איז געשטאַנען אַ חסיד, וועלכער האָט די גאַנצע צייט קיין האַנט נישט צוגעלייגט צו דער ארבעט, און געהאַלטן אין איין דערציילן מעשיות.

וועג מיין מאַן האָט אים אויפמערקזאם געמאַכט, אַז אנ־דערע מוזן פאַר אים ארבעטן, האָט אים יענער געענטפערט:

— „ה' איזראעליט! איר פארשטייט אַן עסק: דער צאַר ניקאָלאַי האָט אַ סכסוך מיטן קיסר ווילהעלם; איינער וויל, אז מיר זאָלן דאָ יאָ מאַכן אַ קליינבאַן און דער צווייטער וויל, מען זאָל דאָ נישט מאַכן קיין קליינבאַן, — און איך, פאַרשטייט איר מיך, וויל זיך נישט מישן אין זייער מחלוקת!"

משה ברעוודא
ניו־יאָרק

דער וואלד און די שטאט

נאָר איין ווינקעלע פון שטאָט האָט זוכה געווען צו האָבן אַ שטיקל זכר פון דעם גענדיקטן וואַלד, וואָס האָט באַדעקט דעם גאַנצן שטח. אויף וועלכן בארג־אנאוויטש איז געלעגן אויסגעשפרייט. דאָס איז געווען דער פלאָץ, וווּ דער קליינער „אלטער בית־המדרש" איז געשטאַנען, — נישט ווייט פון דער אַלטער סטאַנציע.

מען האָט געקענט זען די בוימער פון יעדן פון די צאָל־רייכע פענסטער. מיט הויכע, דינע און שלאַנקע שטאַמען פלעגן זיי שטיין, די בוימער, און בויגן זייערע גרינע שפיציקע קעפ איבערן אַלטן בית־המדרש און איבער די יידישע קינדערלעך, וועלכע פלעגן זיך שפילן צווישן זיי אין די שבתים און ימים־טובים. אויך אַ פאָר עלטערע מתפללים פלעגן זיך זומער־צייט ארויסכאַפן אויף אַ ווייליל צו שעפן לופט אין זייערע שאַטנס. מענטש און בוים פלעגן זיך דאָן באַהעפטן צוואַמען און זיך שאָקלען צום ריטם פון די תפילות...

הייַנט קומט מיר אויס, אַז זיי פלעגן איבערזאָגן אַ פסוק פון דער תורה: „כּי האדם עץ השדה", מיינענדיק: טייערע יידן, איין בורא האָט אונז באַשאַפן, דעם מענטש און דעם בוים אין פעלד, — לאָמיר הנאה האָבן איינער פון דעם אַנדערן, ווארום ווי נאָר עס וועט אָנקומען אַ רוצח, אַן אכזר, און וועט אויפהויבן אַ האַק איבער אונזערע קעפ, קען זי נאָך חס וחלילה טרעפן אויך אייך!...

און אַזוי איז עס טאַקע געווען. ווי נאָר די דייטשן י"ש האָבן פאַרנומען באַראַנאָוויטש אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן זיי פאַרוועדט די איינווינער צו גיין אין וואַלד אַריין און האָבן אים פאַרמשפט צום אונטערגאַנג. מיט ווייטיק אין האַרצן פלעגן מיר אַרויסקוקן פון די בוידעם־פענסטער אויף די ענדלאָזע רייען וווייסקעפיקע וואַרצלען פון די אָפּ־געהאַקטע שטאַמען, וואָס האָבן זיך געצויגן מיילן־ווייט...

אַ קליניקייט — דער וואַלד! קיינער האָט זיך גאָרנישט געקענט פאָרשטעלן באַראַנאָוויטש אָן דעם וואַלד. איך געדענק נאָך אַלס קינד, ווי איך בין געזעסן מיט מיין מוטער אונטער די לעצטע סאָסנעס נעבן אונזער הויז. אַרום האָט זיך גענעהרט דער קלאַנג פון האַמערס און דאָס לעבעדיקע געשפרעך פון די אַרבעטער, וועלכע האָבן געבויט אונזער נייע היים. די לופט איז געווען פול מיט דופטיקע ריחות. פון נישט־ווייט האָט זיך דערהערט אַ לאַנגער מאַנאָטאָנער פייף פון דער נייער אייזנבאַן און איבערגעלאָזט זיין עכּא צווישן די בוימער. דער פייף האָט ווי אַנגעזוגט דעם וואַלד, דורך וועלכן די רעלסן האָבן זיך געשניטן אין דער ענדלאָזער ווייטקייט אַריין: „מענטשן קומען אַן! —, די וועסט מוזן מאַכן פלאַץ פאַר זיי!"

האָט זיך דער וואַלד אָפּגערוקט פון שטאָט, — האָט זיך די שטאָט געוואַקסן צום וואַלד; מען האָט זיך נישט געקענט

שיידן. ווינטער האָט מען זיך געוואַרמט פון זיינע האָלץ, און זומער — זיך געקילט אין זיין שאָטן. דער וואַלד האָט באַלאַנגט צו אַ פויליש פריץ. אָבער ווער האָט געטראַכט וועגן פריץ, — ס'איז אונזער וואַלד! מיר האָבן אויף אים געהאַט אַ חזקה.

פאָר אונז, קינדער, איז דער וואַלד געווען ממש אַ גן־עדן. מיטן אָנקום פון זומער פלעגן מיר ווי פאַרשכורט ווערן פון זיינע ריחות, קלייבן אין אים יאַגאָדעס און ער פלעגט ווערן אונזער נאַטירלעכער שפיל־פלאָץ. ווי לאַנג און ווי ברייט דער וואַלד איז געווען האָבן מיר נישט געווווסט, אָבער געגלויבט האָבן מיר, אַז ער ציט זיך מסוף העולם ועד סופו. צו ווייט פלעגן מיר אין אים נישט גיין, מחמת ס'איז געווען אַ סכנה פון שקצים. אונזער פאַנטאַזיע פלעגט זיך צעשפּילן אומגעהויער אונטער די צווייגן פון די בוימער. האָט אַ קלאַפּ פון אַ האַק אָפּגעפּקלונגען אין וואַלד, איז עס געווען אַ סימן, אַז די געשיכטע וועגן באַהאַלטענע אוצרות איז נישט קיין פוסטע לעגענדע... איינמאָל, אין אַ שטילער יום־טוב'דיקער נאַכט, איז טאַקע פאַרגעקומען אַ גניבה בייַ אונז אין שטוב. זענען מיר געלאָפן אויפמאָרגן אַ גאַנצע חברה אין וואַלד אַריין זוכן די פאַרבאַרגענע געגנבעטע זאַכן. מיר האָבן זיך שוין מיאש געווען זוכנדיק און געטראַכט זיך אומקערן מיט גאָרנישט אַהיים; פלוצלינג האָט מיין ברודער אריה דערזען דעם טאַטנס טלית צווישן די קוסטעס. מיר האָבן עס ציטרנדיק און פאַרזיכטיק אויפגעהויבן, און אויך געפונען דעם טאַטנס פאַפּירן, וואָס זענען מסתמא געווען ווערטלאָז פאַר די גנבים.

איז דער יום־טוב שבועות אָנגעקומען, פלעגן מיר אַריינברענגען דעם וואַלד אין שטוב אַריין און באַפּוצן די וועגט מיט גרינע דופטיקע צווייגן פון יונגע סאָסנעס און בעראָזווע בוימער. סוכות־צייט האָט דער ריח פון דעם סכך געבראַכט צו אונז דעם ריח פון די ארץ־ישראל'דיקע געריטנער און פעלדער...

מיר זענען עלטער געוואָרן, און מיט אונז איז אויך דער וואַלד געוואָרן אַ בא־בשנים. איז געקומען אַ רוצח, דערווייַטערט די שטאָט פון וואַלד און אים פאַרניכטעט. אַ לאַנגע צייט האָבן מיר זיך געפילט ווי יתומים. די האָבט פון בייזן אָקופאַנט איז געפאַלן שווער סיי אויף דעם מענטש, סיי אויף דעם בוים; אָבער נישט אויף אייביק — דער מערדער איז פאַרשוווונדן, כאָטש די וווּנדן זענען גענעבליבן. דעם ערשטן פרילינג נאָך דער באַפרייאונג פון דייטשישן יאָך, האָבן מיר, אַ גרופּע יונגע לייט, זיך אַרויסגעלאָזן באַזוכן דעם צעשטערטן וואַלד. מיר זענען אַרומגעגאַנגען ווי אַבלים צווישן די אָפּגע־האַקטע בוימער, וואָס האָבן אויסגעזען ווי ענדלאָזע ריייען מצבות. פלוצלינג איז אונזער אויפמערקזאַמקייט געפאַלן

אויף אַ הויכע, דינענקע יונגע סאָסנע, וואָס האָט געבליט צווישן די וואַרצלען פון אָפּגעהאַקטע בוימער. די אונטער־גייענדיקע זון האָט געוואַרפן גלעטנדע שטראַלן אויף אירע צוויגעלעך. אַן אָנגענעם געפיל האָט אונז אַרומגעכאַפט. מיין ברודער קלמן, דער קינסטלער, האָט גלייך פאַרצייכנט דאָס ווונדערבאַרע בילד אויפן פאַפּיר. באַצויבערטע האָבן מיר זיך אַלע צוגעקוקט צו דער צייכנונג, און אַ נייע האָפנונג איז געבוירן געוואָרן אין אונז. מיר האָבן דערין געזען אַ סימבאָל פון דער צייט: צווישן די רואינען פון אַלטן דור, הויבט אָן אַ נייער דור צו שפּראָצן מיטן קאָפּ צום הימל;

דער נאָטירלעכער דראַנג צום לעבן קען נישט פאַרהאַלטן ווערן...

און דאָן איז געקומען די צווייטע וועלט־מלחמה: דער וואַלד און דער ייד — צוואַמען געלעבט און צוזאַמען אונטערגעגאַנגען; איין גורל האָט זיי געטראָפן.

און אויב עס וואָקסט נאָך ערגעץ־ווו אַ יונג בוימל אין באַראַנאָוויטש, אָדער אַ גרעזעלע אַרום די קברים פון אונזערע קדושים, — בין איך זיכער, אַז בויגנדיק זיך אונטער די ווינטן — שרייט עס אויס מיט ווייטיק: ה׳ יקום דמם!

אפרים וואלאך

ערב יום־כפור

דער מושער עולם האָט שוין פאַרדייט דעם שווערן טשאָלנט און דעם פעטן קוגל, געהערט די שבת־תשובה מוסר־דרשה פון רב, אפּגעגעסן דעם „שלש־סעודות" מיט גרויס הנאה און זיך געלאָזן אין אָלטן בית־המדרש און די איבעריקע שולן צו באַגלייטן דעם הייליקן שבת.

אין בית־המדרש איז האַלב טונקל. סוחרים שמועסן צווישן זיך ווען די שלעכטע צייטן, מסחרים זענען אין ד׳רערד, שנייידער גיסן אויס די הערצער איינער פאַרן אַנדערן, אַז דער עולם איז אַרעם, מען נייט נישט קיין מלבושים. שוסטער — דאָס זעלבע פון זייערע ענינים א. אז. וו. שלמה ישראל אַרקעס, אַן איש תם און זייער פרום, שטייט הינטער דער בימה און זאָגט תהילים אויסנווייניק.

עס ווערט נאָך טונקלער, און משה לאקיז גיט אַ געשריי: אשרי תמימי דרך — און דער עולם נאָך אים, מיט געבראָכענע געמיטן, זאָגט תהילים (אַלע קענען אויף אויסנווייניק, דאָס טוען זיי אַ גאַנץ יאָר, בפרט שבת תשובה).

די יונגע חברה ליגן אין פאַליש און אַרבעטן מעשים אין דער פינסטער, לאָכן אויפן קול, קלאָפן מיט די הענט און קערן וועלטן.

פלוצלינג — אַ קלאָפּ אויף דער בימה. חיים דער ממונה (אין מוש רופט מען דעם שמש — ממונה) שרייט אויס מיט אַן אומעטיקן, אימה׳דיקן נגון: והוא רחום. אַלע פאַלן אַריין אין אַ מרה־שחורה׳דיקע שטימונג, און מען דאָוונט מעריב מיט כוונה. דער ממונה מאָכט הבדלה; איינע די אַנדערע באַגריסן זיך מיט אַ „גוט וואָך" און דער עולם צעגייט זיך...

די יידישע גאָס איז לעבעדיק. וויבער לויפן אייגקויפן כפרות, פלייש, פיש, פרוכטן און נאָשעריי אויף מאָרגן ערב יום־כפור. מען זיצט שפּעט ביינאַכט צוגרייטן קרעפּלעך און פלעכטן די לייטערס (אין מוש באָקט מען די חלה אויף ערב יום־כפור אין דער פאָרם פון אַ לייטער, אפשר כדי די תפילות זאָלן האָבן אויף וואָס צו קריכן אין הימל

אַריין). מען בינדט די כפרות; דער וואָס האָט אַ ווייסע כפרה פילט זיך גליקלעך. מען וועקט קוגל, געהערט די איינגעשלאָפענע, אויפצושטיין און שלאָגן כפרות; מען דרייט די עופות איבערן קאָפּ און מען זאָגט בני אדם...

דער חזן ר׳ נתן נטע, אַ ייד אַ למדן, אַ חכם, אַ גאָלדן האַרץ, שטייט מיט אַ חלף ביי זיך אויפן הויף און שעכט די כפרות (אין מוש דאַרף אַ חזן זיין אויך אַ שוחט דערצו). דער סטאָלאָוויצער באַס, אַ משורר ביים מושער חזן, שטייט דערבי און גאָרגלט אויף די אונטערשטע טענער. די סלאָני־מער גאָס איז אַ ביסל רוהיקער, אָבער דאָך איז די לופט אָנגעפילט מיט ערן־פורכט פון דעם קומענדיקן יום הדין.

זונטיק פרי. די שולן זענען געפאַקט. נאָכן דאָוונען פראָווט מען די התרת נדרים. דער חזן מיטן באַס פון סטאָלאָוויץ גייען אויפן הייליקן אָרט מאָכן הזכרות.

אָפּגעגעסן דעם וואָרמעס יום־טוב׳דיק המוציא מיט האָניק, קרעפּלעך, עופות, מייערן־צימעס און וואָס גאָט גיט; מען בענטשט מיט יראת שמים און מען מאָכט הכנות אויף דעם מאָרגנדיקן תענית. נאָך מיטאָג געגאַנגען אין באָד, גוט געשוויצט, געוועון אין מקוה, געלאָפן אין די שולן, געדאָוונט אַ וואָכנדיקע מנחה, מיט אַ בייזלאָגע יום־כפור׳דיקן על חטא; געלייגט זיך אויף דער ערד און געלאָזט זיך פון די שמשים שמייסן מלקות. געלאָפן אָהיים זיך פאַרפאַסטן, געגעסן די לייטערס און די לאָקשן מיט די כפרות, געבענטשט וויינענדיק, די וויבער פאַרגיסן טייכן טערערן ביים בענטשן די ליכט. און גלייך אין די שולן. אויפן וועג טיילט מען צדקה צו די אָרעמע־לייט. עס איז נאָך ליכטיק, צייט צו זאָגן תהילים וויפל דאָס האַרץ גלוסט, אויסגעווייַנט זיך אויפן תפילה־זכה, אויף די זינד וואָס מ׳האָט ניט באַגאַנגען...

אין שול ווערט אַ דערשטיקענישׂ פון די וואָקסענע און חלב׳דיקע ליכט (נישט אַלע קענען זיך פאַרגינען צו האָבן סטעאַרינווע ליכט) וואָס שטעקן אין די קאָסטנס זאַמד. אָבער דער עולם האָלט זיך רוהיק; מען כל־נדרי׳ט, מען

יעלה׳ט, מען על־חטא׳עוועט קלאָפּנדיק זיך אין האַרצן. די יינגערע גייען אַהיים שלאָפן, די עלטערע פאַרבלייבן אויף אַ גאַנצע נאַכט אין די שולן, זאָגן שירת־יחוד און גאַנץ תהילים.

דער גאַנצער טאָג יום־כפור גייט אַוועק אין איין תפילה־טאָן. די געווויינען און געשריייען דערלאַנגען ביזן הימל; יידן אין מוש האָבן וואָס צו ווייַנען. אוי, די פרנסה, די אונטער־דריקונג און די נישט־ווילנדיקע עברות בין אדם לחברו!

ביי מושער יידן איז פאָסטן אַ מעת לעת פון די קליינע זאַכן. מען שטייט אין זאָקן אַ נאַכט מיט אַ טאָג אויף שטרוי אַדער הייַ; די קינדער פלאָנטערן זיך אונטער די פיס, קייקלען זיך אין די טרוקענע גראָז, אַבער זיי פילן אויך דעם טעם פון יידישקייט, קיין אַנדערע פאַרגעניגנס האָבן זיי נעביך נישט.

גאָט צו דאַנקען נאָך נעילה; געשריען „לשנה הבאה בירושלים!", געדאָונט מעריב. די פרימערע איילן זיך נישט

פריידל שטיין (צירולניק)
(בוענאָס־איירעס)

מיין שטעטעלע מוש

(זכרונות)

ווי אין אַ נעבל פון זכרונות שטייט פאר מיינע אויגן מיין שטעטעלע מוש מיט זיינע עטלעכע גאַסן; די יידישע גאַס מיט דעם גרויסן בית־המדרש, חסידישן שטיבל, שניי־דערשער שול, תלמוד־תורה און ישיבה; דער מאַרק מיט זיינע צוויי רייַען קראָמען און צוויי קלויסטערס, ווי אויך די סלאָנימער גאַס. דאָס אלץ איז געווען ענג באַוווינט פון יידן; אין די זייטיקע געסלעך האָבן געלעבט די גויים.

שוין ביים אַריינפאָר האָט זיך אַנטפלעקט אַ שיינע מאָלעריש לאַנדשאַפט. דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען איינגעטונקט אין דופטנדיקע בעז־בוימער און פרוכט־סעדער. שטיל האָט געפלאָסן דאָס טייכל מישאָנקע, און רוהיק האָט זי זיך געשלענגלט נישט וויַיט פון די הייזער איבער די ארומיקע פעלדער. אידילישׂ־ראָמאַנטיש איז געשטאַנען דער וועלדל.

די גאַסן האָבן זיך געצויגן באַרג־אַרויף און באַרג־אַראָפּ. וווּ נישט וווּ צווישן די קליניטשקע נידעריקע הייזקעס מיט זייערע ענגע פענסטערלעך און וויַיסע פאָר־האַנגלעך, האָט אַרויסגעקוקט גדלות׳דיק אַ גרויס, הויך נגידיש הויז מיט רחבות׳דיקע פענסטער, שיין געהאפטענע גארדינען און בלומענטעפּ.

אינגאַנצן עטלעכע הונדערט משפחות, דערונטער אַ ביסל גבירים, אַ שטיקל מיטל־קלאַס — און אַ סך אַרעמע־לייט; אַ דינע שיכט פון פאָדרי־אַטשיקעס, תבואה־און וואַלד־סוחרים, ווי אויך מעקלערס, כּראַצענטניקעס, סתם שטעקלדריייערס א. א.. מוש האָט געהאַט כלערליי קראָמען און קרעמלעך און אַפילו אייניקע הורט־געשעפטן. די הויפּט־פרנסה האָט מען געצויגן פון די אַרומיקע דערפער. יעדע וואָך פלעגן פאַרקומען מערק און יעדע פאָר חדשים — קלענערע און גרעסערע ירידים. די יידישע פאָדרי־אַטשיקעס האָבן צוגעשטעלט פראָדוקטן צום גרויסן מיליטערישן סקאַבעלעוו־לאַגער אין דער אומגעגנט. ס׳זענען אויך געווען בעלי־מלאכות פון אַלע פאַכן. דאָס פראָדוצירן און מאָלן רעצקע גרויפן (אויף אַ פרימיטיוון אופן) — איז געווען איינע פון די מישער פרנסות.

אַ באַזונדער אויסזען האָט דאָס שטעטל באַקומען מיטן פאַנאַנדערשמעלצן זיך פון שניי און אייז ערב פסח. דאָס וואַסער האָט געשטראָמט פון די בערגלעך. דאָס טייכל מי־שאנקע פלעגט אַרויס פון זיינע ברעגן, פאַרפלייַצן די גאנצע אומגעבונג און אַפשניידן מוצקעוויטש פון מוש. מיר, קינ־דער, פלעגן לויפן זען ווי ס׳שווימען די גרויסע אייז־שטיקער (קריעס), מיר פלעגן נישט דערקאַנען אונזער שטיל טייכל, וואָס איז שטענדיק געווען רוהיק און זיך באַגנוגנט (לויט דער פאָלקס־לעגענדע) — בלויז מיט איין מענטשלעכן קרבן אין יאָר...

די יוגנט פון באַראַנאָוויטש פלעגט קומען אַהער זיך באַדן אין קלאָרן וואַסער פון אונזער טייכל. האָבן מחותנים געוואָלט מאַכן אַ שטילע חתונה, האָט אַ פאָר־פאָלק זיך געדאַרפט גטן, — איז מען אַראָפּגעקומען קיין מוש. די עלטערע יידן פון באַראַנאָוויטש האָבן געשטרעבט צו געפינען זייער אייביקע רו׳ אויף מושער בית־הקברות...

אַ חוץ חדרים, ספעציעל פאָר יינגלעך, האָט מוש פאָר־מאָגט אויך אייניקע מאָדערנע שולן: די וויכטיקסטע פון זיי איז געווען די שול פון יעקב איזראַעליט, וווּ ער האָט גע־קנעלט מיט זיַינע תלמידים יידיש, העברעאיש, חומש און תנ״ך. פאָר רוסיש האָט ער אַראָפּגעברענגט אַ ספעציעלן לערער. דאָס צימער פאָר די רוסישע למודים האָט געהייסן צו גיין אַהיים. וואָס דען, פרעסן? מעשה עשו? זיי זענען נאָך מחדש די לבנה און גייען זיך לאַנגזאַם אַהיים, שלאָגן אַריין אַ פלעקל פאָר דער סוכה, וואָס זיי גייען מאַכן; ערשט נאָכדעם עסט מען די קאַלטע סעודה, קאַלטע כפרות מיט המוציא.

און וועַן מען באַטראַכט דעם לוקסוס, וואָס מיר האָבן איצט, און די אומגעהויער גרויסע אַרעמקייט פון דער אַמאָליקער היים, פרעגן מיר אַליין ביי זיך: וועמעס געוויסן, וועמעס נשמה איז ריינער — אונזערע אָדער די פון דער אַלטער היים?

מיר דאַכט זיך, אַז אין דער אַלטער היים, איבערהויפט אין מוש, מיין געבורט־שטאָט, האָט אַ ייד געהאַט, אמת, קליינע השגות פון לעבן, אַבער דאָס לעבן איז געווען ריין און אַרנטלעך.

„קלאַס". ס׳איז אויך געווען נאָך אַ שול פון ה׳ לובאַווסקי, אין קריינע־רחל׳ס געסעלע (דאָס געסל איז געגאנגען בארג־אַראָפּ, און ווינטער־צייט אין אַ גליטש־טאָג, האָט מען זיך געקענט אויסגלישטשן און אַרײַנפֿאַרן זיצנדיקערהייט גלייך אין דער שול אַרײַן(...).

ס׳איז אויך געווען שמואל יעקב׳ס חדר, וואָס האָט זיך אונטערשיידט פון אַנדערע חדרים מיט דעם, וואָס אין אים האָבן געלערנט ינגלעך מיט מיידלעך צוזאַמען. כדאי אויך צו דערמאָנען אברהם אריה׳ס חדר פֿאַר דערוואַקסענע ינגלעך. ס׳איז געווען אַ רוסישע שקאָלקע, אַבער וויניק יידישע קינדער האָבן דאָרט געלערנט.

אויך אויפֿן עזעלשאָפּטלעכן און קולטורעלן געביט האָט מוש צו פֿאַרצייכענען אַ שיין בלעטל געשיכטע. מען קען אַבער נישט רעדן וועגן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן, אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט מלחמות, און נישט דערמאָנען דעם חבר יוסף בעלסקי אַדער יוסף כאָשע אסתר׳ס. ער איז געווען דער איניציאַטאָר און לעבעדיקער גייסט פון כמעט אַלע געזעלשאַפֿטלעכע אונטערנעמונגען; קיין זאָך איז נישט געטאָן געווארן אָן אים און אָן זיין וויסן.

אומגעפער אין יאָר 1919 איז געשאַפֿן געווארן אין מוש דער ערשטער ליטעראַרישער קרייז. דער פֿאַרלעזער איז דאָן געווען דער ח׳ דזענצעלסקי, אַ לערער אין שכנות׳דיקן דאָרף. ביסלעכווייז איז אַנטשטאַנען אַ שטיקל ביבליאָטעק. ווער ס׳האָט נאָר געהאַט אַ ביכל האָט עס געבראַכט צו יוסף׳ן. מען האָט די ביכער קאָטאַלאָגירט און אַנגעהויבן אַרויסגעבן צום לייענען. מיר האָבן דורכגעפֿירט קולטור־אַוונט מיט פֿרייַע דיסקוסיע׳ס איבער אַקטועלע פֿראָגן.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה און נאָכן רוסיש־פוילישן קריג האָט אַנגעהויבן אַנקומען די הילף פון אַמע־ריקאַנער יידנטום צום ווידעראויפֿבוי פון דער אַלטער היים. ס׳האָבן אונז באַזוכט פֿאַרשידענע דעלעגאַטן פון אַמעריקע, צווישן זיי אַ עוועיסער ד״ר פֿיין. אונז איז געלונגען צו באַווען אים, אַז אין דער סובוועניע פֿאַר שול־וועזן אין אונזער שטעטל זאָל אַ עוועיסער סכום געווידמעט ווערן דער גרינדונג און אויסהאַלטונג פון אַ מאַדערנער וועלט־לעכער שול. עס האָט זיך פֿאַנאַנדערגעפֿאַלקערט אַ פֿאַר־ביטעריטער קולטור־קאַמף צווישן די רעליגיעזע און וועלט־לעכע. עס זענען פֿאַרגעקומען אסיפות און פֿאַרזאַמלונגען, ביז ס׳האָט זיך אַרײַנגעמישט דער „מושער־בראַנאָוויטשער לאַנדסלייט פֿאַריין" און געפֿסקנט: פֿיפטי־פֿיפטי!

צוזאַמען מיט דער שאַפֿונג־פֿרייד האָט אין הארצן גע־נאָגט די פֿראָגע: ווי וועלן מיר עס אויסהאַלטן אַ שול, לערערס א. אז. וו.? צו אונזער הילף איז געקומען יוסף׳ס מוטער, וועלכע האָט אונז שטענדיק דערמוטיקט. זי איז פֿאַקטיש געווען די מאַמע פון אונזער יוגנט־גרופּע, און ביי איר אין שטיבעלע איז אַלץ געשאַפֿן געווארן. זי האָט געווויזט צוזאַמען מיט יוסף׳ן אין אַ קליין הינטערשטיבל פון איין צימערל מיט אַ גרויסן אויוון, אין מיטן אַ קלייַנער טיש און ביי דער וואַנט אַ בעט און אַ שלאָפּבאַנק.

זאָל ביי דער געלעגנהייט געזאָגט ווערן אַ פֿאַר ווער־טער וועגן כאָשע לאה׳ן, יוסף׳ס מוטער. שוין פון איר געבורט אָן איז זי פון דער נאַטור שטאַרק באעווה׳ט גע־ווארן. און דאָך קיינמאָל נישט געווען פֿאַרביטערט. יוסף׳ס חברים זענען אויך געווען אירע חברים. אַ גלאַז טיי מיט אַ שטיקל ברויט (אַ מאָל אויך אַ שטיקל הערינג) איז שטענדיק דערלאַנגט געווארן צום טיש. תמיד איז זי געווען גרייט צו העלפֿן, געזומען אויף זיך פֿאַרשידענע אַרבעטן און אויס־געפירט אַלערליי שליחותן. זי האָט אונז שטאַרק דערמאָנט אין גאַרקיס „מוטער". די אַרבעט איז ביי איר געווען אַ הילקייט

אונטערן איינפלוס פון איר באגייסטערונג האָבן מיר צוגעטרעטן צו עפענען די שול. צו אונזער איבערראשונג האָט דער דערפֿאָלג איבערגעשטיגן די דערוואַרטונגען. מיר האָבן באַלד געהאַט קינדער פֿאַר צוויי שיכטן. אַלס לאָקאַל האָט גדזינט די עזרת־נשים פון גרויסן בית־המדרש און אלס ערשטע לערערס — האָדעס מענאַקאָווסקי און צאַלקע מע־נאַווּיצקי. אין יענע טעג האָט מען געדאַפּרט אַנקוקן יוסף׳ן, ווי ער איז ממש געלאָפֿן מיט דער קוליע אונטערן אַרים בייצוזייַן די למודים אין דער שול. די אויג האָבן ביי אים געברענט מיט אַזאַ פייער, וואָס האָט, דוכט זיך, אַ גאַנצע וועלט געקאָנט אַנצינדן...

אין דאָן האָט זיך פונאַנדערגעברענט די אַרבעט. אויך די אַרעמע ביבליאָטעק איז אויפֿגעלעבט און באַרייכערט גע־ווארן. איך געדענק ווי מיר פלעגן זיצן ביי יוסף׳ן אין שטוב און „ברענט" די קעפּ איבער געלט־פראָגן. מיר האָבן געוואָלט איינקויפֿן דאָס בעסטע פון דער יידישער ליטעראַ־טור. און אז ס׳פלעגן אַנקומען ביכער פון וואַרשע, מיט וואָס פֿאַר אַ הייליק ציטער האָט דער יונגער עולם זיי באַטראַכט, פּשוט געגלעט און געצערטלט.

מיטן דערפֿאָלג פון דער שול און ביבליאָטעק איז אויך געשאפן געווארן אַ דראַמאַטישע סעקציע, וועלכע האָט טראַץ די אַרעמע מעגלעכקייטן זיך פֿאַרמאַסטן אויסצו־פירן גרעסערע פֿאַרשטעלונגען ווי „דער בטלן", „דער ישיבה בחור", „דער יידישער קעניג ליר" א. אַ. ווי דער מנהג אין קלעצערע שטעטלעך, האָט אַלס זאָל פֿאַר די פֿאַרשטע־לונגען געדינט די געבויטע פון דער „פֿאַזשאַרנע קאַמאַנדע", וועלכע מען האָט געדאַרפט פון אַ שטאָל פֿאַרוואַנדלען אין אַ טעאַטער. מיר האָבן געמוזט שטעלן וואַכן, מען זאָל נישט פונאַנדערטראָגן די בענק מיט דער בינע און טירן צוזאַמען. מיר זענען געווען געצווונגען אַנצוקומען צו דער הילף פון די גאַסן־יונגען. אַ טייל פון זיי האָבן מיר נאָכדעם צוגעצויג־ן צו אונזער אַרבעט. די הכנסות זענען געווען געווידמעט דער שול, אַדער ביבליאָטעק. מיר האָבן אויך איינגעאַרדנט „בלומען־טעג".

אַ גרויסער טייל פון מושער יוגנט האָט געאַרבעט אין בראַנאָוויטש, ווער אַלס האַנדלס־אַנגעשטעלטער און ווער

אַלס לוין־אַרבעטער. אַ גאַנצע וואַך געווּוינט אין בארַאנאַ־ווּיטש, ערשט פרי־טיק פאַרנאַכט איז מען געפאַרן, בעסער געזאָגט, געגאַנגען אַהיים. שבת פלעגט דאָס שטעטל אויפ־לעבן. מען פלעגט זיך דרייען ארום דעם מאַרק און צווישן די קלויסטערס, — שפּאַצירן, דיסקוטירן, פאַנטאַזירן... און פאַרגעסן אין דער גרויסער וועלט. די יוגנט איז געווען דער צענטראַלער נערוו פון יידישן לעבן אין מוש. ס׳איז נישט געווען קיין געזעלשאַפטלעכע אָקציע אַדער אַרבעט ווּוּ די יוגנט זאָל נישט זיין באַטייליקט. טראָץ דעם וואָס ס׳האָבן עקזיסטירט פאַרשידענע פאָליטישע ריכטונגען, זענען די צווישנפאַרטייאישע קאָמפן נישט געווען אַזוי פאַרביטערט. די שטאַרקסטע און אָקטיוויסטע גרופּע, וועלכע האָט אמ־מערסטן בייגעשטראָגן צו דער געזעלשאַפטלעכער ארבעט, איז געווען דער קריין פון די לינקע „פועלי־ציון״.

דאָס איז געווען די גלאַנץ־עפּאָכע פון מוש, אין דער תקופּה צווישן ביידע וועלט־מלחמות. זי האָט אָנגעהאַלטן אַ 3—4 יאָר בערך. נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבן די שטילע שקיעה, וועלכע האָט זיך לאַנגזאַם געצויגן ביז צום חורבן. דער עולם האָט גענומען פאַרלאָזן דאָס שטעטל. די יוגנט איז אַוועק אין דער וועלט אריין: ווער קיין אַמעריקע און ווער קיין ארץ־ישראל. דעם גרעסטן טייל מושער האָט איינגעשלונגען די שכנה׳דיקע שטאָט באַראַנאָוויטש. אַ סך פון זיי האָבן דאָרט פאַרנומען אַ וויכטיקן אָרט אין גע־זעלשאַפטלעכן, קולטורעלן און פאָליטישן לעבן. אויך יוסף איז אַוועק קיין באַראַנאָוויטש, דאָרט חתונה געהאַט און געארבעט ביי זיין פּאָך אַלס היטל־מאַכער. צו זיין אומגליק איז ער געשטאַרבן אין יונגן עלטער, און צו זיין גליק — מיט אַ נאַטירלעכן טויט פאַרן חורבן.

און דער חורבן האָט אלץ פארניכטעט און אויסגעראַטן... זאָל דאָס ביסל וואָס איך האָב דערציילט דערמאָנען אַ סך וואָס איך האָב נישט דערציילט; און זאָל דער הייַ־ליקער זכר פון דער טייערער אַלטער היים מוש געטרָאגן ווערן אין די הערצער פון אירע קינדער אויף גאָר דער וועלט...

חיותה בוסל

עיר ארצישראלית

השם ברנוביץ חרות על לוחי לבי משחר ילדותי. מחצית תחנת רכבת מברנוביץ שכנה עיירתי לאחוביץ אשר בה נולדתי, גדלתי וממנה עליתי לארץ. עוד בהיותי ילדה שמעתי על העיירה הצעירה ברנוביץ, וכך פעם אחת או שתים בקרתי בה לפני עליתי בשנת 1908.

בין הזכרונות אשר נשארו לי מהימים ההם — הפגישה עם המהנדס ברמן אשר זכה לעלות אף הוא, אך לא האריך ימים בארץ. בן למשפחה ענפה, משפחה ציונית אשר רוב אחיותיו עלו לארץ. אחת מהן היתה רוקחת וחובשת בסג׳רה עוד בתקופת העליה השניה; אח״כ נישאה לצעיר, חלוץ האכרות ביבניאל — נסנבאום, ועברה אתו לבנות משק חקלאי בגליל התחתון.

בקשרי ידידות התקשרתי לברמן זה. ספרתי לו על החלטתי לעלות ועל ההתנגדות העזה מצד הורי ובעיקר מצד אמי. הוא קיבל על עצמו לבוא לעיירתי ולנסות להשפיע על אמי שתתן לי רשות להגשים שאיפתי.

ואמנם הוא בא אלינו ולקח דברים עם אמי, והטיף לה מיסר על אשר אין היא מעריכה את רצוני לנסוע דוקא לארץ ישראל ולא לאמריקה. אמא שמעה אשר דיבר וכתום דבריו אמרה: עתה תן לי רשות הדיבור... אולם אחרי שהרצתה על כל הסבל והצרות אשר עברו עליה, אמר לי ברמן: „את צוייכה להיות חזקה מברזל כדי להתגבר על כל אלה ולהשאיר את אמה לבדה״. כי אני נשארתי בת יחידה אחרי שאחותי הכלה נספה ברעם ביום תמוז אחד. מהביקור ההוא נשאר לי תצלום משותף.

בברנוביץ עסקתי בארגון הנוער ועזרתי להקמת אגודה ציונית. אך קשה היה לנו לבוא לעמק השוה בענין השם של האגודה. הוא כחניך „פועלי ציון״ רצה שנקרא תיכף את האגודה בשם זה, ואני דרשתי לדחות את הדבר עד אשר יבינו ויעריכו בעצמם הצעירים ויחליטו מה שם יבחרו: „פועלי ציון״ או „התחיה״ אשר אליה השתייכתי אני.

אחרי מלחמת העולם הראשונה בקרתי את אחי ומשפחתו (כיום בארץ), מצאתים עומדים על כליהם הארוזים מחכים לאות לעלות. בפעם הראשונה פגשתי חוטבי עצים ושואבי מים מבין החלוצים אשר הסתדרו בברנוביץ. רוח מרעננת ומעודדת נשבה מבתי החלוץ אשר בהכשרת ברנוביץ. היו רגעים ושכחתי שאני נמצאת בגולה, כי נשמתי אוירא ארץ־ישראלית. את ספורי על הארץ ועל הנעשה בה שתו בצמא. כל צעד שהלכתי צולם ע״י חוגים שונים ונשאר אתי עד היום.

עד היום אינני מסוגלת להסביר לעצמי מה היה הקסם אשר צד את האיש אשר ביקר ברנוביץ? האם בגלל הרוח החפשית אשר נשבה בה, והרי היו בה גם רבנים ורבים ובני משפחותיהם ואף בחורי ישיבה, לומדי תורה לא חסרו בה. ואולי בגלל האינטליגנציה שלה? והרי לא היו בה בתי אולפנא גבוהים — רק גימנזיות קמו בתוכה והשכלה גבוהה חיפשו בערים אחרות בפולין ובארצות חוץ. לא עשירות מופלגת ואף לא קבצנות נכרת. אדם שבא ברכבת ועוד בעמדו בתחנה כבר ראה והרגיש את היהודי הנצחי המחפש אחר פרנסה... כן, דמויות אלו לוּוּ אותי בכל דרכי שעשיתי בארץ. רבו היהודים המדוכאים בברנוביץ אחרי מלחמת העולם הראשונה. בני הנוער נשארו תלויים באויר, בלי קרקע תחת רגליהם. הטובים מצאו את הדרך אל התנועה הלאומית המגשימה. מחנות

מחנות נהרו למקומות ההכשרה. על אף התנאים הקשים היתה השמחה במעונם. ברנוביץ היתה לא רק ציונית, אלא גם ארצישראלית. השפה העברית היתה מצלצלת בפי ילדים, נוער ומבוגרים. הרגשתי שהלב היה תמיד ער ופתוח לשמוע את דבר הארץ. ולא אחת לא יכלתי לשאת את רוב הטובה אשר הרעיפו עלי ידידים וחברים לרעיון. רחמים רבים עוררו בי הורים, אמהות ואבות, שהיו מודאגים מאד לגורל בניהם והתחננו לפני שאעשה את הכל ואסייע להם לעלות. רק לעלות. רק רשיון לעליה נחוץ להם, ואת היתר יעשו בעצמם, בכוחר תיהם וברצונם העז להצטרף אל הבונים.

בין הנספים בימי הזעם — רבים אשר לעולם לא אשכחם. לא אפרטם לשמותיהם, חתומים הם בלבי. ביניהם בני המשפחה, בני לאחוביץ, ראשי התנועה ומנהלי המגביות, חברי וראשי תנועת העבודה, כולם מסורים ונאמנים. וכשנפתחו השערים כבר לא היו בחיים. אל ישכחו הדורות הבאים את אלה אשר חיו, שאפו, חתרו.

וישמש גם הספר הנכתב מצבה לאבדה הגדולה.

לא אוכל לסיים מבלי לציין במלים מעטות את יעקב כהן. מי לא ידע את יעקב כהן זה? רבים בארץ חיכו לבואו. מה רב האושר הרוחני התנועתי אשר היה בידו להעניק לנו, ולדאבון הלב לא זכה ולא זכינו גם אנו. יהא זכרו צרור בצרור חיינו במולדת.

פון דער פרעסע

די לעצטע מאהיקאנער

(סקיצע פון מ. מינץ [1])

1.

עלנט, זייער עלנט האט זיך געפילט ר׳ יצחק יעקב, וועז ער איז געקומען ווינגען צי זיינע קינדער אין באראנאוויטש.

באראנאוויטש איז א נייע, „אויפגעלאפענע״ שטעטל. פון אלע „עקן״ איז מען זיך אהער צוגויפגעפאהרן, זינט עס האט זיך דא אויפגעבויט די אייזנבאן. אין פרנסה איז באראנאוויטש א סך העכער און בעסער ווי אין די ארומיקע שטעט און שטעטלעך. אמונה און יראת שמים אבער איז שטארק, שטארק פון הינטן. דער מושער חסידישער רב, ר׳ לייזער יודל, ווען ער פלעגט קומען לעבן ישעיה־קעס קרעטשמע ביים ארייגפאר אין שטאט, פלעגט אראפגיין פון וואגן, קערן דעם קאפ אין אלע זייטן און שטארק שמעקן. „דער אויר״ — פלעגט ער זאגן — „אפילו דער אויר איז דא אנדערש ווי ביי אונז, פול מיט הפקרות״...

אויך ר׳ יצחק יעקב האט שטארק געפילט, אז אלץ איז דא אנדערש: די מענטשן, זייערע פירונגען, זייער לעבן; צו זיינע קינדער קומען זיך צונויף אפט יונגע מענטשן, זכרים און נקבות. מהחילה איז דאס אים אויסגעקומען „פריקרע״. וואס איז דאס פאר א שטאט? דערצו נאך האלטן זיך די נשים אזוי פריי: ריידן הויך, לאכן פונקט ווי קיין מאנסביל וואלט זיך אין חדר ניט געפונען און קוקן זיך גלייך אין פנים אריין. ווייי געשריען! — האט ער געקרעכצט — ווז איז אהינגעקומען די צניעות, די שעמעוודיקייט. וואס פלעגט צוגעבן אזא הן מיוחד דער יידישער טאכטער!

ער איז געווען א מאל טשיקאווע הערן, וואס קענען זיי רעדן מיט אזא ברען, מיט אזא התלהבות; זיי רעדן, דאכט זיך, פראסט יידיש, נאר אזוי אומפארשטענדלעך פאר אים, סתרי תורה, להבדיל; ער פארשטייט יעדן ווארט באזונדער, אויסער אייניקע אויסדרוקן,

[1] „דער יידישער קעמפער״ פון 1907, נומער 20.

וואס זענען קאנטיק לגמרי ניט יידיש, ער קען זיי ניט צוזאמענבינדן און ארויסצירן פון זיי עפעס א געדאנק. מאדנע מענטשן!

באלד נאך זיין קומען אין באראנאוויטש פון זיין קליין שטעטל איישישאק, איז ער געווינלעך געגאנגען אין בית המדרש. אוי, וואס פארא טיפע, שטילע, שטיקנדיקע מעלאנכאליע עס רוט אויף אלעס! דער בית מדרש איז גרויס, נאר פוסט, די „שטענדערס״ שטייגן אזוי ווי פאראומערט, פארטראכט, ווי מצבות אויף א בית עלמין. אין דערוואכן קוים וואס מען קלייבט צונויף א מנין, באלד נאך דעם דאוונען, נאך פאד „עלינו״ צעלויפט מען זיך. און וויטער וועט שטיל און מרה־שחורה׳דיק און עס קלינגט אזוי הילכיק אפ זיינע טרייט. מיט וואס פארא טיפע בענקעניש עס וועט פול זיין אלט הארץ צו יענעם ליבן און הערלעכן בילד פון א גרויז־גרויען יידן אין טלית און תפילין לערנענדיק מיט א האלב פארשטיקטן, א ביסל אונטערן נאז הייזעריקן ניגון...

עס איז געקומען יום טוב, דער ערשטער יום טוב. וואס פארא וואכנדיקע פנימער: יונגע לייט אין דעם גאנצן „אויבן־אן״, רויטע, געזונטע, גאר נישט יידישע צורות, געגאלטע מאדעס... „געוואלד!״ האט געקרעצט זיין הארץ, — „וווי זענט איר, בלאסע פנימער, הויכע צעקנייטשטע שטערנס, לאנגע, ווי דער ערשטער שניי וויסע בערד, ווי שלאנגען געקרייזלטע פאות, שטראלנדיקע עטרות?״

און נאך טיפער פלעגט ווערן זיין יאוש, און נאך שטארקער פלעגט ווערן זיין אומעט און בענקעניש צו עפעס, וואס איז ווייט, ווייט, וועז ער פלעגט זיך דערמאנען, אז אפילו אין דער היים, אין איישישאק, א מקום תורה פון אלעמאל, א שטאט פון חכמים און סופרים, אז אויך דארט איז נישט וואס איז געווען. הקול קול יעקב וועט שוואכער און שטיילער, די „עולים ויונקים״ צוליב וועמענס תורה די וועלט שטייט, וועלן אפגעגעבן יונגערהייט אין

די שקאַלעס, און די „תפארת בחורים" גיינען אַוועק אין לעבן און ווערן פֿאַרפֿאַלן... „נישט גוט", פֿלעגט ר׳ יצחק יעקב שאָקלען מיט זיין וויסן קאָפּ צו זיך אַליין — „נישט גוט! אַ שלעכטע וועלט געווארן, און ערגער ווי אַלץ, — אַ פֿרעמדע וועלט וווּ דו פֿאַרשייסט נישט יענעם, און נישט יענער דיך". און וואָס וווייטער, אַלץ מער און שטאַרקער האָט אַר אַנגעהויבן פֿילן, אַז ער איז דאָ, אין דער איצ־טיקער וועלט, פֿרעמד צו אַלעמען און אַלעס איז פֿרעמד צו אים. און וואָס וווייטער ער איז געווארן פון דער וועלט, אַלץ נענטער איז ער געווארן מיט יענער וועלט. און וואָס מער אָפּשטויסנדיק עס איז געווארן פֿאַר אים דאָס לעבן, אַלץ פֿריינטלעכער איז געווארן דער „טויט"...

מיט דער צייט האָט פֿאַר אים אויפגעהערט דער „טויט" צו זיין יענע שרעקלעכע זאַך, וואָס מאַכט אַן ענדע צו אַלעס. עס האָט פֿאַר אים נישט עקזיסטירט „דער קאַלטער און שווארצער טויט; פֿאַר אים איז ער געווארן אַ גוטער מלאך, וואָס וועט אים נעמען און אויף זיינע פֿליגלען אים ברענגען אין אַ וועלט אַ בע־סערע און נענטערע, ער וועט אים ברענגען צו די, וועגן וועמען ער האָט אַזוי פיל געהערט, וועמעס ספֿרים ער האָט אַזוי פיל געלערנט, און וועמען ער פֿאַרשטייט אַזוי גוט, און צווישן וועלכע ער וועט זיך פֿילן אַזוי גוט, אַזוי היימיש...

2.

אין יענער צייט האָט ער באַגעגנט משה אַשר׳ן. יענער איז אויך געקומען צו זיינע דינדער, וועלכע זענען רייך געווארן דאָ, אין באַראַנאָוויטש.

מיט עטלעכע יאָר פריער וואָלט אַזאַ באַגעגעניש געווען אַן אומ־מעגלעכקייט. ר׳ יצחק יעקב איז געווען געוואלשאָפּטלעך וווייט פון משה אשר׳ן, ווי עס איז וווייט אַ דיין, אַ למדן פון אַ דאָרפישן שניידער, וואָס וווייסט נישט מער ווי פון „מנורת המאור" אויף עברי טייטש און נאָך אזעלכע „ווייבערישע ספֿרים"; ווי עס איז וווייט אַ „שטאָט" לעבן ארון קודש פון אַן אָרט ערגעץ הינטער דעם אויוון — נאָר איצט איז ביי זיי געשלאָסן געווארן פריינטשאָפּט, און שטענדיק זענען מיר זיי גיין פון שול נאָך דעם ערשטן „מנין" מיט גראָבע טלית־זעק אונטער די אָרימס. זיי גייען לאַנגזאַם, טריט ביי טריט מיט אַ מאַדנער ערנסטקייט...

אויך משה אשר האָט געפילט, אַז ער שטייט אויפן וועג. היינט־מאָרגן און ער איז נישט קיין היגער. און אויך ער איז געווען שטאַרק אומצופֿרידן מיט די נייע „פֿאַראַדקעס" פון דער היינטיקער וועלט אין אַלגעמיין און פון זיינע יונגע שניידער און גלאַט בעלי מלאכות בפרט. אָט די נישט־צופֿרידנקייט, דאָס געפיל, אַז זיי זענען דאָ אין דער פרעמד און זיי שטייט פֿאַר ביידן איין „וועג", אַ לאנגע וועג — האָט זיי שטאַרק נאָענט געמאַכט. פֿאַר זיי בייד־ן האָט די וועלט און אַלע אירע ערשיינונגען אויפגעהערט צו האָבן אַ וועזן אָן פֿאַר זיך, נאָר מער נישט אויף אַזוי פיל, וויפל די ערשיינונגען קענען העלפן גיכער און גרינגער אַריבער דעם „גרענעץ", ווי משה אשר פלעגט זאָגן, און וואָס קען ברענגען און האָט אַ שייכות מיט דעם נייעם „עולם", וווהין זיי גייען... און צוזאַמען פלעגן זיי אַרויסגיין זוכן מצוות און מעשים טובים. „עס וועט צונוץ קומען", פלעגט זאָגן משה אשר מיט אַ צופֿרידענעם שמייכל און מיט אַ טאָן פון אַ פראַקטישן מענטשן.

אין דעם טאָג, וואָס האָט זיך נאָר נישט געמאַכט, אפילו נישט קיין „סעודת מצוה" אַדער „הלויית המת", האָבן זיי ביידע געפילט אַ מאַדנע פוסטקייט. „אַ טאָג אַוועק און גארנישט", פלעגן זיי רעדן צווישן זיך. אין אַזאַ „פוסטן טאָג", אויב עס איז געווען וואָרעם, פלעגן זיי אַרויסגיין אַ ביסל שפּאַצירן אויף דעם וועג צום „בית־עולם", און דערציילן מעשיות און אַנעקדאָטן פון יענער וועלט, פון דעם מלאך הדומה און דער איבעריקער „שווארצער חברה", ווי גרויסע צדיקים מאַכן אַלערליי שפּאַס מיט זיי. איבערהויפט איז רייך געווען אין אַ זעלכע דערציילונגען משה אשר. ער האָט זיי אַנגעלייענט אין „קב הישר", און „מנורת המאור" אין יענע לאַנגע ווינטערדיקע אָוונטן פֿאַר דער ליכט פון אַ קינדלקע אין די קליינע, איינגעפֿאַלענע דאַרפישע הייזלעך, ווו ער פלעגט פֿאַרברענגען אַ גאַנצע וואָך. און ווען ער פלעגט דערציילן עפּעס אַ העלדנטאַט פון אַ קדוש, אַדער וועגן אַ מיאוסן פסק פון „די יעניקע", פלעגט ער דאָס דערציילן מיט אַזאַ טאָן אַזוי צופֿרידנקייט, ווי ער איינע וואָלט געווען דער „העלד", פון וועמען דער „נישט־גוטער" האָט געכאַפּט דעם אַפּשניט. משה אשר׳ס צופֿרידנקייט פלעגט ווירקן אויף יצחק יעקב׳ן, און זייערע ביידנס צעקנייטשטע פנימער פלעגן ווערן מער צעקנייטשט, און די בוימער פון וואָלד פלעגן הערן אַן אלטן, אַן־ציינערדיקן געלעכטער. נאָך מער פלעגט ר׳ יצחק יעקב קליבן נחת, ווען משה אשר פלעגט אַריינשטעלן אין דעם פאַסיק פלאַץ אַ „גוייש ווערטל", איבערהויפט פון דער „פאַליציע־שפּראַך; אַ שטייגער: דער מלאָך הדומה איז געקומען אים נעמען אויף אַ „דאָפראָס". האָט ער אַנגעקלאפט אין קבר — „קטאָ טאָם?" דער מת, וועלכער איז געווען אַ גרויסער ירא שמים וירא חטא, האָט זיך מסתמא קנאַפּ־וואָס דערשראָקן, אָפּגעזאָגט אים דעם „פסוק" און גאָר. „מאָלאָדעץ"—האָט אים דער מלאָך הדומה קלאַפּ געטאָן אין פלייצע, און איז אַוועק. „מלכותא דרקיעא כמל־כותא דארעא", פלעגט זיך דערמאָנען ר׳ יצחק יעקב דעם מאמר חז״ל.

שבועות איז דאָס געווען, אַ דאָפּלטער יום טוב איז דאָס געווען פֿאַר די באַראַנאָוויטשער איינוווינער. אַלע, גרויס און קליין, זענען געגאַנגען צו דעם „נייעם וואָקזאַל" צו זען דורכפֿאָרן דעם קייסר. אויך ר׳ יצחק יעקב מיט משה אשר׳ן זענען געגאַנגען מאַכן אַ ברכה „שחלק מכבודו". ווען מאַכט זיך אַזאַ געלעגנהייט? דער טאָג איז געווען א באַזונדערס שיינער. די זון האָט מיט אַ פּוליר האָנט באַגאָסן די ערד מיט ליכט און וואַרעמקייט, די ערד האָט פֿארשפּרייט אַ געשמאַקן ריח פון פרישן גרינעם גראָז און יונגע פֿלאַנצונגען. „הנצאה חמה מנרתיקה", האָט גענאַנט ר׳ יצחק יעקב, אַראָפֿלאָזנדיק זיינע גרויסע ברענען. זיי זענען פֿארבייגעגאַנגען דעם „גענעראַל׳ס הויז". אַ פראַנצויזישע געבויידע, איינגעווויקלט אין שמעקנדיקע אַלערליי פֿארביקע בלומען, און אַרומגערינגלט מיט הויכע, צוויי־גנדיקע בוימער. די בוימער האָבן זיך עטוואָס געריבט אַזוי ווי געבעטן די פֿארבייגיי־ענדיקע אָפּצורוען זיך אין זייער שאָטן. פֿאַרשידענע פויגעלעך האָבן פריילעך און יום־טוב׳דיק געזונ־

גען. פון ווייטן האבן זיך געהערט טענער פון אנקומענדיקער מוזיק, און עס האבן געבלענדעט די אויגן די גאלדענע עפאלעטן מיט דער גאנצער „פאראדנע פארמע“ פון די הויכע באמטע, וועלכע זענען מיט אַ פרייליעכער שטימונג געגאנגען באגריסן זייער הערשער. „טו ווי איז שוין היינט דארטן?“ האט געזאגט אזוי ווי צו זיך אליין ר׳ יצחק יעקב מיט אַ ווייכער און רירנדיקער שטימע. „ד־א־ר־ט־ן?“ האט משה אשר געענטפערט מיט אַ פראגע, זייער אויסציענדיק דאס ווארט. און ער האט באלד אנגעהויבן צו דער־ציילן, וואס ער האט אמאל געלייענט אין אַ ספר, דאכט זיך „מקדש מלאך“ הייסט ער, וועגן דעם גריסן „פאראד“, וואס עס איז יעדער שבועות דארט. „גאנץ, גאנץ פרי הויבן זיך אן צו קלייבן די אויסגעלייטערטע נשמות אויף אן אומגעהויער גרויסן פלאץ לעבן גן־עדן. פייערדיקע בוימער רינגלען ארום דעם גאנצן פלאץ, און צווישן די בוימער דרייט זיך ווי אַ שלאנג דער „נהר היוצא מעדן“. פון אלע זייטן ציען זיך די גאונים און גדולים מיט זיערע תלמידים, עס קומען די תנאים און אמוראים פון די „ישיבות של מעלה“, און אלע שטעלן זיך אויף זיערע פלעצער; דערנאך קומען די „קדושים“, וואס זענען געהרגעט געווארן פאר דער תורה און פארברענט געווארן צוזאמען מיט אירע פארמענס, און שטעלן זיך באזונדער. דאן קומען די אבות הקדושים מיט די נביאים פון זיערע „היכלות“. צולעצט, ארומגערינגלט מיט „ענני כבוד“, קומט די שכינה, כביכול, אליין, באגלייט פון דער גאנצער פמליה של מעלה מיט משה׳ן, און אין זיינע הענט די „לוחות“. דאָ גייט אהרן הכוהן צום עמוד, אים העלפן די בני קרח און אלע משוררים און לויים פון ביידע בתי מקדש; און אז אהרן מיט זיינע הייליקע משוררים הייבן אן צו זינגען, זינגט אלץ ארום: עס זינגען די צען טויזנטער כרובים און שרפים, וועלכע זענען אנגעזעצט אויף די בוימער אליין, די אינדן פון טייך און דער גאנצער חלל זינגט מיט, און די שירה איז אן אמת׳ע שירה פון סאמע מקור, פון עולם השירה...

משה אשר וועלט אנטשוויגן. ביי ביידע אין די אויגן שטייען טרערן, טרערן פון באגיסטערונג, און האלב לאכנדיק, האלב וויי־נענדיק פון גרויס פרייד, שעפטשעט ר׳ יצחק יעקב „אשרי עין ראתה כל אלה“. ווי קליין איז אלץ וואס ארום זיי, אין פארגלייך וואס עס קומט פאר „דארטן“!

און ארום זיי רעש׳ט און קאכט דאס לעבן. די לופט איז פול מיט יונגן גזונטן געלעכטער. מיט שנעלע טריט גייען פארבייי פארלעך, אייניקע בעארמט, נאר אלע צופרידן און גליקלעך. ר׳ יצחק יעקב׳ס הארץ וועלט פול מיט לייד פאר די „אומגליקלעכע“ נפשות, וואס זענען פשוט „מאבדים את העולם“. סטייטש, קלערט ער, פאר־שפילן אזא וועלט, אזא שיינע וועלט. עפעס אַ קליניקייט „עולם הבא“, „גן־עדן“, און צוליב וואס? געוואלד, צוליב וואס?!..

3.

שוין עטלעכע טעג, אז ר׳ יצחק יעקב איז נישט געזונט. ער גייט נישט אפילו דאוונען. משה אשר טרעט נישט אפ פון זיין בעט. אייגנטלעך איז ר׳ יצחק יעקב נישט קראנק, נאר שוואך, זייער שוואך. ער האט נישט קיין שליטה אויף קיין אבר. ר׳ יצחק יעקב פארשטייט גאנץ גוט וואס דאס מיינט. אז דאס איז אַ „פא־ווערטקע“ — ווי משה אשר זאגט: מען רופט „אהין“. און אַ מאדנעס געפיל באהערשט אים, אַ געפיל פון פרייט מיט אומעט צוזאמען. אט, אט, און ער איז דארט אין דער „היים“, און אים שרעקט אט די אומבאוווסטע היים, און איבערהויפט פאר דעם וועג, פאר דער „גרענעץ“, ווי משה אשר דריקט זיך אויס. ער דערמאנט זיך אן „חבוט הקבר“, וואס כמעט אלע דאַרפן ליידן, די שבעה מדורי גהינום, וואס כמעט אלע דאַרפן דורכגיין, און אַ שרעק נעמט דורך זיין לייב. אין מיט אַ נידעריקער שטימע פול מיט קנאה און נישט־פארגענגיג רעדן זיי ביידע וועגן יענע וועלט׳דיקע, וואס זיי איז באשערט אויסצומיידן די שרעק און „לקנות עולם בשעה אחת“. געווינלעך מיינען זיי נישט און ווילן נישט גלייבן זיך צו די, וואס זענען געשטארבן נישט פון דעם מלאך המות, נאר בנשיקה, פון גאט ברוך הוא אליין. ווי קענען זיי זיך גלייבן צו יענע, נאר מקנא זענען זיי — גאט זאל דאס זיי פאר קיין זינט נישט רעכענען — אט די וואס זיי האט אפגענאלטן שטארבן אין אַ גוטער צייט, אַ שטייגער מוצאי יום־כפור אדער אין דעם חודש ניסן, אפילו די קדושים זענען זיי מקנא. וואס איז? וואלטן זיי דען נישט געוואלט געהרגעט ווערן אויף „קידוש השם“? מיט דעם גאנצן הארצן! נאר מסתמא זענען זיי נישט ווערט. און דער לעצטער גדאנק ערגערט זיי זייער. זיי זענען נישט ווערט. אויב זיי האבן מיט עפעס פארזינדיקט, טו ווער ווייס ווי מען וועט זיי מקבל פנים זיין דארטן?

און שטיינדיק ביי דער שוועל פון דער נייער וועלט, הייבן זיי אן זיך צו דערמאנען און איבערבלעטערן זייער גאנצן לעבן. „דאכט זיך, נישטא זיך וואס צו שרעקן“, בלייבט ביי זיי. ר׳ יצחק יעקב הויבט אן צו דערציילן פון זיין לעבן, אַ לעבן פול מיט פארשידענע בתי מדרשים, ישיבות און ספרים, יונגערהייט געלערנט אלס ישיבה בחור, נאך דער חתונה אלס פרוש, אויף דער עלטער געלערנט אלס דיין און רב, און נישט נאר אליין געלערנט, מיט אלע מעגלעכקייטן האט ער געזוגן, אז אנדערע זאלן לערנען, גע־זאגט אַ שיעור, געשטיצט מיט געלט ארעמע בחורים.

איך האב נישט אזא „שוערן באגאזש“, זאגט משה אשר מיט אַ אומעטיקן קול, נעמענדיק אַ שטארקן שמעק טאבאק. איך האב נישט געלערנט, ווייל איך האב נישט געקענט, ווייל איך האב נישט געהאט קיין עלטערן, וואס זאלן מיר געבן לערנען. מיט צרות איז מיר אנגעקומען דאס ביסל, וואס איך קען: דאוונען, תהילים זאגן און אריינקוקן אין „עברי טייטש“ ספרים. אן ארעמער שניידער, אַ דארף־שניידער בין איך געווען כל ימי. ווי שטייט דארטן: „עם לבן גרתי“, צווישן גויים געפין איך זיך, נאר תרי״ג מצוות שמרתי, קיינמאל נישט פארפעלט אַ דאוונען און מיט אַ יום תהילים פאר־ביסן. דער טלית־און תפילין־זאק איז געווען מיין שטענדיקער באַ־גלייטער.

און לערנען אליין האט ער נישט געקענט, האט ער ליב געהאט דאס לערנען און די לערנער; שטונדן־לאנג פלעגט ער ליב האבן צו זיצן פרייטיק־צו־נאכט — דער איניציקער אוונט, וואס ער איז אין דער היים — אפן מויל און אויערן און צוהערן די אומ־

פֿאַרשטענדלעכע וועלטער און דעם זיס־אומעדיקן ניגון פון די לערנער. עד היום האָט ער נאָך ליב אין די ווינטערדיקע פרייטיק־צו־נאכט'ן שלאָפן אין בית המדרש אונטער דער מעלאָדיע פון דער תורה. פון קינדווייז אָן פלעגט ער מכבד זיין די לערנער און באַדינען זיי, זינט ער איז געוואָרן א בעל־מלאכה, פלעגט ער אלעמאָל כּאַרריכטן די לערנערס קלייַדער. „אָן ארעמער באַגאָזש" — גיט משה אשר א מאָל מיט דער האַנט און נעמט אַ צווייטן שמעק טאַבאַק...

ר' יצחק יעקב איז געוואָרן שוואָכער פון שעה. ער האָט שוין געלאָזט פאַרטיק מאַכן זיינע „נייע מלבושים" און אויף זיין גאנצן בלאָסן פנים און טיף־אײנגעגראָבענע אויגן איז אויסגעדריקט געווען די ערוואַרטונג פון עפּעס וויכטיקעס, גרויסעס.

דאס ערוואַרטעטע איז געקומען. לאַנגזאַם, שטיל, אַזוי ווי אויף די שפּיץ פינגער איז געקומען דער „טויט" און פארמאַכט די שוין האַלב פארמאַכטע אויגן, צוגעשלאָסן די ליפן און אויסגעגלייכט די דאָרע פּיס...

ביי משה אשר'ן אויף די הענט איז ר' יצחק יעקב געשטאָרבן. מיט אַראָפגעלאָזטן קאָפּ האָט משה אשר באַגלייט זיין אײנציקן פריינט אויף דער אייביקער, וועלט, געקוקט אין קבר און אויפן הימל, זיך משער געווען וווּ ער איז איצט, וואָס טוט זיך מיט אים. שוין לאַנג אַריבער, אודאי אויף דעם „דאָפראָס", קלערט משה אשר, גיינדיק צוריק אָן חשק, מיט קליינע טריט, אָפּקערנדיק די קאָפּ אַלע וויילע צום בית עולם צו. אָן חשק האָט זיך אומגעקערט משה אשר צו דער פרעמדער שטאָט, צו די פרעמדע מענטשן. אַבער מיט דער האָפענונג, אַז באַלד, באַלד און ער וועט אויך זיין דאָרט, ווו עס איז שוין זיין אינציקער און בעסטער פריינט...

בּאַראַנאָוויטש

(רעפֿעראַט פון מ. ר.[1])

לעצנאויס דער לאָגגער, בריסטער באַן־גאַס ציט זיך אַ שמאָלער פּאַס וואַלד. הויכע סאָסנעווע בוימער, און איבער זיי פלאָטערן און קראָקען כסדר מחנות וואָראָנעס, קראָקען און שעלטן מיט שוואַרצע קללות דעם דייטש, וואָס האָט פאַרוואָנדלט דעם בריסטן שטח פון באַראַנאָוויטשער וואַלד אויף פּאָפּיר פון די קריגערישע דייטשנאַציאָנאַלע צייטונגען זיינע.

קראָ, קראָ, באַ־ראַ־נאָוויטש.

די וואָראָנעס געדענקען נאָך זייער וואַלד. אָבער יעדער עלטערער סיהר אין באַראַנאָוויטש וועט אייך מיט שטאָלץ דערציילן, אַז מיט ס"ה 40 יאָר צוריק איז דאָ אינגאַנצן געווען בלויז וואַלד, און נאָר איין קרעטשמע איז געשטאַנען ביים הויפטוועג, ביז די בלוי־אייזערנע מעסערס פון די באַן־רעלסן האָבן צעשניטן דעם וואַלד.

די שטאָט וואָקסט. זי איז אין איר פולער יוגנט. דערפאַר פילט זיך דער פרעמדער אזוי גוט אין איר.

אָפּט גיינדיק איבער אַ באָוועגטן ריירעוודיקן בולוואַר פון לאָדזש וואָרשע בענקט זיך אַ קוק טון אויף אָט דער שטאָט מיט אַ הונדערט יאָר צוריק. אָט איז דאָס: אָזוי ווי באַראַנאָוויטש היינט, אָזוי האָט אויסגעזען לאָדזש מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק. און אזא שטימונג איז דאָרט דעמאָלט געווען.

דערווייל אָבער איז באַראַנאָוויטש אַ צענטריזענטקעפּיק צעצויגן דאָרף מיט בריסט גאַס, מיט הילצערנע הייזער, מיט שטייענדיקע וואַסערן דורך דער בריק און לענג פון די פרינציפּאַלע גאַסן. אַ מין וועלט־דיק, נאר אַן גאַנדאַלן...

דערווייל איז דאָ היימיש און דאָרפיש און גרויסשטעטיש צוגלייך, און דער עיקר יידיש.

אַ ביסל הינטערנשטאָס (ווו אין באַראַנאָוויטש איז דער אינמיטן שטאָס בין איך בשום אופן נישט דערגאַנגען. די גאַנצע שטאָס ליגט אַביסל הינטערן שטאָס) שטייט אונזער הילצערנע יידישע פאַלקס־שולע מיט אירע גרויסע קלאַסן־צימערן, מיט דעם ריח פון ערשט־געטעפעטע סאָסנע־האָלץ. אין אַזעלכע שולן וועט וואָקסן אַ געזונטער דור — סאָסנע־ריח אין דער נשמה, וואָס קען דען שענערס זיין!

נישט ווייט דערנעבן איז דאָ אַ ישיבה, די פענסטער אָפּן, דער מנהל מיט דער יארמולקע און מיט דעם קאָפּעלאָטש זיצט און שווייצט אויפן באַלעמער. שאָקלט זיך און ביי יעדן שאָקל אויף רעכטס וואַרפט ער ווי נישט אומיסטן אַ בליק אויף מיר. איך שטיי ביים פענסטער — און אויף מיר קוקן נאָך אַ פּאָר אויגן, גלייענדיקע אויגן פון אַ ישיבה־בחור, וואָס לייענט אין געהיים יידישע ביכלעך, וואס רעדט זיך אָפּט דורך מיטן חבר ב., וואָס באַגלייט מיך.

אט אזא אייניער — דערציילט מיר חבר ב. — האָט דאָ ערשט נישט לאַנג זיך גענומען דאָס לעבן אויפן היגן בית־עולם. און איך קוק אין די גלייענדיקע אויגן אריין און אין מיין הארצן ברענט א גלייענדיק פּאַרלאַנגען — וואָקס און וואַר אונזער צווייטער ח. ליווויק! ער האָט דאָך אפשר איך געקוקט אַמאָל אזוי אויף אַ פּאַרבייגייענדיקן מענטשן פון דער בריסטער וועלט.

דערווייל אָבער מויערט די ישיבה אַ נייעם מויער און מיר זענען צופרידן און גליקלעך, וואָס מיר האָבן אַ דאָרפיש האַלץ־הייזל פאַר אונזער שולע.

און אויך דאָס צום גרויסן טייל אַדאַנק דער נישט־מידווערנדיקער ענערגיע פון דער באַקטעריאָלאָגין פּרל. ב., וואָס האָט ליב די שול און ליב יידיש און ליב די אַרבעט. גיט אונז אין יעדער שטאָט איין מענטשן אַזאַ, און די יידישע שול איז גזוכערט. אָט די יידישיסטקע פאַרשטייט עס צו פאַראינטערעסירן פאַר דער יידישער שול די גאַנצע בורזשואָזיע און אינטעליגענץ אין באַראַנאָוויטש, און דער פאַרזיצער פון שול־קאָמיטעט איז גלייכצייטיק דער פאַרזיצער פון קרן־היסוד...

אין באַראַנאָוויטש אַבער גילט איין פאַספאָרט: יידיש? איז גוט! דאָרף עס לעבן! אין ביי אונזער שול גילט דאָך אויך איין פּרינציפּ: קודם־כל דאָרף זי לעבן!

[1] „ליטעראַרישע בלעטער" פון 1924, נומער 11.

און דער פרל. ב. לאז איך איבער איינס פון מיינע ביכער אוּן געפּין קיין אַנדערע ווערטער נישט אַנצושרייבן דערויף נאָר: צו אייער ליבע צו יידיש מיט דער טיפסטער אכטונג.

דער גאַנצער שטאָב פון די יידישע דאקטוירים אוּן די יידישע פּאַרמאַצעוטן אין בּאַראַנאָוויטש איז יידישיסטיש געשטימט. בכלל איז די יידישע אינטעליגענץ אין די קרעסן־שטעט יידישיסטיש. דער איינפלוס פון רוסיש איז געבראָכן, דער איינפלוס פון פּויליש איז נאָך דערווייל ווייט — אין אַ קולטור אַן אייגענע האָבן מיר דאָך, נישט צו פאַרזינדיקן. האָט מען זיך געכאָפט: אפשר גאָר טאָקע יידיש? איז דערווייל געבליבן ביי יידיש. דעריבער קען מען פאַרברענגען אין דער זעלבער גוטער היימישער שטימונג צווישן דאָקטוירים אין אַ גרויס־שטעטישער יידישער אָפּטייק פונקט ווי צווישן אַרבעטער אין אַ פּראָפעסיאָנעלן פאַריין.

בייגאָט גייען מיר אין אַמאָטאָרן־טעאָטער. מען שפּילט דעם „לעבעדיקן מת" — אוּן דאָס איז אַ פעלער. אַ אַמאָטאָרן־טרופּע דאַרף שפּילן אַריגינעלעס. איז די אנשטרענגונג אַ האַלבע אוּן די שטימונג אַ גאַנצע. אוּן הגם עס זענען צווישן די אַמאָטאָרן פאַראַן טאַלענטירטע כוחות, איז מיר אַבער ליידער נישט באַשערט געווען צו זען דאָס, וואָס זיי קענען געוויס יא, נאָר דאָס, וואָס זיי קענען דאָך, אַלס אַמאָטאָרן נישט קענען.

עס איז שוין געווען העלער טאָג, וועז מיר זענען געגאַנגען אַ היים.

אין משך פון צוויי טעג בין איך פיר מאָל געשטאַנען פאָרן עמוד. אוּן אַלץ פאָר קולטור אוּן ליטעראַטור. הייסט עס, אז ליטעראַטור איז נאָך נישט אַזאַ אויסגעדראָשענע טעמע, ווי מיר יאוש־דיקע ליטעראַטן מיינען...

אוּן אז עטלעכע חברים האָבן מיט מיר פאַרבראָכט אַ שעה פאָרן אַוועקפאָרן ביי חברטע ל., איז צווישן זיי געווען אייגנער אַ בלאָנד־קעפּיקער 17־יעריקער באַגייסטערטער יינגל, וואָס האָט די גאַנצע צייט געשוויגן. האָב איך מיר געטראָכט: מסתמא ביזטו דער איינציקער פּאָעט פון באַראַנאָוויטש, וויייל איך האָלט דאָך שוין בייַם אַוועקפאָרן אוּן וווּ איז דער פּאָעט?

ער האָט אַבער צום געזעגענען געזאָגט: גריסט מיר פּרץ מאַרקישן!

— אוּן וווּ זענען אייערע לידער? — פרעג איך ברוטאַל.

— איך שרייב נישט, מיר איז גענוג, וועז איך לעז — ענטפערט ער שטאָלץ.

אוּן אין צוג האָב איך פּריילעך געטראכט: די יידישע ליטעראַטור איז אונזער לאנד, אונזער היים אויף דער וויייטער וועלט — אוּן בראַנאָוויטש איז אַ אומבאַזיגבאַרע פעסטונג.

שלום וואלאכוויאנסקי

גוואלד, ווי לעבט מען פון די אקציעס?..

(אַ מאָנאָלאָג פון אַ בּאַראַנאָוויטשער „בעל־צדקה"[1])

איר האָט געהערט? מען לאָזט דאָך נישט לעבן! עס איז דאָך אוממעגלעך אויבערצוראָגן! ביז וואַנען מען פאַרדינט אויבערן טאָג די 40—50 זלאָטעס, אוּן דו הארעווטעסט זיך אוּן ווי אַ גוי, גייט דאָס דיר באַלד אריוס באָקאָם! דאַרפסט גלייך צווייטמאָל אזויפיל צעטיילן... וואָס, איר לאָכט? איר זאָגט, אַז דאָס איז נישט ריכטיק?! ווייסט איר נישט וואָס איר רעדט! ווייל צו אייך גייען זיי נישט אַזוי פיל די היישעריקן, זיי וויסן נאָר אונזער גאָס אוּן מיין טיר!

עס איז דאָך אַ סקאַנדאַל, ווי איר זעט מיך אַ יידן! איר וווּנדערט זיך, — וואָס? טאָ זאָל אייך קיין וווּנדער נישט זיין, מיין פריינט; איר האָט אַ ביסל צייט, — האָ? טאָ נעמט אויף טשעקאַווּעס אַ פּען אין האַנט אוּן רעכנט, שרייבט אַלץ באַזונדער!

איר וויסט אז מען בויט אַ „תּרבות"? אַהאָ, — איר וויסט! פּרעגט ווער האָט זיי געבעטן — צו מיינע שונאים'ס קפּע אוּן צו זייער נאַרישן שכל — די בלוט־זויגער! וואָס ווילן זיי פון מיר? האָב איך דען אַמאָל געלערנט אין „תּרבות"? לערנען דען ביי זיי מיינע קינדער? אוּן סתּם, צו בין איך וועז עס איז געווען אַן אַנהענגער פון „תּרבות"? אוּן איר האָט באַדאַרפט זען, וווּ מען איז עס צו מיר אַראָפגעפאָרן מיטן גאַנצן טראסק, פונקט ווי איך וואָלט זיי געבעטן בויען א „תּרבות"!

עס איז דאָך אַבער אייגנס פון מיינע ביכער אוּן געפּין קיין אַנדערע ווערטער נישט אַנצושרייבן דערויף נאָר: צו אייער ליבע צו יידיש מיט דער טיפסטער אכטונג.

דער גאַנצער שטאָב פון די יידישע דאקטוירים אוּן די יידישע פּאַרמאַצעוטן אין בּאַראַנאָוויטש איז יידישיסטיש געשטימט. בכלל איז די יידישע אינטעליגענץ אין די קרעסן־שטעט יידישיסטיש. דער איינפלוס פון רוסיש איז געבראָכן, דער איינפלוס פון פּויליש איז נאָך דערווייל ווייט — אין אַ קולטור אַן אייגענע האָבן מיר דאָך, נישט צו פאַרזינדיקן. האָט מען זיך געכאָפט: אפשר גאָר טאָקע יידיש? איז דערווייל געבליבן ביי יידיש. דעריבער קען מען פאַרברענגען אין דער זעלבער גוטער היימישער שטימונג צווישן דאָקטוירים אין אַ גרויס־שטעטישער יידישער אָפּטייק פונקט ווי צווישן אַרבעטער אין אַ פּראָפעסיאָנעלן פאַריין.

בייגאָט גייען מיר אין אַמאָטאָרן־טעאָטער. מען שפּילט דעם „לעבעדיקן מת" — אוּן דאָס איז אַ פעלער. אַ אַמאָטאָרן־טרופּע דאַרף שפּילן אַריגינעלעס. איז די אנשטרענגונג אַ האַלבע אוּן די שטימונג אַ גאַנצע. אוּן הגם עס זענען צווישן די אַמאָטאָרן פאַראַן טאַלענטירטע כוחות, איז מיר אַבער ליידער נישט באַשערט געווען צו זען דאָס, וואָס זיי קענען געוויס יא, נאָר דאָס, וואָס זיי קענען דאָך, אַלס אַמאָטאָרן נישט קענען.

„פּאַניע לעבן, מיר ווילן פון אייך 200 זלאָטעס פאָר „תּרבות"!

איר האָט געהערט אַביסל — אַ סקראַמנער פאַרלאַנג, — גיי אין גיב זיי נישט אַנדערש ווי גאַנצע 200 זלאָטעס; אַן אנדערער וואָלט מיינען, אַז 100 זלאָטעס לייגט שוין פאָר זיי אַנגעגרייט, אוּן זיי ווילן נאָר צוויי מאות. ניין, זיי האָבן דעם אָרט נישט געטראָפן! איך וויייס, — וועז עס האָנדלט זיך ביי אַ צענערל, וואָלט איך אפשר אַ קלער געזאָגן..., אַבער אַז זיי האָבן אַנגעהויבן אויף טערקיש, האָב איך זיי געענטפערט קורץ: חשובע ה"ה, אומזיסט אייער רייד אוּן טרחה — עס וועט נישט העלפן! איר מעגט אפילו שטאַרק פאַריבל האָבן, קיינער האָט ביי מיר קיין חלקים נישט איינגעלייגט!

מיינט איר, אַז איך בין שוין פטור? אויף מאָרגן איז אַראָפּגעקומען צו מיר אַ נייע דעלעגאַציע, וועגן אַ פּריישער אקציע: „גיט אַ פּקדון פאָרן „גמילות חסד"!"

אַ נייע קרעמל האָבן זיי געפּענט, ג־טס סטראָפטשעס! איך האָב זיי געבעטן?! אַן זייער גמ"ח האָט ח"ו באַראַנאָוויטש נישט געלעבט?! וואָס, — איר זאָגט, אַז יידן קענען נישט עקזיסטירן אַן א „גמילת חסד"; מען קומט צו אייך בעטן, מען רייסט אייך פאָר די פאָלעס, איר זאָלט ראַטעוון, איר זאָלט געבן אַ הלוואה! געווּיס, גאָר קיין וווּנדער נישט: — אַז איר פּויקט פאַנאַנדער אוּן טומלט אין שטאָט מיט אייער גמ"ח, — קומט מען אוּן מען בעט געלט, אַז גייט געזונטערהייט! מיר האָבן פאָר וועמען צו געבן, מיר האָבן בילכערע זאַכן...

עס טומלט נאָך אין קאָפּ פון דעם געשפּרעך, און — ווי איר זעט מיך אַ מענטש — עס איז שוין ווידער דאָ אַ פּרישע זאַך; אַ פּאָר־שול! מען וועט דאָרטן לערנען סטאָלעריי אָדער שניידעריי, — און מען גיט מיר צו פּאָרשטיין, אַז דאָס איז זייער אַ נויטיקע זאַך: מיר מוזן ראַטעווען די יוגנט, וואָס האָט נישט וואָס צו טאָן; מען הויבט מיר אָן איינצורעדן, אַז איך מוז אויף דעם געבן אַ גרעסערע סומע... זיי מיינען, אַז זיי האָבן דאָ געפּאָקט אַ העכט! זאָג איך זיי, איר האָט אַ מיאוסן טעות, — איך האָלט נישט פֿון אָזעלכע נאַרישקייטן! עס פעלט נישט אין בּאַראַנאָוויטש קיין סטאָליאָרעס אָדער שניידערלעך; מען קריגט, ג־ט צו דאַנקען, אַווּי אויפצוניין אַ קאָסטיום אָדער מאַכן אַ טישל, — אַבי נאָר געלט; וואָס, — איך דאָרף נאָך האָבן פרישע ליידיקגייער! גאָר שולן עפענען פאָר זיי!

לאָזט בעסער צו רו, ס׳גייט איצט אין אָקציע פון קרן קימת,— דער „מפעל הגליל״. דאָס איז אויך, איר מעגט מיר גלויבן, אויפן הימל אַ יאַריד! אויפן מאַרס אַ קופליע! מען קויפט שוין ווידער ערד אין ארץ ישראל, און איך דאָרף געבן געלט אויף דעם! נאָר דאָסמאָל האָבן זיי נישט געטראָפן, דאָ זאָג איך זיי שוין דעם גאַנצן אמת: — איך בין איבערהויפט נישט קיין ציוניסט, איך האָב נישט נויטיק צו לייגן די לעבעדיקע אויף די טויטע. אַז מיר פאַרווילט זיך כּרמל־וויין אָדער אַ גוטן מאַראָק פון ארץ ישראל, קריג איך עס דאָ אויך, — אבי געלט

איז שוין בעסער העלפן אַ היגע זאַך: אַ „בית לחם״, צום ביישפּיל. איז דאָ אויך אַ צרה מיט די אָקציעס!.. אָט איז אַ „האָלץ־אָקציע״, „בריט־אָקציע״, — אָזוי ווי מען וואָלט שוין שטאַרבן פון הונגער.

איך האָב נאָך נישט געזען, מען זאָל שטאַרבן פון הונגער. נאָר די קהל׳שע קלאַמקעס מאַכן א טומל, און גייען שנאַרן, רייסן געלט. זאָג איך זיי: זייט נישט קיין יחסנים, איך קען אייך נישט העלפן. עס איז דאָ אין בּאַראַנאָוויטש אַ „בית יתומים״, און מען דאַרף עס אויסהאַלטן, — אומגליקלעכע יתומים, נעבעך! אָט, צום ביישפּיל, האָבן זיי געמאַכט אַן אָקציע פאַר באַקליידונג, אַן אָקציע פּאַרן „מאַג־היים״. זייער אַ וויכטיקע אינסטיטוציע. איז מען געקומען צו מיר — איר פאַרשטייט דאָך, מיך לאָזט מען נישט דורך, — וואָס זשע מיינט איר, אַז איך בין אָזאַ נאַיוויער, איך כאַפּ אין שיס אויס גלייך געלט?! נישט אָזוי גיך. געלט איז געלט,— נישט קיין בלאָטע!

עס פאַסט טאָקע נישט, ווייל איך בין דאָרט אַ מיוחס... אַבער מען קען זיך דאָך נישט וואַרפן מיט געלט; נישקשה, מען געפֿינט זיך שוין אַן עצה, — זאָגט מיין דינסט, אַז דער בעל־הבית איז אין שטוב נישטא.

איך ליג מיר צו פאָקע ווי אַ פריץ אויף דער סאָפע און הער.. וואָס זענען זיי בעסער פון „מושב זקנים״, פאַר אַלטיטשקע, וואָס האָבן נישט קיין היים. זיי מאַכן נישט קיין אָקציעס. אמת, מען דרייט אַ קאָפּ מיט וואַכער, אָבער חודש צאָל זיי; אָזוי ווי איך וואָלט געמאַכט מיט זיי אַ קאָנטראָקט און איך דאָרף זיך פאַרדריין אַ קאָפּ מיטן אינקאַסירונג; עס איז גענוג, אַז איך גיב אים וועג ער כאַפּט מיך.

יאָ, איר ווייסט אויף וועמען איך בין שטאַרק אויפגערעקט? אויף „טאַז״! זיי רייסן אויף קאָלאָניעס, האָלב־קאָלאָניעס, טראָפּן מילך, — זיי זאָגן, זיי ראַטעוונען דעם אָרעמאַן! און מען נעמט זיך צו מיר ווייטער: „גיב געלט!״ מוז איך אייך זאָגן, אַז ווען דאָס וואָלטן געבעטן פּשוטע בעלי־בתים, וואָלט איך זיי מכבד געווען. אַז זיי וואָלטן מיר פאַרשפּאַרן צו טומלען אַ קאָפּ מיט אַלע נאַראישקייטן. אָבער גיי און האָב צו טאָן מיט דאָקטוירים. זאָג איך זיי אַנדערש: חשובע דאָקטוירים, איר זענט אויך געוואָרן בעטלער, אייך האָט זיך פאַרוואָלט אַלע שלעפערס שיקן אויף דאָטשע קיין נאוואַיעלגיע?! וואָס זענען זיי? — אָרעמע ישיבה בחורים, וואָס איר נעמט זיי אַוועק פון לערנען... זייט נישט קיין קהל׳שע קליאַמקעס, און רייסט נישט דעם ביסן פון מויל!

וואָרום איך מוז אייך זאָגן, אַז פון די באַנק־קוועטשער איז אויך שוין נישט אויסצוהאַלטן.וואָר בעט זיי, זיי זאָלן זיצן און לערנען! זאָלן זיי גיין אַ פּאָר זיך לערנען, פאַר אַ שניידער, סטאָליער, און נישט זיצן און קוועטשן די בענק.

אָט ווי איך זאָג אייך, מען לאָזט נישט לעבן; רק מען רייסט אָזוי ווי, למשל, אונזער שיינע קהילה. זיי האָבן געמוטען אונ מיר געשטעלט 150 זלאָטעס; זיי מיינען אַוודאי, אַז אָט שיק איך זיי אַריין. וואָר דאָרף זיי האָבן די קהל׳שע בענקל־כאַפּערס! האָט מען דען נישט געלעבט אַן זיי זיי גאַנצע ציים, און די וועלט איז נישט אונטערגעגאַנגען. זיי ווילן בענקלעך, — געזונטערהייט! אָבער מיר זאָלן זיי לאָזן צורוי; איך האָב שוין גענוג פון די „אַקציעס״...

— — — — — — — — — — — —

נו, זייט אַ בריה און זאָגט, אַז ער איז נישט קיין בעל־צדקה!..

עליכם־שלום

מיין „זעזנאניע״

(מחשבות׳ן פון אַ באַראַנאָוויטשער סוחר׳)

זיך איך גאַנצע טעג און האָלט אין איין קאָלקולירן. איך לאָז נישט אַרויס די פעדער פון האַנט. איך חשבון אַהין, חשבון אַהער, חשבון איין מאָל, צוויי מאָל, צוואַנציק מאָל, — און וואָס מער איך חשבון, קאָמביניר און קאָלקוליר, אָלץ פאַרפלאָנטערטער וועדט די רעכנונג, אָלץ פאַרוויקלטער דער חשבון, אָלץ פאַרדרייטער די קאָלקולאַציע. איך קאָן מיר בשום אופן נישט אַרויספלאָנטערן.

נאָר אָט פיר איך שוין אונטער דעם לעצטן סך הכל, אָט פלאָנטער איך זיך שוין, דוכט זיך, אַרויס, אָט ווער איך שוין, דאָכט זיך, פטור.

אי־וף! גראָבע טראָפּנס שוויים רינען מיר פון שטערן, פון די פיאות, פון דער באַרד...

[1] „באַראַנאָוויטשער וואָך״ פון 7 מאי 1937.

וואָס דער רעזולטאַט איז? שאַ, לאָמיר זיך בעסער צוקוקן... וואָס זענען מיינע אויגן?

מינוסן! דעפיציטן!

און אַט צוליב דער דאָזיקער מאנקע האָב איך עס געדאַרפט אַזוי לאַנג חשבונען!

ענדלעך! ענדלעך וויייס איך שוין, ענדלעך האָב איך עס געפאַקט! ענדלעך וויייס איך יענעו, על פי חשבון און על פי מא־טעמאַטיק, וויפל עס באַטרעפט מיין — יערלעכע הכנסה!

זי באַטרעפט — 999 פיינע מיט 999 לעכער אין קעשענע!

צו וואָס איך דאַרף דאָס וויסן, פרעגט איר?

וועל איך ענטפערן!

וואָס הייסט עפּעס — צו וואָס? און אַליין פֿאַרשטייט איר נישט?

איך מוז דאָך מאַכן אַ „זעזנאַניע"; אַז נישט — וועל איך צאָלן שטראָף, ס'איז דאָך דער לעצטער טערמין!

אַ וועכטעלע צו זאָגן אַ „זעזנאַניע" מכוח הכנסה, מכוח אַ גאַנץ יאָר הכנסה! אַ קליניקייט — גיי און וויייס, וויפל דו פֿאַרדינסט אַ יאָר!

קיין שווערערע זאַך איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. היינטיקע צייטן — אַ ייד און פרנסה! האָס איר געזען אַזוינס?..

אָבער אַז מען מוז — מוז מען. און קיין שום חכמות וועלן דאָ נישט העלפן, מען מוז פּאַרט אַנגעבן עפּעס אַ הכנסה.

נו האָב איך מיך, ווי איר ערט, אַוועקגעזעצט און געמוזט שמירן אויף פּאַפּירן, און — אויסגעחשבונט אַ געניעו־ען דעפיציט!

וואָרום לאָמיר זיך נישט נאָרן, — וואָס איז דער טייטש „פֿאַרדינסט"?

פֿאַרדינסט איז דער טייטש דאָס, וואָס בלייבט אין קעשענע, אַז נישט — איז עס דאָך קיין פֿאַרדינסט נישט, נאָר אַ נעכטיקער טאָג, אַ לאָך פון אַ בייגל, אַ שאָטן פון אַ פויגל, אַ וויי־אי־וואָס, אַנ'אויסטראַכטעניש, אַ בלבול, אַ געהאַקטער טשיניק, אַ... לייט־אַרטיקל!

נו, גוט! לאָמיר אַננעמען, אַז במשך פון אַ יאָר פאַרדין איך כך וכך. פרעגט זיך: און די הוצאה? די הוצאה איז אַזאַ, אַז די הכנסה ווערט ממילא אַ לעגענדע וועגן אַמאָליקע צייטן, אַ חלום פון אַ שיפור, אַן עקספּאָזע פון אַ כלל־טוער, אַ דרשה פון אַ מאַדערנעם פרעלעגענט, און ענלעכע פאַנטאַזיעס!

איך פאַרדין — לאָמיר זאָגן — כך וכך זלאָטעס אַ יאָר. נו, האָב איך דאָך, דוכט זיך, אַן „אשתי" אויך, זאָל געזונט זיין. און זי, מיין „אשתי", מאַכט דוכט זיך צוריק אַ היפש ביסל זאַכן... אוי, מאַכט זי צוריק!

נו, און מיינע בנים־לעך זענען הינט? אוי, זיי זענען שוין גאָר קיין הינט נישט, — זיי זענען שוין ערגער ווי הינט!

איצט גיי און שטעל צענויף אַ „זעזנאַניע" וועגן דער הכנסה... זעט איר, אַ „זעזנאַניע" וועגן דער הוצאה, — דאָס וואָלט איך אייך געמאַכט מיניה־וביה!..

ב. ווילנר

עך, באַראַנאָוויטשער דאָקטוירים!..[1]

אַז גאָט וויל צושיקן דאָקטוירים פרנסה, קען קיינער נישט האָבן דאָקענגן. נישט גוט איז עס נאָר פֿאַר די, וואָס דאַרפן וועלן די פאַציענטן; און נאָך ערגער איז, אַז מען מוז אַליין וועלן דער חולה, זיצן שעה'נווייז אין וואַרטע־צימער, בלעטערן אַלע אַלט־געבאַקענע זשורנאַלן, וואָס מוזן נאָך שטאַמען פון די סטודענטישע יאָרן פון דאָקטאָר... און ענדלעך, אַז מען דערוואַרט זיך אויף דער רייַ, און מען פּטרט אַפֿ דעם וויזיט, — גייט מען אַרויס מיט אַ פֿאַרבאַנדאַזשירטער אָן פֿאַרקלעפּטער אויג (דער וויזיט איז בייַ אַן אויגן־דאָקטאָר). אין טייסטער פּעלט עטלעכע גילדן, דערפֿאַר איז מען געבילדעטער געוואָרן מיט אַ פֿאַר לאָטיניש וועטער, וואָס דאָקטוירים באַצייכענען עס אַלס אַ קרענק.

פון דאָקטאָר ציט זיך אַן אויסגעטאָטענע וועג צום אַפּטייק. דאָרטן לערנט מען אייך ווייטער לאָטין, נאָטירלעך פאַר געלט; חוץ דעם קריגט איר נאָך אַ צוגאַב: סלאַיטשיקלעך מיט פלעשעלעך, פּילן מיט פראַשקעס.

אין דער היים הייבט זיך אָן אַרבעט מיטן קוקן אויפן זייגער, טרינקען פראַשקעס, וואָס האָבן אַזאַ טעם, וואָס וועט דער דאָקטאָר אַדער אַפּטייקער וואָלטן דאַרפן דאָס אַלץ פאַרזוכן, וואָלטן זיי שוין לאַנג אַוועקגעוואָרפן די פרנסה...

זעט איר, זייער ביטער איז, אַז די קרענק פאַרציט זיך. אויסער די טאָג־טעגלעכע באַזוכן ביים דאָקטאָר, וואָס קיין פרנסה גיט עס

[1] „באַראַנאָוויטשער וואָכנבלאַט", 7 מאַי 1937.

— און איר קלערט גארנישט טאן?

— דער דאקטאר טוט.

— עך, לאזט מיט אייערע באראנאוויטשער דאקטוירים... איר ווילט מיר פאלגן, — פארט אונטער אין וואלשע.

און אויסער די גאס־באגעגנישן געפינען זיך אויך גוטע פריינ־ן און באקאנטע, וואס פוילן זיך נישט אייך אפצושטאטן אן וויזיט, און יעדער פון זיי וויסן פון אזא קרענק און יעדער גיט אייך אן עצה, נישט קלערן און גלייך פארן...

הכלל, צו מען ווייל יא, צו מען וויל נישט, — מען מוז שוין פארן, און פארשטייט זיך אין וואלשע, און נאטירלעך צו א פראפעסאר.

גאט צו דאנקען, געקומען קיין וואלשע; איך גיי אוועק גלייך אין דערפרי צום פראפעסאר (ווייל זיין פון די ערשטע). ערשט ווען פראפעסאר, וואס פראפעסאר... עס דרייט זיך גאר אלרום א גרויע, הייסט אפצאלן פארויס 20 גילדן — וואלשע גנב, מען געשרויט נישט, — גיט עפעס א שטיקל בלעכל מיט א נומער און הייסט קומען מארגן. געקומען מארגן, געווינן דעם נומער, מען פירט מיר אריין אין וואלשע־צימער. ווידער די אלט־געבאקענע, צערייסענע זשורנאלן אויפן טיש, און דאס צימער אנגעפאקט מיט אויסשליסלעך רייך־ייִדישע פאציענטן אויף די שטולן...

געקומען מיין רייִ, אט זיץ איך שוין ביים פראפעסאר. די זעלבע אינסטרומענטן, די זעלבע מאשינקעס וואס ביי אונזער דאקטאר; אפילו די פראגן זענען פון זעלבן מין, וואס הויבן זיך אן מיט: איז עס צום ערשטן מאל ביי מיר? און ענדיקן זיך מיט אזעלכע פראגן, וואס איז גאר א חרפה צו דערציילן...

געענדיקט דעם מינדלעכן עקזאמען, הויבט זיך אן דער פראק־טישער טייל, וואס באשטייט: אין קוקן זיך אין די אויגן, אין ליינענען גרעסערע און קלענערע ציפערן און בוכשטאבן. דערנאך זעצן מיר זיך נעבן א מין „קאטארינקע" מיט צוויי פענסטערלעך, איינע אנטקעגן די צוויייטע; אין איין פענסטערל קוקט דער פראפע־סאר. וואס ער זעט דארטן וויים איך נישט, — מסתמא פאציענטן, וואס שיטן מיט צוואנציק זלאטאווע; אין דעם צוויייטן פענסטערל קוק איך אליין און זע דאס, וואס מען זעט אין א פוסטן טיסטער...

צום סוף, נאכן קוקן, קוועטשן, טאפן און באטראכטן, וויזיט זיך ארויס, — אז א פראפעסאר לערנט אין זעלבן חדר וואס א דאקטאר, און אפילו פון זעלבן סידור, וויל ער האס מיר געטראפן אנצורופן מיין קרענק מיט די זעלבע לאטיינישע ווערטער, וואס מיין דאקטאר אין בארנאוויטש... נעם איך ארויס די מיטגע־בראכטע רעצעפטן און וויז אים: נא, קוק און שעם זיך כאטש! ווערט ער א האר נישט נתפעל און זאגט:

— יא, דאס איז דאס; דאס איז די קראנקהייט, און דאס איז די רפואה, — אייער דאקטאר היילט אייך גוט. פארט אהיים, איר האט דא נישט אין וואלשע וואס צו טאן.

זאג איך צו אים: „פאניע פראפעסאזשע, אפשר זאל איך אריינגיין צו א צוויייטן פראפעסאר, א גרעסערן?..

ענטפערט ער א וואנט נישט, גיט א קנייטש דעם שטערן, א כמורע די ברעמען און צו דער גויע א געשריי: „נאסטעמפנ־!"

אין קאריאר רינגלען מיר ארום די פאציענטן: „נו וואס, וואס האט ער עזאגט?"

— די זעלבע זאך וואס אונזער דאקטאר בוסעל, נישט כדאי געווען צו פארן...

— וואס גלייכט איר אייער דאקטאר צום פראפעסאר — זאגט א יידל — איינערער מוז אודאי נעמען א דריי גילדן פאר א ווייזט און דער פראפעסאר גאנצע צוואנציק, א שיינער פארגלייך...

— און איר קלערט גארנישט טאן?

— דער דאקטאר טוט.

— עך, לאזט מיט אייערע באראנאוויטשער דאקטוירים... איר ווילט מיר פאלגן, — פארט אונטער אין וואלשע.

און אויסער די גאס־באגעגנישן געפינען זיך אויך גוטע פריינ־ן און באקאנטע, וואס פוילן זיך נישט אייך אפצושטאטן א ווייזיט, און יעדער פון זיי וויסן פון אזא קרענק און יעדער גיט אייך אן עצה, נישט קלערן און גלייך פארן...

הכלל, צו מען ווייל יא, צו מען וויל נישט, — מען מוז שוין פארן, און פארשטייט זיך אין וואלשע, און נאטירלעך צו א פראפעסאר.

גאט צו דאנקען, געקומען קיין וואלשע; איך גיי אוועק גלייך אין דערפרי צום פראפעסאר (ווייל זיין פון די ערשטע). ערשט ווען פראפעסאר, וואס פראפעסאר... עס דרייט זיך גאר אלרום א גרויע, הייסט אפצאלן פארויס 20 גילדן — וואלשע גנב, מען געשרויט נישט, — גיט עפעס א שטיקל בלעכל מיט א נומער און הייסט קומען מארגן. געקומען מארגן, געווינן דעם נומער, מען פירט מיר אריין אין וואלשע־צימער. ווידער די אלט־געבאקענע, צערייסענע זשורנאלן אויפן טיש, און דאס צימער אנגעפאקט מיט אויסשליסלעך רייך־ייִדישע פאציענטן אויף די שטולן...

געקומען מיין רייִ, אט זיץ איך שוין ביים פראפעסאר. די זעלבע אינסטרומענטן, די זעלבע מאשינקעס וואס ביי אונזער דאקטאר; אפילו די פראגן זענען פון זעלבן מין, וואס הויבן זיך אן מיט: איז עס צום ערשטן מאל ביי מיר? און ענדיקן זיך מיט אזעלכע פראגן, וואס איז גאר א חרפה צו דערציילן...

געענדיקט דעם מינדלעכן עקזאמען, הויבט זיך אן דער פראק־טישער טייל, וואס באשטייט: אין קוקן זיך אין די אויגן, אין

א מעשה מיט א מיניסטער[1]

א מעשה, וואס איז פארלאפן מיט יארן צוריק.

עס איז דאן געקומען קיין באראנאוויטש אריף א קורצן באזוך א מיניסטער. ווי נאר מען האט זיך דערפון דערוווסט, האבן זיך צונויפגעקליבן דריי, די שענסטע בעלי־בתים פון שטאט, — איינער א האנטווערקער, דער צווייטער א סוחר און דער דריטער פארקויפט ברילן —, זיי האבן ארויפגעזויגן אויף זיך בגדי שבת און אוועק אויף א שמועס צום מיניסטער.

אין איינעניש האט מען אפילו פארגעסן זיך צונויפריידן, ווער עס זאל רעדן מיטן מיניסטער, וואס און וועגן וואס מען זאל רעדן.

דער מיניסטער האט דאן גענהיימן אריינלאזן די דעלעגאציע און זיי געשענקט אכט מינוט צייט זיך אויסצוריידן.

נאכן ערשטן „שלום־עליכם" פרעגט זיי דער מיניסטער:

„פאנאוויע, פונוואנען האט איר געווסט, אז א מיניסטער קומט צו אייך?"

— ענטפערט איינער, — „דורך רוח הקדש!"

דער מיניסטער איז נישט איבערצייגט.

[1] „באראנאוויטשער וואך" פון 15 מאי 1936

פון היימישן פאלקלאר

מתתיהו בערעזאווסקי

ר׳ יחיאל הירשל יאסעלעוויטש

(א פאלקסטיפ)

ווי אַן אַלטער דעמב איז געווען ר׳ יחיאל הירשל בר׳ יהודא ליפּא ממוש.

שוין אין די זיבעציקער האָט ער זיך נישט געוואָלט אונטערגעבן דער אַלטקייט. ער האָט זיך גוט געהאַלטן. זיינע באַוועגונגען זענען געווען רירנדויקע, און זיינע שווערע שטיוול האָבן געקלאַפּט צום טאַקט — שאַרף, פעפּט אין אַנטשלאָסן. א קלוגער ייד מיט א גזונ׳ טער לאָגיק, שטאַרקן כאַראַקטער, רייכער לעבנסדערפאַרונג, גרונטיקן יושר און גוט־מוטיק הומאָר.

שוין אין טיפן עלטער האָט ער נאָך אַרומגעהאָוועט און געהאַלפֿן זיין זון אפֿרים אין זיינע תבואה־געשעפטן אויפֿן מאַרק מיט די גויים.

אויף דער פֿראַגע, אפֿשר איז שוין צייט אַ ביסל אָפּצורוען? — פלעגט ער ענטפֿערן: ווייס איך וואָס? באַזאָרגן זיך מיט אַ פּאָטשיילע אין שמעק טאַבאַק, און זעצן זיך אין שטיבל אונטערן אויוון זאָגן תהילים, לערנען עין יעקב און משניות, דערציילן מעשׂיות, וועלן אַ שיינער ייד און וואָלטן אויפֿן מלאך המוות? ניין! עס איז פֿאַר מיר קיין עסק נישט, איך האָב צו דעם קיין געדולד נישט. וען זיך וועל באַקומען אַ „פּאָווסטקע" אויף יענער וועלט, בין איך גרייט צו גיין. איך בעט נאָר, עס זאָל נישט זיין קיין לאַנגער „קימפּעט"...

יארן־לאַנג איז יחיאל הירשל געזעסן אין דאַרף צווישן גויים; ער איז דאָרט געווען אַלץ: דער „געלערנטער ייד" (אוטשאַני יעוורעי), אַ יועץ, אַ שופט און אויך אַ פּראָשענינ־שרייבער.

אַליין אַ פּרידלעכער מענטש, האָט ער געהאַלטן, אַז צום יושר פֿאַדערט זיך כּוח. אַז עס פֿלעגן צו אים קומען אַ מאָל דער־שלאָגענע יידן צו באַקלאָגן זיך אויף זייערע פֿלוניתעטס — וועט עס האָט אַ „מכשפה", אַ „כלבתא", און וועט סתם אַ „מרשעת", — פלעגט יחיאל הירשל זאָגן מיט איראָניע: לעולם איז נישטאָ קיין שלעכטער אויוון אַדער אַ שלעכטע ווייב. צו אַ שלעכטן אויוון לייגט מען צו נאָך אַ שייטל האָלץ און ער איז גוט, און דאָס זעלבע איז מיט אַ שלעכטער ווייב, — נאָך אַ שייטל האָלץ און זי ווערט גוט...

דערביי האָט ער זיך חס ושלום קיינמאָל נישט באַנוצט מיט זיין „טעאָריע", נאָר כּדי צו פֿאַרשטאַרקן זי — האָט ער געבראַכט א ראיה פון דער תורה: אין בראשית ביים ענין פון אדם וחוה שטייט „והאשה נתנה לי מן העץ ואוכל". מאָכט דער „בעל הטורים", — „לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה".

„פֿאַרשטייט איר" — פלעגט יחיאל הירשל אויסרופן מיט טריאומף, — „די גאַנצע צרה איז דאָרטן געווען, וואָס חוה האָט זיך געכאַפּט די ערשטע צוים שטעקן; ווען פֿאַרקערט, אדם נעמט זיך דער ערשטער צום „דרוק", — וואָלט די געשיכטע גיינען אַן אַנדער געשיכטע און די וועלט — גאָר אַן אַנדער וועלט".

איינמאָל, אין אַ ווינטערדיקער נאַכט, האָב איך געהערט אין שטיבל אונטערן אויוון א שמועס. א חסידישער יונגערמאַן האָט זיך באַקלאָגט פֿאַר יחיאל הירשלען אויף זיין ווייב. נאָכן אויסהערן זיינע טענות האָט יחיאל הירשל געזאָגט:

— א שידוך איז געגליכן צו א בלאָטע, וואָס מער מען קלייבט, אַלץ מער פֿאַלט מען אַריין.

— בין איך דען געווען אַזוי איבערקלייַבעריש? — האָט זיך אפֿגערופן דער יונגער־מאַן.

— אַדרבא, ניין! איך מיין, אַז זי, דיין ווייב, האָט צופיל געקליבן — האָט געענט־פערט יחיאל הירשל.

ער איז געווען קריטיש בין ציניזם. ער האָט אַלעמען אַריינגעזאָגט דעם אמת גלייך אין די אויגן, אפֿילו דעם חסידישן רבין, אין זיך נישט אפֿגעשראָקן אפֿילו פֿאַרן טויט.

איינמאָל, ביי א לויה, האָט ער זיך אפֿגע־רופן: זאָל מיר מוחל זיין ר׳ משה יאַנקל, ער איז געווען א כשרע אין א פרומע קעלבל — כשר און פרום, אַבער א קעלבל; פשוט, נישט קיין איבעריקער חכם.

— שא, שא! דרך ארץ פֿאַרן נפטר! — האָבן זיך אויף אים אַנגעבייזערט עטלעכע יידן.

— אין וואָס מיינט איר, אַז מען שטאַרבט ווערט מען קלוגער? — האָט געענטפערט יחיאל הירשל —, וואָס נישט געלערנט ביים לעבן, וועט מען נאָכן טויט זיכער נישט לערנען — האָט ער צוגעגעבן.

אַן אַנדערש מאָל, ביי א לויה פון א גרויסן חסיד, איז יחיאל הירשל געווען אויפ־גערעגט: „א יושר פון א ירושה" — האָט ער געטענהט — „עס שטאַרבט אַזא יידּ, מיט א האַרץ און מוח, און דערצו נאָך מיט א ברוך אין הויקער, און עס זענען דאָ עטלעכע זין, — לאָזט ער איבער איינעם פון זיי דעם ברוך, א צווייטן דעם הויקער, און דעם מוח מיטן האַרצן נעמט ער מיט זיך אין קבר. היתכן?"

דער גורל האָט געטראָפן ר׳ יחיאל הירשלען זייער ביטער. אין זיין לעבן זענען ביי איר געשטאָרבן א פּאָר ווייבער, קינדער אין איינקלעך, — אין אפשר דערפון האָט זיך גענומען זיין מיטגעפיל פֿאַר יענעמס ליידן. נישט איין מאָל ווען ס׳איז אין שטיבל געקו־מען א ייד א יורד, וועלכער האָט זיך געניי־מיקט אין עטלעכע גילדן אויף אויפצושטעלן צוריק זיין פרנסה, היילן א קראַנקע פרוי, אדער קינד, חתונה מאַכן א טאַכטער, — האָט אים יחיאל הירשל צוגעגעבן מוט און געהאַלפן „מאַכן" געלט.

אַמאָל, ביי א לויה פון זיינעם אַן אַלטן ידיד, האָט יחיאל הירשל דערציילט: „ער איז פון קינדהייט אָן געווען א יתום. אויף איר טייטן בעט האָט אים זיין מאַמע געלאָזט א צוואה פון דריי ווערטער — „ליידן, שווייגן און מיידן", און מיט דעם איז ער דורכגע־גאַנגען א לעבן פון 70 יאָר.

„איך קען עס נישט" — האָט באַמערקט יחיאל הירשל.

אין אַ דרימל איז ער געווען געראטן, — ער האָט נישט געקענט שווייגן און באַזונדערס פֿאַרשווייגן. אין דעם זין איז ער געווען געלעכיק צו יענעם מושער חסיד, וועלכער האָט בעת אַ שריפה אין שטעטל געהערט ווי אַ יידענע זאָגט: „גאָט איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט", און זיך אָפּגערופן: „אָזוי האָט אַ האָלב שטעטל אָפּגעברענט, אַז דו ווּעסט אים געבן גערעכט וועט דאָס גאַנצע שטעטל אָפּברענען!"

אָלס אַרנטלעכער מאַן האָט ער זיך אָפּגעגלאָלטן, אָפילו אין די שוערסטע צייטן, פון זוכן אַ זייטיק פֿאַרדינסטל פון שדכנות. ער האָט געווּסט, אַז אַ סך אומגליקלעכע שדוכים זענען קרבנות פון געלטגייציקע שדכנים, און ער האָט זיי אָנגערופן „מענער־און פרויען־העגדלער". איינמאָל האָט ער עמעסטרס זיין אייגענעם זון אפּרים: „ווי האָסטו דאָס געהאָט אַ האַרץ צו פֿאַרקויפן אָזאַ טייערן יונגמאַן פֿאַר עטלעכע „קאַרבן"!"

די אָלטקייט האָט דאָך גובר געווען איבער יחיאלן, ער האָט זיך געמוזט אונטער־געבן און אַריינגיין אין „מושב זקנים".

מיט דאָנקבאַרקייט פֿלעגט ער רעדן וועגן גרינדער פון „מושב זקנים", ה' ישראל זלמן גאלפערין, און ווען די אָלטע חסידים פֿלעגן באַמערקן: „ער איז דאָך אַ פּריייער!", פֿלעגט זיי יחיאל הירשל עטפערן: „זאָרגט נישט! זייט רוהיק! איך וועל אויף יענער וועלט אַרגאַניזירן אַ וואָך פון מיינע „מושב זקנים־ניקעס" און מיר וועלן פֿאַר קיין פֿאַל נישט דערלאָזן אַריינפירן אים אין גיהנום..."

דער שטאָט משוגענער

ווי אַנדערע יידישע שטעט און שטעטלער, האָט אויך דאָס יונגע באַראַנאָוויטש אַמאָל געהאַט איר קהל'שן באָק, איר שטאָט משוגענעם און אַנדערע קלאַפּער־געצייג פון אַ קהילה.

וואָס אַן אמת זענען זיי שוין דאָן געווען אַ ביסל אָלט־מאָדיש פֿאַר דעם נייעם ישוב. אָלץ אָרום האָט זיך געבויט און באַוועגט, אָלץ איז געווען יונג און ניי, און מען האָט זיך פֿשוט נישט געגויטיקט אין זיי...

דאָך האָט דער קהל'שער באָק אויך גע־האָט זיין גלאָבן עפּאָכע פֿאַרן ערשטן וועלט קריג, ווען ער האָט אַמאָל אָנגעגריפן די ערך־וואַך, וואָס איז געשטאַנען מקבל פּנים זיין דעם צאָר ניקאָלאַיי דעם צווייטן אין אונ־זער שטאָט. אויך האָט ער אַמאָל דעמאָנסט־רירט זיין כוח, ווען ער האָט זיך אַמאָל אַריינגעריסן שמחת תורה אינמיטן די הקפות אין חסידים שטיבל, און ס'איז אויסגעבראָכן אַ פּאַניק צווישן די פרויען און קינדער. אַ נס וואָס דער אָלטער פּייגמאַן האָט אים אָנגעכאַפּט ביי די הערנער, זיך אַוועקגעזעצט אויף אים רייטנדיק — און דער באָק האָט נעבעך געקניט אונטער דער שווערער לאַסט פון זיין געוויכט...

נאָר מילא, אַ באָק איז דאָך מער נישט ווי אַ באָק, אַ שטאָט־משוגענער להבדיל, איז אָבער עפּעס אָנדערש. ער לאָזט זיך נישט אַזוי לייכט אַראָפּשטויסן פון דער אָרעמע. אויף דעם טיטל „שטאָט משוגענער" האָט זיך געפּירט אַן ערנסטע קאָנקורענץ צווישן פֿאַרשידענע פֿרעטענדענטן. איינע, האָשע לאה, האָט גע־קעמפט קעגן דעם „מאָנאָפּאָל" פון מענער אויף משוגעת און געווינן, אַז אויך פרויען קענען זיין משוגע...

באַקאָנט איז געווען פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה מענדל דער משוגענער.

שוין זיין אָנקומען אין באַראַנאָוויטש איז געווען פֿאַרבונדן מיט אַ מעשה. מען האָט אים געפֿרעגט, פון וואַנען איז אַ ייִד? האָט ער געענטפֿערט: „אָ, היגער! ווער ס'קומט אַהער ווערט גלייך אַ היגער".

איינמאָל איז ער אַריינגעפֿאַלן אין גרויסן בית־מדרש — פרייטיק, שפּעט פֿאַרנאַכט, — און דערציילט: איך האָב זיי שוין ריכטיק אָפּגעטאָן, די מתפּללים פון אָלטן בית־מדרש. בעצם האָב איך געקלערט זיין שבת דאָרטן, נאָר ווי איך בין אַהין אַריין האָבן די בעלי בתים געזאָגט: „מזל טוב! מיר וועלן האָבן אַ פּריילעכן שבת, — מענדל איז דאָ!" האָב איך זיי געענטפֿערט: „איר וועט ביי מיר קיין פּריילעכן שבת נישט האָבן, — מענדל איז נישטאָ!", און איך האָב געמאַכט „ויברח".

אַן אָנדערש מאָל איז אַריין אין בעלי מלאכה'שן בית מדרש, געעפּנט די גמרא חולין און אָנגעהויבן לערנען: „הכל שוחטין ושחיטתן כשרה חוץ מחרש, שוטה וקטן", — אַלעמען מעג מען קוילענען, און עס איז אַ כשרה מצוה זיי אויסצוקוילענען, אויסער אַ חרש, שוטה וקטן...

ער האָט רענקלעך פּיינט געהאַט הערינג, און ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן האָט ער געטענהט, אַז אַזוי לאַנג ווי מען שטעלט נישט אָוועק אויף די גאַסן סלוצקער קאָזאַקן מיט פּעסלעך הערינג, און מען צווינגט נישט צו עסן זיי, — איז נאָך נישטאָ קיין מלחמה...

מענדל, אַליין, איז געהרגעט געוואָרן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה ביי די דייטשן, נאָר זיין נאָמען האָט געלעבט נאָך אים ווייטער.

יעדער נייער משוגענער, וואָס איז אָנגע־קומען אין שטאָט, איז געפֿרויגט געוואָרן דורך די ווייסע חברה'ניקעס מיטן טיטל „מענדל". זייער לאָגיק איז געווען אַ פשוטע: אויב עס קען זיין ניקאָלאַיי דער ערשטער און דער צווייטער, פֿאַרוואָס זאָל אויך נישט זיין מענדל דער ערשטער, צווייטער און אפילו דער דריטער.

אָט איינער אָזאַ מענדל איז געווען אַ ייִד, וואָס האָט געקענט לערנען. נאָך דער ערשטער מלחמה איז געווען אַ תקופה, ווען מען האָט געשיקט הילף פון אַמעריקע, און מען האָט גערעדט, אַז אַ סך פּעקלעך גייען פֿאַרלאָרן. איינמאָל, ווען ער איז אַרומגעגאַנגען פֿאַר־טראָכט און פֿאַרזאָרגט, איז צו אים צוגע־גאַנגען אַ ייִד און זגעזאָגט: „זאָרגט נישט ר' מנדל, דער אויבערשטער וועט אייך שוין צושיקן זיין הילף!"

— „אַ, גאָט שיקט טאָקע זיין הילף, נאָר איך האָב גהערט, אַז אויפן וועג גנבעט מען עס אַוועק" — האָט געענטפֿערט מענדל...

„משה בן שרה"

משה בן שרה, אַ חסידישער יונגערמאַן, איז געווען אַ הויכער, אַ בלאָנדער, מיט אַ דונערנדיקער שטימע. אַן אמת־זוכער און אַ מאַנער פון גערעכטקייט.

דאָס שפּריכוואָרט זאָגט, אַז „פֿאַרן אמת שלאָגט מען", — איז ער טאָקע נישט איינמאָל געשלאָגן געוואָרן פון די, וואָס דער אמת האָט זיי נישט געשמעקט.

די גויים האָבן אָפּילו געזאָגט, אַז ער איז, אין זיין אויסערלעכן אויסזען, שטאַרק ענלעך צו זייער „דערלייזער"... דאָך האָט ער פון זיי אויך געכאַפּט קלעפּ.

פּונדעסטוועגן האָט ער זיך נישט אָפּגע־האָלטן פון זיין אמת. ער האָט געלייגט אַ סד צייטונגען, איז אלץ זיך אינטערעסירט,

וועגן אלץ העפטיק דיסקוטירט און אויף אלץ שארף רעאגירט.

איך דערמאן זיך אייניקע עפיזאדן. אמאל האט א פוילישער פאליציאנט אויפגעהאנגען אין שטאטישן גארטן א שילד: „מען טאר נישט שעדיקן קיין בוימער!", איז באלד צוגעגאנגען צו אים משה בן שרה און גע־פרעגט: „פארוואס בוימער טאר מען נישט שעדיקן, און יידן מעג מען יא שעדיקן?"

אן אנדערש מאל האט מען אויף א זיצונג פון קהילה־ראט פארגעשלאגן אייזנשרייבן דעם פראפעסאר איינשטיין אין גאלדענעם בוך פון קרן הקימת.

— „פארוואס? פאר וועלכע מעשים טובים?"

— האט זיך אפגערופן משה בן שרה פון דער גאלעריע.

— „איך ווייס? מען זאגט, אז ער האט עפעס אנטדעקט א שטערן, א פלאנעט" — האט אים דערויף פארזוכט א ייד צו דער־קלערן.

— „טא וואס איז דא דער אויפטו?" — האט ווידער געדונערט דער קול פון משה בן שרה — „איך פארשטיי, ווען ער אנט־דעקט אן ארט, ווו יידן וואלטן געקאנט פריי לעבן און רוהיק ארבעטן, — אט דאס וואלט געווען אן אויפטו! א שטערן, וואס מען קען נישט דערגרייכן אהין, איז קיין אויפטו נישט..."

וועך ס׳איז מוחל, און וועך נישט...

ביי נחום שאצקעס האבן זיך נישט גע־האלטן די ערשטע קינדער, און ער איז געגאנגען פרעגן אן עצה ביים אלטן סלא־נימער רבי׳ן וואס צו טאן?

— באטראכט זיך, אפשר האסטו אמאל געזינדיקט און דארפסט תשובה טאן? — האט געזאגט דער רבי.

האט נחום שאצקעס געקלערט און גע־טראכט און דערמאנט זיך, אז אמאל — וועך ער איז נאך געווען א יונגער בחור, — האט מען אים ערעדט א שדוך און ער האט זיך געזען מיט א יונגער, שיינער מיידל. זי איז אים שטארק געפעלן געווארן און ער האט מסכים געווען אויפן שידוך.

צו די „תנאים" האט ער זיך ארומגעזען, אז מען האט אים אונטערגערוקט גאר א שווערסטער — אן עלטערע און א מיאוסע.

אין זיין פארצווייפלונג האט ער זיך ארויס־געגנבעט שטילערהייט פון שטוב און זיך געלאזט לויפן העט־וייט, ווהין די פיס האבן אים געטראגן.

— האסטו פארשעמט א יידישע טאכטער, די דארפסט בעטן ביי איר מחילה, און בזכות זו זאל השם יתברך רחמנות האבן אויף דיר — האט זיך אפגערופן דער רבי.

און אז דער רבי הייסט, איז נישטא קיין ברירה. האט זיך נחום נאכגעפרעגט ווו די פרוי געפינט זיך, און דערוויסנדיק זיך אז זי איז אין בוטען, לעבן סלאנים, איז ער אוועק אהין.

גראד האט ער זיך אנגעשטויסן אויף איר מאן, וועלכער איז געווען באשעפטיקט אויפן הויף, און אים דערציילט דעם גאנצן ענין.

נאכדעם איז ער ארײַן אין שטוב און איבער־געגעבן דער פרוי דעם רבי׳ס בקשה, אז זי זאל רחמנות האבן אויף אים און זיינע צוקונפטיקע קינדער און אים מוחל זיין.

ביים ארויסגאנג פון שטוב האט נחום זיך ווידער געטראפן מיט איר מאן.

— נא, וואס הערט זיך? — האט געפרעגט דער מאן.

— זי האט מיר מוחל געווען! — האט געענטפערט נחום שטראלנדיק פון זיין הצל־חה און גרויס פרייד.

— אזוי, זי האט דיר מוחל געווען!? אבער איך, איך וועל דיר אייביק נישט מוחל זיין וואס דו האסט זיך אמאל אפגעטראגן באצייטנס און איבערגעלאזן פאר מיר דאס פעקל —, האט זיך אפגערופן דער מאן...

פון וואנען די הגדה הויבט זיך אן

איינמאל, דעם ערשטן טאג פסח, וועך די חסידים האבן געשמועסט וועגן דעם נעכטיקן סדר, איז ארייגעקומען נוח דער מלמד און דערציילט, אז ביי אים איז כמעט פארשטערט געווארן דער סדר. מעשה שטן האט ער זיך צעקריגט מיט זיין פלוניתע און ארויס פון שטוב.

ארומדרייענדיק זיך אזוי אין דרויסן האט אים באגעגנט דער אדוואקאט מישקאווסקי און געפרעגט: „ר׳ נוח, וואס איז מיט אייך?"

אין זיין פארלעגנהייט, האט נוח אויסגע־גאסן פאר אים זיין ביטער הארץ און דער־ציילט דעם גאנצן ענין.

אדוואקאט מישקאווסקי האט אים געמוסרט: „ס׳טייטש, ר׳ נוח, יידן פארן פון מרחקים צו פראצעס דעם סדר ביי זיך אין דער היים און איר פארלאזט גאר די שטוב, ווייב און קינדער, און..."

זיינע רייד האבן געווירקט. ר׳ נוח האט זיך איבערגעבעטן מיט זיין ווייב און געפרא־וועט א סדר כהלכה.

— און וואס איז מכוח אדוואקאט מיש־קאווסקים סדר? וואס האט ער דאן געטאן אין דרויסן? — האט געפרעגט א ניגערישקער חסיד.

— ער האט אודאי געענדיקט פריער דעם סדר —, האט זיך אפגערופן ר׳ אברהם שמואל זאבלאצקי, אן ערנסטער ייד און גראד נישט קיין וויצלינג, — זיין הגדה הויבט זיך דאך נישט אן פון „הא לחמא", נאר פון „דבר אחר"...

וואס קאסט טייערער: א גאנצע אדער א צעבראכענע זאך?

ה׳ ישראל קצב האט אמאל געבויט אן אויוון און באשטעלט א וועגעלע מיט גלאז־ברוכווארג ביי א טרעגער, א חסידישן יונגן־מאן מיטן נאמען דוד.

וועך יענער האט אים געבראכט די „סחורה" און געזאגט דעם פרייז, האט קצב געטענהט, ס׳איז צו טייער.

— ס׳טייטש, נאנצע פלעשער קאסטן דאך א סך ביליגער!? — האט ער צוגעגעבן.

— האסט זיך איצט ארומגעזוכן, אז צע־בראכענע זאכן קאסטן טייערער? באמת, שוין צייט צו ווייסן! האסט א פאר פיס, איינע א גאנצע און איינע א צעבראכענע,—זאג אליין, וועלכע קאסט דיר טייערער? — האט בא־מערקט דער יונגערמאן.

„קוימענזיס" רחמנא ליצלן...

דוד דער טרעגער איז געזעסן אמאל, אין א ווינטער אוונט, אין שטיבל ביים אויוון צווישן עטלערע יידן, וועלכע האבן אים געזאגט מוסר, פארוואס ער, א ייד א מטופל מיט קינדער, זוכט נישט קיין אויבערשעהן און זיצט לעם אויוון.

— פארשטייט איר מיר, רבותי, — האט דוד דערקלערט — אין דער וועלט זענען דא

צוויי מיליאַרד מענטשן און ביי אַ גלייכער און גערעכטער פאַרטיילונג פון דער אַרבעט, קומט אויס פאַר יעדן דערוואַקסענעם מענטשן נאָר אַ צוויי שעה אַרבעט. איך אַרבעט 8 שעה און מער בין איך נישט מחוייב צו אַרבעטן פאַר ליידיק־גייער...

— איך הייב נישט אַן צו פאַרשטיין, וואָס ער רעדט? — האָט באַמערקט אַן אַלטער ייד.

—און איך פאַרשטיי שוין יאָ, וואָס ער רעדט, — האָט זיך אָפגערופן אַן אַנדער אַלטער ייד — דאָס איז „קוימעניזם" רחמנא ליצלן...

ראובקע טורעצקי פסקנ׳ט א שאלה

ערב פסח איז געווען יענער יאָרייד אין שטעטל. די רבנים און דיינים זענען פאַר־פליישט געוואָרן מיט שאלות.

איינמאָל, — דערציילט ראובקע טורעצקי — איז ער אַריין צום מושער רב און ער איז גראָד געווען זייער פאַרטאָן אין אַ וויכטיקן ענין, — פישל דער הינקעדיקער איז געקומען מיט אַ שאלה: זיין ווייב האָט געלאָזט קויל־נען אַן עוף און ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס פעלן די געדערים.

— זייט מיר מוחל, רבי — האָט ראובקע געזאָגט —, אַן ענטפער אויף אַזאַ שאלה דאַרף מען נישט זוכן אין יורה דעה, נאָר, להבדיל אלף הבדלות, אין מיסט־קאַסטן.

און כך הווה, מען האָט געזוכט און געפֿר־נען... די יידענע איז געווען אַ ביסל צעטראָ־גן ערב יום־טוב און פאַרגעסן, אַז זי האָט שוין פריער אַרויסגעוואָרפן די געדערים...

א וויזע אויף יענער וועלט...

אין שוועדן צייטן האָבן אַ סך מושער יידן עמיגרירט קיין אַמעריקע און איבערגעלאָזן אין דער אַלטער היים פריוון און קינדער, שטרויענע אַלמנות און יתומים, וועלכע האָבן יאָרן־לאַנג געוואַרט בין זייערע מענער און טאָטעס זאָלן זיך איינאַרדנען און זיי אַריבער־נעמען קיין אַמעריקע.

ימים נוראים צייט איז אַמאָל שלמה דער שמש געגאַנגען אויפן בית הקברות. אונטער־וועגס האָט אים אָפגעשטעלט אַן אמתע אלמנה, און אים געבעטן זי דערמאָנען צום גוטן ביי איר מאַן.

צוריקגייענדיק פון בית עולם, וועג ער איז ווידער פאַרבייַ די ווינונג פון דער אלמנה, האָט זי אים געפרעגט:

— נא, ר׳ שלמה, וואָס הערט זיך?..

— זאָרגט נישט שרה פעשע — האָט ער איר געענטפערט — די ערשטע צייטן גייט עס צו אַ ביסל שווערלעך. זייט רוהיק, ווי נאָר ער וועט זיך איינאַרדנען וועט ער אייך אי״ה שיקן פאַפירן אין אַריבערנעמען אַהינצו...

אינטואיציע

איינמאָל, בעת דער חסידישער דיין ר׳ ניסן איז געגאַנגען פאַרנאַכט אין גאַס, איז ער אָפגעשטעלט געוואָרן פון אַ גרופע בחורים און מיידלעך, וועלכע האָבן דיסקוטירט צווישן זיך וועגן אַ געוויסן ענין, און איינער פון זיי האָט אים אַ פרעג געטאָן:

— איר זענט אַ חסיד, האָט איר דאָך געוויס אַ רבין? מיט וואָס זענט איר זיכער אין אמת פון אייער וועג, און אין אייער רבין?

— גלויבסט דאָך מסתמא אין ליבע? — האָט אים ר׳ ניסן געענטפערט, — מיט וואָס ביסטו זיכער, אַז דיין אויסדערוויילטע איז די ריכטיקע? אלא וואָס, דיין אינטואיציע זאָגט דיר, אַז דאָס איז דיין באַשערטע, און זי איז פאַר דיר די בעסטע און די שענסטע. אזוי איז אויך מיטן חסיד, זיין אינטואיציע דיקטירט אים צו זען אין רבין זיין גייסטיקן פירער, און אין חסידות — דעם וועג צום אמת. מען דאַרף נאָר זיין אַרנטלעך צום אייגענעם געווישן — האָט צוגעגעבן דער דיין.

רבי, איר האָט מיך געפאָקט

דער אַלטער ר׳ הירש פייגמאַן האָט אַמאָל געהאַט אַ דין תורה ביים דיין, הרב ר׳ זאב מאיר שיינבערג ז״ל.

— רבי, איר האָט מיך געפאָקט! — האָט זיך אָפגרופן דער אַלטער פייגמאַן נאָכן אַמביציע, און ווען דער אַלטער פייגמאַן האָט געהאַלטן אין סאַמע ברען פון דאָוונען, איז ער צו אים צוגעגאַנגען און גזעאָגט:

— ר׳ הירש, אויב דו מאַנסט געלט, קומט דיר, עס איז דיינס. אָבער אויב די ביסט דער עיקר אויסן „אַרויסנעמען" עס פון יענעם כדי אים „אַנצוזעלרנען", טוסטו אַ גרויסע עוולה אַן אַרעמען יידן, און דאָס טאָר מען נישט.

— רבי, איר האָט מיך געפאָקט! — האָט זיך אָפגערופן דער אַלטער פייגמאַן נאָכן מאָל, אַז ס׳האָט אויסגעבראָכן אַ גרויסע שרפה אין אַ דאָרף.

„עלינו לשבח"

איינמאָל איז אין גרויסן בית מדרש געווען אַן עיכוב הקריאה איבער קהלשע ענינים, און ס׳האָט אויסגעבראָכן אַ גרויסע מחלוקת.

כדי צו באַרוהיקן דעם צעהיצטן עולם, איז אַרויף אויפן בימה אַ קלוגער בעל־הבית און גזאָגט:

רבותי! איצט איז מיר רעכט פאַרוואָס מיר זאָגן נאָכן דאָוונען די תפילה „עלינו לשבח... שלא עשנו כגויי הארצות".

די גויים שלאָגן זיך אַרום אַ גאַנצע וואָך אין שענק און אויפן מאַרק, און אַז עס קומט זונטיק אינדערפרי, גייען זיי רוהיק און ניכטער אין זייער קירכע. און דאָרט איז שטיל.

ביי אונז יידן איז אַבער פאַרקערט. מען האַנדלט און מען אַרבעט אַ גאַנצע וואָך רוהיק און ניכטער, און אַז מען קומט שבת אין בית מדרש, ווערט מען מיטאַמאָל שיכור פון קהלשע געשעפטן, גבאות, עליות, כיבודים וכדומה, און מיר קריגן זיך, און מיר רייסן זיך אָרום אין אַ מקום קדוש, ווי „זייי" אויפן מאַרק און אין שענק, להבדיל.

א ווייב, א שטוב און קדחת

אַ מושער יידּ, אַ גרינער, האָט זיך אַמאָל גערטראָפן אין פאַריז מיט זיינעם אַ שטעטלשן, אַ מאַדערניזירטן. יענער האָט אים איינגעלאַדן אין אַ קאַפע און זיי האָבן אָנגעהויבן שמועסן.

— האָסט אַ ווייב? — פרעגט דער מושער.

— אַ „פרוי"! — פאַרריכט אים זיין שטעטלשער.

— האָסט אַ שטוב? — פרעגט ווייטער דער מושער.

— אַ „הויז"! — פאַרריכט אים ווידער זיין באַקאַנטער.

דער קעלנער לייגט זיי פאַר פיש און דער מאַדערניזירטער לאַנדסמאַן אָנטוזאָגט זיך פון עסן פיש.

— פאַרוואָס ווילסטו נישט עסן קיין פיש? צי דען האָסטו קדחת? — פרעגט דער „גרינער" מושער.

— „פיבער"! זאָגט מען — האָט באַמערקט מיט אויפרעגונג זיין באַקאַנטער.

— וואָס דרייסטו מיר אַ קאַפּ?! פרוי,

הויז, פּיבער!.. — האָט זיך אָפּגערופן דער מושער — איצט וויס איך שוין און זע שוין וווי עס האָלט מיט דיר: האָסטו אַ וויב, האָסט אויך אַ שטוב און בסך הכל האָסטו קדחת...

„קישקע געלט"

„קישקע געלט" האָט געהייסן דאָס געלט וואָס אַ יידישער פּאָפּ פון זיין ביסן ברויט כדי צו שפּאָרן. שווער איז געווען דאָס לעבן אין דער אַלטער היים, באַזונדערס אין מוש. גרויס איז געווען די אַרעמקייט, ביטער — די נויט. און דאָ קומען פּאַר שריפות און אַנזעצן. ס'קומען אַן שווּאַכקייטן און קראַנק־הייטן. ס'רוקט זיך אונטער די עלטער. ס'וואַקסן אונטער טעכטער וואָס מען דאַרף חתונה מאַכן און ס'מאַכן זיך אָפט סתם צייטן אַן פרנסה. עס איז קיין ברירה נישט געווען, מען האָט געמוזט שפּאָרן „על כל צרה שלא תבוא" („מאַלע וואָס עס מאַכט זיך").

דערפון אויך די קלאַסישע קמצנות: מען פלעגט שפּאָלטן אַ שוועבעלע אויף 4 טיילן, כאָפּן אַ „צי" פון יענעם'ס אַ ציגאַרעט אַדער לפחות איינשלינגען דעם רויך. פּריש ברויט איז געווען אַ „דלות" („עס שלינגט זיך") און טאָמער האָט מען זיך אָמאָל פאַרגונען צו נע־מען אַ שטיקל צוקער צום טיי, האָט מען עס נישט געטאָרט האַלטן „קענן דעם שטראָם", נאָר אין אַ זייט, עס זאָל נישט צעגיין אַזוי שנעל...

אין דער אַלטער מוש האָט מען אָפּילו נישטם געווווסט, אַז עס זענען פאַראַן אויף דער וועלט שקאָטן, דאָך האָט מען די מלאכה פון קמצנות געקענט אַ סך בעסער פון זיי. מען האָט געהאַט אייגענע יידישע איינפאַלן און סיסטעמען.

באַקאַנט איז געווען די מעשה מיט אַ יידן, וואָס האָט אויף זיין טויטן בעט זיך אָפּגערופן צו זיין זון: ווי קען איך אָוועק פון דער וועלט און לאָזן דיך אַליין. דו וועיסט דאָך נישט ווי צו לעבן, קענסט דאָך אָפּילו קיין בגד נישט היטן. צי דען זעסטו נישט, אַז דו שטייסט בייַ דיין גוססדיקן טאַטן צוקאָפּנס און באַלד וועסטו דאַרפן רייסן קריעה, — צו וואָס טראָגסטו אַזאַ גוטן רעקל?..

און דאָס שפּאָרן האָט זיך אָנגעהויבן אַזוי: האָט אַ יייד „צוואַמענגעקראַצט" 90 קאָפּיקעס, פלעגט ער באַרגן נאָך 10 און „מאַכן" פון דעם אַ רובל.

דער „קאָנסערוואַטיווער" („אַלט פרענקי־שער") קמצן האָט דעם אָפּגעשפּארטן רובל אַריינגעשטעקט אין אַ זאַק און באַהאַלטן אונטערן שניק. דער „מאָדערנער" שפּאָרער פלעגט אַריינלייגן אין באַנק און דער „ריזי־קאַנט" פלעגט אָפּגעבן אַ סוחר אויף פּראָצענט.

גרויס איז געווען דער וויטאַק, וועמען האָט געמוזט אַן אָפּגעשפּארטן רובל צוריק אַריסנעמען און צעבייטן עס אויף קליינגעלט, אָבער שרעקלעך איז געווען די טראָגעדיע, וועמען אַ סוחר אַ „נגיד" פלעגט אַנזעצן. עס פלעגט ברענגען צום חורבן פון אַ סך משפּ־חות. עס פלעגן דאָן „פּאַרבערענט וועלן" די ירושות פון אלמנות, נדנים פון פּאָרזעסענע מיידלעך און דאָס „קישקע געלט" פון עלטערע הענדלער און בעלי־מלאכות.

אויב דער גראָשן פון פּשוטן יידן איז געווען אַ שווער פּאַרדינטער און ער איז געווען דורכגעפּאָפּט מיט בלוט און שוויים ממש, — איז דאָך אויף דעם נישט נאָרמאַלן ווירטשאַפּטלעכן באַדן אויסגעוואָקסן אַ קלאַס פון פּראָצענטניקעס.

אָנגעהויבן האָט אַזאַ פּראָצענטניק זיין קאַריערע אַלס איינפּאַכער מלוה־בריבית מיט אַ היתר־עסקא. שפּעטער, ווען ער האָט גע־קראָגן מער געלט, איז ער געוואָרן אַ נושך נשך און פלעגט שרויפן פּראָצענטן. צום סוף איז אַזאַ איינער שוין געוואָרן אַ „מענטשן פרעסער" און ווי אַ גרויסער פיש פלעגט ער אייגשלינגען אַלע קלענערע פישלעך אויף זיין וועג.

אַזוי איז אַ געוויסער ג. פון אַן אַרעמאַן געוואָרן מיט דער צייט אַ גרויסער גביר און באַדעם ווען מען האָט אים אין אַ קריזיס אָנגעזעצט פון אַלע זייטן, האָט ער געקלאָגט: איך בין שוין אויס מענטש, איך בין גע־וואָרן אַ זיפ; יעדער אָנגעזעצטער רובל מאַכט מיר אַ לאָך אין האָרצן און איך בין אינגאַנצן צעלעכצרט...

דער פאַלקסהומאָר האָט זיך סאראַקאסטיש נוקם געווען אין די פּראָצענטניקעס און גע־זאָגט, אַז זיי וועלן נישט אויפשטיין תחיית המתים. יעדער אייגנער וועט דאָן געפּרופן ווערן צוריקצוקערן צו זיין באַשעפּטניקונג אין לעבן, און צום פּראָצענטניק וועט מען זאָגן: „ליג, ליג! פּראָצענטן וואָקסן!"

אנזעצן, באנקראטן און רעגוליאציעס

מיט דער צייט, מיטן אָנטוויקלען זיך פון ווירטשאַפּטלעכן לעבן, איז אויף דעם געביט אויך געשען אַ גרויסער פּראָגרעס. מען האָט שוין נישט אַזוי „אָנגעזעצט" „עמך", ווי „באַנקראָטירט" האָנדלס־געזעלשאַפטן און בענק. נאָכדעם זענען געשאַפן געוואָרן די אַזוי־גערופענע „רעגוליאַציעס". די חובות פלעגן רעגולירט ווערן און דער קונה האָט געמוזט צאָלן אַן עקסטרא פּראָצענט אויף יעדער סחורה אויפן חשבון פון די באַנקראָטן און רעגולאַציעס. יידן, מאַנופאַקטור־סוחרים, וועלכע האָבן דאָן געלעבט פון איין באנקראָט צום צוויייטן, האָבן זיך געוויצלט און געזאָגט, אַז מאַנופאַקטור קלעקט אויף אַלץ: אויף לעבן אַ לוקסוס לעבן, אויף שיקן קינדער שטודירן קיין אויסלאַנד, און פאַר זיי אַליין אויף פאַרן אין די אויסלענדישע קורערטער, אויסער... אויף צאָלן חובות און וועקסלען.

נאָר מילא, אויף איין זאַך מוז מען פאַר־ציכטן — פלעגן זיי צוגעבן.

רבי, זאגט דעם אמת'ן אמת:

מיין ווייב קען מאַכן אַ קוגל אַדער נישט?

דער אַלטער סלאָנימער רבי איז געווען אַמאָל שבת אין מוש. אויף צומאָרגנס זונטיק איז אַריין צו אים אַ חסיד, וואָס האָט גע־בראָכט אַ קוגל צום דבינ'ס טיש, און גע־זאָגט:

רבי, איך ווייס, אַז מפני דרכי שלום בית צווישן מאַן און ווייב מעג מען זאָגן אפילו אַ ליגן, אָבער דאָך בעט איך אייך, זאָגט מיר דעם אמת'ן אמת: „מיין ווייב קען מאַכן אַ קוגל אַדער נישט?"

„עלילת דם"

ביז דער נאָצישער אקופּאַציע זענען אין באראַנאָוויטש נישט געווען קיין פאַראַמעמן. די בייזוויליקע גייסטער פון אַנטיסעמיטיזם פלעגן פון צייט צו צייט דאָך פאַרשפּרייטן פאַרשידענע העצעס און קלאַנגען, און פאַר פסח פלעגן זיי אַמאָל זיך אויך דערמאָנען אין דער אַלט־פאַרשיבלטער „עלילת דם".

איינמאָל, ערב פסח, איז אַריין אַ גוי אין געשעפט פון אַ באַקאַנטן יידן און געפרעגט אים:

— צי איז דער בלוט־עסק אמת אַדער נישט?

— און וואָס שטעלסטו זיך פאָר? ווי האָלסטו? — האָט געפרעגט דער ייד.

— איך ווייס? מעגלעך יאָ, מעגלעך נישט?! — האָט געענטפערט דער גוי.

— איך קען דיך איוואַן! — האָט דער ייד באַמערקט — דו דערשמעקסט באַצייטנס אין וועלכן אַרטיקל סחורה מיר נויטיקן זיך; ערב סוכות ביסטו דאָ מיטן סכך, און עטלעכע טעג שפּעטער — מיט די הושענות. אָזוי אויך פּאָר פּסח — מיט די פּרישע פּאָמעלאך. ווען דו וואָלסט נאָר געהאַט אַ שטיקל חשד, אַז מיר דאַרפן קריסטלעך בלוט, וואָלסטו געקוי־לעט דיינע אייגענע עלטערן און פּאָרגעלייגט זייער בלוט פּאָר אַ שווארצן געפּעפּערטן פּרייז...

בעלי דברים

דער מושעה רב ר׳ אליעזר יהודה ז״ל איז געווען אַ קלוגער ייד. אינמאָל, נאָך אַ דין־תורה, האָט ער כאַראַקטעריזירט בײַידע בעלי דברים.

דער ערשטער, אַ גרויסער, אַ הויכער, עפּנט אַ מויל אויף איינצושלינגען זיין קעג־נער.

דער אַנדערער, אַ קלייניטשקער, לאָזט זיך כלומרשט איינשלינגען; ער דרינגט אַבער אַריין רוהיק אין זיין קעגנערס קערפּער און פּרעסט אים אויף, שטילערהייט, זיין האַרץ.

ענלעכעס

איינמאָל, בעת אַ דין־תורה בײַ ר׳ אליעזר יהודה, האָט זיך איין צד זייער אויפגערעגט און זיין קעגנער האָט געשמייכלט.

— וואָס שמייכלסטו? — האָט געפרעגט דער רב.

— רבי, עס שטייט „כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה״ — האָט באַמערקט דער בעל דין.

— יא, אָבער דער וואָס ברענגט יענעם אין כעס אַריין, איז געגליכן צו דער עבודה זרה אַליין — האָט געענטפערט דער רב.

גלגולים

איינמאָל האָט משה בן שרה באַגעגנט אַ זעלבסטצעפרידענעם בעל־הבית, און ווען יענער האָט אַנגעהויבן צו דערציילן וואָס ער טוט אויף לטובת הכלל, האָט משה אַנגע־הויבן אויף זיין שטיגער צו אינטערעסירן זיך אויב ער טוט עס מיט אַן אמת לשם שמים אָדער לשם כבוד?!

דער דאָזיקער „קריץ־פּאָרהער״ האָט אַרויסגעבראַכט דעם יידן פון די כלים, און זיין אויפרעגונג האָט ער זיך אַפּגערופן:

לאָז מיך אַפּ זימיר אינטערעסירט איצט קיין זאַך נישט, — איך בין גרייט אַפּילו מגולגל ווערן אין אַ הונט, אַבי בייסן משה בן שרה׳ן.

„אברהם״

דער אַלטער סלאָנימער רבי איז אמאָל געווען אויף אַ „ברית״ בײַ זיינעם אַ חסיד אין באַראַנאָוויטש. ווען ער האָט געזאָגט „ויקרא שמו בישראל״, האָט דער פּאָטער פון קינד געשווויגן פון איבערראַשונג און דער רבי האָט אויסגערופן:

„אברהם!״

נאָכן „ברית״ האָבן די חסידים אים גע־פרעגט: פּאָרוואָס דוקא „אברהם?״

— גאָנץ פּשוט, ווען דער טאָטע שטייט ווי אַ תּרח, דאַרף דער זון הייסן „אברהם״ — האָט געענטפערט דער רב!..

פטרן א טאג ארבעט

אברהמ׳ע דער מולער איז שטענדיק גע־ווען פּאַריאָגט אין זיין אַרבעט ביים בויען און פּאַרריכטן אויוונס.

וואָס וועט זיין ר׳ אברהם, אַז ס׳וועט קו־מען אמאָל דער טאָג און איר וועט מוזן אַ שטאַרב טאָן? — האָט מען אים איינמאָל געפרעגט.

— מילא, וועט מען מוזן פטרן אַ טאָג אַרבעט — איז געווען זיין ענטפער.

„משיח׳ס צייטן״

אין מוש איז געווען אַ פּריסטאָו, וואָס האָט פּאַרשטאַנען יידיש. איינמאָל איז ער אַריין צו אַ יידן און אים באָפּוילן צו רייי־ניקן דעם הויף.

— וויי דערלעבט מען שוין משיח׳ן!? — האָט זיך די יידענע אַפּגערופן.

—אָז משיח וועט קומען און עס וועט זיין אַ יידישע מלוכה, וועט איר קענען זינקען אין בלאָטע ביז איבערן האַלז. דער־וויייל בין איך נאָך דער בעל־הבית, און אין מיין מלוכה מוז זיין רייניקייט און אַרדנונג — האָט זיך אָפּגערופן דער פּריסטאָו.

א „וואגן מיט עבירות״

אין די ערשטע צייטן פון באַראַנאָוויטש איז ביי אונז געווען אַ מין „פּעלקער־וואַנ־דערונג״. מען האָט זיך געהאַלטן אין איין קלייבן און איבערקלייבן.

איינמאָל האָט מען געפרעגט אַ בעל־עגלה:

— ווי גייט עס דיר אין דיינע געשעפטן?

— נישט שלעכט — האָט ער געענטפערט, נאָר די עבירות הרגענען מיך אָוועק!

— אַ שטיגער?!

— ווען מען דערֿעט איבערפירן „באַלעבאַ־טישקייט״ פון אַ דירה, גיט מען אַ פלייצע און מען לייגט צו אַ פּאָר הענט, און די אַרבעט גייט גיך. נאָכדעם, אָבער, ווען די בעל־הבית׳טע הויפט אַן צו קרעכצן אויף יעדער קלייניקייט: „עס איז אַן עבירה דאָס צו לאָזן, און אַן עבירה יענץ צו פּאַרגעסן״ — קריכט די אַרבעט ווי פון פּעך, און ביז וואַנען עס קלייבט זיך צענויף אַ וואָגן מיט עבירות, גייט אַריבער דער גאַנצער טאָג און דו האָסט גאָרנישט פאַרדינט פון עסק...

„דער שכל איז מחייב!״

בעת דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה, אין 1905, האָבן זיך געזעסן יידן אין מוש, אין בית־המדרש אונטערן אויוון, און זיך געפּיל־פולט איבער דער סטראַטעגישער לאָגע. זייער לאָגיק האָט געאַרבעט ווי אַן איבער־געדרייטער שלאָס אויף בייַדע זייטן.

האָט דער רוס אַמאָל געהאָט אַ נצחון האָבן זיי געזאָגט: „דער שכל איז מחייב!״ פּאָניע גנב פּרעסט אַריין פונטן ברויט מיט חזיר און דערפּאַר איז ער עזונט און שטאַרק און באַזיגט דעם דאָרן יאָפּאַנטשיק, וועלכער עסט בלויז רייז.

האָבן אַן אַנדערש מאָל די יאָפּאַנער געזיגט, פלעגן זיי זאָגן: „דער שכל איז מחייב!״ פּאָניע גנב איז אַן אומגעלומפּערטער און איבערגעפּרעסטנער חזיר, קיין וווּנדער נישט וואָס דער דאָרער און פלינקער יאָפּאַ־טשיקל באַזיגט אים.

אָזוי האָט שטענדיק „דער שכל מחייב געווען״.

דמויות – געשטאלטן

לזכר נעדרים

ר׳ אליעזר ברנשטיין

ר׳ אליעזר ברנשטיין — מותיקי העסקנים הציוניים בברנוביץ היה ומשך שנים שימש יו״ר הסתדרות „המזרחי״ במקום.

נולד ב־1870 בסלונים, נשא אשה בבריסק והשתקע בשנות התשעים בברנוביץ.

איש דת, ספוג מיטב המסורת של היהדות, אוהב ספר וקובע עתים לתורה. חובב לשון הקודש. מצעירותו נרתם בעול עבודת הציבור והקדיש כוחותיו לפעולה למען ארץ ישראל. העלה את ציון בראש כל שמחה, ובכל חתונד יהודית היה אוסף תרומות למען הקרנות.

ביתו היה פתוח לרווחה לאישי ציבור ולעסקנים ציונים. בימי מלחמת העולם הראשונה מצא מקלט בביתו הרב הגאון ר׳ חיים סולו־בייצ׳יק מברישק, וכשהיה זאב ז׳בוטינסקי בבקר בעירנו היה מתאכסן בצל קורתו.

הקים משפחה גדולה, ששה בנים ובת אחת ורק אחד מהם, שמעון, זכה לעלות לארץ ישראל ב־1936. פרנסתו על בית חרושת קטן לסבון היתה.

חלום חייו היתה העליה לארץ, אולם איתרע מזלו מחמת קשיים ומעצורים. רבים מיוצאי ברנוביץ עלו לארץ בהשפעתו.

אליעזר ברנשטיין, אשתו, חמשת בניו, בתו, חתנו, כלותיו ונכדיו, כולם ניספו בשואה.

משה גרוסמן

ר׳ מנחם מנדל גינצבורג

...מיר, זאת העיירה שבה נולד הדוד (מ.מ. גינצבורג ז״ל), קהילה עברית קדומה היתה, כבת שם ומסורת בתולדות יהודי פולין. נכס כביר היה לה אשר הקנה לה שם עולם: היתה בה ישיבה מפוארה, זאת הישיבה אשר נוסדה ע״י תלמידי הגר״א ואשר שלטה בה מסורת וולוז׳ין ואשר שימשה מרכז לחינוך הרבני בפולין עד מלחמת העולם השניה. מאות בחורים מכל פזורי רוסיה הגדולה התרכזו בה והם שיוו אופי תורני לעיירה.

הסבא שלו, ר׳ שאול בר׳ אלכסנדר גינצ־בורג, איש קאפוסט, היה ממיסדי החסידות בליטא בשליחות רבו ר׳ שניאור זלמן בעל התניא.

אביו ר׳ משה גינצבורג היה מותיקי חב״ד המובהקים. גדול בתורה ובחסידות.

הדוד מנדל — הוא עצמו נישא כבר על הגל החדש. הוא היה אהוב לבו של הסבא, אולם כגודל אהבתו כן גדלו יסוריו על כי הולכים השבילים ביניהם הלוך ורחוק.

מאביו ירש הדוד את ישרנותו ואת אז־רחותו בעולם הרוח, אולם את תקיפותו לא סיגל לו. להיפך — רך היה וכולו משרה שלוה סביבו. מאמא באה לו עדנת אפיו וטוב לבו והענותו לקשי יום. הוא עצמו היה נא־מן מאד לקו חייו ולקדשי נכסיו וגם השכיל לכוון את תנאי חייו כרצונו, ולהשליט את רוחניותו על סביבתו, וגם לעשות מחייו את אשר רצה לעשות מהם, ולגדל את בניו כרוחו ולבנות את ביתו כשאיפתו ולהכניס את אשתו לתוך עולמו ולהגיע סוף סוף למחוז חפצו. אולם כל זה עשה בלי סערת מלחמה, ובלי דחיקת הקץ, ללא האבקות וללא השתל־טות וכאילו ללא התקלות בהתנגדות, כי אם באיזו השפעה רוחנית קורנת מאליה. סוללת דרכים ללבבות בנחת ומטילה — לא מרות — כי אם הענות מתוך חיבה וכבוד.

בילדותו חנך אותו סבא כרצונו. ובשל כשרונותיו גם ראה ברכה רבה בחניכו. גם״ת למד אצל ותיקי המלמדים שבמיר ומחסי־דות — למד אצל הסבא עצמו.

את הדוד שלח סבא (אח״כ) ללמוד להרב מירמנץ׳ — אף היא עיירה קרובה למיר. שנים מספר למד הדוד תורה מפי הרב ההוא ובהערצה רבה היה מספר על דמותו האצילה. רך בשנים היה הרב ההוא ולמדן מופלג ובעל השפעה רוחנית כבירה — וידוע חולי. בעודו צעיר מת הרב האהוב על התלמיד. ועד הלב נגע בי היחס האבהי שגילה הדוד רבות בשנים אל הבנות־היתומות של הרב המת. כבנות משפחה נחשבו ועד סוף ימי שבתו בגולה לא פסקה הדאגה להן ולמשפחותיהן.

וכששב הדוד מירמנץ׳ אל בית אביו אשר במיר — היתה כבר רוח אחרת את נערי העירה. מסביב לישיבה התלקחה אש ההשכלה ולידיה—אותות ראשונים של מהפכה מתקרבת.

בספריתנו בבית היו בילדותי שמורים ספ־רי „ווסכוד״ הכרוכים לשנותיהם עם ר״ת הדוד על גבם, אשר עם צאת הדוד מעירתו, עברו אלינו. באותן חוברות ה„ווסכוד״ היו מסומנים הדפים אשר בהם נדפסו המכתבים אשר הדוד כתב מעיירתו על מלחמת האור

בחושך המתנהלת מסביב לישיבה, הקשור כבר אז עם המשיח הרב יצחק ניסנבוים שהחל אז להיות המנצח על עבודת ציון בסביבה. ומאז — שרשיו העמוקים בספרות הרוסית ובשירה הלירית ובספרות העברית החדשה.

בינתים פרצה „השריפה הגדולה" במיר. המשפחה הענפה התפזרה. והסב שלח את בנו הצעיר אל משפחת חתנו, הוא אבי, — לדוברובנה.

הדוד היה אז אורח מזמן לזמן בביתנו אשר בסטולבצי וארוג במסכת החיים של הבית. אמי דאגה לו ואבא התקשר אתו בעבותות אהבת נפש. בשבילי היה אז — דוד גדול ומשכיל, המתערב במקצת בדרכי חנוכי, ולאחיותי הגדולות ממני, היה גם דוד, גם מעריץ, גם חבר כמעט בן גיל, גם רע לא אכזב. והוא בבית כגדול מבני הבית. את חתונתו של הדוד אזכור מרחוק. כל בני המשפחה נסעו לחתונה, רק אני חליתי ונשארתי עם אחותי השניה שסעדה את מטתי. מששבו מהחתונה לא פסקו מלספר על האשה היפה שנשא הדוד, על חריצותה המרובה, וגם על החותן האמיד — דודו של ד"ר יחאל צ'לנוב, נשיא ציוני רוסיה — ועל ביתו ההדור, בית אצילים פולני אשר בסביסלוביץ.

ומשהתחלתי להתענין בדברים שבכתב, היה אבא ז"ל נותן לי את מכתבי הדוד, למען אלמד על פיהם כתיבה עברית יפה. ואכן היו לי המכתבים האלה — הראשונים אשר קראתי — עולם ספרותי מלא, גם לפי תכנם הרגיש, גם לפי צורתם היפה, גם לפי הלשון העברית הצחה, גם לפי שרטוט הכתב שלקח את לב הילד שבי.

...בימים ההם החלה לעלות שמשה של העירה ברנוביץ, אשר בצומת הדרכים של ויילנה—ביליסטוק—בריסק—מוסקבה. נשקפו לה סיכויי התפתחות. התיישב שם הדוד, פתח קנטורה בנקאית.

בשנת 1899 בא הדוד לברנוביץ, ועד המלחמה בשנת 1914 היה בית הדוד שם — הבית הציוני המרכזי שבעיר, הגדלה והולכת. הופעתו של הדוד על הבמה הציונית החלה בכנסית הציונים במינסק בשנת 1902 ותחומי פעולתו היו קודם מקומיים ואח"כ ארציים.

בעת ההיא החלה להרקם מסורת חדשה של ציונות במשפחה. וכרוכות ירדו ציונות ועברית. עם העסקנות לקרנות ציוניות ועם ההטפה ללאומיות ועם המלחמה ביריבי הציונות — השתרשות בספרות העברית החדשה והתרקבות לשירה ונהייה אחרי כל חוברת חדשה של ירחון עברי. אצל הדוד היתה העסקנות בספריה כעסקנות בציונות. ויסוד הספריה — היא ה„צ'יטאַליה" המפורסמת שבברנוביץ — ראשית לכל חיי הרוח שבעירה ויסוד לבית־מועד לציונות עירו בכל ימי שבתו בה.

וזכורים ההדים שהחלו להיות נשאים מברנוביץ החדשה, שהציונות בה השוררת ובית הדוד הוא המרכז את השלטון הזה. הדוד — המורשה של חובבי ציון. הוא המאסף את יהודי העיר המשלמים שלושה רובל כל אחד. וה„צ'יטאַליה" שלו היא גם בית־כנסת. ובית־כנסת זה — שהוא גם בית־ספרים — הוא בית־היוצר לציוני העיר. בו העתון החדש, בו הספר העברי, בו אוספים את הכספים לקרנות הציוניות ובו גם הוכנסו סדרים חדשים לתפילה: אין מוכרים עליות, אין קוראים לתורה בשם. כולם חברים ולכולם תור לעליות ויש דרך בחלוקת הכבודים. ובמרכז בית־הכנסת — הציונות. כל זה כה חדש ומשונה על רקע המלחמה לציונות בבתי הכנסת של עירות ליטא אז.

ובשל הדוד וביזמתו עולה קרן הציונות בברנוביץ ובסביבות ברנוביץ. צירים נוסעים לקונגרס — פוגשים אותם בברנוביץ במשלחות על התחנה. אבינוביצקי שנתפרסם כנואם גדול נוסע מן הקונגרס לאודיסה. באה משלחת של ציונים עם הדוד בראשה אל התחנה ודורשת ממנו לרדת אל העיר ולמסוד דו"ח. אין אבינוביצקי רוצה לקבל את ההזמנה, עיף הוא והדרך אצה לו — מוציא הדוד מכיסו על תחנת הרכבת מאה רובל. תורם אותן לקרן־הקיימת אם ירד לעיר לנאום. ועתה: אדרבא, ירדה נא אבינוביצקי את התרומה ואל ירד העירה. נוסעים ציונים להלסינגפורס, ומתכנים תכניות — נחטפים הצירים ומובאים ל„צ'יטאַליה" לעשות נפשות למחשבות החדשות. מגיע מוסינזון לרוסיה ומביא אתו „צלוחית של פליטין" חדשה בדמות „הגמנסיה היפואית" מיד הוא מובא לברנוביץ, מאסף תורמים וידידים ומשאיר רושם לא ימחה על הילדים הרכים המתחילים לרקום בלב אגדה מתוקה שיש בה „גמנסיה" וגם „יפו" ומבטיח נצורות. מתחיל גולדשטיין את מסעיו, מופיע שיינקין בארץ — ברנוביץ מאכסנת אותם. והנה גם הכוכבים הגדולים, הגדולים מאוד, שרק המרכזים העשירים זוכים בהם והופעתם חג לגלילות שלמים, וברנוביץ מטפסת ועולה והדוד מעפיל ומעלה אותה והיא הזוכה גם לבקורים האלה: הנה שלם־עליכם בא לברנוביץ, הדוד הוא שהביא אותו, והוא הקורן מהתפעלות לקריאתו והשמחה במעונו עם הופעתו, והוא — שעליו הדאגה העיקרית כאשר מתחולל האסון וברנוביץ פתאום מתפרסמת במלוא העולם היהודי כעיר־מחלטת המסוכנת של חביב האימה. והנה מבהיק אורו של ז'בוטינסקי. בערי השדה נשאות אגדות על התענוג האמנותי של נאומיו. אשרי אוזן אשר זכתה לשמוע לו. והדוד מביא גם אותו ומתאספת כל ברנוביץ ונהרים ציונים מעירות אשר מסביב לברנוביץ, והוא מרצה בתיאטרון ומפטיר אח"כ דברי ספרות ואמנות בקרב המקורבים שבמקורבים בביתו של הדוד עד אור הבוקר. — אשרי אוזן.

ומאז יצאתי לעולם הגדול — היה מרחוק בית הדוד כמשלים את נקודת הבית אשר שם במרחקים. לשם חַשתי מפלט אחרי ימי מאסר. לשם שלחתי את חברי הטוב לחנך את הילדים שכבר החלו לגדול, ולשם הבאתי את רשמי מבקורי הראשון בארץ־ישראל.

עד שבאה מלחמת העולם (הראשונה). אשר עבר על הדוד ועל בית הדוד מאז פרוץ המלחמה אדע רק מפי השמועה. השלוה שבבית המבוסס והאמיד נהרסה עם פרוץ המלחמה. עסקי הבנק חדלו והחזית התקרבה. הבן והבנות הפסיקו את לימודיהם. הבנקאי ניסה להיות סוחר והסוחר הפך פליט. את ההון הרב שהיה שקוע בסחורות שהשאירו בברנוביץ לפני המנוסה — נשא הרוח. הבית הגדול הפך תחנה לצלב האדום. ובעל הבית עם אשתו וילדיו נדד מברנוביץ לסרטוב, ומסרטוב לסמולנסק, ומסמולנסק למינסק, כ־ארבע שנים נמשכו הנדודים. וגם אחרי שוב בית הדוד אל קנו שבברנוביץ בחזרה, אחרי חתימת השלום הזמני, לא פסקו התמורות והנסיונות המרים. שלטון יצא ושלטון נכנס, וכל שלטון בלהוטיו אתו וראשי העדה קרב־נותיו הראשונים. לרגע נשארת ברנוביץ ללא שלטון ומסתדר מעין שלטון עצמי. נבחר הדוד לראש העיריה. באו הצבאות של שלטון חדש ונפרעים ראשונה מן הנבחרים. באו

בולשביקים ויהי הבנקאי לשעבר וראש הציונים שבעיר מטרה לחיצים. באו פוזננצ׳יקים והלרצ׳יקים והחלו פרעות בנוסח שלהם. פעם גם לוקח הדוד ליער ואיימו לירות בו. יצאו בני המשפחה להצילו, וידעו גם הם את נחת זרועם של מגיני פולין.

ושנה ראשונה זו של ראשית פולין המחודשת — היתה השנה שבה הגיעה עבודתו הציונית של הדוד ושל בית הדוד לנקודת הגובה.

ברנוביץ׳ היתה אז סמוכה לגבול הרוסי, מרחק שתי שעות מסטולבצי השוכנת ליד הגבול. ובשדות ברנוביץ׳ הוקם אז המחנה הגדול לחיילים, לפליטים ולחוזרים (יוד) שבי פולין העצמאית. והמחנה גיהנום לשוכניו. וגיהנום כפול לשוכניו היהודים, יוצאי שבי רוסיה, שעליהם היה מתוח גם חשד של בולשביזם. ודרך הגיהנום הזה עברו אז המוני העולים הצעירים, ראשוני העליה השלישית. ביסודי יסודים היו מתחמקים דרך הגבול המסוכן מכל ערי ועירות רוסיה על מנת להתגלגל לתוך המחנה הזה אשר בברנוביץ׳, הפולנית. וכל יסודי פליט שהדוד ובית הדוד ראו זה עתה במו עיניהם וסבלו על עצמם, וכל התשוקה לפעולה ציונית מוחשית שנצטברה בלב במשך שנים, יחד עם שמו הטוב של הדוד בעיר ויחס האמון של האנשים ושל השלטונות אליו — כל אלה נשתזרו יחד ליזמה ציונית ולמרץ עסקני ולמסירות נפש. ויהי בית הדוד הבית הפודה והמציל, ותהי עבודת ההצלה והסדור וההעברה לארץ ישראל העבודה הראשית והמרכזית שלו שקשרה אותו קשר נפשי עמוק עם העליה השלישית ועם תנועת החלוץ, שההלה להתהוות, ועם ארץ ישראל הממשית.

לא אחד היה בין עולי ציון אשר כתבתו של הדוד שנתנה להם מטעם הועד הציוני אשר במינסק — היה כל רכושו. זה שהועד הציוני בתוך רוסיה צייד אותו בסימן: מ. מ. גינצבורג ברנוביץ׳ — היה כבר מקובל כעולה ציוני שדרכו לארץ ואשר על ציוני פולין החובה לתמוך בו ולהסיעו. ורבים היו הנעלמים שהדוד היה חותר למצוא אותם בין המוני הפליטים, לעמוד על טיבם ולפדותם ולטפל בסידורם עד לעליתם, ולשקוד על עליתם. הפעולה הציונית ב־„יוד״ מטעם המועצה הלאומית של יהודי פולין טרם החלה, והיזמה היתה מקומית בלבד, נתונה בידי הדוד, ובית הדוד. הוא מנהיג הציונים במקום. הוא — המשרד הארץ־ישראלי הזמני. רשת גדולה של יחסים עם שלטונות ועם פקידיהם צריכה היתה להארג, ואחריות אישית צריך היה הדוד לקבל מכל עולה ועולה בחתימת ידו, ונחוץ היה לבדוק היטב שלא להכשיל באנשים שאינם שייכים לתנועת העליה; הבת הבכורה שגמרה זה עתה את הגמנסיה היתה נשלחת לתוך המחנה ושם היתה שולה מתוך כל הפליטים את נאמני ציון ואנשי העליה. רבים מבני ארץ־ישראל, מעמודי העליה השלישית, נושאים עד היום בלבם את זכר הופעתה בתופת המחנה כמלשרת שחרור מפתיע. היא שהיתה מאספת ובודקת את הידיעות ומביאתן לדוד והדוד היה מבקר אותן ושוקל ומכריע ומקבל אחריות, ומוציא, ומסדר ומסייע. למאות הגיע מספר הפדויים — העולים האלה — עכשיו עסקני מוסדות ובני משקים וראשי מפלגות בארץ מזרמים ציוניים שונים. כולם זוכרים ברטט של תודה והכרה את גלויי האחריות והנאמנות הציונית שגילה אז הדוד — בטרם היות החלוץ ומשרדים רשמיים מאורגנים ושליחי מועצה לאומית. ומשהחלו כל אלה, ובראש פעולת ההצלה העמידה את עצמה המועצה הלאומית בורשה ושליחיה החלו בעבודה מסודרת בברנוביץ׳ — היתה כבר הדרך לדוד ובית הדוד סלולה.

ומשנכנסה הצבוריות הציונית בפולין לתוך מסלולה וגרינבוים עמד בראשה וכינס סביבו את הציונים אשר מסורת רוסיה אתם — היה הדוד מנאמניו. בתכניותיו ובפעולותיו ראה הדוד את עצמו נושא כליו, וקשריו הלבביים העמוקים עם החלוץ ועם תנועת ההסתדרות היו לציניותו למקור חיים.

אז החלה לקבל צורה מוחשית השאיפה התמידית של הדוד לעלות לארץ ולהעלות את משפחתו אתו.

והמחשבה על כך קיננה בלב מזמן. עוד מימי ביקורי בברנוביץ׳ בשנת 1905 זכורה לי שיחה — תכנית שהעסיקה אותו מאוד. התכנית היתה משפחתית אבל ארץ ישראלית עליתית.

עם בקורו של מוסנזון החלה להתרקם השאיפה של משלוח הילדים לארץ ישראל, ולו רק לשנים אחדות ללמוד בגמנסיה. עם עליתו הראשונה — כאילו קרבה הארץ מברנוביץ׳ בימי המלחמה ונדודיו כפליט תלוש לתחומי המשפחה. ועם עקירתו של הדוד מחוסר גג ושורש — עמקו געגועיו לעליה, והתעסקותו היום־יומית בסדרת העליה השלישית, בפדיון העולים ובסדור הנירות ובכל פרטי הפרטים של עניני משרד ארץ ישראלי — הפכה את ישיבתו בנכר לבלתי נשוא.

אולם אפשרות ההגשמה כאילו רחקה בינתים. הימים הטובים ההם שלפני המלחמה העולמית לא שבו עוד בימי פולין. מעט הרכוש שהיה, יותר משהקל — שיעבד. ולבית אין למצוא קונה בימים הסוערים ההם, והבגות גמרו את למודיהן בגמנסיות, ולזו — קשה. החלה עליה איטית והדרגתית. מקודם — הבת הבכורה עם בעלה הצעיר, שהיה עד ושותף למעשה ההצלה של העולים הפליטים בברנוביץ׳ מטעם המועצה הלאומית; אח״כ — הבן היחיד ואשתו, אח״כ — הבת השניה שעלתה ופנתה לחקלאות ואח״כ גם הצעירה בבנות. טפין טפין התגשם חלומו. ובין עליה לעליה — שנה, שנתיים. מתרפ״ג עד תרפ״ו ארכה העליה הממושכת והאיטית הזאת. עם כל עליה כאילו קרבה הגאולה גם אליו, ועם כל עליה כאילו עמקה הרגשת העלבון כי דוקא הוא, אבי השאיפה הזאת ומחוללה — הוא הנשאר בבדידותו בגולה.

אז איבד המסחר את טעמו והוא מצא נוחם וענין בעסקנות ציונית.

מרחוק, בורשה ניצח גרינבוים על המערכה והוא מברנוביץ׳ נענה לו באמונה. היו בחירות מבחירות שנות ואמון העיר נתון לדוד. הוקמה קהילה יהודית והמיעט והמפקח, והאחראי לדאגותיה — הדוד. גדלה תנועת צעירי־ציון המתפרצת נגד הציונות הבעל־בתית שבעירות ובברנוביץ׳, נמתחים חוטי אמון, סבלנות ודרך ארץ אף בין צעירי־ציון לבין ציוני הדוד. פורצת תנועה של „עת לבנות״ המתחילה לזרוע שטנה נגד ההסתדרות והחלוץ, והדוד מעמיד את עצמו כמטרה נגד כל הרוחות הרעות. עומדת לקום תנועת „השומר הצעיר״ בעירה, — לוקח הוא עליו את התפקיד להופיע לפני הרשות כמיסד שלה. ומבן מאליו — הוא האחראי לקרן־היסוד בעיר, והוא הדואג לקרן־הקימת והוא גם העוסק במקצת במגביות הסתדרות.

אולם גולת הכותרת של העסקנות שלו בשנים ההן — היא הקמתה וביצורה של הגמנסיה „תרבות״. היא דאגת הדאגות. הוא הבוחר את המורים, הוא הדואג לתקציב, הוא

העושה נפשות בקרב ההורים ואליו התביעות בעד הדפיציט.

ואגב כל ההתעסקות הזאת — נשואות העינים אל ארץ האבות שהיא כבר עתה ארץ הבנים שלו. שליחים נשלחים אל כל רופא חדש שבא לעיר ואל כל יהודי שמספרים עליו כי התעשר — אולי ירצה לקנות את ביתו היפה של הדוד, וישחררנו מרכושו ומחובותיו המעיקים ויאפשרנו לעלות. עד אשר בסוף תרפ"ז נמצא שכן שקנה את הבית במחיר מוזל. קם הדוד וקמה הדודה ושלמו את החובות, לקחו אתם את שארית המעט — ועלו.

עוד שמורות בבית הדוד התעודות התמימות והיקרות שבהן נפרדה עדה מעל עסקנה הנאמן. על מגילות קלף ובאותיות של סופר סת"ם מביעים לו את ברכותיהם הלבביות עובדי התרבות של העיר ומורי הגמנסיה העברית בת־ספוחיו. ו„השומר הצעיר" שנרכד על שמו ואשר קרא לו „אח" ומברכו ב„חזק ואמץ", ועל קירות בית הדוד עוד תלויות תולדות ספר־ההזהב של הקרן הקימת שבהן הנציחו ציוני העיר את נשיאם ואת יום עליתו לארץ הנכספת.

ובתוך הארץ, שבה חיכה לו הבן ושלוש הבנות ובן האחות, לא היתה סלולה הדרך מראש לקליטתו. ועמדה לו לדוד כל עדינותו והסתפקותו ואצילות גאותו וציונותו הצרופה והמנוסה לבל ידבק בו שמץ מכל המרירות המשתלטת לרוב בלב ציוני ותיק בעל עבר ובעל תריסין שעולה ארצה ואינו מוצא בה על נקלה לא את תפקידו הפרטי ולא את מעמדו בציבור שהיה רגיל לו. הדוד ויתר למפרע על כל האבקות אישית. הצטרף (אח"כ) כשותף לבית חרושת בנו והתמכר לעסק בכל לבו וכשרונותיו. החיים הציבוריים של הציוניות והישוב מלאו עתה את רוחו לא פחות מאשר מלאוהו כל השנים בחוץ לארץ, אולם משמצא את הדרכים להשפעה לא פניות — הסתפק בהסתכלות מן הצד ובהבעת דעה בחוג קרובים. והדעה תמיד שקולה ומעמיקה ורודפת שלום.

והארץ הכינה גם נחומים רבים: בספוק רב ובשמינית של גאווה ראה את אשתו ממלאה את החלטתו הברוכה והבלתי מבוטאה ולומדת עברית כאדם צעיר, ובין זמן קצר כובשת לה את השפה כשפת דיבור חיה ועל ידי כך נהפך הבית בנקל לבית עברי. ומה הם כל הויתורים הציבוריים לעומת התענוג הרוחני שגורמת הרצאת ח. נ. ביאליק ב־„עונג שבת" ב„אגדה"? הוא מדבר כאילו דברים ידועים ומוכרים, אך הנפש מתמלאת מהם על כל גדותיה. ויש בארץ ספרות עברית רחבה וענפה, וכל ספר חדש המזדמן ליד — נבלע בהבחנה ובנתוח. וטיול מורים עברים כי יצא על פני הארץ מצטרף אליהם הדוד והוא סוף סוף רואה בעניו את העמק והוא נוסע ממושב לקבוצה ומקבוצה קטנה לקבוצה גדולה ומגיע לטבריה ומגיע לצפת; רואה בעיניו את אשר חלם כל ימי חייו, שותה את רשמיו לריוה ומשיב לנפשו את כל תגמולי בעליו.

בינתים הכו הבנים שורש, ועלית בני המשפחה גדלה והסתעפה. גדלה גם עליית בני העיר. ועם כל עולה חדש — דאגת קליטה חדשה. ועצת הדוד מדריכה ומעודדת ומשמשת משענת.

עד אשר תמו שבע השנים הבריאות, והורטל צל המחלה אשר לא סר עוד שבע שנים תמימות.

בפורים תרצ"ד, בשנה השביעית לעלית הדוד, מלאו ששים שנה לימי חייו. המשפחה חגגה את יובלו, ועם תום החגיגות פקדתו המחלה אשר לא הרפתה ממנו עוד. בראשונה באה רק התקפת לב קצרה, אבל היה כאילו עבר בחתף המלאך ושם את התו על הפנים.

ההתקפה הראשונה עברה מהר, אבל המחלה לא עברה. בשבע שנות המחלה, שבאה תמיד בסירוגין ובהפסקות, לא רפתה ההתענינות בחיי עולם ובעיקר בחיי ציונות והישוב. לא רפתה גם התשוקה לספר עברי חדש וגם ההבחנה הנאה לא לוקתה. דעתנותו ורוחו הטובה לא סרה ממנו כל הימים, וכל תפיליתו בלבו היתה: לבל תסור. ותפילתו זו נמלאה בשלמותה. עד הרגע האחרון קמה בו הרוח, לא עומעמה, ולא עזבתו.

מתוך הספר „שם לאבא" לז. שזר

ר' מנדל גולדברג

יהודי אדוק היה עד לקנאות... מקנאי „אגודת ישראל". את הציונות חשב לתנועה מזיקה, הואיל והיא „דוחקת את הקץ". „ישמרו הלוצי ציון את השבת כהלכה ולא יאכלו טריפות בקיבוצים שלהם" — היה לעתים תכופות אומר לוכחנים שבהסתדרויות הנוער

מ. גולדברג

בברנוביץ — „ואתן להם את ברכתי שלום!.." חנוני היה, בעל מחסן למשקאות חריפים. אך מידה הגונה של בושם ריחני, אידיאלי, עמד בו.

הוא היה חובב אסירים — אסירי מלכות פוליטיים, פושעים וחוטאים, בריונים ועוד! חובב אסירים? — לא — אין תואר זה ממצה את מהותו הנפשית של „האגודהניק" הקנאי הזה!! הוא היה הרחמן הגדול של האסירים. רחמיו המרובים על האומללים המרצים עוונם בבית הכלא שבברנוביץ הדאיבו לבו, גזלו שנתו בלילות!.. יום יום היה מביא לאסירי הצינוק מאכלים, משקאות, מעודד את רוחם, מעורר בהם תקוות. טללי ניחומים היה מרעיף על לבותיהם.

וכך נהג לומר: „אל תתמהו, רבותי שאני הפוס רק למצוה זו — מצות „פדיון שבויים", שהיא הגדולה שבמצוות. „יסורים ממרקים עוון" — אמרו חז"ל והסבל הגדול של אסירי הכלא ממרק את כל עוונותיהם!!" הוא היה מבקר בבית הכלא גם בערבים ולפעמים גם בלילות: השוטרים הכירוהו יפה, השתוממו על נדיבותו והניחו לו לבוא אל אסיריו כל שעה שהוא רוצה. גם שר בית הסוהר, אנטישמי מובהק, התיחס אל מנדל בכבוד.

פעם ביקשו השר לתת תבשיל חם רק לפושעים רגילים, ולא לקומוניסטים, שאינם מאמינים באלוהים והם בכלל מופקרים... מנדל השיב לו: „אדוני השר! גם הקומוניסטים הם בני אדם; אנשים עלובים, המציאות המרה והרת התלאות העבירה אותם על דעתם"... „ואשר לאמונה באלוהים — המשיך — אל תחשוב, אדוני, שכפירתם היא כפירה אמתית; זאת היא כפירה מדומה דמיונית".

„הקץ מכתיר את כל הענין״ — אומר הפתגם. קצו של מ. גולדברג משווה הוד והדר לחיים שלו. בשושן פורים שנת תש״ב נמצא גולדברג באוטובוס שהיה מלא יהודים מובלים לשחיטה בפקודת ההיטלריסטים. מנדל עמד באוטובוס הפתוח מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין ושר בקול ערב: שושנת יעקב״! הזמר הקצר הזה עם הלחן שלו, שבקע ממעמקי לבו של המיועד למות, מעיד על ההוד הנפשי של היהודי הבז למות וצועד בגאון ובגאוה ובמסירות נפש לקראת קצו.

ד״ר א. גרינשפן

קוים לדמותו

ר׳ מנדל גולדברג היה אמנם „מתנגד״, אך באפיו ותכונותיו היה חסיד נלהב. פניו העגולים המעוטרים זקן־זהב רחב, עיניו הכחולות הקורנות שפעו זיו עליון.

ה„חפץ חיים״, הגאון מרדין, היה לו לא רק רב ומורה. אליו היה ממהר, ללמוד תורה מפיו ולהמצא במחיצתו ובהשראתו לפחות במשך הימים הנוראים.

„גוואלד, יהודים, שתו קוה! קוה! קוה אל ה׳ אלהיך וייטב לך! — כך צונו ה„חפץ חיים״! „קוה והאמן״! זו היתה סיסמתו.

כעבודת הבורא נחשבה בעיניו העזרה לסובלים ולנענים. ראה בה שליחות של מקום. מלבד טפולו הקבוע והמסור באסירים היה נוהג להביא הביתה „אורחים״ לסעודה (אגב, כשעברה ברנוביץ לרשות הסוואטים, ובין השליטים החדשים היו רבים מן האסירים שנהנו מטפולו, הכירו לו טובה בעד מעשיו בעבר ולא נישלוהו מחנותו וגם לא הגלוהו מן העיר...). על שולחנו סעדו יום יום עניים, עוברי אורח ונצרכים שונים.

הרבה היה מפזר לצדקה. אך את החסר לצרכי „הכנסת אורחים״ היתה ממלאה בצנעה חותנתו חנה רבינוביץ האדוקה וטובת הלב. היא היתה מסייעת בכספה ובעזרתה בידי בתה לקיים את המצוה הגדולה.

ומי ידאג לחיילי ישראל בלילות הסדר? חיילים יהודים, מנותקים מביתם בנכר, זקוקים לאוירת חג. לר׳ מנדל היתה „חזקה״ לערוך הסדר בקסרקטין. במאוחר היה חוזר משם לביתו ועורך את הסדר שנית לפני בני משפחתו ולפני מנין אורחים עניים מוזמנים. הנצרכים היו פונים לר׳ מנדל בכל עת ובכל שעה. עובר אורח, שפרוטתו כלתה מן הכיס, היה בא אליו לבקש להוצאות הדרך — דמי כרטיס נסיעה. ר׳ מנדל היה עוזב מיד את חנותו, נכנס בריצה אל בית המדרש שממול לחנותו או אץ אל פינת רחוב שפטיצקה אל חבורות היהודים, שהיו מתקהים שם, יפונה אליהם בניגון ובעליצות: „יהודים, תנו גרושים מעטים, פרוטה, חצי פרוטה. כל אחד יתן נדבה פעוטה וזה יספיק לדמי כרטיס״.

„מנדל, קומה ועלה לארץ!״ — קראו לו קרוביו שהיו בארץ ישראל.

— משיח יוליך אותנו לארץ״ — היה עונה על כך בזמר ובבטחון.

ה„חפץ חיים״ כיבד וחיבב את ר׳ מנדל ובשהותו בברנוביץ התארח בביתו. מי היה דומה אז לר׳ מנדל? מה מאושר היה, שזכה בכבוד הרב הזה.

משלומי אמוני ישראל היה האיש, שלם ברוחו ובנפשו.

כשעבר בעל ה„חפץ חיים״ זצ״ל אחרי מלחמת העולם הראשונה את עירנו ביקר בלוית תלמידו ר׳ מנדל גולדברג ז״ל בין יתר המוסדות גם ב„בית היתומים״, — רבנו! אולי תברך את הילדים, היתומים שיהיו כולם „חפץ חיים׳לאך!״ קראה המנהלת הגב. פידלר.

— מי יתן ויהיו כולם מנדל׳אך — נענה בעל ה„חפץ חיים״.

זאב בן הלל

ר׳ שלום דרצ׳ין

מפליטת תלמידי חכמים שבאו מרוסיה לברנוביץ, לאחר מלחמת העולם הראשונה. אישיותו היתה מזיגה נאה של הטוב והיפה שביהדות רוסיה ליטא ופולין, של החסידות והמתנגדות גם יחד. תלמיד חכם ואיש מעשה. בעל מדות טובות, אצילות ונעלות.

פרנסתו על חנות סידקית וקבע עתים לתורה, אולם דאגות הכלל וסבל הזולת לא נתנו מנוחה לנפשו.

בימי המשבר והחרם הכלכלי על היהודים בתקופה שבין שתי המלחמות, היה נחלץ לעזרת כל נצרך. אירגן פעולת עזרה מקיפה. פעל ב„גמילות חסד״, יסד, אירגן וניהל את ה„קליינקרעדיט״ לעזרת העניים שבעניים ועוד ועוד.

טיפול מיוחד היה ר׳ שלום מקדיש ל„נסתרים״, יהודים שהיו מסתירים מצוקתם. הוא היה מוצא דרכו אליהם, מעודדם ומלוה להם מכספו.

טיפוס של יהודי נעלה שדורות של תורה ומוסר טיפחו אותו.

מ. ברזובסקי

ר׳ חיים וולטמן

„אני, חיים וולטמן, מדבר אליכם״ — היה נוהג לומר. ואל מי לא דיבר? לא היה מוסד ציבורי בעיר בו לא לקח חלק פעיל; כי היה האיש חדור רצון טוב לפעול בכל תחום חברתי.

תחילת פעולתו — בארגון בעלי המלאכה. את אומנותו הזניח. לא יכול היה לשבת בד׳ אמותיה של המכבסה שלו ולעשות לפרנסת ביתו. רוחו הפעילה והשואפת למעשה נשאתהו מביתו והיה מתרוצץ מישיבה לישיבה, מאסיפה לאסיפה. אין הוא רואה כל ניגוד בין מוסד למוסד. הוא פעיל בביה״ס העממי של ציש״א, ותומך בהתלהבות גם בבית־הספר „תרבות״ בו לומדת בתו; הוא ציוני ואינו מבחין בסיעות של שמאל או ימין, — „העיקר היא ארץ־ישראל, וברוכים יהיו כל האגפים שכולם לשם שמים נתכוונו״. מובן שהוא פעיל בהתרמה למען הקרנות הלאומיות, ואינו מושך ידו גם מקרן תל־חי.

מופיע בשם האיגוד של בעלי המלאכה ומדגיש תמיד, כי הוא נציג העמלים העוסקים במלאכה. אמנם, יש וחברים בעלי־מלאכה מתנגדים לחיים וולטמן, יש גם תומכים בו. הוא חבר ההנהלה בועד הקהלה וחבר מועצת העיריה. לומד אפילו ממתנגדיו לחדור לעמקי של ענין, ועוד בטרם נתחוורו לו הדברים כל צרכם, — הריהו נואם ותוך כדי דיבור יוצר את חוות דעתו. יש מזלזלים בו ואומ־

רים כי כוח רצונו עולה על יכלתו. אבל גם מתנגדיו מודים, כי ישר־לב האיש ועוסק בצרכי ציבור באמונה.

מקפיד בלבושו. תמיד חדור מתיחות ונכון לסייע ולהושיט עזרה; ומשהוא מזדמן אל חוג בעלי־המלאכה או באסיפת עם, רואה את עצמו כמדריך ומורה, ומסביר בנחת את הדרך בה צריך ללכת והאמצעים בהם יש לנקוט. אין הוא מקפיד בענינים שבעקרון: פעם נוקט עמדה אחת ופעם — שניה, הכל לפי הנסיבות ולפי מצב הרוח...

כדרך חייו גם קצו המר. בימי הנאצים שימש ראש משטרת היהודים בגיטו. אחרי השחיטה הראשונה קיבל פקודה לשלוח 10—12 שוטרים לקבר את המתים. חשב חיים וולטמן, הרי מצוה גדולה היא הבאת יהודים לקבר ישראל, ובלב רגיש ודואב ובהתלהבות כדרכו קרא לשוטרים: כולנו נלך לקיים מצות „חסד של אמת" זו... והלך, — הלך לבלי שוב... נרצח יחד עם כל שוטרי הגיטו, לאחר שקברו את אחיהם.

זאב לבנה (לרמן)

אינג׳. אהרן וויניקוב

נולד ב־1890 בברייסק. גמר שם בהצטיינות את בית־הספר התיכוני, ובשנת 1916 הוכתר מהנדס לחימיה במכללת קיוב. משחר נעוריו פעיל בתנועה הציונית, השתתף כציר בכינוס הציוני בפטרוגרד ב־1917.

המשיך פעילותו הציונית בדרום רוסיה, יחד עם חברי־סגולה של עסקני־ציון, כד״ר אלכסנדר גולדשטיין ואחרים. משם הוא חוזר לקיוב ומשתתף באירגון ההגנה העצמית בשנות 1918—1921, וב־1924 הוא בא לברנוביץ כמנהל הגימנסיה „תרבות".

לא יצאו ימים מרובים והמהנדס ויניקוב קנה שם לעצמו בעסקנותו ובפעילותו הציבורית בעיר. מחונן בעין בהירה ובלב טוב, מעורב בין הבריות ומצויין בנימוסיו.

בשנת 1926 נבחר סגן ראש העיריה מטעם האוכלוסיה היהודית, השני למשרה כבודה זו אחרי העו״ד קירשנר, שכיהן בה זמן קצר.

דרכו של ויניקוב כסגן ראש העיר היהודי היתה סוגה בקוצים. הוא עמד בהיאבקות קשה ומרה, בכבוד ובגאון, על משמר האינטרסים של האוכלוסיה היהודית וכלפי פנים — חתר ליתר ליכוד ואחדות.

היה פעיל באירגונים ובמוסדות ציבור. מסור בכל נפשו לתנועה הציונית, תרם מזמנו ומרצו למען הקרנות. בשנים האחרונות הצטרף לצה״ר, כן נמנה עם עסקני „טאז" ועוד.

עם פרוץ המלחמה הוגלה ע״י הסוֹאֶטים ללונינץ, אשתו ובתו — לירכתי רוסיה. אין פרטים על שנות חייו האחרונות וביחוד בגיטו תחת שלטון הנאצים. לפי ידיעות בלתי־מוסמכות נספה בלונינץ או בבריסק בימי הגירוש וההשמדה.

ד״ר ש. פרס

ר׳ אליהו שמואל זאקהיים

(דער טאקער)

דמות ידועה בברנוביץ ובסביבה ופרסומה הגיע אפילו לרחבי המדינה פולין. עליתו בסולם החברה היתה מהירה, מפתיעה ואף מוזרה.

בעל מלאכה צנוע שהיה לבעל בעמיו, איש עבודה שנעשה איש עסקים ואיש העם שהפך לשתדלן ציבור, בעל גישה למיניסטריונים ואל „החלונות הגבוהים" של השלטונות הפוליניים, מקומות שלא היתה בהם ליהודי כמעט כל דריסת רגל. היו לו קשרים הדוקים עם מנהיגי העם הפולני ומצביאו העליון יוזף פילסודסקי. ועל קשרים אלה התהלכו אצלנו אגדות וסיפורים שונים. הנפוץ ביותר היה הסיפור שבימי המרד הפולני ב־1905, בערך, נתפס פילסודסקי והוגלה לסיביר. משם ברח והסתתר מפני רודפיו הרוסים. בצל קורתו של ר׳ אליהו שמואל (מה שהיה כרוך בסיכון גדול בימים ההם). וכך הציל את חייו. את החסד הזה זכר לו השליט העליון הפולני תמיד והעניק לו זכות כניסה חפשית אליו בכל עת ובכל שעה.

א. ש. זאקהיים

על כל צרה שלא תבוא היו פונים רבנים ומשלחות של עסקני ציבור מערים שונות לר׳ אליהו שמואל שישתדל למענם אצל השלטונות הפולניים לבטל את רוע הגזירה והוא חש לעזרתם ופעל ועזר, על פי רוב בהצלחה. לא פעם אחת הוזעק בשבתות ובחגים בענינים של פיקוח נפש ופעם נשלח בליל הסדר להשתדל על הצלת חיי 4 יהודים אי שם בפולין שנדונו למוות בעלילת שוא. תודות לקשריו עם פילסודסקי הצליח לדחות את ביצוע פסק הדין עד שעה שהוזמה העלילה.

כיסיו היו מלאים תמיד תעודות ומכתבים מאישי שלטון רמי מעלה ובפיו — סיפורי נסים ונפלאות פרי מציאות ודמיון.

כאמור: „אין נביא בעירו" ואכן היו לו בברנוביץ יריבים רבים ומתנגדים חריפים לשיטותיו בשתדלנויות. לעומת זה זכה בהכרה רבה בין אחינו בני ישראל ברחבי מדינת פולין ובעיקר — בין הגויים. בקומתו הגבוהה במיבנה גופו החסון ובזקנו המגודל היה עושה רושם חיצוני כרב יהודי מכובד. בהתיצבו לפני השלטונות היה על פי רוב מופיע כשהוא עטור בטלית ותפילין ומתפלל לשלומה של מלכות. לגדולים שבהם היה פונה בדברי תוכחה ואזהרה שעצם קיומה של פולין בסכנה אם לא יהיה בה צדק ומשפט ועל הקטנים — היה מאיים ש„יעופו" אם יעיזו להמרות את פיו. מעשה ופעם השתדל אצל מיניסטר פולני שיתיר לקבוצת יהודים פליטים מרוסיה להשאר בפולין. אמר לו השר: „הרב זאקהיים, יש לנו כבר די יהודים בפולין!" טען לעומתו ר׳ אליהו שמואל: „אדוני השר! בתורתנו כתוב: „יצב גבולות עמים למספר בני ישראל". אם יתווספו יהודים יתרחבו גבו־

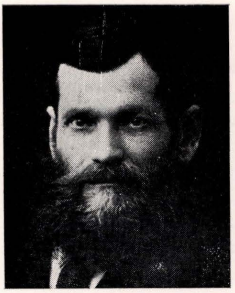
לותיה של פולין ולא — יצומצמו, ודבריו נתקבלו.

בבחירות לבתי המחוקקים בפולין בשנת 1928 הציג את מועמדותו, כציר לסיים הפולני, ברשימה מיוחדת משלו והיו כמה מאות יהודים שהצביעו בעדו ורצו לראות בו את נציגם. מספר רשימתו היה ל"ו (36) וסיסמתו היתה „חי, חי יוזיק!"

בחייו הפרטיים הצליח. הקים משפחה בת 18 נפש, 11 בנים ו־7 בנות. הבכור שבבניו — הרב נתנאל היה רב בשעלוב. אשתו טייבה הצטיינה בצדקה, במצוות ובמעשים טובים והיתה לו עוזרת נאמנה בעבודתו לטובת הכלל. נפטר בשושן פורים תרצ"ג, 1933 וזכה ללויה גדולה בהשתתפות רבנים וגדולי תורה שהספידוהו.

מ. ב.

ר׳ זונדל ווייגר

סנדלר, בעל־מלאכה פשוט ותמים, וכמה גדלות היתה בו — גדלות נפשית! צנוע ונחבא אל הכלים, כלי מלאכתו וסדנתו, — ראף על פי כן הכל הכירו אותו, את הסנדלר נמוך־הקומה היושב כפוף על סדנתו ומשליא נעליים משומשות! ביחוד הכירוהו עניים, עשוקים, אומנין שמחמת חולי או חולשה לא יכלו להמשיך במלאכתם. הכירו אותו בני ישיבה, ילדי „תלמוד תורה" עזובים ויתומים עלובים שלימינם עמד וגייס עזרה מכל הצדדים.

הרי זונדל, שזה עתה שב מתפילת שחרית, יושב ליד הסדנא, נעל מרוטה בחיקו — ופתאום דפיקה קלה בדלת... דבורה אשתו פותחת את הדלת ואל הבית הדל נכנסת הגבאית זלדה ולוחשת לו דבר מה באזנו. הוא יוצא בחפזון מן הבית וחוזר כעבור חמש־שש שעות; כיסיו מלאים מטבעות ועל שכמו כל מלא בולבוסין, ביצים, חמאה, גבינה, ירקות ואפילו עופות שחוטים... — קודש למשפחות עניות ומרודות.

עוד לא היה סיפק בידו לנוח והוא ממהר אל ראש הישיבה, מוסר לו את הכסף שאסף, ומכאן — אל ד"ר נחומובסקי בענין בהורי ישיבה חולים. ובשעות הערב — והוא ממהר אל הכפר גראַבוביץ להשפיע על ניסן גראַבוביצר שישלח שני שקים תפוחי אדמה לסנדלר דוד אפשטיין המוטל חולה ומשוקץ יפעוטיו רעבים ללחם...

כך נהג וכך חי זונדל הסנדלר.

ד"ר א. ג.

אינג׳ חיים טננבוים

נולד ב־1892 בטרנופול לאביו ר׳ נחמיה, תלמיד חכם, חסיד וסוחר. התחנך על ברכי התורה; למד בישיבה עד גיל 18 והצטיין בחריפות ובבקיאות והוסמך רב.

לימים נסחף בזרם ההשכלה וקיבל תעודת בגרות פאכסטרן. ב־1918 גויס לצבא האוסטרי. בגמר המלחמה השתלם בבי"ס טכני גבוה בפראג וזכה בתואר אינג׳. לחימיה בהצטיינות.

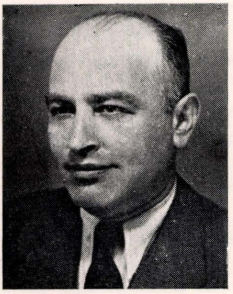
הוא פונה להוראה ומשמש מורה לעברית והיסטוריה בגמנסיה אפשטיין בווילנה, וכן מורה להימיה ופיסיקה בבית המדרש למורים.

ב־1928 נשא לאשה את לולה רגוזניצקי השתקע בברנוביץ ומתייצב בראש טחנת־קמח ובית־חרושת למכשירי טחינה ואבני ריחיים. בד בבד עם עסקיו המסועפים הוא מקדיש מזמנו לעבודה ציבורית. עד מהרה הוא מתבלט בפעילותו ונבחר יו"ר ההסתדרות הציונית בברנוביץ וחבר הועד המרכזי של התנועה הציונית בפולין. כן משמש הוא חבר העיריה בברנוביץ.

עסקן ציבורי בעל שיעור קומה. מגן בעוז ובכבוד על עניני הישוב היהודי. עושה למען הקרנות הלאומיות ופעיל במוסדות ציבור תרבותיים וסוציאליים.

תחילת 1939 ביקר בארץ והחליט לחסל את עסקיו ולהשתקע בה, אולם המלחמה הדביקה אותו בעצם הכנותיו לעליה...

בימים הראשונים לפרוץ המלחמה הועמד בראש ההגנה האווירית. עם פלישת הרוסים

אינג׳. ח. טננבוים

לברנוביץ עבר לווילנה והצטרף למשפחתו שהקדימה לצאת לשם. אחר זמן מועט מקבל הוא רשיון־עליה ומגיע לארץ בדרכי־נוד ב־1941.

ב־ג׳ שבט תש"ח ניתק פתיל חייו.

דמות נדירה של עסקן בעל שאר־רוח, בקי במכמני הספרות העברית העתיקה והחדשה, מחונן בסגולות תרומיות ורב פעלים.

ד"ר ש. פ.

ר׳ יצחק טורצקי

עמד במשך שנים בראש הציבוריות היהודית בברנוביץ, יושב ראש ועד הקהילה ומנהל הבאנק העממי (פאלקס־באנק). איש חסיד ומשכיל פיקח ותלמיד חכם, נקי כפיים וישר־דרך. שירת את הציבור במסירות ובנאמנות ובאהריות רבה.

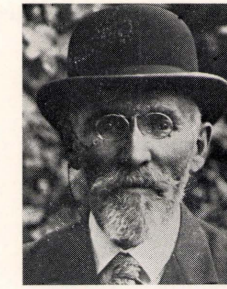
יחיד בחברה ומתבודד בין הבריות. קשה בחיצוניותו וטוב בפנימיותו. שבע סבל ולמוד יסורים, מצא מקלט לנפשו בעולם הספר והתנ"ך. את עניני הציבור ניהל בתבונה וב־

הגיון ועבודתו עשה בחריצות. תמיד דאג להבנה הדדית ולפעולה חיובית לטובת הכלל. בדיונים בישיבות היה מרוכז וענייני והשתדל למנוע ויכוחים יתרים. יש ומימרה שנונה שלו היתה מגדירה מצב לאשורו ובדיחה הריפה — משקפת בראי עקום את כל הסתירות והניגודים שבדבר. חרד מאד לעניני הקהל וביחוד לכספו. כמנהל הבאנק העממי נזהר מהבטחות להלוואות. תשובתו היתה תמיד שקולה, אף שלילית שלא להוליך שולל את הפונה לעזרתו, אולם אחר כך היה מחפש דרכים כיצד לעזור לאיש בשעת דחקו.

גם החרדים והחסידים היו עם המצביעים בעדו. הם ידעו, כי עניני הציבור דורשים עסקן בעל מצפון, פיקח ומוכשר, ישר ואחראי.

מ. ב.

ר׳ יעקב יודקובסקי

לעיני דמותו של העסקן הותיק ר׳ יעקב יודקובסקי במצב של תנועה מתמדת, שטוף בדאגות הכלל.

בגיל צעיר בא לברנוביץ — ולה הקדיש חייו. כיובל (חמישים) שנים, בערך, עמד במרכז חיי הקהל וייצגו: כמנהיג בעלי המלאכה, כעסקן סוציאלי ופילנטרופי וכבא כוח בתי המדרשות במועצת הקהילה.

מתון ושקול, לא התווכח ולא התפלפל. איש המעשה ואיש המצפון.

בזמנו, כשבנייתו של בית המדרש הגדול עובכה תכופות, התעורר והקים את בית המדרש של בעלי המלאכה „פועלי צדק".

וכשנפטר הרב הזקן והשאיר אחריו משפחה גדולה ללא קורת גג, נרתם והקים בית גדול למשפחת הרב, בית שעמד גם לרשות הציבור.

וכשבית העלמין היה מוזנח, — דאג לגדר, לנטיעת שדרות עצים ולבנין בית־חומה גדול לטיהור המתים.

בשנות המשבר הכלכלי בתקופה שבין שתי המלחמות העולם, — היה בין היוזמים והמיסדים של ה„גמילות חסד" (לרעבים דאג ב„בית לחם").

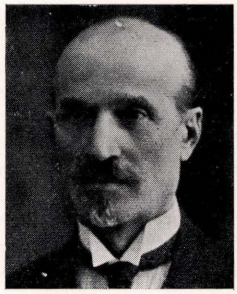
ב„פנקס גמילות חסד" של ברנוביץ (הופ־ע בסוף 1936 בעריכת ש. פוקסמאן הי״ד), ברשי־מת אבל על פטירתו, ד׳ חשון תרצ״ז — 20 אוקטובר 1936, נאמר בין היתר:

„ס׳איז אומעגלעך צו שילדערן די גרויס פון דער אבידה פאר די פיל טע־זעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס, אין וועל־כער ר׳ יעקב יודקאווסקי איז געווען מיט־באטיליקט און באזונדערס פאר גמ״ח. ער איז געווען — דער „עמוד הגמילת חסדים", דער שטארקסטער זייל פון גמ״ח, דער רוח חיים פון דער גאנצער טעטיקייט. ער איז געווען דער איינציקער, אקטיוו־סטער עסקן פון גמ״ח, באלד פון זיין אנטשטיינונג ביז צום טויט. ער איז פון די ערשטע מיסדים, ערך־מיטגליד, פאר־וואלטונגס־מיטגליד פאר די גאנצע 10 יאר גמ״ח־עקזיסטענץ. ביז 1933 איז ער וויצע־פרעזעס און פון דאן פרעזעס. כמעט אויף אלע אלגעמיינע פארזאמלונגען איז ער געווייזלט געווארן מיט דער גרעסטער צאל שטימען און כמעט אין יעדן רעוויזי־פראטאקאל, צי איז דאס געווען פון א „יעקאפא־דעלעגירטן, צי פון דער ארטי־קער רעזוזיזע־קאמיסיע, איז אויסגעדריקט געווארן דאנק און אנערקענונג פאר יוד־קאווסקי׳ס פארדינסטן. וועז מיר זענען די ריזיקע דערגרייכונגען און לייסטונגען פון גמ״ח פאר דער ארעמער יידישער בא־פעלקערונג אין בארנאוויטש, דארפן מיר דאס אלץ פארצייכענען אויף זיין קאנטא, אויף זיין אקטיוו. וויל ער איז געווען דער איניציאטאר און אנפירער פון אלע אקציעס און אונטערנעמונגען אין גמ״ח; ס׳איז קיין זאך אין גמ״ח נישט געטאן געווארן, אז יודקאווסקי זאל דארט נישט האבן זיין חלק. זענען געפירט געווארן געלט־זאמלונגען, פקדונות־אקציעס, אקציע פאר אייניקאסירן פארלעגענע חובות, „פרא־פאגאנדע־חודש", פאלקס־קאמפיין, איז ער תמיד געשטאנען אין שפיץ פון די אלע אקציעס און מיטגלאפן אין דערפאלג. זענען געגאנגען דעלעגאציעס אין דער קהילה און קאמונאלע אינסטיטוציעס וועגן סובסידיעס פאר דער קאסע, האט ער קיינמאל נישט געפעלט צוויישן די דעלע־גירטע. אויך איז ער געווען פארטרעטן מצד גמ״ח אין פארשידענע געז. אקציעס און קאמיטעטן, ווי אין „פארייניקטן קא־מיטעט פאר ענינים פון יידישער מלאכה", וווּ ער איז געווען עקזקוטיוו־מיטגליד און קאסיר. זעלטן צו טרעפן א כלל־טוער, וואס זאל זיין אזוי אינערגעגעבן בלב ונפש, ווי דאס איז געווען דער פאל בייי יודקאווסקין. ס׳איז נישט אדורך קיין איין טאג, ער זאל נישט באזוכן דעם גמ״ח־לאקאל. במשך פון יארן פלעגט ער אמטירן בעת׳ן הלוואות־פונאנדערטיילן, זיך אינטערעסירן מיט יעדער איינצלהייט. דא־ביי איז נאך יודקאווסקי געווען אקטיוו אויך אין אנדערע אינסטיטוציעס וווי „חסד של אמת" און „בית לחם". זיינע פאר־דינסטן אלס הויפט־גבאי פון „חברה קדישא" זענען אינערהאל באקאנט. אדאנק אים פאמאגט דער היגער בית־עולם א געהעריקן גדר, שיינע אלייען און א גרויסע, געמויערטע טהרה־הויז. פאר די לעצטע יארן איז ער אויך געווען פרנס פון קהלה־ראט און אויך דא האט ער נישט פאראגעסן אן גמ״ח. אויפן פארום פון די בודזשעט־זיצונגען האט ער אדורכגעזעצט א פאזיציע פאר דער קאסע. ס׳איז דערי־בער פארשטענדלעך דער גרויסער טרויער וואס זיין טויט האט ארויסגערופן צווישן דער גאנצער יידישער באפעלקערונג אין שטאט. אין זיין לויה האט זיך באטייליקט אן אויסערגעווינלעך ריזיקער עולם".

מ. ב.

ר׳ יצחק יסינובסקי

מצויים אנשים רגילים, שכלם לא חריף ביותר ואינם הולכים בגדולות ואין שאיפתם „לנצו־רות". על אף כל אלה נתייחדה להם תכונה אחת נאצלת העושה אותם „מורמים מעם". אנשים כאלה הם עבדים נרצעים להתמסרותם המיוחדת. מסוג אנשים אלה היה יצחק יסי־נובסקי שנפטר בתרצ״ד. אדם רגיל, יהודי רגיל, ציוני רגיל. חנוני העסוק במכירת אריגים

י. יסינובסקי

ושמיכות לאכרי הכפרים. מלאכה פשוטה בתכלית, ואעפ"כ גדול היה האיש בתכונה המיוחדת שלו — במסירותו ללא גבול לקק"ל, שהיתה תמצית חייו הציונית, לשקל, לתרבות העברית, לתנועה החלוצית. כל אלה המפעלים, החשובים מאד כשהם לעצמם, לא היו מספקים אותו — בלי הפעולות בשטח הקק"ל. הנה הוא עומד בחנותו בשעת המיקוח עם „גויים" על איזה אריג — ולפתע הוא מוציא שעונו ופונה לבנו: התעסק אתה, לפי שעה, עם הקונים, יש לי ענין דחוף יותר. ותוך כדי דיבור הוא נכנס ל„טרקלין שלו", בו המתינו ארבעה בחורים מהסתדרות הנוער, שהיו מריקים הקופסאות המלאות — ועיני יסינובסקי מבריקות מגיל. „המפעל הצליח" הוא לוחש לעצמו — ומתחיל למנות, אגורה אחרי אגורה, זהוב אחרי זהוב — מונה פעם, שתים, שלוש — כן, כן — 87 זהוב — בלי עין רעה"... יסינובסקי משוחח עם הבחורים בחביבות יתרה מרבה להוכיח להם, כי „שקולה מצות קק"ל כנגד כל המצוות שבתורה הציונית"!

הוא שאף לעלות ולעבוד את האדמה „בידים ממש". רבות נלחם עם בני משפחתו בשל חפצו זה — אבל הוא ניצח. עלה לארץ, עשה מאמצים קשים לסידורו — ולא הצליח... מי נתן דעתו על המורשה מטעם הקק"ל בעיירה קטנה?

יסינובסקי שב לברנוביץ שבור בגופו והרוס בממונו, אולם לא בנשמתו. פעמים אחדות עלה — ובלי הצלחה — ונשאר עולה בלבו ובנפשו. לא התאונן. לא על התנאים הקשים, לא על המנהיגים, תופשי השלטון, ולא על ספסרי הקרקעות, שבמידה מרובה הם היו בעוכריו... אדרבא — הוא סיפר בהתלהבות יוצאת מן הכלל על השגשוג, על הגיאות בעבודה הלאומית, על החלוצים, על תל־אביב, על העברית שקמה לתחיה — רק לא על אסונו... עליו עבר בשתיקה גמורה: נמשש לברנוביץ — לא ידע ליאות! לא הספיק להתנער אחרי הכשלונות המרובים — והוא שוב אחז בקרנות מזבחו הקדוש — בקק"ל, ולא הרפה ממנה! שוב התמכר — ובמשנה מרץ — למגביות, למפעל „ימי פרח" ולשיחות ארוכות עם חניכי הסתדרויות הנוער על חשיבות הקרן.

פעם השיל על המרצה ג. לנאום על הקק"ל בבית הכנסת הגדול שבמוש הקרובה. אותו נואם היה „מרצה בשכר" ולאחר שובו לברנוביץ ביקש את שכר ההרצאה... „מה? — קרא יסינובסקי בכעס — שכר בעד ההרצאה למען הקהק"ל? אתן לך מכיסי עשרים זהוב — ובכספי הקק"ל אל תגע" — אל תמעל בקודש!..

ד"ר א. ג.

ד"ר משה יסינובסקי

רופא ועסקן ציבור, נולד ב־1887 בלא־חוביץ, הסמוכה לברנוביץ, למשפחה דתית. ההתנך באוירה של תורה, אך עוד בימי עלומיו, נתעוררה בו תשוקה להשתלמות. הוא עוזב את בית הוריו ועובר לסלונים, מבקר בבית ספר אלמנטרי ושוקד על לימוד השפה הרוסית וספרותה. מכאן הוא עובר לוארשה, משתלם כאכסטן ומקבל תעודת־בגרות. אחר כך הוא משתלם במקצוע ריפוי־שניים.

במלחמת עולם הראשונה שירת כרופא שניים בצבא הרוסי, נשבה והועבר לגרמניה. בשנות שהותו בגרמניה הרבה דעת בשפה

הגרמנית ובספרותה. ב־1919 שב לפולין והשתקע בברנוביץ.

ד"ר יסינובסקי הצעיר זוכה מיד לשם טוב בעירנו, הן כרופא־שניים מצויין והן כאיש ציבור. מטובי הרופאים בעיר ובסביבה. נשא לאשה את מיכלה בת יעקב שימשלביץ, מבוני העיר הראשונים. ומאז התחילה תקופת־הפריחה בעבודתו הרפואית ובעסקנות הציבור.

ב־1929 הוא נבחר לועד הקהילה ועומד בראשו עד 1933. זכה לאהדה והוקרה כלליות. השכיל למצוא את „שביל הזהב" בין מפלגות ודעות נוגדות.

איש העם ורחש חיבה יתירה לבעל מלאכה היהודי ונלחם על האינטרסים שלו. חבר פעיל ב„האַנטוערקער־פאַריין" ומראשיו. על ידם נבחר בשנות 26—1924 לעיריה. היה שליח ציבור נאמן והצטיין בהופעתו האמיצה והמכובדת.

כאחיו יצחק היה גם הוא ציוני בלבו ובנפשו והקדיש מזמנו ומרצו למען התנועה הציונית והקרנות הלאומיות. ב־1937 ביקר בארץ והכשיר הקרקע לעליתו, אך לא זכה. המלחמה הדביקה אותו באמצע הכנותיו.

המשיך עבודתו הרפואית והציבורית גם במחנה הגיטו וביום המר והנמהר, בשנים ביולי 1942, ב„אקציה" האכזרית נגד הרופאים היהודים הובל מחוץ לעיר ושם מצא את מותו יחד עם עוד 12 חבריו הרופאים.

טיפוס מעולה ונדיר של איש מדע ואיש העם. אהוב ומקובל על הבריות, רב פעלים ומסור לתחית עמו וארצו.

ד"ר ש. פ.

ד"ר יעקב כהן

עדיין הוא ניצב לפני כמו חי — בנועם פניו, בחיוך התמידי על שפתיו, במבטי עיניו

המפיקים רוחב דעה ובינה יתרה. עדיין אני שומע צלילי דיבורו הנעים כשהוא מסביר לי, בתשובה על שאלותי את ההבדל בין השקפת עולמו של טולסטוי על המוסר הפרטי והציבורי לבין דעותיו השמרניות על הצדק החברתי של דוסטויבסקי. אני שומע ומשתומם על ההסבר הנאה של הנער בן י"ד והרגשה משמחת מת־עוררת בי: „אשרני שזכיתי להעמיד תלמיד שכזה!".

יענקלי כהן נפרד ממני. כתום השנה עזב את העיירה, נסע לירושלים דליטא ונכנס לגימנסיה היהודית. הגורל טלטלני לוילנה כעבור שנה וחצי — לרגל משפט ציוני לחוביץ הצעירים, שנתפסו למלכות ב„עוון" הפצת שקלים ובולים של קק"ל. התראיתי, כמובן, עם יענקלי שלי. במקרה נערכה אז בבנין הגימנסיה אספה כללית של התלמידים, כמוכה תמהון הקשבתי להרצאתו של יענקלי — והוא אז כבן חמש עשרה — על שיבת ציון, על החלוציות ועל המשימה הנעלה שעם ישראל חייב לבצע בשנים הקרובות עם גמר מלחמת העולם!!

ביער זאקארט העבות טיילנו כשעתיים. שיחתו שטפה הפעם בניחותא. הוא סיפר לי, בלשון רוסית עסיסית, על לימודיו בגימנסיה. למדתי, שהתעסק בפעלתנות באגודת „הציונים הצעירים". השתלם בלימודי היהדות וביחוד בספרות העברית החדשה. למד ולימד, עסק והעסיק חבריו לדעה בפעולות ציוניות.

עם העברת הגימנסיה של קגן ליקטרינוסלב עבר לשם גם יענקלי ובקבלו, לאחר הבחינות הממשלתיות, תעודת בגרות, השתקע בחרקוב, נתקבל כסטודנט באוניברסיטה ועם זה נרשם כתלמיד בשעורים הפדגוגיים של כהנשטם. עסקן פעיל בהפצת העברית ותרבותה. פעיל מאד בתנועת צעירי ציון. השתתף כציר בכינוסיה. בשנת 1921 בא יעקב כהן לברנוביץ מצא כר נרחב לעבודה: הקים אירגון של „צעירי ציון", שעורי עברית לפליטים וכו'. בתחילת 1922 נסע לברלין — כדי להכנס לפקולטה לרפואה של האוניברסיטה. כאן התודע אל המשוררים שניאור וטשרניחובסקי ולעורכי ה„רזסוויאט" ופרסם בו מאמרים על טשרניחובסקי, על בעיות הציונות העממית ועוד. טשרניחובסקי העריצו וקרבהו ככל האפשר. מאמציו של יעקב להתקבל לאוניברסיטה עלו בתוהו מחמת האנטישמיות. בינתים התמסר לעבודה הציונית, היה נפגש עם שליחי ו ע ד - ה צ י ר י ם, שעשו בבירת גרמניה לשם תעמולה ומגביות. ב־1923 עבר ליאֶנה ונתקבל לפקולטה המדיצינית, ובשנת 1928 גמר את חוק לימודיו והוסמך ד"ר לרפואה. מיאֶנה נסע לוילנה, עמד בהצלחה בבחינות־המשנה ב־1929 ואז עבר לברנוביץ והתחיל לעבוד בהצלחה רבה כרופא ועוד יותר כעסקן רב מרץ בשדה הציונות הסוציאליסטית. עסקנותו עלתה לשיאה. היה יו"ר אגודת פועלי ציון. פעמיים בשבוע היה מרצה באולם המפלגה. ערב ערב היה מבקר בבית החלוצים, מסדר את הענינים היגעים של הוצאה והכנסה. השתתף במסירות יוצאת מן הכלל בישיבות של ועד קק"ל, קרן היסוד ועוד. היה מרצה לעתים קרובות בהסתדרות הנוער „פרייהייט", אירגן בהתלהבות חלוצית שעורי ערב „לחייל העובד", שאף הוא נוצר ביזמתו, היה ניסע לעתים קרובות בשליחות מטעם הלשכה הראשית של הקהק"ל לערי הספר. מעולם לא דיבר בגנותם של הימין והשמאל הקיצוניים. „גם ויכוחים על טהרת הקודש אינם מעלים ואינם מורידים" — היה אומר. לא אחת היה משאיר את החולים שבאו אליו לשם טיפול רפואי באולם־ההמתנה, בהבטיחו שיחזור אחרי „שעה קלה"... את הרופא היו מוצאים אחר כך מחפשיו באולם „החלוץ", „פרייהייט", „החייל העובד". הוא היה שב אל חוליו בבקשת סליחה, ש„ענין דחוף עיכבו בישיבה האחרונה!.. והרי „הפאציאֶנטים" אף הם רובם ציונים מסורים היו...

ב־1935 נבחר ציר לקונגרס־המריבה בפראג. בשובו קרא לתגבורת הפעולה. העבודה בהסתדרויות הנוער גברה במידה ניכרת. בקיץ 1937 עלה לארץ. נפגשתי עמו בועד הפועל של ההסתדרות. הוא הודיע, שיש בדעתו להשתקע באחד הקיבוצים כרופא פנימי. עשה בארץ כשלושה חדשים, סייר לארכה ולרחבה. ברם, הגורל החליט אחרת. באחד המכתבים מבני משפחתו שבברנוביץ הודיעו לו, כי עליו לשוב ופולין ולסדר את ענייניו הפרטיים היגעים קצת. יעקב נפרד מאחיו: אהרן, חיים, דוד, משה ומאמו בדמעות בעיניו ובהבטחה חגיגית, ש„בקרוב נתראה שנית" — — — כשנתים עוד ישב בברנוביץ, עבד כרופא, כעסקן ציבורי וציוני במשנה מרץ ולהיטות אידיאלית, עד שפרצה מלחמת הדמים השניה. עם כיבוש ברנוביץ על ידי צבאות הרוסים נחתך גורלו. הוא שולח על ידי השלטונות לז'אֶטל כ„יסוד מזיק". איכנסו אותו, את אשתו ותינוקו בחדר צר ובקושי התפרנס. כאן הדביקה יד המרצחים הגרמנים את בני משפחתו. ולאחר שהגרמנים רצחו את אשתו וילדתו בתוך כלל יהודי ז'אטל גורש עם שרידי היהודים „המועילים" לגיטו נובוגרודק. כאן עברו עליו כל הזוועות והאימים כעל כל היהודים. רבים מהם הוצאו להורג, רבים מתו מרעב, מקור וממועקת האויב המרושע. נשארו רק מעטים. ד"ר יעקב כהן שידל את חבריו בגיטו לכרות מנהרה מתחת האדמה ודרכה להימלט על נפשם. חבריו צייתו לו; במשך שבועות נכרתה מנהרה ארוכה. יעקב וחבריו עברו את המנהרה בשלום, אולם יעקב כשל בדרך ובצאתו מן המנהרה פגע בו כדור המרצחים ונהרג.

ד"ר א. ג.

ר' זימל מינץ

להוריו בנימין ולאה מינץ היתה אחוזה גדולה בפלך מינסק. הם היו עשירים וידועים כנדיבי לב; לשבתות ולחגים היו נוהרים לאחוזה עניים רבים, משפחות שלמות. וסבתא היתה מכינה מאכלי שבת וחדר גדול ללינה, והיתה מקבלת כולם במאור פנים.

אבא היה בעל כשרונות. קיבל חינוך דתי מסורתי. בגיל 19 נשא אשה והמשיך בלימודים. הוא נהיה בעל אחוזה חכורה בשם אודאחובשצ'ינה שקיבל מידי סבא. סבא עבר לאחוזה בשם שילאוויץ, לא רחוק מאודאחובשצ'ינה. הוא הדריך את אבי בעסק.

והנה קפץ רוגזם של חוקים חדשים, ואחרי משפטים רבים סבא הפסיד את אחוזתו. ב־1892 עקרנו לברנוביץ.

ברנוביץ היתה אז עיירה חדשה ועלובה. הורי שכרו דירה בבית הגרף, ויסדו בית מסחר

גדול לצרכי כתיבה. עיקר דאגתם היתה לחינוך הילדים. הביאו מורים לעברית וגם לשפות לועזיות, ומורה לשפה הרוסית וריקודים בכל יום ששי.

אבי היה מעורה בכל עניני הציבור. אירגן את בעלי־הבתים ובנה את „בית הכנסת הגדול" והיה הגבאי הראשון. מראשוני חובבי־ציון עזר לארגן את הציונים ובעזרתו הקימו את „מועדון הקריאה" („צ׳יטאַלניע"), והוא שימש יו״ר. ב־1894 נבחר ציר לקונגרס במינסק. פעיל בכל מיני פעולות מקומיות ובתלמוד־תורה. עמד לצד בעלי המלאכה ועזר להם לבנות בית־כנסת לעצמם. אף שהיה יזדעי דתי, נטה חיבה למאבק נגד המשטר הצארי.

אבא התעסק גם במסחר יערות ועצים והיו לו מהלכים בין נסיכים. היה מרבה בנסיעות וכל הדרכים היו פתוחות לפניו.

אמא היתה אשת־חיל, השגיחה על חינוך הבנים וניהלה את הליכות ביתה בחכמה.

ב־1904 באה מחשבה בלב הורי לעזוב את רוסיה ולהגר לאמריקה. ב־1906 יצאה לשם כל משפחתנו.

אחרי זמן קצר לבואו לאמריקה מצא אבא גם שם שדה רחב לפעולה. הצטרף למסדר „בני ציון" וידיו היו מלאות עבודה בציונות וגם בעניני ציבור.

בנובמבר 1931 החליטו ההורים לעלות לארץ. אבא הרגיש עצמו מאושר כאילו חזרו לו ימי נעוריו. חזר גם ללימודי התלמוד והיה שוקד עליהם יום יום. לדאבונו הגדול אשרו זה לא נמשך זמן רב ; כעבור שלוש שנים מתה עליו אמא ב־1934 (י״א טבת תרצ״ה) ואחרי שלושה חדשים חלה במחלה ממושכת ומת בט״ז מנחם אב תרצ״ו (1936). שניהם הובאו לקבר־רות על הר הזיתים במקום שהכינו לעצמם בחייהם.

זימל ובילה מינץ השאירו בנים, בנות ונכדים־ות באמריקה, פרט לאממה מליץ שבאה ב־1935 לארץ־ישראל להשתקע בה. הבת הבכורה אסתר אברסון היתה ממייסדי מפלגת פועלי־ציון באמריקה ובמשך זמן מסוים היתה חברה בועד המרכזי של מפלגה זו ; נוסף לכך היא פעילה עד היום בארגון „פיאַנערן פרויען" ומשתתפת לעתים קרובות כצירה בכינוסיו הארציים. היא לוקחת חלק גדול בפעולת הקהק״ל ועוד. עומדת לבוא בקרוב לישראל על מנת להשתקע.

אממה מליץ

ר׳ מרדכי מנספקי

מאז עלה הכורת על בית־ישראל בפולין ועל עיר נעורי ברנוביץ — עומדת כחיה לעיני דמותו של אבי, שהקדיש את כל חייו, תוך צנעה וענווה, לעניני העיר ותושביה. אין לך שטח הקשור בחיי החברה והתרבות בעיר שלא עסק בו. מתפלא הייתי על הקשר החיוני הזה עם הכלל, שלא על מנת לקבל פרס ובלא עזרה ציבורית. קרוביו וידידיו היו לא אחת מוכיחים אותו על פניו ויעצו לו להאחז בפרנסה קבועה, אך הוא דחה כל הצעה מעין זו.

איני רודף אחרי טובת־הנאה, פרנסה תהיה בעזרת השם — היה נוהג לומר.

*

משחר־ימי אני זוכר את בית־אבי בברנוביץ ובמרכזו — ארון הספרים ובו כרכי אנציקלו־פדיה, קבצים ומדריכים בחוקי המדינה, בקו־רספונדנציה והנהלת חשבונות. נחרת בזכרוני ארון מיוחד שהכיל את הארכיון ; ארכיון עירוני בזעיר־אנפין. אבא שמר על כל פתק, תמונה ומסמך. מה היה לאותו ארכיון ?

זכורות לי המודעות הצבעוניות על הופעות ה„דראַמאַטישער פאַראיין" (החוג הדרמטי העי־רוני) שאבי היה בין מייסדיו. מודעות על הצ־גות גולדפדן „מירלה אפרת", „שני קונילמל" „מכירת יוסף", כתובות בשפה רוסית ויידיש, תכניות למיניהן, כרטיסים, הזמנות ותמונות. בהיבה מיוחדת היה אבא מעלעל כל מודעה ומודעה ומפזם אגב מנגינות־עם של גולדפדן. תמונות השחקנים במלבושיהם עוררו בי סקרנות מיוחדת. בין היתר אני זוכר את גולדשמיד (בעל חנות ספרים בפינת הרחובות פילסודסקי ושפטיצקי, בנו בקיבוץ דן) שהיה מוותיקי הבמה העירונית בברנוביץ.

אולם פאר המסמכים הגנוזים בארכיונו של אבי היו אלה הקשורים עם שהותו של הסופר שלום עליכם בברנוביץ. במיוחד נשמר כתב־יד של סיפורו של שלום עליכם „צוזייט און צושפרייט" שהסופר עיבדו למחזה בהיותו בעירנו להצגת בכורה של החוג הדרמטי העירוני. היתה שם תמונת משפחתו של שלום עליכם רעיתו ובני־ביתו, ותמונת שלום עליכם שנשלחה על כתובת אבי כאות הוקרה מנרווי שבאיטליה. סמוך לתמונות מכתבי שלום עליכם בכתב־ידו הנאה והמסולסל, שהיה שולחם לפי כתובת אבא אחרי עזבו את ברנוביץ.

הסופר י. י. טרונק פירסם באמריקה מונו־גרפיה על שלום עליכם, ובה חומר מלאף על שהותו של הסופר בברנוביץ. החומר ברובו הומצא לו ע״י אבא.

*

חובב ספרים היה אבא. עד היום זכור לי סדר הספרים והאצטבאות. לא רק ספרים שמו־שיים, כי אם ספרי־חיים הם היו לאבא, כל ספר וערכו. עורך־דין לא היה אבא ולא בבתי־ספר גבוהים למד את תורת המשפטים, אולם חוקי המדינה האזרחיים והפליליים היו נהירים לו לכל פרטיהם ודקדוקיהם. מאות מיהודי העיר היו צובאים על ביתו ואבא ה„אוצ׳וני יאַבריי" („היהודי המלומד") היה מיעץ, עוזר ומתיר ביד נדיבה בעיות קשות וסבוכות.

השנים שנות פולין הראשונות. האזרחות הפולנית היתה ניתנת לפי החוק רק בהתחשבות ברשימות התושבים. בזמן המלחמה אבדו, בדרך כלל, כל הרשימות ונשללה זכות האזר־חות ממאות אלפי יהודים שישבו בעיר וסביבתה מדורי־דורות. מאות משפחות היו מתרוצצות במשרדי ממשלה ועורכי־דין ונאלצו לחכות שנים לפסק־דינו של בית־המשפט האדמיניס־טרטיבי העליון. הסידורים הפורמאליים, הטי־פול בעורכי־דין היו קשורים בהוצאות כספיות מרובות, ורק האמידים בין התושבים יכלו לעמוד בהן. ומה יעשה בעל־מלאכה, סוחר זעיר או פועל שאין ידו משגת לשאת בהוצאות המרובות להשגת האזרחות הפולנית ?

מאות של יהודים, תושבי העיר, נעזרו בשירותו של אבא. במחיר מועט ולמחוסרי־היכולת חנם אין־כסף — היה מסדר את האז־רחות, דבר שעורכי־דין מנוסים שיקעו בו מאמצים רבים, לרוב בלא הצלחה.

בימי שלטון הצאר, שימש אבא לבלר במשרד שעסק ברישום אדמיניסטראטיבי של האוכלוסיה באחת העיירות הסמוכות לברנו־ביץ. מאותו זמן נשארו ברשותו טפסים רשמיים וחותמות של אותו משרד. אבא היה מזכה כל יהודי שנזקק לאזרחות בתעודה חתו־מה כדת וכדין מאותו משרד רוסי־צארי, המעידה שפלוני־אלמוני רשום ברשימת התוש־בים של עיירה פלונית. התעודה החתומה כדת וכדין, שאבא היה גם ממעך אותה ומצהיבה למען תראה כתעודה מיושנת, שימשה לבעלה אמצעי חוקי לקבלת האזרחות הפולנית.

מאות מתושבי העיר והסביבה קבלו אזרחות בצורה זאת. אבי היה מזכה את הנצרכים בתעודות ממין זה ביד נדיבה ולא לשם רווח — על אף הסיכון הרב. הוא הפסיק בכך רק לאחר שהשלטונות שנתקלו בתעודות רבות ממין זה חשדו בכשרותן, והחלו בחקירה משפטית לשם גילוי מוצאן.

*

רבים היו צובאים על דלתות ביתו של אבא בימים כתיקונם, ובעיקר ב־1923, כאשר ייסד משרד בשם „משרד לבקשות, תירגומים וכתיבה במכונה".

נזכר אני באותו משרד בפנת הרחובות שפטיצקי ואולנסקה, שני חדרים, מספר מכונות־כתיבה, אצטבא עם ספרים ואבא — מנצח על המלאכה. הרי האצטבא לארכו של קיר בחדר הראשון. את תוכן הספרים טרם ידעתי, אך אני זוכר את סדרם: שנתונים כרסניים של ספר החוקים הרשמיים מיום תקומתה של פולין, מאספים בחוק הפלילי והאזרחי, מדריכים בקורספונדנציה והנהלת חשבונות, חוקי המסים לסוגיהם, שנתוני עתונים ועוד.

זוכר אני את היהודים שהיו יוצאים ונכנסים במשרדו של אבא.

הרי היהודי המחפש את קרוביו באמריקה ואבא מכתיב לו מכתב בצירוף מודעה לעתונים היומיים באַרצות־הברית. שני בא בענין דרכון יציאה לחו"ל, שלישי בענין תעודת־לידה לבנו, רביעי בעל־מלאכה, יושב ראש לקואופרטיב של נגרים שנוסד זה לא כבר ורוצה לשמוע מאבא את כל פרטי חוקי הקואופרציה המחייבים במדינת פולין רבתי.

עשרות יהודים היו צובאים על דלתות משרדו של אבא ומקשים קושיות בתלי תלים של ענינים. הנה סוחר שנתפס וחנותו פתוחה ביום א' (דבר האסור לפי החוק) והוא מחפש סעיף בחוק כדי להשתמט מקנס; הנה פועל בית־חרושת שלא שולמה לו ההענקה המגיעה מקופת־חולים הממשלתית והוא מגיש קובלנתו למוסדות המוסמכים. ואבא מאזין בסבלנותו כי רבה, הופך בספרי־החוקים עבי־הכרס ומחפש תשובה לבעיות השונות.

אך זכורני, שעיקרי הדברים במשרדו של אבי נסבו בעניני מסי־המדינה. הימים ימי „תקופת גראבסקי" על שמו של שר־האוצר של פולין בימים ההם, שהרבה להטיל מסים וארנוניות על האוכלוסיה היהודית. הערכת המס היתה בידי משרדי הממשלה ואלה חרצו לשבט או להסד את גורלם של הסוחרים. ההתמצאות במסים למיניהם ובחוקים החלים עליהם חייבה בקיאות.

אבא שהיה מנהל השבונות וותיק ומנוסה ירד מיד לעומקם של דיני האוצר. ערמות של ספרי חשבונות היו נערמים במשרדו, והוא היה גוחן עליהם ומוצא נימוקים להמתיק את הדין. הסוחרים ראו כתרופה יחידה להוכיח על יסוד ספרי החשבונות והמאזן, כי אין ההערכה מציאותית. הגשת התזכירים המנומקים במספרים וסידור מאזנים — זה היה בימים ההם עיקר התעסקותו של אבא.

וכתמיד גם כאן — עיקר עזרתו היתה נתונה ל„יהודים מכל השנה", לסוחרים הזעירים, שהאֶמידים היו מצליחים לרוב לעקוף את החוק בשלמונים לפקידי האוצר.

עד היום לא נתחוורה לי סיבת הצלחתו של אבא בשטח זה. העמדה לו בקיאותו בפרטי ההשבונות, או ידיעת חוק האוצר על בוריו, או שליטתו בשפת המדינה, או שם משפחתו שהיה לו צליל פולני טיפוסי? אם כך או כך, זכורני שמקובל היה אצל שלטונות האוצר וחוות דעתי המנומקת היתה מתקבלת באזני הממונים על הערכת המסים לסוגיהם.

*

הפיכת מאי 1926 מפיחה שמחה בלבות היהודים, שראו בעליתו של פילסודסקי אות להיסוד הרֶיאקציה ומחסום בפני האנטישמיות.

ב־1927 הגה אבא את הרעיון של הוצאת עתון קבוע בעיר. עד מהרה לבש הרעיון עור וגידים. בית הדפוס היחידי שיכול היה להרים את הנטל הזה היה הדפוס של שבירנסקי ברחוב הכביש. שום נימה מסחרית־עסקית לא רמזה לאבי כשנגש לדבר. עודני זוכר את המשא ומתן בין אבא לבין בעל־דפוס שרצה להבטיח את עצמו, ושהעתון יהיה חי הנושא את עצמו. הנני זוכר את הקשיים באיכות השטרות להבטחת הוצאתו של העתון למספר שבועות מראש.

באופן עצמאי הרים אבא את הנטל הכבד ויכול לו. אחרי עבודת הכנה קצרה הופיע הגליון הראשון של חלוץ העתונים בברנוביץ— „בַאַראַנאָוויטשער לעבן": שבועון בלתי־מפלגתי ואבי נשא למעשה על כתפיו את כל עבודת העתון. בחדשים הראשונים הוא היה עצמו העורך, המגיה, המוציא־לאור, המנהל העסקי, המפיץ והגובה. רק לאחר חדשים כשהעתון נכנס למסלולו והציבור נוכח בממשותו, הצטרפו למערכת ולעבודות העתון גם אחרים ובניהם ד"ר פראָס, קפלינסקי, גוּרפינקל ואחרים. אולם הצד ההנהלתי־עסקי של העתון לקח בזמן הראשון בגרעונות כספיים. ואבא נשא בו בלי כל טובת־הנאה, מתוך בחינה ציבורית גרידא ו„שגעון לדבר" שהיה שבוע בדמו.

מה היתה צורתו של העתון?

בעמוד הראשון מודעות על אירושין, חתונות, לידות וכן ברכות ואיחולים, הודעות על פטירה והשתתפויות בצער, מודעות מסחריות והודעות של אירגונים שונים. לפי צפיפותו של דף זה היו אומדים את הכנסותיו של העתון, שעיקר ההכנסות היו כרגיל מהמודעות ולא מהתפוצה.

בעמוד השני — הפנימי — מאמר ראשי מעניני דיומא, מאמרים בבעיות העיר ורשימות מחיי העיירות בסביבה: קריבושין, מוש, לכוביץ, הנצביץ, סטויבץ, הורודישץ, קלצק, מיר וכו'. מתחת לקו היה מופיע לרוב פליטון של קפלינסקי שהיה נפרע מ„אבות העיר" ומשקף את מארעות העולם באספקלריא מקומית. העמוד השלישי סקירות על ישיבות מועצת העיריה, הקהילה, אירגון בעלי מלאכה, וכו'. העמוד הרביעי — האחרון — כרוניקה מחיי העיר והסביבה ושוב מודעות ברכה ואחרות.

העתון היה מופיע אור ליום ו', והשכם בבוקר היה מיפץ בעיר ונשלח בדואר לחותמים מחוץ לעיר. במרוצת הזמן היה לנכס של העיר. קשה היה לתאר את ברנוביץ בלי ה„בַאַראַנאָוויטשער לעבן".

אחרי פעולתו החלוצית של אבא נוסד בעיר עתון שני „בַאַראַנאָוויטשער וואָך". לא היה ביכולתו ולא היה ברצוני של אבא להתחרות בעתון השני. הואיל ולא ראה יסוד להוצאת שני עתונים בעיר, החליט שתפקידו כחלוץ העתונות נסתיים — והפסיק בהוצאת עתונו.

מאז ואילך הופיעו בברנוביץ עתונים שונים: „בַאַראַנאָוויטשער וואַרט", „בַאַראַנאָוויטשער טאָג" וכו'.

*

נוסף לעבודתו הרגילה בה עסק אבא כל ימות השנה, היתה לו התעסקות מיוחדת,

התעסקות שבשאר־רוח, שהיתה חביבה עליו במיוחד והיא — „אגודת מכבי האש המתנדבים" בברנוביץ.

מאימתי הצטרף אבא לאגודה זו — קשה לי לקבוע. לפי התצלומים והארכיון שנשתיירו, הנני מעריך שהיה בין מייסדיה עוד בתקופה הצארית ושמר אמונים לאגודה כל חייו. בשנים האחרונות חבר ועד האגודה, מדריך מקצועי, פעיל בועד הגלילי וכו'.

מה קשר את אבי עם אגודת מכבי־אש שהקדיש לה את כל מאודו ונפשו וכל זמנו הפנוי? דומה, רוח ההתנדבות שבאגודה, שאיגדה יהודים משכבות שונות מול סכנת האש — היא ששבתה את לבו.

בשנת היובל למכבי האש הוצא בעריכתו של אבא קובץ מיוחד שהכיל את תולדות האגודה. הקובץ הופיע ביידיש ובפולנית.

במחצית השניה של שנות השלושים, בתקופת עלית הריאקציה והאנטישמיות — הכבאים־המתנדבים התחלפו בשכירים, והמפקד הוחלף בנוצרי, בתקופה זו חלה גם פרישתו של אבא מהאגודה.

*

בכיסם של רוב אזרחי העיר אפשר היה למצוא בתחילת שנות ה־30 ספרון קטן בעטיפה אפורה — „מדריך העיר ברנוביץ" — בשפה הפולנית. היה זה שנתון־מדריך עירוני שהופיע בהוצאתו ועריכתו של אבא במשך 3 שנים רצופות.

מה הכיל המדריך?

קדם לו לוח־שנה קתולי, פרבוסלבי ויהודי. אחר־כך רשימה מפורטת של כל המשרדים, האירגונים, הכתבות, שעות־הקבלה וכו'. מדור שני ובו רשימת כל המוסדות האזרחיים, בתי הספר, בעלי המקצועות החפשיים ואחרי כן סקירה היסטורית־סטטיסטית על העיר ומצבה, האוכלוסיה, ענפי הפרנסה, גבולות וכו'. בתוך אחד השנתונים פירסם אבא את תולדות ברנביץ (הופיע אחר כך בהוצאה מיוחדת ליובל ה־50 של העיר). מחירו המוזל של המדריך (1 זלוטי) עשה אותו שווה לכל נפש. אך עינם של השלטונות היתה צרה בפעולתו זו של אבא, ובחשאי נרקמה קוניה נגדו. פעולה זו נחרתה עמוק בזכרוני, כי היתה קשורה במאורע שעורר חרדה במשפחתנו.

ומעשה שהיה כך היה:

עם הוצאת המדריך היה אבא מעביר שאלונים לכל משרדי הממשלה. שאלונים דומים נשלחו גם לגדודי הצבא שחנו בעיר. וכאן התערב מי שהיה מעונין להכשיל את הוצאת ה„מדריך". בהסתמך על חוק המדינה האוסר פרסום סודות צבאיים נאחז השופט־החוקר העירוני בעלילה שעורך המדריך — אבא — מגלה תחת מסווה ההוצאה סודות צבאיים לאויב המדינה שבמזרח. על משמעותה של האשמה ממין זה אין צורך להרבות דברים.

עודני זוכר את אותו יום ששי נמהר, כאשר שוטרים ושוטרי־חרש הקיפו את ביתנו ופרצו לתוכו פנימה. בנוכחות השופט־החוקר נערך חיפוש מדוקדק ויסודי. לא היה רהיט שלא נפתח, בגד שלא נפרם. אבא אף שהתייחס לכל הפרשה בקרירות, לא הסתיר מביכותו וחרדתו. השופט־החוקר שהכיר את אבא זה עידן ועדנים משנות פעילותו הציבורית וכעורך העתון המקומי — „שכח" פתאום הכל... זכורני, שבחפשם במגירות השולחן נמצאי רשימות מחברת ובהן קיצור ההרצאות שהרר־ציתי כמדריך בהסתדרות „השומר הצעיר".

— מה זה? שאל השופט־החוקר.

אבא הסביר לו את תוכן הרשימות. — „גם אבא עסקן ציבורי וגם הבן — מעניין"... העיר השופט־החוקר בלעג...

החיפוש לא העלה, כמובן, שום דבר חשוד, ושבועות מספר לאחר זה הגיעה הודעה המבטלת ומחסלת את כל הפרשה. אבא לא נרתע והמשיך בהוצאת ה„מדריך" גם בשנה שלאחר זה. הוא הפסיק רק כשנתמנה רואה־חשבונות מוסמך מטעם השלטונות המסחריים והאזרחיים ועבר לעסוק במקצועו זה.

*

העליתי קוים בודדים משדה־פעולתו של אבא, שהיה כולו קודש לעיר ולצרכיה. ככל הפעולות עסק, כאמור, בלא כל טובת־הנאה, מתוך תשוקה פנימית לעשות למען הציבור.

עזבתיו בסוף 1938, והוא מתעתד להוציא מאסף רב־כמות על העיר וסביבתה על יסוד החומר הרב שנצטבר אצלו. בהיות תחת השלטון הסובייטי עוד קיבלתי ממנו מכתבים והוא שוב עוסק בעניני ציבור באמונה. נתמנה ע"י הסובייטים ל„גלבבוד" (מנהל חשבונות ראשי), מתכונן לנסוע למוסקבה בענין אישור מאזנים וכו'.

ומי פלל שלאחר זמן קצר יעלה עליו הכורת יחד עם כל בית־ישראל בברנוביץ?

ש. מַאנסקי

ד"ר אריה נחומובסקי

אביו, שהצטיין בלמדנות ובאדיקות חינך את בנו המוכשר על ברכי יהדות צרופה, העמיד עליו מלמדים ומחנכים מצוינים. גם בשנות לימודיו בגימנסיה לא הזניח את הספרות העברית: שקד על סופרי המופת שלנו, רכש ספריה עברית חשובה ובשעות הפנאי היה מעיין בה. נמשך אחרי הציונות המדינית מראשיתה. פעיל בתנועה ובקרנות, ביחוד ב„קרן היסוד". שנא את המתבוללים. לתנועת העבודה הגה אהדה, אך לא היה בה חבר רשמי.

כרופא גילה ענין בהקמת מוסדות הבראה לחולי שחפת. היה פעיל מאד בחברת „טאז" וביוזמתו הוקם בנוביאלנה בית־הבראה גדול למוכי שחפת.

גם התעסקותו בחברת „אורט" לא היתה מעטה. ניהל חליפת מכתבים עם ראשיה ומיסדיה. עסקן ציבור למופת. עם היוסד בברנוביץ חברת „ענג שבת" — נתן את ידו גם לה. היה מרצה בה לעתים על נושאים סניטריים. כותב הטורים האלה הופתע פעם לשמוע הרצאתו על חכמת הרפואה בתלמוד.

לא היה מקבל תשלום ממורים ומלמדים חולים, מבעלי מלאכה מדולדלים ועוד. ליד דירת רופא השינים ברמן התגורר בבית צר אפל הסנדלר הליחוביצאי דוד עפשטיין — אדם חולה ורצוץ. נחומובסקי היה מבקרו ומטפל בו יום יום לא תשלום. סופר על כך באחת מישיבות הקהילה בעירנו.

חייו לא היו גם נעדרי מקרים טרגיים: מות אביו לפני הזמן, מחלת אחיו המצוין — העקרות של רעיתו. גם בתו המאומצת, נערה כבת שמונה עשרה, שגדלה וטופחה בביתו מקטנותה — הלכה בדרך הדוד אל המית

המקודש, גם היא דהתה את הצעת הקצין הגרמני להניחה (זמנית) בחיים. לנגד עיניה נצב הדיוקן המזהיר של הדוד מקדש השם והעם... (ראה — „געזונטהייטס־ווינזן").

ד"ר א. ג.

ר' חיים צוקרמן

אחד האישים הפעילים ביותר בציבוריות היהודית בברנוביץ בתקופת הבינים שבין שתי מלחמות העולם, שדה־פעולתו כראש ועד הקהלה בפועל, כחבר הנהלת העיריה וכעסקן ציבור היה רחב ומקיף. חינוכו החילוני לא היה בו משום סטיה מהמסורת.

בזמנו, בגבור תנועת ההשכלה בתחום המושב, נצטוה אביו ר' מתתיהו צוקרמן ע"י האדמו"ר ר' שמואל זצ"ל מסלונים, להכשיר עצמו כמורה ומנהל בית ספר לבנות בשפת המדינה. בלב קשה קיים החסיד את מצוות רבו, עמד בבחינות ופתח בית ספר לבנות בשפה הרוסית בקוברין. הבן חיים המשיך דרכי אביו, בלי חבלי הסתגלות.

משנתבגר סיים את חוק לימודיו כמורה, נשא אשה וגר כמה שנים בפולין. בימי מלחמת העולם הראשונה נדד עם משפחתו לרוסיה. אחר כך השתקע בברנוביץ והתפרנס כמנהל חשבונות. כאן מצא תקונו.

כאיש החברה וכמשכיל ויודע לשונות בחרו בו החסידים לשמש נציגם בעיריה. בהצליחו בתפקידו זה נבחר על ידי נציגי היהדות הדתית סגן יו"ר ועד הקהלה, ולמעשה מילא את תפקידו כראש הקהלה בפועל עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

עסקן חרוץ, בעל מרץ ויזמה, שליח ציבור נאמן. דאג את דאגות הרבים שפנו לעזרתו. בתקופת כהונתו השתדל להמשיך במסורת המפוארת של קהלת ברנוביץ, כמוסד ציבור מרכזי וכביטוי לשלטון עצמי פנימי. שקד על אירגון עבודה יעיל, גביית מסים מסודרת, שרותי ציבור טובים ובעיקר — מרות ופיקוח ציבורי על המוסדות ושרותי הציבור שמחוץ לקהלה.

מטופל במשפחה נאלץ היה לדאוג לפרנסת בני ביתו, והיה אנוס להשלים את מיכסת עבודתו כמנהל חשבונות בשעות המאוחרות בלילה.

לא התנשא על פני בוחריו. בכבוד רב התייחס לוותיקי החסידים ובדרך־ארץ — לתלמידי חכמים שביניהם. כשהיה בא לבית החסידים בין מנחה למעריב, או בשעות המאוחרות בערב, היו פונים אליו חנונים ובעלי־מלאכה שכרעו תחת נטל המסים הכבדים, והוא היה עוזר להם בעצה ובהדרכה, וכותב בשבילם את הבקשות והערעורים. עם רבים היה הולך למשרדים, ולפעמים אף משתדל לבדו בשבילם אצל השלטונות.

נפל יחד עם אחיו בשואה.

מ. ב.

רבי פנחס קפלן

כי שם רבי פנחס קפלן אשא — ונצבה לעיני דמות רבת חן של השתדלן־הנדבן מלפני המשים שנה בערך — בתקופת המשטר הצארי האכזרי. הוא מעלה בזכרון את גדולי השתדלנים בדורות שעברו.

מי מתושבי ברנוביץ לא הכיר פעולותיו של אוהב ישראל זה, שלא חסך עמל מנפשו כדי להציל לא נפש אחת מישראל מרעב, מסכנת מות, לבטל גזרות השלטונות הרוסיים והפולניים, גזרות שהיה בהן משום קיפוח פרנסה ואף קביעת נפש... — לנתי פעם, בשנות הכריזת שלום הגרמני במלחמת העולם הראשונה, בחדרו של מיכאל בנו — בבית אביו. היה ליל חורף קשה. הזקן ישן בשלוה אחרי טרדות היום. פתאם — דפיקה בדלת מלווה בבכי עצור וגניחות שתופות. מיכאל נתעורר, ניגש אל הדלת ופתחה. נכנסה הגברת פ. בצעקה נוראה: שר הבולשת וקהל משמשיו פרצו אל ביתה, אסרו את בעלה והוליכוהו לכוון בלתי ידוע... לקול הצעקה נתעורר גם רבי פנחס. הוא ביקשה להרגע. „בדמעות וגניחות — אמר — לא תועילי כלום; צריך לעשות דבר מה". אץ לחדר משכבו התלבש — היתה השעה השלישית אחרי חצות — ביקשה לחכות בביתו עד יעבור זעם... באישון הלילה, בערמות השלג, פסע אל משרד הקומנדנט, שהיה גם מעון הבולשת הגרמנית. הקומנדנט אמר לעסקן, שנתקבלה תלונה על האדון פ', שעשה מסחר וקנוניות עם חיילים גרמניים במכשירי רפוי, תרופות ועוד. והיהודי הנוכל צפוי למאסר שנים ולעבודת פרך...

רבי פנחס נשבע לפניו בהתרגשות עזה, שהאדון פ. הוא איש ישר. „ליהודי כמוך אני מאמין" — היתה תשובת הקומנדנט, ועשה מיד לשחרורו של פ. ממאסרו. רבי פנחס מיהר אל ביתו, צוהל ושמח, שהצליח להציל נפש מישראל, הוציא „מדרש רבה" ועיין בו כל הלילה.

גם לאחר סיפוח מחוז ברנוביץ אל מדינת פולין הגדיל לפעול. הכיר יפה את האצילים הפולניים — השליאכטה — שידעו את „פאן קפלן" כסיחר יערות גדול, ישר ותמים, והערצוהו. פעם עברתי ברחוב והנה עלתה באזני צוחה נוראה. באחת החצר על הארץ היו מוטלים כעשרה בחורים יהודים כפותים, וז'נדרמים פולניים חובטים בהם בקתות רוביהם. פתאם הופיע פנחס קפלן. פרץ לחצר, ניגש אל ג'נדרם אחד, חיבקו בשתי זרועותיו ובדמעות ממש הפציר בו לשחרר את האומללים. „הם בולשביקים — קרא הז'נדרם — הם נתפסו באספה אסורה, וכרוזים בידיהם..." „לא, אדוני, — קרא רבי פנחס — אני מכיר את כלם; בני ישיבה הם, אנשי אמונה ודת" — ולא הרפה ממנו. — „מה לעשות, פאניע קפלן, — ענה הז'נדארם — אני משחרר אותם, אבל רק על אחריותך... אם שר המחוז יתבעני לדין, תבוא אתה על ענשך!" „מסכים, מסכים" — ענה רבי פנחס. הבחורים שוחררו.

הוא לא היה למדן, וספק אם קרא שתים, שלוש שורות ב„חובת הלבבות", או „מסלת

ישרים". את חסדו וטובו „חצב מסלע לבבו". חבה יתרה היתה נודעת לו מצוות „הכנסת אורחים" והחשת עזרה למלמדים — מלמדי דרדקי, מלמדי גמרא ועוד. באחוזת נרוצוביצי — היה רגיל לעמוד שעות על אם הדרך ומזמין כל עובר אורח לסור לביתו „לסעוד את הלב". לא היה יום, שחמשה, ששה אורחים כאלה לא היו סועדים על שלחנו. אחרי ימים נוראים — היה רגיל לשלוח לליחוביץ עגלות טעונות תפוחי אדמה בשביל מלמדים עניים החיים בדחקות... זלזיג, החצרן שלו, היה עובר ומסיר את הדירות, בהן גרו „מאיר החיגר", משה ברבי שמואל, יעקב משה ברבי נחמן ועוד ועוד, — ואחרי בדיקה היה מגיש לשולחנו דין וחשבון, „בדירה של פלוני חסר גג, בדירת אלמוני — תנור שבור, בדירתו של י. מ. „המורה לשעורים" אין דלת וגג ותנור... עברו ימים מועטים וכל הפגימות תוקנו... בעלי המלאכה היו רגילים לומר למלמדים במקרים כאלה: „כבר באנו על שכרנו. יש לנו, ברוך השם, פיניע קאפלאן", שליחו של מקום הדואג לכל מסכן ועלוב..."

ד"ר א. ג.

ר׳ פנחס בר׳ אברהם יעקב קאפלאן הכהן נ"ע [1]

„אין טיפן עלטער פון 86 יאר איז כ׳ שבט תרצ"ו (1-טן פעברואר 1937) נפטר געווארן איינער פון אונזערע שענסטע יידן און מערקווירדיקסטע טיפן פון אלטן דור, ר׳ פנחס הכהן קאפלאן.

געבוירן אין א זייער רייכן ארטאדאקסישן הויז, ביי א טאטן א גביר־אדיר און דערצו א זעלטענעם תלמיד־חכם, איז דער נפטר אויפ־גהאדעוועט געווארן אין שטרענגן רעליגיעזן גייסט. געוועון פאדן ערשטן וועלט־קריג אליין אויך זייער רייך. געפירט א בריייט ארט לעבן, לויטן מוסטער פון אמאליקע יידישע גבירים פון בעסערן און שענערן מין. געהאט אן אפן הויז פאר אלע אן אויסנאם, טיילנדיק צדקה מיט ברייטער האנט. דערצו איז ער נאך געווען א ייד א חכם, א פקח, מיט אויסערגעווייגלעכע שארפע פעאיקייטן.

[1] „באראנאוויטשער וואך" פון 5-טן און „באראנאוויטשער קוריער" פון 12-טן פעברואר 1937.

אין דער באראנאוויטשער געזעלשאפט־לעכער טעטיקייט איז ער ארייגעצויגן גע־ווארן ערשט אויף דער עלטער, אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו ער איז בעת דער דייטשישער אקופאציע אויסגעקליבן געווארן אלס בירגערמייסטער פון באראנא־וויטש.

פון דאן אן האט פיניע קאפלאן אין פארלויף פון יארן פארנומען א סך ערן־אמטן ביי אונז אין שטאט. געווען וויצע־בירגערמייסטער און פארטרעטער פון בית־גערמייסטער אין ערשטן שאט־ראט, פארזיצער פון קהילה־ראט אין דער ערשטער פראוויזא־רישער קהילה אין דאן פארזיצער פון קהילה־ראט אין אונזער ערשטער עפנטלעך־רעכטלעך אויסגעוויילטער יידישער קהילה.

ער איז ווא אן אמת אויף די דאזיקע אמטן געווען נישט אזוי שטארק אקטיוו, ער האט דערצו נישט געהאט קיין נייגונג און קיין באזונדערן דראנג, און זיין נאמען האט נאר גדעדינט אלס ערן־פירמע. דערפאר אבער איז ער געווען אויסערגעווייגלעך טעטיג אויף אן אנדער געביט, אויפן געביט פון אינטער־וועגן און שהדלנות. אין דעם האט ער נישט געהאט זיין גלייכן.

נישט נאר אונזער שטאט, אונזער סביבה, אונזער קרייז, נאר דאס גאנצע פוילישע יידנטום האט פארלאדן אין דעם מענשן איינעם פון די אמת׳ע טיפ־טרעגער פון אונזער פאלק, איינעם פון די לעצטע תלמידים און יורשים פון אונזערע גרויסע הייסע יידן ווי ר׳ לוי יצחק בערדיטשעווער, ר׳ ישראל בעל שם טוב, נחום׳קע גראדנער זכרונם לברכה, און נאך און נאך.

זיין טעטיקייטס־קרייז האט פארנומען א גוואלטיקן שטח: ראוונע—סארנע, באראנא־וויטש—ווילנע און סטאלפצי—ברייסק.

האבנדיק א גרויסע באקאנטשאפט מיט דער גאנצער לאקאלער מאכט — פון די נידעריקע באאמטע ביז די סטאראסטעס און וואיעוואדעס —, מיט אלע פריצים פון אונ־זערע מזרח־געגנטן, האט ער דאס אלעס אויסגענוצט אויף אינטערוועזנצן פאר הונ־דערטער און טויזנטער באעולה׳טע יידן. עס איז נישט קיין איין שטאט און שטעטל אין אונזער קאנט, וואס האבן זיך נישט געווענ־דעט אין אן עת־צרה צו פיניע קאפלאנען. און געטאן האט ר׳ פיניע זיין שווערע, אפט זייער פיינלעכע, ארבעט מיט אזא איבערגעבנקייט, מיט אזא מסירות נפש, אז ס׳איז ממש צו באוווּנדערן.

ער האט געהערט צו דעם טיפ יידן, אין וועלכן עס האט געבראכט דער נר־תמיד, דער עכטער יידישער אייביקער פייער, וואס בא־הויכט מיט זיין וואראמקייט און ליכטיקייט דעם עדריקטן און געפלאגטן. ער האט זיך באמיט אלעמען צו העלפן, נישט געשוינט צייט און כוחות אבי עמעצן ארויסשלעפן פון אן אומגליק. ער האט גהאלאפן דעם ישיבה־מאן ווי דעם „פראסטן", דעם ארעמאן ווי דעם נגיד. אלע האבן געפונען אין אים א הייס גליענדיק הארץ, א צארטע עמפינדלעכע נשמה, א פאטערלעכע ליבע.

און אט די פאטערלעכע ליבע האט אים געגעבן מוט און דרייסטקייט אנצוקלאפן אין די טירן פון די הויכע בעאמטע, סיי גוטע, סיי שלעכטע. ווארום כדי צו ראטעווען א קינד פון א סכנה, שטעלט זיך א פאטער פאר קיין זאך נישט אפ. נישט איין מאל האט ער אויפגעווען א הויכן באאמטן אין מיטן דער נאכט פון טיפן שלאף, און יענער האט געמוזט אנטלעפאנירן מ׳זאל באפרייען א יידן פון תפיסה, אדער ראטעווען א יידן, וועו ס׳האט אים געדראט דער טויט.

און ווייסט איר אין וואס איז געלעגן זיין קראפט, וואס ער, ר׳ פיניע, פלעגט אלץ פועלן ביי דער מאכט? — זיין אויסשליסלעכע אייגנשאפט איז באשטאנען אין זיין גרויסער פייערדיקער ליבע צום געפלאגטן און גע־רודפטן, אין זיין אומבאגרענעצטער גוטסקייט, אין זיין גרייטקייט זיך מקריב צו זיין פאר א באעולה־טן.

וויפל לעבנס האט דער דאזיקער זעלטענער מענטש אפגעראטעוועט פון ליידן, פון פיין, און אפילו פין טויט?! וויפל פרויען האט ער צוריקגעקערט זייערע מענער, און קינדער זייערע פאטערס?! — און ווער פון די באראנאוויטשער יידן איז אליין, אדער זיינער א פריינט, א קרוב נישט געראטעוועט געווארן פון א צרה א דאנק אים?

פלעגט אמאל טרעפן א טאג און ער האט ביי זיך נישט געהאט עטלכע יידענעס מיט זייערע צרות, איז ער געווען פארשטייט זיך, צופרידן, אבער עס האט אים עפעס געפעלט.

ברוך גאלאי וד"ר יאסינאווסקי הי"ד

ר׳ ישראל קופלוביץ

טיפוס נדיר של עסקן ציבור, אצילרוח ועדין נפש, בעל עין טובה, לב רחב, מחשבה ערה ופעלתנות חרוצה.

במשך שנים עמד בראש הפעולה הציבורית בברנוביץ, גבאי של חסידי סלונים, יו״ר „אגודת ישראל״ ונציג היהדות הדתית במועצת הקהלה ובמוסדות ציבור אחרים. בן משפחה מיוחסת של תלמידי חכמים.

לבו היה ער ונפשו פתוחה לסבל הזולת, לדאגות הפרט ולבעיות הציבור.

חריצות מיוחדת גילה בימי מצוקה בעמדו בראש פעולות העזרה והסיוע בימי מלחמת העולם הראשונה ופעולות השיקום לאחריה. חקר ובחן כל מקרה ומקרה. תמך ועודד את הזקוקים לעזרה ושמר על כספי הציבור. היה חש לכל מקום סכנה. ב־1905 היה פעיל באיר־גון קבוצת הגנה. והוא הדין בימי מלחמת העולם הראשונה כשהקוזקים השתוללו לפני עזבם את העיר, והוא רץ ממקום למקום ופעל פה במתן שוחד ושם בכיבוד ביי״ש ובמקום אחר בהשתדלות אצל קצינים. וכן ב־1920 עם התמוטטות החזית הפולנית־רוסית, היה הוא מהיחידים שגילו כי הצבא הפולני הנסוג זומם לשרוף את העיר, ויחד עם עוד כמה עסקנים אזר כוחותיו להצלת העיר מהאסון (ראה מ. מוקאַסיי: „ברנוביץ בתקופת 1919—1939״).

כאשר נתאלמן בשנות העמידה שלו, נזהר במשך שנים שלא להציץ בלילות שבת בדרכו מבית הכנסת לבתיהם של יהודים אחרים, לבל יתעורר בו רגש של קנאה למראה משפחה עם עקרת בית מסובים ליד השולחן.

אחד מנכדיו היה פעם בשבי והמשפחה ציפתה לשובו לפורים. בערב פורים הגיעה קבוצת שבויים מוחזרים אולם מקומו של הנכד נפקד. עצבות ירדה על בני המשפחה עד שהתאושש ר׳ ישראל וקרא: מה העצבות? אם על שבי בן המשפחה, הרי אנו מצטערים על זה כל הזמן, אלא מה? שיהודים אחרים נשתחררו והוא לא?! הרי זה ענין של קנאה וזו אסורה בהחלט. והוא שמח בשמחת פורים ומשפחתו עמו.

ונתקיים בו: „זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת עליהם״.

נשתמרה בו ערנותו הנפשית והרבה להגות בתורה. חיבה מיוחדת נודעה לו להיסטוריה, וגילה בה ידיעה רבה והבנה מעמיקה.

לאחר חורבן ברנוביץ התמסר לקיומו ישיבת „בית אברהם״ בירושלים כזכר ושריד לברנוביץ התורנית־וההסידית.

נפטר בשיבה טובה בחנוכה ר״ח כסלו תש״ט.

מ. ב.

ר׳ דוד קצנלסון

לאספות שבהן נאם נהרו יהודים מכל השכבות והקשיבו לדבריו ברטט. די היה באגדת־קדומים אחת, במימרה תלמודית הק־שורה למאורעות ההווה, ונמתח גשר של הבנה וחיבה בינו לבין שומעיו. עממיות שרשית היתה בו ופקחות יהודית. לשמע דבריו באסיפה פומבית לאחר מאורעות תרפ״ט, הרימו שבעת אלפים יהודים יד ימינם וענו אחריו מלה במלה: „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני״. וכאשר, דרך דוגמה, הוכרז מטעם הקרן הקימת לישראל על מגבית „הגלילה״, סיים את נאומו המלהיב בפיסקה האפיינית לו: „צאו וראו יהודים! אליהו הנביא הוא לפי המסורת שלנו כל־יכול: מחייה מתים ועולה בסערה השמימה. אולם דבר אחד נבצר ממנו, בשעה שבא הוא לבתינו בסדר של פסח — א נ ח נ ו הננו הפותחים לפניו את הדלת. זכרו, איפוא, יהודים! יתרחשו אתנו נסים כאשר יתרחשו, את הדלת לגאולה, הדלת הנפתחת לפני אליהו הנביא, מבשרו של המשיח, שומה עלינו לפתוח במו ידינו״.

עממיות־תלמיד־חכם זו של דוד קצנלסון, ששאפה לבוא במגע מתמיד עם ההמונים, להורות להם דרך, ללמדם ולהשכילם — היא שהכשירה אותו לתפקיד של איש־התעמולה במובנו הנעלה של המושג.

הוא ייצג את ההסתדרות הציונית בועד הקהלה, שימש זמן רב מורשה הקרן הקימת, ולאחר הפילוג בהסדרות הציונים הכלליים שימש 15 שנה יו״ר הועד המקומי של קבוצת „עת לבנות״ וחבר הועד המרכזי שלה. אולם את המקום המרכזי לפעולתו החינוכית־תעמול־תית ראה בבית־הכנסת הציוני, שהוקם במיוחד ע״י ההסתדרות הציונית בברנוביץ ושעליו אמרו, שיותר משעסקו בו בתפילה ובתורה משמים, עסקו בו בשיחת־חולין של תלמידי־חכמים ובתורה מציון. כאן נשא את דברו, נוסף על דברי־ההטפה הקבועים שלו מדי חג בחגו, בכל הזדמנות של מאורע ציוני; וכאן גם יסד את הספריה הגדולה שליד בית־הכנסת — גולת הכותרת של מפעלו החינוכי־ציוני — והמסיבות הקבועות של „עונג שבת״ שהתנהלו בהשראתו ובראשותו. כאן היו הבאים לא רק שומעים, אלא גם משמיעים, שואלים ומביעים דעתם. ובתום הדברים נשמעה שירה ארץ ישראלית ושירה יהודית עממית.

היסוד הרגשי שבעסקנותו בא לידי ביטוי גם במקצועו — ההוראה. אין כמדומה יודע־עברית בקרב הנוער של ברנוביץ בעשרים השנים שלפני חורבנה, שידיעותיו העבריות שלא מידי דוד קצנלסון באו לו; אולם החשוב הוא כי עוד בנעוריו נשבע שבועת־אמונים לאהבת הציונות והעברית. בנאמנותו ללשון לא ידע פשרות: עם ילדיו דיבר, מיום עמדם על דעתם, עברית בלבד.

על אף עסקנותו הציבורית ועבודת ההוראה היה איש הספר, שלא פסק פיו מגירסא אף יום אחד. בקי במכמני הספרות. חולה במחלת־לב מימי בחרותו — לא ידע כמעט מנוחה ושינה מה הם, וכאשר העירו לו על המנוחה, שהיא לו צורך דחוף, היה עונה: עיון בספר הוא־הוא המנוחה שלי. לכך הורגלתי ובכך אסיים את ימי־חיי.

שמשה של ציון וההשכלה, שזרחו לו לנער דוד קצנלסון בעוד הוא חובש ספסלי־הישיבה, הביאו אותו לידי־כך, שתחומי הישיבה נראו פתאום צרים בעיניו. הוא עובר לאודיסה, מקום שם פרופ׳ חיים טשרנוביץ ופרופ׳ יוסף קלוזנר ואחרים מייסדים אותה שעה בית־מדרש גבוה לחכמת־ישראל בשם „הישיבה הגדולה״. במוסד זה קונה ד. קצנלסון את תלמודו וכאן גם קובע לעצמו יעודו בחיים — הוראת הלשון העברית והתעמולה לציון. מוכתר בתעודת־גמר מצויינת של „הישיבה הגדולה״, ולאחר ביקור של מחצית שנה בארץ־ישראל, משתקע הוא ב־1911 בברנוביץ, וכאן—בהפסקה של שבע שנים (1922—1915) שבילה בהולמל שברוסיה — מפתח הוא את פעולתו הברוכה בהוראה, תחילה בקבוצות פרטיות ואח״כ בבתי־ספר תיכוניים, ובעסקנות.

עם פרוץ מלחמת־העולם השניה ב־1939 הגיע, בדרך נס ממש, לארץ־ישראל. כאן עברו עליו כל חבלי ההתאחזות והקליטה שמציינים את בני המשמרת הוותיקה של המורים עם עלייתם. אך לא הרבה להתאונן. הישיבה בארץ הנעימה לו את חייו. לימים הגיע לעבודה חלקית באחת הגימנסיות בתל־אביב, שבה הורה תנ״ך ותלמוד במחלקות הגבוהות, וכאן, על משמרת ההוראה הכריעתו בכ״ה בשבט תש״ח (1948), לאחר שבועיים של מחלה, התקפת־לב פתאומית.

מושלם היה במידותיו, ישר וללא־פגם, מתרחק מכל דבר שיש בו משום שמץ של לוזות־שפתיים, נעים־הליכות, תלמיד־חכם למופת.

ז. ל.

ר׳ אברהם הנחתום

צנוע, שקט והוגה יום ולילה בתורה הנגלית ובספרי יראים ושלמים מכת החסידים היה חסיד נלהב מתלמידי רבי שמואל הסלונימאי ז״ל, חסיד אמיתי, אך נבדל בנטיותו להתבוננות ועיון. שעות שלמות היה מתיחד עם ספריו בחדר האחורי שבבית אביו רבי פסח מלמד. פעם נתגלגל לידיו הספר „אהבת ציון״. הבחור התחיל לקרוא בו, הוקסם מיפי הלשון ומיהר להראות את „המציאה״ לאביו החסיד הותיק. האב הציץ בספר, משך בכתפיו ורטן בנחימה: „יש ספק בדבר; השמות הנזכרים בו הם קדושים: חזקיהו מלך יהודה, ישעיהו הנביא, אך הרי כבר אמר הסבא קדישא מלכוביץ, כי הלשון „הנמלצת״ תמיט עלינו ברבות הימים וחורבן״... ורבי נח בנו החרה החזיק אחריו, באמרו, כי ממנה, מלשון מחודשת זו, פנה ויתד למינות ר״ל... „אך — הוסיף — נלך אי״ה מחר לסלונים, נשאל את פי הרבי...״ למחרת הלכו שניהם ברגל לסלונים כארבעים קילומטר, והציעו לפני רבי שמואלקה את השאלה החשובה: אם מותר לקרוא בספרו של מאפו „אהבת ציון״? הרבי פסק: „לאו״!... לגנוז את הספר הטמא, או לשרפו!״ רבי פסח ובנו שבו למייצ׳עט, שניהם מרוצים מהתשובה השלילית של האדמו״ר, שהצילה אותם מדינה של אש גיהנום... מני אז לא שעו אל ספרי הבחורים המעטים, שנתפסו למינות... אברהמה שב אל תלמודו ואל חסידותו ואל התבודדותו בשעות הערב בחדר האחורי של בית אבא, בו הרבה להגות בספריו בשקידה עצומה.

בשנת 1919 השתקע אברהמע עם בני משפחתו בברנוביץ. כאביו, שאף גם הוא להיות מלמד גמרא, אך השעה לא שיחקה לו לאחר היסוסים החליט להיות נחתום... על שאלת רבים מקוניו מדוע הלחם שלו כה ערב לחך, היה עונה בצחוק: „אני אופה אותו במתמיטיקה .. וכאן הגעתי לנקודה התוך באישיותו: הוא, אברהם החסיד היה מתמטיקאי גדול, היה פותר סוגיות קשות במסכת עירובין, בפרק „בית כור״ במסכת בבא בתרא, רמזים בספרו של הגר״א מוילנא: „איל משלש״ ועוד. פעם בא אצלי והראה לי מכתב מ„אוניברסיטה קולומביה״, מחלקה למתימטיקה עליונה, מכתב בזו הלשון בערך: אדון נעלה! את פתרונותיו לשתי השאלות המתמטיות שהדיקן שלנו הואיל לשלוח אליו לפני כחודש וחצי, קיבלנו. הרינו מביעים לכבודו את תודתנו העמוקה. הפתרונות שלו פקחו את עינינו להבין ולפתור גם בעיות אחרות מסוכות מסוג זה. הדיקן שלנו מבקשו לשלוח אלינו בלי דיחוי את תצלומו, לפרסום בירחון המתמטיקה שלנו ויפורסם שמו ברבים. אגב, הרינו מודיעים לכבודו, שבאוניברסיטה שלנו נתפנה מקום להרבצת מתמטיקה עליונה. אחד הפרופסורים נפטר. אם כבודו רוצה לקבל את המשרה הזאת — יואיל נא בטובו להודיענו על זה בהקדם״... אברהמה שאל את פי הרבי — והלז פסק, שלפי הדין לא כדאי לשלוח לגויים את התצלום...

והנחתום המשיך לאפות לחם „במתמטיקה״, במקום להיות פרופיסור בניו יורק.

ד״ר א. ג.

שני כשרונות ספרותיים צעירים

א. דוד שיינברג

מנבכי הזכרונות עולה דמותו המסוערת של דוד שיינברג, חייו הצעירים והתוססים על גלגוליהם: ילדות מיוחמת, נעורים מקופחים, סבל, דחקות ובדידות ובגרות מוקדמת.

בעודו נער התעוררו בו רעב לחיים, צמאון לדעת וכמיהה ליצירה. יש ותקף אותו יצר הדעת והיה שוקע בעיונים ובמחקרים, ויש שצמאה נפשו למקורות השראה ונאחז בחסידות על דביקותה והתלהבותה, ויש שנמלט מלבטיו אל המוסר הצרוף של בעל ה„חפץ חיים״ על פשטותו הזכה ותמימותו העליונה.

בגיל צעיר החל לפרסם יצירותיו בעתונות הדתית המרכזית. עבודתו הראשונה היתה סקירה רחבה על תולדות הישיבות בליטא ובפולין, שיטות הלימוד שלהן ומגמותיהן התורניות והחינוכיות. ביצירה זו, נסתמנו הקוים האפיניים לדמותו הספרותית בעתיד: בקיאות וחריפות, חוש אבחנה, כושר ניתוח וסגנון נאה.

כן הכין עבודה מקיפה על הדמות הנערצה עליו, בעל ה„חפץ חיים״ ז״ל, שפרקים ממנה פורסמו בעתונות הדתית, בה גילה את כוחו בתיאור האישיות על רקע הנוף, הסביבה והאנשים בני דורו.

כשרון רענן ופורה. קרא, למד וכתב הרבה. ה„תלמיד״ ששאף ללמודים ולהשתלמות נאבק בתוכו עם ה„חכם״ שרצה להפיץ את מעינותיו חוצה; החוקר בעל הנטיות לפובליציסטיקה ולפולמוס החריף.

ניספה בשואה.

ב. שלמה פוקסמאן

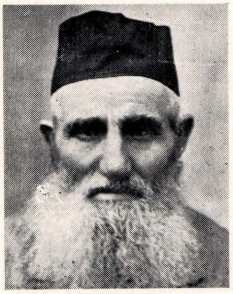
שלמה פוקסמאן הצעיר היה כוח ציבורי עולה וכשרון ספרותי רב־סיכויים. בנעוריו פירסם שירים שזכו להערכה טובה. בעל טעם וחוש אסתיטי מפותח. הפתיע בשפתו היפה, בסגנונו המלוטש ובשיטת הרצאתו הנאה והמסודרת. לא הסתפק בשירים וברשימות פובליציסטיות מבריקות, אלא חתר לביטוי רחב ומקיף יותר ולעבודת מחקר.

הכין עבודה גדולה בחקר הפולקלור היהודי,

כתב על תולדות הקהלה היהודית במוש ועל הפנקס שלה ועל חיי החברה והכלכלה היהודיים בסביבותינו.

ממיסדי סניף „פועלי אגודת ישראל" בעירנו ומפעיליו. תקופה מסוימת היה גם המזכיר הכללי בפועל של תנועה זו בפולין ועורך בטאונה המרכזי. היה גם עורך ה„באראנא־וויטשער וואך" בזמנו. אף שנשקף לו עתיד ספרותי וציבורי בפולין הכשיר עצמו על ידי לימוד מקצוע לעליה לארץ כחלוץ דתי. ניספה בשואה בשושן פורים תש"ב בברנוביץ.

מ. ב.

א. י. בארָאווסקי

די כליזמרים משפחה (שאלאמאוויטש)

די כליזמרים משפחה האָט אַרײַנגעבראַכט קלאַנג און געזאַנג אין אָרטיקן יידישן לעבן, און אַ סך בייגעטראָגן צו זיין פאַלקס־טימלעכקייט.

אין פאַדערגרונט פון דער משפחה איז געשטאַנען דער פאָטער, מיכל דער כליזמר, מיט זיין ברייטבייניקער און סאַלידער גע־שטאַלט. פון זיינע אויגן האָט שטענדיק אַרויסגעקוקט אַ טיפער יידישער אומעט. אַ יִיד מיט רעליגיעזע געפילן און אַ רייכער מוזיקאַלישער נשמה, אַ מענטש מיט אַ רײַנעם געוויסנהאַפטן כאַראַקטער. ער איז געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער סביבה, און אַפילו די גויים פלעגן אים איינלאַדן צו זייערע התונות. זיין פערזאָן האָט בײַ זיי אַרויסגע־רופן רעספעקט און אָכטונג. שוין דער פאָקס, אַז אַ יִיד אַ האַלב־אויסגעהונגערטער אַרעמאַן זאָל שטיין צווישן די בעסטע מאַכלים און נישט פאַרזוכן וויייל זיי זענען נישט כשר — האָט פאַרוווּנדערט, אָבער געאָכטעט האָבן זיי אים פאַר זיין אַרנטלעכקייט.

וויי אַ יונגער בוים, הויך, שלאַנק, און בריייטבייניק איז אויסגעוואַקסן דער זון קלמן יונה. אין די יונגע יאָרן האָט זיין פאַנטאַזיע געברויזט און געשטורעמט; זיין אומרוהיקער גייסט האָט געזוכט וועגן צום אויסדרוק און אים געווען צום שאַפן. ער פלעגט דאָן אויפטרעטן אין קאָנצערטן סאָלאָ, און אַ באַדייטנדיקער טייל פון פראָגראַם איז באַש־טאַנען פון אייגענע קאָמפאָזיציעס.

דער הויך־פונקט פון זיין גלאַנץ פעריאָד איז געווען, ווען ער איז דערשינען אין אַ קאָנצערט פאַר דער העכסטער רוסישער אַריסטאָקראַטיע און מיטגלידער פון קעניג־לעבן הויף, וועלכע האָבן זיך דאָן אויפגע־האַלטן אין באַראַנאָוויטש. געווען איז עס אין 1914, נאָכן קריגס־אויסברוך.

נאָכדעם האָט זיין שטערן אָנגעהויבן אונטערגיין. יענע מלחמה האָט אים אַוועק־געריסן פון זיין היים און שאַפן. ער האָט געדינט אין רוסישן מיליטער, געקעמפט אויפן שלאַכט־פעלד, אַרײַנגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפט

מיכל דער כליזמר מיט זיינע חלמידים

בײַם דייטש — און צוריק פון זיין ליידנס־וועג איז ער געקומען אַ דערשלאָגענער.

סטיכיש־אומגעצוימט איז געווען דער טאַ־לאַנט פון יינגערן זון און ברודער בערל. ער האָט אַלעמען איבערראַשט מיט זיין פיאַנא שפילן. ווי אַ שטורעם איז בערבי זיין מוזי־קאַלישע בליי־צייט. ער איז אויך געווען אַ קרבן פון דער שווערער האַרטער אַרעמקייט. ער איז געבליבן אַ זעלנער פון דער שורה אין דער קאַפּעליע.

נאָר איינעם פון דער משפחה איז געלונגען צו באַפרייען זיך פון די אַרעמקייט־קייטן און געפינען זיין וועג אין דער גרויסער וועלט, אין אַמעריקע, אַלס באַריטמטער פיאַניסט. זיין נאָמען איז שלום.

אין דער קאַפּעליע זענען געווען נאָך 2 זין (איינער פון זיי באַנטשע איז הייַנט אין ישראל) און אַ טאָכטער.

אויסער דער פאַמיליע שאלאמאוויטש האָט געשפילט אין דער קאַפּעליע אויפן קאָנטר־באַס אברהם יעקב בראַווסקי, אַ שטי־לער, ערנסטער און אַרנטלעכער ייִד מיט אַ שיינער פאַטריאַרכאַלישער באַרד. ער פלעגט דערשיינען פייערלעך אין זיין שווארצן סור־דוט און יאַרנלאַנג מיטגעשפילט מיט דער קאַפּעליע.

פון ערשטן ביזן לעצטן טאָג האָט די כליזמרים משפחה שאלאמאוויטש באַגלייט דעם דראַמאַטישן פאַריין אויף זיין קינסטלערישן וועג, אין אַפערעטעס, פיעסן א. ד. גל.

זיי האָבן אַ סך בייגעטראָגן צו דער יום־טוב׳דיקער אַטמאָספער אויף יידישע התונות און שמחות, טאַנץ־אוונטן און פאַרווייַלונגען.

ש. עפשטיין

אין אַלע תפילות לאַמיר זיי דערמאָנען.
אין אַלע יזכור׳ס וועלן מיר זיי באַווייַנען.
אין אַלע יתגדל׳ס זאָל מען זיי דערקאָנען.
אונדזערע אַלע התקוה׳ס זאָלן זיי באַשיינען.
יעקב גלאַטשטיין

השואה – אומקום

חורבן און גערַאַנגל

ד״ר נ. קראשינסקי

דער לעצטער וועג

אט גייען זיי...

אַט זענען זיי די מאַסן פון הונגער, עלנט, פלאָג און נויט,
אַט גייען זיי די קדושים זייער לעצטן וועג צום טויט;
אַט זענען זיי, אַט גייען זיי פאַרבי —
צו פיר אין יעדער ריי, פיר אין יעדער ריי.
אין אַ שטורעם, שרעקלעך־צאַרנדיק געווייטער,
די לופט, די ערד געגעבן האַט אַ ציטער;
עס בליצט, עס דונערט — ס׳איז כאַאַס, אַ פאַרווירונג,
נאַטור און מענטש פאַרלאָרן האַט די פירונג.
נישט ליכטיק און נישט פינסטער, נאָר עפעס אַ „צווישן״,
וואָס ענדערט זיינע פאַרבן, טוט זיי כסדר מישן.
די וויגטן הוילען הפקר־דיק, זיי בלאָזן און זיי פייפן,
פאַרניכטן אַלץ אויף זייער וועג, זיי וווייסן, זיי באַגרייפן...
בוימער פאַלן אום אינאיינעם מיט די שטאַמען,
עס ברענען הייזער, שטעט פאַרגייען אין די פלאַמען,
נישטאָ קיין רעטונג... אַלץ אַרויס איז פון די ראַמען;
אַט, אַט — די וועלט קערט זיך איבער מיט אַלעמען צוזאַמען,
און עס בלייבט אַ הורבע אַש און שפליטער,
וואָס באַגראָבן אַלע מענטשן, מיט זייערע חיה׳שע געמיטער.
— — — — — — — — — —
מיטאַמאָל, ווי נאָך אַ חלום וואָס דערשיטערט,
שטייט איך אַ צעמישטער, אַנטוישט און טיף פאַרביטערט.
אַוועק דער שטורעם; דער הימל ווידער קלאָר און ריין;
גאָט האָט נישט געוואָלט מיין צאָרן און מיין ווונטש פאַרשטיין.
די וועלט איז אויף איר אָרט געבליבן רוהיק שטיין,
די מאַסן האַלטן כסדר אין איין גיין.
און דאָס איז נישט קיין חלום און פאַנטאַזיע, —
ס׳איז נאָר אַ טייל פון חורבן, בלויז פון אים פון אַזוי.
זיי גייען, ווייל מען האָט באַפוילן גיין,
חלילה עמעצער זאָל בלייבן אויף אַ רגע שטיין.
אַט זענען זיי, אַט גייען זיי פאַרבי —
צו פיר אין יעדער ריי, פיר אין יעדער ריי.

אַט גייען זיי ווי שאַטנס און זיי שוואַנקען,
מיט אויסגעגלאָצטע אויגן, אין טאַקט פון די געדאַנקען;
מיט בלאַסע פנימער, די ליפן שאַרף פאַרביסן,
אין בלוט פאַרפלעקט די קלייַדער און צעריסן,
מיט פעסט־געדריקטע פויסטן, קריצן מיט די ציינער;
ווהין מען פירט, — ווייסט פון זיי נישט קיינער.
זיי גייען, באַוואַכט פון „שוואַרצע קראָען״, —
אַ מתים־מאַרש אין די פרימאַרגן שעה׳ן.
קיינער טוט נישט ווייזן, קיינער טוט נישט פרעגן;
דורך פעלדער, גריבער, בערג, אויף אַלע וועגן,
אין בלאָטע, שניי, אין שטורעם און אין רעגן
גייען זיי די מאַסן זייער טויט אַנטקעגן.
און דער צוג, — ער שלעפט זיך צענדליקער קילאָמעטער,
טאָג און נאַכט, אין היץ, אין קעלט, ער גייט אין יעדן וועטער.
זיי גייען ווייל מען האָט באַפוילן גיין,
חלילה עמעצער זאָל בלייבן אויף אַ רגע שטיין.
אַט זענען זיי, אַט גייען זיי פאַרבי —
צו פיר אין יעדער ריי, פיר אין יעדער ריי.

אַט גייען זיי; כ׳וויל הערן, איך וויל וויסן:
פאַרוואָס שוויגן זיי? כ׳וויל וועלן מיטגעריסן.
איך קוק אויף זיי מיט פרעגנדיקע אויגן,
איך פיל, — איך וועל פון זיי ווי צוגעצויגן.
איך גיי, איך טו מיט זיי אינאיינעם שפּאַנען,
וויל פרעגן: ווהין גייען זיי? פון וואַנען?
איך זוך, איך רוף באַקאַנטע נעמען;
איך רוף, איך שריי! — נישטאָ צו וועמען.
איך זע פאַר זיך אַ לאַנגע גאַס אַ רויטע,
און די מענטשן זענען אַלע אויס ווי טויטע;
וואָס ווייטער וועלט דער וועג אַלץ רויטער,
די מענטשן... טויטער און אַלץ טויטער.
די ערד — מיט קערפערס אויסגעבעט, פאַרשפרייט,
מיט יידיש בלוט און פלייש באַוואַסערט און פאַרזייט.
און די קערפערס ברויזן און זיי פראַלן
אויף דאָס בלוט, וואָס טוט פון אונטן קוואַלן,
אויף דער זון, וואָס לאָזט איר ליכט אויף זיי כסדר פאַלן,
שיקט אויף זיי זיך שפילן אירע שטראַלן,
און באַלייכט דעם וועג פאַר די גזלנים,
וואָס דורשטן, לויערן נאָך אַ יידיש פנים.
איך זע דעם שוידער, — איך בלייב שטיין...
איך זע, — כ׳בין גאָר אין אַ זייט פון וועג אַליין.

און זיי גייען, ווייל מען האָט באָפוילן גיין,
חלילה עמעצער זאָל בלייבן אויף אַ רגע שטיין.
אָט זענען זיי, אָט גייען זיי פֿאַרביי —
צו פֿיר אין יעדער ריי, פֿיר אין יעדער ריי.

אָט זענען זיי, — די פֿרויען, מענער, מאַמעס־טאָטעס,
גרויס און קליין, ברידער־שוועסטער מיט די געלע לאָטעס;
קינדער אויף דער וועלט נישט־לאַנג געבוירן,
אויף דער ערד, אויף שניי און אייז פֿאַרפֿרוירן;
נאָך פון׳עלעך אין ווינדעלעך צעווויקלט,
אַ סך פון זיי אויף גלידערלעך צעשטיקלט;
פון מוטערס העגט, פון ברוסט אָוועקגעריסן,
שטיקלעך פלייש פון זיי פֿאַר הינט געשמיסן;
פון ווילדע מערדער אכזריות׳דיק דערשטיקט,
מיט די הענט צעריסן און צעפליקט.
פיסלעך־העגטלעך אַן שטיינער, ווענט צעבראָכן,
בייכלעך מיט מסערס צעשניטן און צעשטאָכן;
אין שמוץ, אין מיסט, אין בלאָטע איינגעזונקען,
אין טייכן, ברונעמס געשלייַדערט און דערטרונקען.
זייַ געמאָכט פון טויטע קערפֿערס, צום געברויך, —
אויף ריינוואָשן די הענט... און צום פֿאַרקויף.
אין פייער, גאָזן... געוואָרפן און פֿאַרברענט
קינדערלעך,—וואָס האָבן די וועלט נאָך נישט דערקענט.

זיי גייען, ווייל מען האָט באָפוילן גיין,
חלילה עמעצער זאָל בלייבן אויף אַ רגע שטיין.
זיי גייען האָנט־ביי־האָנט און שוואַנקען,
זיי גייען־גייען אין טאָקט פון די געדאַנקען:
„נקמה פון די מערדער, גוואַלד נקמה!!
נעמען זאָלט איר פֿאַר יעדער יידישער נשמה"...
אָט זענען זיי, אָט גייען זיי פֿאַרביי —
צו פֿיר אין יעדער ריי, פֿיר אין יעדער ריי.

— — — — — — — — —

חורבן באַראַנאָוויטש

באַראַנאָוויטש! זע ווי דו ביסט נאָקעט, אַרעם;
זע וואָס איז פון דיר פֿאַרבליבן: —
אַ חורבן... אַזוי פיל בריידער־קברים
פון אַ יידישן ישוב — אַזאַ טייערן, אַזאַ ליבן.
ווי אָפּגעשטעלט דעם אָטעם, שטום,
זיצט דער עולם איינגעבויגן;
אַ טויטע שטילקייט הערשט אַרום.
מען זיצט מיט טרערן אין די אויגן.
אָט שטייט ער, אָט הערט מען אים דערציילן
ווען צרות, בלוט און טרערן טייכן;
דער עדות וויל זיך מיט אונז טיילן
מיטן חורבן, נישטאָ צו אים קיין גלייכן.

לייריש קלינגט זיין ווייכע שטימע,
יעדעס וואָרט פֿאַרגליווערט אונזער בלוט;
אַ בלאָסער שטייט ער אויף דער בימה,
דאָס האָרץ גייט אויס, עס פּילט שוין גוט.

קוים אַוועק די צווייטע וואָך
פון יולי ניינצן־פערציק־אינס, —
געקומען איז דער ערשטער בראָך;
ביז דאָן נאָך נישט געזען אַזוינס.
אויף אייביק האָבן מיר פֿאַרלאָרן
דריי־און־זיבעציק קרבנות,
דערמאָרדעט זענען זיי געוואָרן
דורך ווילדע מערדער, אָן רחמנות.
פּויל מיט שוידער, פּויל מיט זאָרגן
אַריבער איז אַ טאָג שוין ווידער;
עס וואָרט אויף אונז אַ שווערער מאָרגן,
כאָטש אויסרוען די מידע גלידער.
פֿאַרטאָג, מען רייסט די פענסטער, טירן,
ווילדע קולות שימפּן, בילן —
עפּעס וועט שוין דאָ פאַסירן...
„מאָך־אויף! וועסט הערן וואָס מיר ווילן!"
אויפגעוועקט האָט זיי פון שלאָף
דער דיטש, מיט זיינע הענט די האָרטע,
געיאָגט געטריבן זיי ווי שאָף,
די אויגן נאָך געווען פֿאַרמאַכטע.
מיט גוואַלד פון קינד און פרוי געשידן,
באַוואַכט פון ווילדע „שוואַרצע קראָען",
מאָרשירט צום טויט אַ מחנה יידן —
אַ מתים־מאָרש... אין די פרימאָרגן שעה'ן.
איינגעהילט די שטאָט אין טרויער,
שטייט ווי אַ בית־עולם שטיל;
עס גייט, עס קומט אַ טאָג אַ גרויער...
פיינלעך, שווער איז דאָס געפיל.
געצויגן האָט דער טאָג זיך לאַנג,
לאַנג און ביטער ווי דער גלות,
באַלד פֿאַרשפּרייט האָט זיך דער קלאַנג
פון די געווייענען, האָרץ־רייסנדע יללות.
געפאַלן זענען זיי ווי פליגן
די ערשטע קדושים, די זיבעציק־דריי;
קיינער ווייסט נישט ווו זיי ליגן,
קיינער נישט געווען דערביי.

פריש איז נאָך די ווונד פון נעכטן,
נישט פֿאַרענדיקט נאָך די „שלשים" —
די רוצחים גייען ווידער שחט'ן
פופציק־און דריי־הונדערט קדושים.
קינדער שרייען, פרויען לויפן,
יידן ברעכן מיט די הענט:

אפשר קען מען זיי אויסקויפן?
ס׳איז אַ שריפה — עס ברענט! ברענט!
יידן, מען דאַרף עפעס טאָן!
שטייט נישט, זאַמלט געלט און צירונג —
אַזוי פיל לעבנס איז אין קאָן,
אַ גזירה פון געסטאַפּאָ־פירונג.
קיינער טוט נישט פרעגן, שטרייטן,
אין „יודנראַט" איז אַ געוודער;
מען טראָגט דאָס געלט פון אַלע זייטן,
פאָר קרובים, פאַטער, מאַן און ברודער.
דער שונא האָט געבילט, געלאָכט:
„פאַרפלוכטער יודע! וואַרט און האָף...
וועסט שוין זען", — האָט ער געטראָכט;
יאָ, געקומען איז דער סוף.
מער שוין וועט מען זיי נישט זען,
די פופציק־און דריי־הונדערט מענער,
פאַרשלעפט... מען ווייסט נישט ווו־און־ווען.
די עדה ווערט אַלץ קלענער, קלענער.

אויף יעדן טריט פאַרפאַלגט, געשלאָגן
זקנים, פרויען, גרויס און קליין;
מיר מוזן „געלע לאָטעס" טראָגן,
מיר מוזן מיט אַ „צייכן" גיין.
יעדן טאָג אַ נייע גזירה:
מיר מוזן גיין אינמיטן גאַס;
איז דען דאָ אַן אָנדער ברירה?
מען איז געווויגט צו גזירות, האַס.
פאַרטריבן האָט מען אונז אין געטאָ:
קיין שלעכטס זאָל קיינער אונז נישט טאָן...
מילא, נישטאָ אויף דעם קיין „וועטאָ" —
אַ נייע סדרה הויבט זיך אָן.
דער עדות רעדט וואָס ווייטער שוואָכער,
ד אויגן קוקן ערגעץ ווייט;
דער עולם ווערט אַ ביסל וואָכער,
מען פילט שוין וואָס דאָס אַלץ באַדייט.
גענוגן איז עס אין מערץ דעם דריטן,
נייַנצן־הונדערט פערציק־צוויי,
דאָס געטאָ האָט שוין שווער געליטן
פון הונגער, שמוץ, פון קעלט און שניי.
געקומען איז דער יום־טוב פורים —
דער טויטער, בלוטיקער מעת־לעת,
געבראָכט אַ חורבן און יסורים;
ניין, נישט געשען קיין נס...
אין געטאָ זענען אָנגעקומען
פאָליציי, געסטאַפּאָ, מיליטער,
צוועלף־טויזנט יידן אַרומגענומען
פון ווילדע חיות, מאָשין־געווער.
די רוצחים טיילן לעבנס־שיינען —
עפעס ווען שוין דאָ געשען...
„איר וועט שוין זען, פאַרפלוכטע שווייגען!"
קיינער ווייסט נישט וואָס־אָן־ווען.
אַ גאַנצע נאַכט, ביז זעקס פאַרטאָג,
געטיילט האָט מען די לעבנס־קאָרטן;
לעבן־טויט ליגט אויף אַ וואָג —
נישטאָ קיין ברירה, מען מוז ווארטן.
שרעקלעך איז געווען די נאַכט,
נישט מעגלעך אַלץ דאָס צו באשרייבן,
מען לויפט, מען פרעגט, מען זוכט, מען טראָכט:
ווי־אַזוי זאָל מען ביים לעבן בלייבן?
דער יאָמער און דאָס וידוי־זאָגן
פון זקנים, קראַנקע אויף די בעטלעך,
ביז ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן —
נישט באַקומען די „או"־צעטלעך.

זעקס פאַרטאָג, ס׳איז שושן־פורים,
דער טומל ווערט אַלץ שטאַרקער, גרעסער,
אויסגעבראָכן האָט דער שטורעם
פון די רוצחים, מענטשן־פרעסער.
נישט באַדאַרפט שוין טראכטן לאַנג,
געווואָרן איז שוין איצט אַלץ בולט:
די שחיטה איז אין פולן גאַנג —
מען טרייבט, מען שלאָגט, מען שיסט, מען קוילעט;
קינדער ווייַנען, זקנים קרעכצן,
קולות... גוואַלדן... ווילדע טענער...
האַלב־טויטע אויקען פון די שמערצן —
אָט איז „דער"! און אָט איז „ענער"!
פרויען פאַרלירן קינדער, מענער,
די גוואַלד־געשרייען ווערן העכער,
מענטשן פאַלן ווי די שפּענער,
פאַרשטעקטע שלעפט מען פון די לעכער.
אָט טרייבט מען, מיט דער רביצין דער אַלטער,
איר טאַכטער מיט צוויי אייניקלעך צוזאַמען,
זיי פאַלן אויף דער ערד דער קאַלטער,
די קינדער ווייַנען נאָך דער מאַמען.
אָט זעט מען מנדל גאַלדבערג שטיין,
איינגעהילט אין טלית־תפילין,
גרייט אויף קדוש־השם צו גיין —
ער זינגט... „שושנת יעקב", תהילים.
אָט שטייט אַ גרופּע חסידים־לייט,
און דער רבי שיינבערג ניסן
רעדט צו זיי — ער רופט, ער שרייט,
צום הימל זיינע הענט פאררישן:
„יידן, ברידער! — טרינקט און עסט!
טאַנצט און זינגט, דערלאַנגט די הענט!
הייַנט איז פורים נישט פארגעסט...
הייליק זיין דארף דער מאַמענט!"

קאָכן טוט דאָס בלוט און זידן,
מען זעט אַ העליש פייער ברענען —
„שושנת יעקב״ זינגען יידן...
אָט, וואָס אנשי־אמונה קענען!
זייט שטאָלץ אויף מנדל׳ען און רבי ניסן,
איר רעשטלעך פון באַראַנאָוויטשער שטאָם,
דערציילט די קינדער, זיי זאָלן וויסן: —
פון מתים־טאַנץ... אין פייער־פלאַם!
ביים טויער גייט דער לעצטער אַקט,
די באַנדיטן שפּאַלטן קעפּ און מוחות,
מען פירט צום טויט, דאָס איז אַ פאַקט,
פאַרפאַלן — עס גייען אויס די כוחות...
מען סאַרטירט אויף לינקס און רעכטס:
ווער צום לעבן, ווער צום טויט,
גיי און טרעף, — וואָס מיינט דאָ שלעכטס?
ציטערן טוט אויף דיר די הויט.
געקוואָלן האָט ער דער רוצח:
„ווו איז גאָט — האָט ער געלאָכט —
ווו דער מוח? ווו דער כוח?
און מלכה אסתר?.. ווו איר פרויען מאָכט?״...
די אויטאָס לויפן ווי אַ וויכער,
פול מיט קינדער, פרויען, מענער,
זיי קומען באַלד צוריק וואָס גיכער:
געגנו, ווי פאַרצייכנט אין די פלענער...
מען פירט די קדושים צו די גריבער,
שוואכער ווערט דער יאָמער און געוויין;
עס צופט, עס ווארפט פון קעלט און פיבער,
אַ שטיין האָט דאָן געקענט צעגיין.
די אויטאָס בלייבן ערגעץ שטיין,
מען טרייבט, ווי פי פון די וואַגאָנען;
וואָס ווייטער איז געשען?.. ניין־ניין!
כ׳האָב מורא... בעסער נישט דערמאָנען.
און גויים שטייען אין די גאַסן,
אין יידישע יום־טוב׳דיקע זאכן,
פאַטשן מיט די הענט און שפּאַסן,
און זיי קוועלן און זיי לאַכן...
אָ, איר הייליקע נשמות!
וויי! דאָס־אַלץ האָט איר געזען? —
אַ וועלט אַ זינדיקע, אָן רחמנות!
גאָט! און דו ביסט ווו געווען?..
די לעצטע קדושים זענען געווען:
וועלטמאָן מיט זיין פאַליציי,
און צוואָמען מיט דער העלדין „מען״ —
דער העלד, הער איזיקזאָן אָווסעיי.
דאָס געטאָ איז געווארן קלענער,
אין די הערצער — אַ בראָך און וויי;
עס פעלן קינדער, מאַמעס, מענער,
רויט פון בלוט דער וויסער שניי.

אַ פרוי פאַרוויגט איר קינד, איר טרייסט:
„פאַרביי, אָווענק פון אונז דער שטורעם;
וואָס וועט מאָרגן זיין, ווער וויסט?
היינט איז יום־טוב, שושן־פורים...״
און איר טרויעריקער ניגון
טוט דאָס עופּ׳עלע פארווינגן:
„שלאָף מיין קינד, זאָלסט רוהיק ליגן״.
דאָס קינד פאַרשטייט... — עס ווערט אַנטשווינגן.
אויפן פעלד, ביים גרינעם בריק,
אַמאָל אַזוי פון אונז באַוווונדערט,
פארשאָטן ערשט אַ שעה צוריק —
דרייי־טויזנט און דרייי־הונדערט.

דער דערציילער בויגט זיין קאָפּ,
קוים מען הערט די לעצטע ווערטער,
די אויגן וועדעט ער אַראָפּ —
יאָ, ער זוכט די קברים־ערטער.
דאָרט ליגן קרובים, שכנים, פרייַנט,
דאָרט ליגט זיין פרוי, דער זון, די טעכטער,
געזונן אייך דוכט זיך נעכטן־היינט,
געזונן אייך אין דער שעה דער שלעכטער;
געזונן אייך קריצן מיט די ציינער,
ווי מען טוט אייך יאָגן, טרייבן,
ווי דער מערדער ברעכט די ביינער,
ווי מען טוט אייך ציילן, קלייבן.
כ׳האָב געהערט אייך ווייַנען, שרייַען,
נישט געקענט אייך דאָן באַשיצן,
נישט געקענט אייך דאָן באַפרייַען
פון די מערדער, פון די „פריצן״.
טיף אין הארצן וועל איך טראָגן
אייער לעצטן ווונטש און בליק,
שטענדיק, אייביק וועל איך קלאָגן
אויף די, אַמאָל געווען מיין גליק.

געקומען איז דער מאָנאָט מאי,
אַלץ ארום איז פריש און גרין;
יידן לעבן ערגעץ פריי, —
דאָס לעבן האָט נאָך דאָרט אַ זין.
ווי קענט איר דאָרטן רוהיק שלאָפן?
פייניקט אייך נישט דאָס געוויסן?
זעט, וואָס אונז האָט דאָ געטראָפן —
בלוט ווי וואַסער טוט זיך גיסן.
שווייגט נישט, טוט די מענטשהייט וועקן,
נישט לאָזט מ׳זאָל אין אונז פאַרגעסן,
נישט לאָזט דעם חורבן דאָרט פאַרדעקן...
ווי קענט איר לעבן? ווי קענט איר עסן?
די וועלט — זי ווייל פון אונז נישט ווייסן,
האָרט געווארן ווי אַ שטיין;

זי וואַרט, זי טוט די אויגן שליסן,
ביז אַלץ וועט ווערן „יודנריין".
און דער זומער רופט און ווועקט
דעם מענטש און די נאַטור, די פרייע,
און דאָס געטאָ שטיקט און שרעקט
מיט גזירות און מיט שחיטות נייע.
זונטיק הערט מען קלויסטערס קלינגען,
עס פאַרגייען נעכט און טעג,
פויגל אויף די בוימער זינגען,
און די גאולה ?.. — ווייט דער וועג.
יעדער טאָג און יעדער מאָרגן
פאַרלויפט אין צרות און אין שרעק,
ברענגט אַ סדרה נייע זאָרגן —
דאָס לעבן האָט שוין נישט קיין צוועק.
ס׳איז אלול, מען הערט שוין שופר בלאָזן,
עס גייט, עס קומט אַ נייעס יאָר ;
וועט עס כאָטש ביים לעבן לאָזן ?
ברענגט עס די באַפרייונג גאָר ?
יידן גייען זאָגן סליחות,
ווייַנען, בעטן אַ גוט יאָר :
גאָט, פאַרטרייב די בייזע רוחות !
דאָס לעבן הענגט דאָך אויף אַ האָר.
ראש־השנה שוין פאַריבער,
קוים יום־כפור זיך באַווייזן,
די רוצחים גראָבן ווידער גריבער,
שאַרפן, שלייפן זייערע שפיזן.

יום־כפור ניינצן־פערציק־צוויי ;
יידן פאַרגיסן טייכן טרערן :
„גאָט אין הימל ! מאַך אזוי,
מען זאָל פון צרות פטור ווערן.
וועסט דאָך אונז שוין מער נישט שטראָפן,
ווייניק האָבן מיר געליטן ?
לאָז אונז לעבן, לאָז אונז האָפן,
טו אונז פון דעם טויט פאַרהיטן.
האָסט געזומען אַזאַ קרבן :
קינדער פאַר דער מאַמעס אויגן ;
ביז מיר האָבן דאָס דערווארבן,
ביז מיר האָבן דאָס דערציגן".
דער עולם איז געגאַנגען שלאָפן,
געגוג געקלאָגט, געגוג געווייַנט ;
יעדער טראַכט זיך : מען דאַרף האָפן,
ווער־ווייסט וואָס דער מאָרגן מיינט ?!
דער עדות — זיין אָטעם גייט שוין אויס,
ער קוקט שוין ווידער דאָרט אַהין,
ער לאָזט קיין וואָרט פון מויל אַרויס. —
יאָ, מיר פאַרשטייען שוין דעם זין.
אויפמאָרגנס נאָך יום־כפור פרי,
ערשט אַרויס די אַרבעט־שיכטען,
אין געשלאָסענע רייען, ער און זי,
ווער זאָל זיך אויף עפעס ריכטן ?!
פלוצלינג, די מערדער אַנגעקומען.
„ברידער־שוועסטער, ס׳איז נישט גוט ! —
דאָס געטאָ איז אַרומגענומען ;
יידן, שלעכט ! — עס שמעקט מיט בלוט !"
אָט זענען זיי ווידער די „שוואַרצע וואַראָנעס",
מיט זייערע יאָגד־הינט און אייזערנע שטאַנגען, —
לויפן דערשראָקענע יידן אין „סכראָנעס",
געיאָגט און פאַרפאָלגט פון די גיפטיקע שלאָנגען.
מען זוכט, מען נישטערט, מען כאַפט, מען יאָגט,
דאָס געטאָ באַקומט אַן אַנדער פנים,
מען ברעכט, מען שטעכט, מען שיסט, מען שלאָגט —
ס׳איז אלול, מען הערט שוין שופר בלאָזן,
אַ שחיטה ! אַ מרחץ דמים !
אין די בונקערס שרעקלעך הייס,
די ענגשאַפט גרויס, דער אָטעם דריקט,
די לייבער דיכט באַדעקט מיט שווייס,
נישטאָ קיין לופט, מען ווערט דערשטיקט ;
מענטשן שרייַען : „וואַסער ! וואַסער !
האָט רחמנות, נאָר אַ שלוק !"
און די פנימער ווערן בלאַסער,
ווען עפעס טוט זיך ווו אַ רוק.
שאַ... איר הערט ? מען גייט, מען טופעט...
גאָט ! — אַ מאַמע שטיקט איר קינד,
וואָס האָט געשריען (קוים עס זשיפעט).
יאָ, ס׳איז איצט שוין נישט קיין זינד...
זענען דאָן געפילן נאָך געווען
אין אַזאַ געפאָר, אַזאַ קאָשמאָר ?
האָט דען ווער געפילט, געזען
דער מאַמעס האַרץ, דער מאַמעס צער ?
עס פאַרלויפן טעג און נעכט,
די שחיטה גייט, זי הערט נישט אויף ;
יידן, עס איז זייער שלעכט !
נישטאָ קיין לופט, מען מוז אַרויף.
דרויסן גיסט זיך יידיש בלוט,
מען זוכט, מען שלעפט, כלי־זין שיסן ;
די רוצחים — עס קאָכט אין זיי די ווויט,
טררראַך ! — אַ בונקער אויפגעריסן.
מען טרייבט אַ פרוי דעם טויט אַנטקעגן,
צוויי קינדער לויפן נאָך דער מאַמען ;
זי גייט, זי טראַכט, ווייל עפעס פרעגן...
גייט מיט די מיידעלעך צוזאַמען.
נישט־לאַנג האָט מען איר מאָן דערשאָסן,
דעם דאָקטאָר קאָפלאָן, קינדער־רופא,
טייכן טרערן דאָן פאַרגאָסן —
דאָן, אין דער „דאָקטוירים־שריפה".
זי רעדט צום דייטש, צו זיין „געווייסן" :

„האָסט דען נישט קיין קינדער, מוטער?
לאָז אונז פון דיין גנאָד געניסן,
האָב רחמנות, זיי אַ גוטער.״
דער מערדער לאַכט... און טוט אַ שפּיי —
„וועסט שוין זען, ווי כ׳בין פֿאַרדאָרבן:
די מוטער מיט איין קינד איז פריי,
דאָס צווייטע קינד מוז זיין אַ קרבן!״
פֿאַרגליווערט שטייט זי אויף צעמישט,
באַקוקט די קינדערלעך די ביידע,
טרערן פון די אויגן ווישט:
„ווער זאָל גיין אויף דער עקדה?״
נישטאָ קיין צייט, מען לאָזט נישט ווארטן,
שנעל, געשווינט, מ׳מוז באַשליסן;
וואָס האָט אַ מאַמע דאָ צו טראַכטן:
זי נעמט אַ קינד אויף איר געוויסן.
יאָ, זי שליסט אויף גיך די אויגן,
כאָפּט אויף אירע הענט אַ קינד,
דאָס צווייטע ווערט אַוועקגעצויגן...
„גאָט! וואָס טו איך — בין איך בלינד?״
זי לאָזט אַראָפּ פון זיך דאָס קינד,
מאַכט ווידער אירע אויגן אויף,
לויפט גיכער, גיכער ווי אַ ווינט,
כאָפּט דאָס צווייטע קינד אַרויף.
דאָס קלייבן־בייטן הערט נישט אויף,
כל זמן ס׳איז נאָך דאָ אַ ברירה,
אַ קינד אַראָפּ, אַ קינד אַרויף —
זי קלייבט, זי בייט, זי האָט נישט מורא.
דער גזלן קוקט אויף איר געזיכט,
וואָס קען קיין עצה זיך נישט געבן,
פֿאַרגעסט אַ ווייַלע אין זיין פֿליכט
און לאָזט זיי אלע דריי ביים לעבן.
דער טויט האָט זיי נישט אויסגעמיטן,
שפּעטער, ביים אומגליק שוין דעם דריטן,
די מיידעלעך אינאיינעם מיט דער מאַמען.
ביים טויער, אויף סאַדאָווע גאַס,
שטייען אויטאָס כסדר גרייט,
מען פאָקט אין זיי ווי אין אַ פאַס
זקנים, פרויען, קינד־און־קייט.
שוואָבע פֿאַלן, זיי בלייבן ליגן,
שטאַרקע ראנגלען זיך ווי בערן;
שוואַרץ דעם שונא צו באַזיגן —
אַ גיהנום! מ׳קען משוגע ווערן.
און עס רוישן די מאַטאָרן,
ס׳איז אַ וואַך שוין באַלד אַוועק,
און די אויטאָס פֿאָרן־פֿאָרן
אַן אַ סוף און אַן עק.
און עס דרייען זיך די רעדער,

דרייען־דרייען זיך געשווינט,
די אויטאָס מיידן גערטנער־סעדער,
לויפן־לויפן ווי אַ ווינט;
און עס שווינדלט פאַר די אויגן:
הייזער... שילדן... פענסטער... טירן...
אַלץ זעט אויס ווי אייגעבויגן
און די אויטאָס פירן־פירן;
דער מוח אַרבעט גיכער־גיכער,
איין געדאַנק דעם צווייטן יאָגט,
פליען, לויפן ווי אַ וויכער...
און דאָס האָרץ, — עס נאָגט, עס נאָגט.
שוין סוכות, די שחיטה אָפּגעשטעלט;
מען זוכט, מען פרעגט: ווו איז „דער״?
ווו איז „יענער״? — און ווער עס פעלט,
זען שוין ווער מען אים נישט מער.
אַ שטיין פֿאַרצוימט ביי גראַבאָווער דעם וועג —
אַ דענקמאָל נאָך זעקס־טויזנט בריידער;
אָווער אין גרויל פון יענע טעג,
אָווער... און נישט געקומען ווידער.

די וועלט פֿאַרגייט דערווייל אין פלאַמען,
דער קריג איז אין זיין פולן ברען —
קיינער ווייסט נישט ווען, פון וואַנען
ווער מען די ישועה זען.
דער וינטער ווער באַלד ווידער קומען
מיט זיינע קעלטן, הונגער, נויט;
דער דייטש האָט אַלץ שון צוגענומען,
אין געטאָ שוין נישטאָ קיין ברויט.
ענוג שוין מיט די ציינער קריצן,
ענוג צו גיין דעם טויט אַנטקעגן,
מ׳טאָר נישט מער אין געטאָ זיצן,
מען דאַרף שוין נישט קיין קשיות פֿרעגן.
גליידן־אויס די גלידער, נישט האָב קיין מורא,
שטאַרק זיך, ווער אַ פֿאַרטיזאַן;
ווערף אַראָפּ די מרה־שחורה, —
איז אַן אנדער וועג פאַראַן?

געקומען איז דער וויכטער ווידער,
די ערד באַדעקט מיט ווייכן שניי;
דער רעשט אין געטאָ מידער, מידער,
יסורים, הונגער אַך־און־ווי.
מען זעט שוין שאַטנס, בלויז סקעלעטן,
אַן אַ האָפענונג, אַן אַ טרייסט,
מען טוט אויף זיך דעם טויט שוין בעטן —
חורבן ווו דו שטייסט און גייסט.
מען טרייבט זיי אויף עבודת פרך,
די יוגנט לויפט אין וואַלד אַוועק;
דער רעשט, צוויי־טויזנט נאָך בערך,

לעבט אין צרות, לעבט אין שרעק.
געבליבן איז קיינער נישט פון זיי,
נאָך דער ליקווידאַציע־שחיטה,
(דעצעמבער נייַנצן־פערציק־צוויי)
אין פאַרלויף פון יאָר — די דריטע.
אין אַ שלייער איינגעהילט,
נישט וויסן וועט שוין קיינמאָל קיינער —
וואָס דאָרטן האָט זיך אָפּגעשפּילט,
ווייסט נאָר גאָט, דער איינציק־איינער.
אויף דער שוועל פון פערציק־דריי
— דער עדות ענדיקט ריידן —
באַראַנאָוויטש איז „יודנפריי"׃
ער טוט זיך מיט אונז שיידן.

באַראַנאָוויטש! זע וואָס־איז פון דיר געוואָרן,
זע וואָס־איז מיט דיר געשען —
האָסט דיין טעם, דיין קרוין פאַרלאָרן,
וועסט זי קיינמאָל שוין נישט זען.
דיין ערד איז איצט מיט בלוט פאַרפלעקט,
מיט יידיש בלוט, מיט לייד און פיין,
אַ גרויל האָט דיך פון אונז פאַרדעקט׃
נישטאָ דיין גלאַנץ, אַוועק דער שיין.
די זון איז איבער דיר פאַרגאַנגען,
חשך איז אַרום דורכויס׃
מער שוין וועט זי נישט דערשיינען,
מער שוין וועט זי נישט אַרויס.
געקומען איז דער דייטש, דער רויבער,
פאַרניכטעט האָט ער גרויס און קליין,
אַוועקגעשרויבט פון דיר דיין צויבער,
צעקריפּלט מיט די הענט דיין חן.
ביסט געווען אַ מקום תורה,
פון צדיקים, גאונים און למדנים,
עס דערוועקט א שרעק, א מורא,
ווען מען זעט אַצינד דיין פנים.
האָסט פאַרמאַגט אַ גרויסע קהילה,
מיט פיל פרנסים, פיל גבאים,
יעדן טאָג געזאָגט די תפילה׃
„לשנה הבאה בירושלים!"
האָסט אויף אייביק אונז פאַרלאָרן,
דיינע טעכטער, דיינע זין׃
אַפילו אויף קברי אבות פאָרן
נישטאָ צו וועמען... נישטאָ ווהין...
ווען מיר דערמאָנען זיך אַצינד׃
ווו די יוגנט? ווו די קינדער?
ווייַ איז מיר, צי בין איך בלינד?!—
אויסגעשאָכטן ווי די רינדער.
באַראַנאָוויטש! זע ווי דו ביסט נאָקעט, אַרעם,
זע וואָס איז פון דיר פאַרבליבן׃ —
אַ חורבן... אַזוי פיל בריידער־קברים
פון אַ יידישן ישוב — אַזאַ טייערן, אַזאַ ליבן.

אָ, דרעסירטע חיות אין מענטשלעכע געשטאַלטן!
ווידער וואָרט איר אויף קרעמאַטאָריעס און
זייער רויך...—
שוין בעסער זאָל די ערד זיך שפּאַלטן,
און איינשלינגען די מענטשהייט אין איר בויך.

אליעזר לידאווסקי

ווידערשטאַנד־אָרגאַניזאַציע

...וואָס שייך דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע אין אונזער שטאָט,
בין איך ליידער דער אינציקער דאָ אויפן פלאַץ, וואָס קען
געבן אַ מער־ווייניק גענויען איבערבליק, ווייל פון די 4
מיטגלידער, וועלכע האָבן געהערט צום שטאָב פון דער
געהיימער אַרגאַניזאַציע, זענען 2 געפאַלן׃ — מאָמע קא־
פּלאָוויטש און ד״ר אבראשע אבראַמאָווסקי; דער דריטער,
אליאשע זאריצקעוויטש, א יידישער סטודענט פון רוסלאַנד,
וועלכער איז געקומען קיין באַראַנאָוויטש באזוכן זיין פּא־
מיליע, זאַריצקעוויטש דעם פישער, איז צופעליק געווען
געצווונגען צו פאַרבלייבן אין אונזער שטאָט און מיטמאַכן
דעם ביטערן גורל פון דער נאַצישער אָקופּאַציע; ער
געפינט זיך איצט אין רוסלאַנד. עס איז אויך געווען
אַ פינפטער, חיים בעקער, — אַ פליט פון וואַרשע, איצט
אין ישראל, וועלכער איז אייגנטלעך נישט געווען קיין
מיטגליד פון אונזער שטאָב, הגם ער איז געווען פאַראַנט־

וואָרטלעך פאָרן געווער־באַהעלטעניש אין געטאָ.

אויב אין אנדערע שטעט אין פוילין איז דער יידישער
ווידערשטאַנד געקומען צום אויסדרוק ערשט אין יאָר 1943,
נאָך דעם ווי אַכציק פּראָצענט פון דער יידישער באָפעלקערונג
איז שוין געווען אויסגעראַטן, — האָבן מיר, אין די קלענערע
שטעטלעך פון ווייסרוסלאַנד, אָפּגעריסן פון יעדן קאָנטאַקט
מיט אונזערע בריידער אין לאנד, שוין אין יאָר 1942
געשאפן א ווידערשטאַנדס־באוועגונג און אַרגאַניזירט קאַמפּס־
גרופּן. סוף 1942 זענען מיר שוין געווען טעטיק אַלס
פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער, געקעמפט פּנים אל פּנים מיטן
בלוטיקן שונא און גענומען אין אים נקמה.

אויך אין געטאָ זענען געווען אַ סך חברים פון דער
קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָבן אפילו געפירט נאָטיץ־
און טאָג־ביכער. דער וועטפולער היסטאָריישער מאַטעריאַל איז
אַבער אומגעקומען צוזאַמען מיט די קעמפּער און נאָטירער.

ס׳בלייבט דעריבער נאָר צו באַנוצן זיך מיטן זכרון, וואָס איז נישט שטענדיק אינגאַנצן טרייַ.

אונטער דער נאצישער אקופאציע

האָלב טויט, האָלב לעבעדיק בין איך אַנגעקומען קיין באַראַנאָוויטש נאָך דעם ווי איך בין אַנטלאָפן פון אַ נאַצישן קאָנצענטראַציע־לאָגער אין מינסק, אין וועלכן איך בין מגולגל געוואָרן. די יידן זענען געווען דערשלאָגן. אַ סך האָבן געלעבט מיט דער אילוזיע, אַז מען וועט אפשר בלייבן לעבן.

צום מזל זענען די ערשטע מיטגלידער פון „יודנראַט״ געווען מענטשן מיט אַ ריינעם געוויסן און אָפּפערווילליקיט. כדאי צו דערמאָנען די הערלעכע געשטאַלט פון יהושע איזקזאָן. אין גאָטאָ האָט ער זיך אַרויסגעוויזן אין זיין גאַנצער גייסטיקער גרויסקייט, שטענדיק געדינט אַלס לעבעדיקער מוסטער פון אידעאַליזם.

ווען איך בין צוריקגעקומען קיין באַראַנאָוויטש, מיד און אויסגעשעפט פון אַזאַ לאַנגן מהלך, איז צו מיר געקומען איזיקזאָן און געזאָגט, אַז די געסטאַפּאָ פאָדערט צוויי שלאָסערס, אויב נישט וועלן זיין קרבנות. ער האָט מיך און נאָך איינעם געבעטן מיר זאָלן אים נישט אנטזאָגן, און כדי אונז צו דערמוטיקן איז ער אויך מיטגעגאַנגען און געכאַפט די ערשטע קלעפּ.

סוף 1942 איז געשאַפן געוואָרן דאָס אָפּיציעלע געטאָ פון באַראַנאָוויטש, אין דעם פּיר־עק: האָווערא—פאַניאַטאָווסקי—גראָסקע—ווילענסקע.

דער שווערצער פינסטערער סוף איז געשטאַנען פאַר די אויגן, און דאָך האָבן יידן נישט געוואָלט גלויבן. די פליטים, וועלכע האָבן זיך אַריינגעגנבעט אין געטאָ באַראַנאָוויטש נאָך די שחיטות אין די ארומיקע שטעטלעך ווי לעכעוויטש, האָראָדישטש, האָנצעוויטש, סטאָלאָוויטש א. א., האָבן דערציילט דעם גאַנצן אמת וואָס זיי האָבן איבערגעלעבט, דאָך האָט מען זיך געטרייסט: וואָר ווייסט, אפשר וועט עס בייַ אונז נישט געשען, — פאָרט איז באַראַנאָוויטש אַ צענטער פון אַרבעטס־קרעפטן. עס האָבן אָבער אויך נישט געפעלט שוואַרצערע, ווי בעלאָסקורניק און ד״ר סאָפּטשיץ (פון בריסק). נאָך איזיקזאָס טויט האָבן זיי עפּנטלעך מיטגעאַרבעט אין „יודנראַט״ מיט די נאַציס.

אויך צווישן דער אינטעליגענץ זענען געווען פעסימיסטן ווי ד״ר נאָכומאָווסקי, ד״ר בוסעל א. אנד., וועלכע, דערצויגן אין גייסט פון גלויבן אין מענטש און ציוויליזאַציע, זענען איצט דערגאַנגען צום פאַרצווייפלטן געדאַנק, אַז די וועלט גייט אונטער, דאָס יידישע פאָלק וועט אויסגעראָטן, — און ממילא איז נישטאָ וואָס צו טאָן.

די אָפּטימיסטן זענען געווען פאָלקס־מענטשן, יידן פון גלויבן און בטחון. איינער פון זיי איז געווען מיין ברודער הירשל, וועלכער האָט געאַרבעט אַלס פאָכמאַן אין די וואַר־שטאַטן פון דער לופט־באַזע אין באַראַנאָוויטש, און יעדן טאָג קומענדיק פון דער אַרבעט האָט ער מיט זיך מיטגע־בראַכט עפּעס אַ טרייסט־וואָרט, אַ גוטע האָפענונג, אַ שטיקל אויסזיכט; און דוקא ער איז געווען פון די ערשטע קרבנות.

אין כאָאַס פון אַזעלכע שטימונגען איז יעדער געדאַנק וועגן אַ קעמפּעריישער וויידערשטאַנדס־אַרגאַניזאַציע אָפּגע־שטויסן געוואָרן. ערשט נאָך דער ערשטער שחיטה, דעם 4־טן מערץ 1942, איז רייף געוואָרן דער באַדן פאַרן וויידער־שטאַנד־געדאַנק.

די ערשטע שחיטה און די אנטשטייונג פון דער קאמפּס־ארגאניזאציע

ערב פורים תש״ב (3־טן מערץ 1942), האָט די נאַצי־מאַכט אַנגעהויבן פונאנדערטיילן די יידישע באָפעלקערונג אויף „נוצלעכע״ און „אומנוצלעכע״. די ערשטע, וועלכע זענען באַשטאַנען פון מענטשן פעאיקע אויף צוואנגס־אַרבעט, האָבן באַקומען לעבנס־שיינען פאַר זיי און זיירע פאַמיליעס, צוזאמען ארום 6000 נפשות. די אַנדערע: עלטערע לייט, פרויען אלמנות, און קינדער יתומים — בערך 3000 יידן,— זענען געווען פאַראורטיילט צום טויט.

די שיינען זענען פאַרטיילט געוואָרן די לעצטע נאַכט פאַר דער שחיטה. דאָס געטאָ איז צעטיילט געוואָרן אויף 2 טיילן: אין איין טייל האָבן געוואָלט בלייבן די „אומנוצלעכע״ און אין דעם צוויי־טן, — אין די גאַסן האָווערא, סאַדאָווא און די מיט זיי זיך גרענצענדיקע ווילענסקע, — די אזוי גערופענע „גליקלעכע״. אַ גאַנצע נאַכט זענען מענטשן אַרומגעלאָפן פאַרצווייפלטע, זיך געשטופט און געדרענגט נאָך די לעבנס־שיינען, און אריבער מיט זיירער משפחות אין דעם כלומרשט זיכערן טייל פון געטאָ.

אַרום 5 פאַרטאָג האָט זיך אָפּגעשטעלט די שיינען־פאַרטיילונג און די וואַנדערונג, און — עס האָט זיך אַנגע־הויבן דער מרחץ דמים...

ביז 10 אינדערפרי זענען אומגעקומען בערך 1400 יידן. און ווען צו דער באַשטימטער שעה האָבן נאָך אויסגעפעלט 1600 קרבנות צו דער קווטע פון 3000, האָבן די רוצחים צונויפגעטריבן אלע יידן מיט לעבנס־שיינען אויף ראָג סאַ־דאָווא—סאָסנאָווע (לעבן דער מוניציפּאַלער באָד), און די גסטאַפּאָ־לייט האָבן לויט זייער איינזען באַשטימט וועמען צום טויט און וועמען צום לעבן. באזונדערס זענען פאַראור־טיילט געוואָרן עלטערן פון גרעסערע משפחות.

שושן־פורים נאָך מיטאָג, גענוי צו דער באשטימטער שעה, האָט זיך די שחיטה אָפּגעשטעלט. דער גסטאַפּאָ־קאָמיסאַר שלעגעל האָט באָפוילן אַלע יידן זיך צונויפצו־זאַמלען ביים הויז פון „יודנראַט״ אויף סאַדאָווע נאָס און האָט פאַר זיי פאַרגעלייענט, אַז די שחיטה איז געענדיקט און זיי ווערן גערופן אומצוקערן זיך צום נאַרמאַלן לעבן.

ס׳זענען דאָן פאַרהאַלטן געוואָרן און אָפּגעפירט צום טויט־פעלד די פירער פון געטאָ: יהושע איזיקזאָן און זיין סעקרעטאַריז פרוי מען. מצד די דייטשן איז עס געווען אַ

וואַרנונג, אַז אַזעלכע נאַציאָנאַלע יידן מיט געוויסן און כאַראַקטער זענען נישט געווונטשן פאַר זיי אין „יודנראַט". פאַר אונז איז עס געווען אַ צייכן, אַז די פּריערדיקע תקופה און אירע אַרבעטס־מעטאָדן זענען טויט. דאָך האָט דער נייער יודנראַט פון דעם גאַרניזשט געלערנט.

דאָן איז ביי מיר רייף געוואָרן דער באַשלוס צו גרינדן אַ קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע.

דער פּלאָן איז געווען געבויט אויפן פּערזענלעכן קאָנטאַקט מיט מענטשן, וואָס האָבן געהאַט אַן אידעאַליסטישע דערציונג, פאַרמירט אין קלענערע גרופּן. יעדע גרופּע האָט געציילט 5 פערזאָן און איין פאַראַנטוואַרטלעכן; 4 גרופּן (20 מאַן) האָבן געשאַפן אַן אָפּטייל, און איבער די 4 גרופּן איז געווען אַ קאָמאַנדיר. אין דער שפּיץ פון 5 אָפּטיילן (100 מאַן) איז געשטאַנען אַ שטאַבּ־קאָמאַנדיר. די טעטיקייט איז געווען שטרענג קאָנספּיראַטיוו. בייַם גרינדן די גרופּן האָב איך זיך פאַרבונדן מיט די חברים ד״ר אַבראַמאָווסקי, וואַרשאָווסקי (קאָמאַנדאַנט פון דער יידישער פאַליציי), אש־מיאן, ראַטקעוויטש, הויזנבלאַזן, מאַרדוכאָוויטש, בוסעל, גור־וויטשעס איידעם (פון די היי), חיים בוסעל און יצחק איצ־קאָוויטש.

אונזער ערשטע געהיימע באַגעגעניש איז פאַרגעקומען דעם 17 אָדער 18 מערץ, צוויי וואָכן נאָך דער שחיטה. אין דער גענעראַל פון דער יידישער געטאָ־פּאָליציי אויף סאַ־דאָווע (הויז קעסלער). פון די 22 יידישע פאָליציי־לייט פון געטאָ זענען 15 דאָן געווען אָרגאַניזירט בייַ אונז. מיט דער הילף פון פאָליציי־קאָמענדאַנט וואַרשאָווסקי האָט מען די אויבנדערמאַנטע פערזאָנען כלומרשט אָרעסטירט אינ־מיטן דער נאַכט, — אַ נאַטירלעכע דערשייַנונג אין יענע טעג. די איבעריקע 7 פאָליציאַנטן זענען געשיקט געוואָרן אין דינסט, עדגעץ וווייטער אויפן שטח פון געטאָ. אין יענער נאַכט איז דערקלערט געוואָרן אויסנאַם־צושטאַנד, און דאָס אָרויסגיין פון די הייזער איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. די יידישע פאָליציי איז געווען אין שכנות פון דער געסטאַפּאָ (אויף יענער זייט שטאכל־דראָט). 2 חברים פון דער געטאָ־פאָליציי זענען געשטעלט געוואָרן אויף דער וואַך (שנייד־לעדער — איצט אין ישׂראל, — און מאַרדוכאָוויטש ע״ה).

די באַראַקונג איז געווען אַ קורצע. איך האָב געמאָלדן דעם אָרבעטס־פּלאַן, וואָס איז באַשטאַנען פון 3 טיילן: דער־גענצן דאָס אָרגאַניזירן פון די פינפטלעך, שאַפן געווער און געלט־מיטלען אויף געווער. דאָן איז דערקלערט געוואָרן דער פייערלעכער שבועה־אַקט. יעדער מיטגליד האָט גע־שוווירן צו זיין קאָנספּיראַטיוו, טרייַ, און גרייט אויסצו־פירן אַלע באַפעלן פון דער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע. די שבועה איז געגעבן געוואָרן פון אַלע אַנווועזנדע מיטן אויסנאַם פון אייניעם (מ. ג.), וועלכער האָט זיך צוריקגעצויגן אין לעצטן מאָמענט, דערקלערנדיק אַז ער גלויבט נישט אין קיין שום אויסזיכט פון אַ ווידערשטאַנד, אויך קען ער נישט מפקיר זיין זיין פאַמיליע. דער נוסח פון דער שבועה איז געווען:

„איך שוואָר ביי אונזערע נאָר וואָס געפאַלענע און מיינע לעבנגעבליבענע, אַז איך וועל נעמען נקמה אין די פאַשיסטישע מערדער, וועל דינען טרייַ די צילן פון דער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע און אויספירן בלינד אירע באַפעלן. אויב איך וועל פאַרראַטן, — זאָל די שטראָפנדיקע האנט מיך אורטיילן".

נאָך דער שבועה זענען די חברים אָפּגעפירט געוואָרן צו זייערע הייזער אונטער דער פאַליציי־באַגלייטונג. באַלד נאָכדעם האָט זיך די פאַקטישע אַרבעט אָנגעהויבן געהיים אין אַ בריטן מאַסשטאַב. אין פאַרלויף פון אַפּריל—מאי האָבן מיר געציילט 120 מיטגלידער.

אין יענער צייט האָב איך זיך געוועזדט צום ח׳ מאַמע קאָפּעלאָוויטש און באקומען אַן אויסמיידנדיקן ענטפער. זיין האַלטונג האָט ביי מיר אַרויסגערופן אַ פאַרדאַכט, אַז ער איז אויך באַשעפטיקט מיטן זעלבן ענין. אויך זענען צו מיר דערגאַנגען קלאַנגען, אז אליאָשע זאַריצקעוויטש אַרגאַנ־זירט אַ גרופּע פון צוויישן די יידן אויף צוואַנגס־אַרבעט אין די פאַרשידענע עסטאַפּאַ־פאַרמאַצייעס. פאַר מיר איז געווען קלאָר, אַז די באַזונדערע קאַמפּס־אַרגאַניזאַציעס וועלן קאַמפּליצירן די לאַגע און קענען פאַראורזאַכן אַן אומגליק. מיין ערשטע אויפגאַבע איז געווען צו פאַריניקן פאַר יעדן פרייַז די אויבנדערמאַנטע 3 גרופּן.

לויט מיינע אינפאָרמאַציעס האָט מאמעס גרופּע גע־ציילט 24 יוגנטלעכע מיטגלידער (20 בחורים און 4 מיידלעך) און אַליאָשעס גרופּע איז באַשטאַנען פון 40 מאַן. איך האָב זיך אַ צוויייטן מאָל געטראָפן מיט מאמע קאפּעלאָוויטש, און וויידער האָט ער מיר עקשנות׳דיק איגנאָרירט און גע־לייקנט שטיין און ביין. שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט נישט געגלויבט אין עלטערע און נאָר זיך גע־שטיצט אויף יוגנט. איך האָב אים דאָן געגעבן אַן אולטי־מאַטום, אז אויב זיי וועלן אין פאַרלויף פון 3 טעג נישט איינשטימען צו פאַרייניקן זיך, וועט זיין אַרגאַניזאַציע וועלן אויפגעלייזט און איר געווער קאָנפיסקירט (מיר האָבן געהאַט גענוג אינפאָרמאַציעס). ער האָט זיך נאָך באמיט קענג־שטעלן, נאָר אויף צומאָרגנס, נאָך אַ באַראַטונג מיט זיינע חברים, האָט ער באַשלאָסן די פאַרייניקונג צו אַקצעפּטירן.

לייכטער איז עס געווען מיט אליאָשע זאַריצקעוויטש. נאָכן אויפקלערן אים די לאַגע איז ער צו אונז צוגעשטאַנען.

די פאַרייניקטע אַרגאַניזאַציע האָט געציילט קרוב 200 מיטגלידער, דערונטער 15 פרויען. ס׳איז אַרגאַניזירט גע־וואָרן אַ שטאַב פון 4 חברים: ד״ר אַבראַמאָווסקי, קאָפּעלאָ־וויטש, זאַריצקעוויטש און דער שרייבער פון די שורות.

די אויפגאַבן זענען פאַרטיילט געוואָרן אויף פאַלגנדיקן אופן: איך בין געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער אַרגא־ניזירונג — קאָנטאַקט מיט די מיטגלידער און קאָאָר־דינאַציע צווישן חברים, גרופּן און אָפּטיילן; ד״ר אַבראַ־מאָווסקי, — פאַר אַלע אַרבעטן אינערהאַלב דעם געטאָ (מיר

האבן געארבעט אינדרויסן); מאמע קאפעלאוויטשעס אויפגאבע איז געווען צו שאפן געווער, און אלייאשע איז געווען באאויפטראגט צו זארגן פאר געלט-פאנדן.

אויף דער ערשטער זיצונג איז באשטימט געוואָרן חיים בעקער (איצט אין ישראל) אלס פאכמאן, צו זארגן פארן גוטן אויפהאלט פון געווער אין שטרענג קאנספיראטיוט באדינגונגן. אונזער זיץ-פלאץ איז געווען אויף ארלע, אין דער ווויגונג פון ח. לאקסין.

שטימונגען און רעאקציעס אין געטא

ביים ארגאניזירן די קאמפס-ארגאניזאציע בין איך געשטאנען אין קאנטאקט מיט פארשידענע מענטשן, וועגן וועלכע איך האב נישט געהאט דעם מינדסטן צווייפל אין זייער גוטן ווילן און פארטרוילעכקייט.

איך האב זיך אפט געטראפן מיט אבא זאקין, דאן לייטער פון דער אפטיילונג פאר סאציאלער הילף אין יודנראט. זיין שטעלונג איז געווען, אז א גרופע פון 200 יידן האבן נישט דאס מארשישע רעכט צו זוכן אליין אן אויסוועג און מיט דעם שטעלן אין געפאר די איבעריקע זיבן טויזנט יידן אין געטא. אייניע פון זיינע באדינגונגען איז געווען: אויב די קאמפס-ארגאניזאציע וועט באווייזן אין טאג פון אויפשטאנד ארויסצוראטעווען פון געטא א טויזנט, צוויי טויזנט יידן און זיי איבערפירן אין ווַאלד, — דאן איז אפשר איר עקזיסטענץ בארעכטיקט; אנדערש דערלויבט אים נישט זיין געווייטן צו נעמען אן אקטיוון אנטייל אין אזא ארגאניזאציע. פונדעסטוועגן איז ער געשטאנען אין פארבינדונג מיט אונז און געשאפן געלט פארן קאמפס-פאנד. ער איז אויסגעשטאנען אלע נסיונות און געבליבן קריסטאל-ריין ביזן לעצטן מאמענט. מיט זיינע לעצטע כוחות האט ער געזארגט אז יידן אין געטא, אן אויסנאם, (אלטע, קראנקע און שוואכע) זאלן נישט אויסגיין פון הונגער. ער איז געפאלן אין דער לעצטער שחיטה אויף זיין פאסטן.

אן אנדער טיפ איז געווען יוסף לעמאן (פון דעם ארבעטס-אפטייל ביים יודנראט) און אנדערש זיין שטעלונג. אליין רעליגיעז דערצויגן האט ער געהאלטן אז דער אייניציקער פאר אונז געבליבענער אויסוועג איז „קידוש השם". אונזער קאמף איז האפנונגסלאז און מען דארף זיך צוגרייטן צו א בכבודיקן טויט דורך א מאסן-זעלבסטמארד.

אן ענלעכע שטעלונג האט געהאט ד"ר נאכמאווסקי. אייניקע האבן געוווסט צו דערציילן, אז ער איז באאנגעגן זעלבסטמארד צוזאמען מיט זיין פרויי אין דער ערשטער שחיטה. ריכטיקער איז, אז ער האט זיך אנטזאגט צו נעמען א לעבנס-שיין, ווועלכן ער וואלט זיכער באקומען.

א גוטונטערע שטעלונג צו דעם ענין האט געהאט דער יונגער סלאָנימער רבי. ער האט שוין ארוסגעווויזן אינטערעס אין דער קאמפס-ארגאניזאציע, געשטאנען מיט אונז אין בארירונג דורך אבא זאקין, און פון אים אויך געווען אינפארמירט וועגן גאנג פון דער ארבעט.

אן אידאאליסט איז געווען אויך דער יונגער ד"ר בוסעל. ער איז געווען אן אויסדרוק פון דער יאוש-שטימונג, וואס האט באהערשט די יידישע אינטעליגענץ. מיט דורשט האבן זיי געשלונגען די דערציילונגען וועגן דער טעטיקייט פון פארטיזאנער אין די וועלדער, וואס איר אפקלאנג האט שוין דאן אנגעהויבן צו דערגרייכן אין די געטאס, — און דאך געבליבן פארשטיינערט פון פארצווייפלונג. זיי פלעגן אונז ווינטשן, אז נאר איין גאט זאל אונז העלפן... ד"ר בוסעל אליין איז זייער טראגיש אומגעקומען; אלס אויגן דאקטאר האבן אים די נאצי-מערדער אויסגעשטאכן זיינע אויגן פארן טויט.

א מוסטער פון פחדנות איז געווען ה' סאווטשיצקי (דער ביריניק). אין א גרויסן טאג ער שפעט דערשמעקט פון דער קאמפס-ארגאניזאציע און חושד געווען אז איך האב א שייכות צום ענין; האט ער מיך איינגעלאדן צו אן אויס-פארשונג-געשפרעך אין געבעטן און געוואָרנט, מען זאל אפשטעלן יעדע טעטיקייט, למען השם, ווייל קוים וועלן זיך די נאצים פון דעם עפעס דערוויסן, — איז דער גאנצער גענטא פארלוירן. אין דער זעלבער צייט איז זיין פרוי — די „וויצא"-פארזיצערן, — געווען אליין טעטיק אין דער קאמפס-ארגאניזאציע, און געשטאנען אין שפיץ פון א פרויען-אפטיילונג.

טעטיקייט אין פלענער פון דער קאמפס-ארגאניזאציע

דער מענטשן-עלעמענט פון דער קאמפס-ארגאניזאציע איז באשטאנען פון דריי טיילן: יוגנטלעכע, אין עלטער פון 16 ביז 25—30 יאר, א 60—70 פראצענט פון די ארגאניזאציע מיטגלידער. דערוואקסענע, וועלכע האבן שוין פארלוירן זיערע פאמיליעס אין דער ערשטער שחיטה; א קליינער פראצענט (5%, בערך) איז באשטאנען פון אזעלכע, וואס זיערע משפחות זענען נאך געווען ביים לעבן. 40 פראצענט פון די מיטגלידער זענען געווען פליטים פון ארומיקע שטעטלעך. די מערהייט — פאלקס-פענטשן; דאקעגן איז די דיפלאמירטע אינטעליגענץ געווען זייער שוואך פארטרעטן.

פאבאמאזש

אויסער די פריער דערמאנטע אויפגאבן פון די שטאבס-מיטגלידער, איז באלד געשטאנען די פראגע: אין וואס זאל זיך אייגנטלעך אויסדריקן אונזער אקטיוויטעט טעטקייט קעגן די נאצים? עס איז אנגעצייכנט געוואָרן אן ארבעטס-פלאן, וואס איז באשטאנען פון דריי טיילן: סאבאטאזש, צוגרייטונגען צו אן עפנטלעכן אויפשטאנד און קאנטאקט מיט דער דאן אנטשטאנענער פארטיזאנישער באוועגונג אין די נאענטע וועלדער.

די סאבאטאזש-ארבעט האט גמעוזט זיין שטרענג דיסקרעט. די מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע זענען געווען פארטרעטן אין אלע גרופן, וואס האבן געארבעט אינדרויסן,

אויסערן געטא. די אַרבעטס־גרופן זענען געווען פאַרטיילט אין צוויי אָפּטיילונגען: איינפאַכע און פאַכמענישע. אין דער ערשטער, איז די סאָבאָטאַזש־טעטיקייט געווען באַגרענעצט. יידן האָבן זיך מיט מער השק געמאַלדן אַלס פאַכמענער — מען האָט געהאַלטן אַז דאָס איז זיכערער פאַרן לעבן, — און אָרום יעדן אמתן פאַכמאַן האָבן זיך געדרייט עטלעכע פיקטיוועס. אזוי, צום ביישפיל, האָבן אויף דער „לופטבאַזע" געארבעט ביי א־340 יידן אלס פאַכמענער, דערונטער בערך 30—40 אמתע בעלי מלאכות.

צום מזל איז די אויפזיכט ביי דער אַרבעט אין די וואַרשטאַטן געווען אין די הענט פון עלטערע דייטשן — ציווילע פאַכמענער, — די אזוי גערופענע „טעכנישע נויטהילפֿע", און זיי זענען געווען מער פאראינטערעסירט אין זייערע פּריוואַטע ענינים. די דיסציפּלינאַרע זייט איז זיי ווייניק וואָס אָנגענאַנגען, און בכלל זענען זיי מייסטנס נישט געווען אויפן אַרבעטס־פלאַץ.

ס׳זענען אין שטאָט (אויסערן געטא) געווען גרעסערע וואַר־שטאַטן פון סטאַלעריי, שלאָסערייַ שניידעריי א. אַנד.; די צאָל יידישע פאַכמענער איז דאָרט געווען גרעסער. א סך יידן האָבן געארבעט אין די סקלאַדן פון געווער, וואָס די נאַציס האָבן דעראַבערט ביי די רוסן. יידן האָבן אויך געארבעט אין די טאַרטאַקן פון קושניר און יאָסעלעוויטש.

אונזערע חברים אין די גרופן האָבן באַקומען א באַפעל צו סאַבאָטירן די אַרבעט, ווי וויייט מעגלעך. אזוי, למשל, זענען אין די פאַכמענישע אָפּטיילונגען פון דער „לופטבאַזע" פאַר עלעקטראָמעכאַניק, שלאָסעריי א. א. דורכגעפירט געוואָרן גרינטלעכע אָפּט קאָמפּליצירטע סאַ־באָטאַזש־אַקטן, און די אַרבעט האָט געליטן פון שטענדיקע שטערונגען.

איך האָב געארבעט אין די וואַרשטאַטן פון קליינבאַן, וואָס האָט פאַרבונדן די „לופטבאַזע" מיט די קריוואָשינער וועלדער. אין יענער צייט, זומער 1942, האָבן מיר באַקומען די ערשטע גרופן פון די רוסישע פאַרטיזאַנער, וואָס האָבן אָפּגעריט אין די דאָזיקע וועלדער. זיי האָבן אויפגעריסן עטלעכע לאָקאָמאָטיוון פון קליינבאַן און מיר האָבן זיי באַ־קומען צום פאַרריכטן. מיר איז געלונגען צו פאַרשטענדיקן זיך מיט א פוילישן אויפזעער, א געווּזעגענעם קאָמוניסט (איצט לייטער פון דעם זעלבן קליינבאן אין באַראַנאָוויטש), וועלכער האָט די גאַנצע צייט מיט אונז צוזאַמענגעארבעט. פון די 9 לאָקאָמאָטיוון, וואָס האָבן קורסירט צווישן דער לופטבאַזע און קריוואשין, זענען 7 שטענדיק געשטאַנען אין די וואַרשטאַטן. דאָס זעלבע איז אויך געשען אין אנדערע אַרבעטס־פלעצער. עס פלעגן אָפּט אויסברעכן שרפות אין די סטאַלעריי־וואַרשטאַטן, און דוקא אינמיטן נאַכט וועלן מיר זענען געווען אין געטא.

אינמיטן זומער איז איינמאָל אויפגעריסן געוואָרן איינער פון די גרעסטע געווער־מאַגאַזינען (נישט ווייט פון׳ם גרינעם בריק, ווו עס ליגן די קרבנות פון דער ערשטער שחיטה). צום אומגליק איז דער אויפרייס געווען א פריצייטיקער און דער חשד איז געפאַלן אויף צווּיי ברידער, די זין פון דעם קצב שלמה מינקאָוויטש; זיי זענען דורך די נאַציס דערמאָרדעט געוואָרן. אַזעלכע פאַקטן זענען געווען נאָך.

א סך האָט דאָ מיטגעהאָלפן דער שוחד, וואָס מיר האָבן געגעבן די דייטשע און אַרטיקע גויישע אויפזעער — און ביידע האָבן אונז געלאָזן צו רו.

קאַמפּפּ־פלענער

אויב לגבי דער סאַבאָטאַזש טעטיקייט האָט אין שטאָב געהערשט אַן איינהייטלעכע מיינונג, האָבן די פראַגן פון אויפשטאַנד און פאַרטיזאַנקע אַרויסגעפונען א שארפע מיי־נונגס־פאַרשידנקייט און דראַמאַטישע ויכוחים.

טייל האָבן געהאָלטן, אז מען דאַרף זיך ארגאַניזירן און אוועקגיין אין די וועלדער, אונטער דער לאָזונג: „זאָל זיך ראַטעווען ווער עס קען!" און וואָס פריער פאַרלאָזן דעם געטא. אַזוי האָבן געהאָלטן מאמע קאפעלאָוויטש און אַלייאש זאריצקעוויטש. זיי האָבן זיך פאַרגעשטעלט, אַז אונז וועט בשום אופן נישט געלונגען אַרויסצורופן אַן אויפשטאַנד אין געטא: — די באַפעלקערונג — האָבן זיי געזאגט — באַשטייט אַממייסט פון קלענערע און גרעסערע משפחות, ביים ערשטן טומל וועלן זיי זיך אַלע פאַרשטעקן אין די ספעציעל צוגעגרייטע בונקערס און מיר וועלן בלייבן אליין, פאראורטיילט אויף א זיכערן אומקום. נאָר דער וואַלד וועט אונז דערמעגלעכן א באַלדיקע נקמה־טעטיקייט אין די נאַציס.

די צווייטע שיטה, וואָס איז געווען פאַרטרעטן דורך מיר (און אין דער ערשטער צייט אויך אונטערשטיצט דורך ד״ר אבראַמאָווסקי), האָט געפאַדערט צוגרייטן אַן אויפ־שטאַנד נאָך איידער די דייטשן וועלן ארגאַניזירן א צווייטע שחיטה, און מיט דעם דערמעגלעכן נאָך הונדערטער און אפשר טויזנטער יידן צו אנטלויפן פון דעם געטא. אין יענע טעג האָבן נאָך אין געטא געלעבט איבער 7 טויזנט יידן און געווער האָבן מיר געהאָט בלויז פאר 40—50 מאַן. מיין מיינונג איז געווען, אַז אויב מיר וועלן נעמען די איניציאַטיוו אין אונזערע הענט און אויסנוצן דעם איבערראַ־שונגס־מאָמענט, זענען דאָ אויסזיכטן ארויסצורעטעווען פון געטא עטלעכע טויזט יידן; דאָקעגן ווען מיר וועלן וואַרטן ביז זיי, די נאַציס, וועלן צוגרייטן זייערע שחיטה פלענער,— זענען אונזערע שאַנסן נישטיקע.

א דריטע שיטה, פאַרטרעטן דורך עטלעכע פאַראַנט־וואַרטלעכע חברים פון דער קאַמפּס־ארגאַניזאַציע, האָט גע־האַלטן, אַז מען דאַרף נישט דערוועקן קיין אויפשטאַנד כל זמן מען איז נישט זיכער אין א שחיטה, — מען טאָר נישט „אַרויסרופן דעם בער פון וואַלד". מען מוז זיך געהעריק צוגרייטן און ארגאַניזירן דעם אויפשטאַנד אויף אַזא אופן, ער זאָל זיין גרייט אויסצובערכן נישט פריער ווי אין דעם טאָג פון דער שחיטה.

נאָך לאָנגע ויכוחים, איז אָנגענומען געוואָרן דער פּאָר־שלאָג: די איניציאָטיוו פון אויפשטאַנד מוז זיין אין אונזערע הענט און נישט וואָרטן אויף דער שחיטה.

דער אויפשטאנדס־פלאן

מיין אויפשטאַנדס־פּלאָן, מיט איניקע אויסבעסערונגען פון די שטאַבס־מיטגלידער, איז געווען פאָלגענדער:

די קאַמפּאַרגאַניזאַציע איז איינגעטיילט געוואָרן אין צוויי אָפּטיילונגען: די ערשטע פאַר קאַמפּס־צוועקן און די צווייטע אויף פאַרשידענע קאַמאַנדאָ־אונטערנעמונגען, וווי צינדז, אויפּרייסן און פאַרגיפטונגס־אַרבעט.

דער פּלאָן האָט אַרומגענומען דעם גאַנצן צוזאמן מיט דער גאַנצער שטאָט, וועלכע איז פארטיילט געוואָרן אין דריי פונקטן, לויט די אַרבעטס־פּלעצער וווּ יידן זענען געווען באַשעפטיקט, און גאַנץ באזונדערס וווּ מיר זענען געווען פאַרטרעטן דורך אונזערע חברים. ס׳זענען געווי באַשטימט געוואָרן די שליסל־פונקטן פון דער שטאָט, לויפּט־באָזע און אַרומיקע מיליטעריש לאָגערן. דער גאַנצער האָט באַדאַרפט דינען אַלס סיגנאַל־פונקט צום אויסברוך פון אויפשטאַנד.

אַ טייל פון געווער, וואָס איז געווען אין אונזער באַזיץ, איז ספעציעל רעזערווירט געוואָרן פאַרן גאַנצן אָן דאָס איבערריקע — פונאַנדערגעטיילט אין פארשידענע באהעלטע־נישן, ווי, צום ביישפּיל, די גראספסקע גאָס און אירע אַרומיקע גאַסלעך, וואָס זענען געווען באזעצט פון די געסטאַפּאָ־פאַרמאַציעס און וווּ עס זענען געווען באַשעפטיקט בערך 70 יידן, דערנאָנטער אַ גרויסער טייל אַרגאַניזירטע מיטגלידער. אַנדערע פונקטן זענען געווען די לופטבאָזע, דער מיליטעריישער לאָגער און די ראַדיאָ־סטאַציע. דאָס לייכטע געווער, ווי רעוואָלווערן, איז געווען באשטימט פאר די קלענערע פונקטן וווּ עס האָבן געאַרבעט צעציילטע יידן און די וואָך איז געווען אַ שוואַכע.

די צינד־אויפּרייס־און פאַרגיפטונגס־אָקציעס האָבן באַדאַרפט דורכגעפירט ווערן אין דער זעלבער צייט אין אַלע פונקטן. אויף די באַשטימטע ערטער זענען געווען צוגעגרייט ברען־מאַטעריאַל, ווי בענזין, נאַפט, דינאָמיט, ווי אויך פאר־שידענע כעמישע שטאָפן צום פאַרגיפטן די נאַצי־קיכן.

אינערהאַלב דעם גטא איז באַשטימט געוואָרן אַ באזונדער שטאָב פון די חברים ד״ר אבראַמאָווסקי און געטא־פאַליצייי־שף וואַרשאָווסקי. צו זייער דיספאָזיציע איז געשטאַנען אַ גרופּע פון 30 חברים, וועלכע זענען דורך ד״ר אבראַמאָווסקי באַאַרבט געוואָרן, לויט דער ריי, מיט געהעריקע קראַנקהייט־שיינען. זייער אויפגאבע איז געווען צו ריכטן דעם געווער, צוגרייטן די קאַמף־באָזע און פאַרהיטן דעם גטא פון אַ פּלוצימדיקן איבערפאַל. וואַרשאָווסקי איז געווען פאַראַנט־וואַרטלעך פאַרן אויפשטאַנדס־סיגנאַל אין גטא. צו דעם צוועק זענען געשטאַנען צו זיין דינסט אכט חברים פון דער פאַליצייַ־מאַנשאַפט. פינף פון זיי האָבן באַדאַרפט איבער־פאַלן מיט האַנט־גראַנאַטן די גרענעצדיקע געסטאַפּאָ און די וויסרוסישע פאַליציי־סטאַציעס. הלל שניידלעדער (איצט אין ישראל) איז געווען באאויפטראגט אין זעלבן מאָמענט צו אונטערצינדן די גטא־פאַליציי (הויז קעסלין). אויף דעם חבר איטשע איז ארויפגעלייגט געווארן די אויפגאַבע צו באַוואָכן דאָס גטא־טויער און פארניכטן מיט האַנט־גראנאטן יעדן נאַצי, וואָס וועט פלוצים דערשיינען פאַרן טויער. אַנדערע חברים האָבן געזאָלט אונטערצינדן דעם גטא פון אלע זייטן. עס זענען אויך צוגעגרייט געווארן די נויטיקע מכשירים צו איבעררייסן דעם שטעכל־דראָט.

דאָס אַנטלויפן האָט באַדאַרפט פארקומען אין דער ריכ־טונג צו קאַטליבייס וואַלד, 17 קילאָמעטער פון שטאָט, אין דרום זייט. ספעציעלע חברים זענען געווען באַשטימט צו דינען אלס וועג־וויזער פאַר די אַנטלויפנדיקע.

די אויפרייסן און די ברענעדיקע געבידער פון דער געטא־פאַליציי, האָבן געזאָלט דינען אַלס סיגנאַל צום אויפ־שטאַנד פאַר אַלע חברים אין אַלע פונקטן. יעדער לעבנגע־בליבענער חבר האָט באַדאַרפט נאָכן אויספירן זיין קאַמפּס־אויפגאַבע, זיך צושטעלן צו אַ פאַרויס באַשטימטן פונקט אין וואַלד.

פאַרן אויספירן דעם פאַרגיפטונגס־פלאָן אין די נאצי־קיכן איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פרוי סאוושיצקי, און צו איר דינסט זענען געשטאַנען 15 פרויען וועלכע האָבן געארבעט אין די נאצי־קיכן.

דער באַפעל איז געווען, אַז יעדער חבר מוז אויספירן זיין אויפגאַבע פאַר יעדן פרייז און ערשט נאָכדעם אנטלויפן אין וואַלד אריין. פאר יעדער אומבאגרינדעטער פאַרנאכ־לעסיקונג, אַדער ריקצוג, האָט געדראָט טויט־אורטייל. צו דעם ציל איז צונויפגעשטעלט געווארן אַ ענגויע ליסטע פון די חברים, זייערע פונקטן און אויפגאבן. עס זענען פאַרגע־קומען קאַנספיראַטיווע גרופּן־פאַראַמלונגען, אויף וועלכע ס׳איז אויפגעקלערט געוואָרן דער פלאָן פון אויפשטאַנד.

נאָך די ערשטע צוגרייטונגען איז באַהאַנדלט געוואָרן די פראַגע פון באַשטימען דעם טאָג פון אויפשטאַנד. די שטימונג ביי די חברים איז געווען אַ געהויבענע.

ענדלעך האָט דער שטאָב באשטימט דעם טאָג און די שעה פון אויפשטאַנד: דאַנערשטיק דעם 19־טן יולי 1942, 4 אזייגער פאַרנאַכט. דער טערמין איז געמאָלדן געוואָרן די גרופּן־פירער, וועלכע זענען געווען באפולמעכטיקט איבערצוגעבן אים די חברים נישט פריער ווי דעם לעצטן טאָג פארן אויפשטאַנד.

די פארשווערונג

אומגעפער צוויי וואָכן פאַרן באַשטימטן טערמין, איז אויף אַ זיצונג פון שטאָב געשטעלט געוואָרן אויפן טאָג־אַרדנונג דורך די אנדערע דריי שטאַבס־מיטגלידער אַ פאַר־שלאָג אָפּצוליגן דעם אויפשטאַנד ביזן לעצטן טאָג פאר דער קומענדיקער שחיטה. זיי האָבן געטענהט, אַז די פאַראַנט־וואָרטלעכקייט פאַרן גטא דערלויבט זיי נישט צו פראָקלא־

מירן דעם אויפשטאַנד אין דער באַשטימטער צייט. לויט זייער מיינונג שטייט פֿאַר אַ געפֿאַר, אַז די מערהייט יידן אין גטאָ וועלן דערשטיקט אָדער פֿאַרברענט ווערן אין די בונקערס נאָך אידער זיי וועלן באַווייזן אַרויסצוגיין אין דרויסן. אויך האָבן זיי געהאַלטן, אַז די צוגרייטונג איז נישט גענוגנד, און מען מוז געווינען מער צייט פֿאַר דער צוגרייטונגס־אַרבעט. אויסער דעם — האָבן זיי צוגעגעבן — מוז מען אין דער צווישנצייט שאַפֿן אַן ענגערן קאָנטאַקט מיט דער פֿאַרטיזאַנישער באַוועגונג אין די ארר־מיקע וועלדער.

הגם איך האָב נישט געגלויבט אין די אויסזיכטן פון זייערע פּלענער, האָב איך נישט געוואָגט צו נעמען אויף מיין געוויסן די גאַנצע פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿאר די רעזול־טאַטן פון אַ פּריצייטיקן אויפשטאַנד.

ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזן, איז דער גאַנצער ענין געווען אַן אָפּלענקונג־מאַנעווער. מאַמע קאָפּעלאָוויטש און אַלייאַש זאַריצקיטוויש איז געלונגען צו אינבערצייגן דעם ד״ר אבראַמאָווסקי, אַז דער אינציקער רעאָלער אויסוועג פֿאַר אונז איז אַרויסצוגיבענען זיך פון גטאָ מיטן גווער און זיין טעטיק אין די וועלדער אַלס אַ פֿאַרטיזאַנער־גרופּע (דאָס הייסט, זיי האָבן אייגנטלעך אויפגעלעבט זייער ערשטן פּלאַן).

אין יענער צייט פּלעג איך טאָג־טעגלעך ביים צוריק־קערן פון דער אַרבעט זיין באריכטעט פון ווארשאָווסקין וועגן די טאָג־געשעענישן אין גטאָ. אין איינעם פון די דאָזיקע שטורמישע טעג האָט ער מיר געמאָלדן, אַז אין אונזער געהיימען גווער־מאָגאַזין, לעבן דעם „בונד״ קלוב אויף אַרלע גאָס, ווו עס זענען דורכגאנגען די גרויסע צע־מענט רערן פון דער שטאָטישער וואסערלייטונג, וואָס האָבן אונז געזאָלט דינען אַלס אויסגאַנג־וועג אין דרויסן (אויסערן גטאָ), פֿארזאַמלען זיך 40 חברים, וועלכע קלייבן זיך פֿארלאָזן דעם גטאָ אינמיטן נאַכט, צוזאמען מיטן גווער; אין זייער שפּיץ שטייען מאמע קאָפּעלאָוויטש און אלייאש זאריצקעוויטש. עס איז געווען אַ חשד, אז ד״ר אבראמאוסקי איז אויך פֿארמישט אין דעם עסק.

אַלע מיינע באַמיונגען צו טרעפן זיך יענעם אָוונט מיט מאמען און אליאשען זענען נישט געלונגען. עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזן, אז יעדער פון די 40 איינגעלא־דענע איז אריינגעפּירט געוואָרן אין דעם בונקער לעבן די רערן, און דער וועג צוריק איז פאר זיי געווען פֿארשלאָסן. אויף דער וואַך איז געשטאַנען מיט געווער א געוויסער מ.ט. אומזיסט האָט דער אויסגעשולטער מאשיין־געווער מאַן ח׳ שאול וואלאנסקי זיך אַנגעשטרענגט מיט אַלע זיינע כו־חות צו איבערצייגן די חברים אין דער אומגערעכטיקייט פון זייער טאָט.

די זאַך איז דערגאַנגען צום „יודנראַט״, און פון מינוט צו מינוט איז די שטימונג אין גטאָ געווארן אלס מער געשפּאַנט.

10 אזייגער אין אָוונט איז מיר געלונגען צו טרעפן זיך מיט אַלייאַשען. אונזער באַגעגעניש איז געווען זייער אַ טראַגישע. איך האָב אים געגעבן אַ באַפעל תיכף ומיד צו פֿארלאָזן דעם בונקער און באַטאַנט, אז איך זע אין דעם אַ פאַרראַט אין גטאָ און אַ מעסער אין רוקן פון דער קאַמפּאַרגאַניזאַציע. אויך האָב איך אים געווארנט, אז 120 חברים פון דער אַרגאַניזאַציע, באַוואָפנט מיט רעוואָל־ווערן און גראנאַטן, האָבן ארומגערינגלט דאָס הויז און דעם גאַנצן גטאָ און אויב זיי ציען זיך נישט צוריק, עפענען מיר א פייער אויף דער נאצי־פּאַליציי. אין דעם פאַל איז זייער אַנטלויפן אוממעגלעך. מיר אַלע וועלן זיין אין פייער.

אַלייאַש האָט זיך פערזענלעך צוריקגעצויגן און אַריין אין בונקער צו איבערצייגן די חברים, זיי זאָלן אויפגעבן זייער פלאַן. די אַטמאָספער ווערט וואָס ווייטער אַלץ מער אן מער עלעקטריזירט. זיין ערשטער פאַרוזוך איז נישט געלונגען.

אין דער זעלבער צייט האָבן די מיטגלידער פון יודן־ראַט, די טרויעריק־באַקאַנטע בעלאסקוריניק און סאפטשיק, ארויסגעשיקט אַ גרופּע פאַליצ־לייט, אונטער דער אַנפירונג פון א גווויסן פּרץ (געוועזענער דראזשקאזש, שפּעטער דערשאָסן אין וואלד), מיט אַ פאַראַרדנונג צו ארעסטירן מיך און אַלייאשן אין ברענגען אונז אין יודנראַט. בעלאַס־קורניק אליין האָט זיך געווענדעט צו אונז מיט שאַרפּע וואַרנונגען, געזאגט אז אַלץ איז אים באַקאַנט און ge־שטעלט אַן אולטימאַטום, אַז אויב מיר וועלן נישט פאַרניכטן אונזער גווער און נישט אויפלעזן די קאַמפּאַ־אַרגאַניזאַציע, וועט ער אונז אינעם איבערגעבן דער גסטאפּאָ. איך האָב געבעטן 10 מינוט צייט אויף צו באַראַטן זיך מיט אַלייאַשען. אין יענעם מאָמענט בין איך געווען צווישן צוויי פּייערן: פון איין זייט די צענטראַלע־קאָמיטעט 40 חברים און פון דער אנדערער — דער „יודנראַט״. אַלייאַש האָט אין יענער רגע דערפילט די גאנצע פאראנטוואָרטלעכקייט פון דער געשאפענער לאַגע און צוזאמען מיט מיר בליץ־שנעל רעאגירט: ערשטנס, וואָר־נען בעלאַסקורניקן און סאפטשיצן און צווייטנס, אַרויסנעמען גלייך די חברים פון בונקער.

ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט אין צימער האָבן זיי געפערעגט: נו? וואָס איז דער ענטפער? דער ענטפער איז געווען קורץ און איינדייטיק. לויט מיר האָבן צווישן זיך אַפּגעמאַכט, האָט אַלייאַש ארויסגעזיגן אַ רעוואָלווער און איך האָב קאַטעגאָריש געמאַלדן, אַז פון איצט און ווייטער אַנערקענען מיר נישט דעם יודנראַט אַלס פאַראַנט־וואָרטלעכע אינסטאַנץ פאַרן לעבן פון די יידן אין גטאָ, און יעדער פרווו פון מסירה קעגן אונז וועט פאַראורטיילט ווערן מיט טויט־שטראָף. בעלאַסקורניק און סאפטשיק זענען געווארן טויט־בלאַס — און געבליבן שטיין ווי פאַראַליזירטע.

באַלד נאָכן ארויסגיין פון „יודנראַט״ איז אַלייאַש אַוועק צום צווייטן מאָל באַפעלן די חברים זיי זאָלן פאַרלאָזן דעם

בונקער. אין יענער מינוט האָב איך זיך צופעליק אָנגע־
שטויסן אויף אַבראַמאָווסקין; ער איז געווען אינגאַנצן
צעטראָגן. „וואָס איז מיט דיר?" — האָב איך געפרעגט.

— „ראַטעווע זיך ווער עס קען!!" — האָט ער געענט־
פערט אין רוסיש, און דערביי אָנגעשטעלט אַ רעוואָלווער
קעגן מיר. איך האָב אים קאַלט געוואָרנט: „צו שפעט,
דער ענין איז ליקווידירט. ער האָט זיך בארוהיקט.

וועג אַליאַשע איז אַריין אין בונקער אויפצופאַדערן די
חברים זיי זאָלן אַרויס, האָב איך פלוצלינג דערהערט אַ
הילכיקן שאָס פון אַ קרוטשיצע (אַ ביקס מיט אַ אויפגע־
שניטענער לופע). אַ שוידער איז מיר אַדורך איבערן קער־
פער... „אַ קרבן איז געפאַלן פון אַ ברודער־מאָרד" — האָב
איך געטראַכט. צום גליק האָט די קויל אים נישט געטראָפן
אין דער פינסטער, און דער ענין האָט זיך דערמיט געענ־
דיקט, — אַלע האָבן דעם בונקער פאַרלאָזן.

דערביי איז צו באַמערקן, אַז די 40 צעבונטעוועטע חב־
רים זענען אַממייסטן געווען יוגנטלעכע, פליטים פון דער
אומגעגנט, וואָס זענען נישט געווען פאַרבונדן מיט דער
שטאָט.

צו אונזער מזל איז דער שאַרפער, ליידנשאַפטלעכער
קריזיס שנעל פארבי און די אַטמאָספער איז געוואָרן אויס־
געלייטערט. אונזער ווייטערדיקע אַרבעט איז געווען האַרמא־
נישׂ, אַן שטערונגען.

צו יענער צייט זענען מיר שוין געשטאַנען אין קאָנטאַקט
מיט די רוסישע פאַרטיזאַנער אין די אַרומיקע וועלדער, און
זיי האָבן געפאַדערט יונגע מענטשן מיט געווער. דער וואָלד
האָט דאָן געהאַט זייגע אכזריותדיקע געזעצן. מענטשן אָן
געווער אָדער נישט קאָמפּספּאציקע האָט געדראָט טויט אין
פאַל פון אַנטלויפן אין די וועלדער.

די פאַרשוערונג איז צוגעגרייט געוואָרן אונטערן אייי־
פלוס פון די אינפארמאַציעס, וואָס מיר האָבן באַקומען וועגן
די פאַרטיזאַנער. פון איין זייט האָט געלאָקט דער וואָלד
מיט זיין פרייהייט און נקמה־מעגלעכקייט, פון דער אנדערער
זייט — די פאַרשקלאַפונג און דאָס פיינלעכע וואַרטן אויפן
טויט אין געטא. דער נסיון איז געווען גרויס...

מיט צופרידנהייט און שטאָלץ קענען מיר פאַרצייכענען,
אַז ס'אין צווישן אונז נישט געווען קיין איין פראַוואָקאַטאָר
אַדער פאַררעטער, און דער ענין איז גבעליבן אַ סוד כלפי חוץ.

וויטערדיקע עטיקייט פון דער קאמפּפ־ארגאניזאציע

איך האָב פאַרגעלייגט אַ רעאָרגאניזאַציע אין דער
פאַרטיילונג פון די כוחות און געווער אין געטא גופא, מיטן
ציל אויסצומיידן ענלעכע פארשווערונגס־אַקטן. דער פלאַן
איז מיט אייניקע אויסבעסערונגען אַקצעפטירט געוואָרן.

די רעאָרגאַניזאַציע איז פאַרגעקומען אויף פאָלגנדיקן
אופן. דער געטא איז צעטיילט געוואָרן אויף קוואַרטאַלן, און
איבער יעדן קוואַרטאַל איז באַשטימט געוואָרן אַ קאָמאַנדיר.
די קאָמאַנדירן זענען געווען: מאָניק מושינסקי, משה הימל־
פּאַרב, חיים אַשמיאַן, שלמה רעוו, מאָניק דאָבקאָווסקי און
חיים אָסאָווסקי.

אין יעדן קוואַרטאַל איז באַשטימט געוואָרן אַ ספּעציעל
באַהעלטעניש פארן געווער אונטערן אויפזיכט פון אַ פאַר־
אַנטוואָרטלעכן חבר. די פאַראַנטוואָרטלעכע זענען געווען:
חיים סטאָלאָוויצקי (איצט אין ישראל), זיגלבוים (זון פון
באַקאַנטן פירער פון „בונד", וועלכער איז באגאנגען זעלב־
סטמאָרד אין לאָנדאָן), זשאָמע שווּעץ און די פריער דער־
מאָנטע חברים איטשע און שאול. אַלס אַלגעמיינער אויפזעער
און פאראַנטוואָרטלעכער פאַרן גאַנצן געווער איז געבליבן
חיים בעקער.

די צענטראליזאַציע האָט אויך געהאָט אַלס ציל צו
זיכערן באַלדיקע זעלבסטשוץ אין געטא אין נויטפאַל.

נאָכן צוגרייטן די פאַסיקע באַהעלטענישן, איז דאָס
געווער איבערגעפירט געוואָרן אין די באַשטימטע פאַרשטעק־
פונקטן.

די אַרבעט איז ווידער אַרויף אויף איר נאָרמאַלן גאנג.

געווער

אַלס וואפן־קוועלע האָט אונז געדינט דאָס דערַאבערטע
רוסישע געווער, וואָס איז געווען איבעראַל פאַרשפרייט
און די קריגסרויב־מאַגאַזינען, מיליטערישע באַזעס און
געסטאַפּאָ־פאַרמאַציעס, וווּ אונזערע חברים האָבן געאַרבעט.
(מאַשינען־געווער, ביקסן, גראַנאַטן און קויל). די דייטשן
זענען אויך געווען זיכער, אַז קיינער וועט נישט וואָגן איי־
שטעלן דאָס לעבן און האַלטן געווער.

אין און ארום די מיליטער־באַזעס האָבן זיך געוואַלגערט
ביקסן מיט צעבראָכענע האַלץ־טיילן, וואָס די רוסן האָבן
איבערגעלאָזן ביים אָנטלויפן. דאָקעגן, איז דאָס דערווערבן
פון אַ רעוואָלווער געווען לגמרי נישט פון די לייכטע זאַכן;
מען האָט געמוזט טייער באַצאָלן פאַר אַזאַ סחורה, און
דאָס קויפן פון אַזאַ ארטיקל ביי דער קריסטלעכער באפעל־
קערונג איז געווען פאַרבונדן מיט לעבנסגעפאָר. יעדער חבר
איז געווען פאראַרדנט אַרויסצושלעפן ווי וויייט מעגלעך יעדן
וואָפן, וואָס לאָזט זיך נאָר ערגעץ פאַרשטעקן אַדער בא־
גראָבן, און מעלדן וועגן דעם אין שטאָב.

דאָן איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אַ פלאָן, ווי אזוי אריין־
צוברענגען דאָס געווער אין געטא.

די ערשטע צייט האָבן מיר זיך דער עיקר געשטיצט אויף
„קרוטשיצעס", דאָס הייסט, — ביקסן מיט אָפּגעשניטענע
לופעס. די חברים פלעגן די ביקסן פונאנדערנעמען, צוועק־
וואַרפן די האַלץ־טיילן און איבערזעגן די לופעס. די דאָזיקע
„אָפּעראַציע" איז אויסגעפירט געוואָרן אפילו אין דער
קעגנוואָרט פון די נאַצי־אויפזעהער, — מען האָט כלומרשט גע־
דאַרפט האָבן אַזעלכע רערן צו דער אַרבעט. די צעגלידערטע
טיילן פלעגט מען אויף פאַרשידענע אופנים איינציקוויי
אַריבערטראָגן אין געטא. דאָס זעלבע איז געשען אין די
געווער־מאַגאַזינען פון קריגסרויב.

דאָס שוועריסטע פּראָבלעם איז געווען, ווי אזוי שמוגלט מען אריין דאָס געווער אין געטאָ? — די אַרבעט איז אַרגאַניזירן געוואָרן אויף אַ קאָלעקטיוון אופּן. בײַם צוריקקערן פון דער אַרבעט איז יעדער פון אונז בײַם געטאָ־טויער דורכגעזיפט געוואָרן. מען האָט געזוכט בעיקר שפּייז־פּראָדוקטן. די הונגער־פּראָרציע פאַר די יידן אין געטאָ איז באַשטאַנען פון 120 גראַם ערזאַץ־ברויט און עטלעכע גראַם גריפּן פאר אַ פערזאָן. אויף די אַרבעטס־פּלעצער האָבן מיר באַקומען אויסער דעם אויך אַ וואַסערדיקע זופּ פון גריפּן־אָפּפאַל. די כוונה איז געווען, — אויסצוהונגערן דעם געטאָ ביזן טויט. עס פאַרשטייט זיך, אַז יעדער איינער האָט נישט געשפּאָרט מי און אַנשטרענגונג אויף פאַרשאַפן עפּעס עסן פאר זיך און פאַר זיין משפּחה. פאַרן ארויסגיין צו דער אַרבעט פלעגט מען אויף זיך אָנטון די לעצטע זאַכן, וואָס מען האָט נאָך פאַרמאָגט, כדי עס אויסצובייטן „אינדרויסן" אויף עסנוואָרג. דער הויפּטקאַמף פון געטאָפאָ און דער וויסרוסישער פאַשיסטישער פאָליציי איז טאָקע געווען געוועזדט קעגן דעם אַריינברענגען פון אַזעלכע פראָדוקטן אין געטאָ, און וויי איז געווען דעם, ביי וועמען מען האָט געפאָקט אַ שטיקל פוטער אָדער אַ ברויטל; נישט וווייניק יידן האָבן פאַר אָזאַ „פאַרברעכן" באַצאָלט מיט זייער לעבן.

טראָץ דעם האָט געבליט אין געטאָ דער שוואַרצער האַנדל מיט שפּייז־אַרטיקלען, וואָס מען האָט אויף די פאר־שידנסטע וועגן באַווייזן אַריינצורעגען פון „דרויסן". בייַ די דאָזיקע טראַגזאַקציעס איז די בעסטע מטבע געווען גאָלד, זילבער און צירונג.

די „אונטערגרונט"־טעטיקייט פון יודנראַט און פון דער געטאָ־פּאָליציי איז באַשטאַנען אין אַריינצוקריגן וואָס מער עסנוואָרג אין געטאָ. די יידישע פּאָליציי, וואָס איז געווען אין אָפּיציעלער דינסטלעכער באַציונג מיט דער געסטאַפאָ און אירע וווייסרוסישע מיטהעלפער, האָט אויסגענוצט די ליידנשאַפטלעכע גייציקייט פון די נאַציס צו ווערן רייך אויפן חשבון פון אונזער חורבן, און פון צייט צו צייט אונטער־געקויפט די וואַך ביים טויער, זי זאָל „קוקן צווישן די פינ־גער" ביי דער אונטערזוכונג און נישט שטערן דעם שמוגל פון עסנוואָרג.

מיר, ווידער, האָבן זיך שטענדיק באַמיט נישט דורכ־צולאָזן אזעלכע געלעגנהייטן פאַר אונזער געווער־שמוגל. אויך האָט דאָ אַ סך מיטגעהאָלפן די באווגונגס־פרייהייט פון די געטאָ־פּאָליציסטן אין „דרויסן". די פּאָליציי־חברים פלעגן אונז יעדן טאָג מעלדן וועגן די אונטערזוכונגס־אויס־זיכטן ביים געטאָ־טויער, און לויט אַ באַשטימטן פּאַראַל האָבן מיר געווסט ווען די לאָגע איז געווען פאַר אונז גינסטיק. די חברים אויף די אַרבעטס־פּלעצער פלעגן דאָן אַרויסנעמען די געווער־טיילן און די פאַרשטעקטע גראַנאַטן, און ארומבאנדאַזשירן עס ארום זייער קערפּער; קוילן פלעגט מען באַהאַלטן אין די שיך און אין די שטיוול. ביים אַריינגיין אין געטאָ פלעגן שוין אויף זיי וואַרטן די פאָליציי־חברים און זיי באַגלייטן אויף א באַשטימטן אָרט. פון דאָנען איז דער מאַטעריאַל איבערגעווויזן געוואָרן אין אַ געהיימען וואַרשטאַט, וואָס האָט זיך געפונען אין אַ גרויסן בונקער 10 מעטער לאנג און צוויי מעטער אונטערן באָדן. דאָ האָט מען די האַלץ־טיילן צוגעפאַסט, רעפאַרירט, צוזאמענגע־שטעלט, און דאָס געווער אויסגעפרווווט. אויך זענען דאָ פאַרגעקומען איבונגען אין שיסן, צילן א. א. וו..

פאַר דעם וואַרשטאַט זענען געווען פאַראַנטוואָרטלעך די חברים: חיים בעקער, חיים סטאָלאָוויצקי, אברהם לידאָווסקי און זשאַמע שוועץ — אַלע געווען־זענע וואפן־פאַכמענער אין דער פּוילישער אַרמיי. די קאָנספּיראַציע איז געווען אָנגע־טרויט דעם חבר אָרליך.

א צווייטער וועג פון אַריינשמוגלען גאַנצע ביקסן אין געטאָ איז אויסגעפונען געוואָרן א ביסל שפּעטער. פון צייט צו צייט פלעגט מען באַקומען א דערלויבעניש אַריינצופירן א ביסל ברענהאָלץ אין געטאָ. אין וואָגן פלעגן זיין א 10—12 קורץ־געזעגענע צוויי מעטערדיקע קלעצער. מיר פלעגן עפענען א קלאַפּ אין דער לענג, אויסבויערן אין מיטן א פּלאַץ פאַר א ביקס, צונויפקלעפן ביידע טיילן אָזוי קונציק, אַז מען האָט גאָרנישט געקענט דערקאָנען, און דער מיוחסדיקער אוצר פלעגט ווערן אויסגעמישט צווישן די אַנדערע „אומשולדיקע" קלעצער. אויף דעם אופן איז אַריין־געבראַכט געוואָרן א סך געווער אין געטאָ. די גאַנצע אַרבעט איז געווען זייער א ריזיקאַלישע און האָט געפאָדערט פאַכמענישקייט.

אַן אַנדערער וועג צו שמוגלען געווער איז געווען דורכן סאַניטאַר־וואָגן, וואָס האָט אַרויסגעפירט דעם אפּפאַל פון געטאָ. צוריקפאָרנדיק פלעגט מען אין דעם ליידיקן פאַס אַריינליגן א ביסל געווער, צוגעדעקט מיט אפּפאַל־רעשטן.

יעדעס מאָל, ווען עס איז אונז געלונגען אַריינבאקומען געווער אין געטאָ, איז פאר די חברים געווען ממש א יום־טוב.

צוישן די פרויען האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט אין דער מלאכה די חבר'טע חילקא בארישאַנסקי (איצט אין ישראל). זי פלעגט אפט באַנדאַזשירן גראַנאַטן און אויפּרייס־מאַטעריאַל ארום איר קערפער.

דער ערשטער דורכפאַל

פאַר דער גאַנצער צייט פון אַרגאַניזירטן געווער־שמוגל איז נישט געשען קיין שום דורכפאַל. יעדער חבר האָט געהאַט א נאַטירלעכע אַמביציע צו באַזיצן א פערזענלעכן וואָפן. די מערהייט רעוואָלווערן אין געטאָ איז געווען פּריוואַט באַזיץ פון חברים.

מיר האָבן עס פאַרוועדט, וויסנדיק אַז יעדער נישט־געהעריק־ארגאַניזירטער שמוגל קען אונז אַלעמען אומ־ברענגען. דער איינציקער דורכפאַל — פאַראורזאַכט דורך מאַניק מושינסקי, — איז טאָקע געשען אויפן באָדן פון „פּריוואַטער איניציאַטיוו".

מאניק מושינסקי איז געווען פאקטישער לייטער פון דער עלעקטראטעכנישער אפטיילונג אין דער לופטבאזע און אַ דאנק זיין הויכן אמט האָט ער גענאסן פון פארשידענע פריווילעגיעס. זייענדיק אַ גוטער חבר פון דער ארגאניזאציע, האָט ער געהאלטן, אז פאר דער „זאך" איז געווענטשן, ער זאל באזיצן אַ פערזענלעכע ביקס מיט קוילן. ער איז אויך געווען דער האלץ־ארויפפירער אין געטאָ און אזוי ארום איז אים איינמאל געלונגען ארייננצושמוגלען אַ פריוואטע ביקס אָן אונזער וויסן. נאכדעם האָט ער געפלאָנט ארייננצוברענגען אויך קוילן צו זיין ביקס, אויף אייגענער האנט. נישט זייענדיק אינפארמירט האָט ער דוקא אויסגעקליבן אַ טאָג פון אַ שטרענגער אונטערזוכונג. אויסנוצנדיק די געלעגנהייט וואָס ער האָט אין יענעם טאָג געארבעט אליין, האָט ער די קוילן געפרוווט ארויינברענגען צוזאמען מיט אַ פאָר קילאָ פוטער אין אַ ברויט־טאָש. עטלעכע הונדערט מעטער פון געטאָ־טויער האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין אונזערע רייען. די חברים, וויסנדיק פון דער געפאָר אז ס׳וועט פאָרקומען אן אונטערזוכונג, זענען דעם טאָג געגאַנגען „לידיק" און רוהיק, כדי נישט ארויסצורופן קיין חשד האָט ער אפילו נישט געפרעגט, ווי איז די לאָגע?

צו זיין גרויסער איבערראשונג האָט ער נישט ווייט פון טויער באמערקט די שטרענגע אונטערזוכונג און, נישט קלערנדיק קיין סך, גלייך אויפגעהאנגען די טאָש אויף דער האלבלע פון שפענער־וואגן, געשפאנט צו אַ פערד און געפירט פון א יינגל. ער אליין איז אריין אין געטאָ און זיך אפגעשטעלט אין אַ זייט, כדי צו אבסערווירן פון דער־וויסנס דעם קריטישן מאמענט פון דער רעוויזיע.

נישט שפירנדיק קיין געפאָר האבן זיך די חברים באלד צעשפרייט איבערן געטאָ. איך האָט נאָך נישט דערוויזן צו דערגיין אהיים, ווי ס׳איז פלוצלינג אנטשטאנען אַ גרויסע בהלה. אלע האבן אנגעהויבן לויפן און פארשטעקן זיך אין די בונקערס, און איידער איך האָב זיך ארויפגעטרט וואָס עס איז אזוינס געשען אין געטאָ, האבן זיך דערטראגן צו מיינע אויערן פאנישע קולות: „מען האָט געפונען געוועהר ווי איך האָב זיך באלד דערווסט האָט די ווייסרוסישע פאליציי געפאקט די טאָש מיט איר אינהאלט, און ווילד אויסגעשריען אין דער ריכטונג צו דער עסטאפּאָ אין זייער צעבראכענעם דייטש: „יידן! קוילן!"... זייערע געשריייען האבן ווי אַ דונער אפגעהילכט אין גאנצן געטאָ און אנגעוואָרפן אַ מורא און אַ פאניק אויף די יידן.

דער יינגל איז געווען טויט דערשראקן, און אונטער אַ האגל פון קלעפ האָט מען פון אים אַרויסבאקומען, אז אייגנטימער פון דער טאָש איז מאניק מושינסקי.

די געשעענישן האבן זיך אנטוויקלט בליץ־שנעל. מאניק איז גלייך געלאפן צו מיר, זיך מודה געווען אין זיין טאָט און געפרעגט וואס ער זאל טאָן. איך האָב אים געראטן קודם כל זיך פארשטעקן אין אונזער באהעלטעניש. אבער ס׳איז שוין געווען צו שפעט; איידער ער האָט באוויזן עפעס צו טאָן, איז ער באמערקט געוואָרן פון די יידן אין געטאָ.

אין דער זעלבער צייט האָט סאלאָמאָן איזראעל (דער טרויעריק־באקאָנטער פארמיטלער צווישן געסטאפּאָ און „יודן־ראָט") פארהרדנט די יידישע פאליציי ארעסטירן מאניקן און ברענגען אים אין געטאָ־פאליציי. אויך האָט ער גערופן אלע יידן, זיי זאלן אים זיין בייהילפיק אין זייער איינגענעם אינטערעס. פון דער גאנצער געטאָ־פאליציי האבן בלויז צווויי פאליציסטן זיך געשטעלט צו זיין דינסט.

אין יענעם טראגישן מאמענט האָב איך זיך געטראפן מיט איזראעלן. מיט אַ צינישן שמייכל אויף זיין פנים האָט ער מיר אנטקעגנגערופן: „נו, וואָס וועט איר אויף דעם זאגן? איצט איז געקומען אייער סוף!" — האָב איך אים גלייך געענטפערט, — „מיר גיבן דיר אַ קורצע צייט אויף צו דערליידיקן דעם ענין ביי דער געטאָ־געסטאפּאָ אויפן חשבון פון דעם גאלד־און צירונג־פאנד, וואָס געפינט זיך אין באזיץ פון יודנראט פאר אַ נויטפאל; אויב נישט... וועלן מיר זיין געצוווּנגען צו שפענן אַ פייער, און דו וועסט זיין דער ערשטער קרבן" — האָב איך צוגעגעבן.

זיין שאָנפרייד איז באלד פארוואנדלט געוואָרן אין אַ ביטערן געיאָמער, און ער איז גלייך געלאָפן אין געסטאפּאָ צו פאָרטושן דעם גאנצן ענין.

מאניק איז דערווייל אנטלאפן... און פאר מיינע אויגן שטייט נאָך עד היום דאָס שוידערלעכע בילד, ווי אַ וואנזיניקע מאָסע יידן לויפט אים נאָך מיט ווילדע געשרייען...

אונזער עקזיסטענץ אלס באוואָפנטע קאָמפּאָ־ארגאניזאציע האָט פון איין זייט דערווועקט אין געטאָ געפילן פון רעספּעקט, מוט און האָפענונג, אבער פון דער אנדערער זייט אויך נישט וויניק שרעק און צוויפל. איצט איז די פאָר־שטעקטע שרעק ארויס אויף דער פריי. די מענטשן האבן זיך אינסטינקטיוו געוואָלט ראטעווען פאר יעדן פרייז און אויף יעדנס רעכנונג.

דערקענענדיק זיין פאָרצוויייפלטע לאָגע האָט מאניק באשלאסן צו באגיין זעלבסטמאָרד, און לויפנדיק אריינגעשפרונגען אין אַ טיפן ברונעם אויף אָרלע גאס. דער גורל האָט אבער געוואָלט, אז ער זאָל בלייבן לעבן; די געטאָ־פאליציסטן האבן אים ארויסגעצויגן אַ לעבעדיקן, און ווי צו אַ שווארצער חופה האבן זיי געפירט דעם קרבן דורך דער צעטומלטער מאָסע יידן אין דער געטאָ־פאליציי.

אין יענער גורלדיקער שעה בין איך געשטאנען אונטערן קרייץ־פייער פון די חברים, וועלכע האבן געטענהט, אז איצט איז שוין אלץ פארלוירן, מען וועט מאניקן אזוי לאנג פיניקן ביז ער וועט אלץ אויסגעבן, — מיר מוזן עפעס טאָן, מיר מוזן באלד דעצידירן: עפענען א פייער, דאָס הייסט, אנהויבן אַ קאמף... אדער — אנטלויפן גלייך פון געטאָ. איך האָב אנגעשטרענגט אלע מיינע כוחות, כדי צו איבערצייגן די חברים, אז יעדע אקציע און יעדער נישט־בארעכנטער שריט מיינט זעלבסטמאָרד.

מאָניק איז פֿאַרהאלטן און אייגנזעצט געוואָרן אין געטאָ־תפיסה, און ארום דעם בנין זענען געזעסן אַלע מיט־גלידער פון יידנראַט, וועלכע זענען מיט זייערע קפּע געווען פֿאַראַנטוואָרטלעך אין פֿאַל פון זיין אַנטלויפן.

אויף אַ זיצונג פון אונזער שטאָב, בייאַכט, אויף וועל־כער עס איז באַטראַכט געוואָרן די לאָגע, אויף אַלע אירע אויסזיכטן און גענפֿאָרן, איז באַשלאָסן געוואָרן נישט אָנצו־נעמען קיין שום שריט אָזוי־לאָגע ווי די לאָגע וועט זיך נישט אויפקלערן. עס איז בלויז דערקלערט געוואָרן גרייט־קייט־צושטאַנד.

מיר האָבן געווּסט, אַז דער הויפּט־געסטאַפּא־קאָמענדאַנט שלעגעל, קומט יעדן טאָג אַכט אינדערפרי אָפּצונעמען זיינע קרבנות. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָבן מיר געפונען פאר נויטיק צו טרעפן זיך מיט מאָניקן, נאָר אייַדער דער רוצח וועט באַווייזן צו דערשיינען אין געטאָ, כדי צו אָבסערווירן זיין שטימונג און באַנעמונג און אים איבערגעבן אונזערע באַשלוסן און פֿאַראַרדנונגען, ווי אזוי ער זאָל זיך האַלטן ביי דער אויספֿאָרשונג. אויך האָבן מיר באַשלאָסן צו פֿאַדערן פון אים, אַז אין פֿאַל ווען שלעגעל וועט אים נעמען מיט זיך, זאָל ער... באַגיין זעלבסטמאָרד דורך פארגיפטונג, אָבער נישט אין געטאָ...

דאָס באַגעגעניש מיט מאָניקן האָט אין זיך געטראָגן די געפאָר צו זיין מיטגעפֿיל־קייט, — וועמען זאָל מען אויס־קלייבן אויף אַזאַ גפֿערלעכע שליחות? די שוועריע אויפגאבע איז ארויפגעלייגט געוואָרן אויף דעם עלטערן חבר — אויף מיר.

זעקס אזייגער פארטאָג בין איך, כלומרשט, אַרעסטירט געוואָרן דורך דער געטאָ־פּאָליציי, און אריינגעפירט געוואָרן אין מאָניקס צעלע. זיין האַלטונג איז געווען אַ הערַאישע. אייַדער איך האָב באַווייזן צו עפענען מיין מויל האָט ער שוין געוואָגט: „איך ווייס דעם ציל פון דיין קומען... גיב איבער די חברים אַז אויב מען וועט מיר אפילו לעבעדי־קערהייט צעשניידן גלידערווייז, וועט די געסטאַפּא פון מיר גארנישט אַרויסבאקומען".

איך האָב דאָן באַהערשט מיין אינערלעכע שפּאַנונג און איבערגעגעבן אים דעם אכזריותדיקן באַשלוס פון אונזער שטאָב: „...מיר האָבן צו דיר פולן צוטרוי, אָבער — דו מוזט באגיין זעלבסטמאָרד, אין פֿאַל ווען מען וועט דיך אַרויסנעמען פון געטאָ" — האָב איך געזאָגט צו אים — „דאָס פלעשל גיפט וועסטו באקומען אין דער לעצטער מינוט פון ווארשאַווסקין".

קאַלט און רוהיק האָט ער בארעטיקט אונזער באשלוס און פֿאַרזיכערט, אז ער וועט דעם באַפֿעל אויספילן. ער האָט געלאָזט גריסן זיין פרוי און שוועסטער, און מיר האָבן זיך צעקושט.

אין דער צווישנצייט האָבן דאָס גאָלד און צירונג, וואָס איזראַעל האָט פֿאַרגעלייגט דעם אַרטיקן געסטאַפּא־קאָמענ־דאַנט, אַנגעהויבן ביסלעכווייז צו ווירקן. מען האָט אים אויפגעקלערט, אַז אין דער ענגשאַפט פון געטאָ האָבן זיך פֿאַרפֿלאָדזשעט אַ סך וואָנצן, און מאָניק האָט בלויז געצילט נאָכצומאַכן דעם ביישפיל פון די דייטשע זעלנער, וואָס באַנוצן זיך מיט רוסישן קוילן־פולווער אויף אויסצוברענען די וואָנצן.

דער געדאַנק, אַז יידן זאָלן וואָגן צו קלערן וועגן אַ באַוואָפנטן אויפשטאַנד אין אזעלכע באַדינגונגען — האָט אויסגעזען פאַנטאַסטיש און אומגלויבלעך אין די אויגן פון געסטאַפּא קאָמענדאַנט; ער איז געווען ענגויגט צו זען אין דעם גאַנצן ענין גיכער א קאַפּריז פון אַ יחיד, אייַדער א קאַנספּיראַטיווע אַקציע פון אַ ציבור. ער איז געשטאַנען פאַר דער ברירה אויסצוקלייבן אַדער אַ מאַסן בלוט־באַד, אַדער דאָס גאָלד און צירונג, וואָס דער צופּאַל האָט אים אַנגע־באָטן. ער האָט אויסגעקליבן דאָס צווייטע.

אויף זיין באַמערקונג, אַז 70 קוילן זענען אַ ביסל צופיל פאַר די וואַנצן פון אַן ענגער געטאָ־צעלע, האָט מען אים געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז מאָניק האָט געהאַט אין זינען אויך זיינע חברים׳ס וואַנצן. ליתר בטחון זענען 50 קוילן בכלל נעלם געוואָרן אונטער די הענט פון געסטאַפּא־קאָמענדאַנט אַליין, די איבעריקע 20 קוילן זענען באַאַרבעט געוואָרן אַזוי, אַז פון זיי זענען פֿאַרבליבן נאָר די גילזן און דאָס פולווער.

דער געדאַנק וועגן פולווער און זיין באַנוצונג געגן וואַנצן איז אַנטשטאַנען אין דער געטאָ־פּאָליציי, און איז גלייך איבערגעגעבן געוואָרן מאָניקן צום באַנוץ בעת דער אויספֿאָרשונג.

ס׳איז געשען אַ נס. דער געטאָ איז געראַטעוועט ge־וואָרן פון אַ שחיטה, און מאָניק האָט דערפאַר באַצאָלט מיט הונדערט שמיץ אין צוויי ראַטעס, אין קענגוואַרט פון דער גאַנצער באפעלקערונג אין געטאָ.

ערב דער צווייטער שחיטה

אונזער געוואָר־באַזיץ ערב דער צווייטער שחיטה איז געווען: 70 ביקסן, 2 מאַשינען־גערעט, 15 טויזנט קוילן, 500 גראַנאַטן און אַ פאָר קעסטלעך דינאַמיט. עס זענען אויך געווען 40 רעוואָלווערן, מערסטנס אין פּריוואַטן בא־זיץ פון די חברים. אַ טייל פון דעם געווער איז געווען פאַרשטעקט אין פאַרשידענע פלעצער אויסערן געטאָ.

אונזער אויפמערקזאמקייט איז דאן געווען געווענדעט אויף צוגרייטן די חברים צום אויפשטאַנד, אין מאַמענט ווען ער וועט זיך אריסווייזן פאַר נויטיק, ווי אויך צו קאָנ־צענטרירן וואָס מער געווער. אויפן גרונט פון אייגענער דערפאַרונג און לויט די אינפאָרמאַציעס, וואָס מיר האָבן באַקומען פון די רוסישע פּאַרטיזאַנער, האָבן מיר געווּסט, אַז דער בעסטער לעבנסשיין פאַר אַ יידן איז דאָס ביסל געווער, וואָס ער ברענגט מיט זיך אין וואלד אַריין, אין פאַל ווען עס גלינגט אים צו אַנטלויפן.

די ביטערע צייט און די אומדירעקטע השפעה פון אונזער קיום אלס קאמפס-ארגאניזאציע, האבן איבערציגט אַ סך יידן אין צעטא, אז זיצן מיט פארלייגטע הענט און וואַרטן אויף נסים איז קיין אויסוועג נישט, — מען מוז עפעס טאָן. עס האט זיך אַנגעהויבן אַ זוכעניש אויף אייגענע הענט נאָך פאַרשידענע וועגן, וואס האבן געזאלט פירן צו זייער זעלבסטרעטונג, ווי דערגרייכן אַ פערזענלעכן רע־ וואלווער, שאפן פארבינדונגען מיט באקאנטע גויים און צוגרייטן אַ מקום מקלט, עט זענען אויך ארגאניזירט גע־ וואָרן גרופן צום אַנטלויפן אין וואלד אין פאַל פון אַ שחיטה. אומדירעקט איז די קאמפס־ארגאניזאציע געווען אַ פסיכא־ לאַגיש־דערציעריישער פאקטאָר און וועגווייזער פאר די יע־ ניקע יידן אין צעטא, וועלכע זענען געווען פיזיש פעאיק צו ראטעווען זיך אין עת צרה. די לאגע פון עלטערע יידן, פרויען און קינדער, קראנקע און שוואכע, — איז געווען האפנונגסלאָז. אין זייער מיואשדיקן מצב האבן דידאזיקע מענטשן געזוכן אין יעדן אקטיוון אויסדרוק פון לעבנסווילן און אין יעדער דערשיינונג פון זעלבסטשוץ — אַ געפאר פאר זייער צווייפלהאפטער עקזיסטענץ.

אין יענער צייט זענען צו אונז דערגאנגען טאג־טעגלעך גרויל־ידיעות וועגן ליקווידאציע־שחיטות אין אלע ארומיקע יידישע ישובים. נאָך אזא אויסראטונג איז דער ישוב באַ־ צייכנט געוואָרן אלס „יודן־ריין". דאָך האבן זיך געפונען נישט ווייניק יידן, וואס האבן זיך אַנגעהאלטן אין יעדן פאַרבאַרגענעם שטרוי: ווער ווייס, אפשר וועלן זיי אונז דורכלאָזן?! — באַראַנאוויטש איז דאָך פאַרט אַ גרויסער ארבעטס־צענטער און איינע פון די וויכטיקסטע מיליטעריש־ישע באזעס.

אין די לעצטע מאָנאַטן פון 1942, האבן אייניקע לעבנ־ געבליבענע יידן פון די שכנותדיקע ישובים געפונען זייער וועג צו די פאַרטיזאַנער און געקומפט אין זייערע ריינען קעגן דעם געמיינואמען שונא. ערשט איצט האבן זיך די נאַציס־אַנגעשטויסן אין א נייעם טיפ יידּ, וואס האט הערַאיש געקומפט און נקמה גענומען.

אַ געווייסן טאג, אין אויגוסט 1942, האבן מיר זיך דערווויסט פון די עלטערע ציווילע דייטשע אויפזעער, אז עס קומט פאר אַ לויה פון 12 נאציס, וואס זענען געפאלן אין אַ יאגד אויף פאַרטיזאַנער אין די וועלדער צווישן באַראַנאָוויטש און סלאָנים. לויט זייער דערציילן איז די מערהייט פון דער דאזיקער גרופע פאַרטיזאַנער געווען יידן, וואס האבן זיי באַשאסן פון הינטער די בוימער. צווישן די געפאלענע נאציס איז געווען דער הויפטמאן גרינפעלד, וועלכער איז אמאל אינדערפרי אריינגעפאָרן אין געטא צוזאמען מיט אַ פרוי און— סתם אזוי פון פאַרווילונגס־ וועגן דערשאסן עטלעכע יידן.

די נאציס האבן אַנגעהויבן ארויסווייזן סימנים פון נערוועזיטעט. זיי האבן זיך דאָן באציגן צו אונז מיט חשד און שרעק, און פון צייט צו צייט געפרווט זוכן געווער אין געטא. זייער זעלבסטזיכערקייט איז געווארן שוואכער.

שפעטער איז שוין געווען קלאר, אז זייער אויסראטונגס־ פלאָן וועט פאַרווירקלעכט שטופנווייז, אַבער מיט דער גרעסטער גענויקייט. אין ערשטן שטאָפּ האבן זיי קאַנצענט־ רירט די יידן אין די געטאָס, נאָכדעם האבן זיי אויסגעראָטן די שוואכערע און זייערע פאמיליעס. דער וויייטערער עטאַפּ האָט געצילט צו ליקווידירן די גאַנצע „אומנוצלעכע" געטא באַפעלקערונג, אריבערפירן די פאַכמענער און די איבער־ געבליבענע ארבעטס־כוחות אין אַ קאַנצענטראַציע־לאַגער מיט דער כוונה אויך זיי צו „ליקווידירן".

איינמאָל, אין אַ מיטן טאג, איז די גסטאַפּאָ געקומען אין געטא און געזוכט געווער אויף די בוידעמער (וואר־ שיינלעך איז עס געווען אַ מסירה). זיי האבן אַבער נאָרנישט געפונען. וואס אַן אמת זענען זיי געווען נישט וווייט פון זייער ציל. אזוי, צום ביישפיל, האבן זיי אויף סאַדאָווע גאַס אויבערגעניטערט דעם בוידעם פון אַ הויז און אָוועק מיט גאָרנישט. אין יענעם הויז איז גראָד געווען אונזערס אַ געווער־באַהעלטעניש אונטערן באָדן.

דער דאָזיקער באַזוך האָט פאַר אונז געדינט אַלס וואָר־ נונג, אַז זיי זענען עפעס אינפאָרמירט וועגן געווער אין געטא.

נערוון-קריג

אין יענער צייט האבן מיר אויבערגעלעבט אַ שוועלן נערוון־קריג. יעדן טאג זענען צווישן אונז פאַרשפרייט גע־ וואָרן פאַרשידענע קעגנגעזעצטע ידיעות. איינער ברענגט אַ ידיעה, אַז ער האָט אַליין געהערט מיט אַ העכערן נאציי־ באַאַמטן פון געביטס־קאָמיסאַריאָט און יענער האָט אים געזאגט, אַז יעדן טאג, יעדע שעה און אפילו א ליאַדע מינוט קען מען זיך ריכטן אויף אַן „אקציע". אַן אַנדערער וווייסט צו דערציילן, פון אַ פערזאָן וואס שטייט אין שפיץ פון נאציי־ארבעטס־אַמט, אַז עס וועלן שוין איבערהויפט נישט פארקומען קיין שחיטות, און אלע קלאַנגען און שמו־ עסן וועגן דעם, זענען היסטעריש קאַנווולסיעס.

די נאציס פון זייער זייט האבן אויסגעארבעט און צו־ געגרייט זיייערע פלענער שטרענג געהיים, און גלייכצייטיק האבן זיי סיסטעמאטיש פארשפרייט סתירותדיקע קלאַנגען מיטן צוועק אונז מאראַליש צו דערשיטערן. אין רעזולטאט זענען די נערוון געווען געשפאַנט ביז צו דערשעפונג.

פון צייט צו צייט איז ביי אונז דערקלערט געוואָרן גרייטקייט־צושטאַנד. ס׳זענען געווען פאַלן, וועו אלע חברים זענען געשטאַנען גאַנצע נעכט ביים געווער. אויך די מא־ שינען־געווער זענען געשטאַנען גרייט אויף בוידעמער אין ספעציעלע געפאר־פונקטן (איינס קעגנאיבער דעם געטא־ טויער, ראָג סאַדאָווע—סאַסנאָווע, און דאס צוויישט לעבן מושב זקנים). די חברים האָט מען דערקלערט, אַז דאס זענען בלויז מאַנעווערן צו קאַנטראַלירן די גרייטקייט פון דער ארגאניזאציע און איר קאַמפס־פעאיקייט. פאַקטיש זע־

נען די אַלאַרם מאַנעווערען אַראַנזשירט געוואָרן אין צייטן, וועלן מיר האָבן באַקומען אינפאָרמאַציעס וועגן אַ דראָענדיקער שחיטה־געפאָר, וואָס איז צו דערוואַרטן יעדע מינוט.

נאצישע פארבעריטונגען צו דער צוויטער שחיטה

ווי עס האָט זיך שפעטער אַרויסגעוויזן, האָבן די נאַציס גרינטלעך צוגעגרייט זייער שחיטה־פלאַן. זיי האָבן אָפילו געמוסען אין באטראכט אַן עוועקטועלן ווידערשטאַנד, און זיך באַגנוגט מיט אַלע וועגן און מיטלען כדי אונז אָפצונאַרן.

ליידער מוז איך פעסטשטעלן, אַז אויף דעם געביט האָבן זיי געהאַלפן יידישע מוסרים, וועלכע האָבן געוואָלט רעטעווען זייער לעבן דורך פאַרראַט. די נאַצישע אָפּנאַרונגס־מאַנעווערן זענען, צום אומגליק, געווען זייער גלונגענע. זיי האָבן געוווסט אַ סך מער וועגן אונז ווי מיר וועגן זיי.

עס מוז אויך באַטאָנט ווערן, אַז אין אַנבליק פון אויס־ראָטונגס־געפאָר זענען מיר געשטאַנען נישט בלויז קעגן דער עסאָפּאָג, נאָר אויך קעגן כמעט דער גאַנצער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וועלכע האָט, כמעט אַן אויס־נאַם, פולשטענדיק מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן.

די פאָרצוויפלטע יידן פלעגן אָפגעבן די קריסטן דאָס לעצטע ביסל גאָלד און צירונג, און די גויים, נאָך דעם ווי זיי האָבן געשווּוירן ביי זייער מענטשלעכקייט און ביי אַלעם היילקן צו העלפן זייערע „פריינט" אין אַן עת צרה, — פלעגן זיי איבערגעבן אין די הענט פון די נאצי־מערדער.

דער שחיטה פלאַן פון די נאַציס האָט פאַרויסגעזען: צוערשט אַרויסנעמען אלע פיזיש געזונטע און אַרבעטס־פעאיקע יידן — און נאָכדעם דורכפירן די ליקווידאַציע פון גענטא.

כדי נישט צו דערוועקן קיין חשד זענען זיי געקומען איבערגעטאָן אין אוניפאָרמען פון דער „טאָדט"־אַרגאַניזאַציע, וועלכע איז באַשטאַנען פון די אזוי־גערופענע אַרבעטס־באַטאַליאָנען, וואָס האָבן ביז דאָן קיינמאָל נישט געגנומען קיין דירעקטן אָנטייל אין די שחיטות. די יידן האָבן אין זיי געזען נאָר אַרבעטס־געבער און אויפזעער. מיט אַ צייט צוריק האָבן זיי געפאָדערט פון „יודנראַט" אַ טויזנט יידן אויף אַרבעט קיין מאַלאַדעטשנע. זיי האבן דאָן געגנומען נאָר 700 מאָן, און איצט זענען זיי כלומרשט געקומען צו דערגענגן די צאָל. די ערשטע אָפּגענאַרטע זענען געווען די מיטגלידער פון „יודנראַט" און אויך אַ פאָר חברים פון דער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע, וועלכע זענען געווען פאַראַנט־וואַרטלעך פאַרן גענבן דעם סיגנאַל צום אויפשטאַנד (וואַר־שאָווסקין, און אונטער זיין איינפלוס אויך אַבראַמאָווסקי).

אַ טאָג פאַר ערב יום כיפור איז מיר געשען אַן אומגליק ביי דער אַרבעט; אַ גרויסער שמיד־האַמער איז אַראָפּגע־פאַלן און מיר צעבראָכן אַ פוס. נאָכן באַקומען די ערשטע הילף האָב איך געבעטן דעם ד"ר אַבראַמאָווסקי ער זאָל מיר לאָזן איבערפירן אַהיים. איך האָב געוווסט, אַז וואָס עס זאָל נישט געשען, שטענדיק זענען די ערשטע קרבנות די שוואַכע און די שפיטאַל־קראנקע.

מוצאי יום כפור האָבן מיך מבקר חולה געווען די שטאַבס־מיטגלידער מאמע קאפּעלאוויטש, ד"ר אבראמאוו־סקי, אליאָשע זאריצקעוויטש און חיים בעקער. קיינער פון אונז האָט נישט פאָרויסגעזען די שחיטה אויפצומאָרגנס. מיר האָבן נאָר פאָרגעפילט דעם גורל, וואָס דערוואַרט אונז אַלע אין גענטא, און גלייכצייטיק באַטראַכט אונזערע פלע־נער פון אויפשטאַנד (ווי שוין פריער באַצייכנט איז ווידער באַשטעטיקט געוואָרן, אַז וואַרשאַווסקי זאָל באַפעלן דעם פאָליצייי־מאַן ה' יצחק (איטשע) צו אַטאַקירן מיט גראַנאַטן די ערשטע טויט־מאַשינען, וואָס וועלן זיך באַוויזן ביים טויער פון גענטא. הלל שניידלעדער האָט געזאָלט אונטער־צינדן דאָס הויז פון קעסלער. די יידישע פאָליצייי גענדן דאָס הויז פון קעסלער. די יידישע פאָליצייי געזאָלט וואַרפן מיט גראַנאַטן אויף דער געסטאַפּאָ־פאָליצייי ביים געטא. די 30 חברים אויף דער וואַך האָבן באַדאַרפט אונטערצינדן דעם געטא פון אַלע זייטן. גלייך מיט דעם האָבן די חברים אויף די אַרבעטס־פלעצער געזאָלט צו־טרעטן צום אויספירן זייערע פון פאַרויס באַשטימטע אויפגאַבן).

די לעצטע שעהן פאר דער צוויטער שחיטה

אויף צומאָרגנס נאָך יום כפור, 6 פאַרטאָג, וועלן אַלע יידן האָבן ווי געווינלעך געגאַנגען צו דער אַרבעט, זענען אַרויסגעלאָזן געוואָרן נאָר די גרעסערע אַרבעטס־גרופּן. אייגנצלנע מענטשן און קלענערע פאַרמאַציעס זענען צו־ריקגעהאַלטן געוואָרן אין גענטא.

לעבן גענטא־טויער זענען דערשינען די „טאָדט" לייט אין זייערע געווינלעכע אוניפאָרמען (שפעטער האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז דאָס זענען געווען געסטאַפּאָ לייט). אויף דער פראָגע פון וואַרשאַווסקי און די יודנראַט־מיטגלידער וועגן צוועק פון זייער קומען, האָבן די „טאָדט" לייט דער־קלערט, אַז זיי זענען אויסן בלויז צו דערגענגן דעם קאָנ־טינגענט פון 300 יידן, און אז זיי וועלן נישט אויפלאָזן קיין גרעסערע אַרבעטס־גרופּן.

אומגעפער אַ האַלבע שעה שפעטער זענען מיר געקומען צולויפן דער פאַרבינדונגס־חבר חאַצקל און מאמע קאפּעלאוויטש און געפרעגט: זאָס זאָל מען טאָן?

דער גאַנצער ענין האָט מיר אויסגעזען פאַרדעכטיקט און איך האָב געמאַכט די חברים אויפמערקזאַם, זיי זאָלן שטיין אויף דער וואַך און זיין פאַרזיכטיק. זיי האָבן מיר אַבער געענטפערט, אַז לויט דער אינפאָרמאַציע פון וואַר־שאָווסקין איז עס נאָר אַ געווינלעכע אַרבעטס־מאַבילזאַציע. איך האָב פאַרלאַנגט, אז מאמע און אַבראַמאָווסקי זאָלן בלייבן אין לינקן טייל געטא בייַם יידנראָט, און אויפן אָרט דעצידירן, לויט זייער אינזען, וועלן צו געבן דעם סיגנאַל צום אויפשטאַנד. איך האָב דאָן איבערגענומען די פאַראַנטוואַרטלעכקייט פאַרן רעכטן טייל געטא; צו מיין

רשות זענען געשטאַנען 10 חברים (דער גרעסטער טייל חברים זענען געווען דרויסן ביי דער ארבעט). אַלס פאַר־בינדלערין צווישן ביידע געטאָ־טיילן איז באַשטימט געווארן די יונגע און העלדישע 17־יעריקע מיידל לאַבאַזווינסקי.

נאָכדעם ווי די גרעסערע אַרבעטס־גרופן, אין אַ צאָל פון עטלעכע טויזנט יידן, זענען שוין געווען אינדרויסן, האָט זיך אין געטאָ אַרשפרייט אַ קלאַנג, אַז עס גרייט זיך אַ יאָגד אויף מענער צום שיקן אויף אַרבעט קיין מאָלאָדעטשנע. אָלע איבערגעבליבענע מענער, דערונטער אונזערע חברים, האָבן זיך פארשטעקט אין די בונקערס. דער אויסוואָל פון אַ מיידל אָלס פאַרבינדלערין איז געווען בארעכטיקט צוליב דעם, וואָס אין יענעם מאָמענט האָבן זיך נאָך פרויען באַוועגט אין געטאָ עפּנטלעך.

די צווייטע שחיטה און דער דורכפאל פון אויפשטאנד

אין פאַרלויף פון אַ שעה, אַדער צוויי, האָט זיך שוין די לאַגע געלאָזט אויפקלערן. די נאַציס האָבן אַנגעהויבן כאַפּן פרויען און זיי קאַנצענטרירן אויף ספעציעלע זאַמלפונקטן אין געטאָ. גלייכצייטיק איז דער גאנצער געטאָ פון אַלע זייטן ארומגערינגלט געווארן דורך דער ווייסרוסישער פאַ־שיסטישער פאַליציי. עס איז בליץ־שנעל קלאָר געווארן ווי א בלענדנדיקער חלף: עס איז אַ שחיטה!...

די פאַרבינדלערין, וועלכע האָט באַוויזן דריי מאָל אריי־בערגיין פון איין טייל געטאָ אין צווייטן, איז איצט געלאָפן מעלדן וואַרשאַווסקין וועגן מצב און גלייכצייטיק אים אי־בערגעבן, אַז דער אויפשטאַנד זאָל זיך גלייך אָנהויבן. זי האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף די רופן פון די געטאָפאַ־בעסטיאָ און איז אונטערוועגס דערשאָסן געווארן, נאָך איידער זי האָט באַווירן צו דערגרייכן איר ציל. זי איז געווען דער ערשטער קרבן פון דער צווייטער שחיטה.

אין דער זעלבער צייט זענען ביידע טיילן געטאָ אָפּגע־שניטן געווארן איינער פון צווייטן, און די פארשטעלטע געסטאַפאַ־„טאַדט"־לייט האָבן באַזעצט און שטרענג באַוואַכט יעדן פונקט אין געטאָ.

דאָן איז געשען דער טראַגישסטער מאָמענט, וועלכער האָט געבראַכט צום דורכפאַל פון אונזער אויפשטאַנד.

אין דעם מאָמענט, וועון די געסטאַפאַ־מאַשינען האָבן זיך דערנענטערט, איז דער חבר איטשע געווען גרייט צו וואַרפן אויף זיי די גראנאַטן פון זיין באַהעלטענעם צווישן געטאָ־טויער און „יודנראַט" אין יענעם גורלדיקן אויגנבליק האָט אים ווארשאַווסקי אָנגעכאַפט ביי די הענט און געזאָגט: איטשע, וואַרף נישט די גראַנאַטן! דאָס איז נישט קיין שחיטה!..

דער לעצטער שאָנס פאַרן אויפשטאַנד איז פאַרלאָרן געגאַנגען...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

מען קען פאַר קיין פאַל נישט באַשולדיקן ווארשאַווסקין אין תמימות, שוואַכקייט אָדער פחדנות. ער איז געווען אַ קלוגער און העלדישער ייד. מען מוז דערקלערן די האַנ־דלונג דורך אונטערבאַווווסטזינקיק פאַקטאָרן. —

אין דער דאָזיקער טראַגישער שעה, וועון דער גאַנצער גע־טאָ איז שוין געווען באַהערשט פון נאַצישע כוחות, און עטלעכע טויזנט יידן — דער הויפט פאָלקסנציאָאַל פון אונזער כוח, — זענען ווארשיינלעך אונטער אַ שטרענגער אויפזיכט געווען באַוואַכט און „געבונדן" צו זיינערע אַרבעטס־פלעצער נישט האָבנדיק קיין שום קאָנטאַקט מיטן געטאָ, — וואָלט דער אויפשטאַנד געטראָגן נאָר אַ סימבאָלישן נקמה־כאַראַקטער און וואָלט פולשטענדיק פאַראורטיילט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אויף אויסראָטונג. מעגלעך, אַז די הונדערט יידן, וועלכע זענען געבליבן בייַם לעבן פון יענער שחיטה, האָבן צו פאַרדאַנקען זייער רעטונג ווארשאַווסקיס האלטונג און דעם דורכפאַל פון אונזער געפלאַנטן אויפשטאַנד.

איך באַמערק עס און מאַך צוזאַמען דערמיט אויך אויי־ניקע פערזענלעכע אויסטייטשונגען, הגם איך האָב געהאַלטן און האַלט אויך איצט, אַז וועון דער בלוטדורשטיקער שונא צווינגט דיר אויף אַ קאָמף אויף לעבן און אויף טויט, און אָלע וועגן פאַר אַ ריקצוג זענען אָפּגעשניטן, און ס'דראָט טאָטאָלע פאַרניכטונג, — איז נישטאָ קיין אַנדער אויסוועג און ברירה, ווי אַנטקעגנשטעלן זיך, אויפנעמען מוטיק דעם קאָמף — ווי אומגליק ער זאָל נישט זיין, — און קעמפן מיט די לעצטע כוחות. די קאָמפס־אָרגאַניזאַציע איז בשום אופן נישט געווען קיין לעבנספּאַרזיכערונגס־געזעלשאַפט. אונזער שבועה איז געווען: — נקמה! — — — מיר זענען אָלע דאָן געווען לעבעדיקערהייט באַגראָבן אין די בונקערס. די חברים אין זיינערע באַהעלטענישן האָבן ממש געפּלאַצט פון אויפ־רעגונג. ווי שוין דערמאָנט, בין איך געווען צוזאַמען מיט נאָר 10 חברים אין דעם רעכטן טייל פון געטאָ. אייניקע פון זיי האָבן געפאָדערט, מיר זאָלן אָליין אָנהויבן דעם אויפשטאַנד. אין די ערשטע מינוטן בין איך געווען געניגט צו זייער פאָדערונג.

אָבער אין אָנבליק פון דער געשפּאַנטער לאגע (וועון אין אונזערע הענט איז געווען נאָר אײַן ביקס און עטלעכע גראַנאַטן; דאָס הויז אין וועלכן מיר האָבן זיך דאָן געפונען (הויז ריוואקין אויף סאַדאָווע גאַס), אָפּגעשניטן פון אָלע געהיימע געווער־באַהעלטענישן; אָלע יידן אין געטאָ פאַר־שטעקט אין די בונקערס) — און אין דער איבערצייגונג, אַז אַ פאַר צופעליקע שאָסן אָדער אַן איינציק ברענענדיק הויז וואָלט פאַר קיינעם נישט געווען קיין צייכן צום אויפ־שטאַנד, — בין איך געקומען צום אויספיר, אַז אַזאַ אַקט מצד איינצלנע חברים אויף אייגענער האַנט, וואָלט מער געטראָגן אַ כאַראַקטער פון אַ זינלאָזן זעלבסטמאָרד איידער פון אַ נקמה־סימבאָל.

איך וועל זיך דאָ נישט אָפּשטעלן אויף דער אָלגעמיינער שטימונג און שפּאַנונג, וואָס האָט דאָן געהערשט ביי אונז אין בונקער. אָלע זענען געזעסן אויף דער ערד, איינגע־קאָרטשעט און צוגעטוליעט איינער צום צווייטן. די פרויען

אין קינדער האָבן געוויינט און געיאָמערט, מיר זאָלן זיי חלילה נישט אומברענגען דורך אַן אומפאַרזיכטיקן און נישט־באַרעכנטן שריט. אין יענעם אכזריותדיקן מאָמענט זענען אָבער די געפילן געווען טויב און טעמפ.

יענער טאָג איז געווען דער אומגליקלעכסטער אין דער געשיכטע פון אונזער קאַמפס־אַרגאַניזאַציע. מיר האָבן געפילט די גאַנצע ברענעדיקע חרפה פון אָפּגענאַרטע און די שענדלעכע אומבאַהאַלפנקייט פון קעמפער, וועו איבער אונזערע קעפ קומט פאַר אַ שחיטה, און מיר זענען גלעיימט.

ווי ווילדע בלוטדורשטיקע חיות זענען די נאַצי־פאַשיסטן פון אָלע מינים־דייטשן, רוסן, פאָליאַקן און אַנדערע, — אַרומגעלאָפן מיט זייערע יאגד־הינט איבערן געטאָ און געזוכט און גענישטערט נאָך בלוט און קרבנות.

מיט דייטשער פּינקטלעכקייט איז די שחיטה יענעם טאָג אָפּגעשטעלט געווארן פּינף פאַרנאַכט.

איך און חבר ליפניק זענען דאָן געווען פאַרשטעקט אונטערן פוסבאָדן פון ריווקינס הויז, און פון אַ שפּאָרע צווישן די ציגל האָבן מיר אָבסערווירט וואָס עס קומט פאָר אין געטאָ, ווי ווייט אונזערע בליקן האָבן נאָר דערגרייכט. ווען די שחיטה איז געווארן אָפּגעשטעלט, זענען מיר אַרויף אויפן בוידעם. מיר קוקן זיך אום אויף אָלע זייטן — און דאָ האט זיך פאַר אונזערע אויגן אָנגעפלעקט דאָס שוידערלעכע בילד פון אַ אמתן שלאַכטפעלד. דער געטאָ — טויט ליידיק. אויף דער ערד האָבן זיך געוואלגערט קערפערס פון מתים. דאָס איינציקע פערדל אין געטאָ — דאָר ווי אַ סקעלעט, — וואָס זיין אייגנטימער איז דערהרגעט געווארן, איז אַרומגאַנגען צווישן די טויטע קערפערס און געזוכט גראָז צום עסן (אין דער צעטראָטענער ענגשאפט פון געטאָ איז קיין גראָז נישט געוואקסן). די הייזער צעריבן, די שויבן צעבראָכן, די אָפענע טירן און פענסטער האָבן געקלאפט מיטן אימפעט פון הערבסט־ווינט.

אַרום דעם שטעכעדיקן דראָט־צוים פון געטאָ זענען געשטאַנען טויזנטער גויים, דערונטער אָלטע לייט, פרויען און קינדער, מיט זעק אין די הענט, און ווי צערייצטע היענעס זיך געריסן צום רויב. די נאַצי־פאַשיסטישע פאָליציי האָט זיי כלומרשט פאַרווארט און אריינגעלאָזן נאָר די, וועלכע האָבן געפונען חן אין זייערע אויגן. און די דאָזיקע ווילדע מאָסע האָט זיך געוואָרפן אויף די טויטע קערפערס און אראָפּ־געצויגן פון זיי די מלבושים און די שיך.

„את אחי אני מבקש"

ווי שוין דערמאָנט איז דער קאָנטאַקט צווישן אונזערע חברים געווען צענצלעך אָפּגעשניטן בעת דער שחיטה. דער אייניקיקער פריווילעגירטער טייל אין געטאָ איז געווען די פאַכמענער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין אַ באַזונדער אָפּצוימונג — אַ מין געטאָ אין אַ געטאָ, — און זיי זענען געווען אויסער דער שחיטה.

אויפן צווייטן טאָג פון דער שחיטה, באַלד ווי ס׳האָט אָנגעהויבן צו טאָגן, איז מיר געלונגען אַדורכצורייסן זיך דורכן שטעכעדיקן דראָט און דער שטרענגער וואַך, כדי צו שאפן אַ קאָנטאַקט מיט די חברים.

איך בין געווען אין אַ זייער גדעדריקטער שטימונג. איין זאַך איז מיר געווען קלאָר, אַז אין אָנבליק פון דער נייַ־געשאַפענער לאָגע מוזן געגנצלעך געענדערט ווערן די פרי־ערדיקע פלענער. מען מוז דאָך זוכן אַן אויסוועג פון דער פיינלעכער לאָגע.

די אנטוישנדיקע דערפאַרונג אין געטאָ פון איין זייט און די אומבאַהאַלפנקייט פון דער קאַמפס־אַרגאַניזאַציע פון דער אַנדערער זייט, האָט געלערנט, אַז ווייטער פאָרבלייבן אין געטאָ האָט שוין נישט קיין זין, און מען מוז גלייך אויפן אָרט, אין סאַמע ברען פון דער שחיטה, באַשליסן וועגן וויייטערדיקן גורל פון אונזערע אויפגאבן און אונזער צוקונפט.

איך האָב זיך פאַרבונדן מיטן ח׳ לאסקין פון די וואַר־שטאָטן, ער זאָל מיר העלפן אַרויסגיין פון געטאָ. ער האָט געהאָט געווייסע באַווענגונגס־מעגלעכקייטן אויף זיין אַרבעטס־פּלאַץ און אויך באַקאַנטשאַפט־פאַרבינדונגען מיט די אזוי גערופענע גוויישע קליענטן פון די וואַרשטאָטן. קודם כל האָב איך געוואָלט קומען אין קאָנטאַקט מיטן ח׳ זיגלבוים פון די מעכאַניש וואַרשטאָטן, וועלכע האָבן זיך געפונען אין דעם בנין פון דער ישיבה אויף האוועזרן (אויסערן געטאָ). מיט דער הילף פון אן אונטערגעקויפטן קריסט בין איך אלס „גוי" אַרויס פון געטאָ.

דער צוגאנג צום ישיבה־בנין, וווּ די יידישע ארבעטער זענען געווען פאַרשפאַרט נאָך דער אַרבעט, איז נישט געווען אזוי אייַנפאַך. אייניקע חברים האָבן מיך באמערקט און געגעבן מיר אַ צייכן, איך זאָל אַרויפקריכן אויפן בוידעם פון די וואַרשטאָטן. איך בין געלאָפן אייַנגעבויגן, מען זאָל מיך נישט דערזען, און שנעל זיך אַרויפגעכאַפט אויפן בוידעם.

צום ערשטן מאָל, אין פאַרלויף פון דער שחיטה, האָב איך פריי אפגעכאַפט דעם אָטעם, און אַנגענעהויבן ביסלעכווווייז קומען צו זיך. אויפן אָרט האָבן זיך באַלד פאַרזאמלט עטלעכע חברים, וועלכע האָבן מיר איבערגעגעבן די אינ־פאַרמאַציעס, וואָס זיי האָבן באַקומען דורך באַקאַנטע גויים, וועגן דער לאָגע פון די יידישע ארבעטער אויסערן געטאָ. זיי זענען געווארן פאַרהאַלטן און פאַרשפאַרט אויף זייערע אַרבעטס־פּלעצער און נישט געקענט זיך פריי באוועגן. אָבער זייערע הערצער זענען געווען דאָרט אין געטאָ, וווּ עס קומט פאָר די שחיטה. דאָס בלוט האָט אין זיי געקאָכט און גערופן און געוועקט צו מעשים און נקמה.

ערשט אויפן דריטן טאָג פון דער שחיטה איז מיר גע־לונגען צו שאפן אַ קאָנטאַקט מיט אַליאַשע זאריצקעוויטש פון די אַרבעטער אין די געטטאַפּא־פאַרמאַציעס, מיט מאָניק מושינסקי פון דער לופטבאָזע און מיט שלמה רעוו (איצט אין ישראל) פון די סטאָלעריי וואַרשטאָטן. אָלע עהעיימע מעלדונגען פון די חברים אויף פאַרשידענע זייטן האָבן

געהאַט איין אינהאַלט: „האַלט זיך אַפּ פון יעדן טאַט! וואַרט ביז מיר וועלן קומען צוריק אין געטאָ!״

אויפן 4־טן טאָג פון דער שחיטה האָב איך באקומען אַ ידיעה, אַז אַ באַוואַפנטע גרופּע פון 18 יונגע חברים גענפינען זיך אויפן בוידעם פון יידישן שפּיטאָל, אין דער געביידע פון מושב זקנים, און אַז צווישן זיי זענען אויך מאמע קאפּעלאוויטש, אבראשע אבראמאווסקי און חיים אשמיאן. זיי זענען געווען גרייט צו פאַרלאָזן דעם גיהנום און געזוכט אַ קאָנטאַקט מיט די חברים אויסערן געטאָ.

ווי כ׳האָב זיך שפּעטער דערווויסט, זענען צווישן זיי געווען חילוק׳דיקע דעות וועגן דעם אופן, ווי אזוי אויסצופירן זייער געפלאַנטן שריט. אַ טייל פון זיי, מיט משה זאלמאנאוויטש בראש, האָט געהאַלטן, אַז נישטאָ שוין קיין צייט אויף דעבאַטירן און וואַרטן; מען מוז וואָס גיכער אַנטלויפן פּאַר יעדן פריער, אפילו אין אַן אָפענעם קאַמף. אַן אַנדער טייל, אונטער דער אָנפירונג פון אברהם אַבראַמאָווסקי, איז געווען קעגן א טעפּאַראַטן אַרויסגיין אָן אַ פּריערדיקן קאָנטאַקט מיט די חברים, וואָס גענפינען זיך אויף דער אַרבעט אויסערן געטאָ. דער ויכוח האָט זיך גרעציגן עטלעכע טעג, און אין דער לעצטער נאַכט, איידער עס איז איינגעטרעטן אַ פויזע אין דער שחיטה, זענען דריי חברים אַרויס אויף אייגענער האַנט פון געטאָ (משה זאלמאַנאוויטש, לאַווע צייטמאַן און נאָך איינער). אויף צומאָרגנס איז די שחיטה געווארן אָפּגעשטעלט און די אַרבעטער זענען אומגעקערט געווארן צוריק אין געטאָ.

דער דאָזיקער כלומרשטער איבערראיש איז ווידער געווען אַ טריק פון דער גסטאַפּאָ, כדי אַרויסצואַקומען די פאַרשטעטע יידן פון זייערע באַהעלטענישן. אין יענעם אָונט האָבן זיך ווידער געטראָפן צוזאמען אַלע חברים. מען האָט זיך קעגנזייטיק אינפאָרמירט וועגן אַלץ וואָס ס׳איז געשען אין די פאַרגאַנגענע טעג, און געמאַכט דעם חשבון פון אונזערע קרבנות.

די אלגעמיינע מיינונג פון די חברים איז געווען, אַז מען קאָן נישט לעבן ווייטער אין דער געשטיקטער אטמאָספער; עס איז נישטאָ אויף וואָס צו וואַרטן, — מען מוז וואָס פריער אָדער שפּעטער אומקומען. צווייפל איז אַזייגער נאָכמיטאָג איז זי צוגעגאַנגען צום שפּיטאָל, וווּ עס האָט זיך דאָן אויסגאַהאַלטן איר חבר, און ווילד אויסגעשריען: „אַנטלויפט! — די גסטאַפּאָ רינגלט אייך ארום!״

עס איז אויסגעבראָכן א שרעקלעכע פּאניק און אייניקע חברים האָבן אַנטלאָפן, דערונטער מאמע קאפּעלעוויטש און אַליאַשע זאריצקעוויטש. מיר זענען געווען איבערראַשט, ווען זיי זענען דערשינען ביי אונזער קאָנצענטראציע־פונקט, וואָס האָט זיך געפונען אין אנדערן טייל געטאָ.

די באַגעגעניש איז געווען א טראָגישע. מאמע האָט זיך אין יענעם מאָמענט אינגאַנצן צוזאמענגעבראָכן. איך פּרעג אים:

מאָמענט צום אַרויסגיין. אויף אַזאָ אופן וואָלט דאָס פעלן פון עטלעכע הונדערט מענטשן אין געטאָ נישט געווען אזוי אויספּאַלנדיק און וואָלט נישט געשטעלט אין סכנה די לעבנס פון די פאַרבליבענע. און די שעה איז אויך געווען גינסטיק, ווייל 12 ביינאַכט בייט זיך די וואַך אַרום געטאָ.

די אַרגאַניזאַציע איז צעטיילט געווארן אין צוויי טיילן, ווייל דאָס ארויסגיין פון א גרויסער מחנה וואָלט אפשר געווען פאַרדעטעקט. די חברים אין שפּיטאָל זענען געווארן דערגענצט מיט אַ גרופּע וואָס אין איר שפּיץ איז געשטאַנען אַליאַשע זאריצקעוויטש. דער אַנדער טייל, דער גרעסערער, האָט געוואָלט אַרויסגיין פון ראָג אַרלע—אַזשעשקאָווע.

אָבער אונז איז שוין מסתמא געווען אַזוי באַשערט, אַז אין דער צווישנצייט זאָלן זיך ווידער אַריינמישן די מיטגלידער פון יודנראַט — סאפּטשיץ און בעלאָסקורניק. זיי האָבן זיך דערווויסט וועגן דער גרופּע חברים אין שפּיטאָל און האָבן קאָנטעגאַריש געפאָדערט, אַז מען זאָל פארנינטן דאָס געווער און זיך פונאנדערגיין. אין קעגנפּאָל, האָבן זיי געדראָט, וועלן זיי אונז איבערגעבן אין די הענט פון דער גסטאַפּאָ. די חברים זענען שוין געווען מיד און דערשעפט פון דער היץ, דורשט און שטיקענעניש, וואָס האָבן געהערשט אין זייער באַהעלטעניש אויפן בוידעם — און דאָך האָבן זיי נישט געוואָלט זיך אונטערגעבן.

סאפּטשיץ און בעלאָסקורניק האָבן זיך דאָן געווענדעט צו מיר, אז איך זאָל פאַרהאַנדלען איבער דעם ענין.

כדי אויסצומיידן אן אומזיסטן ויכוח האָב איך געבעטן, זיי זאָלן מיר געבן צייט ביז מאָרגן פרי.

פארן ארויסגיין פון געטא

דער געטאָ האָט אויסגעזען אזוי ווי נאָך א חורבן. די שטימונג איז געווען זייער א געשפּאַנטע, די געמיטער דערשיטערט און די נערוון צעטריסלט.

יענער זונטיק איז געווען פאַר אונז א טאָג פון לויטער דורכפאַלן און אַנטוישונגען.

דעם זעלבן טאָג האָט אַ מיידל, וואָס איר חבר האָט געזאָלט ביינאַכט אָוועקגיין און זי האָט אין דעם געזען א געפאַר פאַר זיין לעבן, געפרוווט צוגיטש מאַכן אונזער פלאַן דורך א לייכטזינניקער פראַוואָקאַציע. צווויי אַזייגער נאַכמיטאָג איז זי צוגעגאַנגען צום שפּיטאָל, וווּ עס האָט זיך דאָן אויסהאַלטן איר חבר, און ווילד אויסגעשריען: „אַנטלויפט! — די גסטאַפּאָ רינגלט אייך ארום!״

עס איז אויסגעבראָכן א שרעקלעכע פּאניק און אייניקע חברים האָבן אַנטלאָפן, דערונטער מאמע קאפּעלעוויטש און אַליאַשע זאריצקעוויטש. מיר זענען געווען איבערראַשט, ווען זיי זענען דערשינען ביי אונזער קאָנצענטראציע־פונקט, וואָס האָט זיך געפונען אין אנדערן טייל געטאָ.

די באַגעגעניש איז געווען א טראָגישע. מאמע האָט זיך אין יענעם מאָמענט אינגאַנצן צוזאמענגעבראָכן. איך פּרעג

מיר האָבן אויסגעפונען, אַז אין דער צייט פון א שחיטה, כל זמן אין געטאָ הערשט נאָך א כאַאָס און מען ווייס נישט ווער עס איז געבליבן בייַם לעבן, — איז דער פאַסיקסטער

— וואָס איז געשען, מאמע?

— איך קען שוין מער נישט אויסהאַלטן, — האָט ער געענטפערט מיט אַ פארשטיקטן קול און אויסגעבראָכן אין אַ געווייַן.

אין דעם מאָמענט איז צו אים צוגעלאָפן דער 17־יאָריקער משה'ל זילבערמאַן און אים מכבד געווען מיט אַ פאָר הילכיקע פעטש:

— אָט האָסטו !.. פאַרוואָס האָסטו זיך געלאָזט פראָ־וואָצירן?!

דאָס האָט מאמען ווי אויפגעמונטערט פון זיין חלשות.

דער געטאָ האָט יענעם טאָג זיך געוואָרפן אין קאָנ־ווולסיעס.

מיר האָבן באַשלאָסן, אַז פון אויסגאנגס־פונקט אַרלע— פאָניאַטאָווסקי זאָלן נאָך אינמיטן דער נאַכט ביי 90 חברים, בערך, פאַרלאָזן דעם געטאָ. אין דעם דאָזיקן פונקט האָבן מיר געהאט 15 ביקסן און אַ גרויסע צאָל גראַנאַטן. אין דער באַשטימטער שעה, פון 10 ביז 11 ביינאַכט, האָבן זיך די חברים אָנגעהויבן ביסלעכווייז צונויפקלייבן, און צו אונזער פארוווונדערונג איז יעדער פון זיי געווען באַגלייט פון עטלעכע „שאָטנס" נאַענטע און באַקאַנטע (אויסער דער אַרגאַניזאַציע).

אַ פערטל נאָך 11 ביינאַכט זענען שוין קרוב צו 200 מאַן געווען פאַרזאַמלט ארום דעם באַשטימטן פונקט.

וועג מען איז צוגעטראָטן צו דער געווער־פאַרטיילונג, האָבן מיר צו אונזער איבערראשונג זיך אָנגעשטויסן אין אַ באַ־דויערלעכער סאַבאַטאַזש־פאַרשווערונג: אַלע קויילן זענען פלוצלינג פאַרשוווונדן געווארן. ווי עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, האָבן אייניקע חברים, — וועלכע זענען געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם פונקט, געזען אין דער מאָסן־נאַכפאַלגונג פון זייטיקע מענטשן אַ געפאַר פאַר אונזער פלאַן, און באַשלאָסן אויף אייגענער האַנט צו סאַבאָטירן דאָס אַרויסגיין. אויף מיין פאָדערונג ארויסצוגעבן די קויילן, האָבן זיי געענטפערט, אַז זיי ווייסן נישט זייער באהעלטע־ניש.

מיט דעם איז די גינסטיקע אויספירונג פון אונזער פלאַן דורכגעפאַלן, און די חברים פון דער אָנדערער אָפּטיי־לונג האָבן שוין אויך צעמוזט ווייטער פאַרבלייבן אין געטאָ.

אויף צומאַרגנס, מאָנטיק, ווען מיר זענען אַלע ארויס צו דער אַרבט, האָבן די נאַציס ווידער באַגייט די שחיטה. זיי האָבן אַראָנזשירט אַ מאָסן בלוט־באָד פון פרויען און קינדער... — —

מיטן אָפשטעלן זיך פון דער שחיטה זענען מיר ענדלעך געקומען צום אויספיר, אַז אין דער דאָזיקער נערוועזער און כאָטישער אָטמאָספער פון געטאָ קענען קיין שום פלע־נער נישט רעאַליזירט ווערן. און אויב ס'איז דאָ אַ באַשלוס רעאַליזירט צו ווערן, מוז עס געשען נישט אָנדערש ווי פון די אַרבעטס־פלעצער, ווועלכע געפינען זיך אין דרויסן.

מיר פארלאָזן דעם געטא

עטלעכע אַרבעטס־פלעצער זענען באַשטימט געווארן אַלס אַרויסגאנגס־פונקטן: די לופטבאַזע, די סטאַלערייַ־ווערשטאַטן, די ס.ד. אַרבעטס־אָפּטיילונגען און די ווערשטאַטן אין געטאָ.

מיר זענען דאָן געשטאַנען פאַר אַ פאַרקערטן פראָב־לעם: ווי אזוי נעמט מען ארויס דאָס געווער פון געטאָ?

בעצם איז דער דאָזיקער ענין איצט געווען אַ סך לייכטער ווי פריער, ווייל ביים אַרויסגיין אויף דער ארבעט האָט מען געווויינלעך נישט רעווידירט. פארשטייט זיך, עס זענען געווען נישט ווייניק אָנדערע שווערייקייטן, אָבער אויף פאַרשידענע וועגן איז אונז געלונגען ארויסצוטראָגן כמעט דאָס גאַנצע געווער, נאָר איידער מיר האָבן דעם געטאָ פאַר־לאָזן.

נאָך דער צוויייטער שחיטה האָט שוין יעדער איינער געפילט, אַז דער גאַנצער געטאָ איז פאַראורטיילט צום אונ־טערגאַנג; ס'איז נאָר אַ פראַגע פון געציילטע וואָכן, העכסטנס חדשים.

מיין פאַמיליע האָט נאָך דאָן געלעבט, ווען איך בין געקומען צום אכזריותדיקן באַשלוס, אַז איך muז זי פאַר־לאָזן... מען טאָר נישט זיצן אין דער פארסמטער לופט פון טויטן געטאָ און וואָרטן מיט פאַרלייגטע הענט אויף דעם בייזן סוף. מען muז אַרויסגיין אויף דער פריי און נעמען נקמה אין די בלוטיקע רוצחים. ווער ווייסט, אפשר פון „דאָרטן" וועט מען נאָך עפעס קענען אויפטאָן פאַר די אומגליקלעכע אין געטאָ. פאַרשידענע געדאַנקען און אומבא־שטימטע פלענער האָבן זיך געפלאָנטערט אין מוח. שרעקלעך זענען געווען די גייסטיקע יסורים.

אין יענער וואָך איז ארויס אַ גרופּע פון 17 מאַן פון די סטאַלעריי־ווערשטאַטן. איך בין געווען אין אַן אָנדערער גרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון 24 מאַן, און אונז האָבן נאָכגעפאַלגט גרעסערע און קלענערע גרופּן אייגענע נאָך די צוויייטע.

ביים אויספירן אונזער פלאַן זענען מיר אויף דער לופטבאַזע געווען פאַרבונדן מיט אַ פאַרטרויענסלעכן פאַליאַק, וואָס זיין זון האָט געאַרבעט ביים קליינבאן באַראַנאָוויטש— קריוואשין. פון דאָרט האָט זיך שוין אָנגעהויבן די פערפּעריע פון די פאַרטיזאַנער.

סוף וואָך, שבת 4 נאָכמיטאָג, האָבן מיר, אַ גרופּע פון 22 מאַן (מערסטנס פאָכמענער מיט באווּעגונגס־שיינען אין לאָגער), געזאָלט פארלאָזן אונזער ארבעטס־פלאַץ.

איין קילאָמעטער פון באַזע, אין גראבאָוועצער וועלדל, איז געווען פארשטעקט אונזער געווער, און דאָרט איז אויך געווען דער זאָמל־פונקט, ווו מיר האָבן זיך באַדאַרפט טרעפן ביז אָנהויב נאַכט. אונזער ארויסגיין האָט שוין נישט גע־קענט זיין קיין שטרענג געהיימער סוד; עס האָבן זיך אויף אנדערע דערווויסט פון דעם, און אין דער לעצטער שעה זענען צו אונז צוגעשטאָנען דרייַ ברידער, נישט קיין מיט־גלידער פון דער אַרגאַניזאַציע. די שטימונג ביי די חברים

פארן אַרויסגיין איז געווען א העכסט שפּאַנענדיקע. אייניקע פון זיי זענען געווען באַהאַרשט פון אַ פיינלעכן פאַרפאַלגונג־געפיל. אין דער לעצטער מינוט האָב איך זיך באַנוצט מיט דער אַלטער טראדיציאָנעלער לאָזונג: „איש הירא ורך הלבב ילך וישוב" — ווער עס האָט מורא, קען זיך צוריקציען. נאָר אייניער איז אוועק צוריק אין געטאָ, און איז שפּעטער דאָרט אומגעקומען.

אין יענער גורלדיקער שעה, האָט אַן 18־יאָריקער לאַדזשער יינגל, אַ דינער ביים לייטער פון דער לופט־באַזע (אַ דייטש), געמסרט פאַר זיין „באַס", אַז מיר פאָר־שטעקן זיך מיט געווער אין נאַנטן וועלדל. צו אונזער גליק האָט דער לייטער נישט רעאַגירט אויף דער מסירה. וועגן דער סיבה פון זיין נישט פאַרשטענדלעכער האַלטונג האָבן מיר זיך דערוווסט ערשט נאָכדעם. עטלעכע טעג שפּעטער האָט דער דאָזיקער דייטש געוואָלט צו זיך א גע־וויסן יידישן אַרבעטס־אויפזעער, מיטן נאָמען כהן, אים דערציילט די גאַנצע מעשה און אויסגעדריקט זיין דער־שטוינונג, אַז אַ ייד זאָל זיין אַזאַ נידערטרעכטיקער פא־רעטער קענן זיינע אייגענע ברידער (אגב, דער מוסר איז שפּעטער אומגעקומען אין אַ שחיטה). ער האָט דערביי באַמערקט, אַז נאָר איין טעלעפאָן־קלונג פון זיין זייט, וואָלט אונז אַלע געקאָנט תיכף אומברענגן. אָבער דאָס ריטערלעכע געפיל האָט אים דערפון אָפּגעהאַלטן. ביז דאָן האָט ער נישט געגלויבט, אַז יידן זענען פעאיק אויפצו־נעמען אַ קאָמף מיט געווער אין האַנט. זיין איבערראַשונג איז געווען אַזוי גרויס, אַז ער האָט באַשלאָסן געבן אונז די מעגלעכקייט צו ראטעווען זיך און באוויזן ווי מיר קענען קעמפן.

פון יענעם טאָג האָבן זיך זייַנע באַציִונגען צו יידן אינגאַנצן געענדערט, און אין דער דריטער שחיטה האָט ער פערזונלעך מיטגעהאָלפן אייניקע יידן צו ראטעווען זייערע לעבנס.

אין יענער נאַכט האָט זיך געענדיקט דער לעצטער עטאַפּ פון דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע אין געטאָ באַראַנאָוויטש.

שמואל יאנקעלעוויטש

אויף די חורבות

היה היתה, — געווען און נישטאָ...

געווען אן עיר ואם בישראל, און אָפּגעמעקט איז גע־ווארן איר קיום.

נישט צו זען אַ יידיש פנים, נישט צו הערן אַ יידיש ווארט און קלאַנג אין דער שטאָט, ווו ס'האָט ערשט נישט לאַנג צעלעבט אַ גרויסער און חשובער קיבוץ.

בלויז צוויי פּראָצענט פון באַראַנאָוויטשער יידנטום זענען על פּי נס ניצול געווארן, און אויך זיי האָבן נישט געקענט בלייבן אין דער שחיטה־שטאָט.

דעם 27־טן יוני 1941 האָבן די נאַציס אָקופּירט אונזער שטאָט, און גלייך זענען געפאַלן די ערשטע קרבנות. אין משך פון אַ חודש צייט, ביז סוף יולי, זענען געכאַפּט און פאַרשווונדן געווארן העכער 400 יידן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שתדלנות, אַ בעטנעניש, אַ לויפענעניש. די נאַציס האָבן גע־נומען פרעסן געלט און ארויפגעלייגט אויף אונז די ערשטע גרויסע קאָנטריבוציע. זיי האָבן צוגעזאָגט אויף זייער „ערן־וואָרט" אומקערן אונז די געכאַפּטע, אָבער נאָכן צו־נעמען דאָס געלט האָבן מיר שוין די פאַרלאָרענע בריידער מער נישט געזען.

נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבן שיטן אַ האָגל פון גזירות פון אַלע זייטן. יעדן טאָג פלעגן אין די מוחות פון די נאַציש בעסטיע און זיירע מיטהעלפער — אונזערע ווייסרוסישע „אַלטע, ליבע שכנים", — רייף ווערן פאַר־שידענע פאַרניכטונגס־פלענער: די געלע לאַטע, דער פאַר־באַט צו גיין אויף די טראטוּאָרן, צוואַנגס־ארבעט, מאָרד־און רויב־איבערפאַלן און אָנדערע פּורענויות.

דאָס אלץ איז געווען ווי אן אריינפיר צו דער גרויזא־מער טראַגעדיע.

א דאַנק דער ענערגישער טעטיקייט פון דאָמאַלסדיקן „יודנראַט", מיטן אַדוואָקאַט יהושע איזיקזאָן בראש, איז געלונגען צייטווייליק אויסצוקויפן זיך און „אָפּשריינען" א גאַנצע ריי גזירות, ווי דאָס אייְנאָרדנען דעם געטאָ אויף „סאכאלין" און דער שפּעטערדיקער פלאַן פון אַריבערפּיר; דעם געטאָ קיין פּאָלינאָוואָ, 18 קילאָמעטער פון שטאָט, ווו מען וואָלט זיכער אויסגעשטאָרבן פון הונגער; די פּראָר־דנונג פון צושטעלן 60 יידישע מיידלעך (לויטן פּאָרשלאָג פון ווייסרוסישן מאָגיסטראַט) פאַר די נאַצישע שאָנד־הייזער און אַ סך אַנדערע גזירות און רדיפות.

אָבער לאַנג האָט מען זיך נישט געקענט אויסקופן.

אין סעפּטעמבער 1941 איז אַנגעקומען די געסטאַפּאָ און די נאַצישע ציווייל־פאַרוואַלטונג מיטן שרעקלעכן יידן־פרעסער, געבירטס־קאָמיסאַר רודאָלף ווערנער בראש. ערשט דאן האָט זיך אָנגאַנאָויבן די פלאַנמעסיקע און סיסטעמאַטישע פאַרניכטונג פון באַראַנאָוויטשער יידנטום. אונטערן אויס־רייד פון שוץ קעגן די נאַכט־מאַרדן און רויב־אָנפאַלן, האָט מען אונז דעם 12־טן דעצעמבער 1941 פאַרשפּאַרט אין גע־טא, פאַרצוימט מיט שטעכעדיקן דראָט און ארומגערינגלט מיט געסטאַפּאָ און ווייסרוסישער פאָליצייַ וואַך.

די ענגשאַפּט איז געווען אומבאשרייבלעך, — אַ קוואד־ראט מעטער פאַר אַ פערזאָן. דאָס עסן — 100 גראָם ברויט אַ טאָג, און די ארבעט — פיזיש שווער. פון די 9000 געטאָ־איינוווינער פלעגן איבער 5000 ארויסגיין טאָג־טעגלעך צו

דער ארבעט, אין ערגסטן וועטער, געקליידעט האַלב־נאַקעט (די ווינטער קליידונג איז קאַנפיסקירט געווארן).

די ארומיקע שטעט און שטעטלעך זענען שוין דאָן מייסטנס געווען ליקווידירט, אָדער דורכגעמאַכט די ערשטע שחיטות. דער איינציקער שאַנס פאר א יידן צו בלייבן לעבן איז געווען דער ארבעט־שיין. ס׳איז אויסגעבראַכן אַ טיפוס־עפידעמיע, אַבער אַ דאַנק דער מסירות־נפשדיקער אַרבעט פון די יידישע דאָקטוירים און סאַניטאַרן מיטן ד״ר נאַכּומאָווסקי בראש, ווי אויך דער דיסציפלינירטער האלטונג פון דער געטא־באַפעלקערונג, איז געלונגען צו באַקעמפן די שרעקלעכע מגפה און פאַרהוילן דעם גאַנצן ענין פון דער נאַצי־מאַכט, און אזויאַרום אויסמיידן די זיכערע אויסראָטונג פון גאנצן געטאָ.

דאָס לעבן איז געגאנגען ווייטער. טאָג־טעגלעך האָט דער מולך פון טויט געפאַדערט נייע קרבנות. פאר דער קלענסטער „עבירה״, פאַר כאַפן אַ ברויטל אָדער אַ שטיקל פוטער, פלעגט מען אָפט באַצאָלן מיטן לעבן.

מיט ברען און ליידנשאפט האָט דער „יודנראט״ זיך אריינגעטאָן אין דער ארבעט פון אַרגאניזירן דעם געטא און שאפן אַ וועלכן נישט איז מאַזוס פון עקזיסטענץ, האָפנ־דיק — פאַרבלענדעט פון אַ אומלאָגישן אָפטימיזם, — אַז מען וועט די אַלע גזירות ווי עס איז איבערקומען. אויך דער אַלטער גלויבן אין פאַליציימייסטער, וואָס „נעמט״, האָט באַנקראָטירט.

דער 4־טער מערץ 1942 (שושן פורים), איז געקומען. עפעס איז שוין פריער געווען חשודיק. עטלעכע יידישע יונגעלייט, וועלכע האָבן געאַרבעט אין די געווער־סקלאַדן, האָבן דערציילט, אַז די געסטאַפּאָ האָט ארויסגענומען פון דאָרט 10 טויזנט קוילן... פארשידענע קלאַנגען זענען ארום־געגאנגען אין געטאָ. שפעטער האָט מען אויפגעפאַדערט פון דער יידישער אַרבעטס־אפטיילונג די קאַרטאָטעקע.

פּורים, דינסטאָק צוויי אזייגער בייטאָג (דעם 3־טן מערץ 1942), איז דער געטאָ פּוצלינג ארומגערינגלט געווארן מיט ווייסרוסישע פאַליציי און ליטווישן געהילפס־מיליטער. במשך פון צוויי שעה האָט מען געמוזט אַריבערגיין דורך אַ שמאָלן דורכגאַנג פון איין האַלבן געטאָ אין צווייטן. דאָרט, איף ארלע גאַס, האָט שוין געווארט דער פאַליטישער לייטער פון געביטס־קאָמיסאַריאַט מאַקס קראמפּע, און געטיילט די לעבנסשיינען פאַר די אזוי גערופענע „נוצלעכע״ יידן.

שוועך צו באַשרייבן די נאַכט פון פורים איף שושן־פורים, — די נאַכט פון גרויל און שוידער. די פאַרצווייפלטע געשרייען פון די, וואָס האָבן נישט באַקומען קיין קאַרטל, דאָס גיאָמער פון די קינדער, וועלכע האָבן פאַרלוירן זייערע עלטערן אין טומל, דאָס וידוי־זאָגן פון עלטערע און קראַנקע, — דאָס אַלץ האָט די גאַנצע נאַכט פארהילכט די גאַסן פון געטאָ און אומגעבונג.

6 פאַרטאָג האָט שוין די זשאַנדאַרמעריע געשלאָסן דעם אַרויסגאַנג צו יענעם טייל געטאָ, וואָס איז געווען באַשטימט פאַר די באַזיצער פון לעבנסשיינען.

ערשט איצט האָט זיך אָנגעהויבן די ריכטיקע שחיטה. מיט די קאַלבעס פון זיערע ביקסן האָבן זיי געשלאָגן איבער די קעפ פון מענער, פרויען און קינדער און געצוווּנגען די קרבנות צו קריכן אין די אָנגעפּאַרענע אויטאָס, וועלכע האָבן זיי אַוועקגעפירט צו די פון פריער צוגעגרייטע גריבער ביים גרינעם בריק.

עטלעכע שעהּ שפעטער זענען זיי אַריין אין צוויי־טן טייל געטאָ, אַרויסגעיאָגט אַלעמען פון די הייזער אויפן גאַס, און סאַרטירנדיק זיי אויף רעכטס און לינקס — ווידער אַוועקגע־שיקט צו די גריבער נאָך אַ טויזנט יידן.

די לעצטע קרבנות פון דער גרויזאַמער שחיטה זענען געווען: 40 מאַן פון דער יידישער געטאָ־פּאָליציי מיט זייער פירער דעם געווּעזענעם האַנטווערקער־טויער חיים וועלטמאַן בראש, ווי אויך דער פאַרזיצער פון „יודנראַט״, אַדוואָקאַט אַווסעיי איזיקזאָן און די „מוטער פון געטאָ״ זשעניע מען — זיין סעקרעטאַרין.

שוין ביי דער ערשטער שחיטה האָט זיך אַ גרעסערע צאָל יידן גערעטעוועט דורך פאַרשטעקן זיך אין בונקערס און פאַרשידענע באַהעלטענישן. דאָס האָט געגעבן אַ שטויס די איינווינער פון געטאָ צו פאַרפולקאָמען דאָס בויען פון בונקערס („סכראָנעס״). צענדליקער סיסטעמען, איינס קליגער פון דעם אַנדערן, זענען אָנגעווענדעט געווארן ביים בויען פאַר זיך „לעבעדיקע קברים און נאַרעס״ אונטער דער ערד־פלאַך. פאַרצווייפלטע האָט מען זיך אָנגעכאַפט אין יעדן שטרוי און געהאָפט אויף אַזאַ אופן אָפנאַרן דעם בלוטיק־ראָפּינירטן שונא.

נאָך דער ערשטער שחיטה איז דורך דער געסטאַפּאָ פאַראַרדנט געווארן אַ נייע רעגיסטראַציע. 7700 זענען נאָך געבליבן ביים לעבן. און דאָס לעבן האָט געפּאַדערט זיינס. באַווייזענדיק די פאַרלאַרענע האָט מען זיך ווידער — אמת מיט גאַנץ וויניק אָפּטימיזם, — געגומען זיך אַרגאַניזירן אין דעם נייעם קלענערן און פאַרשמעלערטן געטאָ. די גזירות זענען געווארן האַרבער. צו דער אַרבעט פלעגט מען שוין מוזן אַרויסגיין אין געשלאָסענע רייען אונטער אַ באַוואָפנטער באַגלייטונג. ביים געטאָ־טויער איף סאַדאָווע פלעגט מען שטרענג רעווידירן און אַלץ קאַנפיסקירן. די ענגשאַפט (70 סענטימעטער פאַר אַ פערזאָן) איז געווען דערשטיקנדּ. מען האָט געשלאָפן אין דריי־שטאָקיקע נאַרעס. אַלץ איז פאַר־וואָנצט געווארן. מען ברענגט נאָך צו אונז עטלעכע הונדערט יידן פון די אַרומיקע ליקווידירטע געטאָס: לעכעוויטש, קלעצק, מייטשעט, שטויבץ, האַראַדישטש א. א.

אין מיטן זומער 1942 לאָזט מען אַריין אין אונזער געטאָ בערך 350 פאַרוואַרלאָזטע, האַלב־טויטע יידן פון מעזריטש.

עס פאַרן דורך באַראַנאָוויטש גאַנצע טראַנספאָרטן פון דייטשע יידן פון בערלין, האַמבורג, לייפּציג א. א. וו. זיי פאַרן כלומרשט אויף אַרבעט קיין מזרח (מערקווירדיק, די קרבנות גלויבן אין דעם...).

איינמאָל איז אָזאָ טראָנספאָרט פון 3000 טשעכישע יידן אַראָפגעזונטן געוואָרן פון באַן און דערשראָסן געוואָרן אין נאעמטן וועלדל, צוזאַמען מיט 8 באַראַנאָוויטשער יידן פון ק. צ. קאַלדיטשווא, וועלכע זענען גענומען געוואָרן צו פאַרשיטן די קרבנות (צווישן זיי דער באַקאַנטער פועלי־ציון־טוער שלמה ראוויצקי).

מיר לעבן שטענדיק אין טויט־שרעק. די ידיעות פון פראָנט וועגן זיגרייכן מאַרש פון די נאַציש אויף קאַווקאַז שטיקן אין דרינען. עס ווערט וואָס ווייטער אָלץ ריפער און ריפער דער גענעראַל צווישן דער יוגנט אַרויסצוריסן זיך פון גטאָ אין אָנטלויפן אין די וועלדער. אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט האָט באַשלאָסן שטעלן אַ ווידערשטאַנד. מען האָט געפֿלאָגט ביי דער קימענדיקער שחיטה עפענען אַ פייער אויף דער געסטאַפּאָ, פֿאַרברענען דעם גטאָ, אונטערצינדן די פאַבריקן, מאַגאַזינען, אַרבעטס־פלעצער א. ד. גל., און אין דעם אָנטשטאַנענעם כאַאָס אָנטלויפן פון גטאָ. מען שלעפט געוועזן פון אָלע זייטן, ריזיקירנדיק מיט אָלץ און מיט אָלעמען. דער גטאָ איז געוואָרן ווי אַ פּוילוער־פאַס, גרייט צו עקספלאָדירן יעדע מינוט.

די ציַיט רוקט זיך.

דעם 4־טן יולי 1942 נעמט מען אַרויס פון גטאָ 13 דאָקטוירים און דענטיסטן, כלומרשט אויף אַרבעט אין יידישע לאָגערן, און מען דערשיסט זיי דעם זעלבן טאָג ביי האָלינקע.

דעם 29־טן אויגוסט 1942 ווערן אַרומגערינגלט די אַרויס־מאַרשירנדיקע אַרבעטער־רייען, און 654 מאַן ווערן פאַר־האַלטן און אַוועקגעשיקט אויף באַן־אַרבעט קיין מאָלאָ־דעטשנא.

דער שעף פון גסטאַפּאָ, אַבערשטורמפירער גרינספעלד, מאַכט אָפּטע יאָגד־שפּאַציר אין גטאָ מיט זיין אויטאָ, און לאָזט זיך ווילגיין דורך דערהרגענען אומגליקלעכע יידן, וועלכע ער טרעפט צופֿעליק אויף זיין וועג. אַ צייטווייליקע דערמוטיקונג ברענגט אַ קורצע צייט שפּעטער די ידיעה, אַז דער דאָזיקער מערדער מיט נאָך עטלעכע צענדליק נאַציש איז געפאַלן אין קאַמף מיט די פּאַרטיזאַנער.

און אָט בערעכט אויס אַ טאָג נאָך יום־כּפּור, דעם 22־טן סעפּטעמבער 1942, די צווייטע שחיטה.

אונטערן אויסרייד פון אַ פאַדערונג נאָך מענטשן אויף אַרבעט קיין מאָלאָדעטשנא, לאָזן זיך אַריין אין גטאָ די גסטאַפּאָ־לייט, איבערגעטוענע אין „טאדט" אוניפֿארמען (אַרבעטס־דינסט באַטאַליאָנען). צו זייער הילף זענען גע־שיקט עטלעכע הונדערט באָוואָפנטע וויסרוסן און לעטן פון דער פאַשיסטישער פאָליציי.

דער ווידערשטאַנד, ווי ער איז געפלאָגט געוואָרן דורך דער געהיימער קאַמפֿ־אָרגאַניזאַציע, ברעכט נישט אויס. די אויפֿקלערונג פון דער סיבה לאָז איך איבער פאַר די לעבנגעבליבענע, וועלכע זענען געשטאַנען אין שפּיץ פון דער אָרגאַניזאַציע. איין זאַך איז זיכער: וס האָט נישט געפּעלט קיין אידעאַליזם און מוט ביי די מיטגלידער פון דער אָרגאַני־זאַציע. מעגלעך אַז עס האָט זיי אָפּגעהאַלטן דאָס געפיל פון פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקע־רונג אין גטאָ אוּן פאַר די עטלעכע טויזנט יידישע אָרבעטער, וואָס זיי איז נאָך דאָן געבליבן געוואָרן די מעגלעכקייט צו לעבן.

צופעליק זענען אין הויז פון רודניקאָוו, סאסנאָווע 20, אויפגעדעקט געוואָרן רעשטן פון ערשטן געוועזן באַהעלטעניש. די נאַציש ברענגען אָפֿע עטלעכע הונדערט ווייסרוסישע יונאַקעס, וועלכע וואָרפן זיך ווי אויסגעהונגערטע צערייצטע הינט אין דער פאַגראָם אָרבעט. מיט אַ חיישן בערען האָבן זיי גערויבט די הייזער און ווי ווילדע חזירים געניישטערט און אָרויסגעשלעפט פון די באַהעלטענישן פאַרשמאַכטע האַלב־טויטע יידן. בּאָרווסע, האַלב־נאַקעטע, פלעגן די בעסטיע קומען אין גטאָ מיט געזאַנג אינדערפרי, און גוט־געקליידטע, מיט טעקעס אין די הענט, פלעגן זיי אים פאַרנאַכט פאַרלאָזן.

ערשט אויפן 4—5־טן טאָג האָבן זיך די דייטשן אָרומגע־זען, אַז זיי אַליין זענען בילכער... די מערדער האָבן יעדעס מאָל געפונען נייע סיבות צום ווילדעווען. אין איינעם ערטער זענען ווידער אָנטדעקט געוואָרן רעשטן פון געוועזן־באַהעלטע־נישן. אויף סאַדאָווע 16 האָט אַן אומבאַקאַנטער העלדישער יידישער פּאָליציאַנט פאַרנאַרט אין בונקער אַ לעטשין אונטער־אָפּיצער און אים צעפערטלט אויף שטיקער מיט אַ מעסער. דער פריזירער זוּבאַק (שאָלאָמאָוויטש דעם כליזמר'ס אייידעם) האָט אויפן וועג צו די גריבער מיט אַ ראַזיר־מעסער אינגעשניטן דעם האַלז ביי אַ ווייסרוסישן פאָליציאַנט.

אַזעלכע און ענלעכע נקמה פאָלן האָבן נאָך מער צעוויטשט די בלוטדורשטיקע חיות.

8 טעג האָט געדויערט די בלוט־כאַד, און דריי וואָכן איז נאָך דער אָלטער געטאָ, אין וועלכן עס זענען געווען פאַר־שטעקט העכער 500 יידן, האָלב־טויטע, געווען אָרומגערינגלט.

דער שרייבער פון די שורות, אַנפירנדיק דאָן מיטן געטאָ, האָט זיך פאַרנומען מיטן ראַטעווען די צום־טויט־פאַרמשפּט יידן. מיט דער הילף פון אַן אונטערגעקויפטן דייטשן וואַכ־מייסטער האָב איך איבערגעפירט ביינאַכט עטלעכע צענדליק פון די אומגליקלעכע. צוויי נעכט איז מיר די רעטונגס־אָרבעט ווי־עס־איז געלונגען. אין דער דריטער נאַכט איז געשען אַ דורכפאַל. איך האָב פאַר דעם באַצאָלט מיטן לעבן פון מיין פרוי און קינד אוּן נאָך אַנדערע קרבנות. על פי נס בין איך אַליין געראַטעוועט געוואָרן אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט.

איבער 3000 יידן זענען געפאַלן אין דער דאָזיקער צוויי־טער שחיטה.

דאָס געטאָ איז נאָך מער פאַרשמעלערט געוואָרן, און דאָס לעבן איז געוואָרן נאָך מער אומדערטרעגלעך. נאַכט איין נאַכט אויס ריַיסט מען די דראָטן און מען אָנטלויפט אין וואַלד אַריין. עס פעלן שוין איבער 200 מענטשן אין גטאָ. דער „יודנראַט" איז אין קלעם צווישן צוויי פייערן, טערעריזירט פון איין זייט דורך די פאַרטיזאַנער און באַדראָט פון דער

אַנדערער זייט דורך דער געסטאַפּאָ. מיט אַלע מיטלען באַמיט זיך דער „יודנראַט" איינצוהאַלטן דעם רעווואָלטירנדיקן געטאָ. עס געלינגט אָבער נישט. מען האָט שוין נישט וואָס צו פאַרלירן...

דעם 12־טן דעצעמבער 1942 הרגעט יודל אשעראָווסקי אַ נאַצי ביים פאַרזוכן צונעמען ביי אים דאָס געווער און פאַלט אויך אַליין פון דעם גראַנאַט, וואָס ער האָט געווארפן. מען שפירט שוין אין דער לופט די זיך אָנרוקנדיקע קאָטאַסטראָפע. גרעסערע גרופן גייען אָוועק ביינאַכט אין די וועלדער צו די פאַרטיזאַנער.

דאָס אַלץ אייליט צו, וואַרשיינלעך, די דריטע שחיטה.

דעם 17־טן דעצעמבער 1942 (ט׳ טבת) וועט פאַרטאָג ווידערס אָרונגערינגלט דאָס געטאָ מיט „שוואַרצע קראַנץ" און לעטן. ווידער דויערט ביי אַ מאָנאַט צייט דאָס זוכעניש אין די באַהעלטענישן. ווידער קומט פאָר אַ שרעקלעכע בלוט־באָד, וואָס שליגט אין קרוב צו 3000 יידן. די קרבנות וועלן אין שטיקנדיקע גאַז־אויטאָ אָוועקגעפירט צו די גרויבער ביי גראַבאָווץ.

באַראַנאָוויטש וועט דערקלערט: „יודן־ריין".

עס לעבן נאָך דאָן, נאָך דער אָפּיציעלער ליקווידאַציע פון געטאָ, קליינע גרופן באַראַנאָוויטשער יידן: די מאַלאָדעטשנער גרופע פון בערך 700 יידן, וועלכע זענען אומגעקומען שפעטער (אויסער 50, וואָס זענען אַנטלאָפן צו די פאַרטיזאַנער), עס לעבן נאָך ביי 350 יידן אין „א. ט. לאַגער" (זיי זענען פאַרברענט געוואָרן דעם 6—5 נאָוועמבער 1943 אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאלדישטשווא, פון זיי זענען אַ 30—40 אַנטלאָפן צו די פאַרטיזאַנער), ביי אַ 250 יידן האָבן נאָך געאַרבעט אין „פעלדאָאָליטונג־לאַגער ביים לופט־פלי־פלאַץ און זענען אומגעקומען אינמיטן 1943. ביי אַ 100 יידן זענען נאָך געווען באַשעפטיקט אין די געסטאַפּאָ פאַרמאַציעס; דער גרעסטער טייל פון זיי איז זיך צולאָפן אין די וועלדער סוף 1943 און אַנהויב 1944.

פון אַ קהילה וואָס האָט געציילט 12000 מאָן בערך זענען נאָך יאָרן פון צוואַנגס־אַרבעט, הונגער און נויט, שחיטות, קאָנצענטראַציע־לאַגערן און שפעטער אין פאַרטיזאַנקע און פראָנט־קעמפן ביז בערלין, — געבליבן לעבן בלויז 250 באַראַנאָוויטשער יידן (2 פראָצענט בערך), צעזייט און צעשפרייט איבער גאָר דער וועלט.

ד״ר שטרנפלד שבתאי

שרות הבריאות בגיטו

עם יסוד היודנראַט, תחילת יולי 1941, קם גם שרות הבריאות ובראשו ד״ר נחומובסקי ועוזריו הראשונים: ד״ר דנילביץ צבי, ד״ר רבינוביץ בצלאל, ד״ר בוסל וכותב הטורים. עיקר פעולתנו היה אז מתן שרות רפואי חינם לנצרכים. עוד קודם לכן היה רובע יהודי צפוף־אוכלוסיה, משום שעוד לפני פלישת הגרמנים נשרפו מאות בתים במרכז העיר מחמת הדליקות שפרצו עם נסיגת הצבא האדום.

לצורך השמירה על הבריאות גויסו קבוצות סניטריות, שבקרו יחד עם רופאים בבתים והורו את התושבים בהלכות היגיינה ומניעת מחלות. פעולה זו נשאה פרי. אולם עיקר פעולתו של שרות הבריאות היה עם הקמת הגיטו, שכן אסור היה ליהודים ליהנות משרותים רפואיים מחוץ לגיטו.

שרות הבריאות היה מסונף ליודנראַט והורכב משתי מחלקות: רפואית וסניטרית. את המחלקה השניה ניהל ד״ר סבצ׳יץ (כעת בארצות הברית). מרכז השרות היה בבנין „מושב זקנים" לשעבר, כאן היתה גם המרפאה ובית החולים. מולו נמצא בית החולים למחלות מידבקות ומנהל המשק היה יצחק איזיקזון. עם הקמת הגיטו עבדו בשרות הבריאות: ד״ר נחומובסקי, ד״ר דנילביץ, ד״ר רבינוביץ, ד״ר ליוברניצקי (הצעיר), ד״ר אַברמובסקי, ד״ר בוסל, ד״ר שטרנפלד, ד״ר סקוירסקי, ד״ר גב. בירגר וד״ר קפלן. יתר הרופאים עבדו עד יוני 1942 מחוץ לגיטו בבתי חולים העירוניים, ולאחר שפיטרו אותם עבדו גם הם בביה״ח שבגיטו. בשרות הרפואי עבדו גם ד״ר פידלר וד״ר יסינובסקי כרופאי שניים, המילדות ר. איזיק־זון, ח. בגוזה־יסינובסקי, מ. קבינטמן־טורצקי והאחות מ. לחוז־בינסקי. אני ניהלתי את המחלקה למחלות מידבקות. בבית המרקחת עבדו: רקוב, אברמובסקי ליונה, מייזלס, מוקסיי מיכאל, ש. סטולר־מירסקי.

העבודה היתה בחדשים הראשונים עצומה. הצפיפות בגיטו — למעלה מן המתואר, אדם למטר מרובע. הלכלוך בבתים ובחצרות גדול. חששנו מאד מפני מחלות מידבקות ובפרט מטיפוס. היודנראַט קיבל פקודה מפורשת שעליו להודיע על כל מקרה של מחלה מידבקת. קבוצות סניטריות ביקרו בבתים ובחצרות וסילקו הזוהמה. בחצר הגדולה של המחלקה למחלות מידבקות התקינו מכונת־חיטוי הפועלת באַד לנקוי בגדים נגועי כנים. בית המרחץ נשאר מחוץ לגיטו — ולשם היו הולכים בקבוצות בימים קבועים להתרחץ. אגב, בית המרחץ שימש מקום מגע עם העולם האַריי וסייע לבריחה אל הפרטיזנים.

גיטו ברנוביץ נהפך „מוסטער־געטאָ" (גיטו לדוגמה), לפי הכנוי של הימים ההם. פעמה בו השאיפה לגבור התלאות ולבלות את האויב, ואכן, הצלחנו לצמצם את מקרי הטיפוס בקרב תושבי הגיטו. בשנת קיום הגיטו, דצמבר 1941 — דצמבר 1942, 10—8 מקרים (הודענו רק על 4—3 מקרים). התמותה ה„טבעית" בגיטו היתה קטנה באופן יחסי בהשוואה עם השנים מלפני המלחמה. הגיטו התגונן כהלכה מפני המחלות.

אחרי מות ד"ר נחומובסקי (בשחיטת שושן־פורים) ניהל את השרות הרפואי עד לחיסול הגיטו ד"ר סקוירסקי. אחרי השחיטה השניה צומצם שטח הגיטו וגם השירות הרפואי: חדר אחד למרפאה וחדר לחולים.

אחרי חיסול הגיטו נותרו על שטח ברנוביץ שלש קבוצות של בעלי־מלאכה: האחת ברשות ה־ס. ד. בביתה של הרוזנת ברחוב נרוטוביץ ואני הייתי רופאה של הקבוצה עד לבריחתי לפרטיזנים. הקבוצה השניה, זו של ה„פעלדבאו־לייטונג", ליד שדה־התעופה ורופאה ד"ר אינגלמאן, פליט מהורודישץ' אחרי השחיטה שם, אוקטובר 1941, הקבוצה הזאת הושמדה בחמישי לפברואר 1943. הקבוצה השלישית היתה זו של או. ט. (אַרגאַניזאַציאָן טאָדט) — פועלי־כבישים ורופאה היה ד"ר סבטשיץ עד לבריחתו לפרטיזנים באוגוסט 1943. היתה עוד קבוצה של תושבי ברנוביץ בקולדיצ'יבי, מחנה הסגר ליד הורודישטש ורופאה ד"ר לבינבוק, שברח ליער עם בני משפחתו בסוף אוקטובר 1943.

ה„מזריטשאים"

אעמוד בקיצור על האפיזודה המזריטשאית („די מעזערי־טשער"), שיש לה קשר עם השירות הרפואי.

ביוני 1942 באה לברנוביץ קבוצת פועלים, כשלש מאות במספר, מה„גענעראַל־גובערנעמאַן" (היינו משטחי פולין שסופחו ל„רייך") — רובם ממזריץ' ומכאן פיניים. הם נחשפו לעבודה, נשלחו לשדה התעופה ליד ברנוביץ. ערב אחד הוכ־נסה כל הקבוצה לגיטו. מראיהם היה קורע לבב; אנשים־שלדים, לבושי סחבות. רבים מתושבי הגיטו התכנסו סביבם — ודמעות בעיניהם.

מיד הביאו להם מזון ובגדים והקצו להם „שיכון" ברחוב אורלה 97, במועדון ה„בונד" לשעבר.

על אף כל אמצעי הסניטציה נדבק חלק מהם במחלות, והוכנסו למחלקה למחלות מידבקות. כעבור ימים מספר הופיעו אצלם סימנים ברורים של טיפוס הבהרות. והתייצבה השאלה, אם יש להודיע עליהם לשלטונות הגרמנים או לא? היה קיים חשש, שעם ריבוי המקרים עלולים הגרמנים לחסל את קבוצת המזריצ'אים המהווה מוקד למגפה, ואולי גם לחסל את כל הגיטו; ואם לא נודיע, שוב נסכן את חיי הגיטו, בפרט שהרופא של ה„געבויטס־קומיסאַריאַט" ד"ר ויכמאן היה מבקר כפעם בפעם בבית החולים למחלות מידבקות. בתור אחראי למחלקה זו נועצתי עם ינקלביץ שמואל (ראש היודנראַט) — והחלטנו לא להודיע.

בינתיים נתרבה מספר החולים עד 15—10 בשבועיים. בנין ביה"ח היה גדול ומורכב משני אגפים, ולא כל החדרים שימשו לאישפוז החולים — ורופא ה„געבויטס־קומיסאַריאַט" לא ידע על כל החדרים. ניצלתי עובדה זו, וקבענו את החולים בחדרים נסתרים, שהכניסה אליהם היתה מוסתרת בארון. משירדה מידת חומם של החולים העברתי אותם לחדרים הקדמיים, ועל לוח החום ציינתי עקומות מדומות של שפעת, דלקת ריאות, דלקת מעיים וכד'. 25 חולים אושפזו במשך 6 שבועות — וכולם הבריאו! לאשרנו לא ביקר הרופא הגרמני אף פעם במחלקתנו — וכל הפרשה נסתיימה בכי טוב.

הבית של ה„מזריצ'אים" היה מגודר גדר־תיל. בכניסה אליו תלו שלט עם הכתובת: פה גרה קבוצת פועלים מה„גנרל־גובערנמאן". הם חשבו שזוהי סגולה להצלתם. אפס, בשחיטה השניה והשלישית הושמדו גם הם, ומכל 300 המזריצ'אים נשאר רק אחד, משה רוז'ה, שפגשתיו אחרי השיחרור.

חטיפת הרופאים

בחודש יולי 1942 בבוקר הופיע ביודנראַט קצין ה־ס.ד. ובידו רשימה של 13 רופאים, שעליהם להתייצב מיד כדי לשלחם כרופאים למחנות־עבודה: ברשימה היו: ד"ר ברט־קובסקי, ד"ר קפלן ליאון, ד"ר לבקוביץ, ד"ר דנילביץ צבי ד"ר דנילביץ (אחיו), ד"ר ברוודה (חוניה), ד"ר איזיקזון (שורא), ד"ר סידרמן, ד"ר מירסקי יוסף, ד"ר יסינובסקי משה, פנטו (טכנאי שניים), ד"ר לוינבוק זליק ושניצקי מירון (סטודנט לרפואה). השנים האחרונים לא הופיעו. את היתר סגרו באוטו שנעלם מן האופק. למשפחות ציוו להכין חבילות־מזון ולבנים. במשך שבועות מספר עוד חיו באשליה שהם חיים אי־שם; כפעם בפעם הגיעו שמועות עליהם, לרוב ע"י פועלי־רכבת פולניים, אולם כעבור זמן קצר כבר התיאשו מהם. אחר השחרור נודע, שנהרגו ביום בו נלקחו.

גורל הרופאים, הרוקחים והאחיות מברנוביץ

נהרגו: 1. ד"ר נחומובסקי אריה ואשתו — בשחיטה הראשונה; 2. ד"ר סקוירסקי — בשחיטה השלישית; 3. ד"ר איזיקזון בטי — בקיץ 1942, בישוב ליד לסנאיה; 4. ד"ר ווייל גיאורג — בשחיטה השניה של יהודי הו־רודישץ', קיץ 1942; 5.6. ד"ר שפס, רופא אף אוזן וגרון, בשחיטה השלישית יחד עם אשתו חיה, בקטריולוגית; 7. ד"ר שפירא בוריס, רופא אף אוזן וגרון, בחורף 1942. בפרוץ המלחמה ב־1939 נמצא ברוסיה וחזר לברנוביץ. אחרי השחיטה הראשונה הלשינו עליו כעל קומוניסט, נאסר ע"י הנאצים והוצא להורג; 8. ד"ר סלוצקי ראובן — בשחיטה השלי־שית; 9. ד"ר רבינוביץ בצלאל — בשחיטה השלישית. 10. ד"ר בוסל אייזיק, רופא עינים, בשחיטה השלישית; 11. ד"ר אשרובסקי יעקב, בשחיטה השלישית; 12. ד"ר ליובריצקי יוזיק, פליט מלודז', בשחיטה השלישית; 13. ד"ר אברמובסקי אברהם (אבראשה), ע"י הפרטיזנים ביערות „סבייטשיצה"; 14. ד"ר שניצקי חיים, בשחיטה השניה, ספטמבר 1942; 15. שניצקי מירון, סטודנט רפואה, בנובמבר 1943 במחנה ריכוז „קאַלדיצ'אַבו" ליד הורודישץ'; 16. ד"ר גולדין אהרן, בימי השלטון הסוֹוּאֶטי עבד ב„נאַוואַיליניה", בביה"ח לשחפת, יחד עם ד"ר גלס מוארשה. נהרג כנראה ע"י הנאצים; 17. ד"ר קגן יעקב, יו"ר מפלגת „פועלי ציון" בברנוביץ, ומפקד מרד גיטו נובוגרודק. הוגלה בימי השלטון הסוֹוּאֶטי יחד עם בני משפחתו לעיירה ז'אַטל. אחרי שנהרגו אשתו ובתו הקטנה, הועבר לגיטו נובוגרודק.

ברח משם עם הקבוצה האחרונה דרך המנהרה שחפרו תושבי הגיטו האחרונים ביזמתו ותחת השגחתו. נפל בצאתו מן המנהרה, 26 בספטמבר 1943; 18. ד״ר הרצליך — בא לברנוביץ בימי שלטון הסוואטי. עבד בביה״ח בגיטו, ברח בסתיו 1942 ליערות מולצ׳אד, נתפס עם אשתו ונהרג; 19. ד״ר בודובלה צבי, — בקיץ 1942, בסטאַלאַביץ, לשם עבר בתחילת הכיבוש הנאצי. בתו, בגיל 3½, ניצלה בנס. זטורנסקי החייט, אחד מניצולי ברנוביץ, גיסו של ד״ר בודובלה, אימץ את הילדה והם נמצאים עתה בארה״ב; 20. ד״ר גבזה ראובן, עזב את ברנוביץ עם כיבוש העיר ע״י הגרמנים. נהרג אי־שם; 21. ד״ר ריבקין מרדכי — נהרג בנסיבות בלתי־ידועות; 23. 22. ד״ר קפלן (הזקן) עם אשתו, רופאת שנים — בשחיטה הראשונה. בשנות העשרים עבר לוארשה וחזר לברנוביץ אחרי כיבוש העיר ע״י הסוואטים; 24. ד״ר בירגר (רופאה) — בשחיטה השניה; 25. ד״ר ברמן משה, רופא שינים, — בשחיטה השניה; 26. ד״ר מַיזלס, רופאת שינים, — בשחיטה השלישית; 27. ד״ר ארונסון — הוצא להורג בסוף 1942. בא לברנוביץ מלודז׳ כפליט בימי השלטון הסוואטי; 28. הרוקח רקוב, מנהל בית המרקחת בגיטו — בשחיטה השלישית; 29. הרוקח אברמובסקי ליונה, — בשחיטה השלישית; 30. הרוקח מיזלס — בשחיטה השלישית; 31. הרוקח סידרמן (הזקן) — בסוף 1942. 32. הרוקחת מולצ׳אדסקי — בשחיטה השלישית; 33. הרוקחת סטולר־מירסקי שיינה — בקיץ 1942, ב״ניאַדבידיצה״, איבדה עצמה לדעת יחד עם בעלה לוליק ובתה רות, לפני שהנאצים עמדו להרגם. עברה לשם בפברואר 1942 לנהל את בית המרקחת לפי המלצת הרופא המחוזי ד״ר לוקאַשינה; 34. הרוקחת פוליאצ׳ק — בסוף 1942; 35. הרוקחת פולונסקי־בלוך מירה — בסוף 1942; 36. הרוקח ביטנסקי שלמה — בסוף 1942; 37. הרוקחת קנטרוביץ — בסוף 1942; 38. הרוקח רינג — בסוף 1942. בא לברנוביץ בתור פליט בימי השלטון הסוואטי; 39. איזיקזון יצחק — בסוף 1942. נלקח לקולדיצ׳יבו, משם העבירוהו בתור נגר למינסק ונהרג שם; 40. לחוזביאנסקי מינה — בשחיטה השניה. ילידת סלונים. עבדה בוארשה בביה״ח „צ׳יסטא״. בימי השלטון הסוואטי עבדה בביה״ח העירוני בברנוביץ. היתה אחות ראשית בביה״ח בגיטו. נפלה על משמרתה בשחיטה השניה בתפקיד מטעם ארגון המחתרת בגיטו; 41. בגוזה־יסינובסקי קלרה — בשחיטה השלישית. עבדה כמילדת בבית החולים בגיטו; 42. איזיקזון רעיה — בשחיטה השניה. היתה מיילדת בביה״ח בגיטו; 43. קבינטמן־טורצקי מינה — בשחיטה השניה, מיילדת בביתה״ח בגיטו; 44. גבזה אסתר, אשתו של ד״ר גבזה — בשחיטה השניה. היתה אחות בביה״ח בגיטו; 45. פיליטובסקה — בשחיטה השניה. פליטה מפולין. היתה אחות ראשית במחלקה למחלות מידבקות; 57—46. ד״ר ברטקובסקי שורא, ד״ר לבקו־ביץ האַרי, ד״ר מירסקי יוסף, ד״ר דנילביץ (רופא נשים), ד״ר דנילבץ גרישא (רופא למחלות פנימיות), ד״ר איזיקזון שורא, ד״ר סידרמן (בנו של הרוקח) ד״ר ברוודה חנן, ד״ר יסינובסקי משה (רופא שינים), ד״ר פידלר (רופא שינים), ד״ר קפלן ליאון (בא לברנו־ביץ מוילנה ב־1935), פנטי (טכנאי שינים), — כולם הושמדו ביום חטיפת הרופאים, 3 ביולי 1942; 59—58. מתו באופן „טבעי״: ד״ר סקוירסקי, רופאת ילדים, בקיץ 1942; ד״ר לובריצקי ווצלב, פליט מלודז׳ — בפרטיזנים.

ת. נ. צ. ב. ה.

*

יבדלו לחיים: ד״ר לוינבוק זליק, ד״ר שטרנ־פלד שבתאי, ד״ר ברסלב זלמן, ד״ר ברקוביץ לוליק, הרוקח מוקסיי מיכאל — כולם בישראל; ד״ר סבטשיץ פישל — בארצות הברית; בגוזה לאה (בתה של המיילדת), סטודנטית רפואה, עבדה כאחות בבית״ח בגיטו, נמלטה אל הפרטיזנים. אחרי השחרור נשארה בסוסנ״ר וסיימה חוק לימו־דיה ברפואה.

ד״ר זעליק לעווינבוק

אומקום פון באַראַנאָוויטששער יידנטום

די באַשרייבונג פון ד״ר ז. לעווינבוק וועט דאָ געבראַכט אָן ענדערונגען (מיט קליינע פאַר־קירצונגען), אָזוי ווי זי איז געשריבן געוואָרן דורכן מחבר, כדי אָפצוהיטן דעם אָטעם פון אוממיטלבאַרן באַרירט מיט די באַשריבענע גע־שעענישן. (די רעדאַקציע).

די דייטשן קומען...

עס איז אויפגעגאַנגען אַ רוהיקער, זומערדיקער זוניקער פרימאָרגן, פרייטיק פרי, דעם 27־טן יוני 1941.

7 אַ זייגער פרי האָט זיך דערהויערט דער געוויש פון מאָטאָציקלען, טאַנקן און אויטאָס. דורך די שפאָרן פון די פאַרמאַכטע לאָדן און טירן האָט מען געזען דאָס דורכפאָרנדיקע דייטשע מיליטער, אין דער מזרח ריכטונג.

ערשט דאַן האָבן די יידן באַשלאָסן אַרויסצוגיין פון די קעלערס און די פאַרמאַכטע הייזער.

אין עטלעכע שעה אַרום האָבן אַנגעהויבן אַרומגיין קליינע גרופּן דייטשן מיט אַנגעשטעלטע ביקסן און זוכנדיק סאָוויע־טישע אויסבאַהאַלטענע סאָלדאַטן, האָבן זיי קאָנטראָלירט בייאַלע אייגווינער די דאָקומענטן.

דער טאָג איז אַדורך רוהיק. צומאָרגנס זענען די ערשטע אָוועק צו זייער אַרבעט אין שפּיטאָל די יידישע דאָקטוירים, אָנטוצדיק אויפן אַרבל פון דער לינקער האַנט אַ ווייס באַנד מיט אַ רויטן קרייץ אין דערמיט. געטראָפן האָט זיי ד״ר דע־ראָסעט, — אַ פאַליאָק, אַ פאַרביסענער אַנטיסעמיט. דאָס האָט ער אויבערגענומען די אַנפירונג מיטן שפּיטאָל, נאָך דעם ווי ער איז רוהיק און באַשיידן געזעסן אין דער צייט פון דער סאָוויעט־הערשאַפט.

— איצט וועט שוין קומען אייער סוף! דערווייל פאָר־נעמט זיך מיט די קראַנקע אַבער אין גיכן וועלן מיר זיך באַגיין אָן אייך!

דאָס איז געווען די ערשטע „פיינע״ באַגעגעניש מיט אים.

די שטאָטיש מאַכט האָבן אַריינגענומען אין די הענט די פאַליאָקן, מצד די דייטשן איז געגרינדעט געוואָרן די אַרטס־קאָמענדאַנטור.

די ערשטע האָבן, ווי געווויינלעך ביי יעדער מאַכט־ענדע־רונג, געפּענט זייערע געשעפטן די פאריקמאַכער. נאָכדעם איז אַרויס אַ באַפעל פון דער אַרטס־קאָמענדאַנטור, אַז אַלע זאָלן זיך שטעלן צו זייערע פריערדיקע אַרבעטן. אויסערדעם האָבן די דייטשן און די אויף־גיך־געגרינדעטע פוילישע פאַליציי, געבאָפּט טאָג־טעגלעך יידן אויף אַרבעט און רעקווירירט אַלץ וואָס זיי האָט זיך נאָר געוואָלט. און די קריסטלעכע שכנים האָבן אַנגעהויבן דערטראָגן די דייטשן אַלערליי נישט־געשטויגענע און נישט־געפלויגענע מעשיות אויף יידן.

שוין דעם דריטן טאָג פון דייטשער הערשאַפט האָט אַ שייגעץ געבראַכט דייטשן צו אַשעראָווסקין אין הויף און אַנ־געוויזן אויף משה אַשעראָווסקי, אַז ער איז געווען אַ קאָמו־ניסט. מען האָט אים גלייך צוגענומען אין קאָמענדאַנטור, און 5 אַזייגער נאָכמיטאָג איז ער דערשאָסן געוואָרן.

דער ערשטער קרבן פון אומקומענדיקן באַראַנאָוויטששער יידנטום.

אין אַ פאָר טעג אַרום זענען אַרעסטירט געוואָרן די דאָקטוי־רים שבתי שטערנפעלד, טשאַצקעס איידעם, אַלעקסאַנדער בראַשקאָווסקי און אַראָנסאָן—אַ פליט פון לאָדזש. מען האָט אויף זיי געמפרט, אַז זיי זענען קאָמוניסטן. דורך אַ נס, נאָך אינ־טערווענצן און פראָטעקציע פון אַ דייטשן ריכטער, וועלכער האָט געוווינט ביי די טשאַצקיס, און דורך יידישע שתדלנים, איז געלונגען זיי צו באַפרייען.

דער יידן־קאָמיטעט

די געשאַפענע לאָגע האָט געגעבן דעם אימפּולס אייניקע געוועזענע יידישע כלל־טוער, צו גרינדן אַ צענטראַל־פונקט פון די יידן, וועלכער איז שפּעטער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין „יודנראַט״. די גרינדער זענען געווען מענדל גאָלדבערג, צו־קערמאַן, חיים וועלטמאַן א. א. צו די האָבן זיך דערנאָך אַנ־געשלאָסן אַנדערע: דער אַדוואָקאַט אוסטי אויזיקזאָן, מרדכי שיף, דער געוועזענער קאַסירער אין מאַגיסטראַט, אַלס קאַסי־רער, יוסף קורינינע — אַלס סעקרעטאַר. זייער אַמטירונגס־שטעלע איז געווען אין הויז פון פאָקער, אויף דער ווילנער גאַס. זייער אויפגאַבע איז געווען צושטעלן די דייטשן אַלץ וואָס זיי האָבן געפאָדערט, אויך אַרבעטער, וועלכע זענען יעדן פרימאָרגן צונויפגעזאַמלט אין אויפן דאָזיקן פונקט אין פון דאָרט אפּגעמאַרשירט אויף די דורך די דייטשן אָנגעווי־זענע פלעצער. די אויפגאַבע פון דעמאָזיקן קאָמיטעט איז אויך געווען צושטעלן ברויט די אַרבעטער.

אַלע די, וועלכע האָבן געארבעט אויף סטאַביל פלעצער, ווי צ.ב. אין שפּיטעלער, אַמבולאַטאָריעס, מילן, אָפּטייק א.א.וו. האָבן באַקומען אַרבעטס־שיינען פון אַרטס־קאָמענדאַנטור, אַז מען זאָל זיי נישט צוציען צו קיין אַנדערע ארבעטן.

אַלע איבעריקע האָבן באַקומען איינלאַדונגען פון דעם יידן־קאָמיטעט זיך צוצושטעלן צו דער אָנגעגעבענער צייט אין קאָמיטעט. דאָך האָט דאָס נישט אויסגעשלאָסן, אַז פון צייט צו צייט זאָלן יידן נישט געכאַפט ווערן צו דער אַרבעט.

דער קאַמיטעט האָט זיך אויך באַמיט צו זאַמלען געלט ביי די יידן, כדי צו קענען אונטערקויפן געווייסע איינפלוס־רייכע דייטשן און אַרטיקע פּאָליאַקן.

שוין אין דער ערשטער וואָך זענען אויסגעהאָבן געוואָרן פֿלאַקטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע־מאַכט מיט אַ באַפֿעלן: צווישן אַנדערע אַ באַפֿעל, אַז די יידן דאַרפֿן אָנטאָן אויפֿן לינקן אַרבל אַ ווייסן באַנד מיט אַ אויסגענייטן געלן מגן־דוד. באַלד נאָכדעם קומט אַ באַפֿעל, אַז די יידן מוזן אָפּגעבן זייערע ראַדיאָ־אַפּאַראַטן. גלייך נאָכדעם אַ נייער באַפֿעל, אַז מען זאָל אַריינטראָגן אלע ווערט־פּאַפּירן, אָפּשפּאָר־ביכלעך, הלוואות־בילעטן, סיי פון דער פּוילישער און סיי פון דער סאָוויעטישער רעגירונג.

אינצווישן ווערן די בעסערע ווינונגען אין צענטער שטאָט רעקווירירט דורך די דייטשן, און די יידן מוזן פֿאַר־לאָזן זייערע הייזער און דירות אין געציילטע שעה'ן, מצד דעם קריסטלעכן בירגער־קאָמיטעט פֿאַרנעמט זיך מיט דער קוואַרטיר־מייסטערשאַפֿט דער געוועזענער צאַריישער פּריס־טאָו (פּאָליציי־קאָמענדאַנט) פון באַראַנאָוויטש באַאַר — אַ גוט־באַקאַנטער פון אַמאָליק צייטן שוחד־נעמער, און פון יידישן קאָמיטעט האָט זיך פֿאַרנומען מיט דער פֿראָגע — אַווסעי איזיקזאָן.

מיט דעם אויבנדערמאַנטן באַאַר איז נישט איינמאָל אויסגעקומען צו פֿאַרהאַנדלען וועגן דעם צוקונפטיקן געטאָ, און אַ סך גזירות זענען אָפּגעשריבן געווארן. איזיקזאָן האָט געהאַלטן פון כלל: „הכסף יענה את הכל". ער האָט געמיינט, אַז דערמיט וועט זיך אים איינגעבן ראַטעוונג פון אומקום דאָס באַראַנאָוויטשער יידנטום.

אויסערדעם וואָס די יידן וועלן אַרויסגעשליידערט פון זייערע ווינונגען, פֿאַרלאָזן אַ סך זייערע הייזער, און באַמי־עז זיך צו באַזעצן צוזאמען מיט די איבעריקע יידן אין מערב־דרום־טייל פון שטאָט, וועלכער איז שפּעטער פֿאַרוואַנ־דלט געווארן אין ענטגילטיקן געטאָ.

זיי גיבן איבער זייערע מעבל און ווערט־זאַכן די קריסט־לעכע שכנים, צו באַהאַלטן.

דערווייל פֿאַרגייען טעג נאָך טעג אין שרעק, פּיין, רעקווירזיצעס און צוואַנגס־אַרבעט.

דערשאָכן 71 „יידן־קאָמוניסטן"

דעם 9־טן יולי גייען אַרויס פון זאָמל־פּונקט ביים יידישן קאָמיטעט גרופּן אַרבעטער; איבער 200 מאַן ווערן צוגע־נומען אויף אַרבעט אין די מיליטער־קאַשאַרן. ביז מיטאָג אַרבעטן זיי, ווי געווייגלעך, אונטער אַ האָגל פון קלעפּ, שיקאָנעס א. א. ו. ו. מיטאָג־צייט ווערן אַרויסגעשטעלט אויפן פּעלד 3 טישלעך און די אַרבעטער באַקומען אַ באַפֿעל צוגיין צו איינעם פון די טישלעך און זיך רעגיסטרירן. די גרופּע, וועלכע האָט זיך צופּעליק רעגיסטרירט ביים מיטלען טישל, אין אַ צאָל פון 71 מאַן, ווערט נאָך דער אַרבעט צונויפּגע־זאַמלט און אונטער קלעפּ מיט ביקס־קאָלבן און שטעקע־נער אָפּגעפּירט אין איינער פון די קאַשאַרן־געביידעס און דאָרט איינגעשלאָסן; די איבעריקע יידן ווערן אָפּגעשיקט אַהיים. דערווייל איז נישט באַקאַנט, וואָס מיט די מענטשן דאָרף פֿאַרקומען. אינטערוועגנס זענען דעם טאָג שוין אומ־מעגלעך, ווייל 7 אַ זייגער אָוונט איז די אזוי גערופענע „שפּער־שטונדע" — אין ביז פרי איז נישט דערלויבט אַרויס־צוגיין אין די גאַסן.

צומאָרגנס און אין די קומענדיקע טעג ווערן געמאַכט באַמיונגען פון יידן־קאָמיטעט זיך צו דערווייסן וועגן זיי און באַפֿריַיען זיי, אָבער אָן רעזולטאַטן, — מען וויַיס נישט וואָס מיט זיי איז געשען; מען האָפט, אַז זיי וועלן זיך נאָך אומקערן... אָבער אין אַ פּאָר טעג אַרום זעט מען אויף די אפּישן־טורעמס נישט קיין גרויסע געלע בלעטלעך, אין דייטש און פּויליש, וווּ עס ווערט געמאָלדן, אַז דעם 9־טן יולי זענען דער־שאָסן געוואָרן 71 יידן־קאָמוניסטן פון באַראַנאָוויטש. אַ טרויער איז אַראָפּ אויף די משפּחות פון די אומגעקומענע און אויף אַלע איבעריקע יידן.

די מערדער מאכן זיך לוסטיק...

עס פאַרגייען קוים אַ פּאָר טעג. די מענטשן גייען אַרויס יעדן פרימאָרגן צו דער אַרבעט, ווי געווייגלעך. פֿלוצים איז אַנגעקומען אַן אָפּטיילונג ס. ס.־מענער; זיי פאַרן מיט אויטאָס איבער די גאַסן, האַלט אָפּ די יידן, וועלכע לויפן צו דער אַרבעט, און לאַדעווען זיי אין די דאָזיקע אויטאָס. די אָנגע־פילטע אויטאָס פאָרן אָפּ און באַלד קומען זיי צוריק ליידיק, און מען כאָפּט ווייטער יידן אין די גאַסן. מען כאָפּט נאָר מענער, די פרויען לאָזט מען גיין.

אין די הייזער — אַ יאָמער, אַ געווײן; מען ווייסט נישט, וואָס פאָראַ נייע גזירה איז געקומען.

די אויטאָס ברענגען די יידן אין דער ברויט־פאַבריק. מיט אויפגעהויבענע הענט לאָזט מען זיי אריין דורך אַ טויער אויף אַ גרויסן, לייַדיקן פּלאַץ; מען רעווידירט זיי, מען נעמט אַוועק אַלע זייערע דאָקומענטן און מען ווארפט עס צונויף אין איין הויבע.

די מענטשן הייסט מען לויפן שנעל און זיך זעצן אין אַ קרייז אינמיטן פּלאַץ, צווישן אומריינקייטן. אַרום זיי דרייען זיך ס. ס.־מענער און שלאָגן מיט ביקסן און שטעקנס איבער די קעפּ. אין מיטן פון קרייז ווערן אַוועקגעשטעלט צוויי פּולעמיאָטן. ס. ס.־מענער לאַדעווען זיי אַן מיט קויל־בענדער. מען קלאַפּט מיט די מאַשין־געווער־שלעסער. דער עולם ווערט בלייך און פֿאַרגליווערט.

די דייטשן הויבן אויף פון דער ערד עטלעכע דאָקו־מענטן און רופן אויס: „מאַרין, מאַרין! אַהער!"

דער געוועזענער לערער פון טאַנץ־קלאַס (ביי אַשע־ראָווסקין אין מויער) לויפט אַרויס פון זיין זיץ־אָרט און שטעלט זיך אין מיטן.

— דו ביסט אַ טאַנץ־מייסטער?

— יאָ, געוויגן.

— באַווייז דיין קונסט! טאַנץ!

איינער פון די דייטשן נעמט אַ מויל־האַרמאָניק און הויבט אָן שפּילן.

א דערשראָקענער הויבט מאָרין אָן צו טאַנצן. מען שלעפּט אַרויס נאָך יונגעלייט און מען הייסט זיי טאַנצן און מאַכן אַלערליי העווּיות; דערביי פאַטאַגראַפירן די דייטשן די אויסטרעלישע פאָזעס. מען רופט אַרויס אַ בחור מיט אַ באָרד, מען הייסט אים אויפהויבן די הענט,— ער וועט פאַטאַגראפירט. דאָן שניידט מען אים אָפּ אַ האַלבע באָרד — און מען פאַטאַגראפירט נאָך אַמאָל.

דערביי לאַכן און שפּאָטן די מערדער. מען רופט אַרויס דעם אַלטן גרשון ברעגמאַן. מען האָט אים און נאָך אַ פּאָר יידן געכאַפּט טראַגנדיק טליתים און תפילין. מען באַפעלט זיי אָנטון טלית און תפילין און באַווייזן ווי יידן דאַוונען.

מען רופט אַרויס דעם מעדיצין־דאָקטאָר אייזיק בוסעל:

— וואָס איז דיין באַשעפטיקונג?

— איך בין אַן אויגן־דאָקטאָר.

— דו ביסט איין אַרצט? אַ דרעקישער אַרצט! — און דערביי ווערן אַראָפּגעריסן זיינע בריל. מען שלאָגט אים אין פנים.

— און מיט וואס פארנעמסטו זיך? — וועגן זיי זיך צו ד״ר דאַנילעוויטש גרישע.

— דו האסט א דאָקטאָר־דיפלאָם פון אַ דייטשער אוניווערסיטעט! מיר דאַרפן נישט קיין יידישע דאָקטוירים!

און זיין דיפלאָם ווערט צוריסן אויף שטיקלעך.

די תלינים רופן אַרויס צו זיך איינעם אַ משוגענעם. ער ענטפערט אויף אַלע פראַגן קלאָר און דייטלעך.

די נאַציס מאַניפולירן מיט די פולעמיאַטן און ריכטן זיי אויף אַלע זייטן קעגן די יידן.

דאָן שלעפּט מען אַרויס אַ יונגן בחור. ער ציטערט אויפן גאַנצן לייב. די נאַצישע רויבער באפאלן אים און ממיתן אים מיט שטעקנס.

— איך ניכט יודע! — שטאַמלט ער...

מען שלאָגט ווייטער. ער שרייט: „איך ניכט יודע!״ מען קאָנטראָלירט זיינע דאָקומענטן און עס ווייזט זיך ווירקלעך אַרויס, אַז ער איז אַ קריסט.

מען לאָזט אים אפּ.

עס זאַראָפּאַט אַ מאַטאַציקליסט און רעדט זיך דורך מיט די אַנפירער. דאָן שטעלט זיך אויף איינער פון זיי און האַלט אַ רעדע:

„איר מוזט אַלע גוט און פלייסיק אַרבעטן און דערפילן אַלע באַפעלן פון אונזער מאַכט! — הערט זיך אַ שטים — „אויב נישט״ — וועלן מיר אייך אַלע אויסשיסן! פאַרשטאַנען?

אַ טויטע שטילקייט.

— פאַרשטאַנען? —

— פאַרשטאַנען — ענטפערן אַלע ווי איינער.

— און איצט, שנעל צו דער אַרבעט! לויפן! צום טויער! שנעל! שנעל!

מען לויפט צום טויער; דערביי ווערן אַלע געשלאָגן איבער די קעפּ.

מען מוז דורכלויפן דורך אַ שפאלער ביז דעם טויער; פון ביידע זייטן שטייען דייטשן מיט שטעקנס און ביקס־קאָלבעס און מען שלאָגט, און מען שלאָגט. איינער פאַלט, און די לויפנדיקע הויבן אָן צו פאַלן איינער אויף דעם צווייטן. און די שטעקנס אַרבעטן; זיי ווערן צעבראָכן איבער די קעפּ און לייבער פון די ליגנדיקע און אנטלויפנדיקע.

דערשלאָגענע, פאַרבלוטיקטע לויפן אַלע צו דער אַרבעט. מען איז צופריידן, וואָס ס׳האָט זיך אַזוי געענדיקט, מען גלויבט אַז מען איז גערעטעוועט געוואָרן פון זיכערן טויט, נאָר ווייל די מיליטער־מאַכט האָט געפאַדערט די אַרבעטער צו דער ארבעט.

כאפערייען, רעוויזיעס, קאנטריבוציעס

דעם 17־טן יולי ווערן מיר געווויר, אַז אין שטאָט איז אָנגעקומען אַ ס. ס.־אָפּטיילונג. און באַלד האָבן מיר זיי אייך דערזען.

גרופּנווייז צו 3—4 סאָלדאַטן מיט די ביקסן אין די הענט, זענען זיי געגאַנגען פון איין הויז צו דעם אנדערן, געמאַכט גרינטלעכע רעוויזיעס און געוויבט, צונעמענדיק דערביי ווערטפולע זאכן. די יידישע יונגעלייט, וועלכע זענען צופעליק נישט געווען ביי דער ארבעט, האָבן זיי אפּ־געפירט אויפן מאַרק־פלאַץ. איין ס. ס.־גרופּע איז אַרויס און אין אַ קורצער צייט אַרום איז געקומען אַ צווייטע; אופּסניי רעוויזידירט מען און ווידער נעמט מען די מענער, וועלכע האָבן זיך באַווייזן אויסבאַהאַלטן. אַזוי זענען דורכגעפּירט געוואָרן דעם נאָכמיטאָג זעקס ביז זיבן „באזוכן״.

איינער פון די דייטשן, וועלכער איז געקומען צו אונז אין הויז מיט נאָך אַ גרופּע, וועלכע האָט דורכגעפּירט די רעוויזיע, האָט אָפּגערופן מיר און מיין פרוי אין אַ באזונדער צימער און געזאָגט, אַז ער האָט אַ באַפעל מיטנעמען די מענער. — און ווייסט איר, וואָס עס מייַנט מיטנעמען? — האָט ער שטיל צוגעגעבן. — דאָס מיינט, אַז איר וועט זיי שוין מער קיינמאָל נישט זען.

דערביי האָט ער זיך גערוענדעט צו מיין פרוי און גע־זאָגט: „שענקט מיר אייער רינגעלע״...

בייַ 350 יונגע מענער זענען דעם טאָג צוגענומען געווארן דורך די „כאפערס״, און מיט דער פינסטערניש פון דער אַנקומענדיקער נאַכט זענען זייערע שפּורן פאַשוווּנדן גע־וואָרן. מען האָט זיי שוין מער קיינמאָל נישט געזען...

צומאָרגנס פרי איז אַרויס אַ פאַראָרדנונג פון יידן־קאָמי־טעט, אַז יעדער יייד זאָל אַריינטראָגן זיין גאָלד און זילבער ווי אויך געלט אין קאָמיטעט. עס איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אַ קאָנטריבוציע פון דער דייטשער מאַכט — 5 קילאָגראַם גאָלד, 10 ק״ג זילבער און איין מיליאָן סאָוויעטישע רובל.

דער יידן־קאָמיטעט האָט געזאָגט, אַז דאָס איז נויט־וועגדיק אויף אויסלייזן די געכאַפּטע מענער. פון אַלע זייטן

האבן זיך א לאז געטאן די יידן צום קאמיטעט, ווער מיט וואלדענע פינגערלעך, ווער מיט די זילבערנע שבת־לייכטער, וילבערנע גאפל, מעסער און לעפל, מיט געלט א. א. וו. יעדער דאט געגעבן, וואס ער האט געהאט. דער קאסירער שיף האט אויפגענומען די געלטער, און דער יובילער טשאצקי האט אויפגענומען דאס גאלד און זילבער. אין גאר א קורצער צייט איז די קאנטריבוציע צענויפגעזאמלט געווארן, אבער די מענער, די געקאפטע האט מען נישט געזען.

דער יידן־קאמיטעט האט געזאגט, אז זיי פאדערן נאך זאכן: וואש־זייף, טואלעט־זייף, נייע סקארפעטן א. א. וו. שליחים פון קאמיטעט זענען געגאנגען פון הויז צו הויז און געזאמלט די אלע זאכן.

יעדער האט געגעבן, אבי ראטעווען זיי, און זיי פאדערן נאך מען אלץ נישט געזען.

די יידן האבן אנגעהויבן צווייפלען אין די מאטיוון פון דער קאנטריבוציע, עס האבן זיך דערהערט מיינונגען, אז דאס איז נאר דייטשע אויספרעסונג. אנדערע האבן געטענ־ט, אז א טייל פון די געלטער האט דער יידן־קאמיטעט געמוען פאר זיך אויף לויפנדיקע וויכטיקע אויסגאבן.

דער קאשמאר פון געטא שווימט אויף

אינצווישן האט זיך געגרינדעט דער קריסטלעכער בירגער־קאמיטעט בראש פון וועלכן עס איז אוועקגעשטעלט געווארן אייניגר סאבאלעווסקי, א ווייסרוס פון סטאלפצי (ער האט שפעטער עגדארפט זיין דער פרעזידענט פון ווייס־רוטעניע). עס איז דורכגעפירט געווארן א פאספארטיזאציע: די סאוויעטישע פאספארטן זענען פארביטן געווארן אויף אויסווייזן אין דער דייטשער און פוילישער שפראך. די דייטשע קאמענדאנטור האט זיך געוועגדעט צום בירגער־קאמיטעט און אויך צום יידן־קאמיטעט וועגן ליפערונגען פון נויטיקע זאכן. דער בירגער־קאמיטעט פון זיין זייט האט די אלע אינפארמאציעס ארויפגעלייגט אויפן יידן־קאמיטעט, און דער לעצטער האט געדארפט אלץ צושטעלן, נעמענדיק אלץ בייַ די יידן, אדער קויפנדיק בייַ די קריסטן פאר יידיש געלט.

וועלנדיק צוגעמען די יידישע ווינונגען פאר די קריסטן, פלאנעווטע שוין דאן דער בירגער־קאמיטעט וועגן איינפירן א געטא פאר יידן. מען וויל אונז איבערפירן אין אלערליי פארוואלפענע ערטער הינטערן שטאט — אין דעם מזרח־צפון טייל, וואס הייסט „סאחאלין" און אויך אויסערן שטאט, אין גוט פאוילנאווא. מיט גרויס מי, פיל געלט און טיכטיקער אינטערוועגץ פון דאמאלסדיקן לייטער פון יידן־קאמיטעט, אדוואקאט איזיקזאן, איז געלונגען א לענגערע צייט אפצו־שריינן די גזירות. דאך ווערט די פראגע פון געטא נישט ארויפגענומען פון טאג־ארדנונג.

גאר גיך ענדערט זיך די דייטשע פאליטיק לגבי אונזערע געגנטן. זיי פראקלאמירן די גרינדונג פון „ווייסרוטעניע" אין דעם טייל, וואס האט געהערט אין דער צייט פון די סאוויעטן צו ווייסרוסלאנד. די אדמיניסטראציע אין אונזער שטאט גייט איבער אין ווייסרוסישע הענט. די צווייטע אפיציעלע שפראך נאך דער דייטשער — ווערט די ווייסרוסישע. די ווייסרוסן הויבן אויף זיערע קעפ, אלס קאמיסאריישער בירגערמייסטער פון באראנאוויטש ווערט נאמינירט דער ד"ר וואיטענקא, א מעדיצינער, א זון פון א פאפ. אמאל אין די פוילישע צייטן — האט ער זיך געהברט מיט יידן, א גוטער שפיטאל־קאלעגע, אין צייט פון די סאוויעטן — א דעפוטאט פון „גארסאוועט" (שטאטישע פאוואלטונג). נאכן דייטשן אריינמארש איז ער שטיל געזעסן און גלייך איז באקאנט געוואָרן, אז ער איז דער נייער בירגערמייסטער. וועג ער קערט זיך אום אהיים גייט ער שוין מיט א פאריסענעם קאפ. קוים, וואס ער דערזעט מיך... איך גראטוליר אים צו זיין נייעם אמט און דערביי פארפיר איך מיט אים א שמועס וועגן דער אנגעוויטיקטער פראגע: געטא. איך זאג אים, אז ער, אלס מעדיצינער, וועט זיכער פארשטיין, אז אין ענגן געטא קענען אויסברעכן עפידעמיעס און די באציללן וועלן זיך נישט האלטן אין די ראמען פון געטא... און דעריבער זאל ער זיך רעכענען דער־מיט ביים אויסטיילן די קוואַרטאלן פאר די יידן און געבן א גרעסערן מעטראזש.

זיין ענטפער איז געווען: „די עפידעמיעס וועלן מיר באַ־קומען אויף אזא אופן, וואס מיר וועלן יעדן פארדעכטיקן קראנקן שיסן". ער האט אזוי גיך געביטן זיין פעל און באווייזן זיין אמת'ן פרצוף, אז מער איז שוין נישט געווען וואס צו רייַדן מיט אים! אזוי האבן זיך אויך געביטן אלע אונזערע נעכטיקע „גוטע" ווייסרוסישע שכנים.

די גזירה קענן מעדיצין־דאקטוירים

אין א קורצער צייט ארום ווערט פראקלאמירט א נייע גזירה: קענן מעדיצין־דאקטוירים. א טייל פון זיי מוז פאראלאזן די שטאט און זיך באזעצן אין ראיאן, אין די ערטער, ווו עס פעלן אויס דאקטוירים.

מיט דער גזירה פירט אן דער ווייסרוסישער בירגער־קאמיטעט דורך זיין געזונדהייטס־אמט, בראש פון וועלכן עס שטייט ד"ר וולאדימיר לוקאשעניא.

זיין אנדענק איז כדאי צו ווידמען אייניקע ווערטער:

געבוירן, געלעבט און געלערנט אין באראנאוויטש, געענדיקט דעם מעדיצינישן פאקולטעט אין ווילנע און נאכהער פראקטיצירט אין באראנאוויטש. א רוס פון אפשטאמונג האט ער זיך אריסגעווינן אין דער ביטערער ערעקלעכער צייט פון דער אקופאציע אלס איינער פון די חסידי אומות העולם. מיט פאטערלעכן געפיל, שטעלנדיק נישט איינמאל זיין לעבן אין געפאר, האט ער אלץ געטאן כדי צו פארלייכטערן דעם גורל פון כלל און פון פרט. געווען צוטריטלעך פאר יעדן,

אויסגעהערט יעדנס זאָרגן און מיט אַ ליבלעכן שמייכל באַמיט זיך יעדן בארוהיקן און דערביי געטאָן אַלץ, וואָס עס איז געווען אין זיינע מעגלעכקייטן. ער האָט זייער פיל געטאָן פאַר זיינע יידישע פאַך־קאָלעגן און שול־חברים. עס דערמאָנט זיך, וועז ער איז געקומען לויטן באַפֿעל פון ווייסרוסישן מאָגיסטראַט אין יודנראַט וועגן צושטעלן 60 יידישע מיידלעך אין די דייטשע שאָנד־הייזער פון שטאָט. מיט טרערן אין די אויגן האָט ער זיך געווענדעט צום „יידן־עלטעסטן״ איזיקזאָן און אים איבערגעגעבן וועגן דערדאָזיקער גזירה. געפרעגט זיך, באַראָטן זיך, וואָס צו טאָן. ענדלעך האָט ער געפונען אַ אויסוועג: ער איז פערזענלעך אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע און דאָרט צענויפגעזאַמלט די 60 „פריילייגס״ — קריסטיגס, וועלכע האָבן אַלס געווען „פראָפעסיאָנאַלן״ פרייוויליק אייגנגעשטימט מיטצופאָרן מיט אים קיין באַראַנאָוויטש. אַזוי אַרום איז די „שאָנד־גזירה״ בטול געוואָרן.

וועז דער געטאָ האָט זיך געדאַרפט שליסן האָט ער זיך מיט אַלע מעגלעכקייטן באַמיט, אַז אַלע יידישע דאָקטוירים זאָלן בלייבן אויסערן געטאָ און טיילווייז איז דאָס אים געלונגען. ער האָט צוגעשטעלט מעדיקאַמענטן אין יידישן געטאָ־אפטייק, וויפל ער האָט נאָר געקענט.

וועז מיכאל מוקאסיי (איצט אין ישראל), אַ פארמאצעוט, איז אַנטלאָפן פון אַרבעטס־לאָגער „טאָדט״ און נאָכדעם פון בנין פון דער ווייסרוסישער פאָליציי, וועלכע האָט אים געכאַפט, האָט ער באַגעגנט „וואָלאָדיען״, וועלכער האָט זיך מיט אים אַריינגעזעצט אין אַ דראָשקע (קאָמוניקאַציע־מיטל: אַ פערד געשפאַנט אין אַ פאַסאָזשיר־וואָגן) — און איינשטעלט־דיק זיין לעבן האָט ער אים געבראַכט צו זיך אַ היים. געהאָלטן אים עטלעכע טעג ביי זיך און נאָכהער צוגעפירט צו דעם באַקאַנטן קריסט חאַציע, וועלכער האָט מוקאסייען אפגעשיקט צו די פאַרטיזאַנער.

לעצטנס האָט ד״ר לוקאַשעניא מיטגעהאָלפן די פאַרטיזאַנער מיט מעדיקאַמענטן און אַנדערע זאַכן.

זיין פאַך־קאָלעגע פראָווקע האָט אים אַרויסגעגעבן, און די דייטשן האָבן אים מיט זיין פרוי צוגענומען אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלדיטשעווא, ווו ער און זיין פרוי זענען דערמאָרדעט געוואָרן אין 1944 פאַר דעם, ווי די דייטשן זענען אפגעטראָטן פאַר דער אַנקומענ־דיקער רויטער אַרמיי.

נישט איינמאָל האָבן מיר, יידישע קאָלעגן, געדעדט צווישן זיך, אַז אויב מיר וועלן איבערלעבן, וועלן מיר פאַרשלאָגן, אַז מען זאָל באַשטימען זיין נאָמען אויף אַ גאַס אין אונזער שטאָט, לייַדער איז דאָס נישט צושטאַנדעקומען!

ערע זיין אַנדענק!

די גזירה פון אַרויסשיקן דאָקטוירים אויפן ראַיאָן האָט ד״ר לוקאַשעניא דורכגעפירט אויף אַזאַ אופן, אַז ער האָט געגעבן די מעגלעכקייט יעדן דאָקטאָר אַליין צו באַשטימען וועגן זיך. עס האָבן זיך טאַקע געפונען אַזעלכע וועלכע האָבן נישט געוואָלט צוליב וועלכע עס איז נישט טעמים פאַרבליי־בן אין שטאָט, און די האָבן זיך פאַרשריבן צום אַרויספאָר. אַזוי אַרום איז אַרויסגעפאָרן ד״ר בעטי איזיקזאָן מיט איר זון איזיע קיין באַרטניקי, ווייל נאָכדעם ווי זי איז געווען אפּפּולער (ביי די סאָוויעטן באַקומען מאי די איבערגייענדע רויטע פאָן) האָט זי זיך געשראָקן צו בלייבן אין שטאָט, דאָרט איז זי מיט איר זון אומגעקומען. ד״ר בעאָרג ווייל מיט זיין טאָכטער האָבן זיך איבערגעטראָגן קיין האָראָדישטש. ד״ר בודאָוולע הירש מיט זיין פאָמיליע — קיין סטאָלאָוויטש. די פאָרמאַצעווטין שיינע מירסקי מיט איר מאַן לאָליע סטאָלאָר און קינד זענען אַרויסגעפאָרן קיין ניעדוויעדזיק, ווו זיי זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, דערווייסנדיק זיך אַז מען וויל זיי אומברענגען.

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך אומגעקערט אין שטאָט צו זייערע פאָמיליעס די, וועלכע זענען געווען אין אַנדערע ערטער אין דער צייט פון אַריינמאַרש פון די נאַציס אין שטאָט. אַזוי האָט זיך אומגעקערט ד״ר לאָליע בערקאָוויטש (איצט אין ישראל) און די טאָכטער פון ד״ר וויייל, וועלכע האָבן שטודירט אין לעמבערג, לאה בעגוזע וועלכע האָט שטודירט אין מינסק. אויך האָבן זיך אומגעקערט יוסף ראַטקעוויטש מיט זיין שוואָגער פוחאוויצקי.

פון די לעצטע האָט זיך אומגעקערט ד״ר בארע שאַפּירא. דער זון פון ראַבינער ד״ר שפירא. פאָרן קריג־אַנפאַנג איז ער געווען אין קוראָט קיסלאָויאַדסק — און פון דאָרט איז ער אַוועק קיין בראַנאָוויטש, צו זיין פאָמיליע.

געלע מגן־דוד׳ס

עס פאַרגייען איניקע טעג און די יידן באַקומען אַ באַפעל אומבייטן זייערע אַרעמבענדער מיט די געלע מגן־דוד׳ס אויף געלע „שאָנד־פלעקן״ — געלע קיילעדיקע לאָטעס, 10 צענטימעטער אין דיאַמעטער. איין לאָטע מוז געטראָגן ווערן אויפן ברוסט לינקס און אַ צווייטע פון הינטן, ביי דער לינקער לאָפאָטקע. אַ געפיל פון אומגעהויערער דערנידעריקונג און פחד האָט באַהערשט די יידישע באַפעל־קערונג. די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט גרויס הנאה געהאַט פון דעמדאָזיקן „שאָנד־פלעק״. מיט צירקלען אין די הענט זענען יידן געזעסן און צוגעגרייט פאַר זיך די „יידן־צייכנס״ לויט די אָנגעגעבענע אינסטרוקציעס. מיטן אָנטון די לאָטעס האָבן מיר זיך דערפילט ווי אייגנהויקערט, איבער־הויפט האָט די לאָטע פון הינטן געדריקט ווי אַ שוועדע משא, אַן עגדריק צו דער ערד.

אין גאר אַ קורצער צייט אַרום האָט מען געהייסן אומ־שטעלן די לאָטעס אַזוי, אַז די הינטערשטע לאָטע דארף איבער־

געגייט ווערן אויף דער רעכטער זייט, אויפן זעלבן אָרט. אין אַ צייט אַרום איז ווידער אַרויס אַ באָפעל, אַז די לאָטעס מוזן אָנגענייט ווערן נישט נאָר אויף די אויבערזאַכן נאָר אויך אויף די אונטערשטע זאַכן, כדי מען זאָל קענען אונטער־שיידן די יידן אויך ביי זיי אינדערהיים. דער לעצטער גלגול פון דער לאָטע איז געווען דער „שאַנד־פלעק" אין פאָרם פון אַ געלן מגן־דוד אין דער גרויס פון 10 צענטימעטער אין דיאַמעטער פון פּאַרנט אויף דער געגנט פון האָרץ — לינקס, און פון הינטן — אויף דער רעכטער לאָפּאַטקע, עטוואָס העכער ווי די פּאַדערשטע לאָטע. באַמערקנדיק, אַז געוויסע יידן פעסטיקן צו די לאָטעס מיט זיכער־נאָדלען, וואָס עס דערמעגלעכט צו יעדן מאָמענט זיי אַראָפּנעמען, איז אַרויס־גענגעבן געווארן אַ שטרענגער באָפעל, אַז די לאָטעס מוזן צוגענייט ווערן מיט פּאַדעס אַרום און אַרום. די דאָקטוירים האָבן געמוזט אָנטאָן דעם „שאַנד־פלעק" אויך אויף זייערע ווייסע אַרבעטס־קיטלען פון פּאַרנט — לינקס. פּאַרשטענדלעך, אַז די קלענסטע שטראָף פאַר נישט אויספירן די פאַראַרדנונגען איז געווען צוויישן אָלע אַנדערע פאַראַרדנונגען איז געווען אַ פּאַרבאָט צו האָבן דאָלאָהאָל. אין איינעם אַ פּרימאַרען איז אַרעסטירט געווארן ביי דער אַרבעט אין זייפן־פאַבריק טאָליע בערנשטיין, דער יינגסטער זון פון דער פאַרצווייגטער פאָמיליע, די געווען איינגעטימער פון זייף־פאַבריק אין שטאָט. עס האָבן נישט געהאָלפן קיינע באָמיונגען אים צו באָפרייען, אויך איז נישט באָקאַנט געווען די סיבה פון זיין אַרעסט. אין אַ פאַר טעג אַרום האָבן מיר געלייענט אין די לאָקאָלע וויאיסרוסישע צייטונגען, אַז דער יידישער בערנשטיין איז דערשאָסן געווארן, ווייל ער האָט פאַרקויפט אַ פלאַש וואָדקא.

ער איז אומגעבראַכט געווארן, כדי צו וואַרענען די באָפעלקערונג.

טויט־שטראָף האָט אויך געדראָט די, וועלכע עס האָבן דערלאָנגט ברויט אָדער עסן די סאָוויעטישע געפאַנגענע סאָל־דאָטן. טאָג־טעגלעך זענען געפירט געווארן טויזנטער געפאַנ־גענע צו דער אַרבעט און פון דער אַרבעט. זיי האָבן שוין נישט אויסגעזען ווי מענטשן, נאָר ווי שאָטנס, וועלכע האָבן זיך קוים באָוועגט. הונגערקיק, אויסגעדאַרטע, פאַרשמאַכטע, אָפּגעריסענע און באַרוויסט זענען זיי געטריבן געווארן דורך די נאַצישע חיות, וועלכע האָבן זיי געשלאָגן און געקאָטעוועט מיט גאַמיקעס, שטעקנס און ביקסן־קאָלבעס. ביים סוף פון יעדער קאָלאָננע האָט מען געקענט זען, ווי לעבעדיקע מענ־טשן־סקעלעטן האָבן געפירט אונטער די הענט קוים אָטעמדי־קע, האַלב־טויטע חברים, וועלכע האָבן נישט געקענט זיך האַלטן אויף די פיס. מיט קוים הערבאַרע שטימען האָבן זיי געבעטן אַ שטיקל ברויט.

נישט טראָכטענדיק וועגן דער האַרבער שטראָף, וואָס דראָט זיי, נישט האָבנדיק אַליין צו עסן, האָבן די יידן געלייגט ברויט, סוכאַרעס א. א. עסנוואַרג אויף די גאַסן, וווּ די געפאַנגענע פלעגן דאָרפן דורכגיין און זיך געפּרייט, וועו זיי האָבן עס אויפגעהויבן און געגעסן.

שרעק אין גרויל

דעם 30־טן יולי נאָכמיטאָג איז איבערגעגעבן געווארן אַ באָפעל אָלע יידן, אַז מאָרגן, דעם 31־טן, דאַרפן זיין געשלאָסן די נאָכט־טירן און די פענסטער־לאָדנס אין די הייזער, וועלכע זענען באוווינט דורך יידן. די יידן טאָרן נישט אַרויסגיין במשך פון גאַנצן טאָג אויפן גאַס און אויך נישט אין הויף. זיי טאָרן נישט אַרויסקוקן דורך די פענסטער־שפאַרעס. די יידן, וועלכע דאַרפן גיין צו דער אַרבעט, טאָרן נישט גיין אייניציקווייז, זיי מוזן זיך צענויפּאַמלען אין גרופּן— און גרופּנווייז, צו 3 אין א ריי, דאַרפן זיי גיין אויפן רעכטן זייט פון דער גאַס אַזוי, אַז דער טראָטואַר זאָל בלייבן פון זייער רעכטער האַנט. זיי טאָרן זיך נישט אומקוקן אויף הינטן. אַרייַנגייענדיק אין די אַרבעט־שטעלעס דאַרפן זיי דורכהאַקן דעם טראָטואַר אונטער אַ גראדן ווינקל. נאָך זעקס אַ זייגער טאָר מען נישט זען קיין יידן אין די גאַסן. יעדער אייַנער וועט דערשאָסן ווערן אויפן אָרט.

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלן, וואָס מיר האָבן דורכ־געלעבט במשך פון נאָכמיטאָג דעם 30־טן יולי.

א שלאָפלאָזע נאָכט איז אַדורך. די אַרויסגייענדיקע צו דער אַרבעט, וועלכע האָבן זיך געפילט זיכערער, וויייל זיי אַרבעטן, האָבן נישט געהאָפט זיך ווידער צו טרעפן מיט די שטוביקע. מען האָט געטראָכט, אַז די צוגעמאַכטע הייזער וועלן אוטער־געצונדן און פאַרברענט ווערן צוזאַמען מיט די פאַרבליבענע אין זיי יידן. פיל זענען אַוועק פאַרנאַכט פון זייערע הייזער צו באָקאַנטע קריסטן, און האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביז מאָרגן פרי אין די אַרבעט־פלעצער. די איבעריקע — פאַרצווייפלטע און מוטלאָזע זענען פאַרבליבן אין די הייזער.

— „יידן, די נאָכט פון לאָנגן מעסער רוקט זיך אָן!" — זאָגט דער ציוניסטישער עסקן, ציין־דאָקטאָר בערמאַן. „די באַרטאָלאָמיי־נאָכט דערנענטערט זיך! מען וועט אונז אַלעמען אויסשעכטן" — פאַרענדיקט ער.

דעם געשפּרעך רייסן איבער די אָנקומענדיקע קריסטלעכע אַרבעטער. מיר וואַרפן זיך צו זיי און פרעגן, וואָס הערט זיך אין שטאָט. אָלץ איז רוהיק. זיי ווייסן גאָרנישט פון די פאַראַרדנונגען, וועלכע מיר האָבן באָקומען.

וואָס האָט דאָס אָלץ געדאַרפט באַדייטן? מען האָט נישט געווואוסט. מען האָט אָפּילו נעראַדט, אַז היטלער, ימח זכרו, איז דעם טאָג דורכגעפאָרן דורך דער שטאָט. מען האָט געזאָגט, אַז דאָס איז געווען אַ טרויער־טאָג ביי די דייטשן פאַר די אומגע־קומענע אין קריג...

א טאָג נאָך א טאָג מיט קלענערע און גרעסערע יסורים איז פאַרגאַנגען, מען האָט זיך געגנומען צוגעווויינען צום גרויל און פיין. מען האָט זיך איינגעאַרדנט ביי אַרבעט ווער אין

די שטאָטישע אָנשטאָלטן, ווער ביי פריוואָטע קריסטלעכע אַרבעטס־געבער, ביי די דייטשע גרופירונגען אָדער אויף שוואַרצע בעל־הבתים, די פּויערן, וועלכע קלייבן זיך נישט פֿאַרלאָזן זיי אין רעגן. מען שטעלט זיך אַרום די וועגן, מען דעקט צו די ווייגענדיקע קינדער. אָזוי זיצט מען אָפּ ביז פֿאַרנאַכט. אָ טייל קערט זיך אום צוריק אין שטאָט, צו זיך אין די הייזער — און זאָל געשען, וואָס עס וועט געשען! דאָ גיסט דער רעגן און עס איז נישטאָ, מיט וועמען צו רעדן, ביי וועמען צו פרעגן, וואָס ווייטער צו טאָן, בפרט, אַז אָ טייל יידן איז פֿאַרבליבן אין שטאָט אויף אייגענער האַנט און נישט אַרויס צולויבן רעגן. אָ טייל פֿאַרבלייבט איבער נאַכט אונטערן פּריייען הימל. די פֿאַרלאָזענע הייזער אין שטאָט וועלן אינ־צווישן צעראַבירט דורך די קריסטן.

אין דערזעלבער צייט באַמיט זיך דער „יידן־קאַמיטעט״ מיט אַלע מיטלען אָפּצושרייַען די גזירה, און ענדלעך גיט עס זיך איין. מען דערלויבט זיך אומקערן אין די הייזער, דורכגע־נעצטע, דורכגעווייקטע, הונגעריק און קוים זיך שלעפּנדיק קערן זיך אַלע אום צו זיך אין די נעכטן פֿאַרלאָזטע הייזער.

די מענטשן קומען אָן אויפן אָרט. דער רעגן גיסט, נישטאָ ווו זיך אויסצוהאַלטן. די הייזלעך זענען פֿאַרנומען דורך זיינערע בעל־הבתים, די פּויערן, וועלכע קלייבן זיך נישט פֿאַרלאָזן זיי אין רעגן. מען שטעלט זיך אַרום די וועגן, מען דעקט צו די ווייגענדיקע קינדער. אָזוי זיצט מען אָפּ ביז פֿאַרנאַכט. אָ טייל קערט זיך אום צוריק אין שטאָט, צו זיך אין די הייזער — און זאָל געשען, וואָס עס וועט געשען! דאָ גיסט דער רעגן און עס איז נישטאָ, מיט וועמען צו רעדן, ביי וועמען צו פרעגן, וואָס ווייטער צו טאָן, בפרט, אַז אָ טייל יידן איז פֿאַרבליבן אין שטאָט אויף אייגענער האַנט און נישט אַרויס צולויבן רעגן. אָ טייל פֿאַרבלייבט איבער נאַכט אונטערן פּריייען הימל. די פֿאַרלאָזענע הייזער אין שטאָט וועלן אינ־צווישן צעראַבירט דורך די קריסטן.

איוב־בשורות פון די ארומיקע שטעטלעך

אַריינגייענדיק פון צייט צו צייט צו דער באַקאַנטער קריסטן דערוויסן מיר זיך פון זיי, אַז אין די ארומיקע שטעטלעך און ישובים פֿאַרפֿאַלן דייטשע „שטראָף־באַטאַליאָנען״, וועלכע זאַמלען צונויף די יידישע איינוווינער און דערשיסן זיי. די ערשטע ידיעה קומט אָן פון קריוואָשין. דאָרט איז דערשאָסן געווארן דער אַרטיקער יידישער אפטייקער מיט זיין פֿאַמיליע און די געוועזענע באַראַנאָוויטשער איינוווינערין צילע זאַבאָלאָצקי מיט איר מאַן הירשל בוסעל און קינד. אויך דער־ווייסן מיר זיך, אַז דעם דאָקטאָר אהרן פֿיליפּאָווסקי פון באַראַנאָוויטש, וועלכער האָט דאָרט פּראַקטיצירט, איז געלונגען אַנטלויפן אין די אַרומיקע וועלדער, ווו עס האָבן זיך געשאָפּן — די ערשטע פֿאַרטיזאַנען־גרופּעס. שפּעטער איז אַנגעקומען אָ ידיעה, אַז ער, אַלס פֿאַרטיזאַנער, האָט זיך באַטייליקט אין אָ שלאַכט מיט די דייטשן און איז אומגעקומען.

די כוואָליע פון יידן־אויסראָטונגען כאָפּט אָרום אַלץ מער און מער שטעטלעך, און דערנייט צו דער גרעסערער שטאָט האַנצעוויטש. דאָרט איז אומגעקומען דער באַראַנאָוויטשער אַדוואָקאַט אהרן ברעוודע מיט זיין פרוי וועלכע איז אַרויסגע־נומען געוואָרן פון קינפּעט צוזאַמען מיט איר ניי געבוירן קינד. אויך איז דערשאָסן געוואָרן דאָרט דער באַראַנאָוויטשער איינוווינער גורוויטש, דער מאַן פון ראָיע טונקעל, וועלכער האָט געהאַט אַן „אייזערנעם בריוו״ פון דער דייטשישער מיליטער־מאַכט אַלס וויכטיקער אַרבעטער ביי די סמאַליאַר־נייס. ער האָט געהאַט רעכט פריי זיך צו באַוועגן כדי אויס־צופירן זיין אַרבעט. צופעליק איז ער געווען אין יענער צייט אין האַנצעוויטש. אין צייט פון דער אויסראָטונגס־אַקציע האָט מען אים אייניקע מאָל פֿאַרהאַלטן, אָבער באַווייזנדיק זיין „דאָקומענט״ איז ער באַפרייט געווארן. ענדלעך האָט

אים פֿאַרהאַלטן אַ ווייסרוסישער פֿאָליציאַנט, וועלכער האָט צוריסן זיין „אייזערנעם־בריוו", און נאָכדעם — אַוועקגעריסן זיין יונג לעבן.

די אַנגעקומענע ידיעות דעפּרימירן די געמיטער, צוערשט גלויבט מען נישט, אַז מען זאָל אויסמאָרדן גלאַט אומנישט אַ גאַנצע קהילה פון יידן. און ווען עס באַשטעטיקט זיך דער גרויזאַמער אמת, הויבט מען אָן זוכן סיבות, פֿאַרוואָס דאָס איז געשען, מען רעדט, אַז די יידן אין די שטעטלעך און אויך אין האַנצעוויטש זענען געשטאַנען אין פֿאַרבינדונג מיט די סאָוויעטישע פֿאַרטיזאַנער און דאָס זאָל זיין די סיבה פון זייער אומקום. מען האָט זיך אַזוי אַרום געוואָלט ראַטעווען אין די אייגענע געדאַנקען פון אָנקומענדיקן טויט. דעמדאַזיקן פּסי־כאָלאָגישן נאַטור־געזעץ האָבן די נאַצישע מערדער אויסגענוצט אין זייער אויסראָטונגס־טאַקטיק: לאָז יעדער טראָכטן אַז ער וועט בליבן לעבן. אַזוי אַרום האָבן די מערדער אויסגעמ״טן ווידערשטאַנדן אין דער צייט פון די דורכגעפּירטע דורך זיי „סעלעקציעס" (שחיטות).

דער „יודנראַט"

די לאַגע פון די יידן איז געווארן גאָר אַנגעשטרענגט, דאָס לעבן — פול פיין און דאגות, נישט צום אויסהאַלטן. מען האָט געוואָרט אויף נסים, אויף ענדערונגען. מען האָט אַנגעהויבן רעדן, אַז עס דארף קומען די דייטשע ציווייל־מאַכט און אַזוי אַרום וועט זיך דאָס לעבן סטאַביליזירן. מען האָט געוואָרט און געהאָפט. און מען האָט זיך דערוואָרט!

אין סעפּטעמבער 1941 זענען זיי אַראָפּגעקומען — אַ גאַנצער שטאָב פון ראָפּינירטע מערדער מיטן געביטס־קאָמיסאַר אבערשטורמפּירער רודאָלף וועגנער בראש. אַלס רעזידענץ־פּלאַץ האָבן זיי אויסגעוויילט די שיינע געבוידע פון געוועזענעם „באַנק פּאָלסקי", וועלכע מיר האָבן פון דאָן אָן געווייכט. ביים דאָזיקן געביטס־קאָמיסאַריאַט איז געגרינדעט געווארן אַ יידן־סעקטאָר, מיט וועלכן עס האָט אָנגעפּירט אַ יונגער שנעק, אַ רוצח און סאָדיסט, דער יידן־מערדער קראַמפּע. מיטן מעדיצינישן סעקטאָר האָט אָנגעפּירט ד״ר וויכמאַן. אויך איז געשאַפֿן געווארן אַ אַרבעטס־אַמט.

אין דערזעלבער צייט איז אָנגעקומען פון קאָווֹנע די סטאַביליע עסטאַפֿאַ מיטן קאָלטן גזלן אַמעלונג אין דער שפּיץ. איינער פון זיינע נאָנטסטע מיטהעלפֿער איז געווען דער יונגיקער, געלטציציקער ליטווישער שגץ יוזעף ליטווין אָדער „דער שיינער יוזעף" האָט מען אים גערופן. אויך האָט זיך באַזעצט אין שטאָט די סטאַביליע פעלד־זשאַנ־דאַרמעריע און גלייכצייטיק איז געשאַפֿן געווארן די וייס־רוטענישע פֿאָליציי און געהיים־פֿאָליציי מיטן אַרטיקן אוק־ראַינישן קריסט דיאַטשענקא בראש. אויסער זיי זענען פֿאַרבליבן אין שטאָט מיליטערישע אינהייטן, באַזעץ און שטאַבן.

אָלע צוזאַמען, און יעדער באַזונדער, האָבן זיך אָנגעזעצט ווי פּאָווקעס אויף די פּלייצעס פון באַראַנאָוויטשער יידנטום און

געזונמען זויגן זיין בלוט. אָלע האָבן געפֿאָדערט, געמאַכט באַשטעלונגען אויף זאַכן וואָס זיי האָבן נויטיק געהאַט. און די יידן האָבן געמוזט אָלץ געבן, אָלץ צושטעלן. מען האָט געווּאָלט אויסליזיין די לעבנס פֿאַר יעדן פרייז און מען האָט געגעבן און געגעבן.

אויפֿסניי האָבן זיך געזונמען שיטן פֿאַראַרדנונגען און גזירות. די יידן טאָרן נישט באַקומען קיין געהאָלט פֿאַר זייער אַרבעט. די ציווילע קריסטלעכע און מניציפּאָלע אַרבעטס־געביער דאַרפן אַריינטראָגן דעם אַרבעטס־לוין פון די יידישע אַרבעטער אין קאָסע פון אַרבעטס־אָמט. די יידן טאָרן נישט גיין אויף די טראָטוּאָרן. זיי מוזן גיין אין מיטן גאַס. די יידישע פֿאספֿאַרטן מוזן אָפּגעשטעמפּלט ווערן אויף זייער פאָדער־זייט מיטן שטעמפּל „יודע" מיט גרויסע אותיות. דאָס מוז געמאַכט ווערן אין „יודנראָט". עס איז גלייכצייטיק געגרינדעט געווארן דער אפּיציעלער „יודנראָט" מיט אָלע זיינע סעקטאָרן, פֿאַקטיש אַ גלגול פון יידן־קאָמיטעט, וואָס האָט געדאַרפט אויספירן די דייטשע באַפֿעלן לגבי די יידן.

מיט דער אָפּטיילונג פֿאַר אפּראָויזאַציע און קוואַרטיר־מייסטערשאַפט אין „יודנראָט" האָט אָנגעפּירט פישל סאָוו־טשיצקי; סאַציאַל־אָמט — חיים צוקערמאַן; אַרבעטס־ביורא — יוסף ליימאַן, בייהעלפֿער איזיע פידלער; סאַניטאַר־אָמט — ד״ר פישקע סאָוטשיץ; אָפּטייק — מגר. מיכל מוקאַסיי און ראַקאָוו; סקלאַדן — אידעלטשיק. געאַרבעט אין די סקלאַדן: פּיניע יאַסינאָווסקי און סימע לעוו.

די לעצטע דריי אָמטן האָבן זיך געשאַפֿן שפּעטער אין געטא. אין דער אַלגעמיינער, אָדער הויפּט־אָפּטיילונג, האָבן געאַרבעט: מרדכי שיף — אלס קאָסירער; יוסף קורינינץ — אַלס סעקרעטאַר (דער לעצטער האָט געשריבן אַ טאָג־בוך פון געטא — ליידער איז דער בוך נישט פֿאַרבליבן. אַלס געוועזענ־נער זשורנאַליסט און ציוניסט האָט ער נישט איינמאָל געזאָגט, אַז אויב ער וועט איבערלעבן, וועט זיין ערשטער צייטונגס־אַרטיקל אויפן וועג קיין ארץ־ישראל, געשריבן וועלן אונטערן קעפל: „מיטן הינטן צו אייראָפּע").

מוליק איזראעל איז געווען דער פֿאַרבינדונגס־מאַן מיט ס. ד. (געשטאפּא) און מיט דער וויסרוסישער קהיליע־פֿאָליציי. עס איז אויך געשאַפֿן געווארן אַ יידישע פֿאָליציי (ביי 60—50 מאַן) בראש מיטן פֿאָליציי־מייסטער חיים וועלטמאַן.

מיט דער צייט האָבן זיך געשאַפֿן נייע אָפּטיילונגען און עס זענען צוגעקומען נייע מענטשן, אַזוי צ. ב. האָט מיט דער אייניציקער קראָם, ווו מען האָט אויסגעטיילט די שפּייז־ראַציעס, אָנגעפּירט משה ליטוואַק, געווען אינהאַבער פון אַ פּאָפּיר־מאַגאַזין און געזעלשאַפֿטלעכער טוער. אַ טיכטיקן אָנטייל אין די באַראַטונגען האָט געמוזן ד״ר אייזיק בוסעל. אויך האָט מיטגעאַרבעט בעלאָסקורניק, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט צושטעלן שטיוול, שיך א.א. מיט דער בוכהאַל־טערייע האָט זיך פאַרנומען ברוך גאלאי. זייער טיכטיק איז געווען די פרוי זשעניע מען. אייניקע יאָר פאַר דעם מלחמה־אָנפֿאָנג איז זי געקומען מיט איר מאַן, אינזשיניער

מען, פון ראָוונע און זיך באַזעצט אין בּראַנאָוויטש. זי איז געווען באַליבט אין שטאָט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז געשטאָרבן איר מאַן און זי איז פֿאַרבליבן אַליין. זי האָט זיך געווידמעט געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט. נאָכן גרינדן פון „יודנראַט״ איז זי צוגעצויגן געווארן צו דער אַרבעט אין אים. זי האָט זיך איבערגעגעבן מיט איר גאַנצן וועזן דערדאָזיקער אַרבעט און איז שנעל באַליבט געווארן ביי אירע מיטאַרבעטער, ביי אַלע יידן און אַפֿילו ביי די נאַצישע מערדער, וועלכע פלעגן זיך מיט איר באַראַטן ביים איינאַרדענען זייערע ווויטנונגען.

אַ דאַנק דעם אַלעם איז איר נישט איינמאָל געלונגען אָפּצושרייבן גזירות, און זייער פיל אויפטאָן פֿאַר די אַרטיקע יידן. תמיד אַרייַנגעטראָגן טריסט אין דערמוטערונג אין טרויער ריקן לעבן פון די פֿאַרצווייפלטע, זייענדיק אָפט אַליין שרעק־לעך פֿאַרצווייפלט. קענענדיק זיך ראַטעוון פון אומקום (איינע אַ דייטשע פרוי האָט זי געוואָלט אויסבאַהאַלטן) האָט זי דאָס נישט אויסגענוצט און האָט געהאַלטן, אַז איר פֿלאַץ איז צוזאַמען מיט אַלע יידן. זי איז אין צייט פון דער ערשטער אַקציע פֿאַרבליבן אין געטאָ און אומגעקומען אַלס איינע פון די לעצטע צווויי.

אין געטאָ האָט מען איר געהאַלטן אַלס די נישט־געקרוינטע „יידן־עלטעסטע״, וועלכע האָט האָבן ביי האָבט מיטאַרבעט מיט דעם דעמאַלסטיקן פרעזעס פון „יודנראַט״.

אַלס פֿאַרטרעטער פון דעם „יידן עלטעסטן״ האָט געאַרבעט מוליע יאַנקעלעוויטש (איצט אין ישראל).

אין שפּיץ פון „יודענראַט״ איז געשטאַנען אַדוואָקאַט אויסיפי איזיקזאָן, דער זון פון באַקאַנטן מאַנופאַקטור־סוחר אין בראַנאָוויטש הירש איזיקזאָן (איצט אין ישראל). אויסיפי האָט אויך געהאַט אַ געשעפט פון מאַנופאַקטור. ער איז געווען טעטיק אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן; מיטגליד פון סוחרים־באַנק א. א. אויסערדעם האָט ער זיך אַנגעשלאָסן אין דער צייט פון פילסודסקיס הערשאַפֿט צום ב. ב. וו. ר. (אומפאַרטייאישער בלאָק פֿאַר מיטאַרבעט מיט דער רעגירונג). וואָס האָט אים (און אַנדערע) באַוווּיגן מיטצוארבעטן אין „יידן־קאָמיטעט״ — איז פֿאַרבליבן זיין סוד.

נאָכן אַרייַנציען זיך אין דערדאָזיקער אַרבעט, האָט ער זיך איבערגעגעבן צו איר מיט לייב און לעבן. ער האָט געמאַכט די גרעסטע באַמיונגען כדי צו ראַטעוון די באַראַנאָוויטשער יידן פון אומקום. ער האָט גענוצט אַלע מיטלען, אַז אים וועט דאָס גלינגען דורכצופירן. ער האָט געמיינט, אַז מיט זיין ענערגישער אַרבעט וועט אים געלינגען אויסקויפן דאָס לעבן. נישט איין גזירה איז אים געלונגען אָפּצושרייבן. ער האָט אויפגעטון זייער אַ סך. זייער אָפט איז ער באַגעגנט גענוואָרן מיט קלעפ און צעשלאָגן גענוואָרן פון די נאַצישע מערדער, ביים אויספירן זיין אָמט, אָבער דאָס האָט אים נישט אָפּגעהאַלטן פון וווייטערדיקער אַרבעט, פון וווייטערדיקער שתדלנות. קלוג און אָמביציעז, האָט ער געוווסט, וווי צו האַנדלען און מאַנעווורירן ביים אויספירן זיינע פלענער.

אַלס „יידן־עלטעסטער״ האָט ער אויך געהאַט זיינע פריי־ווילעגיעס: ער האָט געהאַט פֿאַר זיך אַליין אַ ווויין־צימער, ער האָט געמעגט זיך באַנוצן מיט עלעקטריזשן ליכט (אַלע איבעריקע יידן איז עס געווען פֿאַרבאָטן). אויך האָט ער געהאַט אַ פֿאַסיר־שיין אויף פריייַן באַוווגן זיך צו יעדער צייט א. א. דעם לעצטן האָט ער אויסגענוצט אויף דערלייַדיקן וויכטיקע ענינים פֿאַר יידן.

ער האָט געמוזט דערפילן די פֿאַדערונגען פון די דייטשן און צושטעלן אַלץ, וואָס זיי פֿאַרלאַנגען, און ער האָט זיי געגעבן, געבראַכט און געליפערט מער, ווי זיי האָבן געפֿאַדערט אַפֿילו, כדי צו ראַטעוון דאָס יידישע לעבן.

און ווען די מערדער האָבן זיך אין דער צייט פון דער ערשטער שחיטה געווענדעט צו אים און געפֿאַדערט, אַז ער זאָל זיי אַרויסגעבן די אַלטע און קראַנקע יידן, האָט ער זיי געענטפערט:

„איך האָב אייך אַלץ געגעבן, אַלץ וואָס איר האָט פֿאַרלאַנגט פון מיר, אָבער יידן — וועל איך אייך נישט געבן, ווייל אויף מענטשלעכע לעבנס בין איך נישט קיין בעל־הבית״.

און מיט דעם ענטפערט האָט ער זיין וועלט גע־קויפט! און צוליב דעם ענטפערט האָט ער די וועלט פֿאַרלאָרן.

אויך אין די לעצטע מאָמענטן האָט ער גענאָסן פון „פרי־ווילעגיעס״: מען האָט אים צוגעזאָגט מיט זיין מיטהעלפערין פרוי זשעניע מען אַריינגענומען אין אַ טאַקסי (נישט אין קיין לאַסט־אויטאָ, ווי די איבעריקע יידן) און אָפּגעפירט צום עקזעקוציע־פלאַץ... פֿאַר דעם ווי מען האָט זיי געשאָסן האָבן די רוצחים איבערגעלייענט א טויט־אורטייל, ווו צווישן אַנדע־רע באַשולדיקונגען ווערן די ביידע באַשולדיקט „אין אויס־באַהאַלטן און נישט וועלן אַרויסגעבן די יידן״.

ווי עס האָבן מיר איבערגעגעבן מיידלעך, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי דער אַרבעט אין „פּעלדצוג ב״, נאָענט פון דעם עקזעקוציע־אָרט און וועלכע האָבן געהערט יעדן וואַרט פון געלייענטן טויט־אורטייל, — האָבן זיי געזען, אַז אין אַנבליק פון טויט האָט ה׳ איזיקזאָן זיך פֿאַרהאַלטן גאָנץ רוהיק, דאָסגען די פרוי מען האָט זייער געווינט. מען האָט זיי, די ביידע פֿאַראורטיילטע, געגעבן נאָך די „פריווילעגיע״, אַז נאָכן אויסטון די שיך און די מאַנטלען, האָט מען זיי באַפוילן לויפן בראָג־אַרויף און ערשט דאָן האָט מען געשאָסן אין זיי...

אַזוי זיינען אומגעקומען „די ערשטע צווויי״ פון „יודענ־ראַט״ — די לעצטע צווויי זיין דאָזיקן שחיטה־טאָג.

ערע זייער אָנדענק!

אין געגרינדעטן „יודנראַט״ האָבן נישט איינמאָל אָנטיילגענומען ביי די בראַנאָוויטשער יידענטום, צווישן אַנדערע דער יונגער רב שיינבערג, זיין ברודער, דער דיין ניסן שיינבערג און דער סלאָנימער רבי, ר׳ שלמה וויינבערג.

דער „יודנראט" אין די דאקטוירים

באלד נאך די ערשטע גזירות פון דער ציווילי־מאכט קומען נייע: יידן טארן נישט אריינגיין אן קויפן אין „אריש" גע־שעפטן. נאכדעם — ווידער א קאנטריבוציע פון צוויי מיליאן סאוויעטישע רובל, אדער דייטשע מארקן (אין אומגאנג זענען געווען רובלען אן מארקן אין קורס איין רובל=איין מארק).

דער „יודנראט" מוז צונויפזאמלען די סומע.

דאסמאל איז עס געווען א סך שווערער ווי דאס פאריקע מאל, ווייל די מענטשן האבן שוין ניט געהאט קיין געלט, אן דאסמאל איז נישט געווען דער דרינגענדער רוף פון אויסלייזן יידן.

האט דער „יודנראט" געמוזט באשטימען וויפיל יעדער רב שיינבערג, זיין ברודער, דער דיין ניסן שיינבערג, און דער סחורות, מאטעריאלן, לעדערנע פעלכלעך א. א.

מיט א גאר גרויסן טייל פון דער סומע האט דער „יודן־ראט" באשלאסן באשטיערן די דאקטוירים, וועלכע זענען געווארן דער צילברעט פון אלע מעגלעכע פיילן. די דאקטורים, אין א צאל פון 40—30, האבן נישט געקענט ביי זייער בעסטן ווילן איבערנעמען אויף זיך די דאזיקע לאסט. די ארויפגע־לייגטע שטייערן זענען מיט יעדעם טאג געשטיגן. און עס איז געקומען צו א שטורמישער זיצונג פון פארשטייער פון די דאקטוירים מיטן „יודנראט". צווישן אנדערע איז אויפגעטראטן אויף דערדאזיקער זיצונג ד"ר לייב נאחומאווסקי. א בלייבער, אויפגערעגטער איז ער אויפגעשטאנען און האט אנגעהויבן מיט אן איינגעהאלטענעם רויהיקן טאן:

— א מאל וועט פארצייכנט ווערן אין דער געשיכטע, אז אין א שטעטעלע ב., ווו א מערהייט (די דייטשן און קריסט־לעכע באפעלקערונג) האט זיך אנגעזעצט אויף א מינדערהייט (די יידן) און געמוסן זי פארפאלגן און אונטערדריקן, האט דיזדאזיקע מינדערהייט אויסגעטיילט פון זיך א קלענערע מינדערהייט (די דאקטורים), וועלכע איז פון איר פארפאלגט און אונטערדריקט געווארן...

— איך דערלויב נישט אזוי צו ריידן! — איז אויפגע־שפרונגען און א קלאפ געטאן אין טיש דער דאמאלסטיקער יידן־פרעזעס אווסטי איזיקזאן.

— איך נעם צו ביי אייך דאס ווארט!—האט ער געשריען.

עס איז אנטשטאנען א טומל, א געפילדעריי — און די זיצונג איז איבערגעריסן געווארן.

נאכדעם האט דער „יודנראט" באשטימט א קאמיסיע צוזאמען מיט אייניקע דאקטורים (ד"ר בוסעל, ד"ר שפס), וועלכע זאל אויסהערן די טענות פון יעדן דאקטאר און בא־שטימען די סומע, וועלכע ער מוז באצאלן.

עקזעקוציעס

יעדן טאג האבן די דייטשן געפרעסט, און אויך יוזף ליטווין האט כסדר געהאלטן אין איין נעמען און פאדערן. אינגיכן איז ער באקאנט געווארן מיטן אויפהענגען דריי פויע־רים־„פאר־טיזאנער" אויף די עלעקטריש לאמפן־לאמטערנען,

ביים מאנומענט פון פוילישן אומבאקאנטן זעלנער. אין דעמ־זעלבן פעריאד האט מען אויסגעפירט א עקזעקוציע איבער עטלעכע סאוועטישע געפאנגענע זעלנער ביי שולייענרן אין הויף: מען האט זיי באגאסן מיט בענזין און אונטערגעצונדן לעבעדיקערהייט. צווישן די איז געווען א יידי, וועלכער האט פון די פלאמען אויסגערופן: „זאל לעבן סטאלין! זאל לעבן סאוועט־רוסלאנד!" דאס אלץ האט אנגעווארפן גרויס שרעק אויף דער באפעלקערונג, בפרט אויף די יידן.

עס קומען אן ידיעות וועגן א „אקציע" אויף יידן אין נאענטן שטעטל האראדישטש (ל' תשרי תש"ב), ווו ס'זענען אומגעקומען אויך באראנאוויטשער יידן. מען דערווייסט זיך, אז אין נאוואגרודעק האט מען צענויפגעזאמלט יידן אויפן מארק צוזאמען מיטן דאקטיקן „יודנראט" און מען האט זיי דערשאסן, ווייל ס'איז נישט צוגעשטעלט גענוגארן די געפא־דערטע צאל ארבעטער. צווישן די דערשאסענע — די באנא־נאוויטשער איינווינער בערל שווירא־נסקי און זיין עלטערער זון יאסל (בעקערייי איהאבער) און שמידאוו (גאלאנטעריי־געשעפט).

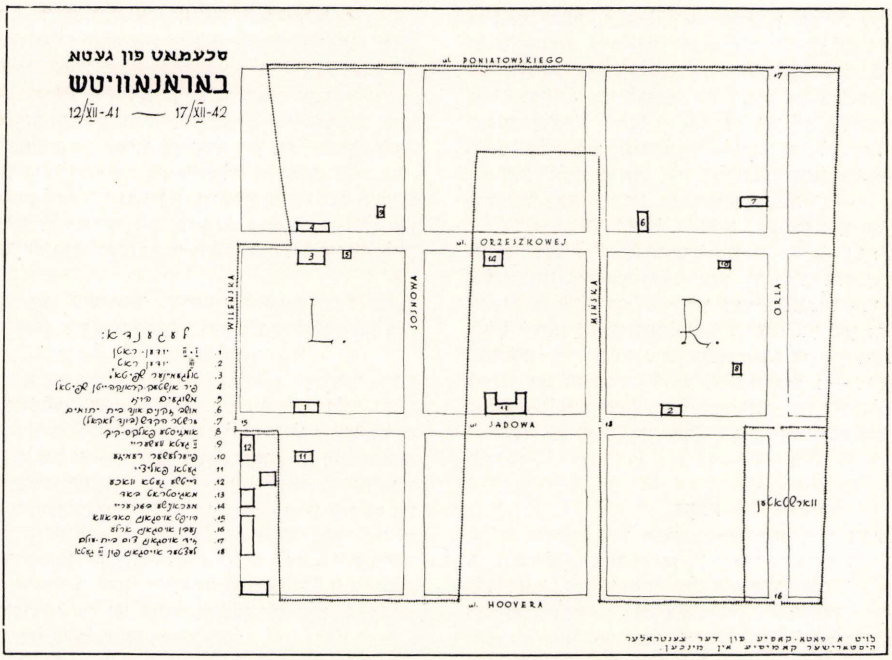
נעמא

די שטימונג אין שטאט ווערט נאך מער דערדריקט, ס'ווערט אלץ מער אקטועלער די פראגע פון גטא. דער „יידן־עלטסטער" איזיקזאן מאכט אלע אנשטרענגונגען, אז מען זאל דעם גטא לאזן אין דעם שטאט־טייל, ווו ס'גיבן נישט ארבעטער גרעסטער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג. ענדלעך גלינגט עס. דער גטא ווערט באשטימט אין דרום־מערבדיקן טייל פון דער שטאט. (זע דעם פלאן!).

קראמפע, דער לייטער פון יידן־סעקטאר ביי דער ציווייל־מאכט, מיטן שפיצרוט אין האנט, אין דער באגלייטונג פון מיסגלידער פון „יודנראט", באטראכט די הייזער. מען דינגט זיך וועגן יעדן הויז. די קריסטלעכע איינווינער ווילן נישט גערן פארלאזן זייערע הייזער. זיי מאכן באמיאונגען מען זאל זייערע הייזער נישט איינשליסן אין גטא. איין טאג גלינגט עס זיי און דעם אנדערן — גלינגט עס דעם „יודנראט".

סוף סוף ווערן ענטגלטיק באשטימט די גרענעצן פון גטא מיט דער אויסרעכענונג, אז אויף יעדן מענטשן זאל אויסקומען איין קוואדראט־מעטער רוים. דער גטא באשטייט פון 2 טיילן, מיט א שמאלן דורכגאנג (ביי דעם הויז אויף מינסקע גאס נר. 100), וואס פארייניקט ביידע טיילן. איין הויז ווערט אויסגעטיילט פאר די אמטן פון „יודנראט", אויף סאדאוות גאס, נישט ווייט פון הויפט־גטא־טויער. א צווייטע קלייניע הייזל אנטקעגן — פאר דער גטא־פאליציי. אין גע־ווענענעם מושב־זקנים, געגרינדעט פון באקאנטן נדבן ישראל־זלמן האלפערין, ווערט איינגעארדנט דער גטא־שפיטאל און אומבולאטאריע. קעגנאיבער — די אינפעקציע אפטיילונג און גטא־אפטייק אויף דער אזשעשקאווע־גאס.

פויערים פירן צונויף קלעצער און שטעכל־דראטן. מען גראבט איין די סלופעס און פארציט די דראטן. מען בויט פאר

אונדז אַ שטייג, מען זאָל אונדז קענען צו יעדן מאָמענט אַרויס־נעמען פון שטייג און קוילענען.

דער אויבנדערמאָנטער ד״ר לוקאַשעניע, דער לייטער פון געזונדהייטס־אָמט בײַם מאָגיסטראַט גיט אָנצוהערענישן, אַז ער וועט זיך באַמיהען לאָזן די יידישע דאָקטוירים — יעדן אויף זײַן פלאַץ אויסערן געטאָ בכדי זיי זאָלן קענען באַדינען צו יעדער צייט די קריסטלעכע באָפעלקערונג.

דער „יודנראַט״ איז קעגן דערדאָזיקער פריווילעגיע פאַר די דאָקטוירים און באָמיט זיך מיט אַלע מיטלען ניט דערלאָזן דערצו. אפשר האָט דאָ געווירקט די קנאה: טאָמער וועט זיין די דאָקטוירים בעסער; טאָמער וועלן זיי זיך קענען לייכטער ראַטעווען. אויך זיינען קעגן די דאָקטוירים, וועלכע ווילנען אין די הייזער, וועלכע ווערן צוגעטיילט צום געטאָ, עס קומט פאַר אַ כסדרדיקער קאַמף צווישן דעם ד״ר לוקאַשעניע און דעם „יודנראַט״ דורך די לייטער פון די געהעריקע סעקטאָרן (געזונדהייטס־און יידן־סעקטאָר) בײַ דער דייטשער ציווייל־מאַכט.

ענדלעך ווערט באַשלאָסן, אַז די דאָקטוירים, וועלכע אַרבעטן אין די קריסטלעכע שטאָטישע הייל־אַנשטאַלטן, וועלן ווויינען אויסערן געטאָ, אָבער ניט אין זייערע ביזאיצטיקע ווויינונגען: עס ווערן אויסגעטיילט פאַר זיי פיר הייזער אויסער „די דראַטן״ האָרט בײַם געטאָ אויף ווילנער גאַס אין דעם קוואַרטאַל פון האָוער גאַס ביז סאַדאָוע. דער געטאָ־צוים גייט דורך הינטער די דאָזיקע הייזער. שוין נאָך דערדאָזיקער באַ־שטימונג, אין לעצטן מאָמענט, געלינגט דעם „יודנראַט״ צו־נעמען איינע פון דידאָזיקע הייזער אויף ווארשטאַטן (שניידער, שוסטער), ווו די דייטשן זאָלן קענען מאַכן באַשפעלונגען, נישט דאַרפנדיק אַרײַנגיין אין געטאָ. די דאָקטוירים באַקומען אַ דער־לויבניש אַרײַננעמען אין דידאָזיקע הייזער זייערע נאָענטסטע משפחה־מיטגלידער. ד״ר לוקאַשעניע גלינגט אויך אַרויס־נעמען דאָקטוירים פון געטאָ־טייל און באַזעצן אין די א. ג. „הייזער״. אין לעצטן מאָמענט געלינגט אים אויך אַרויס־נעמען די הויפט־שוועסטער פון געטאָ־שפיטאָל מינע לאָחאָ־זוויאַנסקי, דעם דאָקטאָרשטער פון געזונדהייטס־אָמט פעלדמאַן ווילהעלם (געוועזענער לערער פון פוילישער מלוכה־גימנאַזיע) אייניקע פאַרמאַצעווטן און לאַבאָראַטאָריע־אַרבעטערינס (דאָלע און האָראָוויץ מיט איר מוטער) און באַזעצן זיי אין דידאָזיקע הייזער. און אינטערעסאַנט: די דאָקטוירים, וועלכע זיינען געווען פריער קעגנער פון „אויסערן־געטאָ״, האָבן זיך גערן באַזעצט דאָ, ווען זיי איז דאָס דערמעגלעכט געוואָרן.

שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אויסער די דאָקטוירים זיינען פאַרבליבן אויך אַנדערע יידישע פאַמיליעס אויסער דעם געטאָ און גאָר ווייט פון אים, צ. ב. די פאַמיליע סטאַווסקי איז פאַרבליבן בײַ זיך אין הויז, ווו ס׳איז געווען אַ פּאַרויק

פון שטריק, די פאַמיליע פון אינזשיניער סינגאַלאָווסקי האָט געווינט אין דער כעמישער פאַבריק מיט וועלכער ער האָט אָנגעפירט, די פאַמיליע פון ציין־דאָקטאָר פידלער — אין זיין קאָבינעט; דערפון האָט דער „יודענראָט" פריער נישט געוווסט און אַזוי אַרום ניט געשטערט. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דידאַזיקע אינווינער האָבן אַ סך מיטגעהאָלפן דעם גטאָ דערמיט, וואָס דורך זיי זיינען געלייפערט געוואָרן שפייז און אַנדערע זאַכן און אַריינגעשמוגלט געוואָרן אונטער די דראָטן אין גטאָ אַריין.

די פריווילעגיע פון ווינען אויסערן גטאָ איז געווען נישט נאָר אין באַראַנאָוויטש, נאָר אויך אין אַלע אַנדערע אַרומיקע שטעט, ווי אין נאָוואָגרודעק, סלאָנים א.א.וו. דאָרט האָבן זיך די „יודנראָטן" נישט קעגנגעשטעלט.

די „קאָלחאָז"

צו אַלע טאָג־טעגלעכע צרות איז צוגעקומען איצט דאָס זוכן אַ דירה אין צוקונפטיקן גטאָ. פאַרשטענדלעך, אַז אויך פראָטעקציע און באַקאַנטשאַפט מיט די אָנפירער האָט דערביי געשפילט נישט קיין קליינע ראָל. האָבנדיק איין קוואַדראָט מעטער רוים אויף אַ פערזאָן האָט מען געמוזט קאָמבינירן, אַז אויסער די בעסט זאָל לכל הפחות זיין אין צימער אַ טיש מיט אַ פאָר שטולן פאַר 20—15 פערזאָנ, וועלכע דארפן דאָ ווינען. דערביבער האָט מען געמוזט בויען נאַרעס, דאָס הייסט אָנבויען בעטן איבער בעטן, אויסנוצנדיק די הויך פון צימער. אָנדערע האָבן אָפילו געמאַכט אין זעלבן צימער נאָך איין שטאָק, מאַכנדיק פון איין צימער 2 צימערן: איינער פון אונטן און דער צווייטער — איבער דעם. עס מוז באַשאָנט ווערן, אַז די צימערן אין באַראַנאָוויטש זענען מערסטנטייל געווען גאָנץ הויכע: 4 מעטער און עטוואָס מער. וועגן אַריינפירן אָנדערע מעבל אויסער בעטן און אַ קליינעם טישל איז קיין רייד נישט געווען. די מעבל פון די אַמאָליקע ווינונגען זענען אָדער איבערגעלאָזן געוואָרן, טיילווייז פאַרקויפט געוואָרן צו די קריסטן, אָדער איבערגעגעבן געוואָרן זיי אויף באַנוצן דערווייל און „אויב עס וועט אַמאָל זיין אַ וועלט און מיר וועלן בלייבן לעבן, וועלן מיר דאָס צוריקבאַקומען". בעטלעך פון קליינע קינדער זענען צוגעפאַסטיקט געוואָרן צו די וועגט. אַ סך האָבן איינגעאָרדנט זייערע געלעגער אויף די בוידעמס.

ס׳זענען געווען זייער וויניק פאַרויסזעענדיקע מענטשן, איבערהויפט פון צווישן די פליטים, וועלכע האָבן איינגעאָרדנט דאָפּל־וועגט אין די צימערן און אַנדערע באַהעלטענישן.

אַ וויכטיק פראָבלעם איז געווען דאָס קאָכן: אין אַ הויז פון 5—4 צימערן מיט אַן אַלגעמיינעם שטח פון 100—80 קוואַדראָט־מעטער, האָבן געווינט ביי 80 פערזאָן, אומגעפער ביי 20 פאַמיליעס און די אַלע האָבן געהאַט נאָר איין קיך. אַ „גליק" איז נאָר געווען, וואָס עס איז נישט געווען וואָס צו קאָכן, אַבער דאָס ביסל „ווארעמס", וואָס מען האָט געמוזט מאַכן, האָט נישט איינמאָל אַרויסגערופן בייז בלוט, קריגעריַען און אָפּט־מאָל געשלעגן. נישט קיין קליין פראָבלעם איז געווען דאָס אָפּטריט־אָרט, וואָס איז, דרך־אגב, געווען אויפן הויף. אַ וויכ־טיקן ענין האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך די וואַסער־פראָגע. קיין וואַסערלייטונגען זענען אין שטאָט נישט געווען. וואַסער האָט מען געמוזט אָנשעפן פון די ברונעמס און אַריינטראָגן אין הויז. ס׳איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ ריי לויט וועלכער די איינוווינער האָבן באַדארפט אָנפילן גרויסע כלים מיט וואַ־סער, אָבער יעדער איינער האָט געהאָט דעם איינדרוק, אַז ער מוז אַרבעטן פאַר די אַנדערע. אויך אויף דעם געביט זענען נישט איינמאָל פאַרגעקומען קריגעריַען. אויך די ריי פון וואַשן און טריקענען וועש, איבערהויפט אין די ווינטער־מאָנאָטן, איז געווען איין אָנגעווייטאָקטע פראָגע. צוליב דעם אַלעם האָט מען יעדעס הויז, וואָס איז באַווינט געווען פון אַ גרויסער צאָל מענטשן, אָנגערופן „קאָלחאָז" ד.ה. קאָלעקטיווע ווירטשאַפט...

אויך דאָס ריניקן די צימערן, דאָס וואַשן פון די פאָדלאָגעס און פענסטער, איז געווען פון די „קאָלחאָזנע" שטרייט־פראָגן.

אויסערסט וויכטיק איז געווען דאָס וואַשן זיך אין דער פרי: כדי נישט פאַרשפעטיקן צו דער אַרבעט האָט מען געמוזט אויפשטיין גאָר פרי, אין דער פינסטערניש און פאַרכאַפן אַ ריי. קיין זייף איז נישט געווען. וועש האָט מען געקאָכט צוזאַמען מיט אַש; ס׳זענען אויך געמאַכט געוואָרן אַלערליי שמירעכצן אויף צום וואַשן די הענט.

צום באָדן זיך איז אייניגעאַרדנט געוואָרן פאַר די יידן אַ געטאָ־באָד; די אַלטע שטאָט־באָד אויף מינסקער גאַס, אויסערן געטאָ, איז אַרומגעצוימט געוואָרן מיט שטעכל־דראָט און אַהין זענען די יידן געפירט געוואָרן גרופענווייז צום באָדן זיך.

פאַרשטענדלעך, אַז די אַלע, וועלכע האָבן געלייגט ווייניקער אַכט אויף רייניקייט, זענען פאַרלייזיקט געוואָרן. צוליב דעם זענען געשאַפן געוואָרן דורך דעם „יודנראָט" סאַניטאַר־קאָמיסיעס. מייסטנס פון פרויען, וועלכע זענען נישט געגאַנגען צו דער אַרבעט אויסערן גטאָ. זייער אויפגאַבע איז געווען צו אָנטפלעקן פאַרלייזיקטע, און ביי די לעצטע זענען אָפּגע־שאָרן געוואָרן די האָר און זיי זענען געשיקט געוואָרן אין באָד. אַן אָלגעמיינע פלאָג אין גטאָ זענען געוואָרן די וואַנצן, וועלכע האָבן נאָכמער פאַרגרעסערט די פיין פון די גטאָ־איינווינער, נישט צום באַשרייבן.

דערווייל ביזן אָפּיציעלן אַריינגיין אין גטאָ, קומען צו נייע גזירות. די יידן טאָרן נישט גענוג פון מעדיצינישע הילף אין די שטאָטישע קריסטלעכע אָנשטאָלטן. אין אַ שנעלן טעמפּ ווערט אויסגעפאַרטיקט דער צוקונפטיקער גטאָ־שפיטאָל און אָמבולאַטאָריעס און די יידן באַקומען דאָרט די געפּאָדערטע הילף. דאָך ווערן זיי אופגענומען אומלעגאָל דורך די יידישע דאָקטוירים אין די אָנשטאָלטן וווּ זיי אַרבעטן נאָך דערווייל. גרייטענדיק זיך צו דער „ווינטער־קאַמפּאַניע" גיבן די דייטשן אַרויס אַ באַפעל, אַז יעדער מוז אַריינטראָגן זיינע פוטערס, פעלצן, וואַלאָנקעס און נייע ווארעמע וועש פאַר די סאָלדאָטן אויפן פראָנט. די יידן מוזן אָפּגעבן זייערע לעצטע ווארעמע זאַכן. עס רוקט זיך אָן אַ ביטערער ווינטער. מען איז אָפּגע־

ריסן, אָן וואָרעמע זאָכן, אָן האָלץ צום הייצן און ס׳דערנעך־טערט זיך די צייט פון פאָרשליסן אין געטא. די אַלע, וועלכע גייען נישט אַרויס צו דער אַרבעט (קינדער, עלטערע, קראַנקע), וועלן זיין פאַרשפאַרט אין געטא און נישט טאָרן אַרויסגיין אין שטאָט. מען זעט נישט קיין אויסוועג.

דער טאָג קומט אָן. דאָס פאַרשליסן פון געטא וועט באָשטימט אויף דעם 12־טן דעצעמבער 1941, 12 אַזייגער בייטאָג. אויסער אַלע יידן מוזן אַרײַנגיין אין געטא אויך די משומדים; דאָקעגן איין גר, וואָס געפינט זיך אין שטאָט, דאַרף נישט גיין אין געטא, ווייל ער איז נישט פון יידישער אָפשטאַמונג, אָבער זיין יידישע פרוי מוז פאַרבלייבן אין געטא. זיערע קינדער פאַרבלייבן מיטן טאָטן אויסערן געטא.

די יידן נוצן אויס די לעצטע מעגלעכקייט פון פרייער באָוועגונג אין שטאָט אויף דערלידיקן פאַרשידענע ענינים, און טראָגן אַריין זייער פאַרבליבענע ביסל „האָב און גוטס״ אין געטא.

עס שלימן זיך די טויערן פון געטא

פֿינקטלעך 12 אַזייגער דעם 12־טן דעצעמבער ווערן די טויערן פון געטא געשלאָסן. ביי די טויערן פונדרויסן ווערט אָוועקגעשטעלט א וואַך פון ווייסרוסישע פּאָליציי מיט ביקסן. איינציקע ווייסרוסישע פּאָליציאַנטן גייען אַרום די שטעכל־דראָט־צוימען, און היטן אַז קיינער זאָל נישט אַרויס פון אונטער די דראָטן. זייער וואַך־הויז גיפינט זיך ביים הויפּט־טויער אויף ווילענסקע גאַס עק סאַדאָווע, אין הויז פון משה מירסקי, וואָס איז אויסערן געטא. מיט דער ווייסרוסישער וואַך פירט אַן א דייטשער זשאַנדאַרמעריע־וואַכמייסטער. פון דער זייט פון געטא שטייט אין טויער א יידישער פּאָליציסט. אַלע אָפּצייכנונג פון די יידישע פּאָליציאַנטן דינט א אַרמבאַנד פון טונקל־בלויען פּאַרב מיט דער אויפשריפט „אָרדנונגס־דינסט״ און מיט א קיילעכדיקן שטעמפּל פון געביטס־קאָמיסאַריאַט.

אין געטא זענען פאַראַן נאָך 2 טויערן: אייגער אין מערב־צפון טייל און דער צווייטער אין מערב־דרום טייל פון געטא. דער לעצטער איז געווײַנלעך פאַרשלאָסן אויף א שלאָס און ווערט געפּפנט אויף אַרויספירן די געשטאַרבענע אויף יידישן שטאָטיקן בית־עלמין.

נאָכן פאַרמאַכן דעם געטא באָקומען די אַרבעטער, וועמענס אַרבעטס־פלעצער זענען אויסערן געטא, באַשייניגן אויף אַרויסצוגיין פון געטא. אין געטא ווערן אַרײַנגעלאָזן אַלע יידן אָן א קאָנטראָל פון די שיינען, ביים אַרויסגיין פון געטא ווערן זיי אָבער קאָנטראָלירט דורך דעם ווייסרוסישן פּאָליציאַנט ביים טויער.

דאָס אַרײַנגיין פון סתם דייטשן, ווייסרוסישע פּאָליציי און ציווילע אַרישע באַפעלקערונג — איז פאַרבאָטן. די לעצטע גייען אַרום די דראָטן און זענען צופרידן פון דעם, וואָס מען האָט פאַרשפּאַרט די יידן הינטער דעם צוים. אין געטא קענען אַרײַנגיין נאָר געסטאַפּא־מיטגלידער, פאַרשטייער פון געביטס־קאָמיסאָר און דייטשער זשאַנדאַרמעריע. אויך די ווייסרוסישע געהיים־פּאָליציי האָט אַרײַנטריט אין בנין פון „יודענראַט״.

דאָס לעבן אין געטא הויבט זיך אָן סטאַביליזירן, מען ווערט געווויגט צו די צרות און צום לעבן אין ענגשאַפט אין שמוץ. דער „יודנראַט״ פירט אויס זיינע פאַראַרדנונגען דורך דער געטא־פּאָליציי. ער שטעלט מיט זיך פאָר די רעגירינג פון דער מדינה, וואָס הייסט געטא. זיינע מיטגלידער הויבן ייך אָן פילן ווי מלוכה־מענער, ווען דער יידן־עלטסטער גייט אַריין אין געטא־פּאָליציי־געביידע מוזן אַלע אָנווועזנדע אויפשטיין און סאַלוטירן, און דער אָנפירער גיט אים אויבער דעם ראַפּאָרט. א טראָגי־קאָמעדיע אין טראָגישן געטא־לעבן! דאָך מאָכט דער „יודנראַט״ אַלע באַמיונגען און אָנשטרענגונגען צו פאַרבעסערן די לעבנס־באַדינגונגען פון די איינוווינער און זאָרגט פאַר רעגולערער באַשפייזונג. הונדערט גראַם שוואַרץ ברויט איז די אָנגעצייכנטע ראַציע פאַר א פערזאָן. פון צייט צו צייט גלינגט צו באַקומען א ביסל צעפוילטע גשפּאַרענע קאַרטאָפל, א מאָל א ביסל פערל־גרויפן און עטוואָס בוימאייל.

עס שטייט אין דרויסן א שוורער, פראָסטיקער ווינטער. דאָס וואָסער אין די הייזער ווערט פאַרפראָרן. האָלץ צום באַהייצן די אויוונס איז ווייניק. פון צייט צו צייט גלינגט די אַרבעטער אַריינבערגנגן שטיקעלעך האָלץ און ברעטלעך, און מיט דעם באַנוצט מען זיך צום אויפקאָכן דאָס ביסל „געקאָכץ״ און אָנצוואַרמען די לופט אין די צימערן.

יעדן פרימאָרגן גייען אַרויס טויזנטער מענטשן מענער אין פרויען צו דער אַרבעט. די וועלכע אַרבעטן אין פאַרמאָכטע הייזער, וואָס אַרבעטן זיך אָן און באַקומען א מאָל עפּעס וואָס אויפן צום עסן; אָבער די אָנדערע, וועלכע אַרבעטן אויפן פריען לופט, פרוירן דעם גאַנצן טאָג. אַרויסגייענדיק פון געטא טראָגט מען אַרויס יעדעס מאָל עפּעס צום פאַרקויפן, און צוריקגייענדיק כאַפּט מען זיך אַריין אומבאַמערקטערהייט אין א קריסטלעכן געשעפט און מען קויפט עטוואָס איין פאַר דער הונגערנדיקער פאַמיליע. טאָקע דערפאָר ווילן א סך געריכטער אַרויסגיין צו דער אַרבעט, ווי צו בלייבן „אינ־דערהיים״.

אויסערדעם, וואָס א סך האָבן אויסצושטיין ביי דער אַרבעט, איבערהויפט ביי די דייטשן, זענען שטענדיק זייערע גערדאָנקען פאַרנומען מיט זייערע משפחות, וועלכע זענען אין געטא אָן אומגעקערט: די פאַרבליבענע אין געטא זענען קיינמאָל נישט רוהיק און זאָרגן פאָר די אַרויסגעגאַנגענע צו דער אַרבעט. קוים וואָס מען דערלעבט זיך זען געזונט און גאַנץ איינע מיט די אַנדערע. אויך ביים אַרײַנגאַנג אין געטא, ביים טויער, קומען פאָר אָפט רעוויזיעס, און די ווייסרוסישע פּאָליציי נעמט צו אַלץ, וואָס זיי ווי עפּעפּנען, די ערשטע ציט קוקט מען נישט אָזוי, אָבער שפּעטער ווערט אַלץ שטרענגער און שטרענגער.

נאָכן אומקערן זיך פון דער אַרבעט ווערן די אַרבעטער אַרומגערינגלט פון זיערע באַקאַנטע און נאָכעפּערעט ווען נייס אינדרויסן. אַנדערע גיט זיך איין ליידענען א צייטונג ביי

דער אַרבעט און אַנדערע — אַפֿילו הערן ראַדיאָ. אַמבעסטן, פֿאַרשטייט זיך, ווילט זיך הערן די נייס אין דער אויפֿפֿאַסונג פון די אָפּטימיסטן. מען קען אָבער נישט זיין אָפּטימיסטיש ווען עס דערגיינען ידיעות וועגן מאָרד־„אַקציעס" — פון יידן אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך. מען דערוויסט זיך וועגן דעם דורך קריסטן און אַ מאָל דורך אַ יידן, וועמען עס גלעזנגט זיך אַריינשמוגלען אין געטאָ. פון צייט צו צייט גיט זיך איין אַרויסשיקן אַ בריוועלע צו קרובים און באַקאַנטע, און אַמאָל אויך באַקומען אַ ביסל שפּייז פון די, וועלכע ווילינען אין די קלעינע שטעטלעך, ווו קיין געטאָ איז נישטאָ און זיי קענען נאָך קומען אין באַריהרונג מיט די אַרומיקע פּויערים. דאָס אַלץ וועדט געמאַכט מיט גרויס ריזיקע. איינמאָל וועדט אַזאַ בריוועלע געכאַפּט און די פּרוי בראָווין, וועלכע האָט דאָס געשריבן צו איר פאָטער אין לעכעוויטש, וועדט צוליב דער עבירה דערשאָסן צוזאַמען מיט איר זויגקינד.

שחיטות אין לעכעוויטש און סלאָנים

אינגיכן וועדט באַקאַנט, אַז אַלע יידן פון לעכעוויטש זענען „ליקווידירט". מיר דערוויסן זיך איינצלהייטן: ווען מען האָט די דאָרטיקע יידן געבראַכט צו די גריבער, האָט דער געווּעזענער בראַנאָוויטשער סוחר, דער אַלטער גרשון ברעגמאַן געבעטן די מערדער, זיי זאָלן דערלויבן די יידן זאָגן ווידוי. אין אַנבליק פון טראָגישן מאָמענט מאָבט די ביטע אַ רושם אויף די מערדער — און זיי באָוויליגן.

דער אַלטער ברעגמאַן טוט אָן זיין טלית, וועלכן ער האָט מיטגענומען אויף זיין לעצטן וועג, און הויבט אָן זאָגן און אַלע זאָגן אים נאָך מיט אַ צעבראָכענער שטים און שטיל־גוויין. די מערדער רוקן זיך אָפּ און וואַרטן געדולדיק. באַלד פֿאַרענדיקן וועגדעט ער זיך צו די מערדער און זאָגט:

— מיר זענען גרייט!

די מערדער נעמען זיך צו זייער „אַרבעט". צווישן די אומגעקומענע — דער געווּעזענער בראַנאָוויטשער איינווווינער, דער אָפּטייקער אלתר קורכין מיט זיין פאַמיליע.

באַלד ווערט מען געווויר ווען אַ שחיטה אין סלאָנים, אין וועלכער עס זענען אומגעקומען אויך באַראַנאָוויטשער איינווווינער, צווישן אַנדערע די פרוי פון באַקאַנטן ציוניסטישן טויער יצחק יאַסינאָווסקי. די טאָכטער פון באַקאַנטן מאַנופֿאַקטור־סוחר פוקסמאַן סאַניע, וועלכע איז געווען באַשעפטיקט אַלס קראַנקן־שוועסטער איז אויך געמומען געווארן צו די גריבער, און נאָכדעם ווי מען האָט אויף איר געשאָסן איז זי אַ פֿאַרווונדעטע, אָבער לעבעדיקע — אַריינגעפאַלן אין אַ גרוב מיט דערשאָסענע. אין דער טונקלקייט פון דער נאָכט האָט זי זיך אַרויסבאַקומען פון צווישן די טויטע און זיך אַוועקגעשלעפט אין קריסטלעכן שפּיטאָל, ווו זי האָט פּריער געאַרבעט. איר ווונד איז פֿאַרבאַנדאַזשירט געווארן, און מען האָט זי אַריינגעלייגט אין אַ בעט. עמיצער פון די שפּיטאָל־אַרבעטער האָט וועגן דעם דערטראָגן דער גהעריקער מאַכט, און מען האָט זי אַרויסגענומען פון שפּיטאָל און דערשאָסן. ידיעות פון די אַרומיקע שטעטלעך באַקומען מיר אויך אויף אַן אַנדער אופן: פון צייט צו צייט ברענגען די דייטשן אַריין אין געטאָ יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך און ווייזן זיי איבער דעם „יודענראַט" צום איינאַרדנען אין געטאָ. דאָס זענען די שׂרית הפּליטה, איבערגעבליבענע יידן־ספּעציאַליסטן נאָכן ליקווידירן פון זייערע שטעטלעך, אַמאָל — אַרויסגענומענע פון זייערע היימען פֿאַר דער ליקווידאַציע.

פּרווון פון אנטלויפן

אין געטאָ איז אויך נישט רוהיק אינגאַנצן, מען לעבט אין אַ פערמאַנענטן שרעק: אָט קומט אַריין אין „יודנראַט" איינער פון געסטאַפּאָ און מען איז שוין אין געטאָ דערציטערט; וואָס פֿאַר אַ גזירה האָט ער געבראַכט? וואָס פֿאַדערט ער? דאָ ווידער קומט עמיצער פון געביטס־קאָמיסאַריאַט. דערווייל פֿאַרבאַלטן זיך אַלע אין די הייזער ביז ער גייט אַוועק. אויך פון „יודענראַט", איז דאָ אַן אָנזאָג, מען זאָל זיך נישט דרייען אין די גאַסן פון געטאָ, איבערהויפּט אַרום דער געביידע פון „יודענראַט", כדי זיך נישט ווארפן אין די אויגן פון די מערדער. פון צייט צו צייט נעמט מען צו יונגע לייט פון געטאָ און מען שיקט זיי אַרויס מיט טראַנספאָרטן פון פערד און בהמות אין אַלע ריכטונגען: קיין לעמבערג, ווארשע א.א. זייער אַרבעט באַשטייט אין פֿאַרנעמען זיך מיט די בהמות אין וועג: געבן זיי עסן און טרינקען, אונטערוועמען זיי, שפּעטער „ליקווידירט" מען זיי, אַדער מען וואַרפט זיי אַריין אין געטאָ פון דער שטאָט, ווו ס'איז די ענד־סטאַנציע פון טראַנספֿאַרט.

ס'קומען אָן ידיעות פון וואַרשע און מיר לייענען אויך אין אַ צייטונג, אַז דאָרט זענען געשאַפֿן געוואָרן גרויסע וואָר־שטאָטן אין געטאָ, וואָס אַרבעטן פֿאַר דער דייטשער אַרמיי. מען הויבט אָן טראַכטן, אַז דאָרט איז מען זיכערער מיטן לעבן, ווי ביי אונדז. מען זוכט וועגן ווי צו באַקומען זיך אַהין. ווען מען דערוויסט זיך, אַז מען דאַרף אָפּפירן אַ טראַנספֿאַרט מיט בהמות קיין וואַרשע, געפינען זיך אַ סך בחורים, איבערהויפט פון די פּליטים פון יענע געגענטן, וועלכע מעלדן זיך פרייוויליק צו דערדאָזירקער אַרבעט.

די עלטערע און פֿאַמיליע־מענטשן זוכן אַנדערע וועגן. אַנטשטייט אַ פֿאַרצווייגטע, אומלעגאַלע אַרגאַניזאַציע פון קריסטן אין צוזאַמענארבעט מיט דייטשן, וואָס פֿאַרנעמט זיך מיט מאָכן פּאַלשע פּאַפּירן און מיט אָפּטראַנספֿאַרטירן מענטשן אין פֿאַרמאַכטע אויטאָס קיין וואַרשע, פֿאַרשטייט זיך, אַלץ פֿאַר גרויסע געלטער. אייניקע גרופּעס געלינגט אַזוי אַרום צו פֿאַרלאָזן אונזער געטאָ. אַלע וועדט געמאַכט געהיים, אַז אַפֿילו די נאָענטסטע שכנים פון „קאָלחאָז" וויסן נישט פון דעם. איינמאָל געשעט אַבער אַ דורכפּאַל: נאָכן אַריינגיין אין אויטאָ וועדט די מאַשין אַרומגערינגלט פון געשטאַפּאַ־לייט און אַלע ווערן געכאַפּט. די שטראָף איז אַ בעט. עמיצער פון די שפּיטאָל־אַרבעטער האָט וועגן דעם דערטראָגן דער גהעריקער

וואַרשעווער כירורג באַקאַנט, וועלכער איז באַקאַנט אין בראַנאַוויטש זינט זיין קומען אַלס פליט אין 1939.

איינמאָל אַ שבת פרי, וועז די אַרבעטער קלייבן זיך אַרויסגיין פון גטאָ, וועדט דער טויער נישט געפענט (געווייַ־ לעך איז ער געשלאָסן דעם גאַנצן אָוונט און נאַכט: פון נאָך די אַרבעט־שעה'ן ביז צום אַרבעט־אַרויסגאַנג). עס אַנטשטייט אַ פאַניק אין גטאָ, מען ווייס נישט, וואָס דאָס באַדייט. פון געביטס־קאָמיסאַריאַט רופט מען צונויף די „יודענראַט״־ מיטגלידער. ביי אַ שעה וועדן זיי געהאַלטן און געפֿאַרשט וועגן טיפוס־פאַלן אין גטאָ. נאָך אַ פאַרזיכערונג, אַז קיין טיפוס־קראַנקע זענען נישטאָ און נאָך אַ שטרענגן פארזאָג, אַז וועגן יעדן פאַל מוז אין דער צוקונפט געמאַלדן וועדן, לאָזט מען אַפּ די מיטגלידער פון „יודענראַט״ — און די טויערן פון גטאָ וועדן געפענט. די אַרבעטער גייען אַרויס. „אבי אַפּגעקומען מיט שרעק!״

טעג נאָך טעג פאַרגייען. מען געווינט זיך צו צו די הערשענדיקע באַדינגונגען. מען הויבט אָן זוכן מיטלען אויף צו פאַרבעסערן דאָס לעבן. מען הויבט זיך אָן „אייַנרד־ נען״. הגם מען צאָלט נישט פאַר דער אַרבעט דאָך טרעפט זיך, אַז די קריסטלעכע אַרבעטס־גבעבר וואַרפן צו אַ פאָר מאַרק דעם פאַריאָכטן צו זיי יידן.

אין אַ שיינעםווינטער־טאָגנאַכט גייען אַריין אין גטאָ אייניקע געסטאַפֿאָוצעס מיט נאָך עטלעכע „יידנפרעסער״ פון געביטס־קאָמיסאַריאַט מיט קראַמפּען בראש. אַרומגערינגלט דורך זיי גייט מיט אַ בלייכער, דערשראָקענער ייד. אָלע אין גטאָ באַהאַלטן זיך. די נאַציס באָפֿעלן, אַז דער „יודענראַט״ זאָל צענויפזאַמלען די יידן פון גטאָ. איצט דערקענט מען דעם מאָן — דאָס איז דער דאָמען־שנייַדער אהרן אַמסטיבע־ וויצקי. קראַמפּע לייענט דעם אורטייל: היות ווי דער ייד האָט געפאַדערט געלט פאַר זיין אַרבעט ביי דער שניידערין שוליייקא, וואָס איז קענן די אַרויסגעגעבענע געזעצן פון דער דייטשער מאַכט, וועדט ער „פאַר סאַבאָטירן דייטשע געזעצן״ פאַראורטיילט צום טויט דורך שיסן. און באָלד אויפן אָרט, אין די אויגן פון אָלע פאַרזאַמלטע וועדט ער דערשאָסן.

דער „יודנראַט״ ארגאניזירט סקלאדעס

די פאַדערונגען פון די דייטשן וועדן אָלץ גרעסער. די באַשטעלונגען פון אָלערליי נויטיקע פאַר זיי זאכן — אָלץ מער. נישט איינמאָל פאַדערן זיי אַז די באַשטעלונגען זאָלן אין משך פון מינוט דערליידיקט וועדן. דאָס באָוועגט דעם „יודנראַט״ צו אַרגאַניזירן סקלאַדעס, וווּ אָלץ, וואָס איז נאָך מעגלעך, זאָל זיין אויפֿן פלאַץ, אַז מען זאָל גלייך קענען אַרויסגעבן דאָס געפאַדערטע. די סקלאַדעס מוזן אָנגעפילט וועדן מיט זאכן און דאָס מוז מען, פאַרשטענדלעך, נעמען ביי די יידן אין גטאָ. ביי די, וועלכע וווינען אויסערן גטאָ, האָט דער „יודענראַט״ נישט קיין רעכט צו מאַכן רעוויזיעס. נאָך געהעריקע באַמיונגען גלייבט עס אים צו באַקומען אַ דערלויבעניש פון קראַמפּען, אויף דורכצופירן רעוויזיעס אין רעקוויזיציעס אויך אין די באַווינטע פון מעדיציניש פּער־ סאָנאַל דרעי הייזער אויסערן גטאָ. אין איינעם אַ אָוונט וועדן די הייזער אַרומגערינגלט פון יידישע גטאָ־פאַליציי. מען לאָזט נישט אַריין און מען לאָזט נישט אַרויס. דער פאַליציי־מייסטער מיט דעם „יודענראַט״־פאַרשטייער מוליק איזראעל קומען אַריין — און ס'הויבט זיך אָן די רעוויזיע. זיי ריידן נישט מיט זייערע גוט־באַקאַנטע פון יאָרן. — „אין צייט פון אויספירן דאָס אמט טאָר מען נישט רעדן״—זאָגט דער פאַליציי־נאָטשאַל־ ניק אין דער רוסישער שפּראַך.

די רעוויזיע וועדט דורכגעפירט זייער גענוי און אָלע זאָכן, וועלכע האָבן אַ ווערט, וועדן צוגענומען נאָכן אויס־ שרייבן אַ פראָטאָקאָל דורך מוליק איזראעל. עס העלפֿן נישט קיין שום רייד. אויף אָזאַ אופֿן האָט זיך דער „יודענראַט״ אָפּגערעכנט מיט די, וועלכע האָבן געהאָט די העזה צו וועלן ווינען אויסערן גטאָ.

עס מוז צוגעגעבן וועדן, אַז נישט איינמאָל זענען פון די סקלאַדעס אַרויסגעגעבן געוואָרן זאכן אויך יידן אין גטאָ, וועלכע האָבן זיך געוויקלט אין אַ בגד.

עס באַקומט זיך אין איינעם אַ פרימאַרגן אַ באָפעל אין „יודענראַט״, אַז אָלע יידן מוזן דערשיעגנדיק אַ דייטש אין גאָס, אַראָפּגעמען פאַר אים דעם היט. דערביי וועדט ענגוי באָגעגענען, ווי־אזוי דאָס דאַרף געמאַכט וועדן. דאָס איז נישט קיין נאַרמאָלע באַגריסונג. דאָס מוז געמאַכט וועדן אויף אַזאַ אופן: באַמערקענדיק אין וועג אַ דייטש מוז מען גיך אָנכאַפּן מיטן רעכטן האָנט דאָס היטל און מיט אַ שנעלער באָוועגונג אַראָפּכאַפּן פון קאָפּ און געשווינד אַראָפּלאָזן די האָנט מיט דעם היטל ביז די קני און אַזוי האָלטן די האָנט מיט דעם קאָפּ־ צודעק ביז דער דייטש איז פאַרביי. ערשט דאָן קען מען אים אָנטאָן צוריק. פאַר נישט אויספירן דעם באָפעל — טויט־ שטראָף. מיר האָבן באַשלאָסן גיין אָן היטלען, בכדי אויסצו־ מיידן דיזאַזיקע פאַראַרדנונג, אָבער דערווייל איז געווען ווינטער און מען נישט געקענט אַרומגיין אָן אַ קאָפּ־ צודעק.

מערקווירדיק, אַז אַ סך דייטשע סאָלדאַטן און איבערהויפט אָפּיצערן האָבן נישט געווּסט פון דעם באָפעל און, וועז מיר פלעגן „אַראָפּכאַפּן״ די היטלען, האָבן זיי אונז סאָלוטירט אויפן מילימערישן שטייגער. דאָס האָט באַוווּיגן נאָך אייניקע מאָנאַטן דעם געביטס־קאָמיסאַר אָפּצורופן די גזירה.

דאָן איז ווידער געקומען צו אינזידענטן מיט דייטשן, וועלכע האָבן נישט געווּסט פון אָפּשאָפן פון דאָזיקן באָפעל: זיי פלעגן צעשלאָגן די אָנגעטראָפענע יידן פאַר נישט אַראָפּ־ נעמען די „מיצען״.

אילוזיעס

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך קומען פאַר כסדר שחיטות און אַז אָנדערע פלעצער זענען שוין „יודן־ריין״, טראַכטן די באַראַנאָוויטשער יידן, אַז זיי וועט דאָס אויסמיידן: מען נויטיקט זיך אין

זייער אַרבעט. חוץ דעם געפינט מען שטענדיק אַן אויסרייד פאַר די פאַרגעקומענע יידן־אויסראָטונגען: פאַרבינדונגען מיט פאַרטיזאַנער, נאַענטקייט פון פאַרטיזאַנער א.א.וו. מען איז אויך איינגעגלויבט אין פרעזעס פון „יודנראַט", אַז ער וועט פאַרהיטן די יידן מיט זיין קלוגער האַנדלונג לגבי די דייטשן.

כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם געדאַנקען־גאַנג פון די באַראַוויטשער יידן איז פאַלגענדער פאַקט: אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט מען געזען פאָרן איבער דער נאַרוטאָוויטש־גאַס (אַמאָליקע פאַסט־גאַס) אַ גרויסע צאָל פורן מיט ציגיינער מיט זייערע פרויען און קינדער; זיי זענען פאַרהאַלטן געוואָרן דורך דער געשטאַפּאַ און אריינגעפירט געוואָרן אין געשטאַפּאַ־הויף (דאָס געוועזענע הויז פון „אַזע") און דאָרט זענען זיי אַלע דערשאָסן געוואָרן; דערוויסנדיק זיך פון דעם, האָבן די יידן גלייך „פאַרשטאַנען", אַז די נאַציס האָבן מורא געהאַט פאַר די ציגיינער אַז זיי קענען זיך פאַרנעמען מיט שפיאָנאַזש צוליב זייער וואַנדער־לעבן, און דערפאַר זענען די ציגיינער „ליקווידירט" געוואָרן. אביבערהויפט ווילט זיך נישט טראַכטן פון גרויזאַמע זאַכן, און בזיון לעצטן מאָמענט טראַכט יעדער אינער, אַז מיט אים וועט „דאָס" נישט געשען, ווייל...

דאָך האָבן אַנדערע יידן באַמיט זיך אַרויסגיין פון געטאָ און ווינען צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. פאַר־שטענדלעך, אַז דאָס האָבן געקענט טאָן נאָר אַזעלכע, וועלכע זענען געווען אומבאַקאַנט אין שטאָט און האָבן נישט געהאַט קיין יידישן אויסזען. אַזוי האָט זיך איינגעגעבן דער פרוי פון באַראַנאָוויטשער דאָקטאָר ברעסלאָוו מיט איר שוועסטער אַרויסגיין פון געטאָ און ווינען אין שטאָט אלס „אַריערין". עס איז געווען אַפילו אַ יידּ מיטן נאָמען ליברעצקי וועלכער האָט געאַרבעט אין געביטס־קאָמיסאַריאָט אלס דאָלמעטשער, און ער מיט זיין פרוי זענען אַנגעגאַנגען אלס נישט־יידן.

פרשה משומדים

אויך די משומדים האָבן זיך באַמיט אַרויסצובאַקומען זייערע פרויען פון געטאָ און אינייקע האָט זיך דאָס איינגעגעבן: דער טאָכטער פון ביטענסקי דעם שניידער איז דערלויבט געוואָרן אומקערן זיך צו איר קריסטלעכן מאַן, וועלכער האָט געדינט אין דער געהיים־פאָליציי, מיט דעם באַדינג, אַז זי זאָל דורכמאַכן אַ קאַטאַראַקט־אָפּעראַציע, כדי זי זאָל מער נישט קענען געבוירן קינדער. אינייקע טעג פאַר דעם „גרויליקן פורים" איז זי אַריינגענומען געוואָרן אין שטאָטישן שפיטאָל, ווו דער דאָמאָלסטיקער שפיטאָל־דירעקטאָר, דער ווייסרוס פראַווקאָ האָט אין די נאָך־פורים־טעג אויסגעפירט איבער איר די אָפּעראַציע.

עס האָט זיך אויך איינגעגעבן אַ פאַסט־באַמטן אַרויס־צונעמען פון געטאָ זיין אָפּטריניקע פרוי, וועלכע פלעגט, דרך אגב, שטענדיק ערב שבת בענטשן ליכט.

אַנדערע משומדים, ווי צ. ב. דער בריסקער קירורג ד״ר מיקיצינסקי, וועלכער האָט אין די מלחמה־יאָרן געאַרבעט אין באַראַנאָוויטש, זענען אַרויסגעפאָרן אין אַרומיקע קלענערע שטעטלעך און זיך דאָרט באַזעצט אַלס אַריער. ד״ר מיקיצינסקי איז אַריבערגעפאָרן אין ביטען און פלעגט אפילו שפילן אויפן קלויסטער־אָרגל אין צייט פון די זונטיק־גענטן, אָבער אויך דאָס איז אים נישט בייגעשטאַנען: קריסטן האָבן אים געמסרט און ער איז דערשאָסן געוואָרן אַלס ייד.

אַזוי מער וויניקער האָט אויסגעזען דאָס געטאָ־לעבן ביז די ערשטע טעג פון מערץ 1942.

די פורים־„אקציע"

(די ערשטע מאָסן־שחיטה אין באַראַנאָוויטש 1942)

אָנפאַנג מערץ 1942. די זון שיינט און שיקט אירע פרי־לינגס־שטראַלן צו דער אין שניי־איינגעהילטער ערד. אויך בייַ די יידן, פאַרשפּאַרטע אונטער שטעכל־דראָט אין ענגן געטאָ, דערוועקן זיך האָפנונגען. אַוועק איז אַ קאשמאַרנער ווינטער, פול מיט נויט און פיין, גרויליק און צרות. מען דאַרף אָבער האָפן... האָט דאָך דער געביטס־קאָמיסאַר צוגעזאָגט, אַז אין באַראַנאָוויטש וועט די יידן קיין שלעכטס נישט געשען. זיי אַרבעטן דאָך פליסיק, און דער „יודנראַט" שטעלט צו די דייטשן אַלץ, וואָס נאָר זיי פאַרלאַנגען. „די יידן דאָ" — האָט ער צוגעגעבן — זענען דאָך אַנדערע ווי די פון די אַרו־מיקע שטעט און שטעטלאָך, וועלכע מען האָט אומגעבראַכט". 2־טער מערץ. ערב פורים. נאָכן שווערן אַרבעטס־טאָג זאַמלען זיך צענויף אין באַזונדערע הייזער גרופּעס פון יידן און מען לייענט די מגילה.

שושנת יעקב צהלה ושמחה... מען ווינשט זיך מ׳זאָל איבערלעבן דעם המן פון אונזערע צייטן און מען גייט זיך פאַנאַנדער פול מיט בטחון אין אַ בעסערער צוקונפט.

*

נישט פאַרגעפילט האָבן די יידן, וואָס דער מאָרגן וועט זיי ברענגען. נישט געווסט האָבן זיי, אַז שטרייכער האָט זייַן בלוט־זויגעריש בלעטל געשריבן — אין „שטירמער", אַז דאָסמאָל וועט שוין מער קיין אסתר־קע צום ראַטעווען די יידן נישט זיין. נישט פאַרגעפילט האָבן די באַראַ־נאָוויטשער יידן, אַז דער פור — דער גורל פון זייער אומקום איז אַנגעצייכנט געוואָרן דורך דעם געביטס־קאָמיסאַר וועראַנע, דורך דעם לייטער פאַר יידישער ענינים קראַמפּע און דורך דעם אַנפירער פון ס.ד. אמעלונג אויף פורים.

דינסטיק, 3־טער מעץ 1924. פורים פרי, נאָך דער מגילה גייען אַלע אַרבעטער, ווי געווייזלעך, אַרויס פון געטאָ צו די אַרבעטס־שטעלן. אין דרויסן שטייט אַ שיינער וועטער. אַרום און אין געטאָ איז אַלץ רוהיק. עס לאָזט זיך נישט מערקן קיין שום פאַרדעכטיקעס.

אָבער שוין מיטאָג־צייט דערשפירט זיך עפעס אומ־היימלעכעס אין דער לופט: ניטט אַלעמען לאָזט מען אַרויס דורך דעם הויפט־געטאָ־טויער צו דער אַרבעט; פון צוויי־טויער לאָזט מען נאָך אַרויס. נישט לאַנג דויערט עס, און אויף פון דעם טויער לאָזט מען שוין נישט אַרויסגיין. אַריינגיין איז דערלויבט דורך ביידע טויערן.

נאָך אַ מאָמענט, און צום הויפּט־טויער פֿאָרט צו אַ לאָפּט־אויטאָ. פון אים שפּרינגען אַרויס דייטשן אין העלמען. מען פֿאַרמאַכט דעם טויער און אַנטקעגן געטאָ שטעלן זיי אַוועק אַ פּולעמיאָט. מען לאָזט שוין אויך נישט אַריין דורך דעם טויער. אַרייַנגיין דאַרף מען נאָר דורך דעם צווייטן טויער.

דער „יידן־עלטסטער״, איזיקזאָן, וועלכער האָט אַ צייגניש אויף אומגעשטערטן אַרויסגאַנג פון געטאָ, ווערט נישט אַרויס־געלאָזט און יעדע האָפענונג וועגן אינטערוועניץ ביי דער מאַכט ווערט צונישט. זיין פֿאַרטרעטערין, די אחריות־פֿולע פֿרוי זשעניע מען, וועלכע געפֿינט זיך איצט אויסערן געטאָ (זי איז אַרויס פֿריער, מאַכט אַלע באַמיאונגען אויפֿגענומען צו ווערן דורך די מאַכט־אַרגאַנען — אָבער אומזיסט.

— וואָס טוט מען? — וווהין גייט מען? — אַלע טירן זענען געשלאָסן, קיינער וויל הייַנט נישט אויפֿמעמען — מורמלען שטיל אירע ליפּן. זי גייט אין געטאָ כדי צו זיין צוזאַמען מיט אַלע יידן.

אינצווישן ווערט דאָס גאַנצע געטאָ אַרומגערינגלט דורך אַ שטאַרקן פּאָליצײַ־קאַרדאָן פון ווייסרוסן מיט געווער אין די הענט. איבער די גאַסן פון שטאָט פֿאָרן אַרום אויף מאָטאָ־ציקלען מיט דייטשע פעלדשוצאַנדאַרמען. די יידן, וועלכע קערן זיך אום פון דער אַרבעט, ווערן אָפּגעשיקט צום אַרייַנגאַנג דורכן צווייטן טויער.

אין געטאָ, וואָס איז אין פֿאָרם פון אַ „ח״, קומט דערווייל פֿאָר פֿאַלגענדעס: די יידן פון דעם טייל ווו עס געפינט זיך דער הויפּט־טויער, ווערן אויפֿגעפֿאָדערט צו פֿאַרלאָזן די הייזער און איבערגיין אין דעם צווייטן טייל פון געטאָ, מיט־נעמענדיק עסן אויף איין טאָג. מיט דער דאָזיקער איבערזיד־לונג פֿאַרנעמט זיך די ווייסרוסישע פּאָליצײַ און די יידישע „געטאָ־פּאָליצײַ״. פֿאָר אַלעם ווערן איבערגעטראָגן די קראַנקע פון געטאָ־שפּיטאָל.

אַ סך יידן פֿאַרבאַהאַלטן זיך אין די קעלערן, אויף די בויידעמער און אין אַנדערע לעכער.

די „געטאָ־פּאָליצײַ״ באַקומט אַ באַפֿעל צו גיין פון הויז צו הויז און רופן די פֿאַרבאַהאַלטענע יידן, אָן זיי זאָלן אַרויס־גיין, אָן עס דראָט נישט קיין געפֿאָר. זיי האָבן עס געטאָן, אָבער אייַנצייטיק געבן זיי צו: „יהודים, לא!״

די גאַנצע נאַכט זענען די הייזער אין דעם טייל געטאָ אָן אויפֿזיכט. די ווייסרוסן גייַען פון שטוב צו שטוב, פֿאַראָמירן און רויבן.

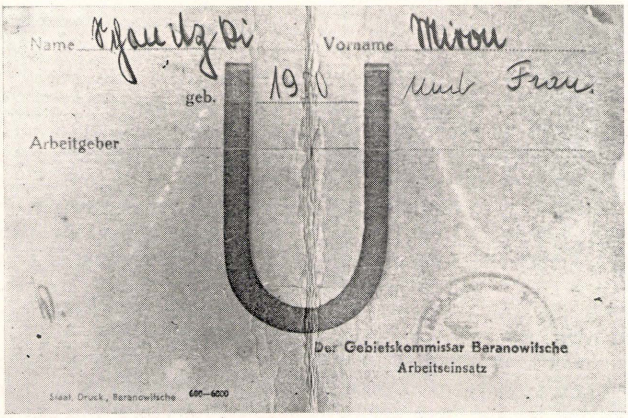
די אַלע אויבנדערמאָנטע הכנות ווערן אָפּיציעל אויסגע־טייטשט אין דעם זין, אָן די יידן פון גאַנצן געטאָ דאַרפן זיך צונויפֿזאַמלען אין איין אָרט, ווו מען וועט זיי אַרויסגעבן אַרבעטס־שיינען.

*

אין דעם טייל געטאָ, ווו ס׳זענען פֿאַרזאַמלט אַלע יידן, איז דערווייל קיין פּרעמדע (נישט־יידישע) פּאָליצײַ נישטאָ.

עס פֿאַרפֿאַרט אַ טאָקסי מיטן אינספּעקטאָר פון אַרבעטס־אַמט און ברענגט אַראָפּ אַ פּאַק מיט שיינען געדרוקטע אויף גרינעם קאָרטאָן, ווו עס איז אויפֿגעשריבן די פֿאַמיליע, דער נאָמען און געבורטס־יאָר פון באַשעפטיקטן. אונטערגעשריבן „דער געבויטס־קאָמיסאָר באַראַנאָוויטש, אַרבייטס־איינזאַץ״ און אַ רונדער שטעמפּל. אינמיטן פון דעם שיין איז זיכטבאר אַ גרויסער „או״ וואָס פֿאָרן באַדייטונג דער דאָזיקער „או״ האָט געהאַט איז נישט באַקאַנט. מען האָט געטראַכט, אַז דאָס באַדייט — אונפֿאַרטרעטבאַר א. א. שפּעטער האָט מען זיי אָנגערופן „די לעבנס־שיינען״.

דער פּאַק שיינען ווערט פֿאַרטיילט. מען ברענגט אַ צווייטן פּאַק, און אויך דער ווערט פֿאַרטיילט. אַ גרויסער טייל יידן פֿאַרבלייבט אָן שיינען. דער „יידן־עלטסטער״ אינטערוועניִרט. מען ברענגט נאָך אַ פּאַק שיינען אין בלאנקא און מען דאַרף

לעבנס־שיין — אָזעלכע שיינען האָבן די נאַציס פֿאַרטיילט אין בראַנאָוויטשער געטאָ אין דער נאָכט פון פּורים אויף שושן־פּורים (פֿאָר דער 1־טער שחיטה).

זיי אויסשטעלן. דערמיט באַקומט דער „יודנראַט" די מעגלעכקייט אַרויסגעבן שיינען פּאַר רבנים א. אַנד.

א טייל אַרבעטער פֿאַרבלייבט נאָך אַן שיינען און מען זאָגט זיי צו, אַז מען וועט ברענגען נאָך שיינען. מען וואַרט א גאַנצע נאַכט אויף דער קאַלטער גאַס, מען האָפּט, אַז מען וועט באַקומען. מען שטייט אין ריינען, מען שרייט און מען אַמפערט זיך, וואַרט איז פּריער אין דער רי...

אַלטע, שוואַכע, קינדער א.א. וועלכע האָפן נישט אויף קיין שיין, באַהאַלטן זיך. עס באַהאַלט זיך אויך א טייל מיט שיינען.

*

שושן פורים. 4 אַזיגער פֿאַרטאָג קומט פון די דייטשן א באַפעל, אַז די שיינען־באַיצער זאָלן איבערגיין אין דעם ביז איצט פּריין טייל פון געטאָ. זיי דאַרפן דורגיין דורך א שמאָלן דורכגאַנג צווישן ביידע געטאָ־טיילן. ביים דורכגאַנג שטייט וייסרוסישע פֿאָליציי און קאָנטראָלירט די שיינען, דערבייַ שלאָגן זיי יעדער פֿאַרבייגייענדיקן יידן מכות רצח מיט די קאָלבעס פון די ביקסן און מיט גראָבע שטעקנס.

די יידן גייען אַריין אין די פֿאַגראָמירטע הייזער, ווו אַלץ איז צעבראָכן און צעשטערט.

נישט אַלע באַאיצער פון די „גרינע שיינען" גייען אַריבער אין צווייטן טייל פון געטאָ; זיי זענען אינגאַנצן גלייכגילטיק צו דעם, וואָס עס וועט מיט זיי געשען; אַנדערע פֿאַרשפּעטיקן אַריבערגיין, ווייל שוין אין 2 שעה אַרום לאָזט מען זיי נישט אַרויס. צווישן די געפּינט זיך דער הויפּט־דאָקטאָר פון געטאָ־שפּיטאָל, ד״ר לייב נאָכומאָווסקי מיט זיין פֿאַמיליע, ד״ר קאָפּלאָן סאָלאָמאָן פון וואַרשע מיט זיין פּרוי (דענטיסטין). ד״ר נאָכומאָווסקי איז גאָנץ גלייכגילטיק צו דעם וואָס קומט פּאָר און וויל נישט אַריבערגיין אין צווייטן טייל פון געטאָ. מיט גרויס מי געלינגט עבדלעך אים איינרייַדן, אַז ער זאָל אַריבערגיין אין אַנדערן געטאָ־טייל. מען לאָזט אים אָבער נישט אַרויס. שוין צו שפּעט.

ער בלייבט שטיין ביי די שטעכל־דראָט מיט אַראָפגעלאָזטן קאָפּ. דערזעענדיק זיין פּריינט, דעם „יידן־עלטסטן" איזיקזאָנען, וועלכער באַמיט זיך, אַז מען זאָל דעם דאָקטאָר דורכלאָזן, אָבער אַן דערפאָלג, זאָגט ער צו אים: „זייט געזונט, הער איזיקזאָן! איך וועל שוין פֿאַרענדיקן ...מיט אונדזער אַלטן שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד!"

*

אין דערזעלבער צייט שטייט אַגרופּע יידן־חסידים. עס טיילט זיך אויס צווישן זיי די געשאַלט פון באַקאָנטן דיין ניסיע שיינבערג. ער רופט אויס: — „יידן! היינט איז פורים אויף דער וועלט! פריילעך מוז מען זיין!

פּילט אַן די כוסות! לאָמיר טרינקען לחיים!

דעם גלויבן נישט פֿאַרלירן! דעם בורא עולם לויבן!

לחיים, יידן, לחיים!

די וועטער ווירקן. מען גייט א מצוה־טאַנץ. ביז... ביז די רוצחים פֿאַרלאָדעוועט זיי אויפן אויטאָ!

און אויף איינעם פון די אַנגעלאָדעוועטע אויטאָס מיט צום טויט־פֿאַרמשפּטע יידן טיילט זיך אויס די באַקאַנטע הויכע געשטאַלט פון מענדל גאָלדבערג, דעם באַווסטן פון אַמאָל „פּאַטער פון די אסורים — פֿאַרהאַפּטעטע", ער שטייט איינגעהילט אין א טלית, זיינע אויגן לויכטן און ער זינגט „שושנת יעקב צהלה ושמחה".

*

6 פֿאַרטאָג. עס עפּנט זיך אויף אַרלע גאָס דער טויער פון דעם טייל געטאָ, ווו מען האָט אַרויסגעגעבן די „או״־קאָרטן און עס פֿאַרפֿאַלן לאָסט־אויטאָס מיט לישווינער און ווייסרוסן (פֿאָליציי). עס קומען אויך דייטשן פון ס. ד. (זיכערהייטס־דינסט), ס. ס., זשאַנדאַרמעריע און געביטס־קאָמיסאַריאַט. מען לאָדעוועט אויף אַלע יידן, וועלכע זענען געבליבן וואַרטן אויף די שיינען און אונטער א האַגל פון קלעפ פירט מען זיי אַרויס פון געטאָ. אין דער ערשטער ריי וואַרפט מען אַרויף אויף די אויטאָס די קראַנקע פון געטאָ שפּיטאָל, וועלכע זענען א גאַנצע נאַכט געלעגן אויפן שניי, נאָכן איבערטראָגן זיי פון שפּיטאָל.

צו דער צייט זענען געווען אין געטאָ אויך א פּאָר בר־מינו׳ס „צדיקים" — האָט מען זיי אַנגערופן, ווייל זיי זענען געשטאַרבן מיט נאַטירלעכן טויט. אויך די מתים לאָדעוועט מען אויף און מען פּירט זיי צו די גריבער, ווייל זיי, די דייטשן ווילן האָבן מער אויף „זייער קאָנטאָ".

פֿאַרשטיינערטע, פֿאַרגליווערטע און מוטלאָזע ווערן די יידן אַרויפגעשטופּט אויף די מאַשינען און דערבייַ קלעפּ, קלעפּ און קלעפּ פון אַלע זייטן.

עס זענען אַבער אויך דאָ פֿאַלן, ווען איינציקע רייסן זיך אַרויס פון די ענקערט הענט, אַנדערע שפּרינגען אַרויס פון די אויטאָס אין גאַנג און אַנטלויפן. עס זענען אויך דאָ פֿאַלן פון ווירדיקער האַלטונג: וועג די פֿאַמיליע פון ד״ר נאָכומאָווסקי איז שוין אויפן אויטאָ, באַמערקט איינער א העכערער אַפּיציר פון ס. ד. דעם דאָקטאָרס שוועגערין מאַניע, וועלכע האָט געאַרבעט אין ס. ד.־ווערשריי אַלס וועשערין. דער אַפּיציר לייגט איר פּאָר אַראָפגיין פון אויטאָ. ער וויל זי ראַטעוון, אָבער זי שטעלט אים א באַדינג, אַז מען זאָל אַראָפּנעמען איר גאַנצע פֿאַמיליע צוואַמען מיט איר 6־יאָריקן אינגעלע, אויף וואָס ער איז נישט מסכים. דאָן שרייט זי אויס: „איר שמוציקע הינט! איר, איר ערע פֿרויען און קינדער, אייער גאַנץ פֿאָלק וועט מיט אייער בלוט באַצאָלן פֿאַר דאָס אומשולדיק פֿאַרגאָסענע בלוט פון אונז און פון אונזערע קינדער". מיט קלעפּ וועלן אירע וועטער איבערגעריסן — און דער אויטאָ פֿאַרט אַרויס פון געטאָ.

*

נישט געשטימט מיט די דייטשע אויסרכנונגען האָט די צאָל אַרויסגעפירטע יידן פון דעם געטאָ־טייל. זיי האָבן אָפּגעדרוקט זעקס טויזנט „או״־קאָרטן, צעטיילט און איבערגעשיקט די יידן פון די „לעבנס־שיינען" אין דעם אַנדערן,

עוואָקוּאירטן טייל געטאָ. די איבעריקע, בערך 6 טויזנט יידן האָבן געוואָלט אומגעבראַכט ווערן. אָבער מער ווי טויזנט יידן האָבן זיי נישט צונויפגעזאַמלט. אַ גרויסער טייל האָט זיך אויסבאַהאַלטן הן אין געטאָ, הן אויסערן געטאָ. ס׳זענען אויך געווען פֿאַלן, וועָן דייטשן (מיליטער־לייט) האָבן אויס־באַהאַלטן ביי זיך, ביי דער אַרבעט גאַנצע גרופּן אַרבעטער; זייער זעלטענע פֿאַלן, וועָן די אָרומיקע קריסטלעכע באַפּעל־קערונג האָט אויסבאַהאַלטן יחידים. אויך אויף די „אָן״־קאַרטן האָבן די יידן אַליין צוגעשריבן פֿערזאָנען פון זייער פֿאַמיליע, ווי צ. ב. „און פּרוי, און פֿאָטער״ א. א. און די וויסרוסישע קאָנטראָל ביים דורכגאַנג אין צווייטן טייל געטאָ, האָט זיך נישט געכאַפּט און דורכגעלאָזן.

*

בלוטדורשטיק זענען געווען די מערדער! נאָך מער קרב־נות האָט דער „מולך״ געפֿאָדערט!

זענען די הענקער אַריין אין דעם געטאָ, ווו עס האָבן זיך געפּונען די יידן מיט די „לעבנס־שיינען״, מען האָט ווידער־אַמאָל באַפּוילן פֿאַרלאָזן אַלעמען די הייזער און זיך צונויפזאַמלען אויף דער סאַדאָוואר גאַס, אַרום „יודנראַט״ און פון דאָרט גרופּנווייז, צו 4 אין אַ רייע מאַרשירן צו דער סאָסנאָוואר גאַס, ווו די מערדער זענען געשטאַנען און מיטן ווונק פון זייער פינגער געשיקט אויף רעכטס — „צום לעבן״ אָדער אויף לינקס — „צום טויט״.

אין די גורלדיקע שעהן איז דער גורל פון יעדן איינעם יידן געׂ׳חתמ׳עט געווארן מיטן ווונק פון אַ פינגער.

די יעניקע וועלכע ווערן אָפּגעשיקט אויף לינקס, ווערן אויפגענומען דורך דער ווייסרוסישער פֿאַליציי מיט מערדער־לעכן שלאָגן איבער די קפּה מיט שטעקנס, אייזנס, ברעטער און ביקסן־קאָלבעס. ס׳זענען אָבער געווען אויך איינצעלנע פֿאַלן, וועָן אַ ווייסרוסישער פֿאַליציאַנט פֿלעגט אַריבערשמוגלען פערזאָנען פון דער לינקער זייט אויף דער רעכטער.

עס פֿאַרפֿאַלן שוין לאַסט־אויטאָס אויף אין דער טייל געטאָ, און מען לאָדעוועט די מענטשן פון לינקס.

— שנעלער, גיכער, איר פֿאַרפֿלוכטע, אַרויף!

און יעדער לויפֿט צום אויטאָ. גיכער, כדי מער קיין קלעפּ נישט באַקומען. זאָל מען שוין שיסן, אָבער נישט פּייניקן.

דער „יידן־עלטסטער״ און זיין פֿאַרטרעטערין שטייען דערביי און באַמיען זיך מיט אַלע מיטלען אַרויסצייסן פון דעם „טייוולס נעגל״ נאָך און נאָך מענטשן.

— דער איז אַ גוטער פֿאַכמאַן — אַ סטאָליער!

— דאָס איז דער בעסטער שוסטער!

— יענע דאָרט, אויף דער אויטאָ איז אַ גוטע דענטיסטין, זי מוז בלייבן! און מאַמענטנווייז געלינגט עס זיי צו ראַטעווען די מענטשן.

דערווייל זוכט די ווייסרוסישע פֿאַליציי נאָך מענטשן, וועלכע האָבן זיך פֿאַרבאַהאַלטן און מען ברענגט זיי צום פּלאַץ. אויף פון אויסער דעם גטאָ ברענגט מען אַריין אין געטאָ די געפֿאַפּטע יידן.

מען פּירט אַריין דורך דעם הויפּט־טויער אַ גרופּע יידישע דאָקטוירים. אומקערענדיק זיך נעכטן נאַכט פון זייער אַרבעט אין ייִ־באַראַנאָוויטש און זענענדיק, וואָס עס קומט פֿאַר אַרום געטאָ, זענען זיי אַריינגעשפּרונגען אין ערשטן הויז פון די דריי הייזער פון אויסערן־גטאָ — און אַרויף אויפן בוידעם. דאָרט זענען זיי געזעסן די גאַנצע נאַכט. צומאָרגנס פרי זענען זיי אָנגעדעקט געוואָרן דורך ווייסרוסישע פֿאַליציי, וועלכע האָט זיי אָוועקגעפּירט אין געטאָ. ביים טויער האָט זיי געטראָפן ד״ר וויכמאַן, דער לייטער פון געזונטהייטס־אָמט אין געביטס־קאָמיסאַריאַט. ער האָט אויסגעדעקט זיין פֿאַרוווּנדערונג, וואָס זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן און פֿאַרזיכערט, אַז זיי וועט גאָרנישט געשען. אין דער ווירקלעכקייט זענען ביים ערשטן מאָל־מאָרד געשוינט געוואָרן מעדיצינישע אַרבעטער, ווייל מען האָט זיך נאָך אין זיי גענויטיקט.

אָט פּירט מען אַריין נאָך אַ גרופּע יידן. דאָס זענען די מיל־אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך נישט אומגעקערט נעכטן אין גטאָ, נאָכדעם ווי זיי האָבן זיך דערווויסט וועגן דער „אַקציע״. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן די נאַכט אין שימשילעוויטשעס מיל, און צומאָרגנס פרי האָבן זיי זיך נאָכמאָל געשטעלט צו דער אַרבעט, מיינענדיק אויף אַזאַ אופן זיך ראַטעווען. עס איז אָבער דערטראָגן געוואָרן דער געשטאַפּאָ, און מען האָט זיי צוגענומען פון דער אַרבעט. מען ברענגט זיי קורץ פֿאַר דעם, ווי די „אַקציע״ ענדיקט זיך — און אָזוי אַרום בלייבן זיי לעבן.

דער לעצטער ווערט אַריינגעפּירט מיין זעליקער פֿאַטער. ער איז די גאַנצע נאַכט געזעסן אין אונזער צימער און אומ־באַמערקטערהייט צוגעקוקט ווי די ווייסרוסישע פֿאַליציי רויבט און נישטערט אַלץ.

מיטאָגצייט האָבן זיי אים באַמערקט און אַריינגעפּירט אין גטאָ. אין דעם מאָמענט איז אַרויסגעפֿאָרן אַ אויטאָ מיט יידן, די מערדער האָבן אים אָנגהייסן איינשטיגן אין דאָזיקן אויטאָ...

*

די פּולע מיט שטייענדיקע יידן אָנגעלאָדענע אויטאָס אין באַאַוואַכונג פון ליטוינער פֿאַרלאָזן דעם גטאָ. זיי פֿאָרן זייער לעצטן וועג... צו די גריבער ביים „גרינעם בריק״, איבער וועלכן עס גייט דורך די באַן־ליניע וואַרשע—מאָסקווע און אונטן — די באַן־ליניע לעמבערג—ווילנע.

אויף די אויטאָס — אַ יאָמער, אַ געווייַן, געשריייען. די פרומע יידן זאָגן וידוי, אַנדערע שעפּטשען שטיל קאַפּיטלעך תהלים. אַנדערע שרייען „שמע ישראל!״ און אַנדערע — „פֿאַרוואָאָס? פֿאַרוואָאָס קומט עס אונז? פֿאַר וועלכע זינד? וואָס זענען מיינע קליינינקע קינדערלעך שולדיק? ראַטע־וועט זיי! אַנדערע האַלטן אין זייערע אויפגעהויבענע הענט די „לעבנס־שיינען״ און שרייען, אַז מען האָט אַ טעות געמאַכט מיט זיי: — מיר האָבן דאָך שיינען! פֿאַרוואָס האָט מען אונז גענומען? אַן איבער אַלע קולות הילכט דאָס אייניציקע וואָרט: „נ ק מ ה!״ נ ק מ ה!״.

אַנדערע מאַכען מיט די הענט צו די פֿאַרבייגייענדיקע

דער „גרינער בריק"

באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע קריסטן און שיקן זייער לעצטע געזעגענונג צו דער שטומער און גרויזאַמער וועלט...

...און דאָ זון שיינט און שיקט אירע פרילינגס־שטראַלן דער אויפוואַכנדער נאַטור און וועקט זי צום לעבן...

*

עס פאַרפאַרט נאָך אַ מאָשין אין געטאָ און מען פאַדערט 16 מאָן פון דער „געטאָ־פאָליצייַ" אויף מאָכן אָרדנונג.

— אָלע מיט מיר אין מאָשין — רופט אויס דער געטאָ־פאָליצייַ־אינספעקטאָר חיים וועלטמאַן.

און 40 יונגע, פעסט־געבויטע בחורים שפרינגען אַריין אין מאָשין אויף דעם באַפעל פון זייער קאָמענדאַנט. מען פירט זיי צו די גריבער. זיי דאַרפן דאָרט מאַכן אָרדנונג ביים אייניגיג די קערפערס פון זייערע אומגעבראַכטע ברידער.

...און אין דער צייט, וועלן זיי פירן אויס זייער אַרבעט אין די גריבער און האָלטן זיי ביים פאַרענדיקן, רוקן זיך אַרויס פון הינטן, אומבאַמערקבאַר פאַר זיי, ביקסן־לופעס אין די הענט פון ליטווינער, וועלכע נעמען זיי אויפן ציל. אַ סיגנאַל... און 40 יונגע לעבנס ווערן פאַרשניטן.

...נישט געוואָלט האָבן זיי אָפגעבן זייערע לעבנס פאַר גאָר ביליקן פרייז, און די „בעסטיע" האָט עס דערשפירט און אויך אָזאַ פאַרפירערישן אופן זיי אומגעבראַכט.

*

אין געטאָ לאַדעוועט מען נאָך מענטשן אויף די מאָשינען. אָט פאָרט צו אַ מאָשין פול מיט יידן צום אַרויספאָר־טויער. דער ס. ד.־אָפיציר, וואָס האָלט דינסט ביים טויער גיט אַ בליק אויף זיין האָנט־זייגער: פינקטלעך 2.

— האָלט! אָלע אויסשטייגן!

די „אקציע" וועלכע האָט אָנגעהאָלטן 24 שעה איז פאַר־ענדיקט. דייטשע גרויסזאַמקייט — און דייטשע פינקטלעכקייט!

*

עס פאַרפאַרט אַ טאַקסי צו דער געביידע פון „יודנראַט", קראַמפט גייט צו צום „יידן־עלטסטן" און צו זיין פאַרטרעטערן און איז זיי מכבד מיט זיין שפּיצרוט, וואָס באַדייט אין דעם פאַל — טויט.

ער הייסט זיי איינשטייגן אין טאַקסי און מען פירט זיי אַוועק צו די גריבער.

די לעצטע צוויי אין דעם גרויליקן פורים!

*

אין דעם טאָג פון שושן־פורים האָבן איבער 2000 יידן אַלטע און יונגע, מענער און פרויען, זיידעס און אייניקלעך, יידן פון באַראַנאָוויטשער געטאָ זייערע לעבנס פאַרלאָרן, און דאָס האָב און גוטס פון 12000 יידן איז צעראַבירט געוואָרן.

נאך דער „אקציע"

נאָכן טויט־שטורעם, פאַרפאָרט צו דער יודנראַט"־געביידע דער געביטס־קאָמיסאָר וועלנער. ער פאַררופט די „יודנראַט"־מיטגלידער און פאַראַרדנט, אַז ביז מאָרגן מיטאָג־צייט זאָלן אַלע יידן, וועלכע האָבן ביז איצט געווינט אין דעם צווייטן געטאָ־טייל און אויסערן־געטאָ איבערגיין אין דעם מזרח־טייל פון געטאָ, וווּ ס'געפינט זיך דער יודנראַט". פון איצט אָן טאָרן די יידן נישט גיין אַליין צו דער אַרבעט, זיי מוזן גיין צו דער אַרבעט — גרופּנווייז, אין באַגלייטונג פון אַן „אַריער" וועלכער מוז זיי נעמען צו דער אַרבעט און אָפּפירן צוריק אין באַגלייטונג איז דערלויבט צו גיין דעם „יידן־עלטסטן", וועלכער האָט אַ ספּעציעלן פאַסיר־שיין. ער האָט דאָס רעכט צו באַגלייטן די יידן, וועלכע ער מוז, צוליב וועלכע נישט איז סיבות מיטנעמען. אַלס יידן־עלטעסטער וועט ער באַשטימט דער ביזאיצטיקער פאַרטרעטער מוליע יאַנקעלעוויטש. (איצט

אין ישׂראל), עס ווערט אויך פאראדנט דורכצופירן אַ נייע רעגיסטראַציע פון די פאַרבליבענע יידן.

מוטלאַדע, צעטומולטע, נישט אפגעבענדיק זיך קיין געניגן חשבון פון די געשעענישן פון די לעצטע צווייַ טעג, גייען אַריין די פאַרבליבענע יידן, אין זייערע קאַלטע, פאַראמירטע הייזער. און עס איז נישטאָ קיין הויז, ווו עס זאָלן נישט פעלן מענטשן. אויסערדעם אַלעם — די שרעק, די אומזיכערהייט פון מאָרגן מיט דעם אייגענעם „איך״ — האָבן דערפירט צו אַזאַ צושטאַנד, אַז כמעט קיינער האָט נישט באַווּוסט די אַוועק־געהערטקייט, פאַרפיניקטע. שטילקייט און אומעט. די וועלט האָבן נישט געזען מיט די אייגענע אויגן, ווי זייערע נאָענטסטע זענען אַוועקגעריסן געוואָרן, האָפן נאָך, אַז זיי וועלן זיך אומקערן. מען האָט געמיינט, אַז זיי באַהאַלטן זיך נאָך אויס ערגעץ ווו. די, וועלכע האָבן יאָ געזען, קענען נישט גלויבן, ווייל דאָס געשעענע שטייגט איבער די אויפנאַמס־פאָאיקייט פון געדאַנק, ווייל מיטן געווייַנלעכן שכל איז דאָס נישט צו באַגרייפן.

נאָך אַ פיינפולער פינסטערער נאַכט קומט אַן אַ זוניקער פרימאָרגן. דאָס לעבן פאָדערט פון די לעבעדיקע דאָסזייניקע.

די, וועלכע מוזן זיך איבערקלייבן פון דעם מערבדיקן געטאָ־טייל, גייען אין זייערע הייזער, וועלכע זיינען פאָגרא־מירט, צעראָבירט און צעבראָכן. זיי נעמען צונויף דאָס ביסל „איבערגעבליבענע״ און טראָגן דאָס אויף שלעפן דאָס איבער אין צווייטן געטאָ־טייל.

און מערקווירדיק: עס צעפיזעלן זיך אויך אַזעלכע וועלכע נעמען מיט, „ירשענען״ די איבערגעבליבענע זאַכן און שפייז פון די, וועלכע האָבן נאָך נעכטן פרי גלעזעט און הייַנט זענען זיי שוין אויסגערן לעבן. בייַם דערנעכטערן זיך פון די מיטאָג־שעה׳ן נעמט אַן די איבערזידלונגס־אַרבעט אַ שנעלערן טעמפּאָ: מען שלעפּט איבער די פאַרבליבענע צעבראָכענע „מעבל״ און מען לייגט עס אויף די הויפן פון דער אָנגעצייַ־כנטער געטאָ־טעריטאָריע. מיטאָג־צייַט ווערט דער מערב־טייל פון געטאָ אָפּגעוונדערט דורך אַ שטעכל־דראָט־צוים און מער קיין צוגאַנג צו דעם טייל איז שוין נישטאָ.

*

פאַרווואָרלאָזט, פאַריתומט, אַן אַ סימן פון לעבן שטייט דער געטאָ־טייל, ווו נעכטן האָט נאָך געברויזט פון מענטשן, וועלכע האָבן זיך מיט אַלע מיטלען געוואָלט אָנהאַלטן בייַם לעבן.

די הייזער — ליידיק, די פענסטער און טירן — אָפן, די שויבן — אויסגעהאָקט. אַ טויטע שטילקייט שוועבט אַרום. ער זעט אויס ווי אַ גרויסער בית־עלמין, אַרומגערינגלט מיט אַ צוים פון שטעכל־דראָט; זייַנע מצבות — די פוסטע הייזער.

אָלע וועלכע האָבן פרייער געווווינט אין דעם פאַרבליבענעם טייל פון געטאָ, זענען נישט רואיגירט אין אַזאַ מאָס, ווי די וועלכע זענען אַריבערגעגאַנגען. די פריערדיקע איינווווי־נער האָבן זיך געפילט מער אָלס בעלי־בתים פון זייערע בייז איצט פאַרנומענע פלעצער. ערגער איז די לאָגע פון די, וועלכע זענען זיך, אָלס שכנים, באַזעצן צוזאַמען מיט זיי: די ערשטע ווילן נישט פאַרציכטן אויף זייערקעס, און עס ווערט נאָך ענגער ווי פריער: קוים 70×70 ס״מ. דאָס לעבן איז שרעקלעך, מען איז שוין כמעט מקנא די, „וועלכע דאַרפן זיך שוין מער נישט מאַטערן״.

דער געטאָ־שפּיטאָל איז ליידיק. די בעטן צעדרייט, דאָס בעטגעוואַנט וואָס איז פאַרבליבן — צעוואָרפן. קיין שפור פון מענטשן; קיין פערסאָנאָל, קיין קראַנקע.

מיר גייען פון איין צימער אין צווייטן. פוסט. מיר גייען אַריין אין לעצטן צימער. וואָס איז דאָס? אין אַ בעט ליגט אַ קראַנקער?

מיר גייען צו נענטער. אַ בלאָסער פנים פון אַ צוועלף־יעריקן ינגעלע.

ווי קומסטו אַהער? וואָס איז מיט דיר? אַ קוים מערקבאַר שמייכל אויף זיינע אויסגעלאָשענע אויגן: ער איז לעבן געבליבן. מיר הויבן אויף לייכט די קאָלדרע. זיין לינקע פוס איז אין גיפס.

— טרינקען!

ער דערציילט, ווי ער איז גערעטעוועט געוואָרן:

— וועג די „שוואַרצע וואַראָנעס״ (קראָען) — אַזוי האָט מען לעצטנס גערופן אין געטאָ די ווייסרוסישע שוץ־פאָליצייַ, וועלכע האָט געטראָגן שוואַרצע מונדירן — זענען אַריין אין קראַנקן־הויז און אַרויסגעשלעפּט די קראַנקע פון די בעטן. האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַ שלעכטער סימן. וועג זיי זענען געווען פאַרנומען מיט זייער „אַרבעט״ אין די פאַדערשטע צימערן, האָב איך פאַמעלעך זיך אַראָפּגעוועט פון מיין בעט, זיך אונטערגעדרוקט אונטערן בעט און איבער־געדעקט זיך מיטן אַראָפּגעשלעפּטן בעטגעוואַנט.

זיי האָבן ווייַטער אויס מיך נישט באַמערקט און אַזוי בין איך געלעגן צווייַ טעג. איך האָב געזען, ווי זיי האָבן אַ גאַנצע נאַכט געניטשטערט אין שפּיטאָל און געריבט אַלץ, וואָס זיי איז געפעלן געוואָרן. וועג איך האָב דערהערט יידישע שטימען, בין איך אַרויס פון מיין באַהאַלטעניש און זיך אַריינגעלייגט אין בעט. איך האָב אַזוי געוואָלט אַ טרונק, אָבער איך האָב קיין כוח נישט געהאַט צו זוכן אַ ביסל וואַסער.

אַ טייל פון די דאָקטוירים מיט זייערע פאַמיליעס, וועלכע האָבן געווווינט אין די דריי הייזער אויסערן געטאָ, האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין צייט פון דער „אַקציע״ אין שטאָטישן שפּיטאָל אין מויער פון זאָקהיים „דעם טאָקער״. וועג זיי האָבן באַמערקט, אַז דער געטאָ ווערט אַרומגעצירינגלט מיט אַ פאַרשטאַרקטן קאָרדאָן פון ווייסרוסישער פאָליצייַ, האָבן זיי אַרויסגעשיקט זייערע פרויען, וועלכע האָבן צוגעדעקט אָדער אַראָפּגענומען די גאָלע לאָטעס פון די קינדער, אין שפּיטאָל. זיי זענען דערגאַנגען אַן שטערונגען אין וועג. אָפּגע־זונדערט פון די פאַמיליעס הינטער זיי, זענען געגאַנגען אייניציקוויי די דאָקטוירים מיט די לאָטעס אויף די מאַנטלען און מיטן באַגד פון רויטן קרייץ אויפן האָנד. זיי זענען אייניק מאָל אָפּגעהאַלטן געוואָרן פון דייטשע פעלדזשאַנדאַרמען.

— וווהין גייען זיי?״ — האָבן זיי מיט אַ רוהיקן טאָן געפרעגט.

— מיר גייען אין קראַנקענהויז, מיר האָבן איצט איין עקסטראַ־פאַל און מוזן דורכפירן איין אָפּעראַציע — האָבן מיר געענטפערט.

— גייען זי אינס געטאָ!״ — האָבן זיי שטיל געזאָגט.

— מיר מוזן אָבער איצט מאַכן אַן אָפּעראַציע, וועלכע מען טאָר נישט אָפּלייגן.

— גייען זי אינס געטאָ! — האָבן זיי נאָכאַמאָל געזאָגט.

— מיר וווינען אויסערן געטאָ — האָבן מיר אָפּגעענט־פערט.

דער אַרגומענט האָט זיי, וויזיט אויס, איבערצייגט: זיי האָבן אונז גלאָזן וווייטער גיין.

אין וואַרטע־צימער פון שפּיטאָל האָבן זיך צענויפגעזאַמלט זייער פיל יידישע פרויען און קינדער אויסער די פאַמיליעס פון די דאָקטוירים, אָבער נאָכדעם, ווי זיי האָבן זיך טעלעפאָניש פאַרשטענדיקט מיט זייערע מענער, זענען זיי אַוועק אויס־באַהאַלטן זיך ביי באַקאַנטע קריסטן, אָדער אין די אַרבעטס־פלעצער פון זייערע מענער. אַנדערע האָבן איבערגעלאָזן זייערע קינדער ביי קריסטן.

די פאַמיליעס פון די דאָקטוירים האָט דער שפּיטאָל־רענטגענאלאָג ד״ר אַראָנסאָן (פּליט פון לאָדזש) פאַרשלאָסן אין אַ פינסטער צימער, ווו ס׳איז געשטאַנען אַ רענטגען־אַפּאַראַט.

אין די אָוונט־שעה׳ן איז געקומען דער שפּיטאָל־דירעקטאָר פראָווקא, וועלכן מען האָט דערטראָגן וועגן די ס״ס־אויסבאַהאַל־טענע. ער האָט געפרעגט, וואָס טוען דאָ איצט די דאָקטוירים. מיר האָבן אים געענטפערט, אַז עס פאָרט פאָרקומען אַן עקסטראַ־אָפּעראַציע.

— און צוליב וואָס אַזוי פיל דאָקטוירים?

מיר האָבן אויסגערעכנט, אַז ד״ר לעווינבוק אַלס אָפּעראַ־טאָר, אַבראַמאָוסקי און איזיקזאָן (דער זון פון פרעזעס פון „וידנראַט״) אַלס אַסיסטענטן, וועלן אָפּעריר־ן. שעניצקי מיראָ, סטודענט פון לעצטן יאָר מעדיצין (דער זון פון הויט־דאָקטאָר שעניצקי) האָט נאָכט־דינסט אין דער כירורגישער אָפּטיילונג און ד״ר אַלעקסאַנדער בראָקאָוסקי וועט געבן די נאַרקאָזע, ד״ר אראָנזאָן מוז נאָך מאַכן אַ רענטגען־בילד און ד״ר יאָסל מירסקי האָט נאָכט־דיזשור אין דער פרויען־אָפּטיילונג.

נאָך אַ טראָכטעניש האָט ער איינגעשטימט, אַז די אויס־גערעכנטע דאָקטוירים זאָלן פאָרבלייבן.

דאָן האָט ער זיך געוועדעט צום ד״ר לעווינבוק אין געזאָגט, אַז אים איז באַוווסט, אַז אויף דער שפּיטאָל־טעריטאָ־ריע געפינט זיך דעם דאָקטאָרס פאַמיליע (מוטער, פרוי און זון).

ער באָפעלט, אַז זיי זאָלן תיכף ומיד פאָרלאָזן דעם שפּיטאָל. עס האָבן נישט געהאָלפן קיין ביטעס און איבער־צייגונגען, אַז די פרוי אָרבעט דאָך דאָ אין שפּיטאָל אַלס קראַנקן־שוועסטער און אַז איצט איז די „שפּער־שטונדע״ און ווען זיי וועלן איצט אַרויסגיין אויף דער גאַס וועט מען זיי דערשיסן: זיי האָבן געמוזט אַרויסגיין פון הויפּט־אייגנאַנג אין פאָרלאָזן דעם שפּיטאָל. ערשט דאָן איז ער אַוועק.

וויזיט אויס, אַז ער האָט נישט געוווסט וועגן די איבערריי־פאַמיליעס און אויך וועגן ד״ר באָריע שאָפּירא (דער זון פון שטאָט־ראָבינער און קינדער־דאָקטאָר שמעון שאָפּירא), וועל־כע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אויפן שטח פון שפּיטאָל.

נאָכן אַוועקגיין פון פראָווקא האָט ד״ר לעווינבוק אומבאַ־מערקט פון שפּיטאָל פערסאָנאַל אַריבערגענומען דורכן שפּי־טאָל־פאָרקאָן די פריער אַרויסגעשיקטע פאַמיליע, וועלכע האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ הויף קעגנאיבער דעם שפּיטאָל, און אַריינגעפירט אין רענטגען־צימער.

די פרוי פון ד״ר מירסקי איז אַריינגעלייגט געוואָרן אין אַ שפּיטאָל־בעט אין דער פרויען־אָפּטיילונג, אָלס „אַריש״ קראַנקע. קייגער פון אונז אויסער איר מאַן האָט וועגן דעם נישט געוווסט.

די אָפּעראַציע איז דורכגעפירט געוואָרן אין די שפּעטע אָוונט־שעה׳ן. צוזאַמענגס פרי איז באַקאַנט געוואָרן פון די אַנגעקומענע קריסטלעכע שפּיטאָל־אַרבעטער, אַז מען פירט אַרויס אויף מאָשינען די יידן פון געטאָ.

האָבנדיק מורא, מען זאָל זיי נישט אַרויסגעבן צו די דייטשן, זענען די דאָקטוירים אַרויף אומבאַמערקט אויפן שפּיטאָל־בוידעם און דאָרט זיך אויסבאַהאַלטן. פון דאָרט האָבן זיי געזען, ווי עס פאָרן פאַרבײ דורך ווילנער גאַס אויף שאָסיי גאַס לינקס אָנגעלאָדענע מיט יידן אויטאָס. פון איין אויטאָ איז אַרויסגעשפרונגען אַ יונגערמאַן. דער אויטאָ האָט זיך אָפּגעהאַלטן און אַ ליטווינער, וועלכער האָט באַוואָכט דעם טראַנספּאָרט האָט אָנגעשטעלט אויף אים זיין ביקס און באַפּוילן, אַז ער זאָל אַרויפּגיין אויף דער מאַשין. דער מאַן איז צוריקגעגאַנגען.

זיי האָבן אויך גזעזן ווי יידן מיט געלע לאַטעס לויפן איינגעבויגענע מען זאָל זיי נישט באַמערקן, אין די אַרומיקע הויפן, ווו זיי באַמיהען זיך אויסבאַהאַלטן.

עס איז פאָרבײ דער טאָג און נאָך אים די נאַכט. צוזאַרגנס אַרום צען אַזייגער, איז געקומען אין שפּיטאָל ד״ר בוסעל, געבראַכט „לעבנס־שיינען״ פאַר אייניקע פון די דאָקטוירים און איבערגעגעבן, אַז ביז צוועלף מוז מען זיך איבערקלייבן אין געטאָ.

מיר קומען אין די הייזער, וועלכע זענען פולשטענדיק פאַגראָמירט. עס דרייט זיך אַ ווייסרוס אין צימער און זוכט, קלייבט און נעמט צענויף זאָכן, וועלכע זענען אים געפעלן. מיר רעאַגירן נישט.

עס גייט אַריין אַ וואַכמייסטער פון דער געטאָ־זשאַנדאַר־מעריע און פרעגט, וואָס טוט דאָ דער וויסרוס. מיר ענטפערן, אַז מיר קענען אים נישט. דער וואַכמייסטער וועגדעט זיך צום קריסט מיט דערזעלבער פראַגע. האַלטנדיק אין די הענט אונזער וואָנט־זייגער און אַנדערע זאָכן הויבט ער אָן צו שטאַמלען.

— וואָס, דו ביסט געקומען אַהער רויבן? — שרייט ער צו אים און לאָזט אים דערבייַ אַראָפּ אַ פלאַמעדיקן פּאָטש. ער הויבט אים אָן צו שלאָגן.

— „מיט וואָס פֿאַר רעכט ביסטו געקומען אַהער ראַבירן, דו ווייסרוסישער שוויין״ (חזיר)? — שרייט ער מיט שוים אויף די ליפּן.

נאָכדעם ווי דער זשאַנדאַרם איז אַוועק, האָט זיך דער קריסט ווידער אַרײַנגעכאַפּט אין הויז און צוגענומען די פּריער־אויסגעקליבענע דורך אים זאַכן.

עס גייט אַריין אַ דייטשער סאָלדאַט מיט אַ גוטמוטיקן אויסזען. ער קוקט זיך צו צום פֿאָגראָם און פרעגט אונז, וואָס איז פֿאַרגעקומען. מיר דערציילן אים וועגן דער „אַקציע״.

— יא, יא לייַדער וועט איר אַלע אומקומען, קיינער פון אייך וועט נישט בלייבן! אַזוי ווײַל דער „פּירער״, אַזוי איז זיין באַפֿעל! — זאָגט ער מיט אַ טאָן פון מיטלייד.

ער שטייט אַ ווײַל, קוקט זיך אַרום, דערזעט דעם ווייס־רוסישן רויבער און זאָגט אים: „צו וואָס נעמסטו דאָס? אויך אייד. ווייסרוסן, וועט מען נאָכער אומברענגען! — אַזוי איז דעם „פּירערס״ פלאַן.

נאָכדעם גייט ער רוהיק אַרויס.

עס איז פֿאַרבליבן נאָך אַ שעה ביזן סוף פון טערמין אויף איבערצוגיין אין געטאָ, עס ווילט זיך גאָרנישט מיטנעמען, אַלץ איינס וועלן מיר אומקומען! צו וואָס דע גאַנצע מי?

איבערגייענדיק אין לעצטן מאָמענט אין געטאָ, האָבן שוין די מעדיצינישע אַרבעטער נישט געפונען קיין שטיקל פּרייַען פֿלאַך צום איינאַרדענען זיך. דער „יודנראַט״ האָט זיי אויסגעטיילט אַ צימער מיט אַ פֿאָדערציימער אין שפּיטאָל פֿאַר אַנשטעקענדיקע קראַנקהייטן, בייַם געטאָ־אָפּטייק. עס האָט געפעלט פלאַץ אין צימער אַפּילו צום שלאָפן אויף דער ערד.

*

און שוין צומאָרגנס פרי פֿאָרן זונאויפֿגאַנג, פֿאַרמירן זיך אונטערן אויפֿזיכט פון אַרבעטס־ביורא בייַם „יודנראַט״ — „אַרבעטער־קאָלאָנעס״, וועלכע פֿאַרנעמען גאַנצע גאַסן — סאָאָוועט ביז סאָסנאָוועט און פון דאָרט ביז אָזשעשקאָוועט. טויזנטער, טויזנטער אַרבעטער גייען אַרויס גרופּנווייז פון געטאָ־טויער, ווו די „אַרישע״ באַגלייטער נעמען זיי איבער און פירן זיי צו די „אַרבעטס־שטעלעס״.

— „צי ווייס אָבער די גרויסע וועלט, וואָס דאָ קומט פֿאָר?״

„ווי אָזוי לאָזט מען איבער אַ סימן, אַ דאָטע פֿאַר אונזערע בריידער און שוועסטער אין אַמעריקע, אַפריקע, אויסטראַליע, ארץ־ישראל און אין גאָר דער וועלט, אַז זיי זאָלן לכל הפחות וויסן דעם יאָרצייט־טאָג פון אונזער אומ־קום?״

אַזעלכע און ענלעכע שמועסן האָבן געפירט צווישן זיך די צענויגסגעזאַמלטע אַרבעטער.

די אָלטע פֿאָליטיק פון „יודנראַט״ האָט אונטערגעזאָגט, אַז מען דאַרף געבן וואָס מער אַרבעטער און אַז דאָס וועט ראַטעווען די פֿאַרבליבענע פון אומקום. מען האָט געגומען קלייניע דרייצן־פערצן־יאָריקע קינדער און זיי געשיקט צו דער אַרבעט. מיינענדיק אַז אָט־אָט וועט ווידער פֿאָרקומען אַ מאַסן־מאָרד, האָבן די ערשטע צייט פיל מוטערס מיטגענומען זייערע קליינע קינדער צו דער אַרבעט דורכפירנדיק זיי אומבאַמערקטערהייט דורכן געטאָ־טויער.

גאָר אינגיכן וועדט דער געטאָ אויפגערודערט מיט דער ידיעה, אַז ד״ר באָריא שאָפּיראָ איז אַרעסטירט געוואָרן בייַ דער אַרבעט אין שטאָט־שפּיטאָל דורך דער ווייסרוסישער גע־היים־פּאָליציי. אָלע באַמיונגען אים צו באַפֿרייַען האָבן נישט געהאָלפֿן. ווי עזוויינלעך, ווען דער פֿאָליציי־אַרעסט איז פֿאַרפולט געוואָרן מיט אַרעסטירטע (קריסטן און יידן), האָט מען אָלע אַרויסגעפירט אויפֿן קאָטוליישן בית־הקברות און דאָרט דערשאָסן. דאָרט האָט אויך געפונען זיין טויט ד״ר שאָפּירא. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָט מען זיך אַ צייט־לאַנג פאָר דעם געוועזנדעט פון דער ווייסרוסישער געהיים־פּאָליציי צו ד״ר שאָפּירא און געזאָגט, אַז קיגן אים איז פֿאַרפירט געוואָרן אַן אויספֿאָרשונג, אַז ער איז באַשולדיקט אין קאָמוניזם און שפּיאָנאַזש. ווי באַווּסט, האָט זיך ד״ר שאָפּירא אומגעקערט פון קיסלאָוואָדסק (אַ סאָוועטישער קור־אָרט) קיין באַראַנאָוויטש אין דער צייט, ווען דע שטאָט איז שוין געווען אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע. די ווי״ס־רוסישע געהיים־פּאָליציי האָט געפֿאָדערט פון אים אַ גרעסערע סומע געלט אין גאָלד צוזאַגנדיק צו פֿאַרניכטן ז׳עם באַשולדיקונגס־אַקט קעגן אים. מורא האָבנדיק, אַז די גאַנצע מעשה זאָל נישט ווערן פאָפולער, האָט מען אים צוגענומען — און צוריק איז ער שוין מער נישט געקומען.

דאָס פאָדערן געלט, גאָלד און זאַכן, פון דאָקטוירים אין געטאָ פאָר כלומרשט אַנגעגעבענע אין געהיים־פּאָליציי קעגן זיי באַשולדיקונגען פון פּאָליטישן כאַראַקטער, איז שפּעטער געוואָרן אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג. אַ סך דאָקטוי־רים זענען געפאָלן אַ קרבן פון דידאָזיקע געלט־אויספרעסונגען. נאָכן „פאַל שאָפּירא״ זענען די ספּעציעלע „קאָנטריבוציעס״ אויף דאָקטוירים גלייך באַצאָלט געוואָרן און קיינער אין געטאָ, אויסער איינצעלנע, האָט פון דעם נישט געוווּסט. ס׳איז געווען אַ גרויסער פֿאַרדאָנט, אַז אַ געהיימע האָנט אין געטאָ האָט אַנגעפּירט מיט דידאָזיקע „געלט־אַקציעס״. אַנווייזנדיק דער געהיים־פּאָליציי צו וועמען פון די דאָקטוירים זיך צו וועגדן: מען האָט אויך געטראַכט אַז די „געהיימע האָנט״ האָט באַקומען אַ טייל פון די אויסגעפרעסטע געלטער.

*

אין אַ פאָר וואָכן נאָכן „טרויעריקן פורים״ איז ווידער אַרויס אַ באַפעל צו די דאָקטוירים אין געטאָ. דאָסמאָל פון געביטס־אַרצט וויכמאן: אָלע דאָקטוירים מוזן אָפּגעבן זייערע מעדיצינישע ביכער און אינסטרומענטן. זיי מוזן די אָלע זאַכן אַרײַנטראָגן אין „יודנראַט״. נישט וועלדיק אָפּגעבן די דייטשן, האָבן די דאָקטוירים אַרויסגעפירט מיט די פורן, וועלכע זענען געפאָרן פון געטאָ נאָך פראָדוקטן אין שטאָט אַ גרויסע צאָל

פון די ווערטפולסטע ביכער און אינסטרומענטן איבעוגעבנ־
דיק דאָס זייערע קריסטלעכע קאָלעגן צום באַהאַלטן.

*

דערווייל האָבן זיך די געטאָ־איינוווינער געזומען צופּאַסן
צו די נייע באַדינגונגען. די פרויען וועלכע זענען נישט
אַרויס צו דער אַרבעט, האָבן זיך אַרגאַניזירט און געשטעלט
באַקן מצות, ווער פון ווייצענע און ווער פון קאָרעגע מעל.
אויך ברויט איז געווען זייער ווייניק. נאָך דער פאַראַדנע־
טער איבערלעגיסטראַציע (פיל האָבן מורא געהאַט זיך
רעגיסטרירן), האָבן די דייטשן אַרויסגעגעבן צו 125 גראַם
ברויט אַ טאָג אויף אַ פערזאָן, אַמאָל — פערל־גרויפן, בעב־
לעך, אַרבעס, אַמאָל — קאָרטאָפל, עטוואָס בוימאייל, זייער
זעלטן פלייש, שוועבעלעך א. א. די פראַדוקטן זענען צוגעטיילט
געווארן דעם „יודנראַט", וועלכער האָט געגעבן דרייַ „גע־
שעפטן" און דאָרט האָט מען לויט קאַרטן אויסגעטיילט דער
באַפעלקערונג. צוזאַמען מיט די צוגעטיילטע פראַדוקטן
זענען אָפט אַרייַנגעפירט געווארן אומלעגאַל אייגנגעקויפטע אין
שטאָט פראַדוקטן. מיט דער צייט איז געשאָפן געווארן אַ
טונעל וועלכער האָט געפירט פון געטאָ אין אַ שטאָל פון אַ
קריסט נישט ווייט פון געטאָ. דאָרט פלעגט מען אָפט קויפענען
אַ קו, אַ שפּאָס אויף כשר — און דעם פלייש אַרייַנטראָגן
אין געטאָ. פאַרשטענדלעך, אַז דאָס האָט געקאָסט זייער
טייער און נאָר וויייניקע, וועלכע האָבן געהאָט געלט, האָבן פון
דעם אַלעם געקענט גענייסן, די איבעריקע האָבן געהונגערט.
אַנדערע האָבן אָפילו געמאַכט תעניתּ־טעג און יעדן מאָנטיק
און דאָנערשטיק האָבן זיי געפאָסט, כדי אָפּצושפּאָרן פאָר
זייערע קינדער.

ערב פסח האָבן אַ סך געפשרט זייערע כלים, און אינאָוונט
זענען געפראָוועט געווארן די סדרים מיט די פיר כוסות (טיי
אָנשטאָט ווייַן) — צום לעצטן מאָל אין געטאָ באַראַנאָוויטש.

*

צוליב שרעקלעכער ענגשאפט האָט דער „יודנראַט" גע־
מאַכט אַלע באַמיונגען, אַז דער ליידיק־שטייענדיקער מערב־
טייל פון געטאָ זאָל צוריקגעגעבן ווערן. נאָך לענגערע
אינטערוועניצן באַקומט מען צוריק דאָס פאַרלאָנגטע מיט דעם
תנאי, אַז דער טייל אַרלע גאָס, וועלכער געפינט זיך צווישן
סאָדאָווע און האָווער־גאָס — זאָל פאַרוואָנדלט ווערן אין
געטאָ־וואַרשטאָט. פון באָווינטן געטאָ־טייל ווערן די וואַר־
שטאָטן אָפּגעטיילט מיט אַ טויער אויף סאָדאָווע. דער טויער
איז באַשטימט צו אַרייַנגאָנג פאַר די אַרבעטער פון געטאָ.
אויף האָווערא פאַרבלייבט דער אמאָליקער טויער.

דער אַרייַנגאָנג פון אויסערן געטאָ און דער טויער וענען
באַוואַכט פון ווייסרוסישער פאָליציי. די הייזער און די
וואַרשטאָטן ווערן אויסגעטיילט לויט די ספעציאַליטעטן:
דאָמען־שניידער, בערשטל־מאַכער, טאָפּעצירער, שלאָסער
א. א. וו. די אויפזיכט איבער די וואַרשטאָטן נעמט איבער
אַ נאַצי פון געביטס־קאָמיסאריאָט.

נאָכן צוריקבאַקומען פון דעם מערבדיקן געטאָ־טייל ווערן
איבערגעפירט אַהין אָטייל יידן פון מזרח־טייל. אייניקע הייזער
ווערן פאַרנומען פון „יודנראַט"־מיטגלידער, וועלכע קלייבן
זיך אויס די שענסטע ווינונגען. איינס פון דידאָזיקע הייזער
איז אָנגערופן געווארן אין געטאָ מיטן צונאָמען „בעלוועדער".
איינער פון די איינווויינער פון דאָזיקן הויז האָט אַפילו בא־
קומען אַ דערלויבניש אויף צו האַלטן אַ קו.

אין דעם געטאָ־טייל ווערט אויך איינגעאָרדנט אַ פייער־
לעשער ווינקל מיט אַ קליינער אָלטער פאַמפּע, וועלכע ווערט
צוגעטיילט פון דער שטאָטישער פאָזשאָרנע.

„סכראַנעס" — באהעלטענישן

דער פאָקט וואָס אין דער צייט פון דער „פורים אָקציע"
האָבן זיך פיל געראַטעוועט אַ דאַנק פאַרשטעקן זיך אין
פאַרשידענע באַהעלטענישן, האָט דערוועקט ביי די געטאָ
איינוווינער אַ דראַנג צו בויען נייע באַהעלטענישן, פון מער
סטאַבילן און דויערהאַפטיקן כאַראַקטער.

די אַרכיטעקטאָנישע זייט פון דידאָזיקע באַהעלטענישן
איז אַ קאַפּיטל פאַר זיך. איך וועל זיך באַגנוגענען נאָר מיט
אַ קורצן איבערבליק.

ביים פלאָנען אַ באַהעלטעניש זענען גענומען געווארן אין
אָכט פאָלגנדיקע פאַקטאָרן: 1) קאָמופלאָזש (מאַסקירונג)
פון אַרייַנגאַנג; 2) פייער שוץ; 3) ווענטילאַציע (לופט צום
אָטעמען); 4) אַפּראָויזאַציע (שפּייז פראָדוקטן און וואַסער);
5) באַלייכטונג; 6) היגיענע און סאַניטאַציע.

די אַרייַנגאַנגען אין די באַהעלטענישן זענען געמאַכט
געווארן קונציק. אָט שטייט צ. ב. אין קיך אַ קאָכל אויוון,
עס ברענט אַ פייער און עס קאָכן זיך טעפ. דורך אַ עהיימער
באָווענונג עפנט זיך אויף אַ קאָכל וואָנט פון דער פליטע
און דורך דער געשאַפענער עפענונג לאָזט מען זיך אַראָפּ אין
דער ערד. פון אינווייניק שליסט זיך די וואָנט שנעל צו,
די טעפ קאָכן און מען דערקענט קיין שפור נישט. אין אַלגעמיין
זענען אַרייַנגאַנגען דורך אויוונס קיין זעלטנהייט נישט געווען.
פון זיכערהייט טעמים ווערן געמאַכט דאָפּעלע אַרייַנגאַנגען.
אָדער: אָט עפענען זיך אַ פאָר ברעטער אין פוסבאָדן פון אַ
צימער, מען לאָזט זיך אַראָפּ אונטן — די ברעטער מאַכן זיך
צו. מען קריכט אויפן בויך צווישן די פירקאַנטיקע ציגל
אונטערשטיצונגען („פאסטומענטן") פון דער פאָדלאָגע.
אין איינעם אַזאַ פירעק עפנט זיך אַ ציגל־טיר און מען
לאָזט זיך אַראָפּ אויף אַ לייטער אונטער דער ערד. די
איינגעשמידטע ציגל־טיר שליסט זיך צו פון אינווייניק און
מען דערקענט גאָרנישט. עס ווערן אויך איינגעאָרדנט אַרייַנ־
גאַנגען דורך די הינער „קאָטוכן" אונטער די באַק־אויוונס.
דער פאָפולערסטער טיפ אַרייַנגאַנג איז דורך פאַרמאַסקירטע
וועגט אין קעלערן.

אַזעלכע אין אָנדערע פאַרמאַסקירטע אַרייַנגאַנגען ווערן
געמאַכט אין די „קאָלחאָזן". בדרך כלל איז יעדער אַרייַנגאַנג
די געהיימניש פון זיין „קאָלחאָז".

די באַהעלטענישן זענען, על־פּי־רוב אויסער די הייזער,

אויף די הויפֿן, אין דורכשניטלעכן גרויס פון 2×3 מעטער און אין דער טיף פון אַ מעטער אונטער דער ערד. דער באַדן פון די זיידן און אויבן וועלכע אונטערגעהאַלטן מיט קלעצער און ברעטער.

די בונקערס זענען געבויט געוואָרן שטרענג געהיים, אונטער דער ערד אָדער אויפן הויף, פֿאַרהאַנגען מיט דעקעס און ליילעכער. נאָכדעם וועלכע דאָס באַדן אויסגעלייכט, אָפּט פֿאַרזייט מען אויבן גרינס.

די פּראָיעקטן און אויספֿירונגען פון די פֿאַרמאַסקירטע אַרייגאַנגען וועלכע אויסגעפֿערטיקט דורך ספּעציאַליסטן וועלכע פֿאַרדינען דערביי פּיין. אייגנער פון די פֿאַכמענער אויף דעם געביט איז געווען דער באַקאַנטער בוי־מייסטער מוקאַסיי.

שווער איז געווען צו באַזאָרגן אַ בונקער מיט וואַסער. קריכנדיק אויפן בויך האָט מען געמוזט שלעפּן האַלב גע־פילטע עמערס. אויך האָט יעדע פֿאַמיליע געזאָרגט פֿאַר אַן אייזערנע פֿאַרציע פון עטריקנטע ברויט־סוכאַרעס.

באַלייכטונג איז געווען אַ פּראָבע אַן אָן פֿאַר זיך. דער פּייער פון אַ לאָמפּ אָדער ליכט, האָט פֿאַרנוצט לופט — נויטיק צום אָטעמען. וועט עס קען אָרדנט זיך איין עלעקטריש־שע באַלייכטונג, וועט נישט — באַגונגט זיך מיט ליכט נאָר ביים אַריינגאַנג און אַרויסגאַנג פון בונקער. באַטריעס און עלעקטריש טאָשן לעמפּלאָך וועלן פון די נויטוועגדיקסטע באַדערפענישן. אין יעדן בונקער איז אויך דאָ אַ צוגעדעקטער עמער אין אַ ווינקל, אַלס אָפּטריי־אָרט. קלאָזעטן געהערן צו די לוקסוס אייניריכטונגען וואָס נאָר אייניצעלע קענען זיך דערלויבן. אויסער די בונקערס וועלן אויך געמאַכט אינדיווי־דועלע באַהאַלטענישן אין די הייזער ווי צ. ב. דאָפּעלע וועגן, פֿאַדלאָגעס און סופּיטן.

אַזוי האָט זיך אַנטוויקלט אַ בוי־באַוועגונג פון „פּינסטערע קברים״ פֿאַר מענטשן אין גרעאַנגל צווישן לעבן און טויט...

די וויימערדיקע געשעענישן

דאָס לעבן אין געטאָ הויבט זיך אָן צו „סטאַביליזירן״. יעדן פּרימאָרגן מארשירן אַרויס פון געטאָ־טויער טויזנטער אַרבעטער אין ריינען. אויך די אַרבעטער פון די געטאָ־וואַר־שטאָטן גייען צו דער אַרבעט. זיי האָבן אויך „אַרבעטער־אויסווייזן״ (אויף בלויען קאָרטאָן מיט אַ שטעמפּל פון „יודענראַט״). יעדער באַמיט זיך, אַז אויף זיין אויסווייז זאָל זיין אָנגעשריבן „פֿאַך־אַרבעטער״. מען מיינט, אַז דערמיט וועלן זיך די מערדער מער רעכענען. מען זוכט פּראָטעקציע אויף אַריינבאַקומען זיך אין די געטאָ־וואַרשטאָטן, אָדער אין דער געטאָ־פֿאַליצייַ, וועלכע איז כמעט ענגעלעך ליקווידירט געוואָרן בעת דער ערשטער אַקציע.

אין שפּיץ פון דער געטאָ־פֿאַליצייַ שטייט איצט יוסף — יאָשקע״ רוטקעוויטש, זיין פֿאַרטרעטער איז וואַרשאָווסקי, וועלכער איז געשטאַנען אין שפּיץ פון דער וויידערשטאַנדס־אַרגאַניזאַציע אין געטאָ, ווי ס׳איז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן. אייניק געוועזענע פּייערלעשער וועלן באַשעפּטיקט אין זייער פּאַך, ביי דער אַזוי גערופענער פּייערלעשער־רעמיזע. נישט ווייט פון דער „יודנראַט״־געביידע וועלן אייניגעאַרבעט אין אַ צימער אַ „פּאַריקמאַכערסקע״, וווּ עס אַרבעטן עטלעכע פּריזירער. פּאַר אַ קליינעם אָפּצאָל קען מען זיך אָפּשערן און אָפּראַזירן.

פון צייט צו צייט קומען אין געטאָ יידן פון אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, מען באַקומט גרוסן פון דאָרט. עס קומט פּיניע יאסינאָווסקי (געשטאַרבן אין ישראל) פון סלאָנים. ער פֿאַרבלייבט אין געטאָ און וועלן איינגעאָרדנט ביי די געטאָ־סקלאַדעס. אויך די פרוי פון ד״ר וואָלפּסאָן קומט פון האָרא־דישטש און פֿאַרבלייבט אין געטאָ. פון צייט צו צייט וועלן אַריינגעשיקט אין געטאָ דורך די דייטשן יידן פון אַרומיקע שטעטלעך, אָפּטמאָל מיט זיירע פֿאַמיליעס. זיי זענען פֿאַך־אַרבעטער. ווי עס ווייזט זיך אַרויס, וועלן זיי אַרויסגענו־מען פון זיירע ווילן־ערשטער און אָפּגעשיקט אין געטאָ־באַרא־נאָוויטש פֿאַר דער ליקווידאַציע פון די איבערגעבליבענע דאָרט יידן. מען ברענגט יידן פון לעכעוויטש, קלעצק, מייטשעט, האָראָדישטש א. א. דער „יודנראַט״ מוז זיי באַזאָרגן מיט וווינערטער און אייגאָרדענען ביי אַרבעט.

און אין דערזעלבער צייט וועלן צוגענומען יידן פון געטאָ דורך דער גשטאַפּאָ. מען כאַפּט זיי און מען שיקט אָפּ אויף אַרבעט אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. נישט קענענדיק צונויפּזאַמלען די געהעריקע צאָל אַרבעטער און ספּעציא־ליסטן, וועלכע זיי האָבן געדאַרפט, האָט די געשטאַפּאָ געמאַכט פּאָלגנדיקן טריק:

מיט אַ אַרעסטאַנטן־אויטאָ זענען אייניקע געשטאַפּא־לייט מיט יוזף ליטווין צוגעפֿאָרן צו דייטשע אַרבעטס־שטעלעס, וווּ ס׳האָבן געארבעט יידן. לויט אַ צוגעגרייטער ליסטע מיט נעמען פון די געווינשענע יידן, האָבן זיי געפּאַ־דערט פון די דייטשע אַרבעטס־געבער, זיי זאָלן אויבערגעבן דער געשטאַפּא די אויסגערעכנטע יידן אַלס פֿאַליטיש־באַשול־דיקטע. אויף אַזאַ אויפן האָבן זיי אַרויסבאַקומען די ספּעציא־ליסטן פון די דייטשן, וועלכע האָבן נישט געוואָלט אָפּלאָזן זייערע יידישע אַרבעטער. אויך דידאַזיק יידן (40—50) זענען אַרויסגעפירט געוואָרן אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. מער זענען זיי שוין נישט געקומען צו זייערע פֿאַמיליעס אין געטאָ. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז מען געוואָר, אַז זיי לעבן און געפינען זיך אין קאָלדיטשעווא, אין אַ גוט פון געוועזענעם פוילישן גוט־אייגנטימער שאָלעוויטש, 17 קילאָמע־טער פון באַראַנאָוויטש (5 ק״מ פון האָראָדישטש). דאָרט וועלן אויפגעשטעלט דורך דער באַראַנאָוויטשער געשטאַפּא אַ קאָנצענטראַציע־לאָגער. די יידן מוזן דאָרט אויספירן אַלע בוי־אַרבעטן. מיט דער צייט וועלן אַנגעבונדן מיט זיי אַ קאָנטאַקט דורך די יידן, וועלכע אַרבעטן ביי דער געשטאַפּא, אין הויף אַלס סטאַלערס, שלאָסערס, עלעקטריקער, וועשע־רינס א. א. וו. די לעצטע פֿאַרבינדן זיך מיט די דאָרטיקע יידן דורך די פּוילישע און וויסרוסישע שאָפֿערן, וועלכע פֿירן בוי־מאַטעריאַל פֿאַרן לאָגער. אַמאָל קומט אויך אויס די יידן

פון געשטאַפּ מיטצופֿאַרן, און נאָך זייער אומקער באַקומט מען גרוסן פון דידאַרטיקע יידן, וואָס לעבן אין שרעקלעכע באַדינגונגען. עס געשעט אויך, אַז אייניקע יידן געלינגט נאָכן באַצאָלן אַ עהאריקן אויסקויף אומצוקערן זיך אין געטאָ. אויך די פרוי זיידמאַן, די טאָכטער פון ריבאַק, וועלכע איז אין „אַנדערע אומשטענדן", געלינגט זיך אומקערן צוריק אין געטאָ, ווו מען האָט זי געוואָלט דערשיסן אַלס שוואַנגערע פרוי.

דרך אגב, נישט געקוקט אויף דער לאָגע פון די יידן, קומען פֿאַר אין געטאָ־שיפטאָל זייער אָפט געבורטן. אין געטאָ קומט פֿאַר חתונות, מען האָלט דאָס אָלס סגולה אויף אָפּצוהאָלטן די מגפה. אויך לערנט מען קליינע קינדערלעך דעם אלף־בית, דאָונען אין חומש. עס פֿאַרנעמען זיך דערמיט עלטערע יידן, פֿאַר אַ קליינעם אָפּצאָל, מער לשם מצוה, אַז דער זכות פון תינוקות דבית־רבן זאָל ביישטיין.

אין אייניקע זייטיקע הויפן ווערן איינגעאַרדנט טישן מיט בענק, אויף וועלכע אָלטע יידן לערנען משניות, זאָגן תהלים און דאָונען. גאָר פרי, פֿאַרדעם, ווי די אַרבעטער גייען אַרויס צו דער אַרבעט, קען מען זען, ווי די אָלטיטשקע גייען מיטן טלית־זעקל אונטערן האַנט און לויפן „לעבודת הבורא".

מען באפרייט יידישע מעדיצינישע ארבעטער

לויט אַ באַפּעל פון די דייטשן און אויך אויף אייגענער האַנט, הויבן אָן די וויסרוסישע מעדיצינישע לייטער פון שטאָט־שפּיטאָל און פון די שטאָט־אַמבולאַטאָריעס צו באַפרייען די יידישע דאָקטוירים, קראַנקן־שוועסטער און די איבעריקע יידישע שפּיטאָל־אַרבעטער פון זייערע פּאָסטנס. אָלס לייטער פון די אָפּטיילונגען אין שפּיטאָל ווערן באַשטימט יונגע אַריש מעדיקער פון וויסרוסישער און פּוילישער אָפּשטאַמונג. די יידישע דאָקטוירים דאַרפן זיי לערנען, אַרײַנפירן אין דער אַרבעט. פון מינסק און אַנדערע שטעט ווערן אַריינגעשיקט אַריש קראַנקן־שוועסטער. מיט גרויס מי געלינגט נאָך די יידישע קראַנקן־שוועסטער צו פֿאַרבלייבן אָלס סאַניטאַרינס ביי דער שמוציקסטער און שוורסטער אַרבעט. זיי ווערן אויס־גענוצט דורך זייערע אַריש מיטאַרבעטעריניס ביי יעדער געלעגענהייט. נישט איינמאָל קומט זיי אויס צו אַרבעטן אייניקע טעג און נעכט אָן איבעררייס, איבערלאָזענדיק אין געטאָ זייערע קראַנקע קינדער.

אַנהויבנדיק פון מאַנאַט אַפּריל 1942, ווערן באַפּרייט פון זייער אַרבעט אייניגע נאָכן אַנדערן די יידישע דאָקטוירים, און צום סוף אָלע איבעריקע מעדיצינישע אַרבעטער פון די קריסטלעכע הייל־אַנשטאָלטן. אַנהויב יוני זענען שוין דידאַזיקע אַנשטאָלטן „יידן־ריין".

אין געטאָ וווייס מען נישט וואָס צו טאָן מיט דידאַזיקע אַרבעטסלאַזע. צו אַרבעט אין די געטאָ הייל־אַנשטאָלטן, וויל מען זיי נישט צולאָזן צוליב אַלערליי סיבות: ערשטנס, וויל מען ניט האָבן קיין קאָנקורענטן (די קראַנקע אַדער די געזונטע, וועלכע פלעגן באַקומען אַ באַפרייונגס־צעטל פון דער

אַרבעט אויף אייניקע טעג, פלעגן אָפּט באַפרידיקן דעם דאָקטאָר, ברענגענדיק אים פון אויסערן געטאָ עטוואָס צום עסן); צווייטנס, די מורא, אַז די דייטשן קענען אויסגעפינען, אַז עס אַרבעטן צו פיל דאָקטוירים; דריטנס, די קנאה, וואָס דידאַזיקע זענען ביז איצט באַשעפטיקט געווען אויסערן געטאָ און געהאָט די מעגלעכקייט בעסער זיך דורכצלעבן. שיקן זיי צו אַרבעט אויסערן געטאָ, איז נישט דעלויבט. ענדלעך איז באַשטימט געווארן, אַז זיי זאָלן באַשעפטיקט ווערן ביי דער אָסעניזאַציע אין געטאָ: גראָבן גריבער א. א. וו. די דאָקטוירים האָבן זיך קעגנגעשטעלט, און מערסטנטייל נישט דערשינען צו דערדאַזיקער אַרבעט. ענדלעך געלינגט אייניקע איינצו־אַרדנען זיך ביי טיילווייזער אַרבעט אין די אַמבולאַטאָריעס און זיי, ווי אויך די איבעריקע, באַקומען צייגישן אָלס באַשעפטיקטע ביים „סאַניטעט־וועזן".

נישט לאַנג האָט געדויערט, און די נאָכצוס האָבן זיך פאַרנומען מיט דער פראָגע פון דידאַזיקע דאָקטוירים...

טראַנספארטן פון אויסלענדישע יידן

אין די זומער־מאָנאַטן 1942 פֿאַרן דורך גרויסע טראַנס־פאָרטן מיט דייטשע און עסטרייכישע יידן דורך דער סטאַנציע באַראַנאָוויטש. זיי פֿאַרהאַלטן זיך אויף דער סטאַנציע אַ געוויסע צייט — און פֿאַרן ווייטער אין דער מזרח־ריכטונג. די יידישע אַרבעטער־גרופּע פון באַראַנאָוויטשער געטאָ, וועלכע איז באַשעפטיקט מיט רייניקן די באַן־ליניעס טרעפט זיך מיט די יידן און רעדט מיט זיי. זיי ווילן נישט גלויבן אין דעם, וואָס זיי הערן פון אונזערע אַרבעטער וועגן די יידן־מאַסן־מאַרדן. זיי האַלטן עס פֿאַר אוממעגלעך. זיי דערציילן, אַז זיי פֿאַרן „נאָך אָסטען", קיין מינסק, אויף אַרבעט. זיי זענען טרייַ דעם „פּירער און פֿאָטערלאַנד"...

עס פֿאַרן דורך טראַנספֿאַרטן מיט פּראָווויזיש, בעלגישע, האָלענדישע און טשעכישע יידן. זייער וועג איז קיין מזרח. אויך זיי פֿאַרן „אויף אַרבעט". די באַראַנאָוויטשער יידן־גרופּע וואָרנט זיי, אָבער זיי גלויבן נישט. די איינציקע, וועלכע גלויבן, זענען די פּוילישע יידן. אייניקע טראַנספֿאַרטן פון זיי פֿאַרן דורך באַראַנאָוויטש. עס געשעט, אַז אייניקע פון די יידן שפּרינגען אַרויס פון באַן און צעלויפן זיך.

אין איין שיינעם יוני־פֿאַרנאַכט ווערט דער געטאָ אויפגע־רודערט פון אַ שרעקלעכער ידיעה.

דעם טאָג איז פֿאַרפֿאַרן צו דער באַן־רַאמפּע, הינטער דעם נייַ־באַראַנאָוויטשער וואָקזאַל, אַ טראַנספֿאַרט פון בערך 3000 טשעכישע יידן. אָלע פּיין ענקליידעט, אין אַ גוטער שטימונג. די גרויסע צאָל וואַגאָנען באַגלייט פון טשעכישע באַן־קאָנ־דוקטאָרן און נישט פיל געשטאָפּ־לייט. ביים סוף פון לאָנגן צוג — אייניקע פּראַכט־וואָגאָנען מיטן באַגאַזש פון די פֿאַסאַ־זשירן. נאָכן אָפּהאַלטן זיך פון באַן ווערט געמאַלדן, אַז איצט קומט דאָס מיטאָג־עסן. זיי נעמען דאָס אָן אָלס אַ זעלבסט־פֿאַרשטענדלעכע זאַך. די מענער רייניקן אָפּ דעם שטויב פון זייערע קאָסטיומען און שיך. די פרויען פודערן זיך. אָט פֿאַר־

פֿאַרן לאַסט־אויטאָס און אַלע שטייגן איין, אויך די טשעכישע באַן־באַגלייטער — און די אויטאָס פֿאָרן אָפּ. צווישן די אויטאָס גיפֿינען זיך אויך גרויסע, מיט הערמעטיש צוגעמאַכטע טירן. מיט דעם אַלעם פירט אָן די בראַנאַוויטשער געשטאַפּל, וועלכע נעמט אויף די אָנגעקומענע געסט — די יידיש־טשעכישע אינטעליגענץ: דאָקטוירים, ציין־דאָקטוירים, אינ־זשיניערן, אַרכיטעקטן, לערער, יוריסטן און ראַבינער מיט זייערע פֿאַמיליעס. מען פירט זיי אויף „מיטאָג״ אין „גאַי״־וואַלד הינטער ניי־בראַנאַוויטש צו צפון־מזרח פון דער זשלאָבין־אָזערע. דאָרט זענען שוין פֿאַראַן פֿאָרויס צוגעגריטע גריבער. די אָנגעקומענע יידן הייסט מען זיך אויסטאָן, צונויפֿליגן זייערע זאַכן אויף אין פֿלאַץ — און נאָכדעם ווערן זיי דערשאָסן, שטייענדיק אויפֿן ראַנד פון גרוב. די הערמעטיש־צוגעמאַכטע אויטאָס, וועלכע הייסן „דושעגובקעס״ (פון רוסיש — נשמה־פֿאַרניכטער) ברענגען שוין פֿאַרטיק קרבנות, וועל־כע מען דאַרף שוין נישט שיסן: זיי זענען שוין פֿאַרסמט אונטערוועג מיטן גאַז און רויך, וועלכער גייט אַרויס פון אויטא־מאַטאָר נאָכן פֿאַרברענען זיך פון בענזין. די גאַז, וועלכע גייען נאָרמאַל אַרויף אויף דער פרייַער לופֿט, ווערן אַריינגעפירט אין די דאָזיקע מאַשינעס דורך אַ ספּעציעלן רער, און אַזוי אַרום ווערן די מענטשן אומגעבראַכט דורכן „טשאַד״. ביי מערערע פון די קרבנות פליסט בלוט פון נאָז און מויל. אויך אין דעם פֿאַל שענקען נישט די מערדער די קליידער. אויך די טשעכישע קריסטלעכע באַן־באַגלייטער ווערן דערשאָסן. מען וויל נישט איבערלאָזן עדות פון דעם גשעעניש.

מיט דער „אַרבעט״ באַשעפטיקט זיך, צום ערשטן מאָל, די זוייסרוסישע פֿאַליציי. די פּריוַרדיקע „אָקציעס״ זענען דורכ־גיפֿירט געוואָרן דורך ליטווינער (געהילפֿס־פֿאַליציי).

נישט ווייט פון די גריבער שטייען טישן; אויף זיי — פֿלעשער מיט „וואָדקא״ און צוויבעסיסקע. „צוערשט איז געווען אומהיימלעך, אָבער שפּעטער האָבן מיר זיך צוגעווויגט און אונז האָט נישט געאָרט״, — האָט איבערגעגעבן איינער פון די אנטיילנעמער — אַ ווייסרוסישער געשטאַפּל־פֿאַליציאַנט פון קאָנצענטראַציע־לאָגער קאָלדיטשעווא.

פֿאָרנאָכט האָט דער קאָמענדאַנט פון קאָלדיטשעווער לאָגער צונויפֿגעזאַמלט די יידן פון לאָגער און געפֿרעגט, ווער עס וויל פֿאָרן אויף אַרבעט קיין בראַנאַוויטש. אַ סך פון די בראַנאַוויטשער יידן, וועלכע זענען דאָ געווען, האָבן זיך פרייוויליק געמאָלדן מיינענדיק, אַז זיי וועלן זיך קענען טרעפֿן מיט זייערע פֿאַמיליעס. ער האָט אויסגעקליבן 8 יידן, געגעבן זיי רידלען, אָנגעלאָדעוועט אויף אַ מאַשין און אַוועקגעשיקט אין בראַנאַוויטש, אין „גאַי״, ווו זיי האָבן געמוזט פֿאַרשיטן די גריבער מיט די דערמאָרדעטע טשעכישע יידן און צום סוף זענען זיי דערשאָסן געוואָרן.

צווישן די 8 — דער שלאָסער שלמהקע ראָוויצקי, פּועלי־ציוניסטישער טוער.

נאָכן אָפּשיקן די יידן אין „גאַי״, פֿאַרפֿאַרן צו די וואָגאָנעס לאַסט־אויטאָס, אויף וועלכע מען לאָדט אָן די פֿאַרבליבענע באַגאַזש און זאַכן, וועלכע מען פירט אָפּ. צווישן די אויטאָס דער „נייער שול״ אויף סאָוועט גאָס און אין אַ הויז ביים גשעטאַפּל״. גאָלד־ און זילבער־זאַכן ווערן איבערגעפירט אין די קעלערן פון גבעיטס־קאָמיסאַריאַט.

שוין צומאָרגנס ווערן אָוועקגעשטעלט אַרבעטער־גרופּעס פון בראַנאַוויטשער גטאָ, וועלכע מוזן סאָרטירן די אַראָפּ־געבראַכטע זאַכן. די אַרבעט דויערט מאָנאַטן. לויט די גע־פונענע דאָקומענטן זענען די מענטשן פֿאַרשריבן געוואָרן אויף אַרבעט אין „אָסטן״. דערביי האָט יעדער געהאַט רעכט מיטצונעמען 60 קילע זאַכן פון די שענסטע און בעסטע, אויסער אַרבעטס־אינסטרומענטן. צווישן די זאַכן — טויזנטער קאָס־טיומען, קליידער, שוכווארג, טליתים, תפילין, מעדיצינישע אינסטרומענטן, מעדיקאַמענטן, קאָלדרעס, וועש. די בעסערע זאַכן ווערן אָפּגעשיקט קיין דייטשלאַנד צו די פֿאַמיליעס פון די געשטאַפּאָוצעס, די ערגערע — ווערן טיילווייז צוגעטיילט די פֿאַליציאַנטן אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלדיטשעוועוא, ווו עס ווערן געשאַפֿן גרויסע זאַכן־סקלאַדעס. די יידן, וועלכע אַרבעטן ביים סאָרטירן די זאַכן גענייסן אויך פון זיי. אַ טייל פֿאַרקויפט די זאַכן און פֿאַר דעם געלט קויפן זיי איין געוויר פֿאַר דער ווידערשטאַנד־אַרגאַניזאַציע אין געטאָ.

עס טרעפן פאַלן, ווען אויפשניידנדיק אַ ברויט פון די אומגעבראַכטע געפינט מען אין אייניקע הונדערט דאָלאָר. אויך אין די קליידער און שיך געפינט מען פֿאַרבאַהאַלטענע אויסלענדישע וואַלוטע און גאָלד. די נאָציס דערוויסן זיך פון דעם און קאָנטראָלירן אַלע זאַכן, געפינענדיק דערביי זייער פיל פֿאַרבאָרגענע אוצרות. (אגב, דידאָזיקע זאַכן האָבן דער־מעגלעכט פיל פֿאַמיליעס זייער ווייטערדיקע עקזיסטענץ).

טאָג־טעגלעכע מארדן

די לאָגע אין געטאָ איז אָנגעשטרענגט. ביים אַריינגאַנג־טויער קומען זייער אָפט פֿאָר רעוויזיעס. מען נעמט צו די מיטגעבראַכטע פֿראָדוקטן. דערביי שלאָגט מען. עס פֿאַרשפּרייטן זיך קלאַנגען, אַז צווישן די יידן געפינען זיך אייניקע, וועלכע גיבן איבער אינפֿארמאַציע דער געשטאַפּל וועגן דעם וואָס ס׳קומט פֿאָר אין געטאָ. מען הויבט זיך אָן צו היטן מיט אַרויס־רעידן אַ איבעריק וואָרט. פון צייט צו צייט ווערן צוגענומען גאַנצע פֿאַמיליעס אויף „אויספֿאָרשונג״. צוריק אין געטאָ קומען זיי שוין נישט. ווי מען דערוויסט זיך ווערן דידאָזיקע צוגענומען אויפן גרונט פון אַנווייזונגען פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וועלכע ווייל נישט צוריקגעבן אייניקע פון דיי באַאַלטענע ביי זיי זאַכן. אָדער סתם צוליב אַ רעכנונג פון אַמאַליקע צייטן. די אַמאַליקע שכנים דערטראָגן אויף דעם אָדער יענעם, אַז ער איז אַ קאָמוניסט — נעמט מען אים צו. אַזוי קומט אום צווישן אָנדערע דער געוועזענער גימנאַזיע־פֿראָפעסאָר ווילהעלם פעלדמאַן מיט זיין פרוי און זיין פיר־יערעקע טעכטערל. אויף אַזאַ אופן ווערט דערשאָסן דער דאָקטאָר מרדכי („מאָטיע״) ריווקין א.אנד.

יעדער אַזאַ פאַל רודערט אויף דעם גאַנצן געטאָ. קיינער איז נישט זיכער, צי מען וועט אים באַלד אַדער שפּעטער נישט צונעמען. מען שרעקט זיך פאַדערן ביי די קריסטן, זיי זאָלן די אַדער יענע זאַך צוריקקערן צום פאַרקויפן אויף ברויט. דאָך זענען פאַראַן קריסטן, וועלכע שיקן אַריין צו זייערע באַקאַנטע אין געטאָ געלט, ברויט און אַנדערע שפּייז־פּראָדוקטן. עס געשעט אויך איין פאַל, וועו אַ דייטשער סאָלדאָט גייט אַריין אין אַ געשעפט און זעענדיק די פריילין מירע דוואָרעצקי, וועלכע אַרבעט דאָרט, פרעגט ער זי אויף אייניקע יידן, וועלכע ער האָט געקענט, צי זיי לעבן נאָך און וועו ער דערוויסט זיך, אַז יאָ, קויפט ער קצו און אַנדערע שפּייז און שיקט דאָס אַריין דורך איר אין געטאָ.

אין אייניגע אַ טאָג וועט דער געטאָ אויפגערודערט מיט דער ידיעה, אַז 3 יונגע מיידלעך, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי דייטשן אָלס וועשערינס און „פּוץ־פּרויען", זענען אַרעס־טירט געוואָרן אָלס באָשולדיקטע אין „אַמוזירן־זיך" מיט די דייטשן. עס דראָט זיי טויט־שטראָף. דערוויסנדיק זיך, אַז זיי זענען באמת אומשולדיק, מאַכט דער „יודנראַט" אָלע באַמי־ונגען כדי זיי צו ראַטעוונען. ענדלעך וועט פאַרגעשלאָגן, זיי זאָלן אונטערזוכט ווערן דורך אַ דייטשן פרויען־דאָקטאָר. נאָך דער אונטערזוכונג אין אָנווזענהייט פון געביטס־אַרצט ד״ר וויכמאַן ווערט פעסטגעשטעלט, אַז זיי זענען אָלע ריין. אַזוי־אַרום ווערן זיי דאָסמאָל גערעטעוועט פון אַ זיכערן טויט — און דער גאָטאָ איז שטאָלץ אויף זייער אומשולד.

די „13"

7.30 פרי, פרייטיק דעם 3 יולי 1942 פאַרפאַרט צו דער געבייַדע פון „יודנראַט" אַן אויטאָ פון געשטאַפּאָ, עס שפּרינגט אַרויס פון אים יוזעף ליטווין און דער אין געטאָ גוט־באַקאַנטער געשטאַפּאָ־מערדער קיהן מיט אַ האַנט־מאַשין־געווער איבערן אָקסל. זיי גייען אַריין אין הויז פון „יודנראַט". יוזעף נעמט אַרויס אַ ליסטע מיט נעמען פון יידישע מעדיצינישע אַרבעטער. ער לייענט איבער די נעמען און פאַדערט אויף די געטאָ־פאַליציי אָנצוזאָגן די אויסגערעכנטע דורך אים פערזאָנען, זיי זאָלן זיך גלייך צושטעלן.

איינער נאָכן אַנדערן הויבן זיך אָן צונויפזאַמלען די אַרויסגערופענע. אָלע — דערשראָקענע, בלייכע. ווער אַליין און ווער אין אַגאָליטונג פון זיין פּרוי און אַנדערע פאַמיליען־מיטגלידער. עס קומען:

1) ד״ר האַרי לעווקאָוויטש — גינעקאָלאָג; 2) ד״ר יוסף („יאָסל") מירסקי — גינעקאָלאָג; 3) ד״ר חנן („חאָניע") ברעוודאַ — קינדער־דאָקטאָר; 4) ד״ר מיכאל („מישע") סידערמאַן (דער זון פון אַפּטייקער) — אָלגעמיינע קראַנק־הייטן; 5) ד״ר אָלעקסאַנדער („שורע") איזיקזאָן (דער זון פון אומגעבראַכטן ערשטן יידן־פּרעזעס)—כירורגישער פּראָק־טיקאַנט; 6) ד״ר גריגאָרי („גרישע") דאָנילעוויטש — אינגער־לעכע קראַנקהייטן; 7) זיין ברודער ד״ר דאָנילעוויטש (דער מאַן פון טייבל ווערניקאָווסקי) — גינעקאָלאָג; 8) ד״ר לעאָן קאַפּלאָן — קינדער־דאָקטאָר; 9) ד״ר אָלעקסאַנדער („שאַכנע") בראַטקאָווסקי — אָלגעמיינע און אורין־קראַנק־הייטן; 10) ציין־דאָקטאָר משה („מאָיסעי") יאַסינאָווסקי (געוועזענער קהילה־פּרעזעס אין 33—1929); 11) ציין־דאָקטאָר משה בערמאַן (ציוניסטישער טוער); 12 ציין־דאָקטאָר יעקב פידלער און 13) ציין־טעכניקער פאַנטי.

עס קומט אויך די פאַרמאַצעווטין מירע שעניצקי, אַבער די נאַצי־מערדער באַטאַנען, אַז זיי האָבן קיין פּרויען נישט געפאָדערט. זיי באַפּריייען זי. עס ווייזט זיך אַרויס דער טעות: זיי האָבן געפאָדערט דעם מעדיצין־אַבסאָלוועטע מיראַן שע־ניצקי. ער אַרבעט איצט אין די געטאָ־ווערשטאַטן אָלס בערשטל־מאַכער (נאָכן באַפּרייען אים פון שטאָט־שפּיטאָל האָט זיך אים אייניגעגעבן מיט גרויס מי איינצוּאָדנען זיך אין באַרשטן־פאַבריק פון געטאָ).

עס איז מערקווירדיק וואָס אויף דער ליסטע פיגורירט אויך דער נאָמען פון ד״ר באָריס שאַפּירא, וועלכער איז אַרעס־טירט און דערשאָסן געוואָרן מיט 4 מאָנאַטן צוריק.

אויך ד״ר לאָליע בערקאָוויטש (איצט אין ישׂראל) ווערט אויפגעפאָדערט דורך דער פאָליציי צו קומען. ער גייט אַרויס צוזאַמען מיט זיין שוואָגער ד״ר ברעוודע. דערזעענדיק די מאָשין מיט די באַוואָפנטע דייטשן אַרום איר, קערט ער זיך אום שנעל צוריק און זאָגט, אַז ער ווערט נישט גיין. עס שפּרינגט צו צו אים זיין חבר, ד״ר שוּרע איזיקזאָן און פרעגט זיך וואָס צו טון. ד״ר בערקאָוויטש לייגט אים פאָר, זיי זאָלן זיך פאַרבאַהאַלטן. ער גייט אַוועק און קערט זיך שוין נישט אום צוריק. ד״ר בערקאָוויטש וויל אַרויסקריכן פון אונטער די דראָטן און אַרויסגיין פון געטאָ, אָבער ער קען נישט, ווייל גראד שטייט נישט ווייט אַ פאַטרול. ער לויפט אַרויף אויף אַ בוידעם פון אַ הויז און באַהאַלט זיך דאָרט אויס.

עס פעלט נאָך דער כירורג ד״ר יעליק לעווינבוק, וועלכער ווינט אין ווייטעסטן (פון „יודנראַט") געטאָ־טייל. צום צוויטן מאָל לויפט צו אים אַ געטאָ־פאָליציסט און פאָדערט אים אויף זיך מעלדן גלייך אין „יודנראַט".

— וואָס איז די איילענייש? וועט מען מיך דערשיסן מיט אַ פאָר מינוט שפּעטער! — זאָגט ער געלאָסן.

— אָבער צו וואָס דאַרפט איר מען זאָל נאָך אייך צע־שלאָגן? — ענטפערט דער פאָליציאַנט און דערבייַ לויפט ער שנעל אין די געטאָ־ווערשטאַטן אַנזאָגן שנייצקין, אַז אויך ער זאָל זיך מעלדן שנעל.

נישט געאייַלט, טרינקט זיך אויס דער דאָקטאָר אַ גלאָז טיי, זעגנט זיך מיט דער אַלטער וויינענדיקער מוטער, מיט זיין פאָטער יעקב לעווינבוק, וועלכער איז געקומען — מיט טערערן אין די אויגן — זיך זען צום לעצטן מאָל מיט זיין ברודער־זון, און געזעגנט זיך פון די איבעריקע שכנים פון „קאַלחאָז".

— וואָס וויינט איר? — איינמאָל מוז מען דאָך שטאַרבן! און כ׳גלויב, אַז דער טויט איז נישט אַזוי שרעקלעך.

ביים אַרויסגיין פון הויז טרעפט ער נאָך אַ פאָליציאַנט,

וועלכער לויפט שנעל אָנטקעגן מיטן וועליסאָפעד אין האָנט.

— קומט שנעל, דאָקטאָר, מען וואַרט אויף אייך! ביי מיר איז אַראָפגעפאַלן די קייט פון וועליסאָפעד, און איך האָב זיך צוליב דעם אויך פאַרהאַלטן אונטערוועגס...

רוהיק און געלאַסן, גייט ד״ר לעווינבוק זיין „לעצטן וועג״, געזעגענעדיק זיך מיטן בליק פון אַרומיקע הייזער אוּן גאַסן. ער טרעפט זיין פרוי, וועלכע קערט זיך אום פון „יודנראַט״, וווהין זי איז געגאַנגען זיך דערוויסן, וואָס דאָרט קומט פאָר. זי גיט איבער, אַז די איבעריקע דאָקטוירים זענען שוין געקומען און אַז מען פאָדערט ער זאָל גלייך קומען.

צוזאַמען גייען זיי צוריק. דער פאַליציאַנט לויפט אָנזאָגן, אַז דער דאָקטאָר קומט שוין.

שטיל גייען זיי פאָרויס. זיי קומען אַריין אין אַנדער געטאָ־טייל, דאָס דורך די מינסקע גאַס און גייען אַריין אין סאָסנאָוועג. נישט איילנדיק, כדי דער וועג זאָל דויערן לענגער, כדי זיי זאָלן זיין צוזאַמען נאָך אַ פאָר מינוט... אַ שאָד וואָס איך בין נישט ראָזירט! אפילו צום טויט דאָרף מען שיין אויסזען! — רייסט ער איבער דאָס שטילשווייגן.

— אויב איך וועל נאָך באָווייזן, וועל איך אַריינשפּרינגען אין פאַריקמאַכערייַ און זיך אָפּראָזירן! — גיט ער צו.

— פאַרוואָס רעדסטו וועגן טויט? מען איז דאָך געקומען נעמען די דאָקטוירים אויף אַרבעט! דו וועסט נאָך קומען צוריק — וויל זי אים באַרוהיקן.

ער גייט רוהיק, ער גייט דעם גורל אָנטקעגן.

פאַרוואָס גייט ער אָזוי רוהיק? פאַרוואָס אָנטלויפט ער נישט? פאַרוואָס נעמט ער נישט אָ אייזן אין האָנט אויף צו־שפּאַלטן די קעפּ פון די מערדער?

יאָ, עס לויפן דורך ביי אים אָזעלכע געדאַנקען און דערביי קעגן־אַרגומענטן: זיך וועט ער נישט ראָטעווען און די איבער־ריקע — זיין מוטער, פרוי, קינד און די איבערגעבליבענע יידן אין געטאָ, וועלכע זענען נישט אַרגאַניזירט, וועלכע זענען הילפּלאָז — קען ער נאָר ברענגען שאָדן!

עס קען אויך זיין, אַז ער איז באַהערשט פון אָ אינערלעכן פסיכישן שאָק, וואָס דערשטיקט אין אים זיין שטאַרקן וויל־צום בונט. און אפשר גנבעט זיך אַריין אין זיין אונטערבאָוווסטזיין אָ פונק פון האָפנונג, מען נעמט אים ווירקלעך אויף אַרבעט און נישט צום טויט?

און אין דערזעלבער צייט... הייסן די נאַצישע מערדער אייַנשטייגן די צענויפגעזאַמלטע „13״ אין מאַשין. אייַנער נאָכן אַנדערן גייען זיי אַרויף אויפן אויטאָ.

עזיע פידלער, וואָס אַרבעט אין אַרבעטס־ביוראָ בייַם „יודנראַט״ און איז באַקאַנט מיט די צוויי געשטאַפּאָ־רוצחים, פרעגט זיך בייַ זיי, צי עס איז נישט כדאי איבערצולאָזן זיין פאָטער, ווייל אים אַלס עלטערן מאַן וועט זיין שוערער דער וועג. די בלוטדורשטיקע חיות הייסן אים מיטפאָרן. פאַרזיכערנדיק, אַז אין אָונט וועט עס צוריקקומען. דער זון נעמט זיין אַלטן פאָטער, דעם ציין־דאָקטאָר יעקב פידלער, אונטערן האָנט, פירט אים צום אויטאָ און העלפט אים אַרויפקריכן. דער זון פירט זיין פאָטער צו דער עקידה...

די תליינים וואַרטן נישט מער. זיי שטייגן איין אין דער מאַשין און באַפעלן דעם שאָפער, אַ פּוילישן שייגעץ, אַרויס־פאָרן פון געטאָ.

*

אין דעם מאָמענט דערגייט ד״ר לעווינבוק מיט זיין פרוי צו סאַדאָווע גאַס. נאָר איינעקע הייזער טיילן זיי אָפּ פון דער „יודנראַט״־געביידע. זיי קוקן פאַרויס און דערזעען, ווי די געשטאַפּאָ־מאַשין פאָרט אַרויס פון געטאָ־טויער. זיי ווייסן נאָך נישט, וואָס עס וועט ווייטער פאָרקומען.

— איינס איז זיכער: פאָרן אַריינגיין אין „יודנראַט״ וועל איך זיך אָפּראָזירן. —זאָגט ער צו דער פרוי.

זיי גייען אַריין אין פאַריקמאַכערייַ. אָלע רעדן וועגן די „צוגעגעבענע 13״. מען גראַטולירט דעם דאָקטאָר צו זיין רע־טונג.

נאָכן אָפּגאָלן גייען זיי צום „יודנראַט״. דאָ האָט מען נישט קיין טענות וועגן דער פאַרשפּעטיקונג, אָבער מען איז נישט זיכער, אויב די מערדער וועלן נישט קומען נאָך די „איבער־געבליבענע 2״, און דעריבער וועט דער דאָקטאָר איבערגע־שיקט אין דער געטאָ־פאָליציי און דאָרט פאַרהאַלטן.

דאָרט טרעפט ער שוין דעם צווייטן „חבר צום גליק״, וועלכער איז אויך צו שפּעט געקומען — מיראָן שענידקי.

מיט אָ געפיל פון צום טויט־פאַראורטיילטע, וועלכע ג־פינען זיך שוין אין טויטן־קאַמער אין דערוואַרטונג פון אויספירן דעם אורטייל, פאַרבלייבן זיי אונטערן אויפזיכט פון די ידישע פּאָליציסטן, וועלכע באַציען זיך צו זיי מיט סימ־פּאַטיע און מיטלייד.

אָ שעה נאָך אָ שעה פאַרגייט אין אַנגעשטרענגטער דער־וואַרטונג. די פאַמיליעס פון די פאַרהאַלטענע שטייען אויף דער וואַך מיט אַנגעשטרענגטע בליקן צום געטאָ־טויער, צי קומען נישט ווידער די בלוטדורשטיקע חיות נאָך דעם איבער־געלאָזענעם רויב.

— און אפשר וועלן זיי פאַרגעסן?

— אָדער עס וועט זיי נישט לוינען צו קומען צוליב צוויי?

מיטאָג־צייט דערווייסט מען זיך ביים פּוילישן שאָפער פון געשטאַפּאָ־מאַשין, אַז ער האָט אָפּגעפירט „די 13״ צו דער צענטראַל־טורמע און דאָרט זיי אַראָפּגעלאָזן.

אין די נאָכמיטאָג־שעהן קומט אין „יודנראַט״ אָ געשטאָ־פּאָווויעץ און פאַראַרדנט, אַז די פאַמיליעס פון די צוגעגעבענע זאָלן צוגרייטן פאַר יעדן אָ פעקל און אפשיקן אין געשטאַפּאָ. דערביי וועט געזען אויסגערעכנט, וואָס דער פעקל מעג אנט־האַלטן: איין קאָלדערע, איין פאָר שיך, צוויי פאָר אונטערוועש, איין אויבערהעמד א. א. וו. קיינע בריוועלעך נישט אַריינליגן! אויף יעדן פאַקעט אָנשרייבן דעם פאַמיליע־נאָמען.

דידאָזיקע פאַראַרדנונג מונטערט אויף. מען הויבט אָן גלויבן, אַז מען שיקט זיי ווירקלעך צו אַרבעט. עס ווערן צענויפגעפאַקט אויף שנעל די זאָכן. מען לאָדעוועט אָן די 13 פאַקעטן אויף אָ וואָגן און מען פירט אָפּ אין געשאַפּאָ.

וועגן די פֿאַרשפּעטיקטע צווייַ וועלט די גאַנצע צייט נישט דערמאָנט. פרייטיק אָוונט דערלויבט מען זיי גיין אַ היים, נאָכדעם ווי זיי פֿאַרפּליכטן זיך מיט זייער אונטערשריפֿט, אַז צומאָרגנס פרי וועלן זיי זיך צושטעלן אין געטאָ־פּאָליצייַ.

שבת, מיטאָג־צייַט, נאָכדעם ווי די הענקערס שווייגן און דערמאָנען מער נישט וועגן די צוויי פֿאַרשפּעטיקטע, לאָזט מען זיי אָפּ, נאָכדעם ווי זיי שרייבן זיך אונטער, אַז אויף יעדן רוף וועלן זיי זיך גלייך מעלדן.

וועגן די צוגעזומענע 13 מעדיצינישע אַרבעטער זיינען נאָכדעם געגאַנגען אַלערליי קלאַנגען אין געטאָ. אַ פריילין וואָס האָט געאַרבעט בײַם רייניקן די באַן־לינייַען, האָט איבערגעגעבן, אַז עס זענען צו איר צוגעגאַנגען די ברידער דאַני־לעוויטש, בלייַבט און דערשראָקענע, אָן די געלע לאָטעס און געוואָלט איר עפּעס זאָגן. אין דעם מאָמענט איז צוגעגאַנגען צו זיי אַ דייטשע קראַנקן־שוועסטער און איינגעלאָדן זיי אין וואָגאָן פון רויטן־קרייַץ־צוג אויף קאָפּע.

פון צייַט צו צייַט האָבן קריסטן איבערגעגעבן, אַז זיי האָבן געהערט פון באַן־אָנגעשטעלטע, אַז די לעצטע האָבן געזען די ציין־דאָקטוירים יאָסינאָווסקי און פידלער שפּאַצירנדיק אין מינסק. איינער האָט געזאָלט זען אויך דעם דאָקטאָר קאָפּלאָן.

פון דער אַנדערער זייט האָט איבערגעגעבן די פרויי פון ד״ר וואָלפסאָן, וועלכע האָט געארבעט אין וועשעריי פון געשטאַפּאָ, אַז מיטאָג־צייט פונם טאָג ווען מען האָט צוגענומען „די 13״, איז אַריינגעפאַלן אין וועשעריי אַ אויפגערעגטער דער געשטאָפֿאָוויעץ קיהן, וועלכער האָט צוגענומען די דאָק־טוירים, און אַראָפּגעוואָרפן פון זיך זיין פֿאַרבלוטיקטן מונדיר און אָפּגעגעבן אים צום וואָשן.

אַ לאַנגע צייט נאָכדעם האָבן די יידן וועלכע האָבן אויס־געפּירט אַרבעטן אין געשטאַפּאָ־הויף און געבליבן, געזען וואָלגערן זיך אויפֿן בוידעם פון הויז די פּאָקעט, וועלכע זענען בשעתו געבראַכט געווארן לויט דער פֿאַראָרדנונג פון געשטאַפּאָ פֿאַר די צוגענומענע.

אין אַ צייט אַרום האָט עזיע פידלער אָנגעטרונקען איינעם פון געשטאַפּאָ און אַריסבאָקומען פון אים, אַז מען האָט די אַלע מעדיצינישע אַרבעטער דערשאָסן נאָך דעמזעלבן טאָג ביי „האַלינקע״.

דעם סוד פון זייער לעצטע לעבנס־מינוטן האָבן זיי מיטגענומען אין קבר.

די מעזריטשער

אין אייניקע טעג אַרום קומט מען ווידער אין „יודנראַט״ פֿאָדערן אַ דאָקטאָר צו אַרבעט. דאָסמאָל פֿאַלט אויס דער וואַל אויף ד״ר יעקב אָשעראָווסקי. מען נעמט אים גלייך צו און מען פירט אים אָפּ אין אַן אומבאָקאַנטער ריכטונג. דער געטאָ איז ווידער אויפגערודערט. דאָך אין די אָוונט־שעהן פירט מען אים אָפּ צוריק אין געטאָ אַ גאַנצן און גזונטן צו אַלעמענס פרייד.

מען דערוויסט זיך פון אים, אַז מען האָט אים אָוועקגעפירט אויפן פּלאַץ־פּלאָץ, הינטער נייַ־באַראַנאָוויטש. דאָרט געפינען זיך איבער 300 יידן פון מעזריטש, וועלכע פירן אויס אַלערליי בוי־אַרבעטן. זיי ווייַנען אויפן פעלד אין צונויפגעשטעלטע בייַדלעך. זייער אויסזען און לעבנס־באַדינגונגען זענען שרעק־לעכע. קיום וואָס זיי האַלטן זיך אויף די פּיס. צווישן זיי אַ סך קראַנקע. צו די לעצטע האָט מען אַרויסגערופן אים, אַז ער זאָל זיי ערטיילן מעדיצינישע הילף.

אייניקע טעג קומט מען אים נעמען צו זיי, און שפּעטער ווערט באַשלאָסן אַז ער זאָל פֿאָרבלייבן דאָרט. עס פֿאָרפֿאָרט אַ לאָסט־אויטאָ אין געטאָ. אויף אים ווערט אַרויפּגעלייגט אַ בעטל, אַ טישל, אַ שטול און בעטאָוואַנד פון ד״ר אַשעראָווסקיס ווייַנונג. אויפן אייבנדערמאָנטן פלוג־פּלאָץ באַ־קומט ער אַ ביידל פֿאַר זיך צום ווייַנען און אויפנעמען די קראַנקע.

אין אַ קורצער צייט אַרום ווערט דער „יודנראַט״ אויפ־געפֿאָדערט דורכן געביטס־קאָמיסאַריאַט אויסצוטיילן אין געטאָ אייניקע הייזער פֿאַר די מעזריטשער יידן. דידאָזיקע הייזער, אויף אַרלע גאַס ווינקל אָשטאָווע, ווערן אַרומגע־רינגלט מיט אַ צוים פון שטעכל־דראָט: אַ געטאָ אין געטאָ. און אין איינעם אָן אָוונט ווערן זיי געבראַכט נאָך דער אַרבעט אין זייער נייַעם ווויַן־פּלאָץ, צוזאַמען מיט זיי קערט זיך אום אויך ד״ר אָשעראָווסקי.

אָנגעפירט מיט די מעזריטשער האָט אַ „אָבער־יודע״, אַ בריי־פליציקער, רויט־פנימדיקער פֿאַרשוין, וועלכער פלעגט זיי שלאָגן מכות רצח פֿאַר יעדער קליניקייט. אויפן אַריינגאָנגס־טויער פון זייער געטאָ האָט ער אויפגעהאָנגען אַ שילד אין דייטש: „אַרבייטס־איינזאַץ פון ענגעראַל־גאָווער־נעמאָן״, האַלטענדיק זיך דערמיט מער אויסדערויילט לגבי די אַרטיקע יידן. אויף אַ פּלאַץ, צווישן די הייזער, איז אָוועק־געשטעלט געוואָרן אַ קעסל צום קאָכן עסן און וועשעריי.

נאָך דער אַרבעט פלעגן זיך די מעזריטשער אַרויסטיילען פון אונטער די דראָטן פון זייער געטאָ, און גיין איבער די „קאָלחאָזן״ בעטן עפּעס צום עסן און צום אָנטון. די באַראַ־נאָוויטשער יידן, אַליין הונגעריקע און אויסגעמאַטערטע, האָבן זיי קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט און געהאָלפן מיט וואָס עס איז נאָר געווען מעגלעך.

מיט דער צייט האָט זייער „אָבער־יודע״ זיך באַפּריינדעט מיט די אָפּיציעלע יידישע פֿאַרשטייער און דערלויבט זיי אַרייַנגיין אויף זיין טעריטאָריע.

פֿאַרשטייער פון „יודנראַט״, פון ראָבינאָ, מעדיצינישע אַרבעטער, א.א., פלעגן ערטיילן, אין די ראָמען פון זייערע מעגלעכקייטן, הילף און מונטערן די היימלאָזע, דערשלאָגענע ברידער און שוועסטער פון מעזריטש.

פּאַרזשיילונגס־מאַרדן

מיר דערוויסן זיך, אַז אויפן אָרט פון געווען אַ אַנ־געקומען אַ נייער — דער אָבערשטורמפירער גרינספּעלד.

וואָס פֿאַר אַ „מענטש״ איז ער? וואָס קען מען פון אים

דערוואָרטן? — דאָס זענען די פּראָגן, וועלכע שווימען אויף אין געטאָ.

לאָנג דאָרפן מיר נישט וואָרטן אויף קיין ענטפער.

ער הויבט אָן זיין קאָרירער מיט פּאָרווייילונגען אין דעם ניי־געעפנטן אָרישן רעסטאָראַן, אין געוועזענעם קאָפּע־לאָקאַל פון ראָפּאָפּאָרטן. נאָך אַ נאָכט פון שיכורן און הוליען, פּאָרט ער אָריין מיט זיין מאָשין פּאָרטאָג אין גטאָ, אין באָגלייטונג פון נאָך אַ מאָן און אַ פּוליש מיידל, שפּאָצירן זיי צווישן איבער די גאַסן פון געטאָ, זיי ווילן פּאָרשאָפן זייער באַגלייטערין עמאָציעס. מען קלאָפט שטאָרק אין אַ טיר פון אַ הויז מיט געשריייען „מאָך אויף״. עס גייט אָרויס אַ צע־שראָקענער ייד. זיי הויבן אים אָן צו שלאָגן מיט די פּיס אין בויך, דער ייד פּאַלט.

צעווילדעוועט לויפן זיי איבערן גטאָ. זיי טרעפן אַ עלטערן יידן, משה שטיינבערג, וועלכער גייט מיטן טלית און תפילין אונטערן אָרעם צום דאָוונען. מיט אַ רעוואָלווער־שאָס לייגן זיי אים אָוועק אַ טויטן אויפן אָרט.

דאָן רייסן זיי זיך אָריין אין אַ הויז. מען שלעפט אַ בחור פון בעט. אַ נאַקעטן טרייבן זיי אים אָרויס אויפן גאַס, מען צעשלאָגט אים שטאַרק און מען פּאָרוונדעט אים, ביז ער הויכט אויס זיין נשמה.

איצט פּאָרלאָזן זיי דעם גטאָ כדי ווידער צו קומען און איבערצוחזרן זייערע „פּאָרווייילונגען״...

אַ צעשלאָגענע, איינגעהויקערטע, קוים וואָס זי האַלט זיך אויף אירע פּיס גייט די אַלטיטשקע פרוי פון משה שטיינבערג נאָך דער „עגלה״, וועלכע פירט אָרויס איר דערמאָרדעטן מאָן פון גטאָ צו אייביקער רו. פּאָריאָמערט גייט זי און טענה׳ט אָריין צו איר מאָן:

מיישקע, אַ גוטער בעטער זאָלסטו זיין פּאָר אונדז אַלעמען! פּאָר מיר, פּאָר אונדזער משפּחה און פּאָר אַלע יידן! און זע, מיישקע, פּועלן, אַז דער מערדער, דער ימח־שמוניק, זאָל פּאָרכאָפּט ווערן! אַ ניכפּע זאָל אים נעמען!

און בייַם זייט־טויער פון אָרלאָז גאָס צום בית־עולם, ווען די פּור פּאָרלאָזט שוין דאָס גטאָ, שרייט זיך נאָך:

פּאָרגעס ניט דעם רוצח!

אין אַ וואָך אָרום, דערוויסן מיר זיך, אַז דער מערדער, דער אַבערשטורמפירער גרינספּעלד איז געפאָלן מיט נאָך עטלעכע און דרייסיק גע׳טאָפּ־לייט אין קאָמף מיט פּאָרטי־זאַנער אין וואָלד ביי ניי־סווערזשיען (סטאָלפּצער געגנט), וווהין ער איז געפאָרן אויספּירן אַן „אָקציע״.

די ידיעה דערמוטיקט און ברענגט אַ צייטווייליקע נקמה־פרייד!

געשטאָפּ־שעף וועט ווידער אַמעלונג.

ניי־מוש

אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע געפינען זיך אין ניי־מוש איינקיע צענדליק יידישע משפחות. דאָס לעבן איז דאָ רוהיקער. מען זעט נישט אַזוי פיל דייטשן. די יידן דערוואָרטן אויף צואַנגס־אַרבעט.

אַנפאַנגס קומט נאָך עמיצער פון זיי קיין באָראָנאָוויטש, און שפּעטער באַקומט מען פון זיי גרוסן דורך די מושער „מיעשטשאַניעס״, דורך די קריסטן, וועלכע ברענגען אַמאָל אַ בריוולע און אַ מאָל אויך צוגעשיקטע שפּייז־פּראָדוקטן. די יידן גיבן איבער זייערע בעסטע זאַכן צו זייערע לאַנג־יאָריקע שכנים צום באַהאַלטן.

נאָך דער גרינדונג פון דער אַרטיקער וויסרוסישער מאַכט און פּאָליציי, הויבט מען אָן צו שלעפּן פון די יידן אַלץ, וואָס עס איז נאָר מעגלעך.

דער קאָנטאַקט מיט די מושער יידן רייסט זיך איבער. דאָך הערט מען נישט וועגן פּאָרגעקומענע דאָרט מאַסן־מאָרדן. קיין געטאָ איז דאָרט נישטא. מיט דער צייט וועלן געשאָפּן אַ „יידישער קוואָרטאַל״.

די רויב־גייציקע קריסטלעכע שכנים ווילן פּטור ווערן פון די יידן, וועלכע האָבן זיי געגעבן צום באַהאַלטן־זייערע וועלן זאַכן. די יידן ווערן באַשולדיקט דורך זיי אין קאָמוניזם — און מען נעמט זיי צו קיין בראָנאָוויטש, אין טורמע, פונוא־נען דער אייניקער וועג פירט צום בית־עולם, וווּ זיי ווערן דערשאָסן.

אַזוי דערוויסן מיר זיך אין מיטן זומער 1942, אַז אין בראָנאָוויטשער וויסרוסישן אָרטסט איז אַראָפּגעבראַכט גע־ווארן דער מושער איינווינער, חיים לעווינבוק מיט זיין פּרוי און צוויי זין אַלס באַשולדיקטע אין קאָמוניזם (מערקווירדיק, די זעלבע זענען אין דער צייט פון דער סאָוועטישער הערשאַפט אָנגעווויזן געווארן אלס געוועזענע בורזשויזן און זייער פּאָרמעגן איז דאָן נאַציאָנאַליזירט געוואָרן). דער בראָנא־וויטשער „יודנראט״ דערוויסט זיך וועגן די אָרטסטירטע, אָבער ער קען גאָרנישט מאַכן פאַר זיי.

אין אַ קורצער צייט אָרום דערוויסן מיר זיך, אַז אין ניי־מוש איז פּאָרגעקומען אַ פּולשטענדיקע ליקווידאַציע פון די דאָרטיקע יידן מיט איין מאָל. מיר דערוויסן זיך נישט קיין אייַנצעלהייטן וועגן אויסראָטונג פון די לעצטע מושער יידן. אָבער עס דערגייט צו אונז אַ ידיעה וועגן אַן אָקטיוון ווידערשטאַנד־טאַט פון איינעם אַ יידישן בחור. אין צייט פון דער אָקציע האָט דערדאָרקער בחור אָרויסגעכאַפּט אַ פּאָר־באַהאַלטענע ביי זיך. האָק, זיך געוואָרפן אויף אַ וויסרוסישן פּאָליציסט און אָפּגעהאַקט אים אַ האַנט. דאָס איז געווען דער ערשטער ווידערשטאַנדס־אָקט אין אונזערע געגענטן.

מען האָט די מושער יידן צונויפּגעזאַמלט אויפן גרויסן מאַרק־פּלאַץ אין מוש, וווּ עס געפינט זיך דער קאַטויליישער קלויסטער פון איין זייט און קעגנאיבער די פּראָוואָסלאַווע צערקווע, וווּ עס געפינט זיך דער דענקמאָל פון אַלעקסאַנער דעם II, וועלכער האָט באַפרייט פון „פּאַנשטשיזנע״ די פּאַראָכטע מושער פּויערים. איצט האָבן זייערע אייניקלעך זיך געוואָרפן אויף די יידן אין „באַפרייט״ זיי פון זייערע לעבנס...

דאָס וויגעלע פון בראָנאָוויטשער יידנטום, — ניי־מוש, איז געוואָרן „יידן־ריין״.

„יידן, שטייט אויף צו דער שחיטה!"

איינע נאָך דער אַנדערער קומען אַן שרעקלעכע ידיעות אין באַראַנאָוויטשער געטאָ וועגן יידן־ליקווידאַציעס אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך.

קיין באַראַנאָוויטש קומט אויף אַ באַזוך דער הויפּט־יידן־מערדער, דער הויפּט־קאָמיסאַר פּאָר ווייס־רוטענין, קובֿע. ער מאַכט אויך אַ באַזוך אין געטאָ. מען פּילט, אַז קיין גוטעס וועט דערדאָזיקער באַזוך נישט ברענגען. די קומענדיקע געשענישן באַשטעטיקן דאָס. אויך געפינען מיר שוין נאָך דער מלחמה אַ באַשטעטיקונג פון דעם באַזוך. אין זיין ראַפּאָרט פון 31־טן יולי 1942 שרייבט קובֿע צווישן אַנדערן:

„...דאָס סלוצקער געביט איז אויך פאַרלייכטערט געוואָרן אויף עטלעכע טויזנט יידן. דאָס נעמלעכע איז שייך צו נאָוואָרעדאָק און ווילייקע. ראַדיקאַלע מאַסמיטלען גרייטן זיך נאָך פאַר באַראַנאָוויטש און האַנצעוויטש. אין באַראַנאָוויטש לעבן נאָך אין שטאָט אַליין בייַ 10.000 יידן, וואָס פון זיי וועלן 9000 יידן ליקווידירט ווערן קומענדיקן חודש"...

האָבנדיק צוגעגרייט „סכראָנעס" (באַהעלטענישן), נעכטיקן אין זיי אַ טייל פון דער באַפעלקערונג, איבערהויפּט די עלטערע מענטשן. יעדער „קאָלחאָז"־הויז שיקט אַרויס אין דער נאַכט צו צוויי פערזאָן אויף וואַך, וועלכע בייטן זיך יעדע 3—2 שעה. זייער אויפגאַבע איז צו זען, וואָס עס קומט פאָר אַרום געטאָ־צוים, צי דער געטאָ ווערט נישט אַרומגערינגלט דורך פאַרשטאַרקטע קאָרדאָנען פון פאָליציי און דייטשן. שטיל, ווי שאָטנס, שלייכן זיך אַרויס די ווענטער פון הינטער די הייזער און אומבאַמערקטערהייט (די ווייסרוסישע פאָליציי האָט רעכט צו שיסן אויף יעדן וואָס דרייט זיך אַרום בייגאַכט אין געטאָ), מיט אַנגעשפּיצטע אויערן און אַנגעשטרענגטן בליק נישטערן זיי אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט אַרום די שטעכל־דראָטן פון געטאָ. ביים באַמערקן עפּעס אויסערגעווייגלעכעס מוזן זיי גלייך אויפוועקן די מענטשן פון זייער קאָלחאָז, כדי זיי זאָלן זיך קענען פריצייטיק פאַרשטעקן.

אין אייגער פון דידאָזיקע נעכט מאַרשירט צום געטאָ טויער אויף סאַדאָוואָ־גאַס אַן אָפּשיילונג פון דייטשן, פון ס.ס.־רעגימענט, אָלע אין שטאָלענע העלמען און פּולער באַוואָפענונג. אויף אַ קאָמאַנדע פון זייער אָנפירער בלייבן זיי שטיין.

נישט וואָרטנדיק אויף די וויישטערדיקע געשעענישן, פאָר־לאָזט דער יידישער פאָליציי־וועכטער פון טויער איצל (יצחק) נאַרקונסקי זיין פאָסטן, און לויפט אָנזאָגן דעם „יודנראַט"־מיטגליד פישל סאָווטשיצקי, וועלכער וווינט אין צוויי־טן טייל. די שווּיגער־מוטער פון סאָווטשיצקי, פרוי נוסבאום, לויפט אָנזאָגן אין די שכנותדיקע הייזער.

שרעקלעך איז דער רושם, וועלכן ס'מאַכן אויף אַלעמען דער טאָן און די ווערטער מיט וועלכע זי באַנוצט זיך ביים אויפוועקן אַלעמען.

אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט, וועט אָלע שלאָפן ענדלעך איין נאָך אַ שווערן אַרבעטס־טאָג און נאָך אַמפערניש מיט די וואַנצן — דערהערט זיך אַ שטאַרקער קלאַפּן אין די לאָדן פון די פענסטער, און אַ שטימע מיט אַ פאַרצויגענעם

אַן אויסצוג פון דעם באַריכט, וואָס קובֿע האָט געשיקט צו זיין שעף אין ריגע.
(ארויסגענומען פון בוך „היטלערס פראָפעסאָרן" פון מאַקס ווינרייך, אויסגאַבע ייווא, 1947).

Geheim!

Minsk, am 31. Juli 1942

Der Generalkommissar für Weissruthenien

Herrn
Reichskommissar für das Ostland
Gauleiter Hinrich L o h s e ,

Abdg. Gauleiter/G. 502/42 g.

Der Reichscommissar für das Ostland
Tgb. Nr. 1444/42 g.

Geheim! Reichssache!

Reichskommissar Ostland 7. VIII. 42 Hauptabt.

Betreff: Partisanenbekämpfung und Judenaktion im Generalbezirk Weissruthenien.

Auch das Gebiet Sluzk ist um mehrere tausend Juden erleichtert worden. Das Gleiche gilt für Nowogrodek und Wilejka. Radikale Maßnahmen stehen noch für Baranowitschi und Lanzewitschi bevor. In Baranowitschi leben allein in der Stadt noch rund 10.000 Juden, von denen 9.000 Juden im nächsten Monat liquidiert werden.

Der Generalkommissar für Weißruthenien

ניגון מיט וועלכן די שמשים פלעגן זיך באַנוצן ביים אויפוועקן צו סליחות — רופט:

יי־יי־דן, שטיי־יט אוי־י־יף צו דע־ער שחי־י־טה!

אַ שוידערלעכער ציטער גייט אַדורך דורכן גאַנצן קערפער.

נישט טויט, נישט לעבעדיק, ריסן זיך אַלע אויף פון די געלעגערס, און אין שיין פון אַן אַנגעצונדענעם „קורניקל״ (אַ פלעשעלע מיט נאַפט, פון וועלכער עס שטעקט אַרויס אַ קנייטעלע) טוט מען אַן די קליינע קינדערלעך, מען וואַרפט שנעל אַרויף אויף זיך די אויבער־זאַכן און כאַפּענדיק דעם זעקעלע מיט די צוגעגרייט סוכהערס, הויבט מען זיך אַן אַראָפּשלייכן אונטער דער ערד — אין די „סכראָנעס״.

מיט האַרצקלאָפּעניש און איינגעהאַלטענעם אָטעם וואַרט מען אויף דאָס פאַרשטיינדיקע.

אייניקע מענער דריייען זיך נאָך אַרום „פון אויבן״ און אַבסערווירן, וואָס עס קומט פאַר אינדרויסן.

גאָר אינגיכן וויזט זיך אַרויס, אַז די ס.ס.־אָפּטיילונג האָט נאָכן אָפּהאַלטן זיך ביים געטאָ־טויער באַקומען אַ קאָמאַנדע: — „לינקס אום!״ — „גראָדע אויס, מאַרש!״.

די אָפּטיילונג מאַרשירט צו דעם טייל פון סאַדאָווע גאַס, וואָס געפינט זיך אויסערן געטאָ. די סאַלדאַטן רינגלען אַרום די הייזער פון דעם גאַסן־טייל און פירן דורך ביזן פרימאַרגן רעוויזיעס, ביי די אַרומיקע קריסטלעך־„אַרישע״ שכנים.

דידאָזיקע וועגדונג באַרוהיקט דערווייל די געמיטער פון די יידן אין געטאָ. מען זאָגט אַן די פאַרבאַהאַלטענע אין די „בונקערס״ און זיי הויבן אָן פאַמעלעך, מיט אַ גלעזעסער מאַס פון אומזיכערהייט, אַרויסקריכן פון די „לעכער״.

אין איינעם פון די זומער־טעג קומט אַן אַ פאַראַדעגונג פון געשטאַפּע צום „יודנראַט״, אַז דער שניידער גולקאָוויטש מיט זיין פאַמיליע זאָל צוגעפּענמען זייערע זאַכן און זיין גרייט צום אָפּפאָר קיין מינסק. דעמזעלבן פאַרנאַכט פאַרפאַרט אַ לאַסט־אויטאָ און נעמט צו די גאַנצע פאַמיליע, אויך זיין ניי־מאַשין וועט מיטגענומען.

ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן איז דידאָזיקע אויפּפאָדערונג געקומען אויפן פאַרלאָגג פון אַ דייטשן געזעראַל, וועלכן גולקאָוויטש האָט זיינער צייט אויפגענייט אַ מונדיר, פון וועלכן ער איז געווען זייער צופרידן. דער געזעראַל איז איבערגעפירט געוואָרן קיין מינסק. פון דאָרט פלעגט ער אָפט קומען קיין באַראַנאָוויטש, ספעציעל נייען זאַכן ביים דאָזיקן שניידער. ער פלעגט אָפט שיקן העכערע אָפיצירן מיט רע־קאָמענדאַציעס צו נייען ביי אים מונדירן. ענדלעך האָט ער צוגענומען אים מיט זיין פאַמיליע קיין מינסק, ווו ער האָט אים פאַרשאַפט גוטע לעבנס־ און אַרבעטס־באַדינגונגען.

נאָך דער ליקווידאַציע פון געטאָ באַראַנאָוויטש, באַמיט זיך גולקאָוויטש, אַראָפּצוברענגען צו זיך קיין מינסק זיינעם אַ פּלימענ׳ק, וועלכער איז געבליבן לעבן אין קאָלדיטשעווער לאָגער. ענדלעך געלינגט דאָס אים. זיי לעבן נאָך אַ לאַנגע צייט נאָכן „ליקווידירן״ די באַראַנאָוויטשער יידן, אָבער ענדלעך ברענגט מען זיי אום.

מען פאַרלאָזט דעם געטאָ

אין דערזעלבער צייט באַקומט זיך אַ באַפּעל פון געשטאַפּע, אַז אַלע יידן, וועלכע האָבן בערד, מוזן זיי אָפּראַזירן. דער באַפּעל פאַרשאַפט גרויסע עגמת־נפש די פרומע יידן. עס זענען אויך דאָ אַזעלכע, וועלכע פירן נישט אויס דעם באַפּעל. זיי זיצן אין די הייזער און באַהאַלטן זיך אויס. מען טרעפט אָפט דעם „סלאָנימער רבי״ און זיין שוואָגער, ווי אויך אַנדערע יידן מיט אַרומגעוויקעלטע מיט טיכלעך קעפּ.

אין די זומער־מאָנאַטן פון 1942 ווערט די אויסוואַנ־דערונג פון געטאָ באַנייט. מען דערשפּירט, אַז אויף גוטס וועט מען זיך אין געטאָ נישט דערוואַרטן.

מען זוכט פאַרבינדונגען מיט באַקאַנטע קריסטן און מיט זייער הילף, מיט כלערליי קאָמבינאַציעס, פאַרלאָזט מען דעם געטאָ און די שטאָט. מען באַהאַלט זיך אויס ביי דידאָזיקע אָדער ביי אַנדערע קריסטן אין ספּעציעלע צוגעגרייטע בונ־קערס.

מערסטנטייל ווערן די קריסטן דערפאַר באַצאָלט, אָבער עס טרעפן אויך פאַלן, אַז זיי באַהאַלטן אויס גאַנץ אומזיסט, איבערהויפט די פרומע קאָטאָליקן. אַנדערע ווערט צוגעזאָגט, אַז דערדאָזיקער זכות וועט זיי ביישטיין ביי די סאָוויעטן.

נישט שטענדיק קען מען פאַרבלייבן ביי די זעלבע קריסטן. אָפט מוז מען אַריבערגיין צו אַנדערע.

עס טרעפט, אַז נאָכן אַרויסבאַקומען ביי די יידן זייער לעצטע גלעזל, וויל מען זיי מער נישט האַלטן. עס קומען אויך פאַר פאַלן, וואָס די יידן דערשפּירן, אַז זייערע פּריערדיקע רעטער ווילן זיי אומברענגען — און דאָן מוזן זיי זיך אַרויסגנבענען און זוכן אַן אַנדער באַהעלטענעניש. זיי בויען אויף אייגענער האַנט בונקערס אין די וועלדער און באַהאַלטן זיך דאָרט אויס.

מען גייט אַרויס אין דער נאַכט „זשעברעווען״ אין די אַרומיקע ווויין־ערטער, עפּעס צום עסן. צומייסטן, ווען עס לאָזט זיך, פאַרבינדט מען זיך מיט די פאַרטיזאַנער, וועלכע שטיצן זיי, אָבער עס טרעפט אויך, אַז די פאַרטיזאַנער ברענגען זיי אום.

אַנדערע גיט זיך איין אַנגענומען צו ווערן אין די פאַרטי־זאַנער־ריייען, און צוואַמען מיט זיי פירן זיי אויס אַנפאַלן אויף די דייטשן און נקמה־אַקטן אויף דער אַרומיקער פּראָ־דייטשער באַפעלקערונג.

אַנפאַנגס פאַרלאָזן דעם געטאָ אייגנצעלטע פערזאָנען, שפּעטער — אויך גאַנצע פאַמיליעס. דאָס פאַרלאָזן דאָס געטאָ קומט פאַר אין שטרענגער עגהיימניש, קיינער פון די אַרומיקע שכנים זאָל פאַר דעם נישט חושד זיין. מען האָט מורא פאַר די נאַנטסטע, ווייל עס קורסירן אין געטאָ קלאַנגען, אַז עס זיינען דאָ צווישן דער באַפעלקערונג אַזעלכע, וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט דער געשטאַפּע און מוזן — ווייל־ענדיק נישט־ווילענדיק — דערטראָגן די נייס פון געטאָ. אויך דער „יודנראַט״ האָט מורא פאַר דידאָזיקע אומבאַקאַנטע, און אפשר אויך אויסגעטראַכטע פערזאָנען.

צוויישן די ערשטע, וועלכע עס פֿאַרלאָזן דעם געטאָ איז טאָניע יאָסינאָווסקי (איצט אין ישראל), די טאָכטער פון ציין־דאָקטאָר און געוועזענעם קהילה־פֿרעזעס, וועלכער איז צו־געמומען געוואָרן צוזאַמען מיט די „13". פֿאַרלייבנדיק אַליין (די מוטער איז געווען צו גאָסט בייַ איר ברודער, פֿראָפעסאָר שימשעלעוויטש און אָזוי אַרום פֿאַרבליבן אין רוסלאַנד), שאָפט זי זיך אַ פֿאַרבינדונג מיט אַ באַקאַנטער קריסטין, און אין מיטן העלן טאָג פֿאָרט זי אַרויס פון איר אַרבעטס־פּלאַץ אויף אַ „דאַראָשקע" דורך שאָסיי־גאַס אין דער ריכטונג פון נייַ־בראָנאָוויטש. בייַם שטאָט־ראַנד באַגעגנט זי זיך מיט אַ קריסט, וועלכער פירט איר אָפּ אין אַ דערבייאיקן „חוטאָר", ווו די קריסטלעכע משפחה באַהאַלט זי אויס, במשך פון 2 יאָר ביז נאָך דער באַפֿרייונג פון בראָנאָוויטש.

אינגאַנצן דערווייסט מען זיך אין געטאָ, אַז אויך די פֿרוי פון ד"ר מירסקי — סאָניע (איצט אין ישראל) איז פֿלוצים „געלפֿ" געוואָרן. אייגנאַרדנעמדיק זיך אויף אַ קריסטלעך פּוּר אין אַ הויף, אויסערן געטאָ, פֿאַרלאָזט זי די שטאָט און פֿאָרט אַריבער אין אַ דאָרף, ווו עס געפֿינט זיך איר ברודער ד"ר בערזאַק מיט זיין פֿאַמיליע, איר מוטער, איר שוועסטער צעסיע (איצט אין ישראל) און נאָך אַ ברודער פּעטיע (איצט אין ישראל). נאָכדעם, ווי פֿאַרטיזאַנער־באַנדיטן דערשיסן איר מוטער און איר ברודער, ד"ר בערזאַק מיט זיין פֿאַמיליע, אַנטלויפֿן די איבערגעבליבענע אין וואַלד צו דער רעגולערער פֿאַרטיזאַן־באַוועגונג — און אַלס פֿאַרטיזאַנער לעבן זיי איבער די מלחמה.

סוף אויגוסט 1942 „פֿאַרשווינדעט" פון געטאָ ד"ר ליאָלע בערקאָוויטש (איצט אין ישראל). נאָכן אויסבאַהאַלטן זיך בייַ באַקאַנטע קריסטן אויסערן שטאָט, גייט ער אויך אַוועק צו די פֿאַרטיזאַנער. וועגן זיין פֿאַרשווינדן מעלדעט דער „יודנראַט" אין געשטאַפּא, אָנגעבנדיק, אַז ער האָט פֿאַרלאָזן דעם געטאָ צוליב „פערזענלעכע מאָטיוון".

עטוואָס שפּעטער ווערט מען גווויר, אַז ד"ר וואַצעק לובראַניעצקי מיט זיין פרוי ריטע, די טאָכטער פון באַקאַנטן מאַנופֿאַקטור־סוחר קאָפּלאַן — זענען נעלם געוואָרן. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ בונקער בייַ קריסטן און שפּעטער אָנגעשלאָסן זיך צו די פֿאַרטיזאַנער. פֿאַרן מלחמה־סוף, נאָך אַ לענגערע קראַנקהייט שטאָרבט ד"ר לובראַניעצקי און ווערט באַערדיקט אין נאַליבאָקער פּושטשע (גרויסע וועלדער), זיין פרוי לעבט איבער די מלחמה און קערט זיך אום אין בראַ־נאָוויטש (איצט אין אַמעריקע).

שפּעטער קרוטאָצאָווסקי, זיין פרוי און זון (איצט אין ישראל) פֿאַרלאָזן אין צייט פון דעם צווייטער מאָסן־מאָרד זייער אַרבעט־שטעלע, ווו אָלע יידישע אַרבעטער ווערן פֿאַרהאַלטן במשך פון דער „אַקציע־וואַך", און באַהאַלטן זיך אויס קנאַפּע 2 יאָר אין אַ בונקער בייַ באַקאַנטע קריסטן אין בראַנאָוויטש. נאָכן אַרויסגיין אויף דער פרייַ, קענען זיי זיך קוים באַוועגן אויף זייערע אָנגעשוואָלענע און אָפּגעווויינטע פון גריין פּיס.

די פרוי פּשענני מיט איר טאָכטער רענית (ביידע אין ישראל) באַהאַלטן זיך אויס בייַ באַקאַנטע קריסטן אין שטאָט, אין אַ באַהעלטעניש אונטער דער פּאָדלאָגע.

נאָכן צווייטן „מאָסן־מאָרד" פֿאַרלאָזט דעם געטאָ אויך דער „יודנראַט"־מיטגליד פּישל סאָווטשיצקי מיט זיין פרוי און באַהאַלט זיך אויס אין אַ בונקער, וועלכן ער האָט צוגעגרייט אין שטאָט אונטער זיין געוועזענער סאָדע־וואָסער פֿאַבריק. לאַנג פֿאַרבליבן זיי נישט דאָרט, ווייל זיי ווערן אויפֿגע־פֿאָדערט פון די איבעריקע „יודנראַט"־מיטגלידער, וועלכע ווייסן פון זייער באַהעלטעניש, אומצוקערן זיך צוריק אין געטאָ. בעת דער „ליקווידאַציע־אַקציע" פון געטאָ קומען זיי אום. זייער באַהעלטעניש ראַטעוועט די ברידער ווילאַנסקי און שמואל נוסבאום (אָלע אין ישראל), וועלכע באַהאַלטן זיך אויס דאָרט אַ לענגערע צייט, נאָך דער ליקווידאַציע פון געטאָ, און גיינען אַוועק שפּעטער צו די פֿאַרטיזאַנער.

דאָס אַוועקגיין פון די ערשטע באַוועגט פיל אַנדערע. ווער עס האָט אַ ביסל מוט און ענערגיע — טוט נאָך דעם ביישפּיל. ליידער, זייער ווייניקע האָבן זיך אויף אַזאַ אופן גערעטעוועט.

דער געדאַנק פון פֿאַרלאָזן דעם געטאָ, האָט באַהערשט זייער פיל, אָבער אַ סך האָבן געמיינט, אַז זיי וועלן נאָך באַווייזן דאָס שפּעטער צו טאָן.

די צוויי דאָקטוירים

אין מיטן אויגוסט פֿאַרפֿאַרט אַ געשטאַפּא־מאַשין צום „יודנראַט". אַ געשטאַפּא־נאָצי פֿאָדערט אויף אים צוצושטעלן תיכף 2 דאָקטוירים, וועלכע זאָלן אַוועקפֿאָרן מיטנעמען אין קאָנ־צענטראַציע־לאַגער קאָלדיטשעווא. די צוויי זענען שוין פון פֿאַרויס באַשטימט דורכן „יודנראַט": ד"ר ענגלמאַן און ד"ר לעווינבוק. מען שיקט אַרויס צו זיי צעטאָ־פֿאָליציסטן. ד"ר ענגלמאַן ווערט גלייך אַראָפּגעבראַכט פון געטאָ־שפּיטאָל. דער פֿאָליציסט, וועלכער קומט צו ד"ר לעווינבוק, גיפּינט דעם לעצטן ליגנדיק קראַנק אין בעט. ער גייט צוריק איבערגעבן וועגן דעם. מען שיקט ווידער דעם פֿאָליציסט, אַז ער זאָל אים אַראָפּברענגען אַ קראַנקן. אינצווישן קומט אַראָפּ אַ „יודנראַט"־מיטגליד צוזאַמען מיטן געשטאַפּא־נאָצי.

— פֿאַרוואָס זענט איר נישט געקומען אויפֿן רוף? — פרעגט דער „יודנראַט"־מיטגליד.

— ווייל איך בין קראַנק און קען נישט אויפשטיין פון בעט, איך האָב אַ קאַרבונקול אויפֿן רעכטן האַנד (דערביי באַווייזט ער זיי זיין האַנד), און אויך געהאָלפֿן טעמפּע־ראַטור.

— אונזערע ערצטע אויפֿן פראָנט אַרבעטן נישט איינמאָל אויף מיט פּיבער — מישט זיך אַריין דער נאָצי.

— וועג איך וואָלט געווען שוין אויפֿן פראָנט און געמוזט, וואָלט איך אויך געאַרבעט, אָבער זייענדיק קראַנק אינדער־היים, וואָלט אַ דייטשער דאָקטאָר אויך נישט אַרויסגעפֿאָרן אין אַזאַ צושטאַנד. חוץ דעם קען איך נישט און טאָר נישט אַרבעטן אָלס כירורג מיט אַזאַ אינפיצירטע האַנט.

ווייזט אויס, אז דער לעצטער אַרגומענט איבערצייגט דעם נאַצי, און ער וועגדעט זיך צום „יודנראַט״-מיטגליד מיט אומגעדולד:

— זענען מער קיין דאָקטוירים אין געטאָ נישטאָ? וואָס האָסטו מיך געבראַכט צו אַ קראַנקן?

זיי פֿאַרלאָזן שנעל די ווינונג.

דער „יודנראַט״-שליח כאָפט דעם ערשטן אָנגעטראָפענעם אויפן יוּעג דאָקטאָר. דער גורל פֿאַלט אויף ד״ר יוסף ליובראַניצקי פון לאָדזש.

דער געשטאָוויעץ נעמט מיט ביידע דאָקטוירים אויפן אויטאָ און פירט זיי אַרויס פון געטאָ.

אָבער דערמיט איז דער ענין נישט געענדיקט: דער לייטער פון געזונטהייטס־אַמט „יודנראַט״, ד״ר פישל סאָווטשיץ שיקט ווידער אַ פֿאָליציסט צום ד״ר לעווינבוק און פֿאַדערט אים אויף קומען אין געטאָ־שפּיטאָל אויף אַ מעדי־צינישער קאָמיסיע.

— גיט איבער דעם ד״ר סאָווטשיץ, אַז איך ליג אין בעט און קען נישט קומען. אויב ער גלויבט נישט, זאָל ער זיך באַמיען מיט מיינע קאָלעגן צו מיר.

דער פֿאָליציסט מיטן נאָמען פּרץ, וועלכער איז פֿאַר דער מלחמה געווען אַ פֿורמאַן און וועלכער האָט אָפט געפּירט דעם דאָקטאָר צו זיינע פּאַציענטן איבערן שטאָט, שפּאַרט זיך נישט איין און גייט איבערגעבן דעם ענטפער.

באַלד קומט ער צוריק און זאָגט, אַז ער האָט באַקומען אַ באָפעל מיטצוברענגען דעם דאָקטאָר מיט געוואָלט, ווען ער וועט אַליין נישט וועלן מיטגיין.

— הערט זיך איין, פּרץ, אַליין קען איך נישט מיטגיין און אויב איר ווילט מיך מישטשלעפּן מיט געוואָלט און מאַכן אַ פֿאַרשטעלונג פֿאַר אַלע געטאָ־איינוווינער, וואָס עס וועט נישט פֿאַרשאָפן קיין גרויסן כבוד דעם „יודנראַט״, דאַן, ביטע, נעמט מיך פון בעט!

— כאָטש איך האָב באַקומען אַזאַ באָפעל, דאַך קען איך מיט אייך אַזוי נישט האַנדלען. זאָלן זיי שיקן אַן אַנדערן, אויב זיי געפינען דאָס פֿאַר נויטיק. פּרץ גייט אַוועק.

דערווייל קומען מער נישט קיין שליחים. עס פֿאַרגייט אַ האַלבע שעה... דריי פערטל שעה... קיינער ווייזט זיך נישט.

אין אַ שעה אַרום קומען אַריין אין צימער ד״ר סאָווטשיץ, וועלכער זעט אויס אין זיין שטייגן אַרט פון גיין און האַלטן זיך ווי אַ סעקונדאַנט, וואָס קומט איינלאַדן דעם צד שכנגד אויף אַ דועל. נאָך אים גייען אַריין ד״ר סלוצקי, ד״ר סקווירסקי און ד״ר שענידקי. מען מעסט ביים קראַנקן דעם פולס.

— 120 אויף איין מינוט!

מען מעסט די טעמפּעראַטור: 38,6°,

מען באַטראַכט דעם קאַרבונקול אויפן רעכטן האַנט. מען אונטערזוכט די דריזן אונטער רעכטן אַרעם.

— די דריזן זענען פֿאַרגרעסערט!

נאָכן פעסטשטעלן די סימפּטאָמען פֿאַרלאָזט די מעדי־צינישע קאָמיסיע דאָס הויז.

דער געטאָ איז אויפֿגערודערט פון די נייע צוויי קרבנות. די פריינד פון ד״ר לוברַאַניצקי באַווויינען אים און זאָגן מיט פֿאַדרוס: „ער, דער ד״ר לעווינבוק, איז שולדיק אין זיין טויט! צוליב אים איז „יוזעק״ אַוועק אַ קרבן!״.

צום גליק און פרייד פון אַלעמען קומען ביידע דאָקטוירים דעמזעלבן טאָג צוריק אין געטאָ. זיי דערציילן, אַז מען האָט זיי געבראַכט אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלדיטשעווא, ווו זיי האָבן אונטערזוכט אַ ריי קראַנקע, נאָכדעם האָט מען זיי צוריקגענומען און צוגעשטעלט צום געטאָ־טויער. קיין שלעכטס האָט זיי נישט פֿאַסירט.

פֿאַוויטשיש באמבארדיר־עסקאדרען

נאָך אייניקע אָוונטן און נעכט פון אויפמונטערונג און האָפענונג לעבן איבער די געטאָ־איינוווינער די לעצטע זומער־מאָנאַטן פון 1942.

דאָס זענען די אָוונטן און נעכט, ווען עס פליען דורך איבער די הימלען פון באַראַנאָוויטש גרויסע סאָוויעטישע באָמ־בארדיר־עסקאַדרען אין דער ריכטונג פון וואַרשע.

בעת מעשה וויייס מען נישט צי זייער ציל איז באַראַ־נאָוויטש אָדער ערגעץ־וווּ אַנדערש. ערשט שפּעטער דערווויסט מען זיך דעם ענדעציל פון זייער נאַכט־באַזוך.

אין די וואַרעמע זומער־אָוונטן זיצן די יידן גרופּנווייז אַרום די הייזער און כאַפּן אויף מיט פרייד דעם גערויש פון די פליענדע אַעראָפּלאַנען.

— זאָלן זיי באַמבארדירן!

— זאָלן זיי צעשמעטערן די גאַנצע שטאָט!

— אויב אונז איז באַשערט אומצוקומען, איז בעסער פון די באָמבעס, איידער פון מערדערישע נאַצי־הענט!

קיין שרעק, קיין מורא, מען לויפט זיך נישט באַהאַלטן אין די בונקערס. אין דערזעלבער צייט באַפֿאַלט אַ ציטער די מערדער. זיי, די העלדן, וועלכע האָבן מיט די אייגענע הענט אומגעבראַכט און ברענגען יעדן טאָג אום טויזנטער אומשולדיקע, הילפלאָזע מענטשן־לעבנס, זיי ציטערן פֿאַר זייער אייגענעם לעבן. זיי לויפן זיך אויסבאַהאַלטן אין בונקערס אויסערן שטאָט און אין אָנדערע ערטער. אַ טייל פון זיי לויפט אין דער ריכטונג פון געטאָ, אָנדערע לויפן אַריין אין געטאָ מיט דעם געדאַנק, אַז די סאָוועטן וועלן נישט באַמבארדירן דעם שטאָט־טייל, ווען עס געפינט זיך דער געטאָ. זייער שרעק — איז אונזער אויפמונטערונג.

דריי נעראטעוועטע קינדער

שפּעטער אָבער קומען איינע נאָך דער אַנדערער „איוב׳ס בשורות״: אַ נייע כוואָליע פון מאָרד און אויסראָטונגען פון יידן אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך. דערבייַ ווערן אומגעבראַכט אַ סך באַראַנאָוויטשער, וועלכע געפינען זיך דאָרט. מיט דער יידן־ליקווידאַציע פירט אַן די באַראַנא־וויטשער געשטאַפּע, אונטער דער לייטונג פון אַמעלונג. די „שוואַרצע״ אַרבעט פירן אויס די ווייסרוסישע פֿאָליציי־טן,

וויסרוס־שע געשטאַפּאַ־פּאָליציי פון קאָנצ־לאָגער קאָלדי־טשעווא און לאָטישן (פון לאָטווייע) אין דייטשע מונדירן. צו דיזאָזיקע „פּראָטעסטלונגען" וואָלט אויך מיטגענומען די דייטשע פּרויען, וואָלכע ברענגען אום אייגענעמעטיק, קליינע יידישע קינדער, שיסנדיק אין זיי אַדער וואַרפנדיק זיי אין פּייער, ווי דאָס איז געווען דער פּאַל אין מייטשעט, וווּ יידן האָבן אונטערגעצונדן זייערע היזער.

אין נאָוואַיעליצע קומט אום דער בּאַראַנאָוויטשער דאָקטאָר אהרן גאָלדין מיט זיין פּרוי. אין האָראָדישטש קומט אום ד״ר וויילי מיט זיין טאָכטער, די פּרוי פון ד״ר פּעלער מיט איר טאָכטער ניוסיע. דעם מאַן פון דער לעצטער, ד״ר פּאַמערַנץ, געלינגט אַנטלויפן. ער באַקומט זיך אַריין אין געטא בּאַראַנאָוויטש. דאָ ווערט ער פּאַרהאַלטן און אַריינגעזעצט אין דער יידישער געטא־פּאָליצי, ווו ער באַגייט זעלבסטמאָרד. וואָס עס האָט אים באַוווּיגן צו דעם שריט — איז אומבאַקאַנט.

מען דערוויסט זיך, אַז לאָליע סטאָליאַר מיט זיין פּרוי שיינע (די טאָכטער פון משה מירסקי) מיט זייער קינד זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד דורך פּאַרגיפטן זיך, ווען מען איז געקומען זיי צונעמען פון אַפּטייק אין נאָוואָסיאָלקי.

די פּרוי דאָקטאָר בעטי איזיקזאָן מיט איר זון איזיע באַהאַלטן זיך אויס אייניקע טעג אין קאָרן, ווען זיי ווערט באַקאַנט, אַז מען וויל זיי אומברענגען אין דאָרף בּאָרטניקי. נישט קענענדיק לאָגג אויסהאַלטן אין דער דאָזיקער לאָגע, גייען זיי צו דער פּאָליציי און גיבן זיך איבער.

אין זשעטל ווערט דערשאָסן די פּרוי פון באַקאַנטן פּוּעלי־ציוניסטישן טויער, ד״ר יעקב קאַגאַן, רחל (די טאָכטער פון פּייוול קראָשינסקי) מיט זייער טעכטערל אביבה.

ד״ר קאַגאַן, יצחק ראָזענהויז מיט זיין פּרוי (איצט אין ישראל) ווערן נאָך דער ליקווידאַציע פון די זשעטלער יידן איבערגעפּירט אין געטא נאָוואָגרודעק. פון דאָרט געלינגט זיי אַרויסגיין פון אונטערערדישן טונעל, וועלכן די פּאַרטיזענע יידן האָבן אייגנהענדיק אויסגעגרוי.

לוינן גורל גייט אַרויס דער ערשטער ד״ר יעקב קאַגאַן, וועלכער האָט אַ רעוואָלווער מיט איין אייניציקער קויל. ער מיט נאָך אַ גרופּע יידן קומען אום, די איבעריקע ראָטווונג זיך בּיי די פּאַרטיזאַנער פון טוביה ביעלסקיס יידישן אָטריאַד.

זעלבסטמאָרד דורך אויסטרינקען סם ווייל באַגיין סאָלאָמאָן וואָלקאָוויסקי מיט זיינע צוויי שוועסטער ראָזע און ענגיע, וועמ מען נאָך יידן אויף אַ אויטאָ צום דערשיסן. זיי האָבן געאַרבעט אין אַ גוט, נישט ווייט פון מייטשעט. נאָכן איינעמען סם זענען זיי אַראָפּגעפאָלן, אַדער אַראָפּגע־שפּרונגען פון אויטאָ, און געבליבן ליגן אין וואַלד. נאָך אַ לענגערער צייט פון שלאָפן האָבן סאָלאָמאָן און זיין שוועסטער ענגיע אויפגעוואַכט און אַנטלאָפן צו די פּאַרטי־זאַנער פון טוביה ביעלסקי (איצט אין ישראל).

אין צייט פון דער שחיטה אין סטאָלאָוויטש געלינגט ד״ר הירש בודאָוויליע מיט זיין פּרוי בת־שבע (די טאָכטער פון לעדער־סוחר פּאָלאָנסקי) און זייער קליינער מיידעלע פּאַרלאָזן דאָס שטעטל און אַריינבאַקומען זיך אין געטא בּאַראַנאָוויטש.

אבער וואָס פּאַר אַן איראָניע פון גורל: אויך דאָ, אין געטא, מוזן זיי זיך אויסבאַהאַלטן פון „יודנראַט", וועלכער פּאַדערט זיי אויף צו פּאַרלאָזן דעם געטא. מעגלעך, אַז דער „יודנראַט" האָט מורא געהאַט, אַז מען זאָל נישט דערטראָגן אין געשטאַפּא וועגן דעם פּאַל און אפשר איז שוין דערטראָגן געווָארן? אַ פּאָקס איז, אַז נאָך אַ וואָך אויסבאַהאַלטן זיך, דערווויסנדיק זיך אַז אין סטאָלאָוויטש זענען נאָך פּאַרבליבן אַ ביסל יידן, וועמען מען האָט צוגעזאָגט „אַז זיי וועט קיין שלעכט נישט געשען"—פּאַרלאָזן ד״ר בודאָוויליע מיט זיין פּרוי דעם געטא און קערן זיך אום צוריק אין סטאָלאָוויטש, וווּ זיי ווערן שפּעטער אומגעברַאַכט. זייער טעכטערל לאָזן זיי איבער אין געטא בּיי זייערע קרובים, דעם אַלטן שנייידער זאַטוראַנסקי מיט זיין קראַנקהאַפטער פרוי, און דער גורל ווייל, אַז דאָס מיידעלע זאָל צוזאַמען מיט דעם עלטערן פּאָר, אַרויסגיין גאַנץ פון אַלע קאָשמאַרן און גערַאטעוועט ווערן (איצט אַלע אין אַמעריקע).

אירן קינד פון צווישן די געציילטע גערַאטעוועטע קינדער: (נישקע גאַלאָס זון און יוסף לעווינבוק, דער זון פון ד״ר לעווינבוק, דעם שרייבער פון די שורות) פון באַראַנאָוויטשער געטא!

די לעצטע צוויי געפּינען זיך איצט אין ישראל. נאָר דריי קינדער — יעדער מיט איין אַנדער נס — זענען גערַאטעוועט געוואָרן פון גאַנצן באַראַנאָוויטשער יידענטום!

די 700

שבת פרי, דעם 29־טן אויגוסט 1942, פּאָרמירן זיך די אַרבעטס־קאָלאָננעס, ווי געווייגלעך, אין די געטא־גאַסן, וועלכע זענען נאָענט צום „יודנראַט" (סאַדאָוע און סאָסנאָוע). טויזנטער און טויזנטער יידן זענען גרייט צום אַרויסגאַנג. די פּאַרגאַנגענע נאַכט איז אַדורך רוהיק. אַרום געטא־צוים באַ־מערקט זיך גאָרנישט. מען איז גרייט צום אַרויסגיין. דער געטא־טויער עפנט זיך בּרייט אויף, די קאָלאָננעס גייען אַרויס איינע נאָך דער אַנדערער, דאָ ווערן זיי איבערגענומען דורך זייערע געווייגלעכע טאָג־טעגלעכע „אַרישע" באַלייטער.

אבער אַנשטאָט צו פירן זיי אין דער ריכטונג צו זייערע אַרבעטס־פּלעצער, ווערן אַלע קאָלאָננעס געפּירט דאָסמאָל אין איין ריכטונג: דורך סאָדאָוע גאַס צום געביטס־קאָמיסאַריאַט. די גאַסן זענען אָפּגעצוימט מיט שטאַרקע קאָרדאָנען פון זשאַנדאַרמעריע און פּאָליציי. די קאָלאָננעס ווערן געבראַכט און אויסגעשטעלט אין רייען אויף די גרויסע פּלעצער קעגן־איבער געביטס־קאָמיסאַריאַט און דער געבויידע פון געוועזענעם פּוילישן געריכט („סוד"). די מענטשן פילן, אַז עפּעס וועט פּאַרקומען. מען ווייס נישט וואָס. מען רעכנט אויף דאָס עראַסטע.

צוויי בחורים רייסן זיך אַרויס פון די רייען און הויבן אַן צו לויפן. זיי ווערן דערשאָסן אויפן אָרט. די איבעריקע בלייבן שטיין אין טויט־שרעק. עס קומען אַן דייטשן פון אַ. ט.

(„אַרגאַניזאַציע־טאָדט״) און מיט זיי די מערדער פון געש־טאַפּאָ. זיי קלייבן אויס פון צווישן די אַרבעטער־קאָלאָנעס די יינגסטע און קרעפּטיקסטע מענער, צוזאַמען בערעך 700 מאַן, און שטעלן זיי אַן אַ זייט. אַלע אידישע וועלן אָפּגעשיקט אויף זיערע אַרבעטס־פּלעצער. די פאַרבליבענע זאָגט מען אַן, אַז זיי וועלן צוגענומען און אַרויסגעפירט אויף אַרבעט קיין שטוטשין און מאָלאָדעטשנאָ (קריין לידע). מען דערלויבט דעם „יודנראַט״ ברענגען פאָר זיי פעקלעך מיט שפּייז און וועש, וועלכע די פאַרבליבענע פאַמיליעס גרייטן צו. זיי וועלן אָפּגע־פירט מיטן באַן.

ווי ס׳ווייזט אויס, איז עפּעס דערגאַנגען צו דער געשטאַפּאָ וועגן די ווידערשטאַנדס־גרופּן אין געטאָ. אויף אַזאַ אופּן האָבן די דייטשן געוואָלט ליקווידירן דעם אונטערערדישן געטאָ־כוח.

די ערשטע צייט גיט זיך איין אייניקע פון די צוגענומענע איבערצושיקן בריוולעך צו זייערע פאַמיליעס. זיי שרייבן, אַז זיי אַרבעטן ביים בויען אַ באַן־ליניע. אין אַ וואַך אַרום קערט זיך אום צוריק אין געטאָ דער אינזשיניער לייזער סלוצקי, וועלכער איז אַרויסגעפאָדערט געוואָרן דורך דער כעמישער פאַבריק אין בראַנאָוויטש, וווּ ער האָט די גאַנצע צייט גע־אַרבעט. אייניקע פרויען פון די אַרויסגעשיקטע מעלדן זיך שפּעטער און בעטן, אַז מען זאָל זיי צונעמען אויף אַרבעט צו זייערע מענער. זייער וווּנש וועט דערפילט. זיי אַרבעטן דאָרט אין דער קיך. אָלס זייער „אָבער־יודע״ וועט באַשטימט דער געוועזענער וואָרשעווער אַדוואָקאַט און זשורנאַליסט אדאם מאַזורעק (שפּעטער דערשאָסן אין וואַלד דורך די פאַר־טיזאַנער אָלס ענגלישער(?) שפּיאָן). גרופּן־אָנפּירער זענען געווען: יונה פּוטשינסקי, מוליע ליפּשיץ און גורעוויטש.

אַ קליינער טייל פון די 700 אַנטלויפט צו די פּאַרטיזאַנער אין לידער געגנט. די איבעריקע וועלן שפּעטער אומגעבראַכט.

קיין קאָלדיטשעווא

דעם 1־טן סעפּטעמבער 1942, דינסטיק פרי, קומט צולויפן צו ד״ר לעווינבוק אין ווילנוגן אַ פּאָליציאַנט, געשיקט פון „יודנראַט״.

— דאָקטאָר, גרייט זיך צו, איר דאַרפט אָפּפאָרן אין קאָל־דיטשעווא!

ער בלייבט שטיין אויף דער וואָך.

— באָלד וועט קומען אַהער דער אָנדערער דאָקטאָר, און איר וועט צוזאַמען אַרויספאָרן!

עס דויערט נישט לאַנג און ס׳קומט ד״ר יעקב אַשעראָווסקי אין באָגלייטונג פון אַ „יודנראַט״־מיטגליד און צוויי ווייס־רוסישע „וואַראַנעס״, פּאָליציאַנטן מיט לאַנגע נאַהייקעס אין די הענט!

— שנעלער, שנעלער! — שרייען זיי.

מען גייט דורך די געטאָ־וואַרשטאַטן.

די פרוי פון ד״ר לעווינבוק גייט מיט. זי וויל מיטפאָרן. די „וואַראַנעס״ הויבן אויף די נאַהייקעס און דערלויבן זי נישט אַרויסגיין.

— אַבער איך בין דאָך אויך פאַרשריבן צום אַרויספאָר — זאָגט זי צו זיי.

— מיר האָבן נישט באַקומען קיין באַפעל אייך מיטצו־נעמען! — ענטפערן זיי.

פריער האָט זי שוין אָפּגערעדט מיטן מאַן, אַז ביי דער ערשטער מעגלעכקייט וועט ער איבערשיקן אַ טאַשן־טיכל און דאָס וועט דינען אַלס באַווייז, אַז ער לעבט. שרייבן קען זיין פאַרבונדן מיט געפאַר.

ביים טויער געזעגנען זיי זיך.

דער „יודנראַט״־מיטגליד זאָגט צום ד״ר אַשעראָווסקי:

— כ׳גיב דיר מיין ערן־וואָרט, אַז מאָרגן קומסטו צוריק! מיר וועלן דיך אומבייטן!

ד״ר אַשעראָווסקי גייט אַ טויט־בלייכער.

— פאַרוואָס עפּעס דו? און נישט ד״ר ענגעלמאַן? — פרעגן איך אים.

— ער האָט זיך פאַרבאַהאַלטן, האָט מען מיך געזונמען.

— איצט גייען מיר אַלס קרבן פאַר ד״ר בערקאָוויטש — גיט ער צו.

ווי באַווּסט, איז ד״ר בערקאָוויטש אָוועק מיט 9 טעג צוריק פון געטאָ.

ווי ס׳האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, האָט געדאַרפט דעם טאָג פאַרקומען אַ מאַסן־מאָרד אין געטאָ בראַנאָוויטש. צוליב אומבאַקאַנטע סיבות איז די „אָקציע״ פאַרלויפיק אָפּגעלייגט געוואָרן.

מען דערלויבט אונז זעצן זיך אויף אַ באַנק ביים וואַנט פון הויז.

— באַלד וועט מען אונז דערלידיקן — וועגדט זיך ד״ר אַשעראָווסקי צו מיר. ער איז בלייך און ציטערט אויפן גאַנצן קערפער.

— האָב נישט קיין מורא! זיי האָבן אונז שוין לאַנג פאַר־שריבן אויף קאָלדיטשעווא. זיי וואָלטן דאָך געקאָנט שוין לאָגג אונז דערלוידיקן — באַמי איך זיך אים צו בארוהיקן.

מיטאָג־צייט פאַרפאַלן לאַסט־אויטאָס.

מען לאַדעוועט אַן אויף זיי פיל זעק מיט זאָכן און שיק פון די אומגעבראַכטע טשעכישע יידן.

דאָן הייסט מען אונז אײַנשטייגן. די קאָלדיטשעווער פאָלי־ציאַנטן פילן אַן די אויטאָס און מיר פאָרן אָפּ.

דאָס לעבן אין געטאָ גייט „נאָרמאַל״. ס׳פאַרגייען אייניקע טעג און קיין גרוס פון די צוגענומענע צוויי דאָקטוירים באַקומט מען נישט. די באַמיונגען צו פאַרבייטן דעם ד״ר אַשעראָווסקי מיט ד״ר ענגעלמאַן פאַרבליבן אַן רעזולטאַט. די פרוי פון ד״ר לעווינבוק באַמיט זיך דורך באַקאַנטע קריסטן אַראָפּברענגען איר מאַן און זי באַקומט אַ צוזאָג. זי טיילט מיט וועגן דעם דעם „יודנראַט״ אויסנוצנדיק די געלעגנהייט ברענגט דער „יודנראַט״ דעם ד״ר אַשעווראָווסקי צוריק אין געטאָ, האַלטנדיק דעם געגעבענעם אים צוזאָג. די פרוי וועגדעט זיך דאַן צום „יודנראַט״ אין בעט מען זאָל איר אָפּשיקן

צום מאָן. דער „יודנראַט" דערמאָנט וועגן דעם אין געשטאַפּ און זיי שטימען איין. דער פרעזעס פון „יודנראַט" פירט זי אָפּ אין געשטאַפּא. אויפן וועג וויל ער זי באַאיינפלוסן, אַז זי זאָל נישט פאָרן. איך וואָלט מיינע אַ שוועסטער נישט געלאָזט פאָרן אַהין — זאָגט ער. צי וויסט איר אין וואָס פאָר אַ „גרוב" איר פאָרט?

— און וואָס מיינט איר, אַז אין געטא איז זיכערער? דער לאָגער וועט זיך האַלטן לענגער, ווי דער געטא. יעדנפאַלס, ווי ס'זאָל נישט זיין, ווייל איך זיין צוזאַמען מיט מיין מאַן. — קומט איר ענטפערן.

אויך די יידן, וועלכע אַרבעטן אויפן הויף פון געשטאַפּא, באַמיען זיך אָפּצוווענדן זי פון דעם שריט.

— זיי קענען אייך אַראָפּנעמען אונטערוועגס פון אויטא אין דערסיסן. און אייער פּעקל מיט די זאַכן וועלן זיי צונעמען

— זאָגט צו איר בראָטקאָווסקי (איצט אין ישראל).

— זאָל געשען, וואָס עס ווייל. איך האָב נישט קיין שלעכטן פאַרגעפיל.

מיטאָג־צייט ברענגט זי דער אויטא אין קאָלדישטעווא.

— „דאָנער־וועטער", צי וואָס איז זי געקומען אַהער, אין פינסטערן קאָלדישטעווא? — זאָגט דער שעף פון לאָגער, דער ס.ס.־מאַן יערן.

— זי וועט אַרבעטן אַלס קראָנקן־שוועסטער — זאָג איך.

*

במשך פון די ערשטע וואָכן מאָך איך באַמיונגען ביים לאָגער שעף צו פאָרן קיין בראָנאָוויטש נאָך מעדיקאמענטן פאַר דעם לאָגער. ענדלעך באַוויליגט ער. אינצווישן איז שבת אַנגעקומען מיין פרוי, און מאָנטיק איז באַשטימט דער טאָג פון מיין אַרויספאָר. צוריקציען זיך איז אוממעגלעך. מאָנטיק פאָר איך אַרויס אין באַגלייטונג פון אַ באַוואָפנטן פּאָליציאַנט קיין בראָנאָוויטש. נאָכן פאַרשאַפן די רפואות פירט מיך אָפּ דער פּאָליציאַנט אין געטא. איך באַווייז נאָך צו ברענגען מיין קינד און מוטער — און עטוואָס פונם פאַר דער צייט אָפּגע־שפאָרטן עסן.

דאָס לעבן אין געטא איז פיל רוהיקער, ווי אין לאָגער. דער „יודנראַט" פרעגט מיך אויס אינצלהייט וועגן קאָל־דישטעווא. כ'גיב איבער גרוסן די פאַמיליעס פון די בראָנאָ־וויטשער יידן, וועלכע געפינען זיך אין לאָגער. אַנדערע ברענ־גען קליינע פּאַקעטן מיט וועש און שפּייז פאַר זיערע פאָ־מיליען־מיטגלידער. כ'טרעף דעם ד"ר אָשעראָווסקי.

— צי האָסטו נישט קיין חדשה וואָס דו ביסט אַוועקגעפאָרן?

— קיינמאָל אין לעבן נישט. כ'בין גליקלעך, וואָס איך בין צוריק אין געטא — ענטפערט ער.

נאָכן איבערנעמטיקן אין געטא פירט מען מיך אָפּ צו־מאַרגנס צוריק אין לאָגער.

די אַרבעטער, וועלכע זענען באַשעפטיקט אין „פעלדבוי־לייטונג", באַקומען ספעציעלע אַרבעטס־אויסווייזן מיט פאָטאָ־גראָפיעס. מען האָלט, אַז די באַזיצער פון אַזעלכע אַרבעטס־שיינען זענען זיכערער. און עס געפינען זיך „מאַכערס", וועלכע פירן דורך מיט די דייטשן די געהעריקע „פּאַרמאַלי־טעטן" אויף אָנצונעמען נייע אַרבעטער און אַרויסצוגעבן זיי נייע שיינען.

בדרך כלל ווערן געמאַכט אַלערליי קאָמבינאַציעס אויף צו באַקומען אַרבעטס־שיינען פון כלערליי אַרבעטס־שטעלעס. מען נוצט אויס דערביי אַלערליי פראָטעקציעס. יעדערער ווייל האָבן די מעגלעכקייט אַרויסצוגיין פון גטא.

אויסערדעם באַמיען זיך אָנדערע עלטערן אָפּגעבן זייערע קינדער צו קריסטן. פאַרשטענדלעך, אַז בדרך כלל זענען עס מיידלעך מיט אַ „גוטן" „אַרישן" אויסזען. אַזוי צ.ב. גיט איבער דער לערער בריסטיגער זיין בלאָנדע קליינע מיידעלע אַ פּויליש קינדלאַזן פּאָר אין בראָנאָוויטש; דער זייגער־מאַכער און יובעלירער ראָמאָק פרידמאַן גיט איבער זיין מיידעלע אַ באַקאַנטער וווייסרוסישער קינדערלאָזער פּאַמיליע. אויך ד"ר סאוושקיץ גיט איבער זיין בלאָנדהאָריקע מיידעלע צו קריסטן.

— „אויב מיר וועלן נישט זיין, זאָלן לכל הפחות אונזערע קינדער זיך ראָטעווען!"

דער צווייטער מאפן־מארד

ראש השנה תש"ג. מען גייט צו דער אַרבעט ווי געווײנלעך. די עלטערע, וועלכע פאַרבלייבן אין גטא זאָמלען זיך אין מנינים און דאָוונען. זיי‌ערע תפילות ריי‌סן, דוכט זיך, הימלען.

צי הערט די וועלט? צי וויי‌ס זי, וואָס מיר לעבן דורך? צי וועט נאָך עמיצער בלייבן, וועלכער וועט נאָך אונז „זיכור" זאָגן?

יום־כפּור קומט אַראָפּ פון מינסק קיין בראָנאָוויטש דער הויפּט־אָנפירער פון געשטאַפּא פאַר וויי‌סרוטענינן, און צוזאַ־מען מיט דער בראָנאָוויטשער געשטאַפּא באַאַרבעטן זיי דעם פלאָן פון צווייטן מאַסן־מאָרד אין גטא.

דעמזעלבן טאָג פאַרנאַכט קומט ער אָן אין קאָלדישטעווא, און גיט אַרויס געהעריקע פאַראַרדענונגען דער דאָרטיקער וווייסרוסישער פּאָליצי‌י.

נאָך דעמזעלבן אָוונט פאַרפאַלן גרויסע לאַסט־אויטאָס, וועלכע נעמען אויף בי‌י הונדערט פּאָליצי‌אַנטן, באַזאָרגטע מיט רי‌דלען און קירקעס אויסער זי‌י‌ערע ביקסן.

זי‌י פאָרן אָפּ מיטן גענאַנג פונם דורך זי‌י באַליבטן וווי‌ס־רוסישן לי‌ד, וועלכער ענדיקט זיך מיטן רעפרען:

„זשידאָו, קאָמוניסטאָו — מי ווסיעך פערעביאָם!" (די יידן אין די קאָמוניסטן — וועלן מיר זי‌י אַלע אויסהרגענען!)

מוצאי יום־כפּור הויבן אָן די פרומערע יידן אויפצוטעלן סוכות.

די נאַכט פאַרגי‌ט ווי געווײנלעך.

די די‌זשורי‌רנדיקע וועכטער פון די „קאָלחאָז" באַמערקן גאָרנישט אַרום געטא־צוי‌ם.

נאָך יום־כפּור, מאַרשי‌רן אַלע אַרבעטער, ווי געווײנלעך, אויסגעשטעלט אין קאָלאָנע צו דער אַרבעט.

עס באַווי‌י‌זן אָבער נאָך נישט די לעצטע קלענערע גרופּן

צו פֿאַרלאָזן דעם געטאָ, ווי ס׳קומט אָן אַ גרעסערע גרופּע דייטשן אין מונדירן פון „טאָדט־אַרגאַניזאַציע״.

וואָס ווועט דאָ פֿאַרקומען?

מען לויפט אין „יודנראַט״ זיך דערווייסן וואָס עס קומט פֿאָר. דאָ פֿאַרזיכערט מען, אַז מען איז געקומען נעמען נאָך מענטשן אויף אַרבעט קיין מאָלאָדעטשנא, ווי דאָס איז געשען מיט אַ מאָנאַט צוריק.

— דאָס זענען דאָך דייטשן פון אָ. ט., זיי זוכן אַרבעטער!

יונגע לייט לויפן זיך באַהאַלטן אין די בונקערס.

באַלד אָבער דערקענט מען אין די אָ. ט.־לייט איבער־געטונען געשטאָפּאוועצעס, וועלכע האָבן אויף אַזאָ ראָפּינירטן אופן אָפּגענאַרט די פֿאַרבליבענע אין געטאָ יידן.

גלייך קומען אַריין אין געטאָ אַ פּאָר הונדערט באַוואָפנטע לאַטישן. דער געטאָ ווערט אין איין אויגנבליק אַרומגערינגלט דורך אַ פֿאַרשטאַרקטער וואַך פון ווייסרוסישער פּאָליציי.

אין געטאָ הויבט מען אָן כאַפּן יונגעלייט. פֿרויען לאָזט מען נאָך דערווייל זיך פריי באַוועגן.

אין צעציילטע מינוטן לאָזן זיך אַראָפּ אַלע יידן אין די צוגעגרייטע „סכראַנעס״ אונטער דער ערד. מען באַהאַלט זיך אויך אין אנדערע באַהעלטנישן איבער דער ערד־פלאַך.

אָט גייט די הויפּט־שוועסטער פון געטאָ־שפּיטאָל, מינע ליאַכאַזוויאַנסקע. זי האָט נאָר וואָס פֿאַרמאַסקירט דעם קעלער אין געטאָ־שפּיטאָל, ווו עס האָט זיך באַהאַלטן ד״ר אַבראַשע אַבראַמאָוויטש מיט נאָך חברים. מיט אַ געהויבענעם קאָפּ און שטאָלצן גאַנג גייט זי צום צווייטן געטאָ־טייל.

— האַלט! — שרייט צו איר אַ מערדער. — האַלט! שטיין בלייבן!

זי הערט זיך נישט צו צו די געשרייען און גייט פֿאָרויס. אַ ביקסן־קנאַל. זי גיט זיך אַ וואַקל, פֿאַלט אום און בלייבט ליגען אין מיטן גאַס טויט.

איצט כאַפּן די מערדער אויך פרויען.

די געכאַפּטע מענער, פרויען און קינדער, וועלכע האָבן נישט באַוויזן זיך באַהאַלטן, זאַמלט מען צעווישן אונטער אַ וואַך אויף סאַדאָווע גאַס ביים הויז פון רחדינקאָוון, קעגנאיבער דעם „יודנראַט״. דאָ זענען אויך פֿאַרהאַלטן די קלענערע גרופּעס, וועלכע האָבן נישט געקענט אַרויסגיין צו דער אַרבעט, איבערהויפּט פרויען.

עס פֿאַרפֿאַלן לאָסט־אויטאָס. מען לאָדעוועט אַן די מענטשן אויף די אויטאָס. איינע פון די ערשטע גייט אַרויף די טאָכטער פון ליימאַן דעם בעקער — איטקע, די פרוי פון אַדוואָקאַט שלמה׳קע עפשטיין („משה דעם גרויסנס״ זון), וועלכער פלאָגט זיך אין קאָנצ.־לאגער קאָלדיטשעווא.

די אָנגעפילטע מאָשינעס פֿאָרן אַרויס פון געטאָ אין דער דרום־ריכטונג פון שטאָט, צו די גראָבאָוויצער פעלדער.

*

די גאַסן פון געטאָ און די הייזער זענען אויסגעליידיקט פון יידן. די „יודנראט״־מיטגלידער באַפעלט מען, נישט צו פֿאַר־לאָזן די געבליבענע דאָס געטאָ־פּאָליציי. די געטאָ־וואַרשטאַטן ווערן שטאַרק באַוואַכט. די אַרבעטער דאַרט, פֿירן אויס זייער טאָג־טעגלעכע אַרבעט. דער געטאָ־שפּיטאָל ווערט אויסגעליידיקט פון די קראַנקע, וועלכע די רוצחים נעמען צו אויף מאַשינען אין שיקן זיי אַפּ צו די גריבער. די אומבאַוועג־לעכע קראַנקע ווערן דערשאָסן אין די בעטן. די גזלנים בושעוונען אויבער די גאַסן, זיי לויפן פון הויז צו הויז, פון אַרט צו אַרט, נישטערן און זוכן קרבנות. זיי זוכן אין די בעטן, אונטער זיי, אין די שראַנקן, אויף די בוידעמס און אין די קעלערן. דערביי ראַבירן זיי פון דאָס בעסטע, וואָס עס איז נאָך ביי עמיצן פֿאַרבליבן, וואָס עס קומט זיי נאָר אונטער די הענט.

*

אין צווייטן געטאָ־טייל אויף סאַדאָווע גאַס ביי לייזער ריווקינדן אין הויז, וואָס איז אויסגעליידיקט פון מענשן, ליגט אין אַ צימער אויפן בעט די אַלטע פרוי ריווקינד. זי איז שווער קראַנק און קען זיך נישט רירן פון געלעגער. אין דאָזיקן צושטאַנד האָט מען זי נישט געקענט אַרונטערנעמען אין „סכראַן״.

איר יינגערע טאָכטער פֿאַרלאָזט נישט די קראַנקע מוטער.

— זאָל געשען, וואָס עס וועט געשען! דער מאַמען וועל איך אַליין נישט איבערלאָזן! זי בלייבט זיצן ביי איר בעט. זי וויינט, וואָס עס דערוואַרט זיי ביידן. זי איז גלייכגילטיק צו דעם, וואָס עס קומט פֿאָר אַרום.

די מערדער לויפן אַריין אין הויז. זיי געפינען די ביידע פרויען. אַזאָ לייכטן רויב האָבן זיי נישט דערוואַרטעט.

— קומט מיט!

— מיין מוטער איז קראַנק און קען זיך נישט באַוועגן — ענטפֿערט זי רוהיק.

די רוצחים ווערן צעוישט, ווי ווילדע חיות.

מיט סאַדיסטישער פרייד דערשיסן זיי די אַלטע קראַנקע פרוי.

— איצט קענסטו זי איבערלאָזן!

די בעסטיעס נעמען זי צו פון איר מוטערס טויטן קערפער און פּירן זי אָפּ צום זאַמל־פונקט. אַ לאַנגע צייט זעט מען נאָך אויף די וועגן די בלוט־פֿלעקן...

*

אין דעם „אונטערשטן געטאָ״, אין די „סכראַנעס״ זיצן צונויפגעפּרעסט אינע צו די אַנדערע פרויען, קינדער און מענער, יונגע און אַלטע, פערציק—פופציק אין אַ בונקער. דאָס אָטמען ווערט וואָס ווייטער אַלץ שווערער און שווערער. עס פעלט אויס פרישע לופט. די מענטשן באַגיסן זיך מיט שוויס. אויף די קאָלטע וועגן שאָפן זיך וואַסער־טראָפּנס. עס פעלט אויס וואַסער צום טרינקען.

קליינע זויג־קינדער הויבן אָן צו וויינען. די מוטערס באַמיען זיך מיט אַלע מיטלען צו באַרויקן זיי. מיט אינגע־האַלטענעם אָטעם הערט מען זיך צו צו יעדן גערויש פון אויבן.

פון צייט צו צייט דערהערן זיך שוועכע טריט פון די רוצחים, זיירע געשרייען און זייער סאַרקאַסטישער געלעכטער.

אין אַזעלכע מאָמענטן, וועו די מערדער זענען נישט ווייט פון באַהעלטעניש, געשעען פאַלן, וועו די מוטערס לייגן אַרויף אויף די ווייַנעדיקע קינדערלעך קישנס און זאָכן, כדי מען זאָל נישט דערהערן זייער געווין, וועלכער קען אַרויסגעבן די פאַרבאַהאַלטענע. ס׳געשעט אַז קינדער ווערן דערשטיקט.

די פאַרצווייפלונג איז גרויס, אָבער נאָך גרעסער איז דער באַגער צום לעבן; אַדער, אפשר, די שרעק פאַרן טויט. און דערפאַר האַלט מען אויס אויך אין אַזעלכע אוממענטשלעכע באַדינגונגען: אָן וואַסער, אָן עסן, אָן לופט כמעט, — האַלבע מתים.

דער ערשטער בלוטיקער טאָג פאַרגייט. ס׳קומט אָן די נאַכט. אין געטאָ ווערט רוהיק. פון צייט צו צייט דערהערט זיך אַ שאָס, וועלכער הילכט אָפּ אין דער שטילקייט פון דער נאַכט.

ווי מייַן פון די לעכער, מיט דער גרעסטער אַנשטרענגונג, הויבן אָן די מענטשן אַרויסשלייכן פון די באַהעלטענישן אייַנ־ציקווייז, איינער נאָכן אַנדערן. די פרישע לופט דערקווikט. פאַמעלעך אָן שטיל גייט מען אַריין אין די פאַגראָמירטע הייזער. מען זוכט אויף עסן און וואַסער אין מען טראָגט דאָס אַראָפּ אין די בונקערס. ביסלעכווייז הויבט מען זיך אָן צו אָריענטירן אין טעטיקייטס־פלאַן פון די מערדער און מען פאַסט זיך צו צו אים. אין די קומענדיקע נעכט, וועו די אויסראָטונגס־אַקציע ווערט געווייַנלעך איבערגעריסן ביז צום נעכסטן מאָרגן, גייען פיל אַרויס פון די באַהעלטענישן און נעכטיקן איבער אין די הייזער. דאָס ברענגט אַ געוויסע דער־לייכטערונג אין דער אָנגעשפּאַנטער לאָגע און העלפט צום וויייטערדיקן אויסדויער.

מיטן פרימאָרגן־אָנקום פאַרשווינדען מען צוריק פון אויבער־פלאַך. אָבער נישט אַלעמען איז באַשערט צו דערלעבן די אָנקומענדיקע נאַכט.

*

די „אַקציע״ אין געטאָ גייט אין פולן ברען. פון צייט צו צייט געלינגט די הענקער צו געפינען אייַנציקע, וועלכע האָבן זיך נישט באַווייזן צו באַהאַלטן. מען שלעפּט פרויען מיט קינדערלעך אויף די הענט.

אָט גייט יודל (יהודה) העלמאַן מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ. נאָך אים גייט זיין שיינע פרוי, פייגעלע, אַ בלייכע, דערשראָקענע, מיט אַ קליין קינד אויף די הענט. נאָך זיי — אין טויטן מאַרש — זיין שוועסטער ליובע מיטן זונעלע, צו־געפערעט צו איר לייב. און אָט די הויכע דאַרע עשטאַלט פון יונגן מיידל, איטקע שעראַזין.

פופציק—זעכציק מאָן ווערן אַרויסגעשלעפּט פון „קבר״ — און צום קבר געפירט.

די תליינים יובלען, זיי זועלן האָבן אַרבעט!

זיי וואַרפן זיך אויף זייער רויב און שלאָגן מכות רצח, נישט אונטערשיידנדיק צווישן פרוי און קינד. מיט אַ סאַדיס־טישער הנאה פירן זיי אויס זייער ווערק.

אַזוי ווערט אָנגעדעקט דער ערשטער „סכראָן״ אויף סאַדאָוע 17.

— מיר וועלן דיר נישט טאָן קיין שלעכטס! האָב קיין מורא!

— דו וועסט בלייבן לעבן, אָבער דו מוזט אונז ווייַזן, ווו עס באַהאַלטן זיך אויס די איבעריקע.

אין אָנבליק פון טויט — אַ צוזאָג פון לעבן.

ער שווייגט. מן הסתם שפּילט זיך אין אים אָפּ אַ שווערער אינערלעכער קאַמף. ער איז אַ ארענטלעכער ייד. קיינעם קיינמאָל נישט באַוווּלט. קיינמאָל קיינעם קיין שלעכטס נישט געטאָן.

און די מערדער ריידן אים מיט זיסע רייַדעלעך.

זיי ריידן צו אים אַזוי זיס, אַזוי „האַרציק״.

ער שווייגט. אַ שווייס גיסט אים אָפּ פון קאָפּ ביז די פיס.

זיי וועלן קיינעם קיין שלעכטס נישט טאָן, זיי ווילן נאָר מענטשן צו דער אַרבעט.

ער שווייגט. קיין מוסקול פון זיין פנים גיט זיך נישט אַ ריר.

צי דערגייען זייערע רייד צו זיין באַווּסטזיין?

צי גיט ער זיך אָפּ אַ חשבון פון דעם, וואָס עס קומט פאַר אַרום אים?

ער גיט זיך אַ וואַקל. ווי אַ היפּנאָטיזירטער, נישט אַרומ־קוקנדיק זיך גייט ער פאָרויס.

די מערדער גייען אים נאָך.

שטום ווייזט ער אַן אויף אַ געהיימען איינגאַנג פון אַ „סכראָן״. דער איינגאַנג איז פון קעלער.

די מערדער גיבן זיך אַ וואַרף אויף דער פאַרמאַסקירטער טיר, רייסן זי אויף.

— אַלע אַרויס! — שרייַען זיי.

נישט טויט, ניט לעבעדיק, מיט אַרויסגעשטאַרטע אויגן, קוים וואָס זיי באַוועגן זיך, איינער נאָכן אַנדערן הויבן זיי אַן אַרויסצוקריכן פון „פינסטערן קבר״.

— שנעלער, איר פאַרפלוכטע!

עס גייען אַרויס האַלב־טויטע, פון טויט־שרעק פאַרגלי־ווערטע, יונגע און אַלטע, מענער און פרויען מיט קליינע קינדערלעך אויף די הענט.

אָט גייט יחזקאל (יהודה) העלמאַן מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ. נאָך אים גייט זיין שיינע פרוי, פייגעלע, אַ בלייכע, דערשראָקענע, מיט אַ קליין קינד אויף די הענט. נאָך זיי — אין טויטן מאַרש — זיין שוועסטער ליובע מיטן זונעלע, צו־געפערעט צו איר לייב. און אָט די הויכע דאַרע עשטאַלט פון יונגן מיידל, איטקע שעראַזין.

פופציק—זעכציק מאָן ווערן אַרויסגעשלעפּט פון „קבר״ — און צום קבר געפירט.

די תליינים יובלען, זיי זועלן האָבן אַרבעט!

זיי וואַרפן זיך אויף זייער רויב און שלאָגן מכות רצח, נישט אונטערשיידנדיק צווישן פרוי און קינד. מיט אַ סאַדיס־טישער הנאה פירן זיי אויס זייער ווערק.

איצט וויסן זיי שוין וווּ צו זוכן. זיי געפינען אויס נאָך באַהעלטענישן, וועלכע זענען געבויט אויפן זעלבן שטייגער. זיי שלעפּן אַרויס די קרבנות און שלאָגן זיי מערדערלעך. געשרייען, געווינען און שיסערייען פֿאַרהילכן די לופט. מען זאָמלט צענויף אַלעמען אויף אײן פּלאַץ, און פון דאָרט שיקט מען זיי אָפּ אויף די אַנגעקומענע אויטאָס — צו די גריבער.

*

אַ קאָלדיטשעווער, וווייסרוסישער פּאָליציאַנט געפינט אַ פּאַרבאַהאַלטענעם עלטערן יידן. דער ייד שלאָגט אים פּאָר אַ גאָלדן צענ־רובל, נאָר ער זאָל אים נישט אַרויסגעבן.דער פּאָליציאַנט גייט איין אויף דעם. ער נעמט צו ביי אים דאָס געלט און נאָכדעם פירט ער אים אָפּ אויפן זאָמל־פונקט. דערזעלבער פּאָליציאַנט גייט מיטאָקצייט איבער די גאַסן פון שטאָט, און דערזעט שפּאַצירנדיק אַ יידיש מיידל פון זיין שטעטל.

— איך האָב זי אַמאָל אַדאָרירט און אפילו ליב געהאַט — דערציילט ער.

ער פּאָרהאַלט זיך. זי האָט „אַרישע״ דאָקומענטן. אָבער ער לאָזט זי שוין נישט אָפּ. ער גיט זי איבער אין „גוטע״ געשטאָפּא־הענט.

אַנדערע יידן גיבן געלט, אַז מען זאָל זיי נישט שלאָגן. צום טויט זענען זיי שוין גרייט, אָבער פּיזישע ליידן פּאָר דעם — ווילן זיי זיך פּאַרשפּאָרן.

די נאַציס כאַפּן אויך קינדער, גיבן זיי עפּל און אַנדערע גוטע זאַכן און רייַדן זיי איין, זיי זאָלן באַווייַזן, וווּ עס געפינען זיך נאָך „סכראָנעס״.

זייער אָפּט געלינגט די מערדער אַרויסצובאַקומען אויף אַזאָ אופן פון די אומשולדיקע קינדערלעך דאָס געהיימניש.

*

די אַרבעטער, וועלכע זענען פרי אַרויס צו דער אַרבעט, וווייסן נישט וואָס עס קומט פּאָר אין געטאָ.

פּאַרנאַכט, ווי געווינלעך, קלייבן זיי זיך אומקערן אַהיים צו זייערע פּאַמיליעס. דאָסמאָל איילט מען זיך נישט אָפּצופירן זיי צוריק. לויטן פון פּאַרויס אויסגעאַרבעטן פּלאַן פּאַרהאַלט מען זיי אויף נאָכט אין זייערע אַרבעטס־פּלעצער.

מען לאָזט זיי נישט צוריק אין געטאָ. זיי הויבן אַן צו פּאַרשטיין, וואָס עס קומט פּאָר. די איבערלעבענישן פון די, וועלכע האָבן איבערגעלאָזן אין געטאָ זייערע פּאַמיליעס, איז נישט צו באַשרייבן.

פון אַרומיקע קריסטן דערווויסט מען זיך דעם שרעקלעכן אמת.

אויך די אַרבעטער אין די געטאָ־וואַרשטאַטן וועלן פּאָר־האַלטן אונטער אַ שטרענגער וואַך אין די געביידעס פון די וואַרשטאַטן.

פּינף טעג, פּינף פיינפּולע טעג, לעבן איבער די פּאָר־האַלטענע אויף זייערע אַרבעטס־פּלעצער.

עס געשעען פּאַלן, אַז אייניקע אַנטלויפן. דאָס זענען מענטשן, וועלכע זענען נישט געבונדן מיטן געטאָ (זיי האָבן דאָרט קיינעם נישט). זיי אַנטלויפן פון די אַרבעטס־שטעלן צו באַקאַנטע קריסטן, זיי באַהאַלטן זיך דאָרט אויס אין ספּעציעל פּאָר זיי צוגעגרייטע באַהעלטענישן ביז דער באַפרייאונג פון בראַנאַוויטש. צווישן זיי: די פאַמיליע פון שפּסל קרוטאַ־צאָווסקי.

*

שוין דעם ערשטן טאָג פון בלוט־באָד, געפינען די מערדער אין אייניקע פון די דורך זיי אַנטדעקטע „סכראָנעס״, אַרסענאַלן פון באַהאַלטענעם, נישט אויסגענומען קעגן זיי געווער. דאָס באַוועגט זיי אַנצונעמען פּאַרזיכטס־מיטלען. אין אָוונט פּאַרלאָזן זיי דעם געטאָ, אויבערלאָזנדיק נאָר פּאַטרולן.

*

צומאָרגנס פרי קומען זיי ווידער, מיט געזאַנג, אין געטאָ. זיי ברענגען מיט רידלען, קירקעס און אַנדערע גראָב־אינ־סטרומענטן. זיי לויפן אָראָפּ אין די קעלערס אין זוכן די פּאַרמאַסקירטע איינגאַנגען. געפינענדיק — שלעפּן זיי אַרויס פון די באַהעלטענישן צענדליקער.

וועג איינער אַזאָ בונקער אויף סאַדאָווע 16, ווערט אויפגעמאַכט און אַ לעשישער אונטער־אָפּיצער רוקט אַריין זיין קאָפּ אינעווייניק און באַפעלט אַרויסצוגיין, וואָרפט זיך אויף אים איינער אַ העלדישער יונגערמאַן מיט אַ מעסער און שניידט אים אָפּ זיין קאָפּ.

די אויבעריקע מערדער שפּרינגען אַרויס מיט שרעק־געשרייען פון קעלער.

עס קומט אַ פּאַרשטאַרקטע גרופּע, אָבער אויך זי וואָגט זיך נישט אַראָפּלאָזן אין קעלער. זיי וואַרפן אַריין האַנד־גראַנאַטן און רייסן אויף דעם בונקער צוזאַמען מיט די מענטשן.

*

פּול־אָנגעלאָדענע מיט יידן אויטאָס פירן די צעשלאָגענע און פּאַרפיניקטע, צו די גראָבאָוויעצער גריבער. אַ שטאַרקע, באַוואָפנטע וווייסרוסישע פּאָליציי־וואָך זיצט אויף יעדן אויטאָ און היט די טויט־טראַנספּאָרטן. אויף איינעם אַזאָ אויטאָ געפינט זיך צווישן אַנדערע דער פּאַרקמאַכער זוּבאָק, אַן איידעם פון כליזמר שאָלאָמאָוויטש. ער דערמאָנט זיך, אַז ער האָט ביי זיך אַ ראַזיר־מעסער. ער וועט זיך נישט לאָזן סתם שעכטן ווי אַ לעמעלע! נקמה!

שטיל, אומבאַמערקטערהייט, נעמט ער אַרויס דעם „חלף״, וואָרפט זיך אויף אַ וויייסרוסישן פּאָליציאַנט און שניידט אים איבער דעם גאָרגל. עס אַנטשטייט אַ פּאָניק צווישן דער פּאָליציי. די יידן נוצן זי אויס און שפּרינגען אַראָפּ פון אויטאָ זיי לויפן פון טויט.

אָבער דער טויט לויפט זיי נאָך. דער וועג צו די גריבער איז באַוואָכט פון וווייסרוסישע, אוקראַאיניש און לעטיש פּאָליציסטן. עס הויבט זיך אָן אַ שיסעריי אויף די אַנטלאָפענע, איינער נאָכן אַנדערן פאַלן זיי, באַגיסנדיק זיך מיט זייער אייגן בלוט. די איינציקע, וועמען ס׳געלינגט זיך אַרויסרייסן פון קוילן־האָגל, ווערן געכאַפט דורך די אַרומיקע קריסטן און אויבערגעגעבן צו די דייטשן.

די מערדער הויבן זיך אָן צו באַנוצן ביים איבערפירן די יידן מיט הערמעטיש צוגעמאַכטע מאַשינעס און מיט „דושע־גובקעס" — גאַז־מאַשינען, אין וועלכע די קרבנות ווערן דערשטיקט אונטערוועגס.

*

די אַראָפּגעבראַכטע צו די גריבער יידן מוזן זיך אויסטאָן נאַקעט. זיי ווערן געצוווּנגען לויפן צו די גריבער, איבער וועלכע עס ליגן אין דער ברייט ברעטער. זיי מוזן אַרויפלויפן אויפן ברעט און דאָן דעריאָגט זיי די רוצחישע קויל. זיי פאַלן אַריין אין די גריבער.

נישט אַלע זענען טויט. אַ טייל — נאָר פאַרוווּנדעט. די קערפערס פון די אַנדערע דעקן זיי צו. זיי ווערן דערשטיקט.

קלייניע קינדער ווערן אַריינגעוואָרפן אין די גריבער לעבעדיקערהייט, אָדער ווערן צוריסן אויף צווייען פאַר די אויגן פון זייערע עלטערן.

*

די יידן אין קאָלדיטשעווער לאָגער פאַרשטייען, אַז „עפעס" קומט פאַר. די פאָליציאַנטן, וועלכע זענען אַרויסגעפאָרן, קערן זיך זינט צוויי טעג נישט אום. פון באַראַנאָוויטש קומען נישט וויינעלעך יעדן טאָג. שרעקלעכע געדאַנקען לויפן אַדורך. דאָס האַרץ ווערט צוזאַמענגעקלעמט. וואָס איז מיט זייערע פאַמיליעס אין באַראַנאָוויטש?

ערשט אויפן דריטן טאָג צו מיטאָג קומען אַראָפּ די קאָלדיטשעווער ווייסרוסישע מערדער. יעדער פון זיי איז אָנגעלאָדן מיט מיטגעבראַכטן רויב. זיי ווייזן די יידן אויסלענדישע וואָליטע און פרעגן, וואָס פאַראַ געלט דאָס איז. איצט וויסט מען שוין ענטוי, אַז זיי זענען געפאָרן אויף אַ „שטיקל אַרבעט" און נישט קיין פאַרטיאַנער, ווי מען האָט פריער געמיינט. אַנדערע מיינען, אַז זיי האָבן מן הסתם ווידער „דערליידיקט" טראַנספאָרטן מיט אויסלענדישע יידן. מען קוקט אויף די מערדער, וועלכע דערציילן גראָניסט, און מען טראַכט: „אפשר האָט ד ע ר אומגעבראַכט מיין קינד?"

אפשר ד ע ר — מיין מוטער, מיין פרוי?

יעדן פרימאָרגן פאָרן די רוצחים אַרויס מיט זייער באַליבטן געזאַנג: „אי קראָוו גאַריאָשאַיאַ פאָליעטסיא"... (און הייס בלוט וועט זיך צעגיסן...). אין די אָוונט־שעהן קערן זיי זיך אום צוריק.

ערשט אין אַ וואַך אַרום קומט אָן אַ אויטאָ פון באַראַנאָוויטש, און עס גלינגט זיך דערווייסן פון שאָפער וועגן בלוט־באָד.

*

אין געטאָ פירן אויס די מערדער אַ סיסטעמאַטישע אַרבעט. יעדן פרימאָרגן קומען זיי אַריין מיט אַן עזאָנג אין געטאָ, פאַרלאָזן אים מיטאָג־צייט און אין אָוונט. נישט געפינענדיק קיין מער קיין „שטאַנדאַרטע" איינגאַנגען דורך די קעלערס, זוכן זיי די „סכראַנעס" אַרום די הייזער. זיי שטעכן מיט אייזערנע שפּיזן די ערד, זיי גראָבן און זוכן, געפינענדיק אַ בונקער, רייסן זיי אויף אַ ברעט און־ווארפן אַריין האַנט־גראַנאַטן. נאָכער שלעפּן זיי אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין די לעבן־געבליבענע, פאַרשוואַרצטע, אָפּגעריסענע, פאַרשמאַטע און פאַרהלשׂטע האַלבע מתים.

די מערדער הייסן זייערע קרבנות זיך לייגן אויף דער ערד און ליגן אומבאַוועגלעך. פאַר יעדער באַוועגונג, פאַר יעדן ווארט — אַ האָגל פון קלעפּ מיט שטעקנס, אייזנס, ביקסן און מיט די פיס.

דעם גאַנצן פאַרמיטאָג קלייבן די ווילדע חיות צוזאַמען אַלע אומגליקלעכע און האַלטן זיי אויף דער גליענדיקער זון. ערשט נאָכמיטאָג פאַרפאַלן מאַשינען, מיט וועלכע די פאַר־אורטיילטע ווערן אָפּגעשיקט.

*

אָט גראָבן די גזלנים אויף סאַדאָווע גאָס ביי ריווקינד'ס הויז אין אַ גערטל פאַרזיידט מיט קאַרטאָפל. דער אָרט קומט זיי אויס פאַרדעכטיקט. ענדלעך געפינען זיי דעם בונקער. מען שלעפּט אַרויס די באַהאַלטענע.

אָט איז די ציין־דאָקטאָרין, רבקה סלוצקי מיט איר קליינעם סענדערל (אַ נאָמען נאָך איר פאָטער סענדער סלוצקי, דעם אינהאָבער פון פאַפּיר־געשעפט אויף שפּעטצקי גאַס). דאָס קינד איז געבוירן געווארן אין געטאָ. דאָס קינד פאַר־זשמורעט די אויגעלעך פון צופיל ליכט. עס איז צופרידן, וואָס עס אָטעמט זיך אים לייכטער. דער פאָטער משה'קע לעווינבוך איז פאַרהאַלטן געווארן ביי דער אַרבעט. ער ווייס נישט, פונקט אַזוי ווי זיין סענדערל, וואָס עס קומט פאַר אין דעם מאַמענט מיט זיין פאַמיליע. דער זיידע, יעקב, איז אָבער נעבן זיין אייניקל. דער זיידע, וועלכער האָט זיך די גאַנצע צייט פאַרנומען מיט זיין אייניקל אין געטאָ, טרעט נישט אַף אויך איצט פון אים. נאָך זיי גייט צעסיע אַנגעלאָווויטש (די עלטסטע טאָכטער פון אהרן זאַבלאָצקי), אַ פלימעניצע פון יעקב לעווינבוק. זיי האָבן צוזאַמען געלעבט אין איין „קאָלחאָז", צוזאַמען זיך באַהאַלטן, און איצט —צוזאַמען גייען זיי דעם לעצטן וועג, נאָך זיי די איבעריקע שכנים פון הויז אין געטאָ.

*

אַלע אַרויסגעשלעפּטע פון די בונקערס זיצן אויף דער ערד ביי דער „יודנראַט"־געבייידע. צוויישן זיי — דער כעמיע־אינזשיניער סינגאַלאָווסקי מיט זיין פרוי. ער וויל נישט דער־לעבן דעם שענדלעכן סוף, נעמט אַרויס די צוגעגרייטע ציאַ־קאַלי, גיט זיין פרוי אַ פאַרציע און גלייכצייטיק נעמען זיי אין דעם אי־סליזונגס־מיטל.

דאָ זיצט אויך דער באַקאַנטער ד"ר שעניצקי מיט זיין פרוי.אויף דער לינקער האַנט—אַ ווייסער אַרמבאַנד מיט אַ רויטן קרייץ. פיל פון די אַרטיקע מערדער קענען אים. זיי האָבן זיך נישט איינמאָל געהיילט ביי אים וועגערישע קראַנקהייטן. ביי איינעם פון זיי בעט ער אַ דערלויבניש אויפצושטעלן זיך, אויסגלייכן די פאַרגליווערטע פון זיצן ביי בונקער גלידער און פאַררייכערן אַ פּאָפּיראָס. דער מערדער איז „גרויסמוטיק" און דערלויבט אים.

*

דעם דריטן טאָג פֿאַרנאַכט פירט מען אַריין אין געטאָ אַ אַרבעטער־גרופּע פון פינף פערזאָנ, צוויישן זיי דער סוסטער־מייסטער דישעל (איצט אין ישׂראל). זיי אַרבעטן אין דער דייטשער זשאַנדאַרמעריע. אַ זשאַנדאַרם־באַגלייטער פירט זיי אַריין אין אַ הויז און פֿאַרזאָגט זיי נישט אַרויסצוגיין. דערביי באַפֿעלט ער, אַז מען זאָל זיי קיין שלעכטס נישט טאָן. מאָרגן פרי נעמט ער זיי, ווי גענוויינלעך, צו דער אַרבעט און ברענגט זיי נאָך דער אַרבעט צוריק.

זייער אָנווענדהייט אין געטאָ ווערט אויסגענוצט. מען נעמט זיי, צוזאַמען מיט דער געטאָ־פֿאָליציי, אויפֿצורוימען די גאַסן פון דערשאָסענע דורכן טאָג יידן אין געטאָ.

צו הילף ווערן מיטגעבראַכט אויך פויערים, וועלכע נישטערן אין די קעשענעס פון די קרבנות, זוכנדיק געלט און אַנדערע ווערטזאַכן.

די קערפֿערס פון די דערשאָסענע ווערן אָנגעלאָדן אויף ווענעמער און מאַשינען — און אַרויסגעפירט צו די גריבער הינטערן שטאָט.

*

די אַרבעטער־גרופּע, וועלכע פירט אויס אַלערליי אַרבעטן אין געטאָ, איז אויך מאָרגן נאָך יום־כּפּור אַרויס צו דער אַרבעט. צוזאַמען מיט די איבערריקע קאָלאָננעס. אויף זייער אַרבעטס־פּלאַץ האָבן זיי די מעגלעכקייט, מער ווי אויף אַנדערע פּלעצער, צו באַמערקן, אַז דעם טאָג קומט פֿאר עפּעס אויסער־געווייניקעס: די מערהייט געשטאָפּט־מערדער פֿאַרלאָזן די געביידע, לויפֿן הין און הער, זוכן אויס צו זיין זייער באַשפּטיקט. גאָר גיך דערוויסן זיי זיך דעם ביטערן אמת. זיי קענען, ליידער, גאָרנישט אויפטאָן פֿאַר זיערע פֿאַמיליעס, וועלכע זענען פֿאַרבליבן אין געטאָ. זיי דערוואַרטן זיך קוים דעם אָוונט, כדי וואָס גיכער אומצוקערן זיך אין געטאָ, מען לאָזט זיי נישט גיין אַהיים. מען פֿאַרהאַלט זיי אויף נאָכט.

נאָדיע די מאַניקוריסטין אַרבעט דאָ אויך אַלס וועשערין. זי האָט איבערגעלאָזן אין געטאָ איר אייניציקן זונעלע, פֿאַר וועלכן זי האָט מקריב געווען איר גאַנצן לעבן. זי האָט געלעבט און געאַרבעט נאָר פֿאַר אים. קיין אַנדער אינטערעס אין לעבן האָט זי נישט געהאַט. איצט איז זי אָפּגעזונדערט פון אים, אָ טויט־געפֿאָר שוועבט איבער אים, און זי קען אים נישט באַשיצן. זי איז זיכער, אַז די שכנים פון „קאָלחאָז" האָבן אים מיטגענומען אין „סכראָן" און האָפֿט, אַז דעם בונקער וועט מען נישט ענפֿינען. זי גיט זיך אָבער אָפּ אַ רעכענונג, אַז דאָ, ביי דער אַרבעט, איז זיכערער ווי אין „סכראָן". זי רוט נישט די גאַנצע צייט. זי מוז אים האָבן דאָ, ביי זיך.

אין איינעם פון די אָוונטן גובעט זי זיך אַרויס פון געשטאָפּט־הויף, נעמט אַראָפּ די געלע לאָטע און גייט מיט מינסקער גאָס ביז די געטאָ־דראָטן. שנעל גיט זי זיך אַ ווארף אויף דער ערד און רוקט זיך אונטער די דראָטן. זי איז שוין אין געטאָ. פֿאַרזיכטיק דערגרייט זי ביז דער פֿאַרמאַסקירטער טיר פון באַהעלטעניש; עפּנט! — דאָס איז נאָדיע.

זי געפֿינט איר זונעלע, לעבעדיק און גאַנץ. זי נעמט אים שנעל אַרויס און מאַכט צוזאַמען מיט אים דעמזעלבן וועג צוריק. זי באַהאַלט אים אויס אויפן בוידעם פון געשטאָפּט, זי איז גליקלעק, אַז זי האָט אים שוין ביי זיך.

*

נאָכן פינפטן טאָג פון בלוט־באָד פֿאַרלאָזן די רוצחים שבת נאָך מיטאָג דעם געטאָ. אַ טויטע שטילקייט הילט אָרום די בלוט־אַרעמע. פּוסטע פּאַראָמירטע הייזער. קיין סימן פון לעבן אין און אָרום זיי.

אין דער שטילקייט פון דער נאָכט הויבן אָן אַרויסצוקריכן פון די באַהעלטענישן איינציקע געשטאָלטן. זיי קוקן זיך אָרום, זוכן מיט די אויגן, שטרענגען אָן די אויערן. מען זעט נישט קיינעם און מען הערט גאָרנישט. די לבנה קוקט אַראָפּ פון אויבן, באַלייכט די שטיל־טויטע אָביעקטן.

— וואָס קומט דאָ פֿאָר?

— צי איז נאָך עמעצער פֿאַרבליבן? — טראָכטן די איבערגעבליבענע. צומאָרגנס פרי, דיזעלבע רוהיקייט. די האַלב־לעבעדיקע, האַלב־טויטע מענטשן ווערן דרייסטער. זיי שלייכן זיך אַרויס פֿאַרזיכטיק פון די הייזער, קוקן זיך אָרום, שטרענגען אָן דאָס געהער און רוקן זיך פֿאַמעלעך ווייטער.

צי נאָר מיר אַליין האָבן איבערגעלעבט?

מען דערזעט פונוויייטן אַ פֿאַרבאַהאַלטענע געשטאַלט הינטער אַ ווינקל פון אַ הויז. מיט שרעק ציט מען זיך צוריק. די געשטאַלט פֿאַרשווינדעט. מען שרעקט זיך פֿאַרן אייגענעם שאָטן, מען ציטערט אויף פון די אייגענע טריט. מען קוקט ווידער אַרויס. מען דערזעט אייניגע דעם אָנדערן: יידן פון שכנותדיקע „קאָלחאָזן".

ווי אַ סטאָדע ציטערדיקע שעפּסן דריקט מען זיך צו אייניגע צום אָנדערן. מיט דער צייט באַקומט מען מער זעלבסט־זיכערהייט. מען זאָמלט זיך צענויף גרופּנווייז. אַ שטומע שטילקייט. מען רעדט נישט, נאָר די אויסגעלאָשענע בליקן פון די איינגעגראָבענע אין די אויגן־לעכער אויגן רעדן פֿאַר זיך.

עס באַקומט זיך אין „יודנראָט" אַ באַפעל פון געביטס־קאָמיסאָר, אַז מען זאָל ביז מאָרגן אַריבערגיין אין צוויייטן געטאָ־טייל. אָלע אָמטן פון געטאָ און דער שפּיטאָל דאָרפן אויבערגעפירט ווערן אַהין.

מען הויבט אָן אויבערצוואָנדערן. מען נעמט כמעט גאָר־נישט מיט: נישטאָ וואָס מיטצונעמען. אָלץ איז פֿאַראָמירט און צעריבן. אַפֿאָטיע. מען דאַרף גאָרנישט נישט האָבן.

אויף סאַדאָווע עק מינסקע גאָס ווערט אויפגעשטעלט אַ נייער געטאָ־טויער. נישט ווייט פון אים ווערט פֿאַרנומען אַ הויז אויף סאַדאָווע גאָס פֿאַרן „יודנראָט". נישט ווייט פון אים — די יידישע געטאָ־פֿאָליציי. די אַרבעטער פון די געטאָ־ווארשטאַטן ווערט דערלויבט אַרייַנצוגיין אין דעם געטאָ־טייל. עס ווערן אַראָפּגעבראַכט נאָך אייניק אַרבעטער־גרופּעס פון זייערע אַרבעטס־פּלעצער, ווו זיי זענען פֿאַרהאַלטן געווארן במשך פון דער צייט. די טראָגעדיע פון די געקומענע, וועלכע

טרעפן נישט זייערע פאַמיליעס איז זיך נישט פאַרצושטעלן. מען פילט אָבער, אַז מיט דעם איז נאָך נישט געענדיקט. מען האַלט, אַז די געטאָ־וואַרשטאַטן זענען דערווייל דער זיכער־סטער אָרט; מענטשן באַמיען זיך אַרייַנצובאַקומען אָהין. איבערהויפט גיט מען אַריין אָהין די קינדערלעך, וועלכע האָבן ביז היינט איבערגעלעבט. נישט אַלעמען ווילן די יידישע וואַרשטאַטן־אָנפירער אַרייַנלאָזן. מען מוז האָבן ביי זיי גרויס פּראָטעקציע.

*

מאָנטיק פרי גייען אַרויס די אַרבעטער פון געטאָ. די פאַרבליבענע נעמט אָרום אַן אומהיימלעך געפיל. מען איז אויף דער וואַך. מען באַמערקט נישט ווייט פונם נייעם געטאָ־טויער אויטאָמאָבילן אָנגעפילטע מיט געשטאָפּאָ־לייט, ווייס־רוסישע, אוקראַיניש און לעטיש פּאָליציאָנטן. מען לאָזט זיך שנעל אַראָפּ אין די פאַרבליבענע „סכראָנעס". פיל פון די יידן, וועלכע האָבן נעכטן פאַרלאָזן דעם פּרשטן געטאָ־טייל און האָבן דאָרט זייערע בונקערס, אין וועלכע זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן די פאַרגאַנגענע וואָך, לויפן צוריק אין זייערע באַהעלטענישן. דאָך באַווייזן נישט אָלע זיך צו באַהאַלטן.

די אויטאָס מיט די רוצחים פאָרן אַריין אין געטאָ. זיי צעשיטן זיך בליץ־שנעל איבערן געטאָ. זיי גייען אַריין אויך אין די געטאָ־וואַרשטאַטן. דאָסמאָל זוכן זיי נישט קיין בונקערס, זיי כאַפּן נאָר עלטערע מענטשן און פרויען. זיי נעמען צו די קינדער, וועלכע זיי געלינגט צו כאַפּן. די יונגע, אַרבעטס־פיעיקע ריירן זיי נישט אָן. כאַפּנדיק פרויען מיט קינדער אויף די הענט, באַפּוילן זיי אָפּצוגעבן די קליינע מאָשין אַריין. וען די מוטערס ווילן נישט, רייסן זיי אָרויס די קינדערלעך פון זייערע אָרעמס. אַ ספעציעלער מאָרד־טאָג פאַר קינדער און אַלטע.

מען כאַפּט די פרוי פון ד״ר לעאָן קאָפּלאָן (צוגענומען מיט „די 13"). צוויי קליינע מיידעלעך געפינען זיך מיט איר, אַ פינפיאָריקע און אַ צוויי־יעריקע. אויפן האָנט.

אַ בויכיקער געשטאָפּוויץ באַפּעלט זי אָפּגעבן די קינדער אין מאָשין אַריין; אַ צעקלעמטע שטייט זי ווי פאַר־גליווערט. אַ „יודנראַט"־מיטגליד, וועלכער שטייט דערבייַ, דערציילט דעם דייטש, אַז די מוטער איז אַ פרוי פון אַ דאָקטאָר, וועלכער איז צוגענומען געוואָרן אין יולי דורך דער געשטאָפּאָ „אויף אַרבעט", אַז זי איז אייגנטלעך אַליין און די צוויי מיידעלעך זענען איר אייניקע טרייסט.

ער גייט אַיין אויף אַ „קאָמפּראָמיס": נאָר אייַנע זאָל זי אָפּגעבן, און די צווייטע קען פאַרבלייבן בייַ איר.

די אומגלייקלעכע מוטער מוז געבן אַ קרבן, זי אַליין מוז דעם קרבן אויסווייזן! זי גיט אָפּ די קלענערע. אַ שטאַרקער וויטיק קלעמט איר מוטערלעכע האַרץ. וואָס האָט זי געטאָן? פאַרוואָס האָט זי אָפּגעגעבן דאָס קליינע באַשעפענישל? זי וויינט, זי בעט, זי וויל מאַכן אַ בייט. עס ווערט איר דערלויבט. זי נעמט אַראָפּ פון מאָשין די קלענערע און גיט אָפּ די עלטערע.

מאָמעלע! מאָמעלע! — וויינט און שרייט דאָס קינד. די פרוי לויפט צו שנעל צו דער מאָשין, נעמט אַראָפּ דאָס וויינענדיקע קינד און גיט ווידער אָפּ דאָס אַנדערע. אין פאַרלויף פון אַ קורצער צייט האָלט זי אין אייַן בייטן די קינדער.

— אַ מוטערס האַרץ! — זאָגט דער „יודנראַט"־מיטגליד צום דייטש.

אפילו ביים מערדער באַווייזן זיך טרערן אין די אויגן. ער ברעכט זיך צוזאַמען. — נעם בייידע קינדער! — זאָגט ער.

בעת דער געטאָ־ליקווידאַציע קומען אום אָלע צוזאַמען: די מוטער מיט ביידע קינדערלעך.

אַכט טעג דויערט דער צווייטער מאָסן־מאָרד: פון אויף מאָרגן נאָך יום כפור ביזן דריטן טאָג חול המועד סוכות.

אייניקע גיבן אָן די צאָל פון די דערמאָרדעטע אויף איבער 3 טויזנט, אַנדערע — אויף 6 טויזנט. לויט מיינע פערזענלעכע אויסרעכענונגען דערגייט די צאָל ביז 6 טויזנט.

אָלע אַרבעטער ווערן אומגעקערט צוריק אין צווייטן געטאָ־טייל. די יענעקע, וועלכע האָבן זיך ביז איצט נאָך אייסבאַהאַלטן אין די נישט־אַנטדעקטע „סכראָנעס" פון דעם טייל, גייען אַרויס אויף דער „ליכטיקער" שיין.

*

דערמיט איז נאָך די „אָקציע" נישט געענדיקט. אין ערשטן געטאָ־טייל געפינען זיך נאָך ביי 500 פאַרבאַהאַלטענע, אונטער דער ערד, יידן. זיי קענען נישט פאַרלאָזן ווייַל זיי ווייסן, אַז אַ „ליקווידאַציאָנס־אָקציע" פאַרטאָגעצויגן, דער געטאָ־טייל איז נאָך אַרומגערינגלט מיט אַ פאַרשטאַרק־טער וואַך. יעדן טאָג קומען אַריין די נאַצים מיט זייערע באַהעלפער. זיי זוכן און גראָבן די ערד. פון צייט צו צייט געלינגט זיי אויסצוגעפינען אַ בונקער. אויסגעדאָרטע, פאַר־וואָקסענע, אויסגעהונגערטע, קוים אויף די פיס זיך האַלטנדיקע מענטשן ווערן אַרויסגעשלעפט אויף דער אויבערפלאַך.

מען פירט זיי אַרויס צו די גריבער, אָנדערע שיסט מען אויפן אָרט. דרייַ וואָכן האָלט נאָך אַן די „ליקווידאַציע". אַזוי אָרום דויערט די צווייטע „אָקציע" אַ מאָנאַט צייט.

***

אין די ערשטע טעג, נאָך דער בלוטיקער וואָך, ווערט נאָך דערלויבט די „יודנראַט"־מיטגלידער אַריינגיין אין ערשטן געטאָ־טייל און אויבערטראָנספּאָרטירן די פאַרבליבענע געטאָ־געשעפטן, מעבל פון „יודנראַט" און פון געטאָ־שפיטאָל. דערביי געלינגט אויך איבערצופירן אייניקע פערזאָנען, וועלכע האָבן זיך ביז איצט אויסבאַהאַלטן. אָבטעסטן צום אָרויסראַטעוון די פאַרבליבענע איז אָבער די אָונט־צייט, וען די מערדער פאַרלאָזן דעם געטאָ.

דער דעמאָלסטיקער פרעזעס פון „יודנראַט" מוליע (שמואל) יאַנקעלעוויטש (איצט אין ישראל) קויפט אונטער דעם דייטשן וואַכמייסטער פון געטאָ־וואַך, און צוזאַמען מיט וואַרשאַווסקין, דעם פאַרטרעטער פון געטאָ־פּאָליציי־נאַטשאַל־

ניק, גייען זיי אַריין אין ערשטן געטאָ־טייל, נעמען אַרויס פון די, זיי באַקאָנטע בונקערס, די פאַרבליבענע יידן — און פירן זיי אַריבער אין באַווינטן געטאָ־טייל.

די ערשטע צוויי נעכט געלינגט זיי אַרויסצוראַטעווען אויף אַזאָ אופן עטלעכע צענדליק פון די צום טויט פאַר־משפטע יידן. אין דער דריטער נאַכט גייען זיי ווידער צו דער, באמת הייליקער אַרבעט. זיי זענען שוין ביי זייער ציל. זיי זוכן די פאַרבאַהאַלטענע. פלוצלינג... ווערן זיי באַלויכטן. אַ פראָשעקטאָר־ליכט נעמט זיי אַרום.

— האַלט, האַלט!

מוליע יאַנקעלעוויטש פאַרלירט זיך נישט. ער באַקומט זיך אַרויס פון געטאָ, ער איז שוין אויסערן שטאָט. ער ראַטעוועט זיך. ער לעבט איבער די מלחמה.

די איבעריקע ווערן געכאַפט און אָפגעפירט אין געשטאַפּ. ווּאַרשאַווסקי ווערט געפאַרשט, געשלאָגן און ענדלעך דער־שאָסן. אויך באַצאָלן מיט זייער לעבן די פרוי און קינד פון יאַנקעלעוויטשן, דער „יודנראַט״־מיטגליד אידעלטשיק און פיל אַנדערע פון די אַרויסגעראַטעוועטע אין די פאַריקע נעכט.

*

נאָך דער „ליקווידאַציע״ פון ערשטן געטאָ־טייל ווערן אַראָפגענומען די שטעכל־דראָט־צוימען, און די הייזער ווערן באַזעצט מיט „אַרישער״ באַפעלקערונג. אין די עקזעזענע קריסטלעכע הייזער קערן זיך אום זייערע אייגענטימער.

אַ לאַנגע צייט נאָכדעם באַהאַלטן זיך אויס אין די נישט־געפּנטע „סכראָנעס״ פון די־דאָזיקע הייזער פאַרבליבענע יידן.

אין די נאַכט־שעהן, ווען די איינווינער פון די הייזער לייגן זיך שלאָפן, ווען אין הויז ווערט פינסטער און רוהיק, רוקן זיך אַרויס פון די באַהעלטענישן די אומגליקלעכע יידן. מיט גרויס פאַרזיכטיקייט נעמען זיי אַן וואַסער פון די איימערס, זוכן אויס אָפּפאַלן פון די קריסטלעכע עסנס, אַמאָל דער־לויבן זיי זיך מיטצונעמען אַ שטיקל ברויט — און פאַרשווינדן צוריק אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. די קריסטן הויבן אָן צו באַמערקן, אַז עס פעלט זיי ברויט און וואַסער און וויסן נישט, וואָס דאָ קומט פאָר. זיי הויבן אָן נאַכצופאָרשן און אָפּצוהיטן „די נאַכט עגסט״.

ענדלעך אַנטדעקן זיי דעם סוד. זיי רופן פאַליציי און גיבן איבער אין זייערע הענט די פאַרצוויפלטע מענטשן־שאָטנס.

די געשעענישן נאך דער 2־טער „אקציע״

נאָכן אַנטלויפן פון געווּאזענעם פרעזעס פון „יודנראַט״, מוליע יאַנקעלעוויטש, באַשטימען די נאַציס אַ נייעם פרעזעס, דעם שלאָסער־מייסטער גאָלדבערג, אַ פּליט, וועלכער איז פאַרבליבן אין באַראַנאָוויטש אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע. אַ קלוגער, ענערגישער ייד, וועלכן די דייטשן שעצן צוליב זיין פּלייסיקער אַרבעט.

אַלס פאַליציי־אינספּעקטאָר (דער ביזאיצטיקער איז פאַר־שוווּנדן פון געטאָ) ווערט אויסגעוויילט דורכן „יודנראַט״, דער יונגער ווויליער מעדיצין־דאָקטאָר, יוזעק ליובראַניצקי, אַ מלחמה־פּליט פון לאָדזש. ער ווערט זיך, ווייל נישט אַנגענעמען דעם אָמט. דער „יודנראַט״ רעדט אים אָבער איין, אַז ער זאָל אַנגענעמען דעם פאָסטן צום גונסטן פון געטאָ. אויך ווייל ער אים איוף אַזאָ אופן פאַרהאַלטן אין געטאָ, כדי ער זאָל נישט פאַרלאָזן דאָס געטאָ, ווי זיין ברודער ד״ר וואַצעק ליובראַ־ניצקי, מיט מאַנאָט צוריק.

דאָס לעבן אין געטאָ איז אומדערטרעגלעך. די ענגשאַפט איז גרויס: 60×60 ס״מ אויף אַ פערזאָן, די מענטשן אָפּגערעכנ־דער הונגער און נויט גרויס, די איינזאַמקייט — אומבאַ־שרייבלעך. עס זענען כמעט נישט פאַרבליבן קיין משפחות. אַלע יתומים, אלמנים און אלמנות. אין ערשטן געטאָ־טייל האַלט נאָך אַן די „אָקציע״, טאָג און נאַכט — שיסעריייען.

— ראַטעווען זיך און נקמה נעמען! — דער געדאַנק הויבט אָן צו עגבערן אין מוח. און שוין אין דער פינסטערניש פון די אָנגקומענדיקע נעכט ווערן איבערגעשניטן די דראָטן פון געטאָ־צוים. גרופּעס, גרופּעס פון יונגע לייט באַקומען זיך אַרויס פון אונטערן צוים, ווער מיט צוגעגרייטן צעווער (פון די ווידערשטאַנדס־גרופּעס) און ווער מיט הוילע הענט. מען פאַרלאָזט די שטאָט און מען גייט אין וואַלד. אַנדערע פאַרלאָזן די שטאָט, אַרויסגייענדיק פון זייערע אַרבעטס־שטעלעס. מען טרעפט זיך צוזאַמען, מען סודׂעט זיך. דער „יודנראַט״ באַמיט זיך מיט אַלע מיטלען פאַרהאַלטן דעם שטראָם אין וואַלד, אָבער אויך זיי אַליין, די „יודנראַטשיקעס״, קלייבן זיך אויך צו פאַרלאָזן דעם געטאָ, הגם זיי זענען נאָך נישט גאַנץ גרייט: זיי מוזן זיך פאַרזאָרגן מיט עסנווּאַרג אויף אַ לענגערע צייט (אַנדערע גרייטן צו אָפּילו קאַנפיטורן) און מיט באַקליידונג. זיי היטן אויך אייגנער דעם אַנדערן, אַז קיינער זאָל נישט אַנטלויפן פריהער פון די איבעריקע.

די געשטאַפּאָ פאַררופט זיי פון צייט צו צייט און וואַרנט.

— די ענגשאַפט אין געטאָ איז גרויס און די מענטשן האָבן נישט, וווּ אָפּצורוען נאָך דער אַרבעט! — טענה׳ט מוליק (שמואל) איזראַעל. — דערפאַר פאַרלאָזן זיי דעם געטאָ!

נעמנדיק אין אַכט זיינע וועפּערטער, ווערן צוגעטיילט צום געטאָ נאָך אייניקע הייזער אויף אַרלע גאַס.

אַנדערע, איבערהויפט עלטערע, פאַרבונדענע מיט פא־מיליען־רעשטלעך, אָדער דריסטלאָזע, באַמיען זיך אייניצו־אַרדענען אויף אַלערליי אַרבעטן: אין די געטאָ־וואַרשטאַטן, אין פעלדבאַוליייטונג, אין „אָטע״, אין געבויטס־קאָמיסאַריאַט און אין געשטאַפּאָ, וווּ עס זענען אויך דאָ וואַרשטאַטן פון אַלערליי ספּעציאַליסטן, ווי שוסטער, שניידער, זייגער־מאַכער א.א.וו. די וועלכע ארבעטן, באַמיען זיך אַריינצומען זייערע, ביים לעבן פאַרבליבענע פאַמיליען־מיטגלידער. אַזוי, צ.ב., ווערט ד״ר שטערנפעלד אָנגענומען אַלס זייגער־מאַכער. מען וויל אָלץ האָפן, אַז די אַרבעט וועט אויסליין פון טויט.

*

אויך אין די אוממענטשלעכע באַדינגונגען פון געטאָ, הויבט זיך אָן דאָס לעבן „איינצוסטאַביליזירן״. די אייניקע זאַרג איז איבערצולעבן. פון דער אַנדערער זייט קומען אָן

אַלץ נייע און נייע פֿאַראַרדנונגען פון געשטאַפּאָ, וועלכע פֿאַרביטערן דאָס לעבן אַלץ מער און מער. צווישן אַנדערן, קומט אַ באַפּעל, אַז מען זאָל אַלע „סכראַנעס", וועלכע געפינען זיך נאָך אין גטאָ, אויפגראָבן און אויפעפענען. אויב עס וועט זיך געפינען איין נישט־לויקווידירטער־בונקער, וועלן אַלע איינווינער פון דעם הויז, צו וועלכן ער געהערט, דערשאָסן ווערן. אין יעדן הויז געפינען זיך מענטשן, וועלכע זענען קעגן עפענען און צעשטערן פון די באַהעלטענישן, אָבער עס געפינען זיך אויך אָזעלכע וואָס הערן געהאָרכזאָם דעם באַפֿעל. די לעצטע מעלדן אין גטאָ־פּאָליציי וועגן די נאָך עקזיסטירנדיקע בונקערס. די גרעסטע צאָל פון זיי ווערט ליקווידירט. די איינציקע האָפענונג אויף אויסצובאַהאַלטן זיך אין אַ נויטפאַל — ווערט צעשטערט.

מען פֿאַרשטייט און מען גיט זיך אָפּ אַ רעכענונג פון דער באַדייטונג פון דער נייער גזירה. עס איז שוין כּמעט נישטאָ קיין האָפענונג אויף איבערצולעבן.

*

דער שטראָם פון די יוגנטלעכע אין וואָלד אַריין ציט זיך אַן אויפהער. עס קומען שוין פון צייט צו צייט אין שטאָט אונזערע פֿאַרטרויאַנער און מאַכן איבערפאַל אויף די דייטשן און אויף אַלערליי אויפגאַבעס. זיי נעמט צו זייער געווער, מען פירט אויס אַלערליי אויפגאַבעס. זיי קומען אויך אין גטאָ, מונטערן אויף די יוגנט צום אַרויסגיין אין וואַלד.

צווייהונדערט יונגעלייט זענען שוין אַרויס אין די וועלדער.

דער „יודנראַט" פֿאַרהאַלט די „פֿאַרדעטיקע" אין וועלן אַנטלויפן, שפּאַרט זיי איין אין גטאָ־תפיסה. פֿאַרשט די פֿאַרהאַלטענע, וויל זיך דערוויסן, ווער נאָך קלייבט זיך צו אַנטלויפן. בייַ דער אויספֿאָרשונג וועלן אַינמאָל אָנגעוועדעט פּיזישע געוואָלט־מיטלען.

דעם 12־טן דעצעמבער 1942 (אין יאָרטאָג פון פֿאַרשליסן דאָס גטאָ) באַפֿאַלט יודל אַשערָאוסקי אַ דייטשן מיליטערישן באַל־אָנגעשטעלטן און וויל אָפּנעמען בייַ אים זיין געווער. עס אָנטוויקלט זיך אַ קאַמף. דער דייטש ווערט דערהרגעט. אַשערָאוסקי קומט אויך אום, וואָרפענדיק ביים אָפּטרעטן אַ האַנט־גראָנאַט.

די לאָגע ווערט אָנגעשטרענגטער. מען פילט אַז דאָס שרעקלעכע אומפֿאָרמיידלעכע רוקט זיך אָן... די קריסטן גיבן איבער זייערע באַקאַנטע יידן, וועגן אַ קאַנצענטראַציע פון וווייסרוסישע און אוקראַינישע פֿאָליציי פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך.

דעם 15־טן דעצעמבער אָוונט באַקומען זיך אַריין אין גטאָ אייניקע יידישע פֿאַרטיזאַנער מיט איטשע (יצחק) מעדרעשן בראש. זיי זענען געשיקט געוואָרן אויסצופירן איין אויפגאַבע: „אָפּרוימען" איינעם פון די „יודנראַט"־מיטגלידער, וועלכער איז אַם טעטיקסטן בייַם פֿאַרהאַלטן די יוגנט. וועלכע וויל פֿאַרלאָזן דעם גטאָ, און וועלכער באַנוצט זיך מיט געוואָלט־מיטלען בייַ די אויספֿאָרשונגען. אויסער דעם דאַרפן זיי באַפֿרייען אַלע פֿאַרשפֿאַרטע אין גטאָ־תפיסה.

דער ערשטער טייל פון דער אויפגאַבע קומט נישט צוסטאַנד, ווייל דער מאַן געפינט זיך אויף אַ זיצונג. דאָקעגן ווערט די געטאָ־תפיסה אויפגעריסן, די יוגענטלעכע ווערן באַפֿרייט און ארויסגעפירט פון גטאָ. אויסער די, נעמט מיט מעדרעש, די מעדיצין־סטודענטן, לאָה בעגוזע מיט אירער אַ חברטע. ער וויל מיטנעמען לאה׳ס יינגערע שוועסטער, גיזי מיט איר מוטער, די באַקאַנטע אָקושערין, קלאַראַ יאַסינאָווסקי־בעגוזע, אָבער זיי לייגן אָפּ זייער אַרויסגיין אויף שפּעטער, אויף אַן אָנדער מאָל. מאַרגן גאָנץ פרי ווערט געמאָלדן וועגן די נאַכט־געשעענישן אין געשטאָפּאָ.

ליקווידאַציע פון גטאָ

געווידמעט דעם אָנדענק פון מיין אומפֿאַרגעסלעכער מוטער, ליבע לעווינבוק ע״ה, וועלכע איז אומגעבראַכט געוואָרן בעת דער גטאָ־ליקווידאַציע.

דעם 17־טן דעצעמבער 1942 — ט׳ בטבת תש״ג. זעקס פֿאַרטאָג. עס איז נאָך פינסטער. אינדרויסן — אַ פראָסט. פלוצלינג הויבט אָן צו „טראָשטשען" דער פֿאַרפֿרוירענער שניי אַרום און אַרום דעם גטאָ־צוים. הונדערטער באַוואָפנטע „וואַכענעס" רינגלען אַרום דעם גטאָ.

אין גטאָ — אַ פּאָניק. נישטאָ ווו זיך אויסצובאַהאַלטן. די „סכראַנעס" זענען מייסטנס צעשטערט. מען לויפט אַרום, ווי פֿאַרסמטע מייז, די אַרבעטער פון די גטאָ־וואַרשטאַטן לויפן מיט זיערע פֿאַמיליעס אין זיערע אַרבעטס־פּלעצער. אויף הונדערטער אָנדערע יידן רייסן זיך אַריין אין די וואַר־שטאָטן. זיי האָפן דאָ צו גפֿינען זייער רעטונג. אָנדערע באַהאַלטן זיך אויך דאָ אין באַהעלטענישן (אויף די בוידימער און אונטער די פֿאַלן).

דער גטאָ־טויער ווערט געעפנט. עס הויבן אָן אַריינצורשטראָמען געשטאַפּאָווצעס, קאָלדיטשעווער וווייסרוסישע פֿאָליציאַנטן, אוקראַינישע און לעטישע פֿאָליציי. דער טויער פון גטאָ צו די וואַרשטאַטן איז באָוואַכט. מען קען זיך שוין נישט אַריינבאַקומען אָהין. מען זאָמלט די אַרבעטער־גרופּן און מען סעגרעגירט זיי. עס ווערן אַרויסגעפירט פון גטאָ איבער 300 מאַן פון דער „א.ט."־גרופּע, בייַ 250 פון „פעלד־באַוליטונג"־גרופּע און איבער 100 מאַן פון דער גשטאפּאָ־גרופּע. מען פירט זיי אָפּ אויף זיינערע אַרבעטס־פּלעצער. אָלע איבעריקע אַרבעטער מוזן זיך אויסלייגן בייַ די זייטן פון די גאַסן, אויף דעם שניי, מיטן פנים אַראָפּ.

זיי ווערן באַוואַכט. בייַ יעדער קלענסטער באַוועגונג — שרעקלעכע קלעפ. הונדערטער, הונדערטער מענער און פרויען זענען צעשפרייט אויף בריידע גאַס־זייטן. צווישן די ריינען שפּאַנירן די גשטאַפּאָ — און פּאָליציי־אָפּיצירן.

מיטן פנים צו דער ערד, ליגט צווישן אָנדערע, די יונגע פרוי זיידמאַן. איר מאַן איז אין קאָלדיטשעווע. זי איז אויך

דאָרט געווען, מיט אים צוזאַמען. זי איז דאָן געווען שוואַנגער. מען האָט זי שוין געוואָלט דערשיסן, אָבער עס איז איר געלונגען זיך אומקערן אין געטאָ. דאָ האָט זי געבוירן אין געטאָ־שפיטאָל איר קינד. זי האָט נאָכדעם איבערגעלעבט דאָ, דעם נאָך יום־כפור־מאָסן־מארד. דאָן האָט זי געמאַכט באַ־מיונגען און איז צוריקגעקומען אין קאָנצענטראַציע־לאַגער, כדי צו זיין צוזאַמען מיט איר מאַן. דער לאַגער־קאָמענדאַנט האָט זי נישט אָנגענומען און אָפגעשיקט צוריק אין געטאָ. זי קען אים גוט — דעם קאָמענדאַנט באַקבקע. איצט, ליגנדיק מיטן פנים אַראָפּ, כאָפּט זי אַ בליק אין דעם זייט און דערזעט אים, באַקבקע, פֿאַרבייגייענדיק.

— קאָמענדאַנט באַקבקע, ראַטעווע מיך! — זאָגט זי צו אים שטיל. ער דערהערט די וועגדונג, גיט אַ קוק אין איר זייט און שפרייזט רוהיק אַוועק וויטער.

עס פֿאַרפֿאַרן אין געטאָ גרויסע פֿאַרמאַכטע אויטאָס, צווישן זיי, אויף לאַסט־אויטאָס. אונטער אַ האַגל פון קלעפּ טרייבט מען אַריין די מענטשן אין די אויטאָס. נאָכן „פֿאַרהאַקן״ די טירן פֿאָרן די אויטאָס אַרויס צו די גראַבאָוויצער גריבער, צו די זעלבע גריבער, וווּ עס זענען מיט צוויי און האַלב מאָנאַט צוריק אומגעבראַכט געווארן ביי זעקס טויזנט יידן פון באַראַנאָוויטשער געטאָ. איצט פירט מען שוין אַהין די לעצטע רעשטן...

עס פֿאָרט אַן אויטאָ „אָנגעפּאַקט״ מיט יידן, צעשלאָגענע, אָפּאַטישע. צווישן זיי — די אויבנדערמאָנטע פרוי זיידמאַן און די אַכצן־יעריקע מירקע וויגדאָרטשיק (די טאָכטער פון אינהאָבער פּוּ אפטייק־סקלאַד משה וויגדאָרטשיק). די לעצטע וועגדעס זיך צו די אָנווינזנדע:

— יידן, וואָס שווייגט איר? וואָס זיצט איר אָזוי רוהיק? צי וויסט איר נישט, וווהין און צו וואָס מען פירט אונדז?

— קומט, לאָמיר צוזאַמען פרווון אויפֿעפענען די טירן פון אויטאָ!

איר רוף ווירקט. מען לויפט צו דער טיר. צוזאַמען הויבן זיי אַן דריקן אויף דער צוגעמאַכטער צווייטיילקער טיר. די טיר הויבט זיך אַן אונטערגעבן דעם דרוק. זי עפנט זיך אויף טיילווייז. צווישן ביידע העלפטן פון טיר אָנטשטייט אַ „שפּאָרע״. מען זעט דורך איר די גאָס. מירע קוקט אַרויס.

— איצט רוהיק! קאָמאַנדעווינט זי. פון ביידע זייטן פון דער גאָס שטייט פּאָליציי. מיר וועלן נאָך וואַרטן! מיר זענען נאָך אין שטאָט!

דער אויטאָ רוקט זיך שנעל פֿאָרויס און לאָזט הינטער זיך די שטאָט.

— איצט זעט מען קיינעם נישט! לאָמיר ווייטער דריקן אויף די טירן!

מען דריקט איצט מיטן גאַנצן כוח. צווישן די טירן און אויטאָ־פּאָל אָנטשטייט אַ דרייעקיקע עפענונג.

— נאָך אַ ביסל אַ שטופּ, אָלע צוזאַמען!

די עפענונג פֿאַרגרעסערט זיך.

— און איצט, שפּרינגען!

איינער נאָכן אָנדערן רוקט זיך אַראָפּ מיט די פיס אין דער עפענונג און שפּרינגט, אומפּאָלנדיק אויפן שניי, אויף אַ גרויסן דיסטאַנץ איינער פון צווייטן. די מענטשן צעלויפן זיך אין אָלע זייטן.

צו די גריבער קומט אַן אַ ליידיקע מאַשין.

*

אין דערזעלבער צייט גיינען אַריין די נאָצי־באַנדיטן אין די געטאָ־וואָרשטאָטן. זיי באַפּוילן אָלעמען פֿאַרלאָזן די הייזער און אַרויסגיין אויפן גאָס. דאָ מאַכן זיי אַ סעלעקציע. זיי קלייבן אויס די ספּעציאָליסטן און שטעלן זיי אויף רעכטס און די איבעריקע — פרויען מיט קינדער און אַנדערע מענער, וועלכע געפּעלן זיי נישט — אויף לינקס.

די צאָל פון די מענטשן איז גרויס און די גאָס איז קליין אויפצוענעמען אָלעמען. דעריבער קומט אויס, אַז בייידע אָפּגע־טיילטע גרופּן שטייען נישט וויט איינע פון דער אַנדערער. די יידן פון לינקס הויבן זיך אַן איבערצורוקן אויף רעכט. די נאָציס באַמערקן דאָס און הויבן אַן צו שיסן אויף אונטן, צווישן בייידע גרופּעס, וועלנדיק אויף אַזאַ אופן אָפּטיילן איין גרופּע פון דער אַנדערער. אייניקע ווערן פֿאַרוווּנדעט אין די פיס, צווישן זיי, דיישע דער שוסטער (זיין ברודער איז ישראל). ער באַקלאָגט זיך נישט, ער מאַכט זיך נישט וויסנדיק פון זיין וווּנד. ער איז גליקלעך, וואָס אים האָט זיך איינגעגעבן פֿאַרבלייבן אויף דער רעכטער זייט.

די אַדוואָקאַטין זלאָטע שוויראַנסקי רייסט זיך אַרויס פון דער טויטן־זייט און הויבט אַן צו לויפן צום טויער. זי ווערט דערשאָסן אויפן אָרט, אויף די אויגן פון איר ברודער, וועלכער שטייט אויף „רעכטס״.

האַרצרייסנדיקע סצענעס שפּילן זיך אָפּ. אָט שטייט דער מענער־שנייידער, ניסן פֿאַרצקי אויף דער „זייט פון די לעבע־דיקע״, זיין פרוי מיט זייערע צוויי קינדערלעך — אין דער אַנדערער גרופּע. די קינדערלעך זענען זייער פֿאָטער פונ־דערווייטנט. וויינען און שרייען: „טאַטע, קום צו אונז״. ער האָלט נישט אויס: דער גוטער פֿאָטער גייט צו זיינע קינדער. אויף דער „זייט פון די טויטע״ דערלויבט מען אים איבערצוגיין.

די ס.ד.־מערדער באַמערקן זייערע אַן אַרבעטערין, וועלכע האָט זיך דאָ אויסבאַהאַלטן מיט איר קינד. זיי ווילן איר צונעמען אויף דער רעכטער זייט, אָבער אַן קינד. זי ווייל דאָס קינד נישט פֿאַרלאָזן און פֿאַרבלייבט צוזאַמען מיט אים. שפּעטער, ווען די מערדער קומען צו איר צו און הויבן אַן איר איינצורעדן, ווערט זי איינגעבראַכן: זי לאָזט איבער דאָס קינד, בעט באַקאַנטע, זיי זאָלן זיך מיט אים פֿאַרנעמען, און, זאָגנדיק אים, אַז באַלד וועט זי צוריקקומען, גייט זי איבער אויף דער רעכטער זייט.

די גרופּע פון די ספּעציאָליסטן, בערך 350 מאַן, ווערט צוגענומען פון געטאָ און אָפּגעפירט אין געשטאַפּא־הויף. צווישן זיי געפינען זיך די „יודנראַט״־מיטגלידער און אַרבעטער:

ד״ר סאָווטשיץ, וועלכער האָט אויסגעטאָן דעם אַרמבאַנד מיטן רויטן קרייץ און זיך אָנגעגעבן אַלס טשעסלייער (בוי־האָלץ־האַקער), מוליק איזראַעל — אַלס עלעקטריקער, עזיע פידלער, אליאלד (מיילעך) ליימאַן מיט זיין זון, בעלאַסקוּרניק און איסאַק איזקזאָן (אַדמיניסטראַטאָר פון געטאָ־שפיטאָל), אַלס סטאַליאַר. אין דער גרופּע געפינט זיך אויך דער סלאָנימער רבי, ר׳ שלמה׳לע וויינערג, אַלס סטאַליאַר. די איבעריקע, פֿאַרבליבענע אין די וואַרשטאַטן, וועלכע זענען אומגעקומען אין אויטאָס אָן אָפּגעפירט צו די גריבער.

דער זייגער איז עלף פֿאַרמיטאָג. אָפּיציעל עקזיסטירט שוין נישט מער דער געטאָ. נאָר 5 שעה האָט געדויערט די ליקווי־דאַציע. אין דעם אָפּיציעלן נאַציסטישן באַריכט וועט אָנגע־געבן: „באַראַנאָוויטש איז יודנריין״.

*

די אַראָפּגעבראַכטע אויפן געשטאָפּ־הויף יידן זיצן אַלע צוזאַמען אויף דער ערד. זיי וויסן נישט, וואָס עס שטייט זיי נאָך פֿאָר. זיי זענען אָרומגערינגלט מיט אַ וואַך פון קאָלדי־טשעווער פֿאַליציאַנטן.

פון צייט צו צייט קומט אַ געשטאָפּאָוויץ און נעמט אַרויס אינציקע ספּעציאַליסטן פון דער גרופּע. זיי ווערן איבער־געפֿירט צו די סטאַבילע אַרבעטער ביים ס.ד. נאָך דער ליקווידאַציע פון די געטאָ־וואַרשטאַטן פֿאַרבריטערן די געשטאָפּ־באַנדיטן די שוין עקזיסטירנדיקע ביי זיי אַרבע־טער־שטעלעס. אויך ברענגען זיי אַראָפּ פון געטאָ די ניי־מאַשינען און אַנדערע אינסטרומענטן. אין זייערע „סקלאַדעס״ פירן זיי אַריין דאָס ביסל איבערגעבליבענע אין געטאָ. האָב אָן גוטס: בעטן, בעטגעוואַנט, טישן, שטולן, עסנווּאַרג, מעדיקאַמענטן, א.א.וו.

פֿאַרנאַכט דערנענטערט זיך צו דערדאָזיקער יידן־גרופּע אַ ס.ד.־מאַן און פירט אַרויס מוליק איזראַעלן. מער האָט מען אים שוין נישט געזען. ווי עס ווערט איבערגעגעבן, האָבן אים די ס.ד.־מעדער זייער געמאַטערט און געשלאָגן. שפּעטער האָבן זיי אים אַרויסגעפירט אַ נאָכטעון אויפן הויף און דער־שאָסן.

אין די אָוונט־שעהן פֿאַרפֿאַלן אויטאָ־מאַשינען אין גע־שטאָפּ־הויף. די איבער 300 יידן וועלן אַרײַנגעטריבן אין זיי און אַוועקגעפירט אין דער פּינסטערניש פון דער נאַכט אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג.

*

אין ליקווידירטן געטאָ האָלט נאָך אַן די „אַקציע״. די וויסרוסישע פֿאַליציי נישטערט און זוכט אויס די באַהאַלטענע יידן. זי זאָמלט זיי צונויף אויף איין פּלאַץ, שלאָגט און מאַלטרעטירט. דאָן שיקט זי זיי אָפּ צו די גריבער.

מען כאָפּט דעם באַקאַנטן ציוניסטישן און גזעלשאָפּטלעכן טוער, ד״ר אייזיק בוסעל. זיי דערווייסן זיך, אַז ער איז אַן אויבן־ספּעציאַליסט.

— דו ביזט אַן אויבן־ספּעציאַליסט? האָ?

מיט זיערע פויסטן הויבן זיי אַן צו באַקסירן זיין פּנים, ספּעציעל אויסמעסטנדיק די קלעפּ אין די אויגן. זיין געזיכט, באַגיסט זיך מיט בלוט, די אויגן ווערן פֿאַרשוואָלן.

— איצט זעסטו גוט, דו אויבן־ספּעציאַליסט? כאָ, כאָ, כאָ!

ווען אַ באַהאלטענישע מיט יידן ווערט אויסגעפונען, געשעט נישט איינמאָל, אַז די בעכאָפּטע צעלויפן זיך אין אַלע זיימען. זיי וועלן נאָכגעיאָגט דורך דער פֿאַליציי, וועלכע שיסט אויף די אָנטלויפענדיקע.

אָט לויפט ד״ר ראובקע סלוצקי. אַ ווייסרוסישער פֿאַלי־ציאַנט מיט אַ ביקס לויפט אים נאָך. פון צייט צו צייט דרייט אויס דער דאָקטאָר זיין קאָפּ אויף הינטן און שרייט צום ווייסרוס:

— סטרעליאי! סטרעליאי! (שיס! שיס!).

עס געלינגט אים דאָסמאָל אָנטלויפן, אָבער שפּעטער ווערט ער געכאָפּט און דערשאָסן.

דעם דאָקטאָרס צוויי־אָריקע טעכטערל, צילינקע, לויפט אַליין אין מיטן גאָס. אַ מערדערישע, גוט אויסגעצילטע קויל לעכערט דורך איר לייב.

*

אויף אַ ספּעציעלן אופן געלינגט צו פֿאַרלאָזן דעם געטאָ דער פרוי מאַניע וויגדאָרטשיק, מיט איר צען־אָריקן זונגלעך.

אויפן צווייטן טאָג פון דער אָקציע פֿאַרפֿאַרט אין געטאָ אַ פֿאַרמאַכטער לאַסט־אויטאָ פון „פעלדבאַוליייטונג״. עס גייען אַרויס פון אים עטלעכע יידן מיט אַ דייטש. זיי זענען געשיקט געווארן אויפצוזאַמלען אייזנס אין געטאָ. פון איר באַהאלטענישע דערזעט זיי די פרוי וויגדאָרטשיק. זי דערקענט די מענטשן, וועלכע זענען נעכטן אַרויסגענומען געווארן מיט דער אַרבע־טער־גרופּע, צוזאַמען מיט איר מאַן, אומקוקנדיק זיך אויף אַלע זייטן און נישט באַמערקנדיק קיין פֿאַליציי, לויפט זי צו צום דייטש, בעטנדיק אים, אַז ער זאָל מיטנעמען זי צוזאַמען מיטן קינד אין „פעלדבאַולייטונג״ צו איר מאַן, וועלכער אַרבעט דאָרט. זי ווירקט אויף אים. ער נעמט אַריין ביידן אין פֿאַרמאַכטן מאַשין און נאָכן פֿאַרנעמיקן פון דער אַרבעט, פירט ער זי אָפּ צום מאַן.

די פרייד פון דער גערעטעוווערטער פֿאַמיליע איז אומ־באַשרייבלעך, בפרט אַז זייער עלטערע טאָכטער מירקע, וועלכע איז נעכטן אַרויסגעשפּרונגען פון דער „טויט־מאַשין״, איז אויך געקומען צו זיי אין לאַגער. וועלנדיק האָבן מער אַרבעטער־הענט, האָבן זיי די דייטשן אויפגענומען.

*

די ליקווידאַציע פון געטאָ דויערט איבער אַ מאָנאַט. אַ פֿאַרשטאַרקטע וואַך שטייט אַרום דעם געטאָ־צוים, טאָג און נאַכט. פון צייט צו צייט געלינגט זיי נאָך אויסצוגעפינען פֿאַר־באַהאַלטענע יידן.

אין דער לעצטער וואַך ווערן אַריינגעבראַכט יידישע אַרבעטער פון געשטאָפּ אויפצורוימען די גאָסן און הייזער.

אין איינעם פון די טעג דערנענטערט זיך צו די יידישע אַרבעטער אַן אַלטיטשקע, וועלכע איז אַרויס פון באַהעל־

טענישׂ. כמעט אַ מאַנאַט, אַז זי באַהאַלט זיך שוין אויס. קוים וואָס זי האַלט זיך אויף די פֿיס. זי ציטערט.

— באַבינקע! — זאָגן צו איר די יידן, — פֿאַרבאַהאַלט זיך גיך, ווייל מען קען נאָך אייך דערזען!

— וועָן עס וועָרט פּינסטער, גלבעט זי זיך אַרויס פֿון אונטער די דראָטן און גייט אַרויס פון געטאָ!

צומאָרגנס, וועָן די אַרבעטער זענען ווידער געקומען אין געטאָ, האָבן זיי דערזען האָרט ביים געטאָ־צוים דעם טויטן קערפּער פון דער אַלטער פרוי. וואַרשיינלעך דער לעצטער קרבן אויף דער באַראַנאָוויטשער געטאָ־טעריטאָריע!

ביי 300 יידן וועָרן אומגעבראַכט אין דערדאָזיקער דריטער אַקציע.

אין אַ קורצער צייט אַרום וועָרן אַראָפּגענומען די שטעכל־דראָטן, די קלעצער באַזייטיקט. דער געטאָ עקזיסטירט שוין מער נישט.

*

ביז איצט האָט זיך נאָך אויסבאַהאַלטן אין איינעם פון די נישט אָנטדעקטע און נישט צעשטערטע „סכראָנעס״ דער יונגער כירורג, ד״ר אַבראָשע אַבראַמאָווסקי. ער אַריינטירט זיך שנעל, אַז מער קען ער דאָ נישט פֿאַרבלייבן: וועָן די קריסטלעכע איינווווינער וועלן באַזעצן דאָס הויז, וועט ער שוין מער נישט קענען פֿאַרלאָזן דעם בונקער.

גוט צוגעגרייט צום וועג, אין אַ וואַרימען אָנצוג, מיט נייע שטיוול אויף די פֿיס און מיט אַ רעוואָלווער אין קעשענע, גייט ער אַרויס פון זיין באַהעלטעניש און פֿאַרלאָזט אין דער פּינסטערניש די שטאָט. ער גייט אין וואַלד.

דער לעצטער געטאָ־מאָהיקאַנער!

נאָך דער געטאָ־ליקווידאַציע

ווי באַקאַנט זענען אינם טאָג פון דער געטאָ־ליקווידאַציע, דעם 17־טן דעצעמבער 1942, אַרויסגעפֿירט געוואָרן פון געטאָ פֿאַלגענדיקע גרופּן:

„א. ט.״־גרופּע, פּעלדבאַולייטונג־גרופּע, „ס.ד.״־גרופּע און נאָך אַ גרופּע, וועלכע איז אָפּגעפֿירט געוואָרן אויף מאָשינען אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלדיטשעווע.

די מאָשינען וועָרן געפּענט און ביי געשרייען און קלעפ פון דער דאָרטיקער ווייסרוסישער געשטאַפּאָ־פּאָליציי: „ביס־טראָ, ביסטראָ״! (שנעלער! שנעלער!), וועָרן זיי אויסגעלאָדן פון די אויטאָס.

פֿלוצלינג רייסן זיך אַרויס פון דער גרופּע דריי פערזאָן און הויבן אָן אָנטלויפן. די פּאָליציי יאָגט זיי נאָך און שיסט. די דריי לויפֿן אַרויס פון לאָגער־טערריטאָריע, נישט קענענדיק אָבער די טאָפּאָגראָפֿישע לאָגע פון לאָגער, לויפֿן זיי אַריין אין צוויישן, אַרומגעצוימטן לאָגער־טייל, וועלכער איז באַווויזט דורך דער פּאָליציי. אין דראַמאַטישן געלויף פּאַלן אַלע דריי דערשאָסענע: דער שטעפּער (קאָמאַנדאַנט־מאָכער) און מיט־גליד פון דראַמאַטישן פֿאַריין, ניעסוויזשסקי, מיט זיינע צוויי דערוואַקסענע זין. אַלע איבעריקע יידן וועָרן פֿאַרשפּאַרט אין אַ בארַאַק, וואָס האָט אַ מאָל געדינט אַלס פערד־שטאַל.

דאָ טרעפֿן זיי זיך אין דער פּינסטערניש מיט די באַראַנאָוויטשער יידן, וועלכע זענען צוגעגומען געוואָרן פון געטאָ מיט איבער אַ האַלב יאָר צוריק.

פון די אַראָפּגעבראַכטע יידן דערוויסט מען זיך וועגן דער ליקווידאַציע פון געטאָ. אַנדערע באַקומען די „לעצטע גרוסן״ פון זייערע פאַמיליעס. ערשט אויף מאָרגן פרי, דער־זען אייַנע די אַנדערע.

מער קיין יידן פון געטאָ קומען שוין נישט אין קאָלדיטשעווע, אויסער אין פֿאַרצייכנונגסווערטן פֿאַל:

עס קומט די פרוי זיידמאַן און דאָסמאָל וועָרט זי אָנגענומען אין לאָגער.

דאָס געשעט אויף פֿאָלגענדיקן אופן:

צום שרייבער פון די שורות, וועלכער אַרבעט אַלס לאָגער־דאָקטאָר און האָט אויך די פּליכט אויפצונעמען קריסטלעכע פאַציענטן פון די אַרומיקע דערפער (דער אָפּצאָל אין פּראָ־דוקטן גייט פֿאַר דעם לאָגער), קומט אַריין, אין אייניקע וואָכן אַרום, נאָך דער געטאָ־ליקווידאַציע אַ לערערין פון דאָרף סטאָלאָוויטש — זי איז פון פּוילישער אָפּשטאַמונג. זי דער־ציילט, אַז ביי איר אין קעלער באַהאַלט זיך אויס די פרוי זיידמאַן, וועלכע בעט איבערגעבן איר מאַן, אַז זי לעבט און אַז ער זאָל זיך באַמיען מען זאָל זי אויפנעמען אין לאָגער. כ׳רוף אַריין אין אַמבולאַטאָריע דעם ה׳ זיידמאַן, כלומרשט אַלס פּאַציענט, און דאָ באַקומט ער אַ לעבעדיקן גרוס פון זיין לעבעדיקער פרוי. מיר רייַדן אַרום אַלע פּרטים און באַ־שטימען אַ טעטיקייטס־פּלאַן: די פרוי זיידמאַן דאָרף קומען אין דאָרף קאָלדיטשעווע, נישט וויַיט פון לאָגער, און דאָרט אָפּוואַרטן אויף אַ באַשטימטן פּלאַץ איר מאַן. וועט ער זי קומען נעמען, איז גוט און ווען נישט, דאַן מוז זי זיך אומקערן צוריק אין סטאָלאָוויטש.

אין באַשטימטן טאָג איז געקומען צו מיר די לערערין און איבערגעגעבן, אַז די פרוי זיידמאַן וואָרט שוין אויפן באַשטימטן פּלאַץ.

דאָן איז אַוועק זיידמאַן צום לאָגער־קאָמענדאַנט, באַקאָ, איבערגעגעבן אים וועגן פֿאַל און אים שטאַרק געבעטן, אַז ער זאָל אַריינגענעמען די פרוי אין לאָגער.

— דאָס איז אוממעגלעך. דיין וויַיב לעבט נישט מער, איך אַליין האָב זי געזען, וועָן מען האָט זי אַרויסגעפירט אין אַ מאַשין פון געטאָ! — טענה׳ט ער.

— אָבער אַ פּאַקט, הער קאָמענדאַנט, זי לעבט — ענטפערט זיידמאַן. נאָך אַ קורצן שטילשוויַיגן זאָגט באַבקאָ:

— גוט, איך וועל זי אַננעמען, אָבער אונטער איין באַדינג: זי מוז מיר דערציילן דעם גאַנצן אמת, ווי זי האָט זיך גע־ראַטעוועט.

— ווו איז זי? — פרעגט ער.

— נישט וויַיט פון לאָגער.

דער קאָמענדאַנט רופט אַריין צו זיך אַ פֿאַליציאַנט און פֿאַראַרדנט:

— גיי מיט אים צוזאַמען און ברענג צו מיר אַ פּרוי, אויף וועלכע ער וועט דיר אָנווייזן!

אין אַ האַלבע שעה אַרום קומען זיי מיט דער פּרוי.

זי דערציילט דעם קאָמענדאַנט די געשיכטע פון איר רעטונג, אַ ביסל אמת, עטוואָס אויסגעטראַכטעס (זי האָט נישט געוואָלט אַרויסגעבן די לערערין, וועלכע האָט איר אויסבאַהאַלטן). די געשיכטע האָט זיך גלייביג אויפן שכל.

— נו, גוט, קענסט גיין אין לאַגער, צום מאַן!

די ווירקלעכע געשיכטע פון איר רעטונג איז פאַלגענדע: אַרויסשפּרינגענדיק פון מאַשין, ווייסט זי נישט ווּהין צו גיין. זי באַהאַלט זיך אויס ביזן אָוונט און באַשליסט אָוועק־צוגיין צו איר אַרבעטס־פּלאַץ ביי די דייטשן, ווו אַלע אַריינגאַנגען זענען איר באַקאַנט. זי נעכטיקט דאַרט איבער אין אַ שטאַל. צומאָרגנס דערזען זי די געוועזענע אַרבעטס־געבער. וואָס טוסטו דאָ? — פרעגן זיי. זי דערציילט די געשיכטע פון איר רעטונג. זיי ווייסט נישט, וואָס צו טאָן מיט זיך.

— אייגנטלעך דאַרפן מיר דיך איבערגעבן אין די הענט פון געשטאַפּא. מיר וועלן דאָס נישט טאָן. אָבער דאָ קענסטו נישט פאַרבלייבן, דו מוזט פון דאָנען אָווועק!

— און ווּהין זאָל איך גיין? מען וועט דאָך מיך כאַפּן — זאָגט זי שטיל.

— איין וועג איז פאַראַן, גיי אין וואַלד־אַריין — רוימט איר אַריין אין אויער אַ עלטערער דייטש.

זי גייט אָווועק צו באַקאַנטע קריסטן, באַקומט פון זיי אַ קויש מיט עטוואָס שפּייז אויפן וועג און אַ וואַלענע טוך, אין וועלכע זי וויקלט אַרום איר פנים: עס איז אַ פראָסטיקער טאָג און דערביי וועט מען זי נישט דערקענען. זי הויבט אָן גיין, די פיס פירן זי צום שאָסיי באַראַנאָוויטש—גאָוואָגרודעק, אין דער ריכטונג צו קאָלדיטשעווא, ווו עס געפינט זיך איר מאַן.

עס איז פאַרנאַכט. אַ מאַרק־טאָג אין באַראַנאָוויטש. די פּויערים קערן זיך אום אויף שליטלעך אַהיים. זי גייט ביים זייט פון שאָסיי, קוים וואָס זי שלעפּט די מידע פיס. עס פאָרט פאַרבי אַ שליטן אין וועלכן עס זיצט אַ יונגע קריסטין.

— אפשר קענט איר מיך מיטנעמען? — פרעגט זי זיך ביי דער קריסטין.

— ביטע, זעץ זיך אַרויף!

— ווּהין דאַרפסטו אייגנטלעך? — פרעגט זיך ביי איר די קריסטלעכע פּרוי.

— איך דאַרף אין קאָלדיטשעווא; אין קאָנצ. לאַגער, דאַרט געפינט זיך מיין מאַן.

עס פאַרפירט זיך אַן אינטימער שמועס, וועגן זיי קומען אַן אין סטאַלאָוויטש, לאָדעט זי איין די קריסטין צו זיך אין צימער.

— קום אַריין צו מיר, וועסט זיך אַבּיסל אָנווּאַרמען און דאַן וועסטו קענען גיין וויטער!

זיצנדיק צוזאַמען ביי אַ וואַרעם גלאָז טיי דערציילט זי דער לערערין אירע איבערלעבענישן פון די לעצטע צוויי טעג. די גוטהערציקע פּרוי פאַרהאַלט זי ביי זיך, גיט איר עסן און טרינקען, במשך פון טאָג באַהאַלט זי איר אויס אין אַ קעלער אונטערן טיש און אין די אָוונטן, נאָכן צושליסן די טירן, נעמט זי זי אַריין אין צימער.

די וויטערדיקע פאַקטן זענען באַקאַנט.

*

וועגן מאַרטירער־לעבן און אומקום פון די באַראַנאָוויטשער יידן אין די באָזונדערע לאָגערן — קען מען אַנשרייבן גאָנצע ביכער.

דאָ וועלן מיר איבערגעבן וועגן די וויטערדיקע געשע־ענישן אין קורצן.

„פּעלדבאוליייטונג־לאגער"

די אַרויסגעפירטע בעת דער געטאָ־ליקווידאַציע אַרבע־טער־גרופּע פון פעלדבאוליייטונג" (בערך 250 מאַן) — וועט איבערגעגעבן דורך דער געשטאַפּא צו די אַנפירער פון דער „אַרבעטס־אייניהייט". זיי דאַרפן אויסנוצן די יידן אַלס אַר־בעטס־קראַפט צו זייערע צילן און זיי באַוואָכן.

דער לאָגער וועט איינגעאָרדנט נישט וויט פון אַראָ־דראָם הינטערן שטאָט. ענגשאַפּט, הונגער, שמוץ און פיין, שוועכע פּיזישע אַרבעט — דאָס איז דער שיקזאָל פון די פאַר־בליבענע.

פון דערדאָזיקער אַרבעטס־שטעלע, וועגן זי איז נאָך נישט געווען קיין לאָגער, גייען אַרויס נאָך דער צווייטער „אַקציע" אין געטאָ פיל יידן אין וואַלד. זיי שטייען אין פאַרבינדונג מיט די פאַרבליבענע אַרבעטער, וועלכע דערויסן זיך פון זיי וועגן לעבן אין וואַלד און די וועגן וועלכע פירן אַהין. איצט, נאָך דער גרינדונג פון אַ לאָגער און נאָך דער ליקווידאַציע פון געטאָ — הויבן אָן די איינווינער פון לאָגער אַרויסצוגיין אין וואַלד גרופּנווייז. יעדן טאָג פעלן נייע מענטשן. די איסוואַנדערונג נעמט אָן אַ מאַסן־כאַראַקטער.

די געשטאַפּא דערוויסט זיך וועגן דעם. זי באַשליסט אָפּצו־האַלטן דעם שטראָם אין וואַלד. אירע מאַסמיטלען זענען באַקאַנט.

אָנפאַנג יאַנואַר 1943 וועט דורכגעפירט אַ ליקווידאַציע אָקציע פונם דאָזיקן לאָגער. איבער צוויי הונדערט יידן וועלן אומגעבראַכט.

לאגער א. ט.

דער א.ט.־לאָגער O. T. געפינט זיך אין באַראַקן הינטערן שטאָט, נאָך דער אַלטער באַן־סטאַציע, נישט וויט פון דער צענטראַל־טורמע. דער לאָגער איז אַרומגערינגלט מיט אַ דראָט־צוים. די יידן אין צאָל פון בערך 350 לעבן אין שרעקלעכע היגענישע באַדינגונגען. די ענגשאַפּט איז גרויס. דאָס הונגער־עסן וועט אַרויסגעגעבן פון דער געגרינדעטער דאָרט קיך, ווו דער הויפּט־קאָך איז דער געוועזענער טאַנצ־מייסטער מאָרין. די מענטשן זענען אָפּגעריסן. זיי מוזן אויס־פירן אַלערליי בוי־אַרבעטן אויף דער באַן־ליניע און אַרום. אַ לאָגער־רעזשים. דאָך עקזיסטירן נישט דאָ די באַרימטע

„אַפעלן״ און געשלעגן, ווי אין אַנדערע ק.צ.־לאַגערן. בייַם לאַגער איז דאָ אַ קראַנקן־שטוב, מיט וועלכע עס פירט אַן דער פאַרמאַציע־מאַגיסטער מיכאל מוקאַסיי (איצט אין ישראל). צו ערנסטערע פאַלן וועלט געבראַכט ד״ר שטערנפעלד פון ס.ד.־לאַגער. אין די זומער־מאָנאַטן 1943 געלינגט זיך דאָ אייניצואַרדנען אַלס דאָקטאָר פישל סאַווטשיק (געווּ. „יודנראַט״־מיטגליד), וועלכער קומט אַהער פון קאָנצ.־לאַגער קאָלדיטשעווא.

די יידן קומען אין צייט פון דער אַרבעט אין באַרירונג מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. אַנדערע געלינגט אויף אַזאַ אופן צו באַקומען עטוואָס צום עסן אַלס דערגענצונג צו די הונגער־פּאַרציעס.

זייער פיל האָט געלייסטעט פאַר די יידן אין דאָזיקן לאַגער קאָזיאַל (איצט אין ישראל). ער האָט געווינט אין דאָזיקן לאַגער, אַבער געאַרבעט אין שטאָט, אין אַ זייף־פאַבריק. ער קויפט איין פּראָדוקטן און ברענגט אַראָפּ אין לאַגער מיט אַ וואָגן.

די דייטשן, וועלכע „גענינסן״ אויף פון אים, מאַכן זיך נישט זיעענדיק. אויסערדעם שטיצט ער דעם סלאָנימער רבי אין ק.צ. קאָלדיטשעווא, צושיקנדיק אים שפייז. מיט די דייטשן פונם דאָזיקן לאַגער קען מען נאָך דורכקומען, ווייל זיי לאָזן זיך אונטערקויפן מיט בעלט און גאָלד, וועלכע איניקע יידן האָבן מיט זיך. אויף אַזאַ אופן געלינגט נאָך אַריינצנעמען אין לאַגער אייניקע יידן, וועלכע האָבן זיך אַרויסבאַקומען פון געטאָ נאָך דער גטעאָ־ליקווידאַציע. די לעצטע, וועלכע איז אָנגענומען געוואָרן אין לאַגער איז געווען די 10־יעריקע טאָכטער פון ד״ר סאַווטשיק.

אויך פון דאָזיקן לאַגער הויבן אָן צו אָנטלויפן אין פאַר־טיזאָנקע מערערע יידן.

אַ שרעק כאָפט אָרום די פאַרבליבענע.

איינע הויבן אָן צו היטן די אָנדערע, אויף וועלכע עס איז דאָ אַ חשד, אַז זיי ווילן פאַרלאָזן דעם לאַגער. מען היט אויך דעם ד״ר סאַווטשיק מיט זיין טאָכטערל. זיי קענען נישט אַרויסגיין צוזאַמען. ד״ר סאַווטשיק גייט אַרויס דער ערשטער אין באַלייטונג פון אַ דייטשן אָ.ט.־מאַן. ער לאָזט דעם דייטש וואַרטן און אַליין פאַרשווינדט ער. די טאָכטער האָט געדאַרפט אַרויסגיין שפּעטער מיט נאָך אַ פרוי. דער פרוי גלינגט אַרויס־צוגיין, אָבער די טאָכטערל ווערט פאַרהאַלטן אין לאַגער, ווו זי קומט אום שפּעטער, צוזאַמען מיט די איבעריקע יידן. צווישן די אָנטלאָפענע אין וואַלד געפינט זיך אויך דער פאַרמאַציע־מאַגיסטער מיכאל מוקאַסיי, משה טונקעל און זיין איצטיקע פרוי (איצט אין ישראל). בייַ 30 מאַן זענען פון דעם לאַגער אַרויס אין וואַלד.

אין די שפּעטערדיקע זומער־מאָנאַטן פון 1943 ווערט דער לאַגער איבערגעטראַגן אין דער געביידע פון דער רואיניר־טער באַן־סטאַציע אויף נייַ־באַראַנאָוויטש. דאָס לעבן איז דאָ אומ־דערטרעגלעך. דער הונגער — גרויס. די זאָכן אָפּגערוסן, אַלט, די מענטשן גנבענען זיך אַרויס נאָך דער אַרבעט און גייען איבער די קריסטלעכע הייזער פון נייַ־באַראַנאָוויטש, בעטנדיק אַ שטיקל ברויט.

פאַרוואָס גייען זיי נישט אין וואַלד? מעגלעך, אַז זיי האָבן נישט דעם געהעריקן מוט דערצו. זיי זענען צעבראָכן, אָפּאָטיש, שוואַך. מעגלעך, אַז זיי שטעלן זיך פאַר דעם וואַלד נאָך ערגער, ווי דאָ, ווייל וווּ וועט מען ווינענן אין וואַלד און וואָס וועט מען עסן? בפרט, אַז דער וויניטער דערנענטערט זיך. מען וואַרט נאָך... אויפן געהעריקן מאָמענט.

און אַזוי דערווּאַרט מען זיך... דעם 26־טן אָקטאָבער 1943 אין אָוונט הייסט מען די מענטשן זיין גרייט צום אַרויספאָר אויף אַרבעט. מען טיילט זיי ברויט. זיי גרייטן זיך צו קעסטלעך מיט אָפּגעשאָבענע (אָפּגעריניקטע) קאָרטאָפל.

צומאָרגנס פרי, מיטוואָך, דעם 27־טן אָקטאָבער 1943 פאַרפאַרן גרויסע לאַסט־אויטאָס און אָפּענע פלאַטפאָרם־מא־שינען. די מענטשן ווערן אָנגעלאָדעוועט אויף די מאַשינען אין אָפּגעפירט אין... קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלדיטשעווא.

*

שוין אַ וואָך פאַר דעם ווערן געמומען טאָג־טעגלעך אַר־בעטער פון קאַצעט קאָלדיטשעווא און אָפּגעפירט אויף אַרבעט אין אַ וואַלד, 3 ק״מ פון קאָלדיטשעווא, אויפן וועג קיין האַ־ראָדישטש. דאָרט ווערט „גרויט״ אין אַ שנעלן טעמפּ „גראָבנס״ און עטוואָס „ענלעכעס צו א גרויסן אויוון״. מען מיינט, אַז עס ווערן געמאַכט „בונקערס פאַר טאָנקן״ אויף צו באַוואָכן דעם שאָסיי קעגן פאַרטיזאָנער.

דעם 27־טן אָקטאָבער 1943 פרי לאָזט מען אַרויס די אַרבעטער פון קאַצעט קאָלדיטשעווא אויפן אָפּלַ־פלאָץ. זיי באַקומען שנעל זייער „פרישטיק״, און נאָכדעם שיקט מען זיי נישט אָפּ, ווי געווייגלעך, אויף זייערע אַרבעטס־שטעלן, נאָר מען פאַרשפּאַרט זיי צוריק אין די באַראַקן. מען פילט, אַז עפּעס דאַרף דאָ פאָרקומען. מען רעכנט אויף דאָס ערגסטע...

פלוצלינג זעט מען דורך די פענסטערלעך פון די באַראַקן (אייגענטלעך טאָר מען נישט אַרויסקוקן), ווי עס פאַרפאַרן גרויסע אויטאָס פולע מיט מענטשן. די מענטשן מיט „גלעל לאָטעס״. אויך זייערע זאָכן ווערן אַראָפּגענומען אין דעם טייל פון לאָגער, ווו עס געפינען זיך די פאָליצייַ־קאָמאַרמעס. דאָ ווערן זיי באַזונדס, מען נעמט צו ביי זיי דאָס גלעלט. אָנדערע צעריסן זייער גלעלט און וואַרפן אַרויס די שטיקלעך. ביי דער רעוויזיע ווערן אַלע שרעקלעך געשלאָגן. מען הייסט זיי אַראָפּנעמען זייערע שיך און אויבער־זאָכן. דאָן ווערן זיי אָפּ־געפירט אין דערבייאיקן וועלדל, ווו עס זענען געבויט געוואָרן די „גראָבנס״. דאָרט דערשיסט מען זיי, און זייערע קערפערס ווערן פאַרברענט אין דעם אויסגעבויטן אויוון.

פון די געפונענע שפּעטער דאָקומענטן (דער פאָספאָרט פון שמעלקע (שמואל) בוסעל, דער ברודער פון ד״ר אייזיק בוסעל, פון שמעון מדקאוסקי, ארקאַשע בעגזוז א. א.) און פאָטאָגראַפיעס דערוויסט מען זיך, אַז די אומגעקומענע זענען די יידן פון אָ.ט.־לאָגער אין באַראַנאָוויטש, וועלכע זענען אויף אַזאַ אופן „ליקווידירט״ געוואָרן.

נאָכדעם ווערן די אַרבעטער פון ק.צ. קאָלדיטשעווא אַרויסגעלאָזן פון די באַראַקן און אָפּגעפירט צו דער אַרבעט.

אַ גרעסערער טייל, מער ווי גיוויינלעך, ווערט אָפּגעפירט אויף די טאָרף־פעלדער. אָהער פֿאָרפֿאָרן די לייטיקע אויטאָס, וועלכע האָבן געבראַכט די א.ט.־יידן און דאָ לאָדט מען אַן אויף זיי טאָרף, וועלכער ווערט אָפּגעפירט אין ס.ד. באַראַנאָוויטש.

ס. ד. (געשטאפּא) לאגער

אַמבעסטן לעבט זיך די 125 יידן פון ס.ד.־לאָגער אין באַראַנאָוויטש. זיי געפינען זיך אין אַ הויז ממש, אין הויז פון דער באַראַנעסע בער. די יידן לעבן דאָ אין ריינקייט, זענען גוט אָנגעטאָן און באַקומען גוט עסן. דאָס אַלץ איז זיי דערמעגלעכט, ווייל זיי גענישן פון די ס.ד.־סקלאַדעס, ווו עס געפינען זיך די זאַכן פון די אומגעקומענע טשעכישע און באַראַנאָוויטשער יידן. זיי גענישן אויך פון די שפּייז־פֿראָדוקטן, וועלכע זענען פֿאַרבליבן אין געטאָ נאָך זיין ליקווידאַציע.

בעת מיינעם אַ באָזוך אין דעם לאָגער קלעמט מיר דאָס האַרץ, ווען איך דערזע אויף איינע פון די בעטן די קאָלדרע, מיט וועלכער מיין מוטער ע"ה האָט זיך צוגעדעקט ביז איר לעצטן טאָג אין געטאָ.

די יידן אַרבעטן אין די ווַארשטאַטן, וועלכע געפינען זיך ביים ס.ד. זיי אַרבעטן אַלס שוסטער, קאַמאַשן־מאַכער, שניידער, וועש־נייטאַרינס, זייגער־מאַכער, שלאָסער, מעכאַניקער, עלעק־טריקער, וואָסער־לייטער און אויך אין פערד־שטאַל, אין וועלכן עס געפינען זיך די רייט־פערד פון די געשטאַפּא־אָנגעפירער.

אין אָלגעמיין איז די באַציונג צו די יידן אַ גוטע, ווייל יעדער פון זיי גיט אַרויס גוטע אַרבעט פֿאַר די נאַצי־מערדער, וועלכע מאַכן כסדר באַשטעלונגען און שיקן אפּ צענדליקער פֿאָר שטיוול, שיך, אָנצוגן א.א.וו. צו זיך אַהיים, קיין דייטשלאַנד. און יעדער פון זיי זעט צו „זיין מייסטער" מיט פֿאָפּיראָסן, שפּייז און זאַכן.

דערפֿאַר שטרעבן כמעט אַלע יידן פון ק.צ. קאָלדיטשעווא וועלכער איז אויך אונטער דער אָנפֿירונג פון באַראַנאָוויטשער ס.ד., אַרויסצובאַקומען זיך פון דאָרט און אַריבער אין באַראַ־נאָוויטשער לאָגער. מיט אַלערלייי מיטלען, מיט אונטערקויפֿן דעם בלוטדורשטיקן לאָגער־„אינזשיניער" סיטשוק געלינגט אָנדערע אַריבערצוגיין אין באַראַנאָוויטש.

אַלס „אָבער־יודע" פונם דאָזיקן לאָגער ווערט באַשטימט דער לעצטער „יודנראַט" פרעזעס גאָלדבערג. ער איז איבער־געגעבן די יידן. אין די אָוונט־שעהן לייענט ער זיי אַ דייטשע צייטונג, וועלכע עס געלינגט אָפּטמאָל צו באַקומען בייַ דער אַרבעט. מען ווארט אויף דער אויסלייזונג. אַלס מעדיצינער אַרבעט אין דאָזיקן לאָגער ד"ר שטערנפעלד, וועלכער איז פריער באַשעפטיקט געווען אַלס זייגערמאַכער, ביים זייט פון זיין שוויגער־פאָטער טשאַצקי.

עס דאַרף באַצייכנט ווערן, אַז די נאַצי־מערדער זאָרגן פאַר „זייערע יידן". איינמאָל, ווען עס איז נויטוועניק צו מאַכן אַ אָפּעראַציע אויף בלינדדאַרם איינעם פון די יידן מיטן נאָמען גראָליק (דער זון פון קאָלאָניאַל־סוחר גראָליק). וועלכער טאָר נישט אַלס ייִד אָנקומען אין קריסטלעכן שפּיטאָל, ווערט אַרויסגערופן פון קאָנצעט קאָלדיטשעווא, ד"ר לעווינבוק מיט זיין פרוי אַלס קראַנקן־שוועסטער, כדי דידאַזיקע אָפּע־ראַציע דורכצופירן. אַ צווייט מאָל ווערט ד"ר לעווינבוק אַראָפּגעבראַכט, ווען דאָס פריילין ליוסיע מאָוושקוויטש פֿאַלט אַראָפּ פון צווייטן שטאָק אין צייט פון פוצן אַ פענסטער און נאָכאַמאָל, ווען בעלאָסקורניק באַקומט אַ גאַל־שטיינער אָנפאַל.

דאָס „גוטע" לעבן ווירקט, אַז די יידן פון דאָזיקן לאָגער האַלטן זיך אָפּ מיטן אַנטלויפן אין וואַלד. דאָך זענען זיי באַ־הערשט פון דאָזיקן געדאַנק און הויבן אָן צוגרייטן זיך געוואָר.

עס ווערט באַשטימט אַז אַנטלויפן דארפן אַלע צוזאַמען, אָבער איינער טרויט נישט דעם אַנדערן און איינע היטן די צוויי־טע.

נאָך דעם, ווי עס ווערט באַקאַנט ווגען דער ליקווידאַציע פון א.ט.־לאָגער, איז באַשטימט געוואָרן, אַז מען מוז ווי אַמשנעלסטן אַנטלויפן.

מאַנטיק, דעם 1־טן נאָוועמבער 1943 ביינאַכט אַנטלויפן פון דאָזיקן לאָגער ביי 40 פערזאָן צו די פֿאַרטיזאַנער אין געגנט פון קריוואָשין.

די פֿאַרבליבענע לעבן איבער טויט־שרעק. איינער אַ טטאָליאַר שניידט זיך איבער דעם האַלדז און מאַטערט זיך שרעקלעך. קענן אָוונט געלינגט עס איינבעטן זיך ביי אַ נאַצי, ער זאָל אים דערשיסן. אויף מאָרגן ווערן אַלע איבעריקע יידן אָפּגעשיקט אין ק.צ. קאָלדיטשעווא.

*

אין באַראַנאָוויטש האָבן די געשטאַפּאָווצעס פֿאַרהאַלטן ביי זיך איין אייניקיך ייִד, פֿאַרטנאָ, וועלכער האָט געַארבעט ביי די מערדער אַלס אויטאָמאָביל־מעכאַניקער. ער האָט גע־מיינט, אַז עס וועט אים געלינגען אַנטלויפן צו דער געהערקער צייט, אָבער ער האָט זיך פֿאַררעכנט: אומגעריכט פֿאַר אים זענען זיי אָנגעפאַלן אויף אים, גוט צעשלאָגן און נאָכער דערשאָסן.

פֿאַרטנאָ — דער לעצטער פֿאַרבליבענער אין די נאַצישע הענט אין באַראַנאָוויטש ייִד און דער לעצטער וועלכער איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך זיי אויף דער באַראַנאָוויטשער ערד.

קאָנצענטראַציע־לאָגער קאָלדיטשעווא

דער קאָנצענטראַציע־לאָגער (קאָנצט. ק.צ.) קאָלדיטשעווא ווערט געגרינדעט דורך באַראַנאָוויטשער ס.ד. (געשטאָפּא) אָנפאָנג זומער 1942, אין דעם נאָטור־שיינעם גוט פון געווע־זענעם פוילישן פּריץ און סיים־דעפוטאַט שאלעווויטש.

מזרחדיק פון לאָגער געפינט זיך דער געבוירטס־אָרט פון גרויסן פוילישן דיכטער אדאם מיצקעוויטש — זאָסיע,

דרומדיק — גרויסע טאָרף־פעלדער אין די שיינע „אָזיערע״ מיטן נאָמען קאָלדיטשטשווא — דער גרויסער וואַסער־קוואַל, וועלכער האָט אַן אונטערערדישע פֿאַרבינדונג מיט דער אָזיערע סוויטעז׳ (באַשריבן פון מיצקעוויטשן), מערב׳דיק פון לאַגער גייט דורך דער שאָסיי באַראַנאָוויטש—נאָוואָגרודעק און צפון׳דיק געפינט זיך דער דאָרף קאָלדיטשטשווא אין 5 ק״מ פון אים — דאָס שטעטעלע האָראָדישטש.

דער לאַגער, וועלכער איז אונטער דער אויפזיכט פון באַראַנאָוויטשער ס.ד., ווערט אָנגעפירט פון ווייסרושיער פֿאַליציי, וועלכע ווערט דאָ געשולט אַלס ווייסרוסישע געשטאַפּאָ־פֿאַליציי און שטייגט איבער די דייטשע געשטאַפּאָ מיט אירע פיניקונגען און מערדעריין.

דער פאַקט, וואָס דער איינציקער דייטש דאָ, דער לאַגער־שעף פריץ יערן איז „דער בעסטער״ און דער איינציקער „באַשיצער״ פון די יידן קעגן די מערדערישע ווייסרוסן; דער פאַקט איז געניג, כדי זיך פֿאַרצושטעלן די ליידן און פיין, דעם גרויל, שרעק און אומקום פון די יידן אין דאָזיקן לאַגער. פֿאַלגענדער בילד ווערט אפשר אַמבעסטן אָפּשפּיגלען די יסורים, וועלכע די יידן האָבן דאָ אויסצושטיין:

דער ווייסרוסישער קאָמענדאַנט סטעפּאַניוק, וועלכער באַ־ציט זיך שוין „גוט״ צו די קריסטלעכע פֿאַרהאָפֿטע (דער לאַגער איז אויך פֿאַר קריסטלעכע פֿאַליטישע און אַלגעמיינע פֿאַרברעכער), שלאָגט און שמייסט זיין פֿאַרשיקטן אָהער שוואָגער אַזוי לאַנג, ביז דער גיט אָפּ נישט־ווילנדיק דעם שטולגאַנג. דער בעסטאַלישער קאָמענדאַנט באַפעלט דאָן זיין שוואָגער אויפצוסען זיין אייגענעם אָפּפאַל.

די גוט באַקאַנטע „אָפּעלן״, וועלן מען ציילט די מענטשן זעקס מאָל אין טאָג צייכנען זיך אויס מיט די שרעקלעכסטע מאָטערנישן און קווייללעריין: מאַרשירן, לויפן, פאַלן אין בלאָטע, פויזען אויפן בויך, אויפהויבן זיך און ווייטער לויפן, דאָן דאָס שפּרינגען „זשאַבקעס״ (מיט די הענט פאַרלייגט אויפן טאָז, די פֿיס איינגעבויגן אין די קני, מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קערפער ביז דער ערד מוז מען שפּרינגען ווי אַ זשאַבע). פון צייט צו צייט אַרדנען איין די בעסטיע פֿאַרוויילונגען: די יידן מוזן זיך זעצן רייטענדיק אינעם אויפן צוויטן, און זיי אויבנזיצנדיקע מוזן קעמפֿן צווישן זיך. ווען איינער ווערט אַראָפּגעווארפן פון צוויטן, אָדער, ווען דער אונטערשטער, דער אָזוי גערופענער „פערד״ פאַלט אום, נישט קענענדיק זיך איינהאַלטן אויף די פֿיס, ווערן זיי געשלאָגן ביז בלוט, ביזן צעברעכן ממש די ביינער. דאָן הייסט מען שפּרינגען אייגענ־איבער דעם אַנדערן און ווען עס געלינגט נישט איינעם איבער־צושפרינגען, אָדער בעת דער אַנדערער פאַלט אום — ווידער קלעפּ און קלעפּ. נאָך דידאָזיקע שפּילן ווען אַלע האַלטן זיך שוין קוים אויף די פֿיס (נאָר 120 גראַם שוואַרצן ברויט אַ טאָג מיט אַ ביסל וואַסערדיקן זופּ), הייסט מען זיי זיך אַרומנעמען פֿאַרנוויין און טאַנצן, וואַלס, פֿאַקסטראָט און דערבייַ זינגען צום טאַנץ.

צעשלאָגענע, פֿאַרבלוטיקטע, מיט איבערגעבראָכענע הענט, ריפֿן און ביינער, מוזן זיי זיך באַוועגן צום טאַקט אין טאַנץ. דאָס בילד איז שרעקלעך, נישט צום באַשרייבן.

ביי יעדן אָפּעל שרייט אויס דער לאַגער־קאָמענדאַנט (עס זענען דאָ פיר קאָמענדאַנטן אויסער פֿאַרטרעטער):

— „זדאַראָוא, זשידי!״ (זייט באַגריסט יידן!) און אַלע מוזן ענטפערן אין איין קול מיט דער העכסטער שטימע:

— „ניחאַי זדאָחניע טאָווואָרישטש סטאַלין״ (זאָל פּגרן דער חבר סטאַלין). און ווייַ איז דעם, וועלכער שוייגט, אָדער ווען דער ריטם פון געשריי ווערט נישט איינגעהאַלטן.

דאָס אָוועקלייגן און שמייסן אויפן הוילן קערפער איז אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג. אַמאָל באַפעלן זיי, אַז איין ייד זאָל שמייסן דעם אַנדערן. ווען ינענקלע פייערמאַן, אַ פּליט פון לאָזדש אַ געווּזענער דרוק־אַרבעטער אין דער בונדישער צייטונג, ווערט באַשטימט אַלס „אַרדנער״ איבער די יידן און די סאַדיסטן הייסן אים שמייסן אַ יידן, פֿאַרמעסט ער זיך שטאַרק און לאָזט אַראָפּ דעם פלאָקן (שטעקן) מיט רחמים אויפן געשמיסענעם יידנס קערפער; הייסן זיי אים זיך לייגן און זיי „גיבן אים אַ לעקציע״, ווי אַזוי מען דאַרף שמייסן. בדרך־כלל פֿאַרנעמען זיי זיך מיט דערדאָזיקער „הייליקער אַרבעט״ אַליין.

ביי דער אַרבעט שלאָגט מען די יידן און מען מאַלטרעטירט זיי נישט צום אויסהאַלטן. און מערקווירדיק — אַלע האַלטן אויס: דער דראַנג צום לעבן און איבערצולעבן איז אומגעהויער גרויס.

אַממייסטן ווערן געקווויילט און געשלאָגן ביי דער אַרבעט די נישט ספּעציאַליסטן, וועלכע אַרבעטן אונטערן פּריין הימל, ספּעציעל ביים טאָרף־גראָבן. דאָ שלאָגן די אויפזיכער־פֿאַליציאַנטן מיט גראָבע שטעקנס און מיט די ביקסן־קאָלבעס אויף רעכטס און אויף לינקס. זיי אַרדנען איין „פֿאַרשטעלונגען״, וועלכע זיי רעזשיסירן פריער אויס: מען הייסט איינעם שטעלן זיך אויף „אַלע פיר״ (אויף די איילבויגעס און קני), דער אַנדערער דאַרף זיך זעצן רייטנדיק אויף זיין רוקן און פֿאַרן... אויף דער פּראָגע פון פֿאַליציאַנט:

„אויף וואָס פֿאַרסטו?״ דאָרף קומען דער ענטפער:

„אויף אַן אייזל״. און אויף דער פּראָגע:

„ווּוהין פֿאַרסטו?״ — מוז געענטפערט ווערן:

„קיין פֿאַלעסטינא״.

נאָך דעם ענטפער ווערט דער „רייטער״ גוט צעשלאָגן.

ביים מאַלטרעטירן די יידן נעמען אויף אַ טיכטיק אַנטייל די קריסטלעכע „קאַצעטניקעס״ (פֿאַרהאָפֿטעטע). די יידן מוזן נישט איינמאָל אויספּירן נישט נאָר זייער „אייגענע״ אַרבעט, נאָר אויך די אַרבעט פון די קריסטן.

בעסער גייט עס די יידן, וועלכע אַרבעטן אין די וואַר־שטאַטן אַלס שנייידער, שוסטער, זייגער־מאַכער א.א.וו. זיי ווערן אין צייט פון דער אַרבעט נישט געשלאָגן (זייער זעלטן), אויך באַקומען זיי עפּעס צום עסן פון די קריסטן פון די אַרומקיע דערפער, וועו זיי קומען מאָכן אַלערליי באַשטעלונ־גען. זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אַז פֿאַר דער אַרבעט צאָלן די

קריסטן אין פאַליציי־קאַנצעלאַריע, איבערהויפט מיט פּראָ־
דוקטן.

אַם ערגסטן ליידן די אויף וועלכע די פאַליציי „האָט
אַן אויג". איבערהויפט ד'עלטערע יידן, וועלכע זיי רופן אַן
מיטן נאָמען „ראַבין" און די אינטעליגענץ. אַממייסטן ווערן
די יידן געקווויילט פון טעכנישן אַרבעטס־אָנפירער, דעם אַזוי
גערופענעם „אינזשיניער" סיטשוק, אַ בעסטיע אין מענטשלעכער
געשטאַלט.

די ווינונגס־באַדינגונגען זענען אויך שרעקלעכע: מען
ווויינט אין אַ גרויסן געוועזענעם פערד־שטאַל און מען שלאָפט
אויף דריישטאָקיקע נאַרעס. נאָכן אָוונט־אָפעל ווערן די באַ־
ראַקעס פאַרשלאָסן ביז פרי. איבער די מענטשן שפּרינגען
אַרום גרויסע „שטשורעס" ווי קעץ. דער לאָגער איז אַרומגע־
רינגלט מיט אַ הויכן צוים פון שטעכל־דראָט. אַרום און אַרום
היטן פאָסטנס. ביי די עקן פון לאָגער — אונטערערדישע
בונקערס מיט באַוואָפנטע פאַליציי, וועלכע היט דעם לאָגער
קעגן עווענטועלע אָנפאַלן פון פאַרטיזאַנער.

פון צייט צו צייט אַרדנען איין די רוצחים אימפראָוויזירטע
פאַרטיזאַנען־אָנפאַלן געווייגלעך אין די נאַכט־שעהן. עס אָנט־
שטייט אַ שיסעריי פון ביקסן, פולעמיאָטן, מינען־וואַרפער. דער
פאַטראָלירענדער טאָנק פּאַרט אַרום און אַרום דעם לאָגער
און עפנט אַ פייער אויף אַלע זייטן. דערביי אָבסערווירט די
פאַליציי, ווי אַזוי די „קאַצעטניקעס" פאַרהאַלטן זיך, צי זענען
זיי נישט גרייט זיך קעגנצושטעלן פון אינעווייניק.

די פאַליציי עפנט די באַראַקן און ווען זי טרעפט דאָ
מענטשן וועלכע ליגן נישט, מאַכט זי אַ „אָפעל" אין די באַ־
ראַקן און צושלאָגט שרעקלעך אַלעמען.

ווי ס'איז שוין דערמאָנט געווארן, זענען פיל יידן פון
באַראַנאָוויטשער געטאָ געכאפט און אָפגעשיקט געווארן אין
דאָזיקן לאָגער אין צייט פון זיין גרינדונג. צוזאַמען מיט
אַנדערע יידן פון אומגעגנט (האַראַדישטש, נאָוואָגרודעק
זשעטל, סטאָלפּצי) מוזן זיי אויסראָמען און אינאַרדנען די
באַראַקן, מאַכן דעם צוים אַרום לאָגער א.א.וו. יעדן טאָג ווערט
אַן אָנדער ייד דערשאָסן אונטערן אויסרייד, אַז ער האָט גע־
וואָלט אָנטלויפן. בעת די אַרבעט וואַרפט אַראָפּ אַ פאַליציאַנט
די היטל פון אַ יידס קאָפּ און הייסט אים לויפן כאָפן די היטל
אָנפאָנגס איבער 70. זיי ווערן ביסלעכווייז אויסגעשאָסן און
אויף זייער אָרט ברענגט מען אָנדערע. די לאָגע ווערט אַביסל
סטאַביליזירט מיטן אָנקום פונם דייטשן לאָגער־שף וועלכער
„באַשיצט" די יידן קעגן די ווייסרוסישע הענקער.

אין אַ פאָר מאָנאָט אַרום פאַרט ער אַרויס אויף אַ געוויסע
צייט קיין סלאָנים, און דאָן הויבן אָן די ווייסרוסן ווידער צו
בושעווען.

אין דער צייט פון זיין אָפּוועזנהייט ברענגט מען אַראָפּ,
דעם 7־טן דעצעמבער 1942 אין די שפּעטע אָוונט שעהן, איבער
300 יידן פון באַראַנאָוויטש, נאָך דער גרויסער „אָפּעל", וועלכן איך גיי,
גערופּן אין פאַליציי־קאַנצעלאַריע, איבערהויפט מיט פּראָ־
דוקטן.

אַם ערגסטן ליידן די אויף וועלכע די פאַליציי „האָט
אַן אויג". איבערהויפט ד'עלטערע יידן, וועלכע זיי רופן אַן
מיטן נאָמען „ראַבין" און די אינטעליגענץ. אַממייסטן ווערן
די יידן געקווויילט פון טעכנישן אַרבעטס־אָנפירער, דעם אַזוי
גערופענעם „אינזשיניער" סיטשוק, אַ בעסטיע אין מענטשלעכער
געשטאַלט.

די ווינונגס־באַדינגונגען זענען אויך שרעקלעכע: מען
ווויינט אין אַ גרויסן געוועזענעם פערד־שטאַל און מען שלאָפט
אויף דריישטאָקיקע נאַרעס. נאָכן אָוונט־אָפעל ווערן די באַ־
ראַקעס פאַרשלאָסן ביז פרי. איבער די מענטשן שפּרינגען
אַרום גרויסע „שטשורעס" ווי קעץ. דער לאָגער איז אַרומגע־
רינגלט מיט אַ הויכן צוים פון שטעכל־דראָט. אַרום און אַרום
היטן פאָסטנס. ביי די עקן פון לאָגער — אונטערערדישע
בונקערס מיט באַוואָפנטע פאַליציי, וועלכע היט דעם לאָגער
קעגן עווענטועלע אָנפאַלן פון פאַרטיזאַנער.

פון צייט צו צייט אַרדנען איין די רוצחים אימפראָוויזירטע
פאַרטיזאַנען־אָנפאַלן געווייגלעך אין די נאַכט־שעהן. עס אָנט־
שטייט אַ שיסעריי פון ביקסן, פולעמיאָטן, מינען־וואַרפער. דער
פאַטראָלירענדער טאָנק פּאַרט אַרום און אַרום דעם לאָגער
און עפנט אַ פייער אויף אַלע זייטן. דערביי אָבסערווירט די
פאַליציי, ווי אַזוי די „קאַצעטניקעס" פאַרהאַלטן זיך, צי זענען
זיי נישט גרייט זיך קעגנצושטעלן פון אינעווייניק.

די פאַליציי עפנט די באַראַקן און ווען זי טרעפט דאָ
מענטשן וועלכע ליגן נישט, מאַכט זי אַ „אָפעל" אין די באַ־
ראַקן און צושלאָגט שרעקלעך אַלעמען.

ווי ס'איז שוין דערמאָנט געווארן, זענען פיל יידן פון
באַראַנאָוויטשער געטאָ געכאפט און אָפגעשיקט געווארן אין
דאָזיקן לאָגער אין צייט פון זיין גרינדונג. צוזאַמען מיט
אַנדערע יידן פון אומגעגנט (האַראַדישטש, נאָוואָגרודעק
זשעטל, סטאָלפּצי) מוזן זיי אויסראָמען און אינאַרדנען די
באַראַקן, מאַכן דעם צוים אַרום לאָגער א.א.וו. יעדן טאָג ווערט
אַן אָנדער ייד דערשאָסן אונטערן אויסרייד, אַז ער האָט גע־
וואָלט אָנטלויפן. בעת די אַרבעט וואַרפט אַראָפּ אַ פאַליציאַנט
די היטל פון אַ יידס קאָפּ און הייסט אים לויפן כאָפן די היטל
אָנפאָנגס איבער 70. זיי ווערן ביסלעכווייז אויסגעשאָסן און
אויף זייער אָרט ברענגט מען אָנדערע. די לאָגע ווערט אַביסל
סטאַביליזירט מיטן אָנקום פונם דייטשן לאָגער־שף וועלכער
„באַשיצט" די יידן קעגן די ווייסרוסישע הענקער.

אין אַ פאָר מאָנאָט אַרום פאַרט ער אַרויס אויף אַ געוויסע
צייט קיין סלאָנים, און דאָן הויבן אָן די ווייסרוסן ווידער צו
בושעווען.

אין דער צייט פון זיין אָפּוועזנהייט ברענגט מען אַראָפּ,
דעם 7־טן דעצעמבער 1942 אין די שפּעטע אָוונט שעהן, איבער
300 יידן פון באַראַנאָוויטש, נאָך דער גרויסער „אָפּעל", וועלכן איך גיי,
צומאַרגנס פרי, ביי זייער ערשטן „אָפּעל", וועלכן איך גיי,
געווינלעך, באַזוכן די קראַנקע, זע איך די אַלע מאַרשירענדיק:
אַלע גוטע באַקאַנטע, געוועזענע שכנים און פריינט. צווישן
זיי דער אַלטעמיין גוט באַקאַנטער סלאָנימער רבי, ר' שלמה
ווייַנבערג. ער, דער גאַנצער „הויף" און אַלע „סלאָנימער"
חסידים זענען געווען „אַמאָל" מיינע פאַציענטן. איך
האָב אים נישט דערקענט אין ערשטן אָפּמענט, ווייל ער
איז געווען אַן אַ באַרד. ער האָט זיך געראַטעוועט אַלס סטאַ־
ליאַר. מיין ערשטער ראַט צו אים איז געווען, אַז ער און אַלע
איבעריקע זאָלן זיך נישט אַרויסריידן אַ וואָרט, אַז ער
איז אַ רבי, וויל ער וועט האָבן אויסצושטיין שרעקלעכע
פאַראָפּאָלגונגן פון די ווייסרוסן.

ביי איינער אַ רעוויזיע ווערט געפונען אַ קוואַנטום גאָלד,
כאַרשטעקט אונטער אַ אויפגעריסענער ברעט פון בארַאָקן־
סופּיט. עס ווערט פאַרפירט אַן אויספארשונג. קיינער ווייל זיך
נישט מודה זיין. אַלע ווערן שטאַרק צעשלאָגן, דערביי זאָגן
צו די מערדער צו שלאָגן אַזוי לאַנג, ביז דער אייגנטומער וועט
זיך נישט מעלדן. עמיצער ווייזט אַן אויף סאָקאָלאָווסקין, גע־
וועזענער „פאַשאַרניק" פון באַראַנאָוויטש. ער ווערט אַרויס־
געפירט פון לאָגער און דערשאָסן.

דער גרויל און הינגער ווערן אומדערטרעגלעך. באַרוויסט
אַן אָפּגערעסענע אַרבעט מען אויפן שטאַרקן פראָסט. הענט
אַן פיס ווערן אָפּגעפראָרן. ווונדן שלאָגן זיך אויס אויפן
קערפער.

מען ווערט קראַנק אויף לונגען־אָנטצינדונגען.

עס גלינגט מיר איינצוואַרדנען אין אַ אָפּגעצוימטן ווינקל
פון בארַאָק אַ „שפּיטאָל". אונטערן אויסרייד פון אַ פאַרקילונג,
וועלכע דאַרף דויערן נישט מער ווי אייניקע טעג (אויב מער —
דערשיסט מען), פאַרהאַלט איך די מענטשן אין „שפּיטאָל".
אין מערקווי־רדיק: כמעט אַלע ווערן שנעל אויסגעהיילט. מיט
גאָר קליינע דאָזן פון מעדיקאַמענטן און עטוואָס בעסער עסן,
וואָס עס גלינגט מיר אַריינצושמוגלען (דאָס שפּייז באַקום
איך פון די פּויערס, וועלכע קומען צו מיר אַלס פאַציענטן)
שטעלן זיי זיך שנעל אויף די פיס און גיין צו גרינגערע אַר־
בעטן.

קראַנקהייט־פאַלן, וועלכע ענדיקן זיך געווייגלעך, אין
נאָרמאַלע לעבנס־באַדינגונגן מיטן טויט, ווערן דאָ אויסגע־
קוירירט. דיזעלבע אָבסערוואַציעס האָב איך געמאַכט שפּעטער
אויף אין דער פאַרטיזאַנקע.

וועגן פאַלן פון אָנשטעקענדיקע קראַנקהייטן דאַרף איך
מעלדן, אוז וואָס אַזאַ מעלדונג באַדייט — איז פאַרשטענדלעך:
טויט דורך דערשיסן. אין דער צייט איז געווען נאָר איין פאַל
פון פלעק־טיפוס ביים באַראַנאָוויטשער יונגערמאַן גיטלין
(איצט אין אַמעריקע). מיט טויט־געפאָר פאָר זיך און נישט
מיט קליינער געפאָר, אַז די איבעריקע יידן זאָלן זיך נישט
אָנשטעקן פון אים, האָלט איך אים אַלס גרייט־קראַנקן ביז ער
ווערט פולקאָם געזונט.

דאָך זענען געווען אייניקע טויט־פאַלן פון קראַנקהייטן
און דאָס ביי פערזאָנען, וועלכע האָבן פאַרלאָרן דאָס באַווווסט־

זיין (מיין יונגט־חבר אברהם־יוסף שווירא־נסקי, וועלכער איז קראנק געוואָרן אויף אַ לונגען־אַנטצינדונג און גלייך נאָכדעם אויף מענינגיטיס — הויט־מאַרך־אַנטצינדונג); אָדער וועלכע זענען געווען אַפאַטיש פון אָנפאַנג (אַן עלטערער ייד, אַ תלמיד חכם און ווילטעטיקער טוער פון מייטשעט). דער לעצטער האָט אָנגענומען אַלע ליידן באהבה...

די געשטאַרבענע וועלן אַרויסגעטראָגן אויף געמאַכטע „נאָסילקעס״ (טראָג־בעטן) אויף די אַקסלען פון יידן נישט ווייט אויסערן לאַגער, און וועלן באַערדיקט דרומדיק פון לאַגער אונטער אַ בוים.

די פאַליציאַנטן, וועלכע באַוואַכן די „לויה״ שרייען צו די יידן: — זשידי, מאַדליטעס! (יידן, דאַוונט!)

די יידן ווייסן נישט, וואָס צו טאָן, זיי פאַרשטייען נישט, וואָס די רוצחים זענען דערמיט אויסן. די פאַליציאַנטן וואַרפן זיך אויף זיי און שלאָגן מערדערלעך. יעדער זאָגט, וואָס ער ווייס, וואָס ער קען, וואָס עס איז אים פאַרבליבן אין זכרון: תהילים, קדיש און סתם, וואָס עס פאַלט אַריין אין געדאַנק.

דריי־פיר איינצעלנע קברים זענען פאַרבליבן אין קאָלדי־טשעווא, קברים פון יידן, וועלכע זענען געשטאָרבן מיט אַ „נאַטירלעכן״ טויט אין אומנאַטירלעכע באַדינגונגען.

*

אין אייניקע וואָכן אַרום נאָכן אָנקום פון דער לעצטער באַראַנאָוויטשער יידן־גרופּע וועלן געפאָדערט פון דער געש־טאַפּע צוואָנציק סטאָליאַרעס קיין מינסק. מען הייסט זיך פאַר־שרייבן פרייוויליק.

עס געפינען זיך זייער פיל יידן וועלכע מעלדן זיך. דער גרויל דאָ איז שוין באַקאַנט און מען באַמיט זיך אַרויסצורייסן פון דאָנען. אַ גרופּע פון צוואָנציק באַראַנאָוויטשער, צווישן זיי איסאַק איזיקזאָן, שמעון שעניצקי, דער יינגערער זון פון ד״ר שעניצקי, פאָרן אַרויס. מען איז זיי מקנא, נישט וויסנדיק, וואָס מיט זיי וועט פאָרקומען.

מער פון זיי הערט מען נישט.

ווי עס ווייזט זיך איצט אַרויס, זענען זיי דאָן ווירקלעך צוגענומען געוואָרן קיין מינסק, האָבן דאָרט געאַרבעט און שפּעטער זענען ניינצן פון זיי אומגעקומען. פאַרבליבן איז נאָר איינער — ליפּא קאַפּלינסקי (איצט אין ישראל, וועלכער איז אַנטלאָפן פון דאָרטיקן לאַגער).

*

די פאַרבליבענע אין קאָלדיטשעווא יידן באַמיען זיך צו־צופאַסן צו דער לאַגע. פיל באַמיען זיך איינצוארדענען אין די וואַרשטאַטן, מיט וועלכע עס פירט אָן דער יידישער שניידער לייבל זיגער. ער איז אויך דער „קאָמענדאַנט״ איבער די יידן אין לאַגער. זיין באַציונג צו די יידן איז אַ קאַרעקטע און גוטע. ער באַמיט זיך זיי העלפן מיט וואָס ער קען.

נישט אַלע קענען איינגעאָרדנט ווערן אין די וואַרשטאַטן און די, וועלכע מוזן גיין אויף געווייגלעכע פיזישע אַרבעט האָבן זייער אַ סך אויסצושטיין ביי דער אַרבעט, נישט נאָר פון די צוויפיסיקע וווייסרוסישע חיות, נאָר אויך פון די פיר פיסיקע גרויסע הינט פון לאַגער, וועלכע וועלן אָגגרעייצט אויף די יידן. דער שרעקלעכסטער איז געווען דער אַלגעמיין־באַקאַנטער הונט מיטן נאָמען „לאָרד״. זיינע שאַרפע ציינער האָב איך און מיין פרוי אויך געהאַט די געלעגנהייט צו שפּירן.

זייענדיק פאָפולער פון פריער ביי אייניקע וווייסרוסישע קאָמענדאַנטן, געלינגט מיר פון צייט צו צייט ווירקן אויף זיי לטובת די יידן. אויך דער דייטשער שעף קומט מיר אַנטקעגן אין לעבנסווויכטיקע פראַגן.

וויסנדיק, אַז סטעפאַניוק האָט ליב קליינע פאַבריקאַציע, רוק איך אים אונטער אַ געדאַנק וועגן עפענען אַ זייף־פאַבריקל אַנווייזנדיק אויף דעם באַראַנאָוויטשער ייד לאַטאַ אַלס ספּע־ציאַליסט. אַזוי אַרום וווערן אייניקע יידן איינגעאָרדנט ביי דער דאָזיקער אַרבעט.

איך שטעל אים פאָר דעם יידישן אַגראָנאָם קראָקאָווסקי (איצט אין ישראל), און עס וועט אים איבערגעבן דאָס איינאָרדנען געטנער.

דער מעדיצין־אַבסאָלוועט מיראָן שניצקי וועט איינגע־אָרדנט אַלס פלעגער אין שפּיטאָלכל. ד״ר סאָווטשיץ וועט פאַרגעשטעלט אַלס דער בעסטער גינעקאָלאָג פון ששאָ און וועט אַריינגענומען אין אַמבולאַטאָריע אַלס פרויען־ספּעציא־ליסט. דער אָדוואָקאַט שלמה עפשטיין וועט איינגעאָרדנט אין דער שפּעטער אויסגעבויטער באָד. דער באַקאַנטער רעזו־אַמאַטאָר ראַיאַק וועט איינגעאָרדנט ביים דעזינפעקציע־אַפּאַראַט.

אַזוי אַרום גלינגט אַרויסצוראַטעווען אַ ביסל יידן פון קלעפּ, שוועדער פיזישער אַרבעט און פון טויט.

איך גיב איבער די יידן ברויט צום פאַרטיילן צווישן זיך. עס געשעט אַבער איינמאָל, אַז זיי קענען נישט צוטיילן צווישן זיך דעם ברויט. די באַראַנאָוויטשער יידן זאָגן, אַז דער ברויט געהערט צו זיי, ווייל דער דאָקטאָר איז זייערער, אַ באַראַנאָוויטשער און די איבעריקע טענהן, אַז זיי אַלע זענען דיזעלבע יידן און אַז דער ברויט געהערט אַלעמען.

די זאַך דערגייט כמעט צום קאָמענדאַנט. מען גיט דאָס מיר איבער. אין דער צוקונפט מוז איך געבן יעדן באַזונ־דער, אַז איינער זאָל נישט ווייסן פון צווייטן. שטיקלעך ברויט וווערן פאַראַהאַלטן אויף דער נאַכט, וווען מען לייגט זיך אויף די נאַרעס און דאָן איז דאָס דער גרעסטער פאַרגענגיג אַרויס־צונעמען אַ שטיקל ברויט און קייען...

*

שבת, דעם 31־טן יאַנואַר 1943 קומט ווידער פאָר אַ מאָס־מאַרד פון באַראַנאָוויטשער יידן, דאָסמאָל אין קאָלדישטעווא. ביים מיטאָג־אַפּעל וועלן אָפּגעקליבן בערך 300 יידן. זיי וועלן שנעל אַרומגערינגלט מיט פאַליציי און מען זאָגט זיי, אַז זיי וועלן אָפּגעפירט קיין באַראַנאָוויטש אויף אַרבעט. מען פירט זיי צופוס. מען ברענגט זיי אין אַ דערביאיקן וואַלד נישט וויים פון דאָרף אַראַבינאָוושטשינע (2 ק״מ פון קאָלדישטעווא) — און דאָ וועלן זיי אַלע דערשאָסן אויפן באַקאַנטן שטייגער.

ד״ר סאָווטשיץ ווערט אויך אָוועקגעשטעלט אויפן זייט פון די צום־טויט־פֿאַראורטיילטע. ער ענינסט נישט פון סימפּאָטיע בייַ די מערדער. איינמאָל נעמען זיי בייַ אים אַראָפּ פון די פיס אַ פּאָר שיינע שפּיצל, אָבער מיט לאָטעס פון אונטן. נאָכן אַראָפּנעמען די לאָטעס ווייזט זיך אַרויס אַז די שטיוול זענען גאָנץ. ער ווערט דאָן געשמיסן. איצט שטייט ער צווישן די 300. אין לעצטן מאָמענט געלינגט מיר אים אַרויסצונעמען. איך דערמאָן דעם קאָמענדאַנט באָבקאָ, אַז זיין ווייב דאַרף געבוירן און עס איז געווענשן, אַז אַ ענינטער אָקושער זאָל זיין דערביי. דאָס ראָטעווט אים.

צווישן די אומגעקומענע: דער פּאָטער און זון ליימאַן, דער זייגערמאַכער אָנשל ברעוודע און עזיע פידלער.

עס איז כדאי דאָ צו דערמאָנען, אַז צום לעצטן פלעקט קומען יעדן זונטיק זיין געוועזענע קריסטלעכע ניאָניע מאָשאָ, וועלכע פלעגט אים ברענגען שפּייז־פּאָקעטן און איבערגעבן אַ קריסטלעכן קאָצעטניק, וועלכער פלעגט זיך צוטיילן מיט אים. (די קריסטלעכע אָרעסטאַנטן האָבן געהאַט רעכט זיך צו זען יעדן זונטיק מיט זייער פאַמיליעס און באָקומען שפּייז אין וועש־פּאָקעטן).

*

נאָך דער „אָקציע״ קומט צוריק דער דייטשער לאָגער־שעף פון סלאָנים. ער ברענגט מיט 2 יידישע שניידער מיט אַ פּרוי פון איינעם פון זיי. ער האָט זיי שוין דריי מאָל גע־ראָטעוועט פון טויט און איצט נאָך דער ליקווידאַציע פון סלאָ־נימער יידן, גנבעט ער זיי אָרויס פון שטאָט און ברענגט אין קאָלדיטשעווא. פון שעף דערוויס איך זיך, אַז אין סלאָנים איז איצט אומגעקומען דער באָראַנאָוויטשער אינזשיניער באָמע קאָפּלאָן מיט זיין פּרוי אידע (די טאָכטער פון יצחק יאָסי־נאָוסקי) מיט זייער זונעלע.

מיטן אָנקום פון שעף ווערט איינגעאָרדנט אַ באַד, עס ווערט דורכגעפירט אַ דיזינפעקציע. די האָר ביי אַלעמען (קריסטן און יידן) ווערט אָפּגעשאָרן. דאָס עסן פאָרבעסערט זיך. ער באָפּוילט שיסן אומנוצלעכע פערד און גיט אין קעסל פערדפּלייש.

אָפּט קומט ער אָריין אין אַמבולאַטאָריע און פאָרפירט אַ שמועס.

ער באָמיט זיך גרינגער צו מאַכן דאָס לעבן פון די אומ־גליקלעכע, אָבער די ווייסרוסן טוען דאָס זייערזיקע, וועג ער זעט נישט.

נאָך דער דורכגעפירטער ענטלויזונג פון די מענטשן און באָראָקן ווער איך איינמאָל פאָרנאַכט געוואָרן אין „שפּיטאָל״. איך טרעף דאָרט דעם קאָמענדאַנט סטעפּאַניוק, ער איז בגילופּנדיק. ער פרעגט געוויס אויס ווען יעדן קראַנקן. איך באַהויפּט, אַז אַלע זענען לייכט קראַנקע און אַז אין איין־צווויי טעג וועלן זיי גיין צו דער אַרבעט.

— כ׳דאַנק דיר, קענסט גיין, גיט ער צו העפלעכער ווי אַלעמאָל.

אין אַ האַלבער שעה פאָרפאָרן צום באָראָק פּויערישע פּורן, אויסגעלייגט מיט שטרוי. מען לייגט אַרויף אויף זיי די קראַנקע און מען פירט אַרויס פון לאַגער. זיי ווערן דערשאָסן אויפן קריסטלעכן בית־הקברות פון קאָלדיטשעווא. צווישן די דערשאָסענע — אברהמ׳ל סאָלאָמיאַנסקי, ווועלכן דערזעלבער קאָמענדאַנט האָט פריער פראָטעזשירט און איינגעאָרדנט אויף אַ „גוטער״ אַרבעט אין לאַגער־קיך.

דער „סלאָנימער רבי״

דאָס לעבן און אומקום פון „סלאָנימער״ איז אַ קאָפּיטל פאָר זיך.

שטענדיק מיט אַ שמייכל אויפן פנים און אין די אויגן, רויהיק און געלאָסן, ליבלעך צו יעדן און באַשיידן.

ביי זיין אַרבעט אַלס סטאָליאַר העלפן אים אויס די איבע־ריקע חברים צום אומגליק. וועג עס גייט אַריין אַ קאָנטראָל, נעמט ער דעם הובעל אין האַנט און פירט איבער די ברעטער. רוקט זיך קיינמאָל נישט פאָרויס. וועג ער דערמאָנט זיך, אָדער רעדט וועגן זיין אומגעבראַכטער פאַמיליע, הויבט ער אָן שטיל אונטערצוזינגען אַ חסידישן זמרל. נאָך דער אַרבעט, אין די באַראָקן, האָט ער אַרום זיך אַ גרופּע פון זיינע חסידים און פאָרערער. זיי לעבן זיך אויס אַלע, אויף וויפל מעגלעך, אין חסידישן גייסט.

דריי מאָל טעגלעך היט ער אָפּ דאָס דאָוונען, אינדערפרי — טלית און תפילין, זייענדיק שטענדיק אין שפּאָנונג, אַז די רוצחים זאָלן נישט באַמערקן.

אין די צייטן פון מיין זיין אין לאָגער אַרבעט ער קיינמאָל נישט אום שבת און יום־טוב: ער ווערט באַפרייט אויף דעם טאָג אַלס קראַנקער. עס קומען צו מיר יידן און בעטן, אַז איך זאָל אים נישט באַפרייען יעדן שבת, ווייל די מאַכט קען זיך אַרומזען און אַלע קענען נאָך באַשטראָפט ווערן. איך באַרוהיק זיי, אַז דער איניציקער פּראָבלעם איז אַרויסצוארבעטן פאָר דעם בין איך אין זיי דאַרפן נישט מורא האָבן.

קיין טריפה קומט נישט אַריין אין זיין מויל במשך פון דער גאַנצער צייט. צווישן ליידט ער הונגער, אָבער שפּעטער ווערט איינגעאָרדנט לויט מיין איניציאַטיוו אַ דיעטעטישע קיך פאָר „מאָגן־קראַנקע״, פאַרשטעלט פאָר קריסטן אין דער ערשטער ריי.

אויסער די ברויט־פּאָרציעס באַקומען די „דיעטעטיקער״ צווייי מאָל אין טאָג טיי אָדער קאָפע און קאָרטאָפל־פּיורע.

פסח־צייט עסט ער נישט קיין חמץ. זיינע ברויט־פּאָרציעס ווערן אָפּגענומען און אַוועקגעלייגט אין אַ זייט. וועג עס ווייל נעמט זיי צו. ער גיט עס קיינעם נישט, כדי נישט מאכיל חמץ זיין. זיין גאַנצע דערנערונג אין דער פסח־וואָך באַשטייט פון געבאַקטע קאָרטאָפל און געבאַקטע בוריקעס, וועלכע ווערן אים צוגעשטעלט דורך זיינע חסידים.

מען באַקומט אַביסל מעל און דערפון ווערן אויסגעבאַקן איניקע קליינע מצהלעך אין אַ אויוון, ווו דער קליינער חאַניעלע פילשטשיק (איצט אין ישראל) פאַרנעמט זיך מיט

איבערברענען קאָלך. דאָרט ווערן אויך געבאַקט די קאָרטאָפל מיט די בוריקעס.

און פורים... וויל ״ער״ גיין אַ טענצל. איז ווי מאַכט מען דאָס?

די קריסטלעכע קאָצעטניקעס געפינען זיך אין שכנות: זייער טיר גייט אַרויס אין יידישן באַראָק, פּאָלט ער אויף אַן אַריגינעלע המצאה: אין אוונט, פּאָרן גיין שלאָפן לאָדט מען איין די קריסטן אין יידישן באַראָק און מען פּאַרפירט אַ שמועס וועגן טענק.

— ווער טאָנצט בעסער? איר אָדער מיר? — זאָגט מען צו זיי.

— באַווייזט, וואָס איר קענט!

די קריסטן הויבן אָן צו טאָנצן. זיי באַמיען זיך באַווייזן זייער קונסט. נאָכדעם זאָגן זיי צו די יידן:

— און איצט באַווייזט, וואָס איר קענט.

אויף דעם טאָקע האָט מען געוואַרט. איצט טאָנצט ״דער רבי״ מיט זיינע חסידים. זיין ציל איז דערגרייכט.

און גרויס איז ער אויך אין די לעצטע מאָמענטן.

בעת דער ״אָקציע״ פון 4־טן נאָוועמבער 1943 (ו׳ אָדער ז׳ חשון תש״ד) ווערט ער אין צייט פון דער ״סעלעקציע״ אַוועקגעשטעלט צווישן די פּאַראָרטיילטע צום טויט. ער איז רוהיק. גייט אין דער ערשטער ריי שטאָלץ, מיט אַ פּאַרסיסנעם קאָפּ. ער גייט דערפילן די גרעסטע מצוה אין זיין לעבן — די מצוה פון ק׳דוש השם.

*

די יידן אין קאָלדיטשעווא זענען פאָר זייער טרויעריק לעבן. זיי ווערן ביסלעכווייז צוגעווויגט אויך צו אָזאַ לעבן. די ליי־פּלאָג איז אַריבער. די שטשורעס ווערן לויט מיין איניציאַטיוו אויסגעמט. אין די הונדערטער ווערן זיי צענויפֿגעזאַמלט, און די יידישע גאַרבער מוזן אָפּשינדן פון זיי די פעלכלעך און אויסאַרבעטן זיי. עס פּאַרבליבט נאָך די פּליי־פּלאָג, וועלכער מען קען זיך נישט קענגשטעלן. אין די טויזנ־טער באַפֿאַלן די שוואַרצע שפּרינגענדיקע באַשעפענישן די אויסגעמאַטערטע מענטשן־קערפּערס און בייסן זיי אָן רחמנות.

אויך אין די דאָזיקע באַדינגונגען פאַרלירן נישט די יידן די לעבנס־לוסט. מען לאַכט, מען זינגט. זייער אַ שיינע שטימע באַזיצט די פרוי זיידמאַן, וועלכע זינגט האַרציקע לידער. זי שטאַמט פון דער פאַמיליע ריבאָק, ווו אָלע זענען זייער מוזי־קאַליש. אירע ברידער זענען חזנים אין אַמעריקע. אפילו ליבעס ווערן געפירט אין אָנבליק פון טויט.

אויך פעלט נישט די יידן קיין הומאָר. מען ויצלט זיך אפילו אין דערדאָזיקער טרויעריקער לאָגע.

דער גרעסטער לץ איז פּוטשינסקי, דער זון פון אַלעמען באַקאַנט יונה פּוטשינסקי, וועלכער איז צוגענומען געוואָרן מיט ״די 700״ אין מאַלאַדעטשנא.

דער יונגער פּוטשינסקי קאָמפּאָניירט לידער. דעם יידן־באַראָק שטעלט ער פאָר אַלס אַ יידישע שטעטעלע מיטן נאָמען ״פּלייסק״ (צוליב די פּליי). די דורכגאַנגען צווישן די נאַרעס — דאָס זענען געסלעך, ווועלכע באַקומען געהערעיקע נעמען: די חסידישע גאַסל, ווו עס גיפֿינען זיך די נאַרעס פון ״סלאָנימער״ מיט זיינע חסידים; די שוסטער גאַסל, די שניידער גאַסל, די בעלי מלאכה גאַסל א.א.וו. עס פּעלט דאָ נישט אויך אַ פּלאַץ מיטן נאָמען ״אונטער דעם זייגער״ (דאָ העננט אַ וואָנט־זייגער). אפילו אין די לעצטע מאָנאַטן פון זיין לעבן פאַרלירט נישט פוטשינסקי זיין הומאָר: שטייענדיק בעת דער ״אָקציע״ אויף דער זייט פון די ״טויטע״, נעמט ער אַרויס אַ שטיקל ברויט פון קעשענע און קייט און וויצלט זיך...

מיין אנטלויפן

דאָס אַנטלויפן פון לאָגער קומט נישט דערווייל אין פראָגע. דער לאָגער איז שטרענג באַוואַכט און עטלעכע פרווון פון קריסטלעכע ״קאָצעטניקעס״ ענדיקן זיך מיטן חאָפּן זיי און אויפהענגען אין צייט פון ״אפּעל״ אין די אויגן פון אַלעמען. דאָך באַשליס איך מיט מיין פרוי, אַז מיר מוזן אַנטלויפן, אויב מיר ווילן זיך ראַטעוונען. דורך א פאַמיליע פון מיינע דאַרפישע פאַציענטן געלינגט אונז זיך פאַרבינדן מיט אַ ״פּאַרטיזאַנער־אַזשריאַד״ אויפן נאָמען פון ״מאַלאַטאָוו״. איך באַקום אַ בריוו פון קאַמאַנדיר פון דער דאָזיקער גרופּע קאָפּיטאַן יאַראָשקין, אַז זיי זענען גרייט אונז אָנצונעמען.

מיר שיקן איבער צו די פּאַרטיזאַנער אַ גרויסע צאָל פון חירורגישע אינסטרומענטן און מעדיקאַמענטן. אונזערע פער־זענלעכע זאַכן נעמען צו די א. ג. פאַציענטן צו זיך אַ היים. מיר ריזיקירן דערבייַ זייער, ווייל דער קריסט, וועלכער פירט דאָס אָפּ, קען געכאָפּט און רעווידירט ווערן אין וועג און דאַן זענען מיר אָלע פאַרלאָרן.

דערווייל אַנטלויפן אין אַ זומערדיקן פאַרנאַכט צוויי יידישע בחורים פון דער אַרבעט אויפן פעלד. דער פאָליציי־גלינגט נישט צו כאַפּן זיי. די פאַרבליבענע יידן ווערן מער־דערלעך געפיינקט. ספּעציעל מאיר לאָזאָווסקי (איצט אין ישראל) ווערט אַזוי געשמיסן און געשלאָגן, אַז זיין גאַנצער קערפּער ווערט שוואַרץ פון פאַרלאָפענעם בלוט. זיין צונג ווערט צענדליקער מאָל דורכגעשטאָכן מיט נאָדלען.

דידאָזיקע פיינעקונגען פון די איבערגעבליבענע האָלטן אונז אָפּ אויף אַ לענגערע צייט פון אַנטלויפן.

דעם 27־טן אָקטאָבער ווערן אַראָפּגעבראַכט קיין קאָלדי־טשעווא די יידן פון א.ט.־לאָגער פון באַראַנאָוויטש און דאָ ווערן זיי דערשאָסן און זייערע קערפּערס פאַרברענט.

מיר באַשטימען: מער נישט צו וואַרטן. א וויסרוסישער פאָליציאַנט, ווועלכער ווייזט זיך אַרויס אין אַן אינטימען שמועס אַלס א פאַרבינדונגס־מאַן פון פאַרטיזאַנער, גיט אונז צו מוט זאָגדיק, אַז מיט אונזער פאַרבלייבן ווועלן מיר נישט ראַטעוונען די מענטשן, ווייל אָלע ווועלן סוף כל סוף אומקומען. דער פאָליציאַנט זאָגט מיר צו ברענגען גראַנאַטן און אַ פּיס־טאָלעט, אָבער ער קומט נישט צו דער באַשטימטער צייט. מיר מוזן שוין אַנטלויפן, ווייל מיר האָבן מורא, אַז דער פאָליציאַנט ווועט אונז אַרויסגעבן. זיינערצייט, ווען עס זענען אַנטלאָפן די

2 בחורים, האָט אונז דער לאַגער־שף געזאָגט: „א ר וועט מיר אַזאַ „שווייגערייַ געוויס נישט טאָן!" מיר האָבן אים פֿאַר־זיכערט, אַז נישט, בפרט אַז מיר האָבן אַ קליין קינד. ונטעק, דעם 31־טן אָקטאָבער 1943 אָוונט וועט באַשטימט אונזער גורל.

וועלנדיק פֿאַרהיטן די איבערגעבליבענע יידן פון קוויי־לונגען, לאָז איך איבער אַ בריוו פֿאַר דעם לאַגער־שף, וועל־כער געפינט זיך צו דעם מאָמענט אין בארַאַנאָוויטש. דער אינהאַלט פון בריוו איז פֿאָלגנדיקער:

„זייער געהערטער הער שף!

וועסט אונז אַנטשולדיקן פֿאַר „שווייגערייַ" וואָס מיר האָבן דיר געמאַכט. קיינער האָט נישט קיין שולד אין אונזער אַנטלויפֿן. מיר האָבן אויך נישט קיין שולד, וואָס מיר זענען יידן. מיר זענען נאָך יונג און קענען נאָך לייסטן פֿאַר דער מענטשהייט. אַנטשולדיק אונז, וואָס מיר ווילן לעבן".

זעקס אָונט, ווען עס איז שוין פינסטער, גיי איך אַרויס צוזאַמען מיט אונזער אַכט־יעריקן זון פון אַמבולאַטאָריע, עטוואָס שפּעטער — מיין פרוי. מיר גייען אין דער ריכטונג פון די טאָרף־בלאָטעס. לויט אונזערע אויסרעכענונגען האָבן מיר פֿאַר זיך 12 שעה, אין דער צייט וועט מען זיך נישט כאַפּן וועגן אונזער אַנטלויפֿן, און ביז 6 פרי וועלן מיר שוין זיין ביי די פֿאַרטיזאַנער.

ליידער, אין אַ האַלבער שעה אַרום כאַפּט מען זיך, אַז מיר זענען נישטאָ, מען הויבט אונז אַן צו זוכן. די פראַזשעקטאָרן הויבן אַן צו באַלויכטן די אומגעגנט, ראַקעטעס, איינע נאָך דער אַנדערער, באַלויכטן דעם הימל. שיסערייַען פון אַלע מינים געוועהר. אין דעם דראַמאַטישן אַנטלויפֿן טרינק איך זיך אין אַ טיפּן, מיט וואַסער אַנגעפילטן טאָרף־גרוב. מיט נסים געלינגט מיר אַרויסצוקומען זיך פון וואַסער. די בלאָטעס וועלן אַרום־גרעריגלט מיט פֿאָליצאי, וועלכע איז שוין נאָר נאָענט פון אונז, אַבער פלוצלונג נאָך צוועלף שעה פון זוכענישן, גייען זיי אַוועק. אַ גאַנצן טאָג ליגן מיר אויף די בלאָטעס, אַ פֿאַר הונדערט מעטער פון לאַגער. עס געפינען אונז דאַרפֿישע שייגעצלעך, אָבער זיי גיבן אונז נישט אַרויס.

מיטן נאַכט־אַנקום פון 1־טן נאָוועמבער זעצן מיר פֿאַר אונזער ריזיקאַלישן וועג אין קענן האַלב־נאַכט געפינען מיר זיך שוין ביי די פֿאַרטיזאַנער פון דער „ערשטער מאַי־ברי־גאַדע". ווי עס איז אונז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן, האָבן די יידן נישט פיל געליטן פון אונזער אַנטלויפֿן. נאָר דער וועטע־רינאַר־דאָקטאָר אבא גאָלדשטיין (איצט אין ארגענטינע) איז געשמיסן געוואָרן פון קאָמענדאַנט. ד״ר גאָלדשטיין האָט זיך פון פֿאַרויס פֿאַרזיכערט פון די קלעפּ דערמיט, וואָס ער האָט זיך ארומגעבונדן מיט פיל האַנדטיכער.

אויך איז מיר איבערגעגעבן געוואָרן, אַז דער שף האָט ליידענדיק דעם בריוו געהאָט טרערן אין די אויגן. שפּעטער האָט ער אויפֿגעזאַמלט אַלעמען צום „אפּעל" און איבערגעגעבן, אַז מען האָט געפונען אונזערע דריי טויטע קערפּערס, נאָכדעם ווי מיר האָבן איינגענומען סם.

אין לאַגער פֿאַרבליבן 122 יידן. דעם 3־טן נאָוועמבער ווערן אַראָפּגעבראַכט איבער אַכציק יידן פון ס.ד.־לאַגער אין באַראַנאָוויטש. אין אַ טאָג אַרום קומט פֿאַר אַ „סעלעקציע". דער לאַגער־שף און די ווייסרוסישע קאָמענדאַנטן לאָזן איבער „צום לעבן" אממייסטן יידן פון קאָלדיטשעווא, אָבער נאָך דעם קומען אַן די ס.ד.־פירער פון באַראַנאָוויטש און זיי מאַכן אויפסניי אַ „סעלעקציע", איבערלאָזנדיק „צום לעבן" מערערע יידן פון ס.ד.־לאַגער.

די צום טויט אָפּגעזונדערטע ווערן געשלאָגן, ווי געווייג־לעך, אין אַזאלכע פֿאַלן. אין לעצטן מאָמענט ווערן נאָך אייניקע ספּעציאַליסטן אַרויסגענומען פון דער גרופּע און איבערגעפירט „צום לעבן".

אַן אינטערעסאַנטער פֿאַל איז געשען מיט דעם יונגן גא־רעליק. שטייענדיק אויף דער זייט „צום טויט" נעמט עד אַרויס אַ שאַרפן מעסער און צעשניידט זיינע שטיוול (מיטגעבראַכט פון ס.ד.־לאַגער) אויף שטיקער.

— וואָס טוסטו? פֿאַרוואָס מאַכסטו דאָס? — שרייען צו אים די ווייסרוסישע פֿאַליציאַנטן.

— איך ווייל דאָס נישט איבערלאָזן פֿאַר אייך — ענט־פערט ער.

— דו וועסט שוין דערפֿאַר באַקומען! דו וועסט דער לעצטער אומקומען!

די רוצחים האַלטן וואָרט: זיי לאָזן אים איבער צוויישן די לעצטע.

דערווייל גייט צו זיין קוזינע לוסיע מאָוושאָוויטש, וועלכע איז אָפּגעשטעלט געוואָרן צום לעבן, צו איינעם פון די בראַ־נאָוויטשער ס.ד.־לייט, ביי וועלכן זי האָט פריער געאַרבעט, און בעט אים, אַז ער זאָל ראַטעוון איר קוזין. ער טוט עס. דער יונגער בחור׳ל וועט איבערגעפירט צו די אָפּגעשטעלטע „צום לעבן". ער איז לעבן געבליבן (איצט אין אַמעריקע).

איין ספּעציאַליסט וועט גערעטעוועט ממש פון די גרי־בער: מען שיקט נאָך אים. ער איז שוין אויסגעטון הויל־נאָקעט און וואָרט אויף זיין „ריי" דערשאָסן צו ווערן. אַ נאָקעטן, ציטערנדיקן ברענגט מען אים אויף אַ מאָשין צוריק אין לאַגער. ביי הונדערט יידן ווערן דעם טאָג „ליקווידירט".

נאָך דער דאָזיקער „אקציע" הייסט מען די פֿאַרבליבענע יידן אַראָפּנעמען זייערע געלע לאָטעס. אנשטאָט דעם מוזן זיי צוגייען וועיסע פּאַסן פון לייוונט אין דער בריט (די קריסט־לעכע געפֿאַנגענע האָבן די גאַנצע בריט אָזעלכע פּאַסן אין דער לענג).

מיט דייטשן, וועלכע קומען מאַכן באַשטעלונגען, מוזן די יידן פֿאַרשטעכן זיך דורך אַ דאָלמעטשער. זיי טאָרן נישט רעדן אין דער דייטשישער שפּראַך. ביי די „אפּעלן" שרייט מען שוין נישט מער „זדאַראָוואָ, זשידי!". נאָר „זדאָראָוואָ כלאָפּצי!" (זייט באַגריסט, יונגעלייט!) — אָזוי ווי צו די קריסטלעכע „קאַצעטניקעס".

דאָס אַלץ דאַרף באַדייטן, אַז קיין יידן עקזיסטירן שוין

נישט מער. דער העכערער מאַכט ווערט ראַפֿאַרטירט, אַז אין באַראַנאָוויטשער געביט זענען אַלע יידן אומגעבראַכט געווארן.

די פֿאַרליבענע יידן זענען פֿאַקטיש איבערגעלאָזן געווארן דורך דער ס. ד. אויף איר אייגענער האַנט, ווייל די געשטאַפֿאוצעס האָבן זיך גענויטיקט אין גוטע ספּעציאַליסטן פֿאַר פערזענלעכן געברויך.

*

דאָס אַנטלויפן פון ד״ר לעווינבוק מיט זיין פֿאַמיליע און דאָס דערוויסן זיך ווערט דער ריכטונג, אין וועלכער זיי זענען אַנטלאָפֿן (איינער פון די שקצים, וועלכער האָט זיי געטראָפֿן, מעלדעט צומאַרגנס דער פֿאַליציי, אַז דער אַנטלאָפענער דאָק־טאָר האָט געפֿרעגט דעם וועג צום דאָרף סקראַבאָווא) — גיט די פֿאַרליבענע יידן אַ אימפּולס צו פֿאַרטראַכטן זיך וועגן זייער זעלבסטרעטונג — דורך אַנטלויפן פון לאַגער.

דער גדאַנק ווערט מיט יעדן טאָג רייפער און באַהערשט אַלעמען אָן אויסנאָם. עס הויבט זיך אָן אויסצוקריסטאַליזירן אַ פּלאַן. דער שוסטער קושניר מיט נאָך אייניקע פּירן אָן מיט דער אַנטלויפונגס־אָקציע. עס געלינגט זיי צו פֿאַרבינדן זיך מיטן וויסרוסישן פּאָליציאַנט פון אַראַבינאָוושטשיזנע (דאָרט איז אַ פּאָליציי־אָפּטיילונג פון קאָלדיטשעווא), וועלכער איז אַ פֿאַרבינדונגס־מאַן מיט די פֿאַרטיזאַנער. ער שטעלט זיי צו פּיסטאָלעטן און האַנט־גראַנאַטן. עס ווערן געמאַכט קאַנספּי־ראַטיווע צוגרייטונגען. אין אַ וואַנט פון יידישן באַראַק, וועל־כע גרענעצט זיך מיט דער גאַרעריי ווערן געמאַכט אונטער די נאַרעס אין די אָוונט־שעהן מיט אַ קליינעם עגבער לעכע־לעך, וועלכע ווערן גוט פֿאַרמאַסקירט. פון גאַרבעריי איז דאָס אָן אַרויסגאַנג צום דראָטן־צוים. עס ווערן צוגעגרייט אינ־סטרומענטן אויף איבערצושניידן די דראָטן. לויט אַ גורל ווערט באַשטימט די ריי צום אַרויסגיין, אויך ווערן איינגעטיילט די פונקציעס: ווער עס דאַרף איבערשניידן די דראָטן, ווער און ווו עס דאַרף באַוואַכן א.א.וו. יעדער גרייט צו פֿאַר זיך סם אין אַ פּלעשל.

מיט די יידן צוזאַמען געפּינט זיך אַ דעטעטיס — אַ משומד מיט זיין ווייב און קינד. זיי האָלטן זיך ווייט פון די יידן און באַמיען זיך, אַז מען זאָל זיי אויסערפירן אין קריסטלעכן באַ־ראַק, פֿאַר די דאָזיקע האָבן די יידן מורא. זיי שטערן זיי אין זייער אַנטלויפונגס־פּלאַן. עס אַנטשטייט אַפּילו אַ געדאַנק וועגן „אָפּרומען״ זיי פון וועג. נאָך אַ פֿאַרזיכטיקן צוגאַנג צו זיי ערקלערט מען זיך, אַז אויך זיי זענען שטאַרק אַנהענגער פון „פּלאַן״.

בייַ דעם אַלעם האָבן נישט די יידן קיין צוטרוי אויסצו צום אַנדערן: די גרופּע, וועלכע אַרבעט נישט אין די וואַר־שטאַטן האָט מורא, אַז די ספּעציאַליסטן זאָלן נישט אַנטלויפן פון די וואַרשטאַט, בפרט אַז זיי אַרבעטן איצט אויך אין די אָוונט־שעהן.

די וואַרשטאַט־אַרבעטער האָבן מורא, אַז אַ טייל פון זייערע חברים, וועלכע אַרבעטן לויט די פּאַכן אין באַזונדערע צימערן מיט באַזונדערע אַרויסגאַנגען, זאָלן אַ מאָל נישט אַנטלויפן. אייגנער היט דעם צווייטן און מען איז אין פערמאַ־נענטער אַנשטרענגונג.

אין אַ געוויסן אָונט געשעט פֿאַלגענדער פֿאַקט: צווויי פון די וואַרשטאַט־אַרבעטער גייען אַרויס „אויף אַ ווייל״. ווען די „ווייל״ דויערט לענגער, ווערן אַרויסגעשיקט צוויי אַנדערע שניידער צו זען, וואָס מיט יענע איז געשען. זיי גייען אַרײַן אין אָפּטריט־צימער און געפינען נישט די פּריערדיקע. טראַכטנדיק, אַז די ערשטע פֿאַר זענען אַנטלאָפן, באַשטימען זיי צו טאָן דאָסזעלבע. זיי גייען שטיל אַרויס, גנבענען זיך אַרויס דורך די דראָטן און אַנטלויפן. ווען די ערשטע צוויי, וועלכע האָבן זיך פֿאַרזומט, ווייל זיי האָבן געפּירט אינדרויסן אַ שמועס מיטן פֿאָסטן, וועלכער באַוואַכט די וואַרשטאַט קעגן זיך אום—געפּינען זיי נישט די אַנדערע פֿאַר. עס ווערט אַ טומל, אַ געוידער — און די אַלע איבערריקע קענען שוין נישט אַנטלויפן, ווייל אין דער פּאָליציי ווערט פֿאַראָרדנט אַ געיעג נאָך די אַנטלאָפענע. עס געלינגט נישט זיי צו כאַפּן און אין אַ קורצער צייט אַרום טרעפן מיר זיך מיט זיי אין פֿאַר־טיזאַנקע פון נאַליבאָקער „פּושטשע״ (גרויסע וועלדער). אויך מיט די גאָר ערשטע צוויי אַנטלאָפענע בחורים טרעפן מיר זיך אין „ביעלסקים אשריאד״.

דאָס אַנטלויפן פון די צוויי שניידער־ספּעציאַליסטן האָלט אָפּ אויף אַ געוויסער צייט דאָס אויספירן פון „אַנטלויפונגס־פּלאַן״.

דערווייל האָלט די געבויטע דריישטאָקיקע טורמע ביים פֿאַרענדיקן זיך, און פון דאָרט זעט זיך שוין נישט פֿאַר קיין מעגלעכקייט פון רעטונג. מען מוז זיך צוזיילן, אויב מען וויל נישט פֿאַרשפּעטיקן!

אויך איז אַ געפֿאַר, אַז די פֿאָליציי קען אַנשטעקן די צוגרייטונגען (די אויסגעוויערטע לעכלעך אין וואַנט) און דעם פֿאַרבאַהאַלטענעם געווער. מען האָט אויך מורא פֿאַר די קריסטלעכע פֿאַראַפּטעטע, אַז זיי זאָלן זיך נישט דערוויסן פון עמיצן פון די יידן. ווי עס ווייזט אויס, האָט די פֿאָליציי אַ געוויסן חשד, ווייל דעם 20־טן מערץ 1944 נעמט זי צו דעם געווינזענעם בראַנאָוויטשער יידישן קויפֿמענקערער בראַוווסקי און פֿאַרזעצט אים אין פֿאָליציי־קעלער אונטער דער פֿאָליציי־געביידע. מען פֿאַרשט אים אַ גאַנצן טאָג, מען ווייל באַקומען פון אים ידיעות. ער גיט אַבער גאָרנישט אַרויס. ער ווערט לאַנג געמאַטערט און געשלאָגן ביז ער הויכט אויס זיין נשמה.

אין אַ פֿאַר טעג אַרום נעמט מען ווידער צו אין דאָזיקן קעלער אַ יידישן שניידער וועלכן דער שעף האָט גראַטעוועט פון סלאָנים.

עס אַנטשטייט אַ געפֿאַר, אַז ער קען זיך צוזאַמענברעכן און אַרויסגעבן דעם „פּלאַן״.

מען מוז זיך שנעל באַשליסן: היינט נאָך מוז מען אַנטלויפן.

דעם 22־טן מערץ 1944 אין אַ פּראָסטיקן אָונט האָקן די יידן אויס די וואַנט און פֿאַרלאָזן דעם לאַגער. צעטיילטע אין גרופּן לויפן זיי אַוועק אין פֿאַרשידענע ריכטונגען. בין פּרי

וויס די פֿאַליציי פון גאַרניזשט. וועג זי עפּנט אויף דעם יידן־באַראַק געפינט זי נאָר אין איינציקן ייִד, אַ שנייִדער פון פּאָן, וועלכער איז געשמאַק געשלאָפן. די אַנטלאָפענע האָבן אין זייער אויפרעגונג נישט באַמערקט זיין אָפּוועזנהייט. אויסער אים פֿאַרבלייבט נאָך דער פֿאַרשלאָסענער אין בונקער שנייִדער.

אין אַרגאַניזירטן געיעג וועלן געכאַפּט אייניקע צענדליק אַנטלאָפענע. איין גרופּע פון 17 מאַן, אַנגעפירט פונם שוסטער קושניר, באַהאַלט זיך אויס במשך פון קומנדיקן טאָג אין אַ דערבייאיקן וואַלד, אין אַ גרוב. זיי דערהערן פלוצלינג דאָס גאלאפירנדיקע לויפן פון דער רייטער־פּאליציי, וועלכע פֿאָרט פֿאַרבי, נישט באַמערקנדיק זיי. די יידן אָבער זענען זיכער, אַז מען האָט זיי אַנטדעקט. צווישן פון די יידן לויפן שנעל אַרויס פון גרוב און באַהאַלטן זיך אין אַ בעטאָן־בונקער פון ערשטן וועלט־קריג. זיי וועלן גערַאַטעוועט.

קושניר, האָבנדיק אַ פּיסטאָלעט און נישט וועלנדיק אַרײַנפֿאַלן אַ לעבעדיקער אין די הענט פון די רוצחים — באַגייט זעלבסטמאָרד.

די טאַנאַציע פון די שאָסן גיט אַרויס די פֿאַרבאַהאַלטענע: די רייטער־פּאָליציי געפינט זיי.

אָלע געכאָפּטע וועלן צוריקגעבראַכט אין לאָגער. מען העפֿנט זיי נישט אויף, ווי עס פֿראָקטיצירט זיך אין אַזעלכע פֿאָלן אין לאָגער. מען לאָזט זיי לעבן, ווייל די דייטשן נויטיקן זיך אין זייער פּאָך־אַרבעט. אפילו די באַציונג צו זיי ווערט בעסער. מען האָלט זיי אין דער אויסגעבויטער טורמע ביז יולי 1944.

וועג די נאַציס מוזן פֿאַרלאָזן באַראַנאָוויטש אונטערן דרוק פון דער אַנגרייפנדיקער זיגרייכער סאָוועטישער „רויטער אַרמיי", ווערן דערשאָסן אין לאָגער גופא אָלע קאָצעטניקעס צוזאַמען מיט די פֿאַרבליבענע יידן.

אייניקע נוצלעכע פֿאַר זיי קאָצעטניקעס, דערונטער אַ פּעלדשער, און, ווי עס ווערט איבערגעגעבן, אויך דער יידישער שנייִדער פון סלאָנים, וועלכן דער לאָגער־שעף האָט די גאַנצע צייט גערַאַטעוועט פון אומקום (עס איז אַריין ביים שעף אין אַמביציע צו רַאַטעווען אים ביזן סוף) — זענען איבערגעטון געווארן אין נאַצי־מונדירן און מיטגענומען געווארן ביים אָפּטרעטן אין דער ריכטונג פון פּראַנקרייך.

***

75 פון די אַנטלאָפענע יידן קומען אַן נאָך לאַנגע וואַנדערונגען צו דער פֿאַרטיזאַנער־זאָנע.

די אַנטלאָפענע פון געטאָ און פון די לאָגערן באַראַנאָוויטשער יידן צעשפרייטן זיך איבער אָלע אַרומיקע פֿאַרטיזאַנער איינהייט: אין די פֿאָליסיער וועלדער, פּינסקער בלאָטעס און נאַליבאָקער פושטשע.

פיל העלפט מיט ביים איבערפירן אַ טייל פון די אַנטלאָפענע יידן צו די פֿאַרטיזאַנער דער באַראַנאָוויטשער קריסט מיטן נאָמען חאַציע, וועלכער וויניג אין אַ „כאַטקע" (שטיבל) הינטערן יידישן בית־עלמין.

אין פֿאַרטיזאַנקע נעמען אונזערע באַראַנאָוויטשער אַ טיכטיקן אָנטייל אין דער מלחמה און נקמה פון די דייטשן און זייערע וויסרוסישע און אוקראַיניש מיטהעלפער. זיי קעמפן און פירן אויס אָלערליי דיווערסיע־אַקטן, קענן בלוטיקן שונא פון אונזער פֿאָלק. אַ סך באַקומען אויסצייכנונגען און אָרדנס פון דער סאָוויעטישער מאַכט.

פיל פון די באַראַנאָוויטשער פֿאָלן אין פֿאַרטיזאַנקע מיט אַ העלדישן טויט, ווי צ.ב. אסנע פערעלשטיין („אניע"), טוביה צירינסקי, ד״ר אהרן פיליפּאָווסקי, מאַמע קאָפּעלאָוויטש א.א.

אַ טייל ווערט דערמאָרדעט דורך די דייטשן און אויך דורך פֿאַרטיזאַנער־באַנדיטן אויפן וועג צום וואָלד, ווי ד״ר יעקב קאָגאַן, ד״ר אַבראַשע אַבראַמאָווסקי א.א. דער לעצטער קומט אָן צו דער ערשטער פֿאַרטיזאַנער־וואָך פֿאַרן דאָרף סוויטיצע. די „פֿאַרטיזאַנער" וואַרפן אַן אויג אויף זייַנע נייַע שטיוול און זיין גוטע וואַרעמע באַקלייִדונג, ווי אויך אויף זיין רעוואָלווער. זיי נעמען דאָס אַלץ צו און דערשיסן אים.

שפּעטער ווערן געווויר ווען דעם די יידישע פֿאַרטיזאַנער, זיינע געווען חברים פון דער ווידערשטאַנדס־באַוועגונג אין געטאָ. זיי געפינען זיין טויטן קערפּער אונטערן שניי, טראָגן אים אַוועק אין דאָרף סוויטיצע און באַערדיקן אויף איינעם פון די בערגלער.

אַנדערע ווערן דערשאָסן אין פֿאַרטיזאַנקע כלומרשט אַלס „שפּיאָנען" (מוקאַסיי), אַנדערע ווערן דערשאָסן דורך די פּאַרטיזאַנער אומקערענדיק זיך פון אַ שלאַכט צוליב פערזונלעכע חשבונות (דער זייגער־מאַכער ראָמעק פרידמאַן) און סתם אַלס יידן.

ביים זיגרייכן אַנגריף פון דער רויטער אַרמיי אין די מאָנאַטן יוני־יולי 1944 העלפן מיט די פֿאַרטיזאַנער דעם פראָנט מיט זייערע דיווערסיע־אַקטן, וועלכע ווערן קאָאַרדינירט מיט די פראָנט־אָפּעראַציעס לויט באַקומענע דורכן ראַדיאָ באַפעלן. ביים אַרויסגיין פון די וועלדער קומען מיר שיער נישט אום אויף די ברעגן פון טייך ניעמאָן אין אַ שלאַכט מיט דער רויטער אַרמיי, וועלכע מיינט, אַז מיר זענען דייטשן און וועגן וועלכער מיר מיינען, אַז זיי זענען דייטשן.

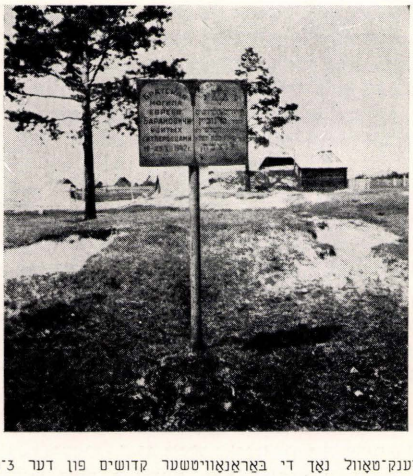
וועגן דעם יידישן אָנטייל (אויך פון באַראַנאָוויטשער יידן) אין דער פֿאַרטיזאַנער־באַוועגונג פון סאָוויעט רוסלאַנד, זע דאָס בוך, צוזאַמענגעפּאַסט פון דער היסטאָריישער קאָמיסיע ביים פֿאַרטיזאַנען פֿאַרבאַנד, פח״ח אין איטאַליע (רוים 1948), און רעדאַגירט פון משה קאָגאַנאָוויטש, אַרויסגעגעבן דורכן „ציוניסטישן אַרבעטער קאָמיטעט פאַר הילף און אויפּבוי", אין אַמעריקע (ניו־יאָרק, 673, בראָדווי), אויך „ביערות" פון א. לידובסקי (הוצאת „עם עובד") און „ביערות" פון ט. בילסקי.

דער צוריקקער קיין באַראַנאָוויטש

דעם 8־טן יולי 1944, ווערט באַראַנאָוויטש באַפרייט פון די נאַציש־רוצחישע אָקופּאַנטן. דער גאַנצער שטאָט־צענטער איז פֿאַרברענט און צעשטערט דורך די דייטשן, בעת זייער אָפּטרעטן.

די מצבה נאָך די בראַנאָוויטשער קדושים פון דער 1־טער שחיטה
אויפן ברודער־קבר ביים גרינעם בריק מיט דער אויפשריפט:
היהודים הקדושים שנהרגו ע״י היטלער ימ״ש כשלשת אלפי איש
מעיר ברנוביץ שושן פורים ש׳ תש״ב ת. נ. צ. ב. ה. 4.3.1942

אָנדענק־טאָוול נאָך די בראַנאָוויטשער קדושים פון דער 3־טער
שחיטה ביים דאָרף גראַבאָווע מיט דער אויפשריפט:
היהודים הקדושים מעיר ברנוביץ שנהרגו ע״י היטלער ימ״ש בימי
ט״—י״ז טבת תש״ג ת. נ. צ. ב. ה. 19—25.12.1942

די פאַרבאַהאַלטענע אין שטאָט יידן, הויבן אָן אַרויסקריכן פון זייערע „לעכער״. עס קומען אָן די איינצעלטע פאַרבלי־בענע יידן, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די אַרומיקע דערפער און נאָך זיי — „מערערע״ יידן, וועלכע האָבן זיך גערַאַטעוועט אין פאַרטיזאַנקע. אייניקע פון די יידישע פאַר־טיזאַנער וועלן נאָכן צוזאַמענטרעף מיט דער רויטער אַרמיי גלייך אײַנגעשלאָסן אין אירע רייען, נישט באַווייזנדיק צו קומען אין זייער געבורטס־שטאָט. אַנדערע פון זיי קומען אום אויפן פראָנט.

עס קומען אויף אַ באַזוך אין זייער היימאָטס־שטאָט, בראַנאָוויטשער יידן, וועלכע דינען אין דער רויטער אַרמיי פון קריגנס־אָנפאָנג, ווי: שמואל עפשטיין — אָפיציער אין דער רויטער אַרמיי (איצט אין ישראל), בנימין ראָזשאָנסקי — מעדיצין־פראָפעסאָר פון מאָסקווער אוניווערסיטעט, הויכער אָפיציר אין דער אַרמיי. שפעטער קומען אָן די פאַרבליבענע אין רוסלאַנד זינט מלחמה־אָנפאָנג (מיכלע יאָסינאָווסקי, די פרוי פון אומגעקומענעם ציין־דאָקטאָר) א. א.

עס זאָמלט זיך צענויף אַ קליינע עדה יידן פון בערך 150 פערזאָן, דערפון ביי הונדערט איינגעבוירענע. עס גרינדעט זיך אַ מנין צום דאָונענען אין הויז פון קודעוויצקי אויף ווילנער גאַס, עק שאָסיי־גאַס. אָלס רב דינט דער געוו. שלאָסער יעקב ליאָאָוויצקי. עס געפינט זיך אויך אַ ספר תורה. אַ שוחט איז אויך דאָ און אין די ימים נוראים איז די שול איבערפולט. קיין ייד מיט אַ בארד זעט מען נישט אָן. ערשט איצט הויבן אָן די פרומערע יידן צו פאַרלאָזן בערד און פיאות.

דער אָנטסעמיטיזם איז גרויס. דער האַס צו די „איבער־געבליבענע״ מצד די אַמאָליקע שכנים איז נאָך גרעסער: זיי ווילן נישט אומקערן די זאָכן, וועלכע זיי האָבן באַקומען צום באַהאַלטן. אייניקע יידן, וועלכע גייען אָפנעמען זייערע זאָכן אין די אַרומיקע דערפער, ווערן דאָרט דערמאָרדעט דורך די פויערים.

יעדער פון די פאַרבליבענע איז פאַרדעכטיק. יעדן ווערט געשטעלט די פראָגע: „ווי אַזוי ביסטו לעבן געבליבן?״.

— וואָס איז געשען? וואָס האָסטו געטאָן (פאַר די דייטשן) אַז מען האָט דיר געשענקט דאָס לעבן?

גיי, דערצייל!.. אַז יעדער איינער איז אַ היסטאָריע פאַר זיך אַליין, אַז יעדער איינער איז לעבן געבליבן אויף זיין שטייגער.

די מאַכט זאָמלט היסטאָרישע מאַטעריאַלן קעגן דייטש־לאַנד און דערביי ווערט דער נאָמען „ייד״ נישט דערמאָנט.

דורך דער מאַכט ווערן אויך געשאַפן קאָמיסיעס, וועלכע מאָכן אויסגראָבונגען אין די „גריבער״, און די צוגויפגעזאַמלטע מאַטעריאַלן און באַריכטן ווערן איבערגעשיקט צו דער צענטראַל־מאַכט אין מאָסקווע און פובליצירט אין דער סאָוויעטישער פרעסע.

אין די זונטיק־טעג, פרייע פון אַרבעט, זאָמלט זיך צענויף די נישטיקע צאָל פאַרבליבענע יידן און אַלע צוזאַמען גייען אויף די „הייליקע ערטער״, צו די „גריבער״, ווו עס ליגן

זייערע קדושים, די מארטירער פון יידישן פאלק. אויף זייערע מאסן־קברים גייען ארום פערד, קי און שעפסן, וועלכע ווערן דארט געפיטערט פון די קריסטלעכע פאסטוכער פון די ארומיקע דערפער.

די יידן ברענגען אראפ קלעצער, גראבן זיי איין ארום די טייערסטע פאר זיי ערטער און צוימען ארום די פעלדער, ווו עס רוען זייערע עלטערן, זייערע ברידער און שוועסטער, זייערע פרויען און קינדער. מען באזוכט דעם „אלטן" שטאטישן בית־עלמין. אויך דא, אויפן „אלטן" בית־עלמין האבן די נאצי־האנדלעס געוועלטיקט: דער צוים צעשטערט, די מצבות צעבראכן און אומגעוואנדלט. אויך דא, אויפן „א ל ט ן" בית־עלמין געפינען מיר נ י י ע מאסן־קברים פון אונדזערע דערשאסענע און דערמארדעטע קרובים.

די מצבה וואס איז געשענדעט געווארן אויפן ברודער־קבר ביים „גרינעם בריק"

אויך אויף דעם קאטוילישן און פראוואסלאווענעם בית־הקברות געפינען מיר אלץ נייע און נייע בריידער־קברים, ווו עס ליגן יידן מיט קריסטן צוואמען; אויף יעדן טריט און שריט — קברים, קברים און קברים!

*

די פארבליבענע „הייפעלע" יידן באשטימט אויפצושטעלן מצבות אויף די צוויי גרעסערע מאסן־קברים: ביי די „גריבער" פון גרינעם בריק (דער מאסן־קבר פון „אקציע") און ביי די גריבער פון גראבאוויעצער פעלדער (דער מאסן קבר פון „צווייטן מאסן־מארד" און פון „געטא־ליקווידאציע"). עס ווערט צונויפגעזאמלט צווישן זיך דאס געלט און די מצבות ווערן אויפגעשטעלט אין די זומער־מאנאטן פון 1945.

נישט לאנג דויערט און דידאזיקע „הייליקע ערטער" ווערן געשענדעט פון אנטיסעמיטישע עלעמענטן. די צוימען ווערן צעשטערט, די קלעצער ארויסגעריסן. אויף איין מצבה געפינט מען א צושריפט מיט קרייד אין רוסישער שפראך: „טאק אים אי נאדא בילא" (אזוי האט זיי געקומט). די אנדערע מצבה ווערט אומגעקערט און צעבראכן אויף צווויי טיילן.

*

מיר קענען מער נישט לעבן צווישן די קברים. מיר קענען מער נישט ארומגיין צווישן די ווייסרוסישע מיטמערדער און רויבער, וועלכע באדויערן, אז אונז האט זיך „איינגעגעבן" איבערצולעבן.

ביי דער ערשטער מעגלעכקייט (דער אפמאך צווישן ווייסרוסלאנד און פוילן וועגן בירגער־אויסטויש) פארלאזן מיר אונזער געבורטס־שטאט, מיטן באגער אנצוקומען אין ארץ־ישראל.

*

דער געדאנק וועגן ארץ־ישראל עקבערט ביי אלעמען אין די טיפענישן פון זייער נשמה.

שוין אין ק.צ. קאלדיטשעווא הער איך פון אלע יידן, ווען זיי קומען צו מיר אין אמבולאטאריע, צעשלאגענע, פאר־ווונדעטע און מיט צעבראכענע בייגער: „ווען מען גיט אונז עטוואס בעסער עסן און מען שלאגט אונז נישט, וואלטן מיר געארבעט גאנץ אומזיסט ביי אלע ארבעטן אין ארץ־ישראל".

אויך אין פארטיזאנקע, ווען עס טרעפן זיך צעגויף יידן פון באזונדערע קריסטלעכע „אטריאדן" (איינהייטן) איז די איינציקע טעמע: „אויב מיר וועלן איבערלעבן, איז דער איינציקער ארט אויף דער וועלט פאר אונז יידן — נאר ארץ־ישראל".

אזוי ריידן אלע: נישט נאר געוועזענע ציוניסטן, נאר אויך געוועזענע בונדיסטן און אפילו קאמוניסטן.

נאך דעם גאנצן מארטירער־וועג, קריסטאליזירט זיך אויס דערדאזיקער איינציקער ציל, דער איינציקער וועג.

מען איז זיכער, אז די טויזנטן פון לאנד וועלן זיין אפן פאר אלע איבערגעבליבענע. גרויס איז די אנטוישונג, ווען מען דערוויוסט זיך אויפן וואנדערוועג וועגן „וויסן בוך", וועגן די געשלאסענע טויערן.

וואַרשנדזיק יארן אין פוילן, טשעכיע, אונגארן, רומענין, פראנקרייך, איטאליע, עסטרייך און אין דעם טא׳דיקן דייטשלאנד, אויף דער מעגלעכקייט פון אינקומען קיין ארץ־ישראל — און נישט קענענדיק אויסהאלטן אין די לאגער־באדינגונגן, פארלאזן א סך די לאגערן און פארן ארויס קיין אמעריקע, אויסטראליע, קאנאדע, בראזיליע, אפריקע און אנדערע לענדער. א גרעסערער צאל קומט אן קיין ישראל.

*

נאָכן אַרײַנמאַרש פון די סאָוועטן אין באַראַנאָוויטש ווערן אייניקע ווייסרוסישע העגקער־פֿאָליציאַנטן געכאַפּט און געמשפּט. די יידן טרעטן אויף אַלס עדות. די געכאַפּטע לייקענען „שטיין און ביין". די עדות פון די יידן ווערט אָנגעגנומען קריטיש. די רוצחים באַקומען קליינע שטראָפֿן.

זייער טעטיק בײַם אויסגעפינען די פֿאַרבראָכער פון באַראַנאָוויטש איז דער באַראַנאָוויטשער דאָקטאָר, אלחנן („חאַניע") נאַרקונסקי. ער קומט פון רוסלאַנד, ווו ער האָט פֿאַרבראַכט די מלחמה־יאָרן. אויך איז טעטיק דערבײַ הירשל מוקאַסיי.

אַ דאַנק זײַ געלינגט צו פֿאַרהאַלטן דעם אונז באַקאַנטן געשטאַפּאָ־תלין, „יוזעף ליטווין" (יוזעף גרוניעוויטש). ד״ר נאַרקונסקי איז אַנוועזנד בײַ דער גאַנצער אויספֿאַרשונג, דאָן — בײַ די געריכטס־פֿאַרהאַנדלונגען.

יוזעפן געלינגט אַנטלויפֿן פון טורמע־מאַשין און אָפּשיסן זיך מיט אים אין האַנט „אַריינגערוקטן" געווער. ער ווערט געכאַפּט. ד״ר נאַרקונסקי לאָזט אים אָבער נישט אָפּ, בײַ ער ווערט נישט אויפגעהאָנגען אין תפיסה־הויף, ווו ד״ר נאַרקונסקי איז אַנוועזנד אַלס תפיסה־דאָקטאָר.

אויך איינער פון די געהילפס־קאָמענדאַנטן פון ק. צ. קאָלדיטשעוו, דירעק וויקטאָר ווערט געכאַפּט און פֿאַרמשפּט דורכן דאַנציקער אָפּעלאַציע־גערעכט צום טויט.

ד״ר נאַרקונסקי רוט נישט, כדי אויסצוגעפינען די תלינים פון באַראַנאָוויטשער יידנטום.

אָבער אין די הונדערטער און טויזנטער גייען נאָך אָרום אויף דער פריי, די קלענערע און גרעסערע רוצחים, און געניסן פון אָנגערויבטן האָב און גוטס פון די אומגעקומענע יידן און אפילו פון די אַרויסגעריסענע פון זייערע מיילער גאָלדענע ציין.

דורך באַראַנאָוויטש פֿאָרן דורך אָ סך פון די קיין רוסלאַנד פֿאַרשיקטע יידן. אָנדערע פֿאַרהאַלטן זיך אויף אָ קורצער צייט און באַזוכן די געבורטס־שטאָט, אָנדערע ווילן פֿאַרמיידן דעם ווייטאָק, גייען נישט אָראָפּ פון די טראָנספֿאָרטן און פֿאָרן ווייטער.

אין באַראַנאָוויטש פֿאַרבלייבן נאָר איינצעלנע יידן, וועלכע האָבן נישט בייגעווילינט און נישט געוזען מיט זייערע אויגן דאָס פֿאַרגעקומענע.

צווישן די פֿאַרבליבענע: די פֿאַמיליע פון דוד זמונדזיאָק און שמעון שערעשעווסקי, געוועזענע איינווינער פון נייַ־באַראַנאָוויטש.

*

און איר, פֿאַרבליבענע, און צוקונפֿטיקע דורות, געדענקט שטענדיק און פֿאַרגעסט נישט, וואָס עמלק פון אונזערע צייטן האָט אונז געטאָן! זכור את עמלק!

אל נקמות, הופיע! (גאָט פון נקמה דערשייַן!).

די מצבה נאָך די באַראַנאָוויטשער קדושים פון דער 2־טער און 3־טער שחיטה בײַם דאָרף גראָבאָווץ

זֵכֶר

קְהִלַּת בָּרְנוֹבִין אֵינֶנָּה.

עָלָה הַכּוֹרֵת עַל קְהִלַּת הַקֹּדֶשׁ שֶׁלָּנוּ, שֶׁאַךְ זֶה עַתָּה הֵחֵלּוּ שָׂרֶשֶׁיהָ לִשְׁלֹחַ אֶת שְׁלוּחוֹתֵיהֶם וְיוֹנְקוֹתֶיהָ לְהִסְתָּעֵף; וְאֵין בַּיִת שֶׁאֵין בּוֹ מֵת.

עַל־יַד מַצֶּבֶת־נְיָר זוֹ, שֶׁשָּׂמָה סֵפֶר־הַזִּכָּרוֹן, עוֹמְדִים אִלְּמֵי־יָגוֹן הַשְּׂרִידִים שֶׁנִּשְׁאֲרוּ לִפְלֵטָה, וּמַעֲלִים אֶת זֵכֶר נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל יְקִירֵיהֶם שֶׁבְּקִבְרֵי־עֶנֶק שֶׁל אַחִים הִגִּיעוּ, מְחֻלָּלִים בְּגוּף וּטְהוֹרִים בְּרוּחַ, אֶל מְנוּחָתָם הָאַחֲרוֹנָה, אוֹ שֶׁפָּזְרוּ עַצְמוֹתֵיהֶם בְּדַרְכִים־לֹא־דְרָכִים שֶׁל אַדְמַת־פּוֹלִין עֲקֻבַּת־הַדָּמִים, מַאֲכָל לְחַיַּת־הַשָּׂדֶה וְעוֹף־הַשָּׁמַיִם, וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבוּרָתָם.

שרידי קהילות ברנוביץ׳ ובנותיה
(מוש, סטולוביץ׳, הורודישין, מייצ׳ט ופולונקה)

יוצאי ברנוביץ בעולם

בראנאוויטש אין דער וועלט

ד״ר נחמיה קרושינסקי

ב י ש ר א ל

עוד לפני מלחמת העולם הראשונה נעשו נסיונות מצד יחידים מיהודי ברנוביץ, הנאמנים לציון לבקר בארץ ישראל. הרי טאניה בתו של העסקן יעקב שימשלביץ, חברה פעילה בארגון הנוער הציוני במקום, והרי העסקן הציוני הנודע, המהנדס יעקב ברמן, שעלה בימים ההם לארץ ישראל.

ב־1913 בא לארץ בן עירנו בנימין לימון (אביו של מפקד חיל הים הישראלי, כעת בת״א), ללמוד ב„הרצליה״. בפרוץ המלחמה, ב־1914, נאלץ אף הוא לעזוב את הארץ.

בסמוך לכך נסעו יהודים אחדים לארץ, לתהות על אפשרויות הקליטה בה, ובכללם מרדכי גאלאי ויעקב שימשלביץ. עם שובם מסרו השליחים דו״ח לא מעודד ביותר. י. ש. קנה נחלה בארץ — ואחר כך מכרה.

אהרון יוסלביץ היה התושב הראשון של ברנוביץ שעזב לחלוטין את הגולה והשתקע בארץ (בן למשפחת יוסלביץ שהיתה ידועה אז בברנוביץ בשם ה„ברוזובקאים״). עמו באו אשתו בעתיד ושני אחיה: יעקב ברקוביץ (כעת בדגניה) וגבריאל ז״ל (נפל כחייל בלגיון העברי במלחמת העולם הראשונה). אהרון יוסלביץ, ממיסדי דגניה, הוא כיום חקלאי במושב נטעים.

תחילת 1920 עלה שוב לארץ יחד עם משפחתו המהנדס יעקב ברמן, והפעם — להשתקע. הוא נתמנה מנהל חברת „הבונה״, אולם לא זכה לראות חיים בארץ, כי מת בדמי ימיו.

על קבוצת החלוצים הראשונים שעלו מעירנו מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, ב־1920, נמנו: האחים פסח ואהרון זאקלאד, מרדכי אנקשטיין, בנימין אנקשטיין, ז״ל ויבדלו לחיים משה פלדנקריי״ז, זאב קובנסקי, גרשון יוסלביץ, משה ושמחה מלאדאק. קבוצה זו היתה כעין חלוץ לעליה מעירנו בתקופה שבין שתי המלחמות. חבריה השתקעו בתל־אביב והניחו את היסוד לקבוצת הפועלים יוצאי ברנוביץ שבראשה עמד זאב קובנסקי.

לאחר מלחמת העולם הראשונה נעשתה ברנוביץ מרכז חשוב, אליו זרמו מאות חלוצים־פליטים בדרכם מרוסיה לארץ־ישראל. הזרם הזה סחף עמו גם חלק מהנוער הציוני המקומי ששאף מזמן לעזוב את הגולה ולבנות את עתידו במולדת.

הקבוצה הברנוביצ׳אית גדלה משנה לשנה עם התווספות עשרות עולים, רובם חלוצים צעירים, שעזבו בתי הורים מסודרים ואת החסר להם בהכשרה והתמחות מקצועית השלימה ההתלהבות הגדולה לבנין המולדת, והיא שעמדה להם בכל שנות הסבל והנדודים בארץ. במשך תקופה מסוימת היתה עסוקים בחברת „הבונה״ שביצעה אז עבודות בניה בתל־אביב ובסביבה. קבוצה זו מיזגה בתוכה יסודות של שיתוף קולקטיבי עם עצמאות כלכלית של הפרט; אש״ל וחיי החברה היו במשותף (בתשלום), ואילו את שכר־העבודה קיבל כל פרט לחוד. אנשי הקבוצה גרו באהלים ואחר כך בבתים, ועברו עליהם ימי דוחק, אך השמחה היתה שרוייה במעונם. פיעמה בהם הרוח החלוצית של העליה השלישית והיו מאושרים בחלקם.

קבוצת הפועלים התקיימה בצורות שונות עד 1930, בערך. אחר כך נתפרדה החבילה ואנשיה התפזרו; מהם שהתמחו במקצועותיהם ונעשו בעלי מלאכה עצמאיים ואפילו קבלנים גדולים, ומהם שהלכו לקיבוצים, או שהחליפו את המקצוע המשיכו כפועלים בודדים.

עם העליה הרביעית, באמצע שנות העשרים, החלה גם עליה של המעמד הבינוני מעירנו. החלוץ הראשון של עליה זו היה הציוני הנלהב דוד זאקלאד ואחריו — מנחם מנדל גינצבורג ז״ל, יו״ר הסתדרות הציונית בברנוביץ ועוד.

בשנות העשרים עלה לארץ גם העסקן הציוני הותיק יצחק יסינובסקי. על אף מאמציו לא נקלט — ונאלץ לשוב בדאבון נפש לגולה. על אף כשלונו האישי הגביר את פעולתו למען הרעיון הציוני וחיכה להזדמנות נוספת לעליה, הזדמנות שלא באה.

בשנות 1934—1936 החלה עליה גדולה מברנוביץ. צעירים רבים שלא היו להם רשיונות־עליה (סרטיפיקטים) ניצלו את ה״מכביה״ השניה ב־1935, באו לארץ כתיירים — ונשארו בה.

בפרוס מלחמת העולם השניה כבר היה מספר ניכר של ברנוביצ׳אים בארץ, שגדל קצת עם עלית שארית הפליטה לאחר המלחמה. כיום נמצאות בישראל 500—600 משפחות בערך מיוצאי ברנוביץ, המפוזרות על פני כל הארץ. רובן — בערים חגדולות וחלקם — בקיבוצים. קיבוץ אילון בגליל המערבי מכונה „הקיבוץ הברנוביצ׳אי״; גם בקיבוץ מסילות וכן בקיבוצים אחרים מצויים יוצאי ברנוביץ וכן במושבות.

רבים מבני ברנוביץ פעילים בחיי המדינה, הכלכלה והתרבות בארץ, מהם התופסים עמדות חשובות בישוב.

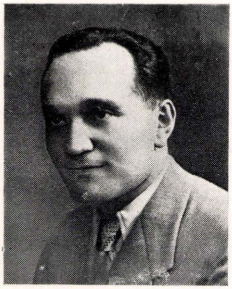

„קבוצת ברנוביץ" בעבודת בניין בית הכנסת הגדול בתל־אביב, 1922

„ארגון יוצאי ברנוביץ"

בתקופת מלחמת העולם השניה נותק הקשר עם ה„בית הישן". איש לא ידע את המתרחש שם. איש לא תיאר לעצמו גודל השואה. הכל קיוו לאיחוד פזורי משפחות.

בשורת־איוב הראשונה הגיעה אלינו ב־1944 מגלות סיביר, מאת בן־עירנו שלום רבינוביץ, שפנה לסוכנות היהודית וביקש לסייע לו בחיפוש בני עירו אליקים קושניר ותיבדל לחיים הגברת פלדנקרייז. ממנו נודע שרבים מיהודי

ד"ר ז. לוינבוק
משרידי הניצולים, מחבר הפרק על שואת ברנוביץ

ברנוביץ הוגלו לסיביר. אחרי כן החלו להגיע בכתב פניות רבות לעזרה מקרובים וידידים.

ביזמת גברת פלדנקרייז הוקמה אז ועדת־פעולה בהרכב: ד"ר פרס, משה מוקסיי, אהרן כהן, רבקה לימון, יהושע קושניר שרגא שניצקי ז"ל ועוד. אורגן מפעל עזרה גדול על־ידי משלוחי חבילות לאחינו בני עירנו בגלות רוסיה. בית פלדנקרייז בתל־אביב נעשה מרכז הפעולה. הבית הוצף בגדים שונים והיה צורך לנקותם, לתקנם, למיינם ולשלחם. בעול העבודה הקשה הזו נשאה העסקנית הותיקה גברת פלדנקרייז, ובצדק רכשה לה את השם „אמא של הברנוביצ'אים" וביתה — „בית יוצאי ברנוביץ".

הפרטיזן אברהם לידובסקי ז"ל היה הפליט־העולה הראשון מעירנו שבא לארץ ב־1944. עם בואו נקראה מיד אסיפה גדולה באולם „הקרן הקיימת" והוא מסר עדות חיה מפרשת השואה על כל זוועותיה. גילוייו זיעזעו והדהימו. בו במקום נערכה מגבית לקרן העזרה ונוסד „ארגון יוצאי ברנוביץ". שבראשה הועמדה הקבוצה היוזמת הנ"ל.

נוכח המצב התפתחה פעולת עזרה מסועפת. לא הסתפקו כבר במשלוח בגדים משומשים, אלא קנו מהטוב והמובחר ושלחו לשרידינו ברוסיה ואחר כך לברנוביץ, ששימשה תחנה בדרך נדודיהם. איש מהם לא רצה להשאר במקום הטבח. בתקופה ההיא נשלחו כ־400—500 חבילות.

עלית שארית הפליטה ציינה תקופה חדשה בפעולת העזרה של הארגון. „ארגון יוצאי ברנוביץ" עזר לעולים במיטב כוחותיו. כל עולה קיבל סכום דמי־סיוע לסידורי הראשון. בעלי־מקצוע קיבלו הלוואות למטרות פרודוקטיביות כגון רכישת מכונות וכדומה. כן עזר הארגון בחיפוש קרובים, בסידור בעבודה ועוד.

רבים ממעפילי ברנוביץ הוגלו על ידי שלטונות המנדט הבריטיים לקפריסין, ויצרו שם ועד של ברנוביצ'אים שעמד בקשר עם ה„ארגון" שלהם בארץ ונעזר על ידו. המגע הזה היה גורם מעודד למעפילים ומדרבן לותיקים.

עם עלית שארית הפליטה נעשה „בית פלדנקרייז" לבית עולי ברנוביץ. כאן מצא העולה את האוירה החמה של הבית האבוד. והשולחן היה תמיד ערוך לכל דיכפין, ו„אמא" המשיכה לטפל בבאים ולעודדם, לשקוד על סידורם ולדאוג לצרכי בני משפחותיהם, ובעיקר לילדיהם הקטנים. אין מלים לתאר פרשת פעולותיה, — היא היתה לעולים מקור לא־אכזב של עזרה ועידוד.

התקופה ההיא היתה ל„ארגון" הרת קשיים ולבטים.

פעילי „ארגון יוצאי ברנוביץ" בישראל
יושבים מימין: רבקה לימון, ד"ר נחמיה קרושינסקי, שיינדל פלדנקרייז, אהרן כהן, סוניה שץ (פוצ'פובסקי), משה מוקסיי.
עומדים מימין: צבי וולפוביץ, יהושע קושניר, אהרן קושצ'יץ, שמואל אפשטיין, ד"ר שלום פרס, מיכאל מוקסיי

גדולה היתה התהום בין הצרכים המרובים לבין האמצעים המצומצמים. החבילות והסיוע הכספי לעולים דלדלו את קרנות הארגון, שפנה באין מוצא בקריאה לעזרה אל אחינו בני עירנו מעבר לים. הם נתבעו ונענו. ההיענות החמה ביותר היתה מצד בני עירנו באפריקה הדרומית. תודות לתרומותיהם ומאמציהם קיבלנו כמה פעמים תמיכות־כסף

שמנא שניצקי ז"ל

הגונות מצד „אגודת אחים דמינסק" ביוהניסבורג ומ„ועדת העזרה ליהודי פלך מינסק" (הילפס־קאמיטעט פאר יידן פון מינסקער גובערניע) בקייפטאון. גם ה„מושער און באראנאוויטשער פאריין" בניו־יורק הושיט את עזרתו. הפ־

תעה נעימה היתה לנו עזרתם של בני עירנו בקובה. מובן מאליו, שגם עזרה זו היתה כטיפה מן הים. היא נשאה אופי של סעד וסיוע ולא היה בה בסיס לשיקום פרודוקטיבי, או לפתרון בעית השיכון וההתיישבות של בני עירנו.

עם תקומת המדינה דעכה קמעה פעולת ה„ארגון". בזמן האחרון עמדו בראשו: אהרון כהן, משה מוקאסיי, שיינה פלדנקרייז, אהרון קושציץ, מיכאל מוקסיי, סוניה שץ (פוצ'אפובסקי), ד"ר נחמיה קרושינסקי ועוד. שנה שנה נערך יום זכרון לקדושי ברנוביץ, ובעצרות אבל אלו משתתפים מאות בני עירנו הפזורים על פני כל הארץ.

עוד נכונו לארגון תפקידים, אולם אלה הם בגדר חזון לעתיד. אנו תקוה, שספר זה, שהוא מצבה לברנוביץ שהיתה ואיננה, ישמש גם גורם מאחד ומלכד לאחינו הנפוצים על פני כל העולם, מורשת השומרים בלבם את זכרון הטוב של ביתם הישן.

*

חובה קדושה לנו להזכיר את חברנו היקר שכנא שניצקי ז"ל, שהצטיין בפעילותו הרבה, ביושרו ובמסירותו ללא גבול כחבר הועד של „ארגון יוצאי ברנוביץ". כגזבר הועד הצטיין בהנהלת פנקסים מופתית, ושיקע מרצו לטובת בני עירנו. מיוזמי ספר זכרון על יהדות ברנוביץ ומפעיליו הראשונים. לצערנו לא זכה לראות בהופעתו.

יהא זכרו ברוך!

עזריאל גאלאי

מושער און באראנאוויטשער פאריין אין ניו־יאָרק

דער מושער און באראנאוויטשער פאריין אין ניו־יאָרק איז געגרינדעט געווארן אין אנפאנג פון איצטיקן יאָרהונדערט. די ערשטע פארזאמלונגען זענען פארגעקומען סוף זומער 1904.

דער ערשטער פרעזידענט איז געווען א מושער, א ייד א משכיל מיט א שארפער פען און איינפלוס. ער איז דער איניציקער לעבעדיקער עדות פון יענע פיאָנערן וועלכע האבן מיט אים צוזאמען געבראכט צום לעבן אונזר פאריין, מיט וועלכן מיר זענען אזוי שטאלץ · אפרים וואלאך (וואלאכוויאנסקי).

עזריאל גאלאי ז״ל
(געוו. סעקרעטאר פון יזכור־בוך קאמיטעט).

אין יענער צייט האבן שוין עקזיסטירט א סך לאנדסמאנשאפט־פאריינען אין אמעריקע. אפילו מייטשעט, זשעטל און הארדישטש, האבן שוין געהאט זייערע ארגאניזירטע פאריינען. אלע מיט דער זעלבער טענדענץ — אונטערשטיצונג, קעגנזייטיקע הילף, קראנקן־בענעפיט און באזארגן די מיטגלידער לאחר מאה שנים מיט קרקע און אויסריכטונג, וווי אויך הילף מיט א ביסל געלט פאר דער עלמנה אדער אלמן.

די גרינדער פון אונזער מושער און באראנאוויטשער פאריין: אפרים וואלאך, יחיאל סקלאר, הלל מאלאכאווסקי, ד״ר לואי זאבלאוו, אהרן וואלאך, מיכל סילווערמאן אין חיים יצחק זייטשיק ע״ה, האבן נישט געוואלט קאפירן די עקזיסטירנדע לאנדסמאנשאפט־ארגאניזאציעס. זייער הויפט־פרינציפ איז געווען די ברידערלעכע באציונג צווישן זיך, „איינער פאר אלע און אלע פאר איינעם״, און איבערהויפט נישט פארגעסן די אלטע היים, אנהאלטן די פעדים וואס פארבינדן אונז דא מיט אונזער ליבער געבורטשטאט, מוש און באראנאוויטש. אין יענער צייט, איז די בענקשאפט נאך דער אלטער היים געווען א נאטירלעכע, צוליב דער אנטוישונג, וואס מיר אלע ניי־אריבערגעקומענע האבן דאן געליטן. אנשטאט די גרויסע פארדרוסן, וואס מיר האבן זיך פארגעשטעלט אין דעם גאלדענעם לאנד, האבן מיר זיך אנגעשטויסן אין גרויסע שוועריקייטן. קיין יוניאנס וואס זאלן באשיצן דעם ארבעטער זענען נאך נישט געווען. דער ארבעטער און זיין ארבעטסקראפט איז געווען הפקר. די עקספלאָאַטאַציע א שרעקלעכע. פאַבריקלאַך אין פינסטערע לעכער, אן לופט און ליכט. מען האָט געַארבעט 12 און 15 שעה א טאָג פאַר א הונגער־לוין, די אָפּטע אַרבעטסלאָזיקייט האָט אָנגעהאַלטן חדשים. די מערסטע אַריבערגעקומענע — האַלבע אינטעליגענטן, היימישע שטעקלדרייער, האבן זיך דא געכאפט צו לערנען שניידעריי און זענען גוט אויסגעריכט געווארן, ביז זיי האבן זיך אויסגעלערנט צוזאמענצוניין טיילן פון א מלבוש. כדי צו לערנען אזא פאך, האט מען באדארפט צוצאלן דעם בעל הבית פון פאבריקל א געווישע סומע געלט, און ארבעטן פיר וואכן אומזיסט. אויף דער פינפטער וואך, אויב דער אויך־מיר־פאבריקאנט האט געוואלט דעם לערנער באשעפטיקן, האט ער געצאלט 2—3 דאלאר א וואך פאר חדשים לאנג. די באדינגונגען זענען געווען אומדערטרעגלאך. האט מען געשאלטן קאלאמבוסן פאר זיין אנטדעקן אזא מדינה, וווּ דאס שטיקל ברויט קומט אן אזוי שווער... און כאטש אלע ניי־אריבערגעקומענע האבן געוווסט, אז די אלטע היים איז אפגעשניטן און אז מען מוז זיך צופאסן צו אמעריקע, האט מען געזוכט היימישע אטמאספער צווישן אייגענע לאנדסלייט. צוזאמען האט מען געזונגען היימישע לידער, געטוליעט זיך צום אייגענעם קרייז.

דער לאנדסמאנשאפט־פאריין איז געווען דער זאמלפונקט פאר אט די בלאנדזשענדיקע נשמות, און א צוזאמענטרעף איז געווען א יום טוב, צו וועלכן מען איז געקומען אין שבת׳דיקן אנצוג און זיך געווארעמט ביי א היימישן פייער. עס איז אויך דאן געווען לעבנס־וויכטיק, צוליב די קליינע פארדינסטן, צו זיין ארויכערט מיט א שטענדיקן דאקטאר, וועלכער האט באדינט דעם מיטגליד און זיין פאמיליע פאר א זייער קליינעם אפצאל. דער פאריין איז געווען אן אנשאפאר פאר דעם מיטגליד סיי אין פריידן, סיי אין ליידן. אונזער מושער־באראנאוויטשער פאריין האט זיך אמבעסטן אויסגעצייכנט אויף דעם נעביט.

די פירערשאפט פון פאריין האט שטארק באטאנט, אז דער פאריין מוז זיין שטענדיק פארבונדן מיט דער אלטער היים, אזוי אז אויב צום ביישפיל אין מוש וועט ווידער אויסברעכן א שרפה, חלילה, זאל אונזער פליכט זיין אויפצובויען די שטאט, אזוי שנעל ווי מעגלעך.

דעם ערשטן געבורטסטאג פון פאריין האבן מיר געפייערט מיט א יום טוב׳דיקן אונט. ביי פיין געדעקטע טישן האט זיך דער עולם מיטגלידער און אינגעלאדענע געסט געלאזט ווווילגיין. א קאפעליע כלויזמרים האט געשפילט היימישע טאנץ־מוזיק, ספעציפיש יידישע קאדרילן און א שערעלע, פאלקע, מאזורקע און דעם עכט רוסישן קאזאטשאק, און עס איז געווען חי געלעבט. דער עולם איז געווען נוט געשטימט, ווייל מען האט זיך שוין א ביסל בעסער איינגעארדנט, ארייגעטירט און אקלימאטיזירט אין דעם נייעם לאנד מיט גוטע האפענונגען פאר א בעסערער צוקונפט. מען האט שוין אויפגעהערט צו שעלטן קאלאמבוסן... אונזערע גרינע, נייע־אריבערגעקומענע, נאכדעם ווי זיי זענען דא געווען א פאר יאר, האבן איינגעזען, אז עס איז נישט האפענונגסלאז, אז ס׳איז נויטיק צו קעמפן פאר א

פרעזידיום פון מושער־באַראַנאָוויטשער יזכור־בוך קאָמיטעט אין ניו־יאָרק.
פון רעכטס: איזידאָר יודקאָווסקי (סעקרע־טאָר), משה לימאָן (פרעזידענט), קלאָרא איזראַעליט (וויצע־פרעזידענטין), מאָריס סטראוס (קאָסירער)

בעסערן לעבנסשטייגער דאָ אין דער נייער היים, וועלכע איז רייך און פאַרמאָגט פון אַלץ, וואָס קאָן מאַכן אירע איינוווינער גליקלעך און צופרידן. וואָס עס פעלט, איז אַ בעסערע אַרדענונג, אַ מער יושרדיקע פארטיילונג פון די רייכטימער וואָס דאָס לאַנד באַזיצט, און פאַר דעם איז נויטיק צו קעמפן.

מיר האָבן פאַרגעסט צו בויען און באַפעסטיקן אונזער פאַריין. מיר האָבן אויסגעארבעט אַ קאָנסטיטוציע לויט די באַגריפן פון יענער צייט, אַריינגעשריבן פונקטן וועגן די פליכטן פון די מיט־גלידער צו זייער פאַריין, און די פליכטן פון פאַריין צו זיינע מיטגלידער, וועגן צוזאַמענשטעל פון באַאַמטע, זייער דערוויילונג, זייער פאַראַנטוואָרטליכקייט, לויט דעמאָקראַטישע יסודות. די קאָנסטיטוציע מיט אירע פארשידענע געזעצן און רעגולאַציעס זענען דורך די עטלעכע און פערציק יאָר לעבן פון פאַריין א סך מאָל געענדערט און אויסגעבעסערט געווארן. איין קאָפיטל ווען אַבער קיינמאָל נישט געענדערט ווערן אַזוי לאַנג ווי דער פאַריין עקזיס־טירט, און דאָס איז — נאַמען, צוועק און שפראַך:

1. דער פאריין זאָל טראָגן דעם נאַמען מושער און באַראַ־נאָוויטשער אונטערשטיצונג פאַריין.

2. דער פאַריין קאָן נישט אויפגעלייזט ווערן, אַזוי לאַנג, ווי 9 גוטשטייענדע מיטגלידער ווילן דעם פאַריין אנהאַלטן.

3. דער צוועק פון פאַריין זאָל זיין: אונטערשטיצונג אין נויט, קראַנקן־בעזעפיט און אין אַ טויטפאַל צו באַזאָרגן מיט קרקע, און באַערדיקונג.

4. פאַראַנדלונגען ווי אויך פארשלאָגן וועגן אַ שול (בית תפילה) אין דעם פאַריין זאָלן קיינמאָל נישט אויפגענומען ווערן.

5. פראַטאָקאָלן און פאַראַנדלונגען זאָלן געפירט ווערן אין יידיש און ענגליש, ווען נויטיק. אַ פאַר יאָר שפעטער האָבן מיר געפונען פאַר נויטיק צו גרינדן אַ „גמילות חסדים", כדי אַ מיטגליד זאָל קאָנען אויסלייענן אַ ביסל געלט אָן פראַצענט. אָט די אינסטיטוציע עקזיסטירט ביז היינט און איז זייער נוצלעך.

אונזערע ימים טובים

אינזער פאַריין האָט אויך געשאַפן טראַדיציאָנעלע אייגענע ימים טובים: אַ מיטגלידערשאַפט יום טוב און אָן אַלגעמיינעם לאַנדס־מאַנשאַפט יערלעכן יום טוב. פאַר דעם אַלגעמיינעם יום טוב פלעגן מיר אייראַרדנען אַ באַל, צו וועלכן לאַנדסלייט פלעגן וועלן פאַרבעטן דורך בריוו און אַנאָנסן אין די צייטונגען. אָט די בעלער זענען געווען אַ שם דבר אין אונזערע קרייזן. יונג און אַלט פלעגן קומען פאַרברענגען אַ שבת אָדער ביזן גרויען טאָג אַריין. מען האָט געהאַט די גוטע געלעגנהייט זיך צו באַגעגענען מיט אַמאָליקע שכנים, כאָפן אַ שמועס וועגן דעם אַמאָל אין דער אַלטער היים; די יוגנט, אָפילו די אַמעריקאַניזירטע, האָט אויך געפילט מער נאָענטקייט צו איינעם אַדער איינער, וואָס קומט פון דעם טאָטנס אַדער מאַמעס אַלטער היים; און עס האָט פאַסירט, אַז אַזאַ באַגעגענישע האָט געפירט צו א חתונה, צו וועלכער דער פאַריין איז איינגעלאַדן געווארן, ווי אַ היפש מחותן און ער האָט געגעבן זיין ברכה צוזאַמען מיט אַ מתנה, אַ זילבערנעם לייכטער. אַזעלכע ימים טובים זענען איצט נישט אָזוי אין דער מאָדע, נאָר פון צייט צו צייט ווערן יאָ איינגעאָרדנט אַזעלכע אונטערנעמונגען. יענע יוגנט איז שוין היינט פאַרעלטערט און די איצטיקע קינדער און איניקלעך, זענען ליידער אָפגעפרעמדט.

מיטגלידערשאַפט ימים טובים האָבן מיר עטלעכע אַ יאָר. צ. ב. עס ווערט דערווייל אַ נייע פאַרוואַלטונג, ווערט זי אינסטאַלירט בייַ פיין־געדעקטע טישן. עס פעלן אויך נישט קיין רעדעס. צו אַזאַ יום טוב׳דיקן אָוונט קומען מיטגלידער מיט זייערע פרויען און אויך לאַנדסלייט, נישט קיין מיטגלידער. עס ווערן אויך איינגעאָרדנט אין די ווינטער־חדשים ליטעראַרישע אָוונטן און לעקציעס, אונטערהאַלטונגען מיט קינסטלער און קולטור־טורער.

מיר האָבן אויך געפייערט אונזערע יובילייען מיט באַנקעטן ווי דעם 5־טן, 10־טן, 20־טן, 25־טן, 30־טן און 40־טן. אין 1954 וועלן מיר פייערן אונזער 50־טן יובל. עס וועט געוויס זיין אויף טיש און אויף בענק...

מושער און בראנאוויטשער ליידיס עקזילערי אין ניו־יארק.
עס זיצן פון רעכטס: סאניע קורטין, חנה שעכטער (קאסירער), קלארא א־זראעליט (עקס־פרעזידענט), סאניע מיללער (פרעזידענט), חנה טראטנער (א גאסט פון מעקסיקא, יעקב דעם קצב׳ס א טאכטער), פראניע לימאן.
עס שטייען פון רעכטס: סילוויע בראודי (סעק־רעטערין), גאלדע גאלאי, פר׳. גינזבורג, יעטא זוטא (פאדאראייסקי), מאכע קראשינסקי, ריי־זעלע פיינבערג, דארא לייבאוויטש, ליובע דיסקין.

מיט א סך פראכט און גלאנץ איז געפייערט געווארן אונזער 25־יאריקע עקזיסטענץ אין 1929. מיר האבן דאן אויך ארויסגעגעבן א יובל זשורנאל, רעדאקטירט פון אונזער גרינדער און חשובן הלל הזקן, מאלאכאווסקי ע״ה, מיט דער באטיילינונג פון אונז — א סך מיטגלידער.

*

מיר מוזן זיך צוריקערן צו די ערשטע צען יאר פון אונזער פאריינס־עקזיסטענץ. דאס זענען געווען יארן פון בויען און באפעסטיקונג. מיר האבן זיך דאן שטארק אנגעשטרענגט ארייננצוציען אלע אונזערע לאנדסלייט דא, און ס׳איז אונז ליידער נישט געלונגען צוליב פארשידענע סיבות. א מאל צוליב עלטער און א מאל צוליב זייער יחסנות. מיר האבן זיך געפירט זייער דעמאקראטיש, רייך אין ערעם אלע גלייך; אויב נאר עטיש, אנשטענדיק און ערלעך, איז אחנו אתה. א סך פון אונזערע היימישע מיוחסים איז אזא פירונג נישט געווען צום הארצן און זיי זענען פארבליבן אויסער אונזערע רייען, ווייל מיר האבן נישט געהאט קיין מזרח־וואנט פאר זיי. עס איז אויך געווען א באגרענעצטע צאל באראנאוויטשער, וואס הגם זיי זענען געקומען אהער פון באראנאוויטש, זענען זיי אבער נישט געווען קיין געבארענע אין באראנא־וויטש, ווי די לידער קצבים, פרוזשינער שניידער, סלאנימער קרעמער א. א. וו. אזעלכע האבן דא געפונען זייערע לאנדסלייט־פאריינען.

מיר האבן אבער געקראגן אנערקענונג פאר אונזער ראדיקאל פראגרעסיווער פירונג, און דער מושער־באראנאוויטשער פאריין איז געווען באטראכט אויף דער יידישער גאס אלס איינער פון די ראדיקאלסטע און פראגרעסיווסטע.

און אזוי האבן מיר זיך אויסגעלעבט ארום אונזער פאריין. אלע צוויי וואכן א פאזאמלונג מיט דיסקוסיעס. עס האבן זיך אויך געשאפן פארטייען אבער קיין שונאים איז מען נישט געווארן. נאך דער פאזאמלונג איז מען געזעסן צוזאמען ביי א טיש אין קאפע און געפירט א פרייטלעכן געשפרעך. עס זענען געווען און עס זענען דא צווישן אונז סאציאליסטן, ציוניסטן און אנדערע, אבער אין פאריין זענען מיר לאנדסלייט. דער זעלבער גייסט באהערשט אונז אלעמען ביז הייַנט צו טאג. אונזער פליכט און אויפגאבע צו אונזער אלטער היים איז דערפילט געווארן. מיר האבן אויך געהאלפן אין דעם אויפבוי פון אונזערע היגע צדקה אינסטיטוציעס, ווי מושב זקנים, בתי יתומים יידישע שפיטאלן און אנדערע אנשטאלטן, לאקאלע און נא־ציאנאלע, וואס די יידן אין אמעריקע האבן געשאפן.

מיט דעם יאר 1914 האבן מיר אפגעשלאסן 10 יאר עקזיסטענץ, שטאלץ אויף אונזערע דערגרייכונגען האבן מיר אנגעפאנגען מאכן פלענער פאר א גרויסע, אימפאזאנטע פייערונג לכבוד דעם צענטן יובילעאום. דער יום טוב איז אבער געווען א פארשטערטער. די מלחמה האט ארומגענומען גאנץ איירפע, איינגעשלאסן אונזערע היים־שטעט. די קארספאנדענץ האט זיך אפגעשטעלט. די פארבליבענע פאמיליעס דארט, זענען געווען אפגעשניטן פון זייערע שפייזער דא. דאס איז נישט געווען א שריפה אין מוש, נאר א וועלט־אומגליק.

אין יענער צייט הויבט אן דער מושער און בראנאוויטשער פאריין צו שרייבן א גאלדן קאפיטל אין זיין געשיכטע, וואס קאן באצייכנט ווערן מיט דעם נאמען —

דער רעליף פעריאד

אין 1920 האבן מיר אויסגעקליבן איינעם פון אונזער אקטיוו, ער זאל זיין אונזער שליח קיין מוש אין בראנאוויטש און מיטנעמען אונזערע הארציקע טרייסט־ווערטער צוזאמען מיט דער מאטעריעלער הילף, וואס איז דורך די מלחמה־יארן געזאמלט געווארן. דער שליח האט אויך מיטגענומען בריוו און געלט פון לאנד־סלייט פאר זיערע קרובים און נאנטע, ווי אויך לעגאלע פאפירן פאר די וואס קענען און ווילן פאריאזן זיערע חרובע היימען און קומען אין אמעריקע. אונזער שליח האט דערפילט זיינע פליכטן. עס איז געלונגען צו ברענגען אהער ארום 70 פערזאן. זיין באריכט און זיינע איינדרוקן און איבערלעבונגען, מיט וועלכע

מושער און באַראַנאָוויטשער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאן אין ניו־יאָרק (1952).

עס זיצן פון רעכטס: סעם גאָלאי (קאָסירער), מאָריס סטראוס (וויצע־פרעזידענט), ברונא שאכטער (פרעזידענט), סעם ראטקאָוויץ, עזריאל בערקאָוויץ (סעקרעטאַר), סעם שקליאַר.

עס שטייען פון רעכטס: אָסיע טעץ, איזידאָר יודקאָווסקי, רובי זיממערמאַן, משה לימאַן, אהרן וואָלאַך, מיכאל קושניר, הרב חיים קאַראַליצקי, נחמיה ביטענסקי, קאָגאַן.

מושער און באַראַנאָוויטשער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאן אין ניו־יאָרק (1953).

עס זיצן פון רעכטס: מאָריס סטראוס (וויצע־פרעזידענט), ברונא שעכטער (פרעזידענט), סעם ראטקאָוויץ (עקס־פרעזידענט), איזי ראטקאָוויץ (סעקרעטאַר).

עס שטייען פון רעכטס: עזריאל בערקאָוויץ (סעקרעטאַר), טאוב (האספיטעלער), סעם גאָלאי (טרעזשורער), ביילין (האספיטעלער), איזי גינזבורג (מאַרשאַל).

אונזער שליח האָט זיך געטיילט מיט אונז נאָך זיין צוריקקומען, זענען געווען זייער טרויעריק.

אונזער פאַריין האָט אין די יאָרן צווישן ביידע מלחמות פאַרגעזעצט צו שטיצן מוש און באַראַנאָוויטש. יעדן ערב פסח האָבן מיר געשיקט מעות חיטים, מיר האָבן געשיקט אַ באַדייטנדע סומע געלט פאַר גמילות חסדים. מיר האָבן געשטיצט די לערן־אַנשטאַלטן, אייגענשאפֿן די ישיבות. אונזערע מיטגלידער און לאַנדסלייט דאָ בכלל האָבן זיך אייגענבירגערט און איינגעאַרדנט אַזוי אַז די נייע אָריבערגעקומענע זענען אויפגענומען געווארן דורך זייערע קרובים מיט אַ סך גאַסטפריינדשאַפט.

אונזער פאַריין האָט צוגעקראָגן נייע מיטגלידער, און איז געווארן נאָך מער אָקטיוו, צוגעקויפט נאָך אַ פעלד פאַר אַ בית עולם, אַזוי אַז דער פאַריין איז אַן אייגנטומער פון 3 גרויסע בית עולמ׳ס.

די ערשטע אָנגעשלאָסענע מיטגלידער, וועלכע זענען געווען אין עלטער פון 30 — 25 בעת זייער אָנשלוס, זענען געווארן 65 — 60 צין 1935, און די עלטערע נאָך עלטער. מיר האָבן אָנגענומען פאַרלירן מיטגלידער, אויף אַ באַטרלעכן אופן. דערפאַר האָבן מיר דאָן געהאַט אַ זייער אָקטיוון עלעמענט פון די ניי־אָנגעשלאָסענע. און אַזוי איז דאָס לעבן פון אונזער אָרגאַניזאַציע געגאַנגען זיין וועג: אַ מאָל בעסער, אַ מאָל ערגער. ערגער וען אומגליקן פאַסירן מיט אַ צאָל מיטגלידער איינצייטיק, ווי עס האָט פאַסירט ביי אונז, וען מיטגלידער זענען קראַנק געווארן אויף שווינדזוכט און מען האָט זיי געדאַרפט אַוועקשיקן אין די בערג וווּ דער קלימאַט איז גינסטיק, און עס האָט זיך געפאַדערט אַ סך געלט אויף אויסהאַלטן דעם קראַנקן און זיין פאַמיליע. אונזער פאַריין האָט געהאַט אַזעלכע פאַלן אַ סך, און האָט זיין פליכט דערפילט מיט הארץ און נשמה.

סוף 1939 איז ווידער דער הימל פאַרצויגן געווארן מיט שוואַרצע וואָלקנס. מיר האָבן שוין געהאַט די דערפאַרונג פון דער ערשטער וועלט־מלחמה צו פאַרשטיין, אַז יידן ליידן אַמשרעקלעכסטן.

מיר האָבן אויך פאַרשטאַנען, אַז אַ געוויסע צאָל פון אונזערע וועלן זיך ראַטעווען, און פריער אדער שפעטער וועלן מיר זיי מוזן העלפן. און מיר האָבן ווידער אָנגעפאַנגען זאַמלען געלט־מיטלען.

שפעטער האָבן מיר געזוכט אַ פאַרבינדונג מיט באַראַנאָוויטש, נאָכדעם ווי די דייטשישע בעסטיע איז געווארן באַזיגט, אָבער אַן דערפאָלג. מיר האָבן אָפּגעשיקט שפּייז־פּאַקעטן דורך דעם „דזשאינט" אין טעהעראַן פאַר טויזנט דאָלער.

מיר האָבן אָבער געמאַכט פאַרבינדונגען מיט די קעמפּס וווּ ס׳האָבן זיך געפונען באַראַנאָוויטשער, מיט דער הילף פון אידישע צייטונגען. מיר האָבן געשריבן, אַז לאַנדסלייט פון מוש, באַראַנאָוויטש און אומגעגנט זאָלן זיך פאַרבינדן מיט אונז, אין אַז מיר וועלן זיי גלייך קומען צוהילף, ווי אויך העלפן צו פאַר־בינדן זיי מיט זייערע קרובים דאָ אין אַמעריקע. אַ שטראָם פון בריוו האָט אונדז דערגרייכט פון אַלע לאַגערן, און מיר האָבן רעאַגירט מיט צופרידנהייט אויף זייערע פאַרלאַנגען. אויסער פאַקעטן מיט שפּייז און קליידער, וואָס מיר האָבן אַרויסגעשיקט אין גאַנצע טראַנספאָרטן דורך פּאַרשידענע געזעלשאַפֿטן, האָבן מיר אויפגעטאָן גאָר אַ סך אויפֿן געביט פון אָפּזוכן קרובים, און פאַרבינדן זיי מיט זייערע נאַענטסטע. דער סעקרעטאַריאַט פון רעליף־קאַמיטעט איז פאַרוואַנדלט געווארן אין אַ קליינעם „האיאַס", צענדליקער לאַנדסלייט, קרובים פון די בריוו־שרייבער, האָבן זיך גלייך אָפּגערופן בנוגע זייערע לעבעדיק־געבליבענע קרובים. אונזער רעליף קאַמיטעט איז זייער שטאָלץ מיט זיין אויפטו. אַנערקענונג פאַר דער אַרבעט האָט אויך געקראָגן דער סעקרעטאַר.

וועז אַ גרעסערע צאָל פון די געראַטעוועטע איז שוין געווארן פאַראייניקט מיט זייערע קרובים, און אַנדערע זענען עולה געווען קיין ארץ ישראל — האָבן מיר באַשלאָסן אויפצולייזן דעם קאָ־מיטעט. קאַרגע צווויי טויזנט דאָלאָר פון די פאַרבליבענע געלטער האָבן מיר אָפּגעשיקט אין ישראל פאַר זעלבסטפאַרטיידיקונג־צוועקן.

ס׳איז אויך גלייכצייטיק אונטערנומען געווארן אַן אַקציע צו פאַראייביקן אונזערע היים־שטעט, מוש און באַראַנאָוויטש, דורך בויען הייזער אויף זייער נאָמען אין ישראל. מיר האָבן געזאַמלט אַן גלייך אייגנעצאָלט פאַרן אויפבוי פון צוויי הייזער, מיט אַ צוזאָג צו זאַמלען נאָך אַן בויען מער אַזעלכע הייזער.

די צוקונפט פון אונזער לאַנדסמאַנשאפט

נישט קוקנדיק אויף אַלע אַנשטרענגונגען איז אונז (מיט אַ זייער קליינעם אויסנאַם) נישט געלונגען אַריינצובערענגען אונזערע זין אַלס דויערהאַפטע מיטגלידער פון אונזערע לאַנדסמאַנשאַפטן ס׳איז נישטאָ דער סענטימענט, וואָס זאָל צובינדן; די צוקונפט פון די פאַריינען, וואָס האָבן אַזוי־פיל אויפגעטאָן, איז דערביבער נישט קיין אויסזיכטספולע. מיט דעם פראָבלעם זענען באַשעפטיקט אַלע עקזיסטירנדיקע לאַנדסמאַנשאַפטן. אויך די ניי־געקומענע זענען נישט אָקטיוו. די סיבה איז קלאָר. זיי זענען אין אַ סך בעסערער לאַגע, ווי מיר זענען געווען, אַלס ניי־געקומענע. דער היינטיקער עמיגראַנט האָט זיך אַן וועמען אָנצושפּאַרן, ער האָט איינגאַאַר־דנטע קרובים א.אַ.וו. ער זוכט צו פאַרגעסן די אַלטע היים, וואָס איז פאַרבונדן מיט שוידערלעכע דערינערונגען. ס׳האָט זיך אויס־געלאָשן די בענקשאַפט נאָך אַ היימישער סביבה.

אונזער מושער־באַראַנאָוויטשער פאַריין איז נישט קיין אויסנאַם. מיר האָבן לעצטנס פאַרלאָרן, אויף אַ נאַטירלעכן אופן, אַ הפּשע צאָל מיטגלידער; מיטגלידער וואָס האָבן געבויט און אויפגעהאַלטן דעם פאַריין צענדליקער יאָרן; דער פאַריין איז געווען זייער אידעאַל, און קיין אָנדערע וואָס זאָלן פאַרנעמען זייערע פלעצער זענען נישטאָ.

ס׳ווילט זיך האָפן, אַז די ניי־אַריבערגעקומענע וועלן איינזען אַז זיי באַגייען אַן עוולה קעגן זיך — און וועלן געפינען זייער פלאַץ אין דעם פאַריין וואָס טראָגט דעם נאָמען פון זייער הייס.

איך, דער שרייבער פון די שורות, וועז איך פאַרטראָכט זיך וועגן דעם אַ מאָל און קוק צוריק אויף די קאַרגע 5 צענדליק יאָר פון דעם פאַריינס לעבן און שאַפן, — קום צום אויספיר: וואָלט מיר איצט אויסגעקומען אָנצופאַנגען פון אָנהויב, וואָלט איך נישט געפונען קיין בעסערן וועג ווי דעם, אויף וועלכן אונזער פאַריין איז אַזוי הארציק און בריטהאַרציק געגאַנגען ביז איצט.

קלארא איזראעליט (חיה יודקאווסקי)

15 יאר מושער־בראנאוויטשער פרויען פאריין

דער מושער־באַראַנאָוויטשער פרויען־פאַריין איז געגרינדעט געוואָרן מיט 15 יאָר צוריק. געווען איז עס אין דער צייט וועז די אַלטע היים האָט נאָך נישט דערוויזן צו קומען צו זיך פון חורבן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, און שוין האָט געדריקט אויף איר דער שווערער יאָך פונם פוילישן ווירטשאַפטלעכן אַנטיסעמיטיזם. פון אַלע זייטן זענען אַנגעקומען הילפס־רופן—פון ישיבות, בתי יתומים פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס א. א.

אין יענער צייט האָט זיך דערוועקט אונזער חשובער לאַנדסמאַן משה סטראַלאָווסקי (מאריס סטראוס), און געזומען אויף זיך די איניציאַטיוו צו גרינדן אַ פרויען־פאַריין ביי דעם מושער־באַראַנאָוויטשער פאַריין.

ברודער מאָריס סטראוס און זיין פרוי האָבן געווידמעט אַ סך כוחות און געאַרבעט מיט לייב און לעבן צו אַרגאַניזירן אונזערע מושער און באַראַנאָוויטשער פרויען, צו הילפס־טעטיקייט פאַר דער אַלטער היים. עס זענען געראָפן געוואָרן פאַרזאַמלונגען. אַלס ערשטע פאַרזיצערין איז געווייזלט געוואָרן די שוועסטער שרה גינזבורג, וועלכע האָט אַ סך בייגעטראָגן צו דער אָנטוויקלונג פון דער בריי־פאַרצווייגטער טעטיקייט פון פאַריין.

ברודער סטראוס האָט אויך געזאָרגט, אַז באַלד פון זיין אָנטשטייאונג זאָל דער פרויען־פאַריין זיין אויטאָנאָם אין זיין טעטיקייט, פאַרזיכערנדיק דערבי פרייוו־נטשאפטלעכע האַרמאָניש צוזאַמענארבעט צווישן בייד פאַריינען. די דאָזיקע טראַדיציע וועט בין היינט־צו־טאָג אָפגעהיט.

עס איז אונז געלונגען צוציען צו דער אַרבעט וויכטיקע פרויען־כוחות, אַקטיוויזירן זיי געזעלשאַפטלעך, ווי אויך צו שאַפן אַ שוועסטערלעכע אַטמאָספער צווישן די מיטגלידערינס.

מיט דער הילף פון פאַרשידענע פאַראַנשטאַלטונגען איז אונז געלונגען אין אַ קורצער צייט צו שאַפן אַ געלט־פאָנד און צוטרעטן צו דער הילפס־טעטיקייט.

מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז איבער־געריסן געוואָרן דער קאָנטאַקט מיט דער אַלטער היים. מיר האָבן א־בערגעלעבט טעג און נעכט פון שוידער און פיין. נאָך דעם ווי אַמעריקע אאז אַריין אין דער מלחמה און אונזערע מענער און קינדער זענען געשיקט געוואָרן אויף אַלע פראָנטן, האָט דער פאַריין געהאָט אַ דאָפּלטע אויפגאַבע: צו דערמוטיקן די עלטערע פרויען און מוטערס און טרייסטן די אומגליקלעכע וואָס האָבן פאַרלאָרן זייערע טייערסטע, ווי אויך פאַרזעצן אונזער טעטיקייט מיט דער האָפענונג אַז נאָכן בלוט־מבול זאָלן מיר קענען אויסשטרעקן אונזער הילף. אַזוי איז עס טאַקע געשען.

גלייך נאָך דער מלחמה זענען מיר צוגעטראָטן צו דער הילפס־טעטיקייט. ס׳איז אייגנגעאַרדנט געוואָרן אַ „יזכור" טאָג און אויפן אָרט איז געזאַמלט געוואָרן עטלעכע טויזנט דאָלאָר. ס׳זענען גערופן געוואָרן פארזאַמלונגען און צו יעדער פאַרזאַמלונג האָבן מיר בייגעטראָגן אונזער צושטייער און. פאַרהעלטניסמעסיק, בכבודיקע געלט סומען. דער פאַראייניקטער הילפס־קאָמיטעט האָט זיך פאַר־בונדן מיט אונזערע לעבנגעבליבענע לאַנדסלייט, צעשפרייטע איבער לענדער און פליטים־לאָגערן; געשיקט זיי שפייז און קליידער, געאַלפן אויפזוכן זייערע קרובים, וועלכע האָבן זיי נאָכדעם געבראַכט קיין אַמעריקע. מיר האָבן זיי אויך געהאָלפן דאָ ביים איינאַרדענען זיך אין דירות, באַזאָרגט זיי מיט מעבל א. א. נויטיקע זאַכן. מיר האָבן אויך מיטגעאַרכעט אויפן געביט פון יתומים־פאַרזאָר־גונג, סיי דורכן אויסהאַלטן יתומים־הייזער און סיי דורך אַדאָפּטירן קינדער א. ד. גל. היינט־צו־טאָג זענען מיר אָקטיוו אין דער אַרבעט פאַר מדינת ישראל. מיר האָבן, צווישן אַנדערן, דורכגעפירט אַן אָקציע פאַר אַ קינדער־הויס אין ישראל, וואָס זאָל טראָגן דעם נאָמען מוש־באַראַנאָוויטש.

צו דער הילפס־טעטיקייט.

מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז איבער־געריסן געוואָרן דער קאָנטאַקט מיט דער אַלטער היים. מיר האָבן א־בערגעלעבט טעג און נעכט פון שוידער און פיין. נאָך דעם ווי אַמעריקע אאז אַריין אין דער מלחמה און אונזערע מענער און קינדער זענען געשיקט געוואָרן אויף אַלע פראָנטן, האָט דער פאַריין געהאָט אַ דאָפּלטע אויפגאַבע: צו דערמוטיקן די עלטערע פרויען און מוטערס און טרייסטן די אומגליקלעכע וואָס האָבן פאַרלאָרן זייערע טייערסטע, ווי אויך פאַרזעצן אונזער טעטיקייט מיט דער האָפענונג אַז נאָכן בלוט־מבול זאָלן מיר קענען אויסשטרעקן אונזער הילף. אַזוי איז עס טאַקע געשען.

גלייך נאָך דער מלחמה זענען מיר צוגעטראָטן צו דער הילפס־טעטיקייט. ס׳איז אייגנגעאַרדנט געוואָרן אַ „יזכור" טאָג און אויפן אָרט איז געאַרבעט מיט לייב און לעבן צו אַרגאַניזירן אונזערע מושער און באַראַנאָוויטשער פרויען, צו הילפס־טעטיקייט פאַר דער אַלטער היים. עס זענען גערופן געוואָרן פאַרזאַמלונגען. אַלס ערשטע פאַרזיצערין איז געווייזלט געוואָרן די שוועסטער שרה גינזבורג, וועלכע האָט אַ סך בייגעטראָגן צו דער אָנטוויקלונג פון דער בריי־פאַרצווייגטער טעטיקייט פון פאַריין.

ברודער סטראוס האָט אויך געזאָרגט, אַז באַלד פון זיין אָנטשטייאונג זאָל דער פרויען־פאַריין זיין אויטאָנאָם אין זיין טעטיקייט, פאַרזיכערנדיק דערבי פרייוו־נטשאפטלעכע האַרמאָניש צוזאַמענארבעט צווישן בייד פאַריינען. די דאָזיקע טראַדיציע וועט בין היינט־צו־טאָג אָפגעהיט.

עס איז אונז געלונגען צוציען צו דער אַרבעט וויכטיקע פרויען־כוחות, אַקטיוויזירן זיי געזעלשאַפטלעך, ווי אויך צו שאַפן אַ שוועסטערלעכע אַטמאָספער צווישן די מיטגלידערינס.

מיט דער הילף פון פאַרשידענע פאַראַנשטאַלטונגען איז אונז געלונגען אין אַ קורצער צייט צו שאַפן אַ געלט־פאָנד און צוטרעטן

פריידל שטיין (צירולניק)

בראנאוויטשער אין ארגענטינע

די ערשטע באַראַנאָוויטשער וואָס זענען אָנגעקומען צו די ברעגן פון אַרגענטינע, שוין אין אָנהויב פון די נייַנציקער, זענען געווען די ברידער יעקב און שמעון יאָסעלעוויטש. דאָן זענען נאָך בכלל געווען זייער וויניק יידן אין לאַנד. אין 1902 זענען צוגעקומען מרדכי ראַזאָווסקי און די ברידער עפשטיין, די לעצטע — מיט דער הילף פון „ייקא". די ברידער עפשטיין זענען געווען די ערשטע, וואָס האָבן זיך קעגנגעשטעלט „ייקא" און געגרינדעט אַן אומאָפּהענגיקע קאָלאָניע נישט וויַיט פון דעם שטעטל מעדאָנאס, — אַ געשעעניש וואָס האָט אין יענע יאָרן גענומען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג אויך אויסער די גרענעצן פון אַרגענטינע.

ס׳איז כדאי צו פאַרצייכענען נאָך אַן עפיזאָד. דעם 20־טן סעפ־

טעמבער 1910, וועז מען האָט אין רויס אָפּגעשיידט די קירכע פון דער מדינה, האָבן די איטאַליענער פון מעדאָנאס אייגנגעאַרדנט אַ מאַניפעסטאַציע און מאַרשירט אונטער זייער פאָן. אויך אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן האָבן זיך אין איר באַטייליקט מיט זייערע פענער, צווישן זיי אויך מיר, די יידן, און לכבוד אונזער פאָן האָט מען דאָן געשפילט די „התקוה".

אין 1912 איז געקומען קיין אַרגענטינע דער באַקאַנטער באַראַנאָוויטשער כלי־טויער חייקל עפשטיין מיט זיין שוועסטער פרעדל, וועלכע האָבן אויך דאָ אריינגעווירן אַ לעבאָפּטיקע טעטיקייט אין געזעלשאַפטלעכן לעבן און זיך באַטייליקט אין דער גרינדונג פון אַ סך יידישע אינסטיטוציעס. צוזאַמען מיט יעקב יאָסעלעוויטש

קאָמיטעט פון בּאָראָנאָוויטשער פּאַריין אין אַרגענטינע

עס זיצן פון רעכטס: משה קאָגאַן, פּרוי ליט־וואַק, פּרוי איצקאָוויטש, יעקב קאָנטאָראָוויטש, פּריידל שטיין (צירולניק), וויכטע מאַנגען (באָ־ראָוסקי), ליאָוע מאַנגען.
עס שטייען פון רעכטס: משה בערקאָוויטש, שמואל קאָטליאַר, משה ליטוואַק, אברהם אַב־ראָמאָוויטש, מ. גאָוזעניאַנסקי.

און מרדכי ראזאוסקי געשאפן אַ ביקור־חולים, חברה־קדישא, די חברה „עזרה" מיטן יידישן שפּיטאָל, אין די ציוניסטישע פעדעראַציע, וווּ אונזער לאָנדסמאַן יעקב יאָסעלעוויטש איז געווען איר ערשטער פּרעזידענט. ער איז אויך געווען אַ שרייבער און זיך אַקטיוו באַטייליקט אין פּאַרשידענע יידישע און העברעאישע אויסגאַבן. דאָס זענען אונזערע ערשטע בּאָראָנאָוויטשער, וועלכע האָבן אַריינגעשריבן די שענסטע בלעטער אין דער געשיכטע פון אַרגענטינער יידנטום.

אין פּאַרלויף פון די קומענדיקע יאָרן האָט זיך די עמיגראַציע דורך „ריקא" פולשטענדיק אָפּגעשטעלט. זי איז באַנייט געוואָרן נאָר דער ערשטער וועלט־מלחמה אונטערן דרוק פון אַנטיסעמיטיזם און ווירטשאַפטלעכן קריזיס. צו יענער צייט איז געפירט געוואָרן אַ גרויסע פראָפּאַגאַנדע פאַר עמיגראַציע אין די לענדער פון דרום־אַמעריקע, וווּ מען האָט נאָך אַ צוויי־יאריקן אויפנטהאלט באַקומען די בירגערשאפט.

איינס פון די דאָזיקע לענדער איז אויך געווען אַרגענטינע, וווהין עס האָט אָנגעהויבן גיין אַ גרויסע עמיגראַציע פון בּאָראָנאָ־ויטשער יידן. נישט אַלע זענען, פאַרשטייט זיך, פאַרבליבן אין אַרגענטינע. אייניקע האָבן נאָך אַ קורצער צייט דאָס לאַנד פאַרלאָזן און זיך אַריבערגעפירט קיין קובא, מעקסיקע, קאַנאַדע און אָפילו אין די פאַריייניקטע שטאַטן, — נישט געקענט זיך צופּאַסן צו דיי נייע באַדינגונגען פון אַ פרעמד לאַנד און אַ פרעמדער שפּראַך. דער גרעסטער טייל איז אָבער פאַרבליבן אויפן אַרט, דורכ־געמאַכט אָלע שוועריקייטן פון דער ערשטער צייט, זיך ענגנס אָנ־געפלאָגט, און ממילא איז שוין נישט געווען כדאי און נישט געווען קיין חשק צו פאָרן זוכן נייע גליקן, — ווידער אָמאָל ווערן אַ „גרינער".

וואָס ווייטער איז די צאָל באָראָנאָוויטשער אין אַרגענטינע אָלץ מער געשטיגן. בערך אין 1935 האָבן עטלעכע ענטוזיאַסטן געמאַכט אַ פרווו צו אַרגאַניזירן אונזערע לאָנדסלייט און גרינדן אַ פאַריין פון באָראָנאָוויטשער. דער עקספּערימענט איז נישט געלונגען. דער פאַריין האָט נישט געהאַט קיין שום סאָציאַלן און געזעלשאַפט־

לעכן אינהאַלט. ער איז צעפאַלן געוואָרן נאָך איידער ער האָט באָווייזן עפּעס אויפצוטאָן. מעגלעך אויך צוליב דעם, וואָס יעדער האָט זיך באַשראָכט אָלס צייטווייליקער גאַסט און נישט געגלויבט אַז ער וועט זיך דאָ איינוואָרצלען. מען איז געשטאַנען על פּרשת הדרכים, געזען אויף די קופּערטס און געזוכט נייע וועגן. אייניקע האָבן אויבערגעלאָזן זייערע משפחות אין דער אָלטער היים, און דער וועג צוריק איז שטענדיק געווען אָפן.

ערשט נאָכן גרויסן חורבן זענען אָלע חלומות מיט אַמאָל פאַרשוווּנדן געוואָרן. פלוצים האָט מען זיך דערפילט פאַראיינזאַמט אין פאַריתומט. דאָס אומגליק איז געווען אָזוי גרויס, אַז יעדער איינער האָט פאַרלאָרן זיין גלייכגעוויכט. מען איז געלאָפן איינער צום צווייטן זיך נאָכפרעגן אפשר האָט עמעצער באָקומען אַ ידיעה וועגן טרויעריקן גורל פון דער אָלטער היים, וועגן לעבנגעבליבענע קרובים און באַקאַנטע. אפשר איז דאָך עמעצער פאַרבליבן פון דער משפחה, אפשר דאָרף מען עפּעס טאָן?! פאַר די אויגן זענען געשטאַנען פאַרשידענע אויפגאַבן. יעדערן האָט באַהערשט דאָס באַווּסטזיין, אַז נאָר מיט געמיינזאַמע כחות וועט מען קענען באַוויזן עפּעס אויפצוטאָן. אָן אינערלעכער דראַנג האָט געטריבן צו דערנענטערן זיך איינער צום צווייטן. דאָן איז געבוירן געוואָרן דער גדאַנק צו אַרגאַניזירן אונזערע לאַנדסלייט און אין אָקטאָבער 1946 איז געגרינדעט געוואָרן דער „באָראָנאָוויטשער לאַנדסלייט־פאַריין", וועלכער האָט זיך תיכף געשטעלט אין דינסט פון דער הייליקער אַרבעט — קודם כל אויפצוזוכן די פאַרבליבענע רעשטלעך און זיי העלפן מיט אָלעם מעגלעכן. דער פאַריין האָט זיך פאַרבונדן מיט די פאַרשידענע פּליטים־קאַמיטעטן אין פוילן, דייטשלאַנד, איטאַ־ליע און פראַנקרייך. באַלד איז דערהאַלטן געוואָרן די ערשטע קורצע רשימה פון אונזער אַרעם פאַרמעגן. מיר האָבן גלייך אָנגעהויבן שיקן געלט, קליידער, וועש, שפּייז און ד. גל. מיר האָבן אויסגעפונען אַ מישער מיידל, וועלכע איז פאַרבליבן איינע אָליין פון אַ פאַרצווייג־טער משפחה און נישט געווּוסט צו וועמען און וווהין זיך צו קערן. מיר האָבן זי אַראָפגעבראַכט צו אונז, באַצאָלט פאַר איר אויסלייז־

אַ גרופּע בראָנאָוויטשער אין אַרגענטינע.

עס זיצן (1־טע שורה פון רעכטס): פרוי מאַרדוכאָוויטש, פרוי קאָגאַן, אומבאַקאַנט, פרוי מאַנגען (בראָוואָסקי), פרוי שטיין (צירולניק), פרוי קערנער, משה בערקאָוויטש.

2־טע שורה פון רעכטס: יענקל צימינסקי, משה קאָגאַן, צ. ליאַבאָוויצקי, יעקב קאַנטאָראָוויטש, ליאָווע מאַנגען, אברהם אַבראַמאָוויטש, שמואל קאַטליאָר, אומבאַקאַנט.

3־טע שורה פון רעכטס: יצחק מאַרדוכאָוויטש, נאָכע ברעוודאַ, אומבאַקאַנט, פרוי בערקאָוויטש, פרוי קאַנטאָראָוויטש, קאַנטאָראָ־וויטש, משה ליטוואַק.

אויבערשטע שורה פון רעכטס: חיים איטשע ליזעראָוויטש, ראובן מאַרדוכאָוויטש, כאַשע גיטל, מ. גאָוועזניאַנסקי, פרוי ליטוואַק, פרוי ברעוודאַ, זעלענער, פרוי איצקאָוויטש, אברהם קערנער, אהרן רויטמאַן, מאַקס קאַלבאָווסקי.

געלט, וועו די מאַכט האָט איר פאַרהאַלטן, און שפּעטער געפֿראָווען איר חתונה, וואָס איז געווען אַ יום־טוב פאַר אַלע בראָנאָוויטשער. דאָסגלייכן האָט דער פאַריין געזאָרגט פאַר אַלע לעבנגעבליבענע, וואָס האָבן באָוויזן צו דערגרייכן די ברעגן פון אַרגענטינע. ער זאָרגט און העלפֿט נישט בלויז די ניי־אָנגעקומענע, נאָר אויך לאַנדסלייט וואָס זענען שוין לאָנג אין לאַנד און נויטיקן זיך אין הילף.

די פּראָקלאַמירונג פון דער יידישער מדינה האָט אַרייַנגעבלאָזן אַ נייע נשמה אין אַרגענטינער יידנטום. מענטשן האָבן פּשוט געטאָנצט אין די גאַסן פאַר פּריידע. זינט דאָן איז אונזער „בראָנאָוויטשער לאָדזשליט־פאַריין" אַרויס אויף אַ נייעם וועג. מיר פּייערן יעדעס יאָר דעם געבורטס־טאָג פון דער יידישער מדינה; מיר באַשטייערן זיך אויף אַלע אָקציעס פאַר ישראל.

אויפן בית־עולם אין בוענאָס־אייַרעס איז געבראַכט געוואָרן צו קבורה דאָס אַש פון אונזערע 6 מיליאָן קדושים, און די יידישע קהילה האָט דאָ אויפגעשטעלט פאַר זיי אַ דענקמאָל. אויך מיר, די בראָנאָ־וויטשער, האָבן דאָרט אָן אָנדענק־טאָפּל, אויף וועלכער ס׳איז אויסגע־קריצט דאָס יאָרציים נאָך אונזערע קדושים. יעדעס יאָר קלייבן מיר זיך צענויף לעבן דער מצבה און ריכטן אָפּ אָן אזכרה.

אונזער פאַריין ציילט ביז 100 מיטגלידער. אין גאָנץ אַרגענטינע זענען דאָ אַ 150—175 משפּחות פון בראָנאָוויטש. אַ טייל פאָרנעמט זיך מיט מסחר, אייניקע זענען פאַרטרעטן אין דער אינדוסטריע, אַ קליינער טייל זענען לוין־אַרבעטער.

דער בראָנאָוויטשער פאַריין שטיצט אויך די אַרטיקע יידישע אינסטיטוציעס: יידישע שולן, דעם יידשן טעאַטער, דעם יידישן שפּיטאָל א. אַז. וו. יעדער פון אונז איז אַ מיטגליד פון קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן פון אַרגענטינער יידנטום.

ביילע אדלער

בראנאוויטשער לאנדסלייט אין דרום־אפריקע

אונזער טעטיקייט אין דרום־אפריקע האָט זיך אָנגעהויבן פון אָ פּאָר צענדליק מענטשן פון פּרויען, וואָס משפּחה־אָנגעהעריקע פון נשמה־פּעדים האָבן זיי פּאַרבונדן מיט דער אַלטער הייַם. סוף 1937 איז געגרינדעט געוואָרן אונזער לאַנדסמאַנשאַפט, אַדער ווי מען רופט עס בייַ אונז: סאַסייטע. אירע איניציאַטאָרן זענען דאָן אויך אויסגעווייַלט געוואָרן אין ערשטן קאָמיטעט, וועלכער איז באַשטאַנען פון: אריה־ליב אייזיקאָוויטש — פּאַרזיצער; הענריע סיגעל (נייפעלדס טאָכטער) — סעקרעטאַרין; מיטגלידער (לויטן א״ב): פרוי ביילע אַדלער; יהודה אַדלער; משה נייפעלד; וועלוול סיגעל; מרדכי פרייַמער. די קאָמי־טעט־מיטגלידער — אַליין פּאַריאָגט אין טאָג־טעגלעכע דאגות, האָבן פיל פון זייער פריוואָטער צייט געווידמעט פאַר פּראָקטישער סאָסייטע־אַרבעט, וואָס איז באַשטאַנען אין זאַמלען געלט פאַר די פּאַראַרעמטע נויטבאַדערפטיקע פון אונזער שטאָט.

פון אָנהויב 1938 ביז צום אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָבן מיר עטלעכע מאָל איבערגעשיקט גרעסערע געלט־סומעס צו דער פאַרוואַלטונג פון „בית־לחם". די דאָזיקע אינסטיטוציע האָט דאָן געשטיצט אָ קימאַ־לן פון 700 יידן פון אונזער שטאָט, זיי זאלן האָבן אָ שטיקל ברויט צו דער זאָט, אָ וואַרעמע היים און אָ כשרן געדעקטן טיש אויף יום־טוב. מיר זענען צו יענער צייט געווען אָנגעשלאָסן אין דער אַרגאַניזאַציע „אגודת אחים דמינסק".

אָ גרופּע באַראַנאָוויטשער אין יאָהאַניסבורג

אונטן פון רעכטס: רבקה בארסוק, פּאָלע בילטשיק, בערל בילטשיק (איר מאַן), גיטל קאָפּלאַן, רחל פרענקענטאָל עס זיצן פון רעכטס: יהודה אַדלער, ביילע אַדלער (זיין פרוי), שרה נייפעלד, משה נייפעלד, יהודה נפתלי בילטשיק, חיה זיסל בילטשיק, רייזל וויגאָשין.

3־טע שורה פון רעכטס: נאָרמאַן קאָפּלאַן, יוסף פּאָלאָנעצקי, פריידל פּאָלאָנעצקי, הרב בנימין נייפעלד, נחום קראָשינסקי, עלקע נאָראָלסקי, חיים גאָראָלסקי, חוה ברייטמאַן (בילטשיקס טאָכטער).

4־טע שורה פון רעכטס: פּנחס לוי, ליבע לוי, איטקע פרייַמער, מאָריאָשקע לעווין, חזן ברייטמאַן.

אויבן פון רעכטס: ליובע אייזיקאָוויטש, מאָטל פרייַמער, מיכל שוואַרץ, אסתר שוואַרץ.

עס איז געווען די גרעסטע שמחה און באפרידיקונג אין אונזערע אנשטרענגונגען, וויסנדיק, אז די שפּעזדונגען האבן געבראכט ליכט און גליק אין יידישע הייזער, וואס פיזיש זענען מיר פון זיי געווען אזוי וויים, אבער מיט אונזערע בענקשאפטן זענען מיר נאך דארט געווען פארנאנקערט.

מיר האבן געפילט און אויך · געווּוסט די אויסערגעווייניליכע דאנקבארקייט פון די אלע פרנסה־און חינוהלאזע ארעמע שוועסטער און ברידער. אויך די „עפּנטלעכע דאנקזאגונגען" אין דער באראַ־נאוויטשער יידישער פרעסע, האבן אונז געגעבן מוט און ענערגיע וויטער אנצוגיין מיט דער עבודת־קודש. מיר האבן שוין געמאכט פלענער פאר דער צוקונפט, כדי אינטערנסיווער צו אנטוויקלען אונזער טעטיקייט.

אבער די רציחה־דיקע היטלער־וואקאנאליע, וואס האט פאר־פליצט מיט יידיש בלוט האלב אייראפע ובתוכה אונזער געבורט־שטאט, האט געמאכט אויף עטלעכע יאר אַ סוף צו אונזערע פאנטאזיעס. צו יענער צייט איז אויפגעקומען די זארג פארן לעבן פון אלע אונזערע טייערע, ריין צי ארעם, וועלכע מיר האבן אפילו מיט אַ טרייסט־וואָרט נישט געקאנט העלפן. אזוי איז בדרך־אונס די אנגעהויבענע ארבעט פאראליזירט געווארן, אבער יעדער פון אונז האט אין דער טראגישער תקופה, מיטגעהאלפן אין דער זאמל־אקציע פון מלחמה־אפיל און אנדערע וויכטיקע און נויטוועניקע אלגעמיינע פאנדן.

אין דער מלחמה־צייט האבן מיר איבערגעשיקט שפּייז־און קליידער־פאקעטן און גלעט צו דעם ארגון יוצאי ברנוביץ אין ארץ־ישראל, פאר אונזערע לאנדסלייט, וועלכע האבן געהאט די זכיה זיך צו רעטעווען און דערגרייכן אַ מקום־מנוחה; די ארבעט אין א״י איז אגגעפירט געווארן דורך פרוי שיינדל פעלדנקרייז. זי פלעגט באקומען און פאנאנדערטיילן די זאכן און פראדוקטן צווישן די נצרכים.

נאך דעם וואפנשטילשטאנד אין פרילינג 1945, האט אונ־זער הילף אויסגעה א״י זיך נאך אויסגעברייטערט אויף פוילן און די לאגערן פון דייטשלאנד. מיר האבן די ארבעט געטאן מיט התמדה, באגרייפנדיק, אז אונז איז באשערט אַ גרויס גליק אויסצושטרעקן אַ האנט צו העלפן די רעשטלעך בדרך־נס נצול־געווארענע יידן. אלע יאָרן פון דער מלחמה און עד היום הזה דערפילן אונזערע לאנדסלייט זייערע פליכטן לויט בעסטע מעגלעכקייטן, און זענען אויך מנדב ביד רחבה פארן אלגעמיינעם קאמפיין. חוץ דעם טוען אונזערע באראנאוויטשער אויך אלס יחידים פארשידענע געזעלשאפטלעכע ארבעטן און דערפילן וויכטיקע פונקציעס, צום ביישפּיל איז כדאי צו דערמאנען אויך איינע פון אונזערע מיטגלידערינס ווי די חשובע פרוי אדלער, איינע פון די פארנאטוואָרטלעכסטע ציוניסטישע טוע־רינס, באזונדערס אין וויצ״א. מיט איניקע מאנאט צוריק איז אין דער היים פון פרוי אדלער פארעקומען אַ צוזאמענטרעף פון אונזערע לאנדסלייט. אונזער חשובער בן־עיר, הרב ר׳ בנימין נייפעלד, האט זיך געווענדעט צו די פארזאמלטע, דערמאנט וועגן חוב פון אחדות, אז אלע באראנאוויטשער זאלן זיך פעסט צוזאמענשליסן און פאראייניקן, כדי וויייטער צו טראגן אין זייער זכרון דעם הייליקן אנדענק פון אונזערע מארטירער, און שטאלץ זיין אויף דער שיינקייט, גרויסקייט און חשיבות פון אונזער ק״ק, וואס איז נאך טיף איינגעבאקן אין אלעמענס הערצער. מיט גרויס עטוזיאזם איז אויפגענומען געווארן דער פארשלאג פון אונזער געשעצטן רב, און עס איז באשלאסן געווארן צו באגייען אונזער טעטיקייט. מיר האפן אין דער צוקונפט מיט מער איבערגעגעבנקייט, גרייטקייט און מסירות צו טאן די בכבודיקע פליכטן פון סאסייטע.

אויף אַ שפּעטערדיקער זיצונג, ספּעציעל צו דעם צוועק געופן, איז געווייזלט געווארן אַ נייער קאמיטעט אין פאלגנדיקן באשטאנד: פארזיצער — הרב ר׳ בנימין אלי׳ נייפעלד; וויצע־פארזיצער — יהודה אדלער; סעקרעטארין — פאליא בילטשיק; קאסירער — נארמאן קאפלאן; מיטגלידער: ביילא אדלער; אריה־ליב איזיקאוו; בערל בילטשיק; חיים גראלסקי; וועלוול סיגעל; מרדכי פרייטער; רחל פרענקענטאל; גערטע קאפלאן און אסתר שווארץ. אונזער סאסייטע הייסט אפיציעל: באראנאוויטשער פאמיליען קרייז (פעמילי־סירקל).

ביי דער געלעגנהייט גריסן מיר הארציק אונזערע לאנדסלייט אין ישראל, און דריקן אויס אונזער וווּנטש, צו בלייבן געזונט־ווי איין פאמיליע, וואס היט הייליק אפ דעם זכרון פון אונזערע טייערע הרוגים על קדוש השם, די טייערע ברידער און שוועסטער — קדושי באראנאוויטש. תנצב״ה!

משה יודעלעוויטש

בראנאוויטשער אין טשילע

אויך דארט אין דעם ווייטסטן ווינקל פון דער ערד, אין דעם פאס לאנד וואס ציט זיך לענגאויס די אנד־בערג און דעם פאציפיק, לעבט אַ קיבוץ פון באראנאוויטשער יידן.

די איינוואנדערונג פון די באראנאוויטשער קיין טשילע האט זיך אנגעהויבן אין די 20־ער יאָרן מיט די משפחות גאלדבוים און יודעלעוויטש. שפּעטער זענען צוגעקומען די פאמיליעס נארקונסקי, סאפאטניצקי, ראזאווסקי, קלעצקין און אנדערע. דער גאנצער קיבוץ וואס באשטייט פון ערך 30 משפחות, איז מערסטנטייל פארבונדן דורך נאטער און וויייטערער קרובהשאפט. צו די באראנאוויטשער אין טשילע דארפן אויך צוגערעכנט ווערן די האראדישטשער און ניעסוויזשער, וועלכע זענהערן דארט צו דער באראנאוויטשער משפחה.

די עמיגראציע קיין טשילע האט זיך לאנגזאם געצויגן דורך די 20־ער און 30־ער יאהרן, איינער האט אריבערגענומען דעם צוויייטן. טראץ די באשרענקטע עמיגראציע מעגלעכקייטן (ספּעציעל פאר יידן) האבן זיך אין די לעצטע חדשים פאר דער מלחמה געקליבן

באַראַנאָוויטשער לאַנדסלייט אין טשילע

אין וועג אַריין עלטערן און קרובים, אייניקע האָבן שוין אפילו גרויסע גריים זייערע פאָטערן, אָבער די גרויסע מלחמה טראָגעדיק האָט איבערגעהאָקט דעם וועג. גרויזאָם איז איבערגעשניטן געוואָרן אויף אייביק די האָפענונג פון עלטערן און קינדער, ברידער און שוועסטער וועלכע האָבן יאָרנלאָנג געחלומט צו זען אייניער דעם צווייטן. פון די גערעטעוועטע נאָך דער מלחמה איז געקומען קיין טשילע ליידער אייניער, זאב יודעלעוויטש, דער זון פון באָקאַנטן באַראַנאָוויטשער תושב ר׳ אלתר יודעלעוויטש הי״ד.

די באַראַנאָוויטשער, ווי די מערהייט יידן אין טשילע, פאַרנעמען זיך מיט האַנדל און אינדוסטרי, און די עקאָנאָמישע לאָגע איז אַ סטאַבילע; זיי נעמען אויך אַ לעבהאַפטן אָנטייל אין דער דאָרטיקער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, און זענען בכלל אָנגעוועדיק אין דעם קאָליפולן טשילענער יידישן ישוב, וועלכער ציילט איבער 30 טויזנט נפשות. אזוי צום ביישפיל האָט ה׳ משה יודעלעוויטש געגרינדעט די „צעירי מזרחי״ און די „יבנה״ שול אין אונזער שטאָט. ער איז אייניער פון די מיטאַרבעטער און מיטגרינדער פון דער טשילענער יידישער פרעסע, „טש. ייד. וואָכענבלאָט״ און „דאָס יידישע וואָרט״, וואָס דערשיינט אין סאַנטיאָגאָ. אָנדערע באַראָנאָוויטשער זענען פאָרטראָטן און נעמען אָן אַקטיוון אָנטייל אין דער ציוניסטישער אַרבעט, יידישער דערציונג און אָנדערע געזעלשאַפטלעכע אַקטיוויטעטן.

תיקוני טעויות — באמערקטע דרוק־פעלער

זייט	שורה	פון	געדרוקט	דאַרף זיין
74	21	אונטן	רפעל	רפאל
95	2	אויבן	ברנויבץ	ברנובין
203	3	〃	ההנגה	ההגנה
305	27	אונטן	נקפל	נקפד
365	2	〃	אַרומגעדיירט	אַרומגעדרייט
382	11	〃	געקרעצט	געקרעכצט
385	10	אויבן	מלאך	מלך
386	3	〃	פרייט	פרייד
〃	10	〃	נישט־פאַרגעניגן	נישט פאַרגינען
〃	15	〃	זינט	זינד
399—400	1	אונטן	ר׳ענקלעך	קרענקלעך
403—404	10	〃	— רבי, איר האָט מיך געפאַקט! — האָט	דער דיין האָט חושד געווען, אַז דער פאַל
〃	9	〃	זיך אָפגערופן דער אַלטער פייגמאַן נאָכן	איז נישט קיין געלט־סכסוך, נאָר אַן ענין
406	18	〃	דבינ׳ס	רבינ׳ס
417—418	2	〃	עליתו	עליתי
〃	1	〃	מברנויבין׳ בימי המלחמה ונדודיו כפליט תלוש	לתחומי המשפחה. ועם עקירתו של הדוד
418	1	אויבן	לתחומי המשפחה. ועם עקירתו של הדוד	מברנובין בימי המלחמה ונדודיו כפליט תלוש
419—420	14	〃	הגמולי בעלין	תגמוליה עליו
421—422	6	〃	מתקהים	מתקהלים
425	8	〃	יוזיק	יודוק
479	9	אונטן	עטיקייט	טעטיקייט